
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00645593 5

Zgodovina slovenskega slovstva.

I. zvezek:

Od početka do francoske revolucije.

Spisal

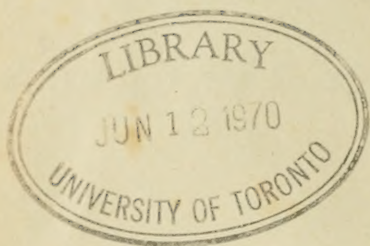
dr. Karol Glaser
profesor
pri c. kr. drž. gimnaziji v Trstu.

Založila Slovenska Matica.

V Ljubljani.
Tiskala „Katoliška Tiskarna“.
1894.

LIBRARY
JUN 12 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

Predgovor.

i Slovenci smo majhen del velikega slovanskega plemena, ki po razsežnosti svojih sedežev, po različnosti zgodovinskega razvitka posameznih rodov presega vsakateri narod stare in nove dôbe. Slovani so podaniki mogočnemu caru samodržcu na Ruskem in so prosti sinovi skalnate Črnegore, vladajo se po ustavah pod avstrijskim in nemškim cesarjem, srbskim kraljem in bolgarskim knezom, a so brezpravna raja na Turškem; Slovani se spominjajo slavne preteklosti na Češkem, Poljskem in Srbskem, tekmujejo s prvimi narodi evropskimi v slovstvu in umetnosti na Ruskem v čili mladosti, ali pa skušajo napredovati oprti na lastno življenjsko moč in na človeške in državljanske pravice, kakor mi Slovenci, brez slavne in navdušujoče preteklosti.

Na zahod prodiraje so polabski, pomorjanski in baltiški Slovani izginili v boju s svojimi mogočnimi sosedi.

Prve straže Slovanstva v južni Evropi, mi Slovenci, smo se ubranili te usode, dasi močno oslabljeni.

Minilo je nad 1000 let, odkar so Slovenci zaseli Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko; v posameznih naselbinah stanovali so tudi na Nižjem in Gorenjem Avstrijskem, na Saligrajskem in Tirolskem; istotako so se na Italijanskem bili razširili dalje na jug, nego stanujejo zdaj beneški Slovenci. Tem Slovencem se je reklo: Karantanski Slovenci. Na severovzhodni strani so jim bili sosedje panonski Slovenci, istega plemena, pa različnega narečja. Bližnji sosedje so bili moravskim Slovanom, katerim sta Ciril in Metodij prinesla pravo luč svete vere. Lepa prihodnjost se je začela razvijati zahodnim Slovanom, ali germanski narodi pritisnivši od zahodnoseverne in Madžari od vzhodne strani so zadušili jutranjo zôro mlade slovanske omike. Slovenci

so zapali mnogostoletnemu mrtvilu, dokler jih ni reformacija zopet obudila k duševnemu gibanju. V tem času jim je umrla blizu polovica severnega ozemlja, in kar je ostalo na južni strani, razdelilo se je na več dežel tako, da jim je nedostajalo vzajemnega duševnega vezila: Slovenci na Beneškem so podložni celo drugemu vladarju.

To, kar je nam ostalo Slovencem ozemlja, pa je tako raznovrstno, da se nobeden narod v Avstriji, morda v vsej Evropi ne more ponašati s tako slikovitim površjem posedenega ozemlja, kakor uprav mi Slovenci. Zahodni deli se raztezajo v divni planinski svet:

Mogočno se dvigajo naše goré
Ozirajo se na cvetoče poljé · *S. Jenko.*

s svojimi očarjujočimi jezeri (blejsko, vrbsko in druga), ki so jih slavili domačini in ptujci, pesniki (Prešeren, Levstik, Jenko, Freuenfels) in prozaisti; narod si je o njih snoval lepe pravljice. Na vzhodnoseverni strani pokrivajo slovensko zemljo vinorodne gorice, njih krasoto je opeval Stanko Vraz; na južni strani pa se je lepota skrila v podzemeljske jame, n. pr. škocijansko, postojnsko:

Ponosno poprašam
Dežele okol':
„Imate kot Kranjska
Tak slaven podmol?“

Res jame jednake
Na svetu je ni,
Nje slava črez gore
In morje doni. *M. Vilhar.*

Na jugu perejo zemljo slovensko valovi Jadranskega morja. Lepe reke se pretakajo po tem prostoru zemlje in so tudi pesnikom dale hvaležno snov za lepe umotvore (Gregorčič, S. Jenko). Ko je Valvasor dokončal svoje nauke in šel na potovanje v ptuje dežele, se mu je domovina omilila tako, da je ukrenil proslaviti jo pred svetom; to je storil s svojo imenitno knjigo „Ehre des Herzogthumbs Crein“ in je temu domoljubnemu delu posvetil vse svoje duševne zmožnosti in žrtvoval ves svoj imetek. Lep vzgled iskrenega domoljubja!

Pa tudi narod, kateri živi v teh lepih pokrajinah, sme ponosen biti na svoje duševne vrline. Ugodna usoda mu je med vsemi slovanskimi plemeni prvemu prižgala luč svete vere in s tem prave omike; zagvozden med germanske in italske narode, je narod slovenski od svojih sosedov prvi dobil nauke o Kristovi veri in ima tedaj najstarejše spomenike slovstvene delavnosti. Slovenci, dasi maloštevilen narod, so občnemu napredku omike dovolj pripomogli: Vega, Slovenec, je matematikom sestavil logaritme in spisaval druge važne knjige te stroke; naš rojak J. Kopitar je slavistiki postavil podlago, in njegov

učenec Miklošić je bil po sodbi italijanskega učenjaka Mussafia (glej Letopis „Matice Slovenske“ 1891. l., str. 253) največji jezikoslovec sedanjega stoletja.

Tudi mlajši zarod slovenskih slavistov, Krek, Škrabec, Oblak, Štrekelj, Murko se je oklenil Miklošičevega naslednika Jagića in mu častno pomaga reševati nalogo, katero si je postavil z listom „Archiv für slavische Philologie“.

Naše gore list je bil dr. I. Štefan, nedavno umrli predsednik cesarski akademiji znanosti in priznan kot prvi fizik vse Evrope.

Najboljše slovenske propovednike n. pr. Stritarja, Janka Kersnika, Pavlino Pajkovo prelagajo na srbski, češki, nemški in italjanski jezik.

Slovenski šolnik Močnik je napisal knjigo, po katerej se skoraj po vsej Avstriji uči matematika.

In ti možje so se po lastnem trudu brez ptuje pomoči vzdignili do te slavne višine!

Tudi na umetnostnem polju so se v najnovejšem času po Hrvatskem, po Poljskem in dalje po svetu slovenski glasbeniki in pevci oglašali in bili priznani: Fr. S. Vilhar, Gerbić, Nolli, Trtnik, Pogačnik, Bučar, Fišer. V minolem letu so v Ljubljani predstavljali opero v slovenskem jeziku v lepem novem gledališču.

Slovenska slikarja Šubica sta se proslavila v inozemstvu.

Uže Vodnik in Koseski sta v znanih izrekih slavila nadarjenost slovenskega naroda.

Dočim duševno gibanje drugih narodov podpirajo plemenitaši, razsvetljeno in bogato meščanstvo, crpimo mi Slovenci svoje duševne moči iz prostega naroda, iz kmetskega stanu; primerno je torej pesnik S. Gregorčič proslavil „Kmetsko hišo“, pojoč:

Ta hiša nam je mati krušna,
Domovju steber je častit,
Iz kmetskih hiš nam hrana dušna,
Iz kmetskih hiš omike svit.

Od tam misleci globoki,
Od tam klicarji k nebu nam.
Od tam nam pesniki proroki,
Za dom borilci vsi od tam.

In kateri vzroki pospešujejo lepi razvitek slovenskega naroda? V prvi vrsti ugodni vpliv, ki ga daje javno življenje v ustavni državi; zato se v zadnjih letih vse boljše slovstvene zgodovine spisujejo, ozirajoč se na zgodovinski razvitek dotičnega naroda; v drugi

vrsti pa primerno uvaževanje narodnega blaga, oživljajoči vir narodni poeziji, po kateri Slovani presegajo vse sorodne narode.

Stoje na podlagi grške in rimske izobraženosti so se Germani in Romani razvijali po svoje, pa tudi ta razvitek ne more napredujočemu duhu zadoščavati za vselej. Narodna poezija slovanska, v pravem pomenu besede „odkrita" omikanemu svetu še le v tem stoletju, je dala poleg iznajdeb naprej hitečemu evropskemu duhu novi pravec: prosti neomikani Slovan je nastopil kot učitelj; to je najsijajnejši dokaz o ravnopravnosti in enakovrednosti Slovana v evropski družbi. Tudi slovenskim narodnim pesnim, s katerimi je širši svet seznanil Anastazij Grün, ni izostalo priznanje.

Ker brez narodnega ponosa ni napredka, in ker uprav te potrebne samozavesti nedostaje tu in tam, naglašati se mora tudi v „Zgodovini slovenskega slovstva"; saj je tudi Marka Pohlin v svojem delu „Bibliotheca Carnioliae" povdarjal, da jo je spisal v ta namen, da bi videli rojaki na Kranjskem, koliko slavnih môž je uže trudilo se na korist lepi domovini.

Ne radi točnih podatkov, nego radi navdušenega rodoljubja, ki veje iz te Pohlinove knjige, je vredno, da si jo pogledamo pobliže. Ves njen naslov se nahaja na str. 194 naše knjige.

Rokopis se je shranjeval v knjižnici „Viteške akademije Marije Terezije" na Dunaju; zgodovinsko društvo za Kranjsko ga je izdalo l. 1862. kot prilogo k zborniku „Mittheilungen des historischen Vereines für Krain", 4⁰., 63 str.; uredil je izdajo August Dimitz.

Pisatelji so uvrščeni po abecednem redu; abecednim oddelkom je dal po svojem čudnem načelu imena, n. pr. Alphitheca, bethitheca, citheca, deltheca, ypsylontheca id.

Na 4. strani predgovora pravi to-le:

„S to knjižico hočem uničiti očitanje, s katerim se odlikujejo druge narodnosti, bahaje se s svojimi učenjaki, češ da naša domovina ne vzgaja nobenih učenjakov, ali da jih ima vsaj bore malo, ker jim nedostaje zmožnosti, ali marljivosti, ali podpornikov, ali kar je isto, vsled nebrižnosti, revnosti in bojazljivosti pred vednostjo. Hočem torej, pravim, s temi listi pozabnosti rešiti dela tistih pisateljev naše deželе, ali prijateljev domovine, čijih del se ne dobó z lahka. Hočem skrbeti za našince in domovino shranjujé slavo domovine, ki si jih je porodila ali odgojila v pisatelje. Želel bi, da bi sinovi in vnuki ter

ves naš zarod, uvidevši in prečitavši, kar so naši pradedje izumili z velikim trudom in ne z malimi stroški spravili na svitlo, želel bi, pravim, da bi tudi oni se navdušili in izvršili enaka, če ne večja dela, v proslavo in korist domovini. Sokrvnikom, sorodnikom, sodeželanom, someščanom in vsem, ki živé z nami, ponujam darilo in neko neusahljivo tolažbo za dušo s tem, da jim na vidik stavljam sokrvnike, sorodnike, na isti pedi zemlje porojene, vstopivše v isti sveti red, s kratka: v eni knjigi mnogo knjig teh mož, ki so najbolj razširjali vednosti o domovini, lepe umetnosti, in kar je najvažnejše, pravo vero, pobožnost in nravnost; če se jim (t. j. potomcem) zljubi, naj čitajo v številu Kranjskih môž njihova imena in zasluge za slovstvo, državo (in politicam) ali cerkev, in naj jih plodé od zaroda do zaroda. Zelo ugodno je prijatelju, če se more oživiti s slavo prijateljevo."

„In kaj še le naj povem o vednosti? Njena slava je večna.[1]) Pisatelji živé večinoma bolj v spisih in se više čislajo po smrti, nego dokler so živeli med zemljani. Ali bi ne bilo sramotno živeti v domovini in ne znati domovine?[2]) Želim, naj bi se jih več pečalo s tem, da z učenimi spisi pomnožé število domačih pisateljev, ali da bi z ugledom in z gmotnimi sredstvi podpirali te, čijih omika in zmožnost jim je znana."

Pohlinovo delo pa ni prva knjiga, ki govori o slovenskih duševnih proizvodih, kajti enajst let potem, ko je beli dan zagledala prva knjižica v našem jeziku, so uže račun polagali o slovenskem slovstvenem delovanju. To dokazuje:

Register und summarischer Inhalt aller der windischen Bücher, die von Primus Truber bis auf dies 1561te Jahr in Druck gegeben sind id., Tübingen 1561. 4°. 3 Bogg,

Ta knjižica se je izdala radi tega, da bi se uspešno delovanje dokazalo nemškim knezom in mestom, ki so gmotno podpirali to podjetje.

---

[1]) V latinskem tekstu je tiskano: eius laus percunis est; »percunis« mora biti tiskarski pogrešek za „perennis."

[2]) Iz istega vzroka sem, opisujé slovenske pokrajine na str. 47 – 54 pod črto navel krajepise, kolikor mi je bilo možno v trgovinskem mestu Trstu iz slovenskih časnikov in knjig, ker se mi zdi to neizogibno potrebno, da kolikor moči znamo svojo lepo domovino.

Razven Valvasorja in M. Pohlina pa je Šafařik v svoji knjigi, katera se imenuje pozneje, porabil še J. L. Frisch-a:

Historiae linguae Slavonicae continuatio secunda continens historiam dialecti Venedici meridionalis sive Vinidorum in provinciis Austriae vicinis, nimirum in Carinthia, Stiria, Istria et Marchia Vinidorum. Berolini 1729. 4⁰. 1 Bogen, ter:

Christ. Henr. Hase, De lingua Carnorum et Illyricorum slavonica castiaribus nostratium sacris initiata, imprimis de Augustanae Confessionis versione eadem dialecto exarata, oratio solemnis Jenae declamata. Jenae 1759. 4⁰. 28, in:

Ch. Fr. Schnurrer, Slavischer Bücherdruck in Würtemberg im XVI. Jahrhundert. Tübingen 1799. 128.

Teh virov sicer nismo rabili za to „Zgodovino slovenskega slovstva“, a navajati se morajo, da vidijo rodoljubni čitatelji, kaj se je pisalo v tej stroki.

Prvi pisatelj, ki je z nenavadno bistroumnostjo bil Slovencem spisal slovnico na pravi znanstveni podlagi, je tudi tej stroki spisal navdušeno podlogo v 48 stranij obsegajočem predgovoru k slovnici: Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark, Laibach 1808; osobito pa v zadnjem delu, ki nosi naslov: Nachschrift, str. 385—460., ta mož je bil Jernej Kopitar.

V predgovoru je iz starejše dôbe opisal vse slovenske knjige, ki so se nahajale v barona Cojza knjižnici v Ljubljani. Predno pa je bila dokončana njegova slovnica, se mu je uresničila vroča želja, da je prišel na Dunaj, kjer je v dvorni knjižnici našel marsikatero njemu še neznano knjigo. Veselo je vskliknil:

„Wie froh überrascht war ich, hier auf der kaiserl. Bibliothek beinahe den ganzen Schatz unserer Literatur aus der Truberschen Periode, sammt den Glagolischen und Kyrillischen Nebenerzeugnissen derselben, zusammen zu finden!“

Tista dela, ki še niso bila opisana pobliže v Schnurrerjevi knjigi, je v oddelku „Nachträge“ označil natanko, po obliki in vsebini naglašujé, da Frischeve želje po „Catalogi Bibliothecae Slavicae“ gledé slovenskega jezika še ne more izpolniti zdaj, da pa hoče marljivo nabirati tvarino.

Lepe doneske k zgodovini starejše književnosti slovenske nahajamo v Dobrowskega Slavinu, Prag 1808. 8⁰, in Slowanka

Prag 1814—15 8⁰. II. zvezka. Slavin se je natisnil l. 1834. v drugo z naslovom:

Dobrowsky's / Slavin / Bothschaft aus Böhmen / an / alle Slavischen Völker / oder / Beiträge / zu / ihrer Charakteristik zur Kenntniss ihrer Mythologie / ihrer Geschichte und Alterthümer, ihrer Literatur und / ihrer Sprache nach allen Mundarten. / Mit einem Anhange: Der böhmische Cato vollständige / Ausgabe in vier Büchern. Zweite verbesserte, berichtigte Auflage / von / Wenceslav Hanka / Ritter des St. Wladimir-Ordens, Bibliothekar am böhmischen National-Museum. / Mit sechs zum Theil colorierten Kupfertafeln, drei Facsimile und vier Tabellen / Prag / In der Mayregg'schen Buchhandlung / 1834. 8⁰, 406.

Ta knjiga, ki je nekak prednjar (Vorgänger) poznejšim zbornikom o slovanskem jezikoslovju, in ki smo jo radi tega naveli natančno, govori na str. 11—17, o starih prevodih sv. pisma na slovenski jezik (Jurij Japel in Blaž. Kumerdey), o Bohoričevi slovnici; str. 68—72 ima „Proben aus dem angezeigten Windischen neuen Testament", opisuje str. 112—115 noše Ziljanov in Ziljank, str. 115—117 Kranjcev in Kranjic, str. 118—124 narečje rezijansko, pretiska str. 124—128 in razlaga slovenski „Oče naš", iz Bohoriča, ponatisne iz Schnurrerja življenjepise Štefana Konzula, Antona Dalmate (s slikama), barona Ungnada in Primoža Trubarja str. 188—211.

Kljubu Kopitarjevi natančnosti in bistroumnosti pa je važno dôbo v zgodovini slovenske književnosti v marsičem še le v najnovejšem času popolnil Th. Elze[1]), protestantovski pastor v Benetkah. Porojen 1823. l. v Altnu pri Desavi na Anhaltskem, se je izobrazil v Tübingah in Berolinu, živel na Laškem, Nemškem, od 1852. leta v Ljubljani, od 1865. l. v Meranu in od 1869. l. v Benetkah kot pastor, od 1891. leta živi tam kakor zasebnik. Pastor v Ljubljani se je vrlo zanimal za zgodovino protestantovstva na Slovenskem zbiraje gradivo za svoje preiskave po raznih arhivih na Kranjskem.

Plodovi teh studij so:

1. Die Superintendenten[2]) der evangelischen Kirche in Krain während des sechzehnten Jahrhundertes. Wien. Druck von Carl Gerold's Sohn 1863. 8⁰. VIII+60.

---

[1]) m. p. Dr. h. c. Theodor Elze, Lj. Zv. 1893, 622—630.

[2]) Primus Trubers Denkmal in Derendingen, Mittheilungen d. hist. Vereines für Krain 1861, 63.

2. Primus Truber[1]) und die Reformation in Krain (Herzog, Realencyclopädie für prot. Theologie und Kirche B. XXI, Gotha 1866. 8°, 19.)

3. Die Universität Tübingen[2]) und die Studenten aus Krain. Festschrift von Theodor Elze, evangelischen Pfarrer aus Venedig. Tübingen. Verlag und Druck von Franz Gries, 1877. IV.+109.

Vsled tega spisa je Elze postal častni doktor vseučilišča v Tübingah.

V „Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich“ je razglasil te-le važne razprave:

1. Die Anfänge des Protestantismus in Krain, 1880.

2. Paul Wiener, Mitreformator in Krain, erster evangelischer Bischof in Siebenbürgen. 1882. 8°. 1—52.

3. Die slovenischen protestantischen Gesangsbücher im XVI. Jahrhunderte. 1884. 1—39.

4. Die slovenischen protestantischen Katechismen des XVI. Jahrhundertes. 1893. 79—100.

5. Die slovenischen protestantischen Postillen[3]) des XVI. Jahrhundertes. 1893, 121—133.

Razven teh razprav, ki se opirajo na izvirne nenatisnene spise po arhivih, je *m. p.* v „Ljubljanskem Zvonu“ l. 1893, str. 622 do 630 navel še druge spise, spadajoče deloma v zgodovino slovenskega slovstva protestantovske dôbe, deloma v druge stroke.

Pisatelju te knjige so bili Elzejevi spisi viri-voditelji v prvi dòbi našega slovstva, osobito gledé na diplomatično natančnost naslovov, (tako gledé črk kakor tudi vrst); pisatelj te knjige prosi, da bi strokovnjaki delom str. 97 št. 3; str. 99 št. 6; str. 100 št. 9; str. 104 št. 10 do 13; str. 105—106 št. 16—19; str. 111 št. 3 razglasili kje tako natančne naslove, da bi se mogli pridejati II. zvezku „Zgodovine slovenskega slovstva“; dosegla bi se v tem enotnost v obliki.

Vrnimo se zopet k starejšim delalcem na polju slovstvene zgodovine slovenske.

---

[1]) Ueber Hitzinger's Berichtigung einiger Punkte in Primus Trubers Leben. Mittheilungen d. hist. Vereines für Krain 1864, 85.

[2]) Primus Truber. Ergänzungsheft zum Lesebuche für die oberste Klasse der evang. Hauptschulen in Oesterr. Wien 1863, 330.

[3]) Ta razprava v Lj Zv. 1893, 629, še ni navedena.

Vreden naslednik Kopitarju je bil Fr. Metelko. V svoji slovnici „Lehrgebäude der slovenischen Sprache“, Laibach 1825, je v uvodu I—XXIX. str. po Kopitarjevem vzgledu podal kratek pregled slovenskega slovstva; a s tem se ni zadovoljil, nego snoval je posebno delo, ki bi naj imelo naslov:

Pismenica ali zgodovinsko razvitje in razcvetje slovenskega jezika z njega najimenitnišimi spominki od začetka pisanja do sedanjega časa.

Marn, Jez. X., razlaga osnovo te Pismenosti. Predgovor govori o staro- in novoslovenščini[1]), malikoslovje po Hanušu[2]); Pismenica sama začenja s staroslovensko slovnico v metelčici, obsega karantanske ostanke, odlomke iz raznih spomenikov; potem naj bi se natisnili nekateri sestavki iz „Bčele I.“, na primer: „Izvir in azijatska starodavnost slovenskih ljudstev itd., potem sledi „Slovensko pismenstvo“ večjidel po Čopu; potem „Vzajemnost“ slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki.[3])

Novoslovensko dôbo delil je Metelko v štiri dôbe: I. od Truberja do Hrena, 1550—1612 protestantovska, — II. od Hrena do Markota 1765 katoliška, — III. do Kopitarja 1808, — IV. od Kopitarja do njegove dôbe.

Ne šolskim namenom, tudi ne samo omikancem, nego širokim krogom čitateljev „Drobtinic“ je leta 1849. Matija Majar spisal „Zgodovino slovenskega slovstva“ v poljudnem zlogu in skromni obliki; ta pregled je uravnan primerno in je nameraval ob mladostni dôbi našega preporoda podati malo sliko naših dosedanjih trudov v tej stroki.

Lep pripomoček tej „Zgodovini slovenskega slovstva“ so bili J. Marnovi „Jezičniki“, dasi bolj z ozirom na življenjepisne podatke o slovenskih pisateljih, kakor o tvarini, katera je navedena sicer jako natančno, pa bolj po naslovih, kakor vsebini.

Posvetil je J. Marn skoraj ves čas svojega življenja v to, da je nabiral tvarino za posamezne pisatelje, ki jih je naslikal v „Jezičniku“ od IX. zvezka počenši do XXIX.; pripoznana točnost in natančnost[4])

[1]) Deloma objavljeno v nemškem jeziku v Mittheilungen des historischen Vereines, n. pr. l. 1856.: Die ältesten schriftlichen Denkmäler der Slaven.

[2]) V Učiteljskem Tovaršu 1864, str. 10—22.

[3]) J. Marn, Jahresbericht des Obergymnasiums zu Laibach 1864, str. 15—22.

[4]) Podrobnosti sta dodala v svojih ocenah Wiesthaler in Fekonja.

daje tem letnikom stalno vrednost. Nazori, ki so izraženi tu pa tam, ne bodo ugajali onim, ki ne stojé na strogo verskem stališču; pripoznati pa se mora blagohotni način, kako on zagovarja svoje misli. Spomina vreden je pregled o Jezičnikovi vsebini, ki ga je podal A. Kalan v knjižici: „Jezičnik v slovenskem slovstvu ob njegovi petindvajsetletnici“. Predaval v katoliški družbi A. Kalan. (Ponatis iz Slovenca.) 1888. 8°. 74. Samozaložba.

Gledé Šafařikove knjige „Geschichte der südslavischen Literatur se je uresničil izrek: „Habent sua fata libelli“. P. J. Šafařik, živeč v Novem Sadu, in v Slovanih uže znan po svojih spisih, obrnil se je do učenjakov raznih slovanskih plemen, proseč jih, naj mu pomorejo spisati slovstveno zgodovino vseh slovanskih jezikov. Najvažnejši pripomoček za slovensko slovstvo so mu bili prispevki, ki mu jih je po Kopitarju poslal tedanji humanitetni profesor in poznejši knjižničar Matija Čop, mili sodnik in mož obsežne leposlovne izobraženosti v raznih velikih in malih evropskih slovstvih. Pridejal je svoje opombe tudi Kopitar. Ker pa je Šafařik umrl poprej, nego se je mogel odločiti za izdajo, je Josip Jireček l. 1864. v Pragi izdal Paul Jos. Šafařik, Geschichte der südslavischen Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlass I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. 8. VIII. 192 Delo je urejeno tako, da ima do str. 46. kratke životopise, potem pa naslove knjig, ki so urejene po tvarini. Naslovom so pridete kratke opombe o vrednosti posameznih del. Zadnja letnica je 1832.

Dasi ni pragmatično spisana ta Šafařikova knjiga, vendar je dosedaj za starejšo dôbo najboljši pripomoček.

Za inostranstvo je spisal V. F. Klun samo kratek pregled, ki se je prevel na ruski jezik in objavil v časniku „Ruskaja Beseda“ l. 1859; istotako kratek spis v „Oesterreichische Revue“ 1864. III. str. 76 do 100, V. str. 52—66, ki se je tudi ponatisnil.

V češkem jeziku je razvitek slovenskega slovstva od l. 1830. naprej na kratko načrtal Vencel Křížek v listu „Časopis Musea Českeho XXXIV. l. 1860“, 8°. str. 366 id.

Inaće vse hvalevredna Geschichte der slavischen Literaturen von A. N. Pypin und V. D. Spasovič. Nach der zweiten Auflage aus dem Russischen übertragen von Trautgott Pech. Leipzig. Brockhaus. 1880. X + 586 se je prepičlo ozirala na Slovence. (Wiesthaler, Lj. Zv. 1884. 561 id.)

L. 1863. je izšla knjižica: Kratak pregled slovenske literature sa dodanim riečnikom za Slovence. Napisao Ivan Macun. U Zagrebu. Narodna Tiskarnica dr. Ljudevita Gaja. 12⁰. VII. 102.

Macun delí slovstvo slovensko v I. dôbo, „za kojo je slovenski jezik služio samo za cerkvene svèrhe iliti od Trubera do Japelja; v II. dôbo, za koje je uz cèrkvenu porabu služio za pouku književnikah iliti od Japelja do 1843.; v III. dôbo, od Novicah." — Tu se vidi, da nikakor ne loči protestantovske in protireformacijske dôbe. Koseskemu pripisuje preveliko važnost. Na koncu so pridejane nekatere Vodnikove, Prešernove in Koseskega pesni.

Ob Miklošičevi sedemdesetletnici je izdal J. Macun na svoje stroške „Književno zgodovino Slovenskega Štajerja". V Gradcu, mala osmerka str. 179. Naštevajo se tam po nepotrebnem tudi taki štajerski Slovenci iz prejšnjih let, ki so pisali latinski ali nemški.

Dasi knjiga ni popolna, vender je točnejša, nego I. pl. Kleinmayerja 1881. l. izdana „Zgodovina slovenskega slovstva". Znana je njena usoda; ni kazalo tako trudapolnega dela lotiti se v Kopru brez pomožnih knjig in potrebnih znanostij, tamen est laudanda voluntas.

Minilo je uprav 40 let, odkar se trudijo slovenski šolniki tudi srednješolski mladini prirediti primerno sliko o našem slovstvu.

Anton Janežič je svoji slovnici leta 1854. pridel: Kratek pregled slovenskega slovstva s cirilskim in glagoliškim berilom Odvišno je glagoliško berilo.

P. Ladislav Hrovat je v Novicah l. 1860., str. 390 id. izjavil svoje misli o slovenskem berilu v srednjih šolah, pridevši pregled slovenskega slovstva, in spisal v izvestju novomeške gimnazije l. 1877—1878. sestavek „Slovenski dom" gradeč poslopje slovenskega slovstva.

Bolje od Kleinmayerja je pogodil Janko Leban svojo nalogo, ki pa je bila mnogo ložja, slovenski ljudski šoli spisati primerno učilo. Izšla je z naslovom:

Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli. (Spisal Janko Leban (Gradimir), ljudski učitelj. Ponatis iz „Učiteljskega Tovariša" 1884 in 1885. Natisnil in založil J. R. Milic. V Ljubljani 1885. 8⁰. 50.)

Tu moramo omeniti tri nemškemu občinstvu namenjene krajše spise. Prvi je iz leta 1860. in je izšel v izvestju goriške realke; spisal

ga je Fr. Zakrajšek z naslovom: „Abriss der slovenischen Literaturgeschichte“. Namenjen je mladini in zadostuje s tem skromnim namenom.

V „Oesterreich in Wort und Bild“ (Kärnten und Krain 1891, str. 429—449) je podal dr. Gregor Krek z naslovom: „Die slovenische Literatur“ v izborni obliki slike Vodnika, Prešerna in Slomška. Prostora mu je bilo odmerjenega premalo.

V istem zborniku (oddelek Küstenland und Dalmatien) pripoveduje Klodič vitez Sablodoski o duševnem gibanju na Primorskem in navaja marsikatero zanimljivo drobnost, kako se je glagolica za posvetne in pobožne namene rabila do konca minolega stoletja blizu Trsta.

Prava zakladnica za opisovanje slovenskih književnikov so od l. 1881. naprej razni letniki „Kresa“ in „Ljubljanskega Zvona“ ter v novejšem času „Dom in Sveta“.

Bolj osobne značilnosti kakor vsebino spisov dotičnih pisateljev riše Vatroslav Holz v svoji knjižici „Spomini na znamenite može slovenske“. Trst 1892, 12°. 128 (ponatis iz „Edinosti“), ki je prinašala njegov govor v Tržaški čitalnici leta 1892. Jako plastično se opisujejo slovenski pisatelji, s katerimi je sam občeval Vatroslav Holz potujoč „križem domovine“.

Za slovensko knjištvo so se trudili tudi J. Levičnik, poročujoč o redkih knjigah v „Mittheilungen des hist. Vereines für Krain“; Lovro Žvab opisujoč v „Ljubljanskem Zvonu“ knjižne redkosti, in Gregor Jereb, v čigar zapuščini (ki je zdaj last Slovenske Čitalnice v Trstu) se nahajajo razni molitveniki iz minolega stoletja. Žvab in Jereb sta ob skromnih dohodkih v Trstu vsa živela za slovensko knjigo, a prerano legla k večnemu počitku.

Nekatere podatke o starih slovenskih spisih dobivamo tudi iz knjig:

Albin Arko: Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani. Tisk „Narodne Tiskarne“ 1875. 16°. 25, ter

Velimir Gaj,? Knjižnica Gajeva. Zagreb 1875. 8.

V slovstvenih zgodovinah se navadno razlaga v početku, da je slovstvo v knjigi in v spominu prostega naroda hranjeno duševno blago dotičnega naroda, da se slovstvo deli v lepo in znanstveno slovstvo, in da se v pravem pomenu samo leposlovje sme imenovati „slovstvo“, ker je samo ono sad tvarne domišljije narodove. To gotovo velja za slovstva tistih narodov, ki so v duševnem raz-

vitku človečanstva uže zaseli primerno mesto; mi Slovenci pa se pridružujemo mnenju Pypina in Spasoviča (Geschichte der slavischen Literaturen), da imajo iz take knjige odsevati tudi uzori in stremljenja, katere želi v človeški družbi uresničiti dotični narod.

V zadnjih letih se je vprašanje: „V katerem slovanskem narečju sta pisala sv. Ciril in Metodij," začelo razpravljati v tem smislu, da sta govorila in pisala v narečju, kakor se je rabilo okolo Soluna in ne v panonsko-slovenskem; mi Slovenci bi torej ne smeli v svojem slovstvu govoriti o slovanskih blagovestnikih, nego Bolgari. Vender imata Ciril in Metodij velike zasluge za vse Slovanstvo osobito za južnovzhodno. Dr. Vondrak v svojem spisu: „Die Spuren der altkirchenslavischen Uebersetzung" v Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften 1893, CXXIX, piše: „Andererseits sind wir es dem Andenken und der Bedeutung unserer beiden Slavenapostel Cyrill und Method schuldig, alle ihre Verdienste, die sie sich um die Slavenwelt erworben haben, genau zu erforschen und zu würdigen. Welchen Einfluss sie auf die südwestlichen Slaven hatten, wie sie ihre Sprache und ihr gesammtes geistiges Leben in bestimmte Bahnen lenkten, ist ja im Ganzen und Grossen bekannt."

Pisatelj zasleduje vpliv cerkvene slovanščine na staročeščino in se nadeja, da se bo dal dokazati tudi v staropoljščini.

Vsi Slovani se tedaj smejo spominjati Cirila in Metodija. Radi te važnosti je dodeta tudi literatura o blagovestnikih, ki je jako bogata.[1])

Gospod kolega M. Zavadlal v Celju je pred dvema letoma v rokopisu prečital nekatere oddelke in pristavil tu pa tam opombe, za katere sem mu hvaležen; drugim gospodom je na primernih mestih izrečena hvala za njihovo pomoč.

Uprav v teh letih imamo uzroke ogledati svoje slovstveno gibanje od začetka do konca; leta 1896. mine 90 let, odkar je Vodnik izdal svoje „Brambovske pesmi", katere se po pravici smatrajo kot prvi klasični proizvodi slovenskega leposlovja, in leposlovje je v ožjem pomenu vsebina slovstva.

Letos je minulo polstoletja, odkar je J. Bleiweis začel izdajati „Novice", naš prvi in najstarejši časopis, ki je skoro 15 let, dokler

---

[1]) Skušal sem jo zabeležiti vso; ker pa „več očij več vidi", prosim uljudno gospode ocenjevatelje, naj jo dopolné, da se prida II. zvezku te „Zgodovine slovenskega slovstva"; mnogo mi je do tega, da bi uprav naša slovstvena zgodovina imela popolni pregled o slovstvu o Cirilu in Metodiju.

se ni prikazal „Slovenski Glasnik“ l. 1858., okoli svojega ognjišča zbiral skoraj vse zavedne s peresom domovini služeče slovenske rodoljube; minulo je četrtstoletja, odkar so 1868. leta v Mariboru požrtvovalni rodoljubi Novicam kot soborilca na stran postavili „Slovenski Narod“. Podpisani se je v tej knjigi mnogokrat sklicaval na ta dva vira.

Brez hlimbe priznavam rad, da bi bil po svojem estetičnem ukusu, po mnogoletnem strokovnjaškem delu, po osobnih zvezah, po lepem zlogu in mnogoletnem uredovanju „Ljubljanskega Zvona“ Fr. Levec najsposobnejši mož spisati Slovencem najboljšo zgodovino slovstva: pa vender zadoščaj to moje delo, dokler ni boljega.

V Trstu, o Božiču 1893.

Dr. K. Glaser.

KAZALO.

A.

B.

C.

Kratice.

Arch. f. sl. Ph. = V. Jagić, Archiv für slavische Philologie. Berlin 1879 do 1894, I—XVI. B.

Bes. = Besednik, Celovec 1869—1879.

Dan. ali Zg. Dan. = Zgodnja Danica 1849—1894.

Ed. = Edinost, Trst 1875—1894.

Elze Th. P. Wiener = Theodor Elze, Paul Wiener, Mitreformator in Krain etc., Wien 1882. 8°. 52

— *Die slov. prot. Ges.* = Die slovenischen protestantischen Gesangsbücher Wien 1884, 8°. 39.

— *Die slov. prot. Kat.* = Die slovenischen protestantischen Katechismen des XVI. Jahr.

— *Die slov. prot. Post.* = Die slovenischen protestantischen Postillen des XVI. Jahr. (Obe zadnji razpravi sta izšli 1893. leta) v »Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich. Wien.«

— *Die Univ. Tüb.* = Die Universität Tübingen und die Studenten in Krain, Festschrift zur 4. Secularfeier der Eberhardt-Karls-Universität. Tübingen 1877. 8. 109.

Glas. = Glas, Gorica 1872—1876.

Kr. = Kres, Celovec 1881—1886.

Lj. Zv. = Ljubljanski Zvon, Ljubljana 1881—1894.

Ljubić Ogledalo = Šime Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na Rieci 1864—1869, 8. 2 vol.

Kop. Gramm = Barth. Kopitar Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark. Laibach 1808. 8. 460.

Kostrenčić Urk. Beitr. = J. Kostrenčić. Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559—1865. Wien 8.

Ivan Kuk.-Sakc. Bibl. hrv. = Ivan Kukuljević-Sakcinski. Bibliografia hrvatska. I. Zagreb 1860. 8. 233.

— *Glas. Hrv.* = Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Zagreb 1886. 8. 264.

Ltp. M. Sl = Letopis Matice Slovenske. Ljubljana 1869—1893.

J. Macun Knjiž. = Ivan Macun Književna zgodovina Slovenskega Štajerja. V Gradcu 1883. 8. 182.

J. Marn Jez. = Josip Marn, Jezičnik I—XXVIII. Ljubljana.

Mitth. d. h. Ver. f. Krain = Mittheilungen des historischen Vereins für Krain. Laibach.

Napr. = Naprej. Ljubljana 1865.

N. ali Nov. = Novice. Ljubljana 1843 do 1893.

S. = Soča. Gorica 1871—1893.

Sl. = Slovenec. Ljubljana 1872—1893.

Sl. (Cel.) = Slovenec. Celovec 1865—1869.

Sl. Gl. = Slovenski Glasnik. Celovec 1858—1868

Sl. Gosp. = Slovenski Gospodar. Maribor 1865—1893

Sl. N. = Slovenski Narod. Maribor, Ljubljana 1868—1893.

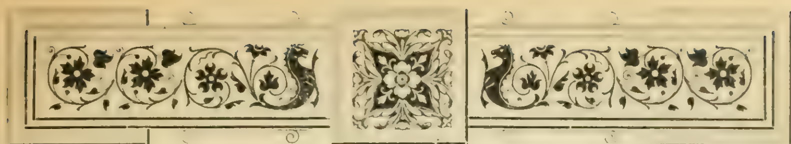
Slov. = Slovan, ilustrovani časopis, Ljubljana 1884—1887.

Slov. Svêt. = Slovanski Svêt. Trst 1887 do 1893.

Šaf. = P. J. Šafařik's Geschichte der südslavischen Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Prag 1864. 8. 192.

Tade Smičiklas Poviest Hr. = Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska. Zagreb 1879—1882. 8. 2 vol.

A. Uvod in cerkvenoslovansko slovstvo.

1. *Slovani del arijskega plemena.*

Ko bi se po zgodovinski poti hotelo izvedeti, kdaj so Slovani, zapustivši prvotna selišča v Aziji, naselili se v zakarpatskih deželah, od koder so potem odrinili v svoja sedanja selišča, bi bilo zaman vse prizadevanje rešiti to vprašanje, kajti zgodovina molči trdovratno o tem; pač pa nam primerjajoče jezikoslovje ali glotika razjasnjuje dejstvo, da se imajo stari Slovani smatrati kot del velikega arijskega plemena, katero so učenjaki nazvali tudi »indogermansko«, ali »indoevropsko«. To pleme, najbolj razširjeno po svetu, je po visoki nadarjenosti in po ugodni legi zasedenih dežel najbolj uplivalo na razvitek človečanstva. Prvoten sedež temu plemenu je bila osrednja Azija; govorilo je jezik, v katerem se nahajajo vzajemne snovi za staroindski, staroeranski, in armenski jezik v Aziji, za grški in latinski, germanski in slovanski, litvanski in keltski jezik v Evropi. Iz tega osrednjega sedeža se je odcepila staroindska pasma in je spela na južno-vzhodno, druge pa na zahodno stran. Kdaj so se razdelili razni narodi tega obširnega plemena, ne dá se nadrobno povedati.[1])

Primerjajoči jezikoslovci so skušali sestaviti načrt tega prajezika, n. pr. Aug. Schleicher v knjigi »Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen« (II. izdanje Weimar 1866) in Bruggman. A. Fick je na svetlo dal »Wörterbuch der indogermanischen Ursprache«, ki se je pomnožen l. 1876. natisnil uže četrtokrat (Göttingen).

Z ozirom na morfologično sestavo delé se jeziki na tri vrste, v e n o z l o ž n e, z l a g a j o č e (ali agglutinujoče) in s k l a n j a j o č e:

[1]) Nekateri učenjaki trdé, da je omenjeno pleme prvotno bivalo v Evropi. Glasove o teh nasprotnih nazorih navaja in pretresuje Dr. G. Krek, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte str. 4—14, II. izd. 1887.

k zadnjim se prištevajo tudi arijski, semitski in hamitski jeziki, v katerih se prešinjata snov ali deblo pa končnice: ti jeziki so najdovršenejši. Nekateri preiskovalci trdé, da so tudi arijski jeziki bili iz prva enozložni, da so se pa pozneje ojačili v zlagajoče in se naposled prelevili v sklanjajoče.

Če si hočemo predstaviti ta arijski pranarod [1] s pomočjo primerjajočega jezikoslovja, ozirajoč se osobito na besede za: oče, mati, sin, brat, sestra in druge stopnje sorodstva, za: mož, žena, mladenič, deklica, itd.; za državno in rodbinsko upravo in uravnavo: tedaj razvidimo, da ta pranarod ni stal na nizki stopnji izobraženosti. Živel je o živinoreji in poljedelstvu, znal je navadne hišne živali: govedo, ovco, kozo, konja, svinjo, psa; divja zverjad mu je bila znana manj. To velja tudi o izrazih za vojno orodje in vojne naprave.

Najimenitnejše imetje in živílo je bila arijskemu pranarodu živina [2], in živina mu je bilo tudi sredstvo za kupčevanje, dokler ni znal denarja. [3]

V onih starih časih ni sestajala samo rodbina zase, nego prikazujejo se tudi početki državljanskemu življenju, kajti enako glavarjem v rodbini imeli so tudi rodovi svoje poglavarje, ki so branili svoj rod sovragov, trebalo je braniti dom in dvor, in zato je kazalo postaviti več kolib, drugo poleg druge; o mestih pa se še ne more govoriti.

Znana sta bila gotovo oves in pšenica pa mleko; zraven teh je kuhano in na oglju sprаženo meso domačih živalij rabilo v hrano. Sadno drevje rastlo je še divje. Vina sicer stari Arijci niso znali, pridelovali pa so iz zeliščnih sokov neko opojno pijačo.

Izdelovali so si nekatera pri poljedelstvu potrebna orodja, n. pr. vozove, izdolbovali čolne iz drevesnih debel, rabili rudo (kovino) in srebro pa zlato, znali so tkati, plesti in šivati.

Kar se tiče duševne naobrazbe, je važna ta prikazen, da se je uže v tej stari dôbi začenjalo izcimovati bogoslužje in pravo, da se je pri številjenji rabila decimalna osnova in da se prikazujejo

[1]) Glej obširno slovstvo o tem predmetu: Dr. G. Krek, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte.

[2]) Stind. paçu n. in paçú m., steran. paçu, lat. pecu, stpr. peku, got. faihu, str. fihu.

[3]) Primeri v lat. pecunia = živina in denar, nemški Schatz (starofriz. sket = živina in denar), slovanski: skotъ.

prvi pojavi zdravilstva. Božanstvo se je častilo v svetlem nebu, od koder prihaja svetloba in toplota.

Zraven tega se pa tudi že uvažujejo naravne prikazni, ki jih je človeško oko opazovalo ali z zaupanjem ali z bojaznijo, v kolikor so koristile ali škodovale. Podrobnejši podatki o tem predmetu sodijo v primerjajoče bajeslovje, ki ima izvršiti lepo in zanimljivo nalogo.

Te kratke črtice naj zadostujejo, da si vsaj kolikor toliko moremo predstavljati sliko onega velikega naroda, ki je bil praded tudi nam Slovanom.

2. *Vsi Slovani kot eden narod.*

Kot eden narod bivali so Slovani v sedežih, katere moremo dandanes blizu določiti, in govorili jezik, iz katerega so se izcimila sedanja in nekatera umrla narečja; bivali so Aziji bliže, kakor Germani in Kelti, posedali so evropsko planjavo med zgornjim Donom in Dnjeprom in čez Dnjeper tje do Baltskega morja, na južni strani pa ne čez reko Pripet. Od tod razprostrli so se na severno in južno-zahodno stran, na severno-zahodni strani stikajoč se z Balti ali Litvanci, na južno-zahodni z Germani.[1])

Kdaj so se naselili Slovani v teh pokrajinah, to se dá težko določiti; v omenjenih pokrajinah našlo se je mnogo spominkov iz kamena in orodja iz železa, ki so ga gotovo znali nerazdeljeni Slovani. Prišedši v nova selišča naleteli so Slovani na velike pragozde, močvirja in velike reke; trebalo je nekaj lesa posekati in obdelovati dotično zemljo; s kakim sredstvom se je godilo to, nam je neizvêstno.

V najstarejši dóbi svojega samostalnega žitja so bili Slovani uže ločeni od Litvancev, bili so sosedje nekemu iranskemu plemenu ter so se delili uže takrat v severno-vzhodno-južno in zapadno panogo.[2])

Besedni zaklad še nerazdeljenega slovanskega plemena nam javlja duševno življenje in naobrazbo, s katero se je moglo uže takrat ponašati Slovanstvo.

---

[1]) Krek, l. c. p. 96—99. Strinjamo se s tistimi učenjaki, ki trdé, da se poprek stanje Slovanov v stari dôbi piše preveč — romantično. V. Jagić, Arch. f. slav. Phil. I, 606.

[2]) Vict. Hehn, Culturpflanzen und Hausthiere, str. 286—7; Krek, o. c. str. 108.

Slovani bili so bržkone poprej pastirji, potem živinorejci in poljedelci. Uže v tej dôbi so se posebno radi bavili z bčelarstvom.[1]) Poljedelstvo stalo je na precej visoki stopnji, ker so znali razno poljedelsko orodje, kakor: plugъ[2]) lemešь, grędelь, ralo oralo, brano, in žitne vrste, n. pr. rъžь, pьšenico, jęčmen, ovьsъ, proso, žito = žito (Getreide in žito = hrano. Mlynъ (Handmühle) rabili so, da so zmleli zrьno v mąko, iz katere je pekla gospodinja hlěbъ; znali so rêpo, sočivo, grahъ, lęšto (lečo), bobъ, makъ, konoplje, lьnъ, lukъ, česnъkъ, hъmêlъ itd. Vrlo spretno opisuje kulturni stan one dóbe Krek.[3])

Za časa arijske in evropske jezikove jednote jedli so sorodni narodi ovočje divjih sadnih dreves.

Ko so se Slovani ločili od Arijcev, začenjali so cepiti domača sadna drevesa.

S poljedelstvom, ki popolnem preobrazuje dežele, začenja se važna dóba narodnega razvitja: izpoznava se vrednost stalnega imetja, javljajo se prvi početki naselbin, gradé se domovi. Ti se razširjajo v vasi (vьsь); dom (domъ) ima stolbo (stlъbo = Treppe), vêžo, pivьnico, strêho, slêmen, okna, vrata, pragъ, izъbe, dvьri (dveri), peštь (peč), stole, kląpi; med domom, hlêvom in gumьnom je dvorъ.

Dasi Slovanom ni bil po godu ratъ (vojska), vender so, braneč svoje naselbine, stavljali gradove (Umfriedung) in so umeli rabiti orąžije, ląkъ (lok), strêlo, sukati mečь, metati kopije, sulice, posluževati se sekyre, noža, kyja, mlata, štita, šlêma in brъnje (Panzer).

Rodbinska uprava bila je patrijarhalna kakor še dandanašnji pri nekaterih plemenih. Prebivalci več vьsij (vasij), po enakem sorodstvu stvarjajočih obьštine (občine), razširili so se v rodъ, imeli skupno premoženje in si volili poglavarja, ki je vodil skupne stvari, skrbel za občni blagor in daroval bogovom. Prvotno je to bil otьcь (oče), po njegovi smrti pa najstarejši — starešina, starosta ali sicer najsposobnejši.

Iz več takih rodov sestajalo je pleme; to je vodil vojvoda, ki je tudi v vojski bil poglavar; tudi to pleme je imelo posebno

[1]) Besede: bъčela — bučěča (kor. buk. stsl bek) ulj, stsl. ulij (lit. aulis, lit. avele) med, stsl. medъ (lit. medùs, stind. ster. madhu) vosek, stsl. voskъ lit. vaškas, stvn. wahs dokazujejo, da je resničen ta izrek.

[2]) Krek, op. cit. str. 113—4.

[3]) Op. cit. str. 125—133, kjer se navaja obširna literatura o najvažnejših besedah.

ime. Skupni narod slovanski sestajal je iz nekojih takih plemen, ki so se pa sama tudi razvila ali ojačila v narodъ, językъ (jezik), plъkъ (polk). V takem narodu ali v taki zvezi je bila osigurana ravnopravnost posameznih udov, zakaj stari Slovani niso priznavali nadvlade enega moža, nego prijala so jim demokratska načela, drugače kakor Grkom v stari dôbi.[1] Vsled tega se je obitelj mogla razvijati popolnem samostalno: mnogovrstna rodbinska imena nam to pričajo, kakor jih ima malokateri sorodni narod. Tudi v rodbini sami so bili razni udje popolnem enakopravni, in starešine niso imeli razven posebnega spoštovanja nobenih posebnih pravic. Tudi žene so poštovali, kajti smele so se izvoliti za starešine.

Robstva tudi niso znali stari Slovani v tem pomenu, kakor se je razvilo pozneje.

Še predno so se bila razdružila slovanska plemena, imela so skupne pravne nazore; pravo, pravьda, zakonъ, sądъ (sôd), so znani izrazi uže v stari dôbi, niso pa imeli izrazov za pojmove: dedščina, podedovati.

Ozko spojeni s pravom so nazori o bogovih[2]) in o veri. Naravne prikazni in izpremembe, posebno na nebu, smatral je stari Slovan kot istinita bitja: nekatera so mu dobrohotna, druga sovražna; prve imenoval je bogove, druge bèse; te izraze so rabili tudi pokristjanjeni Slovani in so hudiču nadêli ime bêsъ. Žrtve (obětъ) doprinašali so bogovom staroste.

Še predno so se odluščili posamezni rodovi od skupnega naroda, so znali uže nekatera rokodelstva — remesla — znali so presti, plesti, tъkati, šivati, znali so lьnъ (lan), vlъna (volno) in delati odežda (odejo), plaštь (plašč), kožuhъ, obuvъ, črěvi; rabili so dlato, svrъdlъ (sveder), klešte (klešče), pila, sekyra, znali so tesati plavъ, ladije, člъnъ, veslo, rabili so vse odličnejše rude: zlato, srebro, železo, mêdъ (cuprum), olovo.

3. Temeljni jezik slovanski se razcepi, Slovani se širijo v poznejše svoje zemlje, njih današnje število.

V tej opisani dôbi razvijali so se Slovani kot jednoten narod. Morda je preveč romantično, če se naglašuje, da so »uživajoč tiho

[1]) Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

[2]) Sploh pa je omeniti, da je slovanska mitologija še prav neobdelana ledina, ker so podatki nezanesljivi; glej A. Brückner, Mythologische Studien. Arch. f. slav. Phil. XIV. 161—91.

srečo pri domačem ognjišču izogibali se vojsk«; živeli so pač tako. kakor drugi narodi arijskega plemena.

Mnogo jezikoslovcev je tega mnenja, da se je veliko pleme slovansko razcepilo v severo-vzhodno-južni in zahodni del, ter navaja v dokaz različno usodo skupkov: kv in gv, črke »j« gledé izgovarjanja, in črk »t« in »d« gledé izpahovanja pred »l«-om in »n«-om. Tudi iz tega, da so severo-vzhodno-južni Slovani petelina imenovali pêtlъ, pijetao, pivenъ, petuchъ, zahodni pa »kohout«, se sodi, da so se Slovani delili na dve veliki panogi. Zahodni del bi obsegal Poljake, Čehe, Lužiške Srbe in Polabske Slovane; drugi del pa ostale Slovane. Za zgodovinsko dóbo pa je gotovo to, da so bili Slovani razdeljeni v toliko plemen in narečij, kakor zdaj, namreč: v velikorusko, malorusko, poljsko, češko, lužiško (gorenje in dolenje), bolgarsko, srbsko-hrvatsko in slovensko; izginilo je polabsko in pomorjansko narečje na severnem Nemškem.[1])

Od pamtiveka so Slovani bili naseljeni v deželah med Vzhodnim ali Baltskim in Črnim morjem, med Karpati in Donom, zgornjo Volgo do Novgoroda in od tod do raztočja med Vislo in Odro.

Rano so se pomaknili tudi na jug, za Gepidi in Vzhodnimi Goti, za Heruli in Longobardi tudi na zahod, preplavili so današnjo Moldavo, Vlaško in Bolgarsko, Zalesje (Sedmograško) pa Ogersko, in vdrli v planinske dežele do Jadranskega morja.

V dóbi od Justinijanove vlade do prihoda uralsko-finskih Bolgarov so Slovani večkrat napadali bizantinsko državo. Finski Bolgari so si l. 679. ali 680. podjarmili slovanske prebivalce in si prisvojili potem jezik podvržencev. Slovani v Moldavi, Vlaški in Zalesji so se poizgubili v vlaškem (rumunskem) narodu. Od spodnje Donave in iz Dacije so se nekatera plemena v 6. stoletju raztegnila polagoma čez Mezijo, Tracijo in Macedonijo; v 7. in 8. stoletju so prodrla v Tesalijo in Epir tu in tam celo v Peloponez; od tod se baje imenuje ta polotok tudi »Morea« po slovanski besedi »morje«. (Po drugih je to metateza iz »Romea«.)

Nemški zgodovinarji imenujejo Venete, Venede, Srbe tiste Slovane, ki so stanovali v deželah med Vzhodnim in Črnim morjem, med Karpati in Donom, gornjo Volgo tja do Novgoroda; sčasoma sta se imeni Veneti in Srbi začenjali umikati domačemu nazvanju Lehove za zahodne, Sloveni za južne, Anti

[1] Pypin u. Spasovič, Geschichte der slavischen Literaturen, I. B. 20—24.

za vzhodne Slovane. Ime Anti bilo je v rabi samo sto let in je zaznamovalo Slovane, stanujoče od Dnjestra in Azovskega morja proti severo-vzhodu. Sloveni so se imenovali stanovalci od Iljmenskega jezera do gornje Dvine in od onod na zahodno stran do Visle. Ime Anti izginilo je popolnem, ime Sloveni pa se je rabilo za poprej omenjene Slovane do 12., za Slovane v Meziji do 10. stoletja, za Polabčane do njihovega raznarodenja, in se je ohranilo v besedah Slovenec, Slovinec, Slovak; Čehom pomeni »slovinský« = slovenski, »slovenský« = slovaški jezik. Nestor rabi ime »Sloven« dostikrat v splošnem pomenu za Slovane.

Ker utegne čitatelja tudi zanimati današnje število Slovanov po plemenih, po veri in po pisavi, naj dodamo naslednjo preglednico, katero je sestavil leta 1890. V. V. Komarov, St. Peterburg, (Karta slavjanskih narodnostey), kjer pa je število prebivalcev v tisočakih izraženo.*)

---

*) K vkupnemu številu Slovencev, izkazanemu v Komarovljevi karti, treba je sledeče pripomniti: Pri štetvi 31. decembra 1890. našteli so Slovencev:

Na Kranjskem	466.257	
» Štajerskem	400 367	
» Goriškem	135.036	
» Koroškem	101.030	
» Istri	44.390	
V Trstu z okolico	26 639	
Po drugih avstrijskih deželah . .	2.816	
Vkupno . .	1,176.535	
Ob istem času so našteli	70.658	Slovencev na Ogerskem
	20.987	» » Hrvatskem,
torej v celi monarhiji	1,268 180.	
K tem smemo računati najmanje še	2.000	» v Bosni in Hercegovini, ter
. . . .	33.000	v kraljevini Italiji.

Blizu skupaj stanuje torej **1,303.000** Slovencev. Raztreseno pa jih stanuje še mnogo po Balkanskem polotoku, v Egiptu in v Zjedinjenih državah ameriških, ali njih število se ne dá niti približno določiti. Opomeniti je treba tudi, da so pri zadnji štetvi mnogo Slovencev zamolčali, na Primorskem n. pr. najmanje 20.000. Tudi se ne vjemajo uradni podatki gledé narodnosti prebivalcev. Tako so n. pr. izkazali na Koroškem 254.632 Nemcev, 101.030 Slovencev in 274 drugih, torej vkupno 355.936 prebivalcev, a v resnici je bilo naštetih vseh vkup 361.008 ljudij, torej so dobrim 5 tisočem zamolčali narodnost, in po pravici smemo sklepati, da so ti tudi Slovenci. Jednako so izkazali na Štajerskem: 847.923 Nemcev, 400.480 Slovencev in 1.595 drugih, torej 1,248.998, a vseh prebivalcev je 1,282.708, torej manj 33.710, ki so bržkone Slovenci.

	Rusi	Bolgari	Srbo-Hrv.	Slovenci	Slovaci	Čeho-Moravci	Gorenji Lužičani	Dolenji Lužičani	Kašubi	Poljaki	Vkupno
Evropska Rus.	66.388	122	8			20	—	—	—	5.912	72.450
Nemčija . . .	15	—	—	—	—	60	96	40	150	2.454	2.815
Avstro-Ogerska	3.096	30	2.960	1.260	2.224	4.783	—	—	—	2.645	16.998
Francosko . .	3	—	—	—	—	—	—	—		8	11
Angleško . .	1	—	—		—	—	—	—	—	5	6
Italija . . .	—		1	30	—	—	—	—	—	—	31
Švecija-Norv. .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Rumunija . .	16	30	45		—	—	—	—	—	—	91
Turčija . . .	—	1.000	—	—	—	—	—	—	—	—	1.000
Bolgarija . .	1	1.346	2		—	1	—	—	—	—	1.350
Srbija . . .	—	10	1.646	—	—	1	—	—	—	—	1.657
Bosna-Herceg.	—	—	1.197	—	—	—	—	—	—	—	1.197*
Vzhodna Rum.	—	574	—	—	—	—	—	—	—	—	574
Črnagora . .	—	—	260			—	—	—	—	—	260
V Aziji . . .	3.000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.000
V Ameriki . .	18	—	10	—	—	250	—		—	5	283
Vkupno .	72.539	3.112	6.129	1.290	2.224	5.115	96	40	150	11.029	101.724

* Po zadnji štetvi znaša prebivalstvo Bosne-Hercegovine 1.365 tisočev.

	Pravoslavni	Razkolniki	Unijati	Rimo-katol.	Protestanti	Mohamed.	Vkupno
S cirilico pišejo:							
Rusi . .	62.517	3.276	3.228	500	—	—	69.521
Bolgari . .	2.627	—	30	50	5	400	3.112
Srbi . . .	3.123	—	—	—	—	500	3.623
Latinica:	—	—	—	—	—	—	22.185
Hrvatski .	—	—	18	2.478	—	—	2.496
Slovenski .	—	—	—	1.275	15	—	1.290
Slovaški .	—	—	—	1.584	640	—	2.224
Češki . .	—	—	—	4.715	150	—	4.865
Gorenje luž.	—	—	—	10	86	—	96
Dolenje luž.	—	—	—	—	40	—	40
Kašubski .	—	—	—	—	40	—	40
Poljski . .	—	—	—	10.524	500	—	11.024
	68.267	3.276	3.276	21.136	1.476	900	98 331

4. *Zgodovina Slovencev od l. 569. do l. 900.*[1]

V drugi polovici 6. stoletja, ko so Longobardi l. 569. zapustili svoja selišča ob Donavi in se napotili proti Italiji, so se Slovenci začeli razprostirati čez Panonijo, Norik in prodirati v sedanje Avstrijsko, Štajersko, Koroško, Kranjsko, v letih 592—595 na Tirolsko — posamezni oddelki celo na Bavarsko, Frankovsko, Turinško, Saksonsko in Helvecijo — in so obljudili bržkone tudi del Frijulskega in severno Istro. Na Frijulskem so zasedli dolino Bele (Fella) in na južni strani Vidma žemljo do Taljamenta; tudi na desni strani te reke se nahajajo imena slovenskih sel.

Na Tirolsko so prišli po dveh potih: iz Frijulskega čez Feltre v Primiero in Valsignano; iz Koroškega ob Dravi v Bistriško dolino (Pusterthal), dolino Izake, so se naselili v Wipperski in Ahenski dolini, so prišli do samostana Šarnice ob bavarski meji, kajti iz tega

[1] Ta oddelek je pregledal in mestoma dopolnil g. prof. S. Rutar; on je tudi dodejal Komarovljev pregled slovanskih narodnostij. Hvala mu za to! *Pis.*

samostana vzel je Tasilo II. za samostan »Indija« (Innichen) menihe, kateri bi naj paganske Slovence spreobračali na krščanstvo v tistem jeziku, katerega so se naučili v Šarnici.[1])

Tudi čez Saligrajsko so se bili raztegnili, in sicer čez Lungavo, Pongavo in Pinegavo[2], dalje do Ina in do Kijemskega jezera[3], na Gorenjem Avstrijskem do Aniže, Štire (Steier), do Kremsa in Windischgarstena.[4])

V Dolenjo Avstrijo so slovenski rodovi prišli iz Panonije, in posamezne rodbine naselile so se ob rekah Orlava (Erlaf), Ipuša (Yps), Bela (Bielach), Tragizna (Traisen), Pestinica (Piesting[5]). Število slovenskega prebivalstva na Dolenjem Avstrijskem je moralo biti precej veliko, kajti inače bi se ne bila mogla Vzhodna krajina Karola Velikega imenovati tudi »Sclavinia« = »Slovenija« zraven »Avaria« in »Hunnia«.[6])

L. 594. je bavarski vojvoda Tasilo I. Slovence premagal na Toblaškem polju in jim zastavil prodiranje na zahod (Paulus Diaconus, De gestis Long. IV. 7; S. Rutar, Ljublj. Zv. 1883, str. 53).

Z Obri vred bi Slovenci l. 593. in 594. bili radi vdrli v lepo Italijo, ali Agilulf, kralj ratobornih Longobardov, je svojega najhrabrejšega vojvodo Gizulfa postavil na stražo v vojvodino Čedadsko (Cividale, Staro mesto). To ni motilo Slovencev, da bi ne skušali priti v Italijo, pa so bili potolčeni l. 598. L. 610. so Obri in Slovenci prihruli na Furlansko in vzeli Čedad; okoli l. 720—725. pa je Slovence pri Lauriani, sedanji vasi Lavariano (11 kilometrov južno od Vidma), premagal furlanski vojvoda Pemmo. Longobardom podložna slovenska pokrajina je bila blizu in ob meji Furlanije. Kdor je hotel longobardsko gospodstvo pripoznati in zemljo obdelavati, se je smel naseliti na Furlanskem. S Koroškega čez Predel je prišlo l. 670. po Nadiži 5000 Slovencev Čedadu pred vrata, pa so bili pobiti; l. 700. pa so Slovenci pokončali vso longo-

[1]) Biederman, op. cit. 14—15; Mitterrutzner, Die Slaven in Tirol.

[2]) Winkelhofer, Die Slaven in Lungau, Carinthia 1820, N. 15; Kürsinger, Lungau, str. 755—64; Vierthaler, Wanderungen durch Salzburg I. 164—65.

[3]) Hoch-Sternfeld, Ueber den Wendepunkt der slavischen Macht im südlichen Bojarien. Passau, 1825, 161—254.

[4]) Pritz, Geschichte des Landes ob der Enns, I. 164—165.

[5]) Czörnig, Etnographie der oesterr. Monarchie I. 94—97; Kämmel, Die Anfänge des deutschen Lebens in Niederoesterreich, Leipzig str. 142—177.

[6]) Wiener Jahrbücher der Literatur 1825, B. XXXI. 45.

bardsko vojsko in uničili vse furlansko plemstvo.[1] Longobardi pa so v bran pozidali mnogo gradov med Vidmom in Čedadom.[2]

Mnogo slovenskih imen vasij v italijanski Furlaniji kaže na slovenske naselbine. (S. Rutar, Lj. Zv. 1883, 123—125), ves severnovzhodni del avstrijske Furlanije pa je bil nekdaj slovenski.

Slovenski jezik je postal splošen po vsem Furlanskem, slovenski se je govorilo na dvoru longobardskih vojvod v Čedadu. V 14. stoletju je hotel patrijarh Bertrand v Čedadu osnovati vseučilišče za Italijane, Slovence, Nemce in Madžare.

Tudi plemenitaški rodbini Čukov (Zucco in Zuccola) in Bojanov sta izvestno slovenskega pokolenja.

Samostalni so bili le nekateri rodovi, ki so jih grdo stiskali najprej Huni in Gotje, potem pa Obri ali Avari. Ker so ti z »živinsko krutostjo«, kakor pripoveduje Fredegar, postopali s Slovenci, je slovenski vojvoda Borut Bavarce prosil pomoči l. 747, za pomoč pa moral priznati zato bavarsko nadvlado; poslal je sina Gorazda in stričnika Hotimira kot talnika na Bavarsko. V tem času so pa Bavarci sami postali podložniki Frankom, slovenska talnika pa sta se podučila v krščanski veri.

Po smrti Borutovi je njegov sin Gorazd vladal tri leta in potem Hotimir. Duhovnik Majoran je prišel s Hotimirom na Slovensko in začel razširjati krščansko vero. L. 767. za škofa v Saligradu posvečeni učeni Irec Virgilij je poslal podškofa Modesta in več duhovnikov oznanjevat krščansko vero, med temi je bil bržkone Kozár jedini Slovenec. Posvetili so več cerkvâ, n. pr. pri Gospé Sveti blizu Celovca; na Otoku ob Vrbskem jezeru, v Liburniji blizu Špitala na Gorenjem Koroškem in v Undrimah (Oedrinah) morda na Gorenjem Štajerskem. Modest je ostal do smrti na Slovenskem in je pokopan l. 784. pri Gospe Sveti.

Slovenci so se začeli upirati tako novi veri kakor sploh tujcem, po Hotimirovi smrti l. 769. pa tako močno, da so oznanjevalci krščanske vere morali zapustiti deželo. S pomočjo bavarskega vojvode Tasila II. je Hotimirov naslednik Vladuh (Valhun) l. 772. premagal poganske Slovence. (Te boje opeva Prešernov Krst pri Savici). Pri tej priliki je Tasilo II. dobil marsikateri kos slovenske zemlje v

[1]) Paul. Diac. VI. 24.

[2]) S. Rutar, Lj. Zv. 1883, 58.

svojo oblast in podaril samostanom in škofom,[1] n. pr. (Indija) Innichen na Tirolskem l. 770. in deset slovenskih vasij samostanu Kremsmünstru z dvema oskrbnikoma Faljupom in S p a r o n o m.

Med poznejšimi misjonarji na Slovenskem se imenuje Reginbald.

L. 768. je umrl frankovski kralj Pipin ter sta mu sledila Karol in Karlman, ki pa je umrl l. 771, tako da je Karol vladal vsemu prostranemu frankovskemu ozemlju. To mu pa ni zadostovalo, nego si je skušal podvreči tudi sosednje dežele.

Prvi so prišli na vrsto Longobardi. L. 774. zaplete se Karol z njimi v vojsko, premaga Deziderija, osvoji si longobardsko kraljestvo in tudi kos slovenske zemlje na sedanjem Goriškem, furlansko vojvodino pa prepusti Longobardu Hrodgantu. Ko se je ta brezuspešno vzdignil proti Frankom, naselil je Karol Veliki frankovske grofe po furlanskih mestih; izmed teh je bil najznamenitejši M a r k a r i j v Čedadu.

Ta je gospodoval do Timava in do kraške planote. Njegov naslednik Erik ali Henrik iz Strassburga bojeval se je z Obri in bil tri leta pozneje ubit pri Trsatu blizu Reke.

Tasilu, Dezderijevemu zetu in zavezniku, gotovo ni ugajalo, da so Longobardi v bojih s Franki vedno bili nesrečni, in mnogo mu je bilo do tega, da postane njihov vladar samostalen. Papež in kralj frankovski sta Tasila opomnila pogodbe med Pipinom in njim. L. 781. dal je Tasilo talnike, sprijaznila se pa nista, nego l. 787. nastale so nove razprtije. Saligrajski škof je posredoval brez uspeha. Tri vojske je Karol poslal na Tasila: ta se ustraši takó, da se uda in med drugimi tudi svojega sina pošlje za talnika.

Ko frankovski kralj zapusti Bavarsko, prelomi Tasilo dano besedo, se zaveže z Obri, naj bi mu pomagali bojevati se proti Frankom. Karol skliče zbor v Worms; Tasila so tožili celó njegovi velikaši sami nezvestobe. Obsodijo ga na smrt, Karol ga pa pomilosti in pošlje v samostan. Bavarsko je Karol uredil takó, da je mesto jednega vojvode postavil več grofov.

Na prošnjo oglejskega patrijarha Pavlina II. podjarmil je Karolov sin Pipin tudi ostale Slovence po Kranjskem in Istri (788—790). V Panoniji stanujoči Slovenci so še Obrom bili podložni.

[1] Lavrenčič N., 1881, 27. Dr. F. Kos, Lj. Zv. 1882.
[2] Mitterrutzner, Slovani v Pustriški dolini; posl. Malovrh.

Zato ukrene Karol Veliki podvreči si Obre, in prične ž njimi boj l. 791. Zbravši vojake svoje pri Regensburgu, kamor je došlo tudi mnogo Slovencev, utabori se najpoprej ob Aniži, ki je mejila bavarsko in obrsko deželo, a tu mu dojde glas od sina Pipina, ki je iz Italije skoz Slovensko prodiral proti Obrom, da je premagal Obre. Nato prodere Karol do izliva Rabe v Donavo in se potem vrne domu, obložen z neizmernim plenom. Oslabljeni in med seboj razdvojeni Obri začnó misliti na to, da bi se udali: zdaj udarita slovenski vojvoda Vojmir in furlanski Erik sè svojimi četami na Obre, razrušita njihov nasip — hring, ring — in priplenita neizmerne zaklade, katerih je Karol Veliki nekaj shranil v Ahenu, nekaj poslal papežu, nekaj pa razdelil med svoje zveste služabnike.[1] Nato pošlje Karol sina Pipina na Obre, ki so se mu morali podati. Pri tej priliki prodere Pipin v Dolenjo Panonijo med Rabo in Dravo v okolico Blatnega jezera in določi, da naj skrbi saligrajski škof Arnon, da se pokristjanijo tamošnji Slovenci in Obri.

V naslednjih letih bojeval se je Karol tudi z drugimi Slovani. V raznih virih čitamo, da je l. 797. poslal vojsko pod Pipinovim vodstvom proti Venedom. Misli se, da so bili ti Slovani — Hrvatje med Dravo, Savo in Liburnijskim morjem. Možno je, da so se oslabljeni Obri združili s Hrvati in se zapleli v vojno s Franki. Hrvatje pa so se kmalu vzdignili proti Frankom, ki so jih pod vodstvom Erikovim zopet podvrgli in svojo oblast razširili na jedni strani do dalmatinske meje, na drugi strani čez Srem do Drave in Donave.[2])

Popolnem podvrženi bili pa so Frankom Obri še le l. 809., ko so v Regensburgu po svojih poslancih obljubili zvestobo in pokorščino. Takrat so prišli tje tudi zastopniki nekaterih Slovanov, bržkone Slovencev in Hrvatov, da priznajo frankovsko oblast. Karol

[1]) Tako so uže pred 1100 leti slovenski žulji pomagali drugim ljudem do bogastva!

[2]) »Versus Paulini de Herico duce« v Einhardi Vita Karoli M. ed Pertz II. ed. pag. 37—39:

Barbaras gentes domuit sevissimas,
Cingit quas Drava, recludit Danubius,
Celant quas iunco paludes Meotides,
Ponti coartat quas unda salsiflui,
Dalmatiarum quibus obstat terminus.

je razdelil vso zemljo, kjer so večinoma prebivali Slovenci, v dve mejni grofiji; v Vzhodno in Furlansko.

Karol Veliki bil je premoder državnik, da bi v podvrženih pokrajinah bil hotel postaviti vse po robu; pustil jim je iz početka njihove kneze [1]; razven že znanega nam Valhuna ali Vladuha omenjajo se še Ingo, Vojnomir, Pribislav, Cemikas, Stojmir in Etgar. Za njimi so prišli knezi bavarskega pokolenja — tujci. O Cemiki in Etgarju misli Šafařik, da sta bila po rodu Obra, toda težko je najti vzrok, zakaj bi bili Franki Obre Slovencem postavljali za kneze. Etgar je pač germansko ime. Ingo je vladal bržkone na Koroškem, Vojnomir na Kranjskem [2], ostali pa v Panoniji.

Najbolj priljubljen je bil Ingo, ker je bil pravičen in moder mož. Na Gorenjem Koroškem je v tem času živel neki »dux Domicianus«, ki je v Millstadtu sezidal novo cerkev in se trudil za razširjanje krščanske vere.

Te kneze in druge, čijih imena niso navedena, so nadzorovali kraljevi namestniki, za časa Karola Velikega karantanske Slovence furlanski vojvode; v Panoniji je opravljal ta posel grof Gerold, Karolov svak.

Za časa prvih knezov slovenskih in še skozi ves srednji vek so se novoizvoljeni koroški vojvode slovesno uvajali na Krnski gori blizu Celovca, kjer je stal »knežji kamen« (sedaj v deželni hiši v Celovcu). Ljudstvo je zahtevalo od svojega kneza, naj bo mogočen vojskovodja, pravičen sodnik, branitelj in varuh udovam in pravi veri.[3] Koroško deželo je nadziraval najpoprej furlanski pomejni grof Erik, on in Gerold sta bila ubita pri obleganji Trsata pri Reki l. 799. Eriku sta sledila Kadolaj (799—819) in Balderik, za Geroldom so pa prišli Gotram, Werinhav, Alberik, Gottfried in Gerold II., če se sme verovati neznanemu pisatelju o spreobrnitvi Karantancev.

Istro pa in posebno pomorska mesta so pred Karolom Velikim imeli grški cesarji v svoji oblasti. Ti so sovražili vse može, ki bi bili na sumu, da se nagibljejo na frankovsko stran. Vnel se je boj med Franki in grško cesarico Ireno, ki je premagana morala odstopiti več pokrajin ob Jadranskem morju, med njim tudi Istro

[1]) Dümmler, Südöstl. Marken, Arch. f. Kunde der österr. Gesch. X. 18.

[2]) Hitzinger, Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1856, 34.

[3]) Sliko te slavnosti glej: Oesterreich in Wort u. Bild; Kärnten str. 240.

l. 788. Mesta Pulj, Rovinj, Poreč, Trst, Labin, Pičan, Matavun, Buzet, Novigrad so morala Frankom plačevati davek.[1]

Irenin naslednik Nikefor se je tudi bojeval s Franki in je moral v miru, sklenjenem l. 812., Frankom prepustiti zraven Istre še Liburnijo in del Dalmacije.

Za istrskega »vojvodo« je postavil Karol Veliki nekega Ivana, pa ga zopet odstavil vsled opravičenih tožeb podložnikov na zboru v Rižanu (803.—810.). Potem so si smeli Istrani sami voliti škofe, opate, posvetne glavarje, župane in druge uradnike. Od l. 828. naprej so ob južno-vzhodni meji frankovske oblasti bile štiri mejne grofije, namreč Furlanska (z Oglejem in Verono), Istrska, Slovenska (Windische Mark) na Dolenjskem in po bližnji Hrvatski, in Spodnještajerska; mejni grofje so bili hkrati sodniki, upravniki in poveljniki vojaški.

V deželi med Dravo in Savo, tedaj na hrvatski zemlji, vladal je vojvoda Ljudevit pod nadzorstvom grofa Kadolaja, proti kateremu se je bil, hrepeneč po večji samostalnosti in podprt od enako mislečega svojega naroda, zastonj pritožil l. 815. pri grofu Ludoviku. Nastal je vsled tega boj, v katerem so Ljudevita podpirali tudi Slovenci na Kranjskem in Koroškem. Boj je trajal več let: l. 820. so šle tri vojne na Ludovika skoz Laško, Koroško in Panonijo proti glavnemu mestu Sisku: ali te ga niso ugnale, nego umoril ga je ujec vojvoda Borne v Dalmaciji, ki je iz početka podpiral Ljudevita, potem ga pa zapustil. Za kazen, da so Slovenci podpirali Ljudevita, so izgubili odslej svoje kneze.[2]

Ludovik Pobožni je l. 817. Bavarsko in Karantanijo izročil Ludoviku Nemcu; temu je bil naslednik sin Hartman do l. 880. in po njegovi smrti sin Arnulf Koroški, ki je stoloval v Blatnem gradu. Da oslabí nemško oblast v vzhodnih deželah, zaveže se z moravskim knezom Svetopolkom proti stricu Karolu Debelemu in ga prisili, oprt na Bavarce in Slovence l. 887, da se mu Karol uda; nemška plemena so korotanskega vojvodo Arnulfa priznala za svojega kralja.

---

[1] Ughelli, Italia sacra V. 1097; Rubeis. Mon. ecc. Aquil. c. 38. p. 330. Linhart, Versuch einer Gesch. von Krain. II. 174.

[2] Dr. Fr. Kos. Hrvatsko-slovenska vstaja pod panonskim Ljudevitom. Kres, 1882, 334—39.

Velikomoravski[1] knez Svetopolk je bil nevaren sosed Nemcem, ker so v njegovi državi Slovani prvokrat stopili v kolo evropskih narodov in v kratkem času se vzpeli na tako visoko stopnjo omike, kakor je bilo moči v oni dóbi. Takó se je ojačila Velika Moravska, katero je ustanovil vojvoda Mojmir, uredil pa njegov nečak Rastislav, da se je uspešno upirala navalom Nemcev. Velika Morava je obsegala razven Panonije tudi severno-zahodno Ogersko ob Grani, Nitri in Vagi, Dunajsko kotlino med Moravo in Dunajskim Golovcem in morebiti tudi južni del današnje Moravske. (S. Rutar, Ljublj. Zvon 1886. 240). Ne dá se pa dokazati, da bi Svetopolk bil vladal Češko, današnjo Moravsko, Šlezijo in Lužico, dasi je bil oženjen s plemenito Čehinjo.

Velikomoravci so si s pomočjo svetih blagovestnikov Cirila in Metodija ustanovili književnost na podlagi slovenščine, ustvarili narodno cerkev in se tako iznebili nemškega upliva.

Poleg domače nesloge sta čez Moravsko prišla dva sovražnika: Arnulf od zahoda, od vzhoda pa Madžari[2], ki so okoli l. 900. pridrli v današnjo ogersko deželo. Združeni sovražniki uničijo Velikomoravane l. 905. ali 906. in ločijo severne Slovane od južnih, vzhodne od zapadnih. Zato imenuje po pravici Palacký ta dogodek največjo nesrečo, ki je sploh mogla kedaj zadeti Slovane.

5. *Krajepis zemlje slovenske od VI. do X. stoletja.*

Za VII. stoletje, v katerem je bila najbolj razširjena slovenska zemlja, določil je O. Kämmel[3], odbivši posamezne naselbine, njene meje takó-le: Od izvora reke Rivnice (Rienz) je šla meja na Ture (Tauern) oklepajoč Defreško in Izelsko, do Dreiherrnspitza, starega mejnika med Tiroli in Saligradom, sledila potem, vijoč se na vzhod, sneženemu turskemu gorovju do Arlske škrbine, kjer izvira Mura, tedaj do tja, kjer se štajersko-koroške meje ločijo od Nizkih Turov.

Na severni strani Lungave se meja bistveno vjema z današnjo mejo med Štajerskim, Saligrajskim in Gorenjim Avstrijskim: potem

[1]) Druga Morava, »Nižnaja Morava« je ležala ob srbski Moravi. Šaf., Alterth. II. 212.

[2]) L. 901. so bili Madžari pobiti na Koroškem: pravljica pripoveduje, da se je v spomin na to zmago postavila cerkev v Šent-Vidu. (Oesterreich in Wort u. Bild, Kärnten u. Krain 1891, str. 62).

[3]) Glej zgorej omenjeno knjigo: Die Anfänge des deutschen Lebens itd.

se vzdigne čez snežnike in kamenite pustinje Dachsteinske in sivkasta vapnena rebra Mrtvega gorovja (Todtes Gebirge) ter vodi na severno-vzhodno stran v predel Avsejski.

Od onod utegnila je ločiti gostejše naselbine Nemcev in Slovencev kar naravnoč proti severu tekoča črta, ki pušča porečja rek Štira (Steyr) in Krems na desni strani in ki pri Wels-u doseza reko Truno (Traun).

Potem je meja sledila reko Truno in se naposled izgubila v mejo med »Čehi in Bavarci«.

Zgodovinski viri navajajo nam tudi nekatera plemena, n. pr. Dulebe[1] ali Dudlebe vzhodno od Mure do Blatnega jezera, Hrvate kot naselnike ob Krki na Koroškem, Zuzele ob Laznici in Stodone[2] ob reki Štiri, itd.

Slovensko ozemlje je obsegalo v devetem stoletju te-le pokrajine: 1) Karantanijo, 2) Panonijo, 3) Istro, 4) Furlanijo ali Frijulsko, in 5) Vzhodno krajino.

Karantanija[3])

(= skalovita dežela) obsegala je sedanje Koroško[4]), Gorenjsko in Štajersko, vzhodni del Tirolskega in jugo-vzhodno stran Saligrajske. Na vzhodni strani segala je do Panonije; meja med obema vjemala se je z mejo med Panonijo in Norikom, tedaj je šla od Dunajskega Golovca čez Semernik (Semering) po Velikem Pfaffu, po Fischbachenskih planinah, po razvodnem pogorju med Rabo in štajersko Bistrico in po gorovju med Muro in Rabo do Cmureka; nato čez Slovenske gorice do Drave med Mariborom in Ptujem; od tod čez Ptujsko polje do Donatske gore poleg Sotle.

Na jugu so Karnske Alpe Koroško delile od Furlanije. Gorenjsko je od IX—XIII. stoletja bilo združeno s Koroškim, toda bolj samostalno nego druge grofije po Koroškem.

---

[1]) Tudi najjužnejša češka župa okolo Krumlova se je imenovala »Dudlebi«, (Kalousek, Přihistoricke mapi").

[2]) Jos. und Herm. Jireček, Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen oesterreichischen Kaiserstaates von 500—1000. Wien 1865, str. 58.

[3]) Kara pomeni po Miklosiću = skala; S. Rutar, Kranjsko-Krajina, Ljublj. Zv. 1884, 46.

[4]) V današnji vojvodini Koroški in na Saligrajskem bivali so pred Rimljani Tavrisci in Norici, ki so bili keltskega plemena. Enrik Rešek, Spominki starozgodovinski na Gorenjem Štirskem. Nov. 58, 338—9.

V Karantaniji nahajamo v onem času te-le kraje: Admont (in Ademundi valle), Beljak [1]), Blatograd (Mosaburch), utrjeno mesto blizu Vrbskega jezera; Breže [2]) (Friesach), jako staro mesto na severnem Koroškem; Djekše nad Velikovcem; Dravski dvor (od Truhove) med Tinjami in Dravo; Grebinj trg, v velikovškem okraju; Graslup-Grosuplje (ad Crazulpam); Ingering, potok in vas blizu Knittelfelda na Gorenjem Štajerskem; Krka v Krški dolini na severnem Koroškem; Krnski grad in Gospa Sveta [3]), središče karantanskih Slovencev; Labodska dolina (in Labanta valle); Krško (Gurheuelt) poleg Save na Dolenjskem.

Panonija.

Zahodna meja nam je znana; na severo-zahodu je segala Panonija do Dunajskega lesa in do Doline (Tulln) poleg Donave, Donava je delala vzhodno mejo. Proti jugu razprostirala se je Panonija do Save, na zahodni strani čez Savo do Kolpe. Po Miklosičevem mnenju so Slovenci živeli tudi na levem bregu Donave in v dobrem delu današnje Moravske.[4]) Panonija se je delila na Dolenjo (P. inferior) in Gorenjo (P. superior); v tej pokrajini začeli so se širiti Slovenci posebno takrat, ko so se iznebili Obrov.

Blatograd (Mosapurc = urbs paludarum), sedaj Salavar [5]) = mesto ob vodi, je bil v devetem stoletju sedež slovenskih knezov Privine in Kocelja do l. 862. Mesto je bilo utrjeno in je imelo več cerkvá; prva je bila posvečena l. 810. Mariji Devici, druga sv. Adrijanu mučeniku in tretja Ivanu Krstniku; vse je posvetil saligrajski nadškof Ljupram.

Kisek [6]) (od Kinsi, Keisi, Gensi, ad castellum Guntionis) je bilo mesto v Železni županiji; za časa Privine se je tam sezidala cerkev; Pečuh (ad Quinque basilicas = Fünfkirchen); če je pristna listina z dné 20. nov. 890, so saligrajski nadškofje od frankovskih vladarjev tam dobili vinograde, gozde in mitnino. Ptuj (ad Bettobiam, ad Bettove, ad Pettoviam) je staro znano mesto ob Dravi in je bilo v 9. stoletju last Privine in Kocelja. L. 853. je Ljupram tam posvetil jedno

[1]) Nekaj o Beljaku Bes. 1871.

[2]) L. Ferčnik, Potopisne in zgodovinske črtice, Bes. 1876—7.

[3]) Ad Carantanam ecclesiam sancte Marie, ad curtem Carantanam; Karenta. S. Rutar, Na Gosposvetskem polju, Ljublj. Zv. 1890.

[4]) Altslov. Gramm. in Parad. Uvod. Jagić, Arch. I. 442 sqq.

[5]) Dav. Trstenjak: O prvem stolnem mestu Metodovem. Zlati Vek 49—59.

[6]) Dr. Kos, Spomenica 81—89.

cerkev, proti koncu 9. stoletja sta tam bili najmanj dve cerkvi. Quartinaha je bilo mesto poleg Blatnega jezera; okolo l. 880. daroval je neki dijakon Ganibato svojo lastnino regensburškemu škofu Ambrichonu. Ruginesfeld je bil kraj v Dudlebski grofiji obsegajoč blizu sedanje mesto Radgono z okolico; Saligrajski nadškofje so dobili od frankovskih vladarjev tu posestvo Sabaria (sedaj Steinamanger); sem je prišel leta 791. Karol Veliki premagavši Obre. Wampaldovo selo (villa Wampaldi) je bilo blizu Blatnega jezera; vas Wisitindorf je bila blizu Labnice; navaja se še nekaj drugih mest, katerih lega se pa ne dá več določiti.

Istra.

Še pred sedmim stoletjem [1] nastanili so se Slovenci, pozneje tudi Hrvati v Istri. Ta dežela segala je na zahodu in na jugu do morja; tudi Trst z okolico je spadal k Istri, ki se je na vzhodu raztegala do Reke.

Glavno mesto Istri je bilo v devetem stoletju Pulj; omenjajo se še Rovinj, Poreč, Trst, Labin, Pičen, Matavun, Buzet, Koper in Milje.

Sedanji Umago se imenuje latinski Umacum, to je torej čisto hrvatski Humac (holmec).

Furlanija.

Slovenci so se zgodaj z Obri prikazali v Furlaniji in so z Obri vred frijulskega vojvodo Lupa potolkli pri mestu Fliuvius (današnji Fiume) na vzhodni strani od Pordenone, Slovenci sami pa pri Laurijani. Naselili so se ob glavni cesti celo do Taljamenta; še onkraj te reke nahajamo imena »Goričica«, »Gradišče« itd. Gradov, ki so jih Longobardi postavili proti Slovencem, se navaja več z nemškimi imeni, n. pr. Starhemberg, Heisenstein, Grossenburg, Rabenstein itd. Ob Taljamentu, kjer je bil brod čez reko, je stal imeniten grad Beligrad.

Glavno mesto je bilo Čedad (Cividale); navaja se opatija Maggio, »vulgare vocabulo«, Možnic = Možnica »ob Beli«; Malerctum, »villa Sclavorum Meretto« pri Palminovi.

Furlanija je segala na vzhodni strani do Timava in do kraške planote pri Tržiču (Monfalcone); na severno-vzhodni plati se je raz-

[1] Julija meseca l. 600. piše papež Gregor dalmatinski duhovščini: Et de Sclavorum gente conturbor, quia per Istriae aditum jam Italiam intrare coeperunt (Jaffé, Regesta pontif. Nr. 1320).

prostirala do sedanje avstrijske meje: pokrajine današnjih beneških Slovencev prištevale so se tudi k Furlaniji.[1])

Vzhodna krajina.

Za časa obrske samostalnosti živelo je med Donavo in Tiso, med Anižo in Rabo mnogo Slovanov. Po vničenji obrske nadvlade začeli so se širiti Slovenci, ki so bili svobodni ali nesvobodni. Mnogo še zdaj rabljenih imen kaže, kako razširjeni so bili Slovenci v zgorej imenovanem ozemlju.

Blizu trga Ardagger je gora Kollmitzberg (holmec z vasjo enakega imena, in blizu je vas Frisnegg (Breznik); blizu mesta Ipps (Ipuša) je gora Tabor; pri Amstettnu je Trisenegg (Trstenik); enako ime Triesting prihaja od slovenskega Trstnik; Dürnitz = slov. Trnice; proti jugo-vzhodu od Amstettna je Ferschnitz = Brežnica; (blizu enako se glaseče ime Pernitz = Brnica); v bližini so vasi: Windischendorf in Gafring = Gabrnik: znana imena Gloggnitz, Garsten, Vöslau, Schottwien, Penzing, Hietzing, Moedling prihajajo od Klokotnica, Hrastno, Oslova, Sutvina, Peničnik, Jeznik itd.

Vzhodna krajina je obsegala vzhodno plat sedanje Gorenje Avstrije.

Med ostanke keltskega in latinskega prebivalstva naselili so se po ravninah Slovenci, največ okolo sedanjega »Windischgarstena« (Slovensko Hrastno), ker se je tam ohranilo največ imen slovenske korenike.

Tudi okolo mesta Steyer bile so slovenske naselbine: na južni strani pri vasi Ternberg (Trnov vrh) se v Anižo izliva potok Laussa (Luža): blizu je gora Pleissenberg = pleša.

Blizu mesta »Ried« so kraji Windischhub, Gradnig = Gradnik, Zimetsberg[2]) (Zimec) itd.

V Ipušo izliva se potok Zauch (Suha): druga Suha teče v potok Url: na severni strani potoka Urla je gora Grillenberg (gril), ob istem potoku je mlinar Gobotz (Gobovec) in blizu vas Göstning (Gozdnik).

Ob izlivu Orlave v Donavo je vas Golling (Golnik), zraven Orlave je vas Saffen (Žabnica); v Orlavo se izlivata potoka Jessnitz

[1]) S. Rutar, Slovenske naselbine na Furlanskem. Ljublj. Zv. 1883.

[2]) O. Kämmel, Die slavischen Ortsnamen im nordwestlichen Theile Niederoesterreichs. Jagić, Arch. f. slav. Phil. VII, 256.

(Jesenica) in Treiling (Trebnik): od tod na jugo-vzhod je vas Gösing (Gosnik) in Lassingbach (Laznica) pa Lassingfall.

Melk ob Donavi zval se je v 9. stoletju Medelicha (Metlika); blizu je vas Winden. Gosteje še nego ob Ipuši in Orlavi naseljeni so bili Slovenci ob reki Beli (Pielach); istotako bilo je na vzhodni strani dunajskega mesta nekaj slovenskih naselbin; to dokazujejo imena Gablitz (Jablica), Liesing (Lesnik), Mödling (Metlika), Triesting (Trstenika). Najmanj slovenskih naselbin bilo je na vzhodni strani ob Litavi.

Precejšen del nekdanje obrske dežele imenovala se je Marcha contra Sclavos, Winidorum marca.

6. *Razširjevanje krščanske vere.*

Kar se tiče cerkvenih razmer na Slovenskem za Karolovih časov, se je Virgilij, škof saligrajski, osmi predstojnik tej cerkvi, mnogo trudil za razširjevanje krščanstva v Slovencih: ustanovil je apostolsko šolo pri sv. Petru v Saligradu, opatiji Indijo in Kremsmünster ob tedanjih mejah Slovenstva v ta namen, da se pridobé Slovenci za krščanstvo.[1] On sam ni mogel priti na Slovensko oznanjevat prave vere, poslal pa je svojega škofa Modesta z nekaterimi duhovniki, ki so baje blagoslovili cerkev Mariji na čast — današnjo Gospo Sveto in druge. Beda Schröll, temeljit poznavatelj pobožnih ustanov na Koroškem, trdi, da je Gospa Sveta ustanovljena še le l. 861. ali zlasti 927.[2])

Menihi iz samostana sv. Petra so osobito po Koroškem razširjali krščanstvo: ta posel pa so opravljale še benediktinske opatije: Maksimilijanovo Selo v Pongavu za severo-zahodno Štajersko, Indija v Bistriški dolini na Tirolskem za zahodne Slovence in Dolenji Altaich, namesto katerega je po nasvetu Virgilijevem l. 777. Tasilo ustanovil imenitni samostan Kremsmünster v Gorenji Avstriji in mu poklonil deset slovenskih vasij in trideset slovenskih rodbin.

Panonske Slovence so pokristijanjevali saligrajski nadškofje — to dostojanstvo so si pridobili radi vspešnega delovanja med karan-

[1]) J. Fekonja, Razširjava kristijanstva med Slovenci, Ltp. M. Sl. 1882—3, 1884; razprava ni kritična. — P. Hicinger, Začetki krščanstva na Slovenskem. Zlati Vek 1863. P. Hicinger je pisal o razmerju solnograjskih nadškofov do Slovencev. — Dr. Alois Huber, Geschichte der Einführung u. Verbreitung des Christenthums in Südost-Deutschland, Salzburg, 1875; Slovencem ni pravičen pisatelj.

[2]) Sim. Rutar, Ljublj. Zvon 1890.

tanskimi Slovenci — Arno, Adalrom, Ljupram in Adalvin l. 798 do 873.[1])

V 9. stoletju je bilo uže precej cerkev na Slovenskem: v panonskem Blatogradu so bile posvečene tri cerkve (najimenitnejša je bila opatijska cerkev sv. Hadrijana), nadalje v Bussnici (Vuzenica?), v Betobiju (Ptuj), pri Petih Cerkvah (Pečuh); navaja se v starih spisih mnogo krajev, katerim sedaj niti sledu ni najti. V Karantaniji so bile cerkve v Trebnjem, Ostrovici, Vetrinju, Brežah, na Krki, v Blatnem gradu, v Podkrnosu, Velikovcu, pri Sv. Andreju v Labodski dolini. Oglejskemu patrijarhu so bile podložne cerkve v Beljaku, pri Sv. Mohoru, v Slovenjem Gradcu, v Celju, v Ljubljani (sv. Peter), Loki, Kranju, Kamniku, Metliki, pri Sv. Petru poleg Soče, v Devinu, v Ločniku, Solkanu, Volčah, Tolminu, Bolcu, na Št. Vidski gori, Vipavi, v Milah, v Buzetu, Jelšanah, v Tomaju, Hrenovicah, Slavini, v Piranu itd., itd.

Saligrajski nadškofje so Slovencem nastavili deželne škofe Teodorika, Otona in Osvalda l. 853.; ker so se pa ti hoteli osamosvojiti, niso jim dali naslednikov.

V Ogleju je zasedel škofovsko stolico sv. Hermagora (Mohor) l. 63. po Kristu; prvi nadškof je bil sv. Valerijan l. 369.; a od Pavlina naprej (557—569) so se imenovali patrijarhi.

V Slovencih šireč krščanstvo od juga prišli so oglejski patrijarhi navskriž s saligrajskimi nadškofi; zato je cesar Karol Veliki l. 811. določil, da ima Drava mejiti oglejski patrijarhat in saligrajsko nadškofijo.

L. 1751. se je oglejski patrijarhat razkrojil v goriško in videmsko nadškofijo.

Tržaška in koprska škofija sta ustanovljeni l. 524.

S tem, da so se ustanavljale škofije in pridobivale mnogo posvetnega blaga, so si množile vpliv in širile omiko in vero. Najmogočnejši je bil oglejski patrijarhat, ker je od 11. stoletja imel v svoji oblasti večino Furlanskega, vse Goriško, Kras, Notranjsko, Istro, Gorenjsko in Slovensko krajino.

Važna je za Slovence brižinska škofija (Freisingen na Bavarskem) radi prvega slovenskega pismenega spomenika in radi obširnih posestev na Gorenjskem (Škofja Loka), na Štajerskem (Pomurje)

[1]) Saligrajski škofje so postali nadškofje, ker so pokristijanili večji del Slovencev.

in na Koroškem (ob Vrbskem jezeru); bamberška škofija je imela Beljak, Trbiž, labodsko in admontsko dolino; briksenska škofija severni del Gorenjskega med obema Savama; saligrajska nadškofija mnogo predelov na Gorenjem in Srednjem Štajerskem, okolico ptujsko, breško pa krško.

Krško škofijo, ustanovljeno l. 1072., je kot škof prvi upravljal Gunter z Grobnega polja in je od sv. Heme dobil bogata posestva v dolini koroške Krke in na Štajerskem okolo Kozjega, Planine in Vitanja.

Labodsko škofijo je ustanovil Eberhard II., nadškof saligrajski, l. 1227. in ji dal za prvega škofa Ulrika I. — Ljubljanska škofija je ustanovljena l. 1463.; prvi škof je bil Žiga grof Lamberški.

7. *Sveta brata Ciril in Metodij* [1])

sta se porodila v Solunu ob egejskem morju. V mestu so prebivali Grki, v okolici pa Slovani; radi živega prometa z okolico so se meščani naučili tudi slovanščine.

Oba sina sta bila jako nadarjena, osobito pa Ciril, ki se je iz početka zval Konstantin; porojen je bil bržkone l. 827. Da bi napredovala v znanostih, upotita se v Carigrad.

---

[1]) *a)* Legende.

Žitje sv. Metodija ali panonska legenda iz druge polovice IX. stoletja, spisana po nekem Metodijevem učencu; izdal jo je P. J. Šafařik, Památky id. l. 1851.; Dümmler v Miklosičevem prevodu v Archiv f. Kunde oest. Geschichtsquellen XIII.; Ginzel, Geschichte id.; Josip Bodjanskij v Čtenija v imperatorskem obščestvê id. Moskva; Fr. Miklosič, Vita sancti Methodii, 1870. — Žitje sv. Konstantina (v srbsko-slovenskem narečji); Šafařik, Památky, id.; Fr. Miklosič, Denkschriften, Wien 1870., XIX. — Translatio s. Clementis (italska legenda) v latinskem jeziku, Acta Sanctorum, 1668. Martius II., Ginzel, Geschichte id. Ocenil Aug. Leskien, Arch. f. slav. Phil. III. 79—83. J. Martijnov, La légende italique id. Revue des quéstions historiques 1884., livraison 71. Pet. Lavrovskij, Italjanskaja legenda, Kritičeskíj obzor. Žurnal ministerstva id. Sanktpeterburg 1886, Juli—Aug. 8. 84. Pet. Lavrovskij, Byl li svjatyj Kyrill Solunskij episkopom? id. Žurnal 1885. April 161—75; odgovor: ne. — Moravska legenda, po mnenju Dobrowskega sestavljena iz branja o Cirilu in Metodiju v moravskem brevirju in iz italske legende v XIV. stoletju, ko so dné 9. marcija začeli praznovati praznik sv. Cirila in Metodija. Acta Sanctorum 1668. Martius II; Schlözer, Nestor (III. 15). Dobrowsky, Mährische Legende von Cyrill und Method. Olmütz 1826. — Češka legenda (v latinščini) iz XIV. stoletja; brez važnosti. Acta Sanctorum 1668. September. Tu pristavimo: Dr. W. Vondrák: Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom heil Prokop, Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Cl. (XXVII. 1892.) govori

Naučila sta se raznih jezikov, Konstantin celó kazarskega in hebrejskega. Metodija pošlje grški cesar za upravitelja v neko slovansko pokrajino, kjer je služboval več let. Ali ni mu ugajala posvetna slava: vstopi v samostan in se posveti duhovskemu stanu.

Mlajši brat Konstantin je v znanostih zaslovél takó, da so ga poklicali za učitelja cesarjeviču Mihajlu. Bolj se mu je pa prikupila

o vprašanju, je-li se je tudi na Češkem širila slovanska liturgija. — Življenjepis sv. Klementa (bolgarska legenda, v grškem jeziku). Fr. Miklosič, Vita s. Clementis. Vindobonae 1847. — Kratka bolgarska legenda. Konst. Kalajdovič izdal v knjigi: Ivan Exarch Bolgarskij — Macedonska legenda — Chronika Nestoris. F. Miklosič 1850, cap. XX.

b) Zgodovinski spisi, življenjepisi.

De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus. M. Freher, Scriptores rerum Bohemicarum 1602. Nachrichten vom Zustande der Gegenden und Stadt Juvavia. Salzburg. 1784. Kopitar Glagolita Clozianus; Wattenbach, Monumenta Germaniae; ponatisnen tudi v Ginzeljevi in Bily-jevi knjigi. — J. Dobrowsky, Cyrill und Method, der Slaven Apostel. Prag 1823; na ruski jezik prevel M. Pogodin. Moskva 1825. — Filaret (škof riganski) Kirill i Mefodij, slav. prosvětiteli (Čtenija Mosk. Obšč. 1846). — Kopitar Glagolita Clozianus 1836. — P. J. Šafařik, Památky dřevniho pisemnictvi Jihoslovanů. Praga 1850. II. izd. 1873. — O. Bodjanskij, »O vremeni proischoždenija slav. pismen« (Moskva 1855): Sobranie pamjatnikov do dějatelnosti Svatych Pervoučitelej i Prosvêstitelej Slav. plemen, Moskva 1865. Kirill i Mefodij, sobranie pamjatnikov id. (Čtenija 1863). — Fr. Rački, Vjek i djelovanje sv. Cirilla i Methoda. Zagreb. 1857. — V. Štulc »Život svatych Cyrilla i Methodia, apostolů slovanských. Praga. 1857. — J. A. Ginzel, Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie. Leitmeritz 1857, II. izdanje. Wien. 1861. — J. E. Bily, Děje sv. apostolu slov. Cirilla a Methoděje. Praga 1862; to knjigo je na slovenski jezik prevel J. Majciger l. 1863. Praga 1863. 4. 163. — P. Lavrovskij, Kirill in Mefodij, kak pravoslavnije propovědniki u zapadu Slavjan, v svjazi s sovremennoju im historieju cerkovnych nesoglasij meždu Vostokom i Zapàdom. Charkov 1863. — Ivan Kukuljević Sakcinski, Tisućletnica slavenskih apostolah sv. Cirila i Metoda. Zagreb. 1863. 4. 84. — Dr. Vogrin. Ciril in Metod. 1863. — Matija Majar, Sveta brata Ciril in Metod, slavjanska apostola in osnovatelja slovstva slavjanskega. Praga 1864. 8. 176 — — — Sveta brata Ciril in Metod. Celovec 1885. 8. 79. — A. Hilferding. O Kirillě i Mefodiě (Sobr. Soč. I. 299—340). — L. Léger. Cyrille et Méthode. Etúde sur la conversion des Slaves au Christianisme. Paris 1868. — L. Rettel, Cyryl i Metodij. Streszczenie najnovszych poszukiwań; Paris 1871. — Dr. Čebašek. Zlati Vek ali Spomenica na čast sv. Hermagoru in Fortunatu, sv. Nikolaju in sv. Cirilu in Metodu. Ljubljana 1863. 8. 293. — V. Bilbasov. Kiryl i Mefodij. St Petersburg. 1868—1871. Enaka dela so: Anton Žlogar. Zbornik cerkvenih govorov na slavo sv. Cirila in Metoda. Zbral in na svitlo dal. V Ljubljani 1886. 8. XII. 286. in ruski spis: Statya A l.

znanost nego vse posvetne krasote; zato mu priskrbé službo knjižničarja patrijarške knjižnice pri cerkvi sv. Sofije; a tudi to službo zapusti Konstantin in gre v samostan pripravljat se za duhovski stan.

L. 851. poslali so ga k mohamedanskim Saracenom, s katerimi se je prepiral o verskih prašanjih.

Gorskago, Moskvitijanin 1843; ponatisnen v Cyrilo-Methodijskem Sborniku M. Pogodina Moskva 1865; na češko prevedel Hanka v Časop. Česk. mus. 1846. 5—33; — Die Pabstbriefe des brittischen Musaeums v Neues Jahrbuch für ältere deutsche Geschichte 1879. V. B.; Miklosič, dr. Rački, Starine XII.; ocenil dr. Jagić, Arch. IV. Greg. Krek. Kres 1881; druga poročila glej Arch. f. slav. Phil. Suppl. 1892. Mihovil Pavlinovića, Hrvatska Vila dné 5. srpnja 1881 na slavu sv. Cirila i Metoda. U Zagrebu. 1881. 35. — Dr. Nikola Milaš, Slavenski apostoli Kiril i Metodije i istina pravoslavlja. U Zagrebu 1881. 8. 57. — Življenje in delovanje svetega Cirila in Metoda. Letop. Matice Slovenske 1880; (ta spis je prevod papeževih pisem v britanskem muzeju; priredil ga je Drag. Klun). — Tade Smičiklas. Poviest Hrvatske 1882, II. 198—212. — Bartolini. Memorie storiche critiche e archeologiche dei Santi Cirillo et Methodio, Roma 1881. — Jaromir Volkov. Delo sv. Cirila in Metoda. V spomin 5. julija 1881. z ozirom na današnje razmere. Založil pisatelj. Tiskal Franc Hvala v Trstu 1881. 8. 88; (ponatis iz Edinosti). — Epistola encyclica ss. domini Leonis papae XIII. Grande munus. Editio slavica polyglotta. Prag 1882. — A. Voronov, Kirill i Mefodij. Glavnejšie istočniki dlja istoriji sv. Cirilla in Mefodija, Kiev 1877. 8. 391. — E. Golubinski, Svjatije Konstantin i Mefodij pervoučiteli slavjanskie; Moskva 1885. — V. Jagić, Vopros o Kirillê i Mefodijê v slavjanskoj filologiji. Reč J. V. Jagiča. Sbor. XXXVIII. Sanktpeterburg. 1885. — A. Malševskij. Svjatye Kirill i Mefodij pervoučiteli slavjanskie. (Sočinnenia Iv. Malševskago) Kiev 1886. 483. — A. S. Archangelskij, Sv. Kirill i Mefodij i soveršennij jimi perevod sv. pisanija; Kazan 1885. — A. A. Kočubinskij, Dobry pastyr i dobraja niva. Odessa 1885, (ponatis iz Izpiskov odes. vseučilišča. XLII.) — Orest Miller, Dar pjati desjatnicy i naši pervoučiteli. Kiev 1881. — P. Srečković, Beseda na dan hiljadogodišnje svetkovine slovenskih apostola sv. Cirila in Methodija. — Glasnik, Beograd 1880. — Jos. Vyhlídal. Sbornik Velehradsky. Brno, 1880. — Mefodijevskij jubilejskij sbornik izdannyj Imper. varšavskym universitetom. 1888. — Dr. Kos. Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Izdala in založila Matica Slovenska. Ljubljana 1885. 8. 174. — M. Drinov, Novy cerkvenoslavjanskij pamjatnik s pominanjem o slavjanskih pervoučiteljah Sanktpetersburg 1885. — E. Barsov, Napisanie o pravoj vêrê Konstantina filosofa. 1885. — P. Syrku. Po povodu služby svjatitelja Methodija učitelju slavjanskomu. — R. F. Dr. J. Broz. Črtice iz hrvatske književnosti. Sv. II. Zagreb. 1888. 1—128. Za prosti narod spisane življenjepise navaja E. Jelinek. Sbornik 1885. 280—336.

Naj se omenijo še ti-le manjši slovenski sestavki: Jurij Sodevski. Sled Cirilovega obreda na Kranjskem N. 1844, 45. — Ljubomir (Slomšek) Bratje Ciril in Metod v naših šolah N. 1846, 131—50; Slomšek je v raznih letnikih »Zgodnje Danice« mnogo pisal o bratovščini sv. Cirila in Metoda. — B. Raič,

V tem času se pokristjanjeni Kazarji ob azovskem morju obrnejo do cesarja Mihajla po krščanske učitelje, ker so si neki prizadevali Židje in Saraceni, da bi narod na svojo stran pridobili. Cesar jim pošlje Konstantina, nadejaje se, da to nalogo najbolje reši »filozof«. To se je zgodilo najbrž l. 861. Pridruži se mu tudi brat Metodij. Med potom najde v Kerzonu ostanke sv. Klementa, ki so ga ubili Kazarji.

Prispevši v deželo Kazarjev uči s tako gorečnostjo in s takim uspehom, da je mogel skoro krstiti prebivalce z knezom vred. Za plačilo nista hotela vsprejeti druzega ko nekoliko jetnikov. V Kazarjih pustivši nekatere duhovnike se vrneta Ciril in Metodij v Carigrad.

Ciril in Metodij odpotujeta na Moravsko.

Še lepše in hvaležnejše je bilo delo naših blagovestnikov na zahodu. Rastislav, knez slovanskih Moravcev, zaprosi cesarja Mihajla slovanskih prosvetiteljev. Rastislav in njegov prednik sta se dostikrat vojskovala z Nemci. Ti so se zatekli celo k Bolgarom, iščoč pomoči proti Moravcem, kateri so tudi bili prisiljeni iskati si soborilcev. Najprimernejši so bili grški cesarji, ki so bili gorki Frankom in Bolgarom: rad je tedaj ustregel cesar Mihajl želji Rastislavovi, naj mu pošlje misijonarja, ki bi bil vešč slovanščini, kajti nemški duhovniki, ki so prihajali v slovenske kraje oznanjevat

Ciril in Metod, prvaja veroučitelja. Zora 1853. 80—93. — Nekaj o Metodu. N. 1854. — Fr. Metelko, o Cirilu in Metodu, govoril v zgodovinskem društvu kranjskem l. 1856. Mitth. des hist Ver. f. Krain 1857, N. 1857, 306. — M. Majar, Cirilica N. 1857. 270. — Dav. Trstenjak, Ali imajo tudi Slovenci obhajati tisočletnico Cirila in Metoda? N. 1857, 379 . . 392. — — Govor D. Trstenjaka v čitalnici celjski, N. 1863; 232—3. — A. Domiceljev. Prihod sv. Cirila in Metoda v Velehrad 863. N. 1868. 168. — Tisočletnica Cirila in Metoda. N. 1862. 291. 98. 407; Dan. 1862. 3; N. 1861, 247; — Dr. Tonklija govor ob tisočletnici v goriški čitalnici. N. 1863. — P. Hicinger. Sv. Ciril z obzirom na Kranjsko, Dan. 1863, 9–10; Dan. 1863, 65—6; 149.

c) Slavospevi:

P. H. V spomin sv. Cirila in Metoda. N. 1847. 37. — M. Majar. Slava Cirilu in Metodu. N. 1860. 1. — J. Bilc. Sv. Cirilu in Metodu. N. 1863. 73. — A. Umek Okiški. Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod. Prigodbe in povesti Celovec 1863. 12. 52. — A. Fekonja. V spomin sv. Cirilu in Metodu Kr. 1885, 376—80. — A. M. Sveta brata. Dom in Sv. 1890.

Opomba. Ta oddelek je pregledal g. prof. dr. Krek, za kar mu pisatelj izreka lepo zahvalo.

krščansko vero, niso bili povsem kos svojemu poklicu, ker niso umeli slovanskega jezika. Poslanec Rastislavov je rekel med drugim doslovno: »Mnogi krščanski učitelji prišli so k nam iz Vlaškega, Grškega in Nemškega, a mi Sloveni smo ljudje priprosti in nimamo moža, ki bi nas poučil o pravici.«

Cesar, zaslišavši te besede, pokliče Konstantina in mu reče: »Slišiši li, filozofe, rečь siju (to besedo)? Inъ sego da ne možetь sъtvoriti razvê tebe. Têmь na ty dary mnozi, i poimъ bratъ svoj, igumenъ Methodij, idi že. Vy bo jesta Solunjanina, da Solunjane vьsi čisto slovênьsky besêdujutь«. (Fr. Miklosich, Vita S. Methodii. Vindob. 1870, 13.)

Dospevša na Moravsko z ostanki sv. Klementa ja je narod vsprejel z navdušenjem. Z veliko gorečnostjo sta opravljala svojo imenitno nalogo, kar jima je šlo tem bolje od rok, ker sta dobro umela in govorila slovanski jezik. Veliko trgovinsko mesto Solun je imelo slovansko okolico, kakor naš Trst, in Solunjčani so umeli jezik okoličanov.

Mnogo je na Moravskem bilo kristijanov samo na videz, ker jim niso bili do srca segli nauki, razloženi v nerazumljivi besedi. Slovanska apostola sta mladeniče poučevala tudi v takih predmetih in znanostih, ki jih potrebuje duhovski stan, v duhovnike posvečevati pa nista smela, ker nihče njiju ni imel škofovske oblasti.

Slovani do te dôbe niso znali črk, nego so zaznamovali posamezne glasove s črtami in rezami; poskušali so slovanski jezik pisati z grškimi ali latinskimi črkami, pa niso uspeli, ker niso rabili primernega pravila. Ciril je uredil pravopis, začel je z bratom potrebne knjige prevajati na slovanski jezik in si s tem pridobil za vse Slovane neizmernih zaslug. (Glej o tem predmetu podrobneje v posebnem poglavju.)

Tako plodonosno delovanje slovanskih blagovestnikov moralo je v srcih nemških duhovnikov vzbuditi črno zavist: začeli so strastno sovražiti tuja brata iz razkolniškega Carigrada.

Na drugi strani pa je kmalu izprevidel Rastislav, da bi mu solunska brata utegnila mnogo koristiti v tem obziru, da bi se popolnem iznebil frankovske vrhovne oblasti in njenih služabnikov, pasovskih škofov, ko bi moravska država imela svojega škofa. Rastislav se je v tem smislu tudi obrnil do rimske stolice, pa tudi Konstantin in Metodij sta želela o svojem delu poučiti papeža, ki

bi naj potrdil prevod sv. pisma; rada bi mu bila tudi izročila ostanke sv. Klementa.

Nikolaj I., rimski papež, začuvši o teh željah pozove solunska brata v Rim. Takoj se upotita l. 867. tje in vzameta sè seboj nekaj učencev, katere sta imela za vredne, da bi dobili škofovsko oblast. Na potu dojdeta v Dolenjo Panonijo k Blatnemu jezeru, kjer je stoloval takrat slovenski knez Kocelj. Ta ju vsprejme z veliko častjo in se razveseli, ko mu pokažeta v slovanskem jeziku pisane knjige; na pot jima izroči petdeset učencev, da bi jih poučevala.

Prejkone se odpravita v Italijo čez sedanje Kranjsko in Primorsko; v Rim dospeta po smrti papeža Nikolaja († 13. nov. 867): nasledniku Hadrijanu II. izročita ostanke sv. Klementa.

Papež se je razveselil zelo, da sta brata sv. pismo prevedla na jezik slovenski, in se ni zmenil za mnenje nekaterih duhovnov, češ, beseda božja se sme oznanjevati samo v hebrejskem, grškem in latinskem jeziku. Ko sta hkrati tudi dokazala pravovernost svojo, podelil je obema škofovsko dostojanstvo, njune učence pa je posvetil v mašnike in dijakone, bržkone Gorazda, Klementa, Nauma, Angelarja in Savo.

Konstantinu dovolil je papež, da se sme odslej imenovati Ciril, ker je bilo to ime v grški in rimski cerkvi spoštovano radi Cirila aleksandrijskega[1]).

Papež, potrdivši prevod, dovoli slovenski jezik rabiti pri božji službi s tem pristavkom, da se pri sv. maši berilo in evangelije čita najpoprej latinski, potem slovenski. Kdor bi se protivil tem naredbam, naj ga kaznuje cerkveno sodišče. Ker so učenci v Rimu po raznih cerkvah božjo službo opravljali v slovenskem jeziku, lahko se je papež prepričal, da jezik slovenski ne zadaje nobenih ovir.

Kaj je pripravilo papeža do tega, da je dovolil v to?

L. 864. ali 865. dal se je bolgarski knez Boris krstiti in je nagibal iz prva k grški, potem k latinski cerkvi. Papež mu pošlje Pavla in Formoza, da bi ga pridobila za latinsko cerkev; zadnji pa je bil zelo častilakomen in bi bil rad postal nadškof, česar mu papež ni hotel izpolniti. Radi tega nastane razpor med papežem in Formozom. Grki, porabivši te razmere, pridobé si Bolgare na

[1]) Škof Porphyrius je pisal v časniku: Trudy Kiëvskoj duhovnoj akademiji l. 1877, str. 79—110, da je živelo troje Cirilov. To mnenje ocenjuje Jagić, Arch. f. slav. Phil. IV. 297.

svojo stran. Tudi na Moravskem bi se bilo lahko zgodilo kaj enakega; ker so mej Moravani in Grki vladale prijateljske razmere, zato se je udal papež želji slovanskih narodov in knezov.

Ciril, dospevši do škofovske oblasti, obolí nevarno, na smrtni postelji gorko priporoča bratu slovensko ljudstvo; bil je samó petdeset dni škof in je umrl v 42. letu svoje dôbe. Slovesno je bil pokopan v cerkvi sv. Klementa v Rimu.

Težavno nalogo, zahodnim Slovenom po želji Rastislavovi osnovati samostojno cerkev, imel je zdaj Metodij izvršiti sam. Dočim se je mudil v Rimu, so Nemci dvakrat napadli njegovega pokrovitelja Rastislava.

V tem času pošlje Kocelj poslance v Rim s prošnjo, naj pride Metodij poučevat njegovo ljudstvo. Ker je uprav v tem času po Moravskem divjala vojska, je prišel ta poziv Metodiju v pravi čas: naglo ustreže tej želji in se upoti tjà. Papež Hadrijan II. mu izroči do Rastislava, Svetopolka in Kocelja pisma, v katerih pravi, da jim pošilja Metodija, naj jim razlaga svete knjige in opravlja božjo službo v njih materinskem jeziku.

Z neizmernim veseljem vsprejmó Metodija v Panoniji; tu uvede slovensko božjo službo, nastavlja duhovnike, vnete za svoj poklic. Vpliv nemških duhovnikov se je vidno manjšal. Nato so prosili slovenski knezi, naj papež Metodija postavi za nadškofa v njihovih pokrajinah. Radi tega pozove papež Metodija l. 869. v Rim, ga imenuje nadškofa v Panoniji in v Moravski, zajedno pa posveti dvajset njegovih učencev v duhovnike. S tem je hotel oživiti staro panonsko škofijo, čije sedež je bil v Sremu. Ko je bil Karol Veliki premagal tamošnje prebivalce, izročil je bil njihovo pokrajino saligrajskemu škofu, ki je sicer širil krščanstvo, ali se ni ravnal po besedah Anglosaksonca Albuina: Esto praedicator pietatis, non decimarum exactor (oznanuj pobožnost, ne iztirjavaj le desetine).

Kje je imel Metodij svoj nadškofijski sedež, ne vemo izvêstno. Nemški duhovniki so začeli zapuščati slovenske pokrajine, ker Metodija niso hoteli priznavati za svojega nadškofa. Silno se je raztogotil saligrajski nadškof, izvedevši po papežu, kaj se je zgodilo v Panoniji. Da bi dokazal svojo dozdevno zgodovinsko pravico do Panonije, veli po nekem saligrajskem duhovniku spisati zgodovinsko razpravo: Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum, t. j.: Knjižica o izpreobrnitvi Bavarcev in Karantancev, v kateri skuša dokazati, da saligrajski nadškofje

gospodujejo uže 75 let v Panoniji in da so oni pokristijanili tamošnje prebivalce. Na stran bavarskih škofov stopil je tudi kralj Ludovik. Pravice papeževe stolice naglaševal je papež Ivan VIII. v pismu do kralja in do jakinskega škofa Pavla, katerega je poslal kot legata v Germanijo in Panonijo.

Po pravi in zakoniti poti niso ničesar mogli doseči Metodijevi nasprotniki; zato se lotijo sile: z vojsko napadeta kralj Ludovik in njegov sin Karlman Rastislava, pridobita na svojo stran njegovega nečaka Svetopolka, ki izdá strijca Rastislava. Nesrečneža oslepé in ga vtaknejo v samostan, kjer žalostno konča slovenski knez in poštenjak, Metodij pa izgubi svojo glavno podporo.

Saligrajski nadškof Adalvin, brižinski škof Arnon in pasovski škof Hermanrich zberó se l. 870. v posvetovanje; prisilijo tudi Metodija, da se udeleži, in ga kar posadé na zatožno klop, dasi ima samo patrijarh ali papež pravico soditi nadškofa. Očitalo se mu je, da uči na njihovi zemlji. Metodij se zagovarja, češ, da so njegovi tožitelji iz lakomnosti prestopili stare meje; naposled zahteva, da naj tukaj razsodi rimska stolica. Tudi kralj Ludovik se je udeležil zborovanja in zasmehoval slovanskega apostola; pasovskemu škofu so zabranili drugi škofje, da Metodija ni pretepel s konjskim bičem. Škofje obsodijo nadškofa Metodija, pusté ga na mrazu in dežu, zabranijo mu služiti božjo službo in ga obdržé pri sebi na Nemškem zaprtega dva in pol leta.[1])

Ivana VIII. sta saligrajski nadškof in pasovski škof prosila, naj preišče sodnijski, kdo ima večje pravice do Panonije, onadva ali Metodij. Papež, izvedevši o Metodijevi usodi, pošlje obema ostri pismi.[2])

[1]) Pismo papeža Ivana VIII. do škofa Hermanricha. Wattenbach. Boh. 49. Jaffé, Reg. pont. Rom. 261, št. 2247. Krek, Kres. 1881. 348.

[2]) Pismo do pasovskega škofa Hermanricha se glasi v slovenskem prevodu: »Mislim, da bi zadoščeval komaj studenec solz objokavajočim tvoje hudobije, kakor pravi prorok Jeremija. Ali ne presega predrznost tvoja grozovitost, da ne rečem kakega škofa, ali kakega posvetnega moža, temveč kakega samosilnika, ali živalsko surovost? Brata in soškofa si pahnil v ječo, imel ga dolgo časa pod milim nebom v najhujšem mrazu in v največjem dežu, odtrgal si ga od izročene mu cerkve ter zbesnél takó, da bi ga bil privlečenega pred škofovsko zborovanje pretepel s konjskim bičem, da tega niso zaprečili drugi? Prašam te, so-li to zločini škofa, čegar dostojanstvo jih še povikšuje, če prestopi svoje meje? O škof, ki tako postopa proti drugemu od apostolskega sedeža posvečenemu in izbranemu škofu! Vender nočemo preiskavati zdaj, kar si že storil, da ne bodemo primorani takoj

Škofom je naznanil, da se mora Metodij najpoprej uvesti v svoje dostojanstvo in v svoje pravice; še le čez poldrugo leto naj se začne sodnijsko preiskavanje.

Ni znano, sta li Hermanrich in Arnon šla v Rim, ali ne; Adalvin gotovo ni šel, ker je umrl. Neki življenjepisec Metodijev pravi, da je Bog štiri škofe kaznil s smrtjo, ker so krivično postopali z Metodijem.

Z Bavarskega je šel Metodij na Moravsko k Svetopolku in potem h Kocelju, kjer je ostal do smrti.

L. 874. umrl je Kocelj. Karlman, Ludovikov sin, ki je imel doslej pod seboj Koroško, zavladal je tudi v Panoniji, tako da je bil Metodij v političnem oziru odvisen od Svetopolka in Karlmana. Težje je bilo zdaj Metodiju v enem delu svoje škofije opravljati svojo službo; bržkone je to izjavil tudi papežu, kajti okolo l. 875. je papež pisal Karlmanu veleč mu, naj dovoljuje Metodiju nadškofovska opravila izvrševati, kakor mu drago.

Ali vender Metodij ni imel miru.

Nemški škofje, ki so nasledovali oni trojici umrlih škofov, bili so istega mnenja kakor umrli, ali nastopili so druga pota, da bi ovirali Metodija. Izvedeli so, da Ivan VIII. drugače misli gledé jezika slovenskega, kakor prednik Hadrijan II.; zatožili so torej Metodija, da opravlja službo božjo v nerazumljivem slovenskem jeziku. Papež je tedaj poslal po jakinskem škofu Pavlu Metodiju pismo, v katerem mu ukazuje, da ima v latinskem ali grškem jeziku opravljati božjo službo, samó pri propovedih sme mu služiti slovenščina: bržkone Ivan ničesar ni vedel o dovolitvi svojega prednika.

V tem pa so nemški škofje l. 879. iz nova tožili Metodija in ga dolžili *krivoverstva*; trudili so se tudi pridobiti na svojo stran Svetopolka, ki ni bil nikdar Metodiju popolnem udan. Tudi pri Svetopolku dolžili so Metodija krivoverstva; zató se je slovenski knez obrnil do papeža, naj mu dá napotek, komu ima verovati na tem razpotju. Pisal je tedaj papež 14. junija l. 879. Metodiju, naj

ukreniti, kar bi se spodobilo. V imenu vsemogočnega Boga, prvih sv. apostolov Petra in Pavla ter naše neznatnosti prepovedujemo ti začasno služiti božjo službo, in občevati s svojimi soduhovniki; ako ne prideš z navzočim častivrednim škofom Pavlom in pa z jako svetim našim bratom Metodijem v Rim, da se s tem vred zaslišiš, zadene te pravična sodba, ker se je izkazala taka in tolika predrznost; ako bi se kje odobrila tako neizmerna množica hudobij, se veljaven ugled katoliškega sedeža ne bo zastonj potegoval.«

pride nemudoma v Rim, da se opraviči. V tretje se je upotil Metodij v Rim. Krivoverstva sodila so se na škofovskih zborih: radi tega sklical je papež zbor v Rim, kamor so prišli tudi tožniki Metodijevi. Slovanski nadškof opravičil se je popolnem; papež mu je potrdil pravoverstvo, potrdil nadškofovsko oblast čez Moravsko in Panonijo, potrdil vse pravice in privilegije nadškofovske in ostro zaukazal vsem moravsko-panonskim duhovnikom, da jim je biti pokornim Metodiju. Vse to naznanil je papež Svetopolku.

Nemški škofje so zahtevali, da mora biti eden škof v Svetopolkovi državi mož njihovega mišljenja. Papež je ustregel tej želji in Vihinga imenoval za nitranskega škofa: zaukazal pa mu je, da ima svojemu nadškofu biti pokoren v vseh rečeh.

Papež je pisal knezu Svetopolku: »Po pravici hvalimo po pokojnem modrijanu Konstantinu izumljene slovenske pismenke, s katerimi naj bi se po spodobnosti hvalil Bog: velevamo tudi, da se uprav v tem jeziku oznanujejo nauki in dela Kristova; ne samo v treh, temveč v vseh jezikih treba je hvaliti Gospoda, kakor nas izpodbuja sv. pismo, katero pravi: Hvalite Gospoda vsi narodje in slavite ga vsi ljudje . . . . . Zdravi veri tudi ne nasprotuje, ako se poje sveta maša v slovenskem jeziku, ako se čitajo v njem sveti evangelij in berila iz novega in starega zakona, ako so spretno prevedena in razložena, ter v njem opravljajo vse druge cerkvene molitve, zakaj ta, ki je vstvaril tri glavne jezike, hebrejski, grški in latinski, naredil je tudi vse druge na hvalo in v slavo svojo.«

S tistimi pogoji, s katerimi je pred 11 leti dovolil Hadrijan II. rabo slovenskega jezika, dovolil je to tudi Ivan VIII., namreč, da se pri maši čitajo berila in evangelij najprej v latinskem in potem v slovenskem jeziku.

Tako podkrepljen in za nedolžnega spoznan vrnil se je Metodij domov, nadejaje se, da bode vender uže kedaj mogel živeti v miru, toda zmotil se je. Da-si je Metodij iz Rima prinesel Svetopolku pismo papeževo, kjer se je vse povedalo po resnici in po pravici, pisal je Vihing Svetopolku sleparsko pismo, v katerem je bil Metodij označen kot razkolnik. Svetopolk zdaj ni vedel ali ni hotel vedeti, pri čem da je. Žal, da je več verjel tujim klevetnikom, nego domačim poštenjakom.

Metodij se je tolažil s tem, da je imel na svoji strani duhovščino in ljudstvo, in da se je mogel prepričati pri papežu samem, je-li je v istini dal Vihingu pismo popolnem nasprotne vsebine;

popisal mu je tudi svoje težave in nadloge. Papež je odgovoril dné 23. marcija leta 881., hvaleč njegovo gorečnost, a ni poslal Svetopolku nobenega druzega pisma. Bržkone pozval je papež Vihinga v Rim, da se preišče stvar, tudi Metodij naj bi prišel četrtokrat v Rim; Vihing se je bržkone opravičeval pismeno: pa tudi pozneje še ni dal Metodiju miru.

Ko je Metodij širil krščanstvo po Moravskem, prišel je tje češki vojvoda Bořivoj in se je dal krstiti s šestdesetimi možmi svojega spremstva; domu se vrnivši vzel je vojvoda sè seboj več duhovnikov, ki so krstili njegovo soprogo Ljudmilo in več plemenitašev.

Tako živahno delovanje začelo je Metodiju moriti telesne moči; uže močno bolan priporočal je za naslednika Gorazda, ker je bil ta domačin, sloboden mož, dobro poučen v latinski književnosti in pravoveren. Dné 6. aprila l. 885. je umrl. Ves narod je plakal za njim, ker je vedel, da je izgubil nenadomestnega moža.

Po njegovi smrti je Panoniji in Moraviji nebo zakrilo svoje prijazno lice; po smrti Ivana VIII. zasedel je po kratkem papeževanju Marina I. in Hadrijana III. Štefan VI. stolico v Rimu in prepovedal rabiti slovenski jezik pri božji službi[1], hkrati poslal je tri legate, Dominika, Ivana in Štefana k Slovanom. Ti bi se imeli najpoprej laskati knezu in mu končno izjaviti, da se mora za vselej odpraviti slovenska božja služba; Gorazdu pa se je velelo, da naj se pride opravičevat v Rim.

Ker je bil Štefan prepovedal slovensko liturgijo, ukazal je Svetopolk l. 886. sè silo okolo 200 duhovnikov izgnati iz Moravske; na Moravskem stanujoči Nemci »νέμετζοι« podili so jih v mrazu proti Donavi in jih neprenehoma mučili. Izgnanci so se odpravili na Bolgarsko, kjer so dobili mirno zavetje. Gorazd postal je bolgarski nadškof.

Žalostni časi so nastopili zdaj za panonsko-moravsko nadškofijo, kajti k temu udarcu pridružila se je l. 892. vojska med

[1] Zanimljivo je, kar piše »Dom in Svet« (VII. str. 320) o tem. »Vpraša se le, je-li res papež Štefan V. (VI.) po smrti Metodijevi prepovedal slov. liturgijo in obsodil Metodija, kar bi se na podlagi krivih poročil tudi lahko zgodilo; z drugimi besedami: je-li omenjena poslanica avtentičen in zanesljiv vir? A prav to je med učenjaki še nedognano. Poslanico je našel zgodovinar Wattenbach v knjižnici cistercijskega samostana sv. Križa v Dolenji Avstriji in jo izdal l. 1849. Dandanes misli večina učenjakov, da je ta poslanica podvržen spis, delo Vihingovo.«

Nemci in moravskimi Slovani: vrhu tega nahujskal je Arnulf Madžare in Moravane. Po Panoniji so Madžari pustošili takó, da l. 900. nobene cerkve ni bilo več v tej nesrečni deželi.

8. Književno delo sv. Cirila in Metodija pa njunih naslednikov.[1]

Samo ustni pouk ni zadostoval vnetima blagovestnikoma slovanskima, nego hitro sta obrnila pazno oko tudi na pismeno delovanje. Njiju življenjepisec pravi, da je Ciril, izumevši črke, počel na slovenski jezik prelagati evangelij, ki ima iz prva besede: *V začetku je bila beseda* itd., to je evangelij sv. Ivana. Iz tega se razvidi, da je Ciril priredil nedeljske ali izborne evangelije; koliko je izdelal Ciril, koliko Metodij, se ne more določiti: istotako ne, kaj se je izvršilo uže v njuni domovini, koliko še le na Moravskem.

Ko sta šla l. 867. v Rim, so bile po panonski legendi v prevodu dovršene knjige: 1) evangelije, kakor se rabi v cerkvenem čitanju; 2) apostol = čitanje iz apostolskih poslanic; 3) psaltir in služba, kjer se nahajajo molitve in pesmi pri jutranji in tajni božji službi in pri krstu, pri obedu in večerji; vse to je bilo uravnano po vzhodnem obredu, potem odobreno in posvečeno po papežu Hadrijanu, ki je te knjige položil na oltar sv. Petra v Rimu; potem so se svete maše pele v slovenskem jeziku v cerkvi sv. Petra in morda še drugod.

Po smrti Cirilovi je Metodij nadaljeval književno delovanje in je izmed učencev odbral dva brzopisca v pomoč; s temi je prevel knjige starega zakona, izvzemši knjige o Makabejcih, o Esteri, Juditi in o Tobiji. Ivan, eksarh bolgarski za časa cara Simeona, trdi sicer, da je prevel vse ustavne knjige iz hebrejskega na slovenski jezik, to se pa ne more dognati do čista.

Razven prevodov iz sv. pisma je priredil tudi nomokanon = zbornik cerkvenega prava v vzhodni cerkvi; paterik = življenjepisi sv. cerkvenih očetov, in Kyrilъ slovenskyj = osem govorov brata Cirila v bran krščanski veri nasproti Mohamedancem.

---

[1] Za stvarne popravke in podatke v tem oddelku do incl. »Brižinski spomeniki« izrekam presrčno hvalo g. dr. Oblaku v Gradcu.

Po natančnih jezikoslovnih preiskavah se ne vjema vse to z resnico, nego verjetnejše je, da so bili prevedeni in prirejeni samo oni odlomki, ki so bili potrebni za liturgične namene.

Italska legenda govori tudi presplošno, da bi se obsežnost slovstvenega delovanja slovanskih blagovestnikov mogla določiti natanko. Šafařik, Novostrujev, Sreznevskij, Jagić in Valjavec so dokazali, kakova sta bila v najstarejši obliki evangelij in psalter; to je razjasnil Voskresenskij o »apostolu«, liturgične knjige pa še niso preiskane.

Med manj rabljene spise se šteje »Skrivno evangelije« (Apokalypsa); zato se tudi ni priredilo koj v prvih časih, nego pozneje, najbrž kje v Macedoniji. Najstarejši rokopis pripada XII.—XIII. stoletju.[1])

Pomagali so Cirilu in Metodiju njuni učenci Klement, Naum, Angelar, Gorazd in Sava.

Kako so v najstarejši dôbi slovenske liturgije bile urejene knjige, to je težko povedati na drobno. Vondrak je, zasledivši starovisokonemški izvirnik nekaterim izpovednim molitvam, dokazal[2]), da so nekateri odlomki v »Euchologium Sinaiticum« prevedeni bili uže na Moravskem.

Po Metodijevi smrti so se učenci morali umakniti v Bolgarijo in so tam nadaljevali književno delo. Klement, rojen Bolgar, je zvesto spremljaval Cirila in Metodija v Moravi in v Panoniji ter bival potem v Ohridi in Velici; umrl je l. 916. Spisal je »Hvalnice« ali panegirike za svetke in praznike vsega leta, posebej tudi na sv. Cirila: »Žitja ranjkih otcev«, »Homilijo mučencev«; gotovo ni, da je spisal tudi »Cvetni Triod« in »Žitje sv. Konstantina«, kakor se je ugibalo poprej.[3])

V zahodnih delih Bolgarije je marljivo opravljal svojo službo Naum; Angelarjevo življenje pa ni znano drobneje.

Na Bolgarskem jih je prijazno vsprejel knez Boris (Mihael) in podpiral car Simeon (l. 899—927), ki je tudi sam bil pisatelj ter je poskrbel, da so 136 izbranih govorov Ivana Zlatoustega preveli z naslovom: »Zlatostruj«; on je izbral bržkone samo »slovesa«, delo so opravili drugi.

---

[1]) Vatr. Oblak, Die kirchenslavische Uebersetzung der Apokalypse, Arch. f. slav. Phil. XII.

[2]) Althochdeutsche Beichtformeln im Altkirchenslavischen und in den Freisinger Denkmälern, Jagić, Arch. f. slav. Phil. XVI.

[3]) Fr. Miklosich, Die christliche Terminologie der slavisch. Sprachen 1875.

Odlikovali so se med drugimi ti-le možjé:

Konstantin je preložil štiri govore Atanazija Aleksandrijskega proti Arijcem, več govorov Ivana Zlatoustega in jih razložil. Postal je bolgarski škof. Gregorij, bolgarski pop, se je po želji Simeonovi udeležil prevajanja.

Najbolj znameniti književnik one dôbe je Ivan eksarh bolgarski. Njegov »Šestodnev« je kompilacija dveh grških heksameronov, Bazilija in Severijona: v njem obširno razlaga stvarjenje sveta po Svetem Pismu. Ne manj važno je njegovo delo »Bogoslovje svętago Joanna Damaskina«. Obema prevodoma je dodal samostalne uvode pri raznih poglavjih; preložil je tudi nekaj govorov za razne praznike.

Menih Hraber spisal je »Skazanie«, kako je sv. Ciril sestavil pismena; Brezimennik (Anonymus) je preložil dva življenjepisa Velikega Antonija in Pankracija; Teodor Doksov pa je v goreči ljubezni do slovanskega pisemstva druge vzpodbujal na delo.

Dôba l. 863.—927. je zlata dôba za cerkvenoslovanski jezik.

9. Domovina cerkvenoslovanskega jezika.

Slovenci so bili prvo slovansko pleme, ki se je poprijelo krščanstva: ne Čehi, ne Poljaki, ne Rusi nimajo tako starega slovstvenega spomenika, kakor Slovenci v brižinskih spomenikih.

Na drugi strani pa se trezni raziskovalci slovenske zgodovine ne zlagajo več z nazori, da bi se bili v devetem stoletju Slovenci razširjali od tirolskih planin do Črnega morja, razdeljeni v štiri narečja. Miklosič jih je razdelil v karantanske, panonske, dacijske in bolgarske Slovence, naslanjaje se na podatke Prokopija in Jornanda. V dóbi od 9. do 16. stoletja ime »Sloven« ni omejeno na prednike Slovencev in Bolgarov, nego poznato je tudi drugod: velik del Srbov in Hrvatov je ohranil ime Sloven, n. pr. Slovenci v Dalmaciji, »Slavonija«.

Slovanski rodovi so bili uže takrat, ko so stopili na zgodovinska tla, bistveno različni kakor zdaj po svojem jeziku, dasi morebiti še ne v toliki meri; slovenščina se je v 9. stoletju tako razločevala od bolgarščine kakor zdaj: identičnost imena ne dokazuje identičnosti jezika: tudi na Sedmograškem je znano ime »Sloven«, pa ti Sloveni so pristni Bolgari.

Da tega imena niso imeli samo predniki Slovencev, to jasno dokazuje tudi Nestorjeva kronika (ed. Miklosich) na raznih mestih, n. pr.: c. II. pag. 2, otъ sichъ že sedmi desjatъ i dvoju jazyku bystъ jazykъ slovênьskъ; cap. III., p. 3: ot têchъ Slovênъ razidoša sja po zemlji i prozvaša sja imeny svoimi . . . . . i tako razide sja slovenьskyj jazykъ. id. id. (Gr. Krek, Einl. 297).

Najvažnejše vprašanje je, na katero slovansko narečje sta Ciril in Metodij prelagala cerkvene knjige. Slovanski in neslovanski učenjaki, kakor Dobrowsky, Vostokov, iz početka Šafařík, potem Schleicher, Leskien so bili tega mnenja, da je to bilo bolgarsko narečje. Kopitar in Miklosič sta trdila, da je bilo panonsko, najodločneje je Miklosič to misel zagovarjal l. 1874. v slovnici: Altslovenische formenlehre in paradigmen; njegovo mnenje se izražuje v besedah: »Okolo srede devetega stoletja se je cerkveno slovstvo v slovanskem jeziku ustanovilo v Panoniji in samo v Panoniji«.

Tu je omeniti, da sta se Ciril in Metodij v Panoniji mudila samo mimogredé; podlaga ali domovina njunemu delovanju je bila zemlja moravska. Pisma papeška v britanskem muzeju pričajo, da sta brata pričela delovanje na Moravskem. Zgodovinski podatki nam razjasnijo samo to, kje je pozorišče slovanski liturgiji, ne povedó nam pa, v katerem jeziku se je vršila. V nekaterih panonskih spomenikih nahajamo moravizme; to je dokazal W. Vondrak celo za brižinske spomenike. (Arch. f. slav. Phil. XVI. 127.)

Verojetni so nazori Jagićevi (Arch. für slavische Phil. I. 442), da sta Ciril in Metodij uže sè seboj prinesla pismo in jezik; prebivalci so ju gotovo vsprejeli z veseljem, če sta govorila uže samo sorodno in razumljivo narečje, saj so se tudi Hrvatje v IX. in X. stoletju tesno oklenili slovanskega obreda, dasi se ni vršil v njihovem jeziku: v Rusiji se je stari cerkvenoslovanski jezik tudi vsprejel z veseljem.

V tem vprašanju so večje važnosti jezikovni razlogi kakor zgodovinski podatki[1]; skupini *št* in *žd* vežeta cerkvenoslovanski jezik na bolgarsko-macedonska narečja. Madžari so mogli ptujke: mostoha (moštoha), pest (pešt), rozsda (rožda), dobiti tudi od Bolgarov onstran Donave: ptujke: lancsa (ląsta), lencse (lęšta), szerencse (sъręšta), ne samo od Slovencev v Kocelovi deželi. Kijevski fragmenti, segajoči v

[1]) V. Oblak, Zur Würdigung des Altslovenischen (V. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XV, 338—70).

XI. stoletje, dokazujejo, da se je tu govoril *c* in *z* namesto *št* in *žd*; isto dokazujejo praški odlomki.

Krščansko terminologijo germanskega proizvoda sta Ciril in Metodij uže našla na Moravskem in v Panoniji in jo porabila za svoje namene: jezik, v katerem sta pisala, pa sta prinesla iz domovine ali bližnje okolice (južno-zahodne Macedonije). Dokazano je, da se še zdaj govoré nosniki v nekaterih bolgarskih narečjih.[1]

Starocerkvena slovanščina je radi tega tako bogata na oblikah, ker se je začela pisati v knjigah dve sto let poprej nego ruščina ali srbo-hrvaščina, ne pa radi tega, ker se je govorila v Panoniji.

10. Glagolica in cirilica.

Najstarejši spomeniki so pisani v dveh abecedah, v glagolici in cirilici.

Glagolica je dvojna: okrogla se navadno imenuje bolgarska ali staroslovanska, oglata pa bosenska ali hrvatska; tej pravijo tudi bukvica.

Učenjaki se vjemajo v tem, da je glagolica starejša od cirilice. Gelazij Dobner (1719—90) prvi pripisuje glagolico sv. Cirilu: njemu se je pozneje pridružil tudi J. Kopitar (iz prva jo je imel z Dobrovskym vred za plod pobožne prevare): ko je pa l. 1836. izdal knjigo: »Glagolita Clozianus«, začel je izpreminjati svoje nazore o glagolici in cirilici, in je dokazal, da glagolica ni plod XIII. stoletja: tega mnenja je bil tudi Vostokov l. 1843.

Preis jo je l. 1843. iskal v hrvatskem Primorju, Sreznèvskij l. 1852. v Bolgariji, Bodjanskij je menil l. 1855., da je sv. Ciril utegnil izumiti glagolico, Grigorović pa je mislil, da je Metodij sestavil cirilico, Ciril pa glagolico.

Šafařik je l. 1852., 1853. in 1857. trdil odločno, da je glagolico zložil Ciril, cirilico pa škof Klement, temu mnenju se je pridružil dr. Rački s knjigo: »Pismo slovjensko«, Zagreb, 1861.

Po Miklosičevem mnenju (Ersch u. Gruber, Encyl. XLVIII. 403—422) je glagolico osnoval Ciril za jezik panonskih Slovencev po nekem pismu, ki so ga od Grkov dobili Slovenci po svojih sosedih Ilirih; po Metodijevi smrti l. 885. so pa učenci njegovi z liturgičnimi knjigami prenesli glagolico v Bolgarijo in v Hrvate.

[1] Draganov, Nosovye glasnye zvuki v sovremennych makedonsko-slav. i bolgarskych gov.; glej: Jagić, Arch. II. 399; XI. 264.

Isaak Tayler, ki je v Londonu izdal obširno paleografsko delo »The Alphabet«, je napisal v Jagićevem Archivu [1]) kratek sestavek »Ueber den Ursprung des glagolitischen Alphabetes« pridejavši dve preglednici, kjer skuša glagolico izvajati iz grške kurzive VI. in VII. stoletja. Nekaj črk se mu je posrečilo pogoditi, nekaj pa tudi ne.

Z velikim trudom je skušal reči priti do dna Lavoslav Geitler, bivši profesor slovanščine na zagrebškem vseučilišču, z delom: Die albanesischen und slavischen Schriften. (Mit 25 phototypischen Tafeln.) Mit Unterstützung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien, Hölder 1883.

Njegovi nazori so ti-le: Konzul Hahn je našel v albanskem mestu Elbasan iz početka tega stoletja rokopis, ki se pripisuje učitelju Teodoru; ne vé se pa, jeli je črke izumil sam, ali prinesel od drugod. Črke te abecede spravlja Geitler v dotiko z oblikami mlajše rimske kurzive iz VI. in VII. stoletja. Po tej azbuki so si stari Albanci osnovali staro albansko pismo; s tem spravi v dotiko reformovano od sosedne grške abecede VII. in VIII. stoletja, ki se pa ni ohranila: iz te abecede je postala po Geitlerjevem mnenju tudi glagolica. On si misli dvoje glagolic, starejšo ali predglagolico, ki se je ločila od te, ki jo poznamo v zborniku Assemanijevem ali zografskem. Tudi cirilica je dvojna: starejša, ki je sestajala iz grških uncijalij, in poznejša, ki se je pomešala z nekimi glagolskimi črkami. Tudi od starejše cirilice nimamo nobenih spomenikov. V nekem določenem kraju in času sta trčili obe vkupej, druga je vplivala na drugo. Uže pred Cirilom se je začela rabiti uncijalna grška pisava, Ciril je samo reformoval te črke, in sicer starocirilske. Stara glagolica je postala ob Drini, cirilica pa tam, kjer so Slovani bili podvrženi bizantinskemu uplivu.

Po smrti Metodijevi so njegovi učenci šli v bolgarske Slovane; v Albaniji je cirilsko pismo zadelo na glagolsko: glagolica je vsprejela od cirilice črke za *c*, *č*, *št*, *š*, *ê* v stari kapitalni obliki in prestrojila vse kurzivne in kapitalne elemente. Tako je postala bolgarska glagolica in se je iz zahodne Macedonije in srednje Albanije razširila v Dalmatince in Hrvate pred l. 924.; v začetku je še bila okrogla, pozneje se je izpremenila v oglato.

Cirilica je od glagolice vsprejela znamenja za ь, *ž*, *ju* in *y*, pa znamenja so bila takrat drugačna; iz te je nastala srbska, bosenska in bolgarska cirilica.

---

[1]) V. letnik.

Iz teh kratkih podatkov se vidi, da je Geitler s svojo hipotezo celó preobrnil nauk o glagolici. Oglasili so se proti tem nazorom strokovnjaki, n. pr. grški paleograf Gardhausen v Leipziger Literaturblatt, 1883, in V. Jagić v Archiv f. slav. Philologie 1883 in v Četyre kritiko-paleografičeskija staty. Sanktpeterburg 1884, 103—89.

Dognali so slavisti to-le:

1.) Oba pravopisa sta v neki zvezi;

2.) oba sta sorodna z grškim pravopisom: cirilica se naslanja na uncijalno, glagolica na minuskelno obliko;

3.) neka razlika se je ohranila iz najstarejših časov, kar se razvidi iz číselne vrednosti (Zahlwert) raznih črk:

4.) oba pravopisa sta se razvijala po svoje. V. Jagić, Arch. f. slav. Philog. IV. 316.

Cirilica se je razširila po Bolgarskem, Srbskem in Ruskem in postala tako svetovna abeceda, ker jo rabi pravoslavna država in cerkev, glagolica pa se je iz kneźjih dvorov Rastislava, Bořivoja, Kocela in Privine raztegnila med Srbe, Bolgare in Hrvate; med prvimi je izginila do cela, v nekaterih krajih v Istri in Dalmaciji se pa čuva še sedaj kot dragi biser slovanskega bitja in žitja.

II. Cerkvenoslovanski spomeniki.

α) Glagolski.

Cerkvenoslovanski spomeniki se delé v glagolske in cirilske; glagolski so:

1. Četveroevangelije zografsko, shranjeno na gori Athos, obsega 304 liste; izmed teh se mlajših sedemnajst (41, 57) nahaja v javni knjižnici petrograjski; nekaj jih je natisnil J. J. Sreznevski v Drevnie glagoličeskie pamjatniki, Petrograd 1866, str. 115 do 57. Popolno izdanje je: Zografskoje evangelije izdannoe V. Jagićem. Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. Characteribus cyrillicis transcriptus notis criticis prolegomenis appendicibus auctum. Adiuvante summi Ministerii Borussici liberalitate edidit V. Jagić. Berlin, Weidmann, 1889. XLVI. 176.

Po mnenju Jagićevem je evangelije pisano koncem X. ali začetkom XI. stoletja na Bolgarskem. Avstrijski konzul Anton Mihanović ga je našel v samostanu na gori Athos, l. 1857. ga je fotografoval Rus P. Sevastijanov; l. 1860. ga je samostan daroval ruskemu caru, ta pa petrograjski carski knjižnici.

2.) Glagolita Clozianus, dvanajst listov v Trientu, dva v Inomostu: one je objavil Kopitar l. 1836. (glej ves naslov v Kopitarjevem življenjepisu); ta dva pa Miklosič v Denkschriften der kais. Akademie, X. 193—214, oba tudi Sreznevskij 163—220.

Sedanji glagolita ni cel spis, nego odlomek knjige, ki jo je imel Janez Frangepan, lastnik otoka Krka, v zlato in srebro kovano, kot dragocen spomenik. Po njegovi smrti l. 1482. so raznesli njegovo premoženje, oropali knjigo dragocene oprave in razdelili v spominke. Kos take knjige je dobil Lukas de Reynaldis, duhoven iz Krka, in od njega avstrijski general Marquard Breisacher, kot poslanec nadvojvode Sigismunda l. 1487. Po Breisacherjevi smrti l. 1509. je prišel rokopis v last grofu Schurffu, potem Clozu v Trientu. Tirolski zgodovinar Di Pauli a Treuheim, kateremu je Kopitar storil neko uslugo, je našega rojaka iz hvaležnosti opozoril na to starino slovansko.

Ti ostanki obsegajo: *a)* govor sv. Janeza Zlatoustega na cvetno nedeljo: začetka in konca ni; *b)* govor na veliki četrtek; *c)* govor na veliki petek; *d)* govor sv. Epifanija, velikega škofa na Kipru, na veliki petek. Na novo je izdan z naslovom: Glagolita Clozuv. Vydal Dr. Václav Vondrák. Se třemi světlotiskovými přílohami. V Praze, 1893. 4⁰. 126.

3.) Marijin kodeks, 471 listov, ki jih ima J. V. Grigorović v Odesi; Sreznevskij ga je imenoval »Athoški evangelij« in je objavil nekaj odlomkov. Pamjatnikъ glagoličeskoj pisъmennosti. Marijinskoje četveroevangelije sъ primečanjami i priloženjami. Trudъ V. Jagića. Izdanie otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademiji naukъ. Quattuor evangeliorum conversiones palaeoslovenicae. Codex Marianus glagoliticus. Characteribus cyrillicis transcriptum edidit V. Jagić. Accedunt tabulae duae. Berolini, Weidmann. 1888. XX. 607. 4.

4.) Psalter sinajski shranjuje se v katarinskem samostanu na gori Sinai. Najpoprej je doznal o njem ruski arhimandrit Porfirij Uspenskij l. 1850.; l. 1882. ga je izdal dr. Lavoslav Geitler na stroške jugoslovanske akademije v Zagrebu. Jako star in važen pa je:

5.) Euchologium. Glagolski spomenik manastira Sinai-brda: izdao dr. Lavoslav Geitler, u Zagrebu, 1882. 8. XVI. 197.

Dr. Geitler je l. 1879. potoval na goro Sinai in je k trem po Sreznevskem izdanim listom (St. Peterburg, 1866) našel 106 listov liturgične knjige. Po pismu in jeziku zlaga se ta odlomek z zograf-

skim. Marijinim kodeksom, Assemanijevim evangelijem in s Kločevim glagolitom. To je prvi in edini spomenik, iz katerega se more izpoznati svojstvo najstarejših liturgičnih knjig. Jezik svedoči, da pripada poznejšim umotvorom najstarejše dóbe. V. Jagić je v oceni te knjige (Arch. f. slav. Phil. VII, 121—133) dokazal, da se mnogi stavki te knjige nahajajo inače urejeni v mnogih liturgičnih rokopisih XII.—XV. stoletja.

β) Assemanijevo ali vatikansko evangelije.

Simeon Assemani, poslan po papežu na vzhod, je našel ta rokopis v Jeruzalemu l. 1736. pri nekem menihu grškega obreda; zdaj se čuva rokopis v vatikanski knjižnici v Rimu. L. 1865. ga je izdal dr. Rački, l. 1878. dr. Ivan Crnčić, dvorni tajnik sv. očeta Leona XIII. in kanonik sv. Jeronima v Rimu. 8°. LXXVI. 184.

Manjši spomeniki so: Ohridsko evangelije, dva lista, Macedonski list, oboje izdal Sreznevskij.

Pisatelj te knjige je nameraval našteti samo tiste spomenike, čijih jeziku se ne poznajo srbsko-hrvatske, bolgarske ali ruske primesi.

Ko je Sreznevskij izdal jako obsežne kijevske[1] fragmente, se je prišlo prvokrat na sled jako važnemu preobratu v slovanskem bogoslužju: mogočnim navalom nemškega duhovenstva na ljubo se je popustil vzhodno-bizantinski obred in vsprejel rimski. Ti fragmenti so iz XI. stoletja. V. Jagić pa je našel na platnicah neke knjige v knjižnici dunajske tehnike dva lista male osmerke, popisana z okroglo glagolico, in ja je izdal z naslovom: Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente. Mit 10 Tafeln. Wien 1890. 4°. 62. (Denkschriften der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien. Phil. hist. Cl. XXXVIII. B.) Ta drobni odlomek (ki se v tem obziru strinja tudi s praškim odlomkom) obsega nekatere molitve post communionem, missa altera, Apostolorum secreta, praefatio, post communionem, missa unius Apostoli; epistola ad Corinthios. Tem odlomkom je pridejal Jagić korenite razprave v štirih poglavjih in dokazal, da se je preobrat od bizantinskega obreda k rimskemu na vsej zahodni strani od Velike Moravske tja do srednje Dalmacije vršil uže za časa Metodija, »in der dornenvollen Laufbahn des pannonischen Erzbischofs«.

[1]) Natisneni tudi v Jagićevi razpravi: Glagolitica. Wien 1890.

Kijevski in dunajski odlomki so si v rodu, ker imajo za iste pojmove enake izraze, n. pr. въsадъ = communio, мьša id.

Važna sta ta dva lista tudi radi tega, ker vežeta panonske spomenike z okroglo glagolico in poznejše hrvatske spomenike z oglato glagolico. Na drobno opisuje usodo glagolice v poznejših časih J. Broz. v knjigi: Črtice iz hrvatske književnosti. Zagreb. 1888.

Pozneje je glagolica služila tudi posvetnim namenom: po otokih istrskih se še zdaj nahaja mnogo znamenitih rokopisov: župna cerkev vrbeniška na otoku Krku se ponaša s šesterimi rokopisi (dve mašni knjigi in štirje brevirji); mašni knjigi sta pisani s krasnimi začetnimi črkami. Za vzgled navaja vitez Klodič v svojem spisu: Zur Literatur in Triest und Istrien, (Oesterreich in Wort und Bild. Küstenland und Dalmatien str. 235), jako natančno posnet odlomek. Ena teh mašnih knjig je pisana l. 1456., druga 1463: brevirji so iz 14. stoletja. L. 1483. se je v Benetkah natisnila prva glagolska knjiga: Missale romanum glagoliticum [1]; ponatisnil se je ta misale v letih 1509, 1528, 1531, 1631, 1706, 1741.

Kratki posnetki te mašne knjige v hrvatskem jeziku, imenovani »schiavetti«, se nahajajo skorej v vseh cerkvah v notranji Istri.

Glagolica se je v cerkveni službi do XVI. stoletja razširila ne samo po Istri nego tudi po večjem delu Dalmacije, Hrvatske in Bosne in je bila edino sredstvo pismenega občevanja v omenjenih deželah. V poreški škofiji je bilo v XVIII. stoletju 19 glagolskih župnij; v Poreču je sinoda l. 1733. ukrenila, da se ima nastaviti sedem izpraševalnih komisarjev za glagolico. Dasi so jo pospeševali celó papeži Inocencij IV. (1243—1254), Urban VIII. (1623—1643) in Benedikt XIV., se je vender raba glagolice skrčila takó, da je sedaj v Istri jako omejena.

Glagolica pa se je rabila tudi v pravoznanskih, zgodovinskih spisih, v oporokah in napisih. Važen je »Razvod istrijanski«, mejna določba iz l. 1275. v prepisu iz l. 1546, ki se tiče občinskih prepirov v ozemlju grofov pazinskih, patrijarhov oglejskih in samovlade beneške. Trije notarji so zapisnik za gospodo pisali nemški, za »Latince« latinski, za Istrijance hrvatski.

Drug tak »Razvod« se je ohranil gledé mej med Moščenicami in Kozljakom iz l. 1395.; po lepem čistem jeziku se odlikuje

[1]) Izvod te knjige se nahaja v župni knjižnici v Ricmanju blizu Trsta.

»Statut otoka Krka« iz l. 1388.; arhiv kastvanski shranjuje iz l. 1678. »Zakon kapitula Kastve«.

Glagolske pravne spise imajo župni arhivi v Dolini (blizu Trsta) in Lovrani, zasebniki v Mošćenicah in v Veprincu iz l. 1625., 1627., 1629. in 1641.; v Dolini so se cerkvene matice pisale glagolski do l. 1619.; ohranjeni so še glagolski urbariji v Boljuncu iz l. 1576. in 1604. in v Škednji od l. 1583. do 1680. Glagolskih napisov se nahaja mnogo po Istri, na Goriškem in po Tržaškem.

3) Cirilski spomeniki.

1.) Codex suprasliensis (zbornik supraselski), 285 listov, katerih se nahaja 118 v licejalni knjižnici ljubljanski, ostalina večinoma (151 listov) v knjižnici grofa Zamojskega v Varšavi. Izdan je po Miklosiču leta 1851. na Dunaju (deloma tudi po Sreznevskem) in obsega 24 legend in 22 homilij grških cerkvenih očakov; Rudolf Abicht v spisu Quellennachweise zum Codex Suprasliensis (V. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XV. 321—37) navaja vire, iz katerih je zajemal sestavitelj rokopisa. Svoje ime ima od samostana Suprasl na Ruskem (gubernija grodanska, kjer se je našel).

V novejšem času se je s tem rokopisom temeljito bavil W. Vondrak ter spisal o njem: »Altslovenische Studien« in »Ueber einige orthographische und lexicalische Eigenthümlichkeiten des Codex Suprasliensis im Verhältnis zu den andern altslovenischen Denkmälern« (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien; phil. hist. Classe CXXII. 1890. 8⁰. 90; CXXIV. 1891. 8⁰ 44.)

Ti razpravi dokazujeta, 1) da ni ves rokopis istega izvora, 2) prevod ne kaže stare uravnave, ki nam je znana iz najstarejših glagolskih evangelijev, 3) v sedanji obliki se je dovršil na Bolgarskem. Tudi V. Oblak je v Jagićevem Arch. f. slav. Phil. XIII, 246 in XV, 342—348 dokazal po slovarskih ozirih, da je rokopis v pristni obliki nastal na Bolgarskem, ker se v marsičem zlaga z bolgarskim trnovskim evangelijem. (Ezechiel Zivier, Studien über den Codex Suprasliensis. Breslau, 1892. 26).

2.) Savina knjiga, 129 listov, nahaja se v tipografični knjižnici petrograjski; izdal jo je Sreznevskij v »Drevnie slavjanskie pamjatniki.« Petrograd, 1868. 1—154. Jagić (Arch. f. slav. Phil. V. 580—612), je našel v tem izdanju mnogo paleografskih in jezikoslovnih nedostatkov. Jezikoslovne posebnosti tega rokopisa omenjata

V. Oblak in Jagić, Arch. XV. 357–8, in Vondrák, Altslov. Studien 70—71; prim. Jagić, Archiv II. 242.

Manjši spomeniki so:

Catechesis Cirila Jeruzalemskega, 2 lista; Evangelij V. M. Undolskega, 2 lista; Sluški psalter, 1 list; Novgorodski evangelij, 2 lista; Macedonski list; vse je natisnil Sreznevskij. (Drevnie glagoličeskie pamjatniki, 1866). — Ne spomenik, nego normalizovan tekst pa je:

Svętoje Evangelije gospoda našego Jsusa Christa, Drevnoslavjanskij tekstъ. Kazanь 1889. VIII. 362. Knjigo je izdal N. Ilmenskij in odpravil vse rusizme. Jagić (Arch. f. slav. Phil. XII. 627) priporoča, da bi se na Ruskem v vseh zavodih rabil tak evangelij v čistem starocerkvenem jeziku.

L. 1493. se je v Benetkah natisnila prva cirilska knjiga.

γ) Brižinski odlomki.[1])

L. 1807. so v knjižnih zakladih, ki so jih iz odpravljenih samostanov poslali v Monakovo, med knjigami brižinske knjižnice našli tri slovenske spise v duhovnih bukvah (Vademecum) škofa Abrahama, ki je bil Slovenec in škof v Brižniku, (Freisingen na Bavarskem) l. 957—94. Imenovali so jih radi tega: Freisinger Denkmäler, Monumenta Frisingiana, Freyzingenskija staty; po Kopitarju so jih jeli imenovati »Karantanske spise«.

[1]) Kopitar jih je razglasil l. 1807. v časniku: Neuer lit. Anzeiger, št. 12; Dobrowsky pa l. 1814. v Slovanki I. 249—51, Vostokov omenil v XVII. zvezku »Trudov Občestva Ljubitelej Ross. slovesnosti pri Mosk. Universitêtê.«

Fr. Metelko je l. 1825. v svoji slovnici Lehrgebäude dal ponatisniti I. spomenik z latinskim prevodom in nekaterimi opombami; l. 1827. sta jih priobčila Köppen in Vostokov v »Sobranie slovenskihъ pamjatnikovъ nahodjaščih sja vnê Rossie. Knj. I. Sanktpeterburg 1—80. Vostokov jih je prepisal v cirilico in pridejal jako temeljite slovniške opombe. Vostokovljevo razpravo je ponatisnil Sreznevskij l. 1865. v »Filolog. nabljudenija.« — Kopitar je l. 1822. ponatisnil I. spomenik v »Jahrbücher der Literatur« v prvotni obliki in v latinskem prevodu; l. 1836. v Glagolita Clozianus, str. 33—45 jih razložil zgodovinsko in jezikoslovno, pridejal Vostokovljev cirilski prepis in latinski prevod vseh treh spomenikov. A. Janežič je l. 1854. v slovnici, Fr. Miklosič v čitanki za 8. gimnazijski razred nekaj ponatisnil v vzgled.

Razven tu navedenih učenjakov so se bavili s tem predmetom: Aug. Schleicher v Beiträge zur vergl. Sprachforschung l. 1858. I. 34.; P. Šafařik. Ueber Ursprung u. Heimat des Glagolitismus, Prag 1858. V. Jagić, Arch. f. slav. Phil. I. 450—51.

Ti spomeniki obsegajo I. očitno izpoved, ki jo moli ljudstvo za duhovnikom, II. ogovor ali opominjanje pred izpovedjo, III. izpovedno molitev.

Pisali so te spomenike blagovestniki, ki so med l. 769. in 1000. bavarskim, karantanskim in drugim Slovencem oznanjevali sv. vero.

Kopitar je sodil, da sta I. in III. spomenik iz 8., II. pa iz 10. stoletja; Miklosič trdi v spisu »Christliche Terminologie der slavischen Sprachen«, da spadajo iz paleografskih vzrokov v 9. ali 10., Schmeller jih stavlja v 12. stoletje.

Na Bavarskem še dandanašnji tako molijo za duhovnikom, kakor kažô te molitve; v Slovencih na Kranjskem, Koroškem in Ogrskem je bila znana očitna izpoved pred sv. obhajilom; Glagolita Clozianus, str. 47. ima češko confessio publica, ki je enakega izvora. V. M. Undolskij je našel l. 1840. med homilijami sv. Klementa »Poučenije na pamjat apostola ili mučenika«, ki je jako podobno drugemu spomeniku.

Izvirnik je še le v najnovejšem času našel M. Vondrak in je reč razjasnil v spisu: Althochdeutsche Beichtformeln im Altkirchenslavischen und in den Freisinger Denkmälern, von Jagić, Arch. f. slavische Philologie, XVI. 118—133, (l. 1894). Uže Vostokov je l. 1827. kazal na nemške izpovedne molitve. Izpovedna oblika brižinska III. in izpovedna molitev v Euchologium sinaiticum prihajata iz istega vira.

Izvirnik je tako imenovani »St. Emmeramer Gebet«, ki se je ohranil v dveh rokopisih, 1) Teplski rokopis (A), pisan na Bavarskem v letih 828—876 in shranjen v samostanu Tepl na Češkem, in 2) rokopis kraljevske knjižnice v Monakovem iz XI. stoletja. Objavila sta jih Müllenhof in Scherer v: Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII.- XII. Jahr. l. 1864., str. 187 8. Vondrak primerja najpoprej enake izraze in stavke v brižinskih spomenikih in v Euchologium sinaiticum, potem v nemških izpovednih molitvah in cerkvenoslovanskih v Euchologium sinaiticum; cerkvenoslovanski tekst imata besedo svêt za pomen mundus, dočim se v drugih berilih nahaja v tem pomenu mir.

Brez cerkvenoslovanskega slovstva bi bržkone ne imeli teh spomenikov: l. 1876. je Jagić opozoril na upliv cerkvenoslovanščine

na ta spis karantanske slovenščine. Polglasnike včasih izražuje, včasih ne; tu jih nadomeščuje *e*, tam *i*.

Kažejo seceló uplivi češčine (slovaščine, n. pr. jaz se zaglagolo zlodeiu III. 1. primeri slovaški: zariekal sa od toho).

Narečje je ziljsko, ali sorodno ziljskemu.

B. Protestantovska dôba od l. 1550—1600.

1. *Pregled koroške, kranjske, štajerske in primorske zgodovine od X. do XVI. stoletja.*

Severni in južni Slovani — Čehi, Moravani pa Slovenci [1] — so od 10. stoletja počenši živeli dolgo v narodni nezavesti. Čehi in Poljaki, Srbi in Hrvati so si osnovali polagoma kraljestva in carstva in imeli zlate dôbe v zgodovini in slovstvu; Slovenci se ne mogó ponašati niti z zmagonosnimi cesarji niti s slavnimi kralji; samo to si morejo šteti v čast, da so združeni s Hrvati zapadno Evropo branili divjih Turkov in drugim narodom omogočili razvijati se po svoje. V enem obziru se slovenska zgodovina od X. stoletja naprej razlikuje od sedanje, da so bili Slovenci takrat po večini zedinjeni v eno deželo, Karantanijo (Korotan, Koroško).

---

[1]) O Slovencih sploh in njihovi zgodovini glej: Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain, 1689, 1877; dalje glej: Vodnik, Linhart, Bradaška, Orožen, Krempel, J. Trdina, Steklasa, Stare, Šuklje, Parapat; — Mittheilungen des hist. Vereins f. Krain; — V. F. Klun, Slovency, etnog. očerk (Ruska Bes. 1857). — Jos. Erben, Korutany, Štyrsko, Krajina v Slovnik Naučny. — Slovanstvo (151—194). Spisali Janez Majciger, Maks Pleteršnik in Bož. Raič. Zal. in izdala Matica Slovenska. — A. Žnidaršič: »Slovenski klobuk.« Dom. 1867, št. 31—40 opisuje slovensko zgodovino srednjega veka. — Jos. Šuman, Die Slovenen. Wien, Teschen, 1881. 8. 183. — Slovenci. Po potnih spominkih spisal M a k u š e v. Nov. 1873, 386 . . . 426; prevod po Makuševem spisu v Viestniku v Varšavi l. 1873. — Dr. J. Leciejewski. Z życia Slovénców, 1884. 8. 34. — J. Lego je pisal o Slovencih v mnogih českih časnikih. — J. Boudouin de Courtenay, Slovansky Sbornik, 1884, št. 2. — Mr. Mackenzie Wallace. Among the Southern Slaves. Times, 1884. — La Slave, le Danube et le Balkan. Voyage chez les Slovènes, les Croates, les

Koroško.

Da cesar Oton II. oslabi upornika Henrika II., vojvodo karantanskega, je od Bavarske odcepil Karantanijo[1] in Vzhodno krajino in ji v vladarstvo izročil Henrika I., sina poprejšnjega bavarskega vojvode Bertolda: Karantanija je postala samostalna vojvodina nemškega cesarstva (952). Odslej so se pogostoma menjali vladarji: l. 1077. je vladal vojvoda Luitpold Eppensteinski. V tem času je bila Karantanija imenitna dežela, ker je obsegala Štajersko, (izvzemši od Ogrov zasedenega dela), Slovensko, Istrsko in Furlansko-veroneško pokrajino, ki se je sicer rada prištevala k Italiji.

V Istri so širili Benečanje svoj upliv; da bi pa istrski mejni grofje mogli odbijati benečansko stranko, so jim karantanski vojvode podrejali tudi Kranjsko (Gorenjsko), pa Metliško (Slovensko) krajino.

V XII. in XIII. stoletju so se v okviru Karantanije pojavile male vladarske kneževine. V boju med cerkvijo in državo je oglejski patrijarh Sieghard l. 1077. od Henrika IV. dobil Furlansko kot samostalno vojvodino.

Serbes et les Bulgares. Par M. L. Leger, Paris, librairie Plon. 1884. 8. 275. — Samuel Singer. Unsere Zeit. Deutsche Revue der Gegenwart, 1889. Heft XII. — Prijazen opis, ponatisnila Soča 1883. — Karl Braun aus Wiesbaden. Ueber Land und Meer, 1884. št. 7. površno Ivan Solnce. Slovenci v severni Ameriki. Lj. Zv. 1883. 79. 813. — Noše štajerskih Pesničarjev. N. 1848, 173. — Stara noša Slovencev. N. 1849. 34. — Noše slovenske tržaške okolice. N. 1864. 50. — Narodne noše (12 slik). Izdal J. Blaznik v Ljubljani, 1863. — J. Pajk. Noše štajerskih Slovencev, Zv. 1876, 73, 110.

[1] K. Mayers. Geschichte von Kärnten, Cilly. 1785. — H. Hermann. Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten, Klagenfurt. 1843. — Zeitschrift des Kärntner Museums. — Imenik krajev na Koroškem. 1860 (nemški in slovenski). Od 1849 je izhajal pod uredništvom barona Ankershofna Arch. f. die Geschichte von Kärnten. — Zgodovinsko društvo v Celovcu ima velike zasluge za koroško zgodovino. — Poljudni spisi so: I. pl. Kleinmayer. Koroško ob času srednjega veka. Sl. N. 1877. — Meščanstvo koroško v srednjem veku. Zv. 1877. — O Slovencih na Koroškem. Edin. 1883. — Oesterreich in Wort und Bild. Kärnten und Krain. 18, H. — Železna Kapla. (Dullar. N. 1862). — Koroške Bele. (J. Bleiweiss, N. 1848). — »Vodnik po koroški Slovenji« (Sl. Celovški, 1865). — L. Ferčnik), Potniške drobtine v »Besedniku« leta 1871. podajajo zgodovinske slike starih za Slovence važnih mest, kakor Breže (Friesach) id. Vodnik po koroški Slovenji. (»Hodišče in grad Ribnica je za Slovence klasična zemlja.« Sl. (Cel.) 1865. id. id.

Tudi Istro[1]) in Kranjsko je cesar istega leta ločil od Koroške in jo izročil v podporo oglejskemu zavezniku, ki pa ni dolgo vladal na Kranjskem, ker so to deželo v oblast dobili Eppensteinci in potem Sponheimci; Istra pa je l. 1173. pripadla tirolskim Andeks-Meranom.

Na južni strani Karantanije se je slovensko ozemlje še bolj drobilo. Henrik hohenstaufski je l. 1234. izdal zakon, da so deželni oblastniki postali knezi, in je na kneških posestvih izključil cesarsko oblast; tako so postali samostalni grofje goriški (1254), ki so imeli v svoji oblasti Istrsko in Slovensko krajino, celjski (1372), ortenburški in ptujski grofje. Za vrhovnega vladarja so priznavali cesarja, so se udeleževali nemškega državnega zbora, pa so pobirali sami davke, napovedavali vojsko, sklepali mir, kovali denar in bili višji sodniki; nižji sodniki so bili plemeniti grajščaki.

Kranjsko.[2])

L. 973. je cesar Oton II. v Triburu škofu Abrahamu brižinskemu podaril mnogo posestev v vojvodini Henrika Prepirljivca (Der Zänker) in v grofiji grofa Popona, ki se je imenovala »Carniolia« in se sploh zvala »Creina marcha«[3]) ter se je raztezavala ob gorenji Savi z glavnim mestom »Kranj«. V tej grofiji so imeli brižinski okolo Škofje Loke, in briksenski škofje okolo Bleda jako

[1]) Istrijanski Slovenci, N. 1848. Pulj (Kuk, N. 1854.) Istrijanski Slovenci okolo Pulja, N. 1854. Reka, (Pičan, N. 1856). J. Bilc, (N. 1856 in pozneje v Slov. Glasniku). Čiči, N. 1856. (Misli o istrskih Vlahih Ciribircih, N. 1857.) Istrsko Primorje, (Iv. Sajovic, N. 1856). Trsat, N. 1857. A. Spinčič. Istrien (Oesterr. in Wort und Bild 1890), Pulj, (Sl. 1881, št. 190—2), Slovensko Primorje, N. 1863. V. Urbas, Die Tschitscherei und die Tschitschen. Zeitschrift des Deutschen und Oesterr. Alpenvereines, 1884.

[2]) Podatki za zgodovino kranjske dežele so posneti po Levčevem spisu v Osterr. in Wort und Bild, Kärnten und Krain, 1891, 325—352. — Aug. Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1873, (3 B. Laibach, 1874). — Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega Mesta. Ljubljana, 1891. 8. 308. (Mat. Slov.). — Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana, 1886. 8. 283. (Mat. Slov.). — Evgen Lah, (glej Zemljepisje IV. dôbe), naslikal po legi in zgodovini nekatera mesta in trge na Gorenjskem. — P. v. Radics, Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach, mit Ansichten von Laibach und anderen hervorragenden Orten in Oberkrain und einem Plan von Laibach. Laibach, Giontini, 1885. 8. 84. — Fr. Podkrajšek, Grad Predjamski. Lj. Zv. 1888.

[3]) Od Bohinja kaj (P. Nov. 1851). Od podzemeljskih jam na Gorenjskem, (Radonievič-Švegel, N. 1851). — Stari Tržič, (P. Hicinger, N. 1845). — Kamnik, (N. 1854). — Gorenjska stran, (Iv. Levičnik, N. 1854). — Železniki, (Iv. Levičnik, N. 1855). — Poljanska dolina, (N. 1855, 1849). — Smledniška okolica, Jeršičeva

obširna posestva; imenuje se posestvo Slovenca Přibislava ob Sori; Ulrik, sin grofa Popo-na iz Weimar-Orlamünde je imel razsežna posestva v kamniški okolici in je bil od l. 1058—1070. mejni grof kranjski.

Po Eppensteincih, Sponheimcih, Andeks-Merancih in oglejskih patrijarhih, po mnogih drugih ptujih in domačih knezih se po obširnih posestvih v XIII. stoletju odlikujejo Babenberžani. Brižinski škof Gerold je l. 1229. Leopoldu VI., Slavnemu, podelil več posestev na Dolenjskem; njegov naslednik Friderik Bojeviti je priženil vse imetje Andeks-Meranov in se je po pravici imenoval »gospod Kranjske«. Tudi Sponheimec Bernhard, vojvoda koroški, se je imenoval »Dominus Carnioliae et Marchiae«, ker se je po smrti Friderika Bojevitega polastil brižinskega fevdnega posestva; njegov sin Ulrik se je povspel do deželnega kneza in je v svoji oporoki imenoval češkega kralja Otokarja svojim dedičem l. 1268.

L. 1269. umre zadnji Sponheimec, in Otokar se je smatral brez ozira na druge pravice za vojvodo koroškega in kranjskega, opiraje se na domače plemstvo in na krškega škofa Dietricha, pa se je l. 1276. v dunajskem miru moral odpovedati vladi na Kranjskem, katero je prevzel grof Meinhard Tirolski. Bitva med Rudolfom Habsburškim in Otokarjem l. 1278. je določila Kranjsko Habsburžanu, ki je l. 1281. sinu Albrehtu prepustil vlado na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem; Kranjsko in Slovenska krajina sta do l. 1335. bili zastavljeni Meinhardu tirolskemu.

Po smrti Henrika Koroškega l. 1335. sta Kranjsko posedla habsburška vojvoda Albreht Modri in Oton Veseli; temu je sledil Rudolf Ustanovnik, kateri se je zmagovito bojeval z oglejskim patrijarhom; ta je moral odslej vse svoje fevde na Kranjskem in

---

jama nad Kamnikom, (Bl. Sušnik, N. 1857). — Kokrska dolina, (Kadilnik), Slap Završnica v Bohinji, (Iv. Levičnik, N. 1856). — Bohinjske črtice, (Sl. 1889, str. 30 do 44, I. Franke, Lj. Zv. 1885). — Grad Podbrezje, (N. 1872, 304). — Blejsko jezero, (N. 45). — Kamnik, (Požençan, Ljub. Čas. 1850). — Cerkniško jezero, (Podgrivanski, N. 1850, 1854). — Grega Kebe, (N. 1860. — Likar, N. 1863). — Spomini o cerkniškem jezeru, (dr. H. Dolenec, Lj. Zv. 1881). — Višnjagora, (N. 1854). — Uskoki na Gorjancih, (Sl. 1881, št 234). — Dolenjci, (Iv. Trdina), Slov. 1884. — Mesto Lož, (Sl. N. 1875, 366—7, N. 1877). — Idrija, (N. 1856, Lj. Čas. 1856). — Rodik in Ajdovščina, (N. 1859.) — Senožeška okolica, (N. 1851). — Pivka, (N. 1856, 1860). — Pisma o Pivčanih, (Slov. 1869). — Vipavska dolina (Levin, Ed. 1885, str. 65. — Col, Podvelb (Ivo Trošt, Ed. 1884, št. 64—76). — Postojna in postojnska jama, glej dr. Costa in manjše zemljepisne spise. — Ribnica (N. 1864, 1858).

v Slovenski krajini podeliti vojvodom avstrijskim. Goriški grofje so imeli v posesti pokrajine na Krasu, v Vipavi, v Senožečah, v Postojni in Idriji; Metliko, Črnomelj, Višnjogoro, grofijo pazinsko: po smrti goriškega grofa Alberta IV. je vse to po pogodbi pripadlo Habsburžanom; tudi gospodje Divinski (Duino) so se podvrgli Avstriji; na tak način je Kranjsko l. 1465. segalo do Jadranskega morja in je ostalo tako do l. 1815.

Rudolf je l. 1364. odložil naslov »gospod kranjski« in se imenoval »vojvoda kranjski«; ustanovil je tudi »Novo Mesto« ali »Rudolfovo«.[1])

Za časa vojvode Ernesta Železnega začeli so Ogri vdirati v deželo; zato se je morala utrditi Ljubljana. Njegovemu nasledniku Frideriku se je uprl brat Albrecht, podprt po celjskem grofu Ulriku; Kranjci so zvesto pomagali Frideriku; radi tega so trgi Krško, Višnjagora in Lož dobili meščanske pravice, drugim mestom pa so se potrdile in raztegnile svoboščine.

Za Friderika in njegovega očeta Ernesta so začeli ropati in požigati Turki, l. 1469. so vdrli v Metliko in prihrumeli blizu Ljubljane; do 20.000 kristijanov so neki vlekli s seboj v sužnost, a pomorili jih nad 6000. Posebno grozovito je ravnal l. 1471. Izak paša, ki je prodrl na Gorenjsko in blizu Gorice. Slovenci so si gradili tabore, da bi se mogli uspešneje braniti krutega sovražnika; mnogo vasij in župnij s tem imenom še pričuje zdaj o turških nadlogah, ki so pa zlati listi v slovenski zgodovini in v našem slovstvu, ker so viri narodnemu epskemu pesništvu.

Od X. do XVI. stoletja, za časa razvitka kranjske dežele, so se vršile važne izpremembe. S tem, da je dežela pripadla frankovski oblasti, je postala zemlja kraljeva last; kralj jo je ali oddal v fevd, ali podaril; Slovenci so morali posvetni oblasti plačevati zemljiščni davek, cerkvi desetino; patrijarhat oglejski je ustanavljal najstarejše župnije, n. pr. v Stari Loki, v Šent-Vidu nad Ljubljano in samostan Zatičino (v XI. stoletju). Sponheimec Bernhard je utemeljil samostan frančiškanski v Ljubljani (1223) in kartuzijanski v Bistri l. 1255.

---

[1]) Slika v Oesterreich in Wort und Bild, 1891. 336. — Beli Kranjci, (Mil. Delimarkovič. Nov. 1845. 7, 15, 19, 31). — J. Kobè, (Nov. 1847). — Bistriška dolina na Notranjskem, (Iv. Bilc, N. 1856). — Bela Krajna nekdaj in sedaj. (Letno poročilo ljudske šole v Črnomlji 1871). — Sv. Jernej na Dolenjskem. (Slov. 1881, št. 234).

Poleg starega mesta Kranja[1]) se na razvalinah rimskega mesta Emone začne v X. stoletju razvijati Ljubljana; Loko so povzdignili nemški obrtniki; Tržič (Neumarktl) na Gorenjskem je vzrastel na posutem starem trgu; brižinski škofje so okolo l. 1250. izkoriščali rudnike v Železnikih.

Štajersko.[2])

Za časa, ko je Karantanija spadala pod frankovsko državno oblast, je bila Štajerska popolnem slovenska dežela (Martin Mayer, Oesterreich in Wort und Bild, Steiermark 1890, 93), dasi v severnem delu redko naseljena. Za časa razširjevanja krščanstva pa so frankovski in pozneje nemški cesarji prazne kraje oddajali škofom, samostanom in zaslužnim posvetnjakom, osobito so se bogatili solnograški nadškofje; tako se je severni del polagoma ponemčil.

Zarad pogostih napadov od strani Ogrov se je v srednjem in v gorenjem Štajerskem osnovala Koroška krajina; za Karola Velikega so bili na gorenjem Štajerskem upravni okraji aniški (Ennsthalgau), undrimski ali ingeringski, ljubenski, muriški, hengiški (z osredjem v Vildonu); na spodnjem Štajerskem citilinski, tudi ime-

---

[1]) Slike v Oesterreich in Wort und Bild. (Kärnten und Krain 1890, 327. Dom in Svet, 1893). — Vače (Korošec, N. 1854). — Spomin na Gorjance, (N. 1865). — Novo Mesto (Orlov, Sl. N. 1879, št. 127). — J. Vrhovec, Zgodovina Novega Mesta. Ljubljana (Mat. Slov.). — J. Železnikar, Osapska dolina, Lj. Zv. 1888. — Žumberk, Krajepisna in zgodovinska razprava, (Sl. 1885, št. 155).

[2]) Slovenske Gorice (Pesinčar bregušar, N. 1854). — Ormuž (N. 1854). — Sv. Marjeta (Iv. Pavalec, N. 1856). — Donačka gora (N. 1857. Cestnikov). — Skalska dolina (J. Vijanski, N. 1858). — Bele Vode (N. 1866). — Solčanske planine (dr. Vijanski, N. 1859). — Rogaška slatina (Cestnikov Jože, N. 1860). — Celjske razvaline (Iv. Šubic, N. 1857). — Slovenska Švica: Sulcbaške planine, (Slov. N. 1872, št. 108). — Slatina ali Rimske toplice, (N. 1845). — Iv. Meško: Prekmurci, Kr. 1882. — Dr. Josip Pajek: Črtice o Slovencih v štajerskem Podravji, Kr. 1883. — Črtice o Pohorju, Sl. 1880. — A. Horak: Das Bachergebirge (program mariborske gimn. l. 1875). — M. Slekovec: Središčani in ormuški grajščaki. (Sl. Gosp. 1877). — Kruci na Slovenskem, (Sl. Gosp. 1880). — Slovenci na Ogrskem (Prekmurci), Sl. Glas. 1863, in B. Raič: Haloze in Haložani. — Mally, Steierm. Zeitschrift 1838.; Hrašovec, N. 1853, 1854.; B. Raič, N. 1861.; J. Gomilšak, Zv. 1875. — Bizjaki, Lileki in Prleki, glej: Dr. J. Pajek: Pesničarji in Ščavničarji, N. 1854. — Celje in celjska okolica. (A. Fekonja, Zr. 1878). — Dalje V. Orožen, Celjska kronika. — Mursko polje (Slovenske slike, Prostoslav Kretanov = Vatr. Holz), Slov. 1884 — Dolenci in Goričani, (Slov. 1884). — Zgornja Savinjska dolina Sl. (Celovški), 1865. — Ljutomerska okolica (Sl. Gosp. 1879, J. L. p. j.). — Kamnica (dr. Skuhala), Sl. Gosp. 1879.

novan »dravski« z osredjem na Ptuju, (pozneje je postal Maribor središče) in okraj savinjski.

V najstarejši dôbi štajerske zgodovine se imenujejo Eppensteinci in Traungauci kot odlične rodbine: eden del posestev traungauskih je dobil grof Otokar Štajerski, kateremu je cesar Henrik III. izročil tudi mejno grofijstvo v Koroški krajini. Vender Otokar ni dolgo opravljal te službe, ker se je cesar zopet sprijaznil z rodbino eppensteinsko, v podedovanih okrajih ob Trauni in Aniži pa je obdržal Otokar naslov: »mejni grof«, po mestu in gradu »Steier« se je imenoval »mejni grof štajerski«.

Vojvoda Henrik je bil zadnji Eppensteinec, in je prepustil posest svaku Otokarju, ki pa je naglo umrl in posest prepustil sinu Leopoldu; s tem se začenja prva dinastija štajerska.

Rodbinsko posestvo ob Murici in Muri do Gradca je bilo jako prostrano, obsegalo je staro Koroško krajino in se je imenovalo »krajina štajerska«, po nemški »Steiermark«. Leopoldov sin Otokar (1129—1164) se je udeležil druge križarske vojne in je pridobil pokrajino dravsko in semerinško. Tako se je razvilo v XII. stoletju Štajersko, samostalno pa ni bilo, ker je pripadalo Bavarskemu.

Otokarjevega sina, Otokarja II., je cesar Friderik I., Rudečebradec l. 1180. na državnem zboru v Regensburgu povzdignil v »vojvodo štajerskega«.

Po Otokarjevi smrti l. 1192. je Štajersko dobil Leopold V., Avstrijski, in tako začel snovati avstrijsko cesarstvo. Štajersko je segalo čez Semerink, ni pa imelo okraja Lambreškega in Središkega (Friedau), ki je spadal k Ogrskemu.

Mirnemu in slavnemu vladarju Leopoldu sledi Friderik II., Bojeviti, (1230—46), in pade v boju z ogrskim kraljem Belo IV. ne zapustivši zaroda.

Tudi cesar in papež sta bila v tem času v razporu.

Bela IV. pošlje na Štajersko Štefana, bana hrvatskega, ki je stoloval v Gradcu, pa se je moral kmalu umakniti. Nastal je boj med Belo IV. in Otokarjem; v odločilni bitki l. 1260. je bil premagan Bela.

Češki kralj Otokar Přemysl je l. 1269. združil s Štajerskim tudi Koroško in Kranjsko in vladal do Jadranskega morja. Po bitki pri Dürnkrautu l. 1278. je pripadlo Štajersko Rudolfu Habsburžanu, in odslej je usoda te dežele združena z Avstrijo. Friderik Lepi je pridobil Savinjsko dolino in Slovensko Bistrico od Henrika Koroškega l. 1311.

Za Albrechta II. so začeli celjski grofje sloveti; l. 1396. je Herman Celjski kralju Sigismundu Ogrskemu rešil življenje v bitki nikopoljski; odslej so Turki skoz 200 let pustošili revno deželo; še istega leta so pridrli do Ptuja in odvedli 16.000 ljudij v sužnost. Herman I., sin prvega celjskega grofa, je vzel v zakon kraljevsko hčer iz Bosne; njegov stričnik Viljem se je oženil s hčerjo poljskega kralja Kazimira Velikega. Herman II. je po milosti Sigismundovi dobil grofijo Zagorje in postal ban slavonski. Življenje mu je grenil sin Friderik, ker je iz ljubezni do Veronike Deseniške umoril ženo iz rodbine modruške. Po očetovi smrti l. 1435. je Friderik postal gospod 70 grajščinam na Avstrijskem, Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Hrvatskem. Sina Ulrika je cesar Sigismund povzdignil v nemško-državnega kneza; to počeščenje je štajerskega deželnega kneza Friderika V. užalilo tako, da je pričel ž njim boj, po katerem so priznali Celjani Friderikovo nadvladje. Friderik je postal nemški cesar, Ulrik pa ogrski namestnik za časa mladega kraljeviča Ladislava Posthuma. Njegov tekmec Hunyady ga je umoril v Belemgradu. Njegova posestva so pripadla Frideriku.

Celjani so se radi obsežnih posestev po slovenskih deželah radi imenovali slovenski knezi.

Devetkrat so Turki vdrli na Štajersko za Friderika III. Njemu je sledil Maksimilijan I. 1493—1519, s priimkom »zadnji vitez«.

Goriško in Gradiščansko.[1]

V isti dôbi, kakor druge pokrajine, so Slovenci zasedli tudi Goriško in Gradiščansko in se naselili, n. pr. v Gradišču, Versi, Topoljanu, Kravljem, Št. Vidu, Višku, Jovancu in v tržiški okolici. Furlani so nastali iz polatinjenih Oglejčanov. Ko si je Karol Veliki

[1] S. Rutar. Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno z njih prirodoznanskim in statističnim opisom. Spisal — —, profesor na c. kr. gimnaziji v Spljetu. Na svitlo dal Josip Devetak, deželni poslanec in župan tolminski. V Gorici, nat. Hilarijanska tiskarna. 1882. 8. 320. — S. Rutar. Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. (Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin). V Ljubljani, 1892—3. Izdala Matica Slovenska, dva dela. — Mnogo je pisal o zgodovini goriške dežele dr. Štefan Kociančič (glej: Preporodniki Bleiweis-Stritarjeve dôbe). — F. P. Grad Šiler-Tabor, (Ed. 1883. 97). — M. R. Oglej, (S. 1874, 16—18). — Hubelj-rečica za Rimljanov znana z imenom »ad Frigidum«, (Ed. 1884. 39). — P. Klinjarjev, Prvačina, (Gl. 1875. 25. S. 1882. 34, 37). — A. Lukovič, Tolmin, (Gl. 1875. 12—16, S. 1875. 33, 1879. 35—38). — P. Kobal, Bovec in njegova okolica, (S. 1878. 19. 26—27, 1879. 22—32). — Obalo,

podvrgel Slovence, je na Goriškem nastavil štiri okrožne grofe, namreč: v Ogleju, v Solkanu, v Tolminu in na Krasu. Goriško in Furlanija sta bili za Karola Velikega jedna dežela in sta pripadali k Italiji do l. 952., Oton I. pa ju je z Beneškim vred odtrgal Italiji in pridružil Koroški, kamor je pripadala do l. 1001., 1028. in 1077.

Potem je Goriško prišlo pod oglejske patrijarhe, ki so zeló obogateli zlasti okolo l. 1000., ker so ljudje, boječi se konca sveta, na smrtni postelji volili lepa imetja oglejski cerkvi. Mnogo patrijarhov pa je bilo tudi iz bogatih rodovin ter so z lastnimi dedščinami množili cerkveno premoženje. L. 921. so dobili grofovske in mejnogrofovske pravice in v kratkem postali deželni knezi. L. 1001. je patrijarh Janez IV. od cesarja Otona III. dobil polovico Grada »Solkan« in kraja »Gorica«, in polovico zemlje med Sočo, Vipavo, Divinom, torej vso okrožno grofijo goriško; l. 1028. je prejel patrijarh Popon od cesarja Konrada II. ves Kras z Vipavo, Postojno, Cerknico in Ložem; l. 1077. je patrijarh Sighard dobil grofijo furlansko, zato so imeli tudi mnogo vazalov, komornikov in ministerijalov (nižjih služabnikov).

Imenitni patrijarh Popon iz koroške rodbine je dal pozidati še zdaj stoječo stolno cerkev v Ogleju (1031) in popravil samostan v Belinju. Pobožen in hraber patrijarh Ulrik I. (1085—1121) je povzdignil rosački samostan blizu Idrije v opatijo, in jo obdaril z vasmi po Tolminskem, Kanalskem in drugod; ustanovil je v Možnici opatijo in popravil cerkev sv. Ivana ob Timavu. Patrijarh Pilgrim (1132—1161) je ustanovil samostan zatiški na Kranjskem, patrijarh Bertold (1218—1251) je prenesel sedež iz Ogleja v Videm. Za njegovih naslednikov je jela pešati moč oglejska, rastle pa so Benetke,

---

Nekaj od beneških Slavjanov, (Slov. 1849. 39—40). — Novoletni opomin Slovencem na Beneškem, Slov. 1862. št. 4. — D o m o l j u b na B e n e š k e m. Slovenija in njene hčere na Beneškem, Soč. 1871. 5. — J. F r a n k e. Beneški umetnici, Zr. 1872. 229—42. — B e n e š k i S l o v e n c i. Slavjanka na Beneškem. Zr. 1874. 257. — L. F. Hajdimo v Rezijo. Sl. (Cel.) 1865. 82—4, Sl. 1878. — x—y. Slovenci na Beneškem, (Sl. 1878, št 153 id.) — x. Propadla Slavija ali nekaj od Venetskih Slovencev, (Sl. 1887, št. 6—14). — Izumirajoča narodna zavest beneških Slovencev, (Sl. 1888. št. 47). — J. B a u d o u i n d e C o u r t e n a y, Rezija in Rezijani, Slov. Sbor. III. 223—371. — P r o s t. K r e t a n o v. (Slovenske slike). Trentarska dolina, (Slov. 1884). — Trenta, (Gl. 1874. 42—50). — Vipavski trg, (Slov. 1879. 39 do 40). — Trentinske pripovesti, (S. 1884. 36. 41. 44). — Trenta in njeni obiskovalci, (Sl. 1883. 37). — J a k. S t e l i n. Pogled v slovensko Benecijo, (Gl. 1872, 13—17).

ker so znale podpirati patrijarhove nasprotnike; med l. 1418. in 1420. so posedli Benečani patrijarhovo državo do goriških Brd in do Krasa pri Timavu.

Odslej je bila grofija Goriška pod lastnimi grofi, ki izhajajo iz Tirolske Bistrice in so si na Gorici blizu Soče postavili grad: bili so srečni v svojih podjetjih in postali branitelji oglejske cerkve l. 1135. Grofija Goriška je imela posestva po raznih deželah, pripadala jim je razven sežanskega poglavarstva okolica podgrajska, premska, senožeška, razdrška, planinska in vipavska (posestev na zapadno stran ne navajamo, ker nas ne zanimajo toliko): imeli so tudi bogata posestva na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. L. 1500. je umrl zadnji grof Lenard v Liencu. Prebivalstvo, trpinčeno po Turkih, se je veselilo mogočnega vladarja Maksimilijana.

Za časa križarskih vojsk so prišli ljudje mnogo v dotiko med seboj in so širili omiko in znanost; tudi vitezi so ugodno uplivali na občni blagor, pa surovost XIV. in XV. stoletja je vničila te lepe kalí splošne probujenosti. V Kobaridu so l. 1331. celo po malikovavsko pod nekim drevesom začeli častiti malike.

Najstarejše fare na Goriškem so: Oglej, Grad, Sv. Ivan pri Timavu, Solkan, Tržič, Kormin, Ločnik, Tomaj (1400), Komen, Vipava, Cerniče, Kanal, Gorica itd.)

Kras je spadal pod tržaško škofijo.

Oglejska cerkev je imela staro lastno bogočastje, katero je prepovedal škofijski zbor v Vidmu l. 1546.; odslej se je uvedel rimski obred namesto slovenskega in hrvatskega jezika, ki se je na mnogih krajih rabil v oglejski patrijarhovini.

Trst in okolica.

Kakor pripovedujejo legende, je sv. Mohor iz Ogleja blizu 60 let po Kristu po svojih poslancih v pokrajinah tržaških razširjal krščansko vero, o kateri so pričali mučeniki sv. Just, mestni patron († 303), vojak Sergij in mladenič Servul. Tržaška, koprska in pičanska škofija so se utemeljile l. 524. Leta 948. je italski kralj Lotar tedanjemu škofu Janezu podelil mesto in okolico v obsegu 22 kilometrov. Čez tri sto let so bili škofje duhovni in posvetni vladarji, dokler si ni l. 1295. občina od škofa Brisa di Topo odkupila svobode za 200 mark denarja, ker so škofje bili v denarnih stiskah. Mestu na čelu je stal »podesta« z velikim in malim svetom, z uradniki iz domačih plemenitih rodbin. Škofje so se potrudili večkrat, da

bi zopet osvojili si izgubljeno oblast. Vender se Trst ni mogel mirno razvijati radi tekmujočih Benetek, katere so po propadanju rimskega pristanišča Ogleja prevzele skrb, da Jadransko morje očistijo in branijo morskih roparjev, in so zato dobivale od pomorskih pokrajin odškodnino, ki je pa Tržačani dostikrat niso hoteli plačati. L. 1369. so Benečani po enajstmesečnem obleganju vzeli izstradani Trst, pa ga izpustili radi vojnih homatij v drugih krajih. Radi teh razmer so se Tržačani l. 1382. udali mogočnemu pokrovitelju Habsburžanu vojvodi Leopoldu III., ne da bi se bilo pri tem določilo na drobno razmerje do Habsburžanov, temveč so se celó zapletli v prepir ž njimi. Tako so se ž njimi bojevali l. 1463. in izgubili nekaj ozemlja in samostalnosti. Ker je eden del Tržačanov pripoznal avstrijsko nadoblast, se je uprl drugi, in tekla je kri, dokler ni cesar Friderik mesta pomiril z močno posadko. Mesto je hiralo do l. 1719., ko je cesar Karol VI. Tržačanom dovolil prosto luko.

2. *Skupna zgodovina slovenskih dežel od l. 1500. do l. 1740.*

S tem, da je Goriško l. 1500. prišlo pod Avstrijo, je zgodovina koroške, kranjske, štajerske in primorske dežele tudi hkrati zgodovina avstrijska. Vladal je od l. 1493. do 1519. Maksimilijan I., katerega so nemški knezi uže l. 1486. izvolili za rimskega kralja. Avstrijo, dosihdob le majhen del nemške države, je on povzdignil do vrhovne evropske oblasti. Z Marijo, dedičinjo burgundsko, edino hčerjo takrat najbogatejšega vladarja Karola Drznega, je priženil Nizozemsko; njegov sin Filip Lepi je z Jovano, hčerjo Ferdinanda Aragonskega in Izabele Kastiljske, priženil obširne španske dežele; svojega vnuka Ferdinanda je oženil z Ano, hčerjo Vladislava, kralja češkega in ogrskega, in svojo vnukinjo Marijo z Vladislavovim sinom Ljudevitom: pri tem je ponovil staro dedinsko pogodbo med Avstrijo, Ogrsko in Češko.[1])

Uvel je Maksimilijan policijski red in poštarstvo, bil je pravičen in radodaren, podjeten in hraber mož, pospeševal kupčijo in obrt, podpiral znanost in umetnost, ustanovil na Dunaju dvorno knjižnico, za nemško državo se pa ni brigal mnogo. Slovencem pa

[1]) Po kateri bi naj svak Ferdinand nastopil vladarstvo na Češkem in Ogrskem, ko bi Ljudevit II. umrl brez dedičev; napeljal je tedaj pridobitev Češke in Ogrske.

je bil naklonjen, dasi jih radi vojnih homatij ni mogel varovati krutih plemenitašev.

Filip Lepi je imel dva sina: Karola in Ferdinanda: Karol je postal po Maksimilijanovi smrti (1519) kot Karol V. nemški cesar. Radi obsežnega ozemlja v Evropi in Ameriki odstopil je Karol vse nemške dežele bratu Ferdinandu in ločil habsburško rodovino v špansko in avstrijsko.

Češki stanovi izvolijo Ferdinanda soglasno za svojega kralja l. 1526., na Ogrskem pa je bila za Ferdinanda samo ena stranka. Zapoljeva stranka pa pokliče turškega sultana Sulejmana na pomoč, kateri l. 1529. z veliko vojsko pridere pred Dunaj. Odbili so Turke, a Ogrske si ni mogel podvreči vse, nego vladal je le čez severni in zahodni del: vsled nesrečnih poznejših bojev je moral Ferdinand Turku (od l. 1547.) na leto plačevati 30.000 cekinov. Za njegovega vladanja se je na Avstrijskem jelo širiti luteranstvo. S protestanti sklenil je Ferdinand l. 1552. pasovsko pogodbo, in l. 1555. augsburški verski mir, ki je protestantom zagotovil prosto bogočastje.

Ferdinand I., ustanovnik avstrijske države, umre l. 1564. in zapusti tri sinove: Maksa, Ferdinanda in Karola, po katerih se je habsburška rodovina razdelila v avstrijsko, tirolsko in štajersko panogo: avstrijska panoga je izumrla z Maksimilijanovimi sinovi: druga ni imela pravice do nasledstva v Avstriji; tako je štajerska (vladajoča Štajersko, Koroško, Kranjsko in Goriško) zopet zjedinila vse avstrijske dežele.

Maksimilijan II. (1564—1576) je bil sicer omikan, a nestanoviten in reformaciji udan vladar. Za njegovega vladanja je Nikolaj Zrinjski Sisek l. 1566. branil tako junaško, da so Turki izgubili 20.000 mož, predno so se mogli polastiti te trdnjave. Po smrti Sigismunda II., zadnjega poljskega kralja, je eden del poljskega plemstva volil Maksa II., večina pa erdeljskega kneza Štefana Bathoryja za kralja.

Izmed petero Maksimilijanovih sinov se je prvi, Rudolf II. (1576 do 1612), pečal večinoma z znanstvi in umetnostmi, a zanemarjal dolžnosti vladarjeve ter odpravil versko svobodo; zato se vname pod vodstvom Štefana Botskaja na Ogrskem upor, ki ga je podpiral tudi sultan. Zato postavi Rudolf II. na Ogrskem brata Matijo za oskrbnika (gubernatorja), ki je moral z nasprotniki skleniti ponižujoči mir. Rudolf pa se za vse to ni zmenil; vladeželjni Matija prisili cesarja, da mu v liebenski pogodbi odstopi Avstrijsko,

Moravsko in Ogrsko; češki protestanti izsilijo cesarju po »veličanstvenem pismu« popolno versko svobodo in praško vseučilišče.

Ponižanega in raz prestol pahnenega Rudolfa reši smrt daljnega poniževanja.

3. Sedanje ozemlje Slovencev.

V tem času, ko so bili Slovenci od IX. do XVI. stoletja v narodnem mrtvilu, je severna polovica odumrla, to je ponemčila se. Zgodovinsko imeniten kraj »Gospa Sveta«, središče staroslavne Karantanije, leži sedaj skorej tik severne meje Slovenstva. Slovenci živé razteleśeni v šest delov. Tako živé dandanašnji Slovenci na Slovenskem (ali Spodnjem, Malem) Štajerskem (nekaj še tudi v graškem okraju), na Kranjskem, Koroškem, Primorskem in Ogrskem, a zunaj našega cesarstva še na Beneškem. Natančno število po najnovejši štetvi glej na str. 7. Pri tem je treba pa vsekako še vedno pomniti, da se v naši državi z dobro premišljenim namenom stanovniki ne štejejo, kakor drugod, po narodnosti, nego po občevalnem jeziku; zatorej je Slovencev gotovo najmanj 1,300.000 duš. Mest je na Slovenskem blizu 30, trgov 70, vasij nad 6000; Slovenci so tedaj po ogromni večini poljedelci.

Narodopisna meja[1])

se začenja pri Kotu ob Muri blizu štajersko-ogrske meje in se vleče na severni strani od Dolenje Lendave proti sv. Gothardu na Rabi, kjer se dotiče Nemcev, prestopi na Štajersko pri vasi Gorica, gre pri Radgoni čez Muro, se vleče med Muro in Ščavnico, prestopi pri Cmureku zopet Muro, gre nad Spielfeldom po Gomilski dolini (Gamlitz) do Križevega vrha med Lučami (Leutschach) in Arvežem (Arnfels) po gori Remšnik mimo slovenske Sobote do koroško-štajerske meje. Tu gre mimo slovenskih krajev: Dol, Št. Martin in Št. Kolman, potem se vzdigne na severni strani do Djekš, ki se imenujejo uže pred 1000 leti, objemlje Št. Gregor-Temanj Varpoves, gre po slavnem Gosposvetskem polju med Gospo Sveto in uže ponemčenim Krnskim gradom (Karnburg), ki je bil nekdaj središče slavne in velike Karantanije, prodira mimo Smorovčič po celovškem pogričji do Kostanja nad Osojskim jezerom,

[1]) J. Šuman, Slov. Štajer. I. 12. — P. Kozler, Slov. Zemljepis, 1854. — M. Pleteršnik, Slovenci v »Slovanstvo« (izdala Matica Slovenska), z zemljevidom.

dalje poleg dolenje Zile, nad Beljakom po slemenu Dobraške planine, mimo nemške Velike vasi čez mešano Modrinjo poleg Pontabla do meje italijanske. Od onod se vije med Roklansko in Rezijansko dolino v videmsko okrožje, nato čez hribe do trga Terčet, potem proti vzhodu poleg gričev nad Čedadom (Cividale, Staro mesto), čez Sveto goro in se v korminskem okraju združi z goriško deželno mejo, gre dalje med ravnino in griči do Soče, obsega Zdravšino in Doberdob nad Tržičem (Monfalcone) in priteče pri Štivanu blizu Divina do obali Jadranskega morja.

V Istri so Slovenci in Hrvati pomešani tako, da je težavno določiti natančne meje; Slovenci zasedajo tu severno-zahodni, Hrvati južno-zahodni in srednji del dežele; mejila bi jih poteza ob rečici Dragonja do morja in od njenega izvira do Podgrada.[1])

4. *Slovenska narečja*[2])

so bila tako razdeljena, kakor so sedaj, uže v jako stari dôbi, dasi ne jasno razločena v vseh značilnih potezah, (Vatr. Oblak. Doneski k slovenski historični dialektologiji, Letopis Matice Slov. 1890. 183). Ljubljanska »Confessio generalis« in »Celovški rokopis« dokazujeta, da se je gorenjščina uže pred Trubarjem razlikovala od dolenjščine, in najstarejši datovan slovenski rokopis (o teh rokopisih glej: Sledovi Slovenstva od X.—XVI. stoletja) priča, da so Slovenci v Benečiji uže takrat govorili isto narečje kakor sedaj, in brižinski spomeniki iz X. stoletja svedočijo o posebnosti koroškega narečja.

Slovenski jezik se loči v dvoje večjih narečij, v jugo-zahodno in severo-vzhodno; prvo se govori v tržaški okolici, v južnem delu Goriške, v slovenskem oddelku Istre, na Notranjskem in Dolenjskem, v Belih Kranjcih, Kajkavcih, v enem delu Štajerske in v

[1]) A. Klodič, Oesterreich in Wort und Bild: Küstenland und Dalmatien 232.

[2]) U. Jarnik. O koroških narečjih. Kolo I. 40—57. — Baudouin de Courtenay. Opyt fonetiki rezьjanskih govorov, Varšava 1873. — — Otčrky komandirovannago Ministerstvom Narodnago Prosvěščenija za granicu s učenoju cěliju II. 1877. — — Sprachproben des Dialektes von Cirkno (Kirchheim). Arch. für slav. Philologie VII—VIII. — Fr. Zakrajšek. Slovensko podnarečje na Primorskem. (Slov. Glasnik 1866). — M. Valjavec, o narečju v Predvoru (Izvestje varaždinske gimn. I. 1857). — J. Scheinigg. Obraz rožanskega narečja na Koroškem. (Kres I. II. — A. Klodič. O Narečji Venecijanskih Slovencev. Sanktpeterburg 1878. — V. Oblak. Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen. Arch. für slav. Philologie XI—XIII. — — Doneski k slovenski historični dialektologiji. Letop. Mat. Slov. 1890.

Prekmurcih; severo-vzhodno obsega del Štajerske od zahodne meje nekdanje Panonije, Koroško, Gorenjsko, severni del Goriškega in Benečansko.

Poluglasnika ь in ъ sta se prelevila v oblasti prvega narečja v *e*, v oblasti drugega v *a*; »staroslovanski« dьnь se glasi v enem *den*, na Koroškem, na Gorenjskem, na severnem Goriškem, Benečanskem in v savinjski pa posavski planjavi na Štajerskem pa *dan*. Druga značilna razlika je refleks jata (ѣ); beseda *zvêzda* se glasi v ogrskih Slovencih, na Štajerskem *zvejzda*, na Dolenjskem *zvajzda*, v Kajkavcih *zvezda*, na Koroškem, Gorenjskem *zvjezda*, *zviezda*, v Cirknem, na Goriškem, v Benečanskem *zviezda*.

Različna je tudi usoda skupkov *dl* in *tl* v deležju, ki ostaneta neizpremenjena v severo-zahodnem narečju, dočim izgubljata v drugem *d* in *t*.

Goltnik *g* se v prvem izpreminja v *h*, v drugem pa ostane neizpremenjen; skupek *šč* iz *skj* in *stj* se v panonskem delu Štajerske, na Notranjskem in Dolenjskem izgovarja popolnem, na Gorenjskem pa kakor oster *š*.

To so najvažnejše, dasi ne vse značilne lastnosti obeh glavnih narečij, ki se pa dasta razdeliti v več podnarečij, namreč:

1. ogrsko narečje, (panonsko) ali prekmurščina;
2. kajkavščina ali hrvatsko-slovensko narečje;
3. ostala štajerska narečja;
4. koroška narečja;
5. gorenjsko narečje;
6. dolenjsko narečje;
7. kraško-primorska narečja;
8. benečanska narečja.

Ne more se reči, da je s to razdelitvijo oblast slovenskega jezika določena nadrobno v svojih narečjih, ker še jezik štajerskih Slovencev ni preiskan temeljito; ali za zdaj zadostuj to.

Na Koroškem se razločuje troje narečij: junsko, rožansko in ziljsko. Prvo se je ohranilo v planinah koroško-kranjsko-štajerskega ozemlja; 54.000 Slovencev, ki je govoré, se imenujejo »Štokarji«, ker izgovarjajo zaimena *ta*, *to*, *te* tukaj = *šta*, *što* id. Rožansko narečje se govori po celovški in rožni dolini (47.000 ljudij); v župnijiločanski (Latschach) se stikata rožanski in ziljski govor in se mešata do Podkloštra (Arnoldstein); od tod se govori ziljsko narečje (19.000 ljudij).

V rožanskem narečju se *g* v sklanji izpreminja v *j*. n. pr. *noha. noje;* trdi goltnik *k* se ne izgovarja, nego sliši se samo slab nastavek. n. pr. *áča = kača, áj = kaj* id., v začetku besed in v sklanji se *k* dostikrat omeči v *č*, n. pr. *čej = kje. čidati = kidati, travnoč = travniki*, tudi v *c* se izpreminja, n. pr. *roce = roke, roci = na roci;* ta prikazen se nahaja tudi v beneškem narečju: *h* ima navaden izgovor ali pa je *š*; *l* se izgovarja kakor *v*. če mu sledé *a. o. u* ali soglasnik, n. pr. *bvahu = blago,* pred *e* in *i* se izgovarja čisto: *t* se rad izpreminja v *d*, n. pr. *pomadam = pometam,* kakor v benečanskem narečju: *šč* se sliši razločno in se v tem razlikuje to narečje od gorenjščine.

Rožansko narečje čisto izgovarja *a*, n. pr. *mati,* v tem ko ima junsko narečje *moti,* tudi se rabi *a* namesto *e*. n. pr. *barač* namesto *berač*.

Kakor drugod na Primorskem se razven navadnih načinov *e* izgovarja tudi kakor *ö*, osobito pred *j*- ali *l*-om. n. pr. *bölöč = belič, döčva = dekle, horöti = horeti*. *u* je dostikrat *ue*. n. pr. *buech = bog*

Kakor na Dolenjskem in v Reziji na Benečanskem se nom. sing. neutr. na *o* izgovarja na *u*, *prosú*. Polglasnik lahko nadomestuje vse samoglasnike.

Jezik panonskih Slovencev je ohranil samoglasnike in soglasnike najjasneje, pa tudi končnice pri sklanji. Narod izgovarja *u* kakor *ü*. n. pr. *düh. krüh*; istotako tudi v nekaterih krajih na Notranjskem in Primorskem, n. pr. v Sežani. Vzhodna narečja imajo nagon naglašati besedo kolikor možno v začetku, zahodna pa silijo naglas proti koncu: vzhodna narečja na Štajerskem, Kajkavci in Belokranjci ne znajo *u*-deklinacije v rodilniku: rabijo v dajalniku radi končnico *i*, dočim služi gorenjščini *o* namesto občega *u*. V zapadnih narečjih se govori m l e k, v i n, g n e z d. k o p i t. Staro obliko za mestnik *ê* je ohranila rezijanščina in ziljščina, n. pr. *v trebuse. v Beljace*. V tem sklonu prehajajo goltniki v sikavce v gorenjskih. koroških in benečanskih narečjih. V orodniku se je ohranila zgodovinska končnica *om* v vzhodnih narečjih na Štajerskem, v prekmurščini, v kajkavščini in v Belokranjcih.

V množini se nahaja končnica *ove* samo v južno-zahodnih krajih, n. pr. *sinove* v rezijanščini: ogrski Slovenci imajo tudi redko končnico *ke* v množinskem imenovalniku, n. pr. *grejšnicke. hižnicke* id., zahodna narečja goriška, gorenjska in koroška, izpre-

minjajo v samostalnikih na *k, g* in *h* te tihnike v *č, j* in *ž*, n. pr. *rejš* = *orehi*, *bolnič* = *bolniki*, *roji* = *rogi*. V množinskem imenovalniku srednjega spola imajo koroška (izvzemši junsko) in nekatera štajerska narečja končnico *e* namesto splošnega *a*. V množinskem rodilniku se nahajata v mnogih narečjih tudi končnici *i* in *e*, n. pr. *tatí, gradí* (beneč.), *zobí, groší, moží* (belokr.), *bogé* (*buch*, beneč.)

Vzhodna narečja štajerska, ogrska in hrvatska rabijo v množinskem dajalniku *am* za samostalnike srednjega, *om* moškega spola, n. pr. *bratom, mêstam*; na Goriškem, Gorenjskem in na Krasu je znana tudi končnica *ovan*, strahuóvan; tam so znani tudi dajalniki *gradém, lasém, zobém*

Zahodna narečja ljubijo v enozložnih besedah tožilnike na *í*, *volí, lasí, gradí, stolí;* junsko narečje na Koroškem pa ima to posebnost, da tvori v samostalnikih na *č, ž, š, j, c, s, z, l, r, n, d, t*, tožilnike na *a*, n. pr. *nuažá, tovarša*, katerim odgovarja cerkvenoslovanski ę.

V mestniku volijo nekatera štajerska narečja *ih* za moški in *ah* za srednji spol; isto velja o goriških narečjih, n. pr. *vratah, vukih;* v ogrski slovenščini se nahajajo mestniki na *aj*, n. pr. *prerokaj, grobaj, penezaj* (Küzmič); Kajkavcem od XVI—XVII rabi mestnik na *eh*, n. pr. *deleh, prijateleh.*

V množinskem orodniku prija prekmurščini končnica *mi*, n. pr. *zobmi, rogmi, črvmi*, najbolj razširjena pa je končnica *ami*.

Ženski samostalniki imajo v nekaterih zahodnih narečjih v tožilniku *a*; pravilen *o* govoré samo vzhodni Štajerci, Kajkavci in Belokranjci, *u* benečanski Slovenci in Kraševci; posebnost srednje in vzhodne Štajerske pa je orodnik *oj*,[1]) ki ga rad rabi pesnik Aškerc.

Končnica *â* v rodilniku množinskem se nahaja v zahodnih narečjih, katera naglašujejo končnice.

O posameznih prikaznih v raznih slovenskih narečjih bi se dalo navesti še marsikaj zanimljivega, pa tega ne namerjava pričujoči oddelek; najbolj zanimljivo je benečansko v treh podnarečjih; ž njimi se je bavil temeljito ruski slavist Boudoin de Courtenay.

Goriško-kraško narečje, katero je opisal dr. K. Štrekelj v svoji razpravi: Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes (Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der kaiserl. Akademie der Wissen-

[1]) Kajkavcem rabi tudi orodnik na *um*.

schaften (XIII, I. Heft, 8), obsega vasi: Šent Martin, Doberdob, Jamlje, Brestovica, Divin (Duino), Opaće selo, Kostanjevica, Temnica in Lipa, in dela mejo proti Italijanom in Furlanom.

Odlikuje pa se po glasu, ki ga Štrekelj zaznamuje z grškim ; in ki stoji med *g* in *h*; enak glas znajo tudi Slovenci na Beneškem in Koroškem.

Najtemeljiteje proučuje slovenska narečja Vatroslav Oblak: častno se priznava v slavistiki, da je slovenščina v tem obziru v primeri z drugimi slovanskimi narečji preiskana uže precej dobro, dasi še ni povedana zadnja beseda.

5. Sledovi Slovenstva od X. do XVI. stoletja.

Kakor kaže slovstvena zgodovina stare cerkvenoslovanske dóbe, se je nenavadno ugodno razvijalo duševno gibanje panonskih Slovencev: posrečilo se je koj na prvi mah sestaviti tako primerno azbuko, da nobeden evropski narod nima enake: drugod so le po mnogovrstnih poskušnjah in dolgotrajnih bojih prišli do enakih uspehov.

Previdnost božja pa je razvitek Slovenstva odložila za poznejše čase: Ogri so prihruli od vzhodne, Nemci od severno-zahodne strani: Moravani so bili premagani, panonski Slovenci so izginili skorej popolnem: štajerski Slovenci med Muro in Dravo in Prekmurci so njihov pičel ostanek. Karantanski Slovenci so tudi izgubili svoje kneze in svojo nezavisnost; vzbudila jih je šele reformacija: nekaj pojavov iz časa od X. do XVI. stoletja kaže pa vender, da niso umrli popolnem.

Vitez Ulrik Lichtensteinski.[1]

Vojvoda Bernard, ki je imel za ženo Juto, hčer češkega kralja Otokarja I., je na Koroškem srečno vladal od l. 1202. do 1256. ter po izgledu mogočnih čeških kraljev na svojem dvoru zbiral mnogo vitezov, pevcev in umetnikov: ti so v tej visokorodni družbi lepšali in sladili življenje. Med drugimi je zahajal tje tudi Ulrik, vitez Lichtensteinski iz štajerske panoge te mogočne rodbine; po šegi tedanjih časov je opeval žensko lepoto v dveh knjigah: »Frauen-

[1]) J. Majciger. Kr. 1882, 174, 327; 1883, 33. Oesterreich in Wort und Bild. Steiermark 217.

dienst« in »Frauenbuch«. Rokopisi teh del se nahajajo v Parizu, v Monakovem in drugod. Taki vitezi po dokončanih križarskih vojskah niso imeli stalnega domovja in so si čas kratili na razne načine.

Tako se je Lichtenstein in njegovo spremstvo, fantastično oblečeno, dné 25. marcija l. 1227. odpravilo iz Benetek čez planinske dežele na Češko, kjer je bivala druga panoga Lichtensteinov. Ta pot se je naznanila poprej vsem vitezom v tistih deželah, skoz katere jim je bilo hoditi; Lichtenstein je bil oblečen kakor boginja Venera. (Sliko glej: Oesterreich in Wort und Bild; Steiermark 227.)

Iz Benetek so šli čez Mestre, Treviso, Plat, Gemone, Chiuso na Koroško; tam ga je na Vratih (Ober- und Unterthörl) vojvoda Bernard pričakoval z lepim spremstvom in ga pozdravil z besedami:

»Buge was primi gralwa Venus«[1] (Bog vas sprejmi, kraljeva Venus).

Dalje potujoč navaja med vitezi, ki so ga pozdravljali, Zaheja Nebogorskega, Otona[2] in Ditriha Buhovskega.

Dasi se je germanizacija širila uže 400 let, vender v XIII. stoletju na Koroškem nahajamo več plemenitašev slovenskega pokolenja.

Svetoivanski evangelij[3])

je za Slovence velike važnosti. Oglejski patrijarh Ulrik je l. 1120. stari svetoivanski (štivanski) samostan ob Timavu združil z opatijo v Belinji pri Ogleju. Med zakladi, ki so se prenesli v Belinjo, se je nahajal tudi dragocen rokopis evangelija, ki ga je baje spisal sv. evangelist Marka sam. V XIII. ali XIV. stoletju so ga prenesli v zakladnico oglejsko in tam so dali sedem zvezkov obsegajoč evangelij vezati v zlate platnice.

---

[1]) V Beljak mu je poslala nepoznana gospa krasno suknjo, pas in zapono in nemški list, v katerem ga zahvaljuje, da se mu ni zdelo za malo, obleči žensko oblačilo in se bojevati njim na čast. Lichtenstein naglašuje sam, da je bilo pismo nemško; bržkone v slovenski Koroški ni pričakoval druzega kakor slovenskega.

[2]) Čez Judenburg, Knittelfeld, Kapfenberg prišedšemu v Kindberg, je Oton z Buhove poslal nasproti poslanca, ki je Lichtensteina pozdravil z besedami: »Prežlahtna kraljica! ‚Dobro došla‘, Vam kliče v tej deželi žena Slovenka in želi z Vami se skušati na bojišču.«

[3]) S. Rutar, Lj. Zv. 1882, 471. — Kraške starine. S. 1880, 14—19 (evangelij sv. Marka).

Cesar Karol IV. je bil l. 1354. v Ogleju in si je izprosil zadnji dve knjižici, kateri je poslal z veliko slavnostjo v Prago, kjer se shranjujejo še zdaj; ostali zvezki pa so pozneje prišli v Čedad (Cividale) in naposled v Benetke.

Vlažnost je jako poškodovala rokopis, ki spada morda v čas od V. do VIII. stoletja. Po obrobkih rokopisa je od raznih rok zabeleženih mnogo slovenskih in nemških imen romarjev in romaric, ki so obiskavali samostan ob Timavu in ki so se dali vpisati v spomin svoje božje poti.

Taka imena so: Nepokor, Braslav, Stregomil, Trebenec, Zelebor, Chotmar, Trudopolk, Sventipolk, Sebidrag, Sedemir, Perebred, Pribina, Boleslav, Radoslav, Olomer, Nitrabor, Nenadej, Kocel; ženska imena: Milena, Hesla, Zalislava, Sventižizna, Misislava id.

Po pisavi spadajo imena v čas od VIII. do konca X. stoletja; večina imen je iz druge polovice IX. in prve polovice X. stoletja; v najnovejšem času se je vpisal tudi cesar Franc I. Proti koncu XVI. stoletja je nekdo hotel vpisati imena longobardskih vladarjev; ali takoj se spozna, da je to prevara.

Zanimljivo je tudi, da je vpisana skora vsa obitelj bolgarskega kralja Mihaela, ki se je dal krstiti l. 861.; zabeležen je: »dox et gabriel et uxor eius maria et filius rasate gabriel, simeon et quartus filius iacob, et filia eius proxi et alia filia anna.«

Cerkveni spisi.

V XIV. stoletju ne nahajamo druzega nič, kakor dva spiska nabožne vsebine, namreč [1]: 1. odlomek neke pesmi na čast sv. Mariji, pisane z latinskimi črkami, ki se nahaja na platnici knjige v domači knjižnici kneza Auersperga v knežjem dvoru ljubljanskem, in 2. kodeks v admontskem (vodomotskem) [2] benediktinskem samostanu na gorenjem Štajerskem, ki ima »Oče naš«, »Ave Marijo« in »Vero« v slovenskem jeziku, potem besede latinske in slovenske (vernacula).

V nastopno stoletje gre šteti »Očitno spoved« (confessio generalis), katero je objavil Miklosič [3] l. 1858. v »Slavische Bibliothek«. Ta spis v ljubljanski knjižnici ima v razlaganje latinskih

[1]) Radics, Ltp. M. Sl. 1879, 1—30.
[2]) Muchar, Arch. VI. 171. — Šaf. 71. — Fr. Levstik, Lj. Zv. 1881. 776.
[3]) Slav. Bibl. 1858. — Radics, Ltp. M. Sl. 1879.

besed tudi slovenske prevode, n. pr. hospes = gospodar, discipulus = uczenyk id.

Za vzgled bodi:

Ja ze dalsan dam, kyr sam to prelomil, kar sam oblubil, kadar sam karst priell, kyr sam se od buga obarnyll ynw od nega zapuwidy, kyr sam boga zatayll s meymi chudeymi deylli, ynw sam ze volnw wdall ty oblasti tyga chudicza, kygar sam se odpouedall, kadar sam karst pryell; tymw sam ye do seyga mall z meymy greichy wolnw slussil.

Prva izpoved ima 61, druga 33 vrst; rokopis se stavi v prvo polovico XV. stoletja.

Pravopis je nemški, v katerem se razločno zaznamujejo sičniki in šumevci.

C se izrazuje s skupino *cz*; *s* z *ſ z ſſ ſz*; med *s* in *z* se ne dela razlike, istotako ne med *š* in *ž*; *š* = *ſ, ſſ, ſch*; *č* = *cz, tſ, tcz, tſcz, tſch*; *u* = *u* in *w*; *i* = *i* in *y*; *v* = *v, w, u*; *lj* in *nj* se ne izražata; *nj* in *lj* tudi ne dosledno; z *t*-jem stoji včasih *h*.

V ljubljanskem rokopisu, ki obsega omenjene izpovedi, se nahaja na koncu tudi začetek velikonočne pesmi in pesem »Salve regina«.

Vrste 7—12 se glasé:

Czestyena body, kralewa mati te mylosti
Zywota sladkosti yno nass trost,
Czestyena sy, my k tebe vpyeme
Tuge sabne otroczy te Ewe
My k tebe zdychvgeme, glagogicze
Ino placzecz te dolyne tech slss.

Iz te pesmi se vidi češki upliv; tudi dokazuje pesem, da so Slovenci imeli cerkvene pesmi uže pred protestantovsko dóbo.

Imena mesecev.

Dvorna knjižnica na Dunaju hrani rokopis iz Loke iz l. 1466., v katerem se nahajajo novoslovenska imena za mesece[1], in sicer najdemo nazvanja: prosynicz, setstzan, susecz, maly trawen, weliki trawen, bobouczwett, maly serpan, weliky serpan, poberuch, listognoy, kozopersthk, gruden.

Koroški vojvode so bili dolgo tudi gospodarji kranjski in goriški deželi in so prisegali slovenski; to se je godilo na gosposvétskem polju na Koroškem (nemški Zollfeld ali Saalfeld)[2] blizu nekdanjega slavnega mesta Viruna, bivše prestolnice Noriške.

---

[1]) Miklosič, Slav. Monatsnamen. Denkschrift der k. k. Akademie der Wissenschaften 1867. — Radics, Ltp. M. Sl. 1879.

[2]) Sim. Rutar, Lj. Zv. 1890, 30—35.

kjer se nahaja vojvodski stol »najslavnejši spomenik stare slovenske zgodovine«. Napisov na tem kamenitnem stolu še niso mogli raztolmačiti. Knežje vmeščanje ali instalovanje pa se ni vršilo na tem stolu, nego na »knežjem kamenu« v Krnskem gradu. »Insuper slavica, qua hic utitur prolocutione in cospecta imperatoris cuilibet querulanti de se et non in lingua alia tenebitur respondere.« (Joh. Victoriensis v Böhmerjevih Fontes rerum germanicarum.[1])

Ta običaj je bil zelo star, pa še le o Sponheimskem Bernhardu se poroča izvestno, da so ga l. 1202. slovenski vmestili za kneza; zadnji vladar, ki se je dal tako uvesti na Koroškem, je bil Ernest Železni l. 1414. (Slika v Oesterreich in Wort und Bild, Kärnten 1890, 69.)

Volila.

V Vidmu umrli advokat Podreka je imel najstarejši datovani slovenski rokopis[2], obsegajoč šestnajst pergamenovih listov s slovenskimi, italijanskimi in latinskimi beležkami od raznih rok. Večji del slovenskih beležek je iz l. 1497. in govori o volilih domačega plemstva bratovščini sv. Marije v Črnjevu; prevod na slovenski jezik je oskrbel »publicus notarius Johannes civis vegle«.

V beležkah navedeni kraji se nahajajo skoraj vsi v vzhodnem Frijulskem, pisane so beležke v benečanskem narečju, kakor se govori okoli sv. Petra. Jezik nam kaže sedanjo govorico, samo da ima nekoliko aoristov, kakor jih rabi bližnje rezijansko narečje; nahaja se v njem mnogo tujk. Pravopis je italijanski.

Za vzgled bodi nekoliko odstavkov.

1. Fufcha f profenicha jeft oftauila j fin fuoj michel flatich jedanaift Bratine ffete marie f zergneu, da fe ima ftuoriti ffacho leto fa gnich duf maf duj.

14. Iure Tufa Rainicha michella Tufa f nugarola ieft oftauil bratine ffete marie f zergneu flatich zeternaift fa flatich ieft cuplen iedno dobro bratine, daffe ima ftuoriti duj maf ffacho letto fa ffoiu dufu.

Novoslovenski rokopis zgodovinskega društva koroškega je pisan na koži in je bil bržkone zadnji list kakega kodeksa ter obsega dve strani; prva stran pisana počez, druga podvojem (halbbrüchig). Na čelu ima letno številko 1467; na levem

[1]) J., Lj. Zv. 1892, 66.

[2]) Vatr. Oblak, Arch. f. slav. Phil. XIV. 192—235.

oddelku v zapiskih samih dvakrat 1471; zapiski obsegajo krstna navadna imena, ime Svetka se sme prištevati najlepšim osebnim imenom. Ta imena nosijo osebe, ki so pomagale k temu, da se je v Radečem ustanovila in vzdrževala bratovščina Marije Device. Inače obsega rokopis »Oče naš«, »Češčeno Marijo« in »Vero«.

Pravopis je nemški, tedaj nepopoln in nedosleden; z ozirom na *z* in *ž* si je ta rokopis enako dosleden z brižinskimi spomeniki. Pisar je prepisaval. Jezik ima nekoliko arhaizmov, dovelj ptujščine, ne rabi člena in pripada gorenjščini; rokopis je pisan v prvi polovici XV. stoletja.

Vinogradski zakon.[1])

Deschman je v neki knjigi bivšega dolskega arhiva našel slovenski prevod štajerskega vinogradskega zakona z naslovom: GORNIH BVQVI od krailaue Svetlosti offen innu poterien general inu Priuilegium Is Nou u Slauenſki Ieſigk ſstalmazhan skusi Andrea Rezla Farmostra na Rakj. Anno M. D. LXXXII.

Ta rokopis je bil Levstiku izročen v preiskavo.

Drugi prevod tega zakona je iz l. 1644. Rokopis (nahajajoč se v licealni knjižnici ljubljanski) obsega deset listov; na prvih šestih listih je nemški tekst, na štirih je slovenski prevod; na prvi strani platnic je z velikimi črkami zapisano: Bergkh Rechtsordnung, 1644.

Nemški del ima ta-le naslov:

Roemischer Kayserlicher auch zu Hungern und Behaim Königlicher Majestät etc Ertzhertzog zu Oesterreich etc. Confirmation und bestettung des Fürstenthumb Steyer Berkrechts Büchel Gedruckt in der Fürstlichen Hauptstatt Gräz in Steyer. In Verlegung Sebastian Haupt. M.DC.XXXIX.

Pravopis ni dosleden in nima nobenega reda.

Prevod § 1. se glasi[2]):

Nar poprey se imaio te gorsske praude vmei veliko / nozhio inu Vinkusti vsaku letu dershati nateh kraih / koker ie od stariga navada Willa, teiste praude ima / ta gorski Gospud Isuoimi Segorniky dershat, kier bi / pak on suoih Segornikov sadosti naiemel, taku more on is / drugih gur segornike naprositi inu ta prauda dershati.

---

[1]) Radics, Letopis Matice Slov. 1878. Levstik. Lj. Zv. 1881, 452; 1882. 251. N. Fekonja, Slov. 1886, 58. V. Oblak, Letopis Matice Slov. 1887, 298—305,

[2]) Letopis Matice Slovenske 1887, 298.

Nemški izvirnik se glasi: Anfängklichen Sollen alle Percktthänding im Landt Steyer / zwischen Ostern und Pfingsten / jahrlich besessen werden an den Orthen / da es von alter herkommen / unnd ohn sonder Ehehaffte Noth / an kain ander Orth gewendt werden. / Darzu soll ein jeder Perckherr solch Recht besetzen mit seinen Perckholden. / So er aber nicht so viel Perckholden hat / mag er aus andern Pergen Perckholden nehmen / unnd das Percktthänding besitzen.

Sodne obravnave.

Predno so prišli kranjski stanovi pod avstrijsko oblast, so imeli svoje zbore; v katerem jeziku, se ne more določiti, pa poročila iz l. 1544. pravijo: »Windisch wird gehandelt«, obravnava se po slovenski. (Dimitz, Gesch. Krains III. 3, 237.)

Gledé volitve katoliškega mestnega sodnika, pisarja in mestnih odbornikov piše metliška občina cesarskemu vicedomu v Ljubljano, dné 7. oktobra 1598, da nikdo ne more biti sodnik, kdor ni bil jedno leto poprej starešina, da umeje šege in navade; kar se pa tiče imenovanja sedanjega »šolmaštra« za mestnega pisarja, ima se ta pomislek, da ne zna slovenski.

Drugi dokaz, da se je pred Trubarjem slovenščina rabila pred sodiščem, nam podaje povestnica nekdanjega samostana v Zatičini na Dolenjskem. L. 1489. je predstojnik Ivan pl. Apfaltrern za upravo in zastopanje samostana v pravdah preskrbel posvetnega pravdnika, ki je uradoval slovenski.

Prisege.

»Rokopis Kranjskega mesta«, ki ga je objavil Janko Pajk v izvestju mariborske gimnazije l. 1870—1871. ima najstarejše prisežne obrazce. Za vzgled bodi prisega meščana:

Jest N. perseschem naschemu gospudi khreyllu, deschelskhimo viuodi, richtaryu yeno rathu, jenu gmeini tiga mesta, an swest jenu pockhorin burgar witi, nich sapuuidi nu prepouid derschati, nich nuz potrachtati, jenu skodo podstopiti. Jest tudj notschem, nickhoger na aufschlackhig, zolech, mostninah, jenu nickholi nickhir naschemu gospodj khraillu alli gmein mestu kh schekodj skhriuschi alli otschitu prenesti alli skhosi pomagathj, jenu vse to diathj khockher enimu sue-

stimu burgerju pruti nega gospodschini pristoy yenu sliši. Tackhu meni Wug pomagey. Amen.

Kar se tiče pravopisa, je zelo nedosleden; za »č« ima petero znakov tſch, ztſch, zth, tzh, zh; ne razločujeta se trdi in mehki *n* in *l*; za *i* in *j* se rabi i, y in j; *u* in *w* se zamenjujeta; podvajajo se tihniki id. Rokopis spada v prvo polovico XVI. stoletja. Jezik je tak, kakor so ga pisali pisatelji protestantovski. Primeri Fr. Simončič: Prisege ljubljanskega mesta, Letop. Mat. Slov. 1884. in V. Oblak, Letop. Mat. Slov. 1887.

Pesem iz časa kmetskega upora.

Za časa Maksimilijana, v začetku XVI. stoletja, so bili za slovenskega kmeta zelo žalostni časi: nadlegovale so ga turške vojske, lakota, kolera, kobilice in vrhu tega še grajščaki. Radi teh nadlog so kmetje na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem k cesarju Maksimilijanu poslali zastopnike svoje, ki so prosili cesarja, naj usliši njihove pritožbe proti grajščakom. Cesar radi benečanske vojske ni utegnil rešiti teh pritožeb, kmetje pa so mislili, da ne mara za njih zadeve in so se uprli. Ta upor se je opeval v pesmi »Die kraynerischen Bauern«[1] v šestih kiticah.« Prva slôve tako-le:

Hört wunder zu / der baurn unrue
thet sich so ser ausbreittn
in kurzer zeit / zu krieg und ſtreit
kham maniger her von weitten.
Aus irer gemain / theten sy schreien
Stára prauda / ain yeder wolt sich rechen
seines hern gut nun schwechn.
Leukhup, leukhup, leukhup leukhup woga gmaina
Mit gmainem rat sy kamen dar
für gshlöſser marckht das ist war.

Narodna vlada slovenskih upornih kmetov je sprejemala ude med zaveznike v slovenskem jeziku, slovenski so prisegali med seboj, in slovenski so se dajala poveljna naročila.

Izborno je opisal ta upor Gorazd v vencu balad z naslovom: »Stara pravda«.

Cesar Maksimilijan je bil inače Slovencem prijatelj in se je poleg češčine učil tudi slovenščine. Učitelj mu je bil Berlogar;

[1]) Dr. J. Bleiweis, Letopis Matice Slovenske 1877.

sestavil je zanj slovenskega jezika slovnico in slovar, ki sta se pa izgubila.

Imel je ta »zadnji vitez« več Slovencev na svojem dvoru, n. pr. Sladkonjo, izvrstnega muzika in dvornega kapelana, ki je postal pozneje škof na Dunaju, učenjaka in diplomata Žigo Herbersteina, odkritelja Rusije; Pavla Obersteinskega kot kabinetnega tajnika; Krištofa pl. Lambergerja, junaka znane narodne pesmi. Tudi za časa Marije Terezije so rekali na Dunaju, da dobivajo s Kranjskega učenjake in junake.

6. Protestantovstvo se širi; njegovi pospešitelji.

V zgodovini nahajamo mnogo vzgledov, da so važni dogodki v državno-pravnem oziru ali preobrati v verskem mišljenju pri raznih narodih vzbudili novo duševno gibanje tudi v slovstvu. Da je resničen ta izrek, dokazuje nam francoska revolucija, ki je tudi pri nefrancoskih narodih prerodila ali vzbudila novo dôbo v slovstvu; dokazuje nam to tudi zgodovina sorodnih slovanskih plemen.[1]

Zlati vek v hrvatskem slovstvu srednjega veka spada v ono dôbo, ko si je bil med dalmatinskimi mesti Dubrovnik po svojih trgovinskih zvezah po vseh takrat znanih deželah pridobil lep ugled in bogastvo, ko je bilo to mesto tudi v neugodnih razmerah mili zavičaj hrvatskim in srbskim velikašem in vladarjem, dasi je bil ta cvet slovstva za ono dôbo še bolj krajevnega pomena.

Hrvatje izven Dalmacije in Slovenci pa so živeli v drugih razmerah. Slovenci niso nikdar imeli svoje neodvisne države, odkar so se pokristijanili. Ko so se mogli drugi narodi in celo sorodna slovanska plemena, n. pr. Čehi in Poljaki, lepo mirno razvijati, so se Slovenci, Hrvati in Srbi morali bojevati z divjimi Turki, s kletim sovražnikom krščanstva in omike, in so na ta način zapadne narode branili divjih sovražnikov. V začetku šestnajstega stoletja so bili sploh za Slovence hudi časi: neusmiljeni plemiči so jih stiskali nečloveški; boj za staro pravdo je bil tako ljut, da niso mogli misliti o zlati svobodi.

[1]) Zlati vek v zgodovini poljski je dôba od 1506—1548, za časa Sigmunda I.; v isto stoletje stavijo Poljaki začetek zlate dôbe svojega slovstva, namreč 1548 do 1606; razmere poljske države razvile so se jako ugodno in te so blagodejno uplivale na razvitek slovstva. V Čehih se vjema zlata dôba slovstva s husitskim gibanjem. Husova reformacija je izražala nove nazore, ki so odločevali pravec zgodovini in slovstvu.

Ni se tedaj čuditi, da v tako žalostnih razmerah ni bilo težavno novim Lutrovim naukom iz daljne Nemčije prodirati tudi med prosti narod slovenski in hrvatski, posebno v Istri: nadejal se je prosti narod boljše prihodnosti. Na Angleškem, na Nemškem in na Češkem so se uže poprej slišali glasovi, da se ima marsikaj preinačiti v cerkvi; celo tridentinski zbor je zahteval, da se ima izlečiti vse cerkveno telo, ki je začelo pešati vsled zunanjih in notranjih vzrokov.

Razun teh splošnih razmer, ki so v šestnajstem stoletju uplivale na razvitek raznih narodov, prišle so slovenske dežele po nenavadnih dogodkih v jako ozke zveze z Würtemberškim. Eberhard-Karolovo vseučilišče v Tübingah je za časa reformacije po svojih odličnih učiteljih zaslovelo daleč čez ožjo mejo nemških držav.

Sovrstnik teh duševnih veljakov je bil Istrijan Matija Garbić (Matthias Garbitius)[1], ki je, porojen od revnih starišev v Labinu v Istri, prišel kot ukaželjen mladenič v Wittenberg in bil gostoljubno sprejet v Lutrovo hišo. Ker je temeljito znal grški jezik, postal je vsled Lutrovega in Camerarijevega priporočila učitelj grščine na pedagogiju in potem na vseučilišču Tübinškem; bil je trikrat dekan artistične fakultete = modroslovnega oddelka.

Ta ugleden in upliven mož je začel gojiti duševno zvezo med Würtemberškim in južnimi slovanskimi deželami; vsprejel je Mato Vlačića Frankovića (Flaccius Illyricus),[2] ki je bil njegov pomožni učitelj; prišel je l. 1540. iz Labina v Istri.

Nenavaden je tudi ta slučaj, da je vojvodi Krištofu Würtemberškemu ugodna usoda pridružila slovenskega mentorja Mihaela Tifferna.

Ko so pregnali vojvodo Ulrika, prišlo je Würtemberško pod avstrijsko vlado 1520—1535 in je postalo avstrijski »fevd«. Nekoliko je uže to povzročilo, da so prihajali avstrijski dijaki na tübinško vseučilišče, največ pa je pripomogel vojvoda Krištof sam; ta je prišel petleten deček na Avstrijsko, najpoprej v Inomost, potem v Dunajsko Novomesto v odgojo, pozneje pa na cesarski dvor Maksimilijanov. L. 1532. zbeži, zagovarja na državnem zboru v Avgsburgu svoje pravice in postane leta 1530. vojvoda Würtemberški. Dasi

---

[1]) Th. Elze, Die Universität Tübingen p. 4.

[2]) Ivan Kukuljević Sakcinski: Glas. Hrvati. 1886, 100; Preger: M. Flaccius Illyricus und seine Zeit. II Theile. Tübingen 1857—1861.

nekdaj avstrijski jetnik, ni sovražil Avstrije, nego blagodušno podpiral iz Avstrije pobegle protestante.

Njegov mentor Tiffernus je bil po Erazmu Stichu v Laškem Trgu (Markt-Tüffer na Štajerskem) blizu Celja rešen iz turške sužnosti in na Dunaj poslan v odgojo. Po dovršenih naukih je postal učitelj modroslovja in odgojeval sinove plemenitih rodbin na Dunaju in potem v Dunajskem Novemmestu, kjer je Krištofa utrdil v pobožnosti in strogi nravnosti. Leta 1532. pomagal je Krištofu pobegniti čez štajerske, koroške in tirolske planine, znajoč slovenski jezik. Na Würtemberškem je postal »kancelar« in umrši l. 1555. volil v oporoki premoženje vojvodi; iz tega se je porabilo 2320 gld. za ustanovo štirih štipendij z naslovom »Stipendium Tiffernum«, v prvi vrsti na korist njegovim sokrajanom. To ustanovo je užívalo v letih 1558—1600. petnajst Kranjcev[1], med temi Jurij Dalmatin, Primoža Trubarja dva sinova in Jakob Tulščak.

V lepo nekarsko mesto Tübinge[2] so hodili na vseučilišče sinovi prvih plemenitih rodbin v Avstriji, n. pr. Turjačani, Dietrichsteinci, Lobkovici, Hohenwarti, Barbi, Abramoviči i. dr.

Tübinško vseučilišče pohajalo je v letih 1530—1614. stointrinajst Kranjcev, blizu dvajset se jih je učilo v Wittenbergu, štirje v Jeni, med temi Seb. Krelj iz Idrije, Jakob Tulščak iz Ljubljane.

Ta Tiffernus je podpiral tudi Trubarja ter Vergerija priporočil vojvodi Krištofu.

Tako so bila slovenskim protestantom pota uglajena za poznejše hude čase.

Protestantovstva so se poprijeli plemenitaši in grajščaki, ki bi se bili radi polastili cerkvenega premoženja. Gospôda je bila ponameščena v raznih javnih službah, zlasti sodiških in so sodili po svoji koristi. Deželni stanovi so se hitro poluteranili in osnavljali šole po mestih, grajščaki po gradovih, in so mladino vzgajali po svojih nazorih. Taka šola je bila v Ljubljani, ustanovljena l. 1565. po Leonardu Budini po osnovi graškega superintendenta Krištofa Spindlerja in Jurija Dalmatina; vodil jo je Adam Bohorič do l. 1582. in potem Nikodem Frišlin. Tudi v Celovcu so koroški stanovi uredili šole

[1] Prvi je bil Budina Samuel, zadnji Koludar Marka, oba iz Ljubljane.

[2] Tudi v Padovi je bilo one čase vseučilišče, slavno radi pravniške in zdravniške fakultete; tje se je šlo učit blizu 150 dijakov iz Kranjske; zraven Padove vabili sta tudi vseučilišči v Paviji in Bolonji v lepo Italijo.

l. 1563.; tam je bila tudi nemška šola in deško semenišče, l. 1573. tudi ženska šola.

Meščani so se tudi hitro poprijeli Lutrove vere in katolikom dostikrat niso hoteli podeljevati meščanskih pravic; skušali so protestantje dobiti samostanske duhovnike za-se, kajti vzgled takih odpadnikov je močno uplival na prosti narod. Ko so Turki v zadrego spravljali nadvojvodo Karola l. 1578. in je on vsled tega naložil vojinski davek, so štajerski, koroški in kranjski stanovi obljubili pomoč samo s tem pogojem, da nekaterim mestom podeli versko svobodo.

V nekaterih deželah, n. pr. na Koroškem, so rudarji, ki so bili zvečine nemške narodnosti, uspešno razširjali protestantovstvo.

Po vseh slovenskih deželah so je oznanjevali marljivo in gradili molnice: v Ljubljani stolni prošt dr. Lenart Mertlic, generalni vikar Jurij Dragolic, kanonik Pavel Wiener[1]) in drugi[2]); propovedniki luterski: Jurij Juričič, Trubar, (o katerem pozneje), Janez Tulščak (l. 1561—89.), Janez Švajger (l. 1564—85.), Jurij Dalmatin (l. 1577. do 1585.), ki je hodil tudi na Gorenjsko, Sebastijan Krelj in Felicijan Trubar.

Drugod na Kranjskem se imenujejo: v Novem Mestu Gregor Vlahović[3]), v Višnji Gori Ivan Hočevar, na Krškem Janez Weiksler[4]), v Metliki Tulščak (okoli l. 1561.), v Črnomlju Švajger[5]), v Kranju Rakovec (1559—61.) in Jernej Knafelj, v Lescah Peter Kupljenik, na Bledu Krištof Fašing[6]), v Kočevju mestni župnik Leonard pl. Ziglfest (do l. 1613.)[7]).

V Trstu je protestantovstvo začel razširjati Ubald Lupatino, porojen l. 1503. v Labinu v Istri, frančiškan v samostanu »della Vigna« v Benetkah. Inkvizicija v Benetkah ga je radi krive vere obsodila, za kazen so ga vtopili. Matija Franković Vlačić (Flaccius Illyricus) mu je bil stričnik.[8])

---

[1]) Th. Elze, Paul Wiener, Leipzig 1882.

[2]) A. Fekonija, Lj. Zv. 1890, 481.

[3]) Kostrenčić, Urkundl. Beitr. 2, 5, 6, 7 itd. -- Ivan Vrhovec, Zgod. 1871.

[4]) Kostrenčić, Urkundl. Beitr. 81, 83, 140.

[5]) Janez Parapat., Ltp. Mat. Sl. 1874, 87.

[6]) Id. Ltp. Mat. Sl. 1872, 8.

[7]) Id. Ltp. Mat. Sl. 1874, 87.

[8]) Dr. E. Schatzmayer, Jahrb. der Gesellsch. f. Gesch. des Protestantismus in Oesterr. Wien. 1893, 57, 58.

V Gorici, v Rubiji, pri Sv. Križu, v Vipavski dolini je propovedoval Trubar sam[1] l. 1563.; v Trstu je bil Trubar prognanec l. 1547. in govoril v cerkvi sv. »Antona Starega«. Trubar je bil pa uže poprej leta 1540. in 1541. v Trstu kot kapelan škofa Bonoma. (A. Lukovič, Luteranstvo na Goriškem, Glas. 1875.)

V Labodski dolini na Koroškem je propovedoval Volk Todt, gvardijan minoritov v Wolfsbergu, v Gasteinski okolici je delal za protestantovstvo bogati grajščak Veitmoser, v Velikovcu luterski propovednik Jurij Wieser, v Celovcu farni vikar Martin Knor, Andrej Lang. L. 1578. so si protestantje sezidali novo cerkev; od te dôbe je nemškemu pastorju pomagal slovenski propovednik.[2]

Na spodnje Štajersko se je protestantovstvo zasejalo jako rano; v Celju se omenja uže l. 1527. protestantovski predikant Andrej Lang; grajščak Janez Heffenberg je imel pri sebi predikanta Jurija Mačka, ki je pozneje opravljal službo v mestni kapeli pri Sv. Trojici in naposled v Šarfenavi pri Žalcu. Njegovi nasledniki po l. 1541. so bili tam Ivan Weidinger, Ivan Pistor in Hrvat Janez Doljanski, ki je po gradovih v Savinjski in Šaleški dolini razširjal Lutrovo vero. V Šoštajnu je kapelan Jurij Vršič delal v tem smislu.

Ker so v tej dôbi vzajemno delali Slovenci in Hrvatje, se morajo tukaj omeniti tudi Istrijani: Ivan Fabijančič[3], Mate Živčić[4], vikar v Paznu, Baltazar[5], kapelan istotam, Franjo Hlej, župnik v Gradišču (Galignano), Jurij Zvečić[6], hrvatski prelagatelj, Jurij Stradiot[7], propovednik na Krasu., menih Nikolaj Mozes iz Cresa[8], Fran Barbo[9]), župan reški, in drugi.

Najimenitnejši Vergerijev učenec v Piranu je bil G. B. Goineo in njegov brat dr. Nicolo. Goineo, zdravnik v Piranu, se je moral

---

[1]) Kostrenčić, Urkundl. Beitr. 202, 205. V italijanskem jeziku je propovedoval v Trstu redovnik Giulio iz Mediolana 1540. in duhovnik Serafin v cerkvi sv. Silvestra (današnja helvetska blizu jezuvitske).

[2]) Vojvodstvo Koroško (Mat. Slov.) 65; Dr. Križanič 71; Orožen. Dekanat Cilli 47. V Mariboru v grajščini Windenau je bil luterski predikant Nemec Sigmund Lierzer (l. 1587.) in potem Georg Lautenschlager.

[3]) Kostr., Urk. Beitr., 33, 37, etc.

[4]) Id. 61, 63, 65 etc.

[5]) Id. 77.

[6]) Id. 33krat imenovan.

[7]) Id. 97.

[8]) Id. 104 id.

[9]) Id. 40 id. Gospa Muškonova v Paznu, Kostr. 5.

predstaviti »Svetemu sodišču« v Benetkah dné 6. maja 1550., ko je azijatska kolera razsajala v njegovem rojstnem mestu. Obsojen je bil v prognanstvo. Prepotoval je južno-avstrijske dežele, Švico, Nemčijo in Belgijo ter umrl med protestanti. Tudi njegov brat Nicolo je bil zatožen in obsojen.[1])

Najmarljivejši izmed vseh je bil pa Stepan Konzul,[2]) čegar delovanje hočemo tukaj narisati ter omeniti vse, kar se tiče skupnega dela Slovencev in Hrvatov.

V kršni Istri je do šestnajstega stoletja vladal v cerkvi narodni jezik slovanski v glagolski azbuki; stari cerkveni in ljudski spisi, napisi na cerkvah in grobovih dokazujejo to. V omenjenem stoletju so začeli inostranski škofje, sporazumljeni z dotičnimi vladami, odstranjati glagolska pismena, dočim je nižje duhovništvo in prosti narod to azbuko čuvalo kot narodno svetinjo. Nižji duhovniki so radi tega nagibali na protestantovstvo: reformacija je prišla tedaj v Istri uže na nekoliko pripravljena tla.

Stepan Konzul, porojen l. 1531. v Buzetu (Pinguente), se je posvetil duhovskemu stanu in je počel službovati v rojstnem kraju, kjer se je uže v mladih letih seznanil z glagolico. Konzulov škof Peter Pavel Vergerij, poprej modruški, potem koprski škof, njegov brat Ivan Krstitelj Vergerij, puljski škof, in Franjo Jožetić, Ričan (Rizanus), poprej senjski, potem tržaški škof, so bili vsi privrženci reformacije. Ko je Peter Vergerij odšel v Nemčijo, je šel tudi Konzul za njim in je tam preživel deset let kot propovednik in učitelj. Po uplivu Vergerijevem sprejel je Krištof Württemberški tudi Konzula. Vergerij je sprožil misel, da se sv. pismo prevede tudi na jezik hrvatski. Ivan baron Ungnad (o kojem pozneje izpregovorimo obširneje) je položil gmotni temelj temu podjetju, da je mogel Primož Trubar prevajati slovenske, Konzul pa knjige hrvatske.

Konzul je uže pred l. 1559. prevel katekizem in prvi del sv. pisma novega zakona in se upotil s tem v domovino, da se posvetuje s strokovnjaki. Prišedši v Ljubljano se je seznanil z

[1]) Akte o njegovi pravdi pisane v srednjeveški latinščini in starem beneškem pisarniškem narečju in zlogu objavil je prof. Luigi Morteani v »Notizie Storiche della città di Pirano« Trieste 1886; prevel na nemški jezik dr. Schatzmayer v »Jahrbuch der Gesellschaft für die Gesch. des Protest. in Oesterreich«. Wien, 1893, 62—78.

[2]) Stepana Konzula sliko vidiš v knjigah: Dobrowsky's Slavin. Prag 1834' 189; Kuk. Sakc., Glasoviti Hrvati; Oesterreich in Wort und Bild. (Küstenland).

Antonom Dalmatinom, Matijo Khlombnerjem in je prevajal Trubarjeve knjige na hrvatski jezik. Leta 1559. 28. avgusta se je sešel v Metliki zbor veščakov[1], ki so odobrili Konzulove in Dalmatinove prevode in mu to potrdili pismeno. S tem pismom odšel je Konzul vesel zopet na Nemško in je vzel sè seboj Antona Dalmatina.

Družina Ungnadova v Urahu je ukrenila, da se ima živa propaganda začeti pri vseh južnih Slovanih, da se ima tiskanje Trubarjevih prevodov nadaljevati in začeti tudi s hrvatskimi in srbskimi knjigami.[2] L. 1560. je dal Konzul v Nürnbergu natisniti azbuko glagolsko z očenašem, z jednim poglavjem iz sv. pisma in s 47. psalmom in »Probe glagolskega pisma« (Probezettel). L. 1561. se je tiskarna prenesla v Tübinge in izdala četvero knjig.[3]

Prvo hrvatsko knjigo, kateri je Trubar napisal nemški predgovor, poslal je Konzul l. 1561. kralju Maksimilijanu, ki se je pohvalno izrazil o tem početju in tudi obljubil pomoč. Dunajčan Fröhlich je pisal v Ljubljano, da želi Maksimilijan tudi hrvatske predgovore.

Ker Konzul z Dalmatinom ni mogel opravljati vsega prelagateljskega posla, je prosil Ungnad kranjske stanove še za več prelagateljev. Zato je Trubar dovel leta 1561. uskoška popa Matijo Popoviča in Ivana Maleševiča na pomoč. Pričakovali so tudi zagrebškega kanonika Antola Vramca, ali ta je ostal v Ljubljani in se pozneje vrnil domov. Zvečić je doma prevel avgsburško veroizpoved; v mislih so imeli tudi Srba Dimitrijo; glasoviti Vlačić Franković radi drugih poslov ni imel časa za prevajanje.

Od raznih stranij so se slišale pritožbe, da je hotel Trubar oblastno urediti vse po svoje; Ivan Ungnad je miril in miril, da

---

[1]) Udeležili so se: Konzul, Ant. Dalmatin, M. Zmajić, komtur vitezov sv. Ivana, Mat. Vlahović in Ivan Feistenperger, metliška pastorja, Ivan Pičik, mestni župan, Stepan Stipanić, kaplan iz Ose; Ivan Kolovič, kaplan iz sv. Križa, Ant. Božić iz Modruša, Mih. Vožić, Metličan, And. Jakšić, Pet. Krajačić, Nik. Drinovački, oskrbnik bana Erdödija v Metliki, Jur. Pisec, pisar. Kostr. 1.

[2]) Pod nadzorstvom Konzulovim sta Ivan Hartvich in Simon Auer vlila glagolske črke l. 1560, cirilske l. 1561.

[3]) Azbukvar ili tabla za ditcu, zajedno s katekizmom. U Smi l. 12. — Table za ditcu i artikuli ili članci ove prave stare karstjanske vere. U Tubingi. 1561. — Jedna prodika od kriposti i ploda prave karstjanske vere, kroz Stipana Istrijana, s pomoću dobrih Harvatov sad najparvo istomaćena. U Tübingu. 1561. — Katekizmus. Jedna malotna knjiga id., vele potribni in prudni nauki i artikuli prave karstjanske vere. S kratkim istumačenjem za mlade in priproste ljudi. Sad najparvo iz mnozih u jazik harvacki istumačena. U Tübingi. 1561. 8°.

so mu kranjski stanovi l. 1562. izrazili radi tega svojo zahvalnost. Leta 1562. izdal je Konzul šest knjig v glagolici, dve v cirilici.[1])

Zopet je izrazil Konzul željo, da bi mu poslali pomočnikov. Matija Živčic v Paznu, Franjo Hlej iz Gradišča, Weiksler v Kostelu in Fran Vajič, župnik v Goliku, so izjavili, da hoté prevajati doma.[2])

Koncem leta 1562. prišel je Konzul za kratko dôbo v svojo domovino Istro, potujoč čez Beljak in Ljubljano, in je posetil prijatelja Hleja. V hiši predstojnika pazinske cerkve Križaniča so imeli shod Ivan Fabijanič, Živčić, Hlej, Zvečić in Konzul ter se dogovorili zarad prevajanja drugega dela novega zakona. Ta dogovor so podpisali vsi svojeročno[3]); tudi so izrekli ugodno sodbo o dosedanjih prevodih Konzulovih.

Pred odhodom na Nemško je posetil še na Hrvatskem bana Petra Erdödija v Želinu in se pogovarjal ž njim o razširjanju nove vere po Hrvatskem. Opravivši svoje posle v domovini vrnil se je na Nemško in je s seboj vzel za pisarja Jurija Drenovačkega.

Dočim so se knjige tiskale v Urahu in Tübingah, hodil je Konzul na Nemškem od mesta do mesta, od kneza do kneza in nabiral tisti denar, ki je bil na prošnje Ungnadove obljubljen za tisek slovenskih, hrvatskih in srbskih knjig.

Leta 1863. se je natisnilo sedem knjig, štiri z glagolico, tri s cirilico, l. 1564. pet knjig.

Leta 1566. sta izstopila Konzul in Dalmatin iz službe würtemberške in sta odšla v Regensburg. Tu sta dala natisniti zadnje delo: Pàrvi dio posztille Evangelijov po Ivanu Brencziu u harvacki jazik iz latinskega po Antonu Dalmatinu in Sztipanu Isztrianinu sztolmacheni. U Ratiszboni poli Ivana Burgara. 1568. 4°. I. del. 207. II. del. 277. Imenik 9.

O njegovih poznejših letih nič ni znano: umrl je Konzul okolo l. 1580.

---

[1]) V glagolici: 1. Parvi del novega testamenta, Loci communes, Artikuli, Predike, Postile, Confessio; 2. v cirilici: Abecedarium, Katekizmus. Ivan Kukuljević Sakc., Glas. Hrvati 258—9.

[2]) Frater Ivan Biščanin je prišel na poziv Trubarjev v Ljubljano, pregledal Konzulove in Dalmatinove prevode prvega dela sv. pisma in jih grajal. Pritožila sta se proti Trubarju pri kranjskih deželnih stanovih, pred katerimi se je obširno zagovarjal Trubar. Kostrenčić, 109—115.

[3]) Kostrenčić, 133—4. Na novo so pohvalili Konzula Ant. Bočić iz Modruša, Peter Krajačić, Nik. Drenovački; Gregor Vlahovič. Kostrenčić, 158, 162.

Ob usodi tiskarne v Tübingah glej Iv. Kukuljević Sakcinski, Glas. Hrv. str. 123.

Ivan baron Ungnad[1]) si je pridobil nenavadne zasluge za razvoj slovenskega slovstva, ker je blagohotno podpiral težavne početke slovstvenega delovanja.

Narodil se je l. 1493. menda na Koroškem v Junski dolini, kjer je imel njegov oče Ivan grajščino Senek (Žinek, Sonneck). V odgojo pride na dvor Maksimilijana I. in se tam izuri v vojaštvu. Ker so bili Ungnadi silno bogati in ker je bil sam tudi možak v pravem pomenu besede, dobil je brzo uplivne službe. L. 1525. bil je glavar in vicedom celjski. l. 1530. postal je deželni glavar na Štajerskem ter imel civilno in vojaško, upravno in sodno oblast; udeležil se je mnogih zborovanj in imel deželo braniti Turkov. Kot bogataš zalagal je sam dostikrat v vojni. L. 1540. bil je višji upravitelj peterim južno-avstrijskim slovenskim in hrvatskim deželam, pa ne poveljnik dotičnim vojaškim oddelkom; odložil je svojo službo l. 1544. radi verskega prepričanja.

Blizu v tem času je pristopil k protestantovstvu, kajti prošnjo dolenje-avstrijskih stanov do kralja Ferdinanda, naj jim dovoli, da smejo prosto izvrševati svoje versko prepričanje, podpisal je tudi Ungnad. Svoje službe in grajščine zapustivši šel je v Wittenberg, kjer se je seznanil z Melanchtonom; pozneje se preseli na Würtemberško, kjer so ga častno sprejeli kot slavnega boritelja s Turki. Vojvoda Krištof podeli mu v stanovanje Mönchshof v mestecu Urahu. Klical je tje učene ljudi, ki so Trubarju pomagali prelagati cerkvene knjige na slovenski in hrvatski jezik. Dné 1. aprila[2]) l. 1560. mu pošlje Trubar pisma, ki so mu došla o njegovih tiskanih slovenskih knjigah; tudi češki kralj jih prê odobruje; na hrvatski jezik preložila sta jih dva hrvatska duhovnika: rad bi jih dal natisniti. Prihodnje leto[3]) ga zahvaljuje deželni upravitelj dežele kranjske,

[1]) M. Drehser's Ungnadische Chronik, Leipzig, 1602. 4. — Schnurrer's Slaw. Bücherdruck. 1799. — Šafařik, Gesch. I. 12—13. — J. Marn, Jezič. XXI. str. 20. — Steinwender. Aus dem Leben des Steirischen Landeshauptmannes Hans III. Ungnad. Gymn.-Prog. Marburg. 1884. — Johannes Voigt, Briefwechsel des Hans Ungnad, Freiherrn von Sonneck mit dem Herzog Albrecht von Preussen v zborniku: Archivkunde oesterreichischer Geschichtsquellen XX. 220. — Ivan Kostrenčić, Urkundl. Beitr. etc. Wien. 1874 passim. — Th. Elze, Die Universität Tübingen id. — Ant. Raič, Ljublj. Zvon VII. 18—24, 92—102.

[2]) Kostrenčić, Urk. Beitr. str. 9—11.

[3]) Idem. Op. cit. str. 12—14; odgovor deželnih stanov Ungnadu Idem. op. cct. 21—23.

Jobst pl. Gallenberg za podporo gledé slovenskih in hrvatskih knjig in obljubuje, da hoče nagovarjati tudi deželne stanove, naj podpirajo hvalevredno podjetje.

Obračal se je Ungnad na mogočnike one dôbe, priporočujoč tiskanje slovenskih knjig; dné 12. aprila l. 1561. piše iz Uraha kralju Maksimilijanu o napredku te zadeve, pošilja mu mali hrvatski katekizem Lutrov, kateremu je napisal Trubar nemški predgovor; prosi kralja, naj delo blagohotno vsprejme.[1])

Na Saksonskem se oženi drugokrat z mlado grofico Magdaleno pl. Barby, ki je tako iskreno udana bila dvainšestdesetletnemu možu, da je le kratek čas preživela njegovo smrt.

Mislilo se je poprej,[2]) da mu je ostalo od njegovega premoženja vender toliko, da je lahko vzdržaval »mali dvor«; zanesljivi viri[3]) pa pravijo, da temu ni takó. Sam pripoveduje, da se mu je godilo takó slabo, da je moral prodati grad in grajščino Waldenstein z dobrim železnim rudnikom vred radi dolgov, koje je napravil v obilnih in imenitnih cesarskih službah, kar lahko poroča ustno in pismeno sin Karol. Tako piše pruskemu knezu Albertu. To omenjamo radi tega, da se mogó tem višje ceniti njega trudi ob izdavanju južnoslovanskih knjig.

On je provzročil, da se je ustanovila l. 1559. v Urahu tiskarna, ki je tiskala južnoslovanske knjige z latinskimi, cirilskimi in glagolskimi črkami.

Dné 14. septembra l. 1561. je razposlal okrožnico[4]) do nemških volilnih knezov in drugih dostojanstvenikov, kažoč, »da si je silni Turek podvrgel večino slovenskih in hrvatskih dežel; to se je pa zgodilo radi tega, ker so živeli takó, da niso znali ne Boga, ne njegovih zapovedij, ne božje besede, ne njegove volje in ukazov, celó ne zvitega zlodeja, in tisoč let niso imeli nikogar, ki bi jih bil podčeval v krščanski veri.« Nadalje pripoveduje, da se je pak usmilil Bog teh ljudij in jim vzbudil plemenite može, ki se trudijo jim pomagati; tega imenitnega in velikega krščanskega dela lotili so se trije možje (med njimi Primož Trubar) in »so s pomočjo in milostjo božjo preložili sv. pismo v pospeševanje slave božje in v spre-

[1]) Koj drugi mesec mu odgovori kralj zahvaljujoč se in mu pošlje 400 gld. ter naglaša, da hoče dalje podpirati plemenito reč.

[2]) Dobrovsky-Hanka, Slavin, Prag. 1834, p. 192.

[3]) Uže omenjeni Archiv XX. 225.

[4]) Kostrenčić. Op. cit. p. 46—52.

obrnitev, blagor in izveličanje ubogih nevrednih in grešnih Slovencev, Hrvatov in Turkov: to se je zgodilo na prošnjo stanov kranjskih: na slovenščino poprej ni bilo nikdar nič preloženega in o koji ni se tudi nič čulo. . . . . To podjetje pa zahteva mnogo truda, marljivosti in stroškov; tedaj se obrača do knezov s prošnjo za podporo: on sam je podpiral to delo, in celó denarje jemal na posodo: zdaj pa tega ne more več storiti; . . . . gotovo mi verujte, da se godí vse to jedino na slavo božjo, sicer bi jaz ne hotel s tem imeti nobenega posla. Plačilo za to dobroto dobite na onem svetu.«

V istem smislu pisal je list dné 4. aprila nemškim mestom.[1] Iz nova so se morale rezati in líti glagolske črke v Norimbergu, cirilske pa v Urahu. V ta namen vzdržaval je sam Antona Dalmato »ab Alexandro« in Stepana Konzula Istrijanca, ki sta v Trubarjevi odsotnosti (Trubar je bil takrat v Ljubljani) v Urahu prelagala sv. pismo in najimenitnejše knjige »krščanske vere« na slovenski in hrvatski jezik: vzdrževal je v Münchshofu vso tiskarno z vsemi potrebnimi osobami, stavce, tiskarje, popravljalce in tolmače v svojem stanovanju, da se tiskajo brez prenehanja take knjige.

Dné 12. julija 1562. piše Ungnad vojvodi pruskemu, Albertu iz Uraha, da se je ustanovila po posebni božji previdnosti tiskarna slovenska, hrvatska in cirilska: delo je dobro napredovalo in preveli so na tri jezike: »Lutrov katekizem« z razlagami in brez razlag, s hrvatskimi in cirilskimi črkami, »avgsburško veroizpovedanje« v slovenskem jeziku, »prvo polovico novega zakona«, kjer se nahaja četvero evangelistov in dejanja apostolska, potem »loci communes« ali najimenitnejši glavni členi krščanskega nauka. Nato pové, kaj se vse namerja tiskati, namreč: 1. »Postila« s hrvatskimi in cirilskimi črkami, 1000 izvodov; 2. »Avgsburško veroizpovedanje« z istimi črkami, 2000 izvodov; 3. »Četvero evangelistov in dejanja apostolska«, 1000 izvodov; 4. »Oče naš« z lepim tolmačenjem, najpoprej slovenski z latinskimi črkami, pozneje s hrvatskimi in cirilskimi, 3000 izvodov; 5. »Drugi del novega zakona«; nato prišel bi na vrsto stari zakon. Izdatno so podpirali to podjetje nemški knezi: ta dobrohotnost nemških knezov utegne zanimati posebno v današnjih časih, zaradi tega navajamo pod črto na drobno nekatere doneske.[2]

[1]) Kostrenčić. Op. cit. str. 172—179.

[2]) Deželni stanovi štajerski 400 gld.; Filip, deželni grof heški, 200 tol.; Ivan, mejni grof braniborski, 100 gld.; vojvoda Albert braniborski, 100 gld.; več

Ungnad je položil račun o prejetih 7842 gld. 03 kr. in o tiskanju južnoslovanskih knjig od l. 1561—64. Račune so potrdili dné 14. junija 1564. rektor, doktorji in regentje tübinškega vseučilišča.[1])

Pregledovalci povedó, da je dodal Ungnad v tem času iz svojega 5146 gld. 13 »reparjev«; vrnilo se mu je 2694 gld. 10 reparjev; dobiti ima tedaj še 2445 gld. 44 reparjev. Ungnad položil je račun o 25.300 izvodih knjig, katerih je bilo še mnogo na prodaj. Ungnadu se pa dá spričevalo, da se je trudil na vse pretege in da se ni ustrašil nobenega dela, nobene žrtve, samo da bi se razširile knjige med ubogimi zaslepljenimi narodi, ki ne znajo božje besede.[2])

Ungnad je tudi poravnaval prepire med Trubarjem in tovariši: posebno med Stepanom Konzulom in Antonom Dalmato[3]), imel je tiskarno v svoji hiši, dajal hrano tiskarjem, dopisoval pisateljem. Pl. Gallenberg in stanovi kranjski poročajo Ungnadu: »Ukrenilo se je, da se naj v Ljubljani prevajajo knjige na hrvatski jezik; hrvatski veščaki bi jih naj potem presodili.« Zvečića in Jurija Juričića mu pošiljajo z dečkom; Fabijan Kirchberger bo prê prodajal knjige. Konečno ga prosijo, da naj Ungnad poroča o tem kralju, volilnim knezom, mestom itd.[4])

Sploh se sme reči, da se nič ni zgodilo na Slovenskem, o čemur bi se ne bilo poročalo Ungnadu.

Ungnad se je vsega žrtvoval za Slovence in razširjevanje protestantovstva; to so mu izpričali njegovi sovrstniki sami[5]). Celó Turka so hoteli pokristijaniti s tem in omečiti, da ne bi napadal Slovencev.

Po Ungnadovi smrti sicer ni popolnem utihnilo slovstveno delovanje, a ni bilo več tako goreče: Trubar je bolj samoval.

---

prê ne zmore za sedaj, ker je ustanovil vseučilišče v Kraljevcu; knez Bolfenk Ernest anhaltski 30 tol.; Avgust, volilni knez saksonski, 200 gld.; Krištof Würtemberški 300 gld.; Norimberg (mestni odbor) 400; Ratisbona 50; Rottenburg 100; Ulm 300; Kempten 50; Memmingen 100 gld.; Kaufbeuren 40; Lindau 60; Strassburg 400 tol. itd.

[1]) Kostrenčić. Op. cit. str. 224—229.

[2]) Id. Op. cit. str. 224.

[3]) Id. Op. cit. str. 71.

[4]) Id. Op. cit. str. 88—93.

[5]) Pismo Khlombnerjevo Ungnadu z dné 7. maja 1862. — Kostrenčić. Op. cit. str. 73—66.

Leta 1594. upoti se 71letni Ungnad v Vinterico na Češkem k svoji sestri in je hotel tam počakati ugodne prilike, da bi se poklonil Ferdinandovemu nasledniku Maksimilijanu II., ki je bil prijazen protestantom. Tam pa umre nagle smrti 27. decembra 1594.

Soprogi svoji priporočal je še na smrtni postelji, naj skrbi za tiskanje južnoslovanskih knjig, kajti te so prê »njegov zaklad«.

Truplo se je prevedlo na Würtemberško in pokopalo v Tübingah v samostanski cerkvi.[1])

Peter Pavel Vergerij[2]) je porojen okoli l. 1498. v Kopru od plemenitih in strogo katoliških starišev, ki so še tri druge sinove odgojili za katoliško vero. O prvem njegovem pouku se nič ne ve, pozneje se je šolal na paduvanskem vseučilišču, pečaje se s pravoznanstvom in z govorništvom. Vsled priporočila meniha Burgkarda pl. Schenka bi imel iti z bratom Jakobom na vseučilišče v Wittenberg; med potom pa zbolita, in Pavel dokonča nauke v Padovi, dosegši doktorstvo. Nato je bil sodnik v Veroni in odvetnik v Benetkah. Ker je njegov brat Avrel bil tajnik papeža Klementa VII., odpravil se je tudi Pavel v Rim in se papežu prikupil takó, da ga je poslal na Nemško zastopat rimsko-katoliške zadeve, ko je reformacija bila uže mogočno uspela.

Leta 1530. se je imel v Avgsburgu vršiti državni zbor, in Vergerij je v papeževem imenu uplival na kralja Ferdinanda, naj bi se zabranil nemški narodni koncil. Sploh se je takó prikupil temu odločnemu katoliškemu knezu, da je l. 1533. z mejnim grofom Jurijem Braniborskim in nadškofom lurškim Ivanom kumoval pri

[1]) Dobrowsky-Hanka, Slavin str. 193.

[2]) Stancovich, Biografia degli Uomini distinti dell' Istra, Trieste 3 vol. 1826. 349—427. — II. ed. Capodistria 1880. — Obe knjigi s sliko Vergerijevo. — Schellhorn, Apologia pro P. P. Vergerio Episcopo Justinopolitano. Ulmae. 1760. 4. — L. Th. Perthel, Oratio pro P. P. Vergerio. Jenae 1842. — F. H. Schoenhuth, P. P. Vergerius. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte Stud. d. evang. Geistl., Würtemberg. 1842. XIV. 1. 33—79. — Heberle, Zur Würdigung P. P. Vergerius. Ib. XIV. 2. 48—90. — Ferd. Meyer, Die evang. Gemeinde in Lacroma. Zürich. 1836. II B. — Ch. Hein. Sixt, Petrus Paulus Vergerius, päbstl. Nuntius, kath. Bischof und Vorkämpfer des Evangeliums. Braunschweig. 1855. — Eduard von Kausler und Th. Schott, Briefwechsel zwischen Christof, Herzog von Würtemberg und Petrus Paulus Vergerius. Tübingen. 1875. — Fr. Hubad, Ltp. Mat. Slov. 1881. 130—145. — A. Fekonja, Početki id. Lj. Zv. 1888. 231. — Sixt in Stancovich navajata še mnogo drugih pisateljev, ki so pisali o Vergeriju.

krstu kraljičine Katarine, poznejše poljske kraljice. Zadovoljno je živel Vergerij kot papežev nuncij na avstrijskem dvoru.

Papež Pavel III. pokliče Vergerija v Rim, da poroča o razmerah na Nemškem, in ga pošlje zopet nazaj, naj pripravlja pot za katoliški koncil in zanj pridobi nemške kneze. V Wittenbergu se je sešel z Lutrom samim in ga skušal pridobiti, pa zaman; Luter mu je odločno, brez strahu in resnobno povedal svoje nasprotno mnenje (Sixt, Petrus Paulus Vergerius 35—47).

Uspehi njegovi niso bili povoljni; vrnil se je v Rim in bil dné 5. majnika 1536. imenovan škofom v Modruši na Hrvatskem in malo pozneje v Kopru; njegov brat Ivan Krstitelj, škof puljski, ga je uvel kot škofa. Vergerij rad obširno pripoveduje, kako častno so ga sprejemali pri raznih prilikah.

Da bi mogel dobro opravljati posle škofovskega dostojanstva, se je temeljito bavil z bogoslovjem in je bil zadovoljen, da je po nemirnem potovanju kot papežev delegat imel mirno škofovsko službo; samo l. 1540. je šel na Francosko in potem v Worms; ondi se je službeno udeležil tamošnjih verskih pogovorov.[1] Kar je povedal pri teh pogovorih, kaže, da je stal na katoliški podlagi, da so pa nanj uže uplivale protestantovske knjige; dobil je v istem času od Melanchtona izvod avgsburškega veroizpovedanja in apologijo z jako prijaznim listom.

Ko se je vrnil v domovino, niso mu več zaupali popolnem. Kardinal Aleksander je prê, naslanjaje se na izjave nuncijev Marone in Della Casa papeža Pavla III. svaril pred Vergerijem, češ, da preprijateljski občuje z luteranci. Sestavil je Vergerij ognjeviti spis: »Adversus apostatas Germaniae« (proti odpadnikom Germanije) in zagovarjal svojo pravovernost.

Še l. 1543. pisal je Scipijonu Kostancu list poln udanosti do rimske stolice. Pred zborovanjem v Wormsu se je na Francoskem s protestantovsko kraljico Margareto Novarsko razgovarjal o predmetu, da Bog svoje izvoljence opravičuje iz milosti; Vergerij tri leta pozneje izpričuje kraljici sami, da v vsem njegovem življenji nobeden pogovor nanj ni uplival tako, kakor ta.

Spisujé svoj zagovor pravi: Vnd wie ich alſo gantʒ emſig an diſer arbeit bin, vnd deßhalben die Ort vnd Sprüch der h. Schrifft,

[1] Govor, ki ga je imel pri tej priliki, je potem sam dal natisniti; nemški prevod se nahaja v knjigi: Sixt, Petrus Paulus Vergerius 75—93.

wölche des Bapsts Widersacher anziehen, fleißig besihe vnd in allweg gründtlich bewige, da hub sich mein hertz von Verstand allgemach an zuverenderen 2c.

Pri vsem tem pa ni mislil izstopiti iz katoliške cerkve, saj so imeli takrat luterani sploh mnogo somišljenikov na Italijanskem; zatajeval in skrival pa se tudi ni, nego svojemu bratu, škofu puljskemu, je razodel svoje nazore in ga pridobil za luteranstvo: oba sta marljivo začela delati v protestantovskem smislu.[1]

Pavel Vergerij je v svoji koprski škofiji nekatere legende o sv. Juriju in Krištofu razglasil kot pravljice, prepovedal je proti kugi sv. Roka klicati na pomoč in s temi in drugimi naredbami razkačil duhovnike in menihe tako, da sta ga šla dva frančiškanca tožit v Benetke k papeževemu legatu Della Casa. Ta pošlje svojega beležnika Schiavone v Koper, da bi v samostanu sv. Ane zasliševal priče proti škofu. Na podlagi njihovih izjav je poslal Della Casa preiskovalno komisijo v Trst in Pulj z Annibalom Grisonijem na čelu, ki je v 15 dneh zaslišala 80 osob. Nuncij Della Casa in oglejski patrijarh sta povabila oba Vergerija v Benetke pred sod, pa oba škofa sta protestovala; koprski škof Peter Pavel Vergerij je zbežal l. 1546. h kardinalu Goncagi v Mantovo in je potem šel v Trident opravičevat se pred zbor, pa ga še poslušati niso hoteli; radi tega je šel Vergerij v Rivo, da bi se nekoliko odpočil, in potem v Padovo. Težka bolezen njegovega prijatelja Franceska Spiere in mnogi razgovori z njim so naklonili Vergerija, da je odločno stopil na stran luterancev in škofu padovanskemu Rotti dal pismeno odpoved[2]; v Rimu so Vergerija 3. julija 1549. slovesno odstavili in izobčili iz cerkve.

Odslej se začenja za Vergerija nova dôba: zbežal je v Graubündten in je v vaseh govoril o stanju katoliške cerkve. Prvo zimo je preživel v Poscijavu, bil potem izbran župnikom v Vico soprano; odtod je prišel tudi v Basel, Bern, Zürich. Način cerkvene uprave in nestrpljivo zwinglijanstvo sta mu začela presedati; ugajalo mu je tedaj vabilo Krištofa, vojvode Würtemberškega, naj pride v njegovo deželo l. 1553. Krištof je želel, da bi Vergerij Brencijev evan-

[1]) Imel je Vergerij v svojem stanovanju na bregu »Zuccolo« blizu Pirana javna predavanja o novi veri; prebivalci iz mesta so trumoma zahajali tje. Dr. E. Schatzmayr, Jahrb. der Gesellschaft für die Gesch. des Prot. in Oesterreich. Wien, 1893, XIV. 59.

[2]) Vsebino te odpovedi glej: Sixt. Petrus Paulus Vergerius. 161—170.

gelij prevel na italijanski jezik, in ga je izvolil svejim svetovalcem; naselil se je Vergerij v Tübingah. Leta 1554. je potoval v Strassburg in se tam seznanil s Sleïdanom, in v Göppingen, kjer mu je jako ugajal neki župnik[1]) Andrej.

Vergerij ni imel javne in določene službe, nego bil je do smrti zasebnik in se trudil za razširjenje protestantovstva. Dné 24. januvarija l. 1555. sta šla z županikom Andrejem v Ulm, da bi se s Primožem Trubarjem pogovorila radi prevajanja protestantovskih knjig na slovenski jezik. Trubar je bil uže l. 1550. izdal dvoje malih knjižic, pa je skoraj obupal ob uspehu; ugodne razmere so tu na Nemškem približale dva moža, ki sta si v domovini bila nekaj časa soseda; za Vergerijevega škofovanja v Kopru je bil Trubar nekaj časa propovednik v Trstu. Vergerij pripoveduje sam, da je v hrvatskem jeziku bral sveto mašo, slovenščine pa ni bil zmožen; obljubil pa je, da hoče gmotno podpirati podjetje in vojvodo Krištofa pridobiti za to plemenito delo. Sad tega shoda je bil: »Ta prvi del noviga Testamenta«, ki ga je izdal Trubar l. 1557.

Vergerijevi načrti so pa segali dalje: hotel je zjediniti razna slovanska narečja in skrbeti za prevod vsega svetega pisma, da bi ga kolikor moči razumelo mnogo Slovanov. Seveda teh načrtov ni mogel dovršiti, pa po svojem uplivu je za tiskarno v Tübingah izposloval lepo denarno podporo pri nemških knezih.

Trudoljubivemu duhu Vergerijevemu pa še ni zadostovalo to, posebno na Poljsko je obračal svojo pozornost. Ko je Sigismund Avgust zasêl poljski prestol, je knežja rodbina Radzivilov odločno stopila na protestantovsko stran in pridobila zanjo mnogo drugih poljskih plemenitašev. Leta 1556. je potoval na Poljsko, razširjal tam protestantovske knjige in prišel dné 29. oktobra v Vilno; koncem januvarija l. 1557. se je Vergerij zopet vrnil v Tübinge, l. 1559. pa je iz nova potoval na Poljsko; njegov trud je bil uspešen, kajti katoličan Raynaldus piše, da je »Vergerij herezijo daleko razširil in mnogo slabih katolikov spravil v satanov tabor«.

Na Avstrijskem je nadvojvoda Maksimilijan podpiral protestante, in rad mu je pošiljal Vergerij protestantovske knjige: zato ga je nadvojvoda povabil na Dunaj. Pri tej priliki je Vergerij prišel tudi na Slovensko.

---

[1]) Stopil je tudi v Nürtingen; tje je prê poslal papež Pavel IV. tri bandite, da bi ga umorili, tako pripoveduje sam v preveč razgreti domišljiji.

Darežljivo je podpiral tiste, ki so bili radi verskega prepričanja preganjani, osobito iz južnih krajev.

Umrl je Vergerij dné 4. oktobra l. 1565. zapustivši v oporoki svoje malo premoženje vojvodinemu zavodu. Nagrobnico mu je govoril župnik Andrej; govor je na grški jezik prevel slavni Crusius. Vojvoda Würtemberški mu je postavil spomenik.[1]

Bil je Vergerij lepe moške postave[2], častitljive zunajnosti, lepih duševnih zmožnostij, mnogostranski izobražen, pravoznanec in državnik, bogoslovec, da-si ne temeljit, ker se je še le kot škof začel pobliže baviti z bogoslovjem; bil je nemiren in vroče krvi, vender je preveč gledal na lastno čast.

Sixt navaja 89 njegovih spisov v latinskem, italijanskem in nemškem jeziku; večini je glavni smoter boj proti papežu.

Ioannes Mandelc (Mannel, Manlius)[3]. Kot ročen pomagač, deloma kot duševen sotrudnik se mora v protestantovski dóbi imenovati tudi prvi tiskar slovenski, to je Mandelc, rojen na Kranjskem ali na Primorskem. Ko sta umrla blagodušna podpornika vojvoda Würtemberški in baron Ungnad, je začelo hirati tiskanje protestantovskih knjig slovenskih; radi tega si je Mandelc dobil pravico v Ljubljani ustanoviti tiskarno, kjer je zagledala beli dan prva slovenska knjiga na Slovenskem: »Jesus Sirach« l. 1575. Za nemškim predgovorom je podpisan: »Laibach, Hanns Mannel, Burger und Buchdrucker daselbst.« Tiskal je latinske, nemške in slovenske listine in knjige.

Več knjig je natisnil do l. 1582., ko se je moral umakniti na Ogrsko, kjer sta ga podpirala grofa Batthiany in Erdödy, da je

---

[1]) Na spomeniku se čita mej drugim:

Petrus eram primo, quia te, bone Christe, negabam
Petrus eram pascens post tibi, Christe, gregem.
Paulus eram, quia te contra, Christe, fremebam,
Paulus eram pro te, Christe, ferendo crucem.
Vergerius merito vergens dicebar ad arcum
Vergerius vergens dicar ad astra poli.
Quisquis et in meritum Christi qui fidis ad urnam
Accedens nostram talia vota feras:
VergerIVS fVerat a qVI CLarVs EpIsCopVs oLIM
EX JVstInopoLI VIVat In arCe poLI.

[2]) Slika se nahaja v Verheindenii, Haga-Comitis Imagines et Elogia praestantium aliquot Theologor. Hagae Comitis, 1725.

[3]) J. Marn, Jez. XXI. 14.

tiskal knjige v Kiseku 1584, Varaždinu 1587—90 in v Seču (Schütz); umrl je bržkone na Ogrskem.

Slovstveni pregled.

Kar se tiče predmetov, katere so obdelavali pisatelji te dôbe, je povsem naravno, da je poglavitna tvarina verozakonska, ker so v prvi vrsti pisali za verske namene; narod ni znal druzega jezika kakor »samuzh« slovenskega — saj Trubar sam to priznava v predgovoru svojega Evangelija sv. Matevža. Vedeli so dobro, da polagoma izgine upliv besede, bodi še tako ognjevito in prepričevalno govorjene, kajti — littera scripta manet. Verski boji tega stoletja pa so tudi vse bolje duhove prešinjali takó močno, da so posvetne znanosti morale stopiti na stran.

Prva pomožna knjižica je morala biti tedaj »Abecednik«, ki ga je izdal Trubar prvikrat l. 1550. z nemškimi, l. 1555. s slovenskimi črkami. Za trdno je bil prepričan, da mora biti izvedljivo tako delo, ker imajo vzhodni sosedje Slovencev celo dvojno abecedo, glagolsko in cirilsko. Po prvi izdaji se je prepričal, da so nemške črke preokorne in nedostatne za slovenske glasove.

Na to stran je delo nadaljeval Bohorič, kakor bomo videli pozneje.

Drug zelo potreben pripomoček v verskem oziru je bil »Katekizem«, izdan istega leta, namreč 1550. tudi z nemškimi črkami, z nemškim naslovom pred slovenskim, z izmišljenim imenom pisatelja: »Philopatridus Illyricus«, tiskarja in mesta, kjer se je tiskal, namreč pri Ulr. Morhardtu v Tübingah, ne pa »Sybenburgen, Jernei Skurjaniz«. Ta Katekizem se je ponatisnil l. 1555. s slovenskimi črkami. Izdaji l. 1567. so se pridejale pesmi; še bolj razširjen po pesmih Trubarjevih in Kreljevih se je izdal l. 1574., v Ljubljani l. 1579., v Wittenbergu l. 1584. in po Fel. Trubarju šestič v Tübingah l. 1595. V drugi obliki bil je izdan v Tübingah l. 1575. Potem je izšel tudi v peterojezični izdaji v Regensburgu, namenjen posebno istrskim Slovanom.

Th. Elze navaja v »Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich«. Wien, 1893. Str. 79—101, deset katekizmov.

Tudi za Kajkavce je bil preskrbel M. Bučič krščanski nauk.

Krepek napredek v izdavanju slovenskih knjig je storil Evangelij sv. Matevža; temu je sledil novi zakon l. 1560., razni listi in razodenje sv. Janeza l. 1561—77.

Kajkavski Slovenci so segli še dalje. Vramec jim je napisal kratko kroniko domače zgodovine. Mimogredé se spominjajmo zgodovinskega dela, ki sicer ni pisan v slovenskem jeziku, pa se peča z zgodovino slovenskih dežel, to so Megiserjeve: »Annales Carinthiae«, kjer se v nepristranskem smislu pripoveduje zgodovina slovenskega dela Koroške.

Kajkavskim Slovencem prevel je Pergosič »Verboczyjev ogrski zakon«; tudi za kranjske Slovence so bili kranjski stanovi dali prevesti na slovenski jezik za cesarja Ferdinanda »Vinograjski zakon l. 1543.«; isti zakon poslovenil je tudi Anton Recelj, župnik na Raki, z naslovom: »Gornih Bukvi« l. 1583.; oba prevoda sta ostala v rokopisih in se hranita v Ljubljani. Drugi prevod je v tem smislu znamenit, ker je Recelj prvi katoliški[1] pisatelj, ki se omenja v tej dôbi.

Drugi je Leonhard Paheneker, ki je l. 1574. v Gradcu izdal katoliški katekizem.

Omeniti pa še moramo drug katekizem, ki ga je bil dal koprski škof Ivan Ingenerij (1576—1600) natisniti v slovenskem jeziku, po katerem bi naj župniki v tržaški okolici v zapovedanih praznikih popoldne učili krščanski nauk. Izginil je popolnem.

To je vse, kar se more označiti kot delo katoliških duhovnikov.

Protestantje slovenski, vzgojeni po nemški, upotrebljevali so slovstvo kot orodje za verske namene in so vzbudili v Slovencih slovstveno delovanje. Vprašati pa se mora, zakaj da katoliški duhovniki v poprejšnjih stoletjih niso čutili potrebe prirediti si kako knjigo v slovenskem jeziku.

Protestantje so tedaj položili temelj slovenskemu slovstvu, književni strani, ki je glavni pogoj narodni omiki.

Enake prikazni nahajamo tudi v duševnem razvitku drugih slovanskih narodov, n. pr. v Čehih. Hus je odločno naglašal, da se mora v narodnem jeziku pisati za narod.

Blizu dvajset knjig je bil spisal ali priredil Pr. Trubar za slovenski jezik. Če se premisli, da je moral povsem orati ledino, da ljubezen do čitanja ni bila še vzbujena, da si je moral še le izmisliti ali sestaviti abecedo in pravopis, je mož vreden vsega občudovanja, da je pri tolikem preganjanju in potovanju vzmogel pisati še tako uspešno. Povsem naraven in pravilen je tudi načrt, po katerem je delal. Abecednikom in katekizmu sledi evangelij,

[1]) Pl. Radics, Ltp. M. Sl. 1879, 28. — Levstik, Lj Zv. 1881, 452; 1882, 251. — A. Fekonja, Početki id. Lj. Zv. 1886, Slov. 1886, 58.

cerkveni red, psalter Davidov, formula concordiae, hišna postila in naposled slovenski koledar.

Pri njegovih sodelavcih se vidi razumen napredek. Pisal je Trubar v narečju svojega rojstnega kraja; »Postila«, tiskana po Mandelcu l. 1578., razlikuje sikavce *s* in *z*, piše samostalnike srednjega spola na *o* in ne na *u*, ki se sliši na Dolenjskem, v tem ko Gorenjci pa drugi Slovenci in Slovani pišó in govoré »delo«.

Ta dvojna pisava pa mladi pismenosti ni bila na kvar, nego privela je pisatelje in podpornike slovenske na to, da so začeli premišljevati, kako bi se pisalo enotno in pravilno.

Vsled teh pomislekov je dobil Bohorič nalog, da sestavi pravila, po katerih bi se naj pisalo. Sreča je bila toli prijazna, da so izbrali najsposobnejšega moža, kateremu je bil učitelj Filip Melanchton sam. Hvaležni Bohorič ga sam imenuje »praeceptorem meum perpetuum observandum«. Bohorič pa se ni odlikoval samo po temeljiti slovniški izobraženosti, nego navzel se je tudi humanizma, ki se je za one dôbe začel širiti vsled na novo vzbujenih študij grške in rimske književnosti. Ta višja izobraženost ga je napotila na širše polje, da se je spisujoč svojo slovnico oziral tudi na sorodne slovanske jezike ali narečja; v svoji slovnici »Arcticae horulae« (zimske urice) trdi sam, da je njegovo delo urejeno tako, da se čitatelj lože seznani z ruščino, poljščino, češčino in srbohrvaščino; pridejal je tudi glagolski in cirilski pravopis.

S to dobro slovnico je bila pisava slovenščini utrjena; žal, da se pisatelji nastopnih dveh stoletij niso ravnali po njej.

Radi preglednosti bodi omenjeno, da je Trubarju rabil *z* = *c*, *zh* = *č*, *ſ* = *s*, *ſh* = *š*, *s* = *z*, *sh* = *ž*, *ſch* = *šč*; veliki *S* = *S* in *Z*, *Sh* = *Š* in *Ž*; *l*-a in *n*-a ni mehčal; *u* je pisal za *u* in *v*, *i* za *i* in *j*. Krelj je odkazal *s*-u in *ſ*-u svojo službo (*z s*), istotako *sh*-u in *ſh*-u (*ž* in *š*); Trubarjev *z* je zamenil za *c*, pisal *ch* za *ć*, omehčan ***l*** in ***n*** mu je ***li*** in ***ni***.

Krelj je imel širši duševni obzor nego Trubar in se je približaval Hrvatom.

Bohorič je za stalno določil: *ſ* = *s*, *ſh* = *š*, *s* = *z*, *sh* = *ž*; *Sh* = *Š*, *Sh* = *Ž*, *z* = *c*, *Zh* = *Č*; ta pisava se imenuje »bohoričica« in je rabila Slovencem vse do l. 1846., dokler je niso izpodrinile Novice.

Odličen pomočnik pa mu je bil Dalmatin v tem, da je srečno dokončal ogromno delo, slovenski prevod vsega sv. pisma.

Ko so koncem preteklega stoletja pod vodstvom Japljevim in Kumerdejevim in sredi tega stoletja pod vodstvom Volčevim prelagali sv. pismo, so se tega velikega dela lotile cele komisije in si razdelile delo; Dalmatin pa je opravil to delo sam.

Ta prevod, ki je jako ugajal za ono dôbo, rabili so blizu dvesto let tudi katoliški duhovniki z dovoljenjem višje cerkvene oblasti. Mozesove knjige tega prevoda vzel je Elias Hutter v svojo »Biblia sacra ebraice, chaldaice, graece, latine, germanice, slavonice, Norimbergae« 1599.

Pripravljal se je pa Dalmatin temeljito na to delo; počel je s posameznimi deli: l. 1575. Jesus Sirah id.

Izdelani prevod so v rokopisu pregledavali: Homberger Jeremias, superintendent graški, Spindler Kristijan, superint. ljubljanski, Steiner Bernhard, propovednik celovški, Bohorič, Tulšćak, Švajgar, Felicijan Trubar in prevoditelj sam.

Molitvenike ali posamezne molitve so spisali Trubar, Dalmatin, Tulšćak.

Celo koledarja ni pozabil Trubar in je v tem obziru vrstnik Vodniku in Bleiweisu.

Zelo važna je torej v zgodovini slovenskega slovstva v protestantovski dôbi letnica 1584., ko se je izdalo sv. pismo in prva slovenska slovnica, Dalmatinov molitvenik »Karszhanske lepe molitve« pa peta izdaja pesmarice z naslovom: »Ta celi Catehismus« id.

Odlično mesto zavzema v protestantovski dôbi pesmarica, ki je vzrastla iz malih poskusov v prvih Trubarjevih knjigah, in se l. 1595. natisnila šestokrat. Izdajatelj Felicijan Trubar pravi v predgovoru, da se je širila z velikim veseljem in pridom.

Ker je pesmarica od sile redka, navedem tu 2. in 5. kitico Snoilšikove:

Ena Peisen super vse Sovrashnike te Vere.

2. Jest sim shibak kakor sgul prah,
Satu me strah
Cilli hozhe podreti,
Pak vejm, da vsiga svetu muzh
Le ena nuzh
Mora konac vseti
Kakor je vezhnu,
Tu je mozhnu
Pertem stoym
Se ne boym,
De bi mi bilo vmreti.

5. Tu bodi od mene dalezh,
Ne maram vezh,
Zho se vuzhit prou vmreti,
De bom perpraulen to uro
S' terdno vero
Christusa se pèrjeti
Saj si ti moj
Inu jest tvoj
Jest sim vshe prost
Tvoja britkost
Dela de morem pejti.

7. Pisatelji.

Primož Trubar[1] (1507—1586.), porojen v Rašici[2] šest ur hodá od Ljubljane, se je šolal na Reki; tam se je naučil hrvaščine in italijanščine, kar mu je pozneje jako koristilo.[3] Nadaljeval je svoje študije v Solnogradu in na Dunaju, živeč ob podpori dobrosrčnih ljudij, izmed katerih se posebno hvaležnega skazuje tržaškemu škofu Petru Bonomu. Leta 1526. navaja se Trubar za svedoka[4] v oporoki Lenarta Bonoma, stolnega dekana tržaškega, in istega leta kot sluga[5] vladiki Bonomu v 18. letu svoje dôbe, tedaj ne še kot duhoven.

V duhovnika posvečen služboval je l. 1540. v Loki[6]) pri Zidanem Mostu, od koder so ga stolni prošt dr. Lenart Mertlic, vikar Jurij Dragolic in kanonik Pavel Wiener pozvali v Ljubljano, kjer je začel propovedovati v stolni cerkvi; nastopno leto umakne se Trubar v cerkev sv. Elizabete v meščanski bolnici. Leta 1541. nahajamo Trubarja župniškega oskrbnika v Laškem trgu = Markt-Tüffer[7]), od koder ga pozove škof Franc baron Kacijanar (1537.—1544.) za kanonika

[1]) Valvasor, Ehre des Herzogthums Crain, II. 4. 346. — Joh. Georg Schellhorn, Ergoetzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur. III. Band. Leipzig, 1764. 806—11. — Joh. Vogt, Catalogus librorum rariorum Francofurti 1773, 270—1, 830. — Schnurrer, Slavischer Bücherdruck. 1799. — Dobrowsky's Slavin, Prag. 1834. 194—211. — B. Kopitar, Gramm. XXXIV—VII. et passim. — Fr. S. Metelko, Lehrg. XIX—XXI. — P. Šafařik, Geschichte I. 2—12. — D. Valenčak. Zr. 1877. 17....257. — Fr. Levstik, Ljub. Zv. 1881, 381 id. — Th. Elze, Superintend. 1—29. — — — Truber und die Reformation in Krain, von Herzog's Realencyklop. für Theol. und Kirche. Suppl. III. 360 id. — Herman Meyer, Deutscher Buchhandel VII. 62—112. — Kausler und Schott, Briefwechsel 1883. — Kugler, Christoph Herzog zu Würtemberg II. 319. — J. Šumi, Heimatkunde. (Primus Trubar und seine Familie) 1882. 13—16. — Aug. Dimitz, Geschichte Krains, II. 158. III. 1—10. — A. Fekonja. O početkih slov. književnosti. Lj. Zv. 1886. — Idem: Dva lista iz knjige jugo-slovanske Slov. 1886. — Glej dalje: A. Janežič in J. Macun, pa druge med potom imenovane knjige Elzejeve. — Fr. Levec, Die Sprache in Trubers Matth., Progr. ljublj. realke 1878. — Ig. Orožen, Das Decanat Tüffer, Graz. 1881, 126—8.

[2]) Trubar Raščičar, Fr. Levstik. Lj. Zv. 1883. — Trubarjeva slika, Slov. 1885.

[3]) Kostrenčič, Beitr. 229.

[4]) L. Žvab, Lj. Zv. 1883, 43.

[5]) Idem l. c.

[6]) Idem Lj. Zv. 1884. 26. — Ig. Orožen, Das Dek. Tüffer, 449.

[7]) Tudi škof Peter Bonomo je bil poprej župnik na Laškem, kakor nekateri njegovi predniki.

v Ljubljano ter mu izroči l. 1542. slovenske propovedi v stolni cerkvi. To službo je opravljal tako zvesto in goreče, da ga je z veseljem poslušalo plemstvo in meščanstvo. Nasledniku Kacijanerjevemu, Urbanu Tekstorju, možu kmetskega rodu s Krasa in odločnemu katoličanu, Trubar nič kaj ni ugajal; zato dojde Ferdinanda I. povelje, da se naj zapró Pr. Trubar, Mertlic in Dragolic, češ, da imajo lutrovske knjige. Trubar, ki je po svojem službovanju v Ljubljani bival nekaj časa kot propovednik v Trstu, zbežal je v Norimberg, izgubivši pri tem svoje premoženje in precèj knjig. Kranjski stanovi so posredovali, da se je smel vrniti, samo propovedovati ni smel. Vrnivši se v domovino se tem pogojem vender ni mogel pokoravati do cela; zapustil je leta 1548. svojo domovino in dobil po Vitu Dietrichu v Norimbergu službo propovednika v Rottenburgu na Würtemberškem, kjer se je oženil; čez štiri leta preselil se je v enaki lastnosti v Kempten.

Izprevidel je koj v začetku svojega delovanja, da bodo protestantovski propovedniki samo takrat trajno uplivali na slovensko ljudstvo, če bodo razširjali svoje nauke tudi po književni poti. Še v domovini baveč se gojil je gorke želje: »da bi se vender Bog usmilil revnega, pa dobrega ljudstva in da bi mu milost skazal: naj bi se tudi njegov jezik, istotako kakor jezik drugih narodov, pisal in čital in da bi se poslovenilo sv. pismo in druge kristijanske knjige«, piše sam v predgovoru svojega katekizma.

Ker je imel sorodni jezik hrvatski uže dvojno azbuko, glagolsko in cirilsko, vzbujalo mu je pogum, da sam poskusi sestaviti primerno abecedo; in glej, uspêl je. Leta 1550. izdá:

1. Abecedarium[1] / vnd der klein Catechismus. In der Windischen / Sprach. / Ane Buquice / is tih se tu / Mladi inu preprosti Slouvenci mogo lahku v kraitkim zhasu / brati nauzhiti. V tih so tudi ty vegshi stuki te kershanske Vere inu ane Molytve, te so prepisane od ani / ga Pernatila vseh Slouenzou. Gedruckt Zu Sybenburgen / durch den Jernej Skurvaniz 1550. 8. 26.

[1] To delce v 8° ima samo šestnajst listov. Na drugi strani se začenja opomnja Vsem Mla- dim inu Preprostim Slouen zom id. — Na 5. strani se začenja Abecedarium, na 8. strani katekizem, na strani 22: Kako je treba moliti pred in po molitvijo; stran 24: jutranje in večerne molitve. Na zadnji strani so rimske in arabske številke in pod njimi: Gedruckt Zu Sybenburgen / durch den Jernei Sturnaniz.

Ta »abecednik« je nekaj izpremenjen mali Brencijev katekizem.

2. Catechismus [1]) In der Windischen Sprach, / sambt einer kürtzen Außlegung / in gesangweiß. Item die Lita / nai vnd ein predig vom rech / ten Glauben, gestellt durch / Philopatridum / Illyricum. / Ann kratku Podunzhene stare- / rim vsaki zhlonik more v- / nebu priti. / (Dva mala lesoreza drug poleg drugega.) / Psalmus 21. Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae. /

Na koncu: Gedruckt in Sybenburgen durch den / Jernei Skurvaniz.

Ta cela z nemškimi črkami pisana knjiga ima šestnajst neštetih, 16—244 štetih stranij, obsega katekizem, razlaga v sedemnajstih kiticah (po sedem vrst) stvarjenje, v trinajstih kiticah (po pet vrst) desetero zapovedij, v dvanajstih kiticah (po šest vrst) apostolsko vero, v devetih stavkih brez rime »očenaš«, v osmih kiticah (po sedem vrst) krst in v sedmih kiticah (po dvanajst vrst) obhajilo, in naposled litanije; vsem so pridejani napevi po sekiricah.[2])

To sta tedaj prvi dve slovenski knjigi, pisani z nemškimi črkami, z nemško-slovenskim izmišljenim imenom pisatelja in tiskarja; kajti tiskar bil je Ulrik Morhardt v Tübingah.

Nemški predgovor pravi: Lieber Leser! In dieser unserer Windischen Sprach mufs du das *V* gemeiniglich für ein lindes *F* oder Griechisch Vita, und das *H* scharf wie der Deutschen ihr *ch* und das *L* zu Zeiten grob auf Ungrisch oder Bifyakisch darnach die Vocal nach Eigenschaft unserer Sprach auszusprechen dich gewöhnen. Und entsetze dich nicht, ob dir am ersten gedünkt seltsam und schwer, sondern lies und schreib diese Sprache selbst, wie ich eine Zeitlang gethan: alsdann wirdest befinden und gar bald sehen und merken, dafs auch diese unsere Sprach, sowohl als die Teutsche zierlich gut zu schreiben und zu lesen ist; braucht wenig Articulos [3]) und zu der Praepositionibus ein einigen Buchstaben, als: Ozha, der Vater, K ozhu, zu dem Vatern; Nebu, der

[1]) Katehizem v nemškem in slovenskem jeziku v Ljubljani. Mandelc. 1582. — Kr. 1884, 327. Lj. Zv. 1884, 306.

[2]) Schnurrer, Slav. Bücherdruck, 7. — Kopitar Gramm. 389—91. — Dobrowsky' Slavin, 245. — Šafařik 113. — Elze, Slov. Prot. 2.

[3]) V poprejšnjih spisih manj, ko v poznejših; v samostalnih spisih manj kot v prevodih. Kopitar, Gramm. 393 pravi, da Trubarju radi njegovega gorečega rodoljubja rad nekoliko prizanaša germanizovanje.

Himmel, V nebi, in dem Himmel; Nam, uns; K nam, zu uns; Jogri, die Junger; S iogri, mit den Jungern etc. Diesen kurzen Vorbericht vermerk wohl, und vergiſs nicht: dadurch wird dich das Lesen dieses Büchleins leicht ankummen. Christus Jesus unser Herr und Heiland verleihe hiemit sein Gnad uns allen. Amen.

Nato sledi na štirih straneh slovenski (kranjski) opomin: Vſem Slouenzem itd. Zdaj še le dobiva vsaka stran svojo številko. Stran 143 govori (nemški): Ljubi kristijanski čitatelj! »Da se v tej knjigi nahajajo pogreški v besedah, zlogih in črkah, je krivo to, ker se ta jezik poprej ni pisal, in se v njem nič ni tiskalo.«

To sta bili prvi dve slovenski knjigi. Rokopis pa je bil poprej poslal v domovino, da bi razsodili domačini, je-li ugaja tak spis potrebam slovenskim.

Vkljub priznanju pa se mu je zdela vsa stvar vender pretežavna, deloma radi stroškov, deloma radi tega, ker je nedostajalo potrebnih duševnih sil. Skorej je uže bil opustil vse, ko mu nakloni ugodna usoda priliko, da se seznani s P. P. Vergerijem, bivšim koprskim škofom, ki je, zapustivši katoliško vero, prestopil k protestantovstvu in živel na Würtemberškem. To je bil mož nemirnega in podjetnega duha.[1] Trubar bi bil rad še izdal postilo pa sv. pismo, pa je omagoval: Vergerij, katerega so uže poprej iz koroškega in kranjskega opozorili na slovenskega reformatorja, snide se l. 1555. s Trubarjem, izbije mu vse pomisleke in mu ponudi svojo pomoč in denarja od vseh stranij.[2] Obširno in samohvalno omenja Vergerij vojvodi vse korake, ki jih je storil v tej zadevi. Uspeh razgovorov bil je ta, da je Trubar izvršil slovenski prevod evangelija sv. Matevža in da je vojvoda Krištof prevzel stroške.[3]

Z velikim veseljem se je vsprejela ta novica na Kranjskem; posebno vzradoval pa se je baron Ivan Ungnad, ki se je zelo zanimal za to stvar in ki se je bil tudi tistega leta seznanil z Vergerijem.

[1]) Briefwechsel zwischen Christoph Herzog von Würtemberg und P. P. Vergerius, herausgegeben von Eduard v. Kaussler, str. 79.

[2]) Dei et Clementiae Vestrae gratia, quae provinciam juvit et spero me brevi eam confecturum; cogor egomet quinque aut sex dies clanculum cum d. doctore Fabri non quidem Campidunum usque sed vel Ulmum vel in proximum aliquem locum me conferre, alii convenient illi, qui me sunt adjuvaturi in negotio hoc sancto. Briefw. p. 83. — Schnurrer, Slavischer Bücherdruck p. 15.

[3]) Celsitudo dignata est collata pecunia juvare versionem. Briefw. str. 104.

Ker je razsajala kuga v Tübingah, prenesli so eno tiskarno v Reutlingen in začeli tiskati evangelij meseca avgusta l. 1555.[1])

Izšel je ta evangelij s tém-le naslovom:

3. Ta Euangeli[2]) Suetiga Mateusha sdai peruizh vta Slouenski Jeſig preobernen. Euangelium D. N. Jesu Christi Autore Matthaeo nunc primum versum in linguam Slavicam. Pod tem naslovom je obraz: jagnje apokalipse stoječe na zmaju. Nato: Matth. XXI. Dabitur genti facienti fructus eius. M. D. LV. Na zadnji strani naslovnega lista: od S. Mateusha Lebna, S. Jeronim taku piſshe itd.

Nato sledi slovenski (kranjski) predgovor:

Tei praui cerqui Boshy tiga ſlouenskiga Jeſika Miloſt inu Myr od Buga Ozheta Jeſuſa Criſtuſa nashiga Ohranenica, proſſimo itd. na treh stranéh; na konci sta podpisana kot »vashi ſlushabniki inu bratie V. T.« (t. j. Vergerius in Trubar).

Iz tega predgovora naj sledé nekateri stavki: »Vegshi del Ludi vnashi desheli drusiga Jeſika ne ſna, ſamuzh ta ſlouenski. Vsami Mateusha koker enu koſſilce oli iushinizo. — Drigazhe gouore Crainzi, drigazhe Coroshci, drigazhe ſhtajerci inu Dolenci tar Beſiaki, drigazhi Krashouci inu Iſtriani, drigazhi Crouati.

Za tem predgovorom sledi »Summarij vseh Capitolou«, šest stranij, potem se pisatelj zopet obrača na Slovane: »Lubi Slouenci! — Mi ſmo, Bug vei, doſti ſmishlouali, skakouimi puhſtabi to nasho beſſedo bi mogli prou, po tei Orthography shtaltnu inu saſtopnu piſſati, di bi preueliku puhſtabou oli Conſonantou kani ſillabi ne iemali, koker ty Peami inu drugi deio, kateru ie gerdu viditi. Taku mi ne ſmo mogli sdai vnashi ſaſtopnosti drigazhi naiti, temuzh de ſe ta *H* ſa *CH*, ta *V* ſa pul *F* pisheio inu poſtauio, inu de ſe ty shtimouci isrekó po shegi nashiga ieſika« itd.

Temu sledi prevod evangelija Matevža na 80 stranéh. Ostalino zadnje pole napolnjuje Jan. XX. 31. Haec autem scripta sunt etc. in Mateuža XXIII. 14. »Et praedicabitur«, oboje s slovenskim prevodom.

Na zadnje se priporočata oba čitateljem v molitev, da bi jima bila podeljena moč, dokončati še ostali prevod, in prosita, naj poklicani ljudje izrekó svoje mnenje.

---

[1]) Nameravali so izdati slovenski tudi Brencijev katekizem in nekaj psalmov.

[2]) Kopitar, Gramm. 392—4.

Istega leta zagledalo je beli dan še dvoje drugih del, namreč:

4. ABECEDARI- VM. ENE BVQVICE,[1]) is katerih ſe ti mladi inu preproſti Slouenci mogo lahku tar hitru brati inu piſſati nauuzhiti.

Pod tem naslovom je jagnje na zmaju in pod tem Rom. XIII. »Et omnis lingua confitebitur Deo«. (Tubingae.) M. D. LV 8. 1 pola.

Zadej se čita: »Lubi Slouenci, vom ie potreba ſe nauuzhiti inu nauaditi ta *H* po lashku (?) oli koker ti Nemci *CH*, ta *V* ſa pul *F* zhestu inu ta *L* zhaſi debelu po Beſiashku iſrezhi. Taku bote ta nash slouenski ieſig prou tar lahku brali inu piſſali.«

Abecedarij sega do tretje strani, nato sledí »Kerszhanska vera, Ozhanash, Deſet Sapuuidi, Ozha nash (v rimah, potem italijanski) Ozha nash« (morda od Vergerija).

Še eno knjigo izdal je l. 1555., namreč:

5. CATECHISMVS.[2]) Vslouenskim Jeſiku, ſa / no kratko ſastopno Islago. Inu / ene molytue tar Nauuki / Boshy. Vſeti / is ʒhistiga ſuetiga Piſma. Pod tem naslovom je vigneta: Krist med pismouki. Nato: Psal. VIII. Matth. XXI. Is tih uust, kir ne umeio gouoriti inu kir ſeſaio, ſi ti Goſpud tuio zhast go / ri naredel. 1555. 16. Predgovor: O VSEM VERNIM kerszhenikom tiga Crainskiga in Slo / uenskiga Jeſiga Milost inu Myr od oz / heta Boga skuſi Jeſuſa proſſimo. Mi ueimo, de sta poprei dua Slovenska Catehisma Snemskimi puhſtabi drukana. Kadar pag utim iſtim ie doſti puhstabou inu beſſed, od tiga drukarie, preſtaulenu, ſakai drukar nei slouenski umel, inu ta kir ie ta dua Catechisma ispiſal, nei bil per tim drukani . . . . . Inu nom ſe tudi sdy, de ta nasha Slouenska beſſeda ſteimi latinskimi puhſtabi ſe lepſhe inu leshei pishe tar bere. Sa volo tih trych rizhi ſmo mi puſtili druguʒh drukati slatinskimi puhſtabi en Abecedarium inu leta kratki Catechismus itd. Na

[1]) Na drugi strani naslova ima slovenski navod, kako je treba izgovarjati črke.

[2]) Kopitar, Gramm. 396—7. — Ta kratki Virtemberški catechismus ali ty potrebnishi shtuki praue in svelizhanske vere, sred enimi kratkimi vsakdajnimi molitvami inu Hishno Tablo. — Witebergae, an. 1585. — L. P., Lj. Zv. 1883, 607.

koncu: Proſſite Boga ſa nas, mi tudi hoʒhno ſa vaſ. Anno 1555. Ty vashi Slushabniki in Bratie. N. V. T.[1])

6. Ena Molitou tih kershenikou, kir ſo ſa volo te praue Vere Vieſuſa Chriſtuſa pregnani. Nato sledi italijanski naslov[2]): 1. Pola (V Tübingah. 1555). To delce je morda Vergerijevo, omenil je je prvi Kopitar.[3])

Vsekako je občudovanja vredno to delovanje, da se je v tako neugodnih razmerah moglo izdati v enem letu toliko knjig. Čez dve leti izide:

7. TA PERVI DEIL TI- / GA NOVIGA TESTAMENTA, / VTIM SO VSI SHTYRI EVANGELISTI, INV TV DIA- / ne tih Jogrou, ſdai peruizh vta / Slouenski Je—ſik, Skuſi Primosha Truberia, ſuei / ſtu preobernen. // KAR IE VEZH PERTIM, INV / kadai ta drugi Deil bode dokonan, tebi ta / druga stran Letiga papyria (!) pouei. // Der erſt halber Theil des newen Teſtaments; / darinn ſeind die vier Euangeliſten, vnd der Apo- / ſtel Geſchicht, auß den fürnembſten vnd appro- / bierten Lateiniſchen, Teütſchen vnd Wälſchen, / Alten vnd Newen Translationen, in die ge- / meine Windiſche ſprach, jetzund zum / erſten mal fleiſſig ver- / dolmetſcht. // Vnd was mehr dabey, vnd warumb nur diſer halber teil jetzund / gedruckt worden, darvon würdt dir die / erſte Teütſche Vorred diſes / Buchs ſagen. // TVBINGÆ ANNO / M. D. LVII / — (In Quart).

Druga stran naslovnega lista pravi[4]):

1. V letih Buquah, Lubi Slouenci, imate na poprei eno Nembshko predgovor, vti se praui, Du inu kai je Primosha Truberia pergnalu k letimu tolmazheniu inu piſſanu.

2. Potle ta kolendar, inu eno tablo, ta kashe dosti leit te nedelske puhſtabe, inu koliku nedel tar dni ie od Boshyzha do Puſta.

3. H tretiemu, Eni Raimi, ty prauio, kadai ſe dobru Vreme Spomlat, Leitu, Jeſſen, Syma inu vſake quatre ſazhneio. Inu kadai ie ta Dan inu ta Nuzh nerdalshi, inu ner kratshi.

---

[1]) *V.* pomeni: Vergerij; *T.* Trubar; kaj pa *N*?

[2]) Oratione de perseguitati et forosciuti per lo Evangelio et per Giesu Christo. A. Rom. 8: Per tua cagione ogni di siamo ammarrati et condotti come pecore alla beccaria.

[3]) Kopitar, Gramm. 399, ki trdi, da je samo italijanski del Vergerijev.

[4]) Kopitar, Gramm. 399—401.

4. Kuliku meſceu, nedel inu Dni ie v enim celim leitu. Inu ena prava Raitinga, kuliku ie leit od Sazhetka tiga Suita, od eniga zhaſa do druſiga do letoshniga 1557 Leita.

5. En Regishter, ta praui, kuliku je buqui vti Biblij, vſiga S. Piſma inu koku se vſake buque Bukovſki inu Slouenski imenuio, inu kratku tar dolgu pisheio. Inu kuliku Capitolou ali Postau vſake buque imaio.

6. Eno dolgo predgovor, vti ſe ſaſtopnu vuzhé ty nar potrebnishi shtuki inu rizhi te kerszhanske vere.

7. Te shtyri Euangeliste inu Diane. Tih Capitelni ſo leipu resdileni inu per vſakim deilu ie skratkimi beſſedami ſapiſſanu inu ſamerkanu, kai inu od zhes ſe vſakimu deilu praui inu govori.

8. En Regishter, ta praui inu kashe, kei inu koku vi imate te nedelske inu tih drugih prasnikou Euangelie iskati inu naiti. Per tim vi tudi imate, kakoui vukuui inu troshti ſe imaio vſakimu Euangeliu ſuſeb inu ner bule ſamerkati inu ohraniti.

Drugi del izšel je tri leta pozneje z naslovom:

9. Ta drugi Deil tiga Nouiga Testamenta, v tim bosh imel vſe listy inu piſma tih Jogrou skratkimi inu ſaſtopnimi Islagami sdai peruizh iz mnogoterih Jeſikou vta Slouenski ſkusi Primosha Truberia Crainza ſueistu preobernen. Der ander halb Theil des neuen Windischen Testaments, darinn werden seyn alle Episteln und Geschrifften der hl. Aposteln mit Summarien und kurtzen Auslegungen. Ro. 10. Psal. 19. Atqui in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrarum illorum. Vigneta: Zmagajoče jagnje s podpisom: Victoria. VTIBINGI; v tim leitu po Christuſovim Roystvu M. D. LX. 4°.

Na zadnji strani: V letih buquah bote leta Piſma poredu imeili: (sledí zapisnik vseh listov in apokalipse; tukaj pa je samo list na Rimljane): »Vi tukai sdai leta Lyst h tim Rymlanom drukan imate: »a vi ta zhas dotle ty drugi vſi drukani bodo preoberite inu lipu hranite inu molyte ſa me.« Na koncu lista pravi: »Sa teim bote imeili (aku Bug hozhe

skorai) te drugi lysti S. Paula inu tih drugih Jogrou vſe. Nerpoprei ta dua htim Corintariem.«[1])

Na zadnjem listu zopet jagnje z opisom: Victoria, in spodej:

V TIBINGI.
Na nouiga leta dan
je leta list dokonan.
V tim Leitu po Christovim Royſtvu.
M. D. LX.

Dné 2. januvarja poslal je Trubar po eden izvod vseh dotlej izdanih knjig kralju Maksimilijanu[2]) na Češkem, da bi ovrgel očitanje, češ, da je sanjar in krivoverec, proseč ga, naj dá na Kranjskem po strokovnjakih presoditi knjige. Nastopni mesec poroča Khlombner Trubarju, da se sicer nadejajo denarne pomoči iz Štajerskega in Koroškega, da se pa slabo prodajajo knjige, ker prê škof odločno dela nasproti.[3]) Še istega leta izvé Ungnad od Trubarja samega, da so Maksimilijan in stanovi na Kranjskem in mesto Celje pohvalili njegove knjige, in da sta dva hrvatska duhovna prevela njegovo knjigo na hrvatski jezik, samo nedostaje — denarja.[4])

Meseca junija nujno prosijo Trubarja, naj dojde za predikanta v Ljubljano, kajti ni ga človeka, ki bi jim razlagal božjo besedo.[5]) Tej želji pa je bilo težko ustreči, kajti stari ukaz gledé njegovega izgona je še veljaven; radi tega obrne se Trubar s prošnjo do Maksimilijana, naj mu omogoči, da nastopi službo, ali da se imenuje drug predikant.[6]) Radi popravljanja pri tisku zapusti Trubar Kempten in se napoti z obiteljo v Urah, kjer so ga potrebovali pri tiskarni; da bi se tukaj mogel preživiti, podeli mu vojvoda župnijo uraško. Zdaj je hkrati predikant v Ljubljani in župnik v Urahu.

Meseca marcija l. 1561. poroča Trubar kralju Maksimilijanu o delovanju hrvatske tiskarne in o Istranu Stepanu, pošlje mu prvi hrvatski »Katekizem«, proseč ga, naj ga dá presoditi in popraviti.[7])

---

[1]) Dvorna knjižnica na Dunaju ima od drugega dela Trubarjevega Novega testamenta samo ta list na Rimljane. — Kopitar, Gramm. 47.

[2]) Kostrenčić, Krit. Beitr. 3.

[3]) Id. 3—9.

[4]) Id. Op. cit. str. 9—11.

[5]) Id. Op. cit. str. 11.

[6]) Id. Op. cit. str. 12.

[7]) Id. Op. cit. str. 14—15; v onih časih so se torej kralji zanimali za popravljanje slovenskih knjig!

Stanovi kranjski pa vender niso hoteli biti brez predikanta; radi tega pošljejo meseca aprila slugo Stotzingerja z denarjem, da naj Trubarja sprovede na Kranjsko; zahvalijo hkrati starešinstvo kemptsko, da so Trubarja odvezali službe.[1]) Stanovi dozvolili so Trubarju, da se sme časoma vrniti na Nemško radi tiskanja knjig.[2]) V istini dojde Trubar na Kranjsko, nastopi službo in razlaga božjo besedo v slovenskem in nemškem jeziku; pa takoj se vrne na Nemško in privede s seboj dva duhovna grškega veroizpovedanja, da bi sv. pismo prevela na hrvatski jezik s cirilskimi pismenkami. To naznani Trubar takoj kralju Maksimilijanu[3]) in ga prosi, naj podpira tiskanje knjig in naj v varstvo vzame predikante na Kranjskem.

Stanovi na Kranjskem so pa vender odločno zahtevali, da dojde njih predikant nazaj; to se tudi zgodi meseca sušca leta 1562. Tu so ga pa čakale nove težave; zagovarjati se je moral proti sumničenju Stepana Konsula[4]); prepričal se je dalje, da prevod ni povsem točen[5]), in vrhu tega dal je cesar Ferdinand[6]) 30. julija z grada Podiebrada deželnemu poglavarju kranjskemu in stanovom, županu ljubljanskemu ukaz, da se imajo zapreti Primož Trubar, Janez Scherer, Jurij Kobila, Jurij Mušić, Kaspar Rokavec v Kranju; N. Stradiot in Matija Khlombner. Kranjski stanovi so branili zatožence, da so pošteni ljudje, češ, da celo škof nič ni našel pohujšljivega v Trubarjevih govorih.[7]) Meseca novembra pride drug cesarski ukaz na Kranjsko, da ima Trubar pred škofom izpričati svojo pravo vero. Trubar pošlje vsa pisma Ungnadu, proseč ga, naj jih pošlje vojvodi. Stanovi dali so svojemu predikantu najlepše spričevalo, češ, Njegovemu Veličanstvu bi se Trubar prikupil po svojem skromnem, poštenem, odkritosrčnem in pobožnem življenju, ko bi ga Veličanstvo le račilo poslušati.

Dné 5. oktobra 1563. poroča Trubar na Würtemberško, da je sicer došel na Kranjsko cesarski ukaz proti njemu, da mu je pa velel deželni upravnik, ko bi ga (Trubarja) deželni stotnik poklical

[1]) Kostrenčić, Op. cit. str. 19—21.

[2]) Šafařik, Gesch. I. 7.

[3]) Kostrenčić, Op. cit. str. 57.

[4]) Idem, Op. cit. str. 94—97.

[5]) Antoniju Dalmati in Stepanu Konsulu, čijih prevod so bili strokovnjaki presodili, piše: Videte et bene premeditemini, vobis enim luditur, vos, non ego dabitis deo et hominibus rationem; cum vestra versione prorsus nullum volo habere commertium.

[6]) Idem, Op. cit. str. 97—98.

[7]) Idem, Op. cit. str. 99—100.

pred-sè, naj odgovori, da vsled namiga deželnih stanov ne ide v grad; stanovi bodo prê uže vedeli, kako ga treba braniti in zastopati.

V istini je imel mir; šel je na Goriško[1]) in tam javno govoril. Zaradi tega so ga zatožili cesarju.

Leta 1564. pa prevzame vladanje na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Goriškem itd. nadvojvoda Karol, ki je bil vnet katoličan; stoloval je v Gradcu.

Trubar uvel je cerkveni red v slovenskem jeziku in je dal s tem nasprotnikom priložnost, da so se začeli z nova zaganjati vanj in ga črniti kot nemirneža.[2])

Njegov cerkveni red so zadušili in prepovedali; Trubar moral bi na vsak način zapustiti deželo. Odločno so se zanj potegovali stanovi, dosegli pa niso druzega nič kakor dvamesečen odlog. Radi tega določijo mu v prihodnje dvesto tolarjev in ga gorko priporočé vojvodi Krištofu, ki ga je imenoval župnikom v Laufenu ob Nekarju; da bi se pa pospeševalo izdavanje slovenskih knjig, prestavijo ga pozneje na faro v Derendingen.

Leta 1567. pride Trubar nenadoma v Ljubljano; v istem času poskusili so stanovi pregovoriti nadvojvodo Karola, da bi jim pustil izgnanega predikanta. Da bi se ne zdelo, da so stanovi Trubarja poklicali v deželo, in da bi jim sploh ne delal sitnosti, odpravi se Trubar na Würtemberško. Odslej preganjani mož ni videl več mile mu domovine.

Predno govorimo o zadnjih letih njegovega življenja, hočemo tu navesti še njegove druge knjige, ki jih je izdal, da popolnem pregledamo delavnost in plodovitost izrednega moža.

---

[1]) O svojem delovanju na Goriškem poroča sam Ungnadu in pripoveduje to-le: »Vor 4. wochen bin ich vom herrn Jorgen grauen freyherrn vom Thurn gen Görtz erfodert vnd daselbst 14 tag nach einander teutsch, windisch und walisch in der herrn von Eckhhauss vnd zu Rubya im geschlofs, dann die pfaffen haben auff vnser ersuchen mich in die Kirchen nicht gelafsen, gepredigt vnd das nachtmal in allen drey sprachen gehallten vnd dem herrn Hanıbal von Eckhainen sun gethaufft, darob die pfaffen vnd münichen sindt schier vnsynnig worden. Vnd am herausreitten auff meinem khlein esselein hab ich zum Creutz in der Khirchen an einem sontag, dabey gantz Wippacher boden vnd vill pfaffen gewest, ein predig gethan, da wider niemandt nichts geredt, auch den priestern selbs wolgefallen, welliche predigt, wills gott, will ich in khurtz in die obgemeldete drey sprachen bringen itd.«

[2]) Šafařik, Gesch. I. 10.

10. Articuli[1]) oli Deili te praue stare Vere kerszhanske, is S. Pyſma poredu postauleni, inu kratku ſaſtopnu isloſheni. Kateri ſo tudi taku u tim 1530 leitu, nashimu nermiloſtiushimu Goſpudi Ceſſaryu Carolu tiga Imana Petimu, ranicimu. Inu potle utim 1552 leitu, timu Concilyu Vtrientu, od enih Velikih Nembskih Vyudou, Meist Predigareu, naprei polosheni inu dani, sdai peruizh is Latinskiga inu Nemshkiga Jeſyka uta Slouenski ſueiſtu Iſtolmazheni, odſpreida uti ſlouenski predgouuori ſe praui, katera Vera ie od S. Troyce poſtaulena ta ner prauishi inu ner ſtarishi, skuſi Primosha Truberia Crainza. Drey Christliche Confeſſionen, nämlich Augſpurgische, Würtembergische und Sächsische etc.

VTIBINGI, Vtim leitu po Chriſtuſeuim Royſtuu. M. D. LXII. 4°.

11. Trubarjev cerkveni red, v Tübingah 1564.

12. Ta celi Psalter Davidou . . . . skusi Primosha Truberia Crainza . . . . V Tübingah 1566. 8. XIV. 264.

13. Primus Trubar's Catechismus nebst einer Sammlung geistlicher Lieder. Tübingen, 1567. 8°. Pobliže neznan.

14. TA CELI / CATEHISMVS[2]), ENI. / Pſalmi, inu tih uegshih Godij, stare / inu Noue krſzhanske Peiſni, od P. / Truberia S. Kreilia inu od drugih sloshene, tretyzh poprau / lene inu popul- / shane. // Der gantz Catechiſmus, / etliche Pſalmen, vnd Chriſtliche / Geſäng, die man auff den fürnemm / ſten Feſte ſinget, in der Windiſchen Sprach. / Zum dritten mal corrigirt vnd gemehrt. / AEVT. 31. / Scribite vobis Canticū iſtud & docete ſi- / lios Iſrael, vt memoriter teneant & ore declarent. Et ſit Carmen iſtud pro Teſti- / monio inter ſilios Iſraël. / V TIBINGI. 1574. 8. 174.[3])

Stran 2—4 obsega nemški dopis Trubarjev plemenitašu Juriju Kieselu; stran 5—8 PRVZHOVANE, DE / TV PETIE VCERQVI, KA- / dar ſe ſaſtopnu is ſerza poje id.; konečno pravi Trubar, da

[1]) Kopitar, Gramm. str. 417.

[2]) Th. Elze, Die Prot.-Ges 19. — Pesmarica se nahaja v vseučiliščni knjižnici v Tübingah. — Dr. Elze (Die slov. prot. Gesangsbücher) navaja knjižnice, kjer se nahajajo razne izdaje te knjige; pristaviti je, da se nahaja II. izdaja v knjižnici goriškega semenišča, kamor je prišla iz zapuščine prof. Hervata (Chrobat). Navaja ga Škrabec v Cvetju id. Gorica 1883, 10. zv. — L. Žvab., Lj. Zv. 1886, 248.

[3]) Lukež Klinec imenuje se v knjigi »Ta celi Catechismus eni Psalmi . . . Pejsmi« v Witembergi 1584, str. 92. — Ena druga Božična Pejssen, od Lukeža Klinca tolmačena. — J. Marn, J. XXI.

ga je napotila korist petja uže pred dvajsetimi leti natisniti nekaj pesmic. Ta pesmarica obsega edeninštirideset pesmij in psalmov (petintrideset s sekiricami). Trubar jih je zložil triindvajset, Krelj deset, Dalmatin eno, Klinec eno, tri so brez imena zlagateljevega, ena je stara.

O pesmicah in poznejših izdajah te knjige pozneje pobliže v oddelku: »O protestantovskih pesmaricah.

15. CATEHISMVS | SDVEIMA ISLAGA- | MA. ENA[1]) PRIDIGA OD STARO- | sti te praue inu krive Vere, Kerſtʒhouane, Masho- | uane, ʒheſtʒhena tih Suetnikou, od Cerkounih | inu domaʒhih Boshyh slushbi is S. Piſma, starih | Cronik inu Vuʒhenikou vkupe sbrana. Ta ma- | hina Agenda, Otroʒhie Molitue, skuſi | Primosha Truberia. | 1. Pet. 3. | Sitis parati ad respondendum cui- | libet petenti rationem eius spei, quae in nobis est. | Catechiſmus mit des Herren | Brentij vn̄ M. C. Viſcher's außlegung | ein Pre- | dig vom Urſprung vn̄ Alter deß rechten vnd fal- | ſchen Glaubens vnd Gottesdienſts. Die Hauß- | taffel, vnnd die | kleine Agenda. | VTIBINGI. | M. D. LXXV.

Knjiga ima nemški in slovenski predgovor; pri zadnjem se je podpisal Trubar kot »Raſtzhizher Crainez«. Katekizem sega do strani 286, potem se prične »hišna tabla« (287—408), mala agenda do 486, register do 531.

Ta knjiga podaje nove vesti o Trubarju in njegovih sorodnikih, o koledi v Slovencih, o apokrifnih pričah in o dveh knjigah slovenskih, ki nista bili znani poprej.

Koledovanje je bilo nekdaj bolj razširjeno, kakor je zdaj: v tej knjigi se nahaja tudi odlomek take kolednice.

Lepo število manj znanih besed navaja in razlaga V. Oblak, v Letop. Mat. Slov. 1891, 135—53.

16. Formula Concordiae, 1580.

17. Ta Slovenſki kolendar[2]), kir vſelej terpi, inu ena tabla per nim, Ta kaſhe inu pravi ſto inu duasseti Lejt naprei.

---

[1]) Krek je našel omenjeno knjigo v Gradcu. Kres 1881, 179. — Dr. Milčetič v Primorju. Vienae 1883, 492. — Lj. Zv. 1883, 479. — A. Fekonja, Lj. Zv. 1886, 49; Slovan 1886, 58. — Th. Elze, die Slov. prot. Gesangsbücher. — V. Oblak, Ltp. M. Sl. 1891.

[2]) Pl. Radics, Kres 641. — Janez Schweiger (Švajger), porojen blizu Kočevja, protestantovski predikant, prišel v Ljubljano leta 1569., kjer je umrl

kakou nedelſki Puſhtab bode vſaku Lejtu, kuliku Nedel inu Dni od Boſhyza do Puſta, Eni Reimi, ty pravio, kadai bode dobru Vreme. Vſake Quatri, Ta dalſhi dan Ta kratſhi Nuzh, kadei je Leitu, Syma, Spomlat inu Jeſſen ſezheno, kuliku je Dni v enim Lejtu, koliko je Lejt, kar ta Sueit ſtoy. En Regiſhter, ta praui kuliku je Bucqui inu Capitolou vſiga S. Piſma, koku ſe vſake Bucque Bukouſki inu Slovenſki imenuio: kratku inu dolgo piſsheio. Windischer Kalender vnd andre Sachen darbey. V Tibingi, Vtim Leitu po Jeſuſovim Chriſtuſovim Royſtvu. MDXXXII.

18. Ta celi Novi Teſtament, ſkusi Primoscha Truberia Crainza Raſtzhizheria, v Tibingi 1582. 8. I. 33, 613; II. 4 l., 477 strani.

Mesece imenuje: prosinic, siečan, sušec, malitravan, veliki traun, serpan, kimouc, jesenik, kozopersk, listognoj, gruden.

19. Agenda, tu je koku ſe imenitniſche boshie ſlushbe oprauljajo po Würtemberſhki zerkouni ordnungi ſlovenſki, Ao. 1585.

20. HISHNA / POSTILLA / D. MARTINA LV- / THERIA, / ZHES TE NEDELSKE INV / TEH IMENITISHIH PRASNI- / kou Evangelie, ſkusi cejlu Lejtu s'vſem ſliſ- som tolmazhena, ſkusi / PRIMOSHA TRVBERIA / KRAINZA RAINZIGA. / DRVCKANA v TIBINGI SKVSI / Georga Gruppenbacha / ANNO M. D. XCV. /

Trubar je bil sijajen vzgled požrtvovanja, zatajevanja samega sebe, potrpljivosti, radodarnosti; rodé se taki možje za časa velikih zgodovinskih dogodkov, ki pretresajo ljudi vseh stanov; taki časi so bili za dôbe reformacije.

Svojo skromno plačo je delil z ubogimi, posebno tistimi, ki so jih preganjali v onih časih verskega prepričanja; pisal je na vse

dné 25. febr. leta 1588. -- Njemu se pripisujeta dve pesmi v knjigi: Ta celi Catechismus, str. 258 do 65, α) »Ena lepa Duhovna Peissen«; β) »Boshizhna Peissen« iz evangelija sv. Lukeža, II. poglavje. — Podpisal je Schweiger Formulo Concordiae in bil ud pregledovalnega odbora za Dalmatinov prevod sv. pisma. — Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 22.

[1]) Na zadnjem listu evangelistarja farnega arhiva Kranjskega (mesta) je zapisan načrt homilije v slovenščini iz XV. stoletja; pisavec je bil Nemec ali Italijan; knjiga je prišla bržkone iz zatiškega samostana v Kranj. — A. Koblar, Lj. Zv. 1883, 602.

strani mogočnikom in priporočal svoje rojake.[1] Na smrtni postelji odpustil je vsem, ki so mu bili kaj dolžni, vêstno pa naznanil svoje dolgove.[2] Lepo osvetljuje njegov plemeniti značaj list natisnjen v Šumijevem Archiv für Heimatkunde, 1882.

Umrl je Trubar dné 28. junija 1586. po kratki bolezni; na smrtni postelji je narekoval zadnje stavke svojega prevoda Lutrove postile.

Trubarjev jezik. Kot Dolenjec je pisal Trubar dolenjsko narečje; zraven tega ima še nekoliko posebnostij, da po češkem vzgledu *a* izpreminja v *e*, na primer: izkušen od hudiče; oni tiga gospodarje Belcebuba imenovali. Pri njem se nahaja tudi stara glagolska oblika h o č o namesto h o č e m, števnikova oblika d e s e t i, n. pr. *trideseti* srebrnike. Zaime druge osebe ženskega spola v množini se glasi še jednako moškemu spolu *vi*. Trubar ne pozna namenilnika, ne staplja nikalnice z glagolom imeti, na primer: ti ne imaš krivu perseči. Namesto svojilnega zaimena tretje osebe rabi rajši rodilnik; *nekar* nam. proste nikalnice *ne*; predloge *s*, *k*, *v* veže z nastopno besedo v enoto, n. pr. Zabraamom, *skrbeti* rabi z dajalnikom.

Desetiti = verzehenten; dokonati = dokončati; fratar = Verräther; god = čas, ura; kazati = pripovedovati; mrlec = mrlič; polnica (hrv. *punica*) *= tašča; prebirati = übrig sein; rauen hlapic = Nebenknecht*; *vêk = moč,* id.

Pismo na kranjske stanove iz leta 1586. podpisal je takó:

Primus Truber gewesener ordentlich berufen —, praesentirt — und confirmierter Domherr zu Laibach, Pfarrer zu Lack bei Ratschach zu Tyfer und St. Bartholomae Feld, Caplan bei St. Maximilian zu Cilly, windischer Prediger zu Triest, und nach der ersten Verfolgung Prediger zu Rotenburg an

[1]) Th. Elze, Die Universität Tübingen, p. 35, priporoča Dalmatina v Tiffernum: op. cit. pafsim — V. Kostrenčić, Urk. Beitr. str. 3, 9, 11, 14, 57, 94, 101, 109, 115, 123, 142, 186, 190, 202, 204, 217.

[2]) V 10. dan junija 1575. iz Derendingena kranjskim stanovom, kjer prosi, naj se sto tolarjev njegove plače oddá svaku Celjanu Klausu, ker mu je dolžan. S posojenimi denarji si je prê popravil hišo, kupil vinograd; ob pravem času mu jih neki ni mogel vrniti, ker je bil trikrat nevarno bolan, ker ga nadlegujejo berači; hčerki dal je dote 100 gld., in sin stal ga je mnogo v šolah; draginja je neki tudi bila. Obresti mu hoče povrniti tri dni po sodnjem dnevu. V istem listu priporoča poštenost in slogo rojakom: »dafs er solche Ainigkheit des Glaubens auch in allen weltlichen Politischen und Bürgerlichen handlungen, herzliche Liebe, treue, warheit, gerechtigkheit, erhalte, gewehre und erweitere etc.« Šumi, Heimatkunde I, 14—17.

der Tauber, Pfarrer zu Kempten und Aurach, nachmels Prediger der ehrsamen Landschaft in Krain und in der Grafschaft Görz zu Rubia, und nach der anderen Verfolgung Pfarrer zu Laufen und jetzund zu Derendingen bei Tübingen.

Slavni filolog Crusius mu je zložil nagrobnico, kjer se bere med drugim:

Vir tumulo hoc sanctus de Slava est gente sepultus,
Primus, qui Christi, praeco fidelis erat . . . .
Transtulit in patriam divina volumina linguam
Sparsit in Eōas dogmata sancta plagas.

Sebastijan Krelj[1], porojen v Vipavi, se je učil v Jeni pod Vlahovičem in v Tübingah, šel ž njim v Rezno (Regensburg): znajoč grški, hebrejski in latinski jezik, bil je pomočnik Trubarju v Ljubljani l. 1565., ker se je bilo protestantovstvo razširilo takó, da Trubar ni več zmagal vsega posla; tam je umrl dné 25. decembra leta 1567.

Njegovo delo je:

1. POSTILA / SLOVENSKA. // To ie, / KARSHANSKE EVANGELISKE / Predige, vèrhu vſaki Nedelſki Evan- / gelion ſkusi Létu. // SA HISHNE GOSPODARIE SHOLE, / Mlade inu priproſte Lûdi. // PERVI SIMSKI DEL. // CHRISTVS MATTHEI NA XXIIII. / Inu ſe bode predigoval leta Evangelion tiga Kralevſtva, po vſim ulnim ſvétu, k'priʒhi / vſem Lûdem. Inu tadai, pride / ſodnij dan. / ANNO DOMINI M. D, LXVII. /

Na drugi strani naslovnega lista se nahaja:

LITERARVM SLAVICARVM APPELLATIONES.

Imena ſlovenſkih puhſtabov	Literae Latinae ut cunque Slavicas exprimentes
Aſs	*a*
buki	*b*
vidi	*v*
glagolie	*g*
dobrì id.	*d* id.

Temu sledi: Martina Luthera, Praue Katoliške Cerkve ûzhenika Lepo predgovorenie, (devet stranij) nato Kreljevo poročilo na

[1]) Kop. Gramm. XXXV. — Šaf., Gesch. I. 14, 77—78, 111—112. — J. Marn, J. XXI. — Th. Elze, Die Universität id. 19. — — Die slov. protest. Ges. 19. — — Superintendenten 30—32. — J. Kostrenčić, Beitr. 61. — A. Fekonja, O početkih. Lj. Zv. 1886, 105.

Kranjce, (ponatisnil Kopitar, Grammatik, 420 do 423). Knjiga ima 174 listov. Na zadnje pravi pisatelj, da naj čitatelj prosi Boga pomoči, če hoče imeti tudi drugi del. Sledi še imenik nedeljskih evangelijev od adventa do velike noči. Na zadnji strani je vigneta z napisom: Superantur ingenio vires. Anno M. D. LXVII, Ratisbonae excudebat Johannes Burger.

2. POSTILLA, / to ie / KARSZHAN- / SKE EVANGELSKE predige, verhu Euangelia, vſe / poglauite Praſdnike skos celo Leto. // SA HISHNE GOSPODARIE, / Shole, mlade inu priproſte liudi. // Od Joann. Spangenberga, na vprasha- / nie inu odgouor isloshena. // Sdai peruizh, verno inu ſueiſto Stolmazhena: Inu / vpraui Slouenski Jesik prepiſana. // Anno, M. D. LXXVIII. /

Eden izvod je v licejalni knjižnici v Ljubljani. To je druga izdaja zgorej navedene postile, kateri se je dodal še drugi del k prvi, v Regensburgu natisneni polovici.

(Ta zeli Catekismus, glej Primož Trubar).[2])

Za vzgled jezika bodi ta-le odlomek iz postile l. 1567.

»Ti pak, kir ne saſtopish, kai ie Orthographia, kai proprietas linguae, inu ſi ſe navadil na Gospod Truberiovo Kranſhzhino, beri le precei leto pismo, kakor sice druga bereſh. Tebi nei veliko, olli ſkori nizh preminienu. Charkam se ne puſti irrati, kakor da bi ne bile; *ch* sa *zh (č)*, *ſ* sa *ſſ* vchasy beri. Inu *c* sa *c*, nikar za *k*. Taku ſe ne bodesh ſkusi nistar blasnil. To differencio alli raslotak mey *s* inu *ſ*, meiu *sh* inu *ſh* bodeſh ſam dobro samerkal.«

V istem predgovoru pripoveduje, da se je ta izpremememba slovenskega pisma izvršila »s dobrim ſvitom saſtopnih Bratov«. Iz tega odlomka se vidi, da se je začelo razločevati med *z* in *s*-om, med *ž*-jem in *š*-jem. Trubar ni delal razlike med *u*-jem in *v*-jem, pišoč za oboje *u*. Ta nedostatnost se je odpravila: razločevali so tudi *ê* in *e*, naznačili so jotovanje, n. pr. za ***kruliav***, pisali so: ***kruläv***,

---

[1]) Op. cit. str. 6.

[2]) Catechismus quinque linguarum = Otrocia biblia. ein Handtbüchlein, darinn ist unter andernn der Catechismus von fünfferley sprachen. (Crainisch, Krabatisch. Teutsch. Latinisch, Italienisch). Anno MDLXVI. 8. Drukanu v Regenspurgi ſkusi Joannesa Burgera.

To je abecednik za kranjsko in istrsko mladino, obsegajoč vsega vkup 128 str.; slovenščini je odmerjen največji prostor. Prvi izvod se nahaja v vatikanski knjižnici v Rimu. Po Kopitarjevem mnenju ga je pisal Krelj.

pravilno so rabili enklitične oblike zaimkove. Po nepotrebnem nadomestili so *z* s *c*-jem in *zh* s *ch*-jem in rabili nekatere hrvatske oblike.

Zlagal je Krelj tudi pesmice, vzgled glej Marn.[1]

Jurij Dalmatin[2] (1550—1589.), porojen okolo leta 1550. na Krškem na Dolenjskem v siromašnih razmerah, je po Trubarjevem priporočilu prišel v samostansko učilnico v Bebenhausen pri Tübingah, potem v zavod Tiffernum, postal l. 1569. magister, l. 1572. duhoven, dobil službo predikanta v Ljubljani; od tod je hodil v razne kraje na Gorenjskem opravljat božje službe, župnikoval v Škocijanu l. 1585—89. in umrl v najlepših letih 31. avgusta 1589. v Ljubljani.

Marljivo je spisaval in prelagal na slovenski jezik potrebne knjige; prvih deset let njegovega pisateljevanja se sme smatrati kot pripravljanje za prevod sv. pisma; v tem času je izdal:

1. Jesus Sirah[3], ali njegove bukuize (latinſki Ecclesiasticus) sa vſe shlaht ludy, ſuſeb sa kerſzhanſke hiſhne ozhete inu matere v ſlovenſki jasik ſtolmazhene. Drukanu v Lublani ſkus Joanesa Mandelza, 1575. 8°. VI. 228.

Albin Arko, Tristoletnica tiskarstva na Kranjskem, popolnjuje naslov knjigi tako-le: Jesus Syrach. Windisch sampt kurtzen Argumenten veber alle Capitel und einem nützlichen Register so am end des Büchleins zu finden ist.

DRVKANV V LVBLANI,
ſkusi Joanesa Mandelza.
M. D. LXXV.

2. PASSION id., glej natančni naslov str. 119 te knjige. Za vzgled bodi:

O greſhni Zhlouik vſaki zhas	Kakor tu Euangeliſti
Pomiſli ti kai ie sa nas	Inu Apoſtolski lysti
Jesuſ moral terpeti,	Poredu vſe prizhuio,
De bi nas od pekla reſhil,	Od nega martre piſheo
Is neba je na ſvet preſhil	Greſhnike knemu vishaio
Nemu je bilo vmreti	Vnega veriet vkasuio.

A. Arko, Tristol. str. 12 navaja naslov tako-le: Paſſion is usih ſhtirih Euangelistou u Peiſſem od Jurja Dalmatina sdej

[1]) Kopitar, Hesychii glossographi discipulus 46. — Levstik, Lj Zv. 1881, 775.

[2]) M. Pohlin, Bibl. Carn. 29. — Th. Elze, Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain p. 34, 68. — Dimitz, Gesch Krains III. 194—211. — Šaf., I. 14—15. — J Marn, Jez. XXI. 6—8. — Fekonja, Početki. Lj. Zv. 1886, 106. —

[3]) Oest Gel. Anzeigen 1779, 111. — Mark. Pohlin, Bibl. Car. 30. — Dobrowsky, Slavin. I. 157. — Šaf., Gesch. 99. — Lj. Zv. 1881, 775.

pervizh sloshena u vishi kokar ta nemſhka: »Mensch! beweine deine Sünden gross« ali kokar ta ſlovenſka peiſſem: »Sveti Paul v enem liſtu.«

Die ganze Passion aus allen vier Evangelien in die slovenische Sprache verdolmetscht durch M. Georg Dalmatin. Praefatio Germanica, štiri liste, Introductio Carniolica, 22 listov — Opus numeratum, 22 listov — Pejſſem, 14 listov. Drukano v Ljubljani skus Joannesa Mandelza, 1576.

3. Biblie tu ie vſiga Svetiga Piſma perui deil, v katerem ſo te pet Moſeſſove buque, sdai peruizh is drugih iesikou vta Slouenſki sueiſtu ſtolmazhene, sred kratkimi inu potrebnimi argumenti zhes vſak Capitul, inu saſtopnimi islagami nekoterih teskkeishih beſsed, inu seno potrebno Slouensko predguuorio, v kateri ie kratka ſumma, prid inu nuz letih bůqui sapopaden, skusi Juria Dalmatina. Na konzu ie tudi en regishter, v katerim ſo sa Harvatou inu drugih Slouenou volo nekotere kranſke inu druge beſsede vnih iesik ſtolmazhene, de bodo lete inu druge nashe Slouenske buque bule saſtopili. Die fünff Bücher Mosis sammt kurzen Argumenten, und nothwendigen Scholien. Drukanu v Lublani v tim leiti po Criſtuſeuim rojſtvu skusi Joannesa Mandelza. 1578. Mali fol. 181 str.

Nemški predgovor do stanov štajerske, koroške in kranjske dežele ima dve, slovenski (kranjski) sedem stranij; »register« tujih besedij tri strani. Ta prevod se je pozneje vsprejel v prevod vsega svetega pisma, tu pa tam izpremenjen, a ne vselej popravljen. (Kopitar, XXXV, 428—30. — Dobrowský, Slov. I, 157. — Slawin, 18, 84. — Šafařik, 98. — A. Arko, 15.)

4. SALOMO / NOVE PRIPUVVISTI id. glej natančni naslov str. 115 te knjige. (Baumgartens Nachr. III. 475. — Kop., 449. — Dobr., Slov. I. 157. — Šaf., 99. — Lj. Zv. 1881, 775.)

5. Biblia, tu je vſe ſvetu Pismu Stariga inu Noviga Teſtamenta, Slovenſki tolmazhena ſkusi Juria Dalmatina. Bibel, das ist die ganze heilige Schrift windisch. Gedruckt in der churfürstlichen sächsischen Stadt Wittemberg durch Hans Kraffts Erben 1584, 4. 742.

Prevod se začenja z nemškim oglasom na stanove in vse kristijane . . . na Kranjskem na štirih straneh, potem na dvajsetih straneh »Gmain predguuor zhes vſo Sveto Biblio«, nato »predguuor

zhes Stari Teſtament« na devetih straneh, imenik knjig starega zakona v slovenskem in latinskem jeziku, pregled vse biblije na osemnajstih straneh. Odslej se še le začenja sv. pismo do Visoke pesmi na 1—334 straneh z mnogimi lepimi Kratonovimi lesorezi; s preroki se začenja novi zvezek 210 stranij obsegajoč; novi zakon obsega 150 strani. Na koncu je »register« nedeljskih in prazniških evangelijev z dodatkom nekaterih besed iz drugih narečij.

Prevod bi se bil imel natisniti na Kranjskem, a nadvojvoda Karol je to zaprečil; vsled tega so magistra Dalmatina in šolskega ravnatelja Adama Bohoriča s priporočili na volilnega kneza Saksonskega poslali v Wittemberg 10. aprila 1583.[1]

Prevod je za ono dôbo v resnici krasen, tisk lep in razločen.

Da more čitatelj lože poznati Dalmatinove nazore in njegov slog, čitaj to-le: »Inu k' poslednimu, de bi leta Slovenska Biblia le tem bujle inu dajle med vsemi Slovenci mogla se zastopiti: taku so ene težiše inu nikar povsod navadne bessede nikar le na strani raven texta z drugimi bessedami zložene inu z' Zvejzdicami znaminovane: temuč je tudi zadaj na koncu lete Biblie z' fliſsom, en register, po redi tega *a. b. c.* postaulen, de, kar bi kej eden v' textu nemogel dobru zastopiti ta more tam zadaj v' registru yskati. Kakòr, kadar bi en Harvat nemogel zastopiti, kaj se reče Arcat, taku more v' svoim Jeziki Likar za Arcat brati. Taku kateri bi ne zastopil kaj se reko Buque, ta išči v' puhštabi *B*, taku najde de se Buque reko v' njega jeziki Knjige. Zatu more on v' svoim jeziki za Buque Knjige Brati.«

Razven tega prevoda sv. pisma, ki je najvažnejše delo v protestantovski dôbi slovenskega slovstva, izdal je Dalmatin še:

6. Karszanske lepe molitve[2], sdaj pervizh iz Bukovſkiga inu Nemſhkiga jesika v' naſh Slouenſki tolmazhene sred enim regiſhtrom vſih molitvi sadej na konzu letih buquiz ſkusi Jurija Dalmatina. Gebetbüchlein windisch. Wittebergae, anno MDLXXIII. Drugo izdajo je oskrbel Felicijan Trubar. V Tibingi skusi Georga Gruppenbacha. 1595. 12. 337.

[1] Tisk je stal 8000 gld.; protestantovski stanovi kranjski so plačali 6100 gld., štajerski 1000 gld., koroški 900 gld.

[2] Eden izvod v licealni bibl. v Ljubljani. — Šaf., 140. — Lenček, Mitth. d. h. V. f. Kr. 1857, 89—92. — Eden izvod v goriški sem. knjižnici. — L. Žvab. Lj. Zv. 1886, 503.

Ta molitvenica je večinoma prevod knjige: Betbüchlein D. Andreja Musarla (Meusel), 1572. — (Kop., 435.)

Oskrbel je Dalmatin tudi drugi natis Trubarjeve Pesmarice z naslovom:

TA CELI CA- / TEHISMVS, ENI / PSALMI id., o katerem glej pobliže str. 121.

Adam Bohorič [1]),

porojen na Dolenjskem, in sicer Ungnadov podložnik, šolal se je l. 1546. v Wittenbergu in postal tam magister philosophiae, osnoval na Krškem v lastni hiši šolo za sinove dolenjskih grajščakov, prišel leta 1566. v Ljubljano za ravnatelja stanovskim šolam, katere je vodil do leta 1582., potem pa tam v pokoju živel do leta 1598.

Ker se je bil na Nemškem šolal pod izvrstnim humanistom Filipom Melanchthonom in ž njim občeval pobliže, se je bil v jezikih izobrazil takó temeljito, da je gledé znanja jezikov prekosil vse tadanje slovenske pisatelje; po njegovem navodu: Elementale (!) Labacense trium linguarum latina, germanica et sclavonica, Laibach gedruckt bei Johann Manlius, l. 1584. se je poučevalo v prvih razredih omenjene šole.

Ko se je določilo, da se je izdajal Dalmatinov prevod svetega pisma, ukrenil je dotični pregledovalni odbor, da se ima določiti jednotna pisava, in naložil Bohoriču, naj napiše slovnico; ta slovnica je za oni čas vrlo delo in ima naslov:

Arcticae horulae [2]) succisivae de Latino-Carniolana Literatura ad latinae analogiam accommodata, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boemicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot Cyrillicam orthographiam et Glagoliticam et in his Rutenicam et Moshoviticam orthographiam continentes. Adami Bohorizh. Vsaki jazik spoznati hošte Boga .... Vsaki jezik bode Boga spoznal. Omnis lingua confitebitur deo. Rim 14. Vitebergae 1584. 8°. 186+66.

Predgovor [3]) je namenjen sinom štajerskih, koroških, kranjskih plemenitašev in govori o važnosti in prostranosti slovanskih jezikov, dasi precej pretirano, razlaga imena poprej slovanskih krajev in

[1]) Šaf., 16. — Fekonja, Početki 107. — Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 29.

[2]) J. Marn, Jez. XXI. 8—10.

[3]) Prevel J. Marn, Jez. XXI. 59—68.

mest, omenja s hvaležnostjo svojega učitelja Melanchthona, se spominja slavnih rojakov, n. pr. Žige Herbersteina, in priporoča temeljito učenje slovenskega jezika.

V slovnici rabi člen, razločuje tri sklanjatve; *ta oča. ta mati, tu pismu*; tri vrste glagolov: *sekam, pišem. ljubim*; posebno obširno razlaga glasoslovje.

Poznejši slovničarji so daleč zaostali za njim. O slovnici njegovi govoré obširno: Dobrowsky, Slavin 19—39. — Kop., 38—48. — Šaf. 53.

Skrbno je sodeloval pri sv. Pisma posameznih delih, n. pr. Jezus Sirah, Salom. Pripuvisti, Pentateuch, posebno pri Dalmatinovi bibliji, in vmestil: »Ena druga Otročia Peisam, kadar se z' jutra gori vstane id.« v knjigi »Ta celi Catehismus«[1]) id. v' Bitembergi 1584, 241—7.

Felicijan Trubar[2]),

mlajši sin Primoža Trubarja, porojen v Kemptenu okoli l. 1553., se je učil kot gojenec v kneževem zavodu, leta 1580. predikant v Ljubljani, l. 1591. postal pastor in superintendent nemškim in slovenskim Lutrovcem, 1594. tudi za vse Nemce na Kranjskem, bil pregnan 1598. l. iz Ljubljane in iz vseh avstrijskih dežel, se je skrival (potikal? Marn) nekaj časa po gradovih na Slovenskem; končno je postal pastor v Grünthalu.

Zaslužen je za slovensko slovstvo v tem obziru, da je oskrbel izdajo knjige:

HISHNA / POSTILLA / D. MARTINA LV- / THERIA, id. glej ves naslov str. 106 te knjige.

Nemški predgovor je pisal Felicijan Trubar. Nato se pripoveduje, kako veliko dobroto je Bog skazal Slovencem, da imajo poleg drugih narodov tudi oni vse sv. pismo prevedeno. Potem se pripoveduje, da je to postilo poslovenil oče Trubar, da jo je pa s Felicijanom v Škocijanu zraven Turjaka pregledal in revidiral Andrej Savinic, 1595.

Skrbel je tudi, da se je na novo izdala Dalmatinova Molitvenica in Pesmarica, Snoilšakov prevod Lutrovega katekizma.[3])

[1]) Šaf. 78.

[2]) Th Elze, Superintendent str. 52—59. — Idem, Die Universität Tübingen str. 70. — Idem, Die slov. prot. Ges. 34. — J. Marn, Jezič. XXI. 11. — Fekonja, Početki v Lj. Zv. 1886, 232.

[3]) Th. Elze, Die Universität itd. l. c.

Janez Tulščak.[1])

L. 1559. je deloval kot propovednik nove vere in je bil v Metliki leta 1561. dobro znan kot »gospod Janez«; l. 1561. postal je zraven Juričića deželni propovednik v Ljubljani, kjer se je oženil; l. 1562. došlo je cesarsko povelje, naj se dene v zapor; v nastopnem letu bil je zopet na svojem mestu. Bil je strasten in tako svojeglaven mož, da je izgubil svojo službo. Odlikoval se je za časa kuge, izdal je tudi molitvenik; radi tega so ga izbrali v deželno delegacijo, da pregleduje Dalmatinov prevod svetega pisma, imenovali ga tudi deželnim propovednikom; v tej službi bil je umirovljen l. 1589. in je umrl okoli l. 1594.

Izdal je:

Kerſzhanske[2]) LEIPE MOLITVE SA / vſe potreibe ino Stanuve na vſa- / ki dan skusi ceil Tiedan, poprei v Bu- / kowiskim inu Nemſhkim Jesiki sku / si Jansha Habermana piſſane, Sdai / pak tudi pervizh v Slouenſzhino ſtolmazhene / Skusi / Jansha Tulſzhaka V LUBLANI / Skusi Jansha Mandelza v tim / Leitu M. D. LXXIX / 8⁰. 131.

Posvečena je knjiga gospéma: Maria des Hrn Hansen Kosls zu Kalten Brun und Ganabitz Ritters Ehegemahl vund Margreth des Hrn Georgen von Rain zum Starmal (Stermol) auch Ehlichem gemahel beyde geborne Paradeyserin Schwestern.

Nemški predgovor obsega dve, slovenski osem stranij, potem sledi kazalo na treh in tekst na 131 stranéh.[3])

---

[1]) P. J. Šafařik, 15, 140. — Jos. Marn, Jezič. XXI. str. 10. — P. pl. Radics, Kres V. 568—72.

[2]) Baumgarten, Nachrichten von merkwürdigen Büchern, Halle 1753. III. 475. — Kopitar, Gramm. 449. — Šafařik, I. 140. — A. Fekonja, Početki id. Lj. Zv. 1880, 232.

[3]) Izvod te knjige shranjuje se v knjižnici kopenhagskej; temu izvodu privezani ste knjigi:

TA ZELI / CATEHISMUS, ENI / Psalmi, inu tih vegshih Gody / Stare inu Nove Kerſzhanske Peiſme od Truberia, S. Krellia / inu od drugih sloshene, Sdai / supet na nou popravlene i / nu sveliku leipimi Duhou / nimi Peiſni pobulshane / V LUBLANI / M. D. LXXIX, (glej str. 121 te knjige) in:

SALOMO / NOVE PRIPUVVISTI / tu ie kratki leipi inu vſem ſtarim inu mladim Ludem / potrebni / navuki, ſkusi Juria Dalmatina / v Slovenſshino tol / mazheni. Proverb. 1. 9. Timor Domini initium sapientiae. V LUBLANI. M. D. LXXX. Vse te knjige tiskal je Mandelc.

Protestantovske cerkvene pesmi.[1])

Trubar je takoj iz početka spoznal veliko moč, ki jo ima pesen na človeško srce; radi tega je koj v prve svoje knjige vplel nekaj pesmic (glej spredaj Abecedarium in Catechismus).

To je vplivalo tudi na druge reformatorje, da so se poskusili v tej stroki, n. pr. Matija Khlombner, Gregor Vlahović, Jurij Juričić, Jurij Zvečić, Matija Živčić in drugi.

Khlombner je bil l. 1529. deželni pisar, v letih 1548—49. v službi na kranjskem vicedomskem uradu, je leta 1561. izgubil vse deželne službe in bi bil moral l. 1564. v ječo, kar se pa ni zgodilo.

Prišel je na glas, da je zelo boječ, in mislil je, da je Trubar razširjal to neugodno mnenje o njem; zato mu je bil potem za vselej nasprotnik.

Vlahović iz Metlike, prijatelj Khlombnerju, je l. 1559. v Metliki razširjal protestantovstvo in je moral zato mnogo prestati. Ker ni razumel ne nemški ne latinski, se je osobito naslanjal na Trubarjeve knjige. Hrvatski ban grof Peter Erdödy podelil mu je l. 1562. proštijo bratovščine Božjega telesa v Metliki, katero je odstopil za letnih 24 gld. Dasi mu je ljubljanski škof prepovedal vso škofijo, propovedoval je l. 1567. v Novem mestu, dobil l. 1570. letno plačo (80 gld.) od kranjskih stanov, propovedoval je v Brežcah, podpisal l. 1580. formulo Concordiae in je umrl l. 1581.

Juričić, (Jurij Kobila)[2]), Hrvat iz Vinodola, je bil poprej katoliški duhovnik in je v Ljubljani propovedoval l. 1558. v »Nemški hiši« v protestantovskem smislu; to mu prepové generalni vikarij Škofic. Zato so mu stanovi l. 1561—62. v Trubarjevi odsotnosti odkazali evangelsko Elizabetsko cerkev L. 1562. je pomagal Ungnadu v Urahu, l. 1563. propovedoval je v Ljubljani in v Kamniku, bil l. 1565.

[1]) Th. Elze, Die slovenischen protestantischen Gesangsbücher des XVI. Jahrhundertes. Venedig, Verlag des Verfassers 1884, 8, 38.

[2]) Sodeloval je pri knjigi: Postilla . . . . . od Joan. Spangenberga (skusi Sebastjana Krella V Lublani 1578, in pri prevodu »Novega zakona« na hrvatski jezik. Anton Dalmatin in Stepan Istrianin. V Tibingi 1563. — O Juričiću sploh: Valvasor, II. 434. — Schnurrer, Slav. Bücherdr. 54. — Pohlin, Carn. 29. — Kop., Gramm. — Metelko, Gr. Lehrg XXI. — Šaf., 14, 16. 156. — Joh. Georg's Schellhorn's Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie III. 1764, 806—11. — Lj. Zv. 1881, 776. — A. Fekonja, Početki id., Lj. Zv. 1886. 2, 32 — Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 6—7.

drugi dijakon v Ljubljani, leta 1574. vojaški kapelan, umrl pa 26. oktobra leta 1578.

Ti možje in njih prijatelji so začeli prelagati cerkvene pesni na slovenski jezik; Khlombner jih je pa zbiral in jih l. 1561. pokazal Trubarju vrnivšemu se iz Nemčije; Trubar jih radi pomanjkljivosti ni odobril, češ, boljše so dobre latinske ko slabe slovenske. Vender se je glas raznesel o teh pesnih, in župnik Weiksler je Khlombnerja prosil zanje. Pošlje jih torej Khlombner po Juriju Zvečiću in Juriju Juričiću, ne da bi Trubar kaj vedel o tem, Ungnadu, ki jih natisne z naslovom:

ENE DVHOVNE / PEISNI [1]), KATERE SO / SKVSI PRIMOSH TRVBERIA VTA / flouenfki yefik i ftolmazhene, inu vshe / feday k drugimu maly / drukanu (!) / Sa leteimi ye tudi en drugi deil kerfzhankih peifni. Geiſtliche Lieder in der Win- / diſchen Sprach. / Sampt andern zugethanen Pſalmen vnnd Chriſtlichen Liedern, wölche von ettlichen / guttherzigen Chriſten, auß der deutſchen Sprach in die Windiſche verdolmetſcht, / ſo hernach ein im andern theil di- / ſes Büchleins gefunden worden / EPHESIEM 5. / Gouurite mei fabu od teih Pfalmov inu duhovnih peifni, inu duhovne peifni / puite temu gofpudi notri va / shem fertzi etc. / * / . V TVBINGÆ / . 1563.

Pesmarica ima 205 stranij in sestoji iz dveh delov; v prvem delu do strani 38. se nahaja sedem Trubarjevih pesni; drugi del ima ta-le naslov: ENE DVHOVNE / PEISNI INV NIKI- / TERI PSALMI, KER SE SKVSI VSE / leitu vkershanski Cerkui poio, ketere so fe- / dai na peruitzh fcufi nekatere brumne ker- / shenike, is Nemskiga pifma, V flo- / ueinski iefik iftolmazhene / inu drukane. // Der ander theil der Windiſchen / Pſalmen vnd geiſtlichen / Liedern. / COLOS. III. Vzhite inu opominaite femi fabe, ftemi Pfalmi, shual- / nimi inu duhounimi lepeimi peifnami, / inu puite timu Gofpudi nom / vashih herzeih. / (!)

Na str. 40 je »EN KRATEK REGI / fter«, potem od strani 41. do 204. je šestdeset pesnij, ki se nanašajo na stvarjenje, veroizpovedanje, očenaš, krst, obhajilo id.; pri nekaterih so navedene prve besede nemških napevov, po katerih se imajo peti, n. pr. »Der Tag der ist so freundenreich«. Pri 25 pesmicah stojé začetnice imen pisateljev, n. pr. G. J. (= Georg Juričić, 8 pesmic). (P. T. Trubar 1;

[1]) Th. Elze, Die slov. protest. Ges. 10—11.

»Oče naš« v vezani besedi iz Abecedarija leta 1555). L. Z. (Lukas Zweckel[1]) 3); H. K. (morda Hans Kiesel[2]) 12 p.); G. R. (morda Kaspar Rokavec[3]) 1 p.); brezimenske pesni so nekatere morda Khlombnerjeve.

V pesmarici pa je bila tudi ena pesen, v kateri so se zasmehovali katoliški duhovniki; to je jako neugodno dirnilo Trubarja in kranjske stanove. Trubar je sicer sam želel primerno in dobro urejeno pesmarico, pa vender je imel zdaj mnogo drugega potrebnejšega dela, prirejal je namreč cerkveni red; vsled povelja nadvojvode Karola moral je l. 1565. zapustiti Kranjsko za vselej. Ko se je nekoliko udomačil in izdal »Psalter« in konec drugega dela novega zakona, je začel zbirati, popravljati in pomnoževati stare in nove slovenske cerkvene pesni in jih je dal natisniti z novimi sekiricami z dopisom gospodu plemenitašu Juriju Kiesel-u l. 1567. Leta 1570. se je pesmarica natisnila na novo.[4]) Dozdaj se še ni našel nobeden izvod teh izdaj; znana pa je tretja izdaja z naslovom: TA CELI CATEHISMVS id., o katerem smo govorili pri Trubarju sub. 13.)

Sodelovali so pri tej tretji izdaji razven Trubarja še Krelj (10 pes.), Jurij Dalmatin (1), Luka Klinec (1). Trubar je prevêl te-le nemške: »Erhalt uns Herr, bei deinem Wort«, »Komm, heiliger Geist«, »Nun bitten wir den heiligen Geist«, »Gott, der Vater, wohn' uns bei«, »Mitten wir im Leben sind« in 2., 14., 15., 82., 83. in 128. psalm.

Za vzgled bodi četrta kitica Kreljevega prevoda nemške pesni: »Verleih uns Frieden«.

Satu te vsi sdaj prossimo,
De vsi tudi bodemo
Resheni skusi tvoje roke
Tebi dali zhast ter hvalo,
Vselej ter vekoma.

Krelj je bil med tem umrl, Trubar in Dalmatin sta dalje zlagala pesni; sad tega truda je bil: Try Duhouske Peiſsni.

---

[1]) L. Zweckel je bil trgovec l. 1561., ud ljubljanskega starešinstva, bližni sorodnik Trubarjev. — Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 12.

[2]) Je bil l. 1563. vojaški blagajnik na hrvatski in primorski granici, pozneje cesarski svètnik, kranjski deželni upravnik, vitez.

[3]) L. 1547. vikarij pri stolni cerkvi ljubljanski, zapustil l. 1548. s Trubarjem Kranjsko, bil l. 1559—62. protestantovski propovednik v Kranju.

[4]) Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 18.

V TI ENI, IE TE / CINQVE (?) BOSHYE / SVPER NEE SOVRISHIKE, TOSH / ba inu Molitou. Vti drugi inu trety ſe vuzhi inu / praui od prida inu dobrute Chriſtu- / ſeuiga Goriuſtanena inu hoienia / Vnebeſſa. Od Primosha Tru- beria vnega vnuuizhni dol / gi teshki boleſni slo- / shene. // PER TIM SO ENI PSAL / mi inu ena Boshizhna peiſſen, od Ju / ria Dalmatina inu Jansha Shvvageria, tolma- / zheni. Ettliche Geiſtliche Geſäng / zuvor nicht gedruckt. V TIBINGI. / M. D. LXXV.

Pesmarica ima šestnajst stranij in obsega tri pesmice od Trubarja, štiri od Dalmatina, dve brez imena pisateljevega in eno od Ivana Švajgerja. Vse te pesni so prešle v četrto izdajo »Pesmarice«. Dalmatinov prevod psalma XLVI: »Deus noster refugium«. (Ein' feste Burg) navaja Th. Elze, Die slov. prot. Ges. 23.

Dalmatin in Jurij Kiesel sta naganjala Janeza Mandelca (Hanns Mannel), da je leta 1575. v Ljubljani ustanovil tiskarno, kjer se je tiskal:

PASSION / TV IE BRITKV / TERPLENE, INV TVDI. / Tu zhaſtitu od ſmerti vſtaiene, inu / v Nebu hoiene, Naſhiga GOSPVDI Jesuſa Chriſtuſa, is vſeh ſtirih / Evangeliſtou sloshenu: Sred eno / potrebno Pridigo: inu eno Peiſno, vkateri ie Ceil Paſ-ſion sapopaden. / (Majhna arabeska). Der gantze Paſsion, auß allen, / vier Euangeliſten, in die Win / diſche ſprach verdolmetſcht / Durch M. Georgium Dalmatinum, / E. E. Landſchafft in Crain / Predicanten. // DRVKANV VLVBLANI. / Skusi Jonanneſa Mandelza. / 8⁰. 107 str.

Naslov in troje v pasijon vtiskanih lesorezov so lepi; na drugi strani naslovnega lista se nahaja Eſa. 53. »On (Christus) ie sa nashiga pregreſhenja volo rajnen . . . ali Gospudi je nas vſeh grehe na nega vergal id.« Str. 2—5 ima nemški dopis gospodu Ahaciju plemenitemu Turjaškemu, kjer pripoveduje, zakaj da je prevel pasijon, namreč: »seinem Vaterlande zu dienen«; datovan je predgovor 12. marcija leta 1576. Str. 6—27 ima slovenski predgovor; str. 27 *b* in 28 sta prazni; pasijon sega do str. 32 *b*; od tam do str. 43 se razteza »Tu zheſtitu od smerti vstaiene«. — Str. 44 začenja: »Ena leipa in potrebna pridiga« . . . . do str. 63. — Nastopnih šestnajst stranij, čijih dve sta prazni, se po tisku razločuje od poprejšnjih in ima naslov:

PASSION / IS VSEH STIRIH / EVANGELISTOV VLETO / Peiſsen, od Juria Dalmatina, sdai peruizh / sloshen, vti vishi

kakor ta Nembshki. O / Mensch bewein dein Sünde groß. / Ali kakor ta ſlovenska peiſsen: / Sveti Paul venim liſti // (Arabeska). DRVCANV VLVB / lani Skuſi Joanneſa Man- / delza. M. D. LXXVI.

Pesen ima trideset kitic po dvanajst vrstic in se je tudi ponatisnila v četrti izdaji slovenske pesmarice.

Ne dolgo potem izide:

TA PERVI / PSALM SHNEGA / TRIIEMI ISLAGAMI / Htroshtu vsem kerszhenikom, kir od Turkou inu Papeshnikou sijlo terpé, De ſe v ti nih praui Veri ne sblasnio inu od nee / ne pado. // Psal. 1. / Novit Dominus viam iuſtorum: at iter / impiorum peribit. // Der erſt Pſalm Dauids, mit dreyen Außlegungen, zum Troſt den / betrübten Chriſten, ſo von Turken vund Pa- / piſten verfolgt worden in Ge / ſangweiß geſtellt. // M. D. LXXIX.

Ta mala knjižica šteje samo šest listov (8°), obsega štiri pesmice (tri izlage 1. psalma) in večerno molitev Trubarjevo. Te izlage nanašajo se tudi na osobe, n. pr. na P o l i d o r a M e r č e n i k a = Polidorja pl. Montagnana, ki je bil prošt v Ljubljani, župnik v Žalcu, potem na Krškem in konečno prošt v Novem mestu, in na Matijo Mercino, župnika v Kranju in Kamniku; oba sta ostro postopala proti protestantom.

Nato je prišla na svetlo četrta izdaja pesmarice z naslovom:

TA CELI / CATEHISMVS[1]), ENI / Pſalmi, inu tih vegshih Gody / Stare inu Nove Kerſzhanske / Peisni od P. Truberia, S. Krellia / inu od drugih sloshene. Sdai sopet na novo popraulene, i- / nu sveliku leipimi Duhou / nimi Peiſni pobul / shane. (Arabeska) VLVBLANI. / M. D. LXXIX.

Ta izdaja v 12° ima 12 listov, 177 štetih in tri neštete strani. List 2—6 obsega nemški dopis plemenitašu Juriju Kieselu, list 7 do 12*a* slovenski predgovor iz l. 1567; str. 1—177 tekst; str. 177 do 80 abecedno kazalo pesnij, kojih je 62; Trubarjevih je 27; Kreljevih 11; Dalmatinovih 17; po jedna Klinčeva in Švajgerjeva; štiri stare in ena brez imena zlagateljevega.

L. 1584. je bilo plodovito za slovensko slovstvo; razven Bohoričeve slovnice in Dalmatinovega molitvenika: »Karszhanske id.« je zagledala beli dan peta izdaja pesmarice z naslovom:

[1]) Se nahaja v Kopenhagnu.

TA CELI CA- / TEHISMVS[1], ENI / PSALMI, INV TEH / VEKSHIH GODOV, STARE / inu Nove Kerfzhanfke Pejfni / od P. Truberia, S. Krellia, inu od dru- / gih sloshene, inu s' doftimi lepimi / Duhounimi Pejfni pobul- / fhane. / Coloss. 3. / Verbum Christi habitet in vobis abundanter: / in omni sapientia, docentes et commonentes / vofmetipsos in Pfalmis & Hymnis & Canticis / fpiritualibus, in gratia canentes in cordibus ves / tris DEO. // v BITEMBERGI / ANNO M. D. LXXXIV.

Ta jako lepo urejena knjiga v 8⁰ ima 16 listov, 275 štetih in pet neštetih stranij, obsega 79 pesnij z 61 napevi in 15 lesorezi; ti imajo znak 4± in letnico 1551.

Nemški dopis gospodu Juriju Kieselu ni Trubarjev iz l. 1567. nego Dalmatinov in pripoveduje, da je Trubarjeva pesmarica prinesla mnogo dobrega sadu in odpravila marsikatero nepošteno pesen in poučila dosti kristijanov, ki so zdaj Bogu hvaležni za to. Nato sledi slovenski predgovor. Število psalmov se je pomnožilo na dvajset; enajst novih je pridejal Dalmatin, enega je prevel Adam Bohorič.

Bržkone se je dosti izvodov natisnilo, ker je preteklo 11 let, predno je pošla ta pesmarica. V tem so pomrli Trubar leta 1586., Dalmatin l. 1589. in Spindler l. 1591., ki je bil superintendent za vso evangeljsko cerkev na Kranjskem; po njegovi smrti so za slovenski del imenovali leta 1594. Felicijana Trubarja, sina Primoža Trubarja. Poleg drugih knjig (glej: Felicijan Trubar) je oskrbel tudi novo pesmarico z naslovom:

TA CELI / CATEHISMVS, ENI / PSALMI, INU TEH VEK- / shih Godou stare inu Nove Kerzhanfke / Pejfni, od P. Truberja, S. Krellia, Jurja Dalma- / tina inu od drugih sloshena inu s' do- / fteimi leipimi Duhovnimi Pej / fmi pobulfhane. / * / COLOSS. III. Verbum Christi habitet in vobis abundan- / ter: in omni sapientia, docentes & commonentes / vofmetipfos in Pfalmis & Hymnis & Canticis / fpiritualibus in gratia canentes in cordibus ve- / ftris DEO. / (arabeska) / TIBINGI / Skusi Georga Gruppenbacha / Anno 1595. /

Ta pesmarica obsega v 12⁰ 24 neštetih, 455 štetih stranij, 103 pesmice z 69 napevi, nemški dopis Juriju plemenitemu Kieselu,

[1]) Se nahaja v knjižnicah v Ljubljani, v Monakovem, v Draždanih, v Berolinu in v Londonu.

potem slovenski predgovor, nato od str. 1—455 pesni, med temi jih je zložil ali prevel Marka Kumprecht sedem[1], Janez Snoilšik dve.[2])

Ostali katekizmi iz protestantovske dôbe.[3])

1. Uže poprej kratko omenjena »Otrozhia Biblia. / Ein Handtbüchlein, / darinn ist unter anderen der / Catechismus von / fünfferspra- / chen. Regenspurg, Burger 1566« v 8" obsega 66 listov; na koncu je lesorez od Hansa Scheuffelina. Pisan je katekizem in slavonischer (? slovenischer), deutscher, lateinischer, italienischer und böhmischer Sprache. V slavonskem (!) jeziku so: »Regulae vitae christianae. Antitheses Papisticae et Evangelicae fidei.«

Tako navajajo naslov L. Rosenthal, Antiq. katal. XXXIX, str. 103, štev. 895 in njegov Katalog 55, (Bibl. Slav. V.) str. 16, št. 243. — Kukuljević, Bibliogr. Hrvatska, Zagreb 1860, št. 1355 in Mittheilungen des hist. Ver. für Krain 1862, str. 11.

2. Catechesis Slavica (Seb. Krelj) je bržkone spis: „Summe christlicher Lehre“, kateri je Krelj l. 1863. po Mat. Khlombneriju poslal Ungnadu v Urah. Rabil se je ta katekizem v drugem oddelku prvega razreda deželne šole v Ljubljani. (Th. Elze: Die Superintendenten id. str. 37; — — Die slov. prot. Katechismen des XVI. Jahr., Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte id.)

3. Catechismus Germanicus et Sclavonicus. Dalje o tem katekizmu ne znamo ničesar, kakor to, da se je leta 1584.

[1]) M. Kumprecht iz Ljubljane je pohajal l. 1577—82. protestantovske šole v Gradcu, od l. 1582. v Strassburgu, l. 1588. predikant v Ljubljani, bil v dveh vojskah proti Turkom vojaški kapelan, pregnan l. 1598., pa po deželnih stanovih gmotno odškodovan.

[2]) Janez Snoilšik, iz Ljubljane, je za rana izgubil očeta in šel l. 1583. z Ad. Bohoričem v Wittenberg, se šolal v Schulpforti in Wittenbergu, l. 1588—90. učiteljeval na deželni šoli v Ljubljani, nadaljeval svoje študije v Jeni, leta 1592. predikant v Ljubljani, l. 1594. šolski in cerkveni nadzornik, iz Kranjske pregnan, šel na Hrvatsko k grofu Juriju Zrinjskemu, se vrnil na Kranjsko, zbežal v Tübinge, l. 1602—9. učiteljeval v Sonntheimu, l. 1609—15. predikant v Hernalsu pri Dunaju, umrl leta 1617. Raupach, Evang. Oesterreich III. 329 — Presbyteriologia Austriaca 170. — Th. Elze, Herzogs Real-Encyklop. XXI. 372.; Die slov. prot. Ges. 36. — Šesta izdaja pesmarice se nahaja v lic. knjiž. v Ljubljani.

[3]) Th. Elze, Die slovenischen protestantischen Katechismen des XVI. Jahrh. (Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich. Wien 1893. 97—100.)

rabil v deželni šoli v Ljubljani, in da ga je natisnil Mandelc v Ljubljani. (Dimitz, Gesch. Krains III, 192. — Šaf. I. 115. — Th. Elze, v zgoraj omenjeni razpravi.

Važna in bolj znana pa sta naslednja dva katekizma:

4. TA KRATKI / VVIRTEMBERSKI / CATECHISMVS, ALI / ty potrebnifhi fhtuki / prave isvelizhanfke Vere, sred enimi krat- / kimi vfakdaj- / nami molitvami inu Hifh- / no Tablo. / Johan Brentzen Catechismus / Windisch. / Marc. 10. / Puftite Otrozhizhe k'meni pryti, inu ym ni- / kar nebranite: Sakai je krajleftvu / Boshje. / VVITEBERGAE / Excudebant Hæredes Johan. Cratonis, / Anno 1585. /

Ta knjižica v 8⁰ ima 24 zaznamovanih stranij in obsega tudi kratke molitvice in hišno tablo. Drugi list ima pravopis in kratek abecednik; v knjižici se nahaja osem lepih lesorezov; na listu *B 4b* je natisneno: »Koku ima en karszenik vjutra inu vezher Boga sahvaliti in fe njemie porozhiti«. Bržkone je Benedikt Pyroter, učiteljski sin iz Ljubljane, ki je bil l. 1585. v Wittenbergu, provzročil tisk tega katekizma: priredil ga je morda Jurij Dalmatin.

5. KATE- / CHISMVS DO- / CTORIA MAR- / tina Luthra. / SRED NEKOTE- / RIMI VPROSHNA- / mi, kakor bodo teifte v'ti Karfhanski / Cerqui v'Syrendorffi, v'dulaj- / nim Oefterrejchi dir- / shane. / ISLOSHEN SKVSI / PHILIPPA BARBA- / ta. etc. v'Nemfhkim / Jesiku. / SDAI PAK SNOV / Tolmazhen na Slovenski ali / Krajnfki jesik, / SKVSI / Jansha Snoilfhika. / DRVKAN v'TIBINGI, SKVSI / Georga Gruppenbacha. / Anno 1595.

Naslov je v olepšanem okviru; 1., 2., 5., 6., 11., 15., 19. in 20. vrsta so rudeče. Str. 1—4 obsega predgovor Cyriaka Spangenberga; str. 5—43 dopis propovednika Filipa Barbata: TEI DOBRV- / ROIENI GOSPEI, / Gofpej Vrfhuli od / Zelkinga / v Syrendorffi id. rojeni od / Praga, id. moji gna- / dlivi Gofpej, inu / Botri / : v Syrendorffi ta 3. Maja, M. D. L. XXII. V. G / Podloshni / Philippus Barbatus / Gerlicus, Pridigar. / — Str. 44 je prazna; str. 45(—181) Lutrov katekizem v šestih delih: str. 182(—185) TA IVTROVI / INV VEZHERNI / SHEGEN. KOKV EN / Hifhna Ozha ima fvojo Dru- / shino s' Jutra inu v' Ve- / zher vuzhit mo- / liti. – Str. 186 (do 193) MOLITVE id.: str. 194(—210) HISHNA TABLA id. Na zadnje je kratka pesmica, ki jo objavimo drugod.

Filip Barbatus (Bartmann) je bil iz Geroldshofa na Frankovskem doma, se je učil v Würzburgu in v Lipsiji in je prišel vsled

povabila Krištofa pl. Zelkinga v Syrendorf na Nižje Avstrijsko. Po nadutem vedenju in po osobno strastnih spisih se je sprl celó sè svojimi verskimi somišljeniki. Uprl se je »Avstrijski cerkveni agendi«, natisneni l. 1572. Pri cerkvenem nadzorovanju l. 1580. se je uprl raznim naredbam, pa vender ga je ščitila vdova Uršula pl. Zelking. Ko je pa na prižnici raztrgal od deželne vlade uvedeni Gregorijanski koledar, je bil obsojen in izgnan iz vseh kraljestev in dežel cesarjevih.

To je bila zadnja knjiga protestantovske dôbe na Slovenskem, kakor prva natisnena v Tübingah.

Zanimljiv pa je ta katekizem [1]) radi tega, ker nahajamo v njem prve kali posvetnega pesništva, kajti na str. 110. ima v odgovor na vprašanje: »Kaj Doctor Luther od probiſhtva piše?« to-le pesmico:

Tu ſo gviſhnu dobri Moshje,
Kir se k' eni Sheni drushè.
Ta Shena je vredna zhaſti,
Kir ſvoiga mosha nepuſti.
En Mosh ima rad potèrpit
Sheno sa Svinjo neimit.
Shena mora saſtopna bit
Moshke navade ſe vuzhit.
Taku bode Bug gnado dal,
De nym bo Sakon dobru djal.

On bo branil de nym Hudizh,
S' kunſhtjo nebode ſkodil nizh.
Ta Mosh more ſam Hlapèz bit,
Zhe hozhe Hiſhi proustourit.
Goſpodinja sa Dekló ſtuj,
Zhe hozhe ſhaffat ta prid ſvoj.
Drushina ta nizh nesposna,
Koku ſe pohiſhtvu rouna.
Satu kir nizh ni laſtniga,
Nebodi ſhe kai pridniga.

Kajkavski pisatelji.

Kakor se je omenilo v staroslovanski dôbi, je ozemlje Slovencev bilo takrat bolj razširjeno kakor zdaj: stanovali so skupoma tudi v sedanji Hrvatski in v južnozapadni Ogrski; za časa obrskih in turških vojsk je mnogo Hrvatov pribeglo iz Dalmacije do srednje Save in Drave [2]) in se tam naselilo. Vsled tega sta se tam križali slovensko in hrvatsko narečje, iz česar je nastala »kajkavščina«; ljudje, kateri govoré to narečje, nazivajo se »Kajkavci«. Ime prihaja od vprašalnega zaimena *kaj?* Štokavci, Čakavci se imenujejo tisti,

[1]) Tega katekizma se je natisnilo 500 izvodov,

[2]) Kajkavščino govoré prebivalci varaždinske, zagrebške, križevaške županije in nekaj v Medjimurju. Treba je potegniti črto od Drave pri Pitomači nad Virovitico mimo Belovara in Cirkvene, kraj Kapele do Lipoglave; odtod po Moslavini do sela Lonje in Jasenovca ob Savi; potem do Petrinje in Karlovca, nato k severozapadu prek Draganiča, Krašiča, okolo Žumberka, preko kranjske meje pri Dragi. — Jagić, Knj. I. 304. — Nekaj Kajkavcev je živelo tudi po saladski in samojski županiji.

katerim rabi za isti pojem *što* ali *ča*. Kajkavci so prebivalci varaždinske, zagrebške županije do Kolpe in križevske s polovico bivše varaždinske krajine in Medjimurja. To kajkavsko narečje je jako podobno našemu slovenskemu; zato ga imenujejo kajkavski pisatelji XVI. in XVII. veka prosto »slovenski jezik« in pokrajino »slovenski orsag« (= dežela). Kopitar, Miklosič in Jagić prištevajo tedaj kajkavščino k slovenščini, Šafařik, Pypin in večinoma Hrvati k hrvaščini.[1]) Ljudevit Gaj jih je v književnem jeziku združil s pravimi Hrvati, dočim so po državni upravi uže izdavna ločeni od Slovencev. Do leta 1835. tedaj smemo Slovenci kajkavske pisatelje uvrstiti v zgodovino naše slovstvenosti.

Na Ogrskem in v Zagrebu je stoletja vladala latinščina, — na Ogrskem celo v javnem življenju — in je gotovo tako mogočno vplivala na duševno gibanje v Kajkavcih, da je slovenščina jedva životarila pri božji službi. Razširjajoče se protestantovstvo vzbudilo je tudi pri njih narodni jezik, ker je bil najboljše sredstvo za novi nauk. Prvi oznanjevatelji Lutrove vere so se pri svojem delu ozirali sicer na vse južne Slovence, pa so vender prezrli Kajkavce, ker so morda mislili, da ti itak razumejo njih knjige.

Tudi v Kajkavcih je stan plemenitašev mnogo pripomogel, da se je jelo širiti protestantovstvo; premožna rodbina grofov Zrinjskih je imela mnogo posestev v Medjimurju, kjer je bilo središče kajkavskih protestantov. Mladi grof Juraj Zrinjski, sin sigetskega junaka Nikolaja, osnoval je v Nedelišču l. 1570. tiskarno za tiskanje protestantovskih knjig, katere je tiskal iz Alsó Lendve poklicani tiskar Rudolf Hofhalter.

Mihalj Bučić,[2]) hrvatski plemič in župnik v Belici v Medjimurju, bil je prvi kajkavski pisatelj in je izdal: Kerztanski nauuk . . . Vu Nedelischu, med l. 1565. in 74, (katekizem za luterane). Prevel je prê tudi sv. pismo nove zaveze in sestavil več bogoslovnih del, o katerih zdaj ni sluha ne duha.

---

[1]) Pregovori, koje je objavil pl. Radics v Kresu l. 1882. (1. jun.) iz Megiserjeve knjige Paroemiologia, tiskane l. 1592. v Gradcu, niso slovenski nego hrvatski; glej: Lj. Zv. 1882, 562.

[2]) J. Marn, Jez XXI. 14—15. — Po Šaf. II. 355 je naslov njegove knjige: Kerstćanski navuk. — Kukuljević pravi, da je še napisal: »Katekizem za luterane« in delo z latinskim naslovom: Contra praesentiam Corporis et Sanguinis Christi Domini in Sacramento Eucharistiae. Obe knjigi l. 1573. v Nedelišću pri Rudolfu Hofhalterju. Ta dela so posvečena kralju Maksimilijanu. Ljubić, Ogledalo II. 516.

Meščan in beležnik varaždinski Janoš Pergošić »obrnol je na slovienski jezik« Verböczyjev ogrski zakonik: »Decretum, koteróga je Verbewczi Istvan diachki popissal, a poterdil gha ie Laſslou, koterie za Mathiaſsem kral bil, ze vſse ghospode i plemenitih hotieniem, koteri pod Wugherſske corune ladanie ſslisze, od Ivanussa Pergossicha na sslovinsshi jiezik obernien, stampan v Nedelischu leto nassegha zvelichenia 1574«, (Šaf. II. 348).

Tretji kajkavski pisatelj je Anton Vramec, doktor modroslovja, kaplan sv. Jeronima v Rimu, častni kanonik zagrebški in župnik »in Rain« (morda Brežice) in v Varaždinu, konečno župnik pri sv. Marku v Zagrebu.

Ljubić (Ogledalo II. 517) piše, da je izdal »Dielo o evangeljih za nedelje in praznike«; Kukuljević (Bibliografia hrvatska, Zagreb 1860, dio stran 178) misli, da je to dvojno delo, ker navaja sub št. 2062 »Postila svetih« naslanjaje se na Bedekovića Natale Solum. P. II. str. 126; sub št. 2063. »Prodečtva« naslanjaje se na Kerčelića Historia E. Z. p. 252. Poznejša raziskavanja so dokazala istinitost tega mnenja, samo da se knjigi navedeni z naslovom: »Prodečtva« ne more natančno določiti naslov; na zadnjem listu te knjige stoji: STAMPANOV SZLOBODNOM KRALEVOM VARV Varaſdine po June Manline M. D. LXXXLI. Prvi del ima naslov: POSTILLA VESZDA Z NOVICH ZPRAVLENA SZLOvenſzkim ieſzikom po godoune dni, na vſze leto, PO ANT. VRAMCZV SZ. Pisma Doctoru. Pſalm 118. Domine gressus meos dirige. STAMPANO V SLOBODNOM Kralievom Varaſſu Varaſdinu M. D. LXXXVI.

Listov je bilo kakih 116 do 118. V knjigi se nahaja mnogo aoristov in imperfektov.

Zastopal je Vramec zgodovinsko stroko izdavši knjigo:

Kronika kratka s szlovenzkim jezikom zpravliena v Lublane po Ivane Manline leta 1578. in potem zopet tiskana istega leta 1578.: Kronika veszda z novick zpravliena Kratka Szlovenzkim iezikom po D. Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebechkom. Ps. 118. Domine gressus meos dirige. Stampana v Lublani po Ivane Manline leto 1578. 4⁰. Listi IV in 65.

Pravopis je ogrski: *z = z*; *ž = s*; *s = z*; *sz = ss*; *š = s*; *ſs = ss*; *c = cz*; *č = ch*; *sch = šč*.

Za vzgled bodi nekaj stavkov: Huni ali Vogri velika vnosina drugoch v Panoniu ali Szlouenzku zemliu iezu dosli . . . . 928. Heneti, kize Zloueni imenuiu, pobieni iezu ouo ureme na Niem-

czech .... 1488. Ferdinandus Kral vchini na Horuateh i na Szlouenich Bana knesa Mikloousa Zrinskoga 1545.

Hieronymus Megiser[1]), porojen v Stuttgartu, šolal se je v Tübingah, kjer je postal magister l. 1577., potem je šel v Padovo učit se pravoznanstva, zasebno podučujé dva štajerska plemenitaša (Stubenberga); l. 1590—91. je opravljal službo ravnatelja evangeljske deželne gimnazije v Celovcu. Vrnivši se na Nemško je postal učitelj zgodovine v Lipsiji in umrl l. 1616. na potovanju v Linc.

Bil je zgodovinar nadvojvodov in stanov avstrijskih. Njegove službe so ga dovele na to, da se je učil tudi slovenščine; pečal se je z našim jezikom morda najbolj kot ravnatelj v Celovcu, kajti v njegovem slovarju, ki ga takoj imenujemo, se nahaja posebno mnogo koroških besed. Slovar *A* ima ta-le naslov:

> Dictionarium quatvor lingvarum, videlicet Germanicae, Latinae / Illyricae (quae vulgo Sclavonica appellatur) et Italicae sivae Hetruscae. Auctore Hieronymo Megisero. Graecii Styriae. Anno 1592. 8°.

Nekoliko besed bodi na ogled: *Ancker, ankora, železna mačka,* Carn. *sidro.* — *Dichter,* zmišlavec. — *Ehr, čast,* Carn. *slava. dyka.* — *Fraw, gospá,* Carn. *frava.* — *Freventlich, prešern.* — *Jungfraw, dejčla, divica, divojka, gospodična.* — *Keller, kelder,* Carn. *pivnica, kliet, konoba,* — *Rot, erdeč, čerben.* — *Schifferlon, brodovina,* Carn. *mornarina.*[2])

Pridejana je tudi kratka slovnica sè sklanjo in spregali: *Ta Gospud. Ta gospa. Ta oča. Ta mati. Ta dober, ta bulši, ta nar bulši. Jest Ti. Leta. Taisti. On. Kateri. Jest sem. Jest imam. Jest lubim. Čem ali očem. Imam, veim. Pišem, hodim.*

Drugo delo je: Thesaurus Polyglottus: vel Dictionarium Multilingue: ex quadringentis circiter tam veteris, quam novi Orbis Nationum Lingvis, Dialectis, Idiomatibus et Idiotismis, constans... ab Hieronymo Megisero. — Francofvrti ad Moenum 1603. 8° A—L. str. 1—872. M—Z. str. 1—751. O slovanskem jeziku pravi, da je razširjen daleč po Evropi in Aziji, da ima dvajset narečij; da so sicer najimenitnejši jezici hebrejski, grški in latinski, da se pa nemškemu in slovanskemu jeziku ni treba umikati tem trem starim jezikom gledé na bogastvo.

---

[1]) Th. Elze, Die Universität. str. 13. — Šaf., Gesch. I. 17. — J. Marn, Jez. XX., XXI. 15—19. — A. Fekonja, Lj. Zv. VI., 233—34.

[2]) Vzglede iz obojih del navaja Marn, Jezič. l. c.

Tretja knjiga ima naslov: Annales Carinthiae, Das ist Chronica des Löblichen Erzhertzogthumbs Khärndten (Noricum Mediterraneum) . . . . durch Hieronymum Megiserum Co. P. Caesareum, Weiland Ertzherzogen Carls zu Oesterreich Historiographum Ordinarium: Nun aber Churfürstl. Sächs. bestellten Historicum vnd Extraord. Professorem zu Leipzig. Gedruckt zu Leipzig durch Abraham Lamberg. Im Jahre 1612. 8⁰. XX. I. S. 1—955., II. 956—1795.

Ta knjiga zanimlje nas Slovence radi tega, ker razpravlja našo zgodovino; opisavši ljudi in vladarje, običaje, mesta, trge, gradove, samostane, gore, doline, jezera, reke, imena in grbe duhovskih in deželnih veljakov pripoveduje, da na Koroškem skoraj ni kraja ne mesta, kjer bi se ne govorila dva jezika, slovenski in nemški. Razlaga pagansko dôbo slovenske zgodovine, govori o Cirilu in Metodiju, o cirilici in glagolici, pa skoraj popolno molči o reformaciji,[1]) možno radi tega, da bi se mu ne očitalo enostranstvo.

Razvidi se, da je knjiga blizu tako uravnana, kakor Valvasorjeva: Ehre des Herzogthums Krain.

C. Katoliška dôba.

1. *Splošni zgodovinski pregled.*

Ko se je bila začela protireformacija in so ves pouk v roke dobili jezuvitje, pokazali so se nasledki tega preobrata v njihovih gojencih. Rudolf II., brat Matije, je vladal samo sedem let (1612. do 19.) in ni ne od ogrskih, ne čeških, ne avstrijskih stanov dobil dovolj pomoči proti Turkom. Priletеn in brez otrok posinil je nadvojvodo Ferdinanda iz štajerske panoge, kateri je od Karola podeljene pravice zopet vzel stanovom v svojih dedovinah. Dasi je Čehom v Pragi in Ogrom v Požunu s prisego potrdil državljanske in cerkvene pravice, vender češki protestantje do njega niso imeli

[1]) Vnd were zwar auch von dieser Reformation nicht wenig zu schreiben, demnach durch dieselbige in den dreyen Landen vast grosse Veränderung, so wol bei hohes als niedrigen Standes Personen verursacht worden: weil ich aber gleichfalls hiervon, wie von dem vorhergehenden, mehrers Berichts bedürfftig, muss ichs auff das mal gleich auch darbey bewenden lassen.

nobenega zaupanja. Splošna nezadovoljnost je rodila 30letno vojsko, ki je oškodovala Češko in Nemško, pa tudi vso Evropo (1618—48.).

Ferdinand je imel težavno stanje, ker so ga odstavili češki, moravski, šleski in lužički stanovi in za kralja izvolili Friderika, palatinskega volilnega kneza: pa tudi za Čehe nesrečna bitka na Beli Gori l. 1620. je Čehe zopet podvrgla Ferdinandu II. Upornike je kralj izgnal, Češko izpremenil v dedno državo. Lužice pa l. 1635. v praškem miru za vselej odstopil Saksoniji.

Od danske in ogrske strani je pretila nova nevarnost, ali Wallenstein je rešil cesarja in dobil za to vojvodstvo Meklenburško. Ker pa je ta prestrogo izvrševal »povračilni edikt«, so protestanti in katoliki prisilili Ferdinanda, da je svojemu najboljšemu vojskovodji odvzel poveljništvo. Potreboval ga je v vojski proti Gustavu Adolfu, pa Wallenstein je storil smrt vsled sumljivega postopanja. Odslej je stopila Francija med javne in odločne sovražnike avstrijske.

Za Ferdinanda III. (l. 1637—1657.) se je sklenil westfahlski mir (l. 1648.), v katerem je Avstrija Franciji odstopila gorenjo in dolenjo Alzacijo, deželno poglavarstvo črez deset državi neposrednje podvrženih mest v Alzaciji, Sundgau in trdnjavo Breze (Breisach); cesarska oblast se je omejila, stanovska povišala, protestantje so postali enakopravni s katoličani, Švica in Nizozemska od Nemčije neodvisni državi.

Pošteno se je trudil Ferdinand zaceliti hude rane te dolgotrajne vojske.

Njegov drugi sin Leopold I. (l. 1657—1705.) je sklenil poniževalni mir s Turki v Vasvaru l. 1664., dasi jih je cesarski vojskovodja premagal pri Št. Gothardu; tudi je začel zatirati protestante; zato se vzdignejo Ogri pod vodstvom Emeriha Tökölija; njim pomagajo Turki, podščuvani po Francozih, in prideró pred Dunaj l. 1683. Ivan Sobieski in Karol Lotarinški odpodita Turke, in cesar izpremeni v državnem zboru požunskem l. 1687. Ogrsko v dedno državo moškega zaroda avstrijskih Habsburžanov.

Turki so bili še pobiti pri Salankamenu in pri Ženti. Vojskoval se je Leopold tudi s Francozi; te vojske pa ne popišemo pobliže, ker se malo tiče nas Slovencev.

Leopold je bil omikan in pravičen, pa malo odločen vladar; ustanovil je vseučilišči v Inomostu in Vratislavi.

Njegov naslednik Josip I. (l. 1705—1711.), moder in odločen vladar, je po svojih izvrstnih vojskovodjih princu Evgeniju, Marl-

borough-u in Daunu popolnem užugal Francoze; tudi z ustaši na Ogrskem se je imel bojevati, in je Ogrom zagotovil cerkveno svobodo in državne službe domačinom.

Volilni knezi so Češko zopet vsprejeli v svoj zbor l. 1708.

Ker je umrl Josip I. brez moškega zaroda, mu je sledil brat Karol VI. (l. 1711—1740.), ki bi bil zedinil špansko monarhijo z avstrijskimi deželami in z nemškim cesarstvom, da se niso temu uprle evropske države; zato je Filip V. obdržal Špansko, Karol pa dobil Nizozemsko, Neapolj, Sardinijo, Milan in Mantovo.

Princ Evgenij se je srečno vojskoval s Turki, jih premagal pri Petrovardinu in Belem gradu in cesarju pridobil v miru požarevskem leta 1718. Temešvar, Srbijo, Valahijo do Alute, Slavonijo in Bosno do Save.

Ta obširnost avstrijskih dežel je državo bolj slabila nego krepila; tudi dvomljivo nasledstvo je bilo državi na kvar. Ker Karol VI. ni imel nobenega sina, zato je izdal nov hišni zakon, imenovan »pragmatično sankcijo«, ki obsega te-le točke: 1. avstrijske dedne dežele se ne smejo nikdar razdeliti; 2. če izumre moški zarod vladarske rodovine, potem sledi ženski po prvenstvu v istem redu, kakor moški, in sicer najpoprej cesarjeve hčere, in potem hčere brata Josipa. Po mnogih naporih cesarjevih so druge vlasti pripoznale pragmatično sankcijo; slavni princ Evgenij pa je pogodil pravo, češ, najboljše poroštvo je dobra vojna in polne blagajnice.

Po treh nesrečnih bitkah je moral cesar Turkom zopet odstopiti Srbijo in Valahijo.

Za katoliško dôbo bi morali tu omeniti še vladanje Marije Terezije l. 1740—80.; ker pa je s Karolom izumrl ves moški zarod habsburške rodovine v Avstriji, in ker se za Marije Terezije uže pokazujejo novi nazori, zato se zgodovinski pregled za katoliško dôbo sklepa s Karolom VI.

Avstrijske dežele so mnogo trpele radi vednih bojev s Turki, blagostanje je ginevalo; zato je Karol snoval nove ceste, urejeval reke in skrbel za kupčijo zlasti na Jadranskem morju; Trstu je dal prosto luko in ga zvezal z novo cesto z Dunajem; vsled tega je njegova vlada važna za nas Slovence. Avstrija je imela pet vseučilišč; ostra cenzura pa je dušila znanstveno življenje. V šolah so bili predmeti jako omejeni. Gojilo se je osobito stavbarstvo; najimenitnejši stavbar je bil Fischer iz Erlacha; mnogo krasnih

palač na Dunaju in v drugih glavnih mestih pozidalo se je na povelje cesarjevo.

a) Verske razmere v Slovencih v XVII. stoletju.

Po mnenju slovenskega zgodovinarja Trdine je bilo l. 1564. več luterskih nego katoliških Slovencev, dasi so bile cerkve na kmetih večinoma v katoliških rokah. Neimenovan pisatelj iz Kranja[1]) opisuje, kako razuzdano so takrat živeli Slovenci; opomniti bi se moglo, da tudi drugod po Evropi ni bilo bolje in še zdaj tu pa tam ni drugače. Od katoliške strani so se začeli upirati tej razdivjanosti, pa brez vidnih uspehov. Cesar Karol V. (l. 1519—56.) se je hudo bojeval s francoskim kraljem Francem I.: njegov brat, nadvojvoda Ferdinand, moral je avstrijske in ogrske dežele braniti turških napadov. Vkljub temu se je močno trudil, da bi uničil protestantovstvo, in je zaukazal strogo, da ima vsakternik protestantovske knjige izročiti oblastvu ali pa jih uničiti sam; učitelji se niso smeli nastavljati brez škofovega dovoljenja, in o Lutru se še govoriti ni smelo. Ustanovil je tudi l. 1528. s kardinalom Matejem Langom, nadškofom saligrajskim, in Krištofom Ravbarjem, škofom ljubljanskim, posebno komisijo, ki je imela nalogo, vse pokrajine preiskati gledé na versko prepričanje, in dajati svete, kako bi se katoliški veri zopet pripravila ugodna tla.

Zeló se je trudil na to stran ljubljanski škof Urban Tekstor, sin kamenitega Krasa. Živel je vzgledno in bogaboječe in je na ta način zopet vzbudil versko prepričanje v duhovnikih in posvetnjakih. Pomagal je izganjati Trubarja in je v protestantovskem Kranju leta 1556. zbrani množici govoril tako prepričevalno in prisrčno, da je poslušateljstvo priseglo zvestobo katoliški veri: ali uspehi so bili le hipni.

Najvplivnejši nasprotniki reformacije bili so nadvojvoda Karol in Ferdinand II. pa škof Hren. Nadvojvoda je stoloval v Gradcu in upravljal z »Notranjo Avstrijo«, to je Štajersko, Koroško in Kranjsko, z Gorico in Trstom, in je bil odločen katoličan. Podpirali so ga sorodniki in jezuvitje, katere je stalno naselil v svojem stolnem mestu. Najnevarnejše protestante je ali zaprl ali izgnal iz dežele, njih knjige pa pred ljudstvom očitno sežgal. S papeževim

[1]) Priobčil J. Parapat v Ltp. Mat. Slov. 1870 in v Mittheil. d. hist. Vereines f. Krain 1867, 92—93.

dovoljenjem je l. 1586. ustanovil vseučilišče v Gradcu in je izročil jezuvitom.

Razven najodličnejših ljubljanskih protestantov je izgnal novoverska propovednika tudi iz Metlike in Novega mesta: katoliški župnik Polydor de Montegnana je protestantovskega Weixlerja odpravil iz Krškega. V Kamniku je Karol zapovedal županu, da naj iz mestnega sveta odpravi vse protestante: na Bledu je bilo prepovedano poslušati luterske propovedi: mestnega župana Kranjskega so v Gradcu vrgli v ječo, ker je dovolil protestantovskemu Knafłju stanovati v mestu. Na Gorenjskem se je več občin in krajev pritoževalo proti trdosrčnemu postopanju ljubljanskega prošta in višjega duhovnika radovljiškega Gasparja Freudenschufsa: te pritožbe so šle na kranjske stanove, ki so jih podkrepili z lastnimi dodatki. Vladni komisarji niso hoteli vzprejeti pritožeb. protestantovski poslanci pa niso hoteli dalje zborovati; naposled so bili komisarji prisiljeni vzprejeti pritožbe. Radovljičani in drugi Gorenjci so se vzdignili na upor l. 1587. Ločanje in Blejci so se bolj vsled sile. kakor iz prepričanja vrnili k stari veri.[1])

V Gorico je nadvojvoda Karol poslal posebno komisijo z ljubljanskim škofom Konradom Glusičem na čelu. ki je zahtevala od protestantov, da se pokoré ali zapusté deželo. vse krivoverske knjige pa da se imajo pokončati.

Ko se je uže mislilo, da je Lutrova vera zadušena, so se pa pojavljali tu in tam novi njeni napori: nove protestantovske cerkve in naselbine so nastale pri Celju, blizu Maribora, v Radgoni in v Celovcu, in nemiri so se zopet dogajali na raznih krajih. Šè samo gorečnostjo se v takih bojih ne zmaga; tu je treba stanovitnosti in visoko izobraženega duha. Početkom XVII. stoletja so nastopili taki možje, n. pr. nadvojvoda Ferdinand. poznejši cesar Ferdinand II., ki je po bitki na Beli Gori tudi na Češkem zatrl protestantovstvo.

Leta 1595. se je vrnil z vseučilišča v Ingolstadtu v Gradec in prevzel — 16leten mladenič — vlado. Deželnim stanovom nasproti ni hotel nič vedeti o predpravicah, ki jih je Karol sicer obljubil, pa ne podpisal, in je izjavil očitno, da v svojih deželah priznava le katoliško vero. Deželni stanovi štajerski, koroški in kranjski so se mu prišli poklanjat kot novemu vladarju, zahtevaje, naj se jim

[1]) O teh stvareh sploh, glej Staré. Zgod. 188. — Trdina, Zgod. slov. nar. 110. — Križanič, Zgod. katol. cerkve, 69.

dovoli očitno veroizpovedanje protestantovstva; on pa je zahteval, naj mu poprej prisežejo zvestobo, potem se bo stoprv govorilo o drugem prašanju.

Najpoprej je odpravil od svojega dvora vse nekatolike. Nato se je napotil v Rim k papežu Klementu VIII. in se je ž njim dogovoril o nadaljnih korakih nasproti protestantom. Vsled Stobaejevega sveta je 13. kimovca 1598. l. ostro zaukazal, da se imajo takoj zapreti vse protestantovske stanovske šole v Gradcu, Judenburgu in drugod, šolniki in predikanti pa odpustiti iz službe. Dné 23. in 28. kimovca ponovi to povelje in razpostavi po Gradcu tristo zanesljivih vojakov, ukazavši, da imajo istega dné vsi protestantje zapustiti Gradec, v osmih dneh pa njegove dežele. Večina jih je odšla, posamezniki so se pa po gradovih skrivali pri svojih zaščitnikih.

Njemu so pomagali odločni škofje, n. pr. labodski škof, namestnik v notranje-avstrijskih deželah Jurij Stobaeus, ki je bil duševni voditelj katoliški stranki; na Štajerskem sekovski škof Martin Prenner, zlasti pa Tomaž Hren (Chrön), goreč katoličan, ki je, temeljito in klasično vsestranski izobražen, protestantovstvu na Kranjskem zadal smrtni udarec.

Ferdinand je bil l. 1600. za Kranjsko ustanovil reformacijsko komisijo za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Naloga te komisije je bila »ljudstvo zopet pridobiti stari veri«.

Kako je poslovala ta komisija, kaže nam »Protocoll Religionis Reformationis in Krain de anno 1614, 15, 16, 17«, ki ga je priobčil Peter pl. Radics v »Vodnikovem Spomeniku« leta 1859., str. 199—210.

β) Učni zavodi, stan omike v katoliški dôbi.

V XVII. stoletju so bili evropski narodi[1]) v nekakem mrtvilu; videlo se je, kakor da bi si hoteli odpočiti po dolgotrajnih verskih bojih, ki so prešinili vse življenjske razmere. Krepile so se samovlade, osebna samostalnost se je omejila, svoboda skrčila; z javnimi posli so upravljala oblastva.

---

[1]) Češka se je po tridesetletni vojski strašno opustošila, prebivalstvo se je skrčilo, najbolj omikani možje in premožnejši plemenitaši so morali po bitki na Beli Gori leta 1620. zapustiti domovino, prihajali so nemški naseljenci; prosto ljudstvo doma je ostalo brez učitelja; slovstveno gibanje je umiralo. — Blizu take so bile razmere na Poljskem. Kakor je na Angleškem vzmagal plemenitaški parlamentarizem, tako je na Poljskem prišla »šlahta« do vrhovne vlade, prosti narod je bil ničla; verozakonski nauk je gojil samo zunanje oblike.

Južnim Slovanom pa osobito mnogobrojni napadi Turkov niso dali časa, da bi se bili mogli izobraževati: uže s tem so si Slovenci in Hrvati zaslužili venec slave, da so vse te napade prestali in sosedne narode na zapadu branili barbarstva turškega.

Za šole in umetnost je mnogo storil škof Hren. Po vladni zapovedi so bili v Ljubljani jezuvitje vzprejeti l. 1595. in so »collegium Carolinum nobilium« osnovali za plemenitaške mladeniče in za tiste, ki bi se posvetili duhovnemu stanu; škofa Tavčar in Hren sta jih gorko podpirala.

Jezuvitski zavod je imel dva oddela, gimnazijo[1] in licej. Na šestrazredni gimnaziji so učili grški in latinski jezik, poetiko in retoriko in pozneje nekatere druge predmete: na liceju so učili višje znanosti. Poučevali so v latinskem jeziku, inače tudi pazili na nemški jezik. V tem smislu so poučevali tudi v drugih mestih: o materinskem jeziku ni bilo ne duha ne sluha.

V Novem mestu bila je deška šola uže leta 1509., katero je vzdržaval kapitelj in je ni opustil niti v najhujših časih: l. 1746. so otvorili gimnazijo. (Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, 249).

Koncem preteklega stoletja so bile tudi v Idriji latinske šole.

Duhovniki so prosti narod morali učiti v slovenskem jeziku, kajti samo tako so si mogli pridobiti vpliv, kakor tudi poprej protestantovski propovedniki. Naravno je tedaj, da se je nemščina jela širiti v srednjih šolah in v javnem življenju.

V Gorici so jezuvitje 1616. l. ustanovili učni zavod, ki se je l. 1624. razširil v petrazredno gimnazijo. Werdenberg je l. 1630.

[1]) Ker so Kajkavci Slovenci, zato omenimo tudi nekatere učne zavode na Hrvatskem iz jezuvitske dôbe. — Za Hrvatsko in Slavonijo je odločil sicer po kralju potrjen saborski ukrep 1548. l., da se ima ustanoviti višje učilišče za duhovnike, in da se obstoječe male šole popravijo in ustanové nove; ali uspeha je imel ta ukrep malo. — Prvo srednjo šolo za posvetno mladež je ustanovil v Lipoglavi opat pavlinskega samostana; trajala je do l. 1713. — V Zagrebu sta l. 1607. jezuvita Iv. Zanić in Pet. Vragović odprla latinske šole, v katere se je koj oglasilo 300 učencev. 1671. leta se je razkrojil zavod v gimnazijo in akademijo. — V Varaždinu se je otvorila gimnazija (jezuvitska) 1649. l., na Reki 1630. l., v Požegi 1699. l., v Senju 1634 l., v Križevcih l. 1665. (obe pavlinski), v Belovaru l. 1755., v Karlovcu l. 1764. Tudi Osek je dobil blizu v tem času svoje latinske šole. — Poučevalo se je latinski, samo v Karlovcu nemški; patri so bili večinoma Nemci. — Za hrvatske in slavonske klerike je leta 1564. v Zagrebu škof Jurij Drašković utemeljil »Seminarium clericorum« = črno šolo. — Prvo narodno semenišče je za svoje duhovnike utemeljil zadrski nadškof Anton Zmajević (1713—45), ki se je odprlo eno leto po njegovi smrti.

otvoril semenišče za revne dijake; sčasom se je tam učilo kanonično pravo, umoslovje, kazuistika in metafizika. Marija Terezija je nekaj omejila ta zavod, francoska vlada pa zopet razširila, ko ga je vodil Peter Nisetič iz Starega Grada na Hvaru. Avstrijska vlada mu je dala šest razredov, mu dodala modroslovski tečaj in namesto italijanskega uvela nemški poučni jezik.

V Celovcu so deželni stanovi l. 1563. odprli plemiško šolo z naslovom: »Collegium sapientiae et pietatis«, vender so se vanjo sprejemali tudi sinovi meščanskih starišev. Imela je štiri razrede, katere so vladali ravnatelj, sedem profesorjev, učitelj pevanja, orglanja in telovadbe. Dijaki so predstavljali igrokaze v latinskem jeziku.

Uže l. 1573. se je v Celovcu odprla ženska šola, prva na slovenski zemlji, in moška šola.

V Maribor se je jezuvitska gimnazija 1757. leta prenesla iz Ruš nad Mariborom, kjer je poprej dolgo slovela jezuvitska šola in odgojila mnogo odličnih mož.

Koncem XVII. in začetkom XVIII. stoletja se je v raznih deželah nekoliko oživilo duševno gibanje; to zapazujemo tudi na Slovenskem. V stolnici kranjski so se bili združili možje raznih stanov, da bi vsak po svoje pripomogel in koristil lepi domovini: začela se je gojiti umetnost in veda, stavile so se lepe cerkve, n. pr. v Ljubljani stolna l. 1701.; nunska, šent-peterska, zgradila se je mestna zbornica, semenišče, gojilo se je slikarstvo, glasba, ustanovila se je akademija glasbenikov l. 1703.; ustanovila javna knjižnica 1700. l., uvela akademija »Operosorum« 1693. l., ki je pa šele sedem let po osnovitvi začela javno delati. Vse to se je vršilo v latinskem ali nemškem jeziku. Tudi Gorica je dobila svojo akademijo.[1])

2. *Slovstveni pregled.*

Kar se tiče slovstvenih strok, ki so se najbolj gojile v tem času, je naravno, da je imelo prednost bogoslovje, osobito v prvi polovici te dôbe, to je v XVII. stoletju.

---

[1]) Bolje so razumeli v istem času svojo nalogo v Dalmaciji; tam se je istodôbno osnovala »Academia Illyrica iliti vam slovenska«; nameravala je očistiti, olepšati in obogatiti narodni jezik, pospeševati narodno knjigo in izobraževanje prostega naroda. Ljubić, Ogledalo II. 345.

Katoličani so posnemali to, kar so delali protestantje, da so se posluževali narodovega govora v besedi in v pismu: marljivo so prevajali ali prirejali za slovenski jezik ptuje izvirnike. Verski boji so vse duhove prešinjali tako močno, da so vse druge znanosti morale stopiti na stran.

Najpotrebnejše knjige v tem obziru so brez ugovora katekizmi in prevodi evangelijev; prve korake storili so jezuvitje uže v protestantovski dôbi, kajti Primož Trubar pripoveduje v predgovoru svoje knjige: »Catehismus zdveima izlagama«, da so jezuvitje izdali »einen neuen Jesuitischen Catechismus« z naslovom:

Compendium Catechismi Catholici in Slavonica[1] lingua per Quaestiones in gratiam Catholicae juventutis propositum. Per fratrem Leonhardum Pacheneckerum professum ac Sacerdotem, coenobij Victoriensis almi Cistiriensis ordinis Graecij Styrie Metropoli apud Zachariam Barthschium, Anno 1574.

To je tedaj prva slovenska katoliška knjiga.

Koprski škof Ivan Jugenerij (l. 1576.—1600.) je dal natisniti slovenski katekizem, ki se danes ne nahaja več. Tržaški, v latinskem jeziku pisani cerkveni list »Folium dioecesanum tergestinum« 1868., 144. pripoveduje: »Vsi župniki morajo o zapovedanih praznikih popoludne v cerkvi učiti kerščanski nauk in vzgojevati otroke, da časté Boga in spoštujejo očeta in mater; isto dolžnost imajo tudi duhovniki po vaséh, ki se imajo vêsti po kristijanskem nauku, natisnenem z našim naročilom v slovenskem jeziku.«[2])

Nadaljevala sta to delo Miha Mikec in Janez Čandik; v obliki dvogovora je krščanski nauk priredil Dolenjec Kastelec leta 1688. Marljivo se je v tem oziru delalo v vseh slovenskih pokrajinah; opat zatiškega samostana Franc Tauffrer je bil prijatelj šolstvu. Na Primorskem sta se trudila dva: Kemperle in Kosan (Cusani); Kemperlejev prevod evangelijev je ostal v rokopisu, Kosanov »Catechismus Sclavonicus« pa se je izgubil popolnem. V njegovi latinski pisani knjigi: »Christianus moribundus«, Venetiis l. 1749. je blizu tretjina slovenskega teksta.

---

[1]) Lj. Zv. 1883, 479.
[2]) Matija Sila, »Trst in okolica« 1882, 95.

V Istri[1]) rojen in tam delujé je Klapše v Ljubljani l. 1759. izdal knjigo »Synopsis Catechistica«.

Tudi na Koroškem se je Slovencem poskrbelo v tem obziru: Kanizijev katekizem se jim je v njihovem narečju natisnil l. 1762. v Celovcu. Slovencem na Ogrskem je Ferenc Temlin l. 1718. v Halli dal natisniti katekizem: blizu šestdeset let pozneje je Kuzmič na željo svojega vladike priredil to knjigo še enkrat.

Jako razširjena so bila v XVII. in XVIII. stoletju »Evangelia in Lystovi«, katerim je duševni oče škof Hren; ponatisnil jih je in nekoliko jim izpremenil jezik Schoenleben 1672. leta. Natisnila so se potem v letih 1730, 1746, 1758, 1764, 1777, 1787, 1792 v Ljubljani, potem v Gradcu (na prodaj v Mariboru); zadnja izdaja je služila osobito Slovencem na Murskem polju okolo Radgone.

Iz nekaterih izdaj te knjige se razvidi, da je v preteklem stoletju cerkev bila bolj narodna nego je zdaj in častila več domačih svetnikov, ki jih zdaj malo poznajo Slovenci.

Tu pridružimo drugo knjigo, ki je duhovnom rabila pri njihovem službovanju, namreč Compendium ritualis. Tak Compendium je znan za saligrajsko nadškofijo iz l. 1766. z naslovom: Appendix ad Rituale Salisburgense pro Locis et Curatis Slavonicis eiusdem Archidioecesis. V predgovoru pravi, da ima slovenski jezik več narečij in da je radi tega navedenih več besed enakega pomena, da bi se lože ohranila enotnost obreda, n. pr. pri krstu, poroki id. Knjižica ima dvajset stranij, ki so po večini slovenske.

Enak obrednik za tržaško škofijo se je tiskal 1757. l. v Trstu pri Trattnerju, 1771. leta pri Winkovitžu; za ljubljansko ga je priredil Inocencij Tauffrer 1772. l. v Ljubljani; eden »Compendium Ritualis Labacensis cum appendice germanica et carniolica« je tiskan »Tergesti« 1771. l. (V Ljubljani tudi 1808. l.) Za koroško škofijo je obrednik izdan 1830. l.

---

[1]) Frater Domenicus Stratico (1780) je priporočal slovenskim Istranom katekizem, ki ga je dal prirediti škof Brutti (1730) za koprsko škofijo z naslovom:

Dotrina cristiana // da in segnarsi nella dioecesi forense di Capo d' Istria // tradotta in schiavo // per ordine dell' illustr. e rev. monsig. // Agostino // conte Brutti // vescovo di Capodistria e conte // d' Antignano ecc // in Venezia MDCCXXXV // per Luigi Pavino // con licenzia de' superiori //

To pripoveduje prof. dr. Tomasin v spisu: Die Volksstämme im Gebiete von Triest und Istrien, Triest 1890, str. 33, in izjavlja ustno, da ima sam to knjigo, da jo pa bomo videli še le po — njegovi smrti.

Cerkveno govorništvo je čvrsto zastopal Ivan Krstnik od Sv. Križa, ki je daleko slovel kot izboren govornik; likal se je po italijanskih vzgledih. Govornik na glasu pa je uže pred njim bil Schoenleben.

Dva jako marljiva cerkvena pisatelja sta bila Matija Kastelec v XVII., Marko Pohlin v XVIII. stoletju; prvi se je omejil samo na bogoslovje, drugi pa se je poskušal tudi v posvetnem slovstvu; ni odkazal slovstvu novega pota, nego pisal je tako, da so mu morali bolje izobraženi možje oporekati in priti počasi na pravo pot.

Navadno se naglaša, da je Pohlin v slovenskem slovstvu započel gojiti posvetne vednosti; omeniti pa je vender treba, da je grof Edling kot poročevalec v šolskih zadevah na Kranjskem govoril o načinu, kako je treba poučevati, v knjigi: »Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui« l. 1777.

Molitvenikov se je spisalo mnogo; najplodovitejši pisatelj takih knjig je bil Kastelec v Novem mestu, ki pa še več svojih del ni mogel spraviti na svetlo.

Tomaža Kempčana je uže jezuvit Andrej Ivanković 1659. l. prevel na slovenski jezik; blizu sto let pozneje ga je dal na svetlo Mihael Paglovic; izdal se je potem večkrat.

Natisnilo se je mnogo molitvenikov, katerim niso znani pisatelji; med temi so bile najbolj razširjene »Molitvene bukvice«.

Cerkveno pesništvo so gojili brez uspeha Steržinar, Repež, Lavrenčič in Redeskini.

Jezikoslovje je slabo zastopano v XVII. in XVIII. stoletju; »Dictionarium Latino-Carniolicum« v rokopisu se shranjuje v licealni knjižnici v Ljubljani, italijansko-slovenski slovar patra Alazije da Somaripa je sedaj deloma ponatisnen v Letop. Mat. Sl. l. 1891. in kaže, da Somaripa nikakor ni znal temeljito slovenščine. Narečje, v katerem je pisal Somaripa, je goriško-kraško.

V XVIII. stoletju se prikazuje več slovničarjev; na Dolenjskem je rojen Hipolit, ki je daleko zaostal za Bohoričem. Samostalen in bolj poučen je Gutsman na Koroškem in stoji na stališču slovenske celokupnosti. Spisal je tudi »Katekizem« in priredil »Evangelije in branja«. Mecen mu je bil grof Goës.

V Celovcu so 1744. leta ponatisnili Megiserjev »Dictionarium quatuor linguarum«.

Marka Pohlin se je trudil v raznih strokah in je pri tem neumornem trudu preziral vse mejnike jezikoznanstva, ker ni bil filo-

logično izobražen mož — pa sicer navdušen rodoljub; izdal je v nemškem, latinskem in slovenskem jeziku do dvajset knjig, izmed katerih je prišla polovica na svitlo.

V slovnici je nazadoval, v slovarju je samovoljno koval besede, v »Bibliotheki Carnioliae« je skušal podati sliko onih rodoljubnih móž, ki so se poprej trudili za korist in blagor domovine; hotel je s tem navdušiti svoje rojake, da bi jih posnemali v tem plemenitem delu.

Blizu v tej dôbi je v Čehih Dobner izdal Hajekovo kroniko (vsled želje pijaristov), odgojil več marljivih sotrudnikov, ki so l. 1770. ustanovili zasebno učeno društvo.

Sestavljal je Pohlin »Abecednike« in »Računice«, knjige za pouk kmetskega stanu, prelagal Davidove psalme, spisaval veliki latinsko-nemško-slovenski slovar, prirejal grško čitanko za latinske šole, sestavljal enciklopedijo vednosti in umetnosti, spisaval zgodovino svojega samostana, akademije »Operosorum«.

Naravno je, da so se Marku Pohlinu začeli upirati od raznih stranij, dasi je imel nekoliko prijateljev. (J. Marn Jez. XIV. 31.)

Oglasili so se proti njemu Matija Čop, učitelj jezikov na Dunaju: Žiga Popovič (por. l. 1705, umrl l. 1774.), ki je v rokopisu zapustil: Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus etc.; Jožef Hassl v Celju v knjigi »Sveti Poſt« sklicujé se na starejše pisatelje; Oswald Gutsman na Koroškem in V. Vodnik na Kranjskem.

Vse svoje rojake je gledé na obsežno in raznovrstno znanje presegal Ivan Z. V. Popovič; mnogo je premišljal, kako bi se vsem Slovanom ustanovila vzajemna azbuka, kako bi se mogle pobliže opisati osobito južnoslovanske dežele v zemljepisnem in zgodovinskem obziru.

Zraven Pohlina se je za šole zanimal Janez Nepomuk grof Edling[1]) iz Ajdovščine na Goriškem, c. kr. poročevalec v šolskih zadevah na Kranjskem; postal je cesarski komornik in na

[1]) Šaf., Gesch. I. 26—89. — J. Marn, Jez. XXII. 54—55. — Grof Edling je gojil tudi pesništvo. — Gajeva knjižnica str. 151 navaja: »Lubesen Joshefa II. pruti svojemu blishnemu« in druge pesmi mit deutscher Uebersetzung von J. N. Grafen von Edling. V Lublani 1779—80. Izvirnik je spisal P. Damascen in objavil v Skupſprauljanje Kraynſkeh Pissaniz 1779. — Opeval je lepoto slovenskih rek v nemškem jeziku, n. pr. Der Ifenz und die Laybach. Eine Idylle von J. N. Graf von Edling. Augsburg. J. Lotter 1781. 8. 13. — Na slovenski jezik je Antona

zadnje dvorni svetovalec na Dunaju; predsedoval je društvoma »Operosa« v Ljubljani in »Arcadia« v Gorici. Spisal je:

Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui possebnu sa dushelſke uzhenike u zeſarskeh kraileveh dushellah. Dunej. Stiſnen per shlahtnimu goſpudu Josheſu od Kurzboeka, zeſarſkemu krailevemu Ilirſkimu dvorſkimu buqueſtiſkavzu inu buquekupzu 1777. 8. 275.

Kaj zahteva od učiteljev, povedal je v knjižici: »Forderungen an Schulmeister und Lehrer der Trivialschulen germanico simul et carniolico idiomate. Laybach, Egger 1778. 8.«

Zakonodajstvo.

Slovenci se ne mogó ponašati s takó starimi spomeniki zakonodajske vsebine, kakor njihovi sosedje v Istri, čijih »Razvod istrijanski« se je omenil v protestantovski dóbi. »Vinograjskemu zakonu« pridružijo se rokopisni dokazi, da se je pri sodiščih obravnavalo in prisegalo tudi slovenski; v XVIII. stoletju nahajamo uže tiskane sledove zakonodajstva, dasi ne samostalne nego samo prevode. M. Pohlin navaja v Bibliotheca Carnioliae (l. 1862.) str. 18: Erberg (Danielis ob.[1]) Carni Gottseviensis A. A. L. L. (= Artium liberalium) et Phil. Magistri J. U. D. Criminalium Causarum Actuarii et Provinciae Carnioliae Secretarii sub nomine. Fidu (?) Academici Operosi Labacensis.

Erbrechts auſser Testament und andrer letzten Willen, auch was deme anhängig in Dero Erbherzogthum Krayn (Neue Satz- und Ordnung Carls VI. Röm. Kaisers). Graetz Anno 1737. Fol. Reimpressus Tergesti 1775 in germanico et carniolico idiomate. — Pobliže neznano delo.

Za Marije Terezije so se začenjali ukazi in razpisi razglašati tudi v slovenščini, n. pr. razglas »O splošni razdelitvi pašnikov«[2] z dné 4. decembra leta 1768. v Ljubljani; »O popisovanju duš«[3] z

Janše »Nauk o čebelarstvu« preložil Peter Pavel Glavar l. 1776., prevod je ostal v rokopisu. Mitth. d. hist. Vereins für Krain 1848. 41. — O Janši govori Linhart. Versuch einer Geschichte von Krain II. 327. — Wurzbach. Biographisches Lex. X. 89. — Aug. Dimitz. Gesch. Krains IV. 183. — J. Navratil. Spomenik šeststoletnice. — J. Vrhovec, Lj. Zv. 1885. 474.

[1]) L. Žvab. Lj. Zv. 1886. 375.

[2]) P. pl. Radics, Ltp. Mat. Sl. 1879.

[3]) Ibidem in Kr. 1884, 261.

dné 10. marcija l. 1770. na Dunaju; tiskan je razglas na mali póli in folio, na prvi polovici nemški, na drugi slovenski: prevel ga je M. Pohlin. Peti odstavek se glasi:

»Is tega konza (zu diesem Ende) ima letú ulſazhihernu (allgemeine) popiſſvanje od teh Kraishauptmanskih Komiſſariou, inu od teh shounirskih Oſizirjou skup, inu tudi popiſſanje te voshne shvine, inu ſtiveinje teh hish po ti od nas naprei piſſani vishi usetu biti.«

»Pravila o razbojnikih« z dné 25. maja l. 1770. v Ljubljani so izdana v nemškem, italijanskem in slovenskem jeziku: »Plačilo o vožnji vina po Savi« z dné 31. maja l. 1774. v Ljubljani.

Tudi benečanska vlada se je ozirala na jezikovne potrebe dotičnih dežel: H. Guttenberg omenja v Zeitschrift des Deutschen und Oesterr. Alpenvereins 1881, 39, »Logarski red« z dné 16. decembra l. 1777. in »Dodatek« z dné 23. aprila l. 1778 v italijanskem in slovenskem jeziku.

Bogu bodi potoženo, da še ni bilo moči do zdaj stakniti izvoda tega zakona. — Zelo zanimljive so te-le knjižice:

1. Teutsch-[1] und cränerische Wehrungs-Veränderung sambt Einem — Interesse — Entwurf. Von Hans Jacoben Kärner. Laibach 1637. 8.

2. Teutsch- und Crainerische Wehrungs-Veränderung etc. Laybach bei Jos. Thadd. Mayr 1687 in 8. oblongo.

3. Teutsch- und Crainerische[2] Wehrungs-Veränderung sambt einem beigefügten ganz ausführlichen Interessen-Entwurf. Verlegt durch Hanns Jacoben v. Kärnburg. Laibach 1701. 12.

Pasijonske igre na Kranjskem.[3]

V X. stoletju se začenjajo obhajati velikonočne igre verskega značaja na podlagi velikonočne liturgije velike sobote: recitovalo in pelo se je iz prva latinski, potem se je jel rabiti narodni jezik. Čehi imajo iz XIV. stoletja več latinskih in čeških velikonočnih iger. Najbolj so se prikupile take igre Nemcem: iz nemških in nenemških dežel hodijo še zdaj znane pasijonske predstave gledat v Ober-Ammergau na Bavarsko.

[1]) Mitth. d. h. V. f. Kr. 1846, 61.

[2]) Mitth. d. h. V. f. Kr. 1858, 11. — Ta Karner a Karnburg je bil: geschworener Buchhalterischer Raitofficier und Kanzley-Ingrossist, Academicus Operosus.

[3]) A. Koblar, v Izvestju muz. društva za Kranjsko 1892, 110—125.

Prvotni epični spev se je prelevil sčasoma v epično-lirično obliko. Leta 1598. in 1599. je divjala v Ljubljani strašna kuga in silno vznemirjala ljudi; bratovščina »Odrešenika sveta«, obstoječa iz imovitih trgovcev, je osnovala slovesen izprevod, predstavljajoč na veliki petek bridko trpljenje Jezusovo, da bi odvrnila strašno morilko. V ta namen zbrana glavnica je znašala blizu 3000 gld.

Blizu istodóbno so jezuvitje in kapucinci prirejali take izprevode; celo deželni stanovi so je gmotno podpirali. Kmalu so pa pridevali takim igram skupine tudi iz posvetne zgodovine.

Iz Ljubljane so se razširile procesije tudi v Novo mesto, Kranj in Škofjo Loko; v Kranju so dné 6. aprila 1730. l. na velikem trgu predstavljali Kristovo trpljenje; predstave so se vršile v 13 do 15 podobah, ki so vsaka imele po več oseb.

Najvažnejše so bile predstave, ki so jih napravljali kapucinci v Loki od 1721. l. počemši; bile so izvirne, nenavadno obsežne in so se vršile v slovenskem jeziku. Kapucinski arhiv v Škofji Loki ima rokopis z naslovom:

Instructio pro Processione Locopolitana in die Parasceues.
FVnesta VIsV InCepIt ReDeMptorIs nostrI ProCessIo (1721).

Rokopis obsega tisoč slovenskih in nekaj nemških stihov ter zgodovino in red izprevoda. O. Romuald je sestavil red in zložil morda tudi ves spev.

Podobe so bile té-le: 1. Raj in padec prvih starišev (predstavljajo jo udje bratovščine »Odrešenika sveta« ali pa ljudje iz Reteč in Gorenje Vasi); 2. Smrt; 3. Zadnja večerja; 4. Samson; 5. Krvavi pot (igralci iz Dorfarjev ali Crngroba); 6. Bičanje; 7. Kronanje; 8. Jeronim; 9. Ecce homo; 10. Krist na Križu (podobo pelje troje konj, šest mož jih vodi; pod križem sta Magdalena in poželenje, zadaj predstavlja četvero oseb Evropo, Azijo, Afriko in Ameriko); 11. Mati božja sedem žalostij; 12. Skrinja zaveze; 13. Grob Kristov nese štirinajst loških meščanov, oblečenih v rudeče kute; ob straneh gre šest starešin v črnih plaščih; njim sledé godci, duhovniki, starološki župnik in nazadnje verno ljudstvo. Loški samostan je shranjeval 278 oblek za izprevod.

Igralci so morali znati svoje oddelke na pamet.

Pesniške vrednosti ti stihi nimajo; v vzgled bodi IX. podoba: Žalostna mati božja:

O salost preuelika,
Poglei zlouek tuoiga odreshenika
S kai senimi tesauami ie on obdan.
H te smrte toku grosnu pellan.
Ta theshki krish more on uleizhe
Zhe uozhe tebe suoio gnado obleizhe id.

Ljudje so se vedno manj in manj zanimali za te predstave. niso si hoteli napravljati novih oblek, in tako je izginila resnoba in dostojnost; zato je duhovska in posvetna oblast delala na to, da so se odpravile te procesije; naposled jih je Marija Terezija strogo prepovedala.

Te igre smemo smatrati kot početke slovenske dramatike.

V XVIII. stoletju se pokazujejo prvi početki posvetnega pesništva; navajajo se pesni iz l. 1732., ki kažejo, da se je pesnik naslanjal na predmete iz staroklasičnega slovstva. Opozoril je na nje P —h v Novicah l. 1862, 40 v spisu: »Stare slovenske pesmi«.[1]) Prva polovica tiskana, druga pisana, ima ta-le naslov: Cantilenae variae, partim antiquae, partim novae in hunc libellum transcriptae, ne pereant et oblivioni dentur, ut posteris devota esse queant.

Has cantilenas conscripsit in octobri 1733.

Antonius Wider, Parvista.

V dvospevu z Astrejo se navajajo Epikur, Bogataš, Aleksander Véliki, Macchiavelli, Orfej, zgovorni Ciceron, bogati Krez, zdravnik Galen, modrijani Platon, Aristotel in Dijogen.

Izmed devetnajstih kitic bodi v vzgled:

16. Galenus arzat.

Kai tukai stoim, nu gledam nebu
Gdu urata sapreti podstopil se bo;
Veliku sim taushent osravil ludy,
Sai taka dobruta nebesa doby.

P. Joannes Damascenus Dev, porojen iz Tržiča na Kranjskem, učitelj (lector) modroslovja in bogoslovja v Ljubljani, ud društva »Operosi« z naslovom »Utilis«, prijatelj domačemu pesništvu, ki ga je tolažilo v njegovi bolezni; umrl je 1786. leta v Ljubljani. — Izdal je:

Skupsprauljanje Kraynskeh Pissaniz od Lepeh Umetnost. V Lublani 1779. 8. 17. Pisanize od lepeh umetnost na tu lejtu 1781.

---

[1]) J. Marn, Jez. XXII.

Spisal je tudi opero »Belin«, kateri je Jaka Zupan, učitelj v Kamniku, zložil napeve; zopet je izdana v šestem zvezku Slovenske Talije 1868. l.

Janez Mihelič, župnik v Radečah, je zložil: »Mila pesem« v Damascenovi zbirki: Skupſpraulanie id.; Martin Naglič, učitelj poetike v Ljubljani, pesen: »Nezhemernoſt tega ſvejta« v Skupſpraulanie id.

Prisege ljubljanskega mesta.[1])

V knjižnici dunajskega vseučilišča (Manuscr. III. 35), se nahaja rokopis triintrideset listov, katerih prvih 26 je manjše oblike od zadnjih sedem. Ves rokopis ni pisan v isti dóbi in od iste roke, nego obstoji iz dveh priseżnih knjig ljubljanskega mesta iz let 1619. do 1637. in 1711. do 1740. Vsaka prisega ima svoj list. Prisege so pisane v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku: samo slovenski so prisegali: valpot, prekupec, solomerec, čolnar, gozdarski hlapec in tesar; slovenski in nemški: žitomerec in čuvar, vinomerec, vratar in priče; slovensko-nemški in italijanski: meščan in stanovnik.

V jezikovnem obziru se ne razlikujejo od priseg Kranjskega mesta.

Dve središki (Friedau) prisegi[2])

iz sredine XVIII. stoletja se hranita v središkem arhivu; prva je bržkone iz leta 1730. do 1740., druga je napisana štirideset let pozneje.

Prisega iz l. 1697. se nahaja v knjigi: »Župnija sv. Lorenca na Dravskem polju« l. 1885., kjer je čitati:

Volgt der Aydtschwur auff windisch, so durch Johann Michael Gigler an. 1696 eingeschrieben worden: Jest N. Oblubim inu persheschem . . Gospodi Bogu nebeshkimu, da iest utich rezhech kir sem sedaj k heni pritzhi na pre postaulen . inu upraschan bodem, ozhem to prauo zhisto boschio resnizo pouedati, obeno krivizo gouoriti alli noter meschati enimu alli drugimo, sa per : : iatelstva, Souraschtva alli mitta vollo perloshiti alli vseti, kakor bi tu ismishleno moglu biti. Samuzh moie vedenie po pravi resnizi taku dati, inu pouedati, kakor se enimu karschanskimu poshtenimu zhlouekhu spo-

[1]) P. pl. Radics. Ltp. Mat. Sl. 1879. — Dr. Fr. Simonič, Ltp. Mat. Sl. 1884, 196—220.

[2]) M. Slekovec, Kres 1882, 282.

dobi, inu iest na sodni Dan pred Gospud Ozhetom Nebeshkim bodem mogu antuert dati [: tudi netschem mio sposnanie obednimu povedati pred sa taysto od te Vischi Gosposke Slische offnane bode :] ako meni gospud Bug, Ozhe, Sin Sveti Duch inu ta prechista Sueta Diuiza Mati Maria inu ta Sueti Euangelum na letim Sueti inu na moij posledni uri pomagai. Amen.

Prisege iz XVIII. stoletja.[1])

Ljubljanski kapitelski arhiv (fasc. 185, št. 6) ima to-le prisego:

Jeſt Marina Burianka Perſheſhem gospudi Bogu ena praua zhiſta perſega, de ſem jeſt moiemo moſhu Andreio Buriano 18 Cron, Ena ſloueſam (!) kraua ena teliza, Inu 2 para ouac k' grunto perneſla koker meni gospud`Boh, inu niega brez vſega madeſha ſpozheta Diuiza inu mati Maria na maio padſledna vra pomagaite. Amen.

Prisege iz kotoribskega protokola.

Kotoriba je mestece v Medjimurju ob reki Muri in ima nekaj nad 3000 prebivalcev, ki so večjidel katoličani. Matija Valjavec je v Kresu 1885. l. objavil nekoliko priseg iz 1724—1734. l., poimence prisege mestnega sodnika, prisege brodarjev, maltarjev, krčmarjev, red različnih rokodelstev in cene nekaterih rečij.

Jezik je kajkavsko narečje; navadna prisega se glasi takó-le:

Ja N. N. prisižem otcu bogu, sinu i duhu svetomu, blažene device Marije, vsem božjem svetcem in sveticam, da ja gospode moje zemeljske hočem veren in poslušen biti vu dostojneh zapovedih podložen i varašu kotoribskom vu vsem veren hočem biti id. id.

Slovensko tožilno pismo iz 1648. l.

To pismo je tožba Središčanov proti ormoškemu graščaku; pismo je koncept, v katerem se nahaja mnogo skrajšanega in popravljenega. Evo nekaj na ogled:

Mi: Gospodin Groff Landts V Stajerie ij vssa suetloga orsaga miloštiuna ij visoko postuvana Gospoda.

[1]) J. V., Izvestje muz. društva za Kranjsko 1892, 160.

Dostakrat smo se mi siromake purgare sreanskoga varosa pertoshili ij pomochi iskali per suetlim orsage, da bi mogli en mir imeti koker druge mesta druge varosche v Staierne id.[1])

V XVII. stoletje spada tudi fevdna dolžnost iz leta 1637., katero je zapisal Jarnik.[2])

Dolžni list iz 1630. l.

Nahaja se ta slovenski dolžni list v zapuščini Ferd. Kočevarja in obsega dve strani; pisava je površna. Jezik se odlikuje po nekaterih starih oblikah (nahajata se celo dva aorista); v jezik je vmešana tudi hrvaščina.[3])

Slovenščina v bratovščinah[4]) v XVII. in XVIII. stoletju.

Zapisnik bratovščine svetega Antona Paduvanskega v Naklem 1689. leta pové, da je umrl Janez Mrjasec, »tega ſpoteshigniga (!) Ratha Gospud in ta Vigshi Camrar is Craina«. Kaplan Fr. Maren je dné 24. januarja 1752. zapisal med mrtve ude »ranzega ussoko zhaſti urednega Gospuda Kussa, nar uredneshega faimoshtra Nakleske fare inu velizega Dobrotneka useh Boshich uesha.« (!)

Župniški izpit iz 1750. l.

Matija Zupin in Anton Palčič sta 1750. l. pri tržaškem konsistoriju delala izpit in sta poleg navadnih vprašanj dobila nalog sestaviti govor o predmetu: »Videns Jesus civitatem, ſlevit super illam«. Nekoliko odlomkov iz njunih govorov objavlja mesečnik tržaške škofije »Curia episcopalis« iz l. 1869. str. 143—4. Palčičev govor v odlomku bodi tu za vzgled:

Viduchi Jesus grad od Jerusalema somise prolile susce; — moi predragi grad so dusse nasse, sgora oneh on gioce cadar mi drugi pademo u grih, tadai on gioce, sacai duse nase on negleda vec cacor pervo, cadar sgubimo .... negovo tadai on gioce; no co mi drughi nechiemo da Jesus

[1]) M. Slekovec, Kr. 1882, 282—83.

[2]) J. Scheinigg, Kr. 1883, 326—27.

[3]) V. Oblak, Ltp. Mat. Sl. 1887, 259—315.

[4]) J. V., Izvestje muz. društva za Kranjsko 1892. 159. Istotam glej o Sprejemnicah v bratovščine. V. Oblak, Ltp. Mat. Sl. 1891, 131—4.

Op. 1642. l. naznanja briksenski škof Janez podložnikom na Bledu, da namesto Adama Pipana pride za oskrbnika gospod Waidman. To oznanilo, obsegajoče eno stran, pisano v »pisarnem jeziku« se nahaja v ljubljanskem deželnem muzeju.

ioce, tecimo largo od griha, pustimo crivigne, pustimo svaco slo, i oslismo negove sapovedi, taco chiemo resveselit Jsusa, i en dan chiemo miloschio negovo dosegnit ..... nebesco. Uni grad anbet (!) ie bil nel lepci, taco duse nase so nel lepce cadar so u milosti od Boga, on ih gleda cacor negove ....

3. Pisatelji.

Tomaž Hren (Chrön)[1] (1560.—1630.)

se je porodil v Ljubljani 13. novembra l. 1560., kjer je bil njegov oče mestni svetnik, pozneje župan in deželni poslanec in pristaš protestantovske vere.

Hren ni ostal v Ljubljani, nego je uže v desetem letu pohajal šole v admontskem (»vodomotskem«, Levstik) samostanu na Gorenjem Štajerskem. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani in se potem napotil na dunajsko vseučilišče, da bi bil »kandidat prostih umetnostij« (Artes liberales). Nato se je odpravil na Italijansko učit se pravoznanstva; zbolevši v Ljubljani za mrzlico se je zaobljubil, da postane duhovnik, če ozdravi.

Ozdravevši odšel je 1586. l. v Gradec in se posvetil bogoslovskim študijam in postal župnik v Sekavi, dve leti zatem kanonik ljubljanski; 1597. l. ga je nadvojvoda imenoval ljubljanskim škofom; po mnogoletnem in uspešnem pastirjevanju je umrl Hren 1630. l.

Uže v dijaških letih je na Dunaju gojil[2]) pesništvo in zložil v latinskem jeziku marsikatero lepo pesnico; mera mu je po večini safiška kitica. Pesni se odlikujó po spretnosti v jeziku, po vzvišenih mislih in po lepih prilikah in podobah.[3]) Zložil je med drugimi krasno odo na proslavo krsta nadvojvode Ferdinanda II., sina nadvojvode Karola, vladarja Notranje Avstrije, in Marije Bavarske. Na tak način

---

[1]) Peter v. Radics, Der Laibacher Bischof Thomas Chrön und die slovenische Literatur. Triglav 1863, št. 29—30. Idem: Tomaž Chren, pesnik, mecen umeteljnosti in podpornik vednosti. Kulturno-zgodovinska študija. Ltp. Mat. Sl. 1878, 1—33. — Šaf. 17—99. — Argo 1894.

[2]) V licejalni knjižnici v Ljubljani se nahaja rokopis njegovih pesnic z naslovom: Libellus poematum sive Carminum variorum generum Thomae Chren Labacensis Carniolani. L. L. Candidati.

[3]) Radics, o. c. p. 5.

Op. Papež Gregor XIV. je dal Hrenu 3. avgusta 1621. odpustek vernim dušam na veliki oltar cerkve Gornjega Grada. Škof Hren je prevel na slovenski jezik dotični dekret, ki je shranjen v kapitelskem arhivu ljubljanskem. (Fasc. 49, št. 3.) A. K., Lj. Zv. 1888, 699.

naklonil si je Hren visoko gospôdo, pa tudi nižje gospôde ni pozabil: opata Lavrencija v Zatičini, svojega pokrovitelja in poznejšega sotrudnika, pozdravil je s primerno pesnico. V poznejši dôbi resnega protireformatorskega delovanja mu je utihnila Muza.

Po smrti nadvojvode Karola 1590. l. začela se je ostra protireformacija po Štajerskem, Koroškem in Kranjskem; na Kranjsko so poklicali jezuvite, ki so se 1590. leta naselili v Ljubljani in leto potem prevzeli vodstvo gimnazije. Hren podpiral jih je duševno in gmotno pospeševal njihove namene. Hren je bil duša omenjene protireformacijske komisije.[1] Leta 1614. je postal namestnik v Notranji Avstriji in je stoloval v Gradcu; če so bile važne obravnave, prihajal je v Ljubljano, tako n. pr. 1. februvarija, 20. marcija, 8. novembra 1614. l.; 1615. l. večkrat za delj časa; 1616. l. štirikrat; nekaterekrati tudi v poznejših letih.

Goreče je razlagal dan na dan po 3—4 ure nauke rimsko-katoliške vere; včasih je naletel na uporne ljudi, včasih pa je beseda tudi kaj izdala, kakor priznava sam. Vodil je obravnave razumno in previdno.

Včasih so ga nadomeščali deželni vicedomi: večkrat se omenja Ottavio grof Panizohl. Člen te komisije je bil tudi generalni vikar, glava duhovnemu sodišču.

V sumljivih krajih so bili nastavljeni podkomisarji, ki so ljubljanski komisiji olajševali težavni posel. Obravnavalo se je v škofiji in v vicedomski hiši.

Ta komisija je imela popolnem obnoviti staro rimsko-katoliško vero vsemu ljudstvu. Gledalo se je zlasti na to, da se je po zakonu opravljala izpoved in sv. obhajilo: vsaj jedenkrat v letu bi moral to vsak katoličan opraviti.

Kdor se ni držal zapovedi o postu, je moral plačati deset do petdeset zlatih.

Komisija je smela pobirati tudi desetino.

Gledati je bilo na to, da grajščaki podložnikov ob zapovedanih praznikih niso silili na delo.

Nenravnost je bila zelo razširjena; skorej splošna je bila ta šega, da zakon ni imel nobene prave podlage.

Važna dolžnost te komisije je bila, uničiti vse protestantovske knjige. Prvikrat so jih sežigali 1600. in 1601. l.; drugikrat so jih

[1] Peter v. Radics: »Ueber ein Protocoll Religionis Reformationis Krain 1614—1618«. Vodnikov Spomenik 1858, str. 199 id.

sežgali tri voze; nekaj knjig so odkupili stanovi, ki so jih hranili v ljubljanski zbornici.

Hren se je bil v pismu do papeža sam pohvalil, da je dal sežgati mnogo knjig. Knjige, ki so se hranile v ljubljanski zbornici, so dobili vsled povelja Ferdinandovega jezuviti.

Leta 1774. je pogorelo jezuvitsko poslopje, in tedaj so se pokončale še tiste slovenske protestantovske knjige, ki jih niso mogli uničiti poprej.[1]) Slovensko slovstvo je imelo veliko škodo.

Istotako je ravnal zagrebški škof Juraj Drašković; s svojimi naredbami, z vojno silo in z izobčenjem izgnal je vse privržence nove vere. Grega Vlahović iz Ribnika je moral iti na Kranjsko (v Novo mesto in Ljubljano), Peter Lukić v Kropo pri Črnomlju, Ivan Drugnić, Melanchthonov učenec, je šel na Ogersko; tudi nekateri plemiči so se preselili tja, n. pr. Jankovići, Stančići, Petričevići in drugi; samo Zrinjski so ostali in so bili tihi privrženci nove vere.

Mihaela Bučića, župnika stenjevečkega, je Zrinjski vsled njegove prošnje premestil v Medjimurje, kjer je mirno živel in živahno pisal knjige. Iz Pazina so morali zbežati Krafthofer, Ilej, Živčić in Jurij Zvečić.[2])

Na Kranjskem so 1597. l. čez 37 let zopet slavili sv. Jurija; 1598. l. so v Ljubljani zopet katoliki dobili v oblast špitalsko cerkev; 1620. l. ni bilo nobene novoverske vasice več, samo posamezniki so še ostali luteranci.

Na Štajerskem n. pr. pri Vindenavi[3]) blizu Maribora se po 1627. l. ne nahaja več sledu protestantom; tudi po drugih krajih, n. pr. v Radgoni so izginili; samo na Koroškem so se obdržali.

Za oživljenje katoliške vere na Koroškem se je mnogo trudil škof Prenner, ki je 1604. l. štiri mesece propovedoval vsako nedeljo, inače pa z osebnim vplivom delal tako marljivo, da so se meščani z večine zopet povrnili k rimsko-katoliški veri. Procesije sv. Rešnjega Telesa so se mnogobrojno udeležile celó gospé plemenitega stanu, nekatere preoblečene kot slovenske kmetice, da

---

[1]) V Čehih je lovil in sežigal protestantovske knjige Anton Koniaš (1691. do 1760.); znan je po svojem delu: »Clavis haeresim claudens« — »Klič kacířske bludy« t. j. imenik prepovedanih knjig.

[2]) J. Kukuljević-Sakc., Glas. Hrvati 125.

[3]) Ignaz Orožen, Das Dekanat Kötsch, Graz 1881.

bi jih ne spoznali njihovi možjé. Na Koroškem je vender še zdaj kakih 200—300 slovenskih protestantov.

Da bi katoličani mogli uspešno delati za svoje namene, posluževali so se istega sredstva, kakor protestantje, namreč knjig.

Privrženci novi veri so uvideli takoj, da je od sile potrebno sè slovenskim ljudstvom govoriti v njegovi besedi in zanj pisati potrebnih knjig. Razumni in temeljito omikani Hren je tedaj ukrenil, da se je v Ljubljani v stolni cerkvi božja beseda oznanjevala slovenski; on sam je bil spreten govornik; njemu so zvesto pomagali jezuviti; ob nedeljah in praznikih je on sam mnogo let opravljal ta posel.[1] Jezuviti so imeli skrbeti za enega slovenskega in enega nemškega propovednika; slovenski je bil P. Nikolaj Koprivec.

Tudi za knjige je skrbel Hren; on sam je prevêl na slovenski jezik evangelije in liste za nedelje in praznike z naslovom:

Evangelia inu lystuvi[2], na vse nedéle inu jmenitne prasnike céliga lejta, po ſtári kàrſzhanski navadi resdeleni, vſem Catholiſhkim cerkvam, ſtuprau v' kranjſki desheli, k' dobrimu s' novizh is Bukovskiga na Slovénſki jesik svetſu preloshcni, s' perpuſzheniem tiga v' Búgu viſsoku vrejdniga vivuda inu goſpuda Thomasha[3] devetiga Lublanſkiga

[1]) Mitth. d. hist. Vereines f. Krain 1854, p. 46.

[2]) P. pl. Radics, Triglav 1865, št. 29, navaja ta naslov: Thomas Nonus Episcopus Labacensis, Archiducalis Consiliarius et Reformator: 4 Evangelia inu Listi in molitve po pridigi. Stiskanu itd. Natisnjenih je bilo 3000 izvodov, ki so stali škofa 647 gld. Eden izvod (dva dela v enem zvezku) se nahaja v grof Attemsovi knjižnici v Ljubljani, 179 str.; pridejanih je tudi nekaj mrtvaških pesnij. —

[3]) Šaf. 17—99.

Op. Stapleton. Neznanega prelagatelja evangelia, preložena po Stapletonu v osemnajstem veku. Objavil Anton Raič (Progr. vel. realke v Ljubljani 1887 in 1888) ponatis v Ljubljani 1888. 8. 122. Rokopis se nahaja v ljubljanski licealni knjižnici, kamor je prišel iz Zoisove zapuščine, in obsega 114 listov. Vsebina so evangeliji: 28 jih je iz zimskega dela Angleža Tome Stapletona, 29—55 iz poletnega dela istega pisatelja, 56—82 so »Euangelia in Festis Sanctorum totius Anni«. Neki duhovnik je za svojo rabo za posamezne nedelje in praznike sproti prestavljal evangelije in to morda predno je vladika Hren izdal svoje »Evangelia in Lystove«; mnogo je prepisaval iz Dalmatina (V. Oblak, Lj. Zv. 1888, 695), in Sikst Carcanus, škof Germanski, ki ga je papež poslal, da obišče ljubljansko škofijo, je dal Hrenu dné 5. decembra 1620. dva dekreta, da sme vnovič izdati Mali in Veliki katekizem Petra Kanizia, ter tudi natisniti slovensko svojo pesmarico »Hymnologium Slavicum«. A. K., v Lj. Zv. 1886, 700.

Shkoffa i. t. d. na svitlobo dani 1612. Istiſkanu v' Nemshkim Gradzu ſkusi Juria Widmanſteterja 1613. 8°. 136 in 43 listov. Da je ta knjiga došla dobro, razvidi se iz tega, ker se je natisnila večkrat; Janez Ludovik Schoenleben jo je dal 1672. l. in pater Hippolyt 1730. l. natisniti na novo.

Ker se je bila uničila tiskarna v Ljubljani, se je knjiga tiskala v Gradcu. Kopitar navaja vzglede v slovnici XLII. in 157. pa J. Marn l. c. Hren je gledal čez ozke meje svoje ožje domovine; radi tega se jezik njegovega prevoda bliža hrvatskemu narečju.

Jezuvitje, katere je pozval v Ljubljano, so imeli v svojem vzgojevalnem načrtu vaje v govorništvu, deklamacije in gledišĉne igre. Izvirne igre domačih pisateljev, ali prevode iger, ki so se priljubile na dunajskem dvoru, so dali ob slovesnih prilikah predstavljati v Ljubljani in so k njim povabili najodličnejšo gospôdo iz Ljubljane pa tudi s kmetov. Kranjska dežela je letno podporo takim predstavam od 500 zvišala na 1000 gld. Predmete takim igram so jemali včasih tudi iz domače zgodovine.

Blagodušni in radodarni mecen takim igram je bil škof Hren. Leta 1611. je jezuvitom v Tivoliju sredi lepega prijetnega gozda dal sezidati vedrilnico.

Podpiral je tudi druge umetnosti. Udeleževal se je pevskih produkcij jezuvitskih učencev[1], ki so leta 1599. rojstvo Kristovo praznovali z latinskimi, slovenskimi in nemškimi pesnimi. Kupoval je muzikalične knjige; v škofovski stolnici v Gorenjem Gradu je dal od benečanskih mojstrov postaviti dragocene orgle. Utemeljil je ustanovo za dijake in odločil, da se ima vsak štipendist učiti muzike. Če je pri škofovski cerkvi v Ljubljani nedostajalo domačih godcev, pozval jih je s Češkega.

Kupoval je slike od inostrancev, pa tudi domačine počastil in podpiral z naročili. Po domačih slikarjih Janzilu, Plavcu, Planerju, Wolfu in Krenu je dal zaljšati cerkve.

Tudi posvetne slikarje je podpiral. Slikarja Mat. Planerja je poslal v Sisek, da si ogleda ležo tega mesta in potem naslika »Bitev pri Sisku«; delo je stalo škofa 200 gld.

Popraviti je dal stolno cerkev v Ljubljani; v Sisek in Petrinjo je pošiljal svoje zidarje in druge delavce, da so pomagali pri zidanju cerkve.

---

[1]) Radics, Ltp. Mat. Sl. 1887, 23.

Svojim prednikom na ljubljanskem škofovskem sedežu je postavljal spomenike.

Janez Krstitelj Costa iz Gorice je popravljal oltarje v ljubljanski stolni cerkvi.

Iskreno je gojil vednosti, nakupaval astronomično orodje; spisal je sam »Opus Canonicum«, čigar jeden del je za časa Valvasorja hranila ljubljanska škofijska pismohranilnica (arhiv), jeden se je pa uže takrat bil izgubil. Spisoval je sam »Letnike« = Jahrbücher; sploh je Hren vse svoje sodobnike daleko presegal po vsestranski omiki.

Janez Ludovik Schoenleben[1]) (1618.—81.)

iz Ljubljane, kjer je njegov oče županoval, učil se je od 1648. do 1654. l. v jezuvitskih šolah, vstopil v njihov red, pa ga zopet zapustil in postal stolni dekan v rojstnem mestu, pozneje v Ribnici, naposled se je pa umaknil vsem službam, da bi se posvetil samo vednostim.[2]) Dobil je tudi naslov: »Protonotarius Apostolicus«. Umrl je v Ljubljani.

Bil je na glasu kot spreten slovenski in nemški propovednik in jako plodovit pisatelj v nemškem in slovenskem jeziku, a vedno zvest slovenski svoji domovini; Valvasor našteva 38 tiskanih njegovih knjig in knjižic in več rokopisov in zbirk (Collectanea, Notationes). Izdal je slovenski:

Evangelia[3]) inu Lystuvi na vse Nedele inu jemenitne Prasnike zeliga Leita po Catoliski Vishi, inu poteh ponoulenih Mashnih Bukvah resdeleni etc. Stiskanu v Nemshkim Gradzu. V sakladi Joannesa Helma Bukveniga Vesnika. V tem Lejti MDCLXXII. 8°. 447.

V predgovoru toži, da ima »Idioma Slavonicum« preveč narečij, da to pisatelju otežuje posel. Hrenov jezik da je neki preveč

[1]) Valvasor VI. 354. — M. Pohlin, Bibl. Carn. 49, 50. — Šaf. 18.

[2]) Bil je dobro poučen bogoslovec. Kot zgodovinar se je preveč klanjal čudežem in prenapetostim. Izmed zgodovinskih del naj se oméni: »Aemona Vindicata« id. Salisburgi 1674. 4; »Carniolia Antiqua et Nova«. Tom I. partes III. Labaci. J. B. Mayer, 1681; drugi del tega spisa se nahaja v rokopisu v deželnem arhivu v Ljubljani. Sl. N. 1881, 267; v tem obziru je nadelaval pot Valvasorju.

[3]) Kopitar, Gramm. str. 61. — Janežič, Sl. Slov. 133. — J. Marn, Jez. XXI. 28—30. — Šafařik, 18—19, p. 100. — Iz pisma Hrenovega iz l. 1615. (Nov. 1877, 365), je razvidno, da so pesmi v tej knjigi Hrenove, pa ne Schoenlebnove.)

pomešan s hrvatskimi in dalmatinskimi besedami; dalje razpravlja, da se imata *i* in *v* pisati kot samoglasnika *i* in *u*, kot soglasnika pa *j* in *v*; ločiti da je treba *s* in *ſ*, *sh*, pa *ſh*. Knjiga sama je razdeljena na α) Evangelia inu Lystuvi na vse Nedele (str. 1—267), β) Evangelia inu Lýstuvi . . . . ob terdnih in zapovedanih praznikih (str. 269—380), γ) Catholishke Peissmi (str. 387—404), brez veljave, in δ) Catechismus (str. 404—447). Schoenleben ne presega gledé na jezikovo znanje Trubarja in zaostaja za Hrenom.

V kulturno-zgodovinskem oziru se mora omeniti njegova zasluga, da se je vsled njegovega prizadevanja tiskar Janez Krstnik Mayr s svojo tiskarno iz Saligrada preselil v Ljubljano.

Razne izdaje knjige: »Evangelij in Lystovi.«

Evangelia inu Lystuvi. Na uſe Nedele inu imenitne Prásnike zeiliga Léita po Catholiski vishi inu po tèh ponovlenih Maſhnih Bukvah resdeleni. Uſem Catholiſhkim Slovenſkim Zerkvam, ſtuprau v Krainski Desheli, h' dobrimu, is Latinskiga na Slovenski Jesik suejſtu prelosheni, inu s' novizh popravleni. S' Perpuszenjom Gnadliviga inu Viſſoku Vredniga Firſhta inu Goſpuda, Goſpuda Sigismunda Felixa Sedemnaiſtiga Lublanskiga Shkoffa, na Suitlobo dani. Labaci Imp. J. G. Mayr, Incl. Prov. Carnioliae Typ. et Bibl. Anno 1730. 8. 416.

V posvečenju govori izdajatelj o dosedanjih izdajah te knjige in zatrjuje, da je pričujoča izdaja v marsičem popravljena, in navaja nekatere posebnosti v pisavi. Urejena je inače popolnem po Schoenlebnu.

Evangelia inu branie na nedele inu prasnike, is Latinſkiga na Krainſki jesik sueiſtu inu ſkerbnu preloshene. 1758. 8.[1])

Evangelia inu branie na nedele inu prasnike zhes zelu leitu, is Latinſkiga na Crainski jesik ſveſtu inu ſkerbnu preloshene popraulene inu pogmerane. Is perpuſheniam Gnadliviga inu viſſoku uredniga Firſhta inu Goſpuda, Goſpuda Sigismunda Felixa Sedemnaiſtiga Lublanskiga Shkoffa . . . . . na Svetlobo dane. Labaci Typis A. S. Reichhardt, Sumpt. J. B. Volusij et J. B. Blank 1741. 8. 476. 78.

---

[1]) Gaj., Kniž. E. I. 1, 129. Listi in evangelji. V Ljubljani 1820, 8. — Gaj., Kniž. 129.

»Evangelia inu branie« segajo od 1 do 422 str., potem sledi molitev po propovedi, občna izpoved, pesni (429—56). Katekizem 1 do 32, litanije, zakonski zadržki (60—78).

Jožef Hasl navaja v svoji knjigi »Sveti post«, »Evangelia in branie« iz l. 1754., kar pa je morda pomota namesto 1764., ker nihče ne zna izdaje iz 1754. l.

Evangelia[1]) inu branie na nedele inu prasnike zhes zelu leitu, is Latinſkiga na Crainski jesik ſveſtu inu ſkerbnu preloshene, popraulene inu pogmerane. Is perpuſheniam Gnadlivega inu viſoko uredniga Firſhta inu Goſpuda, Gospuda Leopolda Josepha, Devetnaistiga Lublanskiga Shkoſſa . . na svetlobo dane. V Lublani. Per Johann Georg Heptnerju 1764. 8. 420.

Vsebina kakor v poprejšnji knjigi, samo na koncu je dodana »visha moliti ta ſveti Roshenkranz« 338—420. Po splošnem mnenju je izdal obe knjigi župnik J. L. Paglavec; druga izdaja je nekoliko boljša. Vzglede navajata Kop. 121—7; J. Marn 15.

Branie inu evangelia[2]), na nedele inu prasnike zhes zelu leitu, is latinskiga na krainski jesik svestu inu skrbnu preloshene, popraulene inu pogmerane, s' perpusheniam gnadliviga inu visoku uredniga firshta inu gospud gospuda Leopolda Josepha devetnajstiga lublanskiga skoffa id. id. na svetlobo dane. U Lublani per Johann Fridrichu Egerju. 1768. 8⁰. 414.

Razdeljena je knjiga tako, da se nahajajo evangelia in branja za nedelje str. 1—194; ob zapovedanih in drugih praznikih do 289; izpoved, vera, upanje, ljubezen, katoliške pesni do 331; litanije in molitve do 373; začetek sveta in krščanske vere do 404; razloženje zadržkov sv. zakona do 413.

Branja inu Evangeliumi[3]), na Nedele, inu Prasneke zhes zelu leitu, is latinskiga na kraynski jesik svestu, inu skerbnu prestaulene, popravlene, inu pogmirane s' perpushenjam gnadliviga inu visoku vredniga Firshta inu Gospuda Gospuda Karlna, dvajsetiga Lublanskega Shkoſa, itd. inu te

[1]) Prva polovica naslova po Šaf. 100; druga dopolnjena po J. Marn. 14; pravopis zjednačen po Šaf. 100. — Vzglede navaja Marn. Kop. 121—25. 158. — Lenček navaja Mitth. 1857, 90: Evangelium Krainski, Labaci 1741, bržkone ista knjiga.

[2]) I. V., Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1892, 157.

[3]) Fekonja, Lj. Zv. 1886, 570.

satu postaulene zessarske Gosposhine v' Kraynski Dushelli na svitlobo dane. V' Lublani skus Joan. Fridrika Egerja stiskavza kraynske dushelle 1777.

Ta knjiga je poznejša izdaja Hrenovega dela »Evangelia inu Lystuvi«, tiskanega v Gradcu 1612., ponatisnenega po Schoenlebnu v Ljubljani 1672., potem še 1730., 1741., (uredil kamniški župnik Paglavec), 1758., 1764. in 1772.

Izdaja 1777. razlikuje se od poprejšnjih po pravopisu in po prozaičnih stavkih.

V narodnem oziru je zanimljiva ta knjiga v tem, da navaja svetnike in svetnice, katere pogrešamo v naših koledarjih, navaja n. pr. ljubljanskega škofa Maksimilijana in Virgila, škofa v Celju in Saligradu; Justa, mučenika v Trstu; Nicefora, patrijarha v Vidmu id.; v minolem stoletju je cerkev bila tedaj bolj narodna. Namesto domačih svetnikov opisujejo zdaj Slovencem rajši svetnike nemške, italijanske, francoske in drugih narodnostij!

V XVIII. stoletju se je ta knjiga dvakrat natisnila na Kranjskem, namreč l. 1787. in 1792. (gl. Japelj), početkom XIX. stoletja pa v Ljubljani 1820 (Gaj. Križ. 129) in v Gradcu, kakor se razvidi iz té-le izdaje:

Listi inu Evangelia[1]) na usse nedele inu prasnike zhes zeilu leitu. Koker tudi ta passion, ali tu popissuvanje terplenja Jesusa Christusa, koker so taisti shtiri evangelisti popisali. Te naprej pissane pesmi te zerkve ta mali katekismus, te litanie, s' tem molitvami ta krishova pot, s' pildami, katiri k' temu slishjo. — V' Marburgi se najdejo per Joshefu Merzingerju v' gosposki gassi. Mala 8. 376.

Ne letnica, ne tiskar nista imenovana, a izvestje pravi, da je tiskana v Gradcu. Da je tiskana l. 1800. sme se sklepati po »tabli«, ki začenja z letom 1800, kakor to kaže »tabla« v izdaji l. 1777. v Ljubljani in l. 1822. v Celju.

Ta knjiga se je rabila na Murskem polju blizu Radgone in ima to-le vsebino: Za omenjeno »Tablo teh prestavnih Prasnikov« (1800.—09.) sledi »Vezhna Pratika«, evangeliji, listi, branje, pasion (70—100), evangeliji za praznike M. Device in drugih svetnikov do 248; molitve, pesni, litanije do 376. Pri evangelijih so male slike. Jezik se ne razlikuje od ljubljanskega vzora.

---

[1]) A. Fekonja, Lj. Zv. 1886, 700—3.

Matija Kastelec (1623.—1688.)[1]

por. v Kilovčah blizu Prema, je župnikoval v Toplicah, v Št. Jerneju, potem je bil kanonik v Novem mestu, kjer je umrl. Bil je velik dobrotnik samostanu in cerkvi, pa zelo marljiv slovenski pisatelj.

Sadovi njegove marljivosti so:

1. Bratouſke buquize S. Roshenkranza, u' katerih je ukup sloshena visha ta Pſalter s' temi petnaiſtimi skriunoſtmi moliti, inu koku ſe more enimu bolniku k' isvelizhaniu pomagati, sraven samerkanih odpuſtkou, zhés ceilu lejtu, tu je preloshenu s' Nemſhkiga, Laſhkiga inu Latinſkiga na Crainſko beſſedo skusi Matthia Castelza, Chorarja inu Beneficiata S. Roshenkranza u' Novim Meſtu. Stiskanu u Nemſhkim Gradzu skusi Widmanstetterske Erbe u' tem lejtu 1678. V sakladi Joannesa Helma u' Lublani Bukviniga Vesnika. 8⁰ str. 459. Nova izdaja 1682 8⁰.

Knjiga obsega α) Visha ali shega moliti ta rozenkranc (str. 1 do 176), β) Modus juvandi agonizantes (str. 177—400), pesni str. 401 do 459.)

Za vzgled bodita 1. in 8. kitica pesni: »Ave Maria«.

1.

Ave preſvetla Maria,
Tebe zhaſty duſha moja,
Sama ſpozhela ſi Bogá,
Elisabeth obyſkala.
O Maria.

8.

Angelzi ſ petjam pridejo,
Tebe Maria ſpremlajo:
Sveta Troyza krona Te,
Dai nam Nebeſhku veſſelje.
O Maria.

[1]) Valvasor VI. 359. — Šaf. 19. — L. Hrovat, Nov. 1864, 74. Zg. Dan. 1867. — Progr., Oberg. Rudolfswert 1868. — L—k., Lj. Zv. 1881, 707—8, Sl. 1885, št. 89. — J. Marn, Jez. XXI. — Zavadlal, Die Sprache in Kastelec »Bratovske Buquice S. Roshenkranza«. Ponatis iz gimn. progr. v Celju 1891.

Grobni napis:

Hic Mathias Castellez Canonicus jacet
Qui etiam mortuus non tacet.
Loquitur hic in fornice et turri
Nec silent alibi muri.
Hic sciens architecturam
Fecit sibi hanc sepulturam
Et ut sit cum mundis,
Petit a singulis „Pater noster" vel „De profundis"
Clamat, o viator, ne tace
Saltem dic: Requiescat in pace.
Dic, ut docet S. Sulpitius
Deus sit ei propitius! —
Quaeris, cur voluerit sepeliri hic intus,
Ait, causa fuit meus frater Hyacinthus.

2. Navuk Christianski,[1] sive Praxis Catechistica. Tú je enu nuzna govorenie v' mei enim Ozhetom inu niegovim synam, od se (te, Marn) prave vere inu od praviga Chriſtianſkiga Catholiskiga navuka; s' enim lepim pomenkovaniam eniga Catholish inu Lutrish zhlovéka, tudi v kakeſhni vishi more en zhlovik ſhe na tem svetu nebú imeti: na Crainsku sloſhenu skusi Mathia Castelza tega stariſhiga Canonica itd. v' Novim Mesti. Stiskanu v' Lublani itd. skusi Jos. Th. Mayerja 1688. 8°, str. 624.

Ta obširna knjiga je razdeljena tako, da govori str. 1—474 o namenu človeškega življenja, o svetstvih, o desetih zapovedih, o sv. maši in o molitvah, o grehih, o dobrih delih; str. 475—544: »Poduuzhenie eniga Luterskiga, ali Calviniſh ali sicer eniga Zmamleniga nezastopniga Christiana«; knjigo končuje »Peissen od Christusove Martre«.

3. Nebeshki zyl, tú je teh ſvetih Ozhakov sveiſtu premiſhlovanîe, v' katerim ſe sapopade visha te zhednosti lubiti, inu pred hudim djanîam beshati, na tu vézhnu ſpumniti inu bogá prou lubiti. Vkupai sloshenu skusi Mattia Castelza Canonica inu Beneficiata S. Roshenkranza v' Novim Méſtu. Stiskanu v' Lublani skusi Joshepha Tadea Mayerja deshelskiga buquih stiskauza v' tem leitù 1684. 8. 449.

---

[1]) Na drugi strani naslovnega lista:

Alta Castelli quondam Babylonis ab Arce
Castellez genesim nomine reque trahens
Dum gentes vario hinc migrant discrimine linguae
Insedit pectus Slavica lingua tuum.
Tu nobis illam, tu propria verba tulisti
Slavorum, primos à Babylone typos.
Quod Truber atque Kobila Juri corruperat olim
Te Castelletum restituisse decet.

Po Valvasorju Vl. 36, napisal je M. Kastelec še: Breve Exercitium matutinum et vespertinum. Labaci 1682; Kratki Sapopadek potrebnih catoliſkih naukou; V Lublani 1685. 12°. Šafařik 115; Praxis Catechistica, Lub. 1686; Nebu na semlj po Boshji voli, Lub. 1686, 8; to so bržkone natisi poprejšnjih del.

V rokopisih zapustil je: Spegel te zhistosti, 1678—88, Šaf. 131. Shpeigel duhovni od sazhetka inu konza zhloveſhkiga shivenia — po italjanskem Specchio Spirituale del principio e fine della vita omana. Šafařik, Gesch. I. 131—32. Prevod svetega pisma pod naslovom: Simplex translatio Sacrorum Bibliorum Veteris et Novi Testamenti.

Znamenitejši del te knjige je: Méssez Boshye ljubezni, tu je, vſák messez, zhes zélu lejtu na vſak dan premiſhlovanie Boshye ljubesni 350—430. Izglede navajata Kop. 63—70. — J. Marn 34—6.[1])

4. Meſez boshje lubesni, v' katerimu ſe sapopade visha boga prou lubiti, vkupei sloshen ſkusi Mathia Castelza Canonica inu beneficiata v novim mestu. (Lenček, Mitth. 1857, 90) sdei drugezh na ſvetloba (!) dan, ſkusi proſhnio veliku od nyh is Goreinske strani s' enaiſt ſruhtou od S. Maſhe pogmiranu. U Lublani ſe naide per Aloysio Raab 1768.

Dasi je ta knjiga iz poznejše dôbe, se vender omenja tu, ker je samo ponatis iz Kastelčeve knjige: »Nebeſhki Zyl«; morda jo je oskrbel M. Pohlin.

Jezik v Kastelčevih knjigah je dolenjsko narečje in ima marsikatero zanimljivo posebnost, ki se je ohranila v tej slovenski pokrajini, poptujčevanju odmakneni; inače se odlikuje po lepem narodnem slogu. Marku Pohlinu je enak v tem, da je v Slovencih vzbujal ljubezen do čitanja.

O izrekovanju in o slovenski pisavi je izpregovoril sam v knjigi: »Bratouſke Bukvize« str. 177.

Janez Krstnik od sv. Križa[2]),

porojen bržkone v Črničah blizu Gorice, imel je priimek Leonelli, kar kaže, da je bil italijanskega pokolenja. Dovršivši modroslovske in bogoslovske nauke vstopil je v kapucinski red štajerske provin-

---

[1]) Kakor Marka Pohlin, je tudi Kastelec spisal nekaj del, ki se niso objavila, nego so ostala v rokopisu; ta so:

»Krainerisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Vergleichungen und Beziehungen auf Dalmatins Bibel« von Matija Kastelec; okolo l. 1680. Rk. 4° 527 str. v licejalni knjiž. v Ljubljani. Šaf. 65. — Lj. Zv. 1881, 777. Viridarium exemplorum, in quo enumerantur septuaginta exempla accommodata pro concionatoribus, auctore Mathia Castellez, Rp. okoli leta 1678. do 1688. — Valvasor pravi, da je bilo delo pripravljeno za tisk; morda je bilo pisano latinski; Thomae a Kempis De Imitatione Christi L. IV. carniolice a Mathia Castelez circa 1678—88. Rk. — Šaf. 132.

[2]) Barone de Codelli, Gli Scrittori Friulano-Austriaci degli ultemi due secoli di Monsignore — — Terza edizione corretta ed acressiuta dall autore Gorizia presso Giac. Tomasini 1742. 8. 244. — M. Pohlin, Bibl. Carn. 28 — Šaf., Gesch. I. 20. — B. Kopitar, Gramm. 74. — Paulus (Levec), Slovenski Abraham à Santa Croce. S. 1873, št. 27—28. - B—c objavlja iz Krstnikove knjige »Sacrum Promptuarium« IV. 170, seq. govor »Ob partam de Turcia Victoriam«. S. 1878, št. 29. — J. Marn, J. XXI. — J. Balič, Ed. 1883, št. 91—93.

cije in bil izbran za slovenskega propovednika svoje pokrajine; sedež je imel v ipavskem Sv. Križu, zato se je podpisoval Joannes Baptista à Santa Croce. Propovednik na dobrem glasu bil je vabljen v razne kraje; z veseljem se je spominjal »na tu žlahtnu mestu« Ljubljano, kjer je živel tri leta ter plemenitašem slovenski govoril o raznovrstnih predmetih bogoslovne stroke.

Pozneje je bil gvardijan samostanu krškemu in je gorko želel v širšem pomenu koristiti svoji domovini; radi tega je pristopil »Akademiji operosorum« in dobil ime »Promptus«. Ko so mu uže pešale moči, preselil se je na stara leta v Gorico in tam umrl 1714. l.

Mnogi prijatelji so ga nagovarjali, naj izda svoje govore; tej želji je ustregel, objavivši

Sacrum promptuarium singulis per annum Dominicis et festis solemnioribus Christi Domini et B. V. Mariae praedicabile e Sacrae Scripturae Sanctorumque Patrum scriptis emtum (erutum, Marn), nec non veterum recentiorumque authorum (Authorum, M.) historiis, non minus laboriose quam copiose roboratum, ab (Ab, M.) Admodum (ad., M.) V. P. F. Joanne Baptista à Santa Croce Ordinis FF Minorum Capucinorum Concionatore Slavo compositum idiomate, multorum votis expetitum, in duas partes divisum in lucem editur (!) Pars 1ª Venetiis ex officina Zachariae Conzatti. 1691. 4⁰. 14 L., *A* 1—232; *B* 1—216 str.

V razdelku *A* so propovedi za I. nedeljo po Veliki noči do IX. nedelje po Binkoštih; in v razdelku *B* od X. do XXIV. nedelje po Binkoštih.

II. Del. Venetiis 1691. 4⁰. 10 L., 590 str. obsega propovedi za I. nedeljo do IV. nedelje po Veliki noči.

III. Del. Labaci 1696. 4⁰. 9 L., 626 str. ima govore prazniške.

IV. Del. Labaci 1700. 4⁰. 4 L., 490 str. pa razne govore o raznih cerkvenih opravilih, in

V. Del. Labaci 1707. 4⁰. 7 L., 640 str. propovedi za razne nedelje v vsem letu.

Zasluge Janeza Krstnika se vse premalo cené. Priznati se mora, da mu jezik ni dovolj gladek, da pa vsebina njegovih govorov kaže za one čase temeljito izobraženega moža. Če ga včasih primerjajo z nemškim avgustincem Abrahamom à Santa Clara, je ta primera šepava, ker se naš Janez ne ponižuje do trivijalnosti omenjenega govornika. Takih cerkvenih govornikov, kakor Trubar, Hren in Janez

Kriški, Slovenci v starih časih gotovo niso mnogo imeli; njegovi govori se odlikujejo po izvirnosti in lepo urejenih mislih in so važni v zgodovinskem in kulturnem obziru.[1]) Delovali so nanj slavni cerkveni govorniki italijanski.

Pater Rogerij,

porojen v Ljubljani, kapucinec in sloveč govornik; sicer je zasebno življenje njegovo neznano. Ljubljanski kapucinci so po njegovi smrti izdali:

Palmarium empyreum seu conciones CXXVI de Sanctis totius anni, ſignanter de nonnullis particularibus et extraordinariis, qui in quibusdam locis festive celebrantur, et usque modo sermones de ipsis visi non sunt, compositae ex vitis eorum, scriptura sacra ac ss. patribus, variis conceptibus, symbolis, et historiis, praecipue aptis moralitatibus refertae in duas partes divisae ac copioso indice provisae, datae publicae luci carniolico idiomate [»Ad majorem Dei Gloriam, eorundem Sanctorum Honorem, et Dominorum Curatorum Commodum«, tako popolnjuje J. Marn, Jez. XXII, 6 naslov] a P. Rogerio Labacensi Ord. Min. Capuc. Concionatore Carniolico. Pars I[a] [A prima die Januarij usque ad Mensem Julium exclusive. Cum Privilegio Caesareo.] Clagenfurti typ. et sumpt. Joan. Friderici Kleinmayr Incl. Archiducatus Carinth. Typog. 1731. 4⁰. 654. — Pars II[a] Labaci typ. et sumpt. A. Fr. Reichhardt Incl. prov. Carn. Typo. 1743. 4⁰. 662.

Tudi drugi del ima 126 govorov, ki slavé svetnike. Predmet vsakega govora je povedan latinski in slovenski, n. pr. za prvo nedeljo prosinca: Vocatum est Nomen eius Jesus.

»Njega Ime bilo je imenovanu Jesus«; Luk. 2, potem vsebina tudi latinski in slovenski:

Flores varij donantur,	Mnokateri Cvejt šenkuje,
Et à pio Jesu dantur:	Tar iz tem Ludy daruje:
In strenam hominis.	Jesus h' Lejtu novimu.

[1]) Jernej Basar, redovnik tovarištva Jezusovega, govornik v stolni cerkvi v Ljubljani, izdal je:

Pridige iz buquiz imenvanih exercitia S. ozheta Ignazia sloshene na uſako nedelo zhes lejtu. Conciones juxta libellum exercitiorum S. P. Ignatii in singulas anni Dominicas digestae per P. Bartholomaeum Bassar, S. J. Sacerdotem. Labaci, typis — A. F. Reichhardt 1734. 4. 516.

V predgovoru pripoveduje, da je bil naprošen, naj izda te govore, in navaja v šestnajstih točkah pravila, po katerih se je ravnal glede jezika, na slovnico se pa vender ni oziral.

Rogerij je vrstnik Krstnikov in rabi več vzgledov in citatov, za pravilnost jezika se pa ne briga.[1])

Fra Gregorio Alasia da Somaripa.[2])

Kdaj se je porodil, ni znano; o njem vemo samo toliko, da ga je divinski poveljnik grof Rajmund VI. conte della Torre-Valsassina, vrnivši se iz Rima 1601. l., s seboj vzel v Divin, kjer je Somaripa leto potem čital svojo prvo mašo in potem servitski samostan vodil do 1607. l. Izdal je v Vidmu italijansko-slovenski slovarček:

VOCABOLARIO Italiano e Schiauo. Che contiene vna breue inſtruttione per apprendere facilmente detta lingua Schiaua, le lor ordinarie ſalutationi, con vn ragionamento famigliare per li viandanti. Aggiuntoui anco in fine il Pater noster, l' Aue Maria, il Credo, i Precetti di Dio e della S. Chieſa, con alcune lodi ſpirituali ſolite a cantarſi da questi popoli nelle maggiori ſolenità dell'anno.

Raccolto da Fra Gregorio Alaſia da Sommaripa dell' Ordine de' Serui della B. V. Maria. JN VDINE MDCVII.

Knjiga ima 111 listov; sedem listov (šest v začetku in eden na koncu) je praznih; na listih 8—13 je italijanska dedikacija »Al' Ill.mo et Reu.mo Monsr Mattias della Torre« z dné 15. marcija 1607.; nato sledi kratka slovenska slovnica in slovar; dodani so »Nomi di alcune monete id.« Na listu 96. se pričenja »Ragionamento id.«, potem je natisnenih nekaj cerkvenih pesnij, deset božjih zapovedij v verzih, pet cerkvenih zapovedij v prozi, potem božična, velikonočna in binkoštna pesen. Na koncu knjige stoji: In Vdine. Apreſſo Gio. Battiſta Natalini 1607. Na prvem praznem listu so slabo natisnene črke cirilske.

Knjiga obsega tedaj več, nego kaže naslov, in je namenjena v pomoč laškemu duhovniku, ki ni trd v slovenščini, a ima opraviti s Slovenci.

---

[1]) Šaf., Gesch. I. 122. — J. Marn, Jez XXII. — B. Lenček, Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1848, str. 95; 1857, str. 89.

[2]) Šaf, Gesch. I. 17. — Fr. Levstik, Lj. Zv. 1881, 772. — J. Marn, Jez. XXI. — L. Žvab, Lj. Zv. 1883, 61—62. — R. Pichler, Il castello di Duino 1882, str. 449 do 469. — Knjiga je silno redka; izvod v ljub. lic. knjižnici kupil je bil Kopitar na Dunaju na javni dražbi in ga poklonil Cojzu. — V. Oblak, Ltp. Mat. Sl. 1891. 66—134.

Dictionarium[1] Latino-Carniolicum, iz konca XVII. veka, 4°. 168 listov, se hrani v ljubljanski knjižnici; dasi Šaf. 65 misli, da je Kastelčev, vender bržkone ne bo njegov, ker ni pisan z njegovo roko, a tudi s tisto ne, ki je pisala slovnik.

Baron Janez Bajkart Valvasor.[2]

Porodil se je Valvasor 28. majnika 1641. l. v Ljubljani. Jezuvitje so mu bili učitelji. Po dovršenih naukih napotil se je vedoželjen, praviconljuben mož v tuje dežele; potoval je po Laškem, Francoskem, Angleškem in Nemškem in celo po Afriki. Opazujé krasoto tujih dežel, uveril se je, da se tudi Kranjska dežela ne sme sramovati lepote svoje. Uže na očetovem domu se je naučil pravičnosti do slovenske narodnosti[3] in je ukrenil popisati lepo domovino ne le ptujcem nego tudi domačinom »die ihres eigenen Nestes keine Wissenschaft trugen und einem Durchreisenden wenig von diesem sagen können«.[4] Naslov knjigi je: Ehre des Herzogthums Crain itd., Laibach 1689. Delo obsega štiri knjige, ki so razdeljene na petnajst bukev, ima 533 podob in 3320 stranij. Prva knjiga govori o starih na Kranjskem naseljenih ljudstvih, popisuje deželo, mesta, trge, gradove, hribe, doline, reke in jezera, živali, rastline; v tretjem zvezku razpravlja zgodovino vse dežele in posameznih mest in gradov; povsod navaja slovenska imena. V tretji knjigi popisuje in riše istim načinom hrvatska mesta, turške stražnice in turške vojske. Posebno nas zanimlje knjiga druga, v kateri pripoveduje o Slovanih, o njihovih šegah, o zgodovini in njihovem jeziku, navaja »Oče naš« v trinajsterih jezikih, razpravlja zgodovino Cirila in Metodija, razlaga, kod in kakó se je razširjala protestantovska vera po Slovenskem, govori tudi seveda o poganski dôbi.[5] Pobliže govori o jeziku Gorenjcev, Ljubljančanov, Dolenjcev, Kraševcev, Vipavcev, Istrijancev itd. Navedimo tukaj nekoliko krajevnih imen: Metlishske Krai; ta snotraine deu nakrasso jenu napiuke; Pouhu-

[1]) Levstik, Lj. Zv. 1881, 777.

[2]) Wachler, Hist. Forsch. II. 1125. — Šafařik, Gesch. 1, 20. — Peter v. Radics, Johann Weikhard Freiherr von Valvasor, Triglav 1865, Nr. 58—72; N. 1852, 254. — P. pl. Radics, Valvazor z ozirom na Slovanstvo, Ltp. Mat. Slov. 1877, str. 251—323. — Marn, Jez. XXI. 39—44.

[3]) Radics, op. cit. p. 252.

[4]) Marn, op. cit. str. 39—40.

[5]) Iz Valvasorja so tvarino pobirali poznejši zgodovinarji in pesniki, n. pr. M. Pohlin za »Bibliotheca Carnioliae«, Linhart, Vodnik, Prešeren (krst pri Savici), Koseski (Slovenija), Hicinger (Turjaški Hervard), Svetličič (Erazem Raubar) itd.

gradez; Ubledo; Per Sveti Alene; Per sentiansho; Per Nouomesto; Ullugatzo. Da se iz Valvasorjeve pisave dá razvozlati, kako so se glasile v njegovem času besede rek, gorâ, rud, živalij in zelišč, to je jako važno za zgodovinarja in slovenskega slovničarja, pa itak ne moremo podpisati Radicsevega izreka: »žalibog, da V. ni sklenil pisati gramatike; poleg vseh nepopolnostij bi nam morala biti, kakor njegova kronika, bogato skrovišče za izpoznavanje staroslovenskega bitstva«. Jaz pa menim, da ni bil toliko zmožen slovenskega jezika, da bi slovnica koristila znanstvu. Kljub šibkemu znanju slovenščine je pa vender zanimivo, da se je oziral na vse slovanske jezike.

4. XVIII. stoletje.

Ko so bili 1683. l. Turki premagani pred Dunajem, je vest o tem svetovnem dogodku osobito Slovence neizmerno razveselila. Čez tridesetkrat so ti okrutniki bili planili v slovenske dežele in jih pustošili. Karloviški mir, sklenen dné 26. januvarija 1699. leta. je cesarske dežele pomnožil za 3147 štirijaških milj in Avstrijo za vselej rešil morečega strahu pred Turki, in to tembolj, ker se je 1702. leta ustanovila »Vojaška granica«. Južnoavstrijskim deželam so napočili boljši časi gmotnega razvitka, kateremu je vsaj čez nekaj desetletij moral nasledovati tudi duševni razvitek.

Dimitz (Geschichte Krains IV. 45) pravi, da se v nobenem minolem stoletju slika glavnega mesta Ljubljane opazovalcu ne omili tako, kakor v zadnjih letih Valvasorjevega delovanja: »Dozdeva se nam, kakor da bi vse živelo na ulicah in trgih starinskega mesta, kakor da bi gledali na živahno gibanje naših pradedov; dozdeva se nam, da plastično življenje kar mahoma stopi iz svojega okvira.«

Mesto Ljubljana je imelo 300—400 dvoje- in trojenastropnih hiš, pa blizu 20.000 prebivalcev in šestero vrat: 1. Pisana vrata (Karlstädter Thor) proti dolenjski cesti. 2. Vodna vrata na južni strani mesta. 3. Nemška vrata blizu »nemške hiše«. 4. Vicedomska vrata, kjer je zdaj vhod v Gosposke ulice. 5. Špitalska vrata na desnem obrežju Ljubljanice in 6. Klošterska vrata.

V francoskem ukusu je bil izdelan med drugimi nasadi in izprehodi Turjaški vrt pred Vicedomskimi vrati.

V Ljubljani je bilo takrat trinajst cerkev; nekatere so bile radi umetniške vrednosti zanimljive celó za ptujce. Bratovščin je

bilo dvanajst; znamenita je bila bratovščina »Rešnjega Telesa« z lastno hišo blizu stolne cerkve; bratovščina »Redemptoris Christi« je uprizarjala procesije na veliki petek.

Dvanajstorica znotranjega svèta ljubljanskega mesta se je oblačila v baržun, kakor benečanski plemenitaši. Med župani se je odlikoval Ivan Baptist Talnitscher (Dolničar) in bil potem povišan v plemenitaški stan.

Po narodnosti je bilo prebivalstvo v Ljubljani zelo mešano; tretjina so bili ptujci: Štajerci, Korošci, Hrvati, Italijani, Tirolci, Bavarci, Saksonci, Franki, Švabi, Šlezaki, Moravci, Čehi, Danci, Pomorjani, Holandci in Francozi; vse te je kakor v »ovčarni« vkupaj držala »deutschredliche Treue«.[1] (!?)

Prebivalci so obogateli po trgovini in so si tudi kaj privoščili. Pošiljali so svoje sinove dostikrat na inostranska učilišča.

Trgovina se je lahko razvijala, ker je Ljubljana bila zvezana po lepih cestah z Gorico, Trstom, Karlovcem, Celovcem in Dunajem. Valvasor je namerjal pod Ljubeljem narediti cesto skozi predor. Valvasor IV. 559—60 našteva več predorov, ki so okrajšali dolgost vožnje ali potovanja. Poštna zveza med Ljubljano in Trstom je bila urejena po pogodbi med ljubljanskim poštnim načelnikom Sigmundom pl. Strobelhoffom in pooblaščencem tržaškim, Domenikom dell' Argento.

Občevalni jezik je bil nemški (v višjih krogih), slovenski in tudi italijanski med trgovci in obrtniki; v slovstvu se je rabila večinoma latinščina pa tudi nemščina.

V deželnem zboru, ki je vodil deželno upravo, so bili zastopani štirje stanovi: duhovniki, gospôda, vitezi in deželno-knežna mesta. Med duhovniki so bili razven ljubljanskega, brižinskega in briksenskega škofa tudi nekateri prošti in šest kanonikov ljubljanskih; »gospôda« so bili knezi, grofje in drugi plemenitaši, izvzemši viteze.

Da so plemenitaško mladež poučevali v viteških vajah in društveni omiki, so bili s stalno plačo nameščeni učitelji za ples, borbo, jezike id.

Deželni stanovi so imeli svoje lastno sodstvo (Forum Nobilium), grajščine so sodile podložnikom, mesta in trgi meščanom in tržanom, kakor tudi ptujcem rokodelskega stanu, vicedom je sodil mestom in trgom, škof duhovnikom.

[1]) Dimitz, Gesch. IV. 51.

V Ljubljani je bilo društvo juristov in prijateljev pravoznanstva; ustanovila sta to društvo dr. Florijančič in Mugerle; dné 22. maja 1698. leta so obhajali prvokrat praznik svojega patrona s slovesno mašo in nemško propovedjo v cerkvi sv. Jožefa.

Lepo se je skrbelo za zdravstveno stanje. Slaven zdravnik je bil Jurij Voglar (Carbonarius) pl. Wieseneg, porojen v Naklem nad Kranjem 1651. l. Doktor modroslovja in zdravilstva je vsled svoje obče znane izurjenosti v zdravniški stroki postal osobni zdravnik caru Petru Velikemu. Poslan v Rim, da bi pospeševal zedinjenje ločenih cerkev, je obolel v Kranju in 1717. l. tam umrl, v oporoki volivši lepo svoto za vodotok v rojstnem kraju.

Pri majhni obsežnosti dežele je imelo Kranjsko primeroma mnogo bogatega plemstva; gradovi so bili postavljeni večinoma v italijanskem zlogu, pa tudi brez dvombe s slovenskimi žulji, kajti inače bi se ne bili 1688. l. uprli kmetje na Gorenjskem [1], katere je baje podpihnil neki francoski hujskač Cattin.

Verjetniše pa je, da se je kmetom godilo tako, kakor pripoveduje naš pesnik Gorazd v pesni: »Pred cesarjem Maksom I.«:

Karkoli se komu poljubi,
Počenjati z nami sme vsak:
Po hrbtu pretepa nas Turek
A v lice nas bije grajščak.

Mi sejemo — grad nam požanje,
Njegovo vse, naše pa nič!
In zajutrek naš, to je — tlaka,
Večerja je — valpetov bič!

Kak' dolgo še zemljo mi svojo
Kot sužniki orjemo naj? —
Gospôda nam vzela je pravdo ....
Ti, cesar, nazaj nam jo daj!

V gradu kneza Porcije v Senožečah je bila neki rodbinska galerija, katero je slikal Tizian.

Med poznejšimi škofi se je odlikoval Sigismund grof Herberstein, poprej stolni prošt v Ljubljani, potem kanonik v Regensburgu in Pasavi. Z znanstveno izobraženim proštom Janezom Prešernom je ustanovil 1700. leta semeniško knjižnico; pozneje se je odrekel službi in je umrl v Peruggi 1711. leta. Za njegovega časa se je začela staviti v Ljubljani stolna cerkev; Milančanu Petru Janni sta pomagala domača stavbenika Pavel Jugovic in Jurij Maček.

Za vzgojo ženske mladeži je Uršulinke uvela 1598. l. Eleonora pl. Strobelhoff v Polhovem Gradcu, volivši v to smer 10.000 gld.

[1]) Dimitz, Gesch. IV. 33.

Kapucinski samostan v Loki se je ustanovil 1705. leta; v Cerknici je bila bratovščina »Svetega Rožnega venca«, ki je imela 47.000 udov. Največjega pomena pa je bil red jezuvitski, o katerem so se važnejše točke povedale v splošnem pregledu.

Poleg nemških gledališčnih igralcev so nastopili tudi italijanski operni pevci.

Udje uže poprej omenjene znanstvene družbe »Academia Operosorum« so si vsak po svoji zmožnosti odbrali primerno polje delavnosti; iz jezuvitskega reda pa ni bilo nobenega uda. Dimitz, Gesch. von Krain IV. 113—14, navaja vse ude, istotako str. 115 do 130 vse pisatelje jezuvitskega reda.

Domač slikar v cerkveni umetnosti je bil Balant Mencinger iz Bohinja, porojen v začetku XVIII. stoletja; slikal je po cerkvah v Ljubljani in izven Ljubljane.

V vsem tem inače priznanja vrednem delu pa ni bilo nič slovenskega duha; od 1726. leta naprej se je prê v Avgsburgu tiskala slovenska »Pratika«, pa blizu od istega časa izdajal tudi prvi nemški časnik v Ljubljani.[1])

Doktor Bogatai je 1710. l. začel čitati o »državljanskem pravu«.

Odličen Slovenec v tej dôbi je bil P. Pavel Glavar[2]), kateri si je lepih zaslug pridobil za povzdigo narodnega gospodarstva.

Porojen 1721. leta v Komendi Št. Peter pri Kamniku, rejenec kmetske rodbine Basaj, se je šolal v Ljubljani in na vseučilišču v Gradcu; tam ga je podpiral brat Basaj, ki je potem šel k vojakom. Glavar, dovršivši bogoslovje, je obiskal župnika v domači župi in dobil od njega svèt, naj obišče komendatorja šentpeterskega, viteza Testaferrata na Malti. Prišel je do Senja, a radi nedostatnega žitka vsprejel službo pri nekem trgovcu in si pridobil toliko spoštovanja, da ga je tamošnji škof hotel obdržati za notarja. Komendator ga je imel pri sebi eno leto, potem je Glavar v Trsatu služil prvo sveto mašo. Domu prišedši je postal vikarij in je potem podedoval polovico župnikovega premoženja in oskrboval premoženje reda; ustanovil je šolo, cerkvico in beneficij »Corporis Christi«. Komendator na Malti je še pred smrtjo njemu naložil na srce, naj skrbi za trpeče človeštvo. Pred smrtjo je še videl svojega brata Basarja kot generala. Umrl je P. Pavel Glavar 1784. leta.

[1]) »Wochentliche Ordinari- und Extraordinari-Zeitungen von Wien und unterschiedlichen Orten«, tiskal Jurij Mayr, počemši od 1708. leta.

[2]) Dimitz, Gesch. IV. 200—202.

Tudi v drugih slovenskih pokrajinah se more opazovati gmotno blagostanje prebivalstva, dasi ne na podlagi narodne omike.

Pater Hipolit.[1])

V prvem stoletju po reformaciji so se skorej vse duševne moči bile zjedinile na verskem polju; potem se je posebno v Ljubljani začelo delati tudi v drugih strokah. Tudi izven Ljubljane so se za domovino vneti možje začeli oglašati kot pisatelji.

Pater Hipolit, porojen v Novem mestu, je bil kapucinec in propovednik provincije štajerske, potem gvardijan in je umrl 1722. l.

Uvidevši, koliko težav dela redovnikom neznanje slovenskega jezika, je spisal slovar z naslovom:

> Dictionarium trilingue[2]), ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum, in anteriori parte Latino-Germanico-Sclavonicum in posteriori parte Germanico - Sclavonico - Latinum, opus nunc primo in lucem editum, a plurimis tamen Sclavonicae linguae avidis dudum desideratum, omnibus quidem dictarum linguarum amatoribus perutile specialiter tamen sclavonicorum Verbi Divini Preconum commoditati et utilitati dedicatum. Calamo et opera R. P. Hippolyti Rudolfswertensis, Ordinis Minorum Capucinorum Provinciae Styriae Concionatoris, et quondam Ss. Theologiae Lectoris concinatum. Permissu Superiorum, et Privilegio Sacrae Caesareae Majestatis. Labaci, Formis Joannis Georgij Mayr, Incl. Prov. Carniol. Typogr. MDCCXI.

Ta tiskani naslov ima rokopis, kateri hrani javna knjižnica v Ljubljani. Ko je marljivi otec Hipolit dokončal slovar in še hotel dodati kratko slovnico, mu je prinesel tiskar uže tiskano bržkone Bohoričevo slovnico. Nato je začel popravljati pravopis; ker bi pa tak rokopis silno motil stavca, začel je na novo prepisavati obširni[3]) rokopis; pri tem mudnem delu ga je prehitela smrt. M. Pohlin pripoveduje, da so ljubljanski kapucinci pripravljali ta rokopis za natis, da jih je pa ostra sodba jezuvita Martina Nagliča v »Wöchentliches

---

[1]) Šaf. I. 21.

[2]) Šaf. 66. — J. Marn, Jez. XXII. — Dimitz, Gesch. IV. 159.

[3]) Prva polovica obsega 732, druga pa 280 drobno pisanih stranij na celih polah; Coizova knjižnica imela je slovar v obeh prepisih, v drugem črke *A—E*. Kopitar, str. 87.

Kundschaftsblatt im Herzogthume Krain« iz 1776. leta odvrnila od tega početja.

Na koncu rokopisa ima sedem dodatkov: 1. imena krajev, narodov, mest id.; 2. števnike; 3. imena sorodstva; 4. dodatke k imenom mest; 5. orbis pictus latinski, nemški, slovenski, 70 stranij; 6. imena dreves, sadja id.; 7. dodatke k slovarju.

Zanimljiv je tudi latinski predgovor, v katerem pravi, da je sicer res težek jezik slovenski, pa ne radi tega, da bi mu nedostajalo potrebnih besed, nego radi tega, ker jih ne znamo radi nemške odgoje.

Bohoričeva slovnica je bila uže redka: Hipolit sestavi po nasvetu tiskarjevem novo:

Grammatica[1] Latino-Germanico-Sclavonica. Ex pervetusto exemplari Ad modernam in Carniolicâ Linguâ loquendi methodum accommodata, a plurimis expurgata mendis et Germanicis aucta dictionibus à Quodam Linguae Slavicae Amatore in communem utilitatem, studiosae Juventuti Interioris Austriae, Specialiter dedicata. Superiorum Permissu. Labaci. Formis J. G. Mayr, Incl. Prov. Carn. Typogr. 1715. 8⁰. 224.

Ta slovnica je uravnana slabeje, nego njen izvirnik; predgovor je prepisan skoro doslovno iz Bohoriča. Vsebina je razdeljena v té-le predele: I. De Orthographia. II. De nomine eiusque Accidentibus. III. De Pronomine. IV. De Verbo. V. De Adverbiis, Praepositionibus, Conjunctionibus et Interj. etc. VI. De Syntaxi.

Členka ne priznava; glagolski vzgledi so: *delam, pišem, ljubim.*

Izdal je tudi:

Buquize od flejda inu nauúka Christufa[2] nafhiga isvelizherja, tiga vifsóku zhastyvrejdniga inu bogabojezhiga moshâ, Thomásha à Kempis, Ordna Regularskih Chórarjou s. Augustina, sedej pèrvizh s' nemfhkiga na Slovénski Crainski jesik preftávlene, vsim ti pravi pobóshnosti inu duhóvnim gorijemánju tudi k' fvetim shivléniu sheleózhim dufham

[1] Kopitar XLIII. 99–104. — Dobrowsky's Slavin I. 185. — Metelko, Lehrgeb. XXII–XXIII. — Šaf I. 53–54.

[2] Šaf. 132. — Izglede navaja Kop 104–108. — J. Marn. op. cit. 4. — Goriška semeniška knjižnica hrani eden izvod. — M. Pohlin. Carn. 27 navaja iz istega leta Thomasha Kompensaria: De imitatione libros in elegantiorem Carniolismum translatos Lab. 1719. 16⁰.

sylnu nuzne inu dopadlíve, skus éniga vifsoku rojéniga gnádliviga Gofpúda fhpendánje inu skus mujo éniga zhastyvréjdniga máfhnika Capucinarskiga S Francisca Ordna P. Hippólitusa s' Noviga Mefta na fvitlobo dane. V Lublani 1719. 12⁰. 672 str.

Kakor pripoveduje sam, ravnal se je po nemškem prevodu Henrika Sommelija. Prevod se čita precej prijetno; Hipolitov jezik je, kakor naravno, dolenjsko narečje.

Na Koroškem se je v tej dôbi ponatisnil Megiserjev slovar z naslovom:

DICTIONARIVM QUATUOR // LINGUARVM Vidilicet GERMANICÆ, LATINÆ, ILLVRICÆ (quae vulgo Sclavonica / appellatur) & ITALICÆ, five Hetrufcae Autore HIERONYMO MEGISERO Imprefsum Anno 1592. Graecii Styriae à Joanne Fabro, cum Sac. Caef. Majeftatis / Privilegio octennali: Nunc vero AVSPICIIS / Excellentiffimi Domini, Domini Supremi Carinthiae Capitanei Opera et Studio A. A. R. R. P. P. Societ. JESV Collegii / Clagenfurtensis correctum & auctum.

CLAGENFVRTI / Typis Joannis Friderici Kleinmayr, Inclyti, / Archi. Ducatus Carinthiae Typographi, / 1744.

Pred naslovom ima slovar sliko, ki predstavlja vmeščanje koroškega vojvode na Gospesvetskem polju; gornji del slike predstavlja kmeta sedečega ob kamenitni mizi, h kateremu prihaja vojvoda z lepim spremstvom. Na spodnjem delu slike sledi knez in deli privilegije. Na tretji strani, naslovljeni: Ortografia Latino Sclavonica, je v latinskem jeziku povedano, koliko črk ima slovenski jezik in kako se izgovarjajo, posebno pa naglašuje, da se *l* včasih izgovarja kakor *v*, n. pr. *pvatnu* nam. *platnu*.

Na koncu pete strani je arabeska; na sedmi strani se začenja slovar. Oblika je mala 8⁰

Strani so štete na nenavaden način.

Prvih pet listov ima spodej A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, naslednji trije nimajo nobenega znaka; potem pride B_1, B_2, B_3, B_4, B_5, naslednji trije pa nimajo zopet nič; tako se porabi ves alfabet. Potem pa sledi AA_1, AA_2, AA_3, AA_4, AA_5. Na tak način se našteje do Ccc_5: na tretjem praznem listu Ccc_5 pride: Etwelche Exempel deren Declinationum u. Conjugationum, kjer se sklanjajo: *Ta Gospud, Ta Gospa, Ta Ozha, Ta Mati.*

Izmed glagolov navaja: *Sem, imam, lubim, ozhem, snam, grem, hodim;* čudna je oblika: *sem shil, si shil (šel), je shu.*

Za vzgled bodi prva stran slovarja:

Teutsch.	Lateinisch.	Windisch.	Wälisch.
		A	
Al ein Fisch.	*Anguilla.*	Al, ena riba.	*Anguilla.*
Al der Schuster.	*Subula*	Shilu, Shiuo.	*Lieſena, ſubbia.*
Aaß.	*Cadaver.*	Ta merha, merlatina, mershina.	*Carogna.*
	Das Aas stincket abscheulich: Ta merha prezudno ſmerdi.		
Abend.	*Veſper.*	Vezher, mrak.	*Sera.*
Abends.	*Veſperi.*	Ob mraku, pruti nozhi, k' vezhéru.	*La ſera, sùl tardi.*
	Ich komme Abends nacher Hauß: Jeſt pridem k' vezhéru hdomu.		
Abend-Brod.	*Merenda.*	Jushina, mala jushina, coſillu.	*Merenda.*
Abendmal.	*Caena.*	Vezherja.	*Cena.*
Abendmal essen.	*Caenare.*	Vezherjati.	*Cenare*
	Habt ihr das Nachtmahl eingenohmen. Ste vi shie vezherjali.		
		A	Aber.

Andrej Ivankovič¹) iz Jezusovega reda v Ljubljani je preložil 1659. l. Tomaža Kempčana na slovenski jezik. Dekan Holzapfel je daroval rokopis 1848. l. licealni knjižnici v Ljubljani, ki ga čuva pod št. 179.

Prevod ima ta naslov:

Od Sa Christusam Hoieina Bukvize Samozetrte Thomasa S. Kempis, Choraria po visi S. Augustina Vsim Katoliskim Krainzom inu Slouenzom 'h dobrimu: S nouizh s Latinskiga na Slouenski jesik svestu preloshene, skusi

¹) P. pl. Radics, Kr. 1885. 632–33.

eniga / s Touarshtva Jesusoviga / 's Peruoleinam tih Vigshih / v Leity po Christushouim roiſtuj M. DCLIX.

Na naslovnem listu zvezka v majhni 8⁰ je zapisana ta-le opomba:

Confraternitatis Agoniae Domini Nostri Jesu Christi Labaci 1728, transtulit in Carniolicum idioma ut mihi P. Fridericus Schwarz S. I. retulit P. Andreas Ivanchovich S. I. sacerdos.

Franc Mihael Paglovec (1679—1759)[1]

iz Kamnika, kjer je bil nekaj časa kapelan, od 1705. l. župnik v Šmartinu pri Tuhinju. Izdal je:

Tobiove bukve[2], tu je ſuetiga piſma ſtariga teſtamenta historia ſvetih nauukou polna od tiga ſtariga Tobia inu niegoviga synu, na crainſki jezik ſveſtu preloſhena itd. H' timu ſo ſe perdiale ene lepe vishe nu manjere bogu ſlushiti, nu ſveti ray ſi ſaguishat, ſa gmain ali kmetiske inu deloune ludy, vſete nu poſnete s' enih nembshkih bukviz ſkusi mujo eniga Mashnika z' gorenske Crainske strani. U' Lublani ſkusi A. Fr. Reichhardta. 1733. 12⁰. 307. — II. izdaja iz l. 1742. ne more biti J. J. Shillingova, kakor misli M. Pohlin.[3]

Thomasa Kempensaria Bukve. V' katerih je sapopadenu podvuzhenie, koku en ſledni, bodi kakerſhniga ſtanu ozhe, ima, inu samore po Chriſtuſovim nauuku, inu shiuleniu ſvoje shiulenie pelati, vishat, inu rounati, za Chriſtuſam v pravi brumnoſti hoditi. V to Crainſko okuli Lublane navadno Shpraho ſkerbnu, inu ſveſtu preſtaulene. Skusi dua Maſhnika Petrinarja, inu Faimoſhtra iz gorenſke Crainſke ſtrani h duhovnimu nuzu tim Slovenzam v' druk dane. Na pervolenie vikshi Duhovne Goſpoſke. Labaci. Typis A. Fr. Reichhardt 1745. 12. 496.

Sveta voiska, to je ſvetu podvuzhenie, koku ima ta zhlovik zhes ſourashnike te duſhe ſe ſhtritat, inu uſſe hude shelle premoiſtriti, skusi to ſe h' pravi brumnoſti pousignit (!) po nauuku P. Lorenza Scupuli Ordna ſ. Cajetana. Is Laſhke ſprahe v' Crainſko ſpraho preſtaulenu, skusi enga Maſhnika

[1]) Kopitar 124—127. — Šaf. 21, 101, 128, 133, 141. — J. Marn, Jez. XX. Sl. 1885, št. 109.

[2]) Šaf. 128.

[3]) Šaf. 127.

is Gorenſke Crainſke strani, ſdei na pervu v druk dano. Na pervolenie vikſhi Duhoune Goſposke. Labaci, Typis A. F. Reichhardt 1747. 8. 250.[1])

S. Lucie Andoht v' gorenski Kraynski strani. V' Drashgoſhah. 1750. 8⁰.

Kakor Marka Pohlin pravi v Bibl. Carn. 38, je izdal to knjižico J. L. P.

Sveſti tovarſh enga ſledniga Christiana, katiri ſkusi ta Catechismus, ali potrebni Kerſhanski nauuk niemu kaſhe to pravo pot proti nebeſſam inu ſkusi te Tobioue bukve ali hiſtorio od Tobia, inu ſkusi dvanaiſt regelze ga vuzhy po tajſti prou hoditi inu ſkusi ene inu druge molitve sa boshjo pomuzh proſsiti. K' nuzu mladim inu ſtarim, ledig inu sakonſkim, gmein inu delounim ludem, ukup sloshene inu pobulſhane, v' druk dane ſkusi eniga maſhnika is Gorenſke Crainſke ſtrani. Labaci. Typis F. J. Eger. Incl. Prov. Carn. Typogr. 1767. 8⁰. 198.

Ta knjiga je bila uže dvaindvajset let poprej natisnena z naslovom: Sueſti tovarſh .... in sdaj drugu v druk dane ..... Labaci. Typis. A. F. Reichhard 1745. (Mitth. des hist. Vereines für Krain 1857, 90. — Prva izdaja je iz l. 1733.

Adam Skalar[2]), duhovnik, o katerem se dalje nič več ne vé. V ljubljanski licealni knjižnici se nahaja rokopis — vezana knjiga, ki obsega 435 listov, in se deli v dva oddelka ter ima tudi dva naslova: prva polovica sega od 1. do 190. (inclus.) lista in ima naslov: Shulla tiga premishluuana sloshena skusi brata Joannesa Wolſa reformiranega Franciscaneria is pouella tiga Visoku zhastitiga Firsta inu Gospuda, Gospuda Wilhelma skoffa v' Priksni (!). Istiskana v Insprukhi per Johannu Jachen 1633. Druga polovica seza od lista 191.—392. in ima tale napis:

> Exemplar Od Suetiga Bonauentura Zhloueku naprei postaulena koku ſe ima eden spet s' Bogam sdrushiti skusi pokuro ker se ie od niega skusi greh odlozhil. V enim sgouorianiu med zhlouekom inu Dushizo. Breouiloquium. Is letinskiga na Nemshko is nemshkiga na slouensko perloshen 1643. in Decemb. skusi Adama Skallaria, Maſhnika.

[1]) Naslov je sestavljen iz Šafařika in Marna.
[2]) V. Oblak, Ltp. Mat. Sl. 1890, 185—234.

Prva polovica je razdeljena na petnajst poglavij; v drugem delu so razna premišljevanja.

Jezik je priprost in naroden ter presega v tem obziru sodôbne spise, tiskane in rokopisne; narečje je gorenjsko. V njem se nahaja imperfekt *bê;* karakteristično se nadomeščajo staroslov. polglasniki.

Pavel Frančišek Klapše[1]) (1688—1727),

iz Kostela na Primorskem, Protonotarius Apostolicus, Comes Palatinus, Eques, kanonik Pičanski, župnik v Tomaju (1732—72.) Izdal je:

a) Synopsis Catechetica, Tu je: Sbrani Nauk karſhanski skusi Paula Francisca Clapſheta. Labaci typ. A. Fr. Reichhardt 1703. 8. 110.

b) Synopsis Catechetica, Tu je: Sbrani Nauk karſhzhanski u' kratkih besedah sapopaden taku dobru sa poduzhiti te nevedne u' karſhzhanski Veri, kakor tudi visha te prezhaſtite Molitve Sv. Roshenkranza s' ſvojimi ſkrivnoſtmi inu odpuſtki. Nuzne buquize v' ſem zhaſtitim inu viſſoku urednim Goſpudom Farmanam inu Duhovnim Paſtirjam, te nyh paſhi podloshne karſhanſke Ouzhizhe poduzhiti. V' kup sbrane skusi Paula Francisca Clapſheta, Farmana Tomajske Fare Tershaſke Skofije. Sdei pak u' drugo na bulſhi krainſko ſpraho u' druk daine inu pobulſhaine. U' Lublani. Per Annae Elisabethae Raichhardtouke uvedove. 1757. 8. 96.

V knjigi, ki je posvečena Leopoldu Hanibalu, tržaškemu škofu, nahaja se tudi »Peiſsem od Vére« id.

Miha Mikec,[2]) doktor sv. pisma in stolni dekan v Ljubljani, umrl 1620. l. Hrenovo delovanje ga je navdušilo, da je izdal:

Ta mali katechismus ali kerſhzhanski navuk. Augsburg.

Ta knjižica je bila namenjena ljubljanski mladini in je bila ozaljšana z lepimi lesoreznimi slikami. Dal jo je natisniti na lastne troške.

Janez Čandik,[3]) porojen na Višnji gori, jezuvit, učitelj srednjih šol in propovednik v Ljubljani, umrl v Gorici dné 8. oktobra 1624. leta.

---

[1]) Šaf., Gesch. 21, 116; Curia Episc. Terg. 1866, 22. — J. S. v Zgod. Dan. 1879, 260—61. — Z. v Zgod. Dan. 1879, 414. — J. Marn, Jez. XXII.

[2]) Valvasor Ehre II. 6. — Marc. Pohl., Bibl. 36. — Šaf. 10, 115. — J. Marn, Jez. XXI.

[3]) Šaf. 18, 115. — Peter pl. Radics, Trigl. 1865, št. 38. — J. Marn, Jez. XXI.

Catechismus Petra Canisia, tu je Chriſtianski nauk ſkus Janesa Zhandika.

Marka Pohlin ne navaja kraja, kjer je bil natisnen katekizem.

Franc Ksav. Tauffrer,[1] zadnji opat zatiškega samostana, pospeševal je šolstvo, izdavši:

Kratki Sapopadek Kerſhanſkiga Navuka sa otroke in kmetiske ludy. Labaci. Egeŕ 1773.

Ponatisnen večkrat. Po latinskem uvodu razlaga se krščanski nauk str. 1—84, nato sledi navod v latinskem jeziku, kako poučevati to tvarino.

Josip Kosan (Cusani)[2]

krščen v Št. Petru pri Gorici; po Kociančiču je bil duhovni pastir v Šempasu 1727. l. in vstopil potem v samostan, služboval zopet v Šempasu do 1739. leta, potem v Štanijelu, in zopet vstopil v samostan. Spisal je Catechismus Sclavonicus; dr. Kociančič ga ni mogel dobiti v roke, (Hist. Arch. Gor. 161), videl ga je pa Codelli. (Gli Scrittori Friaulo-Austriaci III ed). Izdelal je Kosan svoj Katekizem po Belarminu, pisal latinski naslov, vpletel pa slovenski nagovor, molitev in izpraševanje vesti. Knjiga ima starinsko vrednost, v znanstvenem in jezikoslovnem obziru pa je brez pomena.

V tržaški mestni, v semeniški goriški in v župniški knjižnici v Št. Petru pri Gorici se nahaja po eden iztis knjige:

Christianus moribundus sanctissimis Sacramentis poenitentiae viatici et extremae unctionis et soliloquio etc. etc. collectore P. Josepho Cusani sacerdote curato. Venetiis MDCCXLIX. Typis Modesti Tentii. Suprem. permissu 16. XII. 286.

Nauk je latinski, vaje so slovenske, str. 80—101; 129—152; 184—194; 202—221; 254—258, tedaj blizu 90 stranij vsega vkupej.

Pravopis ni dosleden; vmešanih je mnogo nemških izrazov. Vzglede njegovega jezika podaje L. Žvab v Lj. Zv. 1886. 505—507.

Štefan Kemperle, župnik v Ločniku blizu Gorice od 1771—89. l., poslovenil je evangelij sv. Matevža in Marka, svetega Lukeža do 16. poglavja. Njegov naslednik A. Leonardis pristavil je rokopisu, ki se nahaja v ločniškem farnem arhivu, ta-le naslov:

Evangelia secundum Matthaeum, Marcum et Lucam in carniolicum idioma translata a Stephano Kemperle Caes. Reg. Parocho Lucinici.

[1]) Šaf. 85, 118 — J. Marn XXI.

[2]) Jos. Balič, Glas. 1875, št. 35; S. 1887, št. 13.

Rokopis obsega 34 pôl. V predgovoru se razlaga, kaj je stari, kaj novi testament; na straneh je mnogo opazk, katere razjasnjujejo težje besede in reke; na koncu je slovarček, kjer je povedano, kako se nekaterim rečem pravi *a)* po kranjski, *b)* po koroški, *c)* po slovenski in bezjački, *d)* po hrvatski id.

Drugi katekizmi:

Catechismus,[1]) Tu je bukvize. Tega ſpraſhuvanja is pet ſhtukov Kerſhanſkega Navuka zhaſtitiga patra Petra Canisia is tovarſhtva Jesuſoviga. H' perpomaganju vſeh Goſpudou Farmeſhtrou, Duhouneh oſkerbnikou, vuzhenikou: tudi otruk, inu ſtarishou, bratou inu ſeſter Bratouſhine kerſhanſkega Navuka. Skus Perpuſhanje teh Viſheh. V Zelouzu. Per Dedizhih Joanesa Friderica Kleinmayr. 1762. 12°. 192.

Knjiga je pisana v koroškem narečju in je radi tega zanimiva. To je prva izdaja Katekizma, čigar četrti natis je izšel v Ljubljani pri J. F. Egerju l. 1766,[2]) peti v Ljubljani pri Egerju 1770. 12. 189.[3])

Prva izdaja ima str. 3—7 kratek navod k branju »visha brat se vuzhiti«, potem predgovor o bratovščini krščanskega nauka, str. 9—128 katekizem, str. 129—167 cerkvene pesni, litanije in molitev.

Kerſhanſki navuk sa te majhine v' 62 praſhajnah ukupiſtaulen s' kratkim ogovorom na otroke, kader ob velikonozhnimu zhaſſu vkup sbrani k obhaylu gredó . . . . na slovenski jesik vondan od eniga Dobriga Perjatla Goriſhke Shkoſije. V Lublani per J. F. Egerju 1777. 12°. 32. — Šaf. 118.

Catechismus,[4]) tu je bukvize tiga ispraſhuvania iz pet ſhtukov kerſhanſkiga navuka . . . Petra Canisiuſa petizh v druk dane inu pobulſhane. V Lublani Eger 1770. 12°. 198.

Isvlezhik tega velikega katehiſma s' upraſhanjami inu odgovorami k' poduzhenju te deshelſke mladoſte v z. kr. deshelah. Kostajo 18 kr. nemških. S tem pregnadlovem pervolenjam te rimſke zeſarſke, tudi zeſarſke krayleve apoſtolske zessarize; koker tudi s pervolenjam te duhovnske goſpoſke. V Lublani. Stiſkane per J. F. Egerju, dushelsſkimu ſtiſkauzu 1779. 8. 161.

---

[1]) V. Oblak, Lj. Zv. 1887, 692—94. Knjiga se nahaja v knjižnici graškega Marijinega samostana.

[2]) Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1858, 90.

[3]) J. Marn, J. XXII. — L. Žvab, Lj. Zv. 1886, 434.

[4]) Šaf. 117. — Gaj. Kniž. 123.

Inocencij Tauffrer[1]) (1722.—1794.)

iz Turna (Weixelbach) na Kranjskem, bil profesor v Pasavi in na Dunaju gimnazijski ravnatelj.

Compendium Ritualis Labacensis latine, Carniolice et germanice cum assistentia moribundorum. Lab. lit. Eger 1772. 12.

V knjižnici ljubljanskega semenišča: Comp. Rit. Lab. cum appendice germanica et carniolica. Tergesti. Typ. Trattner 1757.

Druge izdaje knjige »Compendium Ritualis«:

Appendix ad Rituale Salisburgense pro Locis et Curatis Sclavonicis ejusdem Archidioecesis Salisburgensis. Continens Ordinem ac Ritum Baptismi et Matrimonii, nec non Lytanïas Omnium Sanctorum in Administratione extremae Unctionis et in Processionibus Rogationum adhibere solitas. Salisburgi, Typis Joannis Josfephi Mayr Aulico-Academici Typographi et Bibliopolae p. m. Haeredis 1766. 20.

V predgovoru pravi, da ima slovenski jezik več narečij; zato je prê v tej knjigi navedenih več besed enakega pomena, da bi duhovniki lože ohranili enotnost obreda. Hrvat in Slovenec sta zložila to knjigo, v katerej se nahaja slovenska beseda na straneh 6 do 10 (deloma), 10—20 vse slovensko, od 66—80 vse nemški, od 81—83 vse latinsko, od 83—95 vse slovensko.

Rituale Labacense . . . jussu . . . Leopoldi Josephi Episcopi Labacensis . . . Comitis de Petazziis . . . Labaci. Eger. 1767. 4⁰ je poznejša izdaja istega obrednika iz l. 1706.,[2]) čigar izvod brez naslovnega lista se nahaja v šentgotardski podružnici sv. Mohorja in Fortunata Pod Zidom.

Latinski pisan uvod, datovan z dné 1. avgusta 1706. pravi, da se veseli izdajatelj, ljubljanski škof Ferdinand a Küenburg, ker se je stolna cerkev dvignila iz podrtin; tako se tudi po vseh cerkvah v škofiji uvedó jedinstveni cerkveni obredi. Rituale ima toliko slovenske vsebine, kakor ponatis iz l. 1767.

Compendium Ritualis Romani Salisburgensis[3]) cum appendice germanica et vindica pro assistentia moribun-

[1]) Šaf. 25. — J. Marn, Jez. XXII. 118.

[2]) J. V., Izvestje muz. društva 1892, 158—59.

[3]) Pridejan tu radi popolnosti.

dorum in commodiorem usum RR. DD. Curatorum emendatum. Clagenfurti 1830. Typis Joannes Leon. 8. 172.

Duhovniki krške škofije so si želeli takega obrednika. Slovenščina se nahaja raztrošena po 5—13 stranij, obsegajoč »Vero« in »Oče naš«, »Očitno spoved«, str. 21; litanije 37—39; opomini bolniku 44—46; potem še 52—61, 63—65, 72—73, 76—79, 96—102. Slovenskim besedam je tu pa tam v oklepih pridejana ptuja beseda, n. pr. *v raju (paradižu.)*[1])

Compendium Ritualis Labacensis cum appendice germanica, et carniolica pro assistentia moribundorum Curatorum usui et commodo cum facultate superiorum. Tergeste. Typis Francesci Matthiae Winkowitz, caes. reg. aulae et episcop. typogr. 1771. 16.

Ta knjiga se nahaja v tržaški mestni knjižnici in ima 97 stranij. Na 8. in 9. strani je v nemškem in slovenskem jeziku »Vera« in »Oče naš«, 10—12 latinski, nemški, sl., 15—16 nekaj slovenskega in nemškega, 66—80, 83—95 vse slovenski.[2])

Jožef Hasl (1733.—1804.)

iz Celja, jezuvit v Ljubljani, naposled župnik v Dolu na Štajerskem.

Sveti post.[3]) Christusovimu terplenju posvezhen, u' usakdanu spremishluvanje resdejlen, pervizh skus P. Gabr. Hevenesia is Tovarshtva Jesusoviga po Latinsku popisan, sdei pak od Joshefa Haslna, Mashnika is ravnu letiga Tov. na kraynski jesik preloshen inu na svitlobo dan. Labaci lit. Egerianis 1770. 8⁰. 440.

Iz predgovora bodi tukaj to-le: Kar tu provpisanje am tizhe, sim se jest vezhi dejl te stare navade dershal, ne scer ker bi jest ta staru provpisanje toliko shtimal, ampak savol tiga, kir se she ludji narvezh na tu zastopijo. Tu kratku *s* sem od tiga dolgiga *ſ*, inu ta dva zhrka ali Puhshtaba *sh* sim skerbnu od unih dveh *ſh* reslozhil, brez kateriga rezlozhka kratku nikar ni mogozhe kraynske bukve prov brati; da narezhem zastopiti. Tu kratku *s* kakor tudi *sh* je treba mehku, ta dolgu *ſ* pak inu *ſh* je treba ojstru izrezhi: *sad shala, ſad ſhala*. Skor en ravnu tak rezlozhek se tudi ima med *z*

[1]) A. Fekonja, Lj. Zv. 1887, 507—508.

[2]) Pohl. Bibl. Carn. 43, navaja Compendium Tergesti 1757.

[3]) Šaf. I. 25. — Peinlich, Gymn. Progr. Graz 1872. — J. Macun, Zgod. 64. — J. Marn, J. XXII. — Lenček, Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1857, 90.

inu *zh* delati *zagam*, *zhakam*. Dostikrat sim po stari navadi *l* pisal, kjer je treba *u* isrezhi, koker: *dolshan sim*, *ſturil*, *ſylnu*. Kader se *u* inu *i* v govorjenju poshre, taku, da se per isrezhenju malu al skor celu naſliſhi; takrat sim le *v* inu *j* postavil: *vzeme, tvoj, vzgati*, *jest nekaj vejm*. Kjer se kaj naizrezhe celu koker *e* pak tudi ne celu kakor *i* tamkaj sim po stari navadi *i* pisal, postavim: *en brumni* ne pak: *en brumne zlowk*. Glihi vishi sim *u* postavil, kjer se nekaj napul koker *o*, napul pak koker *u* isrezhe, postavim: *tu mejstu*, ne: *to mesto*. In v timu sim tudi s timi starimi kraynskimi Pisavcami potegnil.

Franc Sav. Gorjup[1]) (1735.—1781.)

porojen v Celju, župnik pri Novi Cerkvi blizu Celja, bil je tudi konzistorijalni svetnik goriške škofije. Izdal je:

Zirkounu leitu ali evangelski navuki[2]) sa uſſe nedele inu prasnike zeliga leita, poprei na Slovenſki jesik ukup ſpiſſani, inu per altariu naprei neſſeni od . . . Francisca Xav. Goriuppa, Faimestra inu Comissaria per Novi zirkvi nad Zellam Goriſhkiga Firſta inu Shkoſſa Consiſtoriala Labaci (lit. Egerianis) 1770. 8⁰. 448 str.

Knjiga je posvečena goriškemu škofu grofu Karolu Attemsu, in je pisana v slovenščini, kakor se govori okolo Celja.

Andrej Reja,[3])

porojen 22. oktobra 1752. na Goriškem, kaplanoval v Zibiki, pri sv. Štefanu, v Šmarjah, pri Novi Cerkvi, župnikoval v Zibiki, dekanoval v Šmarijah, zopet župnikoval pri Sv. Petru blizu Sotle, kjer je umrl 26. septembra 1830. l.

Kerſhanſkiga navuka islagaine po u zeſarſkih deshelah naprei piſſanim Katechismuſsi u' Latinſkimu vundanu od V. Z. V. G. Josheſa Jacomina S. P. Doctorja Viſhiga Faimastra inu Dechanta per Novi Zirkvi na spodnim Stajerskim, preſtaulenu v Slouenſki jezik od Andrea Reya, Fajmastra u Sibki na spodnim Stajerskim. I. Bukve. Lublana natiſnil in saloshil Andreas Gaſſler 1801. 8⁰. 308. str. II. Bukve 284.[4])

[1]) P. J. Šafařik, Gesch. I. 24. — J. Marn XXII. 35—37. — J. Macun, Knjiž. zgod. 64.

[2]) Šaf 101. je smatral kot dvomljivo knjigo: »Evangelia inu Branie« 1754, o katerej govori Hasl v predgovoru »Svetega posta«, Mitth des hist. V. f. Krain 1857, 90 navaja Evangelske bukve od l. 1759., L. Žv., Lj. Zv. 1886. 432.

[3]) Šaf., Gesch. I. 35 – 119. — J. Marn, Jez. XXII. 76. — J. Macun, Zgod. 66.

[4]) Drobtinice l. 1757. — Slomšekovi spisi III. 277.

Jurij Gollmayr[1]) (1755.—1822.)

iz Lesec na Gorenjskem, se je šolal na Dunaju, postal doktor bogoslovja, kanonik, dekan in prošt v Ljubljani.

Sveta mafha inu kerfhansku premifhluvanje sa ufak dan is f. pifma, tudi druge nuzne molitve, od Jurija Gollmayrja v Lublanfki duhovni hifhi mafhnika. V Lublani per J. F. Egerju 1783, 12⁰. 223. str. — II. izdaja. 1786. — III. 1789. — IV. 1793. — V. 1797. — VI. 1801. — VII. 1803. — VIII. 1804. — IX. 1805. — X. 1807. — XI. 1808. — Nastopne izdaje oskrbljeval je Ravnikar. Izvirnik tej knjigi spisal je Abbé F. P. Mezanguy z naslovom: Exercices de piété, tirés de l'écriture sainte et de pères de l'église.

Gollmayr je bil bistroumen mož, vnet za blagor naroda.

Ecehiel Sullak[2]) leta 1797.—99. v Novem mestu, učitelj grškega jezika in vikarij, prevel je na slovenski jezik:

Te najbolfhe molitve, katire je nafh fveti ozhe Papesh Pius VI. resvetil inu rezloshîl . . . . is Lafhke v to Nemfhko, sdei pak v to Kraynfko fhpraho . . . . preftavlene . . . V Lublani fkus Ign. Kleinmayerja utifnene. 1783. 8. 63.

Gaspar Rupnik,[3])

porojen na Štajerskem, župnik pri Novi Cerkvi blizu Celja, nato v Vojniku (Hochenegg), je poslovenil:

Ta Chriftusovimu terpleinu posvezheni poft, Sa fakdanfku premifhluvaine Chriftufoviga terpleina inu tudi sa naprei braine tem ludem s Latinfkiga na Slovenfku perftaulen od vif. zh. Gasparja Ruppnigg, Faimeftra is Commissarie nove zirkve sunnei Cella. Labaci (lit. Egerianis Šaf.) impensis Promperger 1770. 8. 550.

Druga izdaja je iz 1773. l. z naslovom:

Ta Christusovimu Terpleinu posvezheni Post, za sakdansku premisluvaine Christusoviga terpleina inu tudi za naprei braine tem ludém z Latinskega na Slovensku prestaulen na zhast Christusoviga terpleina, inu smerti h' eini maihni pomozhi za tu naloshenu naprei braine duhouskiga

[1]) Šaf. I. 33, 135.

[2]) Šaf. I. 142. — J. Marn, Jez. XXII. 72. — M. Pohlin, Bibl. Carn. 53.

[3]) Lenček, Mitth. des hist. Vereines für Krain 1857, 90. — Šaf. 124.

premiſhluvaina tem ludém inu h' dobrimu tem duſham od visoku zhastitega Casparja Rupnigg, Feimestra iz Commissarie Nove Cirkve zvunei Cella. Labaci. Impensis Mich. Promberger A. 1773. 8. 550.

To je prevod po Hevenesiu. Morda Rupnik enakega prevoda Haslnovega ni znal.

Peisme Od Kerſhanskiga Vuka: poversti tega Katechisma, katiri je na povele Cesarskè Svetlusti na deshele vun poslan zravun eniga Perdavka teh Peisem per sv. Maſhi, inu Shegnu. Od Gasparia Ruppnika, Faimastra v' Oiniku. (!) Se neide v Cellu per novem Bukvarju Fr. J. Jenko. Lublani, skus Ign. Kleinmajerja 1784. 8. 58.[1])

Anton Hrovat[2]) ali Crobat, kakor je podpisan v knjižici:

Luzh inu Senza voſra S. Maſhe, ali molitue pri S. Maſhi po teh imenitnejsheh ſkryvnoſteh terplenja Gospuda naſhega J. Kr. kjer ſe tudi jutrene itd. molitve narajmajo (od Martina Crobata). So naprudej v Lublani per L. Bernbaherju. Na Dunaju Chr. Groſser po 1785. 12⁰. 113. — Nova izdaja v Ljubljani 1828. 12⁰. 231, z naslovom: Premiſhlovanje S. Maſhe id.

Ta knjiga je prevod nemškega molitvenika P. Marka Pohlina: Bild und Wahrheit, das ist Vorstellung der heiligen Messe. Wien bei Grosser. 1785. 12. Mit Holzschnitten.

Ahacij Steržinar.[3])

porojen v Škofji Loki, bil župnik in komisar v Gornjem Gradu 1713.—33. leta in naposled vodja bratovščine pri Sv. Frančišku v Stražah, umrl 1741. l.

Izdal je pesmarico z naslovom:

Catholiſh kershanskiga vuka peiſme, katére ſe per kershanskimo vuko, boshyh potyh, per ſvétimu missionu, inu slaſti per svétimo Francisco Xaverio na strashe Górniga Gradu ſare nuznu poyo, pogmerane inu na svitlóbo dane (ſkusi Aháza

[1]) J. Marn, J. XXII. — Istega leta se je tudi v Gradcu pri »Widmanstetterjevih erbih« natisnila cerkvena pesmarica, o kateri je poročal pisatelj te knjige v Lj. Zv. l. 1894.

[2]) P. Šaf. 34. — J. Marn, Jez. XXII. 73. — Lenček, Mitth. des hist. Ver. für Krain 1846, 68. pravi, da je on podaril kranjskemu zgodovinskemu društvu izvod te knjige, čije naslovni list pravi, da je knjiga „na prudej v Lublani per Vinc. Ruciczka 1785«.

[3]) Šaf. 78. — J. Marn, J. XXII. — A. Fekonja, Lj. Zv. 1884, 696.

Stershinarja.) V Nemshkim Gradzu per Widmanstadianskih erbizhah 1729. 8. 266.

Pesni so brez vrednosti. M. Pohlin v Bibl. Carn. 61 pripoveduje, da je knjiga bila pisana najpoprej latinski, potem nemški in nazadnje slovenski. Predgovor pravi, da naj bi te pesni odstranile narodne pesni.

Pesmarica ima tudi sekirice.[1])

Njemu se tudi pripisuje:

Peiſſem od teh velikih odpuſtikov te svete kriſhove poti per te novi cerkvi ſvetiga Francisca Xaveria v' Gornim Gradu. Labaci, Formis J. G. Mayr 1730. 8. 30. — Predgovor obsega prvih sedemnajst stranij.

Maksimilijan Redeskini,[2])

duhovnik ljubljanske škofije, pri cerkvi svetega Nikolaja, je umrl v Velesovem 10. marcija 1814. l. Izdal je:

a) Podvuzheine, inu Molitve sa vſakteriga iz Bukviz imenuvanih Exercitia S. očeta Ignatia. U Lublani, Per J. F. Egerjo l. 1768. 12. 84.

b) Oſem inu ſhestdeſet ſveteh Peſm,[3]) katire ſo na proſhnje inu poshelenje vezh brumneh duſh ſkerbnu ſkup sbrane, pobulſhane inu pogmerane, k' vezhe zhaste Boshje, temu blishnemu pak k' duhovnemu troſhtu inu podvuzhenju na ſvitlobo dane. V Lublani . . . se najdejo per A. Raab, landshaftnimo bukvoveszo za Lit. Eger 1775. 8. 225. Napevi obsegajo petdeset stranij. Na koncu je natisneno štiri strani obsegajoče: »Samerkuvanje vseh v' teh bukvah ſapopadenih Peſm.«

Kratka visha k' Bogu ſkus snotrajne inu svunajne Molituvze ſe povsdigniti. Pervezh v latinſki ſprahi popiſſane, sdej v kraynſko ſpraho preſtavlene od Maximilijana Redeskina eniga Maſhneka Petrinarja v Lublani na pervolenje vikſhe duhovne in deshelſke Goſpoſke pervizh vtiſnene. V Lublani ſe najdejo per And. Clemens Bukvavesizu. Lit. Ig. Merk. 1789. 12. 269.

---

[1]) Lenček, Mitth. d. hist. Ver. 1857, 89.

[2]) Šaf. 25—26. — J. Marn, Jez. XXII. 51—52.

[3]) Šaf. 79.

Jernej Bastiančič,[1])

vikar v Radoljici, pozneje dekan v Lescah, umrl 14. januvarija 1818. l.

Katholſhku podvuzhenje od teh pervih Sakramentov ſ. Kerſta inu ſ. Firme od Jerneja Baſtianzhizha, v' Lublanſki duhovni hiſhi Maſhnika. V Lublani per Ign. Kleinmajerju 1783. 12⁰. 147 str.

Filip Jakob Repež (1706.—1773.)

iz Cerknice, umrl kot organist v Ložu, je izdal več pesmaric, izmed katerih je zasledil Štrekelj (Arch. f. slav. Phil. XI. 604—606) naslov prvi: »Stima Boshia«, ne da bi mogel povedati kaj več o njej. Druge so:

Romarske Bukvize,[2]) Narpred je en maihen vuk, koku ima en Romar ſam na kratkem ta S. Krishou pot objiskati, potem so tudi 12. Pesmi Od manenge, od premishluvania per Stationih inu od enih, inu druſih odpuſtkov; ſoſebnu od teh velizheh (!) gnad, katere skaſuje Jeſus na gori tukai u zerkvi S. Krisha, u' te Caeſarski Fari Lvosh imenovani. S' perpusheniam te narviſokeishi gnadlive Duhoune Gosposke. O. A. M. D. G. U' Vuidnu MDCCLXXV. Po Brattih Gallicichih, Depuſctenjem Stariſcinah. 8⁰. 55.

Te Romarske Bukvize so le ponatis pesmarice, ki jo je izdal 1757. l., in ki je prvi del Repeževe pesenske zbirke.

Nebeshku Blagu, Katiru ſe sdei tem Andohtlivim Romarjam na Krishni gori vnkei tala; de vſi katiri leſem pridejo, nu kransku brati snajo, ſe bodo v teh Bukvicah nauzhili, koku bodo s' Jutrei nu s' vezher molili; nu tudi ſoje mlaiſhi doma toku vzhili; de bodo snali, ne ſamu per krishoumo potu, ampak celi dan Jesuſovu shiulenje, nu martro premiſluvati. Narsadei ſo tudi 3. Peiſmi perloshene. Letu Nebeshku Blagu, Inu vſe vkupei je sbranu, nu ſturjenu ſkusi Philipa Jacoba Repesha, Narnavredniſhiga, inu narporedniſhiga hlapza Chriſtusoviga. Cum licentia superiorum. V Lublani, Per Marie Theresie Heptnerze 1764. 8. 67.

Romarsku Drugu Blagu,[3]) Tu je: 24. S. Pesem, katere ſe zhez (?) zeilu Leitu tukei na Krishni gori pojo, ki

[1]) Šaf. 119.
[2]) Šaf. I. 25. — J. Marn, Jez. II. 37—38.
[3]) Lenček, Mitth. d. hist. Ver. für Krain 1857, 90.

ſo od vſe ſorte materge Jesuſove, inu tudi v' enih le od vezh gnad ukupei, katire ſo Romarji tu sadobili. De bi ſe ſhe vezhi zhaſt Boshja inu Andaht gmirala, ſo sdei lete Peſme od tiga Vikſhiga tam naprei imenuvaniga Duhovnika Poglavarja na ſvitlobo, inu drukat dane. Narzadei je ſhe ena perloshena Peſem, inu ena potrebna Molitu ene praue serzhne grevenge. Letu vſe ukupei je sloshenu inu ſturjeno ſkusi taiſtega, kateri je popreid te perue inu te druge Bukvize popisov. Labaci. Typis J. F. Eger. A. 1770. 8. 134.

Pesni, ki so inače brez vrednosti, so namenjene romarjem; zanimivo je, da se nahaja med njimi tudi pesen o sv. Alekšu.

Gosp. Iv. Lavrenčič, župnik na Boštajnu ob Savi, ima izvod knjige: »Romarsku Drugu Blagu«, ki pa ni popoln: nedostaje mu naslovnega lista. Iz te knjige stoj tu to-le posvetilo:

VISOKU VUZHENI

INU

NARVISOKEISHI ZHASTI

VREDNI GOSPUD, GOSPUD

JOANNES BAPT.

COBAUIO,

GNADLIVI

ERZPRIESTAR

V' DOLENSKI STRANI

V' TI CÆSSARSKI RIBENSHKI

FARI

IMENITNI GOSPUD FAIMASHTER:

Prot. Apoſt. A. A. L. L. & Philoſophiæ

Magiſt. SS. Theologiæ Doct.

&c. &c.

Moj Gnadlivi, inu ta vikſhi Patron,
inu Pomozhnik.

Jakob Repež v predgovoru sam govorí o raznih svojih pesmaricah; radi tega podajemo čitateljem ves predgovor, ki se glasí tako-le:

Potem kar je blu v' sadnih bukvizah vunkej danu moje tu Nebeſhku Blagu, ſim potlej ſhe 'enkrat v' taiſte pogledau, inú v' 5. Peſmi naidem, kir ſim tamkej letu sapiſov, inu povedov, de v' mojmu koſhu doſti vezh drusiga blaga od vſe ſorte materîe ſhe zhes 3. tale imam: sakaj zhe lih jeſt na uſe Nedele, Godove, inu Prasnike zhes zeilu lejtu ga predajam, vender meni nikuli tega nesmanka; inu ga ni potreba meni hodit íſkat po Nemſkih ne po Lashkih deshelah, sakaj imam eniga gviſhniga Goſpuda, kateri meni sa mojo kramo smiram vſe ſorte friſhne materije sbira, daje, inu me saklada; inu ta ni obeden drugi, koker tukej na Krishni gori ſám Chriſtus; sakaj zhe vezh rezhy od tiga blaga teh S. Peſem vunkej dam, li ſhe vſak dan vezh kej lepſhiga per mojmu Chriſtuſu najdem: kir pak per vſaki andohti eni Romarji tukej praſhajo, ali je kej poſebej piſaniga, ali drukaniga, kar ſmo dones ſhliſhali, kateru bi oteli radi damu neſti, ſhe tim drugim pokasat.

Satu sdej ſhe ozhem enkrat moj ſtari koſh goriodpreti, inu od vezh ſorte JEsuſove materije pred Romarje vunkej poſtavit, (inu ſkusi pomuzh tega popred imenuvaniga mojga velizhiga Patrona) resloshiti; de poſihmau kir kransku brati snajo, bodo pouſod letu blagu nuzali, inu kasali, inu veſelu prepejvali. Satu s' Kraylam Davidam rezhem Cantate Domino canticum novum *Pſal. 149.* Puite Goſpudu novo Peſem: sakaj tu petje je mozhnu Goſpudu Bogu dopadejozhe, kader ſe ſpravo andohtjo poje; katiru jeſt v' tem pervim talu pred mojmi Nedelskimi Peſmami v' predgovaru skashem is S. Piſma, de ſhe v' ſtarim, koker v' novim Teſtamentu, ſo is Peſmami Goſpud Boga zhaſtili.

Moji Romarji! zhe ſhe te perve Bukvize imate, katire ſo ble drukane v' tim lejtu 1757. je blu noter 12. Peſem: v' teh druſih bukvizah, kir ſo ble drukane v' tim lejtu 1764. ſo na koncu per molitvah 3. Peſme: sdej v' letih tretih Bukvizah jeh je 25. vſih vkupej 40. S. Peſmi: ali vender vſih letih, inu drusih Peſmah ni mogozhe dopovedat, kaj sa ene gnade ta krishani JESUS vunkej tala tukej na ti shegnani krishni gori.

De pak neoblubim poſihmau, inu nebom vezh mogou kej taziga blaga vkupej sbirat, inu vam Romarjam reskladati, je ta urshoh; kir meni moje shvoh, inu slabe ozhy popolnoma ſlovu dajejo; inu moj ſtari koſh je tudi od uſake ſorte bolesni, inu teshave ves polomnen, toku, de ga kumej noſim: Satu kir pravi S. Jacob c. 5. molite eden sa drusiga, de boſte izvelizhani: toku vas na sadnje proſim vy Boshji pevzi, inu andohtlivi Romarji, ſpomnite u' vaſhi andohti, inu molitvah na me, jeſt tudi nabom na vas posabu: kader pak boſte ſhliſhali, de je leta moj revni koſh v' semlo ſpravlen „toku uſaj ta zhas rezite „sa me: O vſmileni JESUS! skusi tvojo ve„liko miloſt, inu gnado, daj temu, ki je te „Peſme delau, ta vezhni myr, inu pokoj, inu „tu vezhnu veſele, Amen.

Za vzgled bodi:

TA 23. PEISSEM.

Od eniga Covalirja, katiri je s' lubesni pruti JEsuſi, ſovraſhniku odpuſtu.

Katirega popiſſcje: Seraphicus Razius in ſuo Hortulo Exemplorum, titulo posteriore, de dilectione inimicorum et alh.

1.

O Romary odpuſtimo,
Vſſim naſhim ſovrashnikam;
De en takſhen lon dobimo
Koker bom poveidou vam:
Kai je biu en Gospud ſturu,
En bogat Covalier fain;
K' je niegouga brata vmuru
En drugi biu zhlovek gmain.

2.

Ta Gospud s' ſardet poſtane,
De s' je biu bogabojezh;
Nu ſi toku naprei vsame,
De ne jeinia nigdar vezh:
Ampak de bo tega vmuru
Kir je bratu leben vseu;
Na vſſe kraje vahto ſturu
Nu poſtavu, deb' ga ſe (?) vjeu.

3.

Ta poboinik k' je tu shliſhou
De bode v roke perſhu;
Ujdu je, nu ſi domiſhlou
De ne bo ſmerti odſhu:
Sazhne zhes ta greh jokati,
Proſſi JEsuſá lepu;
Deb' mu otu pomagati?
Nu je hitru h' spoudi ſhu.

4.

Kir ſe je zhiſtu spokuru,
Nu tudi obhajou ſe
Velki petik kai je ſturu,
Sam v' roke je podau ſe:
Ta Gospud prjde prut' njemu,
Ta zhlovek ſe vſtraſhu je;
Roke je reſſpeu resklenu,
Dol' mu padu pred noge.

5.

O Gospud! meni greſhniku
Shenkeite mi leben moi,
K' lubesni Odreſheniku
Kir je vmeru sa nas nozoi:
Karkul ozhte' smano ſtriti.
Pred vami tukei klezhim;
Sa' Vaſs zhem Boga proſſiti
Puſtite me nei shjvim.

6.

Natu ga Gospud objame,
Nu rezhe k' njemu takrat;
K' je nozoi vmeru IESUS same
Jeſt tebi odpuſtim rad;
Pejdi v' myri, same proſſi,
Mojga JEsusa vſſellei;
Deb' enkrat po letem zhaſſi
Perſhla vkupei v' ſveti Rei.

7.

Tisto nuzh, pogleite zhudo,
O Romary proſſim vas:
Je perſhu k' temu Gospudu
Sam IESVS ſvelizhar naſh:
Pravi k' njemu, k' ſi odpuſtu,
Tojmu ïovrashniku prei;
Ta zhas ſim duſho s' viz spuſtu
Tojga brata v' ſveti Rei.

8.

Tud' duſho tvojga Ozheta
Pravi h' njemu IESVS ſam;
Je ta zhas v' nebeſa vseta?
Ti pridi na oſmi dan:
Te povabim, de boſh shnima
Se veſſelu vekomei?
O katiri ſerze ima
Sdihni k' IEsuſu ſedei.

Deveta kitica priporoča romarjem prizanesljivost, in deseta pa se obrača do Krista, naj odpusti vsem grešnikom.

Primož Lavrenčič, iz Kranjske doma, jezuvit, je izdal:

Missionske Catholiſh Karſhanske Pejssme.[1] V lejtu 1748. vkop zloshene, Pogmerane inu na svitlobo dane skuzi eniga paterja Missionariussa Segnerianskiga iz Tovarſhtva Jezusoviga. Stiskane v Celouci, erbizhi Joan. Frid. Kleinmayr 1752. 8. 114.

Vsebino podaje Marn l. c.; pesni brez vrednosti.

[1]) Šaf. 79. — J. Marn, Jez. XXII. 27.

Op. Rokopisna slovenska pesmarica iz 1781. l.*)

Gospod vodja T. Drnjač, upokojeni višji učitelj v Sevnici na Štajerskem, ima star rokopis v obliki male 4° z naslovom:

LaVDate eVm In ChorDIs et organo.

Lobet ihm mit Seytenſpil und Orgeln. Psal. 150. V. 40. Geherig dem Herrn Bernhardus Zimmermann Im Jahr Christi zuſamgetragen worden 1781.

I. M. H.
Cantor.

Rokopis obsega 286 strani in ima razne cerkvene pesni s sekiricami. Pesni so brez vrednosti; zanimivo pa je videti, kako je narodni učitelj skušal za cer-

*) Poblize o tej pesmarici glej poročilo pisatelja te knjige v Lj. Zv. 1894.

Ivan Z. V. Popovič[1]) (1705.—1774.), porojen dné 9. februvarija 1705. l. v Arclinu blizu Celja, je v šolo hodil v Gradcu in stopil potem v jezuvitovski samostan pri sv. Barbari, kjer je izvršil modroslovske in bogoslovske nauke. Samostan ostavivši prepotoval

kvene pesni porabiti tudi posvetne stvari. To kaže zlasti »Pesem na sveti Vezher«, ki se glasi tako-le:

1. Lubi moi gregor, kaj menish,
kaj je to,
Kak ludje gredo od vsih krajo
nizoi
More bit kej noviga
Nedo upije hopsasa
Slishem da klizhe valentna
muhouza. (!)

2. Jacob pober se, kai bosh go-
dernou to
Nei se mi plezhe to desno sa-
grello bo
Nauem al si obnorou ti
Al ti kai drusiga fali
De me gor shenesh, kir vse
drugo spi.

3. Otraglovi Janez, sei to poslushei
sdei
Kak upije en Pobizh, klizhe Pa-
ſtirie vse
Osnanuje jem, de se je rodiv to
Nozh
En lepi Kral mladi, tam veni
Revni stalizi.

4. Zhakei nei ustanem, sam von
shou gledat bom
Zhe se mi slashesh, sa vuh te
pahnou bom
Avbe pazh je res vse to,
Lub moj Brad, kai s tega bo,
Gledat poidemo mi tudi vsi
Sosedi.

. . . .

6. Slishish valenten, kai ponesesh
temu Detezo
Prediva shest poveſsmu no
Speha pet funto
Glei ti lub moi Miklaush
Temu tud en Offer dash
Jest pa poneſsem mu Jaiz en
pouhen Kosh.

7. Lubi moi Juri le buzho usemi
tudi
To jagne to plezhe bo pa Nesou
Andreizhe
Catra pa en par Kokosh
Da pa supo skuhala bosh
Sa divizo Mario no Starga
Josepha.

8. Ti Miza no Spela, zhe bosh tud
kai imela
Le hitro, le hitro, Klobase se
she pezho,
No en par golobiz
Eno Moshno Shestiz
De si bo mela Sa zhem kubt
pleniz.

Zatem je še pet kitic blizu enake vsebine.

V pesmarici se nahaja tudi „Windisches Bauern Liedt" v enajstih kiticah; osma se glasi:

Ta pervi Edelman je biu Paver Stvarjen na Svet,
Od nega je Kral, Zefsar Shiu, rodiu ga je ta Hmet,
Sakai ſe ozhesh Shvarati, Zhes tvoi ponishni Stan
De mash veliku preſtati, S' dellom Smujoj obdan?
Poterpi uſse teshave rad vsem tvoi Krish volno gor,
Zhi ozhesh v Nebu kralovat koker Svet Isidor.

[1]) Šaf. 22—23. — Nov. 1853. str. 115. — J. Marn, Jez. XXI. — M. Vodušek, Ltp. Mat. Sl. 1879. — L. Žvab, Lj. Zv. 1881.

je Nižjeavstrijsko, Valaško, Sicilijo in Malto; nato je poučeval šestnajst let v gosposkih hišah. Ko je 1735. l. okreval po hudi bolezni, hoteli so ga poslati v Carigrad, da bi se naučil turškega jezika; no, ta nakana se ni izvršila, nego ukrenil je pečati se samo z vednostjo. Ker ga pa ni redilo to, prisiljen je bil prevzeti službo profesorja zgodovine na viteški akademiji v Kremškem monastiru (Kremsmünster.)

Popovič ostavil je 1747. leta Kremški monastir in odšel v Norimberg, kjer je ostal tri leta in se bavil z rastlinstvom, zgodovino in jezikoslovjem. Tu je izdal knjigo: Erstes Probestück vermischter Untersuchungen (devet pol.)

Nato so Popoviča vabili v Benetke za tajnika avstrijskemu poslanstvu; ponudbe ni vsprejel, nego odšel je v Lipsko, kjer je izdal knjigo:

»Untersuchungen vom Meere,[1]) die auf Veranlassung einer Schrift: De columnis Herculis, welche der hochberühmte Professor in Altdorf, Herr Christ. Gottl. Schwarz, herausgegeben, nebst anderen. zu derselben gehörigen Anmerkungen, von einem Liebhaber der Naturlehre und der Philologie vorgetragen werden. Frankfurt und Leipzig. 1750. 4⁰.«

V Lipsku bavečemu se ponujali so dve službi, da bi urejeval neki nemški list v Monakovem, in drugo, da bi na dunajskem vseučilišču učil nemški jezik. Nasprotnik Gottschedovim nazorom izdal je na vladno naročilo slovnico nemškega jezika, ki je kazala, kako visoko je nadkriljeval naš rojak tedanjega vodjo nemškega slovstva.

Spisal je bil avstrijski idiotikon, ki ga hrani c. kr. dunajska dvorna knjižnica.[2])

Svoje nazore o tem, kakó je treba popolnjevati knjižno nemščino iz tega ali onega narečja, posebno iz štajerskega in avstrijskega, razpravljal je v posebnih knjigah.[3])

Velika škoda, da ni mogel uresničiti svojih gorkih željá, da bi prepotoval južne slovanske zemlje od Črnega morja do Jadran-

[1]) Kopitars Kleinere Schriften, Miklosich I. Wien 1857, str. 121, pravi, da se v tej knjigi druži Adelungova jezikoslovna znanost z Lessingovo živahnostjo in duševno obsežnostjo.

[2]) Ta spis omenja Kopitar sam večkrat, želeč, da bi se natisnil. Deutsches Museum 1812. II. 342—44. Vaterländ. Blätter 1814, p. 160.

[3]) Versuch einer Vereinigung der Mundarten von Teutschland. Wien 1780. Die nothwendigsten Anfangsgründe der Teutschen Sprachkunst. Wien 1754. 8.

skega zaliva; vroče si je želel mecenata, ki bi hotel njega in enega spremljevalca živiti skoz kakih pet let, da bi mogla potovati, opažati in popisavati južno-slovanski svet in njegove prebivalce; posebno v Bosni bi se bil rad naučil čistega narodnega jezika.

Pa uže po tem, kar je napisal o Slovanih v omenjeni knjigi »Untersuchungen«, in po svojih rokopisih, v katerih je razpravljal slovanščino, osobito slovenščino, zaslužil je, da ga štejemo med najodličnejše slovenske pisatelje njegove dôbe; rokopisov je zapustil več.[1])

Leta 1763. začela mu je pešati telesna moč; ob to je stopil v pokoj 1768. l., radi obilih zaslug dobil je Popovič za ono dôbo lepo pokojnino, iznašajočo 400 gld. Kupivši si v Perchtelsdorfu blizu Dunaja hišo z obširnim vinogradom, je v njej kot samotarski posebnež živel samo vednostim.

Ni nam do tega, da bi navajali tukaj vse, kar so laskavo o njem povedali učenjaki, nego bodi zabeležen samo izrek Kopitarjev, koji ga imenuje tadanje dôbe največjega učenjaka.

Umrl je 1774. leta.

Ožbald Gutsmann,[2]) (1724.—1790.)

porojen dné 4. avgusta 1724. l. v Grabštajnu na Koroškem, vstopil je v gimnazijo v Celovcu 1739. l., kjer je izvrstno napredoval; po dovršenih latinskih šolah stopil je v jezuvitski red; potem so mu podelili službo kateheta in slovenskega propovednika, kajti ohranil si je bil kot Slovenec ljubezen do materinega jezika in je bil bržkone na glasu, da ga ume dobro. L. 1670. postal je »missionarius

---

[1]) α) Excerpta ex futili libello, qui in Saxonia aliquot Imperialibus emitur, si occurat. Rara avis! sic inscripto: Articae horulae succisivae etc. Adami Wochorizh. Witebergae 1684 (?) in 8. Grajal je Bohoriča radi premnogih germanizmov. β) In Grammaticam Vendicam edendam, id est: Vinidarum seu Vindorum Australium cogitata et praeparata. γ) Specimen Vocabularii Vindo-Carniolici. — Vodniku rabili so nekateri odlomki njegovih rokopisov; rabili so tudi nekaterim Vodnikovim naslednikom; kam so se pozneje pozgubili, ne vemo. δ) Universale Glossarium, ad quod exiguntur voces, probaene sint, an corruptae? — Mnogo je premišljeval, kako bi se ustvarila Slovanom primerna azbuka. ε) Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus Augustin. Kopitar (Gramm. XLV) pa piše: Den Pater Marcus, den er auch persönlich kannte und nennt, würdigt er keiner Kritik.

[2]) Šaf. 24. — M. Pohlin, Bibl. Carn. 23. — Kopitar, Gramm. XLIV. — J. Marn. Jez. XXII. 41—46. — J. Scheinigg, Kres V. 527, 628.

vagus per Carinthiam«; v tej lastnosti prehodil je skorej vse kraje koroške dežele; labodska škofija imenovala ga je konzistorijalnim svètnikom. Uvidel je pri tej priliki, česa potrebujejo koroški duhovniki slovenskih krajev; iz praktičnih namenov izdal je torej:

Chriſtianske resnize, ſkus premiſhluvanje napreineſhene inu sa predige tudi naraunane od enega Meſhnika is Tovarſhtva Jeſuſovega na ſvetlobo dane V' Zelovci vtiſnjene per Kleinmayrſkeh deidizhah 1770. 8°. 236.

Po slovenskem tekstu od strani 236 naprej sledé opombe: »Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung«: tù pripoveduje v nemškem jeziku, da ne prihajajo te opombe od jedne osebe, nego od móž, ki dovolj znajo češki, hrvatski, kranjski in slovenski (windisch), in ki se ustavljajo Marku Pohlinu. Uže jezik sam, v katerem je bila pisana ta knjiga, je živo nasprotoval Marku; želel pa je, da bi knjigo razumeli tudi Slovenci iz drugih slovenskih dežel. On zahteva, da se tudi v velikih črkah razločujeta *z* in *s*. Zgorej omenjene »Anmerkungen« poslal je v drugem natisu pomnožene med svet;[1]) v tej posebni knjižici učil je prvi v Slovencih, da ima slovenščina šest sklonov; peti naj bi bil lokal, šesti pa instrumental. Ta mala knjižica izšla je med leti 1770. in 1777., ker je v tem letu izšla njegova slovnica, v katero je uvel uže peti in šesti sklon. Opazke so pomnožene v drugi izdaji za šest stranij.

Ker se je uže v svojem molitveniku tako odločno uprl Marka Pohlina nazorom in ker so v onih časih potrebovali dobre slovnice slovenske, je on tej potrebi ustregel izdavši:

Windische Sprachlehre,[2]) verfaſſet von Oswald Gutsmann, kais. königl. Missionarien in Kärnten. Klagenfurt J. A. Kleinmayer 1777. 8. 164.

Šestkrat se je ponatisnila ta slovnica; ohranila se je v štirih izdajah; z naslovom: Gründliche Anleitung die windische Sprache .... von selbst zu erlernen. Zilli 1786. 8. Četrta popravljena izdaja v Celovcu 1799. 8. 148; šesto izdajo oskrbel je Urban Jarnik v Celovcu 1829. 8. 108.

[1]) Dr. Sket je prepustil to drugo izdajo Scheiniggu v preiskavo. Kr. 1885, 529.
[2]) I. pl. Kleinmayer, stoletnica Gutsmannove slovnice Sl. N. 1877.

Slovnica je dovolj samostalna, razločuje ostri *Ș* in *Șh* od mehkega *S* in *Sh*, to je *s* in *š*, pa *z* in *ž*; navaja kot sklanjala I. *gospod, pastir;* II. *duša, skrb;* III. *vino, telu;* spregala I. *baram;* II. *tepem;* III. *vučim.*

Gutsmann stoji na stališču slovenske celokupnosti in je pozneje bil navdušen za slovensko vzajemnost. Ker pa je slovnica bila namenjena tudi nemškim sodeželanom, radi tega je obdržal nekoliko oblik koroškega narečja; pisal je: *biu, gledau* nam. *bil, gledal,* dasi je znal pravilne oblike. Uprl se je v predgovoru tistim, ki so trdili, da je slovenščina uboga. Poznejši izdajatelji so se malo brigali za napredek jezikoznanstva. Od četrtega natisa 1799. leta izpadel je »Verzeichnis einiger windischer Stammwörter« 149—164, ker je bil med tem izdal svoj slovar z naslovom:

Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten Stammwörter und einiger vorzüglicheren abstammenden Wörter. Verfasset von Oswald Gutsmann, Weltpriester. Klagenfurt. J. A. Kleinmayer 1789. 4⁰. 568.

Podpirali so ga, gmotno grofovski mecen Goës, duševno pa duhovniki po Rožni dolini in po Podjunskem, odkoder je bil Gutsmann sam doma; radi tega se je opiral zlasti na narečje omenjenih krajev. Besede so zapisane kolikor možno natanko a brez kritičnega načela, koval pa je tudi sam besede, dasi brez potrebe, n. pr. ***Mehlhändler***, ***mokni predavc — mokar; Richteramt, sodnu službu — sodstvo.*** On loči glagole dovršne od nedovršnih, pa se ni zavedal stalnega pravila. Člen mu tudi še rabi.

Porabil pa je Gutsmann tudi svoje prednike, n. pr. M. Pohlina in Belostenca. Slovensko-nemški del sega od 490 do 566 str. ter je mnogo krajši od nemško-slovenskega, ker se je nadejal, da Kumerdejev slovar izpolni to praznoto.

Ta slovar je dobro služil do Jarnika in Murka; Jarnik je Gutsmannovo zbirko 5400 slovenskih besed dal »na rešeto« in izluščil najmanj 700 tujk in 513 negotovih izrazov. Slovar pa ima mnogo prislovic in rekov, ki pa niso vsi izvirni.

Gutsmannu se pripisuje še: Ta veliki Katekismus. Zelouz 1790; tiskan pri Kleinmayerju v obeh deželnih jezikih. Rabil je do l. 1835. Potem: Evangelie ino Branje ali Pifme na vse Nedele inu jimenitne prasnike zielega leta rasdelene. S' per-

pushanjam teh Visheh. V' Zelouzi vtisnjene ſkusi Aloisia Ignazija Kleinmayerja deshelstvenega shtamparja 1780. 8. 327.

Krepko je Gutsmann nadaljeval duševno delovanje, ki ga je na Koroškem počel Megiser; sreča je nanesla, da mu je bil blagodušni podpornik grof Goës; bil je marljiv na duševnem in posvetnem polju; bistroumno je zapazil dejanske potrebe in Pohlinovim nazorom za vselej zaprl vhod na Koroško. Tudi kot duhovnik je bil visoko čislan v stanovskih krogih. Umrl je 1790. l., a se ne vé, kje.

Marko Pohlin,[1] (1735.–1801.)

porojen 13. aprila 1735. leta v Ljubljani, hodil je v latinske šole pri jezuvitih, stopil dvanajstleten deček v red bosonogih avguštincev v Mariabrunnu na Avstrijskem pod Anižo, dovršil bogoslovske nauke v tamošnjem semenišču in dobil samostansko ime: P. Marcus a S. Antonio Paduano. Po dovršenih bogoslovnih naukih dobil je službo redovnega propovednika v Ljubljani in 1775. leta bogoslovskega učitelja na Dunaju; 1781. l. je prišel nazaj v Ljubljano za subpriorja; 1784. l. za provincijalnega tajnika, šel 1791. l. za subpriorja na Dunaj; 1794. l. postal je magister samostanskih novincev v Mariabrunnu, kjer je umrl 5. februvarija 1801. l. ali 1804.

»Pisaril« je mnogo: izdal je v nemškem, latinskem in slovenskem jeziku do dvajset knjig, zapustil jih do deset v rokopisih.

Brez temeljitih znanostij se je lotil pisateljskega delovanja v raznih strokah; priredil si je bil lastno azbuko, in ta je: *e, é, è, ê, ȩ; o, ó, ò, ô; i, y; v, w; c, z; ll, ss, s, sh, shch (ſ, ſh, ſhzh = s, š, šč), ſ, ſh (s, sh = z, ž)*; ta azbuka pa mu ni rabila dosledno.

Da bi temelj postavil svojim načelom, izdal je slovnico z naslovom:

> Kraynska Grammatika, das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst, die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande und zum Nutzen derjenigen so selbe erlehrnen, oder in selber sich vollkommentlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden, mit besonderem Fleiſse verfaſst zum Behuſe der Reisenden, mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum

[1]) Kopitar, Gramm. 127–149. — Šaf., G. 23–25 — J. Marn, Jez. XIV. 1–35.; Jez. XXII. 29–35. — Fr. Levstik, Lj. Zv. I. 699. — A. Fekonja, Slov. 1886, 81–82, 98–99 (s podobo).

Druck befördert hat P. Marcus a S. Antonio Paduano des uralten Eremitenordens der Augustiner Discalceaten Professer-Priester bei St. Joseph auf den Landstrafsen. Laibach gedruckt bei Joh. Fried. Eger, Landschaftl. Buchdr. Im Verlag bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. 1768.

V svojem predgovoru se jako živahno poteza za kranjski, — ali kakor on misli — ilirski jezik, ki se je prê uže za časa vesoljnega potopa razširjal od vzhoda do zahoda, od morja do morja id.; povdarja, kako koristno je za posvetno in duhovsko gospôdo, da dobro razume domači jezik. Teško je sicer kranjski jezik spraviti v pravila, pa »ujunačil se je storiti vsaj to, česar doslej še ni storil noben rojak.« Gledé jezika ni se ravnal po nobenem »gotovem« kraju.

Slovnica sama je razkrojena na tri dele: *a)* Od befsedne fazhetnofte (Wortforschung); skloni so mu 1. *imenuvavc;* 2. *rodnik;* 3. *dajavc;* 4. *tožnik;* 5. *vekavc;* 6. *zmaknik;* 7. *spremuvavc;* sklanje (prestavnoste) so tri; sprege (prekladnoste) so tudi tri. *b)* Od fkupfkladanja teh befsedy (Wortfügung.) *c)* Od Dobropifnofte (Rechtschreibung.) Ta je prê silno težavna, in vsak jo zavije po svoje. Potem omenja mimogredé Cirila, Metodija in Trubarja ter izraža željo, da bi vender kdo hotel dati natisniti sv. pismo, katero ima v rokopisu. Potem razkazuje, kako se pesmice kujejo po kranjski, na primer:

Pisheta, pure, raze, kopune, koshtrune, telleta.

Navaja Katonov nauk »od zhloveshkega fadershanja« in konečno navadne pogovore v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku.

To slovnico izdal je Pohlin znova 1783. l. 8. 253. pomnoženo v čednejši obliki, razvrščeno v pet delov: *a)* Berozhnoft (Orthöpie); *b)* Savyanje teh beffedy (Prosodie); *c)* Befedna fazhetnoft (Etymologie); *d)* Skupfkladanje teh befedy (Syntaxis); *e)* Dobropifnoft (Orthographie.)

S to slovnico je prê »vnel« v Kranjcih želje po slovarju, da so celo v stihih izraževali hrepenenje po njem:

»Kraynska Dushella shelly svoj Dikzionarjum imeti
En Besedifhe vi mi marnu skup floshite
Da tega nimam jeft, Tu je she mene sram id.

Da Pohlin ustreže tej želji, izdal je:

Tu malu Befedishe treh jesikov. Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: Parvum Dictionarium trilingue, quod conscripsit R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Aca-

demicos Operosos Labacenses dictus Novus. Permiſsu C. R. Commiſsionis Revisionis librorum. Laibach. Gedruckt und zu haben bei Johann Friedrich Eger 1782. 4⁰.

Nekaj besed iz tega slovarja pokaži čitatelju posebnost njegovega »besedobrodja«, n. pr. *amgrem*, angehen, attinet; *arreč*, Ursache, causa; *barle*, na bare, auf den Schein, apparenter; *blek*, Fleck, commissura; *Božak*, Juppiter; *dolipisk*, Abschrift, antigraphum; *dušepust*, agonia; *Ebéhtnèca*, festum Annuntionis B. V. M.; *erzeg*, Kriegsheer, exercitus; *fingrat, firſht, folk; garbin*, Nordwind, africus; *Gromazh*, Juppiter Tonans; *irperge*; *kanduht* funus; *larma*, tumultus; *mahtrkast*, majestas; *marovt*, studiosus; *obora* Thiergarten vividarum; *quanta*, lyrisch Gedicht; *Rožlin* Stadt Agram, Zagrabia; *spevorezhnek*, poeta id., glej Marn, Jez. XIV. 19—23.

V predgovoru brani svoje — uže takrat mnogo napadano — stališče, pravi svojim »nemarnim zabavljivcem in preganjavcem, ropancem, zavratnicam, radovoljno slepim« marsikatero zasoljeno; nadalje je izdal neomajan v svojem »pisarjenju«:

Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici cum nomencl. lat. germ. sued. dan. hung. etc. Viennae litteris Groſserianis. MDCCXCII. 4⁰. 119. — Ta dodatek je sestavljen po istih načelih, kakor slovar sam; vzglede navaja Marn, Op. cit. 23—27.

Jako raznovrstno je Pohlinovo pisarjenje. Važna je pa knjiga, katero je zgodovinsko društvo Kranjsko dalo natisniti 1862. leta z naslovom:

Bibliotheca Carnioliae, in qua reperiuntur scriptores qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniolia primam lucem aspexerunt; vel alias in vel de Carniolia scripserunt, ordine alphabetico, seu ad formam bibliothecae pro alphabetici scrinia dispositi, pro varia ex iis et historica et critica, et chronologica notitia atque eruditione capessenda. Collectis oritur Novus. Beilage zum Jahrgange 1862 der »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain«. Redigirt von August Dimitz, Finanzkoncipist, Secretär und Geschäftsleiter des Vereines. IV. 63. Laibach.

V predgovoru razlaga ime »Bibliotheca«, obžaluje, da delo ni popolno, da se je trudil dokazati: tudi Kranjska ima svoje slavne može; naj sinovi in vnuki čislajo in nadaljujejo delo svojih prednikov. S početka je hotel po tvarini razvrstiti pisatelje, potem pa

se je zadovoljil s tem, da jih je naštel vse po abecednem redu; rodoljubno je vskliknil: »Nobeden domačin ni dovolj izobražen, ki ne ve teh rečij.«

Podatki niso sicer popolnem zanesljivi, a knjigi daje vrednost goreče rodoljubje, ki jo prešinja od konca do kraja.

Tem knjigam pridružimo take, ki se tičejo poduka sploh, n. pr. Abezedika[1] Lab. 1765. 8. — Bukuvze sa rajtenge. V Lublani 1781. 8. 56. — Mathia Schoenberga Oppravk tega Zhloveka,[2] kateriga je is Nemshkega na Kraynsko prestavel Novus Lublanske teh dẹlovneh Modrine Tovarsh. V Lublani, na utrato Mihelna Prombergerja Gmajnmestnega Buklarja. 1781. 8°. 316.

Iz te knjige navaja Marn l. c. za vzgled zgodovino nekega osmošolca, ki se je čudil modrosti »peklarja«.

Kmetom za potrebo[3] inu pomozh ali ukapolne vesele, inu shalostne pergodbe te vasẏ Mildhajm. Za mlade, inu stare ludẏ. Uttisnenu na Duneju per Chr. Grosserju 1789. 8°. 442.

Večinoma se je držal nemškega izvirnika Beckerjevega; oddelek str. 240 do 266: Auszug aus Wilhelms Denkers Reisebeschreibung, je uravnal na tak način po svoje, da je mesto tujih dežel popisal Avstrijo, Rusijo in druge slovanske dežele. On sam pripoveduje v »Bibliotheca Carnioliae«, da je 1771. leta poslovenil cesarski patent o vojaškem popisovanju in o zglasnih listih (Militärbeschreibung und Meldzetteln), in da je izdal na Dunaju 1788. l. v 12° »Uganke«. Tudi kot bogoslovski pisatelj je bil marljiv, glej: »Dodatek« str. 204—205 in zapustil mnogo del v rokopisu.[4])

---

[1]) Primeri: Nov poprauleni plateltof. V Ljubljani 1784. 8. — Mitth. des hist Vereins für Krain 1862. 114.

[2]) Šaf. 135.

[3]) Noth- und Hilfsbüchlein für Bauersleute: oder lehrreiche Freuden- und Trauergeschichte des Dorfes Mildheim von Becker. Ta knjiga je večkrat natisnena v Gradcu.

[4]) Sam navaja v Bibl. Carn. 1. Te odperte ali odklenene dure seu Janua linguae Carniolicae 1768. 2. Psalmov Davidoveh Buqve k' usehzhihernemu shpoganji. 3. Kraynska Kroneka kratkega popisuvanja use shlaht spomina uredneh rezhy, katire so se kadaj na slavenski semlı pergodile, quod in germanicum versum Kalendario per annos inferi coeptum: Kurzgefasste chronologische Beschreibung denkwürdigster Begebenheiten, wie immer das hochlöbl. Herzogthum Krayn betreffend. 4. Dictionarium magnum latino-germanico Carniolicum a litteris ABC. compactum in 4. usque

Kakor Vodnik popolnem opravičeno pravi o sebi, da se je »ubadal in vpiral«, tako je smel tudi njegov učitelj Pohlin spominjati se svojih trudov, pa ne z zadovoljnostjo, kajti:

Pro meritis male tractarunt Agamemnona Graji.

Hodili so sicer po njegovi poti slovenski pisatelji duhovskega in posvetnega stanu, pa vender samo možje manjše duševne zmožnosti. Uprli so se mu: učitelj jezikov na Dunaju Matija Čep, sicer priznavši njegovo dobro voljo, a pobijaje njegovo »jezikobrodje«; štajerski Slovenec Žiga Popovič, ki je spisal oceno njegove slovnice: »Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus Augustin«, in Jožef Hasl v svoji knjigi »Sveti Poti« 1770; Korošec Oswald Gutsman, njegov učenec sam, Valentin Vodnik in vsi poznejši razsodni jezikoslovci.

Svoje nasprotnike je počastil Pohlin s trdimi psovkami: *ropanca, navratnica, Momuskovi brati, radovoljni slepi.*

Ne zdi se mi primerno, da J. Marn, Jezičnik XIV, 30—34, njegove nasprotnike razvrščuje po številkah, n. pr. šesti, kateri je hudo zdelal ubozega Marka, je Kopitar, sedmi je Ravnikar, osmi je Metelko . . . in deseti je vitez Fr. Miklosič.

Popolnem mu nasprotniki niso mogli zadušiti dobre volje, kajti 1788. l. je izdal: Kratkozhasne Uganke in zhudne Kunshte is Wele shole. Od Patra Kumrasa. Na Dunaju 12°. 48. (Kumras-Markus.)

Kakor se razvidi iz teh navedenih knjig in knjižic Pohlinovih, je bilo njegovo pisateljevanje jako raznovrstno in obsežno: s tem.

---

ad alphabeti Aaa, expost. cessavit ulterius scribere eo, quod desperavit unquam eum Maecenatem acquisiturum, qui tam vasti, sed perfecti operis edendi suppetias ferat. 5. Chronicon Ordinis Augustini ab anno 355 usque ad moderna tempora in 4. compactum. Partib. II. 6. Interpretatio carniolica Auctorum Graecorum pro exercitatione scholae graecae Labaci. 7. Memoria Academiae Operosorum Labacensium a. 1781. die 5. Martii renovata. 8. S. Avr. Augushtina Enchiridion, sa eno skushno, koku se puste nauki visokeh shol po Kraynsku dopovedati, v lejtu 1781 na Kraynske jesik prestaulen. 9. Encyklopedia scientiarum et artium tradendarum et addiscendarum. Systema systematum. 10. Petnajst pergajnajozheh arrezhy, ali premislekov: sakaj se more Katholshka Vira usem sedanem viram naprejulezhi, versio germanica. 11. Compendiaria commemoratio ortus, pogressusque Conventus Augustinianorum Discalceatorum ad S. Josephi Labaci ad vias regias, eiusque Vivorum illustrium etc. Ms. et reperitur in Vol. II. Protocolli ejusd. conventus transscripta, cujus extractum allegat P. Marianus in suae Austriae sacrae T. V. 12. Svetega Pisma starega Testamenta perve Moysesove Buque is resiaganjam S. Texta. Viennae 27. Aprilis 1778.

da je pisal slovarje in slovnice, je hodil po potih svojih prednikov, dasi je daleko zaostal za njimi, osobito za Bohoričem; novo pot pa je nastopil v tem, da je začel pisati knjige za posvetne potrebe.

5. *Ogerski Slovenci.*[1])

Štajerski Slovenci imenujejo svoje rojake onkraj Mure v ogerski kraljevini Prekmurce, oni sami pa se nazivajo Sloveni. Pet velikih vasij jih je še na Štajerskem; prebivalci so vžupljeni v Radgono, kjer imajo v neki kapeli vsako nedeljo in vsak praznik božjo službo. Te vasi so: Gorica, Dedonci, Cankovci, Žetinci pa Potrna.

Na cesti proti sv. Benediktu blizu štajerske meje se razprostira nad sto let stara župa Cankova, v kateri prebiva 1149 katoličanov in 1047 protestantov. Do 1850. l. so se v tamošnji učilnici otroci madžarili, potem so se začeli nekoliko poučevati po slovenski, dasi je ogerski pravopis delal mnogo težav. Župa sv. Jurija je ob štajerski meji proti vzhodu, od onod pa Gornja Lendava (Ober-Lembach, madž. Fölse Lendva). Izmed sem spadajočih vasij omenimo Kuzdobljane, Matjaševce, Motovilce, Otovce, Pečnarovce, Radovce, Vodarce in Vidonce.

Tri ure hoda odtod so Petrovci, kraj, ki je enak pokrajinam okolo Vélike Nedelje, sv. Tomaža. Hiše in kleti so večinoma lesene, ljudje premožni in prijazni.

Župa sv. Nedelja ima okolo 300 katoličanov in 2500 protestantov, ki živé v lepi zlogi med seboj. Lepa so ta-le imena vasij: Neradnovci, Peskovci, Šulinci, Stanovci, Križevci id.

Ne daleč odtod je Gorenji Sinik, ki mu Nemci pravijo: Oberzeiming. Tu je 1854. l. obhajal pedesetletnico duhovnega pastirovanja ogersko-slovenski pisatelj Jožef Košič, porojen 1788. leta.

Od te vasi se pride v Štefanovce (nemški Schtefelsdorf, madž. Istvanfalva), ki je skrajna župa slovenska proti nemškemu St. Gotthardu.

Proti vzhodu na madžarski jezik meji župa Dolinci. Za časa Josipa II. so se protestantom postavile molilnice v Križevcih, v Pucincih, na Hodoši, kjer pa je uže mnogo Madžarov.

---

[1]) Bož. Raič je navlašč potoval med Prekmurci, ter je njih jezik najbolje poznal. Do konca svojega življenja se je za nje brigal in širil med nje slovenske knjige. Po njegovih spisih smo tudi naslednje črtice povzeli. »Naprej« 1863 l. in Narodni koledar in Ltp. Mat. Sl. 1868.

Cesar Franc je ustanovil župo Pečnarovce, kjer živi 680 katoličanov in 1906 protestantov; v vasi Bodonci imajo luterani svojo učilnico: v tej župi se nahaja tudi rojstna vas pisatelja Mihaela Severja, ki je v Halli 1747. l. izdal »Red zvelicsanſztva«.

Martijanska župa ima 864 katoličanov, 2400 protestantov, ki imajo od 1860. l. sèm lepo učilnico. Vasice so: Mladetinci, Suhi vrh, Sebéborci, Volčja vas id.

Na lepi stezi proti Bogojini stoji grad Moravci. Bogojina je na meji madžarskega ozemlja in ima 1750 katoličanov, pet protestantov in nekaj židov.

Na južno stran je Turnišče, ki ima z vasmi: Brezovica, Gomilica, Podlipovo, Nedeljico in Poljano vred 4430 katoličanov.

Ljutomeru nasproti, blizu Mure je župa Črensovec, ustanovljena za Franca I. Tu je živel župnik Jakob Szabar, po katerem je Božidar Raič 1866. l. našel v ogerski slovenščini spisane pridige, »Križev pot« in kar obred zapoveduje opravljati v narodnem jeziku. Črensovec šteje 3348 katoličanov, Belotinci 4980 ljudi.

Proti Soboti ob veliki cesti je bogata grajščina Rakičan. Sobota (Murai Szombot) je lep trg in ima sinagogo; tu živi 2900 katoličanov, 600 protestantov in 180 židov.

Štajerski Kapeli nasproti, kraj Mure je župa Tišina s 1900 katoličani in 415 protestanti.

Župa sv. Benedikta, kjer je pastiroval Mikloš Küzmič, ima 470 katolikov in 2970 protestantov; župna cerkev je na krasnem holmcu, odkoder je lep razgled na štajersko stran.

L. 1866. je bilo na Prekmurskem osemnajst župnih in devet podružnih učilnic pa štiri protestantovske. Vseh Slovencev je na Ogerskem po zadnji štetvi še 70.658.

Božidar Raič je z ozirom na Prekmurce 1868. l. za Ljutomer nasvetoval nižjo gimnazijo, da bi se za ogerske Slovence odgojila domača inteligenca.

Narečje prekmursko ali ogersko-slovensko je jako čisto in lepo, ker ogerski jezik ne razjeda toliko organizma slovenskega jezika, zato je n. pr. Küzmič pisal v bolj narodnem in čistem jeziku, nego kateri bodi drugi pisatelj iste dôbe.

U se izgovarja kakor *ü*, n. pr. *tühinec* = *tujec*; dajalnikova končnica se glasi: *ovi* ali *evi*, n. pr. *možévi sem oponašala*. Imenovalnik v množini pri samostalnikih na *k* ima *cke*, n. pr. *svedocke*, *junacke* nam. *svedocje, junacje*.

Ženski samostalniki s končnico *a* imajo v orodniku končnico *ov*, n. pr. med *Murov.* V mestniku množinskem se nahajajo oblike *v nebesaj* nam. *v nebesih;* v imenovalniku dvojinskem rabi množinska oblika s pristavkom: *va, vi,* n. pr. *svojiva* brata, dvej ladji *stoječevi.*

Zaime kazalno *tá, ta, to* se glasi: *eti, eta, eto;* zaime oziralno kteri, ktera, ktero: *steri, stera, stero.*

Glagol ima v tretji osebi množinski starejše krajše oblike: *ido, psüjo;* dostikrat se rabi deležje minolega časa *začenši, splevši.* Kakor v Halozah govori se na Prekmurskem: *ijem, iješ* namestu *idem* id.

Glagoli dovršniki se rabijo pravilno; glagoli: *vladati, kraljevati, gospodovati* vežejo se z orodnikom.

Obilo lepih in kratkih izrazov je doma v ogerski slovenščini, n. pr. *roditelji* nam. *starši, jahanec = jezdni konj; prednjar = predhodnik* id.

Stefan in Mikloš Küzmič.[1]

Kdaj se je porodil Štefan, ne vemo; bil je luteranski propovednik v Šurdi med 1600. in 1700. letom. Izdal je:

Nouvi Zákon ali Teftamentom Goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z Grcskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po Stevanu Küsmicsi Surdanszkom F. V Halli Saksonskoj 1771. 8⁰. 854.

Predgovor je napisal Jožef Torkoš, propovednik v Šopronu. Drugi natis se je oskrbel v Požunu l. 1817. V tej knjigi rabi mu tu pa tam spolnik. Küzmič ni vedel za Dalmatina in Dalmatin za Küzmiča ne; vsekako bi bil Küzmič koristil Dalmatinu.

Njegov naslednik je Mikloš Küzmič, duhovnik župe sv. Benedikta; njemu je naročil vladika somboteljski, Sily Janoš, prevesti na »stari slovenski« jezik potrebne knjige. Zato pa je trebalo najpoprej omikati prosto ljudstvo in za narodne šole spisati potrebne knjige; v to svrho spisal je:

1. ABC za Szlovencze na Vogerszkem, krog 1780. l.

2. Szlovenszki silabikár z steroga sze decza steti more navcsiti, z nikimi rejcsiniczami nav küpe pod prespan stampanja dáni. V Soproni pri stampari Siefs Jósef Jánosi 1780. 8. 13.[2])

---

[1]) Šaf. 25, 28. — Bož. Raič, Ltp. Mat. Sl. 1868.

[2]) Cat. Bibl. Szecsény. Csaplovics 83. — Marn, Jez. XXII. 69.

3. Knjiga peszmena i molitvena.[1])

4. Szveti Evangeliomi pouleg reda Rimszkoga na vsze Nedele i Szvetesnye dni z obcsinszkoga szvetega Piszma na szlovenszki jezik obrnyeni po V. P. Goszpoudi Küzmics Miklosi, plebanusi i Vice-Esperesti. Z dopüscsenyem Poglavarstva. 1780 8 160 str.[2])

To knjigo izdal je Küzmič na željo vladike Janoša. Na novo jo je dal natisniti na svoje troške grof Herzan Ferenc z Harraša v Sombotelji po Siefs Antonu 1804. l.[3])

Spolnik v tej knjigi nahajaš jako redko. Vzglede navajata Raič in Marn l. c.

5. Kratka summa velikoga Katekizmusa z szpitavanyem i odgovarjanjem mladoszti na navuk vu czaszarski i kraleszki drsanyoj. Sze najde v Radgoni pri Weitzinger Aloysi. 8. 112, str.[4])

6. Sztaroga i nouvoga testamentoma szvete historie kratka summa na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po V. P. Goszpoudi Küzmics Miklosi, szvetoga Benedeka Fare Dühovniki ino Krogline Szlouenszke Vice-Öspörössa. Z dopusczenyom Králeszke Viszoke soule Stamparie. 8. 135.[5])

Skoda, da sploh niso pridejane letnice.

7. Knjiga molitvena za bolnike.[7])

8. Molitvena knjizicza za vszakoga krisztjana, poszebno za Szlovenecze na Vogerszkem; pr. knjiga molitvena, v steroj sze nahajajo razliczne ponizne molitvi, z dvojim pridavekom na haszek szlovenszkoga naroda na szvetloszt dana. 320 str.[6])

Ta knjiga se je ponatisnila večkrat, in rabi katoliškim Slovencem. Da se razvidi zlog, bodi za vzgled:

»Vu onom vrejmeni: Po Heródesovoj szmrti ovo angjeo goszpodnov sze je szkazao vu szneh Josefi v Egiptomi, govorecsi:

[1]) I. v. Czaplovicz's Kroaten und Winden in Ungarn, Pressburg 1829. str. 83. — Šaf. I. 80. — Marn, op. cit. str. 69.

[2]) Šaf. I. 101. — Marn, Jezič. XXI. 69; poznejša izdaja 1821. Šaf. 103.

[3]) Raič, Ltp. Mat. Slov. 63. Slov. Glas. IV.

[4]) Glasnik IV. 2. — Šaf. I. 119. — Marn, op. cit. str. 69.

[5]) Šaf. I. 127. — Marn, l. c. — Raič, Ltp. Mat. Slov. 63.

[6]) Šaf. I. 142. — Marn, l. c.

[7]) Slov. Glas. IV. 2. — Šaf. I. 143. — Marn, l. c. — Raič, Ltp. Mat. Slov. 1868.

sztani gori i vzemi dejte, i mater njegovo ino idi vu zemlou Izraelszko: ar szo szpomrli, ki szo iszkali duso diteta. Steri gori sztanovsi uzev je dejte i mater njegovo i prisao je v Izraelszko zemlou. Szlisavsi pa, ka bi Arhilausz kralüvao v Judaei meszto Herodesa ocsé szvojega bojao sze je ta idti. I opomenjeno vu szneh odisao je na sztrani Galilaee. I pridouesi prebivao je v varasi, ki sze zove Nazareth: da bi sze szpunilo, ka je povedano po prerokej: ka de sze Názarenszki zvao.«

Ferenc Temlin[1], doma iz vasi Krajine pri Radgoni, je izdal: »Györfzki Katekizmus: z vogrfzkoga« v Halli 1715. Ta naslov se navaja v Stevana Küzmiča knjigi: Voere krsztsánske kratki návuk Halle 1754.

Stevan Šijarto[2], učitelj v Pučincih, protestant, je izdal knjigo:

Mrtvecsne peszmi, stere szo sztarih piszm vküp pobrane, pobougsane ino na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na fzvetlofzt dane po S. S. P. S. Stampane v Szomboteli, pri Sziesz Antoni vu Leti 1796. 8. 175°.

Mihal Sever,[3] porojen v Vaneči, občini župe pečarovske, v Železni stolici. Bil je protestantovski duhovnik: nekaj njegovih pesnij in molitvic je vzel St. Küzmič v svoje knjige. Priredil je:

Red zvelicsanfztva,[4] poleg ednoga znamenüvanya toga naipoglaviteisega recsenya jedro fzuetoga piszma, vu sterom se voere naiveksi artikulusi graentani jeszo, ravno i tak nistere kratke molitve i peszmi id. Stampano v Halli Saxonszkoj v letu 1747. 12°. 96.

Voere krsztsanszke[5] kratki návuki csiszte rejcsi bože voe zebrani i nanycu vfzejm vernim vu vfzakhom szküsavanyi na podpéranye, nu nevouli na pomaganye vu szmrti na troust ino potom toga na veki vecsno, pouleg nisteri szem szpodobni molitev ino peiszen na zaj gori poczim pravi; V Halli 1754. 12°. 275. Deset listov je predgovora, ki ga je podpisal V. J.

---

[1]) Šaf., Gesch. 21, 116. — J. Marn, Jez. XXII. — A. Trstenjak, Slov. 1885.

[2]) Ant. Trstenjak, Slov. 1885. — A. Fekonja, Dom in Svet 1892.

[3]) Ant. Trstenjak, Slov. 1885

[4]) Šaf. 117.

[5]) Šaf. ibid.

Dodatek.

Molitveniki neimenovanih ali ne za gotovo znanih pisateljev.

Pomuzh shivim[1]) umirejozhim inu mertvim, ali bukvize bratoufhine britkiga fmertniga terplenja Chriftufoviga na f. krishu, u Lublani u' zerkvi S. Jacoba tiga Tovarshtva Jesufoviga gori poftaulene id. Labaci typ. R A. F. Reichhardt 1735. 12°., — potem tudi leta 1740. Sumptibus Valusii Bibliopagae et Bibliopolae. — M. Pohlin, Bibl. Car. 54.

Pomuzh shivem[2]) umirajozhem inu mertvem ali Bukveze bratovshne britkega smertnega terplenja Christusovega na s. Krishu. V Lublani v' Zirkvi S. Jakoba gori poftaulene od Aleksandra tega imena sedmega Rimskega Papesha v Lejtu 1655 poterjene inu od Benedikta lega imena trynajftega, ti veliki Rimski od Dobre Smerte imenuvani Bratovshni podvershene v Lejtu 1729. V Lublani. Se dobe per Lovrenzu Bernbacherju, gmajnmejftnemu Buqvavesu 1780.

Molituvne bukvize[3]) (od P. Marka) V Lublani per Jan. Fr. Egerju 1767, 32. Molituone bukuze — kakor tudi use sorte Officiumi k zhetertimu malu med ludij dane v Lublani 1777 Pri Bernbaherju bukuo vefzu pod tranzho.

Šaf. 142. navaja: 8te Aufl. betitelt:

Molituvne bukuvze, v' katireh fe najdejo juterne inu vezherne, per S. mashi, per spovdi inu s. obhailu prov lepe molituoze, koker tudi use sorte Officiumi id. K osmemu malu med ludy dane. V' Lublani so na prudej per Lovr. Bernbaherju, meiftn. buquavefzu 1787. 32. 283.

Kar trdi M. Pohlin, Bibl. Carn., da je knjiga izšla osmokrat 1792., se ne zlaga s tem. Prvo izdajo stavi v 1767. leto.

Morda je samo poznejši ponatis te knjige molitvenik:

Molitoune Bukve[4]), u katerih se sneidejo Juterne inu vezherne pred spoudio inu po spoudi, pred Obhailam inu po Obhailam (!) per S. Mashi inu veliku drusih Lephi (?) Molitvi sa u (?) se perloshnosti inu potrebe ukup sbrane. U' Terstu Jannes Marenigh natiskavez 1827. 18. 308.

Ta srezhna in nesrezhna vezhnoft[5]) v ti fray voli tega zhloveka, tu je: kratku premishluvanje, koko Brumne dushe zel lohko te Nebessa: ta greshnek pak to nasrezhno Vezhnost zel teshko se saslushi. Popred od P. Joanesa Mana S. J. v' Lashki inu Nemshki shprahi, sdaj pak k' drugimu malo u Krainski shprahi u druk dano, is velikem pogmirano inu pobulshano. Labaci. U Lublani naide se per Aloysio Raab 1768. 12°. 96.

M. Pohlin, Bibl. Carn. 52 graja prelagatelja, da se ni strogo držal izvirnikov, nego da ga je popravljal in razširil. Menim, da

1) Gaj knjiz., Zagreb 1875. 132.

2) Šaf. 142. — Izvirnik te knjige je Jakoba Škrla: Hortulus Myrrhae, d. i. Myrrhen-Garten der Gesell. Christi. Labaci 1670. 12.

3) Mitth. d. h. V. f. Krain 1857. 91. — Lj. Zv. 1883. 140.

4) De Rosetti L' Archeografo Triestino, Trieste 1829. I. 280. Ker Italijan Rosetti navaja ta naslov, se ne moremo čuditi, da je popačen.

5) Mitth. d. h. V. f. Krain 1857. 91.

graja ni opravičena, ker mora vsak prelagatelj imeti pravico, prevod uravnati po razmerah, za katere piše. Šaf. 139. pravi, da ni znana prva izdaja. Žvab, Lj. Zv. pa smatra to za prvo izdajo; druga izdaja je izšla 1796 l., v tretje je prišla knjiga na svetlo 1803. l. v Ljubljani pri A. H. Hohnu.

Kratku popisuvanje tega shivljenja[1]) S. Floriana . . . S. Donata . . . . SS. Jannefa inu Paula (od P. Marka.) V Ljubljani per Al. Raabu dufhelnemu buquavefzu 1769. Mala 8°. 55 str.

Premifhlovaina na vfaki dan tega tedna[2]) od teh narpoglavitishnih (!) nauukov nafhiga moiftra Jesufa Chriftufa, is nemshkiga na crainski jefik preftaulena. Labaci typis A. Fr. Reichhardt 1753. Brez stranic. II. izdaja[3]) ima naslov: Premishlûvanje na U' saki dan Tedna, od teh nar Poglavitnishih Navukov nashiga Mojstra Jesusa Christusa Is Nemshkiga na Krainski jesik prestaulena. Labaci apud An. Elisabeth Reichhard Viduam 1758. 8. — III. izdaja[4]) s popravljenim pravopisom slôve: Premifhluvanja na v' faki dan tega tedna, od nar poglavitnifhih navukov nafhiga mojftra Jesusa Chriftufa, is Nemfhkiga na Krajnski jesik preftaulena. V Lublani ftiskane per Joan. Friedr. Egerju 1776. 8. 47. — Novi natisek s poboljšanim pravopisom: Premifhluvanja na v' faki dan tega tedna, od teh nar poglavitnifhih nauukov nafhiga mojftra Jesufa Chriftufa is Nemfhkiga na kraynski jesik preftaulena. V' Lublani ftiskane per Joan. Frid. Egerju. 1796. 8. 47.

Bukuvze tega ufelej terpezhiga molenja tega SS. Sacramenta tega oltarja (od Antona Conti. V Lublani 1773. 12°. (Šaf. 142) ima prav za prav ta-le naslov:

Bukuuze tega vselej terpeozhiga Molenja[5]) tega prefs. Sakramenta tega Oltaria; preft. inu pobolfhane. V Lublani se najdejo per Mih. Prompergerju l. 1773.

Bukvize Bratovshzhine britkiga smertniga terplenja Christusoviga. Labaci sumptibus Valusii Bibliopegae et Bibliopolae (Marcus Bibl. Carn. 54.) 1740. 32, in pozneje še večkrat.

Pisatelj knjige je Škrl (Schkerl) Jakob, jezuit, predsednik »Družbe za umirajoče« v Ljubljani; umrl 1673. l. Škrl je spisal tudi nemški molitvenik z naslovom: Hortulus myrrhae, d. i. Myrrhen-Garten der Ges. Christi, Todeskampf am Kreuz (Valvasor.) Ta knjiga je za slovenski jezik prirejena s tem-le naslovom:

Pomuzh shivim, umirejozhim inu mertvim id, glej str. 202.

1) Izvod ima g. Jereb v Trstu.
2) Šaf. 133.
3) Bibl. Carn. 44. — L. Žvab, Lj. Zv. 1886, 435.
4) Šaf. 133.
5) Lenček, Mitth. d. h. V. f. Krain 1857. 90.

Poduzhenie te molitve teh trynaiſt Ozhenaſhu[1]) inu trynaiſt Ave Mary, katere ty ſapiſſani Bratje inu Sestre lete imenitne Erz-Bratouszhine Mariae od Troſhta .... molio. Labaci formis A. F. Reichhardt (med 1750.—1770.) 8. 1 pola.

Pot ſv. krisha[2]) J. Chr. skus dopuſhenie te wikshe goſposke Labaci typ. A. Fr. Reichhard 1723.

A. Arko, Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani, trdi, da je Adam Fr. Reichhard bil tiskar v Ljubljani od 1728. do 1758. Šaf. 133 stavi to knjigo med 1750. do 1770. Knjiga se je večkrat ponatisnila. Tretja izdaja je z naslovom: S. Krishov pot — tretizh na ſvitl. poslan. v Lublani pri Hohnu 1812.

Pet sveteh petkov[3]) mesza suſshza id. Shivljenje s. Iſidora kmeta in Notburge dekle. V Lublani per J. F. Egerju 1774. 12°.

Pet sveteh petkov[4]) meſza Sushza. V Ljublani 1768.

Spokorjeine ene imenitne greshnize[5]) (!), katira je ſkusi resvetlyne boshje ena velika ſvetniza postalla. L. 1675. 8°. 80 str. Kraj natiska ni naveden. Popisuje se življenje sv. Margarete Korton v slabi slovenščini.

Limbar[6]) med ternjam (lilium inter spinas seu devotio ad S. Aloisium cum vita S. Joannis a S. Facundo. Na Duneju per Leopoldu Kalivoda 1768. 12. — Marianske Kampenſar,[7]) ali dvoje bukuvze od posnemanja Marie Divize, poprej skus Boshtiana Sailerja zdei od P. Marka, od ſ. Ant. Paduansk. ord teh bosseh Augustinarjev per zerkvi ſ. Joshefa na velikeh zhestah von dane. V Lublani. Stisk. per J. F. Egerju d. bukuestiskavzu v lejtu 1769. — Misli[8]) sa mertve molıti. V Lublani per J. F. Egerju 1769. 12. — Dijanje[9]) lepeh zhednoſt. Ibid 1771. 12°. — Vsakdane kruh,[10]) tu je: molıtuvne bukuvze: K pervimu malu med ludij dane. V Lublani v lejtu 1777. 32. So na prudaj pri Bernpaherju pod tranzho. — Ta male Katehismus[11]) Petra Kanisiusa, addita in fine vita SS. Hermagorae et Fortunati. Viennae apud Kalivoda 1768. 12. 130. — Sveti poſtni Evangeliumi.[12]) V Lublani per J. F. Egerju 1773. 8. — Popisuvanje shivlenja S. Floriana. Ss. Jannesa inu Paula. Ss Donata inu Emigdija. V Lublani 1769. 82. — Jannesa Nepom. Tschupicka[13]) sv. pisma dohtarja, cesarskega kraylevega dvora pridigerja

1) Šaf. 141.
2) Mitth. d. h. V. f. Krain 1857, 91.
3) Šaf. 129—130.
4) Mitth. d. h. V. f. Krain 1846, 23.
5) Šaf. 129.
6) Šaf. 142.
7) Šaf. 134. — J. Leneek, Mitth. d. h. V. f. Krain 1853, 90.
8) Bibl. Carn. 34. — Šaf. 142.
9) Šaf. 135.
10) Šaf. 142. — J. Leneek, Mitth. d. h. V. f. Krain 1857, 91.
11) Bibl. Carn., Šaf. 117.
12) Šaf. 103.
13) Šaf. 124. — J. Marn, Čat. Tov. 1884, 152. — Sapopadik od ſvetiga Aloysiuſa id. V Lublani. Heptner 1762. 12. — Šaf. 142.

is Nemshkega na Slovenski jesik prestavlene Pridige na Nedele zhes zelu lejtu. Perve buque. Collectis oritur Novus Academicus Operosus Labacensis. Na Dunaju. Per Kristianu Groserju na Teinfaltskeh ulecah Nr. 76. 1785. 8⁰. 644. — Vse te molitvenike si pripisuje M. Pohlin.

Dobru opomineine na bounike.[1]) Prestaulenu na slovenski govor od eniga slovenskiga Fajmeshtra. V Zellu 1787.

Zhuvai te duſhe[2]), kateri njo budi k' enimu brumnimu shiulejno, narpoprej iz Franzoſsouske ſprahe od ene viſsokiga ſtanu Goſpodizhne na nemsko, sdej pak na . . . Kransko praeobernen (!) 12⁰. 1 pôla.

Letnice ni, tudi ni navedeno mesto, kjer je tiskano to delce. Privezana je ta pola knjigi: Ta ſrezhna vezhnost id., ki se nahaja v lic. knjižnici v Ljubljani.

Andohtlive peisme[3]) na u' se taille sv. Maſhe, u vishi: Freut euch ihre liebe Seelen id. Gräz gedruckt bei den Widmanstättischen Erben. 1756. 8⁰. 1 pôla.

Miſionske peſme[4]) inu Molitve 8⁰. 112.

Pot ſvetiga krisha[5]) Jesuſsa Chriſtuſſa. Labaci. Typis Reichhardt (med l. 1750.—1770.) 8⁰. 1 pôla.

Duhouna branua, prad (sic) duhounah inu shuotnah navarnoſtah sakobart per sabe noſsiti, u' katirej ſo mozhni shegni inu shebranje, katiri so od ſama (!) boga osnanuani, od te zirkle inu St. ozhetou ſtorjeni, inu od Papaſha Urbana VIII. unkadani, ſkus s. Kolmana poterdnjeni bli, in (!) nemshkigo u to suovensko Spraho ſpraobernjena inu drukana u' Köln u' tam lete 1740. 12⁰. 180.

Šaf 132. — J. Marn, Jez. XXII. 28. — Lenček, Mitth. d. h. V. f. Krain. 1856. str. 90. navaja prvo vrsto naslova tako:

Duhouna BRANUA, prad. id. ter pripoveduje, da v sorški župniški knjižnici nahajajoči se izvod te knjige ima na 96 str. natisneno to-le: 15 + SHJ + 38 = „Bodi h tur ozhaſh, te bukelze mei zhries svatu noi srebru, bodi bouzhan ali Krainz bel corosz, imei je u zhesti, jes tabe na ushete pouim.« Drukane u Kölln om Rhain u tam lete 1740.

Vsebina te knjige je polna praznih vraž. Jezik je koroško narečje.

Kratki sapopadek chriſtianskiga navuka[6]) od Roberta Bellarmina is Tovarſhtva Jesuſa, ſvete Rimske zerque kardinala, k' nuzu vſsiga karſhanſtva is pouela Rimskiga Papesha Clemena tig. VIII vskupej sloshen, supet v tem lejto 1725 od ſedajniga Rimskiga Papesha Benedicta tiga XIII. vernim Christianam perporozhen, iz Latinskiga nu Lashkiga na Slovinski ali Krainski iesik prestavlen inu pogmerkan (!) Labaci formis J. G. M. (Mayr) Incl. Prov. Carn. T. (o. J.) 8⁰. 111.

---

1) Gaj., Knjiž. E. I. 1, 90.
2) Šaf. 134. — M. Pohlin, Bibl. Carn. 26 pripisuje to knjižico Čepelnu.
3) Šaf. 79. — J. Marn, Jez. XXII. 28.
4) Šaf. 79. — J. Marn, Jez. XXII. 28.
5) Šaf. 141. — J. Marn, Jez. XXII. 28.
6) Šaf. 116. — J. Marn, Jez. XXII. 28.

Na koncu:

A. M. D. G. S. L. C. C. V. et SS. Apost. Petri et Pauli H.

Evangelia[1]) na vse dni v' svetimo posto, is Letinske na Windifh Spraho preloshene. V Lublani. Eger 1768. 8°.

Hitra inu gladka pot[2]) proti nebeffom tu je kratki inu lahki nauuki, tudi vfe potrebne andohti sa eno dufho id., sdei snovizh na velike shelje brumnih dufh k' drugimu u' druk dana is flushbo praezhiftiga (!) fpozhetja Marie Devize inu drugih molitu pogmirana. V Lublani fe naide per Al. Raabu 1767. 12°. 297. — III. izdaja v Gradcu 1783 l.

Poduzhenie[3]) te molitve teh trynaift Ozhenafhu, inu trynaist Ave Mary, katere ty fapiffani Bratje inu Sestre lete imenitne Erz-Bratvuszhine Mariae od Trofhta .... mòlio. Labaci. formis A. F. Reichhardt 8. 1 pôla (med 1750.—1770. l.)

6. Zdravilstvo.

Anton Makovec[4])

iz Kostanjevice, je izdal:

Prafhanja in odgovori zhes vfhegarstvu, po nafskeh bukvah Raf. J. Steidela od vfhegarstva. Anton's Makoviz, der Zergliederungskunst, Wundarznei und Geburtshilfe Magisters und Wundarztes in Laibach. Fragen und Antworten über Geburtshilfe nach R. J. Steidele's Lehrbuche von der Hebammenkunst. Laubach zu finden bei J. M. Promberger, bürgl. Buchh. 1782. 8°. 379.

Knjiga je pisana v jako slabi slovenščini.

Podvuzhenje[5]) sa babize, is nemfhkiga na krajnfki jesik preftaulene od Antona Makovitza Landfhaftni ranozelnik inu pofebni vuzhenik tega vfhegarftva. — Unterricht für Hebammen, aus dem Deutschen in die krainerische Sprache übersetzt u. s. w. Laibach bei J. F. Eger 1788. 8. VIII+45.

7. Kajkavski pisatelji.

Po mohački bitki 1526. l. je vzhodna Slavonija prišla pod turško oblast, v Hrvatsko se je pa nevernikom pot odprla na dveh straneh. Uže pred mohačko bitko je sultan Sulejman vabil Hrvate pod svoje gospodstvo, obljubivši jim čuvati vero, slobodo pa imetek:

1) J. Marn. Jez. XXII. 28.
2) J. Marn. Jez. XXII. 29.
3) Šaf. 141. — J. Marn. Jez. XXII. 29.
4) M. Pohlin. Bibl. Carn. 34. — Šaf. 95. — J. Marn. Jez. XXII. 79.
5) Šaf. 97. — J. Marn. Jez. XXII. 70.

istotako jim je zavezo ponujala Benečanska ljudovlada, prijateljica nekaterih hrvatskih rodov; Hrvatje pa so izvolili 1527. l. v Cetinju kraljem Ferdinanda avstrijskega, ne oziraje se na njegovega tekmeca Ivana Zapoljo; s kraljevo besedo se je zavezal izvoljenec, da hoče čuvati njihova prava, privilegije, zakone in odloke, koje so imeli pod svojimi lastnimi kralji. Izbrali so Ferdinanda, ker so se od njega nadejali pomoči proti Turkom. Premagal je sicer Ferdinand svojega tekmeca, ali Turkov pa ni mogel. Drugih bojev s Turki ne bomo opisavali, samo to je omeniti, da je hrabri Nikolaj Jurišič branil trdnjavo Kisek z 700 možmi proti veliki premoči. Za časa Ferdinanda je slovel Ivan Frankopan; po njegovi smrti se je v Križevcu sestalo mnogo poprej bolj Ivanu Zapolji naklonjenih hrvatskih velikašev, ki so stopili odločno na Ferdinandovo stran. Druga odličnjaka v Ferdinandovi dôbi sta bila Ivan Kacijanar in Nikola Zrinjski. Kako požrtvovalno so se veli hrvatski velikaši, da bi kralja podpirali v vojski proti Turkom, kaže dejstvo, da je mnogo plemenitašev ponudilo kralju svoje gradove.[1])

Maksimilijan (1564—1576) je nagibal na protestantovsko vero, ker so njegovi učitelji bili skrivni privrženci Lutrovi. Trudil se je kralj bolj za spravo med katoliki in protestanti nego za boj proti Turkom, dasi je z navdušenjem na tak boj naganjal Nikola Zrinjski, katerega so vrstniki imenovali Leonido svoje dôbe. Proslavil se je osobito pri obleganju Siska 1566. l. Na mesto porušenega Siska so postavili trdnjavo Kanižo, kjer je gospodaril siloviti Fr. Tahi kot kraljevi svetnik in kapitan.

Odličen ban hrvatski za Maksimilijana je bil zagrebški škof Jurij Drašković, ki je kralja zastopal na tridentinskem cerkvenem zboru. Dasi je bila Hrvatska odlična katoliška zemlja, se je vender protestantovstvo začelo razvijati in naraščati tudi tam. Po svoji smrti je Maksimilijan zapustil žalostno Hrvatsko, ki je zaman iskala pomoči.

Rudolf (1576—1608) je prepustil Hrvatsko nadvojvodi Karolu. Plastično riše Smičiklas položaj Hrvatske s temi besedami: »Dok je Rudolf po zviezdah tražio sudbinu svoju i svoje kuće, Hrvatska je plivala u krvi i bíla poslednji sdvojni boj, u kojem se je imalo odlučiti, hoće li neće li ime naroda hrvatskog biti izbrisano sa lica zemlje.«[2])

[1]) Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska, II. d. 38.
[2]) Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska. II. 71.

V tej dóbi so Turkom podlegla skoraj vsa mesta do Kolpe. V obrambo proti Turkom zgradilo se je 1579. l. mesto Karlovec. Ko se je bila dovršila velika turška vojska (1593—1606), je bila Hrvatska v tako žalostnem položaju, da so jo v diplomatskih spisih nazivali »Reliquiae reliquiarum«: propadle so biskupije sremska, kninska in modruška, senjska ob morju je samo životarila. Ostanke svoje zemlje so Hrvati smatrali za »ščit krščanskega sveta«: vera je bila Hrvatom najvzvišenejša zastava, pod katero so šli v boj. »Sveta je idea kršćanska ukrasa poviesti hrvatske ovoga vieka, koja kao sunce iz idealnoga svieta proniče srdca junaka hrvatskih i ogrieva ih na krvavi boj proti paklenim silam, koje dolaze s iztoka, da satarišu ostanke Hrvatske.« [1] Ivan Zakmardi Diankovački je zložil krasno latinsko pesen, ki se nahaja celo v zapisniku hrvatskega sabora; tam poje med drugim:

Marti aliquando Crucem junxi pro stemmate binam,
C a t h o l i c a e s o l u m R e l i g i o n i s a m a n s.

Ko so Madžari nagovarjali Hrvate, naj i oni dadé svobodo protestantom, je ban Toma Erdödy v imenu hrvatskih stanov, potegnivši meč iz korice, proglasil slovesno: O v i m m a č e m i z k o r i e n i t i ć e m o t u k u g u, a k o s t u p i n a v r a t a n a š a, j o š i m a d e m o t r i r i e k e, S a v u, D r a v u i K u p u, j e d n u ć e m o d a t i p i t i n o v i m g o s t o m — i v o l i m s c i e l i m k r a l j e s t v o m o d t r g n u t s e o d k r u n e u g a r s k e, n e g o l i p o d m o j o m v l a d o m b u d e t a k u g a u n a š o j z e m l j i.« [2]

Istega leta, ko so Čehi prisilili Rudolfa, da je dal slobodo protestantovski veri, da ga ne vrgó raz prestol, se je izdal na Hrvatskem ukaz: »Slobodno sme vsakternik uloviti propovednika protestantovskega in ga dovesti pred bana ali škofa, in če ne more drugače, sme ga ubiti. Kdor daje potuho protestantom, ali kdor prekršuje ta zakon, se ima javno kazniti.«

Naravno je, da je ta strogost zabranila razširjanje protestantovstva.

Za vlade Matije II. se je vršila znamenita selitev Uskokov. Da se otme krutih Turkov in si ohrani katoliško vero, se je mnogo naroda pod vodstvom vladike Simona Vratanje iz Bosne in Slavonije preselilo v varaždinsko in zagrebško krajino ter se

[1] T. Smičiklas, Poviest Hrvatska, II. 108.
[2] T. Smičiklas, Poviest Hrvatska, II. 110.

nastanilo okolo pustih ali opustošenih selišč. Eden del teh seljencev se je udomačil od Gomirja na Vrbovsko, Ravno goro, Mrkopalj in dalje po gorskem okraju hrvatskega Primorja. Tem naseljencem so se 1604. leta dale nekatere privilegije, namreč da jim ni treba plačevati davka, da se smejo polastiti zemlje, da pa v potrebi morajo iti v boj proti Turkom. Za poveljnike ali krajiške kapitane so tem novim naseljencem nastavljali štajerske, kranjske in koroške plemiče z lepo plačo. Temu postopanju so se uprli domači plemiči, poduprti po ogerskih stanovskih tovariših. Na kronitbenem saboru požunskem je kralj navidezno sicer ustregel njihovim pritožbam, v istini pa pritožbe niso izdale nič.

V hrvatski zgodovini so pa važni tudi viteški senjski Uskoki kot mornarji, kateri so ponosnim Benečanom zmotili bili marsikateri načrt in se jim tedaj dozdevali hujši od ljudožercev in barbarov. Tudi ti so se umaknili živinskemu robstvu na Turškem, pribežali v Senj na Hrvatsko kot krščansko vlast, da bi oni sami in potomci ostali v Kristovi veri.

Ko je bila 1606. l. hiša Habsburška radi ustanka na Ogerskem v veliki nevolji, so zviti Benečani porabili to priliko, porinili so mnogo brodovja proti Senju, Bakru in Reki, da zadušé trgovino. Ker je iz Gradca poslani general Kiesel stiskal senjske Uskoke, namesto da bi jih ščitil in jim zabranjeval pobirati davek, ki so ga jim morali plačevati Turki, so poslali odličnega vojvodo Nikolo Radića na carski dvor k Rudolfu pritoževat se. Uspeli so s svojimi pritožbami: cesar jim potrdi grb in pečat pa stare slobode, priznaváje, da »su oni na jadranskem moru jedini bedem njegovim državam proti Turkom i drugim (Mletčanom) neprijateljem.«[1])

Ker pa Benečani niso prenehali zavirati trgovine na hrvatskih obrežjih, so jim Uskoki vračali nemilo za nedrago. Začel se je zopet boj med Senjčani in Benečani, v kateri so se mešale celo Avstrija, Nemčija in Španija, miril pa je papež sam.

Kjer je mnogo netiva, tam se naglo spoprimejo sovražniki. Vsled malenkostnih vzrokov so Benečani začeli po Istri paliti in do korena iztrebljati siromašni narod; celo Trstu in drugim pomorskim mestom je žugal pogin. Zdaj še le se je začel nadvojvoda Ferdinand pripravljati na boj in na obrambo svojih dežel.

---

[1]) T. Smičiklas, Poviest Hrvatska, II. 122.

Na Dunaju se je odločilo, da se Uskokom zabranjuje vsako plovljenje po morju; kdor bi delal nasproti, zapade smrti. Beneška ljudovlada je obljubila, da hoče vrniti ulovljene Uskoke, pa jih je ukazala poklati: želeli so Benečani, da se razruši Senj in Reka. Ker pa s silo niso mogli izvršiti tega, so rabili zvijačo in zavratno obešali in mesarili Uskoke; Uskoki osvetivši se so uničili beneškega vojskovodjo Veniera. To dejstvo je silno razburilo Benečane. Tudi Ferdinand je začel utrjevati mesta v Istri in po Goriškem; vse Primorje se je začelo oboroževati. Da nadvojvoda umiri Benečane, poslal je v Senj grofa Ruprechta Eggenberga, kateri pozatvori devetintrideset senjskih poglavarjev, razvali jim hrame in pobere zlato, srebro in svilo, drugi so se odkupili za 150.000 gld.

Leta 1615. začel se je boj na vseh straneh: Benečani so po vsem hrvatskem Primorju do Učke gore popalili vse. Zdaj še le je Ferdinand Uskokom razvezal roke; Nikola in Vuk Frankopan sta 5000 pešcev in konjenikov zbrala na Hrvatskem v obrano Primorju. Benečani so uničili vse soline in so s tem zadali Primorju tje do Trsta najhujši udarec. Iskali so zaveznikov po vsej Evropi, po Nizozemskem in na Angleškem; dobivali so vojnike iz protestantovske Nemčije. 1616 l. so Benečani udarili na Goriško, v Benetkah so od veselja plakali, nadvojvoda Ferdinand je ukrenil oblegati Gradiško. Ta vojska 1616—1617. l. se zove gradiščanska vojska; bojevali so se Evropci in Azijati, Španjolci in Nemci, Korzi in Holandezi, Slovenci in Hrvati: v Jadransko morje je priplulo špansko brodovje.

Po krvavem boju nihče ni izgubil niti pedi zemlje, vsi so se naveličali boja. Papež je začel miriti, Francija mu je pomagala, sklenil se je mir v Madridu 1617. l. Določilo se je, da imajo Uskoki zapustiti Senj, v mesto ima priti nemška posadka; Uskoki se morajo odmakniti deset milj od morja, umaknili so se v Otočec, nekateri pa k svojim sorodnikom v Žumberk; njihove ladije so popalili izvrševalci miru!

Pa tudi Benetke niso dosegle zaželenega gospodstva na Jadranskem morju, nego odslej izgubile svoj ugled za vselej, odkrivši svojo slabost.

Ko je 1632. leta po sijajnih zmagah Gustava Adolfa se začel bati Ferdinand, da ne bi podlegel celo Dunaj tujim navalom, poslal je na Hrvatsko svoje ljudi, naj mu nabirajo narod za vojsko. Deželni stanovi so se sicer branili, češ, da potrebujejo svoje ljudi

proti Turkom. Udali so se zahtevi kraljevi, ker je obečal, da jim zagotovi mir pred Turki.

Za vlade Ferdinanda II. se je osnovala krajina hrvatska kot posebno ozemlje, pokorno samo kralju hrvatskemu, določeno samo za obrambo proti Turkom.

V tej dôbi se je razširil glas v varaždinski krajini, da hoté tamošnje Uskoke kraljevi poverjeniki podrediti oblasti bana in zagrebškega škofa. Zbral se je ves narod v Rovišću in prisegel, da rajši umrje, nego li bi se uklonil županikom in plemenitašem, ali pa si hoče poiskati drugega gospodarja, naj bo tudi Turek.

Dogovoril se je kralj s hrvatskimi stanovi, da naj naseljenci plačujejo davek tisti gospôdi, na čije zemljišče so došli. Nasprotniki Hrvatstva so trdili, da so ta zemljišča državina, ker so bila neobljudena več desetletij. Vsak naj dokaže, da so zemljišča njegova. Svetovalo se je kralju, naj plemiče odškoduje za zemljo, katero so zaseli naseljenci iz Bosne.

Sabor hrvatski je 1629. leta izdal te-le napotke:

»Slobode vlaškim sinovom, ako se dobrovoljno k orsagu pridadu od orsaga ovakoue hote imati:

Najprvo na tlaku nebudu hodili i za kmete ne budu držani.

Drugoč, gospodi zemaljskoj ono budu davali, što su do seh dob generalu i kapetanom, ali ono kako se zemaljskum gospodum drugem putem pogode.

Tretič, pomoć med orsag spodobnu pa orsažku i svoju obrambu i slobodu onak da budu davali, kako se s orsagom pogode.

Četrtič, gospode zemaljske polag slobode njihove da budu pokorni.

Petič, što se vojskovanja dostoji, u tom da budu podani gospodinu banu, ali onomu orsažkomu gospodinu, koga gospodin ban s orsagom skupa postavi, tako da on od gospodina bana bude imal posluh imati.

Šestič, da vlaški sinove zevsema budu orsažki kotrigi, ter s orsažkimi pravdami živu.«

Tu o veri niti govora ni, ker se je razumevalo povsem samo, da je na zemlji hrvatski jedina vera katoliška. Naseljenci v varaždinski krajini so s svojim vladiko koj iz početka priznali državno vero hrvatsko; biskupi zagrebški pa niso umeli

ceniti čuvstva za običaje stare vere, kajti naseljenci so imeli grški obred v starem cerkveno-slovanskem jeziku.

To razliko pa so porabili nasprotniki Hrvatov.

Zdaj si je narod začel nekoliko oddihavati od vednih bojev in se zanimati za šolo, cerkev, napredek in gmotno blagostanje. Narod je začel želeti si svetih knjig; stare z glagolico pisane so uže pošle: Fran Glavinić je na zboru v Bribiru 1619. leta dobil nalog, naj uredi knjige. V Zagrebu, na Dunaju in v Bolonji so se ustanovila hrvatska semenišča; v Zagrebu so jezuvitje dobili ves pouk v roke.

Učeni in plemeniti Benko Vinković, poprej kanonik in potem zagrebški škof, je branil posebni obred cerkve zagrebške.

Začela se je nekoliko razvijati trgovina.

Ferdinand III. je vladal od 1637. do 1657. l., sprejemši prazne blagajne. Dva slavna brata Nikola in Peter Zrinjski sta se začela odlikovati koncem tridesetletne vojske. Nikola Zrinjski, 1649. leta svečano uveden v Zagrebu na banski prestol, je obljubil, da »će svoju sreću i život svoj posvetiti samo predragoj ovoj svojoj domovini.«

Peter Zrinjski, porojen 1621. leta v Vrhovcu, je svoje nauke zvršil v Italiji, po vzgledu svojih prednikov se srečno bojeval z nasprotniki svoje domovine, osobito s Turki pod novim vladarjem Leopoldom I. (1657.–1699. l.) Po smrti svojega brata je postal hrvatski ban 1665. l. Ob iztoku Mure v Dravo je postavil trdnjavo Novi Zrin proti napadom paše v Kaniži. Oba brata sta bila 1664. l. na vrhuncu svoje slave.

Trudil se je Peter Zrinjski na vse pretege pridobiti dunajski dvor za velik boj proti Turkom, »stupajuć na stolicu bana hrvatskoga želio je sve svoje sile i saveze svoje posvetiti samo jednoj i največoj i najmilijoj ideji srdca svoga, kako bi digao rat na Turke. S velikimi i plemenitimi idejami dospio je ban na dvor — tako javlja mnogokrat mletački poslanik iz Beča — ban gori od želje, da učini velika djela i da proslavi kršćanstvo, neima mira, jer vidi tolike liepe zemlje bez kulture u vječnoj pogibelji od Turaka. Rad bi s pomoćju Venecije odvalio ovaj veliki kamen smutnje i dokazivao bi rado na karti mletačkomu poslaniku, kako će biti lasan Turkom prolaz u Italiju, kad padnu njeki gradovi

hrvatski.«[1]) Ali dunajski dvor je bil zadovoljen radi drugih poslov, da je le začasno imel mir pred Turki.

Ta strah dunajskega dvora je na francosko vlado vplival v tem načinu, da so francoski diplomatje spustili se v tajna posvetovanja z Ogri in Hrvati. Ogerski palatin Franjo Vesselenyi in ban Zrinjski sta se 1666. l. v stubničkih toplicah združila na vzajemno pomoč. Skušala sta pridobiti zase tudi Poljsko in Venecijo. Dvor je izvedel o tej zaroti. V tem času, ko bi se bil imel vzdigniti upor na Ogerskem, so Turki prijateljstvo in zavezo ponudili Petru Zrinjskemu, ki jo je pa odbil.

Francoski kralj Ljudevit XIV. se je zdaj začel odmikati Ogrom in Hrvatom ; tudi dunajski dvor se je začel odstranjevati Zrinjskemu. V tem položaju se Zrinjskega poloti misel, da bi svoj rod povzdignil do časti samostalnega kralja hrvatskega; morda je netila v njegovem srcu to željo njegova ponosna soproga: spustil se je v dogovore s Turki. To je izvedel cesar po grofu Nikoli Erdödiju. Bil je Zrinjski s Frankopanom vred obsojen na smrt, ki se je izvršila dné 30. aprila 1671. l. v Dunajskem Novem mestu; istega meseca je na Dunaju padla glava grofa Nadaždija in čez nekaj mesecev tudi grofa Tattenbacha.

To je bil hud udarec za Hrvate; od Medjimurja do Jadranskega morja so mogli Zrinjski potujé neprestano se oglašati in odsedati v lastnih gradovih, okolo katerih je bilo imetja na milijone.

Pa tudi kot pisatelj je bil delaven nesrečni Peter Zrinjski. Pisal je v latinskem jeziku o vojaških rečeh, imel po svojih gradovih dragocene knjižnice in umetniška dela. Bavil se je z narodnim slovstvom. Dokaz temu je:

Adrianszkoga mora SZirena.[2]) U Mletcih 1660. l., 338 str., štiri slike. V početku se nahajata dve ljubezenski pesni, potem sledi »Obseda Sigetska« v petnajstih spevih, nato nekaj pesnij, katerim so predmeti vzeti iz grškega in rimskega bajeslovja. Vse to pa je prevod dela njegovega brata Nikole, ki je izdal v madjarskem jeziku: »Adria i tengernek Sirenaja« v Beču 1659. l.

---

[1]) Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska II. 170.

[2]) Ljubić, Ogledalo II. 505. — Tu so navedeni najvažnejši pisatelji; podrobnosti glej Ljubić, Ogledalo, II. zv. in Andrej Fekonja, Kajkavski pisatelji, Kres 1885, 577, 610.

Peter pripoveduje sam, da je bratovo delo prevel na hrvatski jezik, da je izpustil marsikaj, pa tudi pridel tu pa tam. Glavna osoba je Zrinjski, visokega vzleta pa nima epopeja.

V knjigi se nahaja dovolj štokavščine in čakavščine poleg kajkavščine.

Katarina Frankopan, žena nesrečnega Petra Zrinjskega, hči Vuka Frankopana, je bila bogata in ponosna, krasna in odločna žena, ki je svojega moža zvesto podpirala v vseh podjetjih.

Po smrti moževi je banico v gradu Čakovac stražila »divja nemačka soldateska« (Tade Smićiklas, Poviest II. 190); njena družba je bila bolehna hčerica Zora Veronika. Na cesarsko povelje so jo preveli v samostan Dominikank v Gradcu. Cesarja samega je prosila, naj ji ne odvzemó jedinice, ali vse zastonj. Obupana vsled hudih udarcev je zblaznela in 1673. l. umrla v Gradcu.

Od nje je molitvena knjižica:

Putni tovarus, s vnogimi lipimi, novimi i pobosnimi molitvami, iz nimskoga na hèrvatcki jezik iztomachen i szpravljen po meni grof. Frankopan Katarini goszpodina grofa Zrinjszkoga hisnem tovarusu. Pervich szada u stampi na szvitlo dan i vnogim pobosnim ljudem na vsivanje i tovaristvu udiljen. Leta 1661. V Benetkih pri Babianu 16°. 441. — II. izdaja v Ljubljani 1687. — III. izdaja v Ljubljani 1715.

Dvor Zrinjskih je poleg Dubrovnika jasna zvezda v zgodovini hrvatske književnosti; povestničar Ratkaj je slavil oba brata Zrinjska, jezuvit Milovec banico Katarino.

Ker se je Hrvatska zvala »Reliquiae reliquiarum«, je naravno, da tudi meje posameznim škofijam niso bile določene natanko. V Liki je škofoval biskup senjski, med Kolpo in Uno zagrebški, ki si je prisvajal tudi zahodni del Slavonije. Nekatere župe ob Dravi si je prisvajal pečuški biskup, za Petrovaradin se je poteg oval sremski vladika. K tem prepirom pa je še prišel razpor med katoliki in pravoslavnimi. Patrijarh Arsenij Černoević si je prisvajal oblast med Savo, Dravo in Jadranskim morjem.

Hrvatje so pohajali na višje šole v Bolonjo, Rim, Padovo, Gradec, Dunaj in Prago. Od zagrebškega kapitola, Nikola Dianeževic, je bil položil temelj za vseučilišče v Zagrebu, ker ga je srce bolelo, da so se Hrvatje morali izobraževati v tujini. To misel je podpiral tudi Juraj Habdelić. Cesar Leopold je potrdil ta zavod 1669. leta, ga vzel pod svojo obrambo ter mu dal iste pravice, kakor so jih

imela vseučilišča drugod. Jezuvitje in Pavlinci so imeli vse višje učne zavode v oblasti; njihovi poglavarji so bili tudi udje sabora. Pisatelji, večinoma duhovniki, so se ozirali na dejanske potrebe, spisavali so slovarje, n. pr. Belostenec in Habdelić, pa tudi zgodovine niso puščali v nemar; največji zgodovinar je Ratkaj. Rafael Levaković in Ivan Glavinić sta podpirala trude rimske kurije ob obnovljenju glagolskih knjig, hoté s tem približavati katolike in pravoslavne. Navdušen Slovan Jurij Križanić je sam šel na Rusko delat v tem smislu, a opravil ni nič.

Zraven Zrinjskega soproge Katarine Frankopanke se je častno zavzemala za slovstvo:

Marija Magdalena Nadaždi, vdova po knezu Jur. Draškoviću, dala je iz madžarščine pohrvatiti:

Szobotni kinzh B. D. Marie, ali pobosnost za szobotne vszega leta dneve, na horvatski jezik preneszti vzhinila. V Zagrebu 1696. 4. 164.

Pobliže navedimo tú-le Ivana Belostenca, Petra Petretića, Pavla Vitezovića, Jurija Habdelića in nekatere druge manj važne pisatelje.

Ivan Belostenec[1] (1595.—1675.),

načelnik samostanu lipoglavskemu, spreten bogoslovec in modroslovec, je prehodil Hrvatsko, Slavonijo in Dalmacijo pa Istro, nabirajoč besede. Šele po smrti je samostan izdal slovar:

Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium, plurimis authorum in hoc opere adductorum sententiis idiomate illyrico delicatis illustratum et peculiariter Illyriorum commodo apertum. Zagrabiae typis J. B. Weitz 1740. 4°. 1288 str.

Njegovi sta tudi knjigi: 1. Bogomila, seszt peszmih na chaszt Sz. Pavla prvoga puschenika. U Gradczu 1665. 2. Predike o szv. Tielu Jszuszovom.

Matija Magdalenić[2]),

porojen okolo 1625. l. na Hrvatskem; 1655. l. izbral ga je sabor za svojega povernika. Spisal je »Zvonzhac iliti premissljanja sverhu shtirih poszlednjih zhloveka 1750.« 16° in 1770. 8°.

V tej knjigi se nahaja tudi: »Plazh szmertelnoszti« in »Razszipnoga szina hisztoria.«

---

[1]) Ivan Kukuljević-Sakc., Bibl. Hrv. 20. — J. Marn, J. XXI.
[2]) Ljubić, Ogledalo II. 507. — Ivan Kukuljević-Sakc., Bibl. 88

Po Kukuljevićevem mnenju Magdalenić ostale kajkavske pisatelje nadkriljuje po čistem in narodnem jeziku; v stihih in rimah pa ni pravilen.

Gabriel Gjurgjević[1],

porojen okolo 1620. l. v Varaždinu, je izdal knjigo: Liszti Heroov, to jeszt velikeh na glaszu ljudeh. U Bechu 1675. S tremi slikami. Knjiga obsega dvajset poslanic ali pesmic pobožnega predmeta, pa brez vrednosti.

Petar Petretić[2])

se je 1600. l. porodil od prostih roditeljev v Sošicah v žumberškem okraju, šolal se je v Zagrebu, od 1629. l. na Dunaju; 1832. l. je postal zagrebški kanonik in dve leti pozneje ravnatelj tamošnjega semenišča, 1640. l. arhidijakon, 1843. l. upravitelj zagrebške cerkve, 1648. leta njen škof, 1667. leta višji vladika kološki in je umrl istega leta.

Njegova dela se delé: 1. na latinska ali zgodovinska, 2. na slovenska ali bogoslovna. Za nas najvažnejši so:

»SZVETI EVANGELIOMI, Koteremi ſzvéta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka, okolu godiſcsa, po Nedelye te Szvetke ſive: *Z-JEDNEM KRATKEM CATEchiſmusem, za nevmetelne lyudi haſznovitem: Szvetlóga i Viſzoko poſtuvanoga Gozpodina Gozpodina* PETRA PETRETICSA, Biſkupa Zagrabecskoga, Oblaztjum, i ztroſkom, i Szlovenzkem ſzlovom na ſzvetlo vun dani, i ſtampani z-dopuſcsenjem Gornyeh. Vu NEMSKOM GRADCZE. *Na jezero ſszt zto petdeſzét i pervo leto.* Pri FERENCZE WIDMANSTADIUSE ſtampare.« Mala 8°. 55 + 329.

Predgovor te knjige pravi, da je Petretić v začetku vladikovanja po drugih duhovnikih iz latinščine in madžarščine dal prevesti evangelije, splošne molitve in novi krščanski nauk; pravopis je sestavil sam in se trudil na Hrvatskem širiti madžarsko omiko.

Anton Raič, ki Petretiča opisuje v Letopisu Matice Slovenske l. 1887., str. 185 – 222, navaja tam ves predgovor, čigar mali odlomek bodi za vzgled:

»Zato, pokeh dób pred tem toga, né bilo videti vu naſsem Szlovenzkom orſzage, Szlouenskom ezikom doztoynó ſtampa-

[1]) Ibid.

[2]) J. Marn, J. XXI. — Ljubić, Ogledalo II. 505. — A. Raič, Letop. Mat. Sl. 1887, 185 – 225.

neh Evangeliomov; ja gledecsi na obcſinzko dobro, te na duhovneh Paztirov potrebocsu jeſsem vesinil, ove Evangeliome Szlouenzke izpraviti i ſtampati; vu to ime, da bi naſsi Czirkveni Paztiri in Prodekatori Szlovenzki, ſzvete Evangeliome iz knyig Szlovenzkeh pred lyucztvom cſteli; poleg obicſaja in navade Prodekatorov Vugerzkeh, Nemſkeh, Cseskeh i Kranyzkeh; koteri ſzvete Evangeliome vſzaki vu ſzvoy jezik imaju preobrnene i ſtampane.«

Na str. 33 do 53 je »Kalendarium Szlovenzki«; v knjigi se nahajajo tudi »Popevke duhovne« in sledovi narodnih pesmic, katere je zatiral.

Pavel Vitezović[1]) (Ritter),

porojen okolo 1650. l. v Senju in odgojen v inostranstvu, je prišel domov, kjer so ga rojaki 1681. l. kot poslanca odposlali na šopronjski sabor in nastopnega leta na cesarski dvor, kjer se je cesarju in posameznim plemičem prikupil po svojih slavospevih. Potem se je za stalno naselil v Zagrebu, postal podžupan ličke, potem zagrebške županije, konečno kraljevski svetnik in baron.

Hotel je v Zagrebu na korist narodni prosveti ustanoviti tiskarno, a stavljale so se mu ovire dolgo časa, dokler mu niso izročili po velikem trudu deželne tiskarne, ki je bila do one dôbe v rokah biskupovih.

Na dvoru dunajskem pa so ga začrnili takó, da so mu mahoma odvzeli vse časti: odpravil se je na Dunaj opravičevat se, a dné 17. aprila 1713. l. je umrl nagle smrti.

Vitezović ima velike zasluge za probujenje narodne zavesti; pisal je mnogo del v vezani in nevezani besedi. Svojim pesniškim umotvorom vzel je tvarino iz domače zgodovine. Najvažnejše delo te stroke je:

Oddilenje SZigetsko, tuliko razlichitom, kuliko nechujenom doszle hrvatske ritme lipotom szpravljeno po plemenitomu i hrabromu g. Pavlu Vitezoviću aliti Ritter hrvatskomu i szenjskomu vlasztelinu szlav. vojvodsztva rikardjonszkoga kapitanu. U Bechu 1684. 12°. I. dio. — II. izdaja u Bechu kod Ivana Gelenića 1685. 8°. 86 str. — III. izdaja z življenjepisom

[1]) T. Smičiklas, Poviest Hrvatska II. 265. — Ivan Kukuljević-Sakc., Bibliografia Hrv. 174—75.

Nikole kneza Zrinjskega od prof. Moyzesa, v Zagrebu 1836. 8°. 140 str.

Vitezović je s tem delom nameraval svoje rojake navduševati za domačo narodnost in književnost. Sem se more prištevati:

Lado horvacki, iliti SZibilla zverhu mnenja dojducheh pripechenj na devet Vil razluchena. — Kdaj se je to delo natisnilo prvokrat, ni znano; II., III. in IV. natis so izšli v Zagrebu v letih 1783, 1801 in 1837.

Prirechnik[1] aliti razlike mudroszti cvetje. U Zagrebu 1703. 12°. 168.

V nevezani besedi je izdal:

Kronika aliti szpomen szvega szvieta vikov. U Zagrebu 1696. 4°. 222 str. — II. izdajo v Zagrebu pri Ivanu Weitzu 1744. 4°. 243 je oskrbel Rafay — III. izdajo v Zagrebu pri Kajetanu Härtlu Lovrenčić.

Sestavil je te knjige prvo izdajo Vitezović po Vramčevi kroniki in po dalmatinskih virih, drugo izdajo je pomnožil z dodatki do 1744 zgorej omenjeni Rafay, zagrebški prebendar, in jo poklonil biskupu Branjugu. Šafařik méni, da je neprodanim izvodom naslovne liste dal iztrgati in kroniko s pridavkom svojim združil jezuvit N. Lovrenčić ter vse kot svojo knjigo poklonil takratnemu zagrebškemu škofu Fr. Tausu.[2])

Spomina vredno pa je to dejstvo, da je Vitezović dve leti bival pri Valvasorju in za njegovo delo »Ehre des Herzogthums Krain« spisal ves oddelek, ki se tiče hrvatskih mest ter gradov.

Sestavil je Vitezović tudi:

Kalendarium aliti miszechnik hervatski za leto 1695. 4°.

Njegovi rokopisi: 1. Prichice, 2. Grammatice croatica, 3. Lexicon latino-illyricum se nahajajo v knjižnici zagrebške višje školije.[3])

Jezik njegov se nagiblje bolj dalmatinskemu narečju: v poznejših izdajah »Kronike« pa kajkavščini.

Juraj Habdelić[4]),

porojen v Starih Čičah blizu Save od plemenitih roditeljev, se je učil na zagrebški gimnaziji, potem v Gradcu in na jezuvitovskem

[1]) J. Kukuljević-Sakcinski v Bibl. Hrv., str. 175 navaja ponatis te knjige v Danici ilirski v letih 1835, 1837—1839.

[2]) J. Kukuljević-Sakc. Bibl. Hrv. 175.

[3]) Šaf. II. 308.

[4]) J. Marn, J. XXI. — Ljubić, Ogledalo II. 519. — Ivan Kukuljević-Sakc. Glas. Hrvati 139—51. — Ivan Kukuljević-Sakc. Bibl. Hrvatska 49.

vseučilišču v Trnovem na Ogerskem; na tem zavodu postal je profesor, l. 1640. pa rektor varaždinskega kolegija; od 1655. l. do 1658. in 1666—69. je bil rektor zagrebškega kolegija.

Njegovemu trudu se imajo Hrvatje zahvaliti, da se je gimnaziji dodala akademija, ki je imela vseučiliščne pravice; določil je tudi, da se ima vse njegovo premoženje po njegovi smrti porabiti v naučne svrhe.

Umrl je 1678. leta.

Njegova slovstvena dela so:

1. Zerczalo Marianszko, to je poniznost Devicze Marie, ka je Boga rodila. Vszem szlovenszkoga i hervaczkoga naroda kerschenikom, a onem na vlasztito, ki szu obilneje dare naturalszke ali zverhunaturalszke od dareslive ruke bosje primili naszledovanye. Stampano u Nemskom Gradczu pri Fr. Widmanstadiusu letta 1662. 8. 587.

Knjiga ima sedem delov: I. od svetosti, II. od razuma in pameti, III. od svetskoga bogastva, IV. od telovnega zdravlja, V. od lepote, VI. od jakosti, VII. od dobroga i poštenoga glasa. Tu pa tam so uvrščene tudi kratke pesmice brez vrednosti. Inače je knjiga polna lepih mislij in globokih premišljevanj s pripovedkami iz prostega ljudskega življenja. Govoreč o hiši lavretanske device Marije pripoveduje, da je v varaždinsko cerkev sv. Marijo dal postaviti grof Gaspar Drašković.

2. Dictionar ili rechi szlovenske z vexega ukup zebrane u red posztavlyene i diachkemi zlahkotene na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladencev horvaczkoga i szlovenszkoga naroda. U Gradczu pri odvetku Widmanstadianszkom 1670. 12°. 12 pol brez stranic.

Ta naslov je posnet po J. Kukuljeviča-Saks. »Glasoviti Hrvati« 149; navaja se naslov tudi v tej obliki, da ima med »zlahkotene« in »na pomoch« besede Trudom Jurja Habdelicha, Mafnika Tovaruftva Jefufovega in med »naroda« pa »U Gradczu« še pristavek: Z dopushenjem Gornyeh Stampano.

Slovar je posvečen grofovski rodbini Turjaški (Auersperg) in je skromen in nepopoln, pa je vender moral služiti šolskim svrham sedemdeset let, dokler ni jezuvit Franjo Sušnik priredil novega slovarja, ki ga je izdal Zagorec Andreja Jambrešić 1742. l.

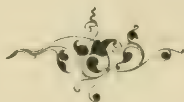
3. Pervi Otcza Nassega Adama Greh.[1] Salosztno po nyem usze chlovechanszke natvre porussenye. Stolmacheno inu na kratkem popiſzano po Jvriv Habdelichv Tovaruſtua Jesvssovega Massniku. Na ſzpomenek odkud i kam szmo po iednem ſzmertnom grehu opali: na pobulſſanye ſitka naſſega po Miloſche i Vrednoszti szmerti Chriſtuſſeve, kuie on za nasz podiel, da bi nasz od Szmerti uekivechne oſzlobodil. Stampano V nemskom Gradezv Pri Oduetku Widmaſtadiuſſa. Leta 1674. 8. 1181.

Za vzgled je J. Marn l. c. navel nekoliko besedila iz predgovora.

Kukuljević, Glas. Hrvati l. c. pravi, da je Habdeliću pripisana knjiga: »Duse verne« znana samo po imenu, da je po predgovoru dela: »Pervi otcza id.« namerjaval spisati tudi: »Goszpodina Krisztussa zemaljszki sitek«, da pa imenik Gajeve knjižnice navaja delo kot natisneno z naslovom: »Habdelich G. Naſſega zvelichitelia zemaljszki sitek szlovenszkim nassem jezikom.«

V rokopisu je zapustil prevod Tomaža Kempčana: De imitatione Christi.

[1]) Izdal je še: Sillabus vocabulorum grammaticae Em. Alvari in Illyricam sive Croatis et Slavonibus vernaculam conversorum. Cum appendice generum et declinationum. Zagrabiae typis Joannis Bart. Pallas 1726. 12. 164. — Marljivi kajkavski pisatelj Tomaž Mikloušić (1767.—1835.) navaja v svoji knjigi: »Izbor dugovany uszakoversztneh za haszen i razveszelenye szlusechih. Vu Zagrebu 1821. 8 183«, še to-le knjigo: Kerschanszki navuk sz dogodjaji szv. Piſzma.

Dostavki.

V zgodovinskem pregledu od 570—900. leta je omeniti tudi Samo, ki je prišel 622 leta kot trgovec na Češko. Prepričavši se o slabem stanju Slovanov radi nesložnosti, jih je pregovoril k slogi, pregnal Obre iz Moravske in Češke in bil radi tega proglašen za kralja. Utemeljil je prvo veliko slovansko državo, ki je segala od Krkonoških gor do Jadranskega morja, pa trajala samo tako dolgo, dokler je živel še sam, namreč 37 let.

Str. 116, 24: Jurja Jurišića je opisal *m. p.* v »Ljubljanskem Zvonu« 1893. leta.

Slovenski rokopis iz XVII. stoletja. Leta 1624. se je na Kranjskem prikazala kuga; zato je škof Tomaž Hren ukazal moliti to-le molitev, ki jo je iz ljublj. škof. arhiva prepisal in objavil v Izv. muz. društva leta 1892. M. Slekovec:

V' tim Iméni Boga † Ozheta: inu † Synu: inu Svetiga † Duhâ: Amen.

Molitva kadar se poldné, tu je Jesuseva lozhitva inu britku smèrtnu saspajne sgony:

Tèmma je postâla, kadar ſo Jesusa Judji krishâli bily: inu ob ti devéti urri Jesvs glaſsnu v'pije: Moj Bvg, moj Bvg, kaku ſi ty mene sapuſtil? Inu s'nagneno glavô je on duſho puſtil. Tédaj edan is mej sholnérjou je s' lanzho oli sulizo njegovo Strann preſunnil: inu precej je vunkaj tekla kry inu voda.

Satu my prerevni vbogi Gréſhniki tebe ô Gospvd vſmileni Jesvs, molimo inu sahvalimo: sakaj ſkusi tvoj s. Krish, ſkusi tvoje britku tèrpléjne, inu nedolshno tvojo svéto smèrt, ſi ty nass vſéh, inu ta vùss vôlen svéjt réſzhil. Vſmili ſe tédaj tudi zhes naſhe velike réve, inu nam pomagaj. O svéti Bvg: ô svéti mozhni Bvg: ô svéti inu pres smèrtni Bvg, vſmili ſe ty zhes nass. Amen.

Ena drvga s. Molitviza.

O vſigamogozhi dobrutlivi Bvg, vſmileni Jesv Chriſte, jeſt tebe prôſsim jokájozh, ſkusi to veliko neisrezheno britkuſt tvójga s. Terpléjna, kateru ſi ty sa me na s. Krishi tèrpil: ner vezh pak ob ti urri, kadar ſe je tvoja sveta, draga, shlahtna zartana Duſhica, od tvojga Svétiga Shivota lozhila: Vſmili ſe tudi zhes mojo v' bogo gréſhno Duſhizo, kadar ſe ona bode od mojga gréſhniga Telléſsa lozhila: De tvoj s. Krish, inu tak velik marter, na meni, inu drusih vbogih greſhnikih sgublen ali s' obſtojn ne bode. Amen.

Collecta ali Molitviza.

O ty vézhni preſtraſhni vſigamogozhi Bvg, tebe my s' ſtrennim Sèrzom pohlévnu proſſimo, pogledaj na letô naſho révno Fárro, inu tvojo nevredno gréſhno Drushinizo, sa katéro je N. G. Jesvs Christvs, v' hude pregréſhne roké ſe rad inu volnu hottil isdati inu martro s. Krisha tèrpéti: Kateri ſ' tabô shivy inu krajluje v' edinſtvi s. Dvhâ, en Bvg, ſkusi vſe vezhnoſti inu u vézhnoſti. Amen.

Slovenski cerkveni govor iz 1706. l.[1]) V turjaškem arhivu na Dolenjskem je J. Mantuani našel 1706 leta slovenski cerkveni govor, ki ga je govoril kapelan Anton Možič ob zlati maši svojega župnika Baltazarja Wurzerja v Škocijanu. Vidi se, da je uravnan po načinu, kakor je govoril Ivan Krstnik od sv. Križa. Imel je naslov: De gratia et meritis, ter geslo: Ecce sacerdos

1) Dom in Svet 1894, 661, 694.

m a g n u s, q u i in diebus suis placuit Deo, et inventus est j u s t u s. E c c l. 44. Tretji odstavek se začenja uprav s tem geslom in se glasi takó:

Kaku / uelika tedai, kaku vifsoka kaku fhtimanna ie zhaft tih mafhnikou? Ah andohtlivi [ukubsbrani] vam nekate- / rim, kateri od tega morebiti nikuli niste flifhalli, bo teshku uerieti. Taku uelika, ta- / ku vifsoka, taka fhtimanna ie zhaft tih mafhnikou, de na semli glihe nima. Taku / Ignatius (Epistola 10. ad Smirnenses): Sacerdotium summa est omnium honorum, qui in hominibus consiftunt [1], sakai ta nar / mainfhi mafhnik ie uezh koker ufsi Kraili inu Cefsarji tega suita. Leta se doli usa- / me shnegouih ss. sheguou: ex poteftate ordinis et jurisdictionis. Ex poteftate juris- / dictionis, niemu ie oblaft dana zhes ufse grehe tiga suita s befsedami Chriftusauimi / (Jan. 20.): accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinu- / eritis, retenta sunt.[2]) Item (Matth. 16.): quidquid ligaueris fuper terram, erit ligatum et in coelis / et quidquid solueris super terram, erit solutum et in coelis.[3])

J a n e z S t r o j [4]), škofovski dvorni kapelan, potem župnik na Igu, umrl 6. avgusta 1807. l. Izdal je:

K e r f h a n f k u p r e m i f h l u v a n j e k podvuzhenju inu k trofhtu sa vboshne, inu take ludy, kateri so morejo sa fvoj shivefh terdu truditi od J o a n n e s a S t r o j a . v Lublanfki duhovni hifhi mafhnika. V L u b l a n i per I. F. Egerju 1783 12°. 90 str.

J. Lenček navaja drugo izdanje. V Lublani. utis od Ign. Merka. Na prudaj pri Raabu. 1792. (Mitth. d. h. V. f. Kr. 1857, 91.)

To knjigo prevêl je bil Stroj iz francoščine najpoprej na nemški jezik l. 1782. z naslovom: Christliche Betrachtungen zum Unterricht und Trost für Arme.

V župni cerkvi v Pertoči pri sv. Jeleni se nahaja iz 1695. leta rokopis z naslovom: G r a d u a l popiszani po Szmodis Jozefi s Krajsicz id. (A. Fekonja, Dom in Svêt 1892, 176.)

V vzgled ogerske slovenščine bodi tu pretiskano četrto poglavje »Novega zakona« Küzmičevega, natisnenega 1883. l. na Dunaju.

I. 1. Teda je Jezus odneseni vu püscsávo od Dühá, da bi sze szküsávao od vrága.

2. I da bi sze poszto stirideszét dni, i stirideszét nôcsi, potom je ogládo.

3. I prisztôpivsi k nyemi te sküsávecz, erkao je: csi szi Szin Bo'zi, erczi, naj eta kaménya krûh bodo.

4. On je pa, odgovorécsi erkao: piszano je, cslovek ne' živé z szamim krûhom; nego vszákov recsjov, stera z vüszt Bo'zi zhája.

5. Teda ga je vzéo vrág vu szvéto meszto, i posztavo ga je na perotniczo Czérkvi.

6. I erkao je nyemi: csi szi Szin Bo'zi, vr'zi sze doli. Ar je piszano: kâ Angelom szvojim zapovê od tébe; in na roké te vzemejo, da kak ne vdáris vu kamen nogé tvoje.

7. Erkao je nyemi Jezus: pá je piszano; ne szküsávaj Goszpodna Bogá tvojega.

8. Pá ga vzeme vrág na edno jáko viszoko gorô, i poká'ze nyemi vsza králevsztva toga szvêta i nyih díko.

9. I velí nyemi: eta vsza tebi dam: csi doli szpádnovsi me molo bodes.

10. Teda nyemi velí Jezus: odíti Satan. Ár je piszano: Goszpodna Bogá tvojega moli i nyemi szamomi szlü'zi.

11. Teda ga je niháo vrág: i ovo Angelje szo prisztôpili, ino szo nyemi szlü'zili.

1) T. j.: Mašništvo je najvišja čast izmed vseh, kar jih je med ljudmi.

2) T. j.: Prejmite sv. Duha; katerim bodete grehe odpustili, tem so odpuščeni, in katerim bodete zadržali, tem so zadržani.

3) T. j.: karkoli zavežeš na zemlji, bo zavezano tudi v nebesih, in karkoli razvežeš na zemlji, to bo razvezano tudi v nebesih.

II. 12. Gda bi pa csüo Jezus; ka je Ivan v roké dáni: sao je nazâ v Galileo.
13. I osztavivsi Názareth idôcsi je prebívao v Kapernaumï v tom pri môrji vu Krajináj Zabulona, i Neftalima.
14. Da bi sze szpunilo povêdanye po E'zaiási proroki govorécsem:
15. Zemla Zabulon, i Zemla Neftalim pôleg pôti môrja prêk Jordána, Galilea poganov.
16. Lüdsztvo szedécse v kmiczi, je vidilo szvetloszt veliko: i tim szedécsím vu dr'zéli i szenczi szmrtnoj, je szvetloszt zisla.
17. Od tisztoga máo je zácsao Jezus predgati, i praviti: povrnte sze; ár sze je pribli'zalo králevsztvo nebeszko.

III. 18. Hodécsi pa Jezus kre môrja Galileánszkoga, vido je dvá brata Simona, steri sze zové Peter, i Andrása brata nyegovoga, metajôcsiva vlák vu môrje; (ár szta ríbicsa bilá).
19. I velí nyima: naszledüjta me, i vcsinim vaj lüdi ríbicsa.
20. Onedva szta pa preczi tá nihála vlaké, naszledüvala szta nyega.
21. I dale idôcsi odnut, vido je drüga dvá brata, Jákuba Zebedeusovoga Sziná, i Ivana brata nyegovoga, v ládji z Zebedeusom nyidva ocsom poprávlajôcse vlaké szvoje; i zváo nyidva je
22. Onedva szta pa preczi tá nihála ládjo, i ocso szvojega, i naszledüvala szta nyega.
23. I okôli je sao po vszoj Galilei Jezus vucsécsi vu szpráviscsaj nyihovi i predgajôcsi Evangeliom králevsztva, i vrácsivsi vszáki beteg, i vszáko medlovnoszt med lüdsztvom.
24. I vö je zisao glász nyegov vu vszo Sirio; i prineszli szo k nyemi vsze, ki szo sze hüdô meli, z rázlocsnimi boleznosztmi i mokami obvzéte, i vragometne, i mêszecsne, i z 'zlakom vdárjene; i zvrácso je je.
25. I naszledüvalo ga je vno'zina lüdsztva od Galilee, i deszét mêszt, i Jerusálema, i Judee i prêk Jordána bodôcsi.

Da se razvidi, da je tukaj v »Dostavkih« omenjeni »Slovenski cerkveni govor« iz 1706. l. izdelan blizu po enakih načelih, katerih se je držal Janez Krstnik od sv. Križa, stoj tukaj začetek njegovega govora na Veliki petek (Sacrum promptuarium II. del):

Dicunt omnes: Crucifigatur. Vſij
vpijejo: Krishaj ga, Matth. c. 27.

IE tedaj mogozhe, de danaſs vſij ludje ſò taku neuſmileni, inu nepravizhni ratali, de hozheo na Chriſtu perbito, inu mertuo vidit Nedolshnoſt Nebeſko? Ie tedaj mogozhe, de danaſs vſij taiſtiga pregainaio, kateriga poprej vſij pravizhni ſo ga proſſili, de bi k nijm prebiuat prishal, rekozh: *Veni Domine, & noli tardare.* Inu dokler ie odnashal priti, ſo sheleli, de bi Nebeſsa ſe odperle, inu njega dol poſslale: *Rorate celi deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Inu kadar ſo li ſpumnili, de imà k'nym priti ſe ſò reſveſelili, inu potroshtani bilij, ſatoraj ſo djali: *Veniet deſideratus cunctis gentibus. Veniet, veniet, & non tardabit.* Ie tedaj mogozhe, de taiſtiga ſaurashio, od kateriga ſam Bug je djal: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui?* Ie mogozhe, de taiſtimu hozheo takorshen shpot ſturiti, kateri je ta ner lepshj v'mej ludmij. *Speciosus forma prę filijs hominum?* Taiſtiga tedaj hozheo krishat, kateri nihdar obenimu ſe nei pregreshil. *Eum qui non nouerat peccatum? Nec in ore eius inuentus eſt dolus?* Tajſtiga ne morio vidit, kateri je. *Candor lucis aeternae. & ſpeculum ſine macula.* Taiſtiga n'hozheo per ſebi terpeti, kateri yh taku lubi, de sheli shnimij oſtati do konza tiga ſvèta. *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſaeculi.* Taiſtiga n'hozheo v'ſvojm meſti imeti, s'kuſi kateriga ie bil oblubil G. Bug nijh meſtu poſydat, inu is jetia reshit. *Ipſe aedificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus.* Vſij proſsio, de bi tajſtiga krishali, kateri ſa vſe proſsi ozheta Nebeſkiga. *Aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum. & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro nostris autem tantum, ſed etiam totius mundi.* Inu vener. *Dicunt omnes cruci-*

figatur. Oh ſtrashni groſouitni glaſs! Oh greshna, inu nepravizhna ſodba! Sakaj kar ſveit ſtoij nej bilu takorshne nepravizhne ſodbe. Ie rejſs, de nepravizhna ſodba je bila Faraonua, kadar ie bil ſapovedal vſe Iſraelske fantizhe vdo vrezhi. Ie rejſs de nepravizhna ſodba ie bila kraila Saula, kadar po nedolshnem ie bil ſapovedal umorit 87. Maſhnikou, inu vſe ludij, kateri ſo prebivali v' tem meſti Nobe. Ie rejſs de nepravizhna ſodba je bila krailize Iezabel, kadar je bila ſapovedala tiga nedolshniga Nabotha s' kameinam poſsuti. Ie rejſs de nepravizhna ſodba ie bila Herodeſha kraila, kadar je bil ſapovedal vſe otrozhizhe v' Bethleemi pomorit. Ali vener leta danaſhna ſodba je ta ner nepravizhnishi, katera hozhe na krishu shpotliu umorit Chriſtuſa Ieſusa ſynu Boshiga, per katerimu vſij ludie najdejo, karkuli poterbuieio, kakor pravi S. Ambrosh: *Omnia habemus in Christo, & omnia in nobis Criſtus. Si à vulnere curari deſideras, medicus eſt. Si febribus aeſtuas, fons eſt. Si grauaris iniquitate, iuſtitia eſt Si indiges auxilio, uirtus eſt. Si mortem times, uita eſt. Si tenebras fugis, lux eſt. Si caelum deſideras via eſt: Si cibum quaeris, alimentum eſt.* Ter vy hudobni ludie vpijete: *Crucifigatur?* Ah, Ioh! tedaj ti o moi ſladki Ieſus, kir tulikajn dobriga ſi ludem ſturil bosh chriſhan? *Dicunt omnes crucifigatur.* Ah ie she prevezh reiſs, de ta nedolshni Ieſus bò chrishan! Tij nevoshlivi, inu hudobni Iudje ſo ushe folsh prizha nashli, toshbe krivizhne ſo ushe ſmislili, ter ushe ſo ſapovedali debele shtrike spleſti, kle she, kladoua, sheble, bodezhe ternie perpravit; krish ushe Cimpraio, shauzh s'jeſibam mejsheio, shpotlivo ſmert shugaio, martuashku Chriſtuſa ſaurashio, inu na vus glaſs vpijejo: *Crucifigatur.* O shaloſtni glaſs! Kateri vſe veſseilie tiga ſveta v' shaloſt preobernesh, inu vſe ſtvarij milu ſe jokat, inu shalovati perſilish. Pogledaite okuli ſebe N. N., ter poveite mi: kaj pomenio tij nagy, inu obrupani Altarij? Shalost. Kai pomeni de sgonovij, ínu orgle ſe nepoſtè shliſhat? Shaloſt Kai pomeni, de Maſhniky maſhe ne poieio, temuzh milu klaguieio? Shaloſt. Kai pomeni da lampe, inu ſvezhe ſo ugaſnile? Shaloſt. Kai pomeni tu rumplaine teh tabelz? Shaloſt, Oh shaloſt, shaloſt! Dokler danaſs ſe shlishi ta shaloſtni glaſs. *Crucifigatur* Taku de od velike shaloſti ſemla ſe ſtreſe, ſonze krivavu rata, te ſkale ſe respokaio, ty grobi ſe odpreio, Maria Diviza milu ſe joka, inu tij Angelzi Nebeſki Marij ſe pomagaio jokat. *Angeli pacis amare flebant.* Inu de bi ti tudi verni folk ſe imel iokat, videozh de tvoiga nedolsniga Goſpuda Chriſtuſa Ieſuſa hozheo chrishat, S. Duh tebe opomina rekozh: *Deduc quaſi torrentem lachrijmas per diem & noctem, luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum.* Inu gvishnu ne bò mogozhe, de bi ſe vij verne dushe ne iokali, aku bote andohtliu premishlovali, inu poshlushali, de Naſh zartani Chriſtus Ieſus je bil ponedolshnem chrishan, inu neusmilenu martran, kir obeniga nei reskalil, ali kriviga ſturil, temuzh vſem pomagal, vſe potroshtal, inu poduzhil &c. Premishlujte, inu poshlushajte tedai kar vam bom i ſt naprej poſtavil, ter bote urshoh imeli nikar li ſhalovati, ampak tudi to neſgruntano lubeſan Boshjo poſnat, kakor pravi S. Laurentius Iuſtinianus. *Nulla ſalubrior ad mentis excitandam compaſſionem cogitatio reperitur, quam Paſſionis Chriſti; per ipſam quippe humanae ſalutis reſtauratio, & ineffabilis Dei ad homines agnoſcitur ſumma dilectio. Nemo aliunde diuinae charitatis aeternum fontem deguſtat melius, quam in huiuſmodi attenta, ſeduloque meditatione.*

Op. Repeževo pesmarico iz 1757. l., katere do zdaj nismo poznali še nobenega izvoda, našel je pisatelj te knjige dné 9. tega meseca v župni knjižnici v Dolini blizu Trsta, in jo opiše v »Ljubljanskem Zvonu«. Kje se pa nahaja katera redkih knjig, opisanih v I. zv. te »Zgodovine slov. slovstva«, pové se v II. zvezku.

IMENIK.

Popravki in dostavki.

(Prva številka znači stran, druga pa vrsto.)

2. 37 čitaj: *stvn.* nam. str. — **6.** 17, čitaj: *Varjaško* nam. Baltiško; 35, čitaj: *do Novega grada* nam. do Novgoroda. — **7.** 7, čitaj: *raznarojenje* nam. raznarodenje. — **9.** 30, čitaj: *dodel* nam. dodejal; et passim. — **10.** 16, čitaj: *ustavil* nam. zastavil. — **12.** 13, čitaj: *Hrodgaut* nam. Hrotgont. — **15.** 4. čitaj: *sklenenim* nam. sklenjenim; istotako **150.** 24. čitaj: *natisnenih* nam. natisnjenih; 15, pred besedo *hrvatski* postavi: *današnji*; 20, čitaj: *bojevanje* nam. boj. — **17.** 6, čitaj: *Travno* nam. Truno; 31, čitaj: *předhistoricke* nam. přihistoricke. — **20.** 3, čitaj: *Drnovec* nam. Trnovec. — **22.** 4, čitaj: *v Blatnem gradu* nam. v Blato gradu; 9. čitaj: *Pod Krnosom* nam. v Podkrnosu. — **30.** 9, čitaj: *sinovec* nam. nečak; istotako **16.** 5; 23. čitaj: *dve in pol leti* nam. dva in pol leta. — **35.** 22, čitaj: *spremljal* nam. spremljeval; **24.** čitaj: *rajnki* nam. ranjki. — **39.** 11, čitaj: *Arbanaši* nam. Albanci. — **42.** 8. čitaj: 6 nam. γ. — **48.** 26, čitaj: *Zr* nam. Zv.; 35. čitaj: *1891* nam. 18. H.; 20. odpade potezica (—). — **52.** 27, čitaj: *Ivan* nam. dr. — **54.** 39, čitaj: *Bovec in* nam. Bovecin. — **56.** 12. čitaj: *Livnici* nam. Liencu; 14. čitaj: *rojen* nam. vojsk. — **57.** 14, čitaj: *dokler ni* nam. ko. — **58.** 17, čitaj: *svobodno* nam. prosto (= 80, 20); 32. čitaj: *pet* nam. petero; 34. čitaj: *vladarske* nam. vladarjeve; 38, čitaj: *poniževalen* nam. ponižujoč. — **59.** 21, čitaj: *proteza se* nam. vleče se. — **60.** 25, čitaj: *v Berkinih* nam. v Sežani. — **61.** 12. čitaj: *ostajam* nam. ostanem. — **67.** 32. čitaj: *nahajamo* nam. najdemo. — **68.** 17, čitaj: v *Černjerem* nam v Čerujevu. — **82.** 26, čitaj: *četirije* nam. četvero. — **83.** 10, čitaj: *le* nam. samo — **88.** 26. čitaj: *Ogersko* nam. Ogrsko. — **92.** 28. čitaj: *navajam* namesto navedem. — **101.** 23. čitaj: *izganjanja* nam. izgona. — **106.** 29, med besede »časih« in »verskega« urini: *radi.* — **112.** v kratkem berilu iz Dalmatinove biblije so nekatere besede po pomoti natisnene v gajici nam. bohoričici. — **115.** 20, čitaj: *Kiesl* namesto Kosl. — **122.** 6, čitaj: fünfferlen ſprachen nam. fünfferſprachen: 37. stavek: Šesta izdaja id. se izbriše. — **126.** 20. čitaj: *Janc* namesto June. — **135.** 35, čitaj: *slovinske* namesto slovenske. — **137.** 6, čitaj: *Küzmič* namesto Kuzmic: 33. čitaj: *dottrina* nam dotrina; *insegnarsi* nam. in segnarsi. — **139.** 1. čitaj: *izdelal* nam. izdal; 19, čitaj: *Čep* nam. Čop; 32. čitaj: *Hasl* nam. Hassl; 38. Opomba o Janši je samostalna in ne spada pod št. 1. — **140.** 19, čitaj: *ab* nam. ob. — **142.** 28, čitaj: „*Poželenje*" nam. poželenje. — **144.** 21. čitaj: *hranite* nam. branita. — **169.** 25, čitaj: *sedi* nam. sledi; med vrsto 8. ki sklepa sestavek o Patru Hipolitu, in vrsto 9, ki začenja sestavek o Megiserjevem slovarju, se napravi ločilna poteza ——; istotako stran **162.** 1, pred: Dictionarium Latino-Carniolicum, da se ta slovar loči od Somaripinega.

Pripomnje. Nedoslednost naše pisave ali preveliki vpliv nemščine na slovenski zlog je tako star, kakor naše slovstvo, in tožbe o tem so utemeljene. Discendo docemur velja torej tudi o pisatelju te knjige. V tem obziru blagovoli čitatelj popraviti: **2.** 31, prikazen v *pojav*, ker je prikazen = Geistererscheinung. — **5.** 22, pokristjanjeni v *pokrščeni* in mnogokrat **71.** 18. zadeve. v *stvari*. kajti besedo „*zadeva*" so Slovenci po krivi poti začeli rabiti nam. stvar. — **87.** 23, et passim: *zadoščati* nam. zadostovati. — **92.** 1, čitaj: *minuli* nam. pretekli; preteči je: „*einen überholen*", ne pa »vergehen«.

Zgodovina slovenskega slovstva.

II. zvezek:

Od francoske revolucije do 1848. l.

Spisal

dr. Karol Glaser

profesor

pri c. kr. gimnaziji v Trstu.

Založila Slovenska Matica.

V Ljubljani.

Tiskala „Katoliška Tiskarna".

1895.

Predgovor.

ukaj podajem slovenskemu občinstvu *„Zgodovine slovenskega slovstva“* II. zvezek, kateri opisuje razvitek našega slovstvenega delovanja od francoske revolucije do 1848. leta, katero je po vsej Evropi vzbujalo vesele nade, da se bodo mogli narodi udeleževati vladanja in državne oblike prikrojiti po svojstvih, njim prirojenih. Poskusil sem to dôbo narisati v dveh slikah, v Vodnikovem in Prešernovem krogu. Vsaki sliki je na čelo postavljen zgodovinski pregled, bolj skromen prvi, bolj obširen drugi sliki, ker je hrepenenje po svobodnejši državni obliki v neločljivi zvezi s kulturnim in slovstvenim gibanjem in ker je vse to stremljenje vplivalo tudi na mali slovenski narod.

Tvarina se je uredila po željah in nasvetih, ki so se izražali v blagohotnih ocenah; zato so se vsi viri, popolni in diplomatično natančni (v kolikor so mi bili dostopni) naslovi uvrstili v I. prilogo, da ne bodo motili tistih čitateljev, katerim ni do te znanstvene strani. Prvi dve številki pod imenom dotičnega pisatelja kažeta na stran in vrsto, kjer se začenja govoriti o dotičnem pisatelju. V knjigi sami sem skušal besedilo uravnati tako poljudno, kakor to le zmorem pri svoji individuvaliteti. Res je, da sem teško pogrešal samospisov (monografij) o posameznih pisateljih, ker pisatelj *„Zgodovine slovenskega slovstva“* ne utegne vsakemu pisatelju pogledati do obisti; saj uže samo nabiranje tvarine jemlje mnogo časa.

Marsikateremu čitatelju se morda dozdeva nepotrebno, da sem iz konca minolega in začetka sedanjega stoletja naštel in navel vse uradne slovenske ali vsaj poluslovenske spise. To sem storil radi tega, ker mora znanstvena *„Zgodovina slovstva“* zasledovati vse prve

pojave, kdaj se je slovenščina rabila prvokrat v službenih poslih in da se mogó sklicavati na te pojave tisti Slovenci, katerim je naš narod izročil najvažnejši narodni pôsel: zagovarjati naše pravice v raznih zakonodajnih zborih.

V Napoleonovih časih uže se je slovenščina uvela v šole in rabila tudi kolikor toliko v uradnih spisih. To se naglašaj in naglašaj vselej!

K virom ali spisom o našem slovstvu, ki sem jih naštel v predgovoru I. zvezka, pridati je tudi pohvaljeni sestavek g. dr. Fr. Simoniča v Šumanovi knjigi „Die Slovenen", Teschen.

Jeden del trudapolne korekture opravljal je moj tovariš in prijatelj g. dr. Lovro Požar v Ljubljani in tu pa tam pogladil besedilo v knjigi; presrčna hvala mu na tem delu!

Trst, dné 1. novembra 1895.

Dr. K. Glaser.

I. Zgodovinski pregled od 1790. do 1815. leta.

1. *Krajepisne črtice; uprava.*

Dasi so od 1580. l. naprej vse dežele, naseljene po Slovencih, prišle pod žezlo avstrijskih vladarjev, vender njih meje niso bile enake današnjim.

Kranjsko s Primorjem in Istro je 1780. l. imelo 112.298 prebivalcev; 1771. leta je bilo na Kranjskem 16 mest, 22 trgov, 3308 vasij, in 1779. l. plaćalo se je državi 1,250.000 gld. davkov; za časa Francozov pa je bilo 370.000 prebivalcev; Vipava je pripadala goriškemu okraju.

L. 1776. se je primorsko mesto Reka vsled dvornega odloka priklopila Ogrski.

Na Koroškem se je oblast deželnih knezov množila s tem, da sta Saligrad in Bamberg od 1535. l. naprej na svojih posestvih priznavala pravice deželnih knezov; Bamberg je 1759. l. celo prodal svoje imetje Mariji Tereziji; samostalna sta bila samo Breže (Friesach) in Št. Andraš.

Izmed mest se je začel poleg Beljaka razvijati Celovec; Breže in Št. Vid sta propadala.

L. 1783. so se odpravila deželna poglavarstva na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, namesto njih se je pa ustanovil v Gradcu »gubernij«; prvi gubernèr je bil grof Franc Khevenhüller.

Vladni uradi na Kranjskem so bili urejeni takó-le:

I. Reprezentancija in komora: prvomestnik z 8000 gld. plače; 1 svetovalec, 15 uradnikov, 3 okrajni poglavarji, 1 fiskal, 3 okrajni ali kresijski častniki, 1 davčni odmernik, 2 spremljevalca.

II. Deželni uradi: Deželni poglavar s 6000 gld. plače, 2 podprvomestnika; 6 svetovalcev za grofe, 6 za plemenitaše; 2 svetovalca učenih stanov in 2 uradnika, 1 sodnik in 1 pristav.

III. Deželne deske urad s tremi uradniki.

Blizu tako kakor na Kranjskem je bila tudi na Stajerskem uprava urejena, ki jo je prehitro odpravil Jožef II. Vsled prošenj stanov je Leopold zopet imenoval deželnega poglavarja, pomnožil zastopnike meščanov: do zdaj je 31 mest in trgov ter 5 »kresij« imelo po enega zastopnika.

L. 1748. so se uvedle 3 »kresije«, v Ljubljani za Gorenjsko, v Postojni za Notranjsko, v Novem mestu za Dolenjsko; tudi grofiji Goriška in Gradiščanska sta bili podrejeni deželni oblasti v Ljubljani; te »kresije« so mnogo uplivale na deželno redarstvo, zdravstvo, promet in gradbo cest ter so primeroma dobro zastopale koristi kmetskega stanu.

Goriško je bilo 1747. l. razdeljeno v goriško in gradiščansko kresijo; 1749. l. je ustanovila Marija Terezija avstrijsko Primorje z namestništvom v Trstu. Jožef II. je goriško in gradiščansko kresijo 1783. l. podredil Trstu.

Na Koroškem so bile kresije ustanovljene v Celovcu, Beljaku in v Velikovcu, na Štajerskem v Gradcu, Mariboru, Celju, Judenburgu in Bruku.

2. *Avstrija pod habsburško-lotarinško dinastijo od Marije Terezije do dunajskega kongresa 1815. l.*

Ko je Marija Terezija 1740. l. zasela prestol, izvolila je sicer svojega moža Franca Lotarinškega, velikega vojvodo toskanskega, svojim sovladarjem, a vladala je vender sama s svojimi ministri, med katerimi se je odlikoval zlasti grof Kaunitz.

Sovražne njej sosedne države, dobro znajoč oslabljene moči države avstrijske, so začele naslednstveno vojsko. Volilna kneza Karol Albrecht (bavarski) in Avgust III. (saksonski) sta se oglasila s svojimi zahtevami; tema se je pridružil španski kralj. Te neprilike je porabil pruski kralj Friderik II. in vdrl v Slezijo. Sovražnikom mlade vladarice so se pridružile še Francija, Sardinija, Palatinat in Kolonja ter napravile načrt za razdelitev avstrijske države.

Pomoč ji je obljubil samo angleški kralj Jurij II. in pa ogrski stanovi. Z berolinskim mirom se je Terezija iznebila pruskega kralja, izgubila pa skoro celo Šlezijo in grofijo Gladsko, angleški kralj pa je ukrotil Francoze. Radi teh ugodnih uspehov Marije Terezije je začel Friderik II. drugo šlesko vojsko, nemški knezi pa so Marijinega moža izvolili nemškim cesarjem (Franc I. 1745. do 1765. l.). Zopet se je Marija Terezija pobotala s pruskim kraljem (mir v Draždanih 1745. l.). Proti Francozom in Špancem pa je junaški vladarici pomagala ruska carica Elizabeta. V miru v Ahenu (1748. l.) je Avstrija odstopila vojvodstva Parmo, Piacenco in Guastallo španskemu infantu Filipu, Sardinija je dobila nekaj milanskih pokrajin.

Poznoje se je Prusija združila z Anglijo, Avstrija pa s Francijo; Friderik II. je bil premagan pri Kolinu: odslej se je izgubilo zaupanje v njegovo nepremagljivost. V spomin te zmage je Marija Terezija ustanovila vojaški red »Marije Terezije«. Po sedemletni vojski je v miru v Hubertsburgu Friderik obdržal to, kar se mu je bilo odstopilo v draždanskem miru.

Pri prvi delitvi Poljske 1772. l. je Avstrija dobila Rdečo Rusijo, polovico krakovskega palatinstva, trinajst sipuških mest, vojvodstvi Zator in Osvięcim in nekaj delov Podolije, Sendomira, Belskega in Pokutije. Od Turčije je Marija Terezija dobila 1775. l. Bukovino.

Še zadnje leto pred smrtjo bi se bila Marija Terezija morala bojevati s Prusijo, vojni sta si uže stali nasproti, ko sklene mir tešinski 1779. l., v katerem je Bavarija odstopila Avstriji okraj inski, ki je zdaj del nadvojvodstva Avstrijskega nad Anižo.

Sicer nekaj skrčena je pa avstrijska monarhija ostala enotna in nerazcepljena, ker so vsi narodi z zjedinjenimi močmi junaški vladarici branili prestol. L. 1780. je Marija Terezija umrla, zapustivša urejeno in utrjeno državo svojemu sinu Jožefu II., ki je vladal deset let (1780.—1790.).

Tudi slovenski[1]) plemenitaši so se na slaven način udeleževali teh bojev; Maks pl. Rechbach, porojen v Beli Peči, je dobil viteški red Marije Terezije; v bitvi pri Hochkirchu sta padla Ivan in Joahim pl. Lazzarini, v bitki pri Meissenu se je odlikoval grof Lanthieri, Avgust pl. Rasp je radi hrabrosti v bitki pri Švednici bil proslavljen z viteškim redom Marije Terezije.

[1]) Dimitz, Gesch. IV. 164—66.

Jožef II. (1780.—1790.) se je trudil na vso moč svojim narodom pospeševati duševno in gmotno blaginjo; bil je vsestransko izobražen in blag vladar. Ozemlje avstrijsko je hotel urediti na tak način, da bi za bližnjo Bavarijo zamenjal oddaljeno Belgijo; knez Karol Teodor je bil uže pripravljen, pa Friderik II. je to preprečil. On in volilni knez saksonski, kralj angleški in nekateri nemški knezi so proti tem nakanam osnovali »knežjo zavezo«. Vsled tega krepkega odpora je Jožef II. odstopil od svojega namena.

Imel se je bojevati tudi s Turki; do tega ga je dovedla zaveza, 1787. l. sklenena v Kerzonu z rusko carico Katarino, ki je ukrenila Turke pregnati iz Evrope. Kužne bolezni so močno zavirale ugodni razvoj te vojske, vender je Lavdon vzel Beligrad 1789. l. Znana slovenska narodna pesen opeva ta čin, kajti udeležili so se te vojske tudi Slovenci. Kranjski polk grof Thurn je prezimoval v Slavoniji 1787. l. Gorenjci in Dolenjci so hrvatskim konjenikom priskrbeli konje. Vitez Ravbar je bil stotnik v mejnem pešpolku št. 15; dva Turjačana sta padla pri Fokšani, grof Kajetan Lichtenberg je na čelu prostovoljnim grenadirjem polka Alton prodrl skozi carigrajska vrata v Beligrad. V Ljubljani so praznovali zmago z razsvetljavo in godbo; tudi v drugih mestih na Slovenskem so slavili poraz Turkov.[1])

Jožef II. ni imel svojih dedičev; zato ga je nasledoval brat Leopold II. (1790.—1792.), ki je bil v Toskani modro in srečno vladal 25 let. Prepustivši to deželo svojemu sinu Ferdinandu prevzel je vladarstvo na Dunaju in končal boj s Turki z mirom v Sistovi 1791. l., ki je pripoznal obojestransko posest v poprejšnjem obsegu (status quo).

Leopold ni popolnem odobraval Jožefovih nakan; ob to so od mnogih stranij pričakovali, da ponovi stare stanovske privilegije. Vladarstvo nastopivši je sklical državni zbor v Budim 1790. l. in Ogrom povrnil staro ustavo; to se je zgodilo tudi na Češkem in Nizozemskem, kamor je poslal močno vojno, ker se Nizozemci niso hoteli pokoriti avstrijski vladi.

V tem času so se pojavljale prve kali velikega gibanja na Francoskem, namreč francoske revolucije, ki je po svojih nasledkih vse javne in družbinske razmere premenila na Francoskem in še v mnogih drugih deželah evropskih. Ko je pobegnila francoska kraljeva rodbina 1791. l., se je Leopold sešel s pruskim kraljem Friderikom

[1]) A. Dimitz, Gesch. IV. 232—4.

Viljemom in z drugimi nemškimi knezi v Pilnici na Saksonskem ter sklenil zavezo, ki je nameravala braniti in ohranjevati obstoječe razmere.

Po kratkem, miroljubnem vladanju je umrl Leopold dné 1. marcija 1792. l.

Naslednik mu je postal F r a n c II. (1792.—1835.), kateremu so Francozi kot kralju češkemu in ogrskemu napovedali vojsko, ker so sosedni nemški vladarji podpirali izselivše se francoske plemenitaše; s tem so se začele vojske, ki so trajale blizu četrt stoletja. Cesarski so bili nesrečni; razburjeni Francozi pa so Ljudevita XVI. in njegovo soprogo kraljico Marijo Antoinetto odstavili in usmrtili z giljotino ter Francijo proglasili za ljudovlado.

Nato je francoski ustavodajalni narodni zbor poslal dve vojni na Nemško, (z Moreau-jem in Jourdanom na čelu) in eno na Laško, katero je vodil Napoleon Bonaparte; ta je, premagavši Avstrijce v treh bitkah, prisilil sardinskega kralja in druge kneze, da so se ločili od avstrijskega vladarja. Dasi se je na Nemškem hrabro držal nadvojvoda Karol (major Vega je slavno vodil obleganje trdnjave »Fort Louis« 1793. l. in trdnjave Moguča (Mainz) 1795. l.), vender proti Napoleonu na Laškem ni opravil ničesar: Francozi so, podvrgši si Beneško, mahnili na Primorsko, Koroško, Štajersko in Tirolsko 1797. l. V miru, sklenenem v Ljubnem in v Campoformiju pri Vidmu (dné 17. okt. 1797. l.), je Avstrija Nizozemsko odstopila Franciji, Lombardijo republiki cisalpinski, na novo ustanovljeni, dobila pa B e n e t k e, b e n e š k o I s t r o in D a l m a c i j o.

Tudi na severni strani je Avstrija dobila bolj okroglo lice, kajti pri tretji delitvi Poljske (druge se ni udeležila) je Avstriji pripadel ostali del vojvodstva Krakovskega z glavnim mestom Krakovom, vojvodstvo Sendomir in Lublin ter nekaj drugih pokrajin med Pilico, Vislo in Bugom; avstrijski del Poljske se sme deliti v vzhodno in zahodno Galicijo.

Preponosno ravnanje francoske republike je združilo Anglijo, Rusijo, Turčijo in Avstrijo. Srečno so se Avstrijci in Rusi bojevali na Laškem v bitkah pri Cassanu in Trebiji; nestanovitni car Pavel pa je, domu pozvavši svoje vojake, na cedilu pustil Avstrijo, kateri pa je vender vojskovodja M e l a s podvrgel Sardinijo ter ujel generala Maseno v Genovi.

Napoleon se je med tem postavil Francozom na čelo kot »prvi konzul«, premagal avstrijskega vojvodo Melasa pri Marengu (1800. l.), njegov vojvoda Moreau je vzel Saligrad in se bližal Dunaju;

ob to je sklenil cesar mir v Luneville-u in dobil oblastniji škofov v Tridentu in Briksnu v Tirolih, sam pa odstopil Brizgavo (Breisgau).

Napoleon se je 1804. l. dal kronati za dednega francoskega cesarja, istotako je Franc II. dné 11. avgusta 1804. l. ustanovil avstrijsko cesarsko dostojanstvo in se proglasil za dednega cesarja avstrijske monarhije kot Franc I.

K temu koraku so prisilile cesarja najbolj mršave razmere na Nemškem, kjer cesarsko dostojanstvo ni imelo nobenega ugleda več.

Vsa Evropa se je zdaj nadejala miru, pa se je varala, ker se cesarska Francoska nič ni razločevala od republikanske. Napoleon je zdaj izpremenil v provincije svoje države tiste dežele, katerim je bil poprej usilil republikansko ustavo: laške republike je zdaj zjedinil v »Laško kraljestvo« ter se je dal v Milanu venčati z železno krono lombardsko in je koprnel tudi po drugih deželah; zato so se v tretjo zavezo (koalicijo) združile Anglija, Rusija in Švedska, katerim je pristopila 1805. l. tudi Avstrija. Na Nemško je pridrl Napoleon sam, zajel avstrijsko vojno pri Ulmu (23.000 môž ter 59 topov), vzel Linc ter Dunaj in šel ruskemu caru Aleksandru nasproti, v tem ko je nadvojvoda Karol vojskovodjo Maseno podrl pri Kaldieru na Italijanskem; to pa nič ni izdalo več, ker je Napoleon združene Avstrijce in Ruse popolnem premagal pri Slavkovem (Austerlitz) blizu Brna. V bitki pri Kaldieru se je odlikoval Slovenec Žiga Novak, ki je potem dobil viteški križec reda Marije Terezije. Sklenil se je mir v Požunu (1805), za našo državo zelo poniževalen. Avstrija je morala odstopiti Benečijo in Dalmacijo italijanskemu kraljestvu, prednje avstrijske dežele Badenskemu in Würtemberškemu, Tirolsko pa Bavariji, dobila je pa samo Saligrajsko. Napoleon je s 16 knezi južne in zahodne Nemčije ustanovil »rensko zavezo« in upropastil nemško državo: ob to se je cesar Franc 1806. l. odrekel dostojanstva nemškega cesarja. Nasproti Prusiji, ki je izgubila blizu polovico svojih dežel, ustanovil je Napoleon »vojvodstvo Varšavsko« in je podelil kralju saksonskemu. Tako se je izpremenilo lice skoro vse Evrope, samo Rusija in Anglija sta ostali nedotakneni.

Naravno je, da je v takem položaju Avstrija napela vse žile, da si opomore na novo, kajti bati se je bilo, da jo Napoleon ne poniža v prosto namestništvo svojega obširnega cesarstva. Vladarji

se v sili spominjajo naroda; nadvojvoda Ivan se je domislil domobrancev: vsi moški od 18. do 45. leta svoje dôbe naj bi poprijeli za orožje v bran domovini. Vodnik sam jih je navduševal z zbirko vojaških pesnij (»Pesmi za brambovce«), in domoljubne Tirolce je vodil hrabri Andrej Hofer.

Zvezala se je Avstrija z Anglijo ter napovedala dné 9. aprila 1809. l. Napoleonu vojsko.

Na Italijanskem so bili Avstrijci sicer srečni, ali Napoleon jih je premagal na Nemškem pri Abensbergu, Landshutu in Eckmühlu; vsled tega so Francozi prodirali iz Italijanskega proti Kranjskemu in zasedli Ljubljano dné 20. majnika pod vodstvom maršala Macdonalda; Dunaj pa je zasedel Napoleon sam. Sicer ga je nadvojvoda Karol premagal pri Aspernu in Esslingenu (dné 21. in 22. majnika), pa nesrečna bitka pri Wagramu (dné 5. in 6. julija) je prisilila cesarja Franca I., da je z Napoleonom dné 14. oktobra 1809. l. sklenil dunajski mir, v katerem je Avstrija odstopila Bavariji: Saligrajsko, insko in en del hausruške (Hausruck) kresije; velikemu vojvodstvu Varšavskemu: zahodno Galicijo z mestom Krakovom; Rusiji: tarnopoljsko kresijo; Napoleonu: Kranjsko, kresijo beljaško, grofijo Goriško s Furlanijo, Istro s Trstom, Hrvatsko in en del Vojaške krajine.

Tako je Napoleon oslabil Avstrijo, a cesarjevo hčer Marijo Ljudovito vzel za ženo 1810. l. ter Avstrijo in Prusijo prisilil k vojski proti Rusiji 1812. l., kjer ga je zapustila sreča (Moskva). Prusija se je ohrabrila v samostalno postopanje; tudi Avstrija se je pridružila prusko-ruski zavezi; Napoleon je zmagal zadnjokrat pri Draždanih, a bil odločilno polomljen v tridnevni bitki pri Lipskem dné 16., 17. in 18. oktobra 1814. l. Zavezniki so pridrli v Pariz ter Napoleona prisilili odpovedati se cesarskega francoskega dostojanstva; na njegovo mesto so postavili burbonca Ljudevita XVIII., brata umorjenemu kralju Ljudevitu XVI.

Na dunajskem shodu ali kongresu 1815. l. so se sešli najodličnejši evropski vladarji in njih poslanci, da bi zopet uredili evropske države, ali nemirni Napoleon se je vrnil na Francosko ter se zopet polastil vladarstva, pa odločilna bitka pri Waterloo ga je za vselej pognala na otok sv. Helene, kjer je umrl dné 5. majnika 1821. l.

II. Kulturni pregled od 1740. do 1815. leta.

1. *Šolstvo; stan omike; slavni možje.*

Od 1740. l., ko je umrl zadnji Habsburžan, je avstrijska država združevala mnogo narodov na zunaj navidezno zjedinjenih, pa tesne zveze med njimi vender ni bilo, ker je uprava kolikor toliko bila avtonomna, federalistična uže vsled načina, kako so se dežele bile združile pod jedno vladajočo rodbino. S tem pa, da je nastopil habsburško-lotarinški rod, se je uvedla težnja po jednoličnosti v upravi in zakonodajstvu, in kot sredstvo zato se je izvolil tako zvani prosvitljeni absolutizem, ki je nameraval ponemčiti vso državo (Jož. Apih, Ltp. M. Sl. 1894. 253 i. d.). V to svrho se je začelo skrbeti za občno narodno vzgojo. Mislilo se pa tudi ni na istinito blaginjo podložnikov, kajti narodi so bili v oni dôbi bolj sredstvo kakor pa za se obstoječ faktor; brigali so se državniki za omiko v prvi vrsti zato, da bi podložniki lože plačevali davke.

Do Marije Terezije je bilo sploh malo šol, celo v prestolnem mestu dunajskem, drugod je tu pa tam skrbela za učila kaka grajščina ali samostan ali mestna občina, v protestantovski dôbi deželni stanovi; drugod so si pomagali z domačimi učitelji.

V prvi polovici 18. stoletja so se na Nemškem in v Avstriji iz nova začeli zanimati za modre nauke Komenskega. Do one dôbe so imeli šole, večinoma srednje, samo plemenitaši, duhovniki in bogataši; za kmeta, rokodelca in trgovca se nihče ni brigal. Saganski (Sagan je mesto v pruski Šleziji) opat Felbinger je iz protestantovske Nemčije v narodno šolo na južnem Nemškem in v Avstriji presadil načelo, da je treba preinačiti način poučevanja in treba vzgojiti spretnih ali vsaj dovolj sposobnih učiteljev. Omeniti pa moramo koj tu v začetku, da jim je ta »narodna« šola (Volksschule) bila z nemškim poučnim jezikom.

Najpoprej je vlada poizvedovala, kje so šole, kakšne imajo učitelje in s kakimi denarnimi sredstvi razpolagajo; v tem smislu se je obrnila dné 29. jan. 1751. l. do okrožnih glavarstev štajerskih, ta pa dné 10. jan. 1752. l. do dekanov. V odgovorih so se ti izkazali deloma kot prijatelji, deloma kot pogojni ali brezpogojni nasprotniki šoli in šolski reformi. Učitelji (Schulmaster) so takrat poslovali v Slovenski Bistrici, v Slivnici, v Rušah, v Celju, v Starem trgu pri

Slov. Gradcu, v Teharjih, v Rogatcu, pri Sv. Lovrencu v Puščavi, v Mariboru, v Št Jerneju, v Št. Pavlu, v Št. Petru (Sulmthal), v Brežicah, v Selnici (blizu Maribora), v Središču, pri Št. Jurju na Ščavnici, v Ormožu, pri Sv. Križu (pri Slatini), v Ljutomeru, v Kamci pri Mariboru, v Lučah in Ivnici.

Poučevali so mnogokrat samo cerkovniki, ki so bili odvisni od vseh stranij.

Poleg Felbingerja je nemški novinar J. G. Gross v Augsburgu priobčil načrt, kako bi se naj osnoval pouk za dečke, ki niso namenjeni za visoke šole. Marija Terezija je poprašala tudi deželno vlado v Ljubljani, kaj poreče o tem načrtu. Dotična komisija je zavrgla Grossov predlog, češ ker je neizvedljiv za Kranjsko; posamezni udje pa so naglašali potrebnost šole, ki se naj izroči ali jezuvitom ali posvetnim duhovnom. Poučujejo se naj tudi deklice. V Ljubljani je bil nastavljen »narodni«, to je nemški učitelj v mestni bolnici, kjer se je poučevalo 25 učencev. Marija Terezija je ukazala 1754. l. po nasvetu ljubljanske komisije, da se namesti spreten učitelj za čitanje, pisanje in računanje, ali sedemletna vojska je preprečila to nakano, ki se je izvršila še le 1771. l.

V Gorici je bil po poročilu ondotnega glavarstva 1761. l. samo jeden nemški učitelj; zahtevalo se je 1769. l, naj se namesti več nemških učiteljev, pa izvršila se zahteva ni.

V Celovcu so bili do 1768. l. trije nemški učitelji; 1767. l. se je izdal navod za nemške šole ter priobčil tudi škofom, ker se je nameravalo duhovnikom izročiti skrb za šolo. Dné 13. januvarija 1768. l. je izšel dvorni dekret gledé narodnega šolstva, kateremu je bil smoter: »n e m š k o č i t a n j e, p i s a n j e i n r a č u n a n j e«. Zakotne šole je zapreti, vse občine naj ustanové šole; v podporo se je določilo 1200 gld.

Dné 18. sept. 1770. l. je Marija Terezija izdala veleznameniti odlok: *„Moja volja je bila in je ta, da so cerkovniki in učitelji, ako opravljajo oba posla v isti osebi, kot cerkovniki edino zavisni od duhovščine, in so podrejeni njej, šolstvo pa je in ostane vedno državna stvar — politicum. — torej ne sme duhovščina sama najemati in odstavljati nobenega cerkovnika-učitelja; pač pa je cerkovnik samo od duhovščine, učitelj samo od posvetne oblasti zavisen tam, kjer sta ločena posla učiteljski in cerkovniški.“*

Tako je v l a d a ali prosvetljeni absolutizem p o d r ž a v i l a v s e š o l s t v o. L. 1771. se je na Dunaju ustanovila prva normalka

po Felbingerjevih nazorih. L. 1770. je bilo v mariborskem okrožju 51 učiteljev, 19.837 za šolo godnih in 813 šolo pohajajočih otrôk; v celjskem 10 učiteljev, 1324 za šolo godnih in 208 šolo pohajajočih otrók. Razlika v številu šolo pohajajočih otrôk je bila jako velika, dasi gotovo številke niso povsem točne.

Nastopnega leta je Marija Terezija zaukazala notranje-avstrijskemu guberniju, naj z vso odločnostjo zboljša šolstvo v vseh naših deželah, gmotno stran pa je prepustila stanovom, kateri pa niso bili voljni prevzeti te skrbi; zato je vladarica z odlokom dné 12. febr. 1774. l. iz imetja bivšega jezuvitskega reda ustanovila zalogo.

Z ukrepom iz 1770. l. začela se je na Slovenskem

Nova šola.

Iz Dunaja so morali opetoma dregniti v deželno vlado, da se je lotila važnega dela, dasi nevoljno.

Najbolj se je brigal za to stvar Blaž Kumerdej, porojen dné 27. jan. 1738. l. na Bledu; ponavljal je jus z dijaki na orijentalski akademiji na Dunaju (correpetitor juris) in videl na Dunaju lepe uspehe nove normalke. Navdušen Slovan je nenaprošen 1773. l. dunajski vladi predložil spomenico: „*Domoljuben načrt, kako bi se dalo kranjsko stanovalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju*“.

V tej spomenici se je postavil na stališče, različno od vladinega; stavilo se je namreč prašanje, kako bi se dalo prebivalstvo poučevati v čitanju in pisanju ne samo v deželnem jeziku, nego, če možno tudi — v nemščini.

Prebivalci na Kranjskem so bajé jako nadarjeni, a presiromašni. V domačem jeziku je treba ljudi učiti pisati in čitati, da preprosti človek lože in bolje spozna svoje državljanske in krščanske dolžnosti; potem si zboljša dohodke in tudi ložje razumeva cesarske naredbe; tudi bi se na ta način kmetje poleg materinščine ložje priučili nemščini in nekaterim najsorodnejšim narečjem, n. pr. hrvaščini, češčini in poljščini.

Kumerdej priporoča cerkovnike v učitelje, v nadzornike pa okrožne glavarje, ker v nekaterih krajih duhovniki svaré pred šolo; sodeloval pa bi naj duhovski stan s tem, da vnemaj narod za šolo in poučuj cerkovnika; vlada pa preskrbevaj potrebne učne knjige.

V tiskani okrožnici je vabil naročnike na svojo »Slovansko slovnico« iz 1793. l., ki sicer ni zagledala belega dné, ki pa ni bila

primerjalna slovnica, nego je hotela na podlagi slovanskih jezikov zgraditi nekak občeslovanski jezik, naj bi Slovanom omogočil občevati med seboj brez tujega jezika. (Kumerdej je bil torej prednik Matiji Majarju!)

Ta spomenica se je deželnemu glavarstvu kranjskemu predložila v presojo. Ko sta se notranjski poglavar grof Brigido in gorenjski poglavar baron Apfaltrern dovolj ugodno, dolenjski glavar pl. Prerau ter novomeški arhidijakon Jožef Jebačin manj ugodno izrazila o Kumerdejevih nazorih, je dunajska dvorna kancelija 1773. l. pikro sodila o nasvetih deželnega glavarstva kranjskega ter je naročila, naj se za Ljubljano sestavi šolska komisija, osnuje normalka ter Kumerdej imenuje ravnateljem gledé na njegovo spretnost in iskrenost. Meseca oktobra istega leta je bil Kumerdej novi ljubljanski normalki postavljen na čelo s 500 gld. letne plače; obljubil se mu je tudi »postranski« zaslužek, samo naložilo se mu je to, da pohajaj poprej dunajsko normalko in se seznani z načinom poučnim. V šolsko komisijo so bili izvoljeni grof Gallenberg, pl. Raigersfeld, duhovnika Pogačnik in Cokl, ravnatelj Kumerdej ter aktuvar Hübner; ravnatelj Kumerdej je bil oproščen poučevanja, ker bi mnogo časa potreboval za osnovanje šol po kmetih; vsprejeti bi se pa smeli samo taki učenci, ki uže znajo dovolj nemški.

V tem času se je razglasil potrjen Felbingerjev učni načrt z naslovom: *„Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämmtlichen kaiserl. königl. Erbländern.“*

V uvodu so se razglasila lepa načela, kako je smatrati vzgojo. Izreklo se je, da se v vsakem mestu ali trgu osnuj trivijalka na stroške srenje ali grajščin; učé se naj najpotrebniši predmeti, dekleta tudi šivanja in pletenja. V vsakem okrožju (kresiji = Bezirk) se osnuj glavna šola, kjer se poučuj latinščina, zemljepis, zgodovina, spisje, risanje, geometrija, gospodarstvo; v glavnem mestu vsake kronovine pa se osnuj normalka, kjer se naj poučujejo tudi učitelji. V šolo se mora hoditi od 6. do 12. leta; od 12. do 20. leta obiskujejo mladeniči ponavljavno šolo; učiteljem naj se tudi gmotno stanje poboljša (Jožef Apih, Ltp. M. Sl. 1894, str. 292).

Felbinger je sam ali pa s tovariši napisal mnogo knjig, ki bi naj pospeševale pouk, med drugimi »Methodenbuch« (1775. l.).

V Ljubljani so začeli snovati normalko 1774. l. Kumerdeja in dva učitelja so bili poslali na Dunaj na državne stroške poučevat se v učni metodi na tamošnji normalki. Dalje se je določilo na Dunaju, da Kumerdej posloveni »šolski red«, ki ga naj razglasi deželni glavar, določili so se tudi dohodki šolski zalogi. Jeseni 1775. l. je otvoril ravnatelj Kumerdej vse štiri razrede ljubljanske normalke; poleg kateheta Petermana sta poučevala učitelja Vinčnek in Mulič. Pa naglo so se začele oglašati tožbe proti zavodu: da bi preiskal, je-li so upravičene, je poslala Marija Terezija v Ljubljano goriškega šolskega poročnika grofa Torresa, ki je s pikro besedo grajal šolske razmere; med drugim je omenil, da je uspeh normalke radi tega nemožen, ker se poučuje v jeziku, učencem neznanem, sosebno veronauk; to se godi povsod, kjer nemščina ni materinščina. Kumerdeju se je očitalo, da ni pametno razdelil učiteljev in učencev, da je premalo odločen v tem, kako bi moral roditelje prisiliti v šolski red; tudi proti škofu prê ni dovolj odločen, tudi je premalo živahen; dalje je treba osnovati elementaren razred, kakor v Gorici in v Celovcu. Torres pa je tudi nasvetoval sredstva v popravo: kleriki se naj tudi učé metodike na normalki, na kmetih poučuj župnik brezplačno veronauk, bratovščine in ustanove naj 2% svojih prebitkov dadé za šole.

Deželno kranjsko glavarstvo se je zagovarjalo, kakor je vedelo in znalo; škofu se je pokazalo na jasen način, naj se nikar ne protivi zboljšanju šol, naj se ustanovi osnovni razred in naj se poslovenijo in izdavajo knjige v obeh jezikih; osnovati je tečaj za pripravnike, latinske novomeške šole se naj izpremené v nemško šolo, trivijalke se naj ustanové v Radovljici, v Kostanjevici, v Bistri in v Zatičini. Kumerdej se naj strogo drži predpisov. Dvorna kancelija si je večinoma prisvojila te nazore. Ker je bil grof Gallenberg nesposoben za poročevalca, je dobil to mesto grof Edling, dosedanji glavar loški, mož jako vnet za šolski napredek in v važnih stvareh istih mislij s Kumerdejem.

Objavivši 1775. l. v nemškem jeziku: „*Allgemeine Schulordnung*“ Občni šolski red je izdal 1778. l. „*Forderungen an Schulmeister und Lehrer der Trivialschulen: germanico simul et Carniolico idiomate*“ ter pripravil vladnega tajnika pl. Kappusa, da je poslovenil: „*Kern des Methodenbuches*“ z naslovom: „*Sern ali Vonusetek teh Metodneh Bukvi*“, sam pa je priredil „*Mali kate-*

kizem", tekmujé s škofom Herbersteinom, kateremu na ljubo je Japelj priredil „*Ta Velki Katekizem*" 1779. l.

Sčasoma je osnoval tudi na kmetih nekaj trivijalk, glavnih šol pa po manjših mestih.

V Idriji so se trudili duhovniki in posvetnjaki za pouk in ustanovili glavno šolo; občina sama si je naložila davek v ta namen; šola je imela koj v začetku 225 učencev; grof Edling jo je nadzoroval in bil jako zadovoljen z uspehom. Imeli so v Idriji tudi učitelja za risanje, pa z negotovimi dohodki; 1791. l. so odpravili ta pouk, ker baje ni sodil v uravnavo glavne šole. Grof Torres je razen v Ljubljani glavne šole predlagal tudi za Kranj, Kamnik, Loko, Idrijo in Radovljico.

Denarna stran je delala vedno mnogo preglavice; ustanovili so »normalnošolski zaklad«, ki je 1789. l. za Štajersko imel 136.135 gold., za Kranjsko 73.302 gold., za Koroško 54 135 goldinarjev.

V Gorici se je 1776. l. odprla nemška normalka, in 1780. l. so pijaristi prevzeli vse šole. Grof Attems je uže 1768. l. zapovedal, da se po mestih in večjih trgih ustanové ljudske šole. V Gradcu se je ustanovila 1775. l. normalka s pripravnico.

Za francoske vlade so se ljudske šole preustrojile temeljito, imenovale so se »začetne šole« (les écoles primaires), in so se odmaknile nadzorstvu škofijskega konzistorija; odstranili so se kateheti, ker je francoski katekizem (Catechisme de l'Empire français) naglašal bolj dolžnosti državljanov kakor katoličanov. Glavna mestna šola v Ljubljani se je razdelila v dva oddelka; v prvem se je poučevalo v slovenskem jeziku. Tema oddelkoma je pridejal Marmont tretji razred, kjer se je smela učiti tudi nemščina s tem pogojem, da se je pripustila tudi francoščina; razen verozakona in jezikov se je poučevalo tudi lepopisje, risanje, zemljepis, računstvo, zemljemerstvo in mehanika; učiteljevali so Golob, Vinšek, Strohmayer, And. Kopitar, Dorfmeister in Klander. Dosedanji ravnatelj narodnih šol, Ivan Eggenberger, se je odrekel službe, ker se je odpravila nemščina in hotela uničiti »Deutsche Kultur und Sitte«. Dimitz Gesch. IV. 325 sodi, da je ta šola začela pešati radi tega, ker se je slovenščina uvedla kot poučni jezik (!).

Vodnik je brezplačno vodil to šolo; 1812. l. je dobila zopet štiri razrede; 1811. l. je Vodnik spisal več učnih knjig, ki se navedejo v njegovem življenjepisu.

Ko so Francozi zapustili Ilirijo, so se narodne šole zopet uravnale po starem načinu.

Za francoske vlade so se delile šole v »Ecoles centrales« (višje šole), »Gymnases« in »Lycées«. Vsaka občina imej začetno šolo za dečke, vsak kantonski kraj šole za deklice; v Zadru in v Ljubljani bi naj bile šole za umeteljnost in obrt; gimnazij naj bode 25: v slovenskih deželah v Ljubljani, Kranju, Novem mestu, Postojni, Idriji, Beljaku, Gorici, Trstu, Tržiču, Kopru, Reki. Liceja ljubljanski in zadrski se uravnata kot višji šoli (écoles centrales); pri vsaki visoki šoli bodi knjižnica, fizikalni in kemični kabinet ter botanični vrt.

V začetnih šolah (Primärschule) se poučuj v deželnem jeziku, v višjih pa francoščina, italijanščina ali latinščina. V gimnazijah so učni predmeti: početki francoščine, italijanščine in latinščine; aritmetika, osnova mer in težil, katekizem; poučuj se v deželnem jeziku. V licejih: slovnica in retorika, francoščina in italijanščina; latinščine toliko, da mogó učenci razlagati klasike; početki zgodovine, zemljepisja, matematike, logike, morale in fizike, na ljubljanskem liceju tudi cerkvena zgodovina, dogmatika in moralka; na centralnih ali višjih šolah predmeti, ki se zdaj učé na vseučiliščnih fakultetah in na tehniki.

Da se širi znanje francoščine, ustanové se na vseh ilirskih višjih učilnicah stolice za francoščino.

Višjim nadzornikom je bil imenovan opat Rafael Zelli iz Viterbe, bivši menih pavlanskega samostana v Rimu in potem profesor modroslovja v Zadru; plače mu je bilo odkazane 18.000 frankov.

Višja šola v Ljubljani se je otvorila dné 15. novembra 1810. l. v navzočnosti maršala in najvišjih posvetnih, vojaških in duhovskih dostojanstvenikov. Slavnostni govor je imel kanonik Jožef Balant (iz Nove vasi pri Radovljici, pozneje gubernijski svetnik v Trstu, umrl višji škof v Gorici 1834. l.); kancelar je bil M. Ravnikar, znani slovenski pisatelj. Naravni so čuti, ki jih Vodniku pripisuje pesnik Aškrc:

A sredi družbe ménih tîh
Naputnice posluša:
Boj notranji mu čitaš z lic,
Kaj snuje pač mu duša?
Mar rad napil bi samotar,
Ker mirni kôt pusti ti car?
Čuj, zdaj če govoriti!

V imenu svojem, lastnem ne
Vzel čašo sem v desnico,
V imenu svojega stanu
Naj opustim zdravico:
V imenu vseh Slovanov tu
V imenu celega rodu
Napoleonu slava!

V imenu našega rodú
In našega jezika,
Kateremu stoprav od vas
Čast došla je velika:
Izpijem čašo to-le vsò —
Francozje, vam zdravico tó
Od patra Valentina!

Vredno je, da se spominjamo profesorjev ljubljanske akademije za francoske vlade; Balant je učil moralko in cerkveno zgodovino, Ravnikar dogmatiko, Dolinar »Institutiones civiles« in ‚Code Napoléon'«, Anton Melzer anatomijo in fizijologijo (Aug. Dimitz, Gesch. navaja še enega Antona Melzerja, pa za kirurgijo in porodništvo); Schmidt patologijo, Krsnik fiziko in kemijo, Hladnik prirodoslovje, Gunz matematiko in Kos modroslovje.

Vodnikovi tovariši na liceju so bili: Pesenekar za klasično slovstvo, Chawrag za francosko slovstvo in zgodovino, Eisler za I. humanitetni tečaj, Delak, Dolar za I. in II. tečaj slovnice, Kalister za matematiko. Na postojnskem kolegiju je Magajna učil matematiko ter bil vodja, Schutz pa slovnico ter francoski jezik.

Ljubljansko gimnazijo je novi učni načrt omejil na tri razrede, v katerih se je učila zgodovina, zemljepis, latinščina, francoščina, matematika, merni in težilni sistem in italijanščina kot neobvezni predmet; v začetku je bil poučni jezik nemški in slovenski, pozneje tudi francoski; ljubljanska gimnazija je imela 1810. l. 332, 1811. l. 348 učencev, novomeška gimnazija pa samo dva razreda.

Od 1773. l. naprej so na celovški gimnaziji učili deloma poprejšnji jezuvitje, deloma posvetni učitelji.

K srednjim šolam, ki so v Ljubljani, Gorici in Celovcu obstajale uže v protestantovski dôbi, se je pridružila l. 1757. gimnazija mariborska, katero so jezuvitje prenesli iz Ruš nad Mariborom. Nehala je l. 1773., pa se čez dve leti zopet otvorila s pijaristi; l. 1790. je dobila posvetne učitelje. Pri ustanovitvi l. 1757. je saligrajski vladika naložil jezuvitom, da morata vsaj dva učitelja znati slovenski. L. 1794. je ob končni šolski slovesnosti govoril Ermenčev Jože o koristi slovenskega jezika. L. 1794. se je osnovalo dvajset stipendij iz cerkvene matice za tiste gimnazijske učence, ki bi se slovenščine naučili tako dobro, da bi bili sposobni za duhovnike v slovenskih pokrajinah.

L. 1746. so v Novem mestu odprli frančiškani gimnazijo s šestimi razredi, l. 1854. so jo dopolnili v celo gimnazijo; l. 1870. je prišel zavod v državno upravo.

V Št. Pavlu na Koroškem se je ustanovila gimnazija l. 1777., zaprla l. 1784., zopet odprla l. 1809. in imela do l. 1827. šest, potem štiri razrede.

Celje je dobilo gimnazijo za časa francoskih vojsk l. 1809.; zavod je postal l. 1850. višja gimnazija, l. 1884. se je pridejal pripravljavni razred.

Trst je imel jezuvitsko gimnazijo; ko so se odpravili jezuvitje, je gimnazija dobila posvetne učitelje; za Francozov je bil »collège«, l. 1814. se je zaprl in dobil l. 1850. posvetne učitelje.

Kar se tiče srednjih šol sploh, je imela gimnazija od l. 1808. do l. 1818. šest razredov, štiri gramatikalne in dva humanitetna in posebne učitelje za razne predmete; l. 1818. pa je dobil vsak razred enega učitelja za vse predmete. Latinščina je rabila vsem predmetom, celo matematiki; v večjih mestih, n. pr. v Ljubljani in Gorici so se nahajali »liceji« z dvema tečajema kot uvod za vseučiliščne študije.

Iz knjižnic odpravljenih samostanov je Leopold ustanovil licejalno knjižnico v Ljubljani in ji postavil na čelo profesorja Wildeja, in 1776. l. tako knjižnico tudi v Gradcu.

L. 1786. sta se osnovali sirotinski ustanovi v Ljubljani in v Idriji; višji deželni ranocelnik je postal dr. Kachelmayer.

Humanitetni zavodi so se lepo razvijali za cesarja Jožefa II.; 1789. l. se je osnovalo porodišče; sirotišČni zaklad je 1788. l. imel premoženja 88.000 gld.

Ustanovila se je za časa Francozov tudi prostozidarska loža z imenom: »Prijatelji Rima in Napoleona«.

Slavni možje.

Frančišek Andrej Šega, porojen 1711. l. v Novem mestu, se je uže od mladih nog odlikoval v dolbenju orožja in se nastanil v mestu Stein na Avstrijskem. Od onod je šel v Monakovo in je začel rezati pečate, podobe v baker ali upodabljati iz voska, ter je v tej stroki zaslovêl tako, da je postal knežji bavarski dvorni kolajnar v Monakovem. L. 1758. in 1766. je prišel tudi na Dunaj in podobo Marije Terezije bosiral iz voska.

Umrl je 1787. l.

Na glasu so njegove slike volilnega kneza Karola Alberta, kneginje Marije Amalije, kneza Maksimilijana Jožefa, Terezije Benedikte bavarske.

Znamenite so njegove kolajne: 1. 18 podob bavarskih knezov, 2. kolajna cesarja Karola VI., 3. vojvode Klementa Frančiška, 4. cesarja Karola, 5. Maksimilijana III. in mnogo drugih *(Fr. Kavčič*, Lj. Zv. 1895, 207.).

Za Marije Terezije se je odlikoval Hacquet, porojen l. 1739. v Bretagni, ranocelnik v avstrijski vojni v sedemletni vojski in potem profesor anatomije, kirurgije in babištva na ljubljanskem liceju, prehodil je Kranjsko na vse strani in jo opisal v geognoškem oziru v knjigi: *„Oryctographia Carniolica“*. IV. partes. Lipsia 1778—1784. V svoji svobodomiselnosti je gotovo pretiraval; Dimitz (IV. 187) sam priznava: »Hacquet entwirft die crassesten Schilderungen von dem religiösen Wahnglauben des Volkes«; ob to je bil Kopitar naprosil Jarnika, naj popravi nekatere netočnosti v njegovih popisih.

Anton Scopuli iz južnih Tirolov je živel 16 let v Idriji in 1760. l. izdal »Flora Carniolica«; II. izd. 1772. l. naznanja in opisuje 124 novih rastlin, neznanih Linné-ju. Mnogo drugih pisateljev v tej in drugih strokah navaja Aug. Dimitz (Geschichte Krains IV. 188 sequ.).

Matematik Vega je začel sloveti za Jožefa II.

Tudi na Koroškem je bilo živahno gibanje v vednosti in umetelnosti; dasi je bilo vse nemško, gotovo je bil med učenjaki in umetelniki kak Slovenec, kateri se ni zavedal narodnosti; v Kočah 1730. l. porojeni Jož. Pichler, poprej pastir, je radi izvrstnih slikarij za grad Laksenburg dobil plemstvo.

Na Štajerskem sta se razun Popoviča, omenjenega v poprejšnji dôbi, odlikovala Slovenca Fr. Gmeiner in Kaspar Rojko.[1]) Ta se je porodil 1744. l. v Metavi blizu Maribora in je postal 1777. l. učitelj cerkvene povestnice na graškem vseučilišču. Najbolj sta ga navajala na te stroke francoska zgodovinarja Fleury in Bossuet. L. 1782. je prišel v isti lastnosti v Prago, kjer je 1795. l. dokončal slavno delo *„Geschichte der grossen Kirchenversammlung zu Kostnitz.“* Umrl je 1819. l.

---

[1]) Oba je popisal bliže J. Macun, Knjiž. zgod. 51—54, 54—56.

2. *Cerkvene razmere; samostani.*

Marija Terezija in Jožef II. sta cerkev podredila državi; »placetum regium« je določeval, da so se papeževe bule in pisma smela razglašati samo tedaj, če je dovolila posvetna oblast. Odslej škofje in načelniki samostanov niso smeli neposredno občevati z Rimom.

Tudi nekatoliki so si smeli staviti molnice (pa brez stolpov in zvonov), ustanavljati šole, pridobivati si premoženje, državljanstvo in uradniške službe. Na Koroškem je število protestantov naraslo na 14.000.

Zvest privrženec Jožefovim nazorom je bil ljubljanski škof grof Karol Herberstein in je koj prvo leto vladikovanja objavil pastirski list, v katerem je zagovarjal cesarjeve nazore. Glasno so se uprli njegovi nasprotniki v dveh nemški pisanih knjižicah.

Cesar Jožef je razglasil tolerančni edikt, po katerem so postala enakopravna vsa veroizpovedanja; to je bilo na korist židom. Goriški stanovi so vedno prosili za škofijo v Gorici. Papež je preklical 1751. l. patrijarhat oglejski in iz njega napravil videmsko ter goriško škofijo, kateri je za voditelja imenovan bil grof Karol Attems kot nadškof; pl. Codelli in Marija Terezija sta mnogo darovala v gmotnem obziru v ta namen. Na Štajerskem je pripadel oglejski del goriški, celjski okraj labodski, mariborski pa graški škofiji, ki je prenesla svoj sedež iz Sekave v Gradec. Namesto slabo obiskanega graškega vseučilišča se je 1782. l. ustanovil licej z bogoslovnim, modroslovnim in pravoslovnim oddelkom.

V Millstattu na Koroškem naseljeni jezuvitje so bili v njim podrejenih župnijah neodvisni od Saligrada; ko se je odpravil njih red, je njih okraj pripadel krški škofiji 1775. l. Leta 1751. se je oglejski del Koroškega pridružil goriški škofiji.

Leta 1773. je papež odstranil jezuvitski red, ki je imel na Kranjskem 43 udov. L. 1780. je bilo na Kranjskem 15 samostanov; od 1782. do 1786. leta so jih odpravili 11.[1]) Vsega premoženja je bilo čez 700.000 gld.; cistercijenski samostan v Zatičini so od-

[1]) Bržkone je najbridkejše zadela ta usoda zatiški samostan, najstarejši na Kranjskem; ustanovljen je bil 1136. l. Med menihi tega samostana so se nahajali zaslužni pisatelji, n. pr. Franc Ks. Tauffrer, Kuralt (juridični pisatelj), Fabiani je izdal moralno modroslovje, Radics in Scharf sta bila zgodovinarja, Linhart je bil dve leti v samostanu; zemljepisec Florianschitz je l. 1744. izdal

pravili 1784. l.; tudi Avguštincem, obutim in bosonogim, je bila usoda neugodna; njih premoženje je pripadlo usmiljenim bratom, ki so 1785. l. v Ljubljani prevzeli bolnico. Kapucinci v Kranju in v Novem mestu so morali 1787. l. zapustiti samostan. V Mariboru so odpravili jezuvitski samostan, tamošnjo gimnazijo je pa prevzela država. Pijarist Gracijan Marks iz Ljubnega je izdelal načrt za srednje šole, po katerem se je poučevalo do 1848. l. L. 1782. so bili odpravljeni kartuzijanci v Zajcu, dominikanke v Studencih in Mahrenbergu, 1787. l. dominikanci na Ptuju. Na Štajerskem s 750.000 prebivalci je bilo 70 moških in ženskih samostanov; v notranje-avstrijskih deželah je za 400 prebivalcev bil eden samostan; do 1790. l. se jih je odpravilo 40.

Za Francozov so beljaški okraj in tri tirolske župnije pripadale ljubljanski škofiji, ki je 1813. leta obsegala 410 župnij in imela 491.114 duš. Od 1811. l. naprej so se župnije delile v tri vrste, s 1000, 900 in 700 frankov državne plače in s prostim stanovanjem; kaplane in pomožne duhovnike je morala preživljati občina.

Dné 1. januvarja 1812. l. se je uvedel francoski koledar. Razun nedelj so se katoliški prazniki omejili na Božič, Veliko noč, Marijino vnebovzetje in Vse svetnike; novega leta dan se je praznoval kot narodni praznik.

Ljudstvo se je pa vender držalo starega reda in v cerkve zahajalo tako marljivo, kakor poprej, tudi tiste dni, katere niso priznavali za praznike; celó trgovci so praznovali.

Avg. Dimitz trdi, da so duhovniki dobro shajali s posvetno gosposko; škof Kavčič je 1813. l. dobil red častne legije:

V imeni cerkve: Vive l'empereur!
Škof Kavčič kupo dviga,
Neveste Krista ne teži
Nobena zla veriga. *(Aškerc.)*

---

zemljevid vojvodine Kranjske. Tudi v dušnem pastirstvu so si pridobili lepih zaslug; 31 vikarijatov in farà na Kranjskem, 8 na Štajerskem so oskrbovali z dušnimi pastirji.

Ohranila se je še „*Pesem od gorvzdigneina setiškiga Kloštra*“, kjer pravi 8. kitica:

Kmal smo bli vpričo tam
Pravi Buzeti sam
Sim poslan od Cesarja
Od vikšiga poglavarja
Vam morem slavu dat
In vfse s kloštra segnat.

(*Fr. Wiesthaler*, Lj. Zv. 1882, str. 603 i. d.)

Pomagal mu je spretno notar njegov Anton Alojzij Wolf, poznejši škof, in Andrej Mešutar, pozneje sekcijski načelnik v ministerstvu za uk in bogočastje (umrl v Badenu 1865. l.).

3. Narodno gospodarstvo.

Marija Terezija je kmetski stan proglasila kot »podlago in največjo moč v državi«; tega načela se je držal tudi nje sin Jožef II., ki je po podložniškem patentu iz 1781. l. podložnike kolikor možno branil samosilstva in jim priznal pravico, da so se smeli pritoževati. Proti primerni odkupnini je mogel kmet postati sam svoj gospodar.

Da bi se povzdignilo poljedelstvo, trudila se je cesarica Marija Terezija združiti vse razumništvo, ki se je zanimalo za to stroko; 1767. l. se je ustanovila »Kmetijska družba«[1]) in izvolila pl. Brigido prvomestnikom, dr. Valentina Modesti-ja tajnikom; trinajst pisateljev je nastopilo med udi. 1771. l. se je osnovala kmetijska šola, skoz tri leta je izhajal: „*Wöchentliches Kundschaftsblatt*". Podpiral je družbo izborni prirodoslovec profesor Balt. Hacquet, ki je bil delj časa tudi tajnik; P. Pavel Glavar, omenjen uže v prvem zvezku »Zgodovine slovenskega slovstva«, ji je bil iskren prijatelj.

Med odličnimi kmetovalci se imenuje v tej dôbi Balant Černe (1723.—1798. l.). Najodličnejši pa je Anton Janša,[2]) znameniti kranjski čebelar. Porojen od ubogih kmetskih starišev 1734. l. na Breznici na Kranjskem, je prišel na Dunaj za Marije Terezije 1769. l. in začel čebelariti v Meidlingu; imel je pa tudi bistro glavo za slikarstvo. Cesarica mu je določila plače 360 gld. na leto. Prišel je pa čas, ali se hoče odločiti za slikarja ali čebelarja; zato je »Gospodarska družba« zaprosila cesarico, naj blagovoli družbenemu čebelarju za »vse žive dni« določiti plačo, primerno njegovim poprejšnjim prihodkom. Dobil je za pomočnika svojega učenca Jos. Münzberga. Leta 1773. so v okolici dunajski čebelarili po njegovem načinu.

[1]) Zgodovinske črtice c. kr. kmetijske družbe na Kranjskem. V Ljubljani 1867. 8°. 40. — Stoletnica ces. kralj. kranjske kmetijske družbe 1867 V Ljubljani. 8°. 16. (V slavnostnem govoru je naglašal Bleiweis, da se je družba izcimila iz družbe »Academia Operosorum«, ustanovljene 1693. l. v Ljubljani.

[2]) J. Navratil, Spomenik o šeststoletnici. Ljubljana 1883, Matica Sl.

Za svojega učiteljevanja kot čebelar je izdal 1771. l. razpravo: *„Abhandlung vom Schwärmen der Bienen“*. Umrl je 1773. l. na Dunaju 39 let star.

Dve leti po njegovi smrti je obelodanil J. Münzberg Janšin v nemškem jeziku pisan nauk o čebelarstvu.[1] Njegov prvi spis prevel je na slovenski jezik Pet. Pavel Glavar z naslovom: *„Pogovar od Zhebelnih Roju“*, ki pa je ostal v rokopisu, drugi spis pa je poslovenil 1792. l. Janez Goličnik in izdal v Celju; napotil ga je na to Kumerdej, ki je dunajsko izdajo te knjige iz 1790. l. predelal in prikrajšal za štajersko deželo.

Janše najzvestejši učenec in rojak Mart. Kuralt je v nemški izdaji Janšinega nauka, natisneni v Lvovu, priznal svojemu učitelju zasluge, pišoč:

»O čebelarstvu se je pisalo uže toliko v vseh dôbah in pri vseh narodih; pa od starega Aristotela, Vergilija in Plinija do Siraha, Krümitza in do novih pisateljev francoske »Encyclopédie méthodique« ne morem najti gledé na ta nauk nijednega pisatelja, kateri bi bil prekosil našega Antona Janšo, prostega, a po prirodi neizrečeno nadarjenega kmeta, ki ga je modra in dobra cesarica Terezija odlikovala s poštovanjem in podarnostjo.«

O tem našem rojaku je pel dr. Jaka Zupan:

Janša, čebelar
Na Kranjskem se kisal,
Je muhe redil,
Na Dunaju pisal,
Gospôdo učil.

»Kmetijska družba« se je ustanovila v Gorici 1765. l., v Celovcu 1764. l. in blizo v isti dôbi tudi v Gradcu.

Za Primorsko je uže 1522. l. izšel »gozdarski red«, 1533. l. so postavili posebnega gozdnega mojstra za Goriško, Kras in Istro. Marija Terezija je skušala povzdigniti svilorejo; 1782. l. je bilo v Gorici 462 tkalcev svile.

Za gozdarstvo, lov in ribarstvo so se osnovali posebni uradi.

Mnogo se je storilo za cepljenje kôz; 1810. l. se je dotični navod razglasil v nemškem, francoskem, italijanskem in slovenskem jeziku.

Z ozirom na trgovino francoska vlada ni bila prijazna privilegijem, podpirala je tuje trgovce, ter dovolila naseliti se židom: prvi žid v Ljubljani je bil Abraham Heiman z Bavarskega.

---

[1]) Des Anton Jansha sel. sehr erfahrenen Bienenwirthes und K. K. Lehrers der Bienenzucht zu Wien hinterlaſsene vollständige Lehre von der Bienenzucht Wien 1775. 8°. 204. Pozneje se je natisnila še večkrat. (Glej J. Navratil, Spomenik o šeststoletnici.)

Trgovina se je na Kranjskem lepo razvijala: izvoz platnine je znašal 400.000 gld., železnine 150.000 gld., razun Cojza so bili veliki trgovci večinoma Nemci, na primer Desselbrunner, Weitenhüller.

Za trgovino je v oni dôbi bila v moči čudna naredba, da se je to ali ono blago smelo prodajati samo v določene kraje; n. pr. s Koroškega se je smelo železo izvažati samo na Kranjsko in Italijansko; Kranjsko in Koroško ni smelo prodajati žita na Goriško; Goričani pa so zahtevali, da naj Korošci kupujejo vino le od njih; tolminski živinorejci niso smeli v Čedad in Videm prodajati masla, sira in telet.

Na Koroškem so od druge polovice XVI. stoletja pridelovali na leto 700 mark zlata in 2000 mark srebra; sploh pa je Koroško imenitno zaradi rudninstva uže v rimskih časih; za poznejše dôbe glej Ed. Aelschker und J. Palla, Heimatskunde 133.

Na Kranjskem so rudniki bili v Kropi, v Železnikih, v Bistrici, v Beli peči, v Bohinju, v Javorniku, v Mojstrani, v Tržiču in na Krškem; železa se je pridelalo na leto za 120.000, jekla za 66.000 gld. Idrija je pridelovala živega srebra za 600.000 gld., ter dobila 1747. l. višjo rudniško sodstvo, tudi kriminalno sodstvo za svoj okraj. V Trenti in pod Triglavom so kopali in kovali železo (1579.—1788).

4. *Sodstvo.*

1768. l. se je uvedel novi kazenski zakon z naslovom: Constitutio criminalis Theresiana. Od 1781. l. naprej so nameščali znanstveno izobražene sodnike. Najvišjemu sodišču na Dunaju so bila podrejena apelacijska ali prizivna sodišča, ki je za znotranje-avstrijske dežele imelo svoj sedež v Celovcu. Mesta in grajščine so smele izvrševati sodstvo samo takrat, če so imele znanstveno izobraženega sodnika. Od 1787. l. je bila smrtna kazen določena samo upornikom.

Poslovala so za časa Francozov tudi vojna sodišča; prizivna sodišča so bila v Ljubljani, Zadru in Dubrovniku; v večjih trgovskih mestih tudi trgovska sodišča. (Ljubljana, Trst, Reka, Zader.) Obravnavalo se je v francoskem, nemškem in italijanskem jeziku. Mirovni sodniki in sodniki prve vrste so nosili črno, sodniki pri prizivnem sodišču rdečo togo.

Advokatov je bilo na Kranjskem 21, med temi 16 domačinov, francoski kazenski zakonik (Code pénale) je bil uveden 1811. l. in je imel moč v vsej Iliriji izvzemši hrvatsko vojaško pokrajino, kjer je ostalo po Marmontovem nasvetu mnogokaj pri starem.

5. *Francozi na Slovenskem.*

Kakor smo slišali uže v kratkem zgodovinskem pregledu, je za časa Franca I. buknila svetovna vojska, ki je trajala celih 23 let, ter pretresla do dna vse razmere avstrijske države in slovenskih dežel: prvokrat po turških bojih se je glas sovražnih čet razlegal po slovenski zemlji. Proklamacijo je razglasil Bonaparte Kranjcem v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku. Francozi so bili takrat le kratko časa v Ljubljani.

Dné 20. majnika 1809. l. so Francozi na novo posedli Kranjsko in Primorsko; grof Baraguay d'Hilliers je postal poveljnik Koroškega, Kranjskega, Istre, Reke in Trsta s sedežem v Ljubljani; generalni intendant pa grof Daru; vsi okraji so dobili svoje francoske poglavarje. Napoleon je zaukazal 15,260.000 frankov vojne kontribucije; na Dolenjskem je nastal upor, ker se je kontribucija iztirjavala neusmiljeno. Namesto grofa Baraguaya pa je postal generalni guverner maršal Marmont, eden izmed najpoštenejših značajev francoske armade, porojen 1774. leta v Châtillon-sur-Seine, od mladih nog prijatelj Napoleonu, ljubitelj vednosti in umetelnosti.

Maršal Marmont, to mož je vrl,
Francoza slika živa;
S šampanjca polnoj kupicoj
Omizju, čuj, napiva:
Fraternité, égalité
Egalité in liberté
To geslo bodi naše![1]) *Aškerc.*

Uvel je novi carinski tarif, ki je pospeševal domačo obrt in trgovino, uravnal denarne ali bankovčne razmere, pri katerih je manj trpela »Ilirija« kakor sosedne dežele. Leta 1811. se je uvel osebni in zemljiščni davek po razmeri Jožefinske uravnave.

Marmont je potrebe za upravo in žitek vojne preračunil na 18 miljonov, dohodki pa so dosegali jedva 5 miljonov; za 1811. l.

[1]) Dasi so se Francozi sploh prikupili Slovencem, kolikor je možno v takih razmerah, vender ne nedostaja glasov, da so Napoleona tudi sovražili. To izrazujejo »Napoleonove litanije« v rokopisu, o kojem poročata Jak. Žnidaršič in

so bili dohodki preračunjeni na deset, stroški na šest miljonov frankov.

Cesarski ukaz, izdan v Tuilerijah dné 15. aprila 1811. l., je ilirske provincije na novo uredil, katerim so načelovali generalni gubernator z generalnim tajnikom, generalnim intendantom in z justičnim komisarjem.

Na Kranjskem so bili okraji Ljubljana s 7 kantoni, okraj Novo mesto z 8 kantoni in okraj Postojna s 6 kantoni; nastavljenih je bilo 23 mirovnih sodnikov; 1813. l. se je dodal okraj Kranj s 4 kantoni.

Z občinami so upravljali župani (maires) in pristavi in občinski svêti. Dohodke občin z manj nego 10.000 frankov dohodkov je določeval generalni gubernator, one večjih občin pa državni svêt v Parizu. Ljubljani, Trstu, Zadru, Dubrovniku in Karlovcu je cesar imenoval župane. L. 1812. je Ljubljani načeloval baron Codelli; pristavi so bili Rudolf, trgovec, Žiga plemeniti Pagliaruzzi, dr. Rozman, advokat, in Mullé, trgovec; svetniki: Jager, Flörenteich, Kanduč, Alborghetti, Recher, Pesjak, Lederwasch, Kuk,

---

M. Torkar v Ljublj. Zvonu 1884. Zložil jih je morda kapelan Zanin, ki je na Košani služboval od 1771. do 1823. l.

V vzgled bodi začetek:

Litanije Napoleonove za Illirske Dežele.

Illirci lesem, Kraınci lesem, Illirci lesem
Moški slište nas, Ženske poslušaite nas:
Oča neizrečene Hudobije
Sin paklenskiga Sattana
Paklenskig Duhou Tovarš
Prekleta Pravica tvoja
Gaižla Božja
Luciferjou Namestnik
} Napoleon Bonaparte
i. d.

Od tojga nezmasniga Poželenja v te Visokosti
Od toje neizmirjene Lakomnosti
Od tojiga Neusmilenja
Od toig Krivic
Od toje Jeze
} Reši nas, o Napoleon
i. d.

De k eni pravi Pokori prideš
De sveti Materi katolški cirkvi pokoru striš
De vse kar si škodvau nazaj poverneš
De vse Kralje in Firšte per Miru pustiš
Ti Pogublauc
} Te prosimo, usliši nas
i. d.

Na zadnje je še »Molimo«.

dr. Pfandl, Wagner, Korn, Aichholzer, Čebul, Wurschbauer, Malič, Savinšek, Valentin, Vogel (Vogou), Gallé, Dreo.

Župani so vodili matice; uvedel se je civilni zakon; duhovniki so smeli blagosloviti samo tiste zakonske, ki so dokazali, da jih je poročil civilni uradnik.

Mirovni sodniki so sodili o prepirnih stvareh do 100 frankov vrednosti, sodišča prve vrste (Tribunal de première instance) o stvareh, čijih vrednost ni presegala 1000 frankov.

Zemljiščni davek se je za 1811. l. določil na 4,500.000 frankov; uvedel se je patentni davek (200.000 frankov); pridelovanje soli, tobaka, smodnika, soliterja in loterija je bilo državni monopol.

Upravo domên in neposrednih davkov je vodil ravnatelj v Ljubljani, za carino je bil najvišji urad v Trstu; visoko redarstvo je bilo neposredno pod generalnim gubernatorjem; nižje redarstvo je bilo podrejeno mirovnim sodnikom ter sodiščem prve instance, opravljalo pa je svoj posel tako slabo, da sta bila tatvina in nasilstvo v ulicah na dnevnem redu.

Stavbarstvo je vodil ravnatelj v glavnem mestu, kateremu so pomagali deželni in krajevni inženerji.

Temeljito so se izpremenile razmere podložnikov, ki so postali samostalni in slobodni; odpravile so se vse robote, poprejšnji podložniki so pred sodiščem odslej bili enakopravni s svojimi nekdanjimi gospodi.

Vsem urbarnim in desetinskim dolgovom se je odpisala petina.

»Ilirija« se je v vojaškem obziru razdelila v dve diviziji; prva je obsegala beljaški okraj, Kranjsko, Goriško, Trst, Istro, hrvatsko Primorje, počemši od Senja in objemši tudi to mesto, kvarnerske otoke, izvzemši Pago in Arbe, in civilno Hrvatsko, graničarske okraje Banat, Sluin in Ogulin; druga je obsegala graničarska okraja Liko in Otočac, hrvatsko Primorje od Senja naprej, otoke Pago in Arbe, Dalmacijo, vzhodne otoke, Dubrovnik in Boko kotorsko. Prva divizija je obsegala pet okrajev z glavnimi središči Beljak, Ljubljana, Trst, Reka in Karlovec. V šestih letih se je smel iz »Ilirije« izseliti vsakdo, ki ni bil zavezan v vojaško službo. L. 1811. se je ukazalo ustanoviti »Ilirski polk« (»Chasseurs Illyriens = ilirski strelci) 4000 môž. V teh petih krajih so bili izvoljeni intendanti; izmed navadnih imen se glasi slovenski samo: »Vilhar« v Beljaku, katerega so pozneje obdolžili avstrijskega mišljenja in ga zaprli.

Dné 1. januvarja 1812. l. so se vojaki začeli nabirati po francoskem načinu; Kranjska je morala dati 1100 môž; pa uže 1811. l. je šel ilirski polk s 4 bataljoni (4000 môž) na Italijansko, v Parizu prisegši zvestobo Napoleonu.

6. Časnikarstvo in tiskarstvo.

Tudi za časnikarstvo se je poskrbelo s tem, da se je izdaval *„Télégraphe officiel des Provinces Illyrienes“*, čigar prva številka je izšla dné 3. oktobra 1810. l.; na naročbo se je vabilo v francoskem, nemškem, italijanskem in »ilirskem« jeziku; tiskar in založnik je bil Jožef Sardi. Izhajal je list po sredah in sobotah in imel objavljati javne čine cesarstva ter ilirskih dežel, hkrati pa tudi dogodke, ki bi uplivali »na duha čitateljev in razvitek trgovine«.

Začetkom 1811. l. se je *„Télégraphe“* združil z *„Laibacher Zeitung“* [1]) ter ga je uredoval profesor Peseneker; imel bi izhajati odslej v francoskem, nemškem in »ilirskem« jeziku; slovenščine je bilo ubogo malo.

Popoln izvod tega časnika se nahaja v ljubljanski licejalni knjižnici.

Ustanovila se je generalna cenzura v Ljubljani; tržaški časniki so morali romati poprej v Ljubljano, predno so izšli.

Večjo veljavo je dobil francoski uradni list »Télégraphe«, ko je prevzel uredništvo Charles Nodier, znan pisatelj. Porojen 1780. leta v Besançonu je bil prognan radi ode proti Napoleonu; general Bertrand ga je na Kalistrovo mesto imenoval knjižničarjem in urednikom »Télégraphu«; tu je pisal roman »Jean Sbogar« ter se sploh zanimal za južne Slovane, in nagovarjal, naj se preiskuje domača zgodovina in deželni jezik. Zanimljivo je, kako primerja Francosko in Ilirsko. Aug. Dimitz navaja (Gesch. IV, 356) dotični izrek v francoskem jeziku; po domače se glasi tako: »Mislim, da ni nobenega človeka, kateri bi, zapustivši Francosko, ne mislil, da vidi svojo domovino, vstopivši med Julijske planine. V zunanjosti, v navadah, v vsem narodnem značaju vlada nekaka enakost, ki vnema srce. Če bi jo slučaj bil ustvaril v podnožju helvetskih planin,

---

[1]) V minulem stoletju je imela Ljubljana več tiskaren, Adam Fr. Reichhardt (1734—47), Jurij Heptner (1760), Eger (od 1765. l. počenši), Mihael Bromberger (od 1775. l. počenši). — Alojzij pl. Kleinmayr preselivši se iz Celovca v Ljubljano, je 1778. l. ustanovil »Laibacher Zeitung«.

bi še večja bila ta enakost; razteza se na zemljo, zrak, nebo; ona ustvarja okolo sebe neko harmonijo; vse ga spominja kake navade, kakega čuta; pri vsakem koraku misli, da vidi domače loge in reke, svoje rojake in brate« id.

7. Društveno življenje za časa Francozov.

Nemirni časi vojaških homatij in važnih izpremememb v deželni in državni upravi in tuje razmere, ki so nastale na Kranjskem, sicer niso mogle pospeševati živahnega društvenega življenja, vender pa je Ljubljana zdaj postala duševno središče obširnemu upravnemu ozemlju, ki se je raztezalo od tirolskih mej do Dubrovnika, od Save do Jadranskega morja; saj je Ljubljana uže za Rimljanov bila važna postojanka. Vsak državnik svetovnega obzorja, ki mu je ozkosrčna politika narodnega nadvladja tuja, mora uvaževati važno lego ljubljanskega mesta. To je uvidel Napoleon in njegovi namestniki, a zlasti Marmont.

Prihajalo je v Ljubljano vedno več tujcev.

Trgovec Fran Galé je osnoval 1810. l. društvo, kateremu je policijski komisar Toussaint potrdil pravila; maršal Marmont je podpiral podjetje, češ, da to pospešuje medsebojno približevanje prebivalcev in tujcev. Namen društvu je bil: »Pospeševanje domače trgovine, okusa in omike naše dôbe, pospeševanje dostojne zabave s tem, da se odstranja vse, kar bi utegnilo biti na kvar javni državni upravi.«

Maršal Marmont se je udeležil slovesnosti v streljarni ljubljanski. V gledišču so nastopale italijanske operne družbe. Napoleonove dni, 15. avgusta, so bile javne igre, razsvetljevanje in umetalni ognji, na večer slovesna pojedina pri maršalu Marmontu in sijajni ples:

Hej, to je god vesel nocój
  V Ljubljani pri maršali!
Kdo šteje goste, ki pri njem
  So v dvorci se sestali!
Čast, učenost, bogati svet,
Lepote ženske pestri cvet
  Slavé Napoleona!

In maršal Marmont napiva:

Vam, gostje slavni, čašo to
  Na zdravje naj izpijem;
Ponosen sem in sem vesel,
  Da med Ilirci žijem;
Bog živi našo stolico.
  Prekrasno nje okolico,
Bog živi vso Ilirsko . . . .

Aškerc.

Leta 1811. so mesta Ljubljana, Beljak, Gorica, Dubrovnik, Reka, Zader, Kotor in Karlovec ter šest hrvatskih polkov vsled Marmontovega upliva poslala odposlanstvo v Pariz poklanjat se Napoleonu; Ljubljano sta zastopala škof Ricci ter baron Lichtenberg; oba sta dobila rede.

Dné 20. marcija 1811. l. se je porodil Napoleonu sin, rimski kralj; zelo so se tega dogodka veselili »Ilirci«, ker so se nadejali, da se vrnejo zopet pod staro vladarsko hišo, in ga v Ljubljani ter drugod praznovali z velikimi mašami, sjajnimi pojedinami in plesi; zlagali so se slavospevi; jeden se je glasil:

Napoleonum Augustum
Principe suavissimo
Inclitae Napoleoni dum Propaginis
Ac imperii aeternitatis
Sponsare auctum
Illyrici voti compotes
Gratulantur.

Dné 29. junija je odšel Marmont na Francosko; naslednik mu je postal grof Bertrant, mož dobrohotnega značaja. Nižjemu ljudstvu je skrbel za kruh in igre, omikanejšim pa za primerne slovesnosti. Tudi cesaričin dan (25. avg.) se je praznoval z ljudsko veselico v okolici ljubljanski; vožnja po Ljubljanici je prišla zopet v navado. Lepa je bila taka vožnja dne 28. majnika 1812. l.; takrat je francosko cesarstvo stalo na vrhuncu, praznovali so slavni vhod v Moskvo; sreča pa se je obrnila.

Recímo še dve, tri o gledališčnih predstavah v tej dôbi, dopolnjujé tukaj podatke o Linhartovih igrah. Leta 1803. so otroci dvakrat predstavljali Vodnikovo igro: »Tinček-Petelinček«, prirejeno po Kotzebueju.

Viharni časi francoskih vojsk so dali povod, da se je 1814. l. dné 11. julija v proslavo avstrijske vlade v gledališču pela Vodnikova pesen »Mirov god«:

Pubiči, punčike,
Pulte marjetice,
Zlatice, zvončike,
Dans mirov je god.

Trosili venčali
Gaz Premagávčovo,
Milmu porečemo:
Zdrav došel Fronc bod.

Spletajte venčike,
Šmarnice, kokale,
Kresnice, pojdemo
Mirovcu nasprot.

Tvoje smo cvétice,
Se ti poklónemo,
Ponižno prosimo:
Smil se sirot!

Istega leta dné 14. julija se je pela pri slavnostni predstavi v gledališču ta-le Vodnikova pesen:

Cesarja sta vgnala
Hud vojskini krik,
Francozu podala
Pravičen mejnik.

Mladenče vuhájo,
Kdar stavio mejô,
Nas plesat ravnajo,
Nam godce dajô.

L. 1822. sta bili dve predstavi; rdeče tiskani gledališki list naznanja: Dones bo igran »Golfani Starec«. kratkočasnost u enim delu iz Nemškiga prestavleno od Kotzebua.[1])

Odslej ni bilo predstave do 1848. l.

III. Upliv nemškega in češkega slovstva; domači pospeševatelji.

Mi Slovenci smo mnogo bolj zavisni od nemške omike, nego se tega sami zavedamo, ker dobivamo srednješolsko in visokošolsko izomiko na nemški podlagi; tudi vsa uprava v državi, tako civilna kakor vojaška, je prešinjena nemškega duha in oprta na to podlago. Marsikateri naš pisatelj, osobito pesnik se je navduševal z nemškimi poezijami, posebno takrat, če je bil učitelj nemškega jezika in slovstva živahen in za svoj predmet vnet mož.

Zato se moramo na kratko ogledati po nemškem slovstvu, zlasti na njega klasično in romantično dôbo. Omenilo se je uže v I. zv. „*Zgodovine slovenskega slovstva*“, da važna dejstva v zgodovini uplivajo tudi na razvoj slovstva; zlata dôba v zgodovini dotičnega naroda je tudi navadno, dasi ne vselej, zlata v slovstvu; izjema se vidi v Nemcih, kajti časi Goetheja in Schillerja niso zlati[2]) v politični zgodovini Nemcev.

Nemci imajo tudi svojo dôbo reformacije (1500.—1624.); začenja se pri njih 50 let popreje nego v Slovencih in traja četrt stoletja dalje. Naši katoliški dôbi odgovarja v njih »dôba posnemanja«, od Opitzove knjige „*Deutsche Poëterei*“ do Klopstocka (1624.—1748.); pesništvo je v tej dôbi bilo učenjaško. Druga klasična dôba se razteza od Klopstocka do Goethejeve smrti (1748.—1832.); od Goethejeve smrti do sedanjih časov teče Nemcem najnovejša dôba.

Drugemu razcvitu načeluje Friderik Gottlieb Klopstock (1724.—1803.) Odgojen v Schulpforti in v Jeni, je v Švici občeval z Gleimom, potem živel 19 let

[1]) Pet. pl Radics, Lj. Zv. 1887.

[2]) »Nemški dvori so poleg najbolj neumnega blišča bili prešinjeni s praznoto, ki je kazala v popolnem nedostatku vsakeršnega domoljubja in v bedasti domišljavosti táko nravstveno zanikarnost, da bi se je ustrašil človek tudi takrat, ko bi jo bil Schlosser v svoji zgodovini slikal prečrno. Poleg tega se je bujno razvijal despotizem; zakotnjaštvo in zavratnost je kužila dvorni zrak, da so jo hudo napadali slovstveniki.« Wilh. Lindemann, Gesch. der deutschen Litteratur. V. Aufl. 470.

v Kopenhagu in 33 let v Hamburgu. Snov je zajemal umotvorom iz svete in posvetne zgodovine, n. pr. *„Messias“*, *„Salomo“*, *„David“* ali *„Vaterländische Oden“* (*„Unsere Sprache“*, *„Mein Vaterland“*), *„Hermanns Schlacht“*, *„Hermanns Tod“*, *„Hermann und Thusnelda“*. Pesen *„Hermanns Schlacht“* je posvetil cesarju Jožefu II., kateremu je bil predložil tudi načrt za akademijo na Dunaju. Začetke francoske revolucije je pozdravil z velikim veseljem in je postal celo francoski državljan.

Dasi so njegovo »Mesijado« v početku vsprejeli z velikim navdušenjem, konec vender ni več zanimal (izhajala je 24 let). Najbolj pa je uplival po svojih odah, ki so v Nemcih vzbudile več posnemalcev, n. pr. Kretschmana, Denisa. Ode so bogate lepih mislij in resnobnih nazorov; močno so uplivale na pesnika Koseskega.

Dasi se je Klopstock opiral na klasično starodavnost, je vender bolj posnemal jezik starih pesnikov nego pa bistvo starega duha in mišljenja. To pa je razkril Nemcem in po njih novejšim narodom Joachim Winckelmann iz Stendala. Po mnogoletnem kopernenju po lepi Italiji se mu je konečno vender posrečilo, da je mogel živeti delj časa na Italjanskem in tam temeljito proučiti vsa umetniška dela. Plod teh trudov je bila knjiga: *„Geschichte der Kunst des Alterthums“*. V umetelniških delih staroklasične dôbe je gledal ali si predstavljal tisti uzor človečanstva, po katerem so hrepeneli mnogi plemenito misleči ljudje na Nemškem, ker niso bili zadovoljni z obstoječimi razmerami.

Po njegovem uplivu je grško stavbarstvo, kiparstvo in slikarstvo postalo uzor novejšim umetnikom.

Njegova dela so navdušila drugega preporodnika nemškega slovstva, Gottholda Efraima Lessinga (1729.—1781.) iz Kamenic v Gornjih Lužicah. Uže njegovo ime (Lesnik) in ime rojstnega kraja kaže, da je bil slovanskega pokolenja; bil je najduhovitejši mož svoje dôbe; v Slovencih se mu more primerjati samo Levstik tako po pisateljevanju, kakor tudi po razvitku osobnih življenjskih razmer.

Kar je podrl v kritiki, to je na novo zgradil v drami; rano se je seznanil tudi z gledališčnimi igralci, od katerih se je lahko naučil tega, kar je tehnično potrebno in možno pri predstavljanju iger. Neumorno se je ogledoval po snoveh za gledališčne predstave, čital Plauta in Terenca, zajemal iz angleških, francoskih in italijanskih pisateljev ter iskal v vsakdanjem življenju primernih predmetov gledališčnim igram.

Do Lessingove dôbe je kritika bila odvisna od posameznih strank in pisateljev raznih pokrajin; Lessing se je postavil na višje stališče in je vse pisatelje, Klopstocka, Wielanda, Gellerta in druge ocenjeval po enaki meri. Po svoji knjigi *„Hamburger Dramaturgie“* je Lessing velikega pomena v nemškem in s tem tudi v svetovnem slovstvu.

Ko je Lessing ustanovil zdravo kritiko, ki je neizogiben pogoj vsakemu zdravemu napredku, je pozornost Nemcev in drugih kulturnih narodov na novo stroko obrnil Johann Gottfried Herder (1744.-1803). On se je prvi ozrl na duševno blago drugih narodov in drage volje priznal povsod to, kar je vredno priznanja; o Slovanih je začel razširjati celo preoptimistične nazore v znani knjigi: *„Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.“* Porodil se je na Vzhodnem Pruskem; kot učenca ga je vsprejel neki ruski polkovniški zdravnik v Kraljevem

Gradcu. Pa skoraj se je prepričal mladi Herder, da zdravniški stan ni zanj. Močno sta nanj uplivala Kant in modroslovski pisatelj Hamann, katerega Nemci radi imenujejo »Der nordische Weise«; ta mu je vzbudil veselje do narodnega pesništva, o katerem je spisal več sestavkov; tako razpravlja Herder v »Kritische Wälder« vprašanje o Homerjevih poezijah in pride do zaključka, da je Homer glavni zastopnik narodnega pesništva grškega. V letih 1764.—1776. je potoval po Francoskem in Nizozemskem, postal dvorni propovednik v Bückeburgu, 1776. višji župnik v Weimaru. V tej dôbi je spisal »Ueber den Ursprung der Sprache« in »Aelteste Urkunde des Menschengeschlechtes«; v tem delu trdi, da sv. pismo ni samo sveta knjiga, nego tudi izvor narodnega pesništva staroizraelskega ljudstva. To je dokazal osobito v svetopisemski knjigi „*Hiob*."

Od 1776. l. do smrti 1803. l. je imel lepo in uplivno službo kot cerkveni govornik, pospešitelj šole in pisatelj. Najvažnejše njegovo delo »Volkslieder« (1778. — 1779.) je obsegalo nemške narodne pesni, ki jih je nabral ali sam, ali pa njegovi znanci in prijatelji po Nemškem, ali pa v narodnem duhu zložene pesni starejših in sodobnih pesnikov n. pr. Simona Dachsa »Ännchen von Tharau« in Goethejevo »Heidenröslein« ter prevode narodnih pesnij, starejših in novejših, omikanih in neomikanih narodov; te prevode je prilagodil kolikor možno izvirni matici z ozirom na jezik, mero in vsebino.

Ta knjiga je imela velik upliv na druge narode, osobito na Slovane, kateri so po tem vzgledu začeli nabirati domače blago, ki po obsežnosti in vrednosti daleko prekaša enako tvarino sorodnih narodov. Prve početke tega nabiranja zasledujemo tudi v svojem slovstvu v tej dôbi, dasi se tu pa tam ni prav razumela misel, kakor to kaže Danjko; pravo je pogodil Vodnik, ker mu je bil Cojz moder Mentor.

Druga važna knjiga, ki je segala po svojih vplivih čez mejo nemškega slovstva, so »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«, dasi delo ni dovršeno. Hotel je dokazati, kako uplivajo in delujejo med seboj razne struje človeške omike, vere, umetnosti in vednosti ter prava, torej skupni napredek človeške izobraženosti. Najpoprej se govori o bivališčih, o zemljepisnih posebnostih ozemlja, o prednostih človeškega organizma pred živalskim, o tem, kako je duševni razvoj odvisen od podnebja. Nato razlaga zgodovino do srednjega veka. Za uzor si je bil postavil vero humanitete ali človekoljubja. V istem smislu je pisal tudi »Briefe zur Beförderung der Humanität.«

V 1740—1780 letih se je v Nemcih začelo živahno gibati v umetnosti in vednosti; to živahnost imenujejo sami »Sturm- und Drangperiode«; pesnik Maks Klinger je zložil zmedeno dramo »Sturm und Drang«. V verskih rečeh po vzgledu francoskih enciklopedistov niso hoteli priznavati ničesar kakor pamet; v vzgoji so zahtevali vrnitev k naravi, v pesništvu naj velja samo prirojena nadarjenost brez pravil. Na ta način so hoteli izvršiti nekaj nenavadnega, pristnega; voditelji so jim bili Homer, Ossian in Shakespeare.

Ta dôba se začenja s Herderjevimi „Fragmente« in s Schillerjevimi »Räuber«; k njim pripada tudi mladi Goethe z delom »Götz von Berlichingen«.

Spomina vreden je v nemškem slovstvu v tej dôbi tako zvani »Hainbund«, ki se je 1772. leta ustanovil v Göttingah. Odlikovali so se v njem Krist. Heyne

izvrsten razlagatelj klasičnega pesništva. Henrik Voss (1751.—1826.) nazadnje dvorni svetovalec v Heidelbergu, najbolj znan po izbornem prevodu Homerja. Družabnika sta mu bila tudi grofa Krist. in Frid. Stollberg. Shajali so se dostikrat ter si ocenjevali svoje spise in izdajali list »Der erste deutsche Musenalmanach«. Obožavali so Klopstocka.

Soroden po mišljenju in stremljenju jim je bil Gottfried Avg. Bürger (1747.—1794.) iz Mölmerswende pri Halberstadtu. Umrl je v Göttingah po nesrečnem življenju. Pot so mu kazali Shakespeare, Herder in staroangleška balada. Naši pesniki so ga radi prevajali in posnemali.

V Halli se je bilo združilo nekaj mladih pesnikov, ki so prav radi čitali Anakreonta; njim na čelu je stal Ljudovik Gleim (1717.—1803.), korar v Halberstadtu in premožen mož, podpornik in prijatelj mlajšim leposlovcem. Dopisovali so mu Klopstock, Wieland, Gessner, Lessing, Mendelssohn, Herder, Voss in drugi. Zlagal je pesnice pivcem in vojakom. V Slovencih ga je posnemal Volkmer, veseli pesnik Slovenskih Goric, in Vodnik. Gleim pa je vender bolj na glasu kot mecen nego pesnik.

Basni je zlagal Fürchtegott Gellert iz Freiberga, po vsem Nemškem priljubljen po vzornem življenju in ljubeznivem značaju. Njegove »Basni in pripovedke« so edina knjiga v minolem stoletju, ki je postala narodna; tudi po njegovih basnih je Volkmer nekatere prikrojil.

Za Napoleonovih časov se je oglasilo mnogo nemških, avstrijskih in neavstrijskih pesnikov, ki so budili v boj proti Francozom. Med neavstrijskimi se odlikuje Moritz Arndt (1769. — 1860.) iz Rügena, znan po zbirki »*Lieder für Deutsche*«. Theodor Körner (1791. — 1813.), na Dunaju živeč kot gledališčni pesnik, slavil je smrt za domovino v drami »Zriny« in zlagal navdušene bojne pesni.

Med avstrijskimi Nemci se odlikujeta Franz Castelli (1781.—1862.) z Dunaja po vojaških pesnih, po oklicu na vojake in narod ter po svojem »*Kriegslied für die oesterreichische Armee*«; (Napoleon ga je radi tega prognal) ter Heinrich pl. Collin (1772. — 1811.) tudi z Dunaja, ki se je bil 1809. l. sam vojskoval kot nadporočnik; njegove pesni je prevajal na slovenski jezik Primic; od strani vlade so jih tudi poslali v Ljubljano, da bi jih prevedli na slovenski jezik, ali odgovorilo se je, da imajo že domače vojaške (Vodnikove) pesni. Collinove »*Landwehrlieder*« so se priljubile po vsej Avstriji.

Mnogo bolj nego Goethe se je slovenskim pesnikom prikupil Schiller, čigar upliv nahajamo v Vodnikovi ter Bleiweisovi dôbi (Koseski, Cegnar). Porojen 1759. l. v Marbachu bíti je moral boj skoro vse svoje življenje ter gledati bledi skrbi v obraz, v tem ko je Goethe kakor knez korakal brezskrbno skoz življenje. Tako so tudi njegove poezije boj za idejal, boj za najplemenitejše blago človečanstva: svobodo, harmonijo in lepoto. Ker se pa njegov upliv kaže bolj v poznejši dôbi našega slovstva, govorimo o njem drugod obširneje; samo to bodi omenjeno zdaj, da se uže v Jarnikovi knjigi „*Zber lepih naukov*" 1814. l. nahaja prevod Schillerjeve pesni „*Gang nach dem Eisenhammer.*"

Koncem XVIII. stoletja se je začelo živahno duševno gibanje tudi v Slovanih. Bolgari in Srbi, tlačeni pod turškim jarmom, so se dvigali, Čehi, Hrvatje in Slovenci so se vzbujali po dolgotrajnem

mrtvilu; Rusi, ki so bili neodvisni in mogočni, in Poljaki, ravnokar izgubivši samostalnost pa naslanjaje se na slavno zgodovino ter bogato slovstvo, so se začeli razvijati krepkeje. Temu se ne bodemo čudili, saj je tudi germanske in romanske narode prešinila moč novega življenja; francoska revolucija je skušala državne oblike osnovati na novih podstavah, nemško modroslovje in prvo upoznavanje narodne poezije je močno uplivalo na razne narode evropske.

To dôbo smemo imenovati narodni preporod — renesanso — ki ima v raznih slovanskih plemenih razne vzroke. V Slovencih, Malorusih, Lužiških Srbih in Slovakih se naslanja na razvitek narodnega jezika; ta razvitek teži samo po narodni enakopravnosti. Narodi sè slavno minolostjo, n. pr. Hrvatje, Srbi, Čehi in Poljaki se ozirajo v srečno dôbo slovstvenega dela ali državne samostalnosti.

Kdor hoče dospeti do samostalnosti ali vsaj enakopravnosti, mora biti ponosen in samozavesten, ponosen in samozavesten pa je samo ta, ki pozna svoje vrline; saj poje pesnik: »Kdor zaničuje se sam, podlaga je ptujčevi pêti.«

Uprav v tej dôbi slovanski rodoljubi radi naglašajo lepoto domače besede, n. pr. Vodnik v »Ljubljanskih Novicah«: *„Povedanje od slovenskega jezika“*, ki ga je Bleiweis ponatisnil v »Novicah« 1849. leta. Na enak način je v Čehih Balbin (1621.—1688.) skušal obuditi narodno zavest; bavil se je s češko zgodovino ter spisal topel zagovor češkega jezika, ki ga je Fr. Pelcel pozneje objavil z naslovom: »Dissertatio apologetica pro lingua sclavonica praecipue bohemica, Pragae 1775.« Na češki jezik je prevel to knjigo E. Tonner 1869. l. Nejedly, Pelcelov naslednik na češki stolici praškega vseučilišča, je izdajal 1806—1808. l. časopis »Hlasatel česky«; v prvem letniku je spis »Pogovor o češkem jeziku« zagovarjal pravice češčine tako živo, da je Šafařika in Palackega vnel za češko stvar. V istem smislu je Karol Tham 1783. leta objavil »Obrambo češkega jezika«, pišoč: »Znano je, da so se pred tremi leti uvedle takozvane ordonance, ki so kakor lačni volkovi v vseh pokrajinah čeških preiskale vsak kotiček. Če so našli kako češko knjigo, dobro ali slabo, vzeli so jo s silo, ne da bi razumeli kaj, ter jo raztrgali ali sežgali.«

Mihael Durič (1738.—1802.), orijentalist in navdušen preiskovalec slovanske minolosti, je spisal delo: Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae

universae Slavorum gentis« l. 1793., ki bi imelo obsegati politično, cerkveno, slovstveno in kulturno zgodovino stare dôbe slovanskih narodov, pa se delo ni nadaljevalo.

Njegov učenec in tovariš je bil Fran Procházka (1749 do 1809.), ki je vsled želje cesarice Marije Terezije na novo izdal katoliško biblijo 1778—1780. in 1804. l.; v tem obziru je enak našemu Japlju. Dobrovsky je to delo imenoval klasično. Objavljal je tudi stare češke knjige na novo.

Poprejšnji pisatelji so silno pačili češčino, kakor M. Pohlin slovenščino. Tako je ravnal Ivan Pohl, komornik na Dunajskem dvoru in hkrati učitelj češčine Jožeaf II.; zato mislijo češki zgodovinarji, da je Jožef uprav radi te popačenosti in radi neokretnega učnega načina postal nasprotnik češkemu jeziku.

Najodličnejši mož v tej dôbi pa je bil Jožef Dobrovsky, ki je močno uplival na Kopitarja, torej posredno tudi na razvitek slovenstva.

Josip Dobrovsky[1]) (1753.—1829.) iz Dermeta blizu Rabe na Ogrskem, je bil vzgojen popolnem v nemškem duhu in se je češčine naučil šele v Nemškem Brodu. Osemnajst let star je postal učitelj modroslovja; kot bogoslovec se je učil jutrovskih jezikov in je o tem predmetu napisal nekaj sestavkov v »Orientalische Bibliothek«. Ko je bil razpuščen jezuvitski red, postal je domači učitelj v rodbini grofa Ant. Nostica; odgojo mladih grofov je vodil zaslužni rodoljub Pelcel, ki je v Dobrovskem vzbudil veselje do češkega slovstva in jezika. Bil je Dobrovsky nekaj časa vodja semenišču v Olomucu, ali večji del svojega življenja je preživel na gostoljubnih dvorih čeških plemenitašev.

Ud »Česke společnosti nauk«, ustanovljene in izpremenjene v »Kraljevsko društvo znanostij«, je napisal mnogo razprav zgodovinske vsebine; potem je prestopil na polje jezikoslovno, spisavši: »Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779«; »Böhmische und Mährische Litteratur«; »Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren« 1786—1787, »Geschichte der böhmischen Litteratur« 1792.

S temi spisi se je bolj in bolj bližal strogemu jezikoslovju. Naš rojak Kopitar, katerega so vzbudili njegovi spisi, ga je vedno

[1]) Fr. Kovačič, Josip Dobrowsky, »Dom in Svet« 1895; druge vire podaja Pypin in Spasovič, Gesch. d. slav. Lit., II. 187.

naganjal, naj smatra kot cilj svojemu življenju to, da napiše staroslovensko ali cerkveno-slovansko slovnico. Vender pa je hotel razjasniti poprej še podrobnosti v zgradbi češčine; ob to je napisal razpravo: Die Bildsamkeit der slawischen Sprachen an der Bildung der Substantiva und Adjectiva in der böhmischen Sprache dargestellt. Častno sodbo je izrekel o tem delu Josip Jugmann.

Nehoté in nevedé je on v tej dôbi največ storil za preporod tako češkega naroda, kakor sploh vsega slovanskega plemena izven Rusov: postavil je češkemu jeziku trdna slovniška tla.

Za ostala slovanska plemena je storil največ s knjigo „*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris.*“ 1822. leta. To delo sta izdelala Čeh in Slovenec. Tako dolgo ga je naganjal naš rojak Kopitar, da je Dobrovsky prišel 1820. l. na Dunaj, kjer je ostal osemnajst mesecev, da sta mogla delati vzajemno. Vkljub temu sporazumljenju sta si bila nasprotna gledé vprašanja o domovini starega cerkveno-slovanskega jezika in gledé starosti glagolice ter cirilice.

Dobrovskega ime je zaslovelo po vsej Evropi; po svojem bistroumju in obsežnih znanostih se prišteva prvim učenjakom tadanje dôbe.

L. 1809. je izdal knjigo »Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache.« Čeh [1]) je ocenil slovensko, Slovenec je ocenil češko slovnico. Iz Kopitarjeve slovnice šele je Dobrovsky posnel pravo sliko slovenskega jezika, ki ga je poprej nizko cenil, ker ga je znal le iz Pohlinovih spisov. Po uplivu in vzgledu te češke slovnice je spisal Metelko znamenito svoje delo »Lehrgebäude der slovenischen Sprache« 1825. l.

Dobrovsky je 1810. leta izdal „*Slavina*“, v nemškem jeziku pisan časopis za slovansko vedo, ki se je 1814. leta izpremenil v „*Slovanko*“. *Slavin* je imel tako važne sestavke, da se je 1834. leta ponatisnil.

Število čeških rodoljubov je bilo tako pičlo, da Dobrovsky sam ni gojil nade več, da bi se mogel češki narod še kdaj vzbuditi v novo življenje; zato je pisal večinoma nemški ali latinski.

Mi Slovenci nimamo in nismo imeli bogatih in plemenitih podpornikov, kakor so bili na Češkem Sternbergi, Nostici, Černini id.,

[1]) Dobrovsky je ocenil Kopitarjevo slovnico, Kopitar pa slovnico Dobrovskega.

zato se pa moramo hvaležne izkazati tistim možem, ki so se k nam prišedši pri nas udomačili: tak mož je bil

baron Žiga Cojz.

Rodbina Cojzov je laškega pokolenja. Mihael Angelo Cojz iz Bergama je bil trgovec srednjih razmer; preselivši se pa v Trst si je z bistrim umom in nenavadno pridnostjo pridobil toliko premoženja, da je kot eden najbogatejših Tržačanov za časa Marije Terezije po sedemletni vojski blagodušno poklonil 40.000 gld. državi; cesarica ga je radi tega povzdignila v baronovski stan z naslovom »baron Cojz Edelsteinski«, ker pomeni Zoja (po toskanskem narečju gioja) biser. Po smrti prve žene se je oženil s Kranjico pl. Kapusovo, ki je 23. novembra 1747. leta porojenega sina Žigo naučila lepo slovenski govoriti; slovenščino kot materin jezik je Žiga iskreno ljubil ves čas svojega življenja.

Rodbina Cojzova se je pozneje preselila v Ljubljano, kjer je mladi Žiga dovršil prve šole, višje pa v viteški akademiji v Reggio. Pesniško nadarjen mladenič je v laškem jeziku zložil marsikatero pesmico. Stari oče ga je poklical potem domóv in mu izročil veliko obrt in kupčijo, posebno z železom; kajti štajersko, koroško in kranjsko železo so takrat po Jadranskem in Sredozemskem morju prevažali po širnem svetu. Da bi zmogel Žiga tako važno nalogo, se je temeljito poprijel naravoslovja in matematike, pa tudi modroslovja, ki spopolnjuje pravo omiko.

Brigal se je kmalu Cojz tudi za druge za vso deželo koristne stvari, n. pr. osušenje ljubljanskega barja; šele 25 let starega ga je kmetijska družba poprosila, naj jo podpira z umom in dejanjem. V letih 1775—1777. so skušali inozemci uvažati železo in izpodkopati domačo obrt; on pa je v Ljubljano pozval pametne kovače in rudarje, da so preiskavali ptuje blago, potoval sam po Nemškem, Holandskem, Angleškem, Francoskem in Laškem, da bi videl, kako tam izdelujejo železo in jeklino, in se posvetoval z učenimi rudoslovci in kemiki, da bi domačo obrt rešil pogube. Pri tem je sam napredoval v teh strokah v toliki meri, da je zaslul kot strokovnjak: učeni rudninoslovec Werner je imenoval neko rudnino »Zoisit«. Njegovo krasno zbirko rudnin hrani zdaj ljubljanski muzej.

Njegov brat Dragotin je bil učen rastlinoslovec; njemu na slavo se imenuje dvoje cvetlic »Campanula« in »Viola Zoisii«.

Žigo pa je zanimalo vse naravoznanstvo; na Gorenjskem, kjer je imel svoje fužine, je prehodil vse hribe in doline; poseben ljubljenec mu je bil sivi Triglav.

Če je kak znamenit ptuj naravoslovec prišel na Kranjsko, vsacega so napotili naravnost k Cojzu.

Rad je vstopil na svojih potovanjih v bajtico revnega delavca ali bornega rokodelca in popraševal, kako se pravi temu ali onemu orodju; povsod so ljudomilega moža sprejemali z veseljem.

Podpiral je reveže na vse strani. Pripovedovalo se je, da je za časa lakote po francoskih vojskah dobil posebno vrsto ajde iz Češkega in jo delil med narod; tej ajdi so dali ime »Zojzla.«

Kakor za gmotno, tako se je brigal tudi za duševno stanje v ožji svoji domovini; uvidel je, kako zapuščen je slovenski narod gledé omike; prizadeval si je tedaj na vse načine širiti omiko njegovo: Vodnika je navduševal za pesništvo, ga učil in bodril, podpiral ga in mu popravljal spise ter naglašal, kako potrebna sta slovnica in slovar slovenski. Kumerdejevo slovnico je popravljal z Linhartom vred; nagovarjal je Vodnika, naj pomaga sestavljati slovar.

Kopitar je prišel v njegovo hišo kot domači učitelj nekega baronovega sinovca, pa je ostal pozneje, ko je sinovec odšel uže na Dunaj, še osem let kot tajnik v Cojzovi hiši. Te razmere so odločile, da je postal Kopitar slavist.

Linhartu je pomagal Cojz posloveniti W o l s t e i n o v e živinozdravniške *„Bukve od kug in bolezen“*, ki so se natisnile v Ljubljani 1792. l.; istemu je pomagal prirejati za slovensko gledišče igri *„Županova Micika“* in *„Matiček se ženi“*. Cojz je pripravil plemenito gospôdo, da so predstavljali te igri; on je tudi priredil včasih slovenske pesni, katere so laški igralci ali igralke sred igre zapeli občinstvu na veliko radost.

Bistroumnemu Abr. Jak. Penzelnu, ki je prevel Dio Kassija in prevod zastavil, je rešil ta prevod za 300 gld. in mu ga podaril, da ga je dokončal.

Ta izborni mož pa je bil hrom celih 22 let in ni mogel zapustiti svojega stanovanja. Leta 1779. se ga je lotil protin in mu naposled popolnem uničil noge. L. 1793. je bil zadnjikrat na svojih fužinah v Bohinju. Napravil si je voziček s tremi kolesi, spredaj mizico za knjigo in papir, in se tako vozil po svojem stanovanju, ki je imelo sedemnajst sôb. V tem oziru je enak našemu pesniku-mučeniku Josipu Cimpermanu, ki je ohromel v 13. letu svoje dôbe.

V priznanje zaslug je dobil od cesarja Franca komandêrski križ Leopoldovega reda.

Umrl je istega leta kakor Vodnik, 1819. l. 10. novembra; ob pogrebu se je vsa Ljubljana zavila v črno obleko.

Anton Rudež[1])

je bil porojen 8. aprila 1757. l. v Kobilji glavi na goriškem Krasu, in je prišel 1789. l. k grofu Kobenclu v Ribnico za graščinskega uradnika, ter kupil 1809. l. ribniško graščino in več drugih posestev. Pri njem je bil Valentin Vodnik kot ribniški kapelan vsakdanji gost; tudi iz Bohinja mu je Vodnik dopisoval.

Njegov sin Anton, porojen 30. avgusta 1793. l., je prišel po dovršenih šolah 1809. l. na Dunaj in je stanoval pri Ljubljančanu dr. Koglu s Kopitarjem vred, ki ga je navdušil za slovanstvo. L. 1810. sta potovala čez Prago in Draždane v Weimar k Goetheju in se čez Norimberg, Monakovo, Inomost vrnila v Ribnico. Odtod je Rudež pošiljal redke besede Kopitarju za njegove jezikoslovne spise, spisal dva temeljita članka v nemškem jeziku o Kočevju in bil sploh velik prijatelj slovenski knjigi.

Franc Bile,

porojen okoli 1784. l. v Bistrici na Notranjskem, je izvrstno dokončal latinske in bogoslovske nauke, služboval v Tomaju, Postojni, Trnovem in Harijah in umrl 5. maja 1841. l.

Znal je dobro srbski in ruski, zlagal pesmice, bil spreten govornik, nabiral Vodniku besede za slovar in mu zložil tudi žalostinko.

Franc Hladnik,

porojen 29. sušca 1773. l. v Idriji, je v Ljubljani bogoslovje skončavši bil 1796. l. posvečen v duhovnika, potem je bil do 1814. l. učitelj nemških, latinskih in modroslovskih šol in skoro 26 let vodja latinskih šol. Od l. 1800. se je pečal posebno z rastlinstvom in je prišel na sled marsikateri dotlej še nepoznani rastlini. Vsled njegovih trudov se je v Ljubljani otvoril botaniški vrt, v katerem je bil Hladnik

---

[1]) Tacih mož, kakor sta bila Cojz in Rudež, so imeli Čehi več. Plemenitaš Ignacij Born (1742—1791.) je bil učen mineralog, visoko izobražen in prostomisleč mož, ki se je posebno trudil, da se je na Češkem ustanovilo učeno društvo; 1784. leta je dobilo ime »kraljevsko društvo znanostij.« — V razvitku hrvatskega slovstva v Dalmaciji v XVIII. stoletju navaja Ljubić, Ogledalo, II. 417, škofa Zmajevića Viska kot prvega in zadnjega mecenata; podpiral je pisatelje in mnogo sam napisal na korist veri in narodu.

1810—1834. l. zelo vesten varuh in je botaniko učil brezplačno. L. 1836. je podaril svojo knjižnico licejalni biblijoteki, svojo zbirko zelišč pa kranjskemu muzeju. Umrl je 25. novembra 1844. l.

Botanik je zaslovel takó, da so ga dostikrat strokovnjaki izven ožje domače dežele prašali za svèt. L. 1818. ga je počastil cesar z zlato svetinjo.

Ugodno je uplival na vzbujenje slovenske zavesti J. A Zupančič, porojen v Ljubljani 22. maja 1788. l. Kot učitelj v neki plemenitaški hiši počel se je pečati s pesništvom in zgodovino. Za gimnazijskega učitelja je služboval v Ljubljani, Celju, Mariboru in Kopru, kjer je umrl 26. julija 1833. leta. V raznih nemških listih je izdajal svoje lirične pesni, spisal »Potovanje iz Celja v Sevnico«. Vzbujal je v svojih učencih ljubezen do slovenščine.

IV. a) Slovstveni pregled od 1790. do 1815. l. b) Slovenski pravopisi.

a) Slovstveni pregled.

Dôba od 1790. do 1848. l. je silno važna ne le za Slovence nego tudi za druge Slovane, živeče v Avstriji, in za vse cesarstvo sploh. Obsega samo pol stoletja, pa je polna tako raznovrstnih idej in struj, da ni možno naslikati je v enotni podobi. Mi si ogledamo v eni sliki čas svetovne vojske, ki je pretresla skorej vse evropske narode in je vzbudila povsod goreče nade o »slobodi zlati«. Tudi pisatelji nemške slovstvene zgodovine opisujejo dôbo »svetovne vojske« radi posebej. Slovencem je njih prvi pesnik Vodnik umrl kratko pred ljubljanskim kongresom, ki je konečno dal novo sliko Evropi.

Značilna stran te dôbe je začetek izvirnega klasičnega pesništva, začetek pravega znanstvenega preiskovanja slovenskega jezika, začetek kritičnega preiskavanja domače zgodovine; pojavljanje slovenskega jezika v šoli, uradu in sploh v javnosti, n. pr. v gledališču; začetek časnikarstva; nabožno slovstvo pa je stopilo nekoliko na stran.

Najodličnejši zastopnik nabožne stroke Mat. Ravnikar ni izdajal novih molitvenikov, nego prirejal stare v tako lepi obliki, da ga smemo po pravici imenovati očeta pravilne slovenske proze. Kar je nabožno slovstvo izgubilo v vsebini, pridobilo je v obliki.

Ene pridobitve pa se sme v tej dôbi veseliti nabožno slovstvo, namreč prevoda svetega pisma, prvega prevoda v katoliškem smislu. Goreče je to podjetje podpiral jožefinski škof grof Herberstein v Ljubljani. Bodi mimogredé povedano tu, da so tudi Čehi dobili v tej dôbi klasičen prevod svetega pisma po uplivu Marije Terezije. Izvršila je slovenski prevod družba omikanih in vnetih duhovnikov, katerim se je pridružil posvetnjak Blaž Kumerdej, slovenski vzgojevatelj te dôbe.

Prvi pesniški poskusi našega prvega pravega pesnika — Vodnika — so gola posnemanja grških in latinskih vzgledov. To nam kažejo njegovi prevodi Anakreontovih pesnij, kakor tudi dve izvirni pesni, v katerih opeva Marijo Terezijo ter na Dunaj odhajajočega Marka Pohlina. Ko mu je pa svetoval Cojz, naj si iz klasičnega slovstva izbere samo Horacija za voditelja, naj namesto ostalih starih pesnikov jemlje v poštev narodno poezijo slovensko: takrat se nam je vzgojil prvi pravi pesnik slovenski. Vodnik sam je začel nabirati narodne pesni, kajti zanimanje zanje je začel vzbujati Herder, kakor smo videli v poprejšnjem oddelku. S tem, da se je začelo ozirati na narodno poezijo, se je pesnikom pokazala nova snov in nova oblika.

Ves upliv, ki ga je imela narodna poezija na razvitek našega slovstva, ogledamo si pobliže v Bleiweisovi dôbi, kjer je odločen častni prostor možem, ki so se bavili z nabiranjem narodnega blaga; v tej dôbi pa se morajo označiti vsaj početki tega gibanja. Radi tega postavljamo v tej dôbi pesništvo na prvo mesto, saj se nam šele zdaj predočujejo izvirne pesni klasične vrednosti, ker se je pesnik učil pri prostem narodu. Omejeno je slovensko pesništvo še na lirsko stroko, iz epske se javljajo samo balade in romance. Ker prav za prav le leposlovje stvarja slovstvo, se naše pismenstvo začenja v pravem pomenu besede šele s francosko revolucijo. Vodnik je torej začetnik našega slovstva, živeč in delujoč v sredini slovenskega ozemlja.

Pod uplivom Lessinga, Gellerta in Gleima je Leopold Volkmer, »veseli pesnik Slovenskih goric«, zlagal basni in pripovedke; tudi slikovita Koroška ni bila brez pesniškega glasu, samo na Primorskem je muza še spala. Vojaške pesni je na Štajerskem po nemškem vzoru zlagal Primic, dočim so na Kranjskem mogli kazati na Vodnikove »Pesmi za brambovce«.

Ne po izvirnosti, nego po jako prikupni obliki so prijale slovenskemu in nemškemu občinstvu v Ljubljani gledališčne igre, katere je priredjal Linhart; predstavljale so jih najodličnejše osebe iz rodbin slovenske prestolnice.

Ni pa treba, da bi prvi pesniki kakega naroda bili ženijalni; razmere jim nalagajo še raznovrsten drug posel. Uprav omenjena Linhart in Vodnik sta ledino orala tudi v zgodovinski stroki. Obširnejše delo Linhartovo se ni moglo dovršiti radi prerane smrti pisateljeve; Vodnikova knjiga pa je rabila šolam do 1848. l. Da so se razni narodi ali prav za prav njih zgodovinarji ozirali v minolost, to so povzročili romantiki s svojimi nazori.

To, kar sta za osnovne šole začela ustanavljati Kumerdej in grof Edling, so potem nadaljevali drugi; zopet vidimo pri delu Valentina Vodnika: 1812. l. je izdal Abecednik v treh jezikih, in zahteval v predgovoru, da se mora mladina poučevati v materinščini; njegov naslednik je bil škof Ravnikar, ki je 1816. l. izdal »Abecednik za šole na kmetih«.

Na Štajerskem sta delala v tem smislu Primic in Danjko. Primcu gre zasluga, da je prvi izdal »Abecednik«. Z navdušenjem so sestavljena njegova »Nemško-slovenska branja«, v katerih govori med drugim tudi o zgodovini starih Slovanov.

Vodnik je spisal tudi potrebne praktične knjige za slovniški pouk slovenskega jezika 1811. l. V predgovoru naglaša, da so Slovenci izdali uže več slovnic svojega jezika v nemškem jeziku, in kaže na Ruse in Srbe, ker so v tem obziru podali lep vzgled za materino besedo izdavši slovnice v materinem jeziku. Vodnikova knjižica je imela dvojni namen: slovenščini izbojevati primerno mesto v šolskem poduku in širiti jo med omikanci. Znanstvene slovnice slovenskega jezika pa Vodnik ni zmogel, ker si radi preraznovrstne delavnosti ni mogel prisvojiti dovolj filološke izobraženosti. Ravnikar je tudi poskrbel za berilo s tem, da je Debevčevo 1809. l. sestavljeno knjigo »Male povesti za šole na kmetih« popravil in na novo izdal.

Ta prizadevanja na Kranjskem je dopolnil Jarnik na Koroškem 1814. l. s knjigo »Zber lepih ukov za Slovensko mladino.« V predgovoru pripoveduje, da je 1808. l. izdana Kopitarjeva slovnica odkazala slovnici novo pot; Jarnikova knjižica obsega pripovesti, prislovice, Ezopove basni in celo prevod Schillerjeve pesni »Gang nach dem Eisenhammer«.

Znanstveno podlago slovenski slovnici pa je položil Kopitar 1808. l. s svojo slovnico, čije uplivi so se koj pokazali v Ravnikarjevih spisih; tudi drugim slovanskim učenjakom je pokazala pravo bistvo našega jezika in povzdignila njegov ugled v sorodnih slovanskih plemenih; saj Dobrovsky sam priznaje Kopitarju, da odslej drugače sodi o slovenščini. Ta slovnica je domačemu in ptujemu svetu pokazala pravilnost in lepoto slovenskega jezika ter podala temeljit pregled zgodovine slovenskega pravopisa in slovstva do one dôbe. Dokler vsako slovansko pleme ni imelo take slovnice, se tudi primerjalna slovnica slovanska ni mogla spisati; zato so se izjalovili Kumerdejevi in Japljevi poskusi. Kopitarjevo slovnico je Franc Weissenthurn priredil za Italijane. Poleg Kopitarja je Jurij Zelenko na Štajerskem izginil s svojim delom. V tej dôbi sta izšli tudi dve slovnici tujih jezikov: Vodnik je seznanil Slovence s francoščino, Kiošič z ogrščino.

Stolica slovenskega jezika na graškem liceju.[1]

Dolgo so se zanemarjala učilišča, kjer bi se štajerski Slovenci mogli učiti materinščine. Uradniki, ki so službovali v Slovencih, so se slovenščine učili od neukih ljudij, od slovenskih poslov in slug. Vitez Josip de Varena, predstojnik finančne prokurature v Gradcu, je gubernijalnega svetovalca Justelna, rojenega Čeha, opozoril, kako potrebna bi bila stolica slovenskega jezika; ta zopet je skušal štajerske stanove preveriti o potrebi take naprave; vsled tega so deželni stanovi predlagali, naj se imenuje učitelj z letno plačo 1000 goldinarjev, da se mladeniči temeljito naučé tega jezika, čemur gotovo treba večletnega nauka, mnogo praktičnega vežbanja v govorici. Deželni zbor je ukrenil dné 30. novembra 1810. l., da se namesti učitelj s 500 gld. letne plače. Podpiral je misel gimnazijski ravnatelj Rainer v Gradcu s tem dostavkom, da bi stolica bolje kazala v pravoslovje. Temu se je upiral ravnatelj pravoslovja in je temveč predlagal, naj se na mariborski in celjski gimnaziji uči slovenščina. Leta 1811. so se udeležili natečaja Ivan Šmigavec, Ivan Primic in Franc Cvetko. Službo je dobil Primic z dnem 19. februvarija 1812. l. in letne plače 300 gld.

Po Primčevi smrti 1818. l. je bila stolica do 1822. l. brez učitelja. Med drugimi je stolico živo zagovarjal Schneller, pro-

[1]) I. Macun, Kr. 81, 297—301, 341—344.

fesor zgodovine; zato se je začasno ustanovila za tri leta. Oglasilo se je 14 prosilcev; zmagal je začasno Koloman Kvas (Quas), izučen pravnik; učil je po tri ure na teden. L 1834. se je plača povišala na 400 gld. Tekmovali so Murko, Kvas in Rottman; sedaj je za stalno dobil službo Kvas.

Tako je bilo do leta 1849., ko se je učni načrt preosnoval; gimnazija je dobila osem razredov. Kvas je učil na gimnaziji in na vseučilišču do 1851. l. Nasledniki so mu bili Lovro Tomin, Vinkovič, Feregg, Vidovič, Magdič, Josip Drobnič, eno leto A. Skubic, osem let Franjo Bračko, od 1870. l. dalje Ivan Macun. Na vseučilišču je ostal Kvas do 1867. l. Še predno je odstopil, se je habilitoval na vseučilišču dr. G. Krek, ki je potem postal redni profesor slovanske filologije. Razven Kreka noben teh učiteljev ni vzgojil slovenskih pisateljev.

Mnogo važnejša za naše slovstvo pa je bila stolica slovenskega jezika, ki se je 1817. leta po naporih barona Cojza, Kopitarja in Ravnikarja ustanovila v Ljubljani za bogoslovce drugega tečaja. Predavanja so smeli poslušati tudi posvetnjaki.

Dočim je graška stolica bila ustanovljena prav za prav za Nemce, je ljubljanska odgajala slovenske pisatelje, saj je na njej mnogo let učil Metelko.

V zakonodajstvu se je slovenščina rabila v širšem pomenu in obsegu, nego bi se mislilo na prvi mah. Uže Marka Pohlin je slovenil cesarske ukaze; za časa francoskih vojsk so se razglasi objavljali v francoskem in slovenskem, pozneje v nemškem in slovenskem jeziku.

Narodno gospodarstvo je gojil Pavel Ješenak na Štajerskem, koledarstvo se je močno razvijalo na Kranjskem, Vodnik je babicam in kuharicam pisal poučne knjige.

Breme prvega časnikarskega poskusa je nosil Vodnik sam, ki je od 1796. do 1800. l. urejeval »Ljubljanske novice«.

b) Slovenski pravopisi:

bohoričica, metelčica, danjčica, gajica. (Abecedna vojska.)

Slovencem sta rabili v pismu glagolica in cirilica do 16. stoletja, v nekaterih krajih po Istri glagolica še pozneje; po uplivu rimske cerkve pa ju je odrinila latinica, tako da imamo od 1550. l. samo v latinici pisane knjige, izvzemši prvi dve v nemškem pravopisu izdani knjižici.

Najstarejša knjižna spomenika slovenska, brižinski iz X. in ljubljanski iz XV. stoletja, nimata doslednega pravopisa. Prvim našim pisateljem ni prijala niti nepopolna in nerodna nemška, niti cirilska pisava. Trubar pravi v predgovoru k evangeliju svetega Matevža iz 1555. l.:

»Mi smo Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovemi buhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji štaltnu in zastopnu pisati, da bi preveliko puhštabov ali konsonantov k' ani silabi ne jemali.«

Da se vidi jasneje, kako je pisal Trubar, bodi v vzgled odstavek iz njegovega »Katekizma iz dvejma izlagama« 1775.

Aydovſki boguui zhes Elemente. Zhes Ogen imaio tiga Boga Jovem, zhes lufft Junonem, zhes Murie Neptunum, zhes Pekal Plutonem, Ty Svetniki pag ſo: Zhes Ogen Sv. Agata inu Sv. Florian, zhes Murie inu vode Sv. Niklaush, Zhes Lufft, Veitre, oblake, zhes Tozho inu Tresk ſo ty Svetniki, katerim prauio Samonaſtniki (!), tim iſtim po leitu Gorne Mashe bero, Shcryshi po Cerquah inu po Puli hodio.

Trubarjev sotrudnik, Krelj, se ni strogo držal njegovih načel. Okolu 1580. l so deželni stanovi kranjski ukrenili izdati Dalmatinov prevod »Svetega pisma«; za tako veliko delo je trebalo ustanoviti dosleden pravopis in sploh se izreči, je-li delo vredno, da se izda. V ta namen je bil sestavljen poseben odbor veščakov, ki so navedeni poimence pri Dalmatinu. Vsled naročila tega odbora je spisal Bohorič slovnico: »Arcticae Horulae« 1584. leta in je Trubarjevo ter Kreljevo pisavo uredil tako-le: *c* = *z*, *č* = *zh*. *s* = *ſ*, *š* = *ſh*. *z* = *s*, *ž* = *sh*.

Za časa protireformacije so bile prepovedane protestantovske knjige in Bohoričeva slovnica ter so prišle le malo med ljudi; marsikateri pisatelj pa se še potrudil ni, da bi se izobrazil v materinščini. Gregor Alasia de Somaripa je za svoj slovar neukretno in nedosledno prikrojil italijanski pravopis, n. pr.:

Kir ochie u nebu priti,
Ta ima ocraniti
Tic deſſet zapouedi,
On veruie u aniga Bogà
Sprauiga od ſoiga farzà
Inu ſoiga bliſniga.

Hipolit novomeški 1711. leta ni znal za Bohoriča; Kastelec 1678. l. trdi, da »kranjsko narečje nima slovnice«, Marka Pohlin si je 1768. l. napravil svoj pravopis; dosledne pisave

sikavcev in šumevcev ne zasledimo v 17. in v prvi polovici 18. stoletja; šele Jožef Hasl na Štajerskem 1770. l. in na Koroškem Gutsman delata razloček med *s* in *ʃ*; prvi piše: »Tu kratku *s* sim od tiga dolgiga *ʃ* inu ta dva čerka, ali Pukštaba *sh* sim skerbnu od unih dveh *ʃh* rezločil, brez kateriga rezločka kratku nikar ni kranyske bukve prav brati, da narečem zastopiti.«

Bohoričeva načela so sploh obveljala šele začetkom tega stoletja; bistroumni jezikoslovci so pa uže obžalovali poprej, da Slovenci nimajo primernega pravopisa. J. Z. V. Popović je opomnil uže 1750. l., da je v »Slovanih raba latinskih pismenk sramoten ostanek rimskega jarma«.

V prvih dveh desetletjih se je tedaj začelo gledé pravopisa živahno gibanje v slovenskem slovstvu; zgorej omenjeni Primic je ustanovil 1810. l. v Gradcu »Societas slovenica«, čije udje so bili razven Primca Šmigavec, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempelj in Jaklin.

Bržkone najmarljivejši izmed vseh je bil Danjko. L. 1816. je izdal »Začetek vučenja Slovenskega po nedelah« in stopil s tem delcem med slovenske pisatelje. V tem so sklicali na Dunaj konferenco slovenskih jezikoslovcev, naj se končno ustanovi, če možno, vseslovanski pravopis; posvetovanje je bilo brezuspešno. Danjko je hotel po svoje pripomoči, da se uvede primernejši pravopis; izdal je torej 1824. l. svojo slovnico v novem pravopisu — v danjčici — (ki se nahaja na preglednici koncem te knjige). V tem pravopisu je izdal Danjko petnajst knjig, ki so se baje v 50.000 izvodih razširile v Slovencih na Štajerskem. Ker je nastopnega leta izdal Metelko svojo slovnico v »metelčici«, je moral nastati boj med »novoštajersko« in »novokranjsko« abecedo.

L. 1827. je bil nekdo v graškem listu *„Der Aufmerksame“* priporočil »danjčico« za občeslovansko abecedo. Temu priporočilu se je uprl Bl. Potočnik v št. 56. istega časnika, češ, Danjko je slovnico sam namenil samo Slovencem štajerskim in ogrskim; Kranjci, Korošci in južnoštajerski Slovenci bi ne hoteli sprejeti danjčice, ker se njene črke pripisujejo glasom, ki jih niso imele nikdar.

Njemu odgovarja *„Anonymus“* v št. 79. časnika *„Der Aufmerksame“* v spisu *„Ueber die Bemerkungen des illyrischen Blattes zu dem Aufsatze des Aufmerksamen, das slavische Alphabet betreffend,“*

da se mora prednost dati danjčici in ne metelčici, ker je danjčica prišla prej na svitlo.

Istega leta je vlada naročila sekovskemu škofijstvu, naj sporazumljeno z labodskim preloži na slovenski jezik novo uveden Machnerjev abecednik; naprosili so se Kvas, Rižner, Danjko, Krempelj, Harman (župnik v Št. Petru pod Mariborom), Alič in Slomšek, naj povedó svoje mnenje, kako se naj to delo izvrši. Danjko je dovršil prevod 1828. l.; upirali so se temu delu iz pravopisnih in jezikoslovnih ozirov; Danjko je naglašal v pismu na sekovski ordinarijat, naj pišejo Slovenci kakor do sedaj, in je predlagal tudi svoj prevod, pripominjaje, naj se shajajo slovenščine zmožni ljudje, n. pr. na Ptuju, ker je to mesto uže 1803—1804. l. učeni profesor verozakona v Mariboru Janez Narat priporočal v ta namen. V obširni in temeljiti vlogi je naglaševal prednosti danjčice.[1] Oba prevoda je Kaspar Harman, župnik v Št. Petru pod Mariborom in temeljit znalec slovenščine, skrbno primerjal in ocenil po pravilih Kopitarjeve slovnice in končno rekel: »Da bi se vender Danjko končno prepričal, da njegovo narečje ni pravo; saj se inače sploh priznava, da je po svojih koristnih knjigah in po neumorni marljivosti mnogo pripomogel k omiki slovenskega naroda.« Harmanu je pritrdil Jurij Alič, dekan v Vidmu, in izjavil, da Slovenci v Celju ne mogó vsprejeti Danjkovega narečja; predložil je svoj prevod, ki ga je odobril Slomšek. Vsled teh izjav je labodski ordinarijat ukrenil uvesti ljubljansko abecedno knjižico. To slišavši je Danjko posetil skoro vse župnike in učitelje na Spodnjem Štajerskem, trdeč, da se je vsprejelo njegovo delo in da se hoče v bodoče ravnati po danih napotkih. Tako je pregovoril župnike in učitelje, da so se s podpisi izrekli zanj; celo Krempeljna in Harmana je prevaril. Te izjave je poslal v Gradec z obširnim poročilom[2], da je metelčica neporabna.

Temu je še pridejal dodatek, češ, Kopitar celó proglaša slovensko narečje med Dravo, Muro in Rabo kot odlično, ki se mora v marsičem jemati v poštev.

[1]) Z dné 27. maja 1890., sekovski ordinarijatski arhiv. — J. Košan. Slov. ABC-Streit. 10—13.

[2]) Des Peter Danjko, Kaplans in Radkersburg mit seinen mitarbeitenden Freunden in der slovenischen Literatur Detail, betreffend das Alphabet des H. Fr. Metelko, Professors der »krainerischen Sprache in Laibach«.

Te opombe in mnogobrojna pritrdila so naklonila ordinarijat, da se je izrekel za njegov pravopis in izdal 1831. leta njegovo »Abecedno knjižico«.

Proti danjčici se je na Štajerskem koj po uvedenju omenjene abecede vnel upor; radi tega je v časniku *„Der Aufmerksame“* 1831. l., št. 5 nekdo (podpisan: Windei obžaloval to abecedno pravdo; nato se je oglasil »Slovenec« v istem listu 1832. l., št. 8, češ, da je danjčica uravnana prê po nasvetu Dobrovskega.

Ne samo na Štajerskem, tudi na Kranjskem se je opetoma izražala želja, naj se namestu bohoričice uvede primernejši pravopis; skušali so na abecednem shodu 1820. l. na Dunaju Kopitar, Metelko, Ravnikar uresničiti te želje, a zaman; zato je dal Ravnikar uliti 11 novih pismenk in je nagovoril Metelka, da jih je vzel v svojo slovnico. Kopitar je sicer uže sam poprej mislil sestaviti nov pravopis, a ni izvršil te svoje nakane; dopisoval je pa z Ravnikarjem o tem predmetu.

Metelko je v svoji slovnici *„Lehrgebäude der slovenischen Sprache“*, *Laibach 1825.* uvel ta pravopis, kateri se po njem imenuje metelčica. (Glej preglednico na koncu te knjige.)

Prijatelji metelčici so bili: župnik J. Zalokar, stolni kapelan Blaž Potočnik, katehet Fr. Jerovšek ter Jože Burger, ki so od 1825. do 1835. l. izdali blizu dvanajst knjižic. Izven Kranjske sta bila metelčici prijazna Jarnik in Slomšek.

Nasprotnikov je imela metelčica dovolj; vojsko proti njej je počel dr. Jaka Zupan (Horatius) v celovškem listu *„Carinthia“* 1831. l., št. 20, 25, 32—33 z Burgerjem, voditeljem Metelkovcev. Zdaj je k nasprotnikom pristopil tudi Slomšek, ki je bil sedem let metelčici naklonjen. Nato se je oglasil Fr. Lad. Čelakovsky v *„Časopisu Českého Museum“* 1832. leta omenjaje prve tri zvezke *„Kranjske Čebelice“* in v njih osobito pohvalivši Prešernove poezije, med tem zlasti sonet *„Čerkarska pravda“;* naglašal je, da se zlaga s Prešernovimi nazori, češ, zakaj se toliko bistroumnosti in skrbi obrača na same črke! Čelakovsky smeši Danjka in Metelka ter nasvetuje, da se po vzgledu Čehov in Poljakov pomnoži stari pravopis.

Ta sestavek je ponemčil Čop ter ga s svojimi opazkami objavil v časniku *„Illyrisches Blatt“* 1833. l., št. 6—8, in pristavil, da se zlaga s Celakovskega mnenjem, češ, Metelkova načela so graje vredna, dasi slovnica njegova obdrži svojo vrednost.

Metelkovci se oglasé v istem časopisu št. 10. Metelko si prê nikoli ni prisvajal časti, da bi bil on edini ustvaril novi pravopis; latinica opovira slovstvo. Nato začne Čop v št. 13. — 15, 17. boj z razpravo „*Slowenischer ABC-Krieg N. 1.*“ naglašujoč, da so enake pravde imeli tudi Latini, Italijani, Angleži, Čehi, Srbi, Hrvatje; zakaj je torej ne bi imeli Slovenci? Očita se tu metelčici, kar so na njej grajali Slomšek, Jarnik, Murko, Prešern, Dobrovský i. dr. Boj je vodil Čop mirno in stvarno; pohvalno omenja Kopitarjevih in Metelkovih zaslug, graja samo obliko črk in načela, po katerih so bile skovane.

Srdito odgovoré Metelkovci v št. 22, češ, nasprotnik je strasten, sam zida gradove in razmetuje pravila, katerih niso postavili začetniki novega pravopisa; da je Čop sam spravil na dan kako večje delo, bi uže videl, koliko truda in težav to človeku zadaje. Stvarnih dokazov Metelkovci niso zmogli.

Zopet se je oglasil Čop s spisom „*Slowenischer ABC Krieg N. 2.*“ v št. 23. dokazujoč marsikatere nedoslednosti nove pisave in poprijemljajoč ostreje Kopitarja in Metelka. Zdaj stopi na pozorišče Juppiter tonans — Kopitar sam — metelčici prvi znanstveni boritelj v št. 27. s spisom „*Ein Wort über den Laibacher ABC Streit*“ in razsuje polno košaro psovk iz Dunaja čez belo Ljubljano. Čelakovskega in Prešerna doleti naslov: »aesthetische Genie's«; učenjak Čop je »Pan Maciak«, katerega primerja celo nravno-nedostojnim pisateljem, pristavlja pa, da njegovi sobojevniki niti ne zaslužijo takega vojskovodje; če taki argumenti ne preverijo Čopa, neče se prê nič več prepirati ž njim, misleč na to, kar je povedal modri Leo Mediaevus:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.

Blagi in krotki Čop pa ni ostal dolžan odgovora; v spisu „*Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3*“ št. 30 vpraša, je-li vsa stvar vredna tolikega hrupa, in pové odločno, da tudi noče več odgovarjati, če hoče Kopitar napadati njegov značaj in ga sumničiti s splošnimi trditvami in puhlo bistroumnostjo, ne da bi navajal stvarne razloge.

Najduhovitejši nasprotnik danjčici in metelčici pa je bil A. I. Murko; izdal je 1832. l. slovnico: »Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark,

Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten i. t. d.« in slovar »Slowenisch-Deutsches und Deutsch-Slowenisches Handwörterbuch«.

Obe knjigi je Murko dal natisniti v bohorčici 1. ker je pisal za vse Slovence; 2. ker slovenski narod in večina pisateljev ni sprejela ni danjčice ni metelčice; 3. ker mora biti nova abeceda samo latinska ne pa mešana; 4. ker bi se, če se na Kranjskem vsprejme metelčica, na Štajerskem danjčica, vzdignil med štajerskimi in kranjskimi Slovenci »kitajski zid«, ki bi oviral napredek omike slovenskemu narodu.

Z velikim veseljem je to knjigo pozdravil Ljubomir (Slomšek(v *„Carinthiji“* 1832. l., št. 10. in nagovarjal rojake, naj se držé Murkovih besed: »Bratje, napredujte na poti 300 let stare bohoričice, po kateri ste tako dolgo hodili in prišli do tako lepih uspehov, in ne dajte se niti od desne niti od leve speljati od lepo uglajene poti.«

Labodski ordinarijat se je zdaj odločil za staro abecedo; celo najbolj navdušeni pristaš metelčici, videmski dekan Alič, se je izpreobrnil. Kvas (Dalemisl) je skušal oslabiti vtis Murkovih knjig s spisom *„Eine zweite erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Litteratur“* (*Der Aufmerksame* 1832., št. 44—45), češ, Danjkove knjige so se natisnile uže v drugo. Murka imenuje svojega učenca, ki je prê spisujoč svoj slovar uporabil njegova dela in zasebno knjižnico. V enakem smislu so *„Opombe školnika“* v istem listu. Vse to nič ni pomagalo; knjige Ravnikarjeve, Viritijeve, Potočnikove, Ciglarjeve in druge, tiskane v bohoričici in čitane tudi na Štajerskem, so pokopale danjčico in metelčico. V celjskem okraju je v tem smislu delal nadzornik Rudmaš. Še v zadnjem trenotku je iskal Danjko pomoči pri Janezu Gottweissu, sodiškem oskrbniku graščine »Malek« pri Ljutomeru in nekdanjem učitelju drugega humanitetnega razreda mariborske gimnazije; na Danjkovo prošnjo je ta poskušal po posebnem pismu do sekovskega ordinarijata danjčico rešiti smrti.

Vlada je z odlokom dné 6. nov. 1833. l. odpravila metelčico iz šol. Na Štajerskem je skušal Kvas še 1834. l., št. 13—14 v sestavku *„Für die slowenische Litteratur“* rešiti, kar se dá; 1836. l. je spisal 28 pôl obsegajoč zagovor danjčice in ga poslal sekovskemu ordinarijatu, posnemajoč sicer Kopitarja v psovkah, ne pa v duhu; v njem sumniči Murka, Aliča in Rudmaša, hvali Danjka in sebe ter opozarja na češko-ilirski pravopis, ki se razširja po Hrvatskem.

Zadnji boritelj je bil Murko, ki je v predgovoru svoje slovnice še enkrat pojasnil pravopisno vprašanje. Dné 18. avgusta 1838. l. je štajerski gubernij prijavil sekovskemu ordinarijatu odlok c. kr. učne dvorne komisije, da se v danjčici ne sme nič več tiskati.

Vsled tega ostrega boja so se nekateri sobojevniki pomaknili v mirno zavetje zasebnega življenja in se niso več oglasili, kakor n. pr. Danjko sam. Koristila pa je pravda v tem, da so se Slovenci začeli zanimati za znanstveno poznavanje materinega jezika.

Če prav so se nasprotniki obeh taborov ostro spoprijemali, so vender Danjko, Kvas, Murko in drugi bili istih mislij, da bi bilo najbolje, ko bi se Slovenci poprijeli češkega pravopisa, kakor ga je prikrojil Hrvatom dr. Ljudevit Gaj.

Dasi sta propadli danjčica in metelčica, in dasi se je začelo zopet pisati v bohoričici, vender so izprevideli vsi razumni Slovenci, da bo treba resno misliti na prostejši pravopis. Kratko je trajala dóba »ilirska«, pa je vender nam Slovencem bila na lepo korist. L. 1836. se je namreč oglasil »mladi iskreni in drzni« dr Ljudevit Gaj z lepo idejo, da z listoma »Novine« in »Danica« zjedini vse Jugoslovane v vzajemno književno kolo. Gledé pravopisa je uže 1830. l. objavil kratko osnovo ter jo razširil 1836. l.; pristopilo je nekoliko Slovencev, med njimi Stanko Vraz, ki je Slovencem podaril prvo knjigo v novi obleki, to je v pravopisu, kakor ga imamo zdaj in ki se po dr. Gaju imenuje gajica. Ta knjiga so »Narodne pèsni«, izdane v Zagrebu 1839. l. V novem pravopisu je izdal Vraz tudi pesen slovensko »Hvala najvojvodi Ivanu«, v Zagrebu 1839. l. V tem času je začel tudi Trstenjak pisati v gajici; *„Der Aufmerksame“* 1838. l., št. 47, 1839. l., št. 9 in 24 je objavil tri njegovi pesni.

Andrej Smole je dal na svoje stroške natisniti v gajici troje knjižic, dve komediji: »Varh«, »Veseli dan, ali Matiček se ženi« in »Pesmi Valentina Vodnika«, vse 1840. leta. Fr. Malavašič in J. Žemlja sta v ljubljanskem časniku *„Illyrisches Blatt“* 1840 l., štev. 50; 1841. l., št. 3 in 1843. l., objavila nekaj pesnij; J. Žemlja je v posebni knjižici 1843. leta izdal pripovedno pesen »Sedem sinov«; A. J. Murko je istega leta svojo slovnico v novo dal na svitlo, pa v gajici.

L. 1843. so začele izhajati *„Kmetijske in rokodelske novice“*, ki jih je izdavala kranjska kmetijska družba, uredoval pa dr. Janez Bleiweis: pisane so bile v bohoričici. V št. 6. prvega tečaja pri-

poroča »Ljubim Kranjcem, našim bratom« Krempel novi pravopis; uredništvo podpira to priporočilo. Nastopnega leta je objavljal Matija Majar jezikoslovne spise v gajici; uredništvo opaža, da daje natisniti dopise v takem pravopisu, v kakoršnem mu prihajajo.

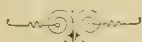
Tretji tečaj 1845. l. je pisan nekaj v bohoričici nekaj v gajici; gajico priporoča zlasti Oroslav Caf. Četrti letnik začenja s pravopisom Gajevim; uredništvo razloži gajico bralcem, ki so pristopili na novo, in prosi hkrati vse dopisnike, da se poprimejo gajice, »en glas, ena črka«, pravi, »je velika prednost novega pravopisa«. Letnik 1846. je tiskan ves v gajici; ponosno pravi Bleiweis koncem 1851. l., št. 53: »Novice so, polagoma stopaje, brez hrupa, brez sile, brez vojske, naš sedanji obči pravopis po Slovenskem vpeljale.«

Glavni nasprotnik gajici je bil — Kopitar, nazivajoč Gaja »strastnega šarlatana«, potem Prešern, Metelko, Zalokar, a vender piše Slomšek: »Sovražnikov močnih ni bilo, prijateljev pa vse živo!« Ti mnogi prijatelji so odločili, da je bil pravopis Gajev uveden v šole in urade. A. M. Stojan pravi v Nov. 1846. l., št. 52, da Slomškovo »Sveto opravilo«, tiskano v gajici, otroci lahko beró brez težav, dasi imajo sicer v bohoričici natisnene knjige.

Stanko Vraz je 1842. l. priporočal, naj se Murko trudi za novi pravopis, ker prireja šolske knjige.

Na Kranjskem je dr. Bleiweis dné 6. junija 1848. l. predlagal v deželnem zboru v obširni spomenici med drugim tudi to, naj se uvede v vse šole ilirski pravopis, ki je bil uradno uveden uže v Istri in dejanski rabljen na Štajerskem. Vlada je uvedla gajico z odlokom 11. avgusta 1848. l. Tudi »Slovensko društvo« v Ljubljani se je potezalo za to stvar.

Po Murkovih besedah se more sicer bohoričica meriti z vsemi evropskimi pravopisi razven cirilice; z ozirom na književno vzajemnost pa ni bila kaj posebno primerna; v bohoričici bi bila slovenščina osamela; morala je tedaj priti nova primernejša abeceda. Danjko je preveč zabredel, ker ni poznal stare slovenščine; Metelko se je pa preveč oziral na kranjsko narečje, ne pa na druge Slovane; nova abeceda je morala biti do cela latinska. Šafařik je imenoval Gajev pravopis »najlepši slovanski in evropski pravopis«. Čas. česk. Mus. 1837. I. Ost in West 1839., B. 25.

V. Pisatelji.

Jurij Japelj (1744—1807),

por. v Kamniku, je dobil prvi svoj pouk od rojaka Mihaela Paglovca, ki je bil takrat župnik v Spodnjem Tuhinju; po njem vzpodbujen je vstopil v jezuvitske srednje šole v Ljubljani. Tu je nadarjenega in marljivega dijaka Japlja uvedel sošolec Žiga pl. Hohenwart v mnoge premožne rodbine za domačega učitelja. V Trstu je vstopil Japelj v bogoslovje in tam najpoprej kaplanoval pri Starem svetem Antonu od 1769. do 1775. leta, kjer se je bavil z italijanščino, francoščino in angleščino. Odtod ga je ljubljanski škof Herberstein izvolil za svojega dvornega kapelana in tajnika.

Škof Herberstein je bil Jožefinec in izdal koj prvo leto pastirski list, kateri je vzbudil obćno nevoljo tako, da so v posebnih knjižicah nasprotovali njegovim načelom. Vsled želje tega škofa je Japelj poslovenil in izdal 1779:

1. »Ta Velki Katekismus s prašanjami inu odgovarmi.«

To knjigo posvečuje škof cesarici Mariji Tereziji, kjer pravi, da je »to milostlivo Roko te nar bolši Matere tudi Slovencam pokazal«.

Izvršivši to delo je Japelj postal vodja Schillingovi kuratni ustanovi pri sv. Petru v Ljubljani in konzistorijalni svetnik; škof mu je odločil to službo, da bi mogel Japelj tem uspešneje slovstveno delati; kajti takrat se je začelo živahno duševno gibanje vsled tega, da se je na novo vzbudila »Academia operosorum«, ki je delovala uže (1693.—1718.).

Osnovala se je bila na latinsko-nemško-italijanski podlagi, oživila pa zdaj na narodni slovenski, ker so jej kumovali Pohlin, Japelj, Kumerdej in grof Edling. Leta 1781. je prvomestnik postal Žiga baron Gusič, tajnik Japelj, Edling pa vrhovni voditelj. »Academia« ni uspevala, ker so posamezne odločilne osebe bile prerazličnega mišljenja: Gusič bi bil rad vse ponemčil, čemur ni mogel pritrditi navdušeni rodoljub Japelj, Edling pa je bil skriven nasprotnik samostanom, torej tudi Pohlinu. Kljubu tem razmeram je Japelj marljivo izvrševal svoje nazore ter izdal nadalje:

2. »Cerkovne pesmi, Litanie inu Molitve per Božji službi«, 1784. l., ter:

3. »Zbrane molitve«; tem je pridružil »Perstavik enih Kranyskih Pejsem« 1786. l.

Slovenski duhovniki so uže dolgo časa zelo pogrešali sv. pisma v materinskem jeziku, posamniki so se uže poprej trudili Slovencem prirediti prevod, a zaman. Ksav. a S. Ignatio (po rojstvu Gregorij Vorenjec (Worenz)), diskalceat v Ljubljani, je bil baje uže začetkom 18. stoletja poslovenil vse sv. pismo z naslovom:

»Celu Svetu Pismu noviga inu stariga Testamenta« (rokopis v šestih debelih zvezkih v 4°).

Tudi Kastelčevi (1623—1688) prevodi so ostali v rokopisu. Pohlinov prevod, dasi je dobil uže »imprimatur«, ni mogel zagledati belega dné, morda vsled upora škofa Herbersteina, ki je ta velevažni posel Japlju odločil.

Doslej so si pomagali z Dalmatinovim sv. pismom, katero je škof Herberstein bil celo priporočal.

Japelj se je z veseljem lotil tega dela in si privzel za pomočnika Blaža Kumerdeja. V pregledovalnem odboru so bili: dr. Gregorij Zupan, knezoškofijski notar; dr. Jakob Sorčan, učitelj razlage sv. pisma in jutrovih jezikov na ljubljanski akademiji; Frančišek Paradiso, takrat knjižničar v Ljubljani; Sebastijan Zupan, stolni zakristan, ter frančiškana Jordan Cerar in Anton Jevnikar. Ti presojevalci so se shajali po štirikrat na teden v škofovem dvorcu ter popravljali, kar je bilo potrebno.

Uprav dvesto let po Dalmatinovem prevodu je izšel I. zvezek l. 1784. v Egerjevi tiskarni z naslovom:

4. »Svetu Pismu noviga Testamenta.«

Za vzgled, kako je Japelj slovenil, bodi XV. poglavje iz Janezovega Skrivnega razodenja (Apokalypse).

1) Inu jest sim na Nębi enu drugu veliku inu čudnu znamenje vidil, namreč sędem Angelov, katęri so imęli tę sedèm póslednę nadlóge: Zakaj skuzi letę je dokončan sèrd Božji.

2) Inu jest sim vidil kakòr enu glažovnatu morję, z' ognjam zmešanu, inu tęistę, katęri so premagali zveríno inu nję podóbo, inu štivilu njęniga imęna, da so stali na tim glažovnatim mórji inu so citre Božje imęli.

3) Inu onij so pejli eno pejsem Mojzesa, hlapca Božjiga, inu enu pejsem tiga Jagnjeta, inu so djali: Velike inu čudne so tvoje dela, Gospod vsigamogočni Bog: pravične in resnične.

4) Kdo se ne bo tebe bal, Gospod, in ne bo tvojiga imena povikšoval? Zakaj ti sam si dobrótliv: zakaj vsi narodi bodo prišli in te bódo v pričo molili, zakaj tvoje sodbe so na dan prišle.

5) Inu potem sem jest vidil in pole tá Tempel šotorja tiga pričovanja na Nebi se je odprl.

6) Inu sẹdem Angelov. katẹri so imeli sẹdem nadlóg, je iz Templa vún prišlú, inu so bili z' čistim inu bẹjlim platnam oblẹčeni, inu okuli pers z' zlatimi pasmi prepasani.

7) Inu ena od tẹh štirih zverin je dala tim sẹdem Angelam sẹdem zlatih kupic, katẹre so bile pólne serda tiga od vekomaj do vekomaj živiga Boga.

8) Inu ta Tempel je bil napólnjen z' dimam od svetlósti Božje inu od njegóve močij: inu obeden nij mogèl v Tempel jiti, dokler bi se tẹ sẹdem nadlóge tih sẹdem Angelov dokončale.

Vse sv. pismo pa je prišlo na svitlo v tem-le redu:

L. 1784. I. del novega zakona (evangeliji in apostolsko dejanje.) — II. natis 1800. l.
» 1786. II. del novega zakona (apostolski listi in skrivno razodetje). Oba dela poslovenila Japelj in Kumerdej. — II. natis 1804. l.; oba druga natisa oskrbel Japelj.
» 1791. I. zv. starega zakona (Pentateuch). Prve štiri knjige poslovenil Japelj in Kumerdej, peto pa Japelj sam.
» 1796. II. zv. starega zakona (Jozve, Sodniki in Rut); posl. Japelj. — Tega zvezka II. polovico (Štiri bukve kraljev) posl. Matevž Šraj.
» 1798. IV. zv. starega zakona (Psalmi Davidovi); posl. A. Traven.
» 1798. V. zv. starega zakona (Pripovesti, Pridigar, Visoka pesen, Modrostne knjige, Sirah); posl. Jožef Škrinjar.
» 1800. VIII. zv. starega zakona (Mali preroki, Makabejci); posl. J. Rihar in Jožef Škrinjar.
» 1801. III. zv. starega zakona (Ezdra, Tobija, Judita, Ester, Job in Kronične knjige); posl. J. Rihar in M. Šraj.
» 1802. VI. zv. starega zakona (Izaija, Jeremija); posl. J. Škrinjar.
» 1802. VII. zv. starega zakona (Baruh, Ecehiel in Daniel); posl. Matej Wolf.

S prevodom sv. pisma si je Japelj pridobil največjo zaslugo za slovenski narod; pomagali so mu tudi Škrinjar, Traven, Rihar, Šraj in Wolf. Pregledovali so poleg poprej omenjenih še Naglič, Miklavčič, Vodlan, Vodnik, Debevec, Baland (Walland) in Burger.

Ker je prevod izšel brez razlage, so bili nekateri duhovniki nejevoljni; zato je Debevec v I. zv. starega zakona priobčil navod, kako je treba čitati sv. pismo.

S tem delom samim si je Japelj postavil nesmrten spomenik v slovenskem slovstvu.

Raznovrstno plodovit pa je bil še v drugih strokah.

L. 1787. je umrl knezoškof Herberstein; kmalu potem je šel Japelj za župnika in dekana na novo ustanovljeno župnijo na Ježici ob Savi. Rad je šel na novo mesto, ker se je bila razrušila

»Akademija«. Kumerdeja je vlada premestila v Celje za okrajnega šolskega nadzornika. Japelj je še izdal:

5. »Lyste in evangelia na vse Nedele in Praznike čez lejtu«; pridejanih je nekoliko pesnij ter »Mali katekizem«.

Na Ježici je imel mnogo drugega posla; župnišča ni bilo, šole ni bilo; zato je začel z mladeniško ognjevitostjo poučevati mladino. Postavil je večjo župnijsko cerkev, zasadil okoli župnišča sadovnjak.

L. 1795. je dobil župnijo v Naklem na Gorenjskem, kjer mu je bil izvrsten duhovski pomočnik Jožef Ulčar; tudi tukaj je gojil sadjerejo in župljane vnemal zanjo; tu je dovršil zadnji zvezek starega zakona 1802. l.. Ker pa je bil pošel I. zv., ga je naganjal škof baron Raigersfeld, da ga je izdal na novo.

Na Ježici je bil delaven tudi kot pisatelj v govorniški stroki, kajti tu je izdal dva zvezka govorov z naslovom:

6. »Pridige za vse Nedele skuzi lejtu«, 1794. dva dela.

V latinskem predgovoru naglaša, da zdaj objavlja knjige uže poprej obljubljene, pa ne tako dovršeno, kakor bi želel, ker ga prê škof naganja, naj hiti. Slovenil je prosto po laških, francoskih in nemških pisateljih.

Od Naklega je obiskoval stolnega korarja Žigo pl. Hohenwarta v Celovcu, ki se je trudil, da je Japelj, njegov nekdanji sošolec, prišel za stolnega korarja v Celovec, kjer mu je napočilo novo življenje, kajti koroški knezoškof grof Salm-Raifferscheidt je bil velik prijatelj vednostim in umetnostim ter je zbiral na svojem dvoru duševne odličnjake, na primer Jožefa viteza Cerfoglio, rimskega akademika, in opata Matijo Halla, začasnega profesorja svetovne zgodovine na liceju. S tema dvema vred je zlagal Japelj latinske pesni, pa tudi slovenskega pesništva ni zanemarjal; 1803. l. je izdal pesen:

7. »Prestavljanje ene latinske Pejsmi Imenovane: Ribiči tih ludy.«

Slovenil je Mendelsohna, Gellerta, Kleista, Hagedorna ter priredil za slovensko občinstvo P. A. Metastazija spevoigro »Artakserkses«, kar pa je vse ostalo v rokopisu.

Da ni rojen pesnik, čutil je sam; s pesnikovanjem hotel je le vzbujati rojake, saj pôje sam:

Illustres posui vario sermone poetas
Produce, qui monstrent, quam terat illa viam.

Slavne sem pesnike uvel v pesniško obliko Slovencem.
Da bi pokazali pot, ktero hoditi je nam.

Cerkvene pesni so se mu posrečile, n. pr. »Pred stolom Tvoje milosti« id. (Glej Josip Benkovič »Dom in Svet« 1894, 68.)

Razven pesništva je gojil tudi od poprej mu priljubljeno jezikoslovje in sestavil spis *„Beantwortung der Frage: Welche aus den verschiedenen slavischen Sprachen man der Jugend zum leichteren Verständnis der Russischen, Polnischen, Böhmischen, Dalmatinischen, Kroatischen, Krainerischen und der übrigen slavischen Mundarten beibringen solle?“* — Odločil se je za slovenščino.

Leta 1807. je dokončal obširno slovnico slovansko, kateri je vlada istega leta dala svoj »imprimatur«. Slovnica, ki se nahaja v rokopisu v licejalni knjižnici v Ljubljani, ima naslov:

8. »Slavische Sprachlehre« i. t. d.

To delo ga je napotilo, da je začel spisovati vseslovansko slovnico, katere je napisal pet velikih zvezkov; dal ji je naslov:

9. »Arcticae Horulae Adami Bohorizh 1584.«

Tudi to delo se ni natisnilo.

Neumorno delujočega je vlada imenovala šolskim nadzornikom za Koroško in poročevalcem v šolskih stvareh.

Pa poleg vseh svojih jezikoslovnih trudov ni pozabil muze: v slovo cesarju Francu, ki je obiskal Koroško 1807. leta, je zložil slavospev, ki se je natisnil.

Pravi se, da mu je došel glas, da ga je cesar imenoval tržaškim škofom uprav tisti dan, ko ga je zadela kap, to je dné 11. vinotoka 1807. l.

Prijatelj Cerfoglia mu je zložil elegijo v spomin, kjer pravi med ostalim:

Et tu, sublimes, qui sanctus et aequus habenas
Austriaci Imperi, Maxime Caesar habes:
Nonne putans virtutes illi sacra parasti
Jam Tergestini munera Pontificis.

Ti, prečastni vladar mogočne nam Avstrije slavne,
Ki si vzvišen vsigdar ter pravičen vselej,
Ti zasluge njegove spoznal si in čislal visoko:
»Japelj bodi mi škof, sedež pa mesto mu Trst.«[1])

Japelj se šteje med najodličnejše pisatelje Vodnikove dôbe. Njegov bistri razum mu ni dopuščal, da bi se bil udal ozkosrčnim nazorom Pohlinovim; iskal je besede med prostim narodom, in če je tam ni našel, šel je k sorodnim slovanskim plemenom, rabil pa je še vender precej tujk. Vedno se je trudil »slovenski jezik čeden napraviti« kakor Vodnik. Zato so se njegove knjige zelo prikupile Slovencem. Katekizem je izšel štirikrat (1779., 1787., 1793., 1809. l.) Cerkvena pesmarica dvakrat (1784., 1788. l.), Listi in evangeliji trikrat (1787., 1792., 1806. l.)

S Kumerdejem je namerjal sklicati zbor slovanskih učenjakov, da določijo jednotno pisavo vseh slovanskij narečij, pa prerana smrt je zaprečila to nakano.

Takrat je vladal protikatoliški duh v Avstriji; ljubljanskega škofa Herbersteina je papež Pij VI. sam obdolžil če ne krivoverstva, vsaj malomarnosti. Dasi je bil Japelj ljubljenec tega škofa, se mu vender ne more dokazati, da bi bil storil kaj, kar bi se ne strinjalo z njegovim stanom; bil je povsod zvest in vnet duhovnik in po lepem vedenju priljubljen gospôdi in kmetom.

Jožef Škrinjar (—1825).

Porojen v Ljubljani, je kaplanoval na nekaterih krajih na kmetih, župnikoval v Dolu, pri Dev. Marije Oznanjenju v Ljubljani, naposled v Gorjah. Prišteva se k najspretnejšim prelagateljem Japljevega sv. pisma.

Spisal je predgovore latinske in slovenske posamnim delom sv. pisma ter dva molitvenika.

Anton Traven (Traun) (1754—1807)

iz Doba, baccalaureus, kapelan pri sv. Petru, župnik na Ježici.

Jožef Rihar (1759—1807)

iz Polhovega Gradca, kapelan v Št. Jerneju na Dolenjskem, potem pri sv. Jakobu v Ljubljani, župnik v Komendi.

Modest Šraj (1754—1821)

bivši avguštinec, kurat na Vranji Peči, župnik pri sv. Duhu na Dolenjskem.

---

[1]) Da se je »čutil« sam, se razvidi iz pesni, s katero se je ponudil za uda goriški akademiji »Arcadia«, kjer se hvali:

Qui normam fidei patrio sermone reduxi
Numen ut a teneris discat amare puer....
Sunt mihi quas lingua modulor nostrate camoenae
Ut missis pariter pagina juncta docet....

Matevž Wolf,

kurat na Bohinjski Beli, živel v pokoju v Horjulu, v Dobrunjah, v Radovljici, umrl zlatomašnik 1827. l.

Rihar in Wolf sta prevodom spisala tudi slovenske uvode.

Med izdavanjem vsega svetega pisma pošla sta prva dva zvezka novega zakona; skrbel je tedaj Jurij Japelj, da sta se na novo izdala v lepši slovenščini, dasi so se zopet uvele nekatere tujke namesto pristnih slovanskih besed, n. pr. *šac* nam. *zaklad* id.

Anton Linhart (1756—1795),

porojen dné 11. decembra 1756. l. v Radovljici, je izvršil humanitetne tečaje ljubljanskega liceja in hotel vstopiti v jezuvitski red; ali ker je bil uprav tedaj odpravljen ta red, vstopil je 1776. l. v samostan v Zatičini z imenom Kristijan, pa čez dve leti šel na dunajsko vseučilišče in se pod vodstvom Sonnenfelsa učil redarstvenih, trgovskih in finančnih vednostij. Dovršivši te študije je služil od 1773—1783. leta v knežješkofijski pisarni v Ljubljani. Vsled priporočila barona Žige Cojza je prestopil k c. kr. okrožnemu uradu ljubljanskemu kot protokolist; v kratkem je postal c. kr. okrožnošolski komisar in pozneje tajnik kranjskih deželnih stanov.

V prvi dôbi svojega pisateljevanja se je bavil s pesništvom v nemškem jeziku.[1]) Ker mu pa pozneje ti proizvodi niso ugajali, jih je nakupil in sežgal, kar jih je mogel dobiti.

V Ljubljani bivajoč postal je odličen ud odbrane slovenske družbe, ki se je zbirala okoli Cojza, in si pridobil lepih zaslug za probujenje slovenske narodnosti s tem, da je priredil dve gledališčni igri za slovenski oder, namreč:

1. »Županova Micika« in
2. »Veseli dan« ali »Matiček se ženi«. 1790. l., prvo po nemškem, drugo po francoskem izvirniku.

V »Županovi Miciki«, ki se je dné 28. grudna 1789. l. predstavljala v deželnem gledališču, so nastopili, kakor je natisneno na gledališkem listu: Tulpenheim, en žlahtni Gospod (suknar Desselprunner); Šternfeldovka, ena mlada bogata vdova (gospá pl. Garzarolli); Monkof, Tulpenheimov perjatelj

[1]) Uže dijak opeval je ljubljanskega knezoškofa grofa Herbersteina v pesni: Aemona's Feyer. To je pozneje opilil in uvrstil v knjigo: *Blumen aus Krain.* Laibach 1781. Eger 12. 158. V tej knjigi se nahaja tudi prevod slovenske narodne balade »Pegam in Lamberger« v heksametrih. L. 1780. je izdal: Miss Jeny Lome, ein Trauerspiel in fünf Aufzügen. Augsburg. Conrad Heinrich Stade. — Zložil je tudi pesen: »An Josef nach dem Tode Maria Theresia.« 1781. 8°. 6.

(dr. Makoviz); Jaka Župan (dr. Merk); Micka, njegova hčer (gospá Linhartova); Anže, Micken ženen (dr. Piller) in Glažek; en Šribar (dr. Reppitsch); šepetalec je bil Linhart sam. Tu se vidi, kako odlične osebe so sodelovale. „*Laibacher Zeitung*" z dné 29. grudna se je izrazila jako pohvalno, naglašujé, da je kranjski jezik dovolj gibčen in blagoglasen; ves narod je prê ponosen na take igralce, katerih se bodo spominjale knjige slovstvene, rekši: »Ti so položili temelj v izobraževanje materinega jezika in so ga usposobili za gledališčne predstave.«

Pesen na koncu igre.

Matiček poje:

Zdej zapojmo, zdej vukajmo!
Eden drugmu ogin dajmo!
Jeza, žalost, li na stran
Dans je moj veseli dan.

Tonček poje:

Žalostna je duša moja,
Misli moje so v Ljubljani.

Jerca poje k' Tončeku:

Tiho bodi, jest bom tvoja
Le ostani, le ostani.

Vsi. Zdej zapojmo, zdej vukajmo.
Možje. Eden drugmu ogin dajmo
Žene. Ena drugi ogin dajmo
Jeza žalost id. id.

Nēžka poje k' Baronu:

Brez zamére, vaša Gnada!
Kar sem strila, nisim rada,
Pa sim mogla, — take smo!
Me dekliči, nu ženice
Za moža, nu za petice
Tako le se trudimo.

Gospa poje:

Brez zamére, vse smo take
Lepe, zale, korenake
Rade imamo, lubimo
Če le vunder ni drugači,
Kadar se lubezen pači,
Vam, možaki, zveste smo.

Baron poje:

Povasuje vsaka rada,
Bodi stara, bodi mlada
Zlasti, če je mož neslan.
Poterpimo! kaj se oče? —
Kadar pa že ni mogoče,
Pa mahnimo tud' na stran!

Nežka poje:

Le mahnimo! — al zadeli
De bi zlodja v seb' imeli.
Nič ne bodo, de vedó!
O možje, ste pravi tiči.
Al vas vunder mé dekliči.
Kadàr očmo, vjamemó.

Matiček poje:

Je en pobič, k' roge stavi,
Njemu se Lubezen pravi,
Tisti perutnice ima.
Veš zakaj? — zato, de lože
Sem ter tje vihrati zna.

Vsi. Zdej zapojmo, zdej vukajmo!
Možje. Eden k' drugmu ogin dajmo!
Žene. Ena k' drugi ogin dajmo!
Jeza, žalost, li na stran,
Dans je naš veseli dan![1])

---

[1]) 1791. l. dné 8. februarja se je pri benefici igralke gospe Deimerjeve deklamovala Linhartova pesen: »Fantje«, ki se glasi tako-le:

Fantje en lęp cvęt je ta,
Kar kol lubezen da
Iz mojga malga verta
Ena roža brez terna
Pa še ni prav odperta
En dober duh ima
Vam b'jo rada predala
Ne bo velik koštala
Lubi Fantje! kupite
Za en rępar al dva
Friško naprej stopite
Dober kup Vam se da.

Drugo igro: »Ta veseli dan ali Matiček se ženi« je Andrej Smolé na novo izdal 1840. leta. Ponatisnena je tudi v Weissenthurnovi slovnici 1811. l. in ni navaden prevod nego prikrojena za kranjske razmere koncem minolega stoletja.

Linhart je na slovenski jezik prevajal tudi uradne razpise, kajti dvorne pisarne odlok z dné 24. okt. 1791. l. priznaje »für die bewerkstelligte Übersetzung der Allerhöchsten Verordnungen und Patente in die krainerische Sprache die eingerathene Douceur von 12 Dukaten oder 54 fl. bewilligt.« — Sodeloval je tudi pri Vodnikovih »Pratikah«, ker je naglašal Cojz, da bi slovenskim kmetom bolj ugajali poljudni spisi iz kranjske zgodovine nego iz sv. pisma.

Linhart je bil tudi ud c. kr. kmetijske (takrat imenovane: ekonomske) družbe ter je poslovenil Wollsteinovo knjigo z naslovom:

3. »Bukve od Kug in Bolezen Goveje Živine, tih Ovac inu Svin« id. Ljubljana 1792.

Zelo važno pa je njegovo, žal, nedokončano zgodovinsko delo:

4. »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs«. 1788. I. Theil.

V predgovoru je ocenil do one dôbe spisane knjige o zgodovini južnih Slovanov dokazavši njih nedostatnost. Napotil ga je na to delo zgodovinar Anton v Görlitzu s knjigo *„Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse.“* Leipzig 1783. Raztegnil je Linhart svoje raziskavanje čez ozke meje kranjske dežele naglašujoč, da dostikrat ni ljudstvo samo krivo, če ni postalo to, kar bi rado. On zahteva, da morajo zgodovinarji več ozira imeti na Slovane.

Ker je Linhart s tem delom zaslovel kot zgodovinar, so kranjski stanovi po smrti Jožefa II. nasledniku Leopoldu II. podali spomenico, zahtevajočo stare stanovske sloboščine. Izdelal jo je deželni historijograf Linhart na 52 polovično popisanih pôlah v folijski obliki ter razložil v uvodu nekdanjo upravo stanov in na koncu navel splošne pritožbe in želje. Dobil je za to delo 52 zlatov. (Costa, Mitth. d. hist. Vereines für Krain 1859.)

Izdelal je tudi spomenico gledé Jožefinske uravnave davkov; opirala se je na zgodovinske in listinske priloge, obsegala $18^1/_2$ pôle ter se 1790. l. prečitala v deželnem zboru. Določili so mu stanovi v nagrado 100 zlatov, ki so se po njegovi smrti izplačali vdovi.

Linhartova slika se nahaja v njegovi pesenski zbirki *„Blumen aus Krain“*. Umrl je dné 14. julija 1795. l.

Valentin Vodnik (1758—1819).

»Rojen sim 3. svičana 1758. ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jožefa inu matere Jera Panče iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v Šent Jakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato pod Goro nad Dravlami k hiši Žibert. Potle kupi hišo v' Šiški na Jami, ime seboj pernese u leti 1730., vmerje 1774, star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vinu pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hervaško kupčovat s' prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v' oštarijah živela. Veči del Vodnikov je pozno starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dostikrat pestovali, inu potle hvalili, kâder sim pridno v šolo hodil.

Devet let star popustim jegre, luže inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volan v šolo, ker so mi oblubili, de znam nehati, kader očem, ako mi uk ne pojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767.; za pervo šolo stric Marcel Vodnik, franciškanar v Novim mesti, 1768. inu 1769. Od leta 1770. do 1773. poslušam pri jezuvitarjih v Lublani šest latinskih šol. Tiga leta me ženejo muhe v' klošter k' franciškanarjem, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z' oblubami zavežem; l. 1784. me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše past.

Kranjsko me je mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sem se vadil 1793.

Z' Očetam Marka Pohlin Diskalceatam se iznanim 1773. l., pišem nekaj kranjskiga, inu zakrožim nekitere pesme, med katermi je od zadovolniga Kranjca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel kranjski jezik čeden narediti. Baron Žiga Cojs inu Anton Linhart mi v' leti 1794. naročita kalender pisati; to je moje pervo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, da se bodo smejali, inu z' menoj poterplenje imeli. Če bom živel, očem še katiro novo med ludi dati, naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v' bohinskeh gorah 1. Rožnicveta 1796.«

Tako jasno in jedrnato opisuje Vodnik sam svoje duševno razvijanje v prvih letih. Ugodna mu sreča ga je privedla koj v začetku v divnolepo gorenjsko stran kranjske dežele; sam nam je povedal, da je šel najpoprej duše past v Soro od 10. aprila 1784.

do 15. febr. 1785.; potem je prišel za kapelana v Ribnico (z odlokom od 20. oktobra 1788.) 4. avgusta 1792. l. poprosi briksenskega škofa, naj mu podeli samostojno kapelanijo na Blejskem gradu; v prošnji povdarja, da ume in govori šest jezikov, da uže služi deset let in da bi rad pomagal »einem abseitigen rohen Berg-Volke«. Vsled te prošnje je prišel v Gorjuše. V tem krasnem delu naše slovenske zemlje, ki nam je dal Preširna, Jenka, Kopitarja i. dr. vzbudila se je Vodniku pesniška žila in veselje do slovstvenega delovanja. Ukaželjnemu mlademu duhovnu pa je še to bilo v korist, da se je tam seznanil z visokoučenim in plemenitim baronom Cojzom, ki je blagodušno podpiral, učil, bodril vse duševne veljake. Zanimivo in prijetno je čitati liste, katere mu piše Cojz.

Baron Cojz je v občnem znanju, v estetičnem okusu in krasoslovju daleko presegal našega Vodnika. Pred vsem mu priporoča Horacija in izvirnost; pohvalno omenja njegovega »Zadovoljnega Kranjca« in pričakuje mnogo od »planinskih muz«. Izvrstno mu kritikuje pesmico »Na moje rojake«.

Nagovarjal je Vodnika, naj prevzame nekaj črk za slovar, ki ga spisuje Kumerdej; zelo se je razveselil, spoznavši, da se Vodnik zanima tudi za naravoslovje.

Uvidelo se je pa, da potrebujejo v Ljubljani tacega pomočnika, kakor je Vodnik; on sam si je želel s kmetov priti v mesto, kjer bi imel knjige na razpolaganje in kjer bi mogel občevati s svojimi učenimi prijatelji.

Dné 1. avgusta 1796. leta se mu je želja izpolnila: prišel je za kapelana in beneficijata k sv. Jakobu v Ljubljano; čez dve leti potem pa za učitelja poetike na gimnazijo, s 400 gld. letne plače. V tej službi je učil na zavodu v najvišjem razredu vse predmete razven verozakona, bil 1806. l. začasno načelnik zavodu, postal 1807. leta učitelj zgodovine, začasno tudi francoščine, 1810. leta za francoske vlade ravnatelj (directeur) gimnaziji, nadzornik začetnim šolam (écoles primaires) in vodja umetniški in rokodelski šoli (école d'arts et métiers.) V vseh teh službah je bil na svojem mestu, kakor riba v vodi. Mlad in navdušen za vse, kar je lepo in blago, je navduševal mladino za klasične uzore, razlagal modro latinske, grške in nemške klasike, kot ravnatelj se vestno trudil šoli na korist.

Na narodne potrebe se ozirajoče naredbe francoske vlade so vzbudile v njem veselo nado, da se začenja za slovenski narod čas lepšega duševnega napredka; tem čutilom je dal odduška v

pesni *„Ilirija oživljena“*, katero je natisnil 1811. l. v »Pismenosti« in v uradnem listu »Télégraphe officiel« 31. julija 1811. l. z latinskim prevodom: »Illyria rediviva«. Uradni list je sam priznal, da vsak stih diše ognjeno ljubezen do domovine.

Vsled te pesni so ga zavistniki ovadili avstrijski vladi. L. 1813. so zasedli Avstrijci Kranjsko. in Vodnik je postal učitelj zgodovine in zemljepisja, pristav licejskega ravnatelja pri gospodarstvu in začasni vodja normalnih šol. L. 1814. se je pa zastonj poganjal za stolico zgodovine in italijanskega jezika na ljubljanskem liceju. Dné 18. marcija 1814. leta je bil dejan v pokoj po veljavnih zakonih, ako ni več zmožen za službo, ali naj se mu pa dá taka služba, da ne bo imel opraviti z odgojevanjem mladine. »Ilirija oživljena« mu je bila v pogubo. Pokojnine je dobil 200 gld. Vodnika so tolažile v tako ubornih razmerah vede in pesništvo. V pokoju je še prelagal deželne zakone in se ukvarjal z numizmatiko.

Dné 8. januvarja 1819. leta ob devetih na večer ga je zadel mrtvoud in končal njegovo trudapolno življenje.

Radi plemenitega mišljenja, dobrega srca, jeklenega značaja in neumorne delavnosti ga je čislalo vse.

Slovenci imenujejo po pravici Vodnika »mojstra pevcev«; istina je sicer, da so uže poprej zlagali slovenski pesniki pesmice, posebne vrednosti pa niso imeli ti proizvodi; bili so večinoma slabo verzifikovana proza. Pri Vodniku združile so se pa vse razmere, ki so ugodno uplivale na duševni razvitek našega prvega pesnika. Prvič mu je bila p r i r o j e n a p e v s k a ž i l a; prišel je sam med prosti narod, kjer se govori nepopačena lepa domača beseda, in kjer se nahaja dovolj lepih narodnih pesnij, saj pripoveduje sam:

Kar mat' je učila,
Me mika zapet,
Kar starka zložila,
Jo lično posnet.

Uprav Vodnik je začel nabirati slovenske narodne pesni. V Levstikovi izdaji Vodnikovih pesnij so natisnene v VIII. oddelku: *Pegam in Lambergar, Ravbar, Nevesta kralja Matjaža, Lovec, Brašno, Mladenič samec*, in *Voznik.*

Najznamenitejša izmed petero po Vodniku nabranih pesnij je gotovo *„Pegam in Lambergar“*; prepis te pesni je dal Vodnik prof. F. A. Zupančiču, kateri jo je objavil z nemškim prevodom. Ta pesen se nahaja v raznih oblikah. Jako se po obsegu razlikuje v

Vrazovi zbirki in se gledé na pesniško vrednost ne more meriti z drugimi inačicami. Opomniti so oblike v Vodnikovem prepisu:

Vъ lini góspa mat slonévš'
Kaj Krištofu podá, vidévš'
Kak púhti Pegam se zvedévš'

Tekó do sina svojega
Do Krištofa Lambergerja
Povedat kak' da naj ravná.

Druga je „*Ravbar*“. Turek hoče vzeti Sisek; Adame, Sisku vrli kapitane, prosi pismeno pomoči pri štajerskih, koroških in kranjskih stanovih; samo Krajnci so se odzvali pozivu.

Naglo pride Ravbar ćez deročo Savo v Ljubljano; tam se je nabralo toliko vojakov, da dospevši pred Sisek

Tako Turka so zobali,
Da so vsega posabljali.

„*Nevesta kralja Matjaža*“ je tako znana, da o tej ni nič omeniti. „*Lovec*“, ne marajoč za mašo, ide v planine streljat zveri: ljubica pa zapazi pri potoku, da ji nasproti plava klobuk, suknja in »ljubi ta pravi ves krvavi«; domu ga zanese, na vrtu pokoplje in mu rožic nasadi na grob. V „*Brašnu*“ dekle ne more radi žalosti plesti cvetlic; pač pa hoče za klobuk šopek pripeti ljubljencu, ki naj pové povsod: »Jel'co jmam obljubljeno«. „*Mladenec samec*“ opeva ugodnost svojega samskega stanu:

Mladenke me pozdravljajo,
Prijazno me pozdravljajo:
Oj samski stan,
Veseli dan!

Jako ugodno je uplivalo na Vodnika, da je v svojih mlajših letih bival na divnem Gorenjskem, kjer se je nam narodil prvak slovenskih pevcev — Prešern. Ne prijazno-mili, nego divje-romantični obrazi planinskih velikanov vzbujajo in krepčajo pevsko žilo; glej „*Veršaca*“ šesto in deseto kitico:

Pod velikim tukaj Bogom
Breztelesen bit' želim,
Čiste sape sred' mej krogom
Menim, da že v neb' živim.

Tukaj bistra Sava 'zvira,
Mati pevske umnosti,
Jezer dvanajst si nabira,
Šola zdrave treznosti.

Bohinjska Bistrica:

'Zpod Lisca skaka
Bistrica.
Pevska se vnema
Iskrica.

Pesniške poskušnje segajo uže v prva leta prve dôbe. Koj izpoznavši dar pesniške žile, se obrača s »Prošnjo kranjski modrini«, naj užgé v njem želje

Pesen pet' Kranjsko.

Al' se mi zdi, al' je mordaj resnica?
Že leti ta modra prot' men' devica.
Men' poda nje bela, kot sneg, ročica
Piščal postransko.

Na tej »piščali postranski« je zapel potem »Milo pesen«, katero smo uže slišali, govoreč o Marku Pohlinu, »Kranjske modrine žalovanje o smrti Marije Terezije«, in »Klek«, povest o zboru čarovnic; vse te poskušnje so okorne in kažejo upliv latinskih in grških klasikov in neko posiljeno umetnost. Edini pesniški proizvod prave vrednosti je »Zadovoljni Kranjc«, na kateri je stavil baron Cojz vse svoje nade.

Kot pesnik izobraževal se je tudi s prevajanjem Anakreontovih pesnij; ti proizvodi so posvetni in različne vsebine, opevajo ljubezen, žensko moč, gosli, golobico, lastavico, spomlad, vino itd.

V »Goslih« opevlja silno moč ljubezni, kajti vedno se jim vsiljuje Amor, dasi pesnik slavi dela junakov in dasi je izpremenil vse strune.

»Ženska moč« je v lepoti:

Železo, jeklo, ogenj
Premaga ženska lepa.

»Ljubezen pobič« pride pozno v noč na duri trkat; pesnik ga vsprejme, mu ogreje ročice in mu ožema z lascev rôsno vodo, potem poskusita samostrel, mu je-li kaj škodila rôsa. Amor napne, vstreli in se zmuzne, smejé se:

Saj lok mi je brez škode,
Pa vas bo sk'lelo v srcu.

Pesni so vse vesele in poskočne.

Kdor le količkaj po vrhu zna te Vodnikove prevode, izprevidi takoj, da taki pesniški prevodi niso mogli ogreti našega slovenskega ljudstva. Odločilne važnosti je bilo za Vodnika, da je imel duhovitega in vsestranski izobraženega učitelja barona Cojza, ki mu je svetoval, naj proučava izmed starih klasikov edino le Horacija in da naj gleda na potrebo naroda in posebnost kraja: »vse, kar

prihaja iz Vaših rok, mora biti v narodnem zlogu in za narod pisano«; zato pravi Cojz, ocenjujoč pesen »Na moje rojake«, da sta vrsti:

Lenega čaka strgan rokav,
Palca beraška, prazen bokal

več vredni kakor tisoč pesnic z ozirom na pravi narodni glas in pristni narodni okus — taki stihi ostanejo večni.

Ko se je bil Vodnik toliko izuril v obliki in žèl priznanje, izdal je 1806. l.: *„Pesme za poskušino.“*

Obsegale so: 1) Pesma na moje rojake (Kranjc, tvoja itd.). 2) Na sebe (Grem visoko pit Savico). 3) Zadovoljni Kranjc. 4) Novo leto (Navada je vošit itd.). 5) Napisi za mesce. (Pratika 1796). 6) Drugi napisi za mesce, (Pratika 1798). 7) Veršac. 8) Predgovor za Lublanske Novice 4ega dné Prosinca 1797 (Je kaša zavrela itd.). 9) Vošenje noviga leta 1798 (Deb zlomil si glavo). 11) Novo leto 1799—1801 (Še noviga leta itd.). 12) Novo leto 1802. 13) Pravlica. Kós in Sušic (Kós prepeva, gnezdo znaša itd.). 14) Sraka in Mlade (Sraka mlade je svarila). 15) Nemški inu Krajnski kojn. 16) Petelinca (Lepo sta ravnala itd.). 17) Plesar (Sim v' Lublan' i. t. d.). 18) Star pevic ne boj se pêti (Čebélca visoko i. t. d.).

Tu nam je omeniti zadnjih šest pesnij, kajti z njimi stopa Vodnik na polje basniške poezije. V izdajah 1806. in 1840. l. ima trinajsta pesen naslov »Kós inu Sušic«, (Levstik rabi naslov »Kós in brezen«). Zanašaje se na lepi brezen, se je kós začel prenaglo veseliti, ker se je oženil brat in ker je sam vabil v svate, pa prenaglil se je: brat in nevesta mu zmrzneta:

Kamor tvoja sla ti kaže,
Preveč nagel ne smeš bit'!

Najbolj je zadel prosto narodno govorico v basni »Sraka ino mlade«; konec je uprav klasičen:

Starka pravi: to je zmota
Vse po svet' narobe gre,
Doživela kaj sem s'rota:
Jajce več kot puta vé.

Zadnji dve pesni: »Plesar« in »Star pevec ne boj se peti« uvedeta nas v njegove »Različne pesni«.

Da je znal biti Vodnik tudi satiričen, vidimo iz »Napisa« Knobljevim[1]) pesnim:

Pesni iz Kranja
Polhne drekanja —
Ne delíta ga,
Dajte mu célega!

Za francoskih vojsk 1809. leta je vlada poskusila navdušiti avstrijske narode za sveto domačo stvar in poslala odtis Collinovih pesnij za brambovce ljubljanskemu magistratu, naj jih dá preložiti na slovenski jezik, ako mu ugajajo. Magistrat je odgovoril, da imajo Slovenci domače pesni in dovolj svojih rodoljubov, ki jim zlagajo pesni; bržkone je mislil na Vodnikove »Pesme za brambovce«. (J. Verhovec. Iz domače zgodovine, Lj. Zv. 1886, 219.)

Deželni poglavar grof Brandis je sklical dné 12. maja 1809. l. črno vojsko; dotični razglas je poslovenil morda Vodnik. (J. Verhovec ibid.)

Pesmi za Brambovce. | (Vigneta = vojaška kapa s sablo) | . 1809. 8. 16.

---

[1]) Pavel Knobel (1765—1830)

je porojen dné 24. januvarja 1768. l. v Orehku na Kranjskem. O njegovi mladosti se ne vé ničesar; 27 let star je bil učitelj v postojinski osnovni šoli; od 1795. do 1808. l. je služil v Kranju, iz Kranja se je preselil v Višnjo goro na Dolenjskem; 1817. l. je šel v Ribnico in tam služil do 1821. l.; od tega leta do 1826. nimamo nobenih sporočil o njem; od 1826. l. do svoje smrti dné 22. oktobra 1830. l. je učil šolsko mladino v Tomaju.

Pokojni tržaški župnik Hrovatin ga je označil kot jako spretnega orgljavca.

Knobel je zlagal posvetne in cerkvene pesni. Prve je izdal s tem naslovom:

Štiri pare kratkočasnih Novih Pesmi. 1801.

Njegove posvetne pesni so brez estetične vrednosti. V Lj. Zv. 1880, 643 misli L—k (Levstik), da je letnica navlašč izmišljena; J. Zupančič misli, da so prišle na svitlo 1803. l.; eno kakor drugo je neverjetno. Knjiga je tiskana v Ljubljani, založnik pa je bil Kremžar, knjigovezec in trgovec s papirjem v Kranju.

Knobel pa je zlagal tudi cerkvene pesni z napevi. V njegovi zapuščini je našel g. Jereb rokopis, obstoječ iz sedemnajstih listov in obsegajoč 22 pesnij.

Prispodabljanje z Redeskinijevo zbirko iz 1775. leta kaže, da je Knobel neodvisen od Redeskinija in da ga nadkriljuje. Z napevi so pesni 1. Zahvala za letno; 7. Sv. Peter v ketinah; 8. Sv. Lorenc; 10. Sv. Tıln; 11. Sv. Mihael; 13. Na dan sv. Jakoba; 17. Sv. Anton Abbas.; 18. Sv. Lenart; 20—22. Prošnja za dobro letno, sv. Križ in prerok Elias.

Bržkone je tudi Knobljeva

Ena lepa lubezniva inu brania vredna historia od te po nadoužnu ven izgnane svete Grafnie Genofefe, v Krainju.

V predgovoru pravi pesnik, da je cesar v prejšnjih časih rajši nekoliko posestva prepustil drugim kraljestvom, zdaj pa je treba reči na ves glas: »Vadimo se v orožju, zdaj gre za življenje in smrt«, in konča tako:

»Peli so nekidaj naši očaki, inu Turke pobíali; peli so inu pod Sisek tekli Hasan Baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!

Ta mala pesmarica obsega štiri pesni, namreč: *„Pesem brambovska"*, *„Molitva brambovska"*, *„Persega"* in *„Estrajh za vse"*. Najlepša izmed vseh je prva:

Presvetli Cesar vabi nas
Na domovine bran,
Germi že mesto, terg nu vas
K' banderu ven na plan!
Na to bander' prisegamo,
Nam priča je nebo;
Da kamor pojde, pojdemo,
Veselje nam je to id.

V »Brambovski prisegi« zatrjuje pesnik zvestobo, vstrajnost, pokorščino in vestno izvrševanje dolžnosti.

»Estrajh za vse« povzdiguje moč avstrijsko; zadnja kitica:

In ker pa hče,
Obeta Rudolf iz nebes:
Frančišek zmagal boš zares!
Ker Estrajh če
Bo tud' za vse

»Napitek« govori o srečni zmagi:

Pripekal je današnji dan
Na žejo grede pit'.
Sovražnik je podrt, ugnan
Le brž si ga nalit'.
Kar je moža,
Mi trči ga!
»Kaj? Vi vsi?«
»Da, mi vsi!«
»Že velja.«

Bržkone Vodnikova je tudi: »Pesim Krajnskih Brambovcov per Banderskimu Žegnanju v Lublani 30. dan maliga Trauna 1809. 1/2 pòle v 4°, pri Egerji.« — Izdaja je okrašena s čelado, s ščitom, topom in lovorovim vencem. — Lj. Zv. 1889, 447).

Med pesni, v katerih izraža pesnik avstrijsko rodoljubje, spadata tudi »Pesen na cesarjev god«, »Uk estrajških vojakov« 1813, »Premaga« in »Miradan«. Te dve zadnji pesni sta zloženi v spomin slavnostij [1]), ki so se vršile od 10. do 12. julija 1814. l., da se je vsled pariškega miru, sklenenega 30. maja 1814. l., Kranjska zopet vrnila pod avstrijsko vlado.

Povedali smo, kako se je Vodnik seznanil z baronom Cojzom, kateri mu je 1794. leta »Pratiko« označil kot najboljše sredstvo za poučevanje prostega ljudstva. Vodnik je uže prej namerjal pisati zemljepis kranjske dežele, kar je zelo ugajalo Cojzu, Kumerdeju in Linhartu. Po Cojzovem mnenju bi se ta nakana dala najbolje izvršiti s tem, da se suha pratika pomnoži z majhnimi zemljepisnimi sestavki; Cojz je bil pripravljen priskrbeti potrebne pripomočke. Rad se je Vodnik lotil tega dela in sestavke pošiljal Cojzu v popravo. Vsled tega vzajemnega delovanja je »Velika Pratika ali Kalender« izhajala skoz tri leta (1795—1797) in prinašala poleg navadne pratikarske vsebine iz Vodnikovega peresa: »Popisuvanje Kranjske dežele« skoz vse letnike, pa tudi nekaj njegovih pesnij, n. pr. »Na moje rojake« (1795), »Zadovoljni Kranjc«. Te pesni pa Vodnik ni zložil nalašč za ta letnik, nego Cojz sam pripoveduje, da mu jo je izročil Dev kot prvo Vodnikovo pesen, katera prê v njem vzbuja lepe nade, da bo Vodnik zlagal še kdaj lepe pesmice: »V tem poskusu je več narave in zmožnosti, kot je imata Damascen (Dev) in Marko Pohlin; tudi jezik je gibčnejši in pesniška mera teče gladkeje, tudi vsebina je srečno odbrana.«[2])

Drugo njegovo delo, namenjeno v prvi vrsti prostemu ljudstvu, je bilo uredovanje »Lublanskih Novic« Jan. Fridr. Egerja. Prvi list je izšel 4. januvarja 1797. l.; izhajale so po dvakrat na teden na pol pôle v mali osmerki. Razven novic od raznih krajev so donašale vsakovrstne razglase, žitno ceno, loterijo, imena umrlih. Čez pol leta piše: »Ker je v kratkem pol leta ven, naj gledajo vsi jemalci za drugiga pol leta spet naprej plačat. Kateri jeh po pošti prejemljejo, ti plačajo na bližnji cesarski pošti 3 gld., — drugi pak 1 gld. 30 kr. v' moji hiši na Polanah št. 3 v Lublani.«

V št. 85. pričenja se obširno »Povedanje od slovenskiga jezika«[3]). Izpregovorivši o Gregih (Grkih), Latinih, Nemcih,

[1]) Levec, Lj. Zv. 1885, 1118, 1150; pristavi: Vodnikov napis iz 1814. l.

[2]) Vodnikov spomenik stř. 48.

[3]) Ponatisnile Novice 1858, št. 5—8 v spomin Vodnikove stoletnice.

nadaljuje: »Zdaj pridemo na same Slovence, kateri se ali od slove inu slovesa ali pak od selenja inu preselovanja tako imenujejo; ne morem prav za trdno reči, zakaj nisem bil takrat zraven, kadar so jeli to ime sebi dajat.« Novice 1798. l. imajo na čelu:

Za novo leto.

Deb' zlomil si glavo,
Kaj vošit ne vem,
Lan tlačil sem travo
Al letas jo smem?

V št. 3. razlaga Vodnik, zakaj je imenoval svoj časnik »Novice«. V tem letniku govori o cirilici, glagolici, bohoričici; toži se, da mu pišejo brezimne liste in mu očitajo, da laže. Št. 74. naznanja, da se prodajajo modrostne knjige stariga Testamenta v kranjskem jeziku po 30 kr.; gorko priporoča to knjigo.

Od malega srpana l. 1798. in v letih 1799. in 1800. so izhajale na teden le jedenkrat; do 12. oktobra 1799. l. jih je zalagal Fr. Eger, potem pa njegova vdova. Novice 1799. l. imajo na čelu:

Se novega leta
Vsak veseli,
Dolg' hoče živeti,
Vesel naj živi.[1])

Ta leta so bila viharna radi francoskih vojsk; o Rusih pripoveduje:

»Ena nova perkazen je za nas Kranjce, de so Rusi naši stari bratje peršli ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikom branit. Pred poldrugi taužent letimi so pervi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov in drugih Slovencov roda; od tiga pride razločik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč Slovenci inu korenina, od katire so naši rojaki rojeni« itd.

Ljubljančani so slavili dobljeno Mantovo s tem, da »so se ponedelk pelali z muziko gori po Lublanci na sto čolnih do Ižice, tam so na travi večerjali, po mraku se nazaj vozili z lučmi inu baklami«. Mesto je bilo razsvetljeno; neki napis se je glasil:

»Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernesi ga še.«

Zadnji tečaj 1800. l. ima napis:

»Ne morem lagati,
Ne letas ne lan',
Kir noče me brati,
Naj dene na stran.«

---

[1]) Ob inačicah glej Marn, Jezič. XIV, str. 14.

Tudi to leto je bilo viharno; »vse more k vojski, štacunarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopači vsi, žnidarji, z eno besedo, vse zunaj študenta, (št. 34) . . . Zdražil je Francoz potrpežljivost vsega sveta, zdražil je Lahe z nakladami, Švajcarje s potlačenjem njih prostosti, sebi nakopal Turke in Ruse na glavo« itd.

»Trka nam Francoz na vrata,
Dobri Fronc za nas skrbi,
Pošle svoj'ga lub'ga brata:
Korel rešit nas hiti.«

Tako poje Vodnik v osemindvajsetem listu II. tečaja Novic. In tacemu pesniku očitala se je veleizdaja! V šestnajstem listu tega letnika pripoveduje, »da je veliki pondelik bil boj v Gradiši med žnidarji in šribarji, enega šribarja so na rotovž zaprli in še en drugi v pokorni hiši ali cuhthausi v železji teči.«

V 39. št. beremo novico z Dunaja:

»Juri Veha, Kranjc iz Moravške fare, major per bombardirjih, je od svitlega Cesarja povišan za barona; deslih kmetiskiga stanù, se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal inu skuz te stvari milost pred Cesarjem zaslužil. Manjši šole je slišal v Lublani, potle pa na Dunaji se dalej prebrisal.«

S tem letnikom so nehale »Novice«, »zlata svetinja v našem slovstvu«. (Bleiweis.)

Vodnik je med pesniki slovenskimi prvi krenil na pravo pot s tem, da je slovo dal grškemu Parnasu in si v vzgled vzel slovenske narodne pesni. Te pa je posnemal tudi gledé oblike in izbral štirivrstne kitice z obrazcem:

∪ | — ∪∪ | — ∪
∪ — ∪∪ —

ker je menil, da so narodne. Sprejeli so to obliko Gorenjci od nemških planinskih sosedov, ki pojó svoje »Schnoadahüpfl« ali »Gsetzeln«.

Vodnikove pesni[1]) so se zelo priljubile narodu in se omilile tudi tujcem, ker prihajajo pesniku iz srca kot pristni izraz njegovega

[1]) Rokopis Vodnikovih pesnij (Spévnik) je na javni dražbi kupil knjižničar licejski M. Kalister, od njega ga je dobil Mihael Kastelic, ki je v Kr. Čeb. vsprejel nekaj pesnij. Šele 1840. l. jih je izdal Andrej Smole z naslovom: Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 8°. 140. L. 1868. dobila jih je Slov. Mat. na javni dražbi in skrbela za to, da so se izdale na novo: Vodnikove pesni. Uredil France Levstik. V Ljubljani 1869. Levstik jih je preostro kritično uredil.

čutenja brez svetožalja in izmišljenega bolehanja, v prostem jeziku, ki ga je umel tudi neomikan kmet.

Seveda se mu niso posrečile vse, nekatere pa n. pr. »Dramilo mojih rojakov« (Na moje rojake: Slovenec, glej id.), »Vršac«, »Sraka in mlade« in dr., bodo se vselej smatrale kot klasične.

Premotrivši Vodnikove pesni obrnimo se k Vodniku šolniku. Leta 1807. postal je prefekt latinskim šolam Hladnik; učna osnova uravnala se je tako, da se je nauk v povestnici pričel z domačo zgodovino. V ta namen je spisal Vodnik 1809. l.:

Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.[1])

Knjiga je osnovana na podlogi dobrih virov in pisana z nemško besedo pa s slovenskim srcem; rabila je za poučno knjigo v drugem razredu do 1848. l., ko se je pahnil iz šol pouk — o domači zgodovini.

Odslej je učil Vodnik zgodovino in zemljepisje po vseh razredih in po strani tudi francoski jezik.

L. 1809. je prišla skoro vsa slovenska zemlja pod Francoze, ki so nastopnega leta preosnovali vse kranjske šole: Vodnik je postal ravnatelj gimnaziji, nadzornik začetnim šolam in vodja umetnijski in rokodelski šoli (école d'arts et métiers). Zraven tega obilega posla je poučeval še vedno zgodovino in italijanščino, ki je bila neobvezen predmet. Po srednjih šolah na Kranjskem (v Postojini so tudi bile latinske šole) se je takrat poučevalo slovenski in nemški, potem francoski.

Z nenavadno marljivostjo je začel zdaj spisovati potrebne slovenske šolske knjige. Najpoprej je izdal:

»Abecedo za Perve šole« ter »Keršanski Navuk za Illirske Dežele« (obe knjižici 1811. l.).

»Keršanski Navuk« obsega poleg navadne vsebine tudi »Sosedni nauuk« (str. 99—112), kjer se uči, kakšne dolžnosti ima človek proti sebi, proti drugim visokim osebam; dvorne, mestne ali lepoobnašne dolžnosti id.

V isto leto spada tudi:

»Pismenost ali Gramatika za Perve Šole.« 8°. 190 str.

---

[1]) Aug. Dimitz. Vodnik als Archaeolog und Historiker. Vodnikov Spom. 37 do 39. — O Vodniku kot zgodovinarju Sl. 1889. št. 146.

V predgovoru pravi, da so Slovenci napisali uže dovolj slovenskih slovnic v nemškem jeziku, da bi učili druge; v slovenskem jeziku pa jih ni; samo Rusi in Srbi imajo Smotriskovo in Lhomonósovo v svojem materinem jeziku. Dalje obeta mladini, da se bo lahko učila tujih jezikov, če bo dobro znala svojega.

To slovnico je spisal uže 1808. l. v nemškem jeziku, a zdaj priredil v slovenskem.

Med predgovorom in slovnico samo je na osmih straneh natisnena »Iliria oživlena«, na koncu slovnice od str. 168 je: »Pomén pismenjih besed po abecednimu redu.«

Slovnica je razdeljena na pet delov: *a)* Čerke; *b)* Besede; *c)* Vezanje; *d)* Izobrazenje besed; *e)* Glasova mera; *f)* Prepone.

Težko je bilo spisati slovnico, ker je moral sam iskati primernih slovniških izrazov, o katerih pravi: »Da ne ležé na klopi, temuč gori na polici. Ne zmišlam si jih sam; Smotriski in Lomonósov m' jih dajeta v' svojih bukvah.«

Ta pismenost se je potem okrajšala in izdala z naslovom: »Vodnikova kranjska pismenost, okrajšana za male šole.« Trst 1847.

Razdeljena je knjiga na tri »odseke«, ki govoré o »čerkah«, »besedah« in njih »vezanju«. Imena sklonov so mu: **„*imenvaven*“**, **„*rodiven*“**, **„*dajaven*“**, **„*toživen*“**, **„*skazaven*“** in **„*storiven*“**; spregala so: ***gibam, ganem, gonim;*** nepravilni glagoli so razdeljeni na tri vrste s sedanjikom na ***am, em, im.*** Zadnja poltretja stran obsega slovniške izraze.

Francoščino na srednjih šolah so učili takrat v slovenskem jeziku; da bi se lože izvrševal ta nauk, izdal je Vodnik knjigo z naslovom:

»Početki Gramatike, to je Pismenosti Francoske Gospoda Lhomonda.« Ljubljana 1811. 8. 118.

V predgovoru razlaga Lhomondova načela, kako poučevati mladino. Slovnica sama je razdeljena na dvanajst stav; I. razpravlja pleme besedi, II. Člen, III. Predlog, IV. Namestime, V. Glagol, VI. Deležje, VII. Predlog, VIII. Narečje, IX. Vez, X. Medmet, XI. Zložna mera, XII. Pravopisnost. Na str. 100 navaja se »skušnja in vada za mladenče, da zuemo, če zapopadejo te navuke.«

Govoreč o zložni meri navaja stiha Boileau-a:

Le vers le mieux rempli, la plu noble pensée,
Ne peut plaire à l'ésprit, si l'oreille est blessée,

katera je prevêl lepó:

Naj pesen umetna,
Naj merjena bo.
Nikdar ni prijetna,
Ak žali vuhó.

Poleg svojega pesniškega, šolskega, časnikarskega, jezikoslovnega dela je skrbel še celo za kuharice in babice; prvim je priredil »Kuharske bukve« 1799. l., drugim pa »Babištvo« 1818. l., oboje po nemških izvirnikih.

Z njegovo delavnostjo kot šolnik je v ozki zvezi njegov trud, da spiše Slovencem slovar, ki ga je sestavljal mnogo let. L. 1802. ga je pohvalno omenil *„Brünner patriotisches Tagblatt“* in še 1813. l. *„Télégraphe officiel“* v 51. št. ter objavil hkrati eno pôlo na ogled, obsegajočo nemški predgovor in en list slovarja, z naslovom:

»Deutsch-windisch-lateinisches Wörterbuch.«

Slovar je imel obsegati 80 pôl, je bil osnovan po Adelungovem nemškem rečniku in se je raztegal na vsa slovenska narečja; nabranih je bilo 30.000 besed.

Francoske vojske so zaprečile izdavanje tega važnega dela. Rokopis, kateremu so dali naslov »Deutsch-Slowenisch-Lateinisches Wörterbuch«, je kupil po Vodnikovi smrti M. Ravnikar in ga izročil Metelku v izdelovanje.[1])

V rokopisih je zapustil *a)* »Berilo Greško«, prevod tacih grških pisateljev, ki so se takrat čitali po srednjih šolah avstrijskih. Izvirnik mu je bila tedanja »šolska krestomatija«. Prevod je dokaj gibčen in krepek in spada morda v ona leta, ko je učil klasične jezike v višjih razredih.

Ohranila se je tudi propoved iz 1796. l. z naslovom: »Homilia in Evangelium Dominicae Duodecimae post Pentecosten«, ki je spisana še precej v duhu in obliki Pohlinovi.

Op. O Vodnikovih pratikah glej: »Koledarji in koledarniki.«

Matej Ravnikar (1776—1845),

porojen na Vačah na Kranjskem, je dovršil latinske in bogoslovske šole v Ljubljani; v sedmi šoli je prišel k grofu Hohenwartu za domačega učitelja. L. 1802. je postal učitelj dogmatike v bogoslovju, tri leta potem učitelj verozakona v liceju, nato vodja ljubljanske bogoslovnice; za francoske vlade ravnatelj (chancelier) vseh šol,

[1]) Več ob usodi tega slovarja glej pri Cigaletu.

1817. l. kanonik lamberški, 1827. l. duhovski in šolski upravnik in nadzornik pri pomorskem deželnem poglavarstvu v Trstu, kamor je jako nerad šel zaradi svojih dragih prijateljev v Ljubljani. 1830. l. je bil izvoljen škofom tržaško-koprskim ter je to službo izborno opravljal do svoje smrti.

Kljubu mnogim službenim opravkom si je pritrgal toliko časa, da se je likal v slovenščini, kakor malokdo njegovih prednikov. Vedel je, da prosti narod potrebuje v jasni in lepi slovenščini spisanih knjig za pobožno in posvetno omiko, radi tega je napisal četero pobožnih in dvoje šolskih knjig, ki so pa bile deloma prevedene, te so:

1. Perpomočik boga prav spoznati. Ljubljana 1813.[1])

2. Sveta maša ino keršansko premišljevanje. Ljubljana 1813. — 13. izdanje 1817. l — 14. izdanje 1820. l. — 16. izdanje 1826. l.

Prvi je prevel to knjigo iz francoskega izvirnika A. Mésanguyjevega prošt Jurij Gollmayer 1783. l. Ravnikar je bistveno popravil prevod, posebno skrbno so prirejeni deli iz sv. pisma.

3. Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi.

To je prevod nemškega izvirnika z naslovom: Christoph Schmid's Biblische Geschichte für Kinder zum planmässigen Unterricht in sämmtlichen deutschen Schulen Bayerns. München 1801. V predgovoru te in poprej omenjene knjige govori o tem, da je treba pisati slovenščino lepše kakor doslej, da je treba slovó dati marsikaterim tujkam itd.

4. Abecednik za šole na kmetih, 1816. l.

5. Male povesti za šole na kmetih, 1816. l. (po Debevčevem prvem izdanju).

6. Keršanski katolški navuk, 1822. l.

V rokopisu je zapustil: Petere Mojzesove bukve, prevedene iz hebrejščine; služile pa so drugim prelagateljem sv. pisma.

Prva in največja zasluga Ravnikarjeva je ta, da se je trudil pisati po prosti nepopačeni narodni govorici. Predno je napisal kak stavek, ga je pretresaval na to stran, je-li ga ume preprosti kmet, kateremu ni znan noben drug jezik, kakor njegov materin.

---

[1]) Nemški izvirnik je spisal škof Gall z naslovom: »Anleitung zur Kenntniss und Verehrung Gottes«.

Uvidel je, kakó potrebno je duhovniku, duševnemu očetu preprostega naroda, da zna dobro njegov jezik; radi tega se je obrnil s Kopitarjem in Cojzom vred do dotičnih oblastij s prošnjo, da se dovoli stolica slovenskega jezika v Ljubljani; tej prošnji se je ustreglo s tem, da je 1817. l. cesar Franc ukrenil, naj se bogoslovci drugega leta učé slovenskega jezika; tega nauka smeli so se udeleževati tudi slušatelji licejski. Posledica te stolice je bila ta, da je začenjala mlajša duhovščina v lepšem in čistejšem jeziku govoriti s prižnice, in da so v lepšem in čistejšem slogu izhajale na Kranjskem knjige.

Tudi to ni bila majhna zasluga, da je spravil Metelka v Ljubljano in na stolico slovensko; tako je uplival na naraščaj slovenskih pisateljev.

Udeležil se je 1821. l. tudi shoda slovanskih jezikoslovcev na Dunaju, ki so namerjali osnovati vzajemni pravopis za vse Slovane; udeležili so se tega shoda zraven Ravnikarja še Dobrovský, Kopitar, Metelko, Kalister in Šlakar, pa se niso zjedinili. Uplival pa je na Metelka, da je on izumil abecedo, ki se je po njem imenovala metelčica, uspela, kakor vemo, pa ni.

Miklosič je v svojih delih posebno rad navajal vzglede iz Ravnikarjevih knjig, kar dokazuje, kako visoko je cenil njegovo slovenščino.

V tržaško-koprski škofiji je bilo duhovniško stanje precej neugodno; gmotne razmere so bile ubožne, pa tudi duševna izomika na nizki stopnji, in s tem tudi omika prostega naroda ubožna. Revnejše duhovnike je sam gmotno podpiral in jih nagovarjal, naj kolikor moč narod učé.

Njegova oporoka kaže, kakov dobrotnik je bil prostemu ljudstvu.

Resnične so torej besede:

Quam morum justus censor simul usque fuisti,
Te duce sermo viget patrius, ante rudis.

Jernej Kopitar (1780—1844).

Kopitar se je narodil dné 23. avgusta 1780. l. v Repnjah na Gorenjskem, nekako v sredini med Ljubljano, Kranjem in Kamnikom. V rodbini Kopitarjevi je bilo sedmero otrók; srednji je bil Jernej, ki je šel 1790. l. v Ljubljano v šolo in se učil tako izvrstno, da je bil 1792. l. v tretjem razredu male šole prvak med 250 učenci.

1799. l. je prišel za domačega učitelja k baronu Žigi Cojzu in potem ostal pri njem za tajnika, knjižničarja in nadzornika rudninske zbirke osem let, katera prišteva sam med najsrečnejše vsega življenja, kajti ta čas je porabil ukaželjni mladenič, da je poleg svojih službenih poslov popolnjeval praznine v svoji omiki; posebno dobro se je naučil laščine, dočim se nikoli ni mogel naučiti pravilno izgovarjati angleščine. Grščine se je učil po prirojenem nagonu, prirodoznanstva pa v hiši svojega gospodarja.

Da je postal slavist, na to privedle so ga okolnosti, v katerih je živel.[1]) Domači slavist v Cojzovi hiši je bil prav za prav Vodnik, kateremu je dajal Cojz obed; Vodnik pa je bil prepočasen in je dognal svoj slovar samo tako daleč, da ga je naznanil.

Cojzova hiša je bila središče najbolj omikanim tedanjim krogom v Ljubljani, domačim in tujim. Tedanji vojaški poveljnik grof Bellegarde, odpravivši se v Kotor, ostavil je v Ljubljani hčerko, katera naprosi barona Cojza, naj ji priskrbi učitelja za slovenski jezik. Ta se takoj spomni Kopitarja in ga priporoči za ta posel. V ta namen je začel Kopitar spisovati v francoskem jeziku prve pôle za pouk; uspeh je bil ugoden. Radi tega podraži Vodnika, kdaj dovrši svoje delo. Kopitarjevih 5—6 pôl ugledavši, popraša zbadljivo Vodnik Kopitarja, kdaj zagleda njegov »umotvor« beli dan. Nato je šel Kopitar prašat tiskarja, nebi li hotel založiti slovenske slovnice, izgovorivši si samo to, da se mora tiskati naglo. Iz nagajivosti je skušal Vodnik delo zavirati, češ, da ni popolno, ker nima sintakse. Deloma je to tudi istina. Cojz je posredoval zatrjujoč založniku, da je slovnica dobra.

O slovnici sami izpregovorimo pozneje.

---

[1]) Tako pripoveduje sam v svojem življenjepisu, spisanem 1839. l. in po nemškem izvirniku nekoliko podaljšanem v Kopitarjevi Spomenici. Tisti slučaj, da je bil naprošen, naj poučuje hčerko grofa Bellegarde, francoskega poveljnika v Ljubljani, ni bil tolike važnosti za razvitek njegovega življenja kakor spisi Dobrovskega. Iz knjige: „*Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar*“. Berlin 1885, se razvidi, da je Kopitar iz Ljubljane pisal Dobrovskemu, kako zelo ga uže pet let zanimajo spisi Nestorja slavistike in kako iskreno si želi, da bi mogel na strani takega odličnega učenjaka preživeti in učiti se nekaj let in potem priti v kako knjižnico, n. pr. na Dunaj, in da bi slovanski zgodovini postal to, kar Muratori italijanski. Tam pripoveduje, da namerja predlagati kranjskim stanovom, naj poleg stolice za francoski jezik ustanové tudi stolico za kranjski jezik za mlade duhovnike: na ta način bi se dala vzgojiti lepa vrsta delavnih in mladih duhovnikov, ki bi potem delala v slovstvu (str. 1—6).

Prihranivši si blizu dve tisoč goldinarjev pri Cojzu, upotil se je Kopitar na Dunaj učit se pravoznanstva; ti nauki mu pa niso ugajali, dasi priznava, da se je učil na lepo svojo korist razlaganja učnih in zgodovinskih razdelkov pravoznanskih.

Čez dve leti je bil izbran za presojevalca slovanskih in grških knjig; v kratkem se mu je izpolnila želja, da je prišel v trdno službo v dvorni knjižnici. Kako goreče je hrepenel po tej službi, uvideva se iz troje prošenj, ki jih je poslal 1809. l. cesarju, knezu Trautmansdorfu in baronu Eibergu.[1]) V prvi prošnji povdarja, razloživši tek svojih študij, koliko zakladov za slovansko jezikoslovje je nakopičenih v dvorni knjižnici, in kakó gleda učeni svet na Dunaj z nadejo, kamor bi sodil temeljito poučén slavist, kajti tak mogel bi razbistriti zgodovino ne samo slovanskih narodov, nego vse iztočne polovice Evrope; na Dunaju stekajo se Slovani raznih plemen. Ponižno se priporoča za tako službo v tej knjižnici, veseleč se tega, da bi pri tem poslu njegove priljubljene študije bile hkrati njegov službeni posel; v šolskih počitnicah pohajal bi z Dunaja v te pokrajine, kamor si je želel uže učenjak Popovič. Ta osrečujoča služba utegnila bi mu dati priložnost, da postane on za slovansko zgodovino to, kar je Muratori Italijanom. V drugi prošnji izraža nado, da bosta pokroviteljem njegov talent, podprt po iskreni ljubezni do znanosti, in njegova poštena volja delala čast.

L. 1818. je postal Kopitar tej knjižnici četrti, l. 1827. drugi, l. 1844. prvi varuh in dvorni svetnik.

Neumorno in morda tudi pretegneno delovanje in druge nezgode so mu nakopale sušico; bolehen se vrne 1843. l. iz Rima. Osamljenega rojaka je vzel prof. Jenko v svojo hišo, kjer je umrl 11. avgusta l. 1844.

Prvemu listu, ki ga je pisal Dobrovskemu iz Ljubljane 1808. l., je dodal Kopitar jako obširne podatke jezikoslovne vsebine in nekatera prašanja ter se ponudil češkemu učenjaku za poročevalca o slovenskih slovstvenih stvareh, kažoč pa pri tem neko mržnjo do Vodnika[2]), katere se ni mogel znebiti vse svoje žive dni.

[1]) J. Marn, Kopitarjeva Spomenica str. 125—127.

[2]) »Vodnik ist kein gelernter Grammatiker, im Deutschen traut er sich selbst so wenig zu, dass er im Erforderungsfalle einem Freunde seine Ideen angibt, der sie dann koncipiert. So ist die Ankündigung seines Wörterbuches im Laibacher Wochenblatt nicht sein Aufsatz.

Weiss Gott! ich bin ein verträglicher Mensch, und habe Alles gethan, um mit Vodnik vereint für unsere Sprache zu arbeiten: aber seine Einseitigkeit und

Tiste podatke je porabil Dobrovsky in mu nastopnega leta pisal jako obširen list ozirajoč se na razne predmete Kopitarjevega lista in prašajoč o raznih predmetih, na primer, kdo je prvi pisatelj slovenski, kdaj se je natisnil prvi koledar, prvi katekizem, je-li imajo Slovenci več prevodov sv. pisma, je-li se nabirajo narodne pesni id.

Kopitar mu je odgovoril z Dunaja in je ostal odslej z Dobrovskym v pismeni zvezi do 1828. leta, ko je umrl njegov »mojster«, kakor ga naš rojak rad imenuje v svojih listih.

Velike važnosti za razvitek slovanskega jezikoslovja sploh je bilo to občevanje Kopitarjevo, zato smo ga omenili koj v početku.

Prvo delo, katero je izdal, osvetlilo mu je lice pred učenimi Slovani, to je:

Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steiermark. Laibach. Korn. 1808. 8⁰. XLVIII. 460.

Slovnica ta ni tako uravnana, kakor navadne slovnice. V prvem oddelku govori o Slovanih, o Cirilu in Metodu, o slovanskih narečjih, III—XLVIII. V drugem oddelku (Elementar-Orthographie 1—212), o azbuki Cirilovi, o Bohoričevem pravopisu in razpravlja razvitek nove slovenščine v obilnih vzgledih. Ta del je korenito, pa preobširno delo. Nato sledi etimologija 213—384 v tretjem oddelku, kjer se razlaga besedo- in oblikoslovje. Četrti del, »Nachschrift« str. 385—460, popisuje prvo književno dôbo in opisuje knjige, ki jih je našel v dunajski dvorni knjižnici, spadajoče v to dôbo, s takim bistroumjem in s tako obsežnim jezikoslovnim znanjem, da je daleko prekosila vse poprejšnje.

Druga in najimenitnejša njegova knjiga je: »Glagolita Clozianus. 1836. l. izdana na Dunaju.

Dasi kaže uže naslov sam, kaj obsega knjiga, naj se omeni, da se deli v tri dele: v prvem delu, »prolegomenih« samih, govori se o cerkvenem jeziku, o Karantancih in njih najstarejših spomenikih, o Cirilu in Metodu itd.; to vse se sklepa s trditvijo,

---

Neuerungssucht und Inkonsequenz sind ohne Ende, und sein stiller Ehrgeiz und Monopolsucht empörend.

Die Partikularitäten, die ich von ihm berichte, sind hier allgemein bekannt: est ist eine allgemeine Stimme über ihn hier: von V.** kriegen wir entweder sein Lebtag nichts oder was Kroatisches. (so bekannt ist seine Grille, den Accent à l'Adelung auf der Stammsilbe haben zu wollen.«) Briefwechsel str. 2.

da je glagolica vsaj vrstnica cirilici, če ne starejša; in da se je govoril staroslovenski jezik v Panoniji ali v Karantaniji. Spomenik sam natisnen je na štiridesetih straneh. Slovnica je popolnejša od slovnice Dobrovskega.

S tem delom položil se je prav za prav temelj slovanskemu jezikoslovju; s tem delom zaslul je Kopitar po vsem učenem evropskem svetu. Nato je izdal:

Hesychii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus. Dunaj. 1840.

Dasi je spis zanimiv v prvi vrsti za Ruse, obsega vender tudi daljše kroge zanimajoče književne, zgodovinske, jezikoznanske in pravopisne razprave, ki segajo v maloruske, češke, bolgarske, hrvatske in novoslovenske reči. Napadel je tudi Gaja radi gajice, ker je nameraval sam izumiti abecedo — brez zloženic in brez rožičkov. Predno pa je izumil Kopitar te črke, je šel pod zemljo.

V tej knjigi govori zopet in še natančnejše kakor poprej, da je bila korotanščina — stari cerkveni jezik slovanski.

Razven mnogih krajših sestavkov, ki jih omenja Marnova »Spomenica«, je izdal še dvoje obširnih kritičnih del, čijih prvo so:

Prolegomena historica (k Remskemu evangeliju) v knjigi: Evangelia slavice ... Texte du sacre ... Paris 1843.

Ponatisnil je »Prolegomena historica« Miklošič v »Slavische Bibliothek« I. 1851, str. 57—89.

Kakor se vidi uže iz latinskega naslova, rabilo je to slovansko evangelije cerkvi remski, ko so slovesno mazilili francoske kralje. V tem delu povdarja ponosno, da so nekateri Slovani pod rimskim papežem smeli opravljati božjo službo v domačem jeziku; potem razpravlja svoje znano mnenje, da je sv. Metod 870. leta okoli Blatnega jezera jel opravljati božjo službo v staroslovenskem, a ne bolgarskem jeziku.

Proseč za službo v dvorni knjižnici, povdarjal je Kopitar, kakor smo videli, koliko koristi slovanski vedi tisti slavist, ki pride na Dunaju službujoč v ožjo dotiko z vsemi slovanskimi plemeni, ker so mu takó blizu. Te njegove nade izpolnile so se bile v višji meri, nego je pričakoval sam.

Razmere med Kopitarjem in Vodnikom so nam uže deloma znane. V spisovanju slovnice je Kopitar prehitel Vodnika. Temu pa se ne smemo čuditi, če premislimo, kako mnogostransko je

deloval Vodnik, ker je moral moči trositi. Zamera radi slovnice ni bila trajna; ko je odšel Kopitar na Dunaj, ločil se je od Vodnika kot pravega prijatelja in mu je to ostal tudi do smrti. Rad je pripoznal lepoto Vodnikovih pesmic.

Poleg Cojza in Ravnikarja se je trudil tudi Kopitar, da se je ustanovila v ljubljanski bogoslovnici stolica slovenskega jezika, katero je zasedel najprej Metelko. Izprevideli so takrat, kako potrebna bi bila primerna abeceda za slovenščino. Da bi se taka izumila, sešli so se na Dunaju 1820. l. Dobrovsky, Kopitar, Ravnikar, Metelko in drugi, da bi se dogovorili o tej stvari: želelo se je, da bi vsak slovanski glas imel svoj poseben in nezložen znak. Žal, da se niso mogli zjediniti; radi tega izumi Metelko svojo abecedo, ki je prijala Kopitarju, dasi ne povsem. Razven Metelka pa Kopitarja imela je metelčica le malo pristašev, med temi Zalokarja, Bl. Potočnika, Burgerja, ki so jo branili.

Naganjal je Kopitar Metelka z Dunaja, naj s Čopom vred popiše zaklad slovenskega jezika, in mu je dal potrebne napotke, kako se more za leto in dan sestaviti na listih slovar tákó, kakor je Vukov srbski. Metelko se pa ni lotil tega težavnega dela.

Gledé na obsežno znanje jezikov se je mogel takrat s Kopitarjem meriti samo Čop. Popisal je bil Čop slovensko knjigo in svoje delo izročil po Kopitarju Šafaříku, ker ga ni hotel izdati sam, kakor je želel Kopitar. Čop je bil neprijatelj metelčici in potem tudi v tem vprašanju kolikor toliko nasprotnik Kopitarju.

Kopitar je zbodel tudi Prešerna, ker je pesnik nasprotoval metelčici, s to-le zabavljico:

Obhaja taka misel nas Slovence,
Da pravdajo se ti možje mor'biti,
Za kar so se nekdanji Abderiti
V sloveči pravdi od oslove sence.

Razžaljeni pesnik je odgovoril: »Le čevlje sodi naj Kopitar.« Kopitar in Prešeren, oba velika nasprotnika, sta se skupno upirala »ilirščini«.

Ko je prišla Kopitarjeva slovnica na dan, jo je marljivo prebirati in premišljevati začel — Ravnikar; tej slovnici gre zasluga, da se je Ravnikar začel truditi pisati lep, čist jezik; to pa Kopitar tudi priznava v svojem življenjepisu in pohvalno omenja Ravnikarjevega prevoda nabožnih knjig »Sveta maša« in »Perpomočik, Boga prav spoznati«.

L. 1838. je popustil Miklosič Gradec, kjer je opravljal modroslovsko stolico, in se upotil na Dunaj, da bi se ves posvetil pravoznanstvu; tu se je po priporočilnem listu grofa Ostrovskega seznanil s Kopitarjem. Ta se takoj prepriča ob izrednih sposobnostih Miklosičevih za jezikoslovje; posebno rada sta se pogovarjala o slovanskem jezikoslovju.

Leta 1844. je bilo jedno mesto v dvorni knjižnici prazno; Kopitar je pregovoril Miklosiča, da je poprosil zanje, in je to mesto tudi dobil. Dragemu Kopitarju na ljubo se je posvetil Miklosič ves slovanskemu jezikoznanstvu. Žal, da tukaj nista dolgo delovala zajedno, kajti še istega leta je smrt pobrala Kopitarja.

Občeval je osebno ali pismeno Kopitar skoro z vsemi takrat delujočimi slovenskimi pisatelji. O Primcu ni sodil posebno častno („*Briefwechsel*“ 193, 195, 232, 272) in je ostro ocenil njegovo čitanko. Primic je zblaznel, in Dobrovsky je Kopitarju pisal: »Koliko nesreč mogó povzročiti recenzenti« („*Briefwechsel*“ 388). Visoko pa je čislal dr. J. Zupana in ga skušal z laskavimi besedami pridobiti za slovansko jezikoslovje, istotako M. Ravnikarja, čegar liste je Dobrovskemu daval čitati; smatral ga je kot prvega stilista v Slovencih.

Nadejal se je mnogo od Cvetka, ki je bil takrat bogoslovec v Gradcu (»einem der besten Studenten; andere dortige Slavisten als Schmigovec und Bilc in Laibach sind mittelmässige Köpfe«. *Briefwechsel*. 207) in mu je poslal oceno Šmigovčeve slovnice. Z Jaklinom se je sešel na Dunaju, Jarnika na Koroškem je priporočal Dobrovskemu.

Njegove razmere k učenjakom drugih slovanskih plemen opisuje „*Briefwechsel*“ XXXIII—C.

Kopitar je prvi začel rabiti ime Slovenec v širšem pomenu; on je prvi jasno razložil glagole dovršne in nedovršne, po njegovi slovnici so se slovenski pisatelji bolje začeli zanimati za čisto slovenščino.

Zelo se je veselil Kopitar, da se je ustanovila v Gradcu stolica slovenska, za katero je bil izbran Primic; temu mlademu navdušenemu učitelju svetuje, kako bi se dale slovenske po Štajerskem navadne besede zbrati za slovenski slovar.

Velika zasluga Kopitarjeva je ta, da je pomagal osnovati stolico slovenskega jezika za ljubljanske bogoslovce drugega leta; stolico slovensko v Gradcu je tudi Kopitar pomagal ustanavljati,

sploh se je poganjal za slovenščino[1], kjerkoli je mogel. Ponašal se je vedno s slovenskim svojim pokolenjem.

Kakor Dobrovskemu pri spisovanju slovnice cerkveno-slovanskega jezika, tako je tudi Rankeju pomagal dovršiti zgodovino srbsko.

Leopold Volkmer (1741—1816)

iz Ljutomera, je od 1753.—1759. leta pohajal varaždinsko gimnazijo, poslušal do 1761. l. modroslovske, do 1764. l. bogoslovske nauke v Gradcu; jeseni 1765. l. je prišel za kapelana k sv. Ožbaltu na Ptuj, 1769. l. k veliki cerkvi ravno tam, 1773. l. je dobil Golobov beneficijat in opravljal dušno pastirstvo v tamošnji bolnišnici, 1784. l. se je preselil za kapelana k sv. Urbanu blizu Ptuja do 1789., v Vurberg k sv. Martinu pod Vurbergom do 1808. l.; v pokoj stopivši istega leta, umrl je pri sv. Urbanu za mrtvoudom.

Prve pesmice je začel Volkmer zlagati v dôbi od 1765—1769. leta, ko je kapelanoval pri sv. Ožbaltu; v tisti dôbi blizu so prišle na svitlo Gellertove, Gleimove in Lessingove basni, katere je Volkmer posnemal. Tudi cerkvene pesni je zlagal, izmed katerih se jih je nekaj natisnilo.

Leta 1814. je začel Volkmer zbirati svoje basni in pesni; ta zbirka ima naslov: Zmes' za pevca. I. del. Pisano v farofi svetega Verbana pri Ptui 1814. Ta zbirka obsega 37 številk in ima na koncu »Kazauec«; oblika je podolgovata osmerka in šteje 102 strani ter je služila dr. Pajku pri izdaji Volkmerovih basnij.

Pesniško zapuščino je izdal Murko z naslovom: »Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske Škofije fabule ino pesmi. V Gradci 1836.«

To izdanje obsega 61 »fabul« in dvanajst posvetnih pesnij.

Na novo je izdal njegove basni in pesni Pajek z naslovom: »Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric.« Maribor 1885.

V tem izdanju je pridejanih sedem novih pesnij; vse je Pajek na novo uredil po svojem rokopisu, po Murkovem izdanju in po rokopisnih virih cerkvenih pesnij, potem je navedel vire, odkoder je Volkmer zajemal snovi.

Naslovi so navadno dvojni: „*Kokoš ali narjena čednost*“, „*Lisica ali kisla jagoda*“, „*Metul ali gizdava vtraglivost*“, „*Mravlja ali podvučen človek*“; drugi so prosti, n. pr. „*Napitna*“, „*Tobak*“, „*Hrala landuerov*“.

Jezik je precej ponemčen, pa ima vender nekatere zanimljive posebnosti slovenskega narečja okolo Ptuja na Štajerskem.

„*Drobtinice*“ 1850. l., str. 232, imajo iz njegove zapuščine pesen:

„*Češena si Maria*“.

1. Pozdravimo kristjani
Mario, z ktero se
K tem zakonskemi stani
Zaročil Jožef je;
Na kteri dopadenje
Je večni Bog imel,
De svetu zveličanje
Skos njo je dati htel.

2. Kak angel njo 'imenuje
Mario, no kak njo
Elizabet poštuje,
Tak njo pozdravimo.
Kak cerkva njoj se moli
In spozna njeno moč,
Tak tudi mi v nevoli
Njo prosmo za pomóč.

[1]) O njegovih razmerah do Srbov, Čehov, Rusov, Poljakov glej »Kopitarjevo Spomenico«.

3. Češena si Maria,[1]
Ti gnade polna si,
Gospod je s teboj bia
Za mater te zvoli.
Med vsemi si ženami
Od Boga žegnana
Zkos te je Jezus z nami
Sad tvoj'ga telesa.

4. O sveta Božja mati
Maria! sprosi nam
Hudobnosti spoznati
In spremeniti stan;
Vsi grešniki kričimo:
»O mati sliši nas!«
Naj mir skoz te dobimo
Zdaj in na smrtni čas.

Štefan Modrinjak (1774—1827)

iz Središča na Štajerskem, je dovršil srednje šole v Varaždinu, modroslovske in bogoslovske v Gradcu, postal 1814. leta župnik pri sv. Tomažu, potem pri sv. Miklavžu blizu Ljutomera.

Dasi veseljak kakor Volkmer, s svojimi načelniki ni živel v prijaznih razmerah.

Vraz pripoveduje, da je neki uradnik skorej vso njegovo slovsteno zapuščino sežgal do jednega zvezka, ki ga je v roke dobil Modrinjakov stričnik Lovro Modrinjak; nekaj malega se je natisnilo; „*Slov. Nar.*“ je objavil njegovo pesen iz 1813. leta z naslovom »Amico Cuetkoni«; »Fabula« se nahaja v Macunovem „*Cretju*“; prav lepi pesmici: »Škorjanec in pevec« pa »Golob« ima „*Jadr. Slavjan*“, 1850. l., št. 1.

Njegova muza po obliki in vsebini daleko presega Volkmerovo.

Mihael Zagajšek (Jurij Zelenko) (1739—1827),

porojen za Gajem pri Ponikvi na Štajerskem, župnik v Kalobju, je izdal slovensko slovnico z naslovom: Slovenska Grammatika oder Georg Zellenko's Wendische (!) Grammatik. Zilli 1791., katera pa ni imela nobenega upliva, ker je pisatelju nedostajalo dovoljnega jezikoslovnega znanja in obsežnega ozira na druga slovenska narečja.

Janez Pavel Ješenak (1755—1827),

por. 25. junija 1755, je obiskoval latinske in modroslovne šole v nemškem Gradcu, bogoslovne v Ljubljani, duhovnik 1782. l., kapelan v Gornjem Gradu in na Vranskem, župnik v Ulimju, nekaj časa dekan v Kozjem, kanonik v Novem mestu, 1803. l. prošt in škofijski namestnik v Št. Andrašu na Koroškem, kjer je umrl 19. sept. 1827. l. Mnogo je pripomogel, da se je v Celju ustanovila gimnazija.

Slomšek pripoveduje, da je poslovenil mali katekizem; izdal pa je: »Bukve za pomoč inu Prid Kmetam«. (Celje 1812.)

V predgovoru pripoveduje, da so Slovenci do zdaj imeli dovolj knjig pobožne vsebine, pa ne za vsakdanje potrebe. »Iz tih se znate vučiti po postavah nature kmetvati, travnike oskerbeti, živino ter zdravo kakor bolano dobro rediti ino prav hišovati.«

Zemljo delaj, je Bog djal,
Žegnat' hočem, kar boš s'jal.
Skrbno delaj ter ga moli,
Da ti pošle deža doli.

[1] Začetek tretje kitice ima pod črto tole besedilo: »Marija ti češena — In gnade polna si — Med vsemi srečna žena — Bog mater te zvoli.« Bržkone je izdajatelj „*Drobtinic*“ Vodušek hotel odpraviti stih: Maria — bia: »bia« se govori v nekaterih krajih Slovenskih Goric namestu bil.

Janez Nep. Primic (Primec) (1785—1823.)

Dasi porojen na Kranjskem v Zalogu pri Šmarju 23. aprila 1785., se vender sme šteti Primic med buditelje štajerskih Slovencev, ker je med njimi deloval ves čas svojega življenja. 1809. l., pristopivši prostovoljnim domobrancem štajerskim, poslal je istega leta Vodniku v pregled nekoliko Collinovih pesnij poslovenjenih. Od 1811. l. je bil pisar v »cesarsko-kraljevim šolskim bukviši«. Osnovavši društvo v mejsebojni pouk v slovenščini je zasedel stolico slovenskega jezika na graškem liceju.

V mladih še letih se ga je lotila sušica, ter je umrl dné 3. febr. 1823. leta doma v Zalogu.

Nedostajalo je v oni dôbi učíl za slovenski jezik; izdal je torej:

1. »Abecediko za Slovence.« Gradec 1812.

To je prvi abecednik, ki se je natisnil na Štajerskem; celo ogrski in koroški Slovenci so poprej imeli taka učila. Istega leta je izdal:

2. »Prava pot k dobrimu stanu.« Gradec. 1812.

To je prevod knjige Benj. Franklina: „*Armer Richard oder der Weg zum Wohlstand.*“ Evo nekaj iz predgovora:

»Lubi Slovenci! Tu imate ene nove Bukvice polne lepih in nucnih (haslivih) naukov, kateri pokažejo, skozi kaj si človek narveč svoj stan pohujša in na kaj za eno vižo si on zopet taistega pobolšati zamore. Te bukvice je nar na pervo v polnočni Ameriki en imeniten ino visoko učen Mož z imenom Benjamin Franklin v Angleškim ali Englendarskim jeziki spisal ino jim to ime dal: Ubogi Rihard ali Pot k dobrimu Stanu; potem so bile na Nemško, zdaj pak, lubi Slovenci, k vašimu pridu inu podučenju na Slovensko prestavlene.«

3. Nem̄ško-slovenske branja, t j. čitanko, obsegajočo pravljice, basni, pregovore, pripovesti, pesni, uganke in kratek pregled zgodovine starih Slovanov.

Jako pikro jo je ocenil Kopitar v „*Wiener Allgem. Literaturzeitung 1831*“, pristavil pa, da postane gospod pisatelj še gotovo spreten slovenski pisatelj, če hoče uvaževati v presoji dane mu nauke.

4. Novi Nemško-Slovenski Bukvar. Gradec 1814. Čitanka za mladino z lahkimi in poučnimi pripovestmi.

Knjiga je zanimiva radi jezikoslovnih in slovstvenih opazek; str. 40 i. dr. razlaga, da imajo Slovenci za glas skorej vsake živali poseben izraz, na primer: *krave mukajo — mulijo, vol — junec ino bik bučita. Žrebec — rajnišar, celak ino konj rezačeta — heržeta, razgečeta. Orca — bica, bekeče — beči, beketa, Koza mekeče — meketa. Svinje — prašiči krulijo — krovkajo, krožijo, krohajo. Kokoši kokotajo — kokodakajo, kokodaškajo, kokodačejo, jaškajo. Petelin poje — kriči, kikirika; krokla koka — kroka, kokoče, kokota. Gos, goska gaga, žlabra, žlobudra, hrigra, hrigreta; raca kvaka itd. itd.*

Navdušeno govori o katoliški liturgiji, o veri, modroslovju in pesništvu, o nadarjenosti Slovencev, o slovenskih pisateljih šestnajstega veka na Kranjskem, Slovence na Štajerskem budeč k enakemu delovanju.

Poslovenil je bajè I. spev Mesijade, I. spev Ilijade in nekaj iz Goethejevih »Leiden des jungen Werther«.

Dopisoval si je z Vodnikom, Bilcem, Kopitarjem, dr. J. Zupanom, Jarnikom in drugimi.

Omeniti je še, da je osnoval prvo slovensko društvo »Societas Slovenica«. Ne samo, da je prelagal Collinove pesni na slovenski jezik, nego je tudi združeval enako misleče ljudi; on sam piše dné 13. maja 1810. l. Vodniku, svojemu bivšemu učitelju: »Das Resultat meiner Bemühungen ist, dass ich fünfzehn Theologen zum grammatikalischen Studium unserer Sprache aufgemuntert habe.«

To so izvedele višje osebe in izrazile željo, da se osnuje slovenska stolica. Z velikim veseljem piše dné 5. marcija 1812. l., da je stolica slovenska ustanovljena in da jo zasede on.

Dr. Vincencij Franul de Weissenthurn.[1])

Ded Franula, Ivan Krstnik Franul, doktor prava, mestni sodnik in svetovalec na Reki, je dobil plemstvo s pridevkom »de Weissenthurn«, ker si je bil pridobil mnogo zaslug za cesarsko obitelj, ko je imel cesar Karol VI. prepire z Benečani. Njegov sin, dr. Frančišek Franul, je vodil naddijakonsko kapiteljsko pisarno v jako mladih letih. Dné 2. februvarja 1771. leta mu povije soproga Vincencija, ki je v osnovne šole in v gimnazijo hodil v rojstnem mestu; znano pa ni, kje je dovršil visoke šole. L. 1798 se je nastanil v Trstu in se vadil pri Cronnestu v odvetniških poslih; l. 1803. je odprl svojo lastno pisarno.

Bil je spreten in ugleden mož, zato so ga izvolili za mestnega plemiča (patricija); l. 1815. je postal šolski nadzornik srbski zasebni šoli. V najboljših letih ga zadene kap 2. sept. 1817.

Uvidel je, da je Italijanom treba učne knjige slovenskega jezika: zato je izdal to-le slovnico: Saggio Grammaticale Italiano-Cragniolino, Trieste 1811.

Slovnica se tesno naslanja na Kopitarjevo; v drugem delu je ponatisnena Linhartova glediščna igra »Matiček se ženi«; nato sledé besede in reki iz rečene igre po redu činov.

Franul je prijateljsko občeval z Vodnikom, ž njim si dopisujoč. Živo se je zavedal svoje narodnosti, kajti naglašal je »Nas, ki smo slovanskega, ki smo del preprostega ilirskega rodu, ki živimo v mestu, čegar okolica je zgolj slovenska; nas, ki smo vedno v dotiki s Slovenci in smo v nevarnosti celo zaradi hišnih opravil, ako ne znamo jezika slovenskega, zakaj bi nas ne navduševale jednake želje? Ali ni dobro, da se učimo jezika, čegar znanje je koristno in potrebno?«

Za časa Franulovega je bila slovenščina na tržaški borzi v večji časti kakor zdaj, bila je ravnopravna z laščino, ker je borzno vodstvo cenovnike objavljalo tudi v slovenskem jeziku.[2])

Po svojem molitveniku: Kratki Navuki, Regelze in Molitve sa Sakrament sv. Pokore 1783. l., ki se je natisnil petkrat, spada

Janez Debevec

iz Ljubljane še v Pohlinovo dôbo. Po dovršenih latinskih in bogoslovnih šolah je postal beneficijat in katehet v nunskih šolah ter šel v pokoj 1817. l.; umrl je

[1]) Dobrovsky, Slovanka I. 234. — Kopitar, Gramm. — Metelko, Lehrg. XXV. — J. Marn, Jez. — Gr. Jereb, Lj. Zv. 1892.

[2]) Edinost 1883. l., št. 96.

v Žužemberku 1821. l. — Rano se je začel zanimati za slovenski jezik, v katerem so 1795. l. začeli poučevati bogoslovce v ljubljanskem semenišču; francoska vojska je pretrgala ta pouk, dokler ga ni vzbudila 1817. l. ustanovljena slovenska stolica.

Kako goreče se je zanimal za slovenščino, se razvidi iz tega, da je spisal Krainerische Grammatik (med 1795—1797), ki se v rokopisu hrani v knjižnici ljubljanskega semenišča; tudi se mu pripisuje Deutsch-Krainerisches Wörterbuch (rokopis v dveh zv.) Berilo je Slovencem oskrbel s knjižico: Kleine Erzählungen. Majhine Perpovedovanja. Ljubljana 1809.

V vzgled služi: Janezek je prosil mater, de bi ga v šolo hoditi pustila. Mati reče: Ti si še otrok inu nisi vajen per miru biti; v' šoli môreš tihu biti, sedeti, in celi čass na to gledati, kar Gospód učenik kaže. Janezik je oblubil de bo to sturil. To materi dopade. Ona kupi njemu tablico. Janezek se vessely, da sme v šolo jiti. Izdal je tudi molitvenik: »Kratki nauki«, Ljubljana 1783.

V Vodnikovi dôbi je spisaval molitvenike Mihael Hofmann (1755—1826) iz Ljubljane, katehet v Kranju, pozneje korar v Novem mestu, kjer je vodil gimnazijo. V pokoj stopivši, je živel zopet v Kranju ter v Lahovčah. Spisal je knjigo: Viža sv. Mašo slišati 1791. Njegov molitvenik: Eksercicije, to je Nauki in premišljevanja, je dal na svitlo Janez Cigler 1839. l. Življenje Svetnikov v štirih knjigah pa je dokončal Veriti.

Paskal Skrbinc (1780—1824), porojen v Višnji Gori na Kranjskem, oblekel je redovno suknjo v Klanjskem samostanu na Hrvatskem, bil 1804.—1807. l. gramatikalni učitelj pri gimnaziji v Novem mestu, do 1810. l. duhovni pomočnik in tajnik samostanski provinciji, stanujoč v Ljubljani; 1813. župnik pri Devici Mariji, potem je odšel na Dunaj, kjer je umrl.

Bil je govornik na glasu in prê trn v peti takozvanim »svobodomišljenikom«; morda pa je temu bilo vzrok patrovo življenje. Odhajaje na Dunaj, poslovil se je od župljanov v »Izložejni pesmi«, izdal dve knjigi govorov: »Nedelske pridige« ter »Prazniške pridige« 1814. l.; radi nemškovalnega jezika se opravičuje v latinski pisanem predgovoru, češ, da ga tako laže razumejo čitatelji; bržkone je bolj uplivala njegova govorjena nego pisana beseda. Izdal je tudi več nemških knjig govorniške vsebine.

V katoliški dôbi mnogokrat natisnena knjiga »Lysti in evangelie« se je tudi v Vodnikovem času rada čitala; najodličnejši slovenski pisatelji Jurij Japelj, Danjko in Jarnik so jo izdajali; razven tega so jo natisnili Gassler 1803. l. in Retzer 1806. l.; Skarbina 1817. in 1825. l. v Ljubljani. Tiskar Jur. Licht v Ljubljani je 1816. l. natisnil »Berila, liste in evangelia«. »Svete postne evangelije« je natisnil Retzer (1789., 1804. l.) Skarbina 1816. in 1817. l.

»Rituale Romanum« za ljubljansko škofijo v jako lepi obliki je natisnil 1808. l. Retzer.

Posamezni stavki slovenski se nahajajo na 7.—9., 13., 16., 18., 20., 22.—30., 34.—49., 53.—57., 63.—65., 67.—78., 89.—91., 100.

do 104., 108.—112., 124.—129., 132., 139.—140., 146.—151., 156. do 168., 172.—179. str.

Za vzgled bodi nekaj stavkov na str. 111:

Is globočyne vpiem k' tebi o Gospod! Gospod vsliši moj glas.

Naj merkajo tvoje všesa na glas moje-prošne.

Gospod! če boš za volo pregreh raitengo terjal, o Gospod! kdo bo obstal?

Ali per tebi je odpušanje grehou; inu zavolo tvoje postave čakam na tebe, o Gospod!

V prvem zvezku te »Zgodovine slovenskega slovstva« str. 181. navedena pesmarica: »Osem inu šestdeset Pesem« se je na novo izdala 1800. l. v Ljubljani. (Eden izvod se nahaja v župnijski knjižnici v Ricmanjih blizu Trsta.) Iz te pesmarice navedimo nekaj stavkov iz »Predgovora« in »Dvospev med Jezusom in dušo«.

Predgovor

na use brumne, inu andohtlive pevce inu pevke.

Hvalite Gospuda; zakaj hvalna Pesm je dobra: bodi vesela, inu čedna hvala našemu Bogu. Ps. 146.

Slište Krajnski Pevci inu Pevke! koku vas David ta kronane Pevc k' petju vabe: koku vas k' temu pergajna. On ima dobr uržoh zatu. Kaj za en uržoh? med drugemi morebit rajmno leta uržoh, z' katirega so lete Pesme v' lete bukve spisane ble; namreč de be se teiste zalublene, gerde, od pregrešneh rečij (katirih S. Paul Efes. 5. 3. napustij nekar v' misle uzeti) skupzložene popevke, katire so eni dadusehmal dostikrat sami sebi, inu drugem k' pohuišanju pejli, posehmal usem iz pote, inu iz glave spravele. Pokaj be vam blu treba na poredne pesme misliti, ko se vam sveteh mankalu nabo? . . .

Te Pesme pojete vi žiher. S' teme si naboste hudeh skušnav delalli: le pregainali si njeh boste; s' teme na boste vi hudiču vesella, Bogu inu Angelcu Varhu joku, ne ran vaši duši delalli: ampak vaša duša se bo kaker ti božji nevesti v' visok. Pesm. 5. 6. topila, kadar boste Christusu k' časti pejli: kadar vam bo on k' srcu govoril.

Eno dušo, katira se potože zavol' križov, vovna Jezus k' poterpežlivoste.

Duša

1. Ah! kedaj boš moj Jezus peršl
Pred moje solzne očij?
Križov je že preveliku,
De njeh nosit' ni močij:
Ah! kedaj boš moj Jezus peršl?
Mene od terplenja rešil
Gospud! tebe predolga ni,
De b' mene potroštal ti.

Jezus.

2. Koku se moja Nevesta!
Vtoplena v' ti žallosti?
Bodi meni vselej zvesta,
Nonehej me' lubit' ti:
Lubezn ima terplenje,
Zadobij večnu življenje
K'tir' me' lube, s' mano terpij,
K'tir' nalube, križam vejšij.

Duša.

3. Drugi nav'do za terpljenje,
Imajo vse tu, kar želle;
Jest pak navem za veselle,
Ampak le za žaloste:
Drugem gre dobru po sili;
Men' pak, de se tebi vsmili!
Drugi imajo vse dobru,
Jest pak terpim vse hudu.

Jezus.

4. K'tirem ta posvejtna sreča
Da lušte tega svejta,
Njeh tam čaka ena ječa
Tega strašniga pekla:
Se b'do tamkej pokorili,
K' so se tukej vesellili,
Kratk križ pelle v paradiž;
Paradiž da en kratk križ.

Duša.

5. K' njeh pak preveliku pride,
De njeh nosit' ni močij,
Kumej zdej en križ odjide,
Že drug'ga vid'jo očij:
Na morem tolkajn prestati,
Treba m'i je ja! zdih'vati
Čez leta moj revne stan:
Ke terpim tolkajn vsak' dan.

Jezus.

6. Ah! le uč' se bel lubiti,
K'tir' me' prov za lubu ima;
Noče se križam vogniti,
Se rad temistem poda.
Ta čez križe nažalluje
Čez terplenje nazdihuje,
Še żellij. terpeti. več.
Lubezni ni nekol preveč.

Duša.

7. Jest imam boleče rame,
Drugi sa tu nevedo;
K' se naslajna ta križ na nje;
Drugi pak prazni gredo.
Gospud! pust me zgovoriti,
Dej tud' drugem kej nositi;
Jest namorem nositi več,
Ke sem že slaba preveč.

Jezus.

8. Glej! kok' dete očeta truca!
Volnu se križam podej!
Jest bel vem, kaj tebi nuca,
Jest 'čem, de ti terpiš zdej:
Drugeh sreče nimaš želleti,
Kar jest očem, moreš terpeti,
Bodi lohku, al' težku;
Jest očem imet' toku.

Duša.

9. Zmirej v' teh križeh živeti,
Tu je vender pretežku:
Brez usega trošta biti,
Je vender zelu strašnu.
'čem pustiti. al' terpeti?
Al očem v' teh križeh vmreti?
Oh moj Jezus! pridi zdej!
Sturi me' terplenja frej.

Jezus.

10. Koku dolg' oč' še šalliti,
'nu ranit' moje serce?
Zakaj se me' noč' čez pustiti?
Ke tolkajn skerbim za te'
Pust' mene gospodariti,
Ak' očeš ti k' meni pridti,
Očeš mene lubiti ti?
Terp' volnu, dergaci ni.

Duša.

11. Nej bo, ke tok' more biti.
De jest te križe terpim.
Ke 'če moj Jezus imeti,
Teiste terpet' želim;
Veselle 'čem zapustiti,
Tebe moj Jezus lubiti;
Jest se tem križam podam,
Teb' o Jezus! se čez dam.

Jezus.

12. Ja! toku jest očem imeti,
Zdej s' moja nevesta ti;
Tam gor' se imaš veselliti,
Tukej moj kelh serčnu pji!
Tukej se moreš voisk'vati,
Dellat', trudit', tud' jokati,
Tamkej boš potroštana,
Z' večno krono kronana.

Na koncu knjige pred »Zamerkovanjem vseh v' teh bukvah zapopadeneh Pesm« stoji opomba:

»Te dalše Pesme se znajo z' bukuv brati, inu pejti, kadar je več časa: Koker ob nedelah, inu perložnost, al tudi doma, kjer be se scer ta sveti čas z' lenobo, z' napotrebnem, ja cel

grešnem govorjenjam, al dianjam Bogu kradel, inu hudiču offruval: al per gvišneh precesjah: al pak tudi per en'mu al drug'mu, dalšemu, zravn pokojnemu delu, susebnu per preje, kjer se morebiti ena, al druja Peršona zravn znaide, k'tira je scer brez dela, inu brati zna; leta nej tedej bukuvce v' roke vzame, inu nej drugem naprej bere, al poje.«

Zakonodajstvo.

Za francoskih vojsk so se tako od strani avstrijske, kakor pozneje od strani francoske vlade razglasi, ukazi in manifesti poleg nemščine, italijanščine ali francoščine javljali tudi v slovenskem jeziku, n. pr. proglas[1]) dné 26. nov. 1805. v Ljubljani zahteva od kranjskih stanovnikov, naj natanko izpolnjujejo povelja deželne upravne oblasti, ako bi se bližala francoska vojska (nemški, francoski in slovenski); najvišji ukaz[2]) 12. maja 1808. na Dunaju uvaja vojaško prihrano ali rezervo (slovenski in italijanski); Fran II. naznanja[3]) narodom, da odhaja k vojski (nemški in slovenski); Napoleon odrejuje[4]) v Schönbrunnu 14. okt. 1809., da se Kranjsko in druge Francozom odstopljene dežele imenujejo odslej ilirske (nem. in slov.); glavni namestnik ilirskih dežel — Bertrand[5]) — izdaja naredbo, da se imajo kakor doslej davki plačevati v novcih in v pridelkih (nem., franc. in slov[6].).

Marmont je sam pisal, »da zakoni ob organizaciji niso mogli biti jedni in isti, kajti, kar je ugajalo mejnim Hrvatom, ni prijalo trgovcem tržaškim, gospodom na Kranjskem; v Idriji in Pliberku, pomorščakom po Dalmaciji in Albaniji«.

„Télégraphe officiel“ je objavljal važne razglase tudi v slovenskem jeziku.[7])

Divizijski general Bernadotte je iz glavnega stana v Logatcu dné 29. marcija 1797. l. prebivalcem Kranjske in sosednih dežel razposlal oglas v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku.[8])

---

[1]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1851, 6.

[2]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1857, 157.

[3]) L. c. Dež. poglavar kranjski pozivlje 12. maja 1809. črno vojsko (razglas poslovenil bržkone Vodnik). — Lj. Zv. 1886, 220.

[4]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1852, 48. — Pristavi osobne odločbe *a)* avstrijske, Mitth. 1857, 157; *b)* francoske, Mitth. 1852, 48; 1851, 14.

[5]) Mitth. 1853, 16.

[6]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1853, 16.

[7]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 68, 35.

[8]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1853, 16.

Slovenski uradni spis iz 1810. l. obsega obravnavanje vojinskega francoskega sodišča proti nekaterim kmetom iz Št. Ožbalta, s Trojan in iz Hrastnika, ker so umorili več Francozov. Obravnava se je vršila in sodba izrekla v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku ter se natisnila in v 600 izvodih razširila po deželi. Šesti člen zakona, po katerem se je vršila sodba, se glasi:

Za deležne, pomagavce in napihavce so šteti samo tisti, ktiri so toženi inu prepričani, de so h taki hudobni družbi bernjali, al jih vodili, al njim dajali naj bo dnarje al orožje, al orodje inu basanje za puše s' to mislio, de bi njih perpravili, njim pomagali al njih djanju potuho dali, al de so s' vede sam inu s' tako mislio pod streho vzeli ali skrili hudodelnike al njih tatvino.[1])

Drugi uradni spisi v slovenskem jeziku.

O postavnem nakupu posestev, v najem danih po Štajerskem in Kranjskem, dné 27. maja 1786.

O prepovedanih nabérah novcev po občinah za odpošiljanje izvoljenih pritožnikov, dné 14. junija 1786. v Gradcu.

Okrajni nabórni komisarijati imajo v obče sami razglašati c. kr. patentalne in okrožne ukaze, z dné 12. julija 1786. v Gradcu; še nekatere določbe k prejšnjemu ukazu, 30. sept. 1786. v Gradcu.

O cenitvah pri inventarih podložnikov, 15. nov. 1786. v Gradcu.

O nepripuščenem odvažanju desetinskega žita brez vedenja gospodarja, kateremu gre desetina.

Odpravi naj se navada svetiti s treskami po hlevih in po cestah, dné 21. nov. 1789. v Gradcu.

Okrožnica vsem okrajnim sodnikom, v kateri se jim naznanja odpravljenje dvornih in deželnih komisij za uredbo davkov in poberalcev davkov, da tudi v bodoče ne bodo pobirali davkov, dné 29. marc. 1790. v Ljubljani.

Izpraznjena najemna posestva po smrti najemnikovi nepogojno nimajo prehajati na dediče, ter se ne more nobena gosposka siliti, naj bi jih njim oddajala v kupno pravico, dné 7. aprila 1790. v Ljubljani.

Red o prodaji tobaka ima nemško-slovenski tekst, 41 paragrafov in lastnoročni podpis cesarja Jožefa z dné 5. maja 1784.

Poselski red na kmetih v Notranji Avstriji z dné 29. sept. 1787 na Dunaju, 66 paragrafov; podpisan cesar Jožef.

---

[1]) P. pl. Radics, Lj. Zv. 1887.

Razglas o odpravi »kufrastiga drobiža soldov« v primorskih deželah z dné 25. septembra 1805 na Dunaju, v slovenskem tekstu, $^1/_2$ pôle; podpisan cesar Franc I.

Kako se ima novi vojaški davek pobirati od 1807. do 1811. l., v slovenskem tekstu z dné 20. avg. 1806; 26 paragrafov.

Nagovor kresijskega poglavarja do deželnobrancev, z dné 6. okt. 1808 v Celju; nemško-slovenski tekst.

C. kr. okrog v Celju vabi vse prebivalce celjskega okroga v črno vojsko zoper Francoze, z dné 9. maja 1809 v Celju; slovenski tekst, 1 pôla.

Razglas od vojaškega poglavarstva zarad pomiloščenja deželnobrambovskih ubežnikov, z dné 10. okt. 1809 v slovenskem tekstu.

Razglas zarad v nič prišlih bankovcev, z dné 12. dec. 1809., v nemško-slovenskem tekstu; podpisan cesar Franc.

Razglas zarad državno-lotrijskega posojila, z dné 19. decembra 1809. l., na Dunaju; podpisan cesar Franc.

Razglas, da je Motniški trg novi francoski oblasti prepuščen, z dné 9. aprila 1811 v Celju, v slovenskem tekstu.

Leta 1809. so Francozi pridrli na Štajersko in naložili 49,880.000 frankov davka; Štajerci niso mogli plačati; Francozi so zato odveli tri odlične osebe v poroštvo; o tej zadevi je bilo objavljenih mnogo slovenskih razglasov.

Ti razglasi so iz nekdanjega arhiva trškega magistrata v Motniku.[1])

Oznanilo c. kr. dvornega oblastnika Klobuiczksy-ta:

»Da je terg Motnek, katir je dozdaj pod esterajharsko gosposko bil, s' vso zemljo, katira k' njemu sliši, ilirski gosposki česi dan.« N. 1882, 190.

Francozi so si meseca sušca 1797. l. prvič osvojili Kranjsko; njih poveljniki so tudi v slovenskem jeziku govorili v proklamacijah do Slovencev; tako je skušal general Friant, naslednik Bernadottov, pomiriti Kranjce v nemško-slovenskem pismu, ki se glasi takó-le:

Frajost - Enakost

Žovniršina Laške Dežele.

General Friant, poglavar čez francoske žovnirje v Kranjski Deželi.

Na Kranjce.

Poglavitni General (') Bonaparte inu njemu podložni General Bernadotte so že skuzi njih oznaneno povele vam skazali

[1]) Gašpar Križnik, Ltp. Mat. Sl. 1881, 200—201.

taisto pravico inu dobroto, po katerih se oni vižajo. Oni so vam oblubili, da vaša vera, vaše premoženje inu vaše peršone bodo pred usako škodo inu zabavo obvarovane. Vse to vam spet perterdim. Vi ste že te dobrote leteh dveh Generalov skušali, kir niste bli nobenemu davku podverženi.

Kaj ne, de za vol leteh tako posebnih gnad ste vi dovžni pruti njim hvaležni biti? Vender oni od vas nič nočejo imeti. Očejo samo, de bi vi mirno in pokoino v' vaših hišah ostali; de bi vi nič ne imeli opravit v' leti vojski, katera bode v kratkim z' enim srečnim miram sklenena; inu de bi vi radovoljno dopolnili, kar bo vam k' postrežbi te francoske žovniršine naloženo.

Če pak vse drugači kakor je vupat, nekateri nehvaležni ljudje na njih dovžnost pozabijoči, bi se podstopili ukup se spravit, inu francoskim žovnirjam super se postavit, bodo na eno nar bolj strašno vižo poštrafani, inu taisti, kateri bodo z' orožjam v rokah ujeti, bodo precej okolo perneseni.

Leta je štrafinga hudobnim nameniena; nič zatorej ti dobri inu mirni ljudje se nimajo batj.

Iz poglavitniga Quartierja Teržaškiga Mesta na 28. dan Mesca Germinala, ali zelenarja, v petim leti ene inu nerazdelive francoske republike.[1])

General Friant.

Raba slovenščine v poljudnih knjigah. Koledarji.

Koledarji[2]) so se v Slovencih rano začeli prirejati; najstarši je bržkone rokopisni koledar iz 1415. l., ki se nahaja v licejalni knjižnici ljubljanski; pisan je v latinskem jeziku in enak sedanjim koledarjem ter ima slikane iste svetnike kakor dandanašnje pratike.

Drugi rokopisni koledar je privezan pisani mašni knjigi župnijskega arhiva v Kranju iz 15. stoletja; tudi škof Petretić je knjigi »Szveti Evangeliumi« pridejal v kajkavskem narečju pisan koledar.

Trubarjev »Katekizem iz 1582. l.« je omenjen v I. zvezku te »Zgodovine slov. slovstva«. V vsem 16. stoletju se ni natisnil nobeden koledar. Z naslovom »Pratika« se je natisnil prvi slovenski koledar: »Nova Crainſka Pratica.« Na Lejtu MDCCXXVI. v

[1]) Lj. Zv. 1890, 318.
[2]) J. Benkovič. Slovenski koledarji in koledarniki. Dom in Svet 1895.

Augsburgu 16°. Bržkone je priredil ta koledar župnik F. M. Paglovec ob priliki, ko se je obhajalo sv. leto; izvirnik je bil nemški koledar.

Slovenci so mnogo romali v »Kelmorajn« in so se pri tej priliki seznanili z nemškimi proizvodi te vrste. Potem so jih tiskali tudi v Ljubljani. Od 1770. l. naprej (izvzemši 1775. l.) ima Rudolfinum v Ljubljani vse; muzejski arhiv v Ljubljani hrani tudi koledar iz 1741. l., ki ga je natisnil Reichhard. Imena mesecev so: Prosenic, Sičan, Sušec, Mali Trauèn, Veliki Trauèn, Rozni Cuejt, Mali Serpán, Velik Serpan, Kimovic, Kasapèrsk, Listovgnuj, Gruden; za vsak mesec ima vremenska pravila; n. pr. za Mali Serpan: »Kadàr na svetiga Jakoba deží, malu želoda rodi.« Na naslovnem listu so trije možje, eden gosposki (v fraku), drugi v suknji, tretji v kmetski opravi; med njimi je dvoglavi orel.

Nekaterim pratikam je priskrbel Marko Pohlin kratke spise ali uganjke.

Nekateri letniki so se natisnili v 30.000 izvodih in so mnogo pripomogli k temu, da se je širila omika.

Zelo se je zanimal za koledarje

Anton Breznik,

porojen 1737. l. ter od 1768 — 1773. l. kapelan in do svoje smrti dné 27. aprila 1793. l. kurat v Žalcu na Štajerskem. Izdal je »Večno Pratiko« 1789. v Ljubljani.

Koncem minulega stoletja so se v Ljubljani najodličnejši rodoljubi Cojz, Vodnik, Linhart zanimali za to stroko. Uspehi teh trudov so bili Vodnikovi koledarji skoz leta 1795—1797. z naslovom: »Velika Pratika«.

Poleg Vodnikovih koledarjev je izhajala »Mala pratika« v svoji prosti obliki do 1844. l. v raznih ljubljanskih tiskarnah; do 1818. l. jih je izhajalo celo več. Založniki so bili Merk, Eger, Degotardi, Gassler in Janez Rezer. Prvi trije so imenovali svoje koledarje: »Nova Kranjska Pratika«, druga dva pa: »Kranjska pratika«; Rezer pa jim je dal ime: »Narnovši pratika Za prestopno Lejto 1812.«

Vse to je bilo urejeno po nemških in laških vzorcih.[1])

[1]) V to dôbo stavimo tudi knjižico: „*Colomone-Žegen*“ brez letnice in kraja, kjer se je natisnil. Pisatelju te knjige je bil na razpolaganje izvod, ki mu ga je posodil g Hudovernik, notar v Kostanjevici na Kranjskem. — Dom in Svet 1895, 187.

Ta »Colomonežegen« obsega 71 poglavij in je poln vraž. V vzgled bodi kratko 7. poglavje:

Te besiede, katere pridajo sedei šribane so tako kraftne al knočaš varjeti pa obesi ta cedelc anomi nakragen alpa anomi pesi noi pa strieli na nja boš vidov kai ti samora. Omnibus † horje † Agla † tetragramathon † the † Agar † maichei † Assael † Amore † kons·vmatvmest † omiel † ariel † araissei † INRI. Amen. Viomeni Boga † očeta ino sina † ino S. † Dvha; Amen.

Kakor se razvidi iz naslova, pisec ne zna pravilnega pravopisa. Jezik, v katerem je pisan ta »Colomonežegen«, spada v oblast koroških narečij. Značilno prehajajo *e, ê* v *a*, n. pr. *pačan, tam, (têm), pernasle, pamatno;* stari ę prehaja v *e* n. pr. *spet;* staroslovenski *ê* v *ie* ali *e* n. pr. *v potriebah, vierni, dievajo, liep, zviezda;* nenaglašen *o* se izgovarja *a*, dolgi naglašeni končni *o* prehaja v *u* n. pr. *celu telu* i. d.[1])

VI. Kratek pregled evropske zgodovine od 1815. do 1848. l.

1. *Zemljepisne izpremembe v začetku tega stoletja.*

V drugem pariškem miru je morala Francija na severni in vzhodni meji odstopiti nekaj pokrajin in trdnjav, Prusiji prepustiti Saarlouis in Saarbrücken z dotičnim ozemljem, Nizozemskemu vojvodino Bouillon in dve neznatni trdnjavici, Bavariji lepo obrežje rečice Lauter z Landavo, Sardiniji del Savojskega, dobila pa je Avignon ter Mömpelgard, Alzacijo in Lotaringijo. Pruski minister Stein se je trudil sicer te dve deželi rešiti za Nemčijo, pa ni uspel, ker se zavezniki niso zanimali za nemške koristi. Zavezati se je pa morala Francija, v 17 mejnih trdnjavah na pet let vzdržavati 150.000 môž zavezniške vojne ter plačati 700 miljonov frankov odškodnine; postala je pa celó nekaj večja, nego je bila pred revolucijo.

Avstriji je vrnila Rusija vzhodno Galicijo, od Bavarije je dobila Tirole, Predarlsko in Saligrad; za izgubljeno Nizozemsko in Prednjo Avstrijo lombarško-beneško kraljestvo in Dalmacijo, zraven

[1]) Podrobnosti o jeziku glej Fr. Pečar na platnicah Dom in Svet-a 1895, št. 2, 3.

tega slovenske (ilirske) dežele. Lepo okrožena in ojačena je stopila Avstrija v nove čase.

Nizozemsko se je ustanovilo iz Belgije ter Holandije; da bi bilo močen mejaš proti Franciji, pridejalo se mu je vojvodstvo Luksenburg, Limburg in del opatij Stablo in Malmedy. Najboljše holandske naselbine v Guajani, Ceylon in Rog (v Afriki) so dobili Angleži.

Na Italijanskem je dobil kralj Viktor Emanuel kraljestvo sardinsko, ljudovlado genueško in del Savojskega. Vojvodino Modeno in veliko vojvodino Toskano so dobili udje avstrijske cesarske rodbine, ki je s tem prevladala na Italijanskem. Cerkvena država, kamor se je vrnil papež Pij VII., se je obnovila v starem obsegu. Neapolj se je združil s Sicilijo v »kraljestvo obeh Sicilij« in vrnil poprejšnjemu kralju Ferdinandu IV. Otoku Siciliji je bil angleški namestnik lord Bentinck 1812. l. dal primerno ustavo, uravnano po angleškem uzorcu, a restavracija se ni ozirala nanjo.

Ljudovlada Sedmih jonskih otokov, ojačena po svobodomiselni ustavi, se je v varstvo izročila Angliji, ki je dobila Gibraltar in Malto ter tako zagospodovala na Sredozemskem morju; razven poprej omenjenih naselbin si je osvojila tudi francoske naselbine na zahodno-indijskih otokih. Sploh pa se je znala Anglija pri končni ureditvi evropskih razmer najbolj okoristiti.

Ker skandinavski in španski polotok ne uplivata toliko na zgodovinski razvitek Evrope, ju tukaj ne omenimo pobliže.

Med krajevnimi vprašanji na Nemškem je bilo težavno saksonsko. Prusija je dobila polovico Saksonije s Torgavo in drugimi mesti izvzemši Lipsijo, Nižje Lužice, polovico Gornje Lužice in nekaj Saksonskih posestev v Turingah. Izmed poljskih dežel je dobila Prusija veliko vojvodino Poznanjsko, četrtino nekdaj posedene vojvodine Varšavske, Zahodne Pruske s Torunom in odpravljeno »ljudovlado« gdansko. Na levi strani od Labe so se vrnile Prusiji pokrajine, odstopljene v tilzitskem miru, poprejšnja pruska posestva na Westfalskem; poprejšnja posestva ob Renu, in vojvodine Jülich ter Berg, kolonjske, trierske pokrajine, vse vkupaj združeno pod imenom Velika vojvodina Nizozemska. Težavna so bila pogajanja med Prusijo, Hanoveranskim in Skandinavijo. Prusija je tu dobila Pomorjansko, Stralsund, Greifswalde in otok Rügen, oddala pa je vojvodino Lauenburg, vzhodno Frizonsko, Osnabrück. Proti Nizozemskemu so se meje za Prusijo neugodno uredile.

B a v a r c i so se izkazali kot nasprotniki Prusom in so dobili kneževine Aschaffenburg in Würzburg in Palacijo (Pfalz) na levem bregu Rena.

Nekatere malenkostne odškodninske reči na Nemškem so se končno rešile šele po frankobrodski pogodbi iz 1819. l.

Prusija za svoje žrtve primeroma ni bila bogato odškodovana, dasi je pridobila kot samonemška sila uže s tem, da je zavzela važno mesto ob Renu, (Die Wacht am Rhein), katero je odklonila Avstrija, in s tem odkazala pot Prusiji kot zaščitnici nemškega življa.

N e m š k a z a v e z a.

Kako bi se Nemčija uredila kot celota, je bilo silno težavno vprašanje; načrti so se križali, nedostajalo je jasnih političnih pojmov; javno mnenje je omahovalo med bujnimi nadami v prihodnjost in obupnim jadikovanjem in zatajevanjem. Görresov časnik: *„Der Rheinische Merkur“* je budil narodno mišljenje s plamenečimi besedami; Görres je bil odličen romantik in si je tudi za slovstveni preporod pridobil lepih zaslug; njegove plameneče besede so se poslušale tudi zunaj Nemčije z navdušenjem. Kljub temu pa je vender vladala splošna zmedenost v nazorih, kako razkosane nemške dežele urediti v celoto. Avstrijsko-pruski dualizem je bil na poti lepim sanjam o slavnih Hohenstaufih in Otonih; zavirale so ugoden razvitek tudi trmoglave nemške manjše in najmanjše državice. Najkrepkeje je narodno jedinstvo gojil bistroumni pruski minister S t e i n, ki bi bil rad vse srednje male državice izbrisal iz nemške zemlje; naglašal je: *„Jaz znam samo eno očetnjavo; dinastije so mi v tem trenotku velikega razvitka manjše važnosti; moja želja je, da se Nemčija ojači in poveliča, da postane samostalna, neodvisna in narodna.“* Mislili so, da je treba oživiti samo staro cesarstvo, pa je dobro; nekateri so hoteli avstrijsko cesarstvo s pruskim državnim oskrbništvom (Reichsverweseramt), drugi zvezo brez obeh velevlastij, tretji so hoteli Avstrijo povzdigniti v nemško cesarstvo, Prusijo v nemško kraljestvo; drugi zopet, naj se menja cesarstvo tako, da zaporedoma vsi odličnejši knezi po vrsti pridejo do cesarske časti. Širilo se je mnogo krajevnega ozkosrčnega rodoljubja. Nespretne roke kratkovidnih diplomatov so potem skrpucale rahlo in slabotno konfederacijo.[1]) Würtem-

[1]) Weber, Weltgesch. XIV, 519.

berško je celó protestovalo proti temu, da bi se ustvaril eden narod iz tako različnih plemen, kakor so Prusi in Bavarci.

Končno so celó državniki, ki so podpisali »zavezo«, priznali sami, da je ista jako nepopolno delo.

R u s i j a je v novo dôbo stopila ojačena in razširjena: dobila je Finsko, Besarabijo in del Moldave; vojvodina Varšavska se je Rusiji priklopila kot »Poljsko kraljestvo« ter dobila ustavo, po kateri sta senat in poslanska zbornica vladala z ruskim carom vred, upravo je vodil na Poljskem podkralj z odgovornim ministerstvom; sodstvo je postalo samostalno, mesta so dobila dovolj svoboščin. Koprnenje po nekdanji veličini in samostalnosti je zaviralo Poljake, da se v svojo škodo niso mogli do cela sporazumeti z Rusi. Poznanjsko in Torun sta pripadla Prusiji; Krakov je bil kot ljudovlada početkom pod zaščito Avstrije, Rusije in Prusije, dokler ga niso ponavljani upori spravili pod avstrijsko žezlo.

Š v i c a r s k o se je ojačilo po kantonih Wallis, Genf in Neuenburg; priznala se mu je stalna neutraliteta; kot glavna mesta so se vrstila: Zürich, Bern in Luzern. Veljava posameznih kantonov je začela rasti na škodo vzajemnosti; enotno vojstvo in skupni položaj proti inostranstvu je bila še najmočnejša vez med raznimi deli.

V b a l k a n s k i h prašanjih se niso zjedinili. Car Aleksander je predložil načrt, naj bi sploh vse oblasti krščanom čuvale človeške pravice, Rusija ščiti pravoslavne, Avstrija ter Francija pa katoličane ali latince. Avstrija ni marala za to nalogo ter je kolikor toliko sama Rusijo privedla na pot, po kateri zdaj hodijo Rusi.

2. *Zgodovinski dogodki.*

Francoska revolucija je bila v srcih narodov vzbudila nagone in nazore, ki jih ni bilo moči uničiti več, če so bili tudi začasno postavljeni v stran. Evropske države so po dokončanih bojih smatrale za svojo nalogo, vzajemno služiti konservativnim idejam v tem smislu, da bi združeni vladarji čuvali javno življenje, da bi evropska brambena zaveza, podprta po »sveti alijansi«, branila narodni mir ter na novo ustanovljeni svetovni red. V ta namen so se vršili zaporedoma kongresi, da bi se velevlasti dogovarjale o tekočih prašanjih. Najpoprej so vodile evropsko politiko Avstrija, Prusija, Rusija; od ahenskega kongresa 1818. l. tudi Francija, ker so tuje vojne zapustile Francosko, ki se je vsprejelo v evropsko

pentarhijo. V romanskih deželah, kjer je francoska revolucija pognala najkrepkejše kalí, so se snovala tajna društva — na Italijanskem »karbonarji« — ki so gojila rodoljubje, omiko, svobodomiselno državno upravo na demokratski podlagi.

Tako gibanje se je javljalo tudi na Španskem, Portugalskem, Francoskem in Nemškem, kjer je osobito mladina na visokih šolah sanjala o enotni državi v srednje-veškem blesku. Te napore zatirati je bil namen kongresom v Opavi (1820), v Ljubljani (1821) in v Veroni (1822). V kratki dôbi od 1819. do 1821. l. so se oglasile tudi španske naselbine v južni Ameriki, in vzdignili so se Grki v odločen odpor proti Turkom; na Nemškem in Francoskem so strašili politični zavratni umori. V Opavi in Ljubljani je knez Metternich Avstriji izposloval nalog »naravnega čuvaja in branitelja miru« na Italijanskem. On bi bil za grške razmere rad provzročil evropsko vmešavanje, da se mu ni uprl car Aleksander. V Veroni se je naložilo Franciji, naj na Španskem miri radikalne »korte«.

Na Francoskem so zopet vlado nastopili Bourbonci: kralj Ljudovik XVIII. je zasêl prestol in ustavno vladal z ministrom vojvodo Richelieu-jem, možem čistega značaja a brez odločnosti, in z Decazes-om; nasprotovali so mu »kongregacijonisti«, prijatelji plemstva in starih nazorov; v ministerstvu jih je zastopal grof Vaublanc. V zbornicah so bili v večini prijatelji monarhičnih načel; predlagali so se najostrejši zakoni: *a)* da se omeji osebna svoboda; *b)* da se smejo osebe izvenredno devati pod ključ; *c)* da se smejo ustanoviti preventivna sodišča, to je, na pol vojaška izredna sodišča, ki naj vse kot ustajniško naznačene čine obsodijo na debelo. S tem se je uvelo vohunstvo najgrše vrste: nasilstvo je nastopilo namesto osebne pravice. Nasprotstva so se poostrila; kralja je obhajala bojazen, kaj bo iz tega; zato je razpustil zbornico. Zanimivo je za nas Slovane, da je car Aleksander kralju nasvetoval v zasebnem listu, naj se radi splošnega miru drži ustavne poti. Ljudovik se je rad kazal zvestega čuvaja ustave. Novi volilni red ni ustvaril pravega narodnega zastopstva, omogočil pa je samovladarstvo v ustavnih oblikah.

Na kongresu v Ahenu se je določilo, da so tuje posadke zapustile Francosko; car Aleksander in pruski kralj Viljem sta prišla v Pariz ter kralju izrazila svoje zadovoljstvo o vladanju; Francija je celó vstopila v »sveto alijanso«. Francozi sami pa niso bili dò cela tega prepričanja, da je vlada odkrito udana ustavi, in

prosti narod se je začel navduševati za slavno Napoleonovo dôbo; ustanavljala so se društva s svobodomiselnimi načeli. Poslanca Manuela, ki je govoril nepremišljeno odločno, so s silo odpravili iz zbornice, kar je jako škodilo Bourboncem. Srečna vojska proti Španiji je osrčila konservativce. 1824. l. je umrl kralj Ljudovik XVIII. Ustanovil je več koristnih naprav; umetnost in slovstvo sta napredovala.

Po smrti Ljudovikovi je njegov brat Artois pod imenom Karol X. zasedel prestol. Začel se je približavati Metternichovim načelom ter oddaljevati Aleksandru. Dal se je venčati v Rheimsu z veliko slavnostjo in je skušal na vse načine uvesti stari dvorni sijaj; javno mnenje pa se je temu upiralo. Svobodomiselniki so ustanovili društvo: »Aide-toi, le ciel t'aidera.« Pomagaj si sam, in Bog ti bo pomagal); tem so načelovali: Guizot, Duchâtel, Rémusat, Joubert id. Pri občnih volitvah so zmagali tako odločno, da je izmed 428 poslancev bilo vladnih samo 128. Nastopilo je ministerstvo Martignac in vladalo v ustavnem smislu, dasi to ni ugajalo Karolu X.; tudi svobodomiselniki niso bili edini, s katerimi se je sprl vladar. Po srečno dovršeni vojski proti Algieru je Karol dné 10. majnika 1830. l. razpustil zbornico, uvel cenzuro iz 1814. l., po kateri se za knjige z manj nego dvajsetimi pôlami pisatelju, uredniku in tiskarju more odvzeti dovoljenje; določil se je novi volilni red, ki je število poslancev od 430 skrčil na 262. Proti temu državnemu prevratu je nastal splošen upor. Adolf Thiers, urednik največjega glasila svobodomiselne stranke, „*National*", je sestavil protest proti kršenju zakonov. Dné 29. julija je upor krepko bruhnil ter urno uspeval: kralj je zbežal na Angleško, potem v Gorico, kjer je umrl 1836. l., in Ljudovik Filip je zavladal Francozom kot generalni namestnik in pozneje kot kralj francoski; bil je takozvani »meščanski kralj«.

Edini mož, ki se je zavzel za poprejšnjega kralja, je bil pesnik Chateaubriand, ta je izstopil iz zbornice; njega so posnemali vojvoda Montmorency, Laval, Croy in dr., ter so osnovali stranko Karlistov ali legitimistov, ki so pa malo uplivali na javno mnenje. Novi vladar je mirno vodil državo (juste milieu), dokler se je držal srednjih stanov in dokler se je pokoraval nazorom, ki so ga bili dvignili na prestol. Pa skoro se je odtujil narodu, ko se je približaval Bourboncem in starim cesarskim krogom.

Na Nemškem se niso izpolnile nade svobodomiselnih narodnjakov glede na narodni preporod; sploh so bili nezadovoljni z

obstoječimi političnimi razmerami: narod je bil vstal v mladostnem ognju proti tujemu nasilstvu in v zahvalo za to bi moral prenašati nezdrave in malostne razmere malih državic, biriško stiskavanje, gospodstvo plemenitašev in neenakost v pravnih razmerah; narodnjaki so s pomilovanjem gledali razkosano Nemčijo. Pri vsem tem sta pa Avstrija in Prusija bili gorki načelom narodnega zastopstva, ki so se v različni meri uvedla v raznih deželah. Nemci so se zanašali na Prusijo, ki se je častno vedla v časih francoskih vojsk, pa so se varali, ker se je udala uplivom Metternichove politike. Narod se je delil v dve povsod se nahajajoči stranki, v plemenitaško, ki se je naslanjala na kneze in vlade, in v svobodomiselno, v kateri so starejši izkušeni možje poželjivo gledali na Francosko in Angleško, dočim se je mladina, napojena z romantično poezijo, koprnéče ozirala v srednji vek, sanjaje in brez jasnega namena, tudi ne uvažujé zaprek. Vse to bi se bilo morda razkadilo v nič s sodnimi preiskavami ter preganjanjem tega gibanja. Povsod so stikali po puntarjih in demagogih: odprlo se je globoko žrelo med voditelji držav ter najboljšimi možmi naroda.

Pod zaščito prosvitljenega in narodno mislečega velikega vojvode Karola Avgusta Weimarskega je mesto Jena postalo središče duševnega gibanja v Nemcih; ondi se je zbirala mladina, ki je, včasih uhajaje čez ojnice, v srcih imela dovolj plemenitih idejalov. Tam se je 1815. l. izcimila takozvana »Burschenschaft«, ki se je po znanstvenih, narodnih in nabožnih težnjah lepo odlikovala od poprejšnjih surovih krajevnih dijaških društev (Landsmannschaften). Akademiško življenje se je ublažilo; oglašali so se narodni pesniki. Z dijaki so se družili telovadci; »očetu Jahnu« so bili vsi knezi, uradniki in vojaki samosilniki, trinogi in biriči.

1817. l. se je obhajala na Wartburgu tristoletnica reformacije; ta slovesnost je vzbudila splošno zanimanje in je predočevala istodôbno nagoto. Ognjevito se je govorilo, navdušeno pelo in sežgalo nekoliko knjig, proslavljajočih absolutizem. Pisali so take knjige Kotzebue, Haller, Schmalz. Sežgali so tudi korporalsko palico.

Wartburški tovariš Karol Ljudovik Sand iz Wunsiedlna, národen a prenapet mladenič, je umoril ruskega državnega svetnika Kotzebueja.[1]) Vlade so smatrale kot svojo najvažnejšo nalogo, da

[1]) Kotzebue je ruskemu dvoru poročal v sovražnem smislu o svobodomiselnem gibanju, poveličeval je pravice plemenitašev in zasmehoval gibanje akademikov.

spravijo v red vroče duhove. Niso mogle dočakati, da bi »zaveza« kaj odredila, nego dve prvi vlasti sta se dogovorili radi punktacij v Toplicah, da se snidejo v Karlovih varih (Karlsbad) zastopniki desetih vlad. Tu je hotel knez Metternich, kateremu se je popolnem uklonila Prusija, uničiti zastopniško načelo. Tu se je ukrenilo 1) omejiti tiskovno svobodo; 2) odpraviti hibe na vseučiliščih, gimnazijah; 3) ustanoviti v Moguču osrednjo komisijo, ki bi naj preiskavala vse demagoške homatije in zarotniške zaveze; 4) sporazumeti se o pomenu in razlaganju čl. 13. zavezne točke o deželnostanovskih zastopstvih; 5) ustanoviti začasni izvršilni red, da se po zavezni skupščini v moč uvedó ukrepi proti demagoškim homatijam. »Zavezni« zbor (Bundestag) je v osrednje oblastvo v Moguču pozval sedem udov. Deset let je delovala ta »osrednja preiskovalna komisija« ter iskala izdajalcev, zasledila pa je samo nedolžna dijaška društva; narod jo je imenoval »črno komisijo«; 1829. l. je zaspala. Tej komisiji je bil pregrešen uže duh, ki je netil boj proti Francozom.

Ti »karlovarski ukrepi« so močno predrugačili pravni stan na Nemškem, ker je »zavezni zbor« dobil moč, da ukrepe tudi z orožjem izvrši proti manjšim državam; širilo se je samovladarsko načelo. Samo bavarski in würtemberški zastopniki so se uže iz zavisti proti Avstriji in Prusiji gibali nekoliko bolj v svobodomiselnih strujah.

Ti karlovarski ukrepi so vladarje in vlade popolnem odtujili narodu. Med pruskimi ministri je Humboldt označil te ukrepe kot nenarodne in sramotne; ker pa ni uspel, je zapustil ministersko službo. Začeli so preganjati »demagoge«.

V notranjem državnem razvitku nemških dežel se je začel jug oddaljevati od severa; v severnih deželah so se vračali k absolutistični obliki vladanja, v južno-nemških državah pa je vender začelo kliti novo življenje po vzorcu francoske »charte«; južni Nemec je tudi bolj živahen od resnobnega Nemca v severnih delih. Na Pruskem je vladal kralj Viljem III., dobrohoten, pameten mož, pa brez odločnosti; 1819. l. je Viljem Humboldt postal minister ter je izdelal ustavni načrt, ki pa ni uspel; v gmotnih stvareh se je pa vlada pošteno trudila za narod.

Naučni minister Karol pl. Altenstein je od 1817—1838. leta resno skrbel za povzdigo naukov vseh strok.

Na Saksonskem svetovna vojska Napoleonova ni mnogo predrugačila; kralj Friderik Avgust je tudi pospeševal gmotno stran. Na Hanoveranskem je restavracija nastopila osorno; vse francoske naredbe so se odpravile, uradniki in plemenitaši so veljali vse kakor poprej. V Brunšviku se je stari red zopet uvajal, pa počasi in dobrohotno. Na Kurhesenskem sta bila Viljem I. in Viljem II. (do 1847. l.) svojevoljna vladarja in zapravljala deželne denarje.

Prvi nemški vladar, ki je narodu dovolil prosto politično gibanje, je bil rodoljubni in prosvitljeni veliki vojvoda Karol Avgust Weimarski. V srednji Nemčiji je blagodejno uplival njegov vzgled. Uvel je ustavo v svoji državici.

Na Bavarskem se je uvela ustava 1818. l., ki v bistvu velja še zdaj; tam je vladal Ljudovik I. (od 1828—1848. l.), prijatelj romantikom, podpornik vede in umetnosti, pa dostikrat samo na videz. Na Würtemberškem je (1797—1816. leta) vladal Friderik I., samogolten pa energičen kralj; njemu je sledil Viljem (do 1864. l.) ter uvel ustavo 1819. leta, ki je še sedaj v moči. Leto poprej je Badensko dobilo ustavo. Francoska soseščina je badensko zastopstvo krepko oživljala.

Ko je glas o revoluciji na Francoskem došel v Nemce, je splošna nezadovoljnost z obstoječimi razmerami bruhnila naglo na dan; nadejali so se sploh, da je prišel čas združenja, svobode in veličine; v vsaki državi in državici so skušali odpraviti zastarele naredbe. Nastale so male rabuke v raznih mestih, pa brez splošnih in občnih nazorov. Ko so zahteve svobodomiselnikov prihajale odločnejše, je odločil ukrep zaveznega zbora, da je dolžna vsaka nemška vlada sosedu z vojaki priti na pomoč, da se vzdržuje red in mir.

Poljski izgnanci so na Nemškem netili razburjenost in so bili povsod vsprejeti z navdušenjem. Sicer se je govorilo in zahtevalo mnogo nezrelega, pa Pavel Pfizer je v knjižici „*Briefwechsel zweier Deutschen*“, in Dollmann v „*Rede eines Fürchtenden*“ 1831. l. povedal Nemcem mnogo pametnih in resnobnih besed z ozirom na celokupne interese.

Ob Renu, na Badenskem, v bavarski Palaciji (Pfalz) je širil dr. Wirth iz Hofa francoske ideje; odonod se je najglasneje širil glas po preporodu vsega Nemštva. Izrazilo se je to koprnenje pri narodni slovesnosti na grajski podrtini v Hambachu ob gorovju Hardt, ki nas spominja slovesnosti na Wartburgu

1817. l. Nad 30.000 ljudij je poslušalo navdušene govore o svobodi in domovini, o svetem boju proti despotski sili, o krasnem narodnem majniku in o bratstvu narodov. Enake veselice so se vršile tudi drugod. Ko je pa knez Wrede prišel z vojaki in govornika dejal pod ključ — pa mirna Bosna. Mnogo je bilo dima pri takih prilikah, pa tudi mnogo opravičenih tožeb. Nepremišljen je bil frankobrodski atentat, ki so ga uprizorili göttinški docent Rauschenplatt, dr. Gärth in dijak Bochau 1833. leta. Mnogo je škodil dobri reči, ker se je zdaj začelo tožiti, preiskavati, preganjati in kaznovati. Žrtva Fridr. Reuter je tako postopanje opisal v spisu *„Festangstid"*. Profesorja Rottecka in Welckerja so odstavili; zmagale so vlade, pa ne za stalno. »Zavezni zbor« se je na prigovarjanje Metternichovo 1832. l. odločno uprl modernim idejam in storil ukrepe gledé časnikov, društev, zborovanj, vseučilišč in tujcev. Tem so se pridružile »tajne ministerske konference« na Dunaju 1834. l., ki so odpravile pravice, da bi se smelo odrekati davke, in niso dovoljevale, da bi vojaki prisegali na ustavo; omejile so število dnevnikov, podvrgle vseučilišča vladnim komisarjem in strahovale profesorje z grožnjo, da jih takoj odstavijo id.[1]) Zavezne vlade so mogle na podlagi teh določeb obustaviti vsak razvitek ustavnega življenja. To so bila navodila za notranjo politiko, za zunanjo politiko je bil odločilen kongres v Monakovem Gradcu (Münchengraetz), na katerem so se sešli avstrijski in ruski cesar ter pruski kraljevič. Taborišče Kališevo, kamor je car Pavel povabil avstrijskega ter pruskega vladarja v proslavo dejstva, da so Poljaki zmagani, je vrhunec ruskega nadvladanja čez zavezance.

Pod uplivom ukrepov dunajske konference je moralo jenjati vsako svobodno gibanje; postavljeni so bili cenzorji knjigam in so lahko postopali zelo samovoljno; uporne časnike so nadlegovali tako dolgo, dokler niso nehali izhajati. V ljudstvu se je morala ukoreniniti misel, da je pravica samo za visoke stanove, da se more sukati in zavijati, kakor je komu drago. Navada, vse javno življenje urediti po redarskih propisih, je rodila nasprotstvo do uradnikov in pisaren.

Prvi pojav širšega obzorja je ustanovitev »carinskega društva«, s katerim je Prusija v trgovinskem obziru objela nekaj nemških držav. Ko je 1840. l. Francoz na meji postal nekoliko ozbiljen, so

[1]) Glej pobliže Weber, Allg. Weltgesch. XVI. 1. 207.

nemške vlade same napele nekaj narodnih strun; takrat je zapel Nikolaj Becker pesen »Vom freien deutschen Rhein«; praznovala se je 400 letnica, odkar se je iznašlo tiskarstvo. Da bi do cela dozidali kolonjsko stolno cerkev, prispevali so vsi Nemci; početnih slovesnostij so se udeležili celo nekateri nemški knezi; to je močno budilo nemško narodno zavest; kongresi prirodoslovcev, jezikoslovcev in germanistov so tudi pripomogli mnogo; na korist je bilo tudi šlezviško vprašanje.

V podrobnosti zgodovine posameznih nemških držav se pa ne moremo spuščati.

Anglija je imela največjo korist iz dolgih vojsk s Francozi. Premagavši brodovje Francozov, Špancev in Holandčanov si je povečala posestva v Ameriki, naselila se v zahodni in južni Afriki, utemeljila indijsko državo ter si osvojila Gibraltar in Malto. Vse to se je zgodilo, ne da bi Anglijo bili vodili ženijalni državniki, ki so se uklanjali absolutnim nazorom »svete zaveze«. Angleškemu narodu pa to ni ugajalo, bolj so mu prijali mladi svobodomiselni Wighs, ki so težili po reformah; tem naprednjakom na čelu je stal sila nadarjeni Jeremija Bentham. Pri vsem sijaju na zunaj in pri vsem bogastvu nekaternikov je večina vender obubožala bolj in bolj. Kadarkoli so si skušali pomagati, vselej jim je izpodletelo. Skeleča rana je bila nesrečna Irska. Minister Pitt je po trdih bojih s kraljem Jurijem III. in angleškim parlamentom bil katoliškim Ircem izposloval nekaj svoboščin.

Jurij IV. je bil na Irskem lepo vsprejet; imenoval je Irca markija pl. Wellesleya namestnikom v »zeleni Irski«. Irska pa se vender ni zadovoljila; odvetnik Daniel O' Connel je bil ustanovil tajna društva po vsej deželi. Katoliški Irci so dobili volilno pravico za angleški parlament po velikem trudu ministra Peela.

Kralj Jurij IV. radi razuzdanega življenja sploh ni bil priljubljen; njegov zvesti minister lord Castlereagh se je umoril sam. Njegov naslednik, minister Jurij Canning, je proglasil načelo, da mora Anglija v Evropi posredovati med konservativnimi in svobodomiselnimi strujami.

Jurija IV. je nasledoval brat Viljem IV. in v naselbinah osvobodil sužnjike, razširil volilno pravico pod uplivom revolucije na Francoskem (1830). Svobodomiselna stranka (Wighs) z grofom Grey-em na čelu je prevzela vlado, in Palmerston

je vodil zunanje stvari. Bil je važen dan v razvitku Anglije, ko je John Russel predložil izpremembo volilnega reda v pravičnejšem smislu, kateremu je po sedemdnevni hudi borbi v parlamentu mladi Macaulay izbojeval zmago 1832. l. Na čelu demokratom je stal Francis Burdett, v državni zbor sta bila voljena Cobbett in Home. L. 1833. je bilo ponovljeno dovoljenje za »angleško banko«, ponos angleških trgovcev; za dvajset let se je podaljšalo tudi dovoljenje za »vzhodno-indijsko kompanijo«, s to določbo, da se tudi indijski domačini nastavljajo kot sodniki, brez ozira na vero. Dognalo se je tudi »osvobojenje sužnjev«. Po pametnem gospodarstvu so lahko znižali nekatere davke, podpirali reveže. Drugo ministerstvo enake struje je uvedlo novi mestni red. L. 1837. je umrl kralj Viljem IV.

Njegova naslednica je Viktorija.

Svobodomiselnikom so se začeli upirati radikalci, zahtevajoči splošno volilno pravo brez davka, tajno glasovanje, vsakoletno zasedanje državnega zbora, dnevnice za poslance; vse zahteve so napisali v spomenici in so se imenovali od tod »chartisti« in povzročili upor v Kentu. Po starih zakonih se je visoko obdačevalo uvažano žito; tudi temu se je uspešno upirala ta stranka. Od 1840. do 1846. l. so vladali zopet konservativci (Tory) z ministrom Peelom na čelu. Anglež, osebno svoboden, z zavarovanim imetjem in pravom, je bil prepričan, da zastopniki skrbé za njegovo blaginjo, in je posvetil vse svoje moči poljedelstvu, obrtniji, trgovini in omiki, bogatel je in si pridobil ugled na vse strani.

Angleži so za časa svobodnih ministerstev povsod v Evropi podpirali enake struje; v razpornih rečeh so Anglijo klicali na posredovanje.

O Španskem in Portugalskem, ki nista važna za razvitek ostale Evrope, omenimo samo to, da je kralja Ferdinanda VII. prisilil vojaški upor, da je obnovil ustavo, podeljeno 1812., pa odpravljeno 1814. l. Vzgled na Španskem je vzpodbudil Portugalce, da so z uporom prisilili kralja Ivana VI., da je za Portugalsko in Brazilijo izdal ustavo.

Avstrija.

Cesar Franc je bil prepričan, da je strogo izpolnjevanje verskih dolžnostij prvi pogoj, da se v državi vzdrži red; zato je uvel ali ponovil šolijska semenišča, na Dunaju ustanovil višji zavod za posvetne duhovnike, na Ogrskem in Poljskem pa nove šolije.

Opiraje se na geslo: »Justitia fundamentum regnorum« je izdal 1804. l. zakonik o zločinih, 1812. l. državni zakonik.

Učne zavode je vodila 1795. l. ustanovljena »dvorna komisija za študije«; verozakonskemu pouku na srednjih šolah se je odkazalo po več ur; liceji v Lvovu, Inomostu, Gradcu in Olomucu so se povišali v vseučilišča. Dunaj in Praga sta dobila politehnike, vojaška medicinska Jožefova akademija se je razširila, protestantom se je na Dunaju odprla višja bogoslovna učilnica. Cesarske prirodoslovne in starinarske zbirke so se bogatile z novimi pridobitvami; v šestnajstem stoletju ustanovljena zbirka starega orožja in umetnin v Ambrasu se je prenesla v grad Belvedere na Dunaju. V Gradcu se je ustanovilo Ivanišče (Joanneum), znanstvena zbirka z učnimi stolicami; kar je nadvojvoda Ivan nabral na svojih potovanjih in si nakupil za lepe novce, vse je podaril temu zavodu, katerega so podpirali tudi deželni stanovi štajerski.

Češki muzej omenimo na drugem mestu. Brno se ima zahvaliti za moravski muzej grofu Frideriku Mitrovskemu, Lvov za narodno knjižnico grofu Jožefu Osolinskemu; narodnemu muzeju v Pešti je bil oče grof Franc Szechenyi. Akademija obrazujočih umetnostij je prirejala razstave.

Na Dunaju so živeli glasbeniki Mozart, Haydn in Beethoven.

Prva obrtna razstava v Avstriji se je vršila 1791. l. v Pragi, prva splošna avstrijska pa 1833. l. na Dunaju.

Za olajšavo v trgovini so se kopali vodotoki, n. pr. na južnem Ogrskem Francov vodotok, ki veže Donavo in Tiso; Novomeški vodotok od Dunaja na ogrsko mejo bi se bil imel razširiti do Trsta. Lujizina cesta od Karlovca do Reke je bila dodelana 1809. l., cesta črez Štilfski klanec se je delala od 1820. do 1825. leta. Od Linca do Budejevic se je zgradila prva železnica.

Avstrijska narodna banka ima svoj začetek v 1816. l.

Trgovinske pogodbe je cesar Franc sklenil z Rusijo, Prusijo, Anglijo, Brazilijo, z Zjedinjenimi državami v Ameriki, s Švedijo in Norvegijo, z Danskim, Hanoveranskim in Grškim.

Leta 1817. se je uvel novi način zemljiškega davka, ki je imel moč v vseh deželah, izvzemši Ogrsko in jeden del Lombardije. Da bi se davki odmerili enakomerno, so se zemljišča premerila in na novo cenila.

Na Dunaju si je 1819. l. občina Leopoldovo zasnovala prvo hranilnico v Avstriji; sledile so ji v kratkem Praga, Gradec, Ljubljana, Celovec, Inomost in druga mesta.

Ferdinand I. (1835—1848), najstarejši sin cesarja Franca I., je bil uže 1830. leta v Požunu venčan kot mlajši kralj ogrski in je zasêl prestol z odločno izjavo, da hoče vladati po nazorih svojega očeta, zaupajoč v Boga, in pospeševati blaginjo svojih podložnikov. Ustanovil je državne konference, katerih stalni udje so bili nadvojvode Franc Karol in Ljudovik, pa grofa Metternich in Kolovrat. L. 1835. se je dal v Pragi venčati kot kralj, 1838. l. pa v Milanu. Deset let pozneje se je pa odpovedal prestolu. Podrobnosti tega dogodka se bodo omenjale v III. zvezku.

Vkljub temu, da sta se Franc in Ferdinand pošteno trudila za gmotno blaginjo svojih podložnikov, vender nista svojega časa razumela.

Uprav skrbi za gmotno blaginjo raznovrstnih narodov, pohlevnost slovanskih plemen in morda lahkoživnost Dunaja, od koder se vender še-le nove misli širijo po širnem cesarstvu, so bile zapreke, da svobodomiselno gibanje iz 1830. l. ni toliko uplivalo na avstrijske narode: v »sveti alijansi« združeni vladarji so se tem tesneje oklenili drug drugega. Zaupniki cesarja Franca so dalje vladali tudi Ferdinanda I., od katerega so se narodi nadejali milejših nazorov, ker je bilo znano njegovo dobro srcé. Ferdinand se je 1835. l. s carom Nikolajem v Toplicah razgovarjal o vladnih načelih; Metternich se je obdržal kot »nenadomestljiv«, policijo je skoz trideset let vodil grof Sedelnicky.

Rak-rana tega sistema so bile denarne zadrege, katerih tudi Kübeck ni mogel odpraviti, dasi je javno mnenje mnogo pričakovalo od njega. Splošno zaupanje je ginilo; med državno upravo in med zahtevami ter potrebami omikanih slojev se je vedno širil prepad. Iz inostranstva se je vtihotapilo mnogo knjižic z novodobnimi idejami; najostrejša cenzura ni mogla zabraniti občnega upornega duha. Splošno pozornost je vzbujal s svojimi spisi Schuselka; pl. Andrian-Wartburg je rekel na koncu svoje knjige „*Oesterreich und dessen Zukunft*“: »Trideset let ne more ostati tako, kakor je zdaj v Avstriji; to prepričanje prešinja vladajoče in vladane; uže samo to dejstvo bi moglo povzročiti prevrat, ki se mora izvršiti v kratkem času.«

Na Ogrskem so začenjali odrivati latinščino, ki je bila poslovni jezik v uradih in zastopstvih. Na državnem zboru 1843. l. se je Pulszky odločno zavzel za madžarščino, ki se je uže nekaj let poprej polagoma uvajala v šole, sodstvo in upravo. »Ogrska akademija«, ustanovljena 1825. l., je najbolj podpirala to stremljenje, 1844. l. je postala madžarščina vladni in uradni jezik; upirali so se močno Hrvati.

Na Ogrskem je z uspehom gojil narodnostno idejo grof Štefan Szecheny, duhovit plemenitaš; njegova stranka je zahtevala, naj se odpravi robota, desetina, prostost plemstva od davkov, naj se izjednačijo pravice in dolžnosti, naj se zavaruje ustava in naj se izboljšajo gospodarske razmere. Radikalci pa so šli dalje; te je vodil slovaški renegat, zgovorni in častilakomni odvetnik Košut. Poleg njega se prikazuje Fr. Deak. Tudi v Zalesju (Sedmograški) so po mnogih letih zopet enkrat sklicali deželni zbor 1834. l. Tu so si stale nasproti razne narodnosti, Madžari, Nemci in Rumuni.

Socijalno-agrarno gibanje se je javljalo na Poljskem, kjer so proti Malorusom postopali Poljaki kot kruti zatiralci, dočim so se inostranstvu kazali kot mučeniški branitelji svoje domovine. Krakov, jedina ostalina poljske neodvisnosti, je bil središče poljskemu gibanju. Velevlasti so uže leta in leta s paznim očesom gledale nanj in so preinačile njegovo ustanovo; 1836. leta so vojaki treh velevlastij zasedli mesto, iztrebili upornike ter upravo prenaredili po avstrijskem vzorcu. Neumno načrtan upor bi naj bruhnil na Poznanjskem in v Torunu. Uporniki so bili premagani, njih voditelji pa postavljeni pred sodnike; dokazali so, da so bili sicer požrtvovalni, pa tudi neizmerno zaslepljeni.

V Krakovu pa so slabo uspevali avstrijski vojaki; mladega zdravnika dr. Tysowskega je začasna vlada postavila diktatorjem. V Galiciji pa upornikov niso podpirali, ker maloruski kmet ni maral seči pod pazduho svojim zatiralcem, nego se je hudo maščeval radi sto in stoletnega zatiranja in trpinčenja. Benedek je hitro zatrl poljski upor, in grof Franc Stadion je stopil na čelo gališki upravi. Vlada pa vender ni odpravila trde robote in drugih krivic, nego jih je samo olajšala; zatorej se je odslej nezadovoljnost polastila tudi kmetskega ljudstva. Dné 6. sušca so avstrijski, ruski in pruski vojaki zasedli mesto. Metternich je hotel mesto zasesti samo mimogredé; Rusija pa je hotela za vselej ugasiti tleče ognjišče poljskih

ustaj; zato se je Krakov prepustil Avstriji, kljubu temu, da sta ugovarjali Francija in Anglija.

Na Italijanskem je Avstrija nadvladala in je uvela na Milanskem in Beneškem konservativne nazore, dušila narodno gibanje, odpravljaja francoske naredbe, ki so se opirale na narodno samoupravo. V tem smislu je skušala uplivati tudi v drugih državah, tako n. pr. v Parmi in Modeni, v Cerkveni državi (Kirchenstaat), Sardiniji in Pijemontu. Tu je vladal Karol Emanuel do 1802. l., Viktor Emanuel do 1814. l., kateri je tega leta odpravil vse francoske naredbe in hotel uvesti razmere, kakeršne so bile 1770. l. Nasprotoval je celo sorodnik Karol Albert, princ Carignan.

V Siciliji je bil Napoleon uvel 1806. l. kot vladarja Jožefa Bonaparte-ja, ki je poleg francoskih ministrov imel tudi nekaj domačih svetovalcev. Vladal je po nazorih cesarske Francije, bil je mož milega značaja in človekoljubnega mišljenja, pa vender ni mogel pomiriti dežele, po anarhistih in banditih razruvane. Njemu je bil naslednik Murat; sovlado so izvrševali tudi Angleži. To pa je bilo zoperno kraljici Karolini. Angleški poveljnik lord William Bentinck je odgovoril 1812. l.: Ali u s t a v o ali u s t a j o. Odločili so se za ustavo, ki je pa bila v moči samo dve leti.

Rusi in Poljaki.

Veliko ulogo je igral ruski car A l e k s a n d e r, ki so ga vrnivšega se iz Pariza povsod slavili kot zmagovalca in reditelja sveta, ker so ga prešinjale človekoljubne ideje. Poljakom je pozabil njih naklonjenost do Napoleona in jim obljubil ustavno vlado z narodno samostalnostjo. Na Ruskem je namerjal uvesti primerne reforme v vseh strujah državnega življenja. V inozemskih stvareh je slušal svête svobodomiselnega Kapodistrija, ker se je minister Nesselrode preveč klanjal Metternichovim nazorom; Novosilcovu je dal nalog, naj izdela načrt za ustavo; knez Aleksander Galicyn je vodil bogočastne reči, Poljakom je zapovedoval general Zajaček, spoštovan veteran iz Napoleonovih časov, ki je v junaški bitki pri Smolensku izgubil nogo; uk je vodil carov prijatelj Adam Czartoryski. Sčasoma pa se je car izpremenil, morda radi tega, ker vsi njegovi dobri naklepi na Poljskem niso mogli zatreti zavratnih zarot. Vsled živejše dotike z inostranstvom se je tudi po slovstvu in časnikih v Petrogradu in Moskvi, v Varšavi in Vilni začelo javljati zanimanje za prostejše gibanje. L. 1817. je Pavel Pestel s častniki Aleksandrom in Mihaelom

Muravievim, s knezom Trubeckim in pesnikom Turgenjevim ustanovil »družbo blaginje«.

Bolelo je to občutljivega cara, ki je s »sveto alijanso« prevzel tudi nalog, da zatira pojave narodne volje. Zato je nauku in bogočastju na čelo postavil strogega Šiškova. Da ni bil več tako priljubljen kakor poprej, je tudi utegnilo temniti mu dušo: umrl je duševno potrt. Naslednik mu je bil Nikolaj (1825—1855), ki je z angleškim ministrom Canningom dogovoril zapisnik o rusko-angleški zavezi, da bi pospeševala sporazumljenje med Turčijo in Grškim.

Odločno in dosledno je vladal Nikolaj. Zapustil je pota, po katerih je hodil Aleksander, ter se oklenil samodržniških načel. Ruske zakone so uže za Katarine začeli zbirati in urejati; priznani pravoslovec Speranskij je dobil nalog, da dovrši to važno delo. Njegova poglavitna skrb je bila, da se Rusija razvija po prirojenih svojstvih. Nikolaj ni bil prijatelj ni Francozom ni Poljakom. Ker so v poljski ustaji uplivali zraven narodnih tudi verski oziri, zato je smatral kot svojo dolžnost, pospeševati jedinstvo v veri. V poprejšnjih stoletjih je bil Rim pridobil mnogo pravoslavnih na svojo stran s tem, da jim je dovolil rabiti narodni jezik pri službi božji in da je duhovnikom dovolil ženiti se; zato priznavajo »unijati« papeža vrhovnim poglavarjem. Te je skušal Nikolaj zopet pridobiti, a uspeh je bil neznaten.

Na zunaj se je Rusija močno širila. Vojska s Perzi je v turkmančajskem miru Rusiji pridobila dve armenski deželi in lepo odškodnino. »Petrograjska pogodba« 1834. l. je provincijo Georgijo povečala ter Moldavo in Valaško spravila pod rusko pokroviteljstvo.

Da se je Nikolaj trudil Rusijo postaviti na narodno podlago, na lastne noge, je bilo slovstvu v velik prid. Častni položaj proti inostranstvu je povzdigoval narodni ponos. Geslo: »Jeden zakon, jedna vera, jeden jezik« je zelo ugajalo mlajšemu zarodu, ki se je hotel otresti tujega upliva. Zdaj so začenjali opazovati, kako živi in dela ter misli narod; leposlovje, zlasti lirska poezija in pripovedništvo, je dobivalo primerne in hvaležne snovi iz domačega vira. Slovstvo se je pomladilo in začelo vzbujati pozornost inostranstva; od Nikolaja sèm zavzema Rusija v znanosti in umetnosti, v svetovni omiki med omikanimi narodi tisto mesto, ki ji gre, ne da bi bil Nikolaj to hotoma namerjal. Zaprl je Rusijo inostranstvu in jo prisilil delovati za sebe samo. Realistična romantika na domači

podlagi je rusko slovstvo uvedla v svetovno slovstvo: zato se nam zdi potrebno, nekoliko ozreti se tudi na razvitek ruskega slovstva. Zgodovinar Karamzin (1765—1825) je v svoji obširni zgodovini ruskega naroda pokazal rojakom, kako so se po trpljenju in po trdih bojih prerili do svetovne države, in da more samo car, t. j. samodržec ustanoviti moč in slavo Rusije. V vseh učnih zavodih uvedena ruska zgodovina petrograjskega profesorja Ustrialova uči, da je samo enotnost v plemenu, v veri, v jeziku in v šegah dovedla Rusijo do sedanje veličine. Zgodovina moskovskega profesorja Sergeja Solovjeva opisuje zgodovino rusko do 1774. l. v 28 zvezkih. Učeni časnikar Pogodin je tudi razjasnjeval domačo zgodovino ter uvajal tuje umotvore v rusko slovstvo. Basni je pisal Krylov (1768—1844). Ruskim vojakom je zlagal navdušujoče pesni Žukovski. Pesnik Deržavin (1743—1816) je podoben našemu Vodniku, Aleksander Puškin (1799—1837) pa našemu Prešernu; ta je znal vse čute, veselje in žalost, ljubezen do domovine in narodni ponos izražati v elegičnih, humorističnih in satiričnih oblikah. Slovstveni zgodovinarji ga primerjajo angleškemu pesniku Byronu. Zavoljo odkritosrčne besede je moral Puškin v prognanstvo. Snovi svojim pesnim je zajemal iz domačega vira, zato so se prikupile tako hitro ruskemu občinstvu, kateremu se je takrat podalo več zbirk staroruskih pravljic, pripovedek in narodnih pesnij. Duševni brat mu je bil Mih. Lermontov (1814—1841). Ženijalni pesnik je bil pregnan v Kavkaz, čegar velikanski gorski svet se mu je priljubil tako, da je iz onih bajnih pokrajin jemal predmete najlepšim umotvorom. Da je bil črnogled, to nam razjasnjuje tok njegovega življenja. Dobri znatelj kavkaških krajev Fr. Bodenstedt je mnogo Lermontovih poezij presadil v nemško slovstvo, kjer so ugajale po bujni domišljiji in plemenitem jeziku. Kavkaz je pobliže naslikal tudi Aleks. Bestužev (1795—1837). Gogol (1809—1852) je opisal ruske razmere humoristično. Njegov duševni razvitek se sme deliti v tri dôbe; v prvo spadajo med drugim slike maloruskega življenja; med proizvodi druge se odlikuje Taras Bulba, v tretjo spada gledišča igra »Revizor«, ki slika slabe strani ruskega činovnika. Verska otožnost se ga je poprijela, ko je videl, koliko je še treba storiti za ruskega kmeta. Potoval je iz Petrograda v Rim, iz Rima v Jeruzalem.

V tej dôbi ne smemo pozabiti Aleks. Herzena. Porojen v odlični rodbini ruski pa od nemške matere, je v inostranstvu izdajal

vpliven list »Kolokol« (Zvon). Šibal je pa tudi v novelah in romanih slabosti ruske družbe.

Revolucija na Francoskem 1830. l. in njen srečni uspeh v Belgiji je podkuril tudi Poljake. Lepo je napredovala ruska Poljska pod ustavo, katero ji je podelil blagi Aleksander. Trgovina in obrt sta napredovali in množili blagostanje, slovstvo se je razvijalo, umetnost se je gojila marljivo, v mestih je rastel srednji stan, in višji namestnik, veliki knez Konstantin, je uredil vojsko; a vkljub vsemu temu so se upirali višji stanovi, uradniki in častniki; snovale so se skrivne družbe, ker je to značaj poljskega plemstva. Širila se je na tihem misel, da bi združili vse Poljake v jedno državno celoto: na srednjih in visokih šolah se je mladina navduševala za staro slavo Poljske. Bogati knez Adam Czartoryjski, ki bi bil rad postal namestnik, je podpiral tako narodno stremljenje.

Dne 29. novembra 1830. leta je vdrlo dvajset mladeničev v palačo podkralja, kateri se je umaknil iz dežele: v osmih dneh je bilo vse v rokah Poljakov, ki pa niso bili složni, ker so se mlajši in odločnejši hoteli popolnem odcepiti od Rusije, višje plemstvo pa je hotelo po vzgledu francoske ustave (charte) samo izpremeniti ustavo; izvolili so si zato generala Chlopickega za diktatorja. Car Nikolaj je 120.000 môž pod poveljem Dibiča in 400 topov poslal nad upornike. Poljski državni zbor je odstavil cara, ker se je zanašal na pomoč francoskega kralja Ljudovika Filipa. Bitka pri Grahovu je zadrževala Ruse, da niso mogli napasti Varšave, vender so bili Poljaki naposled premagani pri Ostrolenki. Dibiča je umorila kolera; njegov naslednik je postal Paskievič. Poljski demokratje so besneli proti lastni krvi in pomorili mnogo poljskih plemičev, katere so imeli za izdajalce. Iz podvržene Poljske je ubežalo več tisoč upornikov na Francosko, Angleško, Švicarsko in druge dežele ter uživalo bridki kruh prognanstva. Vsled »organičnega štatuta« je Poljska izgubila ustavo, državni zbor in se je kot provincija morala podvreči Rusiji, ki je ostro postopala. Vseučilišči v Varšavi in Vilni sta se odpravili, zdrobil se je poljski grb. Odslej je vladal Paskievič v ponižani Varšavi do 1856. l. Georg Weber, *„Allg. Weltg.“* XIV. 846, pravi o poljskem plemstvu: »Stari podedovani greh poljskega plemstva, strankarstvo in izdajstvo, plemenitaška sebičnost so zaprečili obnovljenje narodne države, kakor so jo bile uničile poprej.«

Balkanski narodi.

Francoske vojske tudi na balkanske dežele niso ostale popolnem brez upliva; uže na pariškem kongresu je ruski car Aleksander svoje vedenje proti Francozom ravnal po obzirih na Turke. Kapodistria, njegov zastopnik na dunajskem kongresu, je vzbudil zanimanje za helensko društvo »prijateljev muz«. Tudi drugod so se pokazale prve kalí razpadanja Turčije. V Albaniji sta se Škenderbeg in Ali Paša (1741—1822) krepko upirala sultanu. Grška »heteria« je združila na Grškem in drugod enako misleče grške rodoljube v društvo, ki je hotelo domovino osvoboditi turškega nasilstva. V Moldavi in na Valaškem so Turki v poprejšnjih stoletjih v neki meri dovoljeno samostalnost dostikrat prekršili. Konstantin Ypsilanti, prebrisan Fanariot, je uže v Napoleonovih časih naganjal cara Aleksandra, naj se požene proti Turkom. Grk Konstantin Rhigas se je na Dunaju z Bernadottom in potem z Bonapartejem razgovarjal radi osvobojenja Grške; beligrajski paša ga je pa ujel in 1798. l. utopil v Donavi. Nesrečneža so potem slavili kot prvega mučenika, čegar junaške pesni so se razlegale po grških hribih in dolinah.

V Srbih se je oglasil Črni Jurij, pa ni bil toliko podprt, da bi bil mogel kaj opraviti; zbežal je na Avstrijsko. Po vročih bojih je srbski narod od sultana izposloval ferman, ki mu je dovolil lastnega kneza in narodno »skupščino«. Srbi so si izbrali pametnega in pogumnega Miloša Obrenovića za kneza.

Povsod je bilo dovolj netiva, ki je najpoprej vsplamtelo na Grškem 1821. leta, kar pa ni prijalo caru Aleksandru, ker »sveti zvezi« sploh ni bilo po godu ustajniško gibanje. Zlasti za Grke so se zanimali omikanci drugih narodov; v Angležih je lord Byron s plamtečimi besedami govoril, pisal in pel za potomce termopilskih junakov; vender sta zavirali njegove uspehe skrb za Jonske otoke in zavist proti Rusiji. Vkljub temu je 1821. l. Aleksander Ypsilanti v Moldavi oglasil upor, ki pa je bil zadušen v bitki pri Dragačanu istega leta. Ypsilanti je zbežal na Avstrijsko ter umrl 1821. l. v Munkaču na Ogrskem. Kljub tej nezgodi so se vender gibali Grki; med drugimi je v Beociji dvignil prapor upora Odisej. Strašno so postopali Turki: častitljivega grškega patrijarha Gregorija v Carigradu so obesili; na otoku Kiju so pomorili 23.000, prodali v sužnost 47.000 Grkov; 5000 jih je pobegnilo. Vender

so ustaši zmagali pri Valtetsi 1821. l. Aleksander Maurokordatos je dné 1. januvarja 1822. leta v Piadho sklical prvo grško skupščino. Zapadni narodi so se začeli zanimati za Grke. »Sveta alijansa« se sicer ni kaj brigala za nje; na pomoč so jim prihiteli posamezni prostovoljci; bogati Švicar Eynard jim je segel z denarjem pod pazduho. V tem, ko so evropske vlasti pod vodstvom Metternichovim poslale rahlo pismo sultanu, je egiptovski podkralj Mehemed Ali poslal v Peloponez precejšnjo vojno z okrutim Ibrahimom na čelu, ki je dve leti grozno pustošil grške dežele. Združen s Turki je 1826. l. vzel pomorsko trdnjavo Missolunghi, zažgal nesrečno mesto in uničil junaške branitelje.

Še-le zdaj se je vzbudila Evropa; Filhelenci (= prijatelji Grkom) so v vseh evropskih deželah nabirali prostovoljce, denarje[1], orožje. L. 1827. so Francija, Anglija in Rusija sklenile pogodbo o grških rečeh in poslale skupno brodovje v grško morje; pa vender so padle Atene. Na srečo Grkom pa je brodovje zaveznikov v luki navarinski 1827. l. zmagalo turške ladije. Nastopnega leta je Rusija Turčiji napovedala vojsko; odlikoval se je vojskovodja Paskievič na armenskem bojišču. Balkan je prestopil ruski vojskovodja Dibič, in Turka prisilil v »drinopoljski mir« 1829. leta, vsled katerega je Turčija v Aziji odstopila nekaj ozemlja, porušila več trdnjav v Valahiji, plačala deset milijonov zlatov ter priznala ukrepe zaveznih vlad o Grškem. Londonska konferenca je 1830. leta Grški priznala neodvisnost in jo preustrojila v ustavno kraljestvo; vlado je nastopil Oton I. iz bavarske vladarske rodbine.

Narodi zahodne Evrope, ki bi bili radi Turke izpodili iz Evrope, niso bili povsem zadovoljni s takim koncem boja.

[1] Pesnik Henrik Voss, ki je ponemčil Ilijado, je sam živeč ob pičli pokojnini v Heidelbergu dal 1000 gld. »als einen kleinen Beitrag jener grossen Schuld für die von Hellas erhaltene Bildung«.

VII. Upliv nemških romantikov, čeških in hrvatskih preporodnikov.

Ko je bil Goethe še mlad, je mnogo Nemcev prešinjala ljubezen do minolosti: navduševali so se za gotske dome, za srednjeveške viteze, napolnjevali so germanske gozde z bardi in druidi[1]; klasična omika ni zaostajala, pa ni vladala sama z okusom. Narodi, katere je stiskal Napoleon, so se tolažili z minolostjo svojo: narodnjaštvo in srednji vek sta postala geslo. Vse vednosti so se gojile z novega stališča; poprej se je bila ta struja osredotočila v Herderju, v tej dôbi so širili to misel uže mnogi pisatelji, pesniki in učenjaki, modroslovci in pripovedniki, jezikoslovci in bogoslovci. Fichte je dalje izobraževal Kantov nazorni nauk, po njegovem nauku je subjektivni človeški duh stvarnik sveta. Drugače je postopal Schelling, kateremu je bil »absolutno neodvisni Jaz« zrno vsemu modrovanju. Skupina takih naukov je uplivala na razvitek treh najodličnejših zastopnikov romantizma: to sta brata Friderik in August Viljem Schlegel ter Ljudovik Tieck, ki je najslovitejši v tej družbi. Najvažnejša njegova dela so: „*Volksmärchen*“ (1797, tretji zvezek), potem „*Ritter Blaubart*“, „*Der gestiefelte Kater*“, „*Die verkehrte Welt*“ id., ki se odlikujejo po pereči satiri.

V tem času, ko se je razvijal Tieck, so v Berolinu in v Jeni duhovite židinje Rahel Levin, Henrieta Herz, Karolina Schelling zbirale okolo sebe mlade pisatelje in ukazovale okusu.

V ta krog je prišel (1797) neizkušeni Frid. Schlegel (1772—1829): pisal je najpoprej o grški poeziji, pod vplivom Schillerjevim o Grkih in Rimljanih, o Dijotimi (duhoviti grški ženi). Leta 1800. je bil docent na jenskem vseučilišču, potem se bavil v Parizu s staroindskim jezikoslovjem, prestopil 1809. l. v Kolonji v katoliško vero. Istega leta je v vojski med Avstrijo in Napoleonom spisal glasovite proklamacije, čital na Dunaju 1812. l. o zgodovini novega in starega slovstva, postal ljubljenec kneza Metternicha, ki ga je poslal kot legacijskega svetnika k »zaveznemu zboru« (Bundestag). Od 1819. do smrti 1829. leta se je pečal samo s slovstvom.

Njegov brat Avg. Viljem (1767—1845) se je odlikoval po nenavadnih zmožnostih v jezikih in po spretnosti v izrazu in prevajanju. Učil se je na vseučiliščih v Jeni in Berolinu, prepotoval z duhovito Francozinjo pl. Staël Italijansko, Francosko in Švico, predaval 1808. l. na Dunaju o dramatskem slovstvu. L. 1813. in 1814. se je udeležil francoskih vojsk kot tajnik prestolnega kneževiča švedskega; umrl je kot profesor indskega jezika v Bonni. Pisal je *Ueber die Sprache und Weisheit der Inder* in druge knjige.

Ta dva Schlegela sta romantikom v Berolinu ustanovila in izdajala časopis „*Athenaeum*“ 1798. Naslednji odstavki nam podajejo njih geslo: »Romantično pesništvo je progresivno, občno pesništvo: njega namen ni samo združiti vse ločene vrste pesništva in jih združiti z modroslovjem in govorništvom. Ono hoče in mora tudi zdaj mešati, zdaj zliti pesništvo in prozo, ženijaliteto

[1] Wilh. Scherer, Gesch. der deutschen Litteratur, Berlin, 1883, 616.

in kritiko, umetno in narodno pesništvo, pesništvo stvariti živo in družno, v pesništvo preobraziti življenje in društvo« id.

Predno opišemo na kratko, kako so uplivala ta načela na razne stroke slovstva, omenimo še odličnega uda te družbe, pesnika Novalisa, ki se je s Schellingom vred poprej omenjenim pridružil v Jeni 1799. l. Pravo ime mu je Leopold pl. Hardenberg (1772—1801). Njegove pesni, n. pr. „*Hymne an die Nacht*" in druge, pričajo, da je njegovo navdušenje za naravo uhajalo uže v fantastiko. Roman „*Heinrich von Ofterdingen*" je preobrnen Goethejev „*Wilhelm Meister*". Novalis je bil visoko nadarjen, a duševno in telesno bolehav pesnik.

Kljubu meglenim nazorom, kljubu enostranskemu naglašanju domišljije, ki uničuje zmožnosti in značaje, pa so romantiki vedoma dajali napotke raznim strokam, da so se začele razvijati na novo in rodile celo nove vednosti: vse to je uplivalo tudi na nenemška slovstva.

Romantiki so početniki svetovnega slovstva. Uže Herder in Goethe sta gledala čez meje nemškega slovstva, pa še-le romantiki so začeli v nemško slovstvo prenašati najboljše umotvore drugih narodov Nemcem in Nenemcem na korist. Tieck je svojim rojakom udomačil Cervantesa, Vilj. Schlegel Calderona, obadva pa Shakespearea. Ker so se Nemci začeli zanimati za srednjeveško pesništvo, so tudi drugi narodi, n. pr. Slovani začeli preiskovati svojo pesniško minolost; to je morda napotilo tudi Hanko, da je podvrgel »kraljevodvorski rokopis«, kateri je tako silovito vzbujal narodno zavest, da so po vsem Češkem odušeVljeno praznovali petdesetletnico, odkar so se »našli« ti spomeniki. Na stran pustivši bolj oddaljene znanosti, n. pr. pravoznanstvo, zemljepis in druge, omenimo, da je romanticizem vsaj posredno povzročil germansko, romansko, slovansko, indsko in sploh primerjalno jezikoslovje. Zopet moramo tu omeniti dva brata, Jakoba (1785—1863) in Viljema (1786—1859) Grimma. Prvega so vzbudile Tieckove „*Minnelieder aus dem schwäbischen Zeitalter*"; preiskavši do dna svojstvo nemškega jezika in izdavši „*Deutsche Grammatik*" (1819—1837), „*Deutsche Mythologie*" 1835, „*Deutsche Rechtsalterthümer*" id. je postavil trdno podlago nemškemu jezikoslovju; Jakob je prevel Karadžićevo srbsko slovnico na nemški jezik in zelo laskavo naznanjal njegove narodne pesni. Drugi se je bavil z nemškimi pravljicami, ki so postale narodna knjiga. Zanimanje za vzhodne jezike je porodilo Bopp-ovo knjigo „*Conjugationssystem*" 1816. leta, ki je dokazala sorodnost arijskih jezikov (staroindščine, staroeranščine, armenščine, grščine in latinščine, celtščine in germanščine, litvanščine in slovanščine). Iz romantike so vstali zgodovinarji Müller, Raumer, Schlosser, Ranke in drugi; Ranke je spisal tudi zgodovino srbskega naroda.

Občudovanje in zavist lahko vzbuja življenje in delovanje obeh bratov Humboldtov, ker sta, ne znajoč trpkega boja za življenje, izredne svoje zmožnosti razvijala, kakor jima je prijalo. Aleksander (1769—1859), imeniten prirodoslovec, je, prepotovavši mnogo sveta, spisal slavno knjigo „*Kosmos*" (1845—1848, 4 zvezki) in pokazal, kako je treba združiti znanje in domišljijo. Brat Viljem (1767—1835) je mogel kot naučni minister dejanski izvrševati svoje visoke nazore — ustanovil je berolinsko vseučilišče 1810. l. Kot jezikoslovec je v knjigi „*Ueber*

die Kawi-Sprache" pokazal, da je z modroslovskim bistroumjem premotril svojstvo jezikov; vrstnik v tej stroki mu je samo naš rojak Miklosič.

Tudi v drugih evropskih slovstvih se kažejo sledi novega gibanja; ker pa na nas Slovence vender le najbolj uplivajo Nemci, se zadovoljujemo s tem kratkim pregledom.

* * *

Jan Kollar, porojen 1793. l. v Mušovcah na Ogrskem od imovitih starišev, je bil poseben prijatelj naravi ter je rad poslušal narodno petje; čital je marljivo češke knjige. Devetleten deček skoval je prve verze. Učil se je v mestecu Kremnici, kjer je nanj ugodno uplival izvrstni rektor in učitelj Štefan Komary. Tam se je učil tudi risanja. Proti volji svojega očeta se je učil na gimnaziji v Bistrici, kjer je nanj najbolj uplival učitelj Magda. V počitnicah l. 1812. je potoval po slovaških in madžarskih pokrajinah ter do 1815. l. nadaljeval študije v Požunu, kjer mu je jako ugajala krasna okolica. Po dovršenih naukih je prišel v prijetno mu Bistrico za odgojitelja, kjer se je seznanil s francoskimi enciklopedisti ter z modroslovci one dôbe. Tudi je začel pečati se z materinščino. Štipendijo dobivši je odšel na vseučilišče v Jeno. V tej dôbi pa Kollar ni bil narodnjak v poznejšem pomenu; domovina mu je bila Ogrska, njej je bila posvečena njegova prva tiskana elegija. Jena je imela takrat imenitno vseučilišče, ker je vojvoda Karol Avgust, na svojem dvoru zbirajoč najodličnejše pisatelje okoli sebe, n. pr. Goetheja, Schillerja, Herderja in druge, skrbno se trudil za razcvit bližnjega vseučilišča.

Ondi se je gojil pangermanizem, kateri je v Slovanih, tam učečih se, vzbudil enaki čut: slovanski patrijotizem. Šafařik je tam preživel od 1815. do 1817. l., in Kollar je tje prišel, ko je odhajal Šafařik. V Jeni je bilo razvito »turnerstvo«, tu se je osnovala tudi »Burschenschaft«.

Na vseučilišču je poslušal predavanja o bogoslovju, modroslovju, zgodovini, naravoznanstvu in jezikoslovju, kar je seveda preobširno; glavni predmet pa mu je bilo bogoslovje. Profesorji so tu nanj uplivali na razne načine, tako da si je v verskih, modroslovnih in političnih nazorih prisvojil nekako dvojstvenost; njemu je jako ugajala nemška romantika, ker ga je uže od mladosti vodila narodnost. poezija in slikarstvo. Iz Goethejevega romana „*Wilhelm Meister*" je Kollar crpil svoje nazore o življenju in društveni oliki.

Izpisaval je iz pesnikov in časnikov, kar mu je prijalo, ali o čemer je mislil, da mu utegne koristiti, prepisal je v svoj dnevnik več pesmic, polnih sovraštva proti tiranom, kateri so bili njemu tlačitelji Slovanstva. Estetični Kollar si je izbral geslo za življenje, ki je ugajalo njegovi naravi, in to geslo je bilo »srednja zlata cesta«. Ljubil je Slovane, a ker jih ni poznal na lastne oči, si je osnoval pesniško domovino »Vseslavijo« po vzoru »Germanije«. Slovaka se je čutil vedno.

Prehodil je vso bližnjo okolico, da bi našel sledove in ostanke staroslovanske narodnosti, mitologije, stavb id.

L. 1819. je zapustil Jeno predrugačen v svojih nazorih in je domu vračajoč se bival nekaj časa v Pragi v družbi Jungmanna, Dobrovskega, Hanke in Presla. V Požunu najde Palackega.

V Pešti je živel Kollar od 1819. do 1849. l. najpoprej kot dijakon župnika Molnarja; cerkev je bila nemško-slovaška. L. 1820. se je osnovala slovaška šola s pomočjo nabranih novcev; mnogo se je zanjo trudil Kollar ter 1825. l. spisal »Čitanko pro slovanské školy«. Ker ga dotične oblasti niso hotele imenovati naslednikom Molnarjevim, ga je imenovala občina sama. On je postal polagoma vodja Slovakov ter imel silno težavno stanje. L. 1833. je cesar Franc potrdil samostalnost slovaške cerkve.

Poleg svojega uspešnega uradniškega dela je bil jako plodovit pisatelj, kajti 1824. l. je izšla njegova slavna pesen »Slavy Dcera« (hčerka Slave), ki se je 1832. leta natisnila uže tretjikrat. Velikanski pa je bil uspeh njegove knjižice: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (Pesth 1837); 1844. l. je izšel spis na novo v Lipskem in bil preveden v ruščino in srbščino. Jako izborna pa je izdaja slovaških narodnih pesnij z naslovom: »Narodnie Zpievanky, čili písně světské Slováků v Uhrach.« 1834, I., IV. + 456; II., IV. + 570 str.

Ne omenivši njegovih govorov navedemo tu na kratko samo take spise, ki se tičejo Slovanstva, n. pr. bajeslovni spis »Slava bohyně a původ jmena Slavův.« (1839. leta.) »Slovnik slavjanských umělčův vsěh kmenův.«

S temi knjigami se je proslavil po vsem slovanskem svetu in razširil mnogo idej, ki so povzročile preporod slovanskih plemen.

V poznejših letih ga je sicer zapustila poezija, pa je v uradnih bridkostih iskal tolažila v zgodovini, osebito v starinoznanstvu, kjer

se je ravnal po načelih nemških romantikov; povsod v starodavnosti je iskal Slovanov, kakor kaže knjiga, ki jo omenimo še pozneje.

Ko se je pa začel upirati madžarskemu šovinizmu pod Košutom, prihajalo je njegovo stanje tako neprijetno, da so morali stražiti njegovo hišo; vender so ga zgrabili in vrgli v ječo, iz katere so ga rešili cesarski vojaki spomladi 1849. l.

Prišel je na Dunaj kot zaupni mož slovaškega naroda, postal potem izredni profesor slovanske arheologije. Dobil je na Dunaju veliko podporo za svoje fantastično delo: »Staroitalija slavjanska«, katero je objavil 1853. l. in posvetil cesarju.

Naprošen po vladi je odgovoril na ta-le vprašanja: 1. Kaj je treba storiti na Slovaškem, da bi se prepričali Slovaki, da je njih narodnost enakopravna z ogrsko? 2. Kako se naj organizuje protestantska cerkev na Ogrskem? 3. Uvede se občinski red na Slovaškem in dežela se v ta namen razdeli v okroge in okraje. 4. Kako je treba ustanoviti šole?

Odgovore na ta vprašanja sta dobila grof Stadion in baron Helfert. Kollar je zahteval, naj se pošlje cesarski komisar na Slovaško; šolo je delil v nazorno, porisalno, pojmovno in potovalno; otroci bi se morali učiti v materinskem jeziku; v tretjem oddelku meščanske šole zahteva popolno znanje materinščine in primerjanje z ostalimi sorodnimi narečji in jeziki.

L. 1849. je deloval tudi v komisiji za sestavljanje juridično-politične terminologije za slovanske jezike v Avstriji.

L. 1850. se je na Meklenburškem ukvarjal devet tednov z retranskimi maliki.

Umrl je na Dunaju 1852. l.

Jožef Jungmann (1773—1847) iz Hudlic je pohajal najpoprej nemško šolo bližnjega mesta, nato gimnazijo pijaristov in vseučilišče v Pragi, kjer je dokončal 1779. l. juridične nauke. Med profesorji so bili po odstranjenju jezuitov ostali še trije patri tega reda, ki so bili češki narodnjaki in so ugodno uplivali na mladino. Med njimi pa so bili nekateri prijatelji prosvitljenim idejam minolega stoletja ter so vzbujali zanimanje do evropskih slovstev. Jungmann je bil odgojen nemški; doma so se mu pa nekoč posmehovali, da ne zna lepo govoriti češki; odslej je ukrenil, učiti se temeljito materinščine. Udeležil se je pesniške zbirke Puchmayerjeve, ki je enaka Pohlinovemu »Skupspravljanju«; učiteljeval je (1799—1815) pri gimnaziji v Litomeřicah in naposled v Pragi.

Radovoljno je počel učiti češčino na gimnaziji, kjer je takrat vladal nemški poučni jezik, pa tudi na duhovnem semenišču. Njegova dela so: »Izgubljeni raj« Miltonov, izdan 1811. l. (počet 1800. l.). Hotel je dokazati s tem prevodom, da je češki jezik sposoben za izražanje tudi vzvišenih mislij. Ker ni mogel izhajati s češčino »zlate dôbe« Husovih časov, se je obrnil do poljščine in ruščine. Za razvitek češkega slovstva je važen tudi prevod Châteaubriandovega romana »Atala« 1805. L. 1806. je ustanovil časopis »Hlasatel český«. Koj v prvem letniku je objavil glasoviti »Govor o češkem jeziku«, ki je vzbudil marsikaterega mladega češkega pisatelja, n. pr. Šafařika, Palacke-ga in druge.

V tem času so se sprijeli Francozi in Rusi; Jungmann ni dvomil, da zmagajo Rusi; ruskega cara Aleksandra so z navdušenimi odami vsprejeli v Pragi.

V Pragi je Jungmann iz gimnazijskega učitelja postal vseučiliščni profesor in načelnik napredni stranki v češkem slovstvu; starejšim pisateljem je načeloval Nejedly.

Drugo važno delo Jungmannovo je bila »Slovesnost« (Zgodovina češkega slovstva) 1825. l. (II. izd. 1849. l.), obširno biblijografsko delo s kratkimi opazkami o jeziku in razvitku češkega slovstva in ne pragmatska zgodovina slovstvena; to delo še do sedaj nima vrstnika; v slovenskem slovstvu so mu enaki prispevki Čopovi k zgodovini slovenskega slovstva.

Tretje delo je njegov »Slowník česko-německý«, pet velikih zvezkov v četverki, 1835—1839; začel ga je sestavljati uže 1800. leta.

Sestavil ga je, da bi rojakom pomagal ustvarjati nov slovstveni jezik. Z izrednim trudom je sestavil te dve deli, ki sta mnogo pripomogli, da se je češki preporod mogel naslanjati na trdno podlago.

Izdal je še slovstveno čitanko, potem »Zbrane spise«, 1841; »Zapiski« so izšli še-le po njegovi smrti 1871. l. v časopisu »Českého muzeum« ter so važni v slovstvenem in zanimljivi v življenjepisnem obziru

Za probujo občeslovanske zavednosti in slovenskega slovstva je mnogo storil Fr. Lad. Čelakovský (1799—1852. l.); njegove »Smíšené básně« 1822, »Slovanské narodné písně« 1821 (3 deli), prevodi iz Herderja, Walter Scotta so dovršeni v lepem in čistem jeziku. Poslavili sta ga pa najbolj »Ohlas písní

ruskych« 1828, in »Ohlas písni českych« 1840. Od l. 1834. izdajal je »Pražske Noviny« in časopis »Česká Včela«. Radi svojih simpatij za Poljake je izgubil profesuro in redakcijo; vdova kneza Kinskega ga je imenovala svojim knjižničarjem. L. 1842. je prišel na vratislavsko, l. 1849. pa zopet na praško vseučilišče, kjer se je bavil večinoma z jezikoslovjem ter izdal med drugim »Mudrosloví národa slovanského v příslovích« 1852. l.

On je prvi opozoril v širšem krogu na lepe pesni Prešernove in nagovarjal Slovence, naj se poprimejo češko-ilirskega pravopisa.

Pavel Josip Šafařik (1795—1861), sin slovaškega evangeljskega duhovnika v severni Ogrski, vstopil je 1810. leta v evangeljski licej in se po Jungmannovem »Pogovoru o češkem jeziku« navdušil tako za domovino, da je 1814. l. izdal pesni: »Tatranská musa z lyrou slowanskou«. Šolal se je na jenskem vseučilišču in prevzel učiteljsko in ravnateljsko mesto v Novem Sadu na Ogrskem, kjer se je temeljitò pečal s srbščino in slovanskimi slovstvi. Razmere so postajale tam neprijetne: češki prijatelji ga pokličejo v Prago; 1848. l. je postal učitelj slovanščine na praškem vseučilišču in nastopnega leta knjižničar pri vseučilišču; umrl je 26. junija 1861. L. 1826. je izdal *„Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur nach allen Mundarten“* (nova izdaja 1869), ki je prav za prav biblijografija, ne slovstvena zgodovina, pa prvo in temeljito delo v tej stroki. Velike splošne važnosti za vse Slovane so »Slovanské starožitnosti« v dveh delih, v zgodovinskem in kulturnem; drugi oddelek se ni mogel dovršiti, ker je nedostajalo potrebnih pomožnih del. Obče slovanskega pomena je bil tudi »Slovanský narodopis« z zemljevidom. Ne omenjaje drugih za Čehe posebej važnih del moramo naglašati, da je Šafařik s temi spisi pospeševal tudi slovenski preporod.

Venceslav Hanka (1791—1861), sin premožnega trgovca-kmeta, se je uže doma seznanjal s srbskimi in poljskimi trgovci, ki so se oglašali v očetovi hiši, in se je tako nekoliko naučil slovanskih narečij. Svojo omiko si je pridobil v Kraljevem Gradcu, v Pragi in na Dunaju. V Pragi se je 1813. l. seznanil z Dobrovskym, ki mu je postal vodnik v čeških študijah; neumorno je preiskaval in natiskaval stare spomenike. L. 1818. je postal knjižničar »Češ-

kega muzeja« in je opravljal to službo do smrti. Tu je imel priliko, osebno se seznanjati s pisatelji drugih slovanskih plemen.

Uže kot dijak je začel zlagati pesmice, ki so zelo ugajale; mala zbirka: »Dvanáctero písni« iz l. 1815. se je do 1851. l. natisnila petkrat; marsikatera njegova pesen je postala narodna.

Osobito so ga zanimale narodne pesni drugih slovanskih plemen, katere je prevajal na češki jezik, n. pr. »Prostonárodní srbská musa do Čech převedená« (1801); istotako tudi ruske in poljske.

»Starobylá skládánie« (5 zv., 1817—1826) so spomeniki starega češkega slovstva; tvarino mu je dal Dobrovsky.

On je bržkone zložil in podložil »Kraljevodvorski rokopis«. V podrobnosti tega prepornega vprašanja se tukaj ne moremo spuščati; dosegel pa je namen, da je mogočno vzbudil češko narodnost in češki ponos.

Jako živahno se je udeležil političnega gibanja 1848. l. kot delaven ud političnega kluba »Slovanská lipa«; bil je navdušen panslavist, goreče je gojil slovansko vzajemnost; bil je tega mnenja, da more postati le ruščina občni slovanski občevalni jezik; zato se je tudi trudil za razširjanje ruščine; ko je umrl, so bile njegove zadnje besede ruske. Zaradi tega je bil tudi na glasu kot rusofil.

Ker Palackega delovanje sega uže v ustavno dôbo avstrijske zgodovine, ga omenimo tukaj le mimogredé v tem smislu, da je kot najslavnejši zgodovinar postal celo vodja vse narodne češke politike. Kakor Šafaříka je tudi njega pridobil za narodno reč Jungmannov »Pogovor o češkem jeziku«. Leta 1823. v Prago prišedšega so prijazno vsprejeli Jungmann, Dobrovsky, Hanka in drugi. Dobrovsky ga je navel na zgodovinske študije ter mu je nasvetoval, naj spiše zgodovino grofov Sternberg. Najimenitnejše je njegovo delo »Dějiny národu českého« v več knjigah, početo 1836. leta.

* * *

Ljudevit Gaj (1809—1872), porojen dné 8. julija 1809. l. v Krapini, je pohajal najpoprej šole v rojstnem kraju v zavodu frančiškanskem. Omeniti je to, da je imel rodoljubno mater, ki je naglašala dostikrat, da narod potrebuje knjig, pisanih v materinem jeziku. Kot 15letni deček se je seznanil s poljskimi in češkimi kronikami in je hotel izdati spis: »Brevis descriptio loci

Krapinac«, ker se je zeló zanimal za zgodovino svojega rojstnega kraja. Svoje nauke je nadaljeval v Karlovcu, kjer je izdal 1826. l. *„Die Schlösser von Krapina sammt einem Anhange von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht“*. V Karlovcu se je seznanil s Srbi in Hrvati in se navdušil za Kačića-Miošića delo »Razgovor ugodni naroda Slovinskega.«

V časniku »Luna« je objavljal svoje prve pesniške poskuse v narečju zagorskem, to je kajkavskem. Svoje nauke je nadaljeval na Dunaju, vpisavši se v modroslovsko fakulteto. Ker se je pa čutil preveč osamljenega, je odšel na graško vseučilišče, kjer je uže našel družbo mladih rojakov, ki se je imenovala »Ilirski klub«. Tu se je seznanil s češkim pravopisom in je nagovarjal Murka, naj svoj slovar izda v tem pravopisu, a brez uspeha. Seznanil se je tudi s srbskimi narodnimi pesnimi. Njegov učitelj Muchar mu je svetoval, naj se temeljiteje uči zgodovine, predno kaj napiše; Wartinger pa, ki se je mnogo trudil za razširjenje znanja štajerske zgodovine, ga je nagovarjal, naj dela za slovstvo v materinem jeziku. Srčno je občeval tudi z nadarjenim rojakom Dimitrijem Demetrom.

Iz Gradca je Gaj odpotoval v Pešto, nadejaje se, da najde tam izvirnikov za zgodovino naroda hrvatskega. Bivanje v Pešti je zeló uplivalo na razvitek njegovega delovanja, ker se je bil tam seznanil s Kollarom in Šafařikom. Dviganje in napori Madžarov za svojo narodnost so tudi v Gaju vzbudili nade, da mora čas prerojenja priti tudi za južne Slovane. Zelo se je Gaj navdušil za Kollarove ideje o slovanski vzajemnosti in je pismeno in ustno razširjal njegove nazore.

Šafařik je Gaju pisal in ga naprosil, naj donaša prispevke za njegovo »Zgodovino slovanskih slovstev«.

Leta 1831. je dokončal vseučiliščne nauke in je svojemu življenju postavil cilj: preporoditi hrvatsko slovstvo in zjediniti vsa južno-slovanska plemena v jeden slovstveni jezik. Videl je v Pešti na lastne oči, kako silno so se trudili Madžari, da namesto latinščine postavijo svoj materin jezik v prirojene mu pravice; to stremljenje je Gaja napolnilo z nado, da pride tudi Hrvatom čas preporoda. V Pešti je takrat živel in mladino navduševal Jan Kollar, katerega je zelo zanimalo vse, kar mu je Gaj pravil o narodnih pripovedkah svojih rojakov, o Slovanih.

V to dôbo spada Gajeva zbirka hrvatskih pripovedek in prislovic ter njegov spis: *„Ueber die Vereinigung der in altillirischen Districten wohnenden Slaven zu einer Büchersprache“* (Knjiž. Gajeva, str. 187), pa vse to je ostalo v rokopisu.

Po dovršenih študijah je Gaj med mladino v Zagrebu, v Gradcu in na Dunaju razširjal svoje misli o preporodu hrvatskega naroda; v Zagrebu so se mu pridružili Babukić, Derkos, Marić, Anton Mažuranić, Rakovec, Smodek in dr., v Gradcu sta se zanimala zanj Miklosič, Stanko Vraz in dr.. V Zagrebu je Smodek [1]) začel učiti hrvatski jezik brezplačno in je imel mnogo učencev. Podpiral je te trude tudi Štefan Mojzes, takrat profesor na zagrebški veliki gimnaziji in pozneje škof v Bistrici na Slovaškem. Babukić, prvi profesor hrvatskega jezika in slovstva, je spisal prvo slovnico in se je trudil za boljši pravopis, ker se je bil temeljito naučil češčine.

Pa tudi izven književniških krogov se je začela širiti narodna samozavest. Ko so volili poslance za državni zbor v Požunu, je nastopil grof Janko Drašković kot narodni poslanec, priporočujoč se z brošuro: »Dissertatio iliti razgovor«. Dokazalo se je s tem, da tudi med plemenitaše prodira narodna ideja.

Gaj je zlagal tudi ode, n. pr. na slavo Ožegoviću, s katerim se je bil seznanil v Pešti. Bil je Gaj tudi ognjevit govornik ter zbiral okolo sebe somišljenike meščanskega stanu, dočim so se pri Draškoviću zbirali plemenitaši.

Ker so imeli Ogri več časnikov, zastopajočih njih težnje, je Gaj tudi ukrenil izdavati list, in se je zato predstavil ministru Kolovratu, priporočen po grofu Draškoviću in Janu Kollarju, da bi dobil potrebno dovoljenje za izdavanje lista. Vsprejel ga je knez Metternich, pa tudi cesar Franc I. sam, ki je rekel: »Če mogó Madžari tiskati svoje časnike, zakaj bi jih ne smeli imeti Hrvatje?« Vsled ugodne rešitve Gajeve prošnje sta se izdavala dva lista, eden političen z naslovom: »Novine Horvatzke«, drugi pa slovstveni, imenovan: »Danicza Horvatzka, Sla-

[1]) Smodek, porojen 1807. leta v vasi Novakih varaždinske županije, je od 1832—1835. l. predaval v Zagrebu »Jus naturale« in »Ogrsko-hrvatsko pravo«; od 1851. leta je učil »Gorsko pravo« (Bergrecht). Izdal je spis »Pravo gorsko, inače rudno, države avstrijske«. Umrl je v Belovaru 1881. l. (Plat. Kulakovskij, »Illirizem« 424).

vonzka y Dalmatinzka«.[1]) Oglas, datovan z dné 20. oktobra 1834. l. se obrača k: »Szvetloj y Prepostuvanoj Gozpodi vszakoga Ztalisha y Reda szlavnoga Naroda Szlavenskoga vu jusneh ztrankah, kakoti: Horvatom, Slavonczem, Dalmatinom, Dubrovnichanom, Szerblyem, Krajnczem, Stajerczem, Korushczem, Iztranom, Boshnyakom, ter oztalem Szlovenczem, vszem zadnih Roda nashega y Jezika Lyubitelyem y Zavetnikom lepo pozdravlenye!«

Okolo teh listov so se zbirali starejši in mlajši pisatelji.

V 10. št. »Danice« je začel pesni objavljati v novem pravopisu, ki ga je sprejel od Čehov[2]); prva pesen je bila Mihanovićeva: »Lėpa naša domovina«; v 29. št. se je pisal ves list v novem pravopisu; tudi jezik se je izpremenil: kajkavščina se je zamenila za štokavščino. Tudi je širil misel o jedinstvu vseh južnoslovanskih plemen, vzbudil je narodne moči in postal s tem tudi politični vodja Hrvatov v borbi z Madžari.

Po uvedenju češkega pravopisa je za Gaja nastopila druga naloga, namreč slovstveno zjediniti vse južne Slovane, ki bi potem tvarjali »Veliko Ilirijo«. V tem obziru je bil njegov cilj: »Vzbuditi v Ilirih ljubezen do svojega naroda in do ilirske domovine, zjediniti v soglasje brate, ločene po nesoglasju, iztrebiti vse, kar se ne vjema s krasoto ilirskega narečja, povrniti vsem Ilirom njih silni in plemeniti jezik, s kratka, iz nova povzdigniti slavo plemen in domovine v ljubezni, zvestobi in v moči tako, kakor je bila v davni dôbi, — glej, to je naša naloga, katero odobruje morda razven pekla vsakdo.«[3])

Proti nakanam ilirizma so se vzdignili Madžari, členi višjega plemstva in starejše duhovstvo, v tem ko je mlajši duhovski naraščaj uže 1833. l. ustvaril si »Kolo mladih rodoljubah«.

[1]) Pravopis je tu z namenom obdržan, da se razvidi, kako so pisali Hrvati, predno so vsprejeli gajico. — *Pis.*

[2]) Uže 1830. l. je bil izdal v Pešti knjigo o pravopisu z naslovom: »Kratka osnova Horvatsko-Slovenskoga Pravopisaña« id.

[3]) »Danica« 1835, str. 234 id.

Iz raznih južno-slovanskih pokrajin so se Gaju radostno pridružili pisatelji; Slovenci na Štajerskem, Jarnik in Matija Majar na Koroškem, Jurij Kobe in Luka Jeran na Kranjskem.

Gaj je nameraval spisati zgodovinsko knjigo: »Dogodivština Ilirije« in tudi »Bibliografijo«, pa ni dovršil nobenega dela, ker mu je nedostajalo znanstvene podlage. Zgodovinski je opisal Ilirijo Švear v knjigi »Ogledalo Iliriuma« 1839—1843. (4 zv.), zemljepisno pa Seljan v knjigi »Zemljopis pokrajinah ilirskih« id. Zagreb 1843.

L. 1839. je podelil cesar Ferdinand Gaju dragocen prstan v priznanje njegove delavnosti. Ta naklonjenost se je pa omajala, ko so začeli »Iliri« naglašati svoje tirjatve; celó ime »Ilir« se je prepovedalo; to je napravilo na Hrvatskem globok vtis. »Ilirske narodne novine« so se odslej imenovale samo »Narodne novine«.

Koj iz početka so skušali »ilirski« domoljubi pridobivati tudi ženski spol za narodno stvar; Drašković je izdal navdušen spis: *„Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter“*, (Zagreb 1838), in je lepo ž njim uspel: v društvih se je začel bolje gojiti jezik hrvatski.

Slovencem misel o Iliriji ni bila neznana, ker je uže Vodnik opeval »Ilirijo oživljeno«. V Gradcu se je bil Gaj seznanil z mnogimi tam učečimi se mladeniči; on je nagovoril Stanka Vraza, da se je ta 1838. leta preselil v Zagreb in postal »ilirski« pisatelj. Seznanil se je Gaj tudi s Kočevarjem, ki je umrl 1883. leta kot okrajni zdravnik v Celju, 75 let star; s Trstenjakom, Muršecem in drugimi. Miklosič, dasi je v »iliriščini« zlagal pesnice, se vender ni navduševal za zjedinjenje Hrvatov in Slovencev. Slovence v celoti je bilo težko pridobiti, ker v njih samih ideja o slovenski skupnosti še ni bila razširjena in niso imeli niti enotnega pravopisa. Leta 1837. so se v Krapini Stanko Vraz, Kočevar, Trstenjak in Caf obvezali z moško besedo, da hoté do smrti delati za preporod južno-slovanskih plemen. Od istega leta si je Kočevar z Vrazom samo »ilirski« dopisoval. V tem ko so se štajerski Slovenci nagibali na »ilirsko« stran, je Celakovský odsvetoval Prešernu bližati se »Ilirom«; v nasprotnem smislu pa je delal nanj Stanko Vraz, dasi brez uspeha. Zato se je Gaj v pismu do Korytka mrzko izrazil o »kranjskih separatistih«. Prvi in najvažnejši plod »Ilirizma« za Slovence je bil ta, da so vsprejeli gajico in opustili bohoričico.

Gibanje ali pokret, ki ga je Gaj povzročil v slovstvu in v politiki, imenujejo tu pa tam namestu »ilirsko« tudi »gajevsko«, vkljub temu, da on ni bil plodovit pisatelj niti učenjak, dasi je za zgodovino »ilirstva« nabral veliko knjižnico in dasi je bil doktor lipskega vseučilišča. Pa vender so se začele prikazovati pri njem temne strani značaja, ki so morda imele svoj vzrok v gmotnih stiskah. Začeli so ga smatrati za orodje dunajske politike. Drašković sam je bil za časa teške borbe z Ogri v 1830—1840. letih večkrat na Dunaju, iščoč podpore v dvornih krogih. Ilirski javni činitelji so bili mnenja: »Aula est pro nobis« (dvor je za nas).

Gaj je izdajal svoja časopisa na lastno roko in je prišel kmalu v zadrego: črez tri leta se je odločil v Rusiji iskati podpore. Šel je 1838. leta v Berolin in se predstavil grofu Benkendorfu, ki je spremljal cara Nikolaja; prosil je za podporo ilirskim podjetjem. Dobil je za potne stroške nazaj v Zagreb — 200 gld. L. 1839. je poslal Gaj v Petrograd pooblaščenca Gerkalovića s prošnjo za 52.000 gld. v podporo slovstvenih podjetij; njegov pooblaščenec je dobil 300 gld., da se povrne v domovino. L. 1840. je prišel Gaj v Varšavo in v Petrograd in se zopet predstavil Benkendorfu, pa brez uspeha. Potem je šel v Moskvo in se oglasil pri Pogodinu. Tam so neki nabrali zanj 20.000 rubljev.

Sploh je Gaj po svojem postopanju v gmotnih stvaréh prišel ob vse zaupanje in je od vseh zapuščen umrl 1872. l.

V mlajših letih je bil podjeten mož in je sodeloval pri ustanavljanju raznih narodnih zavodov. Kot dijak je zbiral pravila muzejev, knjižnic, narodnih arhivov in učenih društev. Po njegovih naporih se je 1838. leta ustanovila v Zagrebu »Čitaonica ilirska«. Iz te so se izcimila vsa druga narodna društva na Hrvatskem.[1] (Jednako se je iz čitalnice ljubljanske razvilo »Dramatično društvo« in »Glasbena Matica«.) »Matica ilirska« (= »Društvo za jezik ilirski« in »Slovesnost« ali »Učeno društvo«) bila je od 1842. do 1850. l. pod okriljem »Čitaonice« in se je še-le 1874. l. začela imenovati »Matica Hrvatska«.[2])

[1]) Plat. Kulakovskij, »Illirizem« str. 248.

[2]) O drugih društvih glej Plat. Kulakovskij, »Illirizem« str. 284 id.

VIII. Slovstveni pregled od 1815—1848. leta.

Ko je bil 1819. l. utihnil naš prvi pesnik, je prenehalo za eno desetletje pesniško delovanje v Slovencih, vsaj kar se tiče na zunaj. Tudi v drugih narodih so se duševno nadarjeni ljudje, ki bi se inače brigali za napredek slovstva, vglobili v sé, ne meneč se za javno življenje; ta dôba je enaka letom od 1848—1860. Četudi se duh ni kazal na zunaj, pa vender ni počival na znotraj, nego zbiral se in jačil, da potem tem krepkeje stopi na vidik. Oglašal se je sicer na Štajerskem Modrinjak, na Koroškem Jarnik, na Primorskem Stanič, a njih glasovi niso naznanjali pevcev po milosti božji. Izobraževal in likal pa se je v tem času na tihem prvi pesnik slovenski, Franc Prešern, kateri je prvi Slovence proslavil pred svetom. L. 1830. so Prešern, Čop, Zupan in M. Kastelec ustanovivši »Kranjsko Čbelico« združili slovenske pesnike na Kranjskem in krenili po novi poti. Iz Miklosičevega življenjepisa razvidimo, da so tudi štajerski rodoljubi, bivajoči na vseučilišču v Gradcu, osnovali poseben list, a niso uspeli. »Kranjske Čbelice« so od 1830. do 1833. leta izšli štirje zvezki, katerim se je 1848. l. pridružil peti. Za vso smer ali prav za prav za tedanje stanje značilna je pesen, ki stoji »Čbelici« na čelu:

Prijatlam Kranjščine:

Preteklo dvakrat dvajset osmo leto,
  Kar združeni so domovini peli;
Srcé od pisanic je komej zgréto,
  Slovo od njih so razskropljêni vzéli;
Preneha petje u Emon' začéto —
  Le eden srca vnema po deželi;
Iz njega ust nar slaji pesem zvira —
  Prehitro take strune glas umira.

Slovensko pesništvo je zdrobilo s to zbirko ograje ozkega obzorja; trebalo je bilo pobiti krive nazore o leposlovju, ki so bili nastali o namenu in smeri umetne poezije. Leta 1831. je Prešern zložil satirično pesen »Nova pisarija«, ki nam podaja sliko tedanjih književnikov, katerim velja samo načelo: »Utile.« S perečim sarkazmom šiba Prešern te zastarele nazore. Prvi zvezek »Kranjske Čbelice« je Zupan posvetil baronu Šmidburgu, poglavarju Ilirskega kraljestva, prijatelju kranjske dežele:

Kraj'na poglavarju dati
  Druge hvale mogla ni;
Mikalo bo vnuke brati,
  Kol'ko Šmidburg nam stori.

On, podoba domovinstva
  Neutruden, tih, krotak;
On, podpornik sirotinstva,
  Ilir'janom vsim enak.

V »Kranjski Cbelici« so se oglašali dr. Jakob Zupan, Miha Kastelec, Fr. Prešern, Janez Cigler, Blaž Potočnik, Holcapfel, Jurij Kosmač, Jožef Žemlja, Levičnik.

Pravi oče tej zbirki je bil Matija Čop, pripraven za tak posel po temeljitem znanju najvažnejših evropskih slovstev; bil je tako duhovit kakor skromen mož; on je zbiral okolo sebe zgorej omenjene književnike in jih vodil; Prešern mu priznava:

Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrami krmo popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov.

Kakor Zupan tako kaže Prešern s »Povodnjim možem« in »Leonoro« upliv nemške romantike.

Prava pesnika med čebeličarji sta samo Potočnik in Prešern; s Prešernom je slovensko pesništvo stopilo na vrhunec dovršenosti. Upliv romantike kažejo v »Čbelici« tudi slovenske narodne pesni, katere je zapisal Vodnik med narodom, potem iz srbščine (22), iz češčine (2) in iz ruščine prevedene. To je ena in jako znamenita zasluga »Kranjske Čbelice«. Na to so uplivale Karadžićeve srbske (1814—1815, 1824—1833) in Čelakovskega češke (1822—1827) pesni.

Druga lepa zasluga »Kranjske Čbelice« je ta, da si je slovenska književnost odprla pot v izobražene kroge, ki so merodajni v javnem, torej narodnem življenju. Ni bila namenjena prostemu narodu, kakor zdaj knjige »Družbe sv. Mohorja«.

Tudi v tem je koristila, da je rabila bohoričico, dokler ni zmagala gajica, in je tako ohranila jedinstvo. V tej zbirki so imeli vsaj pesniki svoje ognjišče, okolo katerega so se zbirali.

V Slovencih je prevzel nalogo nabiranja narodnih pesnij najpoprej Poljak E. Koritko, katerega so podpirali Prešern, Smole, Ravnikar in dr.

Da bi se bolj pospešilo nabiranje narodnega blaga, se je na Dunaju ustanovila družba z namenom, da skuplja narodne pesni v Avstriji živečih narodov; vlada sama je bila prijazna temu podjetju. Vsled tega se je na Štajerskem Peter Danjko poprijel tega važnega posla, pa ni bil kos svoji nalogi, ker sploh ni temeljito poznal pravega namena. Bolje je v Srbih izvršil to nalogo Vuk Štefanović Karadžić in v Čehih Jaromir Erben.

Na Štajerskem je Leopold Volkmer prevajal Gellertove, Gleimove in Lessingove pesni na slovenski jezik, v Savinjski dolini se je oglašal s humorističnimi pesnicami Jožef Lipold, oba je prekosil

po izvirnih mislih in primeroma lepem jeziku Štefan Modrinjak, nad vsemi pa stoji Stanko Vraz.

Vrazovo načelo je bilo: »Iz naroda za narod«; slovenske pesni in pripovesti je slišal v nežni mladosti od matere, sestre Anke, od sorodnikov in znancev in še kot slaven pesnik v poznejši dôbi se hvaležno spominja teh ugodnih činiteljev v svojem duševnem razvitku. Blagodejno so nanj uplivali njegov ujec, učeni Mihael Jaklin, kateremu posvečuje Vraz tretjo knjigo pesnij »Gusle i tambura« 1845. l., pesnik Cvetko, pozneje župnik na Ptuju, in še zdaj v Gradcu živeči dr. Muršec, ki mu je bil vsestranski na pomoč ter mu priskrboval in razprodajal knjige. Skoro vsi tedaj živeči odlični Slovenci so ž njim občevali.

Franjo Miklosič je bil njegov pravi duševni oče in mentor; zlagal je tudi pesnice in poslal Vrazu 1839. leta pet pesnic za »Almanach« ali »Ilirsko Danico«; skoro vsi so bili ognjeviti Ilirci, izvzemši nekatere rodoljube in pisatelje na Kranjskem. Josip Drobnič je dopisoval od leta 1838—1850. Vrazu in se je hrvaščine naučil toliko, da je sestavil dober slovar »ilirsko-nemški«, ki ga je izdala »Matica ilirska« 1846. l. Da bi se Slovenci približali Hrvatom, naj bi se po njegovem mnenju izdajal časnik; pozneje se je sam prepričal, da tu to sredstvo ne pomaga. Uzoren prijatelj ilirščini je bil dr. Ferd. Kočevar, kateri je marljivo razširjal slovenske in ilirske knjige; on je znal strokovnjaški ocenjevati pesniške proizvode; vedno se je tudi gorko zanimal za hrvatske razmere in je pozneje odločno uplival na politično in društveno gibanje Slovencev na Štajerskem, osobito v Savinjski dolini. Jurij Matijašič, bivši stolni dekan v Mariboru, je razprodajal od Vraza priposlane knjige. Dasi niso bili pisatelji slovenski, vender so podpirali slovstveno gibanje duhovniki Ivan Klajžar, Mirko Bratuša in Fr. Simonič.

Na Goriškem je prirejal Val. Stanič umotvore manj imenitnih nemških pesnikov v slovenski obliki, ki so bile namenjene bolj v probujo prostega naroda, nego v razvitek pravega pesništva.

V tem smislu je uspešno deloval na Koroškem Matija Ahacelj vkljub temu, da se je pozneje njegovim pesnim pripoznavala le majhna vrednost. Njemu se je pridružilo nekaj častnih mož, n. pr.: M. Slomšek, Val. Orožen, Urb. Jarnik, Hašnik; večina teh sega uže v Bleiweisovo dôbo, samo Urban Jarnik, koroški »polyhistor«, se prišteva povsem v Vodnikovo dôbo in je v prvi dôbi svojega pisateljevanja srečno posnemal pesnika »Ilirije oživljene«.

Poskusili pa so bili Slovenci uže poprej ustanoviti si glasilo slovstvenemu trudu: koncem 1824. l. so nameravali Janez Cigler, Ks. pl. Andrioli in Ignacij Holcapfel izdajati slovenski tednik z naslovom »Slavinja«; vlada pa z odlokom z dné 1. junija 1825. l. ni dovolila tega, ker po mnenju tedanjega škofa A. Wolfa prositelji niso imeli dovolj znanja (!) (A. Kobler, Lj. Zv. 1886, 316). *„Illyrisches Blatt“* in *„Carniolia“* sta potem nekaj časa združevala slovenske in nemške pisatelje, dokler prvim ni otvorila prostega pota »Kranjska Čbelica«.

Poleg pesništva se je drugi del leposlovja, namreč pripovedništvo, v tej dôbi začelo razvijati iz nova; tudi to se naslanja na dve podlagi; deloma so prevodi iz nemškega: prevod Krištofa Šmida povestij (Jožef Burger, Jurij Kosmač), Janez Cigler pa je zadel pravo struno, izbravši snov prvemu slovenskemu romanu: »Sreča v nesreči« iz narodnega življenja, ki se vrši za francoskih vojsk. Njegove poznejše povesti so sicer osnovane blizu po istem načrtu, pa vender so v prostem narodu vzbudile zanimanje za čitanje in pripovedovanje.

Ko je Kopitar 1808. l. spisal prvo temeljito slovnico slovenskega jezika, je njegovo delo nadaljeval na Kranjskem Metelko s svojo izborno slovnico »Lehrgebäude«, pa vender je bil preomejen njegov duševni obzor. Da ne smejo meje raznih slovenskih dežel zavirati slovenskega slovničarja, je prvi naglašal Anton Murko, ki je zahteval, da se morajo v poštev jemati vsa slovenska narečja. Šmigovčeva slovnica ni imela upliva, istotako ne slovstvena dela inače zelo marljivega Danjka. Tudi koroški Slovenci imajo dičnega zastopnika te stroke; znanstveno stran jezikoslovja pa naglaša Jarnikov »Etymologicon«, ki je nastal vsled rastočega upliva primerjajočega jezikoslovja. Jarnik se je sploh preobširno bavil s spisavanjem slovarjev, ker je hkrati izdelaval troje slovarjev nemško-slovenskih in nemško-slovensko-latinskih.

Zasledoval je tudi tuje elemente v slovenščini, primerjal osnovo latinskega in slovenskega glagola in izdal Gutsmannovo slovnico.

Za učila v računstvu je skrbel Metelko. Širšemu poduku so namenjene Jarnikove »Nevarnosti mladih ljudi«, Danjkov »Kmet Izidor« in Primčeva »Prava pot«.

Bogoslovska stroka zaostaja v tej dôbi za pesniško in jezikoslovno. Za prosti narod so najvažnejši katekizem, evangelij in razlaganje krščanskega nauka.

»Majhni katekizem« po nemškem izvirniku je sestavil Jurij Alič 1830. l., porojen na Gorenjskem, naposled nadžupnik v Laškem. P. Danjko »Veliki katekizem« 1826. l.; v Gradcu se je med l. 1800 in 1830 natisnil »Veliki katekizem« Prim. Jarnik.

Mnogo pisateljev se je trudilo spisati učila za krščanski nauk, n. pr. Jož. Burger »Keršanski nauk za slovenske šole« 1831. l., »Jedro keršanskih resnic« 1820., M. Ravnikar: »Keršanski katoliški navuk« 1822, Veriti: »Razlaganje Jezusovih naukov« 1827, »Keršanski Nauk za odrasle in otroke« 1836, And. Albrecht je spisal troje knjig eksegetične vsebine.

Pri prevajanju sv. pisma sta se udeleževala Burger in Danjko.

Primeroma jako obširno je slovstvo cerkvenega govorništva. Govore za sv. leto 1826. je izdal Janez Trauen; Anton Krempl je 1839. l. izdal »Kratke Predge za vse nedele in svetke celega leta«. Govornik na glasu je bil Paskal Skrbinec pa bolj po govorjenji nego pisani besedi; po Josipu Stibielu je dr. Štefan Kocijančič izdal govore z obširnim životopisom. Nekaj let pred Kremplom se je oglasil Anton Šerf s svojimi govori, ki so pisani v narečju Slovenskih Goric. Jakob Dolenc je izdal v letih 1824 in 1826 dvoje govorov škofov Wolfa in Gruberja.

Na Kranjskem sta še omeniti Felicijan Rant in Ferdinand Vonča.

Tomaža Kempčana sta izdala v slovenskem jeziku Bedenčič in Zalokar, ki je bil delaven na mnoge strani ter je poleg molitvenih knjig in premišljevanj obdelaval tudi gospodarstvo.

Zgodbe sv. pisma in življenje svetnikov je bil priljubljen predmet Veritiju, pa tudi Danjku, Burgerju in Kremplu.

Redka osebnost je Franc Veriti, rojen Italijan pa skoro najplodovitejši pisatelj te dôbe; njega »Življenje Svetnikov« obsega štiri debele zvezke; pripravljati ga je jel korar Hofman, popravljal pa tudi Albrecht. Zraven tega je njegova stroka še meditacija in krščanski nauk.

Zanimljiv pisatelj je škof Friderik Baraga, ki je pisal molitvenike pa tudi »Premišljevanja« in poročila ob Indijancih v nemškem in francoskem jeziku; sestavil je katekizem v jeziku Očipve-Indijancev in ga dal natisniti v Ljubljani 1843. l.

Najvažnejše sredstvo, da se probudi in oživi narodna zavest, so zgodovinski spomini slavne minolosti; Slovenci se ne morejo ponašati z bleskom kraljevske slave, pa vender so se

posamezniki pečali z razjasnjevanjem naše prošlosti: Perger in Krempl sta proučavala staro zgodovino slovenskega dela Štajerske, Jarnik je iz lastnih krajevnih imen na Koroškem dokazal, da so v prošlih stoletjih Slovenci zasedali mnogo več ozemlja nego zdaj, Zupan je slavil slavne kranjske plemenitaše in škofe.

Tudi za kmetijstvo se je začelo skrbeti: Jarnik je spisal »Sadjerejo«, Danjko »Čbelarstvo« in Pavel Ješenak je v Celju 1821. l. poslal na svetlo »Bukve za pomoč inu Prid kmetom potrebne«, omenivši v predgovoru, da imajo Slovenci sicer mnogo molitvenih knjig, ki učé ljudi Boga moliti, pa isto tako potrebno je tudi obdelovati zemljo. Enako mnenje je pozneje izrazil Vertovec.

»Češko-moravsko-šlezka družba za umno obdelovanje« je skrbela za to, da so Štajerski Slovenci dobili podučno knjigo za lan z naslovom: »Podvučeine za sedtve tega prediva«. Na zadnji strani omenjene knjige se nahajajo imena voditeljev te družbe: Joseph Grof Malabailla od Kanal Poglavar; Joseph Anton Schreyer cesarski kralovi svetvauc tega komercia; Franc Fuhs Secretar.[1])

Jurij Jonké (J. Žemlja), porojen 17. aprila 1777. l. v Srednji vasi (Mitterdorf) na Kočevskem, mašnik 1803, župnik v Črmošnjicah 1813, umrl 12. maja 1864. l., je izdal »Kranjskega Čbelarčka«.

Kmetijska družba za Kranjsko je 1841. l. izdala kratek poduk o sviloprejkah.

Zdravilstvo ima nekoliko zastopnikov: Potočnik je pisal o koleri; kakor v drugih strokah, je tudi tukaj ledino oral, kakor smo zgoraj slišali, uže Vodnik.

Slovenska ustavna listina Kranjske.[2])

Ko je bila francoska vlada (1809—1813) v Iliriji po bitki pri Lipskem uničena, so kranjski stanovi 1814. leta na Dunaj poslali deputacijo, ki se je poganjala za to, da bi zopet dobili staro ustavo. Dotične obravnave so trajale do 1818. l.; še-le dné 29. avgusta tega leta je izdal cesar štatut, ki je znova oživil staro ustavo. Ta štatut se je izdal v obeh deželnih jezikih in je bil tudi tiskan v obeh

[1]) Gašpar Križnik, Ltp. Mat. Sl. 1881, 201.

[2]) P. pl. Radics: Prva slovenska ustavna listina Kranjske, Lj. Zv. 1886, 757—61.

($2\frac{1}{2}$ pôle) na rumenkasto-sivem papirju; določbe, ustanovljene v 15 paragrafih, so veljale do 1848. l.

V vzgled bodi paragraf peti:

Stanovi so za vse leto postavleni, kar k' pridu dužéle ali vsih stanov, ali kakiga posebniga stanu služi; za tiga voljo se stanovom ne prepové v' njih postavskih sohódih próšne inu pertožbe v' imenu dužele pred duželno Poglavarstvo, ali skozi taisto pred dvorne Gospóske, ali tudi naravnost pred nas položiti.

Izbranci pak se ne smejo brez Našiga prej dobleniga dovoljenja v Naše dvorno prebivališe pošilati.

IX. Pisatelji.

Jakob Zupan (1785—1852).

Porodil se je 4. julija 1785. l. v Prevojah v kamniškem okraju na Kranjskem in potem večji del latinskih šol izvršil na Hrvatskem; gimnazijska poročila povedó, da se je učil izvrstno. V duhovnika posvečen je bil 5. febr. 1809. l., doktor sv. pisma postal na Dunaju 1813. l.; potem je bil duhovni pomočnik pri sv. Petru v Ljubljani, nato v Šmariju pod Ljubljano. Leta 1817. je zasêl stolico učitelja sv. pisma stare zaveze »professor publicus palaeobiblicus« in opravljal to službo do 1832. leta, ko se je moral umakniti v Celovec, kjer je umrl.

Deloval je kot pesnik, izvrsten jezikoznanec in zgodovinar.

Svoje slovenske in nemške pesmice priobčeval je po *„Illyr. Blatt"*, *„Carinthia"* in po *„Čbelici"*.

V *„Illyr. Blatt"* 1830. l. se nahajajo te-le pesmice: »O godu rojstva našiga presvitlega cesarja Franca I.«; »O godu barona Jožefa Kamila Šmidburga«; »Cesar Karol VI., oče kranjskim cestam«; »Veliki Petek pred 1797 letmi« (z obširnim opomnilom); »Francu I., našimu svitlimu Cesarju, Očetu Iblanskemu, in Karolini, naši svitli Cesarici o petimu prihodu v Ilirijo.«

V »Kranjske Čbelice« prvi knjigi 1830. leta so natisnene: »Čebelica, katero podaje hvaležna kranjšina Njega Ekscelenciji gospodu Jožefu Kamilu Baronu Šmidburgu« in druge, katerim je predmet »Kranjsko«.

Kakor se razvidi iz teh naslovov, opeval je Zupan rad odlične domačine; posebno pa kaže to »Krajnski Plutarčik«, v katerem se proslavljajo baroni Hans Ungnad, Žiga Herberstein, Andrej Turjaški, Valvazor, Pelchofer, Halerstein, Kavalar; tem možem sledé še dva Kobencelna, Ludovik in Filip, dva Janša, čebelar in slikar.

V teh slavospevih pa se ponavljajo dostikrat iste misli. Kobenclnoma se glasi slavilka:

Si brata sta bila Iz Krajne oba, Evropa častila, Pozabit ne zna.	Oba sta Gorénca Si brata b'là, Častiti Slovenca Europo uč'ta.

„Illyr. Blatt" 1831. l., št. 2. ima pesen: »Njega Blagorudju g. Vocher Gustavu, c. kr. Polkovniku Kranjskega Polka Princ Hohenlohe-Langenburg, Prijatlu Ilirščine; slavil je dalje Sentimerjana Florijana, zdravnika iz Kranjskega, umršega na koleri v Moskvi 1830. leta, Mateja Ravnikarja, škofa tržaškega.

»Krajnskemu Plutarčku« sledi »Krajnski Nestorček«, kjer opisuje deset zgodovinskih dogodkov, tičočih se več ali manj ožje ali širše slovenske domovine: Avgust od Metljanov ranjen; — punt rimskih soldatov v Iblani 16 po Kr.; — Cesar Trojan vrh gore Trojanske 102; — Cesar Konstantin v Iblani 331; — Svet Jerom, rojen v Zorenji sredi Istre 341; — Cesar Teodor prepodi Maksima od Emone 388; — Attila razvali Emono 452; — Sora, boj na Sorskim polji 461; — Narzez gradi Iblano 554; — Samo, slovenski vajvod, umrl 662.

V teh slikah je skušal razjasnjevati dogodke blizu 600 let obsegajoče važne dôbe.

Enaki deli sta: »Desetka rodovine Baron Galov«, »Desetka škofov Kranjcev«; tudi tukaj se pokazuje nekaka monotonija v slavljenju, n. pr. Hren Tomaž:

Iblana rodila,
Tibinstvo krotil:
Mat Krajna rodila,
Slovenstvo častil.

in Kavčič, škof »iblanski« :

Idranka rodila,
Bil slaven jezuvit,
Iblana častila,
Zna Krajno slavit.

Zložil je tudi dovolj »Pšic«, ki pa Prešernu niso posebno ugajale:

Ni, bratec! vsaka ž'val lesica
In epigram ne vsak pušica.

Večji del Zupanovih epigramov je objavil še-le Wiesthaler v korenitem življenjepisu (Lj. Zv.); predmeti tem epigramom se nanašajo dostikrat na ožjo domovino in Slovence, n. pr. »Slovenci med Madžarji«, »Istra«, »Grki Slovencem«, »Obradovič Turkom«, »Herder od Slovenca božan«, »Iblana opravljivcam po kongresu«, »Krajnci Anglam 1804 od bibelske družbe«:

Med nami nehala,
Med vami začne,
Velika nam hvala:
Od nas se uč'te.

Predmeti drugi so jako raznovrstni, n. pr. da se izpreminjajo časi; glej *„Krajnci, kdaj, zdaj“*; *„Kdaj trlica, zdaj postljica“*; *„Kdaj plesavka“*, n. pr.:

Prerada plesala,
Prerada klečim;
Prerada kvantala,
Prerada svarim.

Goreč rodoljub slovenski uvidel je kmalu, da bi Slovenci sami kot slabotno osamljeno pleme težko se vzdrževali po koncu, ko bi se ne hoteli ozirati po svojih bližjnih bratih, po Hrvatih. Da bi se temeljito podučil o tamošnjih razmerah, potoval je večkrat po Hrvatskem, Primorskem in po Istri, povsod iščoč narodnih izrekov, pregovorov, običajev, starinskih rečij itd.

»Novice« so 1846. l. povedale, da natisnejo vseh 500 pregovorov, ki jih je nabral dr. Jaka Zupan in objavil v *„Illyrisches Blatt“* 1832. l.; natisnile so jih pa samo kakih 80—90.

Prikupili so se Zupanu posebno Hrvatje, skušal je njim kolikor moči približati Slovence; to stremljenje se mu je štelo v greh; odgovoril je s pesnijo: »Kranjc dolžen hrovatenja«.[1])

[1]) »Kr. Čb.« I.

Omilile so se mu srbske narodne pesmice tako, da jih je nekaj poslovenil in objavil v »Čbelici«; posebne kratke ženske pesni iz Vukove zbirke, n. pr. »Srbska deklica«, »Mlad uzel vdovo«; dobro se mu je obnesla: »Ne gledaj me, bom naj majhina«:

»Deklica, ti mala ljubezniva,
Ljubil bi te, pa si tako majhna!«
»Ljubi, ljubi me, bom tudi čvrsta,
Majhini so kameniči dragi.
Pa se nosijo na gospodskem vratu.
Majhina je tica prepelica.
Pa upeha konja in junaka.«

Zupan je poslovenil tudi slovečo pesen »Asan Aginica«, katero je prevel prav spretno.

Zupan bi bil uplivnejše delal na pesniškem polju, da je prelagal zgolj slovanske klasične pesniške proizvode, ali pa narodno pesništvo srbsko in rusko, nego je pa s tem, da je zlagal sam okorne izvirne pesni zgodovinske vsebine, katerim je moral pristavljati razjasnila; pesniškega duha ne nahajamo v njegovih pesmicah, izvor jim je učenost in goreče domoljubje, pesni so rimovana proza. Mero je rabil tisto, ki je doma v čveterovrstnih poskočnicah, izposojenih od Nemcev.

Priznati se mu pa mora, da je pogodil bistvo slovenskega šestomera v tem smislu, kakor sta ga pozneje uvela Boris Miran in Jos. Cimperman, da rabi namreč same moške zareze in ponarejene spondeje.

Zraven svojega pesnikovanja je spisal Zupan mnogo zgodovinskih del, ki so se nanašala na ožje ali širše slovanske pokrajine; te sestavke mu je narekovalo rodoljubje, prinašala pa jih je *„Carinthia“*.

Z velikim veseljem opisuje *„Die acht glagolitischen Klöster im Königreich Illyrien“*. 1.) Dobašnica na otoku Krku, 2.) Glavotok (santa Maria da Capo), 3.) Krk, 4.) Kozje lono (Valle di Cassione), 5.) Martinšica (Valle di s. Martino) na Čresu, 6.) Naresina na Lošinju, 7.) Poresina na gorenjem Čresu, 8.) Vir.

Velika Zupanova zasluga je ta, da je bil prvi Čebeličar, ki je zložil največ pesmic za prvi zvezek »Čbelice«.

V abecedni vojski se je vzdignil proti metelčici s spisom: »Cyrillisirung des windischen Alphabets«, kjer pripoveduje šaljivo, da se učita dva tujca slovenščine iz knjige brez naslova pa v taki abecedi, da ne poznata vseh črk; ta pisava je

prê metelčica, katere se je poprijela peščica pisateljev, ostali Kranjci pa da se trdno držé stare šole, in to je po Zupanovem mnenju prav; dokler se ne izmisli primerna pisava, piši se — po starem.

Isti časnik je objavil njegov spisek: »Etymologie der Namen der Flüsse in Kärnten«; tam razlaga »Drava« iz *dreti* = strömen; »Krka« iz *Krk* = Froschlaich; »Zila« iz *Sila* = Gewaltstrom; »Lavant«-Labod od starosl. *lava* = ein Steg zum Uebergehen; »Liser« od *lizati*.

Zupan je celo mislil, da slovenščina prekaša ruščino. V spisu »Vorzug des Krainerischen vor dem Russischen und Serbischen, von den Russen und Serben selbst anerkannt« razklada, da je on za velikega vladarskega shoda v Ljubljani 1821. l. do jasna razložil nekemu ruskemu knezu, da je staroslovenščini bližja novoslovenščina, nego ruščina; istotako istega leta Demitru Grestiču, srbskemu arhimandritu fruškagorskega samostana Krušedola v Sirmiji, ko je (Zupan) potoval v Zemun.[1])

Ponosen je objavil v nemškem in francoskem jeziku »Des Prinzen de Ligne Urtheil über Slaven und Slavismus« (Suite des lettres et pensées de Maréchal Prince de Ligne, Vienne, chez Schrömbel. 1818, p. 153—4), kjer knez hvali grščino in ilirščino; potem razglašuje »Herders Schilderung der slavischen Völker« v *„Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.“*

Občeval je Zupan z vsemi tedaj živečimi odličnejšimi pisatelji, ki so ga visoko čislali radi njegovega obširnega in temeljitega znanja.

Slavil ga je Franc pl. Hermannsthal v lepi pesni: »Dem Doctor und Professor Jakob Zupan« v XII gazelah, ki jih je prevel na slovenski jezik Zupan sam; za njegove pravde z višjo duhovščino poklonili so mu njegovi hvaležni učenci slavospev v desetih kiticah z akrostihom: »Vivat Zupan.« Zložil je to pesen tedanji bogoslovec Emanuel Jožef Kovačič.

Zupan je bil posebnež, kakoršnih se je v prejšnjih dôbah več nahajalo v učenjaških krogih: nosil se je manj ubrano, nego je zahtevala tedanja šega med omikanci, stanoval na poseben način, rad brusil svoj oster jezik in si s tem nakopal sovraštva do glave. Več o tem Wiesthaler v omenjenem življenjepisu.

---

[1]) Illyr. Bl. 1831, 10.

Matija Čop (1797—1835),

por. 26. januvarja 1797. leta v Žirovnici, mali vasi brezniške fare na Gorenjskem, bližnji sosed Prešernu, hodil je k upokojenemu duhovniku Jos. Pogačarju v pouk, ker na Breznici ni bilo javne šole Desetletnega dečka je spravil oče v Ljubljano v šolo 1807. l. Francozi prideró v deželo, a mladi Čop zbeži na Gorenjsko; toda mladi profesor Jan. Krsnik, bivajoč na svojem posestvu v Mostah, je poučeval Čopa tako uspešno, da je ta 1810. l. jako dobro izvršil normalko. Prvih šest latinskih šol izvršil je Čop v štirih letih, modroslovje (sedanji 7. in 8. gimn. razred) na ljubljanskem liceju, 1815. in 1816. l. Deloma samotež, deloma pri učiteljih naučil se je italijanščine, francoščine, angleščine in španščine; italijanščine se je učil pri Vodniku. Leta 1816. gre na Dunaj dovrševat svoje modroslovne študije; na materino željo pa vstopi pozneje v bogoslovje v Ljubljani, kjer se je posebno poprijel hebrejščine in slovenščine, katero je takrat učil Metelko. Duhovski stan mu pa ni ugajal; izstopil je iz bogoslovja in 1819. leta dovršil z izvrstnim uspehom učiteljski izpit. Cesar ga je imenoval 21. marca 1820. l. gimnazijskim učiteljem v Dubrovniku s 500 gld. letne plače. Ker Čop te službe ni vsprejel, dobil je 7. septembra 1820. leta mesto humanitetnega profesorja na Reki s 600 gld. plače.

Opravljal je službo po najnovejšem načinu in z najboljšim uspehom: latinske in grške klasike je razlagal takó, da se je vedno oziral na najboljša pesniška dela nemška, romanska in slovanska; vodil je svojo mladino kakor skrben oče.

Na Reki si je nabiral novih znanostij: tu se je naučil do dobra hrvaščine in se udomačil v starih pesnikih Dubrovniških ter v glagolski in cirilski pisavi; v družbi osebnega prijatelja, angleškega konzula na Reki, Johna Learda, naučil se je korenito angleščine; pri tovarišu Baziliju Klučenku, Rusinu, ruščine in poljščine; potujoč o šolskih počitnicah po Italiji in preiskujoč ondotne knjižnice se je uril v italijanščini; v vsakem obziru je bila tedaj služba na Reki nekaj časa zanj ugodna, pa tudi samo za nekaj časa, kajti zaželelo se mu je iz malega primorskega mesta priti v kako večje mesto. Njegovi želji se je ustreglo s tem, da so mu dali 22. sept. 1822. l. službo humanitetnega profesorja na II. državni gimnaziji v Lvovu z 800 gld. letne plače; tu sta se mu pa prikupila poljski jezik in slovesnost takó močnó, da so mu bili Poljaci skoraj naj-

bolj priljubljeni narod na svetu; ti pa so ga imenovali »biser kranjske dežele«.

Humanitetni profesor je bil samo tri leta, kajti uže 30. avgusta 1825. leta pozvala ga je vlada radi korenitega znanja na lvovsko vseučilišče in mu poverila pouk v klasičnem jezikoslovju, v občni in avstrijski zgodovini, v pomožnih zgodovinskih znanostih in v angleščini. Vse te službe je opravljal tako točno, da bi bil lahko postal redni profesor, da je le hotel. Daleč na severnem Avstrijskem začelo mu je namreč milo prihajati po ožji domovini: ni se mogel udomačiti na Poljskem. L. 1823. prosil je za službo knjižničarsko v Celovcu, dve leti pozneje za stolico nemškega jezika in literature na vseučilišču v Padovi, a še le čez dve leti se mu je izpolnila goreča želja: dobil je službo profesorja »poetike« na ljubljanski gimnaziji.

Presrčno je ogovoril mladino, začenši učiteljevanje na domači zemlji, češ, kakó ga veseli, da mu je dano v domači deželi drage rojake voditi po potih človeške učenosti.

Kratek čas je učiteljeval na ljubljanski gimnaziji. Po smrti Matije Kalistra, knjižničarja ljubljanske licejalne biblioteke, je prevzel Čop 15. novembra 1828. leta začasno, 8. junija 1830. leta za stalno to službo. Prefekt ljubljanske gimnazije ga je toplo priporočal vladi, naglašajoč njegovo obširno jezikoslovno znanje in gorečo ljubav do bibliografske stroke. Poleg te nove službe je ostal Čop še dalje učitelj poetike in retorike na gimaziji; ko je pa začel v red spravljati knjižnico ljubljanskega liceja, moral se je povsem posvetiti temu poslu.

V tem času se je izpraznilo mesto prvega varuha v dvorni knjižnici dunajski. Iz prošnje, katero je Čop vložil za to mesto, se vidi, da je umel, večji del pa celo gladko govoril in pisal devetnajst jezikov, in ti so: 1. slovenski, 2. srbski, 3. češki, 4. poljski, 5. ruski, 6. lužičko-srbski, 7. staro-slovenski, 8. nemški, 9. latinski, 10. grški, 11. italijanski, 12. francoski, 13. španski, 14. portugalski, 15. provensalski, 16. staro-francoski, 17. angleški, 18. madžarski, 19. hebrejski. Znani so mu bili najimenitnejši spisi v teh jezikih; ker ni bil suhoparen jezikoslovec, je znal pesniško-omikani in s finim ukusom nadarjeni mož samostojno ocenjevati vsacega pisatelja. Izredno zmožen, je bil tudi nenavadno marljiv: brez knjige ga ni videl nihče.

Toda to marljivo življenje je končalo kmalu. Dné 6. julija 1835. l. popoludne se je šel s skriptorjem M. Kastelcem kopat v

Savo in je utonil: vsa Ljubljana in ves omikani slovenski svet je zajokal.

V onih časih je živelo v Ljubljani mnogo duhovitih za vsak napredek vnetih móž. Med te odbrane može šteli so se odvokatje dr. Baumgartner, dr. Oblak in dr. Chrobat; profesorji Krsnik, Martinjak, Heinrich, Schulz pl. Straznicky, slikar Langus in nemški pesnik Fr. Hermann pl. Hermannsthal in bivši grajščak Andrej Smole; izmed duhovnikov Potočnik in dr. Jaka Zupan, a prvak vseh — dr. Prešern. Duša temu odličnemu krogu je bil Čop, ki se je kaj ugodno počutil v Langusovi, Oblakovi in Schulzovi rodbini.

Čopove zasluge za slovensko književnost.

Kjer je bilo nakupičenega toliko duševnega blaga in kjer je bistra glava, po svojem ukusu nadkriljujoča svoje vrstnike, vodila te duševne veljake, je celo naravno, da se je mislilo o tem, kako bi se odduška dalo kipečemu duševnemu delovanju na korist slovenski književnosti. Čop je izprevidel, da je treba glasila slovenskim pesnikom; in kot tako glasilo zagledala je beli dan »Kranjska Čbelica«, kateri je bil pravi duševni oče »velikan učenosti« — Čop.

Druga nevenljiva zasluga je, da je z dr. Zupanom nadaljeval vojsko proti novotarski metelčici ter — voditelj — naklonil zmago zopet jedinstveni bohoričici.

Tretja velika zasluga je, da je spisal novo-slovensko bibliografijo ter jo 1831. l. poslal na Dunaj Kopitarju, ta pa Šafařiku v Novisad, pomnoženo z nekaterimi svojimi opazkami. Porabil je tvarino Šafařik v »Časopisu Českého Mus.« 1833—1834. leta, in V. Křižek 1859—1860. l. Nemški izvirnik Čopov je pa čakal belega dne, dokler ga ni 1864. l. izdal Jireček z naslovom:

P. J. Šafařik's Geschichte der Südslavischen Litteratur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Prag. 1864. 8. 190.

Najpoprej navaja pisatelje in opisuje njih življenje, v drugem delu našteva njih dela razvrščena po vsebini. Z veliko marljivostjo je nabiral vse knjige, spise in podatke o slovenskih pisateljih. Kopitar jih imenuje krasne doneske, kakoršnih Šafařik morda ni dobil od nobenega svojih sodelavcev.

Ker se Čop z jezikoslovjem ni pečal radi jezikoslovnih oblik, nego radi slovstvene vsebine, je jako temeljito, dasi kratko in blagohotno, ocenil vrednost posameznih del. Slovenci še do zdaj nimajo popolne bibliografije. Slovstvena zgodovina prav za prav ni njegovo delo, ker ne razjasnjuje upliva enega pisatelja na drugega in upliva, ki ga ima zgodovinski razvitek in slovstvo drugih narodov na slovenske pisatelje.

Opravičeno je pel o njem Prešern:

Polno si znanost imel njih, Čop, velikan učenosti,
Ti si zaklade duha Krêzove bil si nabral!

Andrej Smole,

porojen 1800. leta v Ljubljani, je zbiral narodne pesni, n. pr. »Od lepe Vide«, »Od kralja Matjaža«, »Od Rožlina in Verjankota«. Izdal je dvoje gledališčnih iger, namreč »Varh«, katero je prevel iz angleščine, in ponatisnil Linhartovo igro: »Veseli dan« ali »Matiček se ženi«, ter »Pesni Valentina Vodnika«.

Prešern je pel o njem:

Videl si Nemško, Francosko, Britansko,
Videl si Švajca visoke goré;
Videl si jasno nebo italjansko,
Sreče ni ranjeno našlo srcé.

Mihael Kastelec (1796—1868),

porojen v Gorenji vasi pri Zatičini 1. sept. 1796. l., je bil najpoprej skriptor, potem varuh licejalne knjižnice v Ljubljani, umrl 1868. l.

V slovenskem in nemškem jeziku je začel pesni zlagati in izdajati v *„Illyr. Blatt“*: »Pesem na god rojstva Svitlega Cesarja«, Das Grab (Salis) — »Grob«, poslovenila S. in K. (= Zupan in Kastelic); »O godu rojstva našiga svitliga Cesarja Franca I. ino Karoline naše svitle Cesarice«; »Pesem svitlimu Cesarju Francu I. našimu preljubeznivimu Očetu.«

Izdajal je »Kranjsko Čbelico« I. zv. V Ljubljani. J. Blaznik. 1830. 8. 101. — II. zv. 1831. 100. — III. zv. 1832. 110. — IV. zv. 1833. 94. — V. zv. 1848. 94. Kastelčeve pesni so: I. zv. »Prijatlam Krajnšine«, Vezilo. Vertnica, Zadovoljna Nedolžnost, Smrt, Zvestoba. Stanovitnost, Poletni večer, Vince, Zdravica; v II. zv. Zaterti, O mraki, Veseli, Pozimska, Mladenču, Nezvesti, Pivska, Nevesti, Fantovskim, Napak Lepota smrt prave, Sleparija, Zlati vek, Orožje nedolžnosti, Zapertodurnik, Preuzvetnim; v III. zv. Gorenec, Dolenec, Blagor prostim, Pomlad, Vošilo, Minica, Zdihljeji. Povračilo, Svét, Kisloti, Nevošljivcu; v IV. zv. 28. jutro velciga travna 1828. Natura Grob, (Lud. H. K. Hoelty). Solnce, Odlašavec, Sonet, Premišlevavec, Pustno zdihovanje, 17 Epigramov; v V. zv. Bravcu, Triolet, Sonet, Zdihljeji, Bolezen, Svét. Nedolžna deklica, Zapušeni, Vprašaj, Mina, Poslednja pesem. Žena deklici, Nedolžnim, Pesem za narodno stražo v Ljubljani 17. sušca 1848. l.[1]), Svojim pojdašom, Zapeljana. Na koncu tega zvezka je 12 »Muh«.

[1]) »N.« 1848, 58.

V »Novicah« 1849. l. je objavil Kastelec pesen »Na grobu slavniga pesnika Franceta Prešerna. Zadnji njegov proizvod je pesen na »Slavo Vodniku« v Vodnikovem Spomeniku 1859. l., str. 116.

Koj po njegovi smrti opozoril je Jurčič[1]) Slovence v Ljubljani, da se naj brigajo za njegovo zapuščino, nadejaje se, da se še utegne tam najti kaj Prešernovih pesnij.

Blaž Potočnik (1799—1877),

iz Struževega na Gorenjskem, šolal se je v Kranju in Ljubljani, služil za kapelana v Št. Jerneju, za stolnega kapelana pri svetem Miklavžu v Ljubljani in nad 25 let za župnika v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je tudi umrl.

Za slovenščino so ga vneli Vodnik, Zupan in Metelko. Uže učenec donašal je Metelku naloge v vezani besedi.

Mož prijaznega vedenja, dobrega srca in prebrisane glave pa skromnega mišljenja se je bil zelo prikupil tedanjemu ljubljanskemu škofu Gruberju, kateri ga je pustil le kratko časa v Šent Jerneju ter ga poklical za kapelana v stolno cerkev v Ljubljano. Uže kot bogoslovec 3. tečaja je poučeval svoje tovariše v petju in se je pozneje kot kapelan in pevovodja mnogo trudil za napredek cerkvenega petja. Bil je pesnik in pevec.

»Kranjska Čbelica« objavila je prva nekoliko njegovih pesnij, n. pr. v I. zv. *„Nebesa“*, *„Vodniku pri Savici 1829“*, *„Ženjice“*, *„Slaba vinska letina“*, *„Zdravica“*, *„Dolenska“* (Pridi Gorenc! — Z mrzle planine itd.).

Njegove pesmice so prinašale tudi »Novice«, n. pr. »Mlatiči«, »Češka predica Slovenskim«, »Zvonikarjeva« (Ko dan se zaznava itd.), »Zvestiga Slovenca pesem« (Cesarska), »Hči na grobu matere« (Srota, srota ne zaspim itd.), »Besede vere« (po nemškem), »Sveti Martin«, »Planinar« (Visoko vrh planin stojim), »Prašanje, odgovor«, »Žalostni glas zvonov« (Pojó pojó zvonovi). »Pratika dr. Bleiweisa« 1847: »Prerokovanje vremena«. »Slovenski Cerkveni Časopis«: »David in Goliat«, »Marija zgodnja Danica«, »Pred sv. rešnjim Telesom«, »Sedem žalost Marije Device«.

»Ljubljanski Časnik«: *„Mi smo bratje“*, *„Spomlad“*. *„Tri želje“*, *„Miklavž“*. »Drobtinice« 1851. leta: *„Bojna pesem avstrijskih vojakov v Lombardii“*. »Vodnikov Spomenik«: *„Vodniku“*.

[1]) »Slov. Narod« 1868, št. 97.

Urejeval je »Ljubljanski Časnik« od aprila do decembra 1850. l., kar mu je prizadelo mnogo truda, ker je bival v Št. Vidu nad Ljubljano. V tem listu je napisal mnogo člankov sam, n. pr.: »Prijatlam slovenskega ljudstva«, »O časnikovih namenih«. Kar se tiče jezika, je bil odločen nasprotnik hrvatskim oblikam, potegoval se je za čisto, nepomešano slovenščino. Vkljub temu pa vender ni njegova slovnica slovenskega jezika dovršena, ker jo je izdelal prenaglo.

Tudi se je zanimal za zgodovinsko in umetniško stroko; opisujoč »Cerkve na Kranjskem«,[1]) pohvalno omenja slikarja M. Tomca v Št. Vidu, ki prê dela po vzgledu Vischerja, Canove in Thorwaldsena.

Nekatere njegovih pesnij so postale národne, n. pr. »Zvonikarjeva« (Ko dan se zaznava), »Planinar« (Visoko vrh planin stojim), »Dolenjska« (Pridi Gorenjc). Zato je preostra sodba Prešernova:

Popred si pel, zdaj pa homeopatiš,
Popred si čas, zdaj pa življenje kratiš.

Izdal je cerkveno pesmarico z naslovom: »Svete pesmi za use velike praznike in godove med letam« (Ljubljana, 1827), ki se je natisnila 1874. l. četrtokrat. Učiteljem cerkvenega petja je namenjena njegova knjiga: »Das Officium in Nativitate Domini« (Ljubljana, 1859).

Tudi dijakom ljubljanske gimnazije, ki so popevali poprej nemške pesni, priskrboval je rad slovenske besede nemškim napevom.

Razven dveh molitvenikov spisal je tudi poljuden in poučen sestavek o koleri in slovensko slovnico.[2])

Jurij Grabnar (1806—1862),

iz Št. Jerneja na Dolenjskem, je dovršil srednješolske, modroslovne in bogoslovne nauke v Novem mestu in v Ljubljani, kapelanoval v Št. Vidu nad Ljubljano, bil šolski ravnatelj v Kranju, kapelan v Šmarju, na zadnje pristav in vodja v Alojzijevišču v Ljubljani.

Pesniška žila se mu je rano oglasila, kajti uže dijak je svojemu učitelju Metelku donašal naloge v vezani besedi. »Zgodnja Danica« je objavila sem ter tje take naloge odličnejših Metelkovih učencev. V »Kranjski Čbelici« je objavil nekatere pesmice, n. pr. »Domu me mika (II. zv.), »Mina v molitvi« (III. zv.). Sodeloval je tudi pri Wolf-Cigaletovem slovarju.

[1]) »Nov.« 1843, str. 40.
[2]) Grammatik der slovenischen Sprache, Laibach 1849.

Blagodejno je uplival na mladino. kateri je poscjeval ali daroval primerne knjige v zabavo in omiko. Kako gorko je uprav mladina obćutila njegovo smrt, kaže Fr. Marna pesen: »Alojzijanci v spomin svojemu rajnemu vodji preč. gospodu Juriju Grabnarju«,[1]) kjer poje pesnik med drugim:

Spremlja ga mladost otožna. zapuščena,
Žalosti se mlado lice jej bledi;
Bila njemu v milo varstvo je zročena,
Hujše, kakor druge, zguba njo skelí.

Dr. Mihael Tušek,

por. 1803. l. pri sv. Lenartu, je bil v Ljubljani mestni zdravnik in umrl 6. marca 1843. leta.

V »Kr. Čbel« IV. je prevêl »Mladenič pri potoku« (po Schillerju) pa »Cesar in opat« (po Bürgerju).

Ignacij Holzapfel (1799—1868),

iz Tržiča, je kapelanoval v Kamniku, Mengšu, pri sv. Jakobu v Ljubljani, dekanoval v Ribnici.

V »Kr. Čbel.« I. se nahaja njegova pesen: »Na posipu hudiga grada«, »Pod slapam o povodnji«, »Vetriču na vertnici.«

V »Zgod. Dan.« 1858. 18. je po latinski pesni „*Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit*", priredil: »Posvetna nečimurnost.«

Janez Trauen (Traun) (1781—1847),

iz Doba na Kranjskem. duhovni pomočnik pri sv. Petru v Ljubljani. potem pri stolni cerkvi. župnik v Poljanah, dekan v Ribnici. »Ravno za Trebniškega tehanta izvoljeni častitljivi gospod Janez Traun so po kratki bolezni v Ribnici umrli. Za inštaliranje odločeni dan je bil dan njih pogreba.«[2])

Pisal je Trauen v slovenskem in brezimensko tudi v latinskem jeziku. V slovenskem: »Opominjevanje k' pokori v svetim letu«. 1826. Ljubljana 1829.

Jurij Kosmač (1799—1872) (Danecki),

por. v Danah pri Ložu na Notranjskem, je bil najpoprej služabnik, potem skriptor v knjižnici ljubljanski.

Opeval je v »Kr. Čbel.« letne čase, kar mu je očital Prešern, češ:

Kdor govoriti kaj ne vé,
On vreme hval' al toži,
Kdor pevcev péti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.

Stanovski posel ga je dovêl do tega, da je opisal „*C. kr. licealno bukvarnico v Ljubljani*" in „*Rokopise Ljubljanske bukvarnice*". Za slovensko gledišče je priredil z dr. Kleemanom vred iz češčine: »Tat v mlinu« in »Dobro jutro«.

---

[1]) »Zgod. Dan.« 1862, 173.

[2]) »Nov.« 1847, 152.

Gojil je tudi pripovedno slovstvo ter po Krištofu Šmidu poslovenil: Ita. Togenburška grafinja«. Marljivo je podpiral »Novice«: »Vodnikovo življenje« (»Nov.« 1844); »Kako cesar časti kmetijstvo« (»Nov.« 1844).

Dr. Jernej Levičnik (1808—1883),

iz Železnikov na Gorenjskem, je dovršil v Ljubljani gimnazijo in modroslovske šole, bogoslovne pa v Celovcu. V Ljubljani je uplival nanj Metelko, v Celovcu Slomšek. Služboval je za kapelana v Grabštajnu, pri Gospé Sveti in v Nemškem Bleibergu, za kurata v Zgornji Plesi, za dekana v Št. Mohorju.

Uže bogoslovec je objavil v »Kr. Čbel.« II. zv. »Iskana dežela«, v III. zv. »Žal po prijatli v vojski«, in v IV. zv. »Hrepenenje« (po Schillerju).

„Carinthia“ 1832. l., št. 1. ima: »Občutljeji 1. dan 1832. l.« — »O prazniku 40letniga Cesarstva Franca I.« Pred Koseskim je poslovenil Schillerjevo: »Devico Orleansko«, spisal balado »Baron Turjaški Andrej«, in zložil epopejo »Katoliška cerkev«, junaško petje v petih pesnih.

Emanuel Jožef Kovačič (1808—1867),

iz Čateža pri Brežicah, je služboval v Trstu in Žminju; 1847. l. postal je dekan v Dolini, čez štiri leta nadzornik ljudskih šol v Trstu, zopet čez štiri leta pa kanonik.

Kot pesnik se je oglasil uže v mladih letih v »Kr. Čbel.« II. zv. »Modri pivec« in v IV. zv. »Solnce«. Zložil je umetno pesen: »Vivat Supan« v desetih kiticah, v katerih se začenja vsak stih s črkami teh dveh besed; pesen je zložena v okornem teško umevnem Zupanovem zlogu.

Bolj ugaja humoristična v narodnem duhu zložena pesen: »Torba dijaka.«

Krepko je podpiral »Drobtinice«; letnik 1858. prinaša: »Sveti Cene in Justina, mučenika tržaškega mesta«; letnik 1859—1860: »Marija Pomočnica« in »Zlati perstan ali potop nad Čateškim gričom«; letnik 1862: »Viteški strunjar«; letnik 1863: »Božja pot na Dobrovi«; letnik 1865—1866: »Leseni križ«. Lep je »Sonetni venec za sedanjo dôbo« z začetnicami iz besed »Pius Nonus«.

Rad se je ukvarjal Kovačič z životopisi. n. pr. »Matevž Ravnikar«, »Ivan Bajkart Valvazor«, »Anton Klaj«, pobožni istrijanski krajan; »Jožef Walland«, goriški višji škof in ilirski metropolit.

V njegov uradni delokrog segal je spis: »Od slovenskiga bitja v začetnih ljudskih šolah Teržaških.« Živo je popisal »Romanje na Tersat« in »Azijatsko kolero«.

Nedokončan je njegov spis »Jezuiti« v 14 oddelkih. Semeniška knjižnica v Trstu hrani spis »Zgodovina Teržaške škofije«.

Dr. France Prešern (1800—1849)

se je porodil dné 3. dec. l. 1800. v Vrbi na Gorenjskem. Mati njegova je govorila tudi nemški in je bila jako razumna žena. Sedemletnega Prešerna je vzel k sebi sorodnik Jožef Prešern, imovit župnik v Kopanju blizu Šmarja na Dolenjskem. Gimnazijske in modroslovne

nauke je dovršil France v Ljubljani do 1820. l.; juridične na Dunaju; doktor prava je postal 1828. l.

V Ljubljani je poučeval kot dijak v hiši deželno-sodnega svetnika Lavrina, na Dunaju v Klinkowströmovem zavodu in v Terezijanu; imel pa je uže kot gimnazijski dijak obiteljsko, na Dunaju pa Knafl'ovo stipendijo; ni imel torej tožiti o bridkih dijaških letih. Na Dunaju je poučeval mladega in nadarjenega grofa Auersperga, poznejšega pesnika Anastazija Grüna; skupno čitajoč Valvazorja sta se navduševala za krasno svojo domovino. Od 24. julija 1829. do 17. decembra 1831. leta je bil neplačani priseženi praktikant pri c. kr. komorni prokuraturi; dasi je večkrat prosil za plačano službo, je vender ni dobil. Leta 1832. je prebil v Celovcu advokatursko skušnjo in je potem vstopil v pisarno svojega prijatelja advokata dr. Chrobata, kjer je ostal do l. 1847., ko je dobil v Kranju advokaturo, katero je izvrševal samo dve leti, kajti umrl je uže dné 8. febr. 1849. l.

Kar se tiče zunanjih uplivov na mladega Prešerna, se gotovo ne more tajiti, da mu je mlado srce prešinjal divno lepi rojstni kraj, romantična »gorenjska stran«. Sorojak in bližnji sosed mu je bil tri leta starejši Čop, s katerim se je shajal v šolskih počitnicah in čital knjige. Ne zdi se pa verjetno, da bi se bil Prešern kot deček v ljudski šoli v Ribnici navzel krepkega in jedrnatega narodnega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, katera je od nekdaj doma v tej dolini, kakor misli Stritar, ker je človek v teh detinskih letih še vender negoden za take vtise, posebno če je tam bival le mimogredé.

Med njegovimi učitelji v Ljubljani omenimo Jerina, dr. Tuška, Debeljaka, Hladnika in M. Kalistra. Odločilne važnosti pa je bilo zanj znanje s češkim pisateljem in pesnikom Fr. L. Čelakovskim, katerega je bil spremil na Češko; še-le ta Čeh je pokazal Slovencem in ostalemu slovanskemu svetu, koliko je vreden pesnik Prešern; on mu je tudi pokazal širše slovansko obzorje. Ostala sta si prijatelja vse žive dni.

Od dijaških let do prerane smrti je spremljal Prešerna njegov blagi mentor — Čop; brez dvojbe sta nadarjena in marljiva dijaka slastno čitala Vodnikove in Ravnikarjeve spise. Uže v dijaških letih se je Prešern poskušal v pesništvu. On pripoveda sam,[1]) da je

[1]) V listu, pisanem 13. febr. 1832 iz Celovca Čopu v Ljubljano.

kot pravoslovec četrtega leta dal »formulariju« (Kopitarju) čitati cel zvezek svojih poezij; ta mu je prê svetoval, naj jih pusti ležati nekaj let in naj potem vzame pilo v roke. Vestno se je držal Prešern tega sveta in potem sežgal vse, razven »Povodnjega moža«, »Leonore«, in pesni »Lažnjivi pratikarji«. Dobro je preučil Vodnika in Ravnikarja in se mnogo naučil pri Čelakovskem. Prvo pesmico je objavil v *„Illyrisches Blatt“* 1827. leta: »Dekelcam« z nemškim prevodom. Tudi drugi pesniki »Novične« dôbe so nastopili s slovenskimi umotvori in nemškimi prevodi, n. pr. Svetličič, Malavašič i. dr.

Jako ugodna za njegov duševni razvitek je bila družba duševnih veljakov one dôbe, ki so začeli izdajati »Kranjsko Čbelico« (več o tem glej pri Čopu). Koj v I. zv. je dr. Prešern dal na svitlo uže omenjeni pesni: »Povodnji mož« (Od nekdaj lepe so Ljubljanke slovele), balada po Valvazorju; »Leonoro« (po Bürgerju) in »Slovo od mladosti« (Dni mojih lepša polovica kmalu itd.). Takrat je bil v Ljubljani neplačan praktikant.

Tudi v nastopnih letih je zlagal balade in romance; pa uže 1831. l. objavi prve svoje sonete, n. pr. »Očetov naših imenitne dela« in humoristično pesen: »Nova pisarija« (De zdaj, ko že na Kranjskem vsak pisari), pa spušča svoje »sršene« in smeši črkarske pravdarje (1832—1833), pridružujoč se Čopovim razpravam z nemškim spisom: »Literarische Scherze in August Wilhelm von Schlegels Manier«. Leta 1833. so se prikazale »gazele« (Pesem moja je posoda tvojiga imena), »glose« (Slep je, kdor se s petjem vkvarja); z romanco: »Od dohtarja in učenca« se konča 4. zvezek »Kranjske Čbelice«.

Takratna kratkovidna cenzura ni dopuščala vsem Prešernovim pesmicam gledati belega dné. Dasi je Čop kot cenzor bil odstranil nekatere pesmice, to še vender ni ugajalo strogim sodnikom (Kopitarju in Pavšku); uplivali so na vlado, da je zabranila nadaljni tisek.

Ker so mu slovenska tla ginevala izpod nog, pel je nemški v *„Illyr. Blatt“* 1834 sonete.[1]) L. 1835. tugoval je za Čopom.[2])

Kakor 1827. l., tako je tudi 1836. l. izdal v slovenskem in nemškem jeziku: »Prekop« (Wiederbeerdigung).

---

[1]) Fr. Celestin 9.

[2]) *„Illyr. Blatt“* 1835, št. 30:

Jung stirbt der, den die Himmelsmächte lieben.
Der Spruch, mein Freund, hat sich an Dir bewähret.

Najlepša pesen tega časa je: »Kam?«

Ko brez mirú okrog divjam,[1])
Prijatli prašajo me kam?

Sredi 1836. l. se je prikazala epična pesen: »Kèrst per Savici«[2]) Povest v verzih. Zložil Dr. Prešerin. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik 1836. l.

Prešern sam je pisal Čelakovskemu, da ima ta epična pesen tudi namen, pesniku duhovščino zopet nakloniti; enako je skušal tudi Vodnik popraviti, kar je pokvaril (!) z »Ilirijo oživljeno«: — pa oba truda sta bila zaman.

Dasi je zlagal tudi klasične nemške pesni, je zahteval, da mora vsak Slovan svoj rojstni ali materin jezik više ceniti, a v tujem jeziku dati samo kaj izbornega od sebe.

Leta 1839. se je „*Illyr. Blatt*"-u pridružila še „*Carinthia*", v kateri je spravil na dan nekaj pesmic z nemškim prevodom. V štiriletni dôbi do 1845. l. pa je objavil mnogo lepih ljubezenskih pesnij, n. pr. »Za slovo« (Kaj od mene proč okó), »Ukazi« (Da ne smem, si ukazala), »Izgubljena vera« (Nebeško sijejo oči) in pesni v spomin (Andreju) Smoletu,[3]) (Valentinu) Vodniku,[4]) ljubljanskemu županu Hradeckemu[5]) in Čopu[6]).

Potem je zbral večji del svojih pesnij in jih izdal 1847. l.:

Poezije Doktorja Prešerna. U Ljubljani. Natisnil Jóžef Blaznik. 1847. 8°. 192.

Za geslo jim je napisal na čelo:

Sem dolgo upal in se bal,
Slovó sem upu, strahu dal;
Srcé je prazno, srečno ni,
Nazaj si up in strah želí.

V zadnjem zvezku »Čbelice«, ki je izšel 1848. l., je še bilo natisnenih več, n. pr. »Nuna«, »Zdravica«, »Sv. Senan«,[7])

[1]) Wenn ich herum irr' ohne Rast,
Fragt ihr: Wohin mit solcher Hast?

[2]) Pretiskani v »Nov.« 1844, 29—35.

[3]) „*Illyrisches Blatt*" 1844, št. 44.

[4]) »Nov.« 1845, 12.

[5]) »Nov.« 1845, 105.

[6]) »Nov.« 1846.

[7]) J. Cimperman, »Lj. Zv.« 1881, 312 je tega mnenja, da je Prešern vzel tvarino za to pesen iz Th. Moore-ove pesni »St. Senanus and the lady«; tem mislim se upira T. Črv (»Sl N.« 1884, št. 205) iz Puškinovega »Sapožnik«-a. Josip Cimperman, »Lj. Zv.« 1884, 629.

»Nebeška procesija«, »Šmarna gora«, »Nečimurni up« in »Čudni dihur«. V *„Illyr. Blatt“* so »Licovski strelci«[1]), v Koledarju 1852 »Parizina«[2]).

Prešern je svoje pesni razdelil sam v: pesni, balade, romance, različne poezije, gazele, sonete in lirično-epično pesen.

Ime »pesem« je dal Prešern takim poezijam, ki so pripravne tudi za petje; uglasbene so skoro vse in se popevajo tudi v sorodnih slovanskih plemenih. Večini je predmet ljubezen; do neusmiljene deklice se obrača, proseč, naj mu dovoli gledati ji v oko, misliti nanjo; samo pogled in misel nanjo bo vzbujala v njem pesni — »Prošnja«. — V prvi pesmici »Strunam« prosi strune, naj naznanjajoč njegove bolečine omečé njeno trdo srce; »Pod oknom« zdihujoč se boji smrti, ako bi deklé ljubilo druzega. Deklé je trdó: še pred obličje ji ne sme pesnik — »Kam?« — niti govoriti o ljubezni — »Ukazi« — saj pa bo prevzetno dekle pozneje samovalo — »Dekletom«. — Dasi je dekleta nestanovitno srcé drugi vlovil v skrbno nastavljene mreže, bo vender pesnika pomnila do zadnjega dné, kajti tudi trdna stena, segajoča do strmih nebes tega ne more zabraniti — »Sila spomina«. Če je deklé še tako prijazna, kakor poprej, je vender »Izgubljena vera«, kajti:

Ak bi živela vekomej,
Kar si mi b'la, ne boš naprej.

Ponosen je pesnik, saj nihče ne sili drage, da bi ga ljubila, naj mu tedaj poda roko »Za slovo«; s pomočjo stare ljubezni nosil bo življenja pezo do — bele smrti.

Nezvestobo — od moške in ženske strani — opevajo tri pesni; »Mornar«, preveslavši mnogo sveta, je vender ostal zvest dragi, katero je našel prišedši domu poročeno z drugim; istotako očita »Zapuščena« neznačajnežu, da jo je grdó prevaril; to jo je pretreslo tako, da si želi smrti, predno povede nezvesti ljubimec drugo pred oltar. Kakor naravno, prenaša »Mornar«[3]) moško svojo nezgodo:

Moj up je šel po vodi,
Le jadrajmo za njim.

---

[1]) Ponatisneni v Bleiweis. Kol. 1854.
[2]) Od 9. oddelka počenši.
[3]) Misli se, da je Prešern mislil na prijatelja And. Smolé-ta.

Obe pesmici pa presega »Nezakonska mati«[1] po nedosežni nežnosti izraza in vsebine: izvrstno riše nesrečne mlade deklice tužni položaj, ki ga vsaj nekoliko lajša pogled zalega deteta.[2]

Dve pesni »Soldaška« in »Od železne ceste« sta pevani v narodnem duhu; v prvi ponosno povdarja slovenski vojak, da plačejo ob njegovem odhodu žene in deklice, on pa hoče veselo živeti in umreti za jedino ljubico — čast. V drugi pripoveduje dragi, da se hoče popeljati skoz razna mesta, celo v Brno po bogato židovko; ona pa si hoče izbrati premožnega vdovca in ga vzeti v strah; ker pa obema njuni ideali ne ugajajo, hočeta si ostati zvesta in se skupno odpeljati po železnici v velika mesta, »ak ne bo na poti krst«.

Zopet dve pesni sta zloženi v spomin umrlih. Vodnik je samoten ptiček, ki neutrudno nabira in iz grmade splava kot ptič fenis; Andrej Smole, mož plemenitega srca, okusil je nezvesto ljubezen, videl mnogo sveta pa malo bratoljubja in našel naposled v domači zemlji zaželeni pokoj.

Te in še druge nenatisnene pesni sta izdala J. Stritar in J. Jurčič 1866. l.:

Pesmi Franceta Preširna, s pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in z estetično-kritičnim uvodom. V Ljubljani. Založil in prodaja H. Ničman. Stari trg h. št. 5.

Josip Stritar je v uvodu (1—10) opisal Prešernovo zunanje življenje, nato (11—46) ocenil njegove poezije tako na drobno, kakor doslej še nobeden pisatelj.

Po pravici se pa mora očitati tej izdaji, da je po nepotrebnem izpremenila Prešernov tekst, da ga je skušala prilagoditi pismeni slovenščini 1866. l.

Napredek od Vodnikovih pesnij, izdanih 1806. l., ki so prvi klasični proizvodi slovenske muze, je tako velik, da se v nobeni drugi literaturi ne najde tak nenavaden skok.

[1]) Izborna je zlasti kitica:

Meni nebó odprto se zdi,
Kader se v tvoje ozrem oči,
Kadar prijazno nasmeješ se,
Kar sem prebila, pozabljeno je.

[2]) To pesen sta pobliže ocenila J. Stritar v »Klasju« stran 32 do 34, in Fr. Levstik v »Lj. Zv.« I., 440. Levstik šteje to pesmico med najlepše — na svetu.

Pesnik nas koj s prvimi kiticami seznani s položajem, da se čitatelj koj čuti vdomačenega; beseda je takó blagoglasna, da je našim prvim skladateljem izvabila najlepše napeve: mogočno je tedaj Prešern uplival na razvitek višje muzikalne skladnje v Slovencih. Med vsemi se odlikujejo besede in napevi »Strunam«, »Kam?« in »Nezakonska mati«.

Balade in romance.

Obe ti vrsti lirično-epične poezije sta si tako sorodni po predmetu, duhu in obliki, da jih je težko vselej ločiti na drobno. Balada, prihajajoča od Vlahov, pestovana po Angležih in Nemcih, je navadno fantastična; resnobna z vznesenim efektom in v svečanostni obliki opeva ljubezen kakor romanca, samo da je ta skromnejša in včasih tudi humoristična.

Prešern je zložil tri romance v španski meri (dvostopni troheji), vse tri šaljive vsebine. »Hčerin svèt«[1] nam slika premožnega kmeta, ki ne dovoljuje svoji lepi hčerki razgovarjati se z dragim pod oknom. Ona pa svetuje skrbnemu očetu, naj jo dá za ženo dragemu, potem se nehajo vse te njegove skrbi. »Učenec« je proklinjal na pepelnično sredo pust, ker je izgubil čas in denar; pa vse to bi še prenašal, samo pozabiti ne more lepe nemške Rezike, ki se je omožila. »Jezični dohtar« je stopal za šestnajstletnim dekletom, ki se sicer še ne ženi, tudi nima pravd, pa je vender tako lepó, da pesnik želi služiti njeni ljubezni.

Trem baladam je vzet predmet iz domačih — kranjskih razmer. »Turjaška Rozamunda« je imela mnogo snubačev iz laške, nemške, štajerske in kranjske dežele; vse je odbila, samo Ostrovrharja je počastila s svojo ljubeznijo, toda samo s tem pogojem, da privede bosenskega paše sestro Leljo, ki je prê lepša nego Rozamunda. Ostrovrharju pokloni srce Lelja, katero vzame junak za ženo, Rozamunda odide v samostan.

Oholost se kaznuje sama; oholost lepega spola pa je tudi dostikrat vzrok nesreči moških src. »Povodnji mož« odvede krasno Uršiko, ki je na Starem trgu v Ljubljani plesala z drugimi krasoticami, pa oholo odbijala plesalce; urno jo vrti proti Ljubljanici in skoči ž njo v vodo.

---

[1]) »Lj. Zv.« 1881, 442. To romanco je prevel Vraz na hrvatski jezik.

Ne bogat, pa slaven pesnik je v mnogih pesnih slavil neusmiljeno Severo brez uspeha; zato zapusti grad s čutarico ob ledjih —; pozneje ga najdejo mrtvega in ga brž zakopljejo, ker duhovnik hití k poroki Severini. Domu gredé sliši duhovnik prepir med mrliči, in pesnik sam prihiti ven in povė, kako je umrl:

Odkopan pevec ležal je zjutraj vrh zemlje,
Pokopat k tolovajem, biričem ga dadé. *(Prekop.)*

Tudi »Nestrohneno srce« opeva žalosten položaj neuslišane ljubezni. Ko so kopali jamo za mrliča, trčijo na bledega mladeniča truplo, ki se takoj razvali v prah, živo je ostalo samo srce pesnika Dobroslava, ki je zaman peval lepe pesni neusmiljeni deklici:

Ko vstane drugo solnce, srcé takó skopni,
Ko beli sneg spomladi, da kaj zagrebsti ni.

»Zdravilo ljubezni« je dostikrat mirni grob. Mladeniču je umrla draga; da bi pozabil to gorje, gre k trem stricem: trgovcu, opatu in vojaškemu poveljniku. Pri prvih dveh ni našel tolažbe; predno je minilo leto, pride od zadnjega zapečačen črn list:

Oj mati, tvoj sin je mir dobil!

Če ne ugonobi, pa vsaj silno razžalosti ženska nestalnost in nezvestoba. Jeden vzgled je uže omenjena romanca: »Učenec«; drugi je mlad godec (»Ženska zvestoba«), ki je ljubil lepo županovo Miciko, dokler mu je ni odtujil »mlad kancelir« v gradu; poči mu struna. Potem se zaljubi v dekle, ki mu obljubi zvestobo, pa vzel mu jo je »mušketir«; odslej je godel na dve struni. V tretje se je zaljubil v lepo hišino, ki se je pa udala mlademu baronu: odslej je godel samo na eno struno.

Večina balad in romanc prepeva oholost ali nezvestobo ženskega srca, moško nestalnost opeva samo »Ribič«.

Med »Različnimi poezijami« se posebno odlikuje »Nova pisarija«, ki v nedosežni satirični obliki slika pravec nasprotnikov prave poezije; to se zgodi v dvogovoru med učiteljem (Pavšek, kanonik in cenzor) in učencem (Prešernom); v prvem priporoča učitelj, da je treba pisati tako, kakor govori prosti planinar, brez lepotičja, v drugem pa, naj opevamo to, kar je potrebno. »Slovo od mladosti« spada med najdovršenejše njegove pesni. Zabavljivih napisov je 21; večinoma so naperjeni proti slovstvenim možem; nekateri so dobrovoljni, kakor n. pr. Vodniku,

Ravnikarju, Slomšku in Čopu; ostreje je prijel samo Kopitarja. Krivična pa je sodba o Vrazu in Ahaclju.

»Glose« izražajo njegovo mnenje, da je slep, kdor se ukvarja s petjem. »Gazele« poveličujejo njegovo drago; pesen je posoda njenega imena, ki se bo razširjalo od naroda do naroda. Vse zna, da on ljubi drago, samo ona tega ne veruje (tretja glosa). Prepričan je pesnik, da morejo njegove izborne pesni proslaviti njeno ime na veke. On še sam ne vé, je-li čita draga njegove pesni, pa vender je ona izvor njegovih poezij.

Pravi biseri pa so njegovi soneti, v katerih opeva svojo ljubezen do drage. Slavne junake opevati prepušča epičnim slovenskim pesnikom, on hoče opevati ljubezen (1. sonet); njena lepota prekosí vse lepote (2.), njene oči so svetle zvezde (3.); v Trnovski cerkvi je videl deklé, za katero je vzplamtelo srcé.

Tem peterim sonetom sledi »Sonetni venec«, čijih početne črke nosijo posvetilo: »Primicovi Julji«; ona mu je »magistrale«[1]) celega življenja. Dekleta bodo odslej bolj spoštovale zvesto ljubezen, tudi Slovencem pridejo lepši časi; žalost srca pokazuje mokrocvetoče cvetje poezije (3). Njegove pesni niso iz solnčnih krajev (4), pesni so vznikle brez prijetnih spomladnih dnij (5); naj bi torej nebo poslalo Orfeja z domačimi pesnicami, da bi razgrel Slovence, razpodil neslogo, združil Slovence. Samo solze so rodile dosedanje slovensko pesništvo. Pesnik ljubi drago in domovino in želi, da bi se njeno ime slavilo skupno z njegovim; ali njega preganjajo zle sile. Če mu pa ona pošlje iz svojih očij mile žarke, takrat na novo oživí njegovo srcé.

Temu sonetnemu vencu sledi še deset ljubezenskih sonetov. Na onem svetu snideta se Prešern in Petrarka, — tako poje pesnik; njune poezije so dejali na tehtnico; ko so pa dodali kreposti Leonorine in Julijkine, takrat sta skudelici bili enako visoki.

Mojsij je od daleč gledal obljubljeno deželo; tudi pesnik je zadovoljen, če more le gledati lepo lice svoje drage. Med temi soneti se nanašajo trije na »Abecedno vojsko«. Ostali soneti izražajo žalost, da mu življenje ni izpolnilo nâd, katere je gojil v mladih letih. Zadnji sonet je posvečen prijatelju Čopu.

V sonetih je izrazil Prešern svoje najglobljе čute in najvišje misli. V marsičem se morata primerjati Petrarka in Prešern; gotovo

[1]) L. Pintar: Akrostihon v Prešernovih sonetih, »Lj. Zv.« 1889, 705.

je naš pesnik učenec italijanskega mojstra, pa učenec, ki si je ohranil samostalnost.

Svoje poezije završuje Prešern z epično pesnijo »Krst pri Savici«. Pesen sestaja iz »Uvoda« in iz »Krsta« samega; tvarina je vzeta iz slovenske zgodovine osmega stoletja. Valhun, vodja uže pokristjanjenih Slovencev, se bojuje s poganskimi rojaki, katere vodi Črtomir. Prizorišče je Gorenjska. Vodja poganskih Slovencev se je bil zaljubil v Bogomilo, lepo hčer duhovnika boginje Žive. Krasna Bogomila se je pa v teku vojne z očetom vred dala krstiti in pregovori tudi Črtomira, da zapusti staro vero; Črtomir se posvetí duhovskemu stanu, oznanja rojakom Kristovo vero in se odpové posvetni sreči — resignacija odstrani vse konflikte.

S to pesnijo je hotel Prešern potolažiti svoje nasprotnike duhovniškega stanu.

Pesen je po svoji vsebini bolj lirična nego epična, ker ji nedostaje dejanja.

V Stritar-Jurčičevi izdaji Prešernovih pesnij 1866. l. je pridejanih še nekoliko poezij. Izmed treh prevodov: »Tri želje« (A. Grün: »Drei Wünsche«), »Licovski strelci«[1] (Körner: »Lützow's Jäger«), »Parizina« (po Byronu[2]) je druga poslovenjena tako mojstersko, da popolnem dosega izvirnik, dočim prevoda Byronove »Parizine« pesnik ni pripravil za tisek.

»Šmarna gora« nad Ljubljano je vsebina dvema pesnicama; lepa je »Pésem od zidanja cerkve na Šmarni gori«. Kjer zdaj stoji cerkev, je bil poprej plemiški dvor. Mlad plemič je onečastil kmetsko deklico, ki je umrla ob porodu. Pustinjak odgoji dete ter ide ž njim v Rim; tam se posveti odrasli mladenič duhovskemu stanu. Ko pride domu, dá njegov oče, ki ni imel zakonitega zaroda, cerkev postaviti v svojem gradu.

Tu se nahajata tudi grobna napisa M. Čopu in Linhartu.[3])

Iz »Novic« 1845. l. je ponatisnena: »Janezu N. Hradeckemu na njegovega mestnega županstva petindvajsetletnice dan.« Po načinu klasičnih rimskih pesnikov slavi pesnik dolgoletni trud župana na blagor mestu in deželi; pesen se je deklamovala, ko se je odgrnila slika županova.

[1]) „*Illyr. Blatt*“ 1830 in Bleiw., Kol. 1854.

[2]) Kol. 1852.

[3]) Prešernu se pripisuje tudi grobni napis Franceu Julijanu, duhovniku na gori sv. Jošta blizu Kranja, pokopanemu v Šmartnu pri Kranju.

Da je posvetna prostost pogubna nežnim stvarcam, se opisuje v pesni »Nuna in kanarček«. Nuna bi rada dala kanarčku prostost; drobni ptiček je neče, kakor tudi nuna ne.

Satirične vsebine je tudi »Zarjavela devica«,[1]) ki se ima pokoriti v poznejši dôbi za svoj napuh v mladih letih. Isto takó se je kesal »Sveti Senan«. Ta svetnik se je bal upliva ženske lepote in zbežal na odljuden otok; pa uprav tje pridrvi vihar lepo deklico, katere menih ni hotel vsprejeti na kopno. Valovi jo odnesó, in menih si očita, da jej ni pomagal. Jožef Cimperman[2]) misli, da je Prešern snov našel pri angleškem pesniku Th. Moore v pesni »St. Senanus«; T. Črv[3]) pa misli, da je Prešern zajemal iz Puškinovega »Sapožnik«-a. Verjetneje se mi dozdeva prvo, ker je znano, da se je naš pesnik rad pečal z angleškim slovstvom; rusko slovstvo je še sedaj premalo znano zapadnim Slovanom, tem manj pred 50 leti.

Labudnica Prešernova je »Zdravica«, natisnena v »Čbelici« 1848. l. Bržkone mu je živahno leto 1848. vdahnilo to pesen, ker pravi koj v prvi kitici:

V potrtih prsih up budi.

V navdušenih besedah priporoča edinost.

V zadnjih letih se je le malo še kaj zasledilo Prešernovih poezij; Fr. Levec navaja[4]) napis na velikem zvonu romarske cerkve sv. Jošta pri Kranju, ki slôve:

Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije
Kraljestva v Heladi končal je Navarin.
Ga kupi romar, ga Samasa v zvon prelije;
Glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin.[5])

Tolike raznovrstnosti gledé pesniških oblik, pesniške mere in izvirnosti, kakor pri Prešernu, ne nahajamo do one dôbe pri nobenem slovenskem pesniku.

---

[1]) Kr. 1883, 376; satirična je tudi »Nebeška procesija« v »Kranjski Čbelici« 1848; mnogo novih poslopij, gledišče, kolizej in kazino bo pohujševalo do sedaj nedolžno prebivalstvo.

[2]) »Lj. Zv.« 1881, 312; J. Cimperman, Senanus redivivus, »Lj. Zv.« 1884.

[3]) »Sl. N.« 1884, št. 201.

[4]) »Lj. Zv.« 1881, 127; istotam navaja Fr. Levec Prešerna nemški grobni napis po Mariji Simonettijevi na pokopališču sv. Krištofa v Ljubljani. Jožef Cimperman: Prešern gratulans: Dem Wohlgebornen Fräulein Aloisia Chrobath. Dvanajst nemških verzov; čestitanje na imendan l. 1842. »Lj. Zv.« 1881, 377.

[5]) Costa: Reiseerinnerungen aus Krain 1848. Žlogar: »Slov.« 1881.

Po nemškem in ruskem vzgledu je izbral Prešern naglas za temelj pesniške mere. *Pesmi* so pevane v trohejih, n. pr. »Strunam«, »Dekletu«, »K slovesu« i. dr.; v jambih, n. pr.: »Prošnja«, »Kam?«, »Mornar« i. dr.: daktilska v »Sila spomina«, »V spomin Andreja Smoleta; *Balade in romance* v trohejih, na primer »Turjaška Rozamunda«, »Orglar« i. dr.; v nibelunških kiticah »Prekop«; v jambsko-daktilski meri »Zdravilo ljubezni« in »Ženska zvestoba«; balada »Povodnji mož« v obliki *a bbb ccc* ima v vsaki kitici po štiri daktile, ki so v prvih štirih vrsticah katalektični »in syllabam«, v dveh zadnjih »in duas syllabas«; *Različne poezije* so pevane v trohejih, n. pr. »Glosa«; v jambih »Zvezdogledom«, »Slovo od mladosti« (ottava rima), »Krst«; »Uvod« v pet in pol jambih = v treh dipodijah; »Krst« sam je spevan v stancah; v tercinah »Nova pisarija«, rimana po obliki *aba, bcb, cdc* i. dr.; v distihih »V spomin Matija Čopa«.

Priljubljene so mu tudi stalne oblike: *gazele* in *soneti*.

Jezik njegov je čisto gorenjsko narečje, pomešano z nekaterimi germanizmi; Jurčič in Stritar sta v svoji izdaji 1866. l. skušala jezik približati sedanji slovenščini, kar se pa ne more odobravati.

V Prešernovi dôbi je megleni romanticizem vladal v Evropi, in naravno je, da je uplival tudi na Prešerna, vender si je naš pesnik vsled svoje genijalnosti ohranil dovolj samostalnosti. Dasi je gorko čutil, kako oddaljen od pravih idejalov je realni svet, vender ni postal preobčutljiv črnogledec, dobro prepričan, da je življenje pravih pesnikov in mučenikov neskončne vrednosti za njihov narod.

Nobenega slovenskega pesnika niso v toliki meri prevajali na druge jezike, kakor Prešerna.

Na hrvatski jezik so Prešernove poezije prelagali St. Vraz, Preradović in Trnski.

Malokatero pleme slovansko se tako vestno briga za slovensko slovstvo, kakor češko; saj je še-le Čeh Čelakovský opozoril slovanski svet na Prešernove poezije. Leta 1882. je izšla v Jičinu knjiga: »Basně Františka Preširna.« Přeložil a životopisem basnikovym opatřil Jozef Penižek. Založil Ladislav Sehnal. Penižek se rad ozira na slovenske pisatelje; prevodi njegovi so precej dobri.

Zraven Čehov so Slovencem prijatelji Rusi. Obširna zgodovina slovanskih slovstev od Pypina-Spasoviča se sicer čudno malo peča s Prešernom, a itak se nahajajo v Rusih možje, katerim se je omililo slovensko slovstvo. Akademik Jagić je poročal o Jevgeniejeviču Koršu,[1] profesorju grškega jezika na moskovskem vseučilišču, ki je »glavni poklonik« našega pesnika v Rusih, kajti tam je našel dr. Murko[2] »celo vrsto« čestilcev Prešernovih. Korš se je bil 1869. l. seznanil s slovenskimi dijaki in s Prešernovimi poezijami, katere prišteva v svetovno slovstvo. Sonetni venec je že natisnen v 7. knjigi moskovskega mesečnika »Ruske Mysli«; magistrale se glasi takó-le:

Venôk pêvec tvoj novyj vьet dlja svêta:
V nem budut žitь ljubovь moja i ty;
Iz serdca eti vyrosli cvêty
Priznanija nesčastnago poeta.

Oni vzošli v stranĕ, gdĕ nêt razsvêta,
Ich rost ne znal dychanьja teploty
Ich okružali dikich gor chrebty
Kraj bujnych vêtrov, vêčni čuzdy lêta.

Vospitany stenanьem i slezoj
Rostut, n ovzoru ne dajut odrady
Nad nimi tuč skopilisja gromady.

Za to teperь i vid u nich bolьnoj
Pustь jasnyj luč pošljat tvoi im vzgljady
I budet vesel cvêt ich molodoj.

Leta 1871. je Nikolaj Vasiljevič Gerbelj izdal v Petrogradu slovansko hrestomatijo, ki je sicer gledé slovenskega slovstva uborna, a ima ipak dvoje Prešernovih pesnij, namreč »Turjaško Rozamundo« in »Slovo od mladosti«; prevod te druge je bolje uspêl nego prevod prve; prelagatelj je M. Petrovski.[3]

Tudi Italijanom Prešern ni več neznan; dr. Jakob Chiudina, izdajatelj zaderskega lista »Osservatore Dalmata« je prevel nad dve sto narodnih slovanskih pesnij, ki jih je potem izdal 1878. l. v Firenci v dveh zvezkih; v oddelku »Canti sloveni« se nahaja prevod Prešernove pesni *„Hčerin svet“* z naslovom: »Il consiglio«. Zadnja kitica slôve:

Padre mio, vuoi tu le porte
Fa' che presto alla sua corte
Mi conduca il mio fedel.

---

[1]) »Lj. Zv.« 1885, 574.

[2]) »Lj. Zv.« 1890, 47—49.

[3]) Ivan Hribar, »Lj. Zv.« 1881, 740.

Na italijansko je prevel pesni: »Luna sije«, »Prošnja«, »Strunam« in »Kam?« Canini,[1] ki sodi, da je Prešern sploh največji pesnik v južnih Slovanih.

Canini-ju se pridružuje M. Sabić,[2] sotrudnik lista »Il Diritto Croato«, ki je 1890. l. pod črto omenjenega lista spretno prevêl »Iztrohneno srcé« in »Izgubljena vera«.

Največje zasluge za to, da se širi slava Prešernova po svetu, imajo brez dvombe Nemci. Posamezne pesni v nemški besedi so prinašali v Ljubljani izhajajoči v nemški obliki pisani listi, n. pr. *„Triglav"*. Najbolj pa je seznanil Nemce s Prešernom Samhaber s knjigo *„Preširenklänge"* v Ljubljani 1879. l. Sicer Stritar ni bil povsem zadovoljen s prevodi, a morda je ta sodba preostra. Kdor je navajen na mehke slovanske glasove, se ne more sprijazniti lahko s trdimi glasovi germanskega porekla.

Samhaber ni prevel vseh; izbral je nekatere najlepše in jim prideјal prozaičen uvod. »Krst pri Savici« je predelal popolnem.

Ta prevod je vzbudil mnogo zanimanja v Nemcih: *„Magazin für deutsche Literatur des Auslandes"*, Gottschallovi *„Literaturblätter"* (Rob. Waldmüller), *„Deutsche Revue"* v Berolinu, Otto pl. Leixner v svojem listu *„Illustrirte Weltliteratur für die reifere Jugend"*, pl. Radics v Sacher-Masochovem listu *„Auf der Höhe"* so vsi več ali manj prijazno pozdravili našega pesnika v nemški obliki.

Janez Cigler,

porojen 1792. l. v Udmatu blizu Ljubljane, je dovršil latinske in bogoslovne šole v prestolnici kranjski in prišel za domačega učitelja v neko odlično rodbino, ker je bil premlad, da bi ga posvetili v duhovnika. V tej rodbini se je popolnoma naučil francoščine. Po kratkem službovanju na raznih kapelanijah je prišel za Schillingovega kapelana na župnijo sv. Petra v Ljubljani, kjer je takrat župnikoval slovenski pisatelj Janez Bedenčič, in potem za kaznilniškega kurata 1823. l. Tu se je do dobra priučil italijanščini, da jo je govoril kakor Toskanec. Od tod je prišel 1832. leta za župnika v Višnjo Goro, kjer je umrl 1869. l.

Vesten duhovnik in plemenit značaj je bil tudi vnet rodoljub in plodovit pisatelj. Leta 1829. je v celovški *„Carinthiji"* ocenil

[1]) Canini, Il Libro del' Amore. Venezia 1885, »Lj. Zv.« 1890, 192.

[2]) »Lj. Zv.« 1890, 124.

šestnajst raznih del, ki so izšla izza 1813. leta, in naglašal vedno rastočo znanstveno omiko v Slovencih.

Govoril je Cigler hrvatski ali srbski, češki in ruski; ruščino je začel gojiti, ko je bil 1821. l. v Ljubljani kongres.

V svojih povestih je rad povdarjal, da smo si Slovenci v rodu z drugimi Slovani. Od 1728. l., ko je izdal molitvenik za bolnike, do 1866. l., ko je v Celovcu v zalogi »Družbe sv. Mohorja« izšla povest »Kortonica«, je bil marljiv sotrudnik »Kranjski Čbelici«, »Novicam«, »Drobtinicam« in »Družbi sv. Mohorja«.

V »Kranjski Čbelici« je objavil proste pesmice, čijih snov je vzel iz narave, n. pr. »Mravlja s kobilico«, »Šinkovec všel«; pesmici »Ljubljanski kovači« v »Novicah«, vzeta je podstava iz zgodovine rojstvene župnije. Cigler je bil tudi humorist; to se razvidi iz pesmice »Zmota«; zadnja kitica slôve:

Peter zmoten kar popravi,
Žensko glavo vragu dá;
Ženi vragovo postavi —
Marsikdo še to pozná.

»Novicam« je bil skozi dvajset let zelo marljiv sotrudnik v raznovrstnih tvarinah: prirodoznanskih, n. pr. »Ječmenova rodovitnost« (»Nov.« 1844), »Korist čebelic« (»Nov.« 1845), »Kukovica« (1860): zgodovinskih in zemljepisnih (Ozir na pretečene čase na Kranjskem, namreč na francoske boje) »Višnja gora« (1854), »Črtica iz življenja sedanjega papeža Pija IX.«; šaljivih, n. pr. »Žalostne in pustne zgodbe« (1845), »Bezeg, daj moža«, »Ukleti osel« (1859) in dr.[1])

Mnogo teh kratkih sestavkov se peča z zgodovinskimi dejstvi, kar kaže, da mu je bil priljubljen predmet pripovedovanja. Ne bomo se torej čudili, da je to svojo zmožnost porabil za spisovanje obširnih povestij. Njegova prva povest je »Sreča v Nesreči« (1836). Vsebina je ta-le:

Živela sta v neki vasi pobožni France Svetin pa njegova žena Neža ter imela dva sina Janeza in Pavla. Očeta Svetina prisilijo v vojsko — bilo je to v časih Napoleonovih — kočico pa prodade upniki, ker ni bilo gospodarja doma. Pavle gre past krave k nekemu kmetu. Janez gre v Trst učit se pekarstva. Svetinova žena pa vstopi v službo pri vdovi Korduli blizu mesta C. na Štajerskem. Sin te vdove Karol pa je z Napoleonom šel nad Rusa.

[1]) Glej Vrhovnik: Janez Cigler 43—48.

Pavel je bil postrežen nekemu popotniku — baronu — ko se mu je na cesti strlo kolo. Zato ga je vzel baron s seboj v Gradec in ga je tam pošiljal v šolo.

Po smrti dobrotnikovi gre Pavle brez gmotnih pripomočkov na Dunaj in naleti med potom na znanca Zormana, kateremu je bil tudi na uslugo, ko je bil Zorman nevarno bolan v sirotišnici v Gradcu. Ta mu je hvaležen za to uslugo in podpira Pavla tako dolgo, dokler ne dovrši vseh bogoslovskih študij. V duhovskem stanu se je odlikoval tako, da je naposled postal škof blizu Dunaja. Tu Zorman obišče Pavla in obadva naletita v neki revni koči na bolnega barona Gapa, sina gospe Kordule, ko je iz Rusije potoval domu; uprav ta težavna pot mu je povzročila bolezen. Z Gapom pa je potoval zvesti prijatelj Bazilij Hudon, Francoz iz Toulona. V reki Berezini bi bil utonil Gap, da ga ni rešil zvesti Hudon. Odslej sta postala nerazdružna prijatelja. Smrtne nevarnosti rešena sta prišla v roké Rusom, ki so jima sicer pustili življenje, ker se jim je Gap prikupil s slovensko besedo, pa v Sibirijo sta vender morala. Ko je Gap ozdravel, mu pové Svetin, da pozna njegovo mater; nato odrinejo vsi na Štajersko. Ker je Neža še služila pri Korduli, najdeta oba svoji materi, Bazilij pa je odpotoval.

To je prvi del povesti. V drugem delu se pripoveduje, kako se je godilo Janezu.

V Trstu je našel mošnjo z mnogim denarjem ter jo dal trgovcu, ki jo je bil izgubil. Ker Janez ni hotel sprejeti nobenega darila, ga je vzel trgovec v službo, dal ga poučiti v raznih jezikih in ga poslal v Toulon k Teodoru Eskelezu, kateremu je služil takó zvesto, da mu je gospod obljubil svojo jedino hčer Kristino v zakon. Pri Eskelezu pa je služil tudi Ludovik Bodin, katerega je to peklo do dna duše, da so tako radi imeli Svetina. Trudil se je na vse pretege, da bi ga izpodrinil. Dolžil ga je pregrešne zveze s Kristino in še celo tatvine, v skrinjo podvrgši mnogo cekinov, vzetih gospodarju. Svetina so obsodili, da mu odsečejo roko in glavo. Vender je še v pravi čas prišla resnica na dan. Bodinu odsečejo obe roki in glavo, Svetin pa je dobil Kristino za ženo in vse Eskelezovo premoženje v last. Bil je srečen mož.

Tretji del obsega dogodke očeta Svetina. Njega so ujeli in gnali v francosko mesto Besançon, od koder je moral z Napoleonom nad Špance. Vojvoda M. ga je vzel v službo; oba sta bila ujeta pri Salamanki. France Svetin se je smel vrniti v domači tabor, ker je bil svetoval vojvodi udati se brez boja. Vojvodi, katerega so obsodili na smrt, je Svetin rešil življenje. Dovolili so mu radi tega lepega dejanja, da se je smel vrniti na Francosko. Ker pa je bilo nevarno potovati po kopnem, je ukrenil po morju voziti se. Med potovanjem so ga ujeli pomorski roparji in ga v Afriko prodali v sužnjost, kjer je mnogo trpel dve leti. Ko je ušel, prišel je v roke takemu poveljniku ladje, kateri je kupčeval z ljudmi in revnega Svetina prodal v Ameriko. Po dokončanih Napoleonovih vojskah je prišel vojvoda M. v Ameriko in odkupil Svetina in s seboj vzel v Toulon, kjer se je uprav takrat vršilo Janezovo ženitovanje. Bazilij Hudon pa pové, kje sta brat Pavel in mati Neža. Oče je ostal pri Janezu, mati pa pri Pavlu do smrti.

Snov te povesti se je zelo prikupila Slovencem, ker so prve osebe slovenske, ker se povest deloma vrši na Slovenskem, deloma

na Francoskem, za katere dežele imajo Slovenci simpatijo. Slovenci se zelo zanimajo tudi za morje, ker obpluje našo južno mejo. Francoske vojske so bile v živem spominu mnogoterim Slovencem v tistem času, ko je izšla povest, namreč 1836. l.

Najvažnejši deli te povesti so srečno izbrani; tudi dejanja je dovolj, oporekati je samo to, da so značaji ukrojeni preveč po enolični meri; tudi so osebe vse dobre, samo Bodin je hudobnež. Tudi to je preveč po jednem kroju, da se obadva brata prikupita s tem, ker nočeta plačila vzeti za storjeno uslugo. Posamezne osebe se najdejo tudi preveč slučajno.

Kljub vsem tem hibicam se je povest Slovencem zelo prikupila ter pokazala, da je Cigler imel dar pripovedanja; samo žal, da se je izcrpal uže s prvo povestjo, ker se enaki načrti nahajajo tudi v naslednjih njegovih povestih.

Druga povest je »Življenje Sv. Heme, brumne koroške grofine.« Iz tega zadnjega delca je razvidno, da je Ciglerja jela zapuščati pisateljska zmožnost. Vsebina je na kratko ta: Hema ima s svojim možem dva sina, Viljema in Hartvika, ki ju umoré rudarji. Viljem umre na božji poti v Rim; njegova vdova je storila silno mnogo dobrega. Vsled njenih daril se je ustanovila krška škofija.

Ker je bil Levstik tako pohvalno ocenil njegovo prvo povest, se je 70letni pisatelj z nova lotil pripovedovanja ter izdal povest: »Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov soldatov« (1863). Kratko vsebino podajemo v »Prilogi«.

Po povesti, objavljeni v časniku *„Pusterthaler Bote“*, je spisal zadnjo povest »Kortonica, koroška deklica« (1866).

Poleg svojega obsežnega jezikoslovnega znanja, poleg marljivega pripovednega pisateljevanja je vestno opravljal dolžnosti svojega stanu in spisal tudi devet knjig nabožne vsebine; iz teh omenimo tukaj samo »Bratovščino sv. Leopolda«, v kateri je poročal o misijonarskem delovanju svojega rojaka Barage, ki se je 1854. l. kot škof vrnil v domovino.

V zapuščini Ciglerjevi se je našel rokopis: »Skušnje gospodarske in zdravilske«. Viri so mu bili: »Novice«, *„Laibacher Zeitung“*, *„Vaterland“* in *„Bürger- und Volkszeitung von Brunneck“*.

Njegov jezik je bil dosti pravilen za ono dôbo; to pa izvira odtod, ker je dobro znal sorodna slovanska narečja; tudi misli

svoje je razvijal primerno; k temu pa mu je najbolj pomoglo znanje italijanskega in francoskega jezika ter prirojena nadarjenost. Živeč med narodom je uvel marsikateri narodni izraz v pismo.

Franc Metelko (1789).

Krščen 14. jul. 1789. l. v Škocijanu pri Dobravi na Dolenjskem, prišel je v šolo k frančiškanom v Novo mesto. Gimnazijski dijak je poučeval v laški rodbini, kar mu je pozneje jako koristilo. V mašnika posvečen 11. sept. 1814., je šel za duhovnega pomočnika v Gorje, kjer je takrat dekanoval J. Škrinar, prelagatelj sv. pisma, drugo leto v Ljubljano za kateheta k stolni cerkvi, katero službo je opravljal do smrti.

Vsled naporov barona Žige Cojza, Jerneja Kopitarja in Matevža Ravnikarja se je ustanovila 1817. leta stolica za slovenski jezik v ljubljanskem semenišču; Metelko je dobil to službo s 400 gld. letne plače s pogojem, da poučuje po štiri ure na teden v II. bogoslovnem razredu; licejalni učenci so tudi smeli zahajati v ta nauk. Po Vodnikovi smrti 1819. l. je jel Metelko sloveniti uradne ukaze in razglase; to službo je opravljal do 1847. l.

Uže 1818. l. je jel iz proste volje učiti pripravnike za ljudske šole na kmetih, kako je brati in pisati slovenski jezik.

Metelko je učil po Kopitarjevi slovnici, ki pa za ta namen ni bila primerna; glasoslovje ima osnovano preveč na široko, skladnje pa nima skoro nič; brez ročne knjige pa je vsak nauk živega jezika od sile težak. Slovencem primerno slovnico napisati je bilo uže radi tega vrlo težko, ker so priporočali tak pravopis, ki bi služil vsem Slovanom. Ravnikar je spravil Metelka v Ljubljano, on ga je morda tudi pripravil, da se je lotil težavne izumitve primerne abecede; sešli so se na Dunaju 1820. leta Dobrovsky, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlakar, da bi se posvetovali, kakó je osnovati jednoten slovenski ali slovanski pravopis, pa se niso zjedinili. Nato se vender odloči Metelko, da izumi nekoliko črk za slovenske šumevce in polglasnike staroslovenske. L. 1826. je izdal slovnico „*Lehrgebäude der slovenischen Sprache*“.

V predgovoru govori o Slovanih in njih jezikih, o delovanju Cirila in Metodija, o početkih slovenskega slovstva, navaja brižinske spomenike, razpravlja slovenske (kranjske) slovnice, omenja Dobrovskega »Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache«, Prag

1809. Slovnica sama mu je urejena takó: Glasoslovje in izgovarjanje slovenskih (kranjskih) besed, 1—18; naglas, 18—22; slovotvorje α) z enim, β) z dvema, γ) s tremi alj več temeljnimi glasovi; končnice, 22—36; oblikoslovje samostavnikovo, obrazovanje lastnih imen, 36—69; spol in obrazovanje pridevnikov, stopnjevanje, 69—92; števnik in zaimek, 92—102; obrazovanje in delitev glagolov, 102 do 142; predlog, veznik, medmet, 142—168; sklanjatev, 168—204; spregatev, 204—222; skladnja (Regeln der Angemessenheit, der Abhängigkeit), 222—264; razni izreki in pregovori, 264—280; berilo, 280—294.

Ta slovnica je temeljito premišljena in za one čase izvrstno delo. Kopitarjeva bila je preobilna v glasoslovju, skladnje ni imela nobene. Poznejši slovničarji opirali so se nanjo; da so pisatelji odslej začeli pisati čistejšo slovenščino, je zasluga te slovnice. Tedanji odlični pisatelji, Slomšek, Jarnik so naglašali, da je treba jezik imenovati slovenski, a ne kranjski.

Ko je bila ustanovljena stolica v semenišču, segati je jel pouk v slovenščini tudi v nižje šole; v to svrho je napisal Metelko poučni knjigi: *a)* Abecednik za slovenske šole, *b)* Abecednik za slovensko-nemške šole.

Naprosila ga je vlada, naj napiše primerno slovnico tudi ljudskim učiteljem in učiteljskim pripravnikom; rad je ustregel tej želji in izdal »Slowenische Sprachlehre«.

V resnici je ta slovnica spreten posnetek; na koncu ima tudi nekatere izreke in pogovore in je namenjena tudi tujcem.

Nekaj let pozneje izdal je Metelko šolsko knjigo, pa ne v svojem pravopisu, nego v bohoričici, katera je po srditi črkarski ali abecedni vojski prišla zopet na površje, namreč: »Berilo za male šole na kmetih.« 1834.

Vsebina temu berilu je raznovrstna: govori o zemljepisu, o dolžnostih podložnikov do oblastnikov, obsega pregovore za mladost, pravila za priljudnost, pravila za zdravjevarstvo id.

Ko je ponesrečil Čop, se je potegoval za njegovo službo tudi Metelko; povdarjal je v prošnji, da zna slovenski, nemški, latinski, grški, hebrejski, francoski, italijanski, da razume vseh deset narečij slovanskih, zaželjeno mesto pa je dobil Likavec.

Ko je izdal Kopitar svoj »Glagolita Clozianus«, mu Metelko objavi svoje opazke.

Zanimal se je za vsako podjetje na slovstvenem polju slovenskem; tako je podpiral Korytka pri nabiranju slovenskih narodnih pesnij.

Do 1849. l. štele ali imele so naše gimnazije štiri gramatikalne razrede, potem dva humanitetna; dva licejalna sta bila združena prav za prav uže z vseučiliščem; zdaj se je združilo vse v jedno učilišče; v višjo in nižjo gimnazijo. V teh novih razmerah prestopi Metelko iz bogoslovnih na srednje šole. Sedaj pa je nedostajalo potrebnih učil za slovenski pouk: slovnice, berila in književne povestnice. Slovenci so dobili takrat tri nove slovnice, namreč: 1847. l. je izdal dr. Muršec v Gradcu »Kratko slovensko slovnico za pervence«, Bl. Potočnik v nemškem jeziku »Grammatik der slowenischen Sprache«. Laibach 1849, 8, VIII., str. 183, in Fr. Malavašič »Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi«. V Ljubljani. 1849, 8, VIII., str. 176. Ta je bila namenjena v prvi vrsti šolam; radi tega jo je dobil Metelko v presojo; sodba je bila ostra, dasi je bila slovnica večinoma sestavljena po Metelkovi slovnici; grajal je imenoslovje, uravnavo in posebno črkoslovje; to poslednje seveda sè stališča metelčice.

Za berilo je sestavil in izdal 1850. leta Ivan Macun v Trstu »Cvetje jugoslovansko«. I. del. 8⁰. XII., str. 270. Tudi to knjigo je dobil Metelko v razsodbo in jo ostro grajal. Po pravici je očital knjigi premnogo germanizmov in nepravilnih oblik, hrvatskih izrazov, pesnic brez vrednosti, srbske pesni brez potrebnega komentara; naposled zatrjuje v nemško pisani razsodbi, da je ‚Cvetje, »für studierende Slovenen ganz unbrauchbar«.

V presojo je dobil tudi »Keršćanski katolški nauk« za slovenske ljudske šole labodske škofije z vprašanjem, ne bi li kazalo to knjižico uvesti v šole ljubljanske škofije.

Razsodba pravi, da delce »nikakor ne zadošča«, in razsodnik se čudi, češ, da je skoro nemožno verjeti, da bi bila slovenščina storila tak korak nazaj.

Kjer pa je videl Metelko zmožnost in pošteno voljo, tam je rad sodeloval. A. Janežič ga je poprosil 1853. l., naj mu pregleda rokopis njegove slovnice, kar je Metelko storil drage volje. Tudi je sodeloval pri prevodu sv. pisma, ki ga je oskrbel škof ljubljanski Anton Wolf v šestih zvezkih; Metelko prevêl je proroka Ecehiela in Daniela v VI. zvezku 1859. l., str. 382—592.

Ali ne samo slovnica in berila so bila potrebna za uspešni pouk v slovenščini, nego tudi književna zgodovina slovenskega slovstva; tudi na to stran je delal Metelko, pa svojega spisa ni spravil na svitlo, ker ga je prehitel Janežič 1854. leta sè svojim »Pregledom«, pridejanim slovenski slovnici.

Dasi je vrlo rad občeval s književniki in se posebno veselil, če so ga pohajali učenjaki iz tujih dežel, n. pr. Srezněvski in drugi, vender se je rad izogibal vseh izjav in javnega delovanja; tudi v abecedni vojski se je bojeval bolj v zatišju. Ko je napočila 1848. l. svobodnejša dôba, v kateri so bili Slovenci osnovali na Dunaju in v Ljubljani »Slovensko društvo«, da bi se potegovalo za pravice slovenskega naroda v vseh razmerah, povabili so tudi Metelka na prvi veliki zbor tega društva 9. junija 1848. l.; on pa je odklonil povabilo s tem pismom:

Blagi Slovenski Zbor!

Prejemši dans Vaše povabilo za pristop v Slovenski Zbor, se Vam častiti Gospodje za to čast prav lepo zahvalim. V zadevi Vašiga hvalnega prizadevanja, Slovenščino bolj in bolj izobraziti in olikati, sim že od nekdaj z vsimi blazimi Slovenci, tedaj tudi z Vami iz celiga serca v ljubezni združen in želim vsim k pridu biti. Vaš namen pa tudi zadene silno visoke in nežne reči, ki moj um presežejo in na tako tankih nitih visijo, da se jih jez s svojimi hodnimi rokami ne upam dotekniti in za to se časti meni z Vašim slavnim pismam namenjene, bodi mi brez zamere, nikakor ne morem udeležiti.

Vam sluga najponižniši

Metelko.

V Ljubljani 5. Rožniga cveta 1848.

Omenili smo bili poprej, da je po Vodnikovi smrti Metelko vladi in raznim oblastvom jel sloveniti »zakone in razglase«; dobil je 1810. l. službo kranjskega tolmača; posel prelagatelja je dostikrat muden, ker je težavno uradniško nemščino sloveniti jasno in natančno; saj Levstik sam priznava to v predgovoru svojega »Nauka županom«.

V lastnosti tolmača obrnil se je Metelko 1822. l. s prošnjo do deželne vlade, naj dá popisati krajevna imena po Kranjskem, ker je pri prevajanju imel dosti težav s tem, kakó pravilno pisati imena mestom, trgom, vasem, gradovom itd.; imena naj se pišejo pravilno in naj bi se dodal tudi genetiv (rodilnik). Metelko je složil poseben pouk, kako je ravnati pri tem poslu. Vlada mu je 1823. l. oddala nabrano tvarino, iz katere si je Metelko sestavil abecedni red vseh imenitnejših krajevnih imen na Kranjskem.

Tudi drugim je rad pomagal pri jednakih delih, na primer H. Freyerju pri sestavi knjige: *„Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlossnamen des Herzogthums Krain in deutscher und krainerischer Sprache etc. als Commentar zur Specialkarte des Herzogthums Krain 1846“.*

Pa ne samo kot slovenski jezikoslovec, nego tudi kot duhovnik je bil marljiv pisatelj ali pravzaprav prelagatelj; na svitlo je dal: »Serce, ali spoznanje in zboljšanje človeškega serca.«[1])

Čisti donesek te knjige je bil namenjen slovenskim misijonarjem v Ameriki.

Naravno je, da Metelko ni ostal pri tej knjigi; med prelagatelji sv. pisma je slovel tudi Škrinjar, ki je na slovenski jezik prevel štiri evangeliste in psalme. Po smrti Škrinjarjevi je Metelko dobil njegov rokopis in ga izdal z naslovom: »Vir in izvirek vsih zveličanskih naukov«. V Ljubljani 1849.

V predgovoru pravi med drugim:

> Tistim kristjanom, kateri per branji svetiga pisma nič ne znajo prav misliti in le nekako dušno suhoto čutijo, s to izlago na pomoč priti, to je ves namen teh bukev.

To knjigo in poprej omenjeno posvečuje v nemškem predgovoru škofu Antonu Alojziju Wolfu.

Koliko se je bil trudil Vodnik sè slovarjem in kako daleč je dospel v izdelovanju, omenili smo na svojem mestu. Vodnikov rokopis je bil last Metelkova; 1848. l. ga je radovoljno prepustil »Slovenskemu društvu«. Leta 1854. sproži dr. Bleiweis stvar slovarjevo, poklonivši tedanjemu ljubljanskemu škofu Wolfu izvod slovenskega koledarčka s podobo Vodnikovo. Plemeniti mecen-škof je prevzel stroške; delo je prišlo zopet v tok. Marljivo je prebiral in dopolnjeval Metelko rokopis; bil je sicer za znanstveno uravnavo slovarja, večina pa je odločila za uravnavo porabnega (praktičnega) slovarja.

Dasi umirovljen učitelj, ostal je stolni kapelan do smrti. Navadno je propovedoval pustni pondeljek in govoril v takó čisti in lahko umevni slovenščini, da je bila prava gnječa, ker so njegovih govorov prihajali poslušat tudi taki ljudje, ki navadno ne zahajajo v cerkev.

[1]) »Nov.« 1847, 88.

Lepo svoje premoženje (70.000 gold.) je volil večinoma v ustanove na korist učencem in rokodelskim pomočnikom, katere je poučeval skozi 40 let.

Jožef Burger (1800—1870),

porojen v Krašnji, je služboval kot duhovni vodja v ljubljanski bogoslovnici in kot dekan v Šmartnem pri Litiji.

Uže kot bogoslovec je zlagal pesmice, n. pr. »Spomlad«, »Tirsid in Lisid«; potem je priredil Šmidove povesti za slovensko občinstvo, izdal 1833. l. mnogokrat natisnene »Liste in evangelije«, po Buchfellnerju prikrojil »Svete Terezije premišljevanje«, o kateri knjigi pravi, da se morejo celo škofje učiti iz nje, tem bolj bo še-le ugajala mladini, katera naj se uvaja ž njo v božje kraljestvo.

Leta 1831. in 1832. je izdal govore Antona Pekca, bivšega kapelana pri sv. Jakobu v Ljubljani, z naslovom: »Razlaganje dopoldanske službe božje«, katere je hvalno omenil Anton Slomšek v knjigi: »Mnemosynon Slavicum«, in »Kristusovo trpljenje«.

Pri knjigi: »Krščanski nauk za Slovenske šole« (1831) je sodeloval z Jerinom in Jelovškom. Jerin (1785—1849) je bil stolni dekan v Ljubljani in šolski nadzornik. Jelovšek (1793 do 1868) je bil kanonik v Novem Mestu.

Svoj delež ima tudi pri prevodu sv. pisma (sveti Evangelii). Poslovenil je bil ta del nove zaveze najpoprej Andrej Gollmayer (por. dné 28. novembra 1797 v Radovljici, umrl kot nadškof v Gorici dné 17. marcija 1889), takrat učitelj bogoslovja v Ljubljani. Pregledala sta prevod razven Burgerja tudi Blaž Potočnik in Jurij Zupan.

V predgovoru se razlaga razvitek slovenščine od časa, ko sta Japelj in Kumerdej sv. pismo prevela na slovenski jezik; nekatere tujke so se nadomestile z domačimi izrazi.

Sodeloval je tudi pri Wolf-Cigaletovem slovarju in pri sestavljanju Bleiweisovih beril.

Po svojem delovanju je v marsičem jednak Zalokarju.

Janez Zalokar (1792—1872),

iz Šmarjete na Kranjskem, je dovršil latinske in bogoslovne šole v Ljubljani, kjer so mu bili učitelji Vodnik, Jož. Valant, Ravnikar, Krsnik in drugi. Bil je kapelan v Metliki, 1818. leta spiritual v

ljubljanskem semenišču, župnik v Tržiču in Škocijanu na Dolenjskem. Povsod, kjer je služboval, svojim župljanom ni bil samo skrben dušni pastir, nego tudi svetnik v vsakdanjih razmerah.

Kot pisatelj je obdelaval tri stroke: nabožno, gospodarsko in jezikoslovno.

Tomaža Kempčana »Hojo za Kristom« je priredil za Slovence v dveh izdajah 1820. in 1826. l.; spisal je tudi molitvenik: »Kratko premišljevanje«.

Navdušen mladinoljub, kakor Jurij Japelj, je izdal več otrokom primernih spisov.

Zalokar je bil prvi, ki je pisal v metelčici in o metelčici ter je bil jeden izmed najboljših pisateljev Metelkove dôbe; zagovarjal jo je v spisu: »Splohin nauk od krajnskih čerk, posebni glas novih in navoj, po njih prav brati«; spisal J. Zalokar. V Ljubljani 1825. 12°. $^1/_2$ pole.

Zvest prijatelj je ostal metelčici, dokler je bilo možno, kajti še 1844. l. je spisal v *„Extrabeilage zur Laibacher Zeitung“* članek: »Noch ein Wort über die neue slovenische Orthographie« in se proti bohoričici in gajici oglašal za metelčico.

Spisaval je slovenski slovar in prepustil svojo tvarino Cigaletu, ko je po Wolfovi določbi ta prevzel uredništvo. Leta 1855. je za poskušnjo objavil »Slovenski rodovnik žlahte in svakovščine« proseč, naj se dopolni z izrazi iz drugih krajev. Zložil ali sestavil je svoj slovar po družinstveni osnovi, pozneje ga je prepisal po abecednem redu, ker so se strokovnjaki odločili za to. O znanstveni vrednosti njegove zbirke more izreči temeljito sodbo samo pisatelj slovensko-nemškega slovarja.

Poleg svojega pisateljevanja v nabožni in jezikoslovni stroki je bil skrben kmetovalec; izdal je »Umno kmetovanje in Gospodarstvo«. Ljubljana 1854. V predgovoru naglaša Zalokar, da imajo Slovenci sicer lepa dela v posameznih strokah kmetijstva, da pa še pogrešajo celotne knjige; to delo stalo ga je baje mnogo truda.

Pisana je knjiga v lepi slovenščini in vsebina razdeljena razumno.

Bleiweisu je bil marljiv sotrudnik pri »Novicah«; navedimo tu le nekatere sestavke, n. pr.: »Bolezni vinske terte«; »So naši dedje bolje gospodarili ali mi?«; »Kako živež hraniti, da se ne spridi?«

Zadnje njegovo delo je bil prevod 1. in 16. Hartingerjevih kmetijskih tabel; prvo je v izvirniku sestavil baron Barbo in jo imenoval »Sadje«, drugo pa baron Doblhoff; predmet ji je bil: »Raba živine«. Ugajale so te table osobito ljudskim šolam in kmetski mladini.

Andrej Albrecht (1782—1848)

iz Idrije je kapelanoval v Semiču, na Krki, v Kranju, v Dolenji vasi, bil kanonik in stolni župnik v Ljubljani, prošt v Novem mestu Kakor Veriti je tudi on bil plodovit apologetski pisatelj.

Jurij Alič (1779—1845),

porojen v Poljanah na Gorenjskem, dekan v Gornjem Gradu na Štajerskem, višji šolski nadzornik labodske škofije, dekan v Vidmu za Savo, kanonik in nadžupnik (Hauptpfarrer) na Laškem (Tüffer), je bil učen Slovenec in je bržkone sestavil: »Majhni Katekizmus« (Gradec 1830). Na eni strani je nemški, na drugi strani slovenski tekst.

Zbiral je tudi slovenske besede in prislovice, katere je s svojimi pristavki Jos. Drobnič izročil uredništvu nemško-slovenskega slovarja.

Mej govorniki imenujemo Felicijana Ranta (1790—1842) iz Šmartina pri Kranju, redovnika sv. Frančiška in župnika v Ljubljani; njegovi govori v cerkvi pri Materi Božji iz 1829. l. so se natisnili 1834. in 1849. leta. Njegov rojak Ferdinand Vonča (1792—1840) iz Šent Vida nad Ljubljano, tudi redovnik sv. Frančiška, posebno poučen v orijentalskih jezikih, umrl je nagle smrti na vizitaciji v Nazaretu. V proslavo svetega leta 1826 govoril je v cerkvi sv. Petra pri Natisoni Videmske škofije in je dal svoje govore 1827. l. v Celovcu natisniti pri Ferdinandu pl. Kleinmayerju.

Friderik Baraga (1797—1868),

porojen v Dobrničah, se je šolal v Ljubljani in potem učil pravoslovja na Dunaju; opustivši to stroko, vpisal se je v bogoslovje v Ljubljani, kapelanoval od 1823. l. v Šmartinu poleg Kranja, od 1828. l. v Metliki. Preselivši se v Ameriko je v raznih krajih — Cincinnati, L'Arbre croche, Lapointe, Lac superior idr. — med Indijani razširjeval krščanstvo. V priznanje zaslug postal je namestnik Detroaškega škofa, 1893. l. škof v Sainte-Marie, se preselil v Marquette.

S posebno marljivostjo se je koj s početka poprijel spisovanja molitvenikov in je to delo pričel kot pesnik, dasi ne preveč srečno, kajti: »Opominjevanje eniga duhovniga pastirja na svoje ovčice v' sredi svetiga leta 1826. Zložu Fridrih Baraga, kaplan.« $8^1/_2$ pole je v jezikovnem oziru pomenljivo delce.

Jako sta se prikupila Slovencem molitvenika: »Dušna paša« (natisnena osemkrat) ter »Od počeščenja in posnemanja Matere Božje«.

V daljni Ameriki Indijance učeč Kristovo vero vender ni nehal pisati za nepozabne mu rojake; ker jih ni mogel ustno navajati k pobožnemu življenju, jim je pošiljal iz Amerike dušno hrano, ki se je seveda tiskala v Ljubljani. Te knjižice so: »Zlate Jabelka« (1844. l.), »Premišljevanje štirih poslednjih reči« (1832), »Nebeške rože« (1844).

Vešč je bil mnogim jezikom; 1854. l. je spisal prvo slovnico in slovar očipvejskega jezika in ga poklonil papežu Piju IX.; pisal je v nemškem in francoskem jeziku ob Indijancih (Geschichte, Charakter, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier. Laibach, Blasnik 1837. 8⁰.). To knjigo je preložil na slovenski jezik J. Kek.

O Indijanih je dopisaval v razna glasila.

Janez Bedenčič (1777—1843)

iz Šent Vida nad Ljubljano je kapelanoval v Kranju in Cerknici, župnikoval v Logatcu, pri sv. Petru v Ljubljani, naposled pa služboval kot dekan v Kamniku. — Oskrbel je 4. natis knjige: »Sveti Križevi pot«. Ljubljana 1808. Njegovo lastno delo je: »Tomasha Kempensarja čvetere Bukve«, »Pot h nebesam, katero je pokazal Jezus Kristus«. Petiga natisa. V Lublani. A. Hon. — Leta 1825. natisnil J. Saffenberg. 8⁰. XI. 315.

Andrej Bohinc[1]) (1795—1871),

porojen v Zapogah, kapelan pri sv. Petru v Ljubljani, umrl kot župnik v Cerkljah na Gorenjskem. Spisal je molitvenik: »Družba vernega človeka« V Lublani natisnil L. Eger. Na prodaj ima Hohn. 1827. 12⁰. 240. — II. nat. 1835, 294.

Jožef vitez Jakomini (1755—1830)

iz Vipavskega je pel 1779. l. v Rimu novo mašo, 1829. l. pri Novi Cerkvi na Štajerskem zlato sveto mašo in je umrl tam kot dekan. Izdal je: »Keršanskiga nauka razlaganje«. I. II. bukve. V Ljubljani 1801; »Molitve vernega kristjana«. V Celji 1820. »Razlaganje sv. maše«. V Celji 1823[2])

Jožef Kek (1796—1855)

iz Zatičine na Dolenjskem, na zadnje škofijski tajnik in častni kanonik, je spisal tri knjige: *a)* »Mali besednjak slovenskiga in nemškiga jezika«, (Ljubljana 1834), *b)* molitvenik: »Duhovni tovarš pobožnega kristjana« (Ljubljana 1838. l.). *c)* »Popis navad in zaderžanja Indijancov polnočne Amerike« (po Baragi). Ljubljana 1837. Daljnega upliva te knjige niso imele.

Franc Veriti (1771—1849)

iz trga Tolmezzo v videmski nadškofiji je pohajal latinske šole in semenišče v Vidmu, zbežal radi obrekovanja, služil v trgovini v Požunu, bil štiri leta mornar na Laškem, nekaj časa gospodar doma, potem dovršil bogoslovje v Vidmu, kapelanoval v Horjulu, v Selcih, na Krki, vikar v Rovtah, župnik v Horjulu 1812. leta, na zadnje kanonik v Novem mestu.

Spisal je mnogo obširnih knjig v dveh različnih strokah, namreč v pripovedni in razlagalni; uvod k jedni je: »Popotnik

[1]) »Zg. Dan.« 1869. 217. — J. Marn: Jez. XXIII.
[2]) J. Marn: Jez. XXII, 76; XXIV, 28.

široke in ozke poti.« Obširnejše delo v tej stroki je: »Življenje Svetnikov in Prestavni godovi« v štirih debelih knjigah. Spisovati je začel to delo kanonik Miha Hoffmann; po njegovi smrti je je nadaljeval Veriti; jezik pilil in popravljal je tudi Andrej Albrecht.

V predgovoru priznava Slovencem, da radi čitajo dejanje svetnikov, da pa nimajo primernega berila; naj beró to z mislijo in voljo poboljšati svoje življenje.

Druga stroka Veriti-jevega pisateljevanja je »Razlaganje«; v tej stroki je napisal sedem knjig.

Kot pridevek k tema glavnima strokama pridenemo knjigo premišljevalne tvarine, namreč: »Perpravljanje k' smrti ali premišljevanje resnic v' srečno smrt pomagljivih.« V Ljubljani 1841. 8. 258.

Če se premisli, da je bil Veriti Lah, se mora priznati, da je pisal še precej uglajeno slovenščino; njegovi spisi se sicer ne odlikujejo po visokih mislih, pa njegova prosta beseda ide čitatelju in slušatelju do srca. Dovolj spisov zapustil je v rokopisih.

* * *

V tem času se je tudi na Štajerskem slovstvo slovensko vedno bolj razvijalo. Mej pisatelji omenimo naslednje:

Alojzij Perger (1776—1839),

porojen pri sv. Urbanu blizu Ptuja, bil je zadnja leta oskrbnik grajščine na Naričkem Vrhu (Narrenbüchl) blizu Radgone.

Vrlo se je zanimal za staro zgodovino svoje ožje domovine in za jezike; uže petdeset let poprej, ko se je »Štajersko zgodovinsko društvo« brigalo za stare spomenike, je bil Perger marsikaj napisal v svoje beležke, nabiral pesmice in pesnikoval sam. Iz njegovih zapiskov sestavil je bil Hofrichter, ki je bil beležnik v Slovenjem Gradcu, svoj spis: »Die Heeresstrassen der Römer in Niederösterreich«. Ko je Hofrichter zapustil Slovenji Gradec, je Trstenjaku zapustil dva zvezka Pergerjevih izpiskov, iz katerih se je razvidelo, da je bil Perger izpisal vse podatke starih pisateljev o Noriku in Panoniji in vse, kar so bizantinski pisatelji povedali o Slovencih. Hofrichter je pri njem videl »Primerjalni slovar slovanskih jezikov«.

Vzbudil je Perger mlade rojake v rodoljubno delovanje, n. pr. Petra Danjka, Antona Šerfa in Antona Krempla, ki se je mnogokrat posvetoval pri Pergerju, pišoč svojo zgodovinsko knjigo. Prijazno je občeval tudi s Čehom Pischellijem, ki je bil vrstnik Dobrovskega, in je raznim učenjakom odgovarjal na njih vprašanja.

Andrej Gutman,

porojen v Žetincih blizu Radgone na Štajerskem, šolal se je v Mariboru in v Gradcu, v duhovnika posvečen 1811. l. je služboval na mnogih krajih, n. pr. v Soboti, pri Št. Jakobu v Slovenskih Goricah; umrl je dné 10. jul. 1850 v župniji Ratten nad Borovo (Varau).

Bil je mož šaljivega značaja pa zbadljivega jezika in je prišel radi tega v nasprotja s svojimi načelniki in torej v korekcijo. Sestavil je nekaj molitvic in pesmic ter prevel Lukijana na slovensko, kar se pa ni natisnilo. Izdal je šaljivo pesmarico »Vedež«.

Vsebina je v »Vedežu« razvrščena na štiri dele: *a)* o zadržanju, *b)* o ženitvi za moške, *c)* o ženitvi za ženske, *d)* kaj se komu zgodi. Vsega je 576 štirivrstičnih kitic.

Napadal je v tej humoristični knjigi svojega dekana; zato je ta nakupil 300, neki kmetski velikaš 100 izvodov, da bi se »Vedež« ne razširjal preveč.

Jezik Gutmanov ni ravno odbran; n. pr.:

Druge sodiš po krivici,
Kakti stara nora baba,
Vidiš muho v ljudski žlici,
V tvoji pa je celo žaba.[1])

---

[1]) Prevajal je pesni tudi iz nemščine, na primer »Drobtinice« 1850. leta objavljajo:

»Jezus moje poželenje«.

(Prevod iz nemškega po Al. Schlörju.)

1. Jezus, moje poželenje,
Moj edini ljubnik!
Ti si moje vse življenje
Dobrotliv odrešenik.

2. Grehi me potreti čejo,
Kda se Jezus ne glasi;
Ino dušno mojo žejo
Samo on mi pogasí.

3. Želja če me dolpobiti.
Zato se za njim podam;
Hočem noč noj dan hoditi,
Če le najt' ga trošt imam.

4. Kdo mi v nebo da zleteti,
Noj celo do trona prit';
Kde bom Jezusa imeti
Znal in večno si zavžit'?

5. Vse nadloge on prežene,
Grešni ogen pogasi.
Terdo serce k' joči žene
Ino britko posladi.

6. Vsaka, tudi dolga cesta,
Celo lehka bo za mé,
Če le pridem taj do mesta,
Kjer mi Jezus proti gre.

7. Kteri brumno vunizreče
Sladko Jezusa imé,
Tej, če kaki greh ga peče,
Lehko grata mu sercé.

8. Jezus, daj mi tvojo gnado,
Ti mogočni božji Sin!
Naj mi gre celo v navado
Sploh imeti tvoj spomin.

9. O posvetne vi norosti!
Lahko vas celo predam,
Če le Jezusa sladosti
V serce zadobiti znam.

10. Žalost mi celo premine,
Nič mi ni želeti zdaj;
Poln od Jezusa sladine
Že imam nebeški raj.

V vzgled bodi iz tretjega oddelka: »O ženitvi za moške.«

Tvoja, dar' je postni petek,
Od bolenja ma začetek;
Dar' pa velki god pozdravi,
Te si moč nazaj popravi.
Tvoja rada bo sedéla,
No koražno ti velela:
Ded nemarni! hitro beži,
No mi to no to postreži.
Tvoja s pojbami de jela
Časi kako medlo kašo;
Dar pa sama nede mela,
Bo nagnala je na pašo.
Prišla bo ti ena Gradčka,
Kera nič ti nima dati,
Te 'ta rekla pes no mačka:
Srečno zdaj ostante, Mati!
Sreča pa prijagala
Tebe skoro bo k nevesti,
Kera bo pomagala
Tvoj ovseni kruh pojesti.
Dar si tvoja zobe šteje,
Skoz le pravi: Eden, dva,
One pa neznano kleje,
Da nikol so ne doma.

Tretja bo ti zdaj nedelja
Dala, kaj so tvoje želje,
Z ženoj bota vkup sedela,
Kak mesarski pes no tele
Tvoja žena bo ti jaka,
Prav, da tebe bo dobila,
V enem leti dva dečaka
Bo ti srečno porodila.
Tvoja malogda oprana,
Černa hodi, kakor mor,
Zobe skoro ma, ko brana,
Vunja pa, ko sam dihor.
Tebi dragi gospodar!
Edna roko že tiši,
S kere lubi božji dar,
Vsako vuro vun diši.
Ti če negda boš oženjen,
Te se bo godila čuda:
Kamen bo iz mesta ganjen,
No letela neka gruda,
Malo zakonske dobrote,
K tebi ta se posadi:
S tvoje plantave sirote
Zlo se božno vun kadi.

Njegovi molitveniki: »Jesus moje želje«, »Pobožnost sv. Alojzija« in »Angel varuh« so pisani v gladki in pravilni slovenščini.

Peter Danjko (Dainko) (1787—1873),

porojen 23. sept. 1787. pri sv. Petru poleg Radgone, v duhovnika posvečen 1813. leta, kapelan v Radgoni, dekan v Veliki Nedelji, častni kanonik mariborske škofije, umrl 22. februvarja 1873. leta zlatomašnik v pokoju.

Med najmarljivejše pisatelje slovenske, ki so na Štajerskem budili narodno zavest, se mora prištevati Peter Danjko, ki je kot marljiv slovenski pisatelj v raznih strokah bogatil slovensko slovstvo.

V prvi četrtinki tega stoletja so se začele pri raznih narodih — slovanskih in neslovanskih — zbirati narodne pesni. Radi tega ustanovilo se je tudi na Dunaju društvo, ki je začelo zbirati narodne pesni v Avstriji živečih narodov; vlada sama je podpirala to podjetje. Za vsak napredek vneti Danjko, krivo razumevajoč stvar, se je lotil tega posla in izdal knjižico:

1. Sto in petdeset posvetnih Pesmi. Radgona 1827. Danjko pravi v predgovoru, da

»Na povelenje sekretera igranjske dryžbe nizoesterajskega kralyvanjskega svétnika, gospoda Jožeřa od Sonlaitnara sem tyde jaz ne nikakega tryda maral, naše Slovenske narodne

pesmi, tak dobro pobožne, kak tydi posvetne, zred pevoglasi, kere je Andreaš Šef spisal, spraviti, keliko potrebno, pobolšati ino na sgorah povedano igranjsko dryžbo poslati. Vsim, keri so mi pri totemi pesmospravljanji bili na pomoč, rečem mojo dužno hvalo, posebno duhovnemi Antonji Korošaki, keri so mi vse Volkmajarove pesmi v' roke spravili, ino kere sem, keliko njih je cesarsko-kralovsko predno pregledišе knižno dovolilo, tydi vu mojo sbirko vsel. Tydi vsem pevzom, keri ſo na mojo prošnjo is vnogoterih stranov eden drygega primarili, k' meni priti, ino svoje pesmi dati sapisati, povem mojo serčno hvalo. Da pa si tote pesmi vsaki Slovenez tydi v' rokah imeti želi, sato sem skerben bil, nje tydi na svetlo dati.

Izprevidi se torej iz tega predgovora, da so napevi in pesni zložene »ad hoc« ter tu pa tam popravljene; narodne pesni v pravem pomenu torej niso; napevi pa pesmarici tudi niso pridejani.

Da se pa vidi, kako se je v začetku tega stoletja »pesnikovalo« ob nemški meji, naj se tu natisnejo tri pesni, namreč »Kmetički stan« (v odlomku), »Mlatitba« in »Mladenec na svojo deklič«.

Kmetički stan. (9 kitic).

1. Poštenja si vreden, o kmetički stan!
Ne z' veliko hvalo potreben si zvan;
  O, kaj bi začeli na sveti lydje,
  Či ne bi blo kmèta, ke dela za nje.
Brez hrane bi červ te (ne?) človek no vtič,
Vsi stani na sveti bi prišli na nič;
Kaj koli kom treba, od kmeta dobi,
Od njega vsa stvar ino človek živi.

9. Kmet tryda ne mara, pobožno živi,
No s' prošnjo od Boga pomoči dobi,
  Naj celi den dela preveno (!) vesel
  No naj bi tak sebe, no druge živel.
Vse svetke, nedele, kmet zvesto časti,
Naj tydi za dyšo svoj strošek dobi.
No zato pošteni je kmetički stan,
Po božji mudrosti tak dobro zebran.

Mlatitba.

1. Puna snopna glava	Mlatmo le,
Sladko zernje dava;	Copkajmo,
'Z njega mamo dar	Mlatmo le,
Mi no vnoga stvar.	Copkajmo,
Zato le,	Mlatmo,
Copkajmo,	Mlatmo!

2. Kdo če kryhec jesti,
More snop prinesti
Ino s' cepmi rad
'Z njega tepsti sad.
Zato le id.

3. Kdo pa rad ne dela
Marno kakti čela,
Tydi nič ne mej,
Ino naj ne jej.
Zato le id.

4. Kda se že domlati,
Te je šega djati
Nam gybance v' peč,
Kryh no bravskih pleč.
Zato le id.

V pesmarici se nahajata tudi pesmici »Mladenič na svojo deklič« ter »Deklič na svojega mladenča«. Druga pesmica je jako prozaična in hvali mladeniča samo radi tega, ker je petičen. Mladenič je mnogo bolj idejalen, ko poje:

1. Draga moja lybica!
Kda na te le zmislim ja,
Se vu serci veselim,
Od veselja ves gorim.

2. Zlate lastnosti imaš,
No se zaderžati znaš,
Tak da meni razvi te
Nega dragše lybice.

3. Kda te koli vidim ja,
Te si pripodobna vsa
Belemi golobici
V oblačili tvojemi.

4. Tvojo oko čisto je
Kak nebeške zvezdice,
Tvoj pogled priatelni,
Kak bi bil on angelski.

5. Vyjsta no obličje vso —
Tebi rečem slobodno —
Se mi smeje, liki cvet,
Kda najlepše je odet.

6. Tvojo dobro serčece
Ino tvoje misli vse
Se mi zdi, da vidim ja
Pune straha Božjega.

7. O predraga lybica,
Bodi le preueno vsa,
Kak sem tebe zdaj vesel
Tvoje kreposti popél.

8. Ino či ostaneš ti
V' žitki tak nedužnemi,
O kak srečna bodeva,
Či va se zaročila!

Pobožne pesni je Danjko izdal v pesmarici z naslovom:

2. »Sto cirkvenih ino drugih pobožnih Pesmi.«

V prvem predgovoru razlaga Danjko svoj pravopis, v drugem pa pravi:

»Nikaj dragi Slovénec! ne lübiš v' tvojemi narodi več, kak pobožne pesmi. Kak hitro se v jutro zbüdiš, se tvojo serce še veselo v' pesmah glasi. Niedna najvekša vročina letnih dnevov, niedno naj težešo delo, ne premore tebe zaderžati, ki se ne bi zmes popéval. Celi dén, in še večer, kda ves trüden od opravila na polah, po travnikih ino med vinogradi domo greš, se pajdašiš k' tvojim továroom, ino is serca vesélo popévajoč ideš po poti. Koliko kolikrat na té, dragi z' malim dovolen 'Slovenec! smislim, kak si ti pri

svoji živini ino vu vsemi tvojemi teškemi stani veséli, se mi zdi, da pobožnega krala Davida v Izraeli vidim ino péti čüjem.

Teliko več, moj Slovenski priátel! si pri tvojih pesmah vse hvale vreden, ki išeš le s' lepimi pobožnimi pesmami sebe in svojega bližnega v' düši veseliti ino k' večnemi sveličanji ravnati.

Iz radosti proti tvojemi pobožno veselimi serci, sem niêdne protivnosti ino nikakega trüda ne maral, pesmi, kere naj rajši peješ, zebrati, keliko potrebno, pobolšati, ino v' nazočni knigi natisnjene tebi sporočiti. Pej je s' vüstami inu sercom, ino kaj v' njih Božjega navüka najdeš, po tem se zaderžávaj, te bode tvoja düša v' Bogi veséla na veke.

Za vzgled bodi:

»Romarſko ſlovo pri Marii celſki na sgornem 'Shtajerſkem«.

1. Sdaj mi ſlovo vsememo,
Domo ſe napotimo,
Zhi vezh ne mo ſrezhe meli,
Da bi v' toti zerkvi peli,
'Sproſi, o Maria! nam,
Naj ſe bomo vidli tam
Vu nebeſhkem kraleſtvi
V düſhnemi svelizhanji.

2. Kda na ſveti revni mi
'Smo sajeti v' shaloſti,
Naſhe proſhnje k' Bogu noſi,
Boshjo miloſt sa naſ proſi,
'Sproſi, o Maria! nam id.

3. Kda ſe koli grehov mi
Najdemo okrivljeni,
Te nam proſi odpüſhenje
Ino düſhno veſelenje.
Sproſi, o Maria! nam id.

4. Kda na ſmertni poſteli
Vu teshavah bomo mi,
Proſi Boga Sina v nebi,
Naj dobimo mir vu ſebi.
Sproſi, o Maria! nam id.

Deset let pozneje se je trudil pošteno, da bi prosti narod slovenski naučil pisati in čitati; v ta namen je 1816. l. v Radgoni izdal knjižico:

3. »Začetek vučenja Slovenskega po nedelah«.

V oni dôbi so v raznih pokrajinah slovenskih poskušali namesto bohoričice uvesti slovenskemu jeziku primernejšo abecedo; tudi Danjko se je lotil tega posla. Da bi razširil svojo abecedo, izdal je 1824. l. v Radgoni knjižico:

4. »Abecedna knjižica na hitro in lehko podvučenje Slovenskega branja«.

Da bi širše kroge seznanil sè svojimi črkami, izdal je 1824. l. slovnico z naslovom:

5. »Lehrbuch der Windischen Sprache.«

V predgovoru pravi, da je slovnico spisal v narečju severnih pa vzhodnih štajerskih Slovencev, katerim prišteva tudi ogrske Slovence iz gornje Železne Stolice; Slovence iz dolnje Železne Stolice prišteva Hrvatom, iz južne ter zahodne Štajerske pa Kranjcem in Korošcem.

Sklanje razločuje štiri: „*rak*", „*riba*", „*reč*", ‚*leto*"; sprege tri: „*delam*", „*grizem*", „*vučim*". Drugi del slovnice, namenjen v čitanko, obsega reke, pogovore, smešne in resne povesti, uganjke, prislovice.

Slovnica je urejena pregledno in spretno in se za one čase odlikuje po jedrnatem in krepkem zlogu.

Tu bodi v vzgled nekoliko besed: *áškerc* = Tuchabschnitzchen; *bojak* = Pathe; *grajanec* = Anrühmer; *hotiv* = Wohllüstling; *kartač* = Bürste; *nedug* = Unschuld; *oli* = olje; *prstoy* = prstan; *sedlak* = jezdec; *svilar* = Drahtzieher; *štacun, -a; gnezda, -e* = gnezdo; *podperda* = prepelica; *svetija* = svetnica; *teja* = senca; *deklič, -i* = deklica; *dvojčet, -i; pošteje* = spoštovanje; *vreče, -a* = vreča.

Precejšnje število samostalnikov je navedenih z drugim spolom, nego so navadni v pismeni slovenščini.

Danjko navaja v svoji slovnici »Lehrbuch der Windischen Sprache« str. 88: *bryn, -a* = der Balken nam. bruno; *dlan, -a* = die flache Hand nam. *dlan, -i*.

Pa ne samo za duševno nego tudi posvetno blaginjo slovenskega naroda se je marljivo trudil s tem, da je izdal dvoje prostemu kmetu namenjenih knjig, namreč:

6. »Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi.« Radgona 1824.

V prvem predgovoru uči pisatelj svoj pravopis, v drugem pa uvaja ubožnega, pa poštenega kmeta Izidorja, kako bi lepo napredoval in učil svoje otroke in sosede. Ta pouk se vrši v 130 kratkih sestavkih, n. pr.: 1.) Popevajoči škerlec, 10.) Pridoča vihta, 20.) Zima, 30.) Stüdenec na poli, 40.) Lepi ino dobri dušeči cvet, 50.) Kokodačeča kokoš, 60.) Ne solena hrana, 70.) Šumeči potok, 80.) Mesec in sredonoč, 90.) Namalano sonce, 100.) Razvržen mravlinovec, 110.) Kervna žila, 120.) Lovlenje slepih miši, 130.) Noč po žetvi.

Zadnji oddelek se konča tako-le:

Izidor:

O tiha, lehka, sladka večnost ti,
Na te se moja duša veselí.

Žena:

O večnost! sladko vujpanje si tí,
Na te se moje srce veselí.

Oba:

Le skoro vzemi naj vu sveti raj,
No Angelsko obličje nama daj.

Leta 1831. je izdal:

7. »Bčelarstvo« (Čelarstvo).

V kratkem, dve strani obsegajočem predgovoru hvali Danjko korist čebeloreje. Nastopna stran ima Danjkov pravopis. Vsebina knjige je navedena v 500 vprašanjih na XXIV straneh; na koncu zadnje strani vsebine, ki jo pisatelj imenuje »vujetek«, je natisneno: »S' pismencami pokoj. Andr. Lajkama naslednikov vu Gradcu«.

Knjiga je razdeljena na šest »glav«, na koncu je na enem listu naslikanih 10 obrazcev čebelorejnega orodja.

Če Šafařik, navajajoč naslov pri izrazu »vſakega ſtrana« pristavlja opombo: *soll wohl heissen*: »ſtana«, se moti, kajti Danjku rabi beseda *„stran, strana“* gen. masc. za *„kraj“*. Na strani 5. vpraša pisatelj: *„So za čelno rejo vsi kraji ednako dobri?“* in odgovarja: »Ne! Sicer je nieden stran ne tak neroden, da ne bi v' njemi zelinje, zasadinje, germovje ino drevje raslo, is kerega rož ino cvetov čele svoj med brati znajo; le pa so neki strani s' takim rastlinjom bogateši, zato za čele bolši, kak drugi.«

Nastopno vprašanje se glasi: *„Keri so toti strani?“*

Da se je lotil spisovanja tega dela, opravičuje s tem, da se za kmete zelo splača trud, ki se ima s čebelami, in ker je zelo zanemarjena ta stran »deželskega gospodarstva«.

Jako marljivo in spretno je sestavljal in spisoval knjige nabožne vsebine, namreč: 8) Evangeliomi na vse nedele in svetke (1817); 9) Veliki Katekizmus (1826); 10) Listi ino Evangelji (1826); 11) Svetega pisma zgodbe (1821, 1826); 12) Opravilo sv. meše (1829); 13) Molitve za katolške keršenike; 14) Sv. križni pot (1829); 15) Božja služba keršanske mladosti (1830); 16) Knjiga pobožnosti.

Spisal je tudi nemško-slovenski slovar, ki je bil uže za natis dovoljen po cenzuri 1832. l., pa ni zagledal belega dne. Potem pa je umolknil in skoro popolnem opustil pisateljevanje; samo v »Drobtinicah« 1862. leta se je oglasil s sestavkom: »Štajerski Jeruzalem.« 192—198.

Dr. Josip Pajek omenja, da mu je poslal g. Slekovec rokopis: »Hodierni Vinidi in Styria sermonem conferentes cum antiquissimo Glagolita Cloziano ..... a Petro Dainko ad Magnam Domenicam Décano 1836« in »Mali Vinogradnik ali rednik vinskih goric« 1844. »Knjiga, pravi Pajek, je zanimiva zavolj slovarja.«

Vzrok temu, da je utihnil, nahaja njegov življenjepisec[1]) v tem, ker ga je prê ujezilo, da njegovega pravopisa niso vsprejeli vsi Jugoslovani; tudi mu očita, da se je nasprotnikom vrgel v naročje, in da se ne sme nič več pričakovati od njega.[2])

Temu nasproti se pa mora priznati, da je blizu dvajset let z nenavadno marljivostjo delal v raznih strokah slovenskega slovstva: pisal je molitvenike, slovnico in knjige narodnega gospodarstva; to je tem večja zasluga, ker je v onem času skoro samotež oral slovensko ledino na Štajerskem.

V danjčici so pisali tudi:

Davorin Véršič, porojen 1779. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, umrl 1850. l. v Radgoni, je prevêl iz nemščine molitvenik: »Duhovni varuh za mladost.«

Anton Lah (1803—1861) iz Jarenine, umrl kot župnik v Lembahu, je prevêl Schmidtovo povest »Das hölzerne Kreuz« z naslovom: »Leseni križec.«

Vido Rižner (1793—1861) iz Ptuja, duhovnik v kaznilnici karlovski (Karlau), umrl župnik v Gnasu na Štajerskem, je tudi pisal v danjčici in izdal dva molitvenika: *a)* »Nabirki za mlade Kristjane« I. del (II. del ni zagledal belega dné) in *b)* »Katolška mešna Knižnica«, natisnena 1828. in 1831. l. Pri prevodu knjige: »Sveti četiri evangeliji« sta mu pomagala Koloman Kvas (Quass) in Anton Murko.

Anton Šerf (1798—1882) iz Radgone, kapelan pri Veliki Nedelji in naposled župnik na Svetinjah.

V danjčici je izdal:

1.) »Pad no zdig človeka«. Gradec 1832; 2.) »Predge za vse Nedele no Svetke«. Gradec 1835.

Na drugi strani naslovnega lista je v nemškem jeziku podeljeno dovoljenje sekovskega škofijstva, da se knjiga sme tiskati. Na tretji strani je naslov ponovljen

[1]) »Kres« 1881, 475.

[2]) Razlagova »Zora« 1852, 130.

s tem, da je tiskano v prvi vrsti: »Nedelni Del«, da je izpuščena peta in šesta vrsta in da je uvrščeno:

I. zvezek, / zderžavajoči: / Predge od perue Adventne nedele do sledne / nedele po Vyzmi.

Tudi je natisneno drugo geslo.

Prvi zvezek sega do 256. strani, drugi do 480. Zadnje besede zadnje strani so: »Zdravi ostante! — Anton Šerf, kapelan.«

Poleg dovoljenja sekovskega škofijstva pa je pisatelju na peti in šesti strani Peter Dainko, tehant, šolnega okraja priglednik ino farmešter, pripisal to-le priporočilo:

»Shrani toto postavno besedo sebi no svojim sinom na veke«. Eksod. XII. 24. — Jas sem nazočne predge pazlivo prebral ino najšel, da so skerbno po bogoslovnih postavah sporedene, ino nič nezaderžijo, kaj bi katolškim vernim ino zaderžavanskim navukom, cirkvenim ino deželskim zapovedam bilo zopertno ino razkolno; dosti več se more povedati, one so lepi cuetni sbori naj sveteših navukov našega Gospoda Jezuša Kristuša, blaženih apostolov, ino cirkvenih očakov, pune svetiga duha ino močne človeki na podvučenje ino pokoro, na časno no večno srečo. — Beri, veri ino zaderžavaj nje zato vsaki rad, ne samo za se, temoč tudi drugim, namjreč, či se je tvoj brat (bližnik) pregrešil, pojdi (z' Božjo besedo) k' njemi, ino mu njegov pregreh med sobo ino njim oponosi. Mat. XVIII. 15. — Pripovedavaj (Božjo) besedo, nadstoj prigodno, nezgod karaj, prosi, kregaj, vu vsemu poterplenji ino navuki. II. Tim. IV. 2. — Ne pozabi jočečih odžaluvati. Sir VII. 38. — Molte eden za drugega, naj bote zveličani. Jak. V. 16.

Na dragočestnih nemških križnikov predni ino tehantiski fari S.S. Trojice pri Velki Nedeli 10. den Majnika 1833.

Pisatelj, ali kakor se podpiše Šerf — »zložitel« je spisal ta-le predgovor:

Nagajaven beratel!

Moj vyk je ne moj. Ivan. VII. 16.

S' tem jas, dobrovolen beravec! celi letni tok predeg, v' nedelnem no svetešnem deli, s' pridavkom na neke potrebneše priložnosti, tebi v' roke dam. Pri zlaganji totih predeg, ednako kak pri sedmeh postnih, kere so lani v' Miholšeki na svetlo prišle, si jaz nečem nikakše hvale, časti ali zaslyža iskati; kajti jas moram očivestno obstati no rečti: »Moj vyk je ne moj«, Ivan. VII. 16, temoč tistega, kerega besedo jas oznanyjem. Moja skrb no mojo delo pri spravljanji totih knig je edino samo bilo, postavlenje vseh potrebneših verskih, zaderžavanjskih no vadbenih navykov, iskanje no odvzetje 's svetega pisma, cirkvenih očakov no drygih dobrih knig priličnih mest za poterdenje postavljenih glavnih vykov, ino njihovo primerno no priležno vkypzestavljenje v' celino, naj bi prave hasnovite knige mojim slyžebnim tovarišem no vsem vernim beratelom v' roke dati mogel.

Z Bogom! Spisal pri velki Nedeli na samo pepelnico 1833.

Ivan L. Šmigavec (Šmigoc) (1787—).

Šmigavec se je narodil dné 6. junija l. 1787. v Gruškovcu, v župniji sv. Barbare v Halozah; gimnazijo je menda pohajal v Varaždinu; 1811. l. je bil pravoslovec II. tečaja, modroslovje je tedaj dovršil 1808. in 1809. l.

Štajerski stanovi so razpisali 1811. leta natečaj za profesuro slovenskega jezika na graškem liceju; poganjali so se zanjo Ivan Šmigavec, Ivan Primic iz Kranjskega in Fr. Cvetko, bogoslovec II. tečaja. Predlagan je bil na prvem mestu Šmigavec, ker mu je bila znana štajerska slovenščina od mladih nog, ker je v njej uže poučeval in ker je bil spisal slovnico, katero je bila uže odobrila cenzura; vender je dobil profesuro Primic.

Omenjena slovnica ima ta-le naslov: »Theoretisch-praktische windische Sprachlehre.« Gratz 1812.

Knjiga je posvečena Ignaciju grofu Attemsu. Matjašič misli, da je Kvas, bivši učitelj slovenščine na graškem liceju, pri izdelovanju te slovnice pisatelju mnogo pomagal.

Omeniti je to slovnico, ker ima mnogo vaj za prevajanje; opira se na Kopitarjevo slovnico in se ozira tudi na štajersko-slovensko narečje; berila pa ima premalo, morda radi tega, ker ima več berila slovnica Primčeva. Znano je, da so takrat v Gradcu živeči slovenski pisatelji vzajemno delovali in med seboj obzir jemali na spise, ki jih je spisal ta ali drugi.

Anton Krempelj,

por. v Črešnjevcih pri sv. Petru blizu Radgone 1790. l., je latinske in bogoslovske šole pohajal v Mariboru in v Gradcu, bil v duhovnika posvečen 1814. l., služboval za kapelana na Svetinjah blizu Ljutomera, v Ormožu, na Ptuju, bil župnik pri sv. Lovrencu 1827., v Mali Nedelji od 1836. l. dalje, kjer je umrl 20. dec. 1845. l.

Uže kot bogoslovec je začel Krempelj pisati pripovedke in zlagati pesni. Ugodno je nanj uplival župnik Jaklin na Svetinjah, s katerim se je vsak dan vadil jedno uro v slovenščini.

V Ormožu službujoč je zložil pesen »O štirih letnih časih« pa tudi »Pesni za vse nedelje po evangeljih«; jezik je okoren in hrapav.

Ko je slavil tristoletnico šentlovrenške fare, je sam imel slovesen govor in ga potem razdelil natisnenega med prosti narod. Tu je spisal in izdal tudi »Molitvenice« srednje velikosti za ljudstvo; 1833. l. je izdal »Življenje svetnikov«; v Mali Nedelji je spisal »Male molitvenice«, »Slovenske predpise za učence«, »Slovenske propovedi« I. tečaj; 1844. leta so bile izdane »Evangeljščine s kratkimi nauki« (Sveti nedelni in svetešni Evangelji, z kratkimi ez njih izidočimi navuki, 1843).

Obširnejše delo njegovo je: »Branje od tih v kmetičke kalendre postavlenih in nekaterih drugih Svetnikov«. Gradec 1833.

Marn l. c. navaja v vzgled zloga odlomek o Cirilu in Metodu, ki se končuje tako-le:

> Nemci so nas Slovence od negda čertili in še zdaj nas čertijo; ali zahvalmo milostivnemi bogi, kaj je našemi narodi poslal razsvečene moži, keri so naše predstarše vučili to vero, v keri se pravi: Mi preganjanje trpimo ino prenesemo, drugi nas preklinjajo ino mi prosimo.

Najvažnejše njegovo delo so

»**Dogodivščine štajerske zemlje.**«

Knjiga je razdeljena v štiri zvezke in v osem »pretekov«, namreč: 1. od prvega znanega oblidovitenja do rimske oblasti; 2. do preselitja narodov; 3. do Karola Velkega; 4. do Leopolda Markeža; 5. do cesarja Maksimiliana; 6. do Ferdinanda II.; 7. do Jožefa II.; 8. v čase avstrianskega cesarja Ferdinanda I. 1843. l.; knjiga ima devet slik, med temi je n. pr. Samo, Karol Veliki, Jožef II.

Vsakemu »preteku« je pridejal pesmico, ki se naslanja na tvarino dotičnega oddelka.

Druga kitica pesni k prvemu oddelku slôve:

Že z veseljem si Slovenka
Kopa, orje njivice,
Vseja si ta luba ženka
Proso, oves, ječmen v nje;
Setvo rodovito zrase,
Že zoriti se hiti,
Kak te beložute klase
Spevajoča si gledí.

Navel je tudi vire, po katerih je spisal svojo knjigo, n. pr. Muharja, Povodna, Rojka; njegovi viri in njegove zgodovinske znanosti niso zadoščale, da bi bil spisal znanstvenim zahtevam primerno zgodovino. Vender pa se je njegova knjiga mnogo čitala celo med prostim narodom in je pomagala vzbujati narodno zavest.

V »Novicah« je razglašal pesni in prislovice štajerskih Slovencev od 1844. l., št. 10, do 1848. l. in jim pošiljal pesmice, n. pr. »Zadovoljni kmetič.«[1])

V »Novicah« 1843. leta koj v začetku, št. 23, je priporočal gajico in z veseljem pozdravil »Novice«.[2])

Slovenščina Krempljeva ni bila uzorna, posebno v skladnji ima mnogo neprimernega, vender se pa nahaja marsikak lep izraz iz štajerskega narečja v njegovih spisih; znana je Prešernova »pušica«:

Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje;
Duh preonemčeni slab, vóljni so kremplji bili.

vender pa moramo reči, da je ta sodba preostra.

[1]) »N.« 1844, 18.

[2]) »Iz dolniga Štajerskega« se zòve dopis in končava takó-le: »Bog živi Štajerce, Korošce, Krajnce in Horvate, vsi smo od edne slovenske matere.« Dopisoval pa je v »Novice« tudi o gospodarskih rečeh, glej »N.« 1844. str. 200. Pesen: Mladletje »Sl. Bč.« III. 153.

Stanko Vraz (1810—1851),

porojen dné 30. junija 1810. leta v Cerovcu v ljutomerskih goricah na Štajerskem, pohajal je početne šole v svetinjski župniji, potem v Ljutomeru, kjer je bil njegov ujec, učeni Mihael Jaklin, za župnika. Domače ime rojstni hiši je bilo »Pri Korošcih«. Latinske šole je pohajal v Mariboru od 1824. l.; modroslovske in pravdoznanske v Gradcu, kamor je prišel 1833. l. L. 1838. se je preselil v Zagreb, uredoval »Kolo«, bil tajnik »Ilirski Matici« in umrl 24. maja 1851.

Doma v rojstnem kraju je slišal od starih ženic raznovrstne pripovedke in pravljice. V Gradcu se je v družbi izbornih mladih Slovencev Miklosiča, Cafa, Murka, Košarja, Trstenjaka navdušil za slovensko slovstvo. Z Jakobom Šokličem z Gorenjskega, ki je bil pozneje profesor na lvovskem vseučilišču, in s Trstenjakom je čital Shakespeare-a, Byrona in Lamartina.

Od 1833. do 1839. l. je marljivo nabiral slovenske narodne pesni in je v ta namen prepotoval Kranjsko, Koroško, Štajersko in Ogrsko; uže 1833. l. jih je nabiral v domačem okraju, 1834. in 1837. l. po ostalem Štajerskem, Kranjskem, 1838. l. po zahodnem Ogrskem. Lepo opisuje to potovanje v pismih Dragojili Stauduarki. Plod tega nabiranja so:

Narodne pesmi ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugàrske. Skupio i ne svět izdao Stanko Vraz. U Zagrebu. Ilir. nar. tiskarna Dr. Ljudevita Gaja. 1839. XXVI, 204.

Knjiga obsega 15 davorij, 95 balad in romanc in štiri dodane; nabral jih je deloma sam, nekaj jih je vzel iz »Kranjske Čbelice«, nekaj so mu jih drugi nabrali, n. pr. J. Muršec, M. Prelog, Prešern, M. Kastelec, D. Trstenjak, J. Košar, Rudolf Gödel, V. Šparovec, N. Leskošek, J. Varga, St. Soldatič, Ant. Rudež, Urb. Jarnik, Fr. Cene. Knjiga je posvečena Vuku Štefanoviću Karadžiću in ima dva predgovora; v prvem, »ilirskem« navaja izdaje narodnih pesnij raznih slovanskih plemen, pričenši z Andrijo Kačićem - Miošićem in končavši s slovenskimi izdajami, katerih ne more odobravati; radi tega pravi:

»Odlučio sam, da sastavim jedno zàrcalo, u kojem će poleg mogućnosti sakupljene biti sve zrake narodnoga života gornjih Ilirah.« Izvolil si je načelo narisati obraz Slovencev »bez ikakva umětna bělila ili rumenila«.

V drugem, slovenskem predgovoru, pisanem v bohoričici — knjiga je inače tiskana v gajici — se zagovarja, zakaj je tiskana v gajici, in zakaj prvi predgovor v ilirščini.

Te narodne pesni so bile neprestane spremljevalke in učiteljice tudi njegovim izvirnim poezijam; priznava tudi sam. da se je njegova vila odgojila v vrtu narodne poezije. V Gradec prišedši je začel sam pesni zlagati ali pa prevajati iz tujih literatur, k čemur ga je najbolj navajal Miklosič; njegovi pesniški prvenci iz let 1833 —1835, pozneje predelani na »ilirski« jezik, so vsi ilirskega duha: hrepenenje po rojstvenem kraju in po veselju prve mladosti, želja, da pomaga zaničevani domovini, slasti in bolečine prve ljubezni. Ti prvenci se nahajajo v Dělih II. *b*, Gusle i tambura; n. pr. »Prvi razstanak«, »Izpovest«, »Barba«, id.

Snoval je daljšo epsko pesen, ki bi imela biti vrstnica Prešernovemu »Krstu«; to je sam poročal Prešernu, omenjajoč, da mu mera dela težave. Kaj bi bila utegnila opevati ta epska pesen? Dvoje obširnih pesnij nahajamo v njegovih »Dělih« (III.), z naslovom: »Babji klanjac, istinita poviest u šest razdielah« (god. 1839) in »Bjelotinci« (ulomak) istotam; prva pripoveduje, kako so junaške Slovenke potolkle ljute Madžare v neki soteski v ljutomerskih goricah, druga pa, da je gospa Živa, posestnica grada Belotinskega, izgubivši deset sinov, pozneje porodila Radka in šla svojo tugo tožit »ljekaricam plavokosim vilam«.

Nameraval je Vraz za bolj izobraženi del slovenskega naroda »Kranjsko Čbelico« nadomestovati z enakim podjetjem — z »Metuljčkom«, in je ta namen tudi naznanil Kastelcu in Prešernu; Vrazu sta se še pridružila Miklosič in Trstenjak, da osnujeta list v zvezkih, v novem češko - ilirskem pravopisu in v »štajerskem«, t. j. panonsko-slovenskem narečju.

Omeniti nam je še, da je St. Vraz zložil domoljubu Antonu Stranjšaku slovensko pesen; na prvem listu Šamperlove knjige »Navuk v peldah«, ki je lastnina mariborske gimnazije, se nahaja troje sonetov, zapisanih od Vraza; prvi je preveden iz »Slawy dcere« Kollarjeve, druga dva sta pa izvirna.

Davorin Trstenjak je 1864. leta objavil romanco »Slovenski pisavnik«, katero mu je Vraz ob ločitvi iz Gradca v Zagreb dal v spomin. A. Fekonja je našel v bogoslovski knjižnici v Mariboru zvezek v 12^{0} s pesnijo 64 štirivrstnih kitic, posvečeno nadvojvodi Ivanu, z jako dolgim naslovom.

To pa še niso vsi njegovi slovenski pesniški izdelki; kajti na svojem zadnjem potovanju je izgubil vse svoje slovenske spise iz 1832—1836. l., med njimi sonete po Mickiewiczevem načinu; to toži sam tudi Prešernu v listu z dné 19. novembra 1837, rekši:

»Računal sem, da se pridružiš mojim nazorom, in v tej nadi se mi je zdelo možno, da more slovensko slovstvo še dalje životariti. Ker se je pa to zgodilo, zapuščam od pretekle spomladi počenši nehvaležno polje, ki sem ga z vso ljubeznijo obdeloval pet let, in sem se pridružil navdušenim Ilirom in ne mislim več vračati se. S Slovenijo sem končal, posebno ker sem na svojem zadnjem potovanju izgubil vse svoje spise, ki sem jih imel od 1832. do 1836. l.«

S tem važnim pismom je utemeljen prehod Vrazov iz slovenskega slovstva k »ilirski ideji«. Ker ni čutil v sebi veselja do pravoslovja, posvetil se je povsem književnemu delu in se preselil v Zagreb. Tam je zbral svoje poezije in jih izdal z naslovom »Djulabije« leta 1840., posvetivši jih svojemu prijatelju Ljudevitu Vukotinoviću; nastopnega leta zvezek poezij: »Glasi iz dubrave žerovinske«, posvečene hrvatski pisateljici »Dragojili«, in 1845. l. »Gusle i tambura«.

Po vzgledu češkega časnika: »Časopis Českého Museum« osnoval je 1842. l. z Dragotinom Rakovcem časopis: »Kolo, članci za literaturu, umětnost in narodni život«, v katerem je sam napisal mnogo lepih sestavkov o estetiki in kritiki, od 1847. l. mu je bil tudi urednik.

Dopisoval je tudi v razne liste.

»Matica Ilirska« je izdala njegove spise z naslovom: »Děla Stanka Vraza« v četirih zvezkih: I. »Djulabije« 1863. l.; II. »Glasi iz dubrave žerovinske«, »Gusle i tambura«, »Razlike pěsme« 1864. l.; III. »Izvorne pěsme«, »Razlike pěsme«, l. 1866; IV. »Prevodi« 1868. l.

Natančno preiskavanje teh del spada v zgodovino hrvatskega slovstva; tu zadošča, da se pove vsaj njih glavni obsežek in pomen. Turška beseda »Djulabija« pomeni po Vrazovem razlaganju neko vrsto sladkih, dišečih jabolk in so »ljubezne ponude za ljubicu«. Pesni se delé v štiri dele in v uvodno pesen »Razlog«, vsak oddelek pa obsega več štirivrstnih pesmic in nas spominja Prešernovih sonetov, Juliji namenjenih; početek je dovršenejši od konca; zložene so od 1836. do 1841. l. Razven ljubezni do drage pa opevajo »Djulabije« tudi domovino, otožno razmišljujejo slovensko zgodovino in hrabré Slovence na Koroškem in Kranjskem na vztrajno delovanje.

»Glasi iz dubrave žerovinske«, nazvani po občini Žerovinci, kamor spada Cerovec, rojstni kraj Vrazov, obsegajo balade in romance; sam jih imenuje »povêstice«. — »Gusle i tambura« ima štiri oddelke: *a)* »Prvo listje«, *b)* »Cvêtje i voće« (sadje), *c)* »Izza mora«, *d)* »Povêstice«; v »Prvem listju« nam razlaga svoj pesniški razvitek, v »Izza mora« spleta svoji dragi sestri Anki ogrljek iz alemov (dragih kamenov) lepoznanske književnosti slovanskih (češke, ruske in poljske) in neslovanskih literatur (angleške, francoske, španske in italijanske književnosti). »Razlike pjesme« obsegajo »Sanak i istina«, 27 sonetov, gazele, različite pjesme, povjestice, »Komare in obadove« = satire na ondašnje pisatelje, »Ose« = politično-satirične pesni proti Madžarom. Prevajal je iz raznih jezikov: iz slovenskega »Ilirijo oživljeno«, iz češkega nekaj kosov kraljedvorskega rokopisa in »Blago« Erbenovo, iz ruskega od Homjakova, Jazykova, Lermontova, Puškina, Venetianova in Žukovskega; iz poljskega od Mickiewicza in Magnuszewicza; iz angleškega od Byrona, Cowleya, Goldsmitha, Herricka, Hume-a, Th. Moore a; iz italijanskega od Orossi-a in Maffei-a.

Vraz je torej dobro poznal duševno gibanje zapadne Evrope, pa vender ni slepo posnemal tuje romantike; zametaval je njih slabosti in si osvajal njih kreposti, n. pr. občno človekoljubje; posebno je bil zvest Byronovemu duhu; našemu romantiku je nada boljših časov slovanskih prva voditeljica. in njegova muza je skoz in skoz lirična.

Najvažnejše so za nas Slovence uže omenjene »Narodne pěsne ilirske«; med davorijami je 6 štajerskih, 10 kranjskih; med baladami je 64 štajerskih, 5 ogrskih, 22 kranjskih in 7 koroških; pri nekaterih je zaznamovan kraj, kjer so bile zapisane.

Z velikim veseljem jih je pozdravil Čelakovský, ki je deset pesmic s slovenskim tekstom in češkim prevodom objavil v »Časopisu českého Museum« 1840. l.

Ta knjižica je za nas Slovence slovstveno-zgodovinske imenitnosti, ker je prva v gajici natisnena slovenska knjiga; tudi so pesni tiskane vernejše in korektnejše nego v drugih zbirkah narodnih pesnij.

Obširna je njegova zapuščina; nanaša se deloma na staro hrvatsko književnost, n. pr. na Gundulića in Gjorgjića in na slovensko narodno in umetno blago. Umetno blago obsega pesnikove proizvode, polne visokega in blagega uma, pa tudi pesni drugih

slovenskih pesnikov, n. pr. Modrinjaka, Cvetka, Drag. Šamperla, Dav. Trstenjaka in drugih. »Matica Hrvatska« je podarila »Matici Slovenski« 1868. l. Vrazovo literarno zapuščino, ki jo je dobil v pregled dr. Krek; vrlo ugodno se je izrazil ta učenjak o tej zapuščini, naznačujoč jo kot »pravi repertorium« pravega našega narodnega pesništva in vrhu vsega druzega velike vrednosti za narodni ethos, slovensko bajeslovje, za narodno običajno pravo, posebno za slovansko dialektologijo id.

Vsled te ugodne sodbe je sklenil odbor »Matice Slovenske« izdati Vrazovo zbirko in izdajo izročiti Kreku samemu. Čez tri leta je odbor zahteval od Kreka vso zapuščino nazaj, in tako se je stvar odložila na negotov čas.

Sijajno brani A. Fekonja Stanka Vraza proti sumničenju, da je slovenski uskok.

Anton Janez Murko (1809—1871),

porojen 8. junija 1809. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, se je šolal v Mariboru od 1820. do 1825. l., potem v Gradcu; v duhovna je bil posvečen 1835. l.; med dokončanimi licejskimi študijami in predno je vstopil v semenišče, poskusil je nemirni talent marsikaj, da bi se preživil. Rižnerju, duhovskemu oskrbniku v Karlavi (Karlau) prepisoval je od avg. do januvarija 1827. l. po tri, štiri do sedem ur na dan svetopisemsko in slovstveno tvarino. Nato se je poprijel prirodoslovja, slušal nauk profesorja Kvasa. Iz samostana izstopil je 1830. l. Nastopili so zanj slabi časi; Ferstelnova knjigotržnica naprosi ga, naj napiše slovensko slovnico, kajti je bil na glasu, da je dobro poučen v slovenskem jeziku. V treh letih, to je od 1830. do 1833. l., je spisal slovar in slovnico, o katerih delih izpregovorimo takoj. Oglasil se je v graško semenišče, ali obotavljalo se je ravnateljstvo, sprejeti ga, ker je bil znan kot nemiren duh, kajti lotil se je tudi zdravilstva. Uplival je na dotičnem mestu tedanji škofovski dvorni kapelan Marko Glaser, da so ga vsprejeli.

Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil v semenišču adjunkt do 1838. l.; nato ga je vzel tedanji namestnik štajerske dežele Wickenburg za odgojitelja v svojo hišo, kjer je preživel tri in pol leta. Po dvamesečnem kapelanovanju je postal župnik v Stadlu na nemškem Štajerskem, nato dekan v Zavrču in naposled v Hočah pri Mariboru, kjer je umrl 31. dec. 1871. Bil je doktor bogoslovja in poslavljen z zlatim križem s krono za zasluge.

Izdal je: »Theoretisch-praktische Slovenische Sprachlehre für Deutsche.« Gratz 1832.

V predgovoru prve izdaje razpravlja na drobno, zakaj se je držal bohoričice, izogibljoč se metelčici.[1]

Leta 1833. je izdal »Nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar v dveh delih«, ki ima radi temeljitosti še zdaj svojo vrednost, in 1836. l. Volkmerove »Fabule in Pesmi«. V predgovoru pripoveduje, da sta mu pomagala pri tem delu duhovna gospoda M. Glaser in Š. Povoden na Ptuju.

Murko je bil izreden talent; žal, da je pisateljeval samo takrat, kedar je živel v nenavadni bedi in da je utihnil tedaj, ko so mu dnevi začeli teči brezskrbno. Nenavadno lepo in sigurno se je vêdel v najbolj izbrani družbi; Trstenjak je trdil opetoma, da bi se bil sijajno odlikoval — v diplomatski karijeri. Pa tudi v jezikoslovju je sodil in mislil trezno in bistro, kakor njegov rojak Miklosič.

Marko Glaser (1806—1892)

iz Ruš nad Mariborom, je služboval v kaznilnici v Gradcu, bil dvorni kapelan sekovskega škofa, od 1844. l. pa do smrti župnik pri sv. Petru pod Mariborom. Mnogo se je trudil v ta namen, da se je sedež labodskega knezoškofa iz Št. Andraža prestavil v Maribor 1859. leta. Škof Slomšek, kateri mu je bil srčno naklonjen, ga je imenoval častnim kanonikom, cesar pa ga je odlikoval s Franc-Jožefovim redom. Mnogo je storil Glaser za olepšanje župne cerkve in podružnice na Gori. Italijanske slikarje je imel mnogo časa pri sebi na lastne stroške, da so mu slikali v cerkvah.

Izdal je zraven nekih nemških molitvenikov tudi štiri slovenske.[2]

---

[1]) Pobliže o tem v »Prilogi«.

[2]) Zlagal je M. Glaser tudi nabožne pesni, ki so natisnene deloma v njegovih molitvenikih, deloma v »Drobtinicah«; iz letnika 1850 objavimo za vzgled:

»Pesem od nar slajšiga serca Jezusoviga«.

1. Na nebi no na zemlji,
Na vseh krajeh sveta
Mi v svetem zakramenti
Častimo Jezusa.
Kor: Češeno, hvaleno,
Od vseh naj ljubleno,
Presveto serce Jezus
Na večne čase bo.

2. Za nas je serce klalo,
Pred kak smo spoznali:
Vse gnade nam je dalo
V altarski skrivnosti.
Kor: Češeno id.

Janez Dragotin Šamperl (1815—1836)

iz Gomile pri sv. Urbanu blizu Ptuja, se je šolal v Mariboru in v Gradcu ter je po nemškem priredil knjigo: »Navuk v peldah«, Gradec 1836. l., in objavljal pesmice brez vrednosti v »Sloveniji«, v Janežičevem »Cvetju slovenskega pesništva«, v »Novicah« ter v »Vedežu«; opeval je sušo, kreganje, »kazavca ceste«, voznika in enake nepesniške osebe in reči.

Mariborska gimnazijska knjižnica ima jeden izvod Šamperlove knjižice »Navuk v peldah«; na prvi listek je St. Vraz zapisal sam tri sonete; drugi se glasi tako-le:

Tam v onem kraji, kjer se pašči Drava,
Da sestro Muro berž in berž objame,
Tam vidiš v lepih dolih bele hrame,
Tam sina je spočela ljubav prava.

Za slabih let že misli bistra glava,
Kak materi povrne, kar ji vzame,
Ni mi blaga zvun proste pesmi same,
Al gane to, da k Bogu vpije Slavo:

»Ah, oče, pošlji mi to dete v raje,
Naj ljubav moja s solzami ga zmoči.«
Bog milo sluša, kar hči prosi daje.

Brž anjgelca, odpošlje Ji pa sina:
Anjgel mu sklene roke, sklene oči
Ter v krilo ti pernese Dragotina.

Šamperl je umrl kot 21 letni modroslovec.

Jožef Zabukošek[1]) (1804—1870),

porojen pri sv. Petru pod Svetimi Gorami 1804. l., kurat pri svetem Lenartu pri Laškem 1839—1849., potem župnik na Bizeljskem 1849—1870, je izdal molitvenik: »Sveti križ.«

Franc Ser. Bezjak,

porojen 1. oktobra 1814. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, župnik pri sv. Marku blizu Ptuja, izdal je, ko je bil kapelan pri Negovi, molitvenik: »Marija, žalostna mati«, V. natis. Na Ptuji 1882. 8⁰. 352.

3. Krez vsakiga se smili,
Če ravno grešnik je;
Tam zgrivani dobili
So grehov smilenje.
Kor: Češeno id.

4. O Jezus, v ranah tvojih
In v serci tvojem jas
Dobim v nevoljah svojih
Narvekši trošt vsak čas.
Kor: Češeno id.

5. K tem serci pribežimo
Tej, kda nam umreti bo;
Če vredno zadobimo
Sveto rešno Telo.
Kor: Češeno id.

6. Od grehov nas očisti
Skoz svojga serca kri;
De milost znamo v tisti
Dobit k zveličanji.
Kor: Češena id.

[1]) A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

S i g i s m u n d J u v a n č i č,

porojen na Jamnah blizu Konjic na Štajerskem 1798. l., je dovršil srednješolske in bogoslovske nauke v Mariboru, Gradcu in Celovcu; po kapelanskem službovanju v raznih krajih je postal 1826. leta dvorni kapelan labodskemu knezoškofu Zimmermannu, 1834. leta kanonik in šolski nadzornik. V tem poslovanju je spisal nemško računico z naslovom: „Kurze Vorübungen, Regeln und Vortheile für das Kopf- und Zifferrechnen." Gratz 1843.

Ker mu ni ugajalo pisarniško delo, katero je opravljal s silno vestnostjo, se je 1843. leta preselil v Laški trg (Markt Tüffer) za dekana in umrl tam dné 15. januvarija 1845. l.

Izdal je molitvenik: »P r e m i š l j u v a n j e i n o m o l i t e v e n i g a K r i s t j a n a«. V Gradci 1828. 12°. 250.

J u r i j C a f, ki je v »Novicah« 1845. l., str. 31, naznanil njegovo smrt, pravi, da je ta molitvenik izšel v drugo v Celju, ne omenivši letnice. »N o v i c e« 1840. l. v priloginem listu 1. priporočajo tretji natis, ki je izšel pri Jožefu Geigerju.

J o ž e f L i p o l d (1796—1855)

iz Mozirja na Štajerskem, se je šolal v Mariboru in v Gradcu, bogoslovja pa se učil v Ljubljani. Mnogo let je župnikoval v Rečici, od koder se je imenoval sam Leopold Rečički.

Živahna leta francoskih vojsk so v njem vzbudila pevsko žilo; bil je 1810. l. kapelan domačim brambovcem in jim zložil primerne pesni, ki so se natisnile v Celju. Njegove pesni se nahajajo v Ahacljevi knjigi »Koroške in Štajerske Pesme«, pa tudi v letnikih »D r o b t i n i c« od 1846. do 1856. l.

»Drobtinice« 1846. l. imajo pesni: »T e r i c e«, »P e r i c e«; 1849. l. »P e s e m z a f l o s a r j e a l i v e s l a r j e«, 1850. leta »Z d r a v i c a s v e t l i m u c e s a r j u.«

Marn l. c. premalo naglaša, da se Lipold v svojih poezijah najrajše ozira na dnevna prašanja; takim je bil posvetil svoje »O s o l j e n e p e s m i«, (»Drobtinice« 1850), »S e d a j n i s v e t«, »P i j a n c a m ž g a n j e p i v c a m«, »O d k o m u n i s t o v«).

Op. Šest rokopisnih zvezkov njegovih pesnij se še hrani v Lipoldovi hiši v Mozirju.

Zadnja se glasi:

1. Svet misli si zlo premetén,
Od vsih strani jako učen,
Že vsak lenuh gospod če bit',
Vsak potepuh starino pit'.

2. Kar pridni so pridelali,
Se komunistam lastno zdi,
Saj pravijo, vsi bratci smo,
Kar gleštamo, je vsih blagó.

3. Kar si poerbal, tvoje ni,
To sliši tud' med vse ljudi.
Kar ti v darilo si dobil,
Boš ravno tak med nas delil.

4. Tak ubožnih ljudi več ne bo,
Vsi lehko tak bogati so.
Kar si prihraniš, pridobiš,
Zopet med druge razdeliš.

5. »Posestva tvojiga več ni,
Kakor do zdaj pod ključami,
Razločka stanov več ne bo.«
Tak komunisti hočejo.

6. Vsi so gospodje in gospé;
Kaj s tega bo, vsak lehko vé:
Kedar požerto vse blagó,
Potim sromak tud' vsaki bo.

7. Lenuh ni sjal, tud nima žet',
Kar je pridelal priden kmet;
Pokaj bi potepuh zapil,
Kar je gospod si pridobil?

8. Mestlan, teržan dost' truda 'ma,
Ki rokodeli, baranta;
Naj vživa, kar pridelal je,
Ne potepuh, ki križem gre.

9. Na kmete se zanašajo,
Da tumpci z njim' potegnejo;
Alj Bog je kmetu glavo dal,
De bo goljfijo berž spoznal.

10. Katolška vera nas uči,
De Bog talente razdeli,
Da en'mu dva, pa drug'mu pet,
Ne vsak'mu en'ga, ne deset.

11. O komunist, poberi se!
Tvoj nauk slepar iz pekla je,
Ljubezen Bog od nas želi,
Ne pa oropati ljudi.

12. Le pridno radi delajmo,
In vbogim pa pomozimo;
To nas uči keršanski nauk,
To srečnih je ljudi opravk.

Jurij Verdinek (Berdinek),

porojen v Ribnici na Pohorju, župnik pri sv. Antonu na Pohorju 1816—1817, kurat v Selih pri Slovenjem Gradcu 1817—1831, umrl v Starem Trgu 1836. l., je spisal molitvenik: »Vsakdanji kruh, prav lepe molituvne bukvice«.

Felicijan Globočnik (1810—1873)

iz Braslovč na Štajerskem je priredil Krištofa Šmida povesti in spisaval poučne sestavke, n. pr. »Čujte, čujte, kaj žganje dela«, opisal Janeza Goličnika, župnika v Grižah, zlagal pesmice za »Drobtinice« in Ahacljevo zbirko koroških in štajerskih pesnij ter sodeloval pri knjigi: »Djanje Svetnikov Božjih«.

Franc Cvetko (1789—1859),

porojen v Dornavi pod Ptujem, župnik v Lembahu, dekan na Ptuju, potem v Ljutomeru in v Mariboru.

Njegove spise homiletične vsebine je objavljal »Slov. Prijatelj« v Celovcu še v letih 1879—1881.

Franc Cvetko je v slovensko-hrvatski mešanici zlagal slavospeve visokim cerkvenim dostojanstvenikom, n. pr.: »Zdihljeji pravovernih Slovencev v Sekavski škofiji prama svojimu Visokimu Višjipastirju Ottmarju Jožefu,

vitezu od Raušer«; »Zdihljeji pravovernih Slovencev za svetim Očetom Rimskim Papom Pijom IX.«

V vzgled bodita dve pesmici:

Zdihljeji pravovernih Slovencev v Sekarski škofiji prama svojimu Visokimu Višjipastirju Ottmarju Jožefu, vitezu od Raušer.

Motto: Omnes In Charitate
Othmari Josephi Celsissimi
Oves Jesu Christi: O. J. C.

Rumenog' Sunca svitli žar
Vitez serčan Jožef Othomar
Svetjenik Velki Knezoškof!
Pridi, vodı, spasi čedo,
Pridi, sliši, stor besedo
Pred sveti ta oltar
Podel' nam Duha svet'ga Dar
In Tvoj Slovencam Blagoslov.

To — pros'mo Toe ovčice
In dušne verne zveste:
Usliši Jožef milı glas
Othmar! naj Ti bode za vse mar,
Nágrada bo Tebi v dar:
Večna v nebeščanov zborih
Tamo pri angelskih korih
Othmaru »Slava« radi nas.

SLaVa sLoVanoV
sVoIMV CarV
FranCV IozIpV
Na DonaVI.

Motto: FranCIsCVs IosephVS
DeI GratIa et
VnItIs VIrIbVs
Caesar MagnVs
AVstrIae VnItae.

1. Ni blo Cara, ni blo krala,
Glasovitog' kot si Ti!
Roka božja ti je dala
Meč, kateri vse vmiri.

2. So vihrele strašne borje
Vetrov silne naglosti:
Pa že tudi totih morje
Svoje sanje mirno spi.

3. Te ugrizti b'la hotela
In požreti Hunska zver[1]),
Pote Tebe sta otela
Slavjan, Ban in njuj handyer.[2])

4. Že se nezvesta Italia
Pri Sardinčanu slini:
Tva naj prepadne Avstria
In vera zgine v Rimi.

5. Al' hrabrog' top Radeckita
In hrabrog sabla Sina
Bana Avstriu rešita
Pretirata Sardina.

6. Pastirje tud poklical si
Kod sebe ta na Dunaj;
In kakšni. Nje popital si,
Imade cerkev slučaj?

7. Veselje b'lo Te gledati
U sredi trum pobožnih
Slovesne poje spevati
Gospodu Carov zmožnih.

8. Le z Bogom boj začeo si,
Le z Bogom boš ga končal:
Austriu svu oteo si.
Slavom si boš jo venčal.

9. Presvitlo Tebi kronu tam
Iz nebeščanov Raja
Nese Angel že naproti sam,
Nagrado zmage daja.

10. Nagrada Tebi, Svitli Car,
In krona časna in rajska:
Od večnog' Boga bodi v dar
Deržava Avstrijanska.

11. Ni ga Cara, ni ga Krala,
Čudovitnog, kak si Ti:
Roka Božja Ti nam dala
Cara, Krala »Slavnosti«.

Te dve pesni sta natisneni v »Zgodnji Danici« 1849. l.

[1]) Košut. — [2]) Handžar.

Košič Jožef (1788—1867),

por. 9. okt. 1788 v Belotincih ob Muri, je dovršil gimnazijo v Kiseku, kjer je bil zavod, imenovan »Adelffy Keltzian orfanotrophium«; modroslovja in bogoslovja se je učil v Sombotheli. V duhovnika posvečen 11. vel. srp. 1811 je kapelanoval v Belotincih, župnikoval mnogo let na Gornjem Siniku, kjer je umrl 1867. l.

On ni pisal čiste prekmurščine, nego je vmešaval v svoj jezik besede iz štajerske slovenščine, pa ne vselej pravilno. Smoter mu je bil pospeševati posvetno omiko svojih rojakov. Izdal je »Kratki návuk vogrskega jezika za začetnike...« V Gradci 1833.

Na koncu ima pridejan kratek madžarsko-slovenski slovar: »Poučna knjiga níkih korenástih i penjástih vogrskih rejči«

V prvi dôbi svojega pisateljevanja je bil zavzet za madžarsko misel in je gorko priporočal Slovencem madžarski jezik.

Druga knjiga je: »Zobrisani Sloven med Murov in Rabov.« Letnica? Mesto? Tu govori o običajih in zgodovini Slovenov.

»Zgodbe vogrskega kraljestva« 1848.

V tej knjigi ni preslavljal več na tak čuden način Madžarov, nego je postal pošten narodnjak.

Priobčil je nekoliko pobožnih spisov, zapisal obilo cerkvenih govorov, ki se še nahajajo v rokopisih.

Mihal Barla

je izdal pesmarico: »Krščanske nôve pesmene knjige.« Predgovor se glasi:

Verni Krfzsenik!

V' eti Knigaj fze ti Krfzcsanfke nôve Pefzmi davajo v-rôke. Szprávlene fzo v-csistom Tvojem Szlouenfzkom jeziki; csifzte fzo i na Krfzcsanfztvo gledôcs, takáj razumne i pobo'zne. Naides v-eti na vfzake Szvétke, na vfzáko priliko, vu kaksojste fztavi fzi, i vu vfzakoj düsevnoj potrêbcsini, prípravno Boga zvisavanye, düsevni trôst, i fzrdcsa Tvojega pobôgsávanye.

V-tom prvom Gráduváli fze je dofzta zmenkanya nahájalo, i nistere nefzpodobne recsí; niti ta Szlovenscsina je nej bila práva, nego vu vnôgom táli na tühi jezik zaobrnyena: stero vfzaki lehko na pamet vzeme. Kakoli je pa pravo v-oni prvi pefzmaj, tô vfze fze i v-eti, v-lepsi réd pofztavleno, nahája.

Ali mogócse bode sto pitao, gde fzo ti *nedelni Hymnuske*, gde fzo te *Invocatie*, gde fzo te pefzmi *po Predgi?* Té vfze fze csifzte nahájajo med timi Pefzmami od *Bo'ze rêcsi*. Te drüge fze ti pa fzame kâ'zejo, gda je más naprêvzéti, i popévati.

Imena i hvále je vrêdna pri etom déli nasega Vifzoko postüvanoga Superintendensa G. Kis Jánosa fzkrb, ki pôleg fzvoje pafzterfzke dü'znofzti poglednovsi te Szlovenfzke Gmaine, i na pamet vzévsi, kaj one zvüna drugi knig tüdi pefzmene knige potrebüjejo, fzo tak zravnali, i mené na tô nagnoli, naj bi eto tesko delo na fzébe vzéo, stero fzem i z-Bo'zov pomocsjov, kak stimam, dofztojno i pobo'zno fzkoncsao; hvále je vrêdno vu imenüvanom Visesnem Pafztéri i tô, kaj, geto fze je zadofzta naprê-

placsárov nej naislo, ſzo escse tüdi z-ſztroskom eti pêſzem vö Stampanye naprêpomogli.

'Zivi tak z-etimi ſzamomi Bôgi na diko, szam (ſzam Pis.) ſzebi na pobogsanye, na trôst vu trplênyi, i naj bole na zvelicsanye Bôg ſzam naj dá vſzem onim, ki ga vernoscséjo dicsiti, Szvétoga Düha pomôcs, i vekivecsno milosceso!

V-Kövago-Örsi Profzincza 4toga dnéva 1821.

Pesmarica je razdeljena na pet »talov«; pred njimi se nahaja kratko, jedno stran obsegajoče: »Peſzmeno zdühávanye pri sacsetki bo'ze ſzlo'zbe.« To delo obsega 1.) pesni na velike praznike, 2.) o nauku vere, 3.) o pravem krščanstvu, 4.) za razne stanove, 5.) za določene čase ali prilike.

V vzgled bodi:

'Zirovnoſzt zemljc.

Gde koli cslovek na zemlji prebiva,
Tvojo dobrôto, oh Bog povſsved v'živa:
Od tebe vſzaka ſztvar ma hrano, hrambo,
Pomocs, obrambo.

Gda naſz priglednes, zemla ſze ponovi,
Po tebi roſza zemlo blagoslovi:
Szilje ſze vrsi, oh dobrocsinenye,
Nam na 'živlênye.

Daš ráſzti travo na brêgi, i v doli.
Nyive oſzna'ziš k — nasoj dobroj vôli;
Naj ſzad prinaša poſzejano ſzemen,
Das dobro vremen.

Ti naplodjávas potrebno 'zivino
Z' nyôv napunjávas to zemle sirino;
Naj csloveki bo vu deli na pomôcs,
Ti nyej davas môcs.

Tvojoj dobrôti ſze vſza veſzelijo,
Lôg no polé li Tebe dicsijo;
Uſzaki jezik Te v radoſzti zvisava
Diko Ti dáva.

Ti branis polé. Goſzpôd vſzamogôcsi,
Od kvara tocse; v deli ſzi k-pomocsi;
Nezrecsena je Tvoja dobrotivnoſzt,
Vzemi zahvalnoſzt!

Da nam 'ze eti vnogo dobra dávas,
I nase delo verno blagoſzlávas,
Verjemo v — Nebi, gde vecsno diko mas,
Nam escze vecs das.

Na Koroškem se odlikujeta Ahacelj in Jarnik.

Matija Ahacelj (1774—1845),

porojen 24 febr. 1774 v Gorenjem Rožu na Koroškem, pohajal je latinske in eno leto bogoslovske šole v Celovcu, postal 22 let star suplent in kratko potem stalni učitelj matematike in fizike na celovškem liceju, katero službo je opravljal 38 let; umrl je 23. nov. 1845.

Posebno se je zanimal za kmetijsko stroko in je slušal v letih 1809—1811 predavanja slavnega dr. Burgerja, profesorja stolice za kmetijstvo. 1811. l. pristopil je Ahacelj h koroški kmetijski družbi, postal 1820. l. njen kancler; vestno je opravljal to službo do smrti in je uredoval nemško glasilo tega društva; v prvem zvezku razvija svoje nazore o kmetijstvu; sploh se je zanimal za vse stroke gospodarstva in je na Koroškem deloval v tem smislu, kakor Bleiweis na Kranjskem.

Poleg svojega raznovrstnega dela pa ni zanemaril materinega jezika; ko je Slomšek 1822. l. začel bogoslovce poučevati v slovenskem jeziku, je Ahacelj kupoval mladim rojakom potrebnih slovenskih knjig.

Posebno ljube pa so mu bile slovenske pesni; pel je sam rad in širil slovenske pesni med narodom s tem, da je izdal pesmarico: »Pesme po Koroškim in Štajerskim znane« Celovec 1833. — III. izd. 1852.

V nemškem predgovoru izjavlja, da je izdal pesni na prospeh slovenščini, duhovnikom in učiteljem, naj skušajo s tem odstraniti umazane pesni, ki so toli razširjene med prostim narodom.

Vrsté se koroške s štajerskimi, največ iz celjskega okraja. Pesmarica ima ohraniti tudi spomin njegovemu rojaku Mihaelu Andreašu.

Da bi se pesni tkalca Andreaša ne poizgubile, jih je dal Ahacelj popisati in zbrati; razven Andreaša so pesni zložili za prvo izdajo tudi: Slomšek, Jak. Strašek, Val. Orožen, Mat. Vodušek, Andrej Urek, U. Jarnik; za drugo izdajo še Pet. Globočnik, Hašnik, Lipold; v tretji se nahajajo tudi pesni Volkmerove.

Šafařik je pisal o teh pesmicah: »To so ničvredne, jalove in neokusne čečkarije nekega polučenega tkalca in drugih učencev g. Ahaclja, nikoli ne narodne pesni. Gospod izdavatelj pa te proizvode do neba povzdiguje, a ob enem se znosi nad pravimi narodnimi pesmimi, češ, da so take pesni nasladne, umazane, četverovrstične, katere je neki sam peklenščak po svojih pomagačih spravil na svet in med ljudi, kakor je ljulko med pšenico zasejal.«

Vender je Šafařikova sodba preostra, kajti tri izdaje pričajo, da so pesmice vender segle Slovencem do srca.

Urban Jarnik (1784—1844).

V tistem času, ko so se Slovenci začeli gibati na Kranjskem in Štajerskem, tudi slovenski Korošci niso bili brez svojega »Vodnika«; na Goriškem je dramil Slovence Stanič, na Koroškem pa Jarnik. Porodil se je Jarnik dné 11. majnika 1784. leta pri Nadižarju »na Potoce« v malem selu spodnje Ziljske doline v župniji sv. Štefana. Oče mu je bil premožen in spoštovan kmet in voznik. Ker je Urban imel bistro glavo, poslali so ga 1795. l. v Celovec na gimnazijo. Viharne one čase francoskih vojsk popisuje Jarnik sam. Po izvrstno dokončanih latinskih šolah je vstopil v semenišče, iz katerega je sicer pobegnil, pa se zopet vrnil. V mašnika posvečen 1806. l. je prišel za kapelana v Čanjče in potem v Podkrnos (Gurnitz).

Leta 1811., zapustivši Podkrnos, je dobil Jarnik službo mestnega kapelana pri stolni cerkvi v Celovcu; ker mu je bilo službovanje pretežko, plača prepičla, je prosil čez dve leti k drugi mestni župniji, in dobil mesto, 1818. leta pa šmihelsko župnijo. Leta 1827. dné 18. januvarija je dobil z odlokom c. kr. ilirskega gubernija v Ljubljani župnijo Blatograd ob meji nemško-slovenski, kjer je ostal do smrti, ki ga je dohitela 11. junija 1844. l.

Lepi kraji, v katerih je služil sprva, navduševali so mladega idealno navdahnenega moža, nadarjenega s pesniško žilo, da je začel v slovenskem in nemškem jeziku zlagati pesni, ki so vse večinoma didaktične vsebine. Take pesmice so: »Zvezdišče«, »Denica«, »Arfe«, »Bučelica« Opeval je letne čase: »Pomlad«, »V vigredi«, »Jesen«, »Kres«; marsikatero njegovo pesen prevêl je na nemški jezik Fellinger.

Kakor je Vodnik opeval Savico in Triglav, tako Jarnik svoj priljubljeni Podkrnos:

Za hrbtom je skalna gora,
Pravi se Kernos pri nas,
Je za Špice 'na podpora
In za pevca pa Parnas.

Spodej zvira Hippokrene,
Čisti zvirk za pevce vse,
Belkaste on pluje pene,
Umnost pev'c iz njega p'je.

Po vzgledu Vodnikovem (»Na moje rojake«) je zložil tudi Jarnik pesen: »Na Slovence«, kjer poje:

Zarja lepa se razliva
Čez slovenji Gorotan,
Zbuja dremanje,
Oznanja svetli dan

Zlagal je izvirne pesmice, prelagal pa tudi nemške na slovenski jezik, n. pr. Fellingerjeve »Damon an Melite«, »Lebensfunken«, »Der Kampf mit dem Lindwurm im Sonnenfelde«; Erminove »Nähe der Geliebten«, »Herkules am Scheidewege«, iz Lichtwerove knjige: »Recht der Vernunft«, Schillerjev »Gang zum Eisenhammer« in »Graf von Habsburg«.

Jarnikove pesni niso vse zagledale belega dné; zgodovinsko društvo koroško hrani rokopis Jarnikovih pesnij, ki pa ima izrezanih 60 listov do (121 strani); urejene so po kronološkem redu: ostalo je še 30 pesmic, ki so zložene od 15. aprila do 24. novembra 1809; na treh posamnih pôlah je še ostalo 12 drugih pesnij. Nekaj se jih nahaja natisnenih v Primčevi knjigi »Nemško-slovenske branja«, v »Kranjski Čbelici«, v »Ahacljevi zbirki«, v Miklosič-Navratilovem berilu in v »Razlagovi pesmarici«.

Mnogo pesniškega duha ne kažejo ti proizvodi, pa oblika je marsikateremu gladka in blagodoneča.

Ko ni bil več v lepih romantičnih krajih, nego živel in deloval v hrupnem mestu, mu je ugasnila pevska žila, želel pa je vender koristiti dragim rojakom; radi tega jel je spisavati poučne knjige za prosti narod, n. pr.: »Zber lepih ukov za Slovensko mladino.« Celovec 1814.

V tej knjigi se nahajajo štiri poučne pesni, razni nauki v podobah, dva razgovora »med enim fajmoštram in eno farmanco od žegnanih reči in od božjih potov«, 100 pripovestij in prislovic, lepo število Ezopovih basnij in Schillerjev »Gang nach dem Eisenhammer«.

V zanimljivem predgovoru pripoveduje, da je nova, v Ljubljani po Kopitarju 1808. l. izdana slovnica pokazala pravo pot v našem jeziku; ne piše se več 1.) *„dobru jutru“* nego *„dobro jutro“*, 2.) *„dal sem“*, ne pa *„dav sem“* id.; 3.) treba je pisati *„svét“*, *„brég“*, ne *„sviet“*, *„brieg“*; 4.) *bog, rog*, ne *bug, rug* id.; 5.) *klešče, pišče,* nam. *kleše, piše;* 6.) *k meni, v hiši, z ljubeznijo,* ne *k'meni, v'hiši* id.

Tudi prostemu ljudstvu spisana je knjiga: »Sadjereja.« Celovec 1817. To je prevod nemškega izvirnika »Geigers Lehrbuch von der Obstbaumzucht«. Prevod je pisan v ziljskem narečju, katero pa ni toliko razširjeno, da bi knjiga mogla mnogim koristiti; za poznavanje koroških narečij pa je vender velike vrednosti. Poleg tega je tudi prva v tej stroki.

Na ogled nekaj stavkov:

Besieda za kmeta ino za vsakega, ki le za štiri pedi zemle ima. Lubi moji ludi! Kdo je med vami, kateri bi ne videv, ne očutiv, da njegove hišne potriebe od dne do dne rastejo? Davki so povišani, posli so drajši, kovači, kolarji vse sorte delavci svoj zaslužik vzdignejo; oblačilo, pijača, vse, kar potrebujete, na viš lieze; kamor so vaši očovi z eno petico prišli, vi še z ranjšam ne zajdete; z eno besedo! vse, kar zase ali za svoje hišuvanje potrebujete, je dva ali trikrat drajše, kaker je nekdaj bilo.

Omiki prostega naroda namenjena je tudi knjiga »Nevarnosti mladih ludi«, Celovec, ki pa je prirejena po nemškem izvirniku.

Kakor se je v Ljubljani za Čopove dôbe zbralo lepo število znanstveno delujočih mož, tako se je tudi v Celovcu obudilo literarno delovanje, ko je bil Jarnik tje došel iz Podkrnosa. L. 1811. je začel izdavati *„Charinthijo“* zdravnik dr. Kumpf, za njim dr. Jenull in za tem S. M. Mayer, Jarniku naslednik pri stolni cerkvi. Poleg

teh nam je še omeniti Fellingerja, Gallensteina, očeta in sina Tschabuschnigga, Budika, zgodovinarje in starinoslovce Eichhorna, Hermanna, Ankershofna, dr. Burgerja in Slovenca Ahaclja. „*Carinthia*“ ni več zadostovala; pridružila sta Mayer in Kumpf 1818. l. še „*Kärntnerische Zeitschrift*“. V naznanilu tega lista pravi sedma točka: »Navajajo se najboljši pripomočki, kakó bi se najhitrejše in najprimernejše razširjalo najboljše narečje slovensko z zakladi nemške omike in vede.«

Jarnik je zastopal slovenski oddelek in toliko uplival na list, da je bil nepristranski.

Ker je bila glavna smer tema listoma domovinoslovje, napel je tudi Jarnik vse svoje sile, da bi častno izpolnjeval svojo nalogo.

Kopitar ga je poprosil, naj popravi one zmote in hibe, ki sta jih zagrešila Sartori in Hacquet. To je storil v „*Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*“ 1813. l.

Vsled Jarnikovega upliva so se objavljali razni jezikoznanski in starinoslovni spisi. Največji uspeh dosegel je razlagajoč krajevna imena in s tem izzivajoč marsikateri spis nasprotnega mnenja. Celih trinajst let je nabiral tvarino za razpravo: „*Andeutungen über Kärnten's Germanisirung*“, kjer je natančno določil nekdanje meje slovenske; razloživši vzroke ponemčenju sodil je: »da so današnji Nemci po Koroškem v obče stari korotansko-slovenski, s Kelti in Nemci, zlasti Bavarci spojen narod.«

Te svoje trditve pa je hotel podpreti tudi s starimi napisi; nabiral je rimske kamene in druge starine; skušal je napise tolmačiti, pa s slabim uspehom. Iz teh preiskavanj vzrastla sta mu dva zgodovinska spisa; v prvem trdi, da so Slovenci zedinjeni po kralju Samu dospeli do vrhunca svoje veljave, v drugi razpravlja, kakó se je bil pokristijanil Korotan; očitali so mu ocenjevalci njegovih spisov, da je premalo rabil bizantinske in zapadne pisatelje.

Spisa o narečju koroškem ni mogel dovršiti radi nedostatnih podatkov; kar je spisal, objavil je njegov prijatelj S. M. Mayer.[1]

Tista leta, ki jih je preživel v Blatogradu, smemo imenovati njegovo j e z i k o s l o v n o dôbo. Pritegnil je Dobrovskemu, ki je v slovnici češkega jezika glagole razdelil na šest vrst; upiral se je Metelkovemu »kranjskemu« jeziku, zahtevajoč, naj se imenuje jezik »slovenski«.

[1]) „*Carinthia*“ 1859, št. 3,

Metelkov pravopis se mu ni zdel »omnibus absolutus numeris«, vender se mu je prikupil; prepiral pa se ni, ker mu je bilo pričkanje zoperno.

Da se je pečal s slovnico in slovarjem, je naravno; potrebovali so takrat uže primerne slovnice, kajti pošle so bile razne izdaje Gutsmannove slovnice. On jo je izdal na novo 1829. l.

Vsak temeljit jezikoslovec se mora baviti s starejšo obliko tistega jezika, ki ga preiskuje; zato je Jarnik rad pogledoval v najstarejšo dôbo slovansko, v dôbo Cirila in Metodija, da bi razjasnjeval slovenščino; tega preiskovanja sad je bila knjižica: „*Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch kräftig fortleben.*“ Klagenfurt 1822.

To delo je pot napravljalo večjemu, ki je izšlo deset let pozneje z naslovom: „*Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Innerösterreich.*“ Klagenfurt 1832.

Ta knjiga je uravnana po Dobrovskega osnovi in razlaga korenike v treh vrstah: I. *Wurzelsilben mit einem* (1—28), II. *mit zwei* (28—156), III. *mit drei oder mehr Grundlauten* (157—240).

Knjiga je zarad tega uravnana takó, ker se je v onem času začelo razvijati primerjalno jezikoslovje, kateremu so služili na tak način spisani slovarji in ker se tudi domačin temeljiteje nauči materinščine. Porabil je vse svoje prednike, Pohlina in Gutsmanna, izpisal je Metelka in Danjka, dobival tvarino tudi od stanovskih tovarišev. S tem delom hotel si je ustvariti trdno podlago, na kateri bi mogel izdelati potem slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar, kajti po teh so takrat močno popraševali. Tiskar Kleinmayr je nagovarjal Jarnika, naj pregleda Gutsmannov slovar in naj napravi novo izdajo. Izprevidel je, da ne kaže na tak način izdavati slovarja, nego da je treba spisati novega. Lotil se je tega posla; Metelko mu je izročil v porabo Vodnikov slovar z Bilčevimi doneski, prepustili so mu svoje spiske Zupan, Stucin in Smolnikar, posebno marljivo ga je podpiral Slomšek, takrat spirituval v Celovcu. Vseh del pa ni mogel dokončati, nego je ostalo nedokončanih v rokopisu troje nemško-slovenskih slovarjev.

Jarnikov duševni obzor pa se ni omejeval samo na slovenske slovarje; vse, kar je takrat prešinjalo slovenske rodoljube, vse to je tudi njemu segalo do srca. Slovenske rodoljube je takrat živo zanimalo prašanje, v katerem narečju bi najbolj kazalo pisati južnim Slovanom.

Ko je 1835. l. Lj. Gaj ustanovil »Novine« in »Danico Hrvatsko« in v njih začel širiti idejo ilirstva, sta se na Koroškem navdušeno poprijela te misli Jarnik in Matija Majar. Jarnik je bil odločno za stališče skupnosti v »Dopisu iz Koruške, od Bratomira Dolinskoga«. (»Danica ilirska« 1837, št. 8 i. d.)

Jarnik imenuje »Danico ilirsko« glasilo, v katerem se stekajo življenjske níti južnih Slovanov. Spisal je tudi v tem smislu »Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj«. (Z uvodom in opazkami od St. Vraza. Kolo I. 1872, 41—57.)

Jarnik pa ni samo z radostnim očesom gledal duševno gibanje Hrvatov in Srbov, nego marljivo se je učil tudi ostalih slovanskih narečij, kar dokazujejo rokopisi v zapuščini.

Če se premisli, da je gledé slavistike bil osamljen v vsej koroški deželi, se vender mora priznati, da je v tej stroki lepo napredoval.

Pa še preko mej slovanskih mu je silil ukaželjni duh; to dokazujeta ta-le dva rokopisa:

»Sammlung fremder Wörter, die in den slavischen Mundarten als nothwendig (eigene Namen der Völker, Länder, Berge, Flüsse u. dgl.) oder mit geringer Veränderung aufgenommen, wie auch solcher, die durch wechselseitige Revision und Aufnahme der einheimischen gut gebildeten Wörter entbehrlich werden können.«

Rokopis ima 99 velikih stranij; jeziki, iz katerih je pisatelj nabiral izposojene besede, so ti-le: 1) slovanski, 2) hebrejski – arabski, 3) grški — latinski — italijanski — francoski; 4) nemški — holandski — švedski; 5) madžarski; 6) turški — tartarski; 7) sanskrtski; osma vrsta je prazna brez naslova.[1])

»Gebäude des lateinischen und slovenischen Verbums in seiner fortlaufenden Harmonie dargestellt.« 2. str. iz l. 1832.[2])

Vrlo zanimiv je tudi spis:

»Die ersten Herzoge Kärntens oder kurzgefasste Geschichte der Bekehrung der Karantaner Slaven und der Gründung des Herzogstuhles. Nach alten Quellen bearbeitet von U. J., Pfarrer zu St. Michael am Salfelde« (sic). 60 str.

---

[1]) Scheinigg, »Kr.« 1883, 420.

[2]) Scheinigg, l. c.

Ta spis je poklonil pisatelj nadvojvodi Francu Karolu Josipu, ki si je prišel ogledat koroško deželo. Zgodovina je razdeljena na tri dele; Jarnik je ohranil pri tej priliki slovensko in nemško prisego fevdnikov, podložnih koroškim knezom; glasila se je tako-le:

»Kako mene je sedaj naprej brano y zapouedano, tako hoču sturiti y vuse dopernesti, tako meni Bog pomozi sueta diua Maria Mate bozja y vuse Svetce.«

Tako se je prisegalo 1637., 1657. in 1711. l. Jarnik stavi to prisego med XII. in XIV. vek.

Leta 1849. je objavil *Archiv für österreichische Geschichte und Geographie* 17:

»Windische Lehenspflicht 1737. Aus dem schriftlichen Nachlasse des verstorbenen Pfarrers von Moosburg U. Jarnik.«

V knjižnici celovškega zgodovinskega društva nahaja se še ta-le drobiž: »Besieda na Rotmane«; obsega posebne dolžnosti »rotmanove« — na 6 $^1/_2$ straneh v koroškem narečju. Rotman ali prišuštnik, voljen vsako ali vsako tretje leto po grajščinskem ali krajnem sodniku, oznanoval je vaščanom grajščinske ali sodne ukaze; morda je tedaj Jarnik koroškim Slovencem prevajal uradne ukaze.

Razven teh del je izdal tudi več knjig nabožne vsebine, n. pr. »Molitne bukvice za otroke«, Celovec 1817; »Jedro keršanskih resnic« 1820; »Evangelije in branja«, »Evangelije na posebne dneve svetega posta« 1821; »V duhi katolške cerkue moleč kristjan« 1822. — Oba tu navedena »Evangelija« sta nam znana iz Danjkove Abecedne knjižice str. 5—7.

Občeval je z najimenitnejšimi slavisti svoje dôbe, s Kopitarjem, Vodnikom, Metelkom, Primcem, Slomškom, Lj. Gajem, St. Vrazom, Šafaříkom, Srezněvskim idr.

Svoja stanovska opravila izvrševal je tako vestno, da ga je krški knezoškof štel med svoje najspretnejše duhovnike; skrbel je vestno za časno in večno srečo svojih župljanov.

Bil je Jarnik na glasu kot spreten govornik. Pesnik in jezikoslovec, zgodovinar in skrben gospodar, vesten duhovnik in iskren rodoljub je Slovencem na Koroškem v oni dôbi bil zvezda voditeljica in prvoboritelj.

Na Goriškem je za narodno stvar delal samo

Valentin Stanič (1774—1847).

Dné 12. februvarija 1774. leta porodivšega se Valentina je poslal oče Andrej, trden kmet v Bodrežu, prijetni vasi ob Soči, v Gorico, kjer je deček bistre glave dovršil prve šole. Da bi se priučil nemščini, upotil se je Stanič v Celovec v tretji razred, kjer mu je bil sošolec Matija Ahacelj. Višje šole, latinske in bogoslovske, dovršil je v Saligradu. Tam je prišel za odgojitelja k bogatemu plemenitašu. Leta 1802. 6. januvarija v mašnika posvečen, je prišel za samostalnega kapelana v Banjšice sv. Duha; tam je ostal do marcija 1809. l. Tako se je po svojem vsestranskem blagem delovanju prikupil tamošnjim prebivalcem posebno s tem, ker je razširjal petje, da so po njegovem odhodu za vikarja v Ročinj ljudje rekali, da tacega gospoda Banjšice niso imele in ga ne bodo imele. V Ročinju je ostal deset let; škof Walland, po rodu Gorenjec, je poklical svojega prijatelja Staniča 1819. l. v Gorico za kanonika; 1828. l. je postal višji šolski nadzornik in umrl 29. aprila 1847.

Uže v Saligradu je začel Stanič zlagati slovenske pesni; posebno priden je bil v tem obziru na Banjšicah: svete in posvetne pesni so mu bile pri srcu, pa ne toliko iz notranjega nagiba do pesništva samega, kakor iz veselja do petja. Neutrudljivo je učil in širil petje med mladino in starino. Učil je mladino tudi drugih predmetov, razdelil mnogo knjig med ljudi. Kupil je stare črke od tiskarja, osnoval si svojo tiskarno, naučil se tiskarstva, spisal in natisnil sam eno knjižico na Banjšicah, dve v Ročinju; vezal in prodajal jih je tudi sam. Njegovi pesniški proizvodi, ki jih je spravil v teh knjižicah med ljudi, so okorni prevodi iz nemščine v kanalsko narečje in brez pesniške vrednosti. Ni se brigal niti za Kopitarjeve slovnice pravila, niti za čistoto in pravilnost Ravnikarjeve knjige »Zgodbe sv. pisma«, brigal pa se je neutrudno za gmotni blagor svojih župljanov v Ročinju, kjer je ustanovil tudi šolo ter uvel sadjarstvo.

V Gorico prišedši je izdal: »Pesme za kmete in mlade ljudi«, 1822. l.

Razven dveh so pesmice prevodi Mildheimske pesmarice in opevajo kmetova opravila. Na zadnji strani:

»Lubi Bravec! — Na! njekaj veči del iz nemškega na slovenski jezik prestauljenih Pesem. Sim mislil, da bi znalo z' njimi Slavencam, ki radi

pojejo, pa malo takih Pesem imajo, vsluženo biti. De one veliko pomanjkanja imajo, spoznam tudi sam; pa dokler bolših ne bo, posluži se teh, kakor moreš: tudi ni mogoče, per toljko sort slovenskiga govorjenja, vsim dopasti! Starih bukuv navajenim bom prenov in novih — prestar — . . .«

Janezu Bleiweisu je koj iz početka za »Novice« pošiljal pesmice poučne vsebine, na primer »Domača živina« (Novice 1843), »Orač«, »Pesem po dokončanim poljskim delu« (Novice 1844). K molitveniku »Molitve in premišljovanja« v proslavo svetega leta 1826. je čez dvanajst let priskrbel »Drugi perstavik starih in novih cerkvenih in drugih pesem« in istodôbno izdal na novo »Pesme za kmete in mlade ljudi«.

To so prevodi iz Höltyja, Bürgerja, Stollberga, Denisa, Matthisona, Blumauerja, Vossa in drugih nemških pesnikov manjše vrednosti. Tri pesni, str. 34, 73, 76, so morda njegove izvirne.

»Cesar ino prelat.« Is njemškiga prestavil V. St. K.

To je prevod Bürgerjeve pesni *„Der Abt von St. Gallen"*. Pridejana je tudi izvirna pesen »Rož'ce na grob Marjane D.«[1])

Pri Petru Vabroju je dal Stanič natisniti nekaj pesnij iz nemščine poslovenjenih, pa tudi nekaj na nemško preloženih slovenskih na posameznih listih; med njegove najboljše se štejejo tu natisnene: »Vesela pastarica«, »Pesem dekle, ki je v šolo hodila«, in »Vakance.«

Tudi »Kratke povesti s podobami«, poslovenjene iz nemških bukvic monakovskega društva zoper mučenje živalij itd. 24⁰. 24 str., ki jih je izdala goriška družba zoper trpinčenje živalij ter so se priložile tudi »Novicam«, prevel je bržkone Stanič.

Tu nam je omeniti še njegovega obsežnega človekoljubnega delovanja; 1846. l. osnoval je družbo zoper trpinčenje živalij, prvo družbo enake vrste v Avstriji, istotako je utemeljil goriški zavod in redno šolo za gluhoneme; odslej je prebil večji del svojega življenja med gluhonemimi in je ž njimi vred delal izlete v okolico goriško. Tak izlet popisuje v nemškem spisu: *„Die Walfahrt der Taubstummen auf den heiligen Berg bei Görz am 21. Juni 1844. 8. 8."*

Vertovčev sestavek »Hvala vinske trte« je Staniča razvnel tákó, da je starec zasêl Pegaza in zložil pesmico, ki se sme prištevati njegovim najboljšim.

---

[1]) Marjana Darjavova je bila pridna učenka v Ročinju in je umrla v osemnajstem letu svoje dôbe.

Kot pisatelj ne zavzima Stanič visokega stališča; nedostajalo mu je temeljitega znanja materinščine, istotako izvirnih mislij; po vsem pa, kar je v raznih službah storil za Slovence na Goriškem, je on znamenita kulturna prikazen in ima svojo vrednost, katere nikakor ni prezirati.

Njegovo skromnost pokazuje prva kitica poprej pohvaljene pesni:

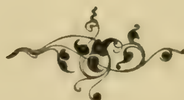
Slišal sem, trtica, undan hvaliti
Tvojo dobrotljivo žlahtno lastnost;
Pesem tud' jaz ti želim pokloniti,
Močnó pa ustavlja me siva starost.
Dvajsetkrat tri ino zraven deset
Štejem življenja preteklega let.

Radi njegovega človekoljubnega delovanja so resnične besede Jeranove v pesni: »Solzica ‚Novic' ranj. v. g. Balantu Staniču«.[1])

Komur serce, kakor Tebi, bije:
Da bi vsaka stvarca srečna bila,
Mu solzica gorka lice oblije,
De Ti luč življenja je ugasnila.

---

[1]) »Nov.« 1847, str. 88.

Priloga I.

Viri, popolni naslovi knjigam in spisom spredaj omenjenih pisateljev in manjše pripomnje.

Blaž Kumerdej.

Str. 10, v. 15: M. Pohlin, Bibl. Carn. — Šaf. 108. — J. Marn, Jez. XXII. — Apih, »Ltp. Mat. Sl.« 1894.

Krainerisch-deutsches Lexicon. Rokopis. Tudi to delo Kumerdejevo se nahaja v licejalni knjižnici ljubljanski, in obsega 57 zvezkov po sedem pôl; izdelan je slovar do črke *L*. — Deutsch-krainerisches Wörterbuch. Rokopis. 34 pôl; slovar je dodelan do besede „*Aderbinde*". — Sbirka kranjſkih beſed. Rokopis.

Anton Janša

Str. 10, v. 22:

Pogovor od Zhebelnih Rojou ſkusi A. Jansha, zhebelniga Dunajskiga Vuzhenika v' nemſhkim jeſiku popiſſan, na Kranſku preloshen inu pogmiran ſkusi viſoku vuredniga, Zhaſtitliviga, Vuzheniga Duhouniga Petra Pavla Glavarja, nekadajniga Commende S. Petra ſajmaſhtra, Sedajniga Landspreſhke Goſpoſke laſtniga gospuda. V tem Leitu 1776. Rokop.

Slovenski pravopisi.

Str. 43, v. 33: J. Kopitar, Gramm 1808. — J. Marn, Jez. IX—XI. — Kopitarjeva Spomenica 1880, 82. — Fr. Levec, »Zvon« 1879, 227. — Joh. Košan, Slovenischer ABC-Streit; mit besonderer Berücksichtigung des Danjko'schen Alphabetes. Gymn. Prog. Marburg 1890, 1—31. — A. Fekonja, Kratka povestnica slovenskega pravopisa, »Lj. Zv.« 1891, št. 10—12.

Baron Žiga Cojz.

Str. 36, v. 3: Dr. J. Bleiweis, Kol. 1855. — J. Marn, Jez. XXIV. — Malavašič, V spomin 100letnega rojstnega dneva barona Žiga Cojza 23. listopada 1747, »Nov.« 1847, 185.

Anton Rudež.

Str. 38, v. 5: »Lj. Zv.« 1885, 123.

Franc Bilc.

Str. 38, v. 19: J. Marn, Jez. IX^{10}. XXIV. 42. — »Nov.« 1858, 58. — Vod. Spom. 43.

Franc Hladnik.

Str. 38. r. 25: Dr. J. Bleiweis, »Nov.« 1849, 43. — J Rozman. »Drobt.« 1853, 127—133. — Drag. Dežman, Žalovanje ob smrti Fr. Hladnika id., »Nov.« 1844, 193.

Jurij Japelj.

Str. 52, r. 2: M. Pohlin, Bibl. Carn. 27. — Šaf. 27. — Anton Slomšek, »Drobt.« 1852. — J. Bleiweis, Kol. 1856. — J. Marn, Jez. XXII. — »Sl.« 1887, št. 195. — J. Benkovič, »Dom in Svet« 1894. — Iz Japljevega pisma iz 1803. l., »Lj. Zv.« 1886, 125.

Der grosse / Katechismus / auf Befehl / Seiner Fürstl. Gnaden des / Fürst-Bischofen von Laybach / übersetzt / von / Georg Japel der Schillingischen Cura- / tenstiftung bey St. Peter zu Laybach Di- / rektoren, und Konsistorialrathe. / Und durch eine zu diesem Ende aufgestellte Kom- / mißion übersehen, und festgesetzet.

Na drugi strani ima nemško ter slovensko posvetilo: slovensko se glasi:

NA / PRESVETLO / INU / NARVIKSHI RIMSKO / ZESSARIZO / V' NEMSHIH DUSHELAH, / NA OGERSKIM / INU / PEMSKIM / APOSTOLSKO KRAJLIZO, VIKSHI VAIVODNO V' ESTERRAIHU etc. etc.

PRESVETLA / SAMOBLASTNIZA!

Premilostiva gospa gospa!
(Pol lista praznega.)

Sedai so enkrat nashe gorezhe shele spólnene. Otrozi so kruha prosili, inu nikógèr ny bilú, da bi ga njim enaku rèslomil, Mera inu visha, je bila raunu taku mnoga, kokèr duskele (dushele), kir se je dèlil. Oni Zessarska Svètlóst, so skusi Njih materno skèrb, po timu, kir so kèrshanskim starisham te nar modrejshi Postave v' obylnosti vsih potreb dodelili, tudi Njih otrozhizhe po zelimu krajlestvu k' eni misi vkup spravili, kir se jim le ene sórte krùh, ta krùh namrezh tiga po vsih podloshnih Dùshelah enakiga kershanskiga Navuka lomi.

Prav tèdaj sposhtujemo v' Njih tó nar vikshi Besednizo te zerkve, kir Oni ta Navuk taisto tim malim takú rekózh, s' mlekam pérpravio. Inu sategavolo samú sim Njih narvikshim nevmèrjozhimu Imenu tote na Slavenski Jesik prenessene Bukvè pèrpissati shelil, de bi moje hvaleshnu serze sa letó neismerjeno dobróto ozhitnu na snanje dal, inu to milostno

Rokó te narbólſhi Matere tudi Slavenzam pokasal, katera sa njih otroke takú lubesnivu ſkèrby. V' leto narvikſhi Materno Zeſſarſko Skèrb inu Miloſt ſe jeſt inu moje zelu Kèrſhanſku Kardelu ponishnu pèrporozhim.

ZESSARSKA
KRAJLEVA SVETLOST

Njih narpórniſhi (! narpokorniſhi)
KARL Lublanſki Shkoff.

Na 10. in 11. strani je nemški in slovenski naslov; slovenski se glasi:

1. TA VELKI / KATEKISMUS / S' PRASHANJAMI[1]) / inu / ODGOVARMI / sa / OZHITNU, INU POSSEBNU / PODVUZHENJE / TE MLADOSTI / v' zeſſarſkih krajlevih / DVSHELAH / . S' tim pregnadlivim perpuſhenjam te rim / ſke zeſſarſke, tudi zeſſarſke krajle / ve apoſtolſke zeſſarize. / V' LUBLANI / vtiſnene, inu ſe najdejo per Ivan Frider. Egerju, duſhelſkimu ſtiſkavzu. / 1779 / .

Na osmih straneh je nemški in slovenski »Sapopadek«, nato se še-le začenja Katekizem, ki ima 291 stranij.

---

[1]) Gospod Slav. Janžek, župnik v Sevnici na Štajerskem, mi je podaril katekizem s tem-le naslovom:

N. 4. / TA VELIKI / KATECHISMUS / S' PRASHANJAM, INU / S' ODGOVORAM / sa / ZESSARSKE KRALOVE / DESHELE INU SHOLLE. / Is nemshkiga na ſlovenſki / jesik prepiſſan. Koshta nasveſan 11½ kr., Svesan 15 kr. S tim pregnadlivim Perpuſhenjam tiga Rimskiga Apoſtolskiga Zeſſaria. / V' GRAZI. / Vtisnene per Andr. Leykamu / 1783.

Na tretji strani je nemški naslov, pa ni točen, ker naziva knjigo: „*Auszug des grossen Katechismus für Stadt- und Landschulen der k. k. Staaten*", dostavlja: »Mit Sr. röm. kais. kön. apost. Majestät allergnädigster Druckfreyheit, wie auch mit Genehmhaltung der geistlichen Obrigkeit. Gratz, im Verlag der deutschen Schulanstalt.« Od tretje strani naprej je prva nemška, druga slovenska. Ta izvod ima 308 stranij, pa videti je, da jih nedostaje nekaj. Važen je ta katekizem radi latinske pripomnje na drugi strani, kjer pravi prireditelj C. J. V., da mora vsled povelja načelnikov izdavaje ta katekizem omeniti, da vsled različnosti narečja se ni mogel ozirati na vse izraze; najbolj se je pa prê zaradi pristnosti držal celjskega narečja, pristavivši tu pa tam enake izraze drugih narečij. Tako ima v besedilu nad črto izraz: *ofart*, spodaj: *gisorst, prevzetnost, ferdamani;* spodaj: *pogubleni* id. — Iz št. 4 na naslovni strani se vidi, da so se uže poprej natisnile tri knjižice. Kdo ve zanje?

Drugi natis je izšel 1787. l., tretji 1793. l., četrti 1809. l.

2. Zerkovne Pefmi, Litanie inu Molitve per Boshji flushbi. Is Nemfhkiga na Slovenfku preftavlene. V Lublani, fkus Ign. Kleinmayerja, Stifkavza 1784. 8. 44.

3. Sbrane Molitve is Nemfhkiga na Krajnfku preloshene od Jurja Japelna, Directorja per fvetim Petru. V Lublani. Eger. 1786. 12⁰. 140.

4. SVETU PISMU / stariga / TESTAMENTA. / Id est: / BIBLIA SACRA / veteris testamenti / Approbatione et Confenfu / celsissimi et reverendiffimi / DOMINI DOMINI / MICHAELIS S. R. I. / PRINCIPIS / ac primi archiepiscopi labac. / e Lib. Baron de Brigido etc. / in / Slavo-Carniolicum idioma translata / per / GEORGIVM JAPEL, Parochum / et Decanum ad S. Cancianum in Jeshza / prope Labacum, inter Arcades Romano- / Sontiacos Silvanidem Driadium. / et / BLASIVM KVMERDEY, Caef. / Reg. Circuli Celejenfis Commiffa / rium /. PARS PRIMA. / LABACI. / Typis Joan Frid. Eger. 1791.

3., 10., 18., 23., 27. vrsta naslova so tiskane rudeče. Na drugi in tretji strani se nahaja slovensko in latinsko posvetilo:

Vifsoke Zhafty vrejdni Gnadlivi Firfht, pervi vikfhi shkof Lublanfki Tebi k' zhafti, inu Tvojmu Velikimu Imenu, kateru bó vezhnu flovelu, perpifheta lete bukve Tvoja Pokorna flushabnika Juri Japel inu Blashe Kumerdey.

5. Lyfti inu evangelia na vfe nedele inu prasnike zhef leitu, katere je . . . . . novizh na krajnfki jesik preftavil Juri Japel, Fajmafhter . . . . . na Jeshzi. V Lublani.

6. Pridige / sa vfe / nedele fkusi lejtu /, katere je / Is mnogih jesikov fpifal / inu / Naprej nefsel / Juri Japel / Fajmafhter, inu Dehant per S. Kanzjanu / na Jeshzi blisu favfkiga mofta. I. Del (Vigneta). V Lublani / Per Ignaziu Kleinmajerju 1794. 8. 387. — II. Del. 1794. 8. 323.

7. Preftavljanje ene latinfke Pejfmi. Imenovane: Ribzhi tih ludy. Skusi eniga Korarja v Zelovzi. 1803.

8. Slawische Sprachlehre, das ist vollständiger Grammatikalunterricht von der krainerischen und windischen Sprache, wie sie in Krain, in dem österreichischen Littorale, in der Grafschaft Görz, in Steiermark und Kärnten gesprochen werden sollte, dann wie sie von den Kroaten, Dalmatiern,

Slawoniern, Böhmen, Polen und Russen leicht verstanden werden kann, verfasst von Georg Japel, Domherrn etc.[1] Rok.

9. Arcticae Horulae Adami Bohorizh a 1584 Witebergae vulgatae, nunc redivivae, seu tractatus comprehendens elementa linguarum principalium slavicae originis videlicet Carniolicae seu Vindicae, Croaticae, Slavonicae, Dalmaticae, Bohemicae, Polonicae et Moscoviticae (Auct. Georgio Japel, Canon. etc.).

Šest velikih zvezkov v obliki 4—5 pôl. Rokopis. To so primerjajoče sklanje slovanskih narečij.

Jožef Škrinjar.

Str. 57, v. 23: Šaf. 145. — J. Marn, Jez. XXII.

Molitu grefhnika per ufakimu is fedem Pfalmov od Pokore k' bogu sdihujozhiga (od Joshefa Shkrinjarja). V Lublani per Rezerju 1804. 8⁰. 387. str. — Druga izdaja 1817. — Tretja pri Skarbini. Ljubljana 1817.

Shtirje Evangelifti in Gredni pfalmi. Rokopis. Po Škrinjarjevi smrti je dobil rokopis Metelko in ga hotel izdati, česar pa morda ni utegnil radi premnogih službenih opravil. Iz Metelkove zapuščine ga je dobila »Matica Slovenska« in ga dala »Katoliški družbi za Kranjsko«, ki ga hrani še zdaj.

Antôn Traven (Traun).

Str. 57, v. 29: Šaf. 109. – J. Marn, Jez. XXII.

Jožef Rihar.

Str. 57, v. 31: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII. — Rihar ali Richter, »Lj. Zv.« 1882, 253.

Modest Šraj.

Str. 57, v. 34: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII.

Matevž Wolf.

Str. 58, v. 1: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII.

Anton Linhart.

Str. 58, v. 9: Šaf. 28, 29. — J. Marn, Jez. XX. — Pet. pl. Radics, »Lj. Zv.« 1893.

---

[1]) Kop. Gramm. XLVI.

Linhart se je kot dijak v višjih razredih marljivo udeleževal pesniških in govorniških vaj. Govoril je latinski: Epicedion in mortem Principis et Archiepiscopi Salisburgensis Sigismundi e Comitibus de Schrattenbach; nemški: Dankrede auf die Landstände des Herzogthums Crain wegen Einführung und Aufnahme neuer Wissenschaften in die Laybacherischen Schullen; deklamoval je: Eine Ode an den Hochwürdigst. Hochg. H. H. Karl des Heil. Röm. Reichsfürsten und Bischof zu Laybach aus dem Gräfl. Hause von Herberstein bei dem Antritte des Laybacherischen Bisthums. — Ein Gedicht von der Naturphilosophie in deutschen Hexametern. — Messias: Idyllum sacrum ex cl. v Poppe conversum. — Omeniti je še: Eine Rede an die Akademie bey der Ankunft Sr. Excellenz des Hochgeb. H. H. Vincenz des Heil. Röm. Reichsgrafen Ursini und Rosenberg als Landeshauptmanns in Crain.[1])

1. Shupanova Mizka. Ena komedia v' dveh akteh. Prenarjena po tej nemshki: Die Feldmühle, inu v Lublani jegrana v Lejti 1790. Stiſkana per Joan. Frid. Egerju. 8. 37.

2. Ta Veſſeli dan ali Matizhek se sheni. Ena komedia v' pet aktih, obdelana po ti franzoſki: La folle journée ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais. Stiſkana v' Lublani v' lejti 1790 per Ignazi od Kleinmayerja. 8. 50.

3. Bukve od Kug in Bolesen Goveje Shivine tih Ovaz inu Svin, popiſſane sa Kmete na povelje te nar vikshi Gospuſke od Joannesa Walstajna, Dohtarja sa Arznijo, inu Ranozelnoſt, Directorja inu vuzhenika shivinſke arznije v' zeſſarſkim krajlevim shpitali za shivino na Dunaju. V Lublani. Per Ignaziju Kleinmayerju. 1792. 8. 208.[2])

4. Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs, von Anton Linhart, k. k. Kreisschulcommiſſär und Mitglied der ökon. Gesellschaft in Krain. I. B. Von den ersten Spuren einer Bevölkerung im Lande bis zur ersten Anpflanzung der krainischen Slaven. Mit einer grossen Karte und zwei kleinen Kupfern. Laibach. Eger. Verlag W. H. Korn. 1788. 8. 444. — II. B. Von der ersten Anpflanzung der krainischen Slaven bis auf ihre Unterjochung durch die Franken. Mit einer Karte von dem alten Karantanien und einer räsonnirenden Tabelle über das slavische Alphabet. Laibach. 1791. 8. 397.

Knjiga presega gledé vrednosti vse, kar se je do one dôbe pisalo o kranjski zgodovini.

---

[1]) Izvestja muzejskega društva 1895, 122–124.

[2]) Vzglede navaja J. Marn. Jez. XXII.

Valentin Vodnik

Str. 61. v. 1: Danecki, »N.« 1844. 139. — Bleiweis, Kol. 1853. — Dr. Toman, Vodnikov 100letni rojstni dan. »N.« 1857, 354. — O Vodnikovem godu. »N.« 1858, 29. — J. Novak: O Vodnikovem spominku. »N.« 1858, 365. — M. Pregel: Še nekaj o Vodnikovem spominku, »N.« 1858. 334. — Dr. Costa: Bukve Vodniku v spomin, »N.« 1858. 34—35. — M. Majar: O Vodnikovem spomeniku. »N.« 1858, 316. — Dr. E. H. Costa: Vodnikov Spomenik, Vodnik-Album. V Ljubljani. 1859. 4. 268. — Še nekaj od Vodnika. »N.« 1859. 218. — Vodnik. »N.« 1865, 42. — J. Marn, Jez. XIV. 1—47. — M. Pleteršnik, Vodnik - učitelj, program ljublj. gimnazije 18. — Valentin Vodnik Slovenskim učiteljem, »Sl.« 1874. 14. — Fr. Levec, »Zv.« 1879, s podobo. — Listine in pisma iz Vodnikovega življenja (iz arhiva Mat. Sl.). »Lj. Zv.« 1889. 393—418. — F. Wiesthaler: Slavnostni govor ob odkritji Vodnikovega spomenika v Ljubljani. dné 30. junija 1889. »Lj. Zv.« 1889. 386—392. — M. O.: O slovesnem razkritju Vodnikovega spomenika, »Dom in Svet« 1888. — A. M.: Vodniku povodom odkritja njegovega spomenika, »Dom in Svet« 1888. — P. Bohinc, Valentin Vodnik. Izdala Družba sv. Cirila in Metoda. Ljubljana.

Pesmi v spomin Valent. Vodniku so zložili v »Vod. Spom.« 1859: J. Bilc. 74; Fr. Cegnar, 79; M. Hladnik. 108; M. Kastelec, 116; J. Kosmač. 128; Mir. Vilhar, 185; A. Praprotnik. 197; A. Slomšek. 211; Bl. Sušnik, 217; Fr. Svetličic, J. Virk, 253; Bl. Potočnik. 264. — V nemškem jeziku: Aug. Dimitz, prevod Prešernove pesni: V spomin Valentina Vodnika. — Leopold Kordesch: An Vater Vodnik. — Jos. Leinmüller: Nachruf an Vodnik. — C. Melcer: Valentin Vodnik und Dr. Fr. Prešern. — Fr. Verbnjak: Vater Vodnik, vse te v »Vod. Spom.« 1859.

Fr. Prešern: V spomin Valentina Vodnika. »N.« 1845, 12. — Mirko Zorin: Godovnica Vodniku, »N.« 1864, 47. — M. Vilhar, »N.« 1849, 195. — F. G.: Spomin Vodniku, »N.« 1860, 37. — Mirko Zorin. »N.« 1864, 47. — J. Resman: Na slavo Vodniku in Prešernu, »N.« 1869, 69. — J. Bilc, »Sl.« 1875, 16. — V spomin Val. Vodniku. »Sl. N.« 1875, 35—36. — Pesen deklamirana pri Vodnikovi slavnosti v Kranju, »Sl. N.« 1880, 29. — J. Cimperman: V spomin 125letnice Vodnikovega rojstva, »Lj. Zv.« 1883, 243. — A. Funtek: Vodniku: Slavnostna kantata, »Lj. Zv.« 1889, 385.

Vodnikova slavnost, »Lj. Zv.« 1889, 385—418; »Sl.« 1889, 148—155; »Ed.« 1889, 53—57; »S.« 1889. 26—27. — Vodnika naslikal Naglič, »Lj. Zv. 1890, 61. — Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Natisnil J. Blasnik 1840. 8. 100. — Vodnikove pesni. Uredil Fr. Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani 1869. — Valentina Vodnika Izbrani spisi. Uredil Fr. Wiesthaler. Izdala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani 1890.

Dné 15. avgusta 1810 se je v Ljubljani sijajno slavil Napoleonov imendan; o razsvitljavi je bil na deželni hiši transparent:

> Od Beljaka do Budve Ilirzi pojo:
> Nafh vojvod je Marmont, posdravljen naj bo.
>
> »Lj. Zv.« 1883, 268.

Ko je J. Vrhovnik iskal podatke za svoj lepi in temeljiti spis o Debevcu, je zasledil med dotičnimi listinami tudi nekaj listov v 4°. vdetih v Debevčevo „Krainerisch-slavische Sprachlehre", ki obsegajo Vodnikove opombe k temu delu z

naslovom: „Unmaßgebliche Bemerkungen als Beiträge zur krainerischen Grammatik von Valentin Vodnik an den Verfaßer derselben."

Naznanja mu, kako bi sklanjal besede: *Zhlovek*, *Brat*, *Shena*, *bledoſt*, *Piſmo*.

V jednini navaja sedem sklonov; v množini je pri prvem vzorcu izpustil ablativ, zato je pridêl lokal, vsi drugi uzorci imajo pa po osem sklonov.

1. Peſme sa poſkuſhino. V' Lublani natiſnene per Joannesu Rezerju. 1806. 8°. 46.

2. Peſmi / sa / Brambovze. (Vigneta = Vojaška kapa s sablo). 1809. 8. 16.

3. ABEZÉDA[1]) / ali / Asbuka / Das ABC-Buch, / L' Abécé / Vigneta = kmetska hiša / Natiſnena / per Rezerju sa saklado pervih ſhol / 1812. / V' LUBLANI / na prodaj per Vilhelmu Kornu.

V »Ogovoru na vuzhenike« zahteva, da se imajo otroci učiti na podlagi materinščine; zato podaje otrokom trojno abecedo, slovensko, nemško in francosko, da bodo potem lahko napredovali.

Od 10—13. str. je majhen slovensko-nemško-francoski slovarček, n. pr.: Daniza, / der Morgenstern / l'étoile du matin; / dimnik / der Schornstein / la cheminée id. / ; na strani 14—15 Oče naš v treh jezikih, na 16. str. je »Edenkrat eden« (Einmaleins).

---

[1]) V licejalni knjižnici v Ljubljani se nahajajo:

ABECEDIKA / ali / Plateltof / Sa tiſte, katiri ſe otte Krajnsku / brati navuzhiti. / — (Črke so natisnene v štirih različnih oblikah). V' LUBLANI 1789.

Na devetnajstih straneh je zlogovanje; potem nasleduje:

Visha beſſede skladati, inu brati ſe vuzhiti / , juterna, in večerna molitev, Vera, Upanje, Ljubezen, Božje in Cerkvene zapovedi in Rožni venec. — II. natis 1798. l.

Pet let pozneje je izšel:

Nov popravleni / PLATELTAF / ali / Bukve teh zherk / inu besedi / sa vſse / Kateri ſe ozho Kransku brati / is Fundamenta vuzhiti / . Vigneta = Deček z vencem in liro v rokah / Is Pervolénjam tih Vikſhih / V' LUBLANI. / So ſtiskane, in ſe dobe naprodej per JAN. / FRIDRIHV EGERJU.

Ta »Plateltaf« ima tudi »Molitev pred in po šoli«, »Kratku podvisanju (!) k' lepimu in zhednimu sadershanju«, »Kratke pripovedke« v raznih pisavah, n. pr. »ta rado otrok«, »to brumnu dete«, »ta goſpodarſki otrok«, »ta movzhezhi otrok«, »Ta ſtraſchlivi Otrok«; nato nasledujejo še nekateri nauki, n. pr »super navarnoſt« v obliki stihov, dasi brez rime in mere.

Ta »Plateltaf« se je ponatisnil 1808. l. s štetimi stranicami in s kratkim dodanim imenstvom o raznih udih človeškega telesa in hišnim orodjem.

4. KERSHANSKI NAVUK / sa ILLIRSKE DESHELE / vsét is Katehisma sa vſe zerkve / Franzoskiga Zesarſtva. (Vigneta). / Se najde per H. W. Korn, Bukveprodajavzu. 1811. mala 8⁰. 133.

Na tretji strani ima ta-le:

Ispiſ is pervopiſa Zeſarſke ſkrivne piſavnize. V poſlopju Tuillerie 4. dan malitravna 1804.

Napoleon Zeſar Franzoski, Kral Italie; Na nasnanje naſhiga Ministra sa zheſhenje Boshje, ſmo ſklenili ino ſklepamo tako:

Pervi zhlen. — Sa dopolniti 39 zhlen postave deſetiga dneva meſza selenarja, deſetiga leta, bode osnanjen ino ſam sa vſe zerkve katolſhke zeliga zeſarſtva napovedan ta kerſhanſki navuk, ktir je timu ſklepu perloshen ino ktirga je poterdil preimenitni Kardinal Papashovi poſlan.

Drugi zhlen — Naſh Miniſter sa zheſhenje Boshje bo ſkerbel sa natiſ ino rasſhiranje tiga kerſhanſkiga navuka, ino ſkos deſet let ima poſebno oblaſt vse tako oberniti, kakor je treba, de bo ta ſklep dopolnjen.

Tretji zhlen. — Ta ſklep bo natiſnen, ino ſpredaj poſtavlen v' ſlednih bukvah kerſhanſkiga navuka, ino djan med ſapiſ vſih poſtav.

Zheterti zhlen. — Naſh Miniſter sa zheſhenje boshje je dolshen ispolniti ta ſklep.

Napoleon.
Na Zeſarjevo povelje
Zeſarſki ſkrivni Piſar. *Hug. B. Maret.*
sa podoben prepiſ
Miniſter zheſhenja Boſhjiga. *Portalis.*

Izvod v licejalni knjižnici v Ljubljani ima znotraj na okviru pripomnjo: Verbothen wegen Auslegung des IV. Gebothes Gottes, rücksichtlich der Pflichten gegen Napoleon und der 2ten Frage Seite 90 und 43. — Prašanje str. 90 slôve: So vſi dnevi v tednu dobri za poroko? — Odgovor: Vſi ſo dobri.

5. Piſmenoſt / ali / Gramatika / sa / Perve Shole / (Vigneta). V' Lublani. / Natiſnil Leopold Eger, 1811. / Na prodaj v' ſholah. / 8. VIII. 190.

Vodnikova Kranjska pismenost, okrajšana za male šole. V Terstu 1847. J. Papš, vladarski natiskar. (Na prodaj per c. kr. mestni gosposki v Terstu in drugih primorskih soseskah.) 8. 59.

6. Pozhétki / Gramatike / to je / Piſmenosti / Franzoske / Gospoda Lhomonda / Isſlusheniga vuzhenika

per visokih sholah / V' Parisu. / Sa latinske francoske shole / V' Illirii / Preſtavil Vodnik. / Vigneta / V' Lublani / per Janesu Retzerju Natiskavzu / 1811. mala 8⁰. 118.

7. Kuharske Bukve. / Iz Nemſkiga poſlovenjene / od V. V. (Mala slika) / Lublana. / Natiſnene per Kleinmajerji / ſkusi saklado / Andrea Gassler na tergi Nro 190. / 1799. / 8⁰. 176.

Knjigo lepše slika z gaslom: »Narbolši jedi — Za lačne ludi«; pisava je še v precej lepem jeziku in predgovor se obrača končno do gospodinj po kmetih, naj pripomorejo »do popolnimosti čistega kuhinjskega jezika«, obsega sedem stranij; ena stran bodi v vzgled:

Krajnize ſe kuhanja teshkô uzhę. kęr ne saſtopio pomęnik franzoskeh, anglejſkeh, laſhkeh inu nęmſhkeh beſedi; poſębna nadloga je po desheli sunaj męſta, tam ga ni zhloveka. kir bi ſkrivno saſtopne beſede rasloshil nevajęnem ſlovęnkam. Torej ſim ſi persadel sazhetik ene krajnſke kuhine v' roke dati mojim rojákinjam. One imajo zhaſt, de ſo narejavke sdraveh, dobro diſhezheh inu snaſhneh jedí; tedaj jeh nagovorim: ſturite tudi vę zhaſt vaſhi kuhini, de jo bote v' laſtnim ſlovenſkim jesiki saſtopile, govorile inu ohranile. Ako niſem morebiti vſe prav po krajnſkim sadel, bodete vę popravile, inu sa en drugi perhodnikrat pouedale, kaj imam prenarediti, kadar ſe bodo te bukve drugizh natiſkavale. Slędna vmetnoſt ima ſvoje laſtne beſede; tudi vę imate ſvojo visho kuhinſke ſtvari imenvati, tedaj bodete narbol snale mojimu ſlabimu perzhetku popolnimoſt naloshiti. Zhemú beſede kraſti? Al ni ſlovenſki jesik sadoſti premôshen?

8. Babiſhtvo / ali / Porodnizharſki Vuk / sa Babize. / Piſal / Dr. Janes Matoſhek / zeſ. kr. vuzhenik porodnizharſtva na viſoki / ſholi, ino sdravnik v porodniſhu. / V Ljubljani 1818. / Natiskal sa / vtroſhik piſavzhov Joshep Şkarbina bukvotiſ, / ima na prodaj piſavez.

Navadno se knjiga navaja popačeno; prvi del gre do 247. str. in obsega 449 paragrafov; drugi del z istim naslovom sega od 251. do 440. strani; zadnji paragraf je 751.

Knjigo je prelagatelj pisatelju izvirnika posvetil tako-le:

Vrojeni Goſpod / Franziſhk Saveri / Shlahtni Goſpod Matoſhek / Doktor Sdraviliſtva / zeſ. kr. Vize-Direktor sdravniſhkiga Vuka na Vſeſholſtvu, Tovarſh sdravniſhkiga / Sbora ino Sdrushbe na / Duneju etc. etc. Vam / podaja / s narponishnejſhim poſhtovanjem, ino / s neisbriſlivo hvaleshnoſtjo / Piſavez.

V predgovoru pravi pisatelj nemškega izvirnika, da ume samo češko, da so se pa »dali pregovoriti gospod vuzhenik Balant Vodnik znani slovenčan, de so mojo nemško ino Češko besedo tolmačiti se lotili. Zgol samoč po njih se je zgodilo, de v devetnajstem veku pride na dan ‚Porodničba' v pokmetški Krajnſhini, za ktero oni so vsi živi in vneti.«

Predgovoru sledi »Priſega poterjene babize«, »Sapopadik« in štiri strani imenstva.

9. Deutsch-Windisch-lateinisches Wörterbuch. Slovar nemško-slovenski-latinski. Verfasset von Valentin Vodnik, Professor des zweiten Jahres der Humanität am Lyzeo zu Laibach.

Glavni naslov:

Lublanske Novize od vſih Krajov zeliga ſvejta v lejti 1797. (in 1798.) — V' Lublani, Vendajati sazhete inu natiſnene Per Joannesu Fridrihu Eger, na Polanah Nro. 3.

Na posameznih listih naslovi:

Lublanske Novize Jann. Fridr. Egerja. (V' Sredo 4. dan Profenza 1797 Nro. 1.)

Pavel Knobel.

Str. 67, v. 19: Šaf. 35, 83. — J. Marn, Jez. XXII. — Gregor Jereb, »Lj. Zv.« 1893.

1. Shtiri pare / kratko-zhaſnih / NOVIH PESMI / od Paula Knobelna ſkovane / Inu Krainzam sa ſpomin dane. Pervizh vun dane v' Kraini per Ignaz Kremshari. 1801. 8. 40.

Ta pesmarica obsega: 1) Od podsemeljſkih jabuk. 2) Od perdza. 3) Ta sbohani Bogatez. 4) Taistim, kateri ſe ptuyh shen deileshni ſturé. 5) Taistim shenam, katere niſo s' enim mosham sadovolne. 6) Nova krama. 7) Jamranje enga saſtarenga inu saerjavenga deklizha. 8) Sa puſtni dan.

2. Ena lepa lubesniva in brania vredna historia od te po nedoushnu ven isgnane ſvete Graſnie Genofefe, is tega meſta Pfalz, je is nemſhkiga na kranjſki jesik preobernena. V Krainu per Kremshari. 8. 79.

Knjižica nima niti letnice, niti imena prelagateljevega.

Matej Ravnikar.

Str. 74, r. 32: »N.« 1845. doklada št 50. — Jos. Kovačič v »Drobt.« 1858, 81—107. — Šaf., 37—9. — Jos. Marn. »Sl.« 1876. št 89 – 91. — »Jez.« XV. 63—70. — Vladimir, »Kol. Moh.« 1878, 175—182. — Jernej Ravnikar, Tržaško-koprski škof Matej Ravnikar. Izdala in založila Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1890.

Pisateljsko podporno društvo je vzidalo v rojstno hišo ploščo. L. Svetec je imel slavnostni govor. »Lj Zv.« 1890. 509.

Bolhober, M. Ravnikarjeva stoletnica »Sl.« 1876, 32; ob istem predmetu govora »Sl. N.« 1870. št. 24; »Sl.« 1876, 89 — 91. — Viktor Bežek, Jezik v Mat. Ravnikarja Sgodbah id. v Gimn. prog. novomeškem 1889.

1. Perpomozhik / Bogá / pràv ſposnáti in zhaſtiti, / ino / pot prave ṣrezhe / po Jesuſovimu vúku in shivlènju. / Prestávleno is nemſhkiga in ſemtertje pomnosheno. / Vigneta = kmetska hiša / *Dobiti v' Duhóvſhnizi* / V' Lublani 1813. Natiſnil Janes Rezer.

2. Ṣveta / Maſha / ino / Kerſhanſko / Premiſhlovanje / is ſvetiga piſma / sa vſak dan meſza, / tudi / druge lepe molitve. / Dvanajſtizh poprávleno ino pomnosheno dano na ſvetlobo. / V' Lublani natiſnil J. Rezer, natiſkaviz. 1813. 12⁰. 330⁰. — 13. izd. 1817. — 14. izd. 1820. — 15. izd. 1822. — 16. izd. 1826.

3. Sgodbe ſvetiga piſma / sa / mlade ljudi. Is nemſhkiga preſtavil Matevsh Ravnikar, deſete ſhole z. kr. vuzhenik. / Prvi del. / Sgodbe ſtariga sakona. / V' Lublani. Na prodaj per A. H. Hohnu bukvovesu. 1815. 8⁰. 344 str. — Drugi del. Sgodbe noviga sakona. V' Ljubljani 1816. 8⁰. 310 str. — Tretji in zhetrti del. Sgodbe noviga sakona. V Lublani 1817. 8⁰. 327.

4. Abezednik sa Ṣhole na Kmetih / v zeſ. kral. Deshélah. V' Lublani 1816. 8⁰. 95 str. Nemški naslov: Namenbüchlein zum Gebrauch der Landschulen in den k. k. Staaten. Tako po Šafařiku 51; licejalna knjižnica v Ljubljani pa hrani pod znakom II. C. 10227 d. 28 abecednik z naslovom: Abezédnik / sa Ṣhole na Kmetih / v' zeſarſkih kraljévih Deshelah. / Velja vésan 5 kr. / V' Ljubljani, 1816. Na prodaj per Jurju Lihtu, bukvopródu, in s' ſholſkimi bukvami sakládniku. Mala 8. 36.

5. Kleine Erzählungen. Zum Gebrauche der Landschulen in den kaiſ. königl. Staaten. Male / Povésti / Sa / Ṣhole na

Kmetih / po zefarfkih kraljevih Deshelah. / Veljajo vesane 17 kr. / Vigneta = Igrajoči deček. / V' Lublani, 1816. Na pródaj per Jurju Lihtu, bukvopródu, in s' fholfkimi bukvami sakladniku.

Na levi strani je nemško, na desni slovensko besedilo; povesti so tiskane od str. 44, 70 in 72 v raznih oblikah črk. Povesti so mične in izbrane kaj srečno. Spisal je to knjižico 1809. I. Debevc, bivši katehet nunskih šol v Ljubljani; v tej izdaji ji je jezik popravil Ravnikar.

6. Kerfhanfki / katolfhki / Navuk / f' prafhanji ino odgovori. / Vigneta = Tabli Mozesovih zapovedij. / S' perpufhenjam velke duhovfke ino deshelfke oblasti. V' Lublani 1822. Natifnen per Leopoldu Egerju. 8°. 260.

Jernej Kopitar.

Str. 76, v. 33: »Nov.« 1844. 139. — »Nov.« 1845, 183. — »Nov.« 1852, 315. 318. — »Nov.« 1857. 278. — Novi Vedež 1852. 315. 318. — Barth. Kopitar's »Selbstbiographie«. v Miklosich, »Slavische Biblioth.« — Erinnerung an Kopitar, »Čas. Čes. Mus.« 1871. — Nekateri Kopitarjevi listi v »Čas. Čes. Mus.« 1872. — Dj. Rajković, »Srbska Zora« 1879, št. 4—5. — Lamanskij, »Žur. Minist. Nar. Pros.« Peterb. 1879 do 1880. — Kopitar in Hoffmann von Falersleben »S.« 1874. št. 7. — J Marn, »Jez.« XVIII. — J. Marn, Kopitarjeva spomenica. Ljubljana 1880. — Rajm. Čuček, Stoletnica Kopitarjevega rojstva. »Slov.« 1880. — Vatr. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828), Berlin 1885. — Kopitarjev grob, »Lj. Zv.« 1883, 604. — Kopitarjev grobni spominek »Slov.« 1886.

1. Glagolita / Clozianus, / id est / codicis glagolitici inter suos facile antiquissimi / olim / dum integer erat Vegliae in thesauro Frangepaniano habiti pro S. Hieronymi bibliis Croaticis / supparisque ad minimum exarati a. MLVII. Cyrilliano Ostromiri Novogradensis, / λειψανον folirum XII. membraneorum servatum in bibliotheca / Ill.^mi Comitis Paridis Cloz Tridenti. Litteris totidem cyrillicis transcriptum, amplissimis de alphabeti glagolitici remotiori antiquitate et liturgia slavica a. d. DCCCLXX primum coepta in Pannonia, prolegomenis historicis et philologicis, monumentis item tribus dialecti Carantanicae saeculi X. Monachii repertis, itemque speciminibus slavicarum cis Danubium dialectorum ab anno MLVII. ad MDCCCXXXV; calendario slavico a. MLVII. aliisque ineditis; addito graeco glagolitae interpretis προχειμενῳ latinaque slavicorum omnium interpretatione, linguae demum

Slavorum utriusque ritus ecclesiasticae brevi grammatica et lexico illustratum edidit et qualemcumque hanc editionem suo studio et peculio procuratam honoris et grati animi causa, quod in quinquennium tractandum edendumque sibi codicem concredidit, Illmo Comiti Paridi Cloz Tridentino / felici codicis domino / dedicavit / Bartholomaeus Kopitar / augustissimo Austriae imperatori a bibliothecae palatinae custodia. (Tu nasleduje izrek sv. Pavla Rimljanom XIV. 11: »In vsak jezik bo priznaval boga« v latinskem, grškem, cerkveno-slovanskem jeziku iz raznih rokopisov). Cum tabulis aeneis duobus. Vindobonae, prostat apud Carolum Gerold bibliopolam. MDCCCXXXVI. 86 fol.

2. Hesychii / Glossographi / discipulus et epiglossistes Russus / in ipsa Constantinopoli / sec. XII—XIII. E codice Vindobonensi graeco-rufsica omnia, additis aliis pure / graecis, et trium aliorum Cyrilliani lexici codicum speciminibus aliisque miscelaneis philologici maxime et slavistici argumenti, / nunc primum edidit / et / scientiarum academiis / Berolinensi et Petropolitanae / si quidem mereantur, promovenda sistit / Bartholomaeus Kopitar / augustissimo Austriae Imperatori a bibliothecae palatinae custodia et utriusque academiae sodalis. / Cum tabula aenea graecorufsica. Vindobonae 1839. Gerold. 8⁰. XXIV. 72.

3. Evangelia slavicae, quibus olim in regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du sacre, ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit J. B. Sylvestre. Evangelia latine vertit eisdemque interpretationem latinam e regione adjecit B. Kopitar, Parisiis 1849.

4. Anti-Tartar oder Herstellung des Thatbestandes in Sachen der Wiener Editio Princeps (1834) des ältesten Denkmals der polnischen Sprache, nämlich des polnischen Drittels des (nicht Margarethen — sondern Elisabeth-Hedwigschen Psalterium trilingue (A. 1300—1370) zu St. Florian in Österreich gegen den plagiarischen Roman eines Tartaren. Als Manuscript für Freunde herausgegeben von Lebrecht Hassenschelm. Stockholm bei A. Bonnler. Druck von Breitkopf und Härtel.

Povod tej knjigi je bil ta: Znameniti Spominek, ki ga je hotel izdati sam, pokazal in izročil je Kopitar poljskemu grofu Stanislavu Duninu-Borkowskemu s tem pogojem, da ga naj vsega izda na svoje stroške. Ta pa je izdal samo poljski del z nepravim napisom: »Psalterium reginae Margarethae« (psaltir kraljice Margarete). Nato je zgrabil Kopitar Poljaka najprej v *„Jahrbuch der österr. Lit.“*, potem pa v napominani knjigi, da dokaže, komu ide čast, da se je izdal v prvo ta psaltir.

Leopold Volkmer.

Str. 83, v. 6: A. Slomšek »Drobt.« VIII. let. 107—126. — M. Lendovšek »Zbrani spisi« 85—114. — Šimen Povoden v »Bürgerliches Lesebuch« 557. — J. Marn. Jez. XXIII 7—9. — Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric 1741—1816. Objavil in razložil dr. Jožef Pajek. Ponatis iz Popotnika. V Mariboru 1885. Tiskarna sv. Cirila. — J. Macun, Knj. 68.

1. Pefme k tem opravili te fvete mefhe, s toj pefmoj pred predgoj is nemfhkega na flovenfko preftavlene sa fare Optuifke dehantie. V Grazi, pri Franzi Antoni Royerji. 1783.

Šest let pozneje je bila natisnena Volkmerjeva knjižica:

2. Der Messgesang. — Mefhna pefem. V Grazi pri Widmannstätti. 1789. 16°. 22,

in 18 let pozneje:

3. Hvala kmetifhkega ftana ino tobazie trave v dveh pefmah sapojena v leti 1807. V Marburgi fe neide per Josephu Martinu Merzinger, bukvarju. Pritifkana pri F. Schützi. 8.

4. Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekovfke Shkofije fabule ino pefme. Spravil in f kratkim Volkmero'vim shivljenjem na fvitlo dal Anton Janez Murko. V Gradci. Na prodaj v Fr. Ferstl'vi knjigarnji Janesa Lourenza Greiner. 1836. 8°. 148.

Štefan Modrinjak.

Str. 84, v. 9: »Nov.« 1854. 158—159. — J. Macun. Knjiž. 73, 76. — Trstenjak-Flegerič, »Sl. Nar.« 1876. št. 32—33. — J. Marn, Jez. XXIV. — »Zora« 1876. — »Kres« 1883. 522. — Bož. Raič, Slavnostni govor pri svečanosti Štefana Modrinjaka, »Sl. Nar.« 1881, št. 161—164, se je pečal bolj z zedinjeno Slovenijo nego s slavljencem.

Mihael Zagajšek (Jurij Zelenko) (1739—1824)

Str. 84, v. 22: Kop. Gramm. XLIV. — Dobrovsky. Slovanka I. 185. — Šaf. 56. — J. Marn, Jez. XXII. — J. Macun, Knjiž.

Slovenſka Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutschem und wendischem Vortrag, mittelst welcher sowohl der Deutsche als auch der Wendische auf die leichteste Art diese Sprache regelrecht zu reden und zu schreiben erlernen kann. Zilli mit Fr. Jos. Jenko's Schriften. 1791. 8. 349.

Janez Pavel Ješenak.

Str. 84, v. 28: Šaf. 40. — A. M. Slomšek, »Drobt.« 1848. — J. Macun, Knjiž. 66. — J. Marn, Jez. XXIII.

Bukve sa pomozh inu Prid Kmetom potrebne, ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeſhenagg. perviga Fajmaſhtra preden zeſarſke kraleve Fare Ullimne inu vuda zeſ. kral. Tovarſhije deshelſkiga Kmetovanja u Gradzi. Pervi deil od oſkerblenja tih Njiv. V' Zelli per Joshephu od Bacho, zeſ. kral. Kresie Stiſkauzu 1821. X. 149.

Janez Nep. Primic.

Str. 85, v. 1: Šaf. 38. — J. Macun, Knjiž. 73—74. — J. Marn, Jez. XXIII. — »Sl.« 1883, št. 206. — Peter pl. Radics, »Kr.« 1883.

1. Abezeda sa Slouenze[1]), kateri ſe hozhejo Slovenſko brati naučiti. V Gradzu, natiſnjena per Al. Tuſhu 1812. 8. 304.

2. Prava pót k' dobrimu ſtanu, ali ena beſeda ob pravim zhaſi. Na pervo is Angleshkiga v Nemſhki, sdaj pak . . . . . v' Slovenſki jesik preſtaulena (ſkusi Janesa Nepomuka Primiza). V Gradzu natiſnjena ino ſe najde per Al. Tuſhu, bukvarju. 1812. 8°. 34.

3. Nemſhko-Slovenske branja, v' katerih ſe snajdejo rasne pravlize. baſnije ali ſabule, v' svezanim in proſtim govoru, pogóvori. pripoviſti veſtniga sadershanja, peſmi. vganke, kratek obras hiſtorije ſtarih Slovánov. prigovori, mnogitêre koriſtne vade v govorjênju ino sgodbe ſvéte na kratkim. Na

[1]) Šaf. 50. — Dobrovsky, Slovanka I. 236. — Kranjsko zgodovinsko društvo v Ljubljani ima jeden izvod. — Mitth. d. h Ver. f. Krain 1862. 114.

ſvetlôbo dal Janes Nepomuk Primiz, ozhitni uzhenik Slovenſkiga Jesika na Grashkim Lizeji. V nemſhkim Gradzu v' salogi ino naprodaj pri Joseſi Milerzi. 1813. Natiſnene s' Lejkamovimi zherkami. 8⁰. 147. str.

4. Novi Nemſhko-Slovenſki Bukvar al ABC. Otrokom lehko saſtoplen. Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes ABC, welches auserlesene, leichte und belehrende Aufgaben, Erzählungen und Unterhaltungen enthält, bearbeitet von Johann Nepomuk Primiz. Graetz im Verlag bei Josepha Miller. 1814. 8⁰. 146 str.

Dr. Vincencij Franul de Weissenthurn.

Str. 86, v. 11: Dobrovsky, Slovanka I. 234. — Kopitar, Gramm. — Metelko, Lehrg. XXV. — Gr. Jereb. »Lj. Zv.« 1892.

Saggio / Grammaticale / Italiano-Cragnolino, composto / da / Vincenzo Franul de Weissenthurn / dottore di Legge / . Parte Teoretica / = Sbudi ſe kranjſka Modriza / Sadoſti ſi ſpala do sdej / Al ni ozhitna praviza / D' obudena boſh sa na / prej? / = Trieste MDCCCXI. / Dalla Stamperia di Antonio Maldini / Con Approvazione / 355 str. 8⁰.

Šest prvih listov ni zaznamovanih; druga stran zaglavnega lista ima citat:

Stupent in aliis (Linguis) vel Litterula parva artem transgredi, et paene propria lingua vitium generat per singula verba. Res mira! tam magnos viros prudentiae deditos — cuncta haec in alienae gloriam transferre, et usum Scripturae in Lingua indigena non habere. Ottfried — Gottsched.

Citat je posvetil »Prevzvišenemu gospodu Frančišku Serafinu knezu Porciji, grofu ortenburškemu, dednemu gospodu premskemu, senožeškemu, lauterburškemu, mallenhofskemu in dr. nositeljem velike svetinje sv. Humberta, kraljevskega reda bavarskega.«

Janez Debevec.

Str. 86, v. 40: Šaf. 135. — J. Marn, Jez. XXII. — J. Vrhovnik, Izvestja muz. društva 1895.

1. Kratki navuki / regelze inu molitve / sa Sakrament té / pokore, od / Janeza Debeuza, v' Lublanſki duhovni hiſhi maſnika. / V Lublani per Joan. Frid. Egerju 1783. 12. 83.

V tretji izdaji ima molitvenik ta-le naslov:

KRATKI NAVUKI / REGELZE, INV MOLITVE / SA / ŞAKRAMENT / TE / POKORE / — od / JOANNESA DEBEVZA / V' Lublanski Duhovni Hiſhi Maſhnika / Napravlenu, potler pak na konzu / prenarejenu, inu sdej / k' tretjemu vun dane. / — V Lubiani, Od Ignazja Mẹrka na prodaj utiſnen. 1792. 12°. 103.

Četrta izdaja je izšla uže 1801. leta, ne 1807. l., kakor misli Safařik, Marn jo omenja prav; peta izdaja iz 1807. leta ima ta-le naslov:

KRATKI NAVUKI, / REGELZE INU MOLITVE / SA ŞAKRAMENT / ŞVẸTE / POKORE / ſ' perſtavlenimi / litanijami od pokore. / — od JOANNESA DEBEVZA / Kateheta per Nunſkih ſholah / v Lublani shẹ prej napravlenu, sdaj / pak sopet preglẹdanu. / — Pẹtizh vun danu. / — V' LVBLANI, / Od Joan. Rezerja natiſnenu. / 1807. / 12°, / 95 str.

2. GOVORJENJE / OD / BRANJA Ş. PIŞMA.

Vsebino te knjige navaja J. Vrhovnik, Izvestje muzejskega društva 1895.

To je predgovor k Japelj-Kumerdejevi knjigi »Svetu Pismu« 1791. l. in obsega 37 stranij.

Nekateri Slovenci so bili proti temu, da bi se poslovenilo sv. pismo, ker so se bali, da bi ljudje ne prišli v zmote.

Debevec se je pa trudil tudi za najnižji pouk v ljudskih šolah in je izdal:

3. KRAJNSKI / PLATELTOF / V Katerimu ſe najdejo / NAVUKI / od / Kranjskiga branja / sa tẹ / Kateri ſe brati vuzhe / od Janesa Debevza / Maſhnika / . Cum Licentia Superiorum. / V Lublani 1791. / Sẹ najde per Andreju Klemenzu / Bukvevẹszu. Mala 8°, 32 str.

Jeden izvod te knjižice se nahaja v muzejski knjižnici v Ljubljani.

4. Kleinere Erzählungen. Majhine Perpovedvanja. U' Lublani per J. Rezerju natiſkauzu 1809. 8°. 109.

To je bila nemško-slovenska čitanka, katero je na novo izdal M. Ravnikar.

Ljubljanska semeniška knjižnica hrani Debevčev rokopis slovnice s tem naslovom:

5. Kraincrisch-slanische / Sprachlehre / Verfasset / für Vorlesungen in dem Fürst / - erzbischöflichen Zöglingshause zu / Laibach die im Jahre 1795 ange / fangen wurde.

Rokopis obsega 312 in pol lista. V predgovoru naglaša imenitnost jezikovnega pouka za duhovnika. Slovnico deli v pet delov: I. Von der Aussprache; II. Von der Tonmessung; III. Von der Wortforschung; IV. Von der Wörterfügung; V. Von der Rechtschreibung. V slovnici se je upiral Marku Pohlinu ter poprašal po najboljšem slovenskem narečju in zahteval, da se imamo Slovenci bližati v jeziku drugim Slovanom.

Ista knjižnica v Ljubljani hrani tudi rokopisno razpravo:

SKRIVNOSTI / od / DVEH ADAMOV: / ſtariga inu noviga. / Tu je Skrivnoſti / od / zhloveſhtva / inu / Njegoviga Odreſhenyka. 4°. 215 str.

Vsebina se peča z antropologijo, nekoliko pa tudi z jezikoslovjem.

Mihael Hofmann.

Str. 87, v. 14: Šaf., 34, 130. 144. — J. Marn, Jez. XXII.

1. Visha sv. Maſho sliſhati inu druge Molitve. V Lublani. Utiſnenu per J. Fr. Egerji 1791. 12. 80.

2. Ekſerzizije, to je Nauki in premiſhljevanja od narimenitniſhih reſniz ſvete vere. Spiſal ranjki zhaſtitlivi gospod Mihael Hofman, nekdajni korar v Novim Meſtu. Nat. Blasnik 1839. 8. XV. 277. Na svitlo spravil Janez Cigler.

3. Shivljenje Svetnikov in preſtavni godovi. Prve bukve. V Lublani natiſn. Jos. Sassenberg. 1828. 8. VI. 662 str. — II. bukve 624 str. — III. bukve 1829. 640 str. — IV. bukve 1829, 671 str. — Dokončal je to obširno delo Veriti.

Paskal Skrbinc.

Str. 87, v. 20: Šaf. 39. — J. Marn, Jez. — Fr. Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1882.

1. Nedelſke pridige, k' jih je dal natiſnit P. Pashkal Skerbinz Guardian in Fajmaſhter per Materi Boshji pred mostam. (V Lublani.) Jih ima na prodaj A. A. Hohn 1814. 8. 522.

2. Prasnifhke pridige, k' jih je dal natifnit P. Pafhkal Skerbinz . . . . . s' perftavkam nektirih nedelfkih. (V Lublani.) Jih ima na prodaj A. A. Hohn. 1814. 8. 266.

3. Isloshejna pefem od pater Pafhkala Skerbinza, fajmafhtra per Diviz Mari u Lublani. Leita 1819. 8°. 1/2 pôle.

4. 1) Rede bei Gelegenheit der jährlichen Feier des heiligen Joseph als Schutzpatron des Handlungs-Kranken-Institutes. Wien 1816. 8. — 2) Rede von den Vorzügen der Priesterwürde. Wien 1816. 8. — 3) Zwanzig Fastenpredigten. Wien 1818. 8. — 4) Sechs Predigten über die fünf Stücke, die zum Sacrament der Busse erfordert werden. Wien 1820. 8. — 5) Predigten auf die vorzüglichsten Feste Mariens. Wien 1820. 8. — 6) Die zehn Gebote Gottes. Wien 1825. 8.

Slovensko elegijo iz minolega veka z naslovom:

»Pefem od gorvsdigneina fetifhkiga klofhtra« je podpisal sicer Franz Skerbinz von Weixelburg, določiti se pa ne dá, je-li jo je tudi sam »skoval.«[1])

Anton Breznik.

Str. 94, v. 19: Šaf. 93. — J. Macun, Knjiž. zgod 65. — J. Marn, Jez. XXII. 73. — »Mitth. d. h. Ver. f. Krain« 1857, 91. — L. Žvab. »Lj. Zv.« 1886, 376.

Vezhna Pratika od gofpodarftva, v' kateri je najti: kaku vfaki hifhni gofpodar fvoje hifhne rezhi s' nuzam oberniti, te flabe leta previditi, tem naprei ftojezhim nadlugam nafproti priti inu ta prihodni zhaf po tih fedem planetov bode foditi mogel. H' temu je perftaulenu enu tenku podvuzhenje, kar od mefza do mefza fkus zelu letu per enimu hifhvanju je potrebnu fturiti. Vundanu od Antona Bresnika, Benefiziata v Shavzi. V Lublani per J. F. Egerji 1789. 8. 93. — Nova izdaja je iz 1803. l. V Lublani. Se najde per Ant. Gafslerju, natifkauzu.

Vodnikove pratike.

1. Velika Pratika ali Kalender za tu lejtu 1795 ali MDCCXCV. Stifkan per Jan. Frid. Egerju. V Lublani fe najde per Wilhel. Heinriku Kornu. — Po navadnem koledarskem obsežku, po slovenskih in nemških mesečnih imenih

[1]) Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1882, 605.

sledi: Popisuvanje Krajnske dežele .... Posebni kraji so na Gorenskim: Lublana, nekadaj Emona, poglavitno mejsto cele dežele. Stoji na Lublanci, katera jo po sredi dejli. V Lublani prebiva okoli enajst tavžent ludi; je dosti lepu zidana; ima štir predmejsta. Ona je sedež deželskiga Poglavarstva inu enega Vikši-Škofa. Je en dober kraj za kupčio. — Od spoznanja tiga uremena.

Kranjc, tvoja dežela je zdrava itd.

Potem sledé določbe gledé na sejme in trge na Kranjskem.

2. Velika Pratika ali Kalender sa tu prestopno letu 1796 ali MDCCXCVI. Obsega poleg navadne tvarine pesmice »vganovavke«, kratkočasne pergodbe, Popisuvanje te zemle itd.

3. Velika Pratika ali Kalender sa to lejto 1797 ali MDCCXCVII. Nadaljuje popisuvanje te zemle .... Europearji govoré šest poglavitnih jezikov, kateri imajo vsak svoje odraselke i. d.

Ljudevit Gaj.

Str. 123, v. 32: Anton Mažuranić (Rad. LXXX. 52. seqq.) — Peter Lavrovskij, Izvêstija Vtoraga Otdêl. Imper. Akad. Naukъ za 1859. XIII. 410. — Šenoa, Vienac 1879. — Kurelac, Slova nad grobom Ljud. Gaja. — J. Zahar, Vienac 1872.

Kratka osnova Horvatsko-Slavenskoga Pravopisaňa, poleg mudrolubneh, narodneh i pri gospodarneh temelov i zrokov. O. L. G. — Kurzer Entwurf einer kroatisch-slavischen Orthographie nach philosopischen, razionellen und ökonomischen Grundsätzen von L. v. G. — Non quia difficilia sunt, non audemus; sed quia non audemus, difficilia sunt. Sanctus Augustinus. Vu Budimu. 1830.

Jurij Jonke.

Str. 134, v. 19: J. Marn, Jez. XXIII.

Kranjſki Zhbelarzhik, to je: Kratko poduzhenje zhbele rediti in sh njimi prav ravnati. Is laſtnih ſkuſhenj ſpiſal v nemſhkim in tudi v kranjſki jesik preſtavit dal Juri Jonke, Zermoſhniſhki fajmoſhter na Kozhevſkim in ſoud c. kr. kranjſke kmetijſke drushbe. V Ljubljani. Natiſnil J. Blasnik. 1836. 8. 94. (Na slovenski jezik preložil J. Žemlja. II. natis.)

Janez Goličnik.

J. Navratil, Spomenik I. 1883, 139—166. — Jos. Marn, Jezič. XXII. 75—76. — Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain II. 327. — Wurzbach, Biogr. Lex. X. 89. — Aug. Dimitz, Gesch. Krains IV. 183. — Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 696.

Antona Janshaja Zessarſkiga Zhebelarja Popolnoma Podvuzhenje sa vſſe zhebelarje. Na kaj sa eno visho taiſti od ſvojeh zhebell bres tega, de bi nje podirali al pa morili 1) En bogateiſhi Dobizhek, koker doſehmalu, lohku sadobijo? 2) Vender vſſe Zhebelle per shiulejnji inu dobri Mozhy ohranijo. 3) Uſakateri Pain Zhebell do ſvoje ſmerti lohku ushivajo, inu ſhe ſvojim Erbam sapuſtijo. Na mnogo Proſhnjo is Nemſhkiga na Kraynjſku preſtavlenu inu s' nekaterim Pomerkvanjam pogmiranu. Od Joannesa Golitschnika, Fajmoſhtra v Grishi na Shtajarſkim. V Zelli, Utisnenu, inu ſe najde per Fr. Jos. Jenko. 1792. 8. 200.

Knjige in spisi iz raznih strok.

Kratek poduk Şviloprejke ali shidne goſenze in murve prav in s velikim pridam rediti. Na ſvetlobo dala z. k. kmetijſka drushba na Krajnskem. V Ljubljani natiſnil shlahten Kleinmayr 1841; mehko vesane: 12 kr.[1])

Kuharſke bukve. Is nemſhkiga preſtavljene od Valentina Vodnika. Popravljene pomnoshene in tretjizh natiſnjene v Ljubljani 1842; natisnil J. Blasnik. Zena je 30 krajzerjev.

»V tretjizh ſo natiſnjene, torej morajo she kaj veljati; in od napravljanja 318 jedi poduk dajo, kar tudi ni kaka kajbodi rezh. Pravo rasſodbo pa kuharzam prepuſtimo, ktere so naproſhene njih miſli od teh bukviz nam rasodeti.« [2])

Pesme sa deshelski bran. Zelovez. Leon 1809.[3])

Podvuzheine sa sedtve tega prediva sa Pemsko, Marsko, inu Shlesinsko Deshelo od kralove sa dobru Obdeilvaine u kupei postaulene drushbe Pemske deshelle, Sdei u

---

[1]) »Perlogni list« št. 7. k »Novicam« 1884.

[2]) »Perlogni list« k »Novicam« 1844.

[3]) »Kr.« 1885, 593.

lethu 1805 za Slovensko Shtajersko deshello u Zelli utisnenu per rainiga Bastiana Kaiserja krasishiga buku utiskouza sapusheni vdovi inu erbah. 12⁰. 31.

* * *

Johann Gottlieb Wolstein, živinozdravnik na Dunaju, je spisal uže v prejšnji dôbi omenjeno knjigo o živalskih boleznih; ta knjiga se je poslovenila Kranjcem in Koroščem posebej; za Kranjce z naslovom:

1. Bukve od Kug inu Bolęsen Goveje Shivine teh Ovaz inu Svin, popiſane sa Kmetę na povelje tę narvikſhi Goſpodſke od Joannesa Wolſtajna id. V Lubljani. Per Ignaziu Kleinmajerju 1792. Za Korošce:

2. Te Bukve od teh Pomory inu Bolesni te Govedine, teh ovaz inu teh ſuin sa prebivauze na desheli. Na vishingo ene viſoke desheune Regierenge sloshene od Ansheja Bogalubi Wolsteina id. U Zelouzi per Aloys Kleinmaerju, deshelſkomu Stamparju 1792.

Abschrift al Prepesſ. Nekaterih domazheh Arznij, katere so od tega uzheniga Arzata Philipa Heegveta ukup šbrane poškušhene poterjene, inu na Svetlobo dane, k nuzu tem Ubogim, kateri nešamorejo bolšhih Arznij kupiti al dobiti. Dva Tala ima leta (Abschrift) al Prepesſ, u tem pervim se govori od notrainih, u tem drugim od šunainih Bolezhin inu Ran Zhlovešhkiga Trupla sa šleherne Bolešen, še naide vezh Sort Arznia, zhe ne pomaga ena nuza to drugo al treko. — Rok. 60 stranij; na zadnji str.: Laibach den 20ten März 1799.[1])

Vincenc Kern,

doktor in učitelj zdravilstva, je izdal:

Nauk od kose ſtavlenja Vinzenza Kern, Doktorja ranozęlenja, uda sdravilſke ſhole na Dunaji, zesarſkiga ranozelniſhtva v Lublani. Eger 1799. 8. 16. str.

Ta knjižica je bila priloga »Lublanskim Novicam« l. 1798.[2])

---

[1]) »Lj. Zv.« 1886, 638.

[2]) Šaf. 35—96. — J. Marn, Jez. XXII. 77.

Jožef Ignacij Fanton de Brunn,

porojen v Ljubljani, doktor modroslovja in zdravilstva, deželni zdravnik v Idriji, je izdal:

Bukvize od Shvinſkih bolesni sa kmeteshke ludy. Od Jannesa Gottlieba Wolstejna, sdravnyka inu ranozelza shvinſkiga na Duneju. preſtavil Joshef Ignazi Fanton de Brunn, v' Lublani ſe najde blizu Shkofije per Mihelnu Prombergarju Bukvarju 1784. 12. 63.[1])

To knjigo so poslovenili tudi koroškim Slovencem z naslovom:

Te Bukve od teh Pomory inu Bolesni te Govedine, teh ouz, inu teh suin, sa prebivauze na desheli. Na vishingo ene viſoke dezeune Regierenge zloshene od Anzeja Bogalubi Wolsteina id. U' Celouzi per Aloys Kleinmaerju deshelskomu Stamparju 1792.[2])

Slovenščina te knjige je v marsičem zanimiva.

Jakob Zupan.

Str. 135, v. 13: J. Marn, Jez. XV. — Fr. Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1885. — Idem: Slavnostni govor pri Zupanovi slavnosti na Prevojah 1886. leta, »Sl. N.«, št. 157.

Tu dodajemo nekoliko sestavkov, n. pr.:

»Woher heisst die untere Donau seit den ältesten Zeiten auch Ister und unsere illyrische Halbinsel nie anders als Istrien?[3])

»Der ganze Donaustrom gehörte in den vorrömischen Zeiten zum Gebiethe der slavischen Sprache von Jeserik Eschnig bis in den Euxinus južno morje Südsee, im Gegensatze zur Nordsee, dessen slavischen Namen morje mraza Plinius beinahe schon ganz russisch mori marusa, more moroza aussprach.« i. d.

V »Erinnerung aus Illyrien« pripoveduje, da v Evropi razven Italije ni dežele, ki bi se gledé na imenitne zgodovinske spomenike mogla meriti z ilirskimi deželami. Spis: »Über

[1]) Šaf. 96, 7.

[2]) Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 697.

[3]) „*Car.*" 1831. 11.

das slavische Evangelium zu Rheims« trdi, da je omenjeno evangelije srbska kraljica Helena, žena kralja Nemanića V. 1237—1272, poslala sv. Ludoviku v dar.[1]

Matija Čop.

Str. 140, v. 1: Ant. Laschan, »Illyr. Bl.« 1835, št. 29. — J. Navratil v »Ved.« 1850. — J. Kosmač, Mittheil. des hist. Ver. 1857. — K. Melcer, Gymn. progr. Lj. leta 1865. — Ivan Zupan, progr. reške gimn. 1873/74. — »Sl.« 1874., št. 148. — Fr. Levec, »Zv.« 1879. — Jos. Marn, Jez. XVIII. 36—43. — Francosko svedočbo mu je podpisal V. Vodnik.

Prefekta Jos. Schön in Pefseneker mu izpričujeta uradno 6. jun. in 17. okt. 1821 izvrsten uspeh; zadnji pravi: »In Hinsicht der Fruchtbarkeit des Unterrichtes hat sich der mit den schönsten philologischen Kenntnissen ausgerüstete Čop ausgezeichnet.«

Andrej Smolé

Str. 143, v. 11: Letp. Mat. Slov. 1875. — J. Marn, Jez. XXIV.

Varh. (Der Vormund.) Komedija v dveh dejanjih. Iz angleškiga »The Guardian« a Comedy in two Act by David Garrik Esq. Prestavil Andrej Smole. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 1840. 12, 48, v gajici.

Veseli Dan ali Matiček se ženi. Komedija v 5 delih. Ponaredil po francoski »La folle journée ou le mariage de Figaro.« Par Mr. de Beaumarchais; ranjki Anton Linhart V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. 1840. 12. 143.

Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. 1840. 12. 131.

Blaž Potočnik.

Str. 144, v. 7: Šaf. 44. 82. — »Nov.« 1872. 208. — J. Žan, Ltp. Mat. Sl. 1872. — J. Marn, Jez. XXIII. 86—94. — M. L., »Blaž Potočnik pod klopjo leži«. »Sl.« 1888. št. 141. — Janko Žirovnik, »Blaž Potočnik.« V Ljubljani. 1891. 12°. 16.

Njegovo spričevalo iz 1811. l. se glasi takó-le:

Provinces d'Illyric — Gymnase de Crainbourg le 28 Août 1811. Nous soussignés faisons foi et déclarons, que le Sieur Pototschnig Blaise de la Commune de Crainbourg, Intendance de la Carniole, Élève du Gymnase de Crainbourg subi les

[1]) *„Ill. Bl.“* 1832, št. 5; prim. Kopitar, Slav. Bibl. I. 83.

examens généraux de la Classe 1ère sur la langue française et italienne, ainsi sur l'arithmetique et Caté- et qu'il y a obtenu l'Optime.

En foi de quoi on lui delivre le présent certificat muni du sceau du Directeur du Gymnase.

Le Directeur du Gymnase
Joseph Dagarin m. p. LS.
Bon pour passer dans la Grammaire I. an.

Les Professeurs
Bernard Bellonard m. p.
professeur de la langue française
Joseph Miksch m. p.
de Gram. italienne et d'arithmétique.

Vodnik m. p.

1. Svete pefmi sa vfe prasnike velike in godove med letom. Jih je nekaj sloshil, nekaj sloshenih perdjal Blash Potozhnik. V Ljubljani, natisnil L. Eger 1827. 12. 139. V metelčici. Drugi natis v bohoričici. V Ljubljani. J. Blaznik. 1837. 12. 139. Druge bukvice. Zložil Bl. Potočnik. Nat. Blaznik. 1843. 12. 94. Perve Bukvice III. natis[1]) 1845. 12. 142. — Svete pesmi. Nabral in zložil Bl. P. Popravljene, pomnožene, ene bukvice iz dvojih četrtega natisa. Založil Giontini. V Ljubljani 1874. 8. 204.

2. Das Officium in Nativitate Domini und Hebdomadae Sanctae Resurrectionis Domini in Choralnoten gesetzt. Mit vorausgeschickter theoretischer und praktischer Anleitung zum Gregorianischen Choral-Gesange. Für Geistliche und Cantoren. Zusammengestellt von Blasius Potočnik, Pfarrer. Laibach 1859.

Spisoval je tudi molitvene knjige:

3. Slava Marije Devize, od fvetiga Alfonsa Marije od Liguori, fhkofa pri fv. Agati in sazhetnika drufhtva prefvetega Svelizharja. Is italijanfkega preftavil Blash Potozhnik, fajmofhter v fht. Vidu. V Ljubljani natisnil J. Blasnik 1845. 8. 365. — Slava Marije I. del 1853. 8. 404 str. — II. del 1854. 8. 359

4. Premifhljovanje sa zhaf fvetiga leta. Jakoba Benigna Bossueta nekdanjiga fhkofa v Meaux na Franzofkim. V Kranjfko preftavljeno, s sraven perftauljenimi molitvami

[1]) »N.« 1843, 76.

per obiſkovanji ſhtirih k' sadoblenju ſvetiga leta odlozhenih zerkvâ. V Lublani. Eger 1826. 8. 112. Drugi natis istega leta.

5. K o l e r a.[1] Potrebno poduzhenje sa kmeta, kakó naj ſam ſebe in ſvoje ljudi te ſtraſhne bolesni obvaruje. V vpraſhanjih in odgovorih. V Ljubljani. Eger. 1831. 8. 31.

6. G r a m m a t i k d e r s l o w e n i s c h e n S p r a c h e. Verfasst und herausgegeben von B l a s i u s P o t o č n i k. Blasnik. 1849. 8. VIII. 183. — Drugi natis 1858. 8. 184 str. Slovnica, v naglici spisana, je tu pa tam pomanjkljiva, kar pa on sam priznava v predgovoru.

Uredoval je »Ljubljanski Časnik« od aprila do decembra 1850. leta.

V tem je napisal mnogo člankov, n. pr. »Prijatlam slovenskiga ljudstva o časnikovih namenih« i. t. d.

Nasprotnik je bil hrvatskim oblikam v slovenščini, kar razpravlja v članku: »Še en prijazen odgovor«.[2]

Sodeloval je tudi pri Wolfovem slovarju in pripomogel k temu, da se je imenik duhovenski ljubljanske škofije — Catalogus Cleri — začel urejevati slovenski.

V jezikih je bil dobro podkovan; umel je sirski, kaldejski, hebrejski in slovanska narečja — govoril grški in latinski, italijanski in francoski; ljubil je umetnosti in zvezdoslovje.

Nagrobna plošča ima napis:

Bil je Cerkvi zvest, koristen sin,
Blag prijatelj, skrben duš pastir;
Drag Slovencem bo njegov spomin,
Daj Gospod — o daj mu večni mir!

Jurij Grabnar.

Str. 145, v. 28: Šaf. 44. — J. Marn, Jez. XXIII. — »Zgod. Dan.« 1862, 22—24.

---

[1]) Primeri: B u k v e o d p o r o d n e p o m o z h i sa porodne pomozhnize na kmetih. Spisal dr. Janes Nepomuk K ö m e n. Zaloshil Franz Ferstl v G r a d z i. Johannes Lovrenz Greiner 1840. — J. Marn, Jez. XXIII. 92.

Pristavi njegove članke: »Cerkve na Krajnskim«, kjer pohvalno omenja umetnika Mat. Tomca v Št. Vidu, delujočega po vzgledu Visherja, Canove in Thorwaldsena, »N.« 1843, 10. — »Frošnja do slovenske mladine«, »Slov.« 1849, str. 60. — »David in Goljat«, »Slov. cerkv. časop.« 1848, štev. 5. — »Nov. Kermar.« Iz zapuščine Bl. Potočnika, »D.« 1875, 31.

[2]) »Slov.« III. 15.

Dr. Mihael Tušek.

Str. 146, v. 10: J. Marn, Jez. XXIII.

Ignacij Holzapfel

Str. 146, v. 15: J. Marn, Jez. XXIII.

Janez Trauen (Traun).

Str. 146, v. 22: J. Marn, Jez. XXIII.

1. Opominjevanje k' pokori v' ſvetim letu 1826, to je: Pridige od odpuſtikov, od pokore in nekterih drugih reſniz, ktere greſhnika k pravi pokori budé. Jih je pridigoval Janes Trauen, fajmoſhter v Poljanah nad Loko. Natiſnil Joshef Blasnik 1829 (?) 8. 389.

2. Sensa sanctorum Ecclesiae Doctorum ac Patrum circa usum matrimonii. Viennae 1832. 8. X. 238. Typis J. P. Sollinger.

Supplementum ad sensa sanctorum Ecclesiae Doctorum ac Patrum circa usum matrimonii. Viennae 1835. 8. IV. 74.

Regimen animarum ad mentem ss. Patrum sive Tractatus Patristicus de summo officii pastoralis momento perniciosissimisque in illud peccati sequelis. Labaci 1848. 8. 354.

Primeri: Regelza ali kratko podvuzhenje S. Pokore sa Brate ino Sestre tretiga reda S. Franzhishka. Is laſhkiga ino nemſhkiga v krajnsko prestauleno. V Karlovzu 1828. 8.[1])

Jurij Kosmač

Str. 146, v. 29: Šaf. 40, 86. — »Sl.« 1872, št. 41. — J. Marn. Jez. XXIII.

Ita Togenburſhka grafinja. Lepa in nauka polna sgodba dvanajſtiga ſtoletja, sa vſe poboshne kriſtjane popiſana, poſebno sa tajiſte, kateri v nedolshnoſti terpé. Is nemſhkiga preſtavlena. V Ljubljani 1831. 8. IV. 149. Natiſnil J. Sassenberg; ter:

Vesilo, ali preganjana nedolshnoſt. V Ljubljani 1834. 8. 160. R. Eger.

[1]) Gaj. Knjiž. 134.

Dr. Jernej Levičnik.

Str. 147, v. 4: Šaf. 40. — J. Marn, Jez. XXIII. 80. — J. Levičnik: Slovesnosti v Št. Mohorju o 25letnem službovanju župnika in dekana Jerneja Levičnika, »Nov.« 1877, 164—166. — »Lj. Zv.« 1883, 401—402, 574.

Emanuel Kovačič

Str. 147, v. 17: J. Marn, Jez. XXIII.

Njegovi v življenjepisu str. 147. navedeni sestavki se nahajajo v »Drobt.« l. 1858., 1863—1865; v »Zgod. Dan.« 1864, 1867.

Franc Prešern.

Str. 147, v. 39: Šaf. 44. — J. Bleiweis: Žalostno naznanilo in povabilo, »N.« 1849, 29. — Razlagova »Zora« 1852, 146—148. — Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Stritar in Jurčič, Pesmi Franceta Preširna, s pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom. V Ljubljani. Založil in prodaja Ničman. — Fr. Levec: Preširnova slavnost v Vrbi 15. septembra 1872, »Soča« 1872. — — Prešeren, »Zv.« 1879, 34 . . . 82. — »Lj. Zv.« 1881, 49. 110. — — Prilogi k Preširnovemu životopisu, »Lj. Zv.« 1888, 301 . . 692. 1890. 175. — Fr. Levstik, Prešern, Prešerin, Preširen? »Sl. N.« 1872, št. 38—40. — Š.: V Prešernov spomin (Stritarjeva delavnost v tem smislu), »S.« 1872, št. 39. — J. Krsnik, Preširnov rojstni dan, »Sl. N.« 1874, štev. 277. — D. V., Kaj je važnejša vsebina Prešernovih pesmi? »Sl. N.« 1874, 226. — S—c., Na rojstni dan Prešernov, »Sl. N.« 1875, 235. — Dr. Bleiweis: Zapuščina dr. Prešerna, »Ltp. M. Sl.« 1875, 153—180. — Dr. J. Pajk: Iz Prešernove zapuščine »Zv.« 1875, 28; 1877, 413. — J. pl. Kleinmayer: Anast. Grün in Fr. Prešern, »Sl. N.« 1876, (23. sept.). — Lj. D.: Anastasius Grün in France Prešern, »Sl. N.« 1876, št. 218. — J. Marn, Prešeren in sedajni časi »Sl.« 1875, št. 10. — — Jez. 1880. — Vojteh Valenta: Fr. Prešern, Vzbuditelj višje slovenske muzikalične skladnje, »Sl. N.« 1876, 278. — Črtice iz Prešernove rodbine v Vrbi na Gorenjskem, »Sl. N.« 1878, 119. — A. K.: Kako kaže Prešeren v svojih pesmih ljubezen do domovine? »Sl. N.« 1878, 62—65. — P. Škrabec, Prešern. »Kr.« 1881, 525—529. — Tomo Zupan: Iz Preširnovega življenja, »Lj. Zv.« 1881, 16, 261, 335; 1882, 464. — Fr. Prešern, »Kr.« 1882, 232. — Anton Grün o Prešernu, »Lj. Zv.« 1882, 381. — Dr. Fr. Kos in Fr. Levec: Prešern in Langus, »Lj. Zv.« 1882, 576. — Dva lista Prešernova Čelakovskemu »Lj. Zv.« 1882, 49, 110. — Fr. Preširen: Napisao dr. Fr. Celestin. S Prešernovom slikom. Preštampano iz »Vienca« god. 1882. U Zagrebu. Nakladom piščevom. Tisak dioničke tiskare 1882, 8, 75. — Fr. Šumi: Plemeniti Prešerni, »Lj. Zv.« 1883, 208, 403, 603, 667. — E. Jelovškova: Prešern človekoljub, »Lj. Zv.« 1883, 395. — Prešernov spomenik na Bledu, »Lj. Zv.« 1883, 478. — Prešernov list iz l. 1834., »Lj. Zv.« 1886, 3. 4. — Prešernovi listi Stanku Vrazu, »Ltp. M. Sl.« 1877. — Lendovšek: Nekaj iz zapuščine Prešernove, »Lj. Zv.« 1889, 638. — Prešern in Vraz, »Lj. Zv.« 1889, 379, 491. — Prešern gratulans, »Lj. Zv.« 1881, 351. — Prevode Prešernovih pesnij na druge jezike glej na konci sestavka o Prešernu.

Mat. Kastelec: Na grobu slavnega pesnika Franceta Prešerna, »N.« 1849, 27. — Levstik: Na grobu Prešerna (Pesmi). — L. Pesjakova: Mojstru sonetnih pevcev, »Ltp. M. Sl.« 1871, 340. — J. Stritar: Prešernova oporoka, »Lj. Zv.« 1875, 177; Na Prešernovem domu, 1876, 209; Pozdrav Prešernovim častilcem, 1876, 219; Sreča, Prešern in poezija, 1877, 183.

M. R. Levčev slavnostni govor pri Prešernovi svečanosti v Gorici l. 1872, »S.« 1872, št. 2. — J. Resman: Na slavo Vodniku in Preširnu, Prolog v »Besedi« ljubljanskih dijakov dné 28. febr. 1869, »N.« 1869, 69. — S. Rutarjev govor pri Prešernovi slovesnosti v Gradci dné 9. dec. 1876, »Zora« 1876, 293. — Dr. Murkov govor o Prešernovi slovesnosti v Sloveniji na Dunaju l. 1890, »Lj. Zv.« 1890.

Básně Františka Preširna. Přeložil a básnikovym životopisem opatřil Josef Peníżek. Založil L. Sehnal v Jičinu 1882.

Aug. Šenoa se v pesni »Karanfil sa pjesnikova groba« navdušeno spominja Prešerna.

Janez Cigler.

Str. 160, v. 24: Šaf. 43, 76, 139, 148. — A. Janežič, Pregled slov. slovstva 148. — Fr. Levstik, »Slov. Glas.« 1858. — Pl. Kleinmayer, »Zgod.« 115. — I. Tomšić, Sreča v Nesreči (Predgovor II. izd.), »Lj. Zv.« 1882. — R. Perušek, »Kranjska Čbel.« II. izdaja, str. 10. — J. Marn, Jez. XXIII. — Harambaša, »Lj. Zv.« 1892. — Ivan Verhovnik, Janez Cigler, slov. pisatelj: V spomin stoletnice njegovega rojstva. S tremi podobami. V Ljubljani. Izdala in založila Družba sv. Cirila in Metoda. 8. 54.

1. Srezha v' Nefrezhi, ali popifvanje zhudne sgodbe dveh dvojzhkov. Poduzhenje ftarim in mladim, rêvnim in bogatim. Spifal in na fvitlobo dal Janes Zigler, Fajmafhter per s. Tilni v' Vifhnigori. V' Lubljani. Natifnil Joshef Blasnik. 1836. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 8. 139.

Drugi popravljeni natis je 1882. l. izdal in založil I. Tomšić v »Knjižnici slovenskej mladini« (III.) z naslovom:

Sreča v Nesreči, ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Poučenje starim in mladim.

2. Shivlenje S. Heme, brumne korofhke grafine. Spifal in na fvitlobo dal Janes Zigler, Vifhnagorfki fajmafhter. Natifhzhene ino saloshene per Janesu Leon 1839. 8. 700. — Poleg naslovnega lista je lesorez sv. Heme, na str. 12. slika grofa Viljema III.; na str. 60. slika krške cerkve in samostana na Koroškem.

3. Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov. Spisal Janez Cigler, fajmošter v Višnjigori na Kranjskem. Izdala družba sv. Mohora.

Z dovoljenjem visokočast. Ljubljanskega in Kerškega knezoškofijstva. V Celovcu 1863. Natisnil Janez Leon. 8. 115.

4. Kortonica, koroška deklica. Spisal Janez Cigler, fajmošter v Višnjigori na Kranjskem. Na svitlo dala družba sv. Mohora. Z dovoljenjem visokočast. Kerškega knezo-škofijstva. V Celovcu 1866. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani. 8. 80.

Ciglerjevi molitveniki.

1. Molitve sa bolnike. V' Ljublani. Natiſnila Franziſhka Retzer. 1828. 12. 247. — Knjigi na čelu je jeklorezna podoba Krista na križu med dvema razbojnikoma; spodaj so besede: Tako umerje Spokorjeni, Nedolshni, hudobni.

2. Shtiri poſledne rezhi ali premiſhljevanje Smerti, Sodbe, Pekla in Nebeſ. Spiſal Janes Ziegler, Duhoven iblanſke jetniſhnize. V' natiſ tih bukviz ſo miloſtlivi Firſht Goſpod Goſpod Anton Alojs Wolf, Iblanſki ſhkof 17. malega ſerpana 1830, dovolili. V' Iblani na prodaj per Janezu Klemenzu, bukvoveszu 1831. 12. 192. — Na čelu knjige je alegoriška podoba, predstavljajoča štiri poslednje reči.

3. Maſhne bukvize, to je: molitve per ſv. maſhi, tudi druge vſakimu kriſtjanu potrebne molitvize. Sraven tudi kratko premiſhljevanje terpljenja Jesuſa Kriſtuſa ali ſveti krishovi pot. J. Z. V Ljubljani. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu 12°. 328.

4. Dober nauk ali kratko poduzhenje ſe zhaſne in vezhne neſrezhe obvarvati. Spiſal in na ſvitlobo dal Janes Ziegler, duhoven ljubljanſke jetniſhnize. V' Ljubljani, natiſnil Joshef Blasnik 1832. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 12°. 132.

5. Duhovni ſtudenz, to je: lepe molitvize, s katerimi samorejo kerſhanſke duſhe veliko dobrot od Boga ſproſiti. Na ſvitlobo dal Janes Ziegler, fajmoſhter v Viſhni gori. V' Ljubljani. Natiſnil Joshef Blasnik 1835. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvoveszu. 12°. 209. — V knjigi se nahajajo štirje lesorezi. Ta molitvenik se je natisnil sedemkrat, na zadnje 1858. l.

6. Kratki Nauki sa vfaziga zhlovéka. Na fvitlobo dal Janes Ziegler. Fajmofhter v' Vifhnjigori. V' Ljubljani. Natifnil Joshef Blasnik 1835. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 12°. 60.

7. Sveti križev pot s podobami. Spisal J. Cigler. (Verhovnik je napisal ta naslov iz »Zgodnje Danice« 1854, list trinajsti, kjer pa ni povedano, kje in kdaj se je natisnila knjiga).

8. Ekferzizije, to je Nauki in premifhljevanja od nar imenitnifhih refniz fvete vere. Spifal ranjki zh. g. Mih. Hofman, nekdajni korar v Novim Meftu. Natifnil J. Blasnik 1839. 8. XV. 277. — Knjiga je na novo izšla 1889.

9. Bratovfhina f. Leopolda, k' pomozhi mifijonarjam, to je poflanim osnovavzam kerfhanfke katofhke vére v Ameriki; ali popif. kako fe karfhanfka katolfhka véra v Ameriki rasfhirja. Is nemfhkiga fpifal Janes Ziegler. fajmafhter per f. Tilnu v' Vifhnji gori. V' Ljubljani 1833. Natifnila R. Eger. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 8. 72.

Franc Metelko.

Str. 164, v. 4: A. Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Marn, Jez. XI—XIII. — J. Levičnik: O Metelku in slovenščini, »Šolski Prij.« 1861. — Stoletnica rojstnega dné, »Sl.« 1889, št. 158. — Iz zapuščine ranjc. Metelka (naloge njegovih učencev v vezani besedi). »Zgod. Dan.« 1870, str. 380, 390.

Str. 164, v. 27:

Željo po primernem pravopisu so izražali uže Popovič 1705 do 1774, na Štajerskem; na Koroškem O. Gutsmann v svoji slovnici 1777; Kopitar v slovnici 1808 na Kranjskem, in zopet štajerski Slovenec Primic 1814. leta.

Takó se je naložilo tudi na sedmem narodnem orijentalskem shodu trojici odličnih jezikoslovcev, da izumijo za jednotno transkripcijo jutrovih jezikov primeren pravopis, pa se tudi niso mogli zjediniti.

Str. 164, v. 33:

1. Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach. Eger. XXXVI. 8°. 296.

Str. 165, v. 19:

2. *a)* Abezednik sa ſlovenſke ſhole v z. kr. dershavah. V Ljubljani 1829. 8°. 39 str.

Str. 165, v. 20:

b) Abezednik nemſhko-ſlovenſki sa ſhole v z. kr. dershavah. V Ljubljani, 1830, 8. str. 77.

Str. 165, v. 23:

3. Slowenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien für Anfänger, Lehramts-Praeparanten und Lehrer an den slowenischen Volksschulen. Laibach. 8°. str. 108.

Str. 165, v. 28:

4. Berilo sa male ſhole na kmetih po z. kr. Eſtrajſkih dershavah. Na Dunaju 1834. 8°. 213.

J. Marn, Jez. X. 75—77. — J. Marn, Jez. X. 77—78. — Op. cit. 79—80. Op. cit. 89.

5. Ṣhtevilſtvo sa slovenſke ſhole po z. kr. drshavah. V Ljubljani. 8. 141 str.

Str. 167, v. 27:

6. Osnanila z. kr. Ilirſkiga poglavarſtva v Ljubljani.

Str. 168, v. 8:

7. Ṣerze ali ſposnanje in sboljſhanje zhloveſhkega ſerza, ki je boshji tempelj ali pa hudizhev berlog. Sa obuditev in vterditev kerſhanſkiga duha. V Ljubljani 1847. 8°. 317. X. S 10 leſoresnimi podobami. Is nemſhkega poſlovenil F. S. Metelko. — Drugi natis 1848. — Tretji natis 1851.

Str. 168, v. 15:

8. Vir in isvirek vſih svelizhanſkih naukov, to je: Raslagovanje evangelija sv. Matevsha. I. Del. Hodi sa menoj. Mat. 8. 22. 9. V Ljubljani. Natiſnjeno per Rozaliji Eger 1849. 8°. X. 278. Isdal in saloshil Fr. Metelko.

Jožef Burger.

Str. 169, v. 4: Šaf. 45. — J. Marn, Jez. XXIII.

1. Nedolshnoſt preganjana in povelizhana. Poveſt is piſem Kriſhtova Shmida. Na ſvetlobo dal Joshef Burger, duhovnik v Ljubljanſki duhovshzhinizi. V Ljubljani J. Blasnik, na prodaj L. Kremshar. 1832. 8. 124.

2. Pomozh v ſili ali leſeni Krish in ſrezha dobriga uka. Dve poveſti is id. 1832. 8. 48.

3. Evſtahi. Poveſt is piſem id. 1832. 8. 149.

4. Liſti in evangelji v' nedelje in prasnike zeliga leta in vſe dni ſvetiga poſta. V Ljubljani. 1833. 8. 456. — I. Laſtina dnev. II. Laſtina ſvetnikov. III. Obzhina ſvetnikov, t. j. Molitve, Berila in Evangelji v' prasnike ſvetnikov, kteri nimajo laſtnih. Perſtavek: Terpljenje G. J. Kr. Molitve pri ſlushbi Boshji s poglavitnimi reſnizami kerſhanſkiga nauka I—CLXXI.

5. Svete Teresije premiſhljevanja in perſerzhni pogovori s Bogom, s' njenim popiſam ſvoje mladoſti in s nekterimi njenimi uki. Is njenih piſem okrajſhal Simon Buhſellner, ſajmoſhter na Nemſhkem, poſlovenil Joshef Burger, duhovnik v Ljubljanſki duhovſhzhinizi. V Ljubljani natiſnil J. Blasnik 1834. 8. 84. (met.).

6. Raslaganje dopoldanje ſlushbe boshje ali kerſhzhanſki nauki od ſv. maſhe in pridig, ki jih je imel Antoni Pekez, kaplan pri ſv. Jakobu v Ljubljani v l. 1832. Po njegovi ſmrti (umrl 29. okt. 1833.) na ſvetlobo dal Joshef Burger . . . . Natiſnil J. Blasnik 1834. 8. VIII. 499.

7. Kriſtoſovo terpljenje v oſem poſtnih predigah, ki jih je imel Antoni Pekez, kaplan pri ſv. Jakobu v Ljubljani v letu 1831. Po njegovi ſmrti na ſvetlobo dal J. Burger itd. Natiſnil J. Blasnik 1835. 8. 122. (met.)

8. Kerſhzhanſki nauk sa Ṣlovenſke ſhole poleg katekisma po z. kr. dershavah. V Ljubljani 1831. 8°. 131 str.

9. Ṣveto piſmo nove savese. Pervi del: Ṣveti Evangelii. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik 1834. 8. VII. 411 str.

Janez Zalokar.

Str. 169, v. 34: »Nov.« 1872, str. 297. — Ant. Praprotnik, »Ltp. Mat. Sl.« 1872. — J. Marn, Jez. XXIII.

Str. 170, v. 6:

1. Tomasha Kempzhana Hojo sa Kriſtuſam, zhvetire bukve vnovizh is latinſkega v kranjſko-ilirski preſtavil Janes Salokar, Spiritual v Ljubljanſki duhovſhzhinizi. V Ljubljani 1820. 8. 280. Na prodaj v duhovſhnizi.

V predgovoru zatrjuje, da za svetim pismom prê ni primernejšega berila od Tomaža Kempčana.

2. Dvanajſt bukev / Tomasha Kempzhana / isbranih is njegovih doſle ſhe malo / snanih piſem ; is latinſkega / poboshnim h pridu / preſtavil / Janes Salokar / Ṣpiritual v Lublanſke duhovſhzhnici. / Na ſvitlobo dane po dovolenji vikſhe zeſ. kral. dvorne bukev zenije. / V Lublani 1826. Natiſnil Leopold Eger. / Na prodaj per Janesi Klemenzi. 12⁰. 580.

3. Kratko premiſhljevanje Kriſtuſoviga terpljenja per boshjim grobu, ali pa ſizer per krishevim potu. V Ljubljani 1826. 12⁰. 72.

4. Navuki in molitve sa mlade ljudi, sloshil Janes Salokar. V Ljubljani 1822. 8. 16. — Nauki in molitve sa mladoſt. V Ljubljani 1825. 8. — Kratko poduzhenje v' nar potrebniſhih kerſhzhanſkih resnizah; poleg ſtariga v z. kr. nemſhkih ſholah sapovedaniga katekisma pomnoshil J. Salokar. Spiritual v' Ljubljanſki duhovſhzhnizi. Po dovoljenji vikſhi zeſ. kralj. dvorne zenije. V Ljubljani. 1826. 12. 381. Natiſnil Leopold Eger. Na prodaj per Janesu Klemenzu.

5. Umno kmetovanje in Gospodarstvo. Zložil Janez Zalokar, fajmošter v Škocijanu pod Mokronogom; ud c. kr. krajnske kmetijske družbe. Na svetlo dala c. kr. krajnska kmetijska družba. Štirje deli in pristavek. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 1854. 8. 386. (v gajici).

Andrej Albrecht.

Str. 171, v. 6: J. Marn, Jez. XXIII.

1. Kerſhanſki katolſhki Nauk, od nar potrebniſhih resniz ſvete vere ſ' praſhanji in odgovori. V Ljubljani natiſnil Saſſenberg. 1827. 8. 482. — II. nat. 1830 J. Blasnik.

2. Kerſhanſki katolſhki Nauk sa odraſheno mladoſt. V Ljubljani natiſnil Saſſenberg. 1828. 8. 240

3. Ṣveti Veliki Teden ali molitve in zeremonije, ki ſe po sapovedi katoliſhke zerkve veliki teden opravljajo. V Ljubljani natiſnil Eger. 1829. 8. 304.

4. Razlaganje keršanskega katoliškega Nauka. Spisal Andrej Albrecht, prošt in fajmošter v Novim mestu.

V Ljubljani natisnil Ign. žl. Kleinmayer. 1850. I. del. 370; II. del 570; III. del 480 str.

Rokopis tega dela je bil dovršen uže 1841. l., a pred tiskom je marsikaj prenaredil J. Volc.

Jurij Alič.

Str. 171, v. 10: A. M. Slomšek, »Nov.« 1846, 139. — Ljubić, Ogledalo 584. — Orožen, Dekanat Tüffer 116. — Cigale, Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Vorwort VII. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 696. — J. Marn, Jez. 1886, 29.

Majhini Katekismus z' Prafhanjami inu Odgovormi za Otrozhizhe v zefarfkih kralevih Deshelah. Prenefhen na vifoko Sapovd iz nemfhkiga na flovenfki jesik. V Gradcu 1830. 8. (brez stranic). Kienreich. Der kleine Katechismus id.

Felicijan Rant.

Str. 171, v. 18: J. Marn, Jez. XXIV.

Sedem poftnih pridig od fhtirih poflednjih rezhi, katire je pridigoval Felizian Rant, Guardian in Fajmofhter v' Ljubljani per Materi boshji pred moftam v letu 1829. V Ljubljani 1834. 8. 100. Nat. J. Saffenberg. Na prodaj A. H. Hón. — II. nat. v Ljubljani l. 1849. 8. 95. J. Blasnik. E. Hón.

P. Ferdinand Vonča (1792—1840).

Str. 171, v. 21: J. Marn, Jez. XXIII. 48.

Tri pridge sa Sveto Leto, k' jih je pridgval v' fari Sv. Petra per Natisoni Videmfke Shkofije III., IV. in V. Nedelo po Binkufhtih Svetiga Leta 1826. P. Ferdinand Wonzha, Franzhifhkanar ilirfke Provinzije Vuzhenik jutrajnih jesikov ino fv. Pifma obojga Teftamenta per domazhih fholah na Koftanjovzi bliso Gorize. V Ljubljani per Jurju Lichtu. V Zelovzu per Ferdinandu od Kleinmayra natifkavzu. 1827. 8. 155.

Friderik Baraga.

Str. 171, v. 26: B. Tomšič: »Nachruf auf den hochwürdigen Herrn Friedrich Baraga, Bischof von Amyzonia« »Laib. Zeitg.« 1854. — Dr L. Vončina: »Friderik Baraga, pervi kranjski apostolski misijonar in škof med Indijani v Ameriki.« »Kol. sv. Mohora« 1869. — J. Marn ibidem: »Baraga, svetla zvezda na slovstvenem nebu kranjsko-slovenskem in očipve-indijanskem.« — J. Marn, Jez. XXII. 39—41. — A. Umek-Okiški: »Spremenjena pot.« »Koledar družbe sv. Mohora« 1865/6. Po smrti zaročene neveste je postal graščak in pravoslovec duhovnik-misijonar, škof — slavni Friderik Baraga.

Molitvenik: Dufhna pafha sa kriſtjane, kéri shelé v duhu in refnizi Boga moliti. Spifal Friderik Baraga, kapelan v Metliki. V Ljubljani. J. Saffenberg 1830. 8. 583. Ponatisnil se je osemkrat, v zadnje 1872. l.

Posnemáje Tomaža Kempčana »Hojo«, je spisal:

1. Od Pozhefhevanja in pofnemanja Matere boshje. V Ljubljani 1830. 8. VI. 418. Natis. J. Saffenberg, na prodaj Jan. Klemenz.

2. Premifhljevanje fhtirih pofledujih rezhi. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik. 1832. 12. X. 314.

3. Slate Jabelka. V Ljubljani. J. Blasnik 1844. 8. 286; IV. natis 1878.

4. Nebefhke Roshe. V Ljubljani. J. Blasnik 1846. 12. 462.

5. Obifkovanje Jesufa Kriſtufa v' prefvetim refhnjim telefu in posdravljenje Marije prezhiſte Devize. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik 1832. 12. X. 314.

Vešč je bil mnogim jezikom; 1854. l. je zložil prvo slovnico in prvi slovar v očipvejskem in francoskem jeziku ter ob Indijancih dopisaval v razna glasila.

Katekizem, spisan v indijanskem jeziku, je dal natisniti v Ljubljani pri J. Blazniku.[1])

Janez Bedenčič.

Str. 172, v. 7: J. Marn, Jez. XXII.

Sveti Krifhovi pot, to je premifhluvanje terplenja Jesufa Kriſtufa, is Svetiga Pifma napraulenu (fkusi Antona Klementini.[2]) V Lublani per J. Retzerju 1808. 8. 195; knjigo je 1826. l. natisnil J. Saffenberg. 8. 184.

Jožef Kek (1796—1855).

Str. 172, v. 24: J. Marn, Jez. XXIV.

1. *a)* Mali Befednjak flovenfkiga in nemfhkiga jesika. Sofebno sa Slovenze, kteri se hozhejo nemfhkiga jezika uzhiti. V Ljubljani, nat. J. Blasnik 1834. 8. 230. Kleines

[1]) »N.« 1843, 28.

[2]) Anton Klementini, porojen v Bohinju pri Stari Fužini 1744. leta, župnik pri Devici Mariji v Polju, kanonik in stolni župnik v Ljubljani, umrl 1826. l.

Wörterbuch der slowenischen und deutschen Sprache. Prvi, drugi (l. 1843.) in tretji pomnoženi natis l. 1854. 8. 264. (nat. in zal. Kleinmayr) oskrbel je Janez Nep. Šlaker, takrat vodja normalnih šol.

Za jezikoslovje nima ta slovar nobenega pomena.

2. Duhovni Tovarſh poboshnega kriſtjana, ali Napeljevanje h' kerſhanſkimu shivljenju in Molitve s' kterimi samoremo Boga po dolshnoſti zhaſtiti, ſe mu sa prejete dobrote sahvaliti in ga vſih potrebnih rezhi proſiti. V Ljubljani 1838. 12. VII. 624. Nat. J. Blasnik, na prodaj J. Klemenz.

3. Kratek Katekizem v' vprašanjih in odgovorih, ki se v teh bukvicah nahaja str. 289—406, se je pozneje tudi posebej natiskaval, pomnoževal in popravljal; ta posel je opravljal katehet in kanonik A. Zamejec.

4. *b)* Popiſ navad in sadershanja Indijanov polnozhne Amerike. Spiſal v nemſhkem jesiku Friderik Baraga, poſlovenil J. Kek. V Ljubljani 1837. 8. 16. natisnil J. Blasnik. Predgovor je napisal sam Baraga.

Izvirnik ima naslov:

Geschichte, Charakter, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier.[1])

Franc Veriti.

Str. 172, v. 30: Šaf. 130. — L. Pintar, »Slov« 1848, št. 52. — L. Jeran, »Zgod. Dan.« 1849, 383—386. — Ig. Jugovic: Franc Viriti, bogaboječ duhovnik Ljubljanske škofije, »Drobt.« 1850, 116—123.

1. Popotnik ſhiroke in oske poti ali Popiſovanje, kako ſe zhlovek ſpazhi, v grehih shivi, kako ſe poboljſha in Bogu ſlushi. Spiſal Franz Viriti. V Ljubljani. 1828. 8. 238. Natiſnil L. Eger, na prodaj A. H. Hón.

2. Shivljenje Svetnikov in Preſtavni Godovi. I. Bukve v Ljubljani 1828. 8. XIV. 662. Natiſ. J. Saſſenberg. — II. Bukve 624. — III. Bukve 1829. 640. — IV. Bukve 671. Drugi natis I. Bukve 1831. 8. VIII. 662. — II. Bukve 1844. 8. VII. 615. — III. Bukve VI. 634. — IV. Bukve 1844. 637.

---

[1]) J. Marn, Jez. XXIII.

3. *a)* Raslaganje Jesufovih naukov na gori, kakor jih popisuje sv. Matevž 5, 3—10. Perftavek Vere, Upanja, Ljubesni. V Ljubljani 1827. 12. 260. Natifnil J. Saffenberg; na prodaj A. H. Hón.

b) Raslaganje fvetiga Evangelja vfih nedelj in sapovedanih prasnikov zerkveniga leta. Spifal Fr. V. — V Ljubljani 1830. 8. VIII. 640.

c) Terpljenje Jesufa Kriftufa Gofpoda nafhiga kakor fo ga vfi fhtirje evangelifti popifali. V Ljubljani 1831. 8. X. 259. J. Blasnik.

d) Krfhanfki Katolfhki Nauk sa odrashene ljudi. V Ljubljani 1834. 8. I. in II. Del 334; III. Del 344; IV. Del 320; V. Del 319 str. Nat. R. Eger. Prodaj J. Klemenz.

e) Kerfhanfki Katolfhki Nauk sa otroke, ki fe perpravljajo k fv. obhajilu. V Ljubljani 1836. 12. 220.

f) Mnogi fveti Nauki in Sreki is bukev Pripovift, Pridgarja, Modrofti in Siraha. Spifal Fr. Veriti, korar. Natifnil M. Tridler v Novomeftu 1846. 8. 240.

g) Premifhljevanje terpljenja in fmerti Gofpoda in Odrefhenika nafhiga Jesufa Kriftufa. Spifal Franc Veriti. Korar v Novomeftu. Nat. in sal. Maria Tandler. Prod. Andr. Zher, bukvovez 1845. 8. 256.

4. Zapopadik evangelja Jezusa Kristusa; knjiga I. po spisu svet. Matevža 350, svet. Marka 246; knjiga II. sv. Lukeža 381, sv. Janeza 302 str. — Zapopadik djanja apostoljskiga, listov svetih aposteljnov, in skrivno razodenje. I. Del. 8. 504. II. Del. 539. — Pridige vsih Nedelj in zapovedanih Praznikov cerkveniga leta. Štiri knjige od leta 1824—1827. po 560 str. — Skrivno razodenje. — Zakaj in kako je Jezusa ljubiti in mu služiti? — Zgodbe iz djanja aposteljnov. — Življenje nekterih služabnikov božjih. — Pridige ob mnogoterih priložnostih.

* * *

Alois Perger.

Str. 173, v. 21: J. C. Hofrichter, Lebensbilder aus der Vergangenheit. Als Beitrag zu einem Ehrenspiegel der Steiermark. Graz 1863, 41—43. — Dav. Trstenjak, »Kres« 1884, 57—58. — And. Fekonja, »Kres« 1883, 211—213. — Pisal je Perger tudi turško slovnico.

Andrej Gutman.

Str. 174, v. 1: J. Macun, Knjiž. 77—80. — J. Marn, Jez. XXIV. — x-y, »Sl. Nar.« 1882, štev. 288.

Ker prve izdaje »Vedeža« nisem mogel dobiti v ogled, navajam tu naslov druge izdaje:

NOVI VEDESH / sa fméh ino zhafkratenje / 'Slovenzom / . Vigneta / . Drugi pobolfhan ino povezhani natif. / V Gradci / natifnjeno s Tanzerovimi pifmenzami. (Brez letnice.)

To izdajo so oskrbeli Jakob Košar,[1]) Stanko Vraz in Davorin Trstenjak.

Peter Danjko.

Str. 175, v. 28: Šaf. 80 et passim. — St. Vraz v predgovoru »Narodnih pesnij«. — J. Marn. Jez. XVI. — J. Macun, Knjiž. 85. — A. Fekonja, »Slov.« 1886, 58.

1. Sto ino pedeset / pofvetnih / PESMI / ino dve sto / VGANK / med / Slovenfkim narodom / na / Shtajarfkem / . V Radgoni, pri Alojsji Waicingeri knigari. 1827. — Znotranji naslov se glasi: Pofvetne / PESMI / med flovenfkim narodom / na / SHTAJARSKIM. 8. VIII. 227.

2. Sto / cirkvenih / ino / drygih poboshnih / PESMI / med / katolfhkimi kriftjani flo- / venfkega naroda / na / 'SHTAJARSKEM. Na fvetlo dal Peter Dainko, kaplan pri meftni fari v' Radgoni v Alojs Waizingerovemi knigifhi 1826. — Pred naslovnim listom je slika, predstavljajoča Davida s harfo, s tem-le podpisom:

»Pridte, veselmo fe v' Gofpodi in hvalmo Boga nafhega svelizharja.« Kral David, Ps. 94. 1.

Na drugi strani naslovnega lista mu dajeta dovoljenje za tisk 1) »naj dragovrednefhi, naj blagozhaftitnefhi knesofhko-

[1]) Jakob Košar, porojen 1814. l. pri Šent Jurju na Ščavnici, je kapelanoval pri Mariji Tolažnici (Mariatrost) blizu Gradca, postal dvorni kapelan knezoškofu Romanu ter umrl 1846 l. Slovel je radi priljudnosti, učenosti in gorečega rodoljubja. R. Razlag mu je zložil nagrobnico v »Drobtinicah« 1850. 125.

fovfki sborifh v Gradzi dne 13. aprila 1825. (Ivan Purkarthofer),« ter 2) »velikohvalovitni zefarfko-kralovfki predni pregledifh knishni v Bezhi dne 13. majnika 1825. (Sartori.)«

3. SAZHETEK / vuzhenja 'Slavenfkega po nedelah, / KNISHIZA, / sofeb narozhena dorafhenim ino vfem, / keri predalezh fo sa fhole farne, ino / fe v' kratkem brati, ino dofta potreb- / nega navüzhiti hzhejo. / Dobiti. / V Radgoni / v knigifhi Alois Waizingerovemi. / 1816. 8. 32.

»Zherkovanje« sega do str. 7; potem nasledujejo:

»Sa vezhno shivlénje potrebni navüki enega kriftjana«, pripravljanje za sveto izpoved in obhajilo, Vera, Upanje, Ljubezen, od str. 24. naprej se uči zlogovanje, branje in štenje, str. 31 je »Kasar« v obliki pisanih črk.

Naveden sicer ni Danjko kot pisatelj, pa dvomiti se o tem ne dá.

4. Abezedna / KNISHIZA / na / hitro ino lehko podvüzhenje / Slovenskega branja. / Vigneta = dva dečka sedeča pred ulom / . Sazhetek smeten,[1]) sreda lehka, konez vefeli. / V Radgoni / pri Alojsji Wajzingeri, Knjigari 1824 / 8. 29.

Na prvih šestih straneh uči svoj novi pravopis.

5. Lehrbuch der Windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniss für Slowenen von Peter Dainko, Weltpriester, Kaplan in der Stadtpfarre zu Radkersburg Grätz, gedruckt und verlegt bey J. A. Kienreich 1824. 8⁰. XVI. 344.

6. Kmet / Isidor / s' fvojimi otroki / ino lydmi / ali pripodobni navyki / dobrih ftarfhov / sa / fvoje otrôke ino podloshne. / Knishiza sa vfakega kmeta ino teshaka. Na fvetlo dal Peter Dainko, Kaplan pri meftni fari v' Radgoni. 1824. V Radgoni v Alojs Wajzingerovemi knjigifhi.

Pred naslovnim listom je slika predstavljajoča kmeta s sedmimi otroki s podpisom: *„Kam naj sejam?“* Na drugi strani naslovnega lista mu dovoljujeta natisniti knjigo:

Dragovredni, blagozhaftivni sborifh fhkofovfki v Gradzi, in velikohvalovitni zefarfkokralovfki predni pregledifh knishni v Bezhi.

---

[1]) »Žmeten« se rabi v Slovenskih Goricah v pomenu »težaven.«

7. Z h e l a r ſt v o / ali / zeló novi, kratki, popun navuk zhelne reje, / to je / edina prava ino gotova vodba, kak / ſe naj leshej ino naj bolſhe dajo zhele re / diti. na doſegnenje naj vekſhega haſka / ino veſelja / k n i g a sa vſe zhelne prijatele vſakega ſtrana / kero / je is naj vedneſhih mnogoletnih zhelarov ino / po laſtnih ſhkuſhenoſtah (!) ſpiſal ino na / ſvitlo dal / P e t e r D a i n k o / kaplan pri meſtni fari v Radgoni. / Vu G r a d z i / vu saloshbi knishne predaje pri Damiani ino Sorgu. Ino na komision pri A. Waizingeri v Radgoni. 1831. 12°. XXIV. 210.

To je znotranji naslov knjige. Na ovitku je naslov nekoliko skrajšan. Med ovitkom in naslovnim listom je slika, predstavljajoča kmeta pred čebelnjakom in s podpisom: »*Čele so moje bogastvo ino veselje.*« Na drugi strani naslovnega lista je natisneno privoljenje *velikohvalovitnega cesarsko-kralovskega prednega pregledišа knižnega vu Beči*: Nazočna kniga, po iméni: Č e l a r s t v o i. t. d. se naj natisne. — Od ces. kral. prednega pregledišа knižnega vu Beči 24. Septembra 1830. S a r t o r i.

Tudi graški »cesarsko-kralovski knižni pregledіš« mu je dal dovoljenje za natis; podpisan je: Wiſſmann.

8. E V A N G E L I O M I / na v'se / nedéle ino 'svetke skos leto, / prelosheni / is grezhkega na 'slauen'ski / jesik zhi'- ste'shi, / kere je isnovizh vündal, ino ſoſeb naro / zhil, ſvojim deshelnikom, 'Slavenzom / 'Shtajerſkim, / P e t e r D a i n k o / 'Shkoſie Gradzhke meſhnik poſvetni. 1817. V' Radgoni v' knigiſhi Alois Waizinger'ovemi.

Tretja stran ima natisneno dovoljenje za tisek, četrta in peta »Opomin svetega pis'ma« ter »Molitvo pred nagovarjanjom«, šesta pa naslov: »E v a n g e l i o m i«, besedilo se šele začenja s sedmo stranjo. Na str. 87—88. podaje pisatelj napotke, kako je ravnati, če ima leto po binkoštih 23 ali 24 nedelj. Na str. 89. se začenjajo »Evangeliomi na poſebne ſvetke ſkos leto«; od str. 101. naprej je na treh straneh »Kasar«, ki se končuje s tem-le stavkom:

V'se na 'slavo Bogi Troinoedinemi, ino k' ha'ski 'Slauenzom. / S' piſmenzami A n d r e a L e y k a m a v' Gradzi.

9. V e l i k i / K a t e h i s e m / to je / kniga / kerſhanſko-katolſhkega / navyka / vu pitanjah ino odgovorih (Vigneta: Krist s križem nad oblaki). Na ſvetlo dal Peter D a i n k o,

Kaplan pri meſtni fari v Radgoni. V' Radgoni, v Alojs Wajzinger'ovemi knigiſhi. 1826. — Na zadnji strani: S' piſmenzami Andraſha Lajkama v' Gradzi.

V prvem predgovoru razlaga pisatelj svoj pravopis, v drugem vsebino knjige, ki je razdeljena na pet »Glav«. Knjiga ima mnogo obširnih razlag pod črto.

10. Liſti / ino / Evangelji / na / vſe nedele ſvetke ino ime / nitneſhe dneue zelega ker / ſhanſko - katolſhkega zirkve / nega leta (Vigneta = Sv. Trojica). Ob doſta pobolſhal, povnoshil in tretjokrat / na ſvetlo dal / Peter Dainko / kaplan pri meſtni fari v' Radgoni. V' Radgoni v' Alois Wajzinger'ovemi knigiſhi. 1826. 8. 248. — Na zadnji strani kazala: S' piſmenzami Andraſha Lajkama v' Gradzi.

Od str. 215. so natisneni:

Obzhinſki evangelji, to je, sa tiſte dneve ſkos leto, keri laſtnih ne imajo.

11. Svetega pisma / sgodbe / is ſtarega / ino novega sakona. Pervi del ſvetega piſma sgodbe is ſtarega sakona. Na ſvetlo dal Peter Dainko Gradske ſhkoſije dǔhovnik. V' Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigiſhi. 1821. 8. 49.

Knjižica je razdeljena na šest »časov« (delov), na zadnji strani spodej je natisneno: 'S piſmenzami Andrea Leǔkama v Gradzi. V drugo je izdana 1824. l. — Na zadnji strani je »Vedozh-danje«, kjer je med drugimi znanimi njegovimi knjigami naznanjena tudi drugod ne imenovana: »Peſem pri veliki meſhi 1818.«

12. Svetega pisma / sgodbe / is ſtarega ino novega sakona. / Pervi del, / ſvetega piſma sgodbe / is / ſtarega sakona. Drygokrat na ſvetlo dal / Peter Dainko / kaplan pri meſtni fari v' Radgoni. V' Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigiſhi. 1826. 8. 42. Drygi del / , ſvetega piſma sgodbe / is / novega sakona. Na ſvetlo dal / Peter Dainko, / kaplan pri meſtni fari v Radgoni. / V Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigiſhi. 1826. 8. 45—154.

Tudi ta knjiga je razdeljena na sest »časov«.

13. Opravilo ſvete meſhe, izdano 1824. l., je na novo izšlo z naslovom: Opravilo / ſvete meſhe / ſpovedne ino druge prilizhne molitbe / sa / Katoliſhke Kriſtjane. /

V Radgoni, pri Alojsji Wajzingeri, knigari. 1829. 8. 308. S' pifmenzami pokojnega Andrafha Lajkama nafledníkov v Gradzi.

14. Molitbe / sa katolfhke kerfhenike / vjutro, vezher, / pri fveti mefhi, k' spovedi, na / dosegnenje prefvetega refh- / nega tela, vfaki den, v' tjedni ino drugih prilikah. Na fvetlo dal Peter Dainko, kaplan pri meftni fari v Radgoni. V Radgoni pri Alojsji Wajzingeri, knigari. 12. 126.

Pred naslovnim listom je slika (Krist na razpelu).

15. Sveti / krishni pot, / ali / britko terplenje ino fmert nafhega gofpoda Jesu Krifta / na / ferzhno premifhlavanje ino poboshnoft / za / Katolfke Kriftjane / . V' Radgoni, pri Alojsji Waizingeri, knigari 1829. 8. 105.

V knjigi se nahaja štirinajst slabih lesorezov; od str. 66. naprej je devet pesmic s sekiricami.

16. Boshja flushba kerfhanfke mladofti po jutrah ino vezherah, pri fv. mefhi k' fpovedi ino dosegnenji prefvetega refhnega Tela, tudi vu nekih drugih priloshnoftah f' priftavlenjom zirkvenih pefmi. V' Radgoni 1830. 12°. 140.

17. Kniga poboshnofti. V Radgoni 1817; tretja izdaja z naslovom: Knishiza / poboshnofti / sa / mlade ino dorafhene / Kriftjane / kero je pobolfhal ino tretjokrat / na fvetlo dal / Peter Dainko / Kaplan pri meftni fari v Radgoni. 1824. V Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigifhi. 12°. 153. S' pifmenzami Andrea Laykama v Gradzi.

V tej knjižici nahajamo oblike *zanesi* nam. prizanesi, *oslyšaj nas* nam. usliši nas id.; *zmorem* nam. premorem, *pomili nas* nam. usmili se nas id.

K Danjkovim molitvenikom šteje A. Fekonja[1] tudi:

18. Bukvize sa fholi odrafteno mladoft. 1819.

J. Košan (Slovenischer ABC-Streit mit besonderer Berücksichtigung des Danjko'schen Alphabets, Gymn. Progr. Marburg 1890, str. 7) navaja med Danjkovimi knjigami tudi: Vu fili pomozh na shivlenja refhenje, sadufhenih, vtoplenih, smersnenih, obefhenih, sadaulenih, ojadenih ino od blifka pobitih. (Brez letnice).

[1]) »Slov.« 1886, 58.

Str. 181, v. 22: *Davorin Veršič.*

Iz nemščine:

D u h o v n i v a r u h s a m l a d o ſt, ali molitvene knishize sa mladenizhe no deklizhe ino tudi sa druge ludi prav haſnovitne. V' Radgoni 1833. 16°. 376.

Anton Lah.

Str. 181, v. 25:

L e ſ e n i k r i s h e z ali pomozh v potrebi. Lepa poveſt sa otroke, otrozhje prijatele ino tudi sa druge odraſhene ludi. V' Radgoni 1835. 16°. 94.[1])

Vido Rižner.

Str. 181, v. 27: Šaf. 104. — J. Marn, Jez. XXIII. — Dr. J. Pajek, Ltp. Mat. Sl. 1880.

1. N a b i r k i s a m l a d e K r i ſt j a n e, ali navuki, sgodbize, peſmi, priſlovi itd. na haſek mladih kerſhenik, kere je nabral neki duhovenik Ṣekovske kneso-Ṣhkofije na Shtajerſkem. I. Del. V Gradzi natiſ A. Lajkamovih naſlednikih 1828. 12. 36.

2. K a t o l ſ h k a m e ſ h n a K n i s h i z a s drugimi molitvami ſkos den ino k ſpovedi . . . V Gradzi 1828. 32. 72.

3. K a t o l ſ h k a M e ſ h n a K n i s h i z a s drugimi molitvami ſkos den ino k ſpovedi, kero je drugokrat na ſvetlo dal V i d o R i s h n e r, duhovnik najſlavneſhe Ṣekovſke Kneso-Ṣhkofie v Gradzi. V Radgoni pri A. Wajzingeri knigari. 1831. 32. 72. S piſmenzami pokoj. A. Lajkama naſlednikov.

Anton Šerf.

Str. 181, v. 33: Šaf. 126. — J. Marn, Jez. XXIII. 26.

1. P a d n o s d i g z h l o v e k a, ali sagreſhenje no odreſhenje zhlovezhjega naroda v ſedmih predgah k obydenji greſhnika na pokoro. Napravil no vyndal Anton Ṣherf, Kaplan pri velki Nedeli. V Radgoni v A. W. knishiſhi. 1832. 8. 94. S zherzhkami pok. A. Laykama nadobnikov v Gradzi.

2. P r e d g e / na vſe / N e d e l e n o S v e t k e / zelega kerſhanſko-katolſhkega zirkvenega leta, / kak tydi sa vſe farne zirkvene varihe Sekovſke / ſhkoſije po ſlovenſkem kraji no neke priloshnoſti. / Sloshil no na ſvitlo dal / Anton Ṣherf, '

[1]) Prevod po Kr. Šmidu.

Meſhnik poſvetni. / *I. letni tok.* Nedelni no Ṣveteshni del / , rasdelen v ſhtiri sveske / , kerih dva perva sapopadeta nedelne, dryga dva ſveteshne predge. / Vyzhte nje vſe sdershavati, kaj ſem vam koli sapovedal. Mat. 28. 20. / Svelizhani ſo tiſti, keri boshjo beſedo poſlyſhajo, no sdershavajo. Lyk. 11. 28 / . Pyſte beſedo Kriſtuſovo obilno med vami prebivati. Kol. 3. 16. / V Gradzi 1835, / natiſnjene no saloshene pri J. A. Kienreihi / .

Ivan L. Šmigavec.

Str. 183, v. 1: Dobrovsky's Slovanka I. 205. — Šaf. 37. 60. — J. Macun, Knjiž. str. 75—76. — J. Marn. Jez. XXIII. 14—15. — Jož. Pajek, »Kres« IV. 429. — »Kres« I. 301. — P. Matjašič, Festprogramm zur hundertjährigen Feier des k. k. Gymnasiums in Marburg im Jahre 1858.

Theoretisch-practische windische Sprachlehre durch viele Übungsbeispiele zum Übersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen, herausgegeben von Johann Leopold Schmigoz. Graetz 1812, bei Alois Tusch. 8⁰. 319 S.

Anton Krempelj.

Str. 183, v. 21: Caf, »Nov.« 1845. — J. Š., »Pravi Slov.« 1847. 31. — A. Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Macun, Knjiž. 80—82. — Bož. Raič, Ltp. Mat. Sl. 1869. — J. Marn, Jez. XXIII.

1. Branje od tih v' kmetizhke kalendre poſtavlenih ino nekterih drugih Ṣvetnikov. Vkupspravleno ino vundano od Antona Krempl, Farmeſhtra per sv. Lovrenzi svun Ptuja. Z' dopuſhenjem tih Viſhiſhih. V Gradzi 1833. 8. 328. Natiſk in papir od Andreja Lajkama dedizhev.

2. Kratke Predge na vſe nedele ino ſvetke zelega leta. Vkupſpravlene ino vundane od Antona Krempl, Farmeſhtra per ſv. Trojizi mále Nedle sdol Radgone. Pervo leto. V tréh rasdelkih. V Gradzi 1839. 8. 241. Saloſhil Franc Ferſtl, Joh. Lovro Greiner. Natiſ ino papir is Tanzerove natiſkarnize ino papirnize. — Drugo leto. V treh rasdelkih Priſtavek. V Gradzi 1839. 8. 244.

3. Dogodivſhine Shtajerſke Semle. S poſebnim pogledom na Ṣlovenze. Spiſal Anton Krempl, Farmeſhter per mali Nedli v Ṣlovenjih Gorizah, ſozhlan snotrajno-auſtrianſke dogodivſhniſhke drushbe. V Gradzi 1845. 8⁰. 262. V salogi per Franzi Ferſtli bukvoterſhzi.

Stanko Vraz.

Str. 185, v. 1: »Sl. Bčela« 1851, 187. — Razlag. »Zora« 1852. 159—161. — »N.« 1853. 1854. 51 . . . 230. — »Neven« 1853. št. 47. — Dav. Trstenjak v Bleiw. Kol. 1854. — J. Zahar. Predavanja o Vrazu v Narod. Domu v Zagr. 1871. — »Vienac« 1871, štev. 43. — A. Fekonja, »Zr.« 1876. 149 . . . . . 388. — »Zr.« 1877, 269 . . . 317. — — Kako in zakaj je Stanko Vraz postal Ilir, »Zr.« 1887, 417. — »Kr.« 1883, 518. 611. — A. Fekonja. St. Vraz. slovenski rodoljub, »Kr.« 1885, 471, 519. — — Stanko Vraz v Jezičniku XXV. »Slov.« 1887, 41—43. — Troje listov Anast. Grüna Stanko Vrazu. »Sl. N.« 1876. 299—300. — Pismo Vrazovo dr. Chrobatu, »Kr.« 1883, 427. — Pismo St. Vraza Josipu Rostopšilu. »Lj. Zv.« 1887. 217. — Vraz in Prešern. »Lj. Zv.« 1889. 379, 491. — F. Petračić. Put v gorne strane. Zagreb 1877. prevel A. Fekonja. »Sl. N.« 1879. št. 22, 254—258. — — »Črtice o Vrazu«, prevel A. Fekonja. »Sl. N«. 1878. 263—274. — Fr. Marković. »Vienac« 1880, št. 36. — F. Petračić. Děla St. Vraza. VI. dio. — Dr. B. Šulek. »Vienac« 1880. 36. — Aug. Šenoa. »Vienac« 1880. — Josip Kubla: Stanko Vraz, Praha 1881. — J. Macun, Književ. 1883. 90—108. — J. Marn. Jez. XXIV. 45—48. — »Ime Vraz«, Žvab. Trstenjak. »Kr.« 1883. 155—157. 222. — K—m—. Spomin na ilirizem: St. Vraz, J. Kobé. D. Trstenjak. »Sl. N.« 1876, št. 289. — Dr. J. Pajek: Nekaj drobtinic o St. Vrazu. »Kr.« 1883. 38—45 »Sl. Gosp.« 1881, št. 39. — Fr. Kočevar, Nar. pesmi iz Vrazove zapuščine, »N.« 1868, 238. — R. Razlag: Uspomena na Vraza. Pesm. 1863, 72. — Bl. Flegerič: Domačinke. »Zr.« 1876. 65. — Vrazova svečanost. »Sl. N.« 1880, 209—214. — Vatr. Holc: Na Vrazovem domu, »Sl. N.« 1879, št. 112. — — Slovansk pozdrav čast. hrvatskim gostom. »Sl. N.« 1880, št. 175. — — Na Vrazovem domu. »Sl. N.« 1880. 206. — — Tri dni v Vrazovem zavičaji, »Sl. N.« 1880. 206. — Drvanjski (Vatr. Holc), Pred podobo St. Vraza, »Kr.« 1882. 206.

V Vrazov Album, ki se shranjuje v Vrazovi rojstni hiši, vpisali so pesni: V. Holc. Bleiweis, Vošnjak, Jurčič, J. Zupan. Lapajne, Levec. J. Hribar. Cimperman in drugi. — *Str. 185. v. 10*: Murkov slovar in slovnica. nekaj zvezkov Schmidovih pripovesti. zbirke narodnih pesmi slovenskih so bile sad tega skupnega delovanja. Glej list Vrazov Muršecu, tadanjemu kapelanu pri sv. Miklavžu blizu Ljutomera, »Kr.« III. 519. — *Str. 185. v. 16:* Potoval je iz Karlovca čez Metliko, Ljubljano, Kranj na Koroško v Blatograd. Bistrico, na Rezijansko. Bled. Terbiž, Belo Peč; obiskal je Prešerna. Tomana. M. Majarja. Slomška. Cafa id.

Od gospoda Kelca, učitelja v Novištifti nad Gornjim Gradom v Savinski dolini sem v počitnicah 1895. l. dobil ta-le dokument:

Nr. 1799.
Pr.

An
den k. k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann
Anton von Waldheim
in
Cilli.

Aus einer vorgekommenen Anzeige geht hervor, dass ein sicherer Urasz (= Vraz), welcher angeb. ein ausgetretener aus Steiermark gebürtiger Student ist, und sich in Agram aufhalten soll, von dort häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnten in der Absicht macht, um in diesen letzteren Provinzen Lieder in illirischer Sprache zu verbreiten, hiedurch aber für den in Kroatien und einigen seiner Nebenländer emporstrebenden Illirismus Anklang zu wecken.

Da der Herr Präsident der k. k. Polizeihofstelle zu Folge des hohen Erlasses vom 5ten d. M. die Grundhältigkeit dieser Anzeige näher kennen zu lernen wünscht, so fordere ich den Herrn Gubernialrath auf, hinsichtlich des Erscheinens dieses Individuums in dem Ihrer Leitung unterstehenden Kreise, und seines Thun's und Lassens die Aufmerksamkeit der untergeordneten Organe mit der erforderlichen Umsicht und Unauffälligkeit anregen, die erlangten Wahrnehmungen mir sodann mittheilen und zugleich das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität des genannten Urasz beleuchten zu wollen.

Gratz am 10ten Oktober 1841.

Wickenburg.

Str. 185, v. 36: Predgovor XVI. — Čas. česk. mus. 1840. — Děla V. 206. — *Str. 186, v. 5, 8:* To priznava sam v pesni »Babji klanjac« l. 1839. — Gradac 3. stud. 1833; 15. valj. 1834; 23. trav. 1834; 13. ruj Žerovinci, glej Fekonja, »Kr.« VII. 1883, 524. — *Str. 186, v. 13*: List dné 2. apr. 1837. — *Str. 186, v. 16:* V obširnem pismu iz leta 1837. pripoveduje to zadevoUršecu, da je Miklosič rogajoč se, rekel Vrazu: »Ti daš gobec, Trstenjak noge, jaz drugo truplo. Prešern pa naj dá peroti.« — *Str. 186, v. 31:* Umrl kot župnik Veržejski 18. sept. 1881. *Str. 186, v. 38:* To na posebno lepem papirju natisneno pesmico je Stranjšak kratko pred svojo smrtjo poslal dr. Jožefu Pajku v Maribor. Pajek l. c. — »N.« 1854, štev. 23; »Zora« 1876, 21. — *Str. 186. v. 35:* »Hvala Nj. c. visosti nadvajvodi J o a n u vitezu zlatega runa.« — *Str. 186, v. 38:* »Velikemu križniku vojn. Mar. Terezijanskega reda, vitezu c. austr. Leopoldskega ino kr. Würtemberskega reda vojničkih zasluženj, te vitezu Saskega reda Rauten-Krone; feldmaršalu, generaldirektoru ženiških ino fortifikacionskih korov, inženirske ino novomestne vojničke škole; lastniku Dragonskega regimenta č. 1. itd. itd..« zapeta na den XX. januaria kakti na spomin rojstva ino posvečena na den XXIV. junia kakti na spomin godovna nj. c. visosti z ponizne podanosti od Murskih ino Dravskih Slovencov. V Zagrebu. Iz k. p. ilir. nar. tiskarne dr. Ljudevita Gaja 1839. Delce je pisano z roko Stanka Vraza in poklonjeno A. Slomšku, nadž. v Vozenicah. — *Str. 187, v. 2:* List Dragotinu Rakovcu, podurredniku Gajevih »Novin« z dné 10. okt. 1837. iz Središča, »Vienac« 1880, št. 36. Iz Podčetrtka, kjer se je lečil pri svojem prijatelju dr. Kočevarju, pisal je še 7. sept. 1840. leta Prešernu takó-le: »Ich habe mit der Themis die Rechnung heuer abgeschlossen und werde sie wahrscheinlich nie um ein Stück Brod als Lohn für manches Unangenehme bitten, was sie oder (besser gesagt) ihre Popen mir bereiteten. Daher — adieu Madame.« — *Str. 187, v. 27:* Po J. Macunovi trditvi je »Djulabije« nalašč izbrano radi sličnosti imena Julija, italj. Giulia, imena neke od Vraza ljubljene deklice; ime Julija se tudi večkrat nahaja v Djulabijah. — *Str. 188, v. 18:* V zabavniku »Iskra« l. 1844. nahajamo »Pesme ostavljenoga« in »Put u gornje strane«, izvadak iz listova na gospodju Drag. Št—, rodj. Kr... čevu, kjer opisuje ‚bele Kranjce'. — *Str. 188. v. 25:* »To je plod vzdigajoče se književnosti naših južnih bratov...... njih sodržanje prehaja vse naše pričakovanje....... ljubitelji slovanstva pak se bodo nad tem razkritim zakladom enega dela slovanske narodnosti radovali, ker je najden v krajih, koje so šče nedavno za narodno-mrtve in na veke potlačene imeli.« Ferdo Kočevar, Slov. Gosp. 1868. — *Str. 188, v. 29, 189, v. 13*: »Zr.« 1876, 338...367.

Anton Janez Murko.

Str. 189, v. 15: Dav. Trstenjak. »Zr.« 1872. — Dr. J. Pajek, Ltp. Mat. Sl. 1880. — J. Marn, Jez. XXIV. — J. Macun, Knjiž. 109—112.

1. Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Nebst einem Anhange der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben und kurzer slowenischer Aufsätze zum Übersetzen in's Deutsche. Von Anton Johann Murko, Graetz 1832. 8. XVI. 206. Ferstel-Greiner. II. izdaja Graetz 1843. 8. II. 267.

2. Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch. Nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Von Anton Johann Murko. Grätz. Verlag Ferstel-Greiner 1833. 8. IV. 862. Deutsch-slowenischer Theil. Nemfhko-Slovenfki Del. 1—846.

3. Slovenfko-Nemfhki in Nemfhko-Slovenfki Rozhni Befednik. Kakor fe flovenfhina govori na Shtajerskim, Krajnfkim in v' sahodnih stranih na Vogerfkim. Sloshil Anton Janes Murko. V' Gradzi. Ferstl-Greiner. 8. II. 788. Slovenfko-Nemfhki del 1—758. Mofhke in shenfke imena. Geograffke imena deshel, rodov, meft, rek itd. Popravki in Doftavki. 759—788.

4. Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavfke fhkofije Fabule ino Pefmi. Spravil ino s' kratkim Volkmer'vim shivlenjom na fvetlo dal Anton Janes Murko. V Gradci. Na prodaj v Fr. Ferstl-vi knjigarni J. L. Greinera. 1836. 8. XVI. 148. Njega Ekfzelenzi . . . grofu Wickenburgu . . . s' pofebnim pofhtovanjom in zhefhenjom daroval Isdavez.

Marko Glaser.

Str. 190, v. 17: Fr. Zmazek, Fara sv. Petra pri Mariboru, Maribor 1879, 8. 60. S podobo Glaserjevo. — Dr. Jožef Pajek, »Kr.« 1882. 287. — Vatr. Holc, Spomeni na slavne može slovenske. Trst 1892.

1. Dufhni vishar. Molitvene bukvize. Molitne bukvize sa katolfhke kriftjane, katere sapopadejo lepe juterne, vezherne,

meſhne, ſpovedne ino druge molitve, litanije ino zerkvene peſme. S deſet podobami. V Gradzi 1838. Na prodaj pri Karoli od Pebal, meſtnemu bukvovesu v poſhtni ulizi. Poſtgaſse N. 162. 8. 178.

2. S l a t e b u k v i z e od Srza Jesuſa ali brumno navishanje ſrzhne ljubesni k Jesuſi no Mariji. Sa vſe brate no ſeſtre totega sedinſtva. S dopuſhenjem viſoke zhaſti najuredneſhega gnadlivega ſirſhta goſpoda Romana, ſekouſkega ſhkofa; na ſvetlo dal Marko Glaser. Drugi natis. Na prodaj pri Joshefi Sirolla v Gradzi 1843. 8. XXIV. 328. — Knjiga se je natisnila blizu sedemkrat; prva izdaja morda 1840.

3. M a r i a p e r b e s h a l i ſ h e g r e ſ h n i k o v. Molitne bukvize k ſvetim ſrzi Marije sa ſpreobernjenje greſhnikov. S dopuſhenjem viſoke zhaſti naj uredneſhega gnadlivega ſirſhta goſpoda Romana, ſekovſkega ſhkofa; na ſvetlo dal Marko Glaser. V Gradzi 1845. Pri Joshefi Sirola. — Knjiga ima tudi devet Volkmerovih pesnij.

4. M o l i t n e b u k v i z e s a ſ h o l a r j e.

Dr. Jožef Pajek hrani še nekoliko pesnij iz Glaserjeve zapuščine.[1])

J. Dragotin Šamperl.

Str. 191, v. 1: J. Marn, Jez. XXV. — Dr. J. Pajek, »Kr.« 1883. — J. Macun, Knjiž. 88—90.

N a v u k v p e l d a h. Lepe sgodbe in koriſtne poveſti sa otroke od P. Ilga Jaisa. Po predelani, popravljeni in pomnosheni Buchſelnarjevi zdazhi s nemſhkiga poſlovenil Janes Dragotin Ș h a m p e r l. S kipom. V Gradzi, v salogi F. Ferstlnove (L. J. Greiner), knjigarije. 1836. 8. XII. 99.

Jožef Zabukovšek.

Str. 191, v. 20: Orožen, Dekanat Tüffer 270. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697. — Perlogni list k »Novicam« l. 1845., št. 6. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

M o l i t n e b u k v e, v kterih najdeſh tolashbe v britkoſtih, krepoſt v krishih in teshavah, bramb v ſkuſhnjavah id. Od Joshefa Sabukovſhka. V Marpurgu.

[1]) Marko Glaser je umrl 1889. l. ne 1892. l., kakor je povedano spredaj na str. 190.

Sigismund Juvančič.

Str. 192, v. 1: J. Orožen, Dekanat Tüffer 145. — Mat. Vodušek, »Drobt.« 1846. — A. M. Slomšek, Zbr. Spisi III. 171.

Jožef Lipold.

Str. 192, v. 18: J. Marn, Jez. XXII.

Jurij Verdinek.

Str. 193, v. 26: Ljubić, Ogledalo 578. — Orožen, Dekanat Tüffer 479. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

V ſ a k d a n j i k r u h, p r a v l e p e m o l i t u v n e b u k v i z e, v katerih ſe najdejo mnoge molitve, litanije ino peſmi. Drugiga popravleniga ino s ſvetim Krishovim potam, nekterimi molitvami, peſmi in mnogimi podobshini (?) pomnosheniga natiſa. V Zelji pri Joshefu Gajgerju. Po 24 krajzerjov.

Tako se glasi naslov po »Prilognem listu« k Novicam 1844, št. 5; po Šaf. 145 je naslov tak:

E n e p r o u l e p e m o l i t i v n e b u k v i z e, i m e n u v a n e v ſ a k d a n j i k r u h, v' katerih ſe najdejo juterne, vezherne, per ſpovedi id. molitvize . . . . kakor tudi ſvete litanije id. tudi vſe ſorte zirkoune pejſme . . . Lete bukvize ſo popiſane od Jurja W e r d i n e k a. V Zelli per Joshephu od Bacha 1820. 12. 216. — Šaf. 146 navaja tudi izdajo: per Antonu Ferlinzu (Maribor) brez letnice in kraja natisa. Valjda se je natisnil molitvenik večkrat.

Felicijan Globočnik.

Str. 193, v. 30: J. Marn, Jez. XXIV.

1. M a r t i n m l a d i p u ſ h z h a v n i k; pripoved sa otroke. Nach dem Deutschen: G o t t f r i e d, d e r j u n g e E i n s i e d l e r von Christoph Schmid, bearbeitet von F. G., t. j.: Felicijan Globočnik l. 1836. (Mnem.-Slav. 164).

2. D v o j e f a n t o v. B l a g i F r i d o l i n i n h u d o b n i B r i z. Nekaj sa ſtariſhe in otroke, is piſem Kriſhtofa Shmida. Poſl. Fel. Globozhnik. V Zelovzi 1841. 8. VI. 176. Nat. J. Leon.

3. Č u j t e, č u j t e, k a j ž g a n j e d e l a. Prigodba žalostna in vesela za Slovence. Posl. F. Globočnik. V Celovci. 1847. 8. 123.

Franc Cvetko.

Str. 193, v. 36: J. Macun, Knjiž. 73. — J. Marn, Jez. XXIV. — »Zg. Dan.« 1849, 241. — »Zg. Dan.« 1849, 289. V istem letniku »Danice« se nahaja tudi pesen: »V pravoverno slovesen Spomin Male Gospodnice.«

Jožef Košič.

Str. 195, v. 1: Bož. Raič, Ltp. Mat. Sl. 1868.

Mihal Barla.

Str. 195, v. 21:

Kövago-Örske Fare Dühovni Pafztér je izdal:

Krszcsanszke / nôve / PESZMENE / KNIGE / szpravlene / evangyelicsánszkim gmainam / Vigneta = mali tempel /. V' SOPRONI, Stampane sz-Kultsár Kataline pifzkmi, v'- 1823 leti. 8. IV. 503.

Matija Ahacelj.

Str. 196, v. 43: J. Bleiweis, »Nov.« 1845, 211—212. — Anton Slomšek, »Drobt.« 1847. — J. Scheinigg, »Kr.« 1884. — J. Marn, Jez. XXIII. — Blätter für Landwirtschaft und Industrie 1831, str. 33, 37, 39.

Pefme po Korofhkem in Shtajerfkim snane, enokoljko popravlene ino na novo sloshene. Na fvetlo dal Matija Ahazel, zefarfk kraljev vuzhenik v' Zelovfkih vifhjih fholah. I. Del. Pofvetne pefmi. V Zelovzi 1833. Natifnjene in na prodaj per Janesu Leonu. 8. XVI. 85. — Drugi natis ima naslov: Korofhke in Shtajerfke Pefme id.... Vfe k vezhi zhafti boshji. V Zelovzi 1838. 8. IV. 140. Pefme I. II. Refnize v pravlizah VIII. — Tretji natif. V Zelovzu 1852. 8. 162.[1])

Urban Jarnik.

Str. 197, v. 31: Šaf. 39 et passim. — Idem »Čas. česk. Mus.« 1833. — Mat. Majar, »Nov.« 1844, št. 26. — Dr. J. P. Jordan, »Jahrbuch der slav. Lit., Kunst und Wiss.« 1845, str. 122. — Ant. Janežič, »Vod. Spom.« 112—115. — H. Herman, »Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten« III., str. 192. — J. Scheinigg, »Kr.« 1883, 1884. — J. Marn, Jez. XXIII. — Pisma Jarnikova Stanku Vrazu, Ltp. Mat. Sl. 1877.

---

[1]) V tej pesmarici se nahaja mnogo pesnic tkalca in kmeta Andrejaša, kateremu je Nemec J. P. Seidel spisal življenjepis z naslovom: Michael Andreasch, der Landweber und Dichter. »Ost und West« 1841.

V začetku Jarnikovega življenjepisa navedene pesence se nahajajo v »Carinthiji« 1812. in 1813. leta, v »Vodnikovem Spomeniku« 1858. l. in v Janežičevi »Slovenski Bčeli« 1852. l. -- Fellinger, ki je na nemški jezik prelagal Jarnikove pesni, se je porodil v Postojni in postal nadporočnik v pešpolku št. 26; imenovali so ga »južno-nemškega Körnerja«. Ugajalo mu je blagoglasje slovenščine radi mnogih samoglasniških koncovk in oblik na *ejo*, *ijo*, *ajo*, kar ga je spominjalo španščine.

Str. 199, v. 6:

1. Sber lepih ukov sa Ṣlovenſko mladino, is Nemſhkiga in Latinſkiga preſtavlenih, is Staro-Ṣlavenſkiga ino Pemſkiga preravnanih, nikoterih pa novo sloshenih od U. J. V Zelouzu per Janesu Leonu, Ṣhtamparju 1814. 12⁰. XII. 106.

Kärntnerische Zeitschrift 1821, str. 40. seqq.

Str. 199, v. 19:

2. Ṣadjereja ali navuk, kako ſe more prav lehko ino v kratkem zhaſu nikar ko veliko dobreh ino sdraveh dreveſ podreti, temózh tudi narshlahtnejſhi ſadje sadobiti, is njemſhkega v Slovenji jesik preneſhen ino pomnoshen (ſkusi Urbana Jarnika). V' Zelouzu per J. Leonu mieſtnemu natiſkauzu 1817. 8⁰. VIII. 96.

Str. 199, v. 33:

3. Nevarnoſti mladih ludi ali kratki Navuk, kako se imajo Otrozi ino mladenzhi pred neſrezho varuvati. Eno preſlovenjenje is Nemſhkiga jesika ſkosi rajn. viſoko vredniga Goſp. J. Japelna, Korarja v' Zelovzi, ſedaj pa pregledano ino po novim pravopiſu preravnano od J. U.

Str. 200, v. 14: Sartori: Neueste Reise durch Oesterreich ob und unter der Enns i. t. d. Wien 1811. — Hacquet: Beobachtungen auf einer Reise nach Semlin. — Scheinigg, »Kr.« 1884, 149.

Str. 201, v. 11:

4. Kleine Sammlung solcher altslavischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch kräftig fortleben. Ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Büchersprache. Zusammengetragen und herausgegeben von U. J. Klagenfurt. A. Gelb 1822. 8⁰. 79.

Str. 201, v. 14:

5. Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich. Nach

verlässlichen Quellen bearbeitet von Urban Jarnik, landesfürstlichem Pfarrer zu Mofsburg. Klagenfurt 1832. F. v. Kleinmayr. 8. XXII. 243.

Str. 201. v. 25: Nemško-slovenski slovar. Nekaj pôl je bilo dotiskanih, ostali rokopis pa je porabil Janežič za svoj slovar l. 1850. — Šaf. I. 70. — »Ost und West« 1838, 345. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 374. Črki *B* in *E* sta imeli 65 pôl; iz tega se razvidi, kako obsežen bi bil ta slovar. — Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 777 poprašuje tužno, kje se hrani ta rokopisni slovar. — Nemško-slovensko-latinski slovar. Od tega slovarja nahaja se še trinajst pôl. — Tako razsežno slovarsko delovanje pa še ni zadoščalo Jarniku; spisaval je še Nemško-slovenski slovar v Metelčici; od tega ohranilo se je pri celovških ostankih osem četverk (quaternio), in sicer: III. VIII — XIV; ta slovar bi imel daleko presegati oba poprej omenjena, ker je beseda »Antrag« na 103. str. v XIV. četvorki imela št. 1590. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 213. — Ltp. M. Sl. 1877, 152. — Sammlung der Wurzelwörter in den slavischen Mundarten mit einigen wichtigen Stammwörtern. Fol., 176 str. Begonnen am 26. Februar 1835, beendigt 20. November 1835. Gunzenberg 10. July 1839. — Vergleichung des polnischen Rhinesmus mit ähnlichen Wurzellauten der slavischen Mundarten. 1 pôla.

Razven poprej omenjenih slovarjev ostali so še netiskani jezikoslovni spisi: »Bildung des Zeitwortes.« Ein Versuch nach Dobrowsky's Methode; spisan junija meseca 1812. leta. V tem spisu je prodrl Jarnik slovenskemu glagolu globlje do jedra, kakor Kopitar. — Janežič, »Vod. Spom.« 114. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 321—323. — J. Marn, Jez. XXIII. 18.

Str. 201, v. 6:

6. Windische Sprachlehre, verfasset von Oswald Gutsmann. 6. verbesserte Auflage (von Urban Jarnik). Klagenfurt bei F. v. Kleinmayr. 1829. 8. 108 str.

Šaf. 55. — Kopitar, Gramm. XLIV. — Dobrowský, Slowanka I. 184.

Molitveniki:

Str. 202, v. 24:

1. Molitne bukvize sa otroke. Spifal Urban Jarnik v Zelovzi 1817.

Po nemškem izvirniku: Gesetzbuch der Christen, aus ihren heil. Schriften wörtlich zusammengesetzt. München 1813, izdal je:

Str. 203, v. 25:

2. Jedro kerfhanskih refniz. Is Nemfhkiga prestavil U. Jarnik, farmefhter v' Nemfhkim Sh-Miheli. V Zelovzu 1820, natifnil Antoni Gelb Natifkaviz. 8°, 134 str.

V prvem delu te knjige govori se o Bogu v razmeri proti človeku, v drugem pa o človeku v razmeri proti Bogu.

Str. 203, v. 26:

3. Evangelji ino branje na vſe nedele in ſvetke zelega leta. V Zelovzi 1821.

Str. 203, v. 27:

4. Evangelji na posebne dneve ſvetega poſta. V Zelovzi 1821.

Str. 203, v. 28:

5. V duhi katolſhke zerkve molezh Kriſtjan. Sloshil je Firſht Alexander od Hohenlohe itd. Isbranje poglavitnejſhih molitev, tretjizh is perviga ſpiſanja natiſnjenih itd. Sedaj pa preſlovenjenih, ktirim ſe je na konzu meſhna péſen perſtavila. V Zelouzu 1822. A. Gelb. 12°. 96.

Valentin Stanič.

Str. 204, v. 2: Šaf. 40. — J. Bleiweis, »Nov.« 1847, 203, 207. — M. Cigale naznanil smrt v »Novicah« 1847, str. 72. — —n. Solzica Staniču. »Nov.« 1847, str. 85. — A. Slomšek. »Drobt.« 1848. — O. Caf, Prigodba iz življenja ranjcega korarja Val. Staniča v Ročinu mesca sušca »Nov.« 1848. — J. Bleiweis. Koledarček 1858 (s sliko). — Št. K. Valentina Staniča mladost in studentovska leta. »Glas«, 1873, 31, 34; 1874, 3, 5, 6, 7. — Paulus (Levec), Valentin Stanič. V Gorici. 1873. (Ponatis iz Soče.) — Simon Rutar, »Lj. Zvon« 1883, 786.

1. Peſm per predomiſhlovanju Jesuſovega trplenja. 1807. — Prevod morda iz latinskega. 64 str. Natisnil jo je sam na Banjšicah.

Še troje drugih pesnij izdal in natisnil je sam; to so:

2. Sacris Solemniis ali zerkovna pejſem od ſvetiga Reſhnjega Teleſa. 1813. 32°. 4 str.

3. *a)* Na moje lube ſholerje in ſholerze. Pesen. 32°. 1 str. Spodej: Roncina 1816, V. Stanig V.
   b) Stabat mater ali zerkovna pejſem od shaloſtne matere Boshje. 32°. 6 str. Rončina 1816, V. Stanig V.

4. Peſme sa kmete in mlade ljudi, l. 1822. Natiſnil Peter de Valerji. Se vdobé per V. Stanig, vikſhimu zhuvaju ceſ. kral. ſhol. 12°. 32.

5. Molitve in premiſhlovanje per objiſkavanju ſhtirih h' sadobljenju odpuſtika ſvetiga leta odlozhenih zerkva. Katerim je ſpredpoſtavljen kratki nauk od ſvetiga leta 1826. Se dobé v Gorizi per bukvah nemſhkih ſhol. — Natiſnjene per bratih Mattiuzzi v' Vidmu 1826. 12°. 148 str.

Prvi del te knjige sega do 50 str. in obsega nauke, psalme in litanije; drugi del se začenja z naslovom: Perſtavik nekterih zerkvenih in drugih peſem, h' molitvam in premiſhlovanjam sa ſveto leto 1826.

Zanimiva je v tej knjigi pesen: »Sdihovanje ovzhiz po pastirji« na čast škofu Wallandu; pesnik primerja škofa cesarju — Jožefu II.!

6. Drugi perſtavik ſtarih in novih zerkvenih ino drugih peſem, h' molitvam ino premiſhlovanjam sa ſv. leto 1826. Sbiral, is nemſhkega preſtavljal ino ſkladal Val. Stanig Scholaſt. Natiſnil Paternolli v Gorizi 1838. 12°, 70.

V predgovoru toži, da so se Slovenci premalo brigali za njegove knjige 1826. l., pa vender le bi bile v prid čitateljem, ako bi jih prebirali bolj marljivo.

7. Peſme sa kmete ino mlade ljudi. Vekſhidel is njemſhkih Mildhaimſkih peſem preſtavil V. St. S. — Natiſnil Paternolli v Gorizi 1838.

Priloga II.

Knjige nabožne vsebine brez imena pisateljevega in drug drobiž.

Rituale romanum / usibus dioeceseos Labacensis / accomodatum / auctoritate et jussu reverendis / simi, ac illustrissimi domini domini Antonii episcopi labacensis. / (Vigneta) Labaci. / Typis Joannis Retzer 1808. Majhna 8°. 318.

Compendium / Ritualis Romani / usibus dioeceseos Labacensis / accomodatum / Auctoritate et opera / Celsissimi ac Reverendissimi / Domini Domini / Antonii Aloisii Wolf / principis / et / Ecclesiae Cathedralis Labacensis / Episcopi etc. etc. / Labaci / typis Josephi Blasnik / 1841. / 4°. 298.

2., 6., 8., 12., 13., 15. vrsta so tiskane z rudečimi črkami.

V latinskem predgovoru omenja škof Anton Alojzij Wolf, da je kranjska škofija spadala nekdaj pod oglejski patrijarhat, da je cesar Friderik III. radi pomnoženega prebivalstva 1461. leta ustanovil ljubljansko škofijo; potem navaja obrednike iz 1706., 1767. in 1808. l.

Slovensko besedilo se nahaja na straneh 16, 19—23, 27—29. 32—33, 36 do 40, 52. 55—62. 66, 71—73. 77—84, 87—88; 102—110, 114, 117—119, 124 do 126. 137—139, 192—193 pomešano z nemščino in latinščino; 201—206 samo slovensko; 207—210 nemško in slovensko; 216—220 nemško in slovensko; od str. 221. do konca je vse latinski. Slovenščina je za ono dôbo lepa in pravilna.

Compendium / Ritualis / romano salisburgensis / cum / appendice / germanica et vindica / pro / assistentia / moribundorum / in / commodiorem usum / R. R. D. D. curatorum / emendatum / Clagenfurti 1830. / Typis Joannis Leon. /

Slovensko besedilo je na str. 1—2, 10—13, 21—22, 37—39, 41—46, 52 do 61, 63—64, 72—73, 76—79, 96—102.

Ofem / inu fhestdefet / Sveteh / PESM / , katire fo na profhnje, in poshelenje vezh brumneh / dufh skerbnu skup sbrane / pobulfhane, inu pogmirane, k' / vezhe zhafte boshie, temu blish / nemu pak k' duhovnemu trofh- / tu, inu podvuzhenju na / sivitlobo dane. / Is perpufhenjem vikfhe Gosposke / Na novizh vun-dane. / V' LUBLANI. / Se najdejo per Marii Anni Raab / 1800. Majhna 8°. 241.

Na drugi strani zadnjega lista je natisneno:

Imprimatur / Niklas Rudolf / Freyherr von Raab / . Ex Commiffione Rev. Lib. / Laibach den 27ten Jenner / 1775.

Temu nasledujejo trije listi; na prvi strani je NB z vsebino, »da se daljši pesni naj pojejo, kdaj je več časa, ali pa doma, da se sveti čas ne trati z lenobo«; štiri druge strani obsegajo »Samerkovanje«. Ta pesmarica nima sekiric, kakor prva.

Lifti / inu / Evangelji / na vſſe / nedele. inu prasnike / zeliga Lejta / s' perpuſhenjam / Gnadliviga, viſoku vredniga / Firſhta, inu Goſpoda / Goſpoda / Mihaela / , edendvajſetiga ſhkofa / Perviga viſhi ſhkofa / Lublanſkiga / na ſvetlobo dani / Po ſvetim Pıſmi v' kranjſki jesik / preſtavljenim / V Lublani. / Per Joan. Rezerju / . 1806. / 8. / 359.

Lifti / inu / Evangelji / v' / nedele, inu prasnike / zeliga Lejta / pod / milostvim, visoko vrednim / gospodom gospodom / Antonom Aloisom / shtir in dvajsetim shkofom / Lublanskim / pregledani in med ludi dani, / po dovoljenju vishih. / V' Lublani, / Natisneni, jih ima na prodaj Maria Skarbina / 1825. / 8°. 342. (Naz.)[1]

Lifti / in / Evangelji / v' / nedelje in prasnike zeliga / leta / in vſe dni ſvetiga poſta / Natiſnjeni po povelji / miloſtiviga, prezheſtiga Knèsa / Goſpoda Goſpoda / Antonja Alojsja, / Ljubljanſkiga Shkofa / . V' Lubljani / Jih je natiſnil in saloshil Joshef Blasnik. / Jih prodaja Janes Klemenz, bukvovez / . 1833. / 456.

Privezano je tej knjigi:

Obzhina Șvetnikov / , to je / Molitve, Berila, / in / Evangelji / v' prasnike Șvetnikov, kteri nimajo laſtnih. / 8. CLXX. (Naz.)

»Listi in evangeliji« so se tudi izdali v Celju 1822. l.[2])

Mali katekisem[3]) v' praſhanjih ino odgovorih sa manjſhe otroke po z. kr. deshelah. V' Ljubljani 1818. — Der kleine Katechismus mit Fragen und Antworten für die kleinsten Kinder. Laibach. 8°. 55.

V Gradcu se je natisnil: Veliki Katehismus sa zeſ. kr. ſlovenſke ſhole na desheli. 12°. 150. (Letnice ni.)

Kershanski katolshki / Nauk / od / nar potrebniſhih reſniz ſvete vére. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht / Goſpod Goſpod / Anton Alojs, / Ljubljanſki ſhkof, 8ga velizega travna 1830. dovolili / Vigneta / . Drusiga natiſa. / V' Ljubljani 1830. / Natiſnil Joshef Blasnik. / Na prodaj per / Adam Henr. Hohnu / bukvovesu in kupzhevavzu ſ' popirjem. 8. 418. (Naz.)

Kerſhanſki katoliſhki / Nauk / od nar potrebniſhih reſniz ſvete vere. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht / Goſpod, Goſpod / Anton Alojs / Ljubljanſki ſhkof 8 dan velikiga travna 1830. / dovolili. / Vigneta / Tretjiga natiſa. / V' Lubljani 1839 / Natiſnil Joshef Blasnik / Na prodaj per Adamu Henr. Honu, / kupzhevavzu ſ' popirjem in poglavarſkim bukvovesam. / 8°. 392. (Naz.)

Katekisem / ſvete / Katoliſhke vére. / Vset is evangelſkih bukev / , v katerih natiſ / ſo / nar zhaſtitiſhi ino milostliviſhi / Firſht / Goſpod, Goſpod / Franz Ksaveri / lavantinſki Shkof 18. dan grudna 1844. / dovolili. / V Zeli. / per Joshefu Gajgerju. bukvarju 1847. 8. 126. (Naz.)

1) Kratica „Naz." pomeni Nazarje v Savinjski dolini, kjer je samostanska knjižnica.

2) A. Fekonja, „Lj. Zv." 1884.

3) Šaf. 119.

Krishov pot ali premifhlovanje Kriftufoviga terplenja. V Ljubljani 1818. 12°. 33.

Sveti Krishovi pot, to je premifhluvanje terplenja Jesufa Kriftufa. is Svetiga Pifma napraulenu (fkusi Antona Klementini). V' Lublani per J. Retzerju 1808. 8°. 95 str. — 3. izdanje v Ljubljani pri Hohnu 1812. 4. izdanje pomnožil in popravil Janez Bedenčič. V Lublani 1826. pri Josh. Saffenberg 8°. 184.[1])

Sveti krishev pot. Nov is f. pifma uset s fheftnajftimi obrasi, v ktermu fe tudi krajfhi in daljfhi molitve f. mafhe, tri boshje zhednofti snajdejo in f. roshenkranz. Velja terdo svesan 12 kr.; v ufnju in s slatim obreskam in noshnizami pa 50 kr. Prodaja J. Klemenz.[2])

Masserano J. M., Kratko popifanje shivlenja Leonarda od Porto Mauritio. Is lashkiga v' Krainsko prestauleno v' leti 1798. V Lublani 8.[3])

Sveti krishev pot od svelizhaniga patra Leonardo is Porta Maurizio is oftrejfhiga ordna fv. Franzifhka sloshen v lafhkim jesiku, in fv. mafha s drugimi molitvami. Zheterti popraułeni natif. V Ljubljani. 1853.

Eno izdajo je 1810. l. oskrbel Jan. Rezer. Šafařik 136 navaja tudi izdajo v Celovcu brez letnice, v Celju pri J. pl. Bachu 1822. l.[4])

Molitve per ozhitni flushbi boshji.[5]) V Ljubljani 1833. Na prodaj per vdovi ranjziga bukvovesa Janesa Klemenza.

Venz nedolshnofti,[6]) ali molitve in nauki kriftjanam potrebni, da bi fvojo nedolshnoft ohranili. Jih je vezhjidel is Franzofkiga fpifal J. H. V Ljubljani 1838. Velja s ufnjatim herbtam svesan 1 gold.; vef ufnjat s noshnizami 1 gold. 20 kr.

Duhovni tovarfh poboshniga kriftjana,[7]) ali napeljevanje h kerfhanfkimu shivljenju: molitve s kterimi samorèmo Boga po dolshnofti zhaftiti, fe mu sa prijete dobrote sahvaliti in ga vfih potrebnih rezhi profiti. S obrasi, ki so mu perdjani. velja s ufnjatim hrbtam svesan 50 kr.; vèf ufnjat s noshnizami 1 gold. 10 kr.; s slatim obreskam 2 gold. 30 kr. K tem bukvam pridejani katekisem se tudi po fameznim po 8 kr. prodaja.

Litanije od vfih fvetnikou ino matere boshje s' navadnim molitvam predpoldanje ino popoldanje flushbe boshje. V Ljubljani per Nazetu Kremsharju. 1820. 12°.[8])

Kriftianfko podvuzhenje[9]) v' pridigah na vffako nedelo zhes zelo leto.

To je rokopis neznanega pisatelja v licejalni knjižnici v Ljubljani.

1) Šaf. 136. — „Lj. Zv." 1886, 436.
2) „Perlogni list" št. 3. k „Novicam" 1844.
3) V. Gaj, Knjiž., Zagreb 1875, 53.
4) A. Fekonja, „Lj. Zv." 1884, 698.
5) „Perlogni list" št. 4. k „Novicam" 1844.
6) „Perlogni list" št. 3. k „Novicam" 1844.
7) „Perlogni list" št. 3. k „Novicam" 1844.
8) Šaf. 146.
9) Šaf. 125.

S a d n a p r i d i g a ,[1]) s k a t e r o ſo miloſtivi k n e s v e l k i Shkoj Auguſtin Gruber 4. proſenza 1824 v Ljubljani per ſv. Miklaushu ſlovo jemali. V Ljubljani 8. 16. Prevel je ta govor Metelko.

P r i d i g a ,[2]) k t e r o ſo m i l o ſt. p r e z h a ſt. F i r ſ h t i n G o ſ p. Gd. Anton Alois, Ljubljanſki Ṣhkof imeli per Ṣv. Jakopu v' Ljubljani 30. mal. tr. 1826 per pervi prozeſji ſvetiga leta, is nemſhkiga preſtavljena (G. Dolenz). V Ljubljani natiſnil J. Saſſenberg. 8°. 28 str.

I s l a g a n j e / S. E u a n g e l i a i n u / P r i d i g e / sa vſe Prasnike ſkus lejtu. 1820. 4. 720. »Kazavec« obsega šest listov. (Rokopis v samostanu v Nazarju v Savinjski dolini.)

Za vzgled bodi uvod govora na praznik spočetja Marije Device:

Akulih ſveta zerku nj ſhe rasſodila od zhiſtiga ſpozhetja Marie Divize, vender ona ſvojim vernim sapove s' veſelam obhajati sazhetek Marie prezhiſte Divize. Spodobi ſe inu je tudi dolshnoſt bogu hvaleshni biti savolo sazhetiga shjvlenja Marie, ker sazhetek nje shjvlenja osnanuje blishni prihod vſih Odreſhenika Jesuſa. O d k a t e r e j e r o j e n J e s u ſ , i m e n o v a n K r i ſt u s.

Ker Maria je od Boga isvolena, de bi mati vſih Odreſhenika Jesuſa poſtala, je bila od njega s' veliko gnado napolnena, s katere pomozhjo je nar ſvetiſhi ſtvar poſtala. Ja! le gnada boshja poviſha zhloveka. Samo Maria je to spoznala in djala proti Elisabeti: M o g o z h n i G o ſ p o d j e m e n i v e l i k e r e z h j ſt u r i l inu ſe je o s e r e l n a n i s k o ſt ſvoje d e k l e s ſvojo gnado. Luk. I. 48, 49. — Leta verna in ponishna Diviza ni mogla dergazhi miſliti inu govoriti in tudi mi ne ſmemo. — Savolo tiga po isgledu Marie

1. Moremo slu obrajtati } gnado boshjo.
2. Moremo sveſtu ohraniti } gnado boshjo.
3. Moremo ſkerbnu gmirati } gnado boshjo.

M o l i t o u n e B u k v e u katirih se sneidejo Juterne inu vezherne pred spoudio inu po spoudi pred Obhailam po Obhailam (sic) per S. Mashi inu veliku drusih Lephi (! Lepih) Molitvi sa u seperloshno sti (!) inu potrebe ukup sbrane U' Terstu Jannes Marenigh natiskavez 1827. 18. (!) 308. Primeri Marka Pohlin.[3])

K r a t k i s a p o p a d e k is popiſovanja shivlenja inu zhudeshov tiga brumniga sdej v ſhtivilu teh isvelizhanih postauleniga Bernarda od Offida, is Ordna ſ. Franziska teh Capuzinarjov fraterja per obhajanju letega prasnovanja vunkej dani. V Lublani per Ign. Al. Kleinmayerju 1796. 8. 2 pôli.[4])

1) Šaf. 125. — Mittheil. des hist. Ver. für Krain 1862, 114.
2) Šaf. 125.
3) Dr. de Rosetti, L'Archeografo Triestino 1829. I. vol. 208. — L. Žvab, „Lj. Zv." 1883, 141.
4) Šaf. 130.

Jožef Geiger, knjigotržec v Celju, je izdal in naznanil v »Perlognem listu« št. 7 k »Novicam« 1844. l. te-le molitvenike:

Sveti krishovi pot sa dvojno obhojo. Vſaki shtazjon s prav lizhno podobshno polepſhan . . Po 15 krajzarjev.

Duſhni raj s mnogimi pildami. Po 15 kr.

Kluzhek slat nebeſhkih vrat. Spiſane is neprezenljivih bukev: »Vollständiges christ-katholisches Gebetbuch von Michael Hauber«, katere ſo vſakimu poboshnimu kriſtjanu snane in ſoſebno vſhezh de le nemſhko umi. Po 12 krajzerjev.

Vertnar ſveti s mnogimi molitvami peſmi (?) ino podobami; in kar te bukve ſoſebno dobriga imajo, ſo premiſhlovanja sa vſaki dan dveh tednov, katerih ſe nobeno bres duſhniga dobizhka ne prebere. Po 24 krajzerjev. Per Joshefu Gajgerju, bukvarji v Zelji.

Sveti / Veliki teden / ali / molitve in zeremonije, ki ſe po / sapovedi katolſhke zerkve / veliki teden opravljajo. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht Goſpod Goſpod Anton Alois / Ljubljanſki Shkof / devetiga proſenza 1829 dovolili. / V Ljubljani 1829. / Natiſnil Eger. 8. 304.

Kratka povêst / od / boshie poti na ſveti gori / nad Solkanom blisu Gorice. / od / issidanja, posnejſhiga podrenja in supet ponovlenja zerkve. / Is laſhkiga preſtavlena. / V Vidmi / 1843. / Natiſnil Dominik Biasutti. 8. 29.

Na zadnji strani pravi »Opomin«, da je izvirnik spisal Gaspar Pasconi in dal 1746. l. natisniti v Benetkah. (Naz.)

Dôber naúk[1]) ali kratko poduzhenje sa zhaſne in vezhne neſrezhe. Velja svesan. V Ljubljani J. Giontini.

Pogled v vezhnoſt[2]) ali premiſhljevanje ſhtirih poſlednih rezhi zhlovekovih. Spiſal G. Shvab. Velja terdo svesan 45 kr. s uſnjatim herbtam 1 gold., s slatim obreskam 2 gold.

Peſme[3]) od farnih pomozhnikov ali patronov v Ljubljanſki ſhkofiji. Sloshil L. Dolinar. Veljajo svesane s uſnjatim herbtam 40 kr. — Vishe sa te pesmi veljajo mehko svesane.

Perſtavik. Peſme od ſvetnikov in od ſvetniz v Ljubljanſki ſhkofiji ſamo v podrushnizah zheſhenih. Sloshil L. Dolinar. Per Joshefu Blasniku v Ljubljani.

Podvuzhenja polno premiſhlovanje sa prave Kriſtjane od ſhtirih poſlednih rezhi zhloveka. V Ljubljani per Waiman 1827. 12. 5 listov.[4])

Meſingaſti krish,[5]) temu je perdjano popiſovanje Palestine ali ſvete deshele in hoje Jesuſove po ſveti desheli. V Gorizi; mehko vezane 8 kr.

---

1) „Perlogni list“ št. 2. k „Novicam“ 1844.
2) „Perlogni list“ št. 3. k „Novicam“ 1844.
3) „Perlogni list“ št. 4. k „Novicam“ 1844.
4) Šaf. 138.
5) „Perlogni list“ št. 7. k „Novicam“ 1844.

Duhovna / vojska. / Spifal v' lafhkim jesiku bogabojezhi ozhe / Lavrenz Scopuli / nekdaj minih reda fvetiga Kajetana / . Preftavil vnovizh / J. M. / V Ljubljani 1847. / Natifnjen in naprodaj per shlahtnimu Kleinmayrju. 8. 214.

P. Karla. / Rasgovor / od / kerfhahfkiga upanja / soper / duha maloferzhnofti, nesaupa / in preveliziga ftrahu / . Pofloveniil is Nemfhkiga / J. M. / V natif teh bukev fo miloftljivi Firfht, / Gofpod, Gofpod / Anton Alojs / Ljubljanfki Ṣhkof dovolili 14. dan Velikiga Ṣerpana 1845. / V Ljubljani / natifnil in saloshil Joshef Blasnik / 1847. 8. 264.

Ludovika Blozja / napeljevanje / h keršanskimu življenju. / Na svetlo dala / dva mlada duhovna. / V' Ljubljani / natisnil in založil Jožef Blaznik. / 1847. 12. 126.

Shivljenje Ṣvetnikov[1]) in prestavni godovi. Perve bukve. V Ljubljani natifnil Josh. Saffenberg. 1828. 8. VI. in 662 str. — Druge bukve 624 str. — Tretje bukve 1829. 640 str. — Zheterte bukve 1829. 671 str. — Drugo izdajo l. 1831. oskrbel J. Blaznik. Ṣodelovali so korar Miha Hofmann, Franc Viriti in Andrej Albrecht.

Napeljevanje vefolno ali veliko fpoved opravljati.[2]) V Ljubljani 1844, mehko vesane 12, terdo 15 kr.

Napeljevanje k poboshnimu shivljenju[3]) in lepimu sadershanju. Is nemfhkiga preftavljeno in natifnjeno po povelji miloftiviga in prezhaftiga Firfhta gofpoda Antona Alojsa, Ljubljanfkiga fhkofa. Velja terdo svesano 20 kr., lepfhi svesano 27 kr. Pri Joshefu Blasniku v Ljubljani.

Filoteja f. Franzifhka Salesija,[4]) prijasne bukve, vfakimu poboshnimu ljube, kakor Kempzhanova hoja sa Kriftufom. Saloshil Leon v Zelovzu.

Ṣveta / Deviza in dekla / Zita. / Pofebno vfim / poflom in kerfhanfkimu ljudftvu / fploh sgled / v pofnemanje poftavljen. / Is nemfhkiga rajnkiga / gofpoda / Korbiniana Antona Riedhoferja. / S dovoljenjem vifokozhaftitljiviga Ljubljanfkiga Ṣhkofijftva. / V Ljubljani 1846. / Na prodaj in v saloshbi per Janesu Giontini bukvarji. 8. 43. (Naz.)

Evstahija. / dobra hzhi. / Isgled vfim poboshnim deklizhem. / Is nemfhkiga preftavil / J. Sh. bogoflovez / v Ljubljanfki duhovfhnizi. / V Ljubljani / Natifnil, saloshil in na prodaj jih ima Joshef Blasnik na bregu 1840. 8. 64.

Kratek opif shivljênja zhaftitih fvetnikov / Janesa Joshefa od Krisha / ino / Pazifika od fv. Ṣeverina / is reda fv. ozheta / Franzifhka Ṣerafifhkiga / s devetdnevnim duhovfkim opravilom / kratkimi / vfakdanjimi molitvami / litanijami in eno pefmijo. / Na fvitlobo

1) Šaf. 130.
2) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.
3) „Perlogni list“ št. 12. k „Novicam“ 1844.
4) „Perlogni list“ št. 7. k „Novicam“ 1844.

dan / o perloshnosti nja perviga zerkveniga / proslavljênja / pri farni zerkvi Devize Marije pred mostom v Ljubljani 25., 26. in 27. Kosoperska. / 1840. Natisnil Joshef Blasnik. 12°. 59. (Naz.)

Sveti / Postni / Evangelji / sa vsak dan v' postu, kakor so v' Rimskih mashnih bukvah / sapopadeni. / Tudi kasanje, kje se najde v' svetimu / Pismu Branje pred Evangeljom. / Vigneta / V' Lublani, / Natisneni inu na prodaj per Marii Skarbini / 1826. / 8. 98. (Naz.)

Premishlovanje / sa zhas / Svetiga—leta / Jakoba Benigna Bossueta nekdajniga shkofa / v' Meaux na Franzoskim. / V' krajnsko prestavleno, / s' sraven / perstavlenimi molitvami per obiskovanju / shtirih k' sadoblenju odpustika svetiga — leta, / odlozhenih zerkvà. / V' Lublani 1826. / Natisnil Leopold Eger. 8. 112.

Kratko / popisvanje / zhes prizheozhno / Sveto leto / 1826. / V' Zelli / per Josephu od Bacho, / zesarske krajleve Krasije Stiskauzu / . 12°. 7 listov. (Naz.)

Premishluvanje / inu / Molitev / eniga Kristjana / . Drugi natis. / pomnoshen s' molitvami, pesmi, litanijam / s' krishem potom ino pildami / . V' Zeli / per Josefu Geigerju / Bukvovesarju / . 1838. 12. 305. (Naz.)

Perpomozhek sveti roshnikranz[1]) Bogu in Marii dopadljivo moliti. Spisal M. Hofman (?) V Ljubljani. 1837. Veljà terdó svesan 12 kr., s usnjatim herbtom pa 15 kr.

Molitne bukvice za gmenj folk slovenskiga jezika; v Celli 1818. 12. 144.

Molitne bukvize[2]) sa gmein volk Slauenskiga jesika. Se neide per Anton Ferlinz, bukvarju v Marburki. Brez letnice in kraja, kjer so se tiskale (Gradec ?). Mala 12. 144. Okolo 1830.

Molitu eniga virnu andohtliviga Kristiana. v Celli 1820. 8. 128.

Molitne bukvize sa gmein volk Slovenskiga jesika. Se neide per Anton Ferlinz, bukvarju v Marburki. Mala 8°. 144. — Brez letnice in kraja, kjer se je natisnila.[3])

Drushba[4]) verniga zhloveka s' bogam, to je navuki ino molitve. (Od Andreja Bohinza). V Lublani per A. H. Hohn, natisnil L. Eger. 1827. 12°. 240.

Tomasha Kempensarja zhvetire bukve[5]), pot k' nebesam, katiro je pokasal Jesus Kristus. Petiga natisa. (Skusi Janesa Bedenzhizha). V Lublani natisnene per Josh. Sasenberg. 1825. 8. 315.

Shkrina nebeshkih Saklad[6]) sa spokorne dushe. V Vidmu.

1) „Perlogni list“ št. 3. k „Novicam“ 1844.
2) Šaf. 145.
3) Šaf. 145 misli, da je natisnena okolo 1830. l.
4) Šaf. 138.
5) Šaf. 138.
6) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.

Voditelj[1]) proti obljubljeni desheli. Bukve sa bolnike; polne kratkih molituv. premiſhlovanj in podukov s mnogimi perpovedi is shivljenja ſvetnikov. Kdor jih ſhe ima. ſo mu slo vſhezh. Lepa podobſhina predej. v Nirenbergu natiſnena kerſhanſkimu Serzu dobro dé. Mehko svesane s piſanim ovitkom ſe po 42 krajzerjev prodajejo.

Molitve[2]) per ozhitni ſlushbi boshji. V Ljubljani 1833. Na prodaj pri vdovi rajnega bukvovesa Janesa Klemenza.

Sgodna daniza.[3]) Molitne bukve v zhaſt Marii Devizi. V Zelouzu.

Molitvine bukvize.[4]) v kterih ſe najdejo juterne in vezherne molitvize tudi molitve per ſv. maſhi. per ſpovedi id. V Zelouzu.

Kratki ṣapopadik / lepih zhudeshou velkiga / patriarha in rednika / Kriṣtuṣoviga / ṣvetega Joshefa / k' ṣo jih popiṣali / goṣpod fajmaṣhter s' Dolline / de ṣo ṣe godile / v zirkvi ṣv. Jurja v' Rizmanih / per altarju / ṣv. Joshefa / v' leto 1749 / v' Terṣtu / jannes Marenigh natiskavez. 1827. 16°. 24.

Tu omenjeni župnik je bil: Johann Freiherr von Raunach, Dr. Theologiae, Herr von Šillertabor und Momians, Beneficiat der Kirche B. V. M. in Au (Loka.)[5])

Kristjanski vrt / ali / sbrane molitve / jutranje — vezherne — in od ſv. maſhe / sa ſpoved in s. obhajilo: / tudi drugo / podvuzhenje. litanije / Tobiova hiſtoria / ino / ſvete katoliſhke peſmi. / V Vidmi 1837 / Natiſnil L. Vendrami / Natis preskerbel Janes Jasbitz / In on jih ima na prodaj v' Gorici. 12°. 251.[6])

Brumna drushba / Duſham u Vizah / vedno pomagati / Is laſhkiga / preſtauljena. / Vigneta / V Vidmi / 1847 / . Natiſ Dominika Biasutti. 12°. 33. (Naz.)

Pasion tu ie popisvanje od terplienia Jesusa Kristusa inu niegove shalostne matere Marie Deviza . . . u druk dane v' tem lete od Andreja Shuesſterja Drabosnika. eniga poredniga paura u Korotane 1811.[7])

Passion, to je popisuvanje terplenja Jesusa Kristusa gospoda nashiga koker je taistega Sveti Mateush evangelist popisau. Katiri ſe poje na Zvetno Nedello. V' Terstu 1805. V' Ceſſarſki Kralevſki Prefrajani Stiſkarnizi Poglavarſki 12°. 12 str.[8])

Pravopis je jako nedosleden posebno gledé šumevcev: v nekaterih besedah piše *y* nam *i*, n. pr. *Ony*. Poslovenjen je za take župnije, kjer so duhovniki ali drugi v cerkvi peli pasijon v slovenskem jeziku.

Nauka polne poveſti[9]) sa ſlovenſko mladino. V Ljubljani.

1) „Perlogni list“ št. 7. k „Novicam“ 1844.
2) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.
3) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.
4) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.
5) Dr. Pet. Tomasin, Geschichte von Triest.
6) Molitvenik seže do str. 96; historia Tobiova do 135; pesmi do 246.
7) „Kr.“ 1885, 425.
8) —c, „Lj. Zv.“ 1883, 480.
9) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.

Gofp. Krifhtofa Schmida, Korarja Avguftinfkiga, Sgodbe fvetiga pifma sa mlade ljudi, okrajfhane is Nemfhkiga, preftavljene (od Gafhperja Shvaba). V Ljubljani natifnil Josh. Blasnik. 1830. 8⁰. 190.[1])

Nemfhka / Pifmenoft / sa flovénfko-némfhke / fhole / v' zefar. kralj. dershavah / . Velja nesvesana . . . 10 Kr. C. M., svesana 13 Kr. C. M. S' zefarfkiga kraljeviga apoftoljfkiga Velizhaftva / pravizo in dovoljênjem / Na Dunaji. / V' salogi zef. kralj. bukvarnize sa fhôlfke bukve / per fv. Ani v' Janesovih ulizah. / 1838. Gedruckt bei Carl Ueberreiter. 8. 115. (Naz.)

Bukvize Branja / sa / Ṣholarje / na Desheli / v' efterajhfkimu zefarftvu. / Pervi del / . Kerfhanfki navuk. / Veljajo nesvesane (18 Kr. Ṣ D.), svesane v ledernat rob (24 Kr. Ṣ. D.) S' pregnadlivim perpufhenjam kralovfke-zefarfke apoftolfke Ṣvetlofti. / V Gradcu / fe najdejo per vféh bukvovésih. natifnjene s' K. Tanzerovimi pifmenzami. 1843. 8. 221. str. Na levi strani je nemški naslov. Drugi list ima ta-le naslov:

Naj fplohnejfhi ino imenitnejfhi / Navuki / kerfhanfko katolfhke vére. Pervi rasdélik perviga déla Bukviz Branja sa fhole na desheli. Sa vshitek v' nemfhko-flovenfkih fholah efterajhfkiga zefarftva. (Naz.)

Navod v branje sa mladoft nedelfkih fhol. Tretji natif. V Zeli 1846. Na prodaj per Joshefu Gajgerju. 8. 78. (Naz.)

Gosp. dr. Oblak me je opozoril na to-le knjigo, ki pa spada še v prejšnjo dôbo:

Kristianske Bukvize, v' katereh sa hishne gospodarje inu gospodinje, tudi sa druge stanove stareh inu mladeh ludi, tudi molitve se najdejo is psalmov vkup sbrane skus perpufhenje Zefarfke Oblafti. V' Zelouzi, per Ignaziu Kleinmayrju 1784. Mala 8⁰. 220 in 4 str. registra.

V to dôbo spada tudi knjižica:

Toje / ta pravi / ino ta zieli / Colomone-Shegen / Kateri je biv vkeleranje / taprvov bart vdrvkan vtam / lete: 1321 noi v latinshzhei / shprachi vnkei dan: potam / pa na nemshko sedei pa ta / prvno bart na sovenjo no / novo kvhan inu frishno / pazhan. / D. K. 10. R.

Brez letnice in kraja, kjer je tiskana knjižica. Mala 12⁰. 283. Na koncu so tri slike, predstavljajoče sv. Jožefa, Ignacija, Boštijana. Vsebino knjižice podaje druga stran tako-le:

Te bukve so skrivnah rezhi sapopadk. / TE BVCVE SO POVHNE / BOSHIE MOZHI / NOI / VSAH TASVETAH INV / GVAVTOKRAFTNAH / MOLITV. / Ino shegnov: katere molitve ino shegni majo vsomuezh ino gvovt boshjo vsobe sapopadano da samorjo zhoveka prad grieshi noi prad vso shkodo varvati na dushi noi na telesi.

Rokopisni Dictionarium Latino-Carniolicum, brez imena pisateljevega in brez letnice, segal je do besede: »Obscuritas.« Posluževala sta se ga Cigale in Miklosič, ki sta ga dobila iz samostana Krčepoljskega. Kje se nahaja zdaj, se ne vé. Cigale sodi, da je bil star čez 100 let.[2])

1) Šaf. 129.
2) M. Cigale, Deutsch-slovenisches Wörterbuch V. — Fr. Levstik, „Lj. Zv." 1881, 777.

Slovenske prisege.

Al. Hudovernik je med starimi listinami zatiškega samostana našel prisego Jurja Jehana pred sodiščem iz 1785. l., »Nov.« 1881, str. 215; »Kr.« 1881, str. 475. — Prisega Matije Seiza in Matije Savierskega iz 1782. l., »Kr.« 1881, str. 682.

Gosp. dr. Wagner, okrajni sodnik v Gornjem Gradu na Štajerskem, rodom Nemec, ki se je pa slovenščine naučil do nenavadne točnosti v besedi in pismu, opozoril je pisatelja te knjige na prisego v rokopisnem »Instrumentenbuchu« iz minolega stoletja; druga in tretja prisega slôve takó:

2.

Katheri tschlouk se Toku nauredno persesche jeno / je jemo Samimo taku Sauraschnig, de on Karuit / schno perssego Sturj Taisti persesche, Ko bi / on et kau (!) Koker jest danes Kriuitschno perseschem. Taku jest prosim Baga otscheta Sinu jenu Svetiga Ducha, to zello Sueto Troizo Boschio, de jest odlotschen bodem. od / gmeine jenu dobrute Suete Karschanske Zerkue. od gmeine vsich lubich Suetniko od Zelliga Karschanstua jenu de taista dobrota meni bode Kenimu ve tschnimo Sgubleino Moie boge Duschize telleſsa jenu karui.

3.

Ta naprauitschni Tschlouek parsche (= parsesche). Kobian diau (Ko bi on djal) Koker jest danes Kriuitschno perschem (perseschem) taku pomagei Menj Buch otsche, Sin jenu Suete Duch, de taisti meni nigdar htrosto na pride. usem tschsu (tschasu) jenu urj. Kader se bode Moia Duschiza lotschilla od tega Tellessa ali Sueta.

Župnijska knjižnica pri sv. Ksaveriju v zgornji Savinjski dolini hrani rokopisno »Real-Concordanco« v 4 debelih zvezkih brez letnice. V I. zv. se nahaja kratek ogovor slovenski, čijega začetek radi posebnega pravopisa tu natisnemo. Oba rokopisna drobca objavi pisatelj te knjige v celoti drugod.

Ex omnibus floribus orbis elegi mihi lilium unum. Esdra 5. 24. Ni obeniga zhloueka na ſueto, kateri bi ſkusi ſoio preproſheno tako ſlep biu, kateri bi nasaſtopeu ia ſoimi ozmi navideu, ali rekoz ſrokami napereu, de ie leta videozhe pretekeioz inu nastanoviten svet eden lep gartelz, vkaterim ie Gospod Bog Vsegamogozi sa nas zloveske creature bogato, ia papolnema vseh ſort potrebne rezhi k naſhimo goridershaino, koker tudi drugih, nikar toko potrebneh, ali vender shlahtnih rezhi k naſhimo veſselio . . . .[1]) v tako visho uſtvaren inu gori poſtaven, de vſakateri zlouk, toko vbog, koker bogat toko velik, kakor maihen, mlad ali star more ſkusi premiſhlovanie tega Sveta ſkralam Prophetam praviga ſuoiga Serza.[2])

1) Štirih besed ne morem čitati. — Pis.

2) Psal. 79, 4. 11.

III. priloga.

Slovenski pravopisi.

Bohoričica	Danjčica	Metelčica	Gajica
A, a,	A, a,	A, a,	A, a,
B, b,	B, b,	B, b,	B, b,
Z, z,	C, c,	Ƞ, ƞ,	C, c,
D, d,	D, d,	D, d,	D, d,
E, e,	E, e,	E, e,	E, e,
—, —	—, —	Ɛ, ε,	Ê, ê,
F, f,	F, f,	F, f,	F, f,
G, g,	G, g,	G, g,	G, g,
H, h,	H, h,	H, h,	H, h,
—, —	—, —	H, h (nemškijch),	—, —
I, i,	I, i,	I, i,	I, i,
—, —	—, —	Ɂ, ɂ = stsl. ъ, ь,	—, —
J, j,	J, j,	J, j,	J, j,
K, k,	K, k,	K, k,	K, k,
L, l,	L, l,	L, l,	L, l,
—, —	—, —	L, L,	Lj, lj,
M, m,	M, m,	M, m,	M, m,

Bohoričica		Danjčica*).		Metelčica		Gajica.	
N,	n,	N,	n,	N,	n,	N,	n,
—	—	Ŋ,	ŋ,	Ŋ,	ŋ,	Nj,	nj,
O,	o,	O,	o,	O,	o,	O,	o,
—	—	—	—	Œ,	œ,	Ô,	ô,
P,	p,	P,	p,	P,	p,	P,	p,
R,	r,	R,	r,	R,	r,	R,	r,
S,	ſ,	S,	s,	S,	s,	S,	s,
Sh,	ſh,	8,	8,	Ш,	ш,	Š,	š,
—	—	—	—	Щ,	щ,	Šč,	šč,
S,	s,	Z,	z,	З,	з,	Z,	z,
Sh,	sh,	X,	x,	Ж,	ж,	Ž,	ž,
T,	t,	T,	t,	T,	t,	T,	t,
U,	u,	U,	u,	U,	u,	U,	u,
V,	v,	V,	v,	V,	v,	V,	v,
Zh,	zh,	Y,	y,	Ч,	ч,	Č,	č.

*) Danjčica ima za glas u, ki ga Slovenci znajo v nekaterih narečjih, znak Y, y, Metelčica pa za oba polglasnika v stari cerkveni slovanščini znak ъ, ъ, n. pr. sъm = sèm.

IMENIK.

Popravki in dostavki.

Na str. 37, v. 11 čitaj: *Cojzla* nam. Zojzla. — V Prešernovem življenjepisu na str. 153 naj *izostane* naslov: »Balade in romance.« — Pri Fr. Metelku str. 164 je *izostala* letnica smrti: 29. dan decembra l. 1860. — Pri Ant. Kremplju, str. 183 ali 254, se pristavijo: *Zerkvene pesmi sa vse nedele po evangelih. 1816 — Molitvenize, 1833. — Male molitvenize. 1837. — Evangelishzhe s kratkimi naruki, 1844. — Predga per stoletnem shegnanji na Polenshaki v' tem leti 1833, na male Meshe den. — Predga sa novo Mesho na velke Meshe den 1837, per sv. Petri svun Radgone sa Gosp. Franza Kleinosheka.*[1]) — Str. 258, v. 20: *Šamperl* nam. Samperl. — Str. 222, v. 24: *slavice* nam. slavicae.

1) Dr. Ant. Medved, „Dom in Svet“ 1895, 642.

KAZALO.

Zgodovina slovenskega slovstva.

III. zvezek:

Bleiweisova dôba od 1848. do 1870. leta.

Spisal

dr. Karol Glaser

profesor

pri c. kr. gimnaziji v Trstu.

Založila Slovenska Matica.

V Ljubljani.

Tiskala „Katoliška Tiskarna".

1896.

Predgovor.

aznovrstne ocene prvega in drugega zvezka te *Zgodovine slovenskega slovstva* mi dajejo povod, da obrazložim nazore, ki me vodijo, ko spisujem to knjigo, pa tudi vzroke, vsled katerih sem se lotil tega dela.

Kdor s paznim očesom premotruje znotranjo vrednost književnega našega delovanja, mora priznati, da so v vsem slovenskem slovstvu najbolj važni pesniki in propovedniki zadnjih petindvajsetih let. S tem nikakor ne kratim Prešernu njegovih izrednih zaslug, tudi ne ponižujem Levstika, ki je po mojem mnenju najodličnejša osebnost v Slovencih v zadnjih petdesetih letih. Hvaležno se spominjamo trudov naših prvih boriteljev izza 1848. l. naprej. Kdor pa v tem zasleduje neumorno delavnost Marnovo skoz več nego 20 let v opisavanju slovenskih pisateljev v *„Jezičniku“*, mora priznati, da ni obdelal najnovejših pisateljev, ker jih tudi fizično ni mogel. Naravno je, da vsak najbolj pozna svoje stanovske tovariše; torej je Marn tudi narisal najpoprej duhovniške pisatelje. Do pravega uvaževanja pa mora priti tudi posvetni naraščaj slovenskih pisateljev. Jaz sem v tem obziru popolnem nepristranski in želel bi bil, da bi me bili bolj blagohotno podpirali s podatki o nekaterih duhovnih pisateljih tisti gospodje do katerih sem se s Primorskega obrnil v druge slovenske pokrajine po podatke, katerih mi morejo podati le ožji znanci.

Druga skrb mi je bila uvaževati slovstveno delovanje v vseh slovenskih pokrajinah. Naravno je, da prihajajo bolj na vidik one osebnosti, ki delujejo v središču slovenskega gibanja; prezreti pa ne smemo tudi tistih pisateljev, ki delajo bolj ob mejah; torej tudi tukaj velja jednakopravnost.

Uravnava tega zvezka se vidi iz pregleda; po kratkem (krajšem nego v poprejšnjih dveh zvezkih) zgodovinskem uvodu se slika razvitek slovenskega življa v raznih pojavih, ki so uprav odvisni od zgodovinskih dogodkov. Pisatelji so opisani v raznih skupinah po

najbolj značilnih osebah in njihovih glasilih. Take osebnosti so Janez Bleiweis in L. Jeran na Kranjskem; njima se pridružujejo pisatelji na Primorskem z Andr. Marušičem na čelu; na severni strani združujeta A. Slomšek duhovnike in Dav. Trstenjak posvetne pisatelje okolo sebe; ti so prvoboritelji in predstavljajo prav za prav politično ali — če smem rabiti ta izraz — vzgojevalno slovstvo. Ti so nadelavali pot pisateljem, ki so samo slovstveniki, in te je zbiral okolo sebe — A. Janežič. Najvažnejši izmed vseh teh pa je Janez Bleiweis; zaradi tega imenujemo to dôbo Bleiweisovo. Na zvršetku te dôbe pa stoji sam za se pravi Martin Krpan — Fran Levstik.

Vsak čitatelj, ki razsodno in nepristransko čita to knjigo, razvidi, da so pisatelji, vsaj na splošno in debelo stran, opisani v kolikor so odvisni od občne struje duševnega gibanja; o vsakem posamezniku pa dokazovati na drobno, kateri inostranski duševni činitelj je vplival nanj, to je naloga samospisov ali monografij; tudi je na splošno dokazano, kako je ta ali oni slovenski pisatelj odvisen od drugega slovenskega pisatelja. Prva naloga slovstvene zgodovine pa je ta, povedati, kaj so napisali posamezniki, saj še nimamo celotne slike našega duševnega gibanja do najnovejšega časa.

Absolutna mera v ocenjevanju knjižnih proizvodov pa se mora rabiti samo v gospodujočih narodih, to je takih narodih, čijih jezik je v rabi v šoli in v uradu do najvišje stopinje, brez vsake ovire, v takih narodih, ki imajo akademije in vseučilišča ter raznovrstne podpore na razpolaganje. Popolnem nepristranski morejo soditi knjige te vrste, kakor je ta, samo tisti slovenski književniki, ki so mnogo, mnogo let delali v slovenskem slovstvu, ki na lastne oči poznajo napore in katerim ni treba hrepeneti po častnem imenu ali obilni nagradi za obširno oceno. Rajni dr. Oblak *) je v *„Ljublj. Zvonu“*

*) Ko sem bil 1882.—83. l. na dopustu na Dunaju, sem iz Celja od dijaka Vatr. Oblaka dobil list, v katerem je tožil, da je učitelj slovenščine na gimnaziji suhoparen in dolgočasen; prosil me je, naj mu navedem knjige, po katerih bi se mogel sam dalje izobraževati v slovenskem in slovanskem jezikoslovju in v sorodnih jezikih. želel pa je tudi, naj mu posodim dotične knjige. Drage volje sem mu ustregel v prvi točki, slovenskih knjig mu pa nisem mogel posoditi, ker jih nisem imel na Dunaju. Opozoril sem ga tudi na napake, katere delajo navadno dijaki prvi čas, ko so zapustili gimnazijo in se vpisali na vseučilišče in ki tudi marljive in nadarjene mladeniče odvajajo od pravega načina, kako se je treba uspešno učiti. Svetoval sem mu, naj se uči drugih predmetov samo toliko, da bo dobro izhajal, naj ne hrepeni po odličnih redovih v predmetih, za katere nima veselja, naj se na vseučilišču ne bavi poleg slovanščine tudi s klasičnim jezikoslovjem, ker s tem izgublja

1895. l. napisal 23 stranij, vplel vse staroslovensko vprašanje, dasi ne spada v oceno slovstvene zgodovine nego v poseben sestavek. Tista obširna ocena se je tudi posebej natisnila in razpošiljala in je imela torej tudi stranske namene. Očitalo se mi je tam, da nisem ločil važnejših pisateljev od manj važnih!? Da bi profesor slovenskega jezika in slovstva, ki slovenščino poučuje od 1870. l. s kratkimi presledki in ki je uprav ocenjevatelju navel najboljše knjige, po katerih se more višjih gimnazijskih razredov učenec sam dalje izobraževati v slovenščini in slovanščini, da bi tak profesor ne znal ločiti važnejših pisateljev od manj važnih!? Credat Judaeus Apella! Razložil sem v „Pojasnilu“ v „*Ljublj. Zvonu*“ 1895. l., da sem v prvotnem rokopisu pisatelje gledé na njihovo važnost ločil v tri vrste, da bi se tiskali z navadnimi črkami, s „petit“ in pod črto. Povedal sem vzroke, vsled katerih se je to nehoté malo predrugačilo med tiskanjem. In kljubu temu pojasnilu se tista trditev ponavlja jedno leto pozneje v nemškem „*Arch. für slav. Philologie.*“ XVIII. 235—240.*) To pa je vender od sile med poštenimi ljudmi! Dalje se trdi v tej nemški oceni med drugim, da moja knjiga ne podaje „Eine Geschichte der Wandlungen des Ideenlebens der Slovenen, wie es sich in den Literaturerzeugnissen abspiegelt, sondern nur eine knappe Bibliographie“. — Vsak pravi znalec našega slovstva vé, da se naše slovstvo v pravem pomenu začenja še le z Vodnikom ali po vplivu francoske revolucije. Naš duhoviti pripovednik J. Mencinger, kateri je uže takrat delal v slovenskem slovstvu, ko še niti dihali niso naši mladi učenjaki, pravi v „Abadonu“ („*Ljublj. Zv.*“ 1893, 458): „S početkom novega veka je duhove razburila tako zvana reformacija. Ta se je oznanjała in širila s pomočjo narodnega jezika; torej se tudi nasprotna reformacija ni mogla ogibati narodnega jezika, ko se je spoznalo, da ne zadošča samo požiganje krivoverskih knjig. Dobili smo v tej dôbi tiskanih slovenskih knjig, toda samo toliko, kolikor so služile reformaciji in

mnogo časa; naj se takoj iz početka na vseučilišču seznani z dotičnim profesorjem slovanščine in naj se dalje ravna po njegovih navodih. Gosp. Vatr. Jagić priznava v „*Arch. f. slav. Phil.*“ 1896. l. v Oblakovem življenjepisu, da je Oblak iz gimnazije prinesel lepo znanje slovanskih jezikov. To dejstvo se ni povedalo v nobenem življenjepisu pokojnikovem, povej se tukaj!

*) Ko sem iz Ljubljane zvedel po privatni poti, da piše o moji knjigi Oblak več nego „precej rezko“ recenzijo, sem takoj prosil urednika „*Arch. f. slav. Philologie*“, g. dvornega svetnika Vatr. Jagića, naj njegov list prinese nepristransko sodbo, kar mi je tudi obljubil. Omenjena ocena pa ni nepristranska, nego krivična in skrajno neplemenita.

nasprotni reformaciji. Učiti slovenski jezik, izobraževati ga, temelj stavljati slovenski povestni (morda: posvetni) književnosti in ljudstvu poleg katekizma in molitvenikov (med katere se je vrinil celó Kolomanov žegen) podati še kaj druge duševne hrane, nihče ni poskušal in skorej ni mogel poskušati. Zakaj kmet je bil še vedno rob in brez šol; brez graščakovega dovoljenja celo ni smel v šole ali v meščansko rokodelstvo. Kmet bi ne bil čital, ker ni znal; graščak ali meščan bi tudi ne bil čital, ker se ni hotel baviti z jezikom nizkega kmeta. Sploh pa sta tedaj graščak in meščan prav malo čislala knjigo in vedo." Po tem takem pa popiši, sirota, „das geistige Leben" če moreš; sploh pa prav toplo priporočam v čitanje str. 459. omenjene povesti. — Prof. Gavrilović v „Pismih o književnosti u Slovenaca", Belgrad 1895. leta str. XIII., piše: „Tak je, tako reći, ovih dana Matica Slovenska izdala dobru historiju slovenačke književnosti od prof. Glasera, ali je tu za sad samo starije doba — do kraja prošlog veka." — Srb torej trdi, da je dobra. — „Nemo prophaeta in patria", je stara pesen.

Oceno II. zv. moje „*Zgodovine*" v „*Ljubl. Zv.*" 1896. l. sta dogovorno sestavila dr. Oblak na smrtni postelji in gospod Vidic; ta ocena meri tja, da je II. zv. „morde" še slabši. Koliko objektivnosti more imeti taka ocena, je pač razvidno iz tega dejstva. Nekateri, tudi mladi slovenski rodoljubi in pisatelji, zaradi tega nedostatka pričujoče knjige še le pričakujejo „bodočega pisatelja pragmatične zgodovine slovenskega slovstva" in ga opozarjajo na izvestni članek v dunajskem časniku: „*Die Zeit*". Pisatelj te knjige je pazno prečital dotični sestavek, pa ni našel ničesar novega ondi. Če se naslika za vsako dôbo najpoprej zgodovinski in kulturni temelj, iz katerega vzraščajo najvažnejši pisatelji, mislim, da je s tem dovolj označena pragmatična zgodovina med duševno strujo časa in istodôbnimi pisatelji. Prvotno je bila tvarina urejena tako, da so v vsaki dôbi pisatelji bili razvrščeni po strokah, vsled soglasnega ukrepa gospodov ocenjevateljev pa, ki so priznani strokovnjaki, so se pisatelji v vsaki dôbi razvrščevali po kronološkem redu. V tretjem zvezku, v katerem se opisuje mnogo pisateljev, sem jih razvrstil tudi po kronološkem redu, nekaj pa tudi po pokrajinskih in prijateljskih odnošajih dotičnih pisateljev.

Kdo pa bi utegnil kedaj pisati pragmatično zgodovino našega slovstva? Neizogibno potrebno ni, verojetno pa je vender, da bo tako delo pisal kak slovenski profesor, ki uči to tvarino na dotičnem zavodu; kak odličen duhovnik-pisatelj ali sploh kak literat se tudi lahko loti tega dela. Vsakteri ima pa svojih drugih stanovskih poslov.

Slovenski profesorji, sicer ne jedini, pa najvažnejši zastopniki znanstvenega delovanja, izumirajo, to dejstvo se mora jedenkrat konstatovati in mora vzbuditi pozornost poklicanih voditeljev slovenskega naroda. Pred dvajsetimi leti jih je „*Slov. Narod*“ po imenu navedel; bilo jih je nad 130, s katerimi bi vse gimnazije na Slovenskem lahko preskrbeli z domačimi močmi. Minolo leto je pisatelj te knjige vlado prosil za dopust za jeden semester, da bi v Ljubljani dovršil „*Zgodovino slovenskega slovstva*“ in, oproščen službenega posla, v licejski knjižnici do zadnjega kotička preiskal vse slovenske vire, pa ni dobil dopusta, češ ker ni nobene usposobljene učiteljske moči, ki bi ga bila nadomeščala za pet mesecev. Pred kratkim je avtoritativna oseba na Dunaju izjavila, da je v vsej Avstriji 324 usposobljenih mlajših močij (suplentov in kandidatov) na razpolaganje, med temi nobenega s slovenskim ali srbsko-hrvatskim poučnim jezikom. Na ljubljanski gimnaziji je bilo lansko leto šest suplentov, pet Nemcev in jeden Slovenec. Kam pridemo s tem? Bojim se, da črez 15—20 let marsikatera gimnazija na Slovenskem ne bo imela profesorja postavno usposobljenega za pouk v tem predmetu. Večina mlajših slovenskih profesorjev si odpočiva, ko je prišla po gmotnem pomanjkanju in duševnih naporih do skromnega profesorskega kruha, in nihče se ne bo čudil. Slovstveno delovanje še nobenemu slovenskemu profesorju ni koristilo, pač pa škodovalo. To je žalostna resnica. Le poglejte okoli sebe! Nemški pisatelji-profesorji se odlikujejo, slovenski pa prezirajo. Ko bi drugih primerov ne imeli, pokojni dični Erjavec nam je za to dejstvo žalosten vzgled.

„*Zgodovino slovenskega slovstva*“ smo uže nad dvajset let pričakovali od slovenskega pisatelja, katerega sem sam v I. zvezku te knjige najbolj sposobnim možem označil za ta težavni posel, kateremu pa razni službeni posli in mnogoletno urejevanje „*Ljublj. Zvona*“ ne pripuščajo toliko časa, da bi se bil mogel lotiti tako obširnega dela. Ako ta pisatelj uči na teden po 23 — 26 jezikovnih ur na srednji šoli ter poleg tega opravlja še dvoje šolskih nadzorstev — odkod naj vzame čas za pisateljevanje? Učna uprava mu je pred leti pač dala polovico dopusta za nadzorniški posel, pa mu ga je zopet vzela, češ, da za slovenščino na ljubljanski realki nima drugega učitelja. Kam pridemo? Jas sem učil slovenščino (poleg klasične filologije) na celjski *)

*) Ob tej priliki omenjam, da sta na celjski gimnaziji bila moja učenca tudi A. Bezenšek in A. Aškerc, kateremu se tukaj zahvaljujem, da mi je pregledal spis: „O rgvedskih slavospevih“ v letošnjem „Letopisu“. Aškerc piše: „Kolika je razdalja med

gimnaziji od 1871—1872. l., v Kranju od jeseni 1875. do sredi februvarija 1877. l., na tržaški gimnaziji od 1880—1888. l. (izvzemši tistih par let, ko sem bil na Dunaju na dopustu) in od 1889. l. samo slovenščino v vseh razredih tržaške gimnazije. V tistem času, ki mi je ostajal po dovršeni službi, sem se bavil z indologijo in s slovenskim slovstvom. Kakor je gospod predsednik „Slovenske Matice“ z obžalovanjem konštatoval, da v zadnjih desetih letih ni nobenega naraščaja med znanstvenimi sotrudniki v krogu matičnih sodelavcev, isto sem tudi jaz več nego deset let opazoval, da ne dobivamo dovolj naraščaja v slovenskem profesorstvu, ki bi se zanimal za slovenski jezik in slovensko slovstvo. V takih razmerah je bilo vedno manj in manj upanja, da bi se kdo lotil dela, ki zahteva napornega truda.

Mnogoletno poučevanje v slovenščini in tudi mnogoletno nepretrgano slovstveno delovanje mi je dalo srčnosti, da sem se lotil

---

epikoj rgvedskih himen in med 19. stoletjem! Tudi mene sila zanimajo. Veliko so pripomogle v to mej drugimi tudi Vaše „Indske epske pripovesti“, ki ste jih svoj čas priobčevali v „*Kresu*“. Nekatere enakosti Gautamovega učenja in Jezusovega so me privedle do tega, da sem si buddhizem skušal ogledati pobliže. V to svrho nakupil sem si več izvrstnih knjig, n. pr. „*Oldenberg, Buddha's Leben und Lehre*“ etc. etc. Filozofija, ki se nahaja v buddhizmu, je duhovita, globoka in premnoge teze te verske filozofije ali filozofske vere presegajo po mojem mnenju vse druge verske filozofeme o naziranju sveta, o bitji in namenu človeka. V buddhizmu odprl se mi je nov svet, poln globokih idej in čudim se, da na gimnazijah nič ne uče o Buddhi“; in v drugem listu: „Goethe pravi nekje: ‚Orient und Occident, die sind nicht mehr zu trennen‘!“ Resnica. Poleg Zarathuštrove verske filozofije je brez dvoma velik reformator brahmanizma, princ Siddhatta-Gautama-Buddha, ustvaril najglobokoumnejšo filozofijo na vzhodu. Trikrat sem prečital „*Oldenberga*“, potem tisti buddhistični katekizem in ne morem se načuditi globokosti idej izraženih v buddhizmu. Seveda se vse v buddhizmu ne more odobravati, saj je uprav njegov kvietizem dosti kriv, da so Indi podjarmljeni tujcem! Kako podobna sta si včasih krščanstvo in buddhizem! Ko sem 1893. l. pod svojim „Grešnikom“ omenil, da so buddhisti že 500 let pred Kristom imeli spoved, je bil ogenj v strehi!

Kakor vidite iz moje letošnje zbirke, porabil sem jaz često orijentalske motive in moram reči, da so taki motivi kaj hvaležni za folijo, na podlagi katere se dá veliko povedati.

Na me je vsaj ta orijentalska filozofija močno uplivala in še upliva. Razširila mi je na marsikatero stran duševno moje obzorje. Treba poznati brahmanizem, buddhizem, zendsko filozofijo in političnega filozofa Kung-fu-tse-ja. „Orient und Occident, die sind nicht mehr zu trennen!“ Iz Vaših „Indskih pravljic in pripovedek“ sem zajel tudi legendo „Pramloča“; upam, da boste zadovoljni.“

Če nočemo zaostati, moramo se tudi mi Slovenci ozirati po daljnem svetu čez domači plot. Tako mislim tudi jaz. (Gosp. A. Aškerc mi je dovolil objaviti te točke iz njegovega lista.)

težavnega tega dela — dasi živeč v trgovinskem mestu in ne v kakšnem duševnem osredju.

Slovstvo cvetè in se razvija samo takrat, kedar narode prešinja lepa nadeja na boljšo bodočnost. To nam kaže dôba francoske revolucije, 1848. l. in uvedenje ustave 1861. l. Če se pa ne izpolné te nade, če se javno življenje zastruplja s srditimi boji posameznih strank, borečih se za načelne nazore, katerih nikoli ne rešimo mi mali slovenski narod sami, se naroda poloti apatija in nebrižnost za duševno blago. Dasi je na Hrvatskem narodni jezik uveden v šole in urade, dasi razvijata tam vseučilišče in akademija svojo delavnost, se je vender potožilo, da „Matica Hrvatska“ vkljub lepim knjigam za skromno plačilo 3 goldinarjev in vkljub lepemu številu svojih članov zadnje leto ni storila tistega koraka naprej, katerega bi zaslužila. Po mojem subjektivnem mnenju ga ni storila radi tega, ker tamošnji nevšečni javni položaj polagoma duší zanimanje za idealno blago, ki je nakopičeno v slovstvu. S kakšnimi čutili bodemo mi Slovenci gledali v prihodnjost, če bodo zagovorniki slovenskih teženj v poklicanih zastopih še 35 let delali s takim uspehom ali neuspehom, kakor od leta 1860. do 1895.? Če bodo v nepotrebnih medsebojnih bojih gubili svoje moči? V tem, ko se v naših sorodnih sosedih rojaki, rodni bratje, vojskujejo med seboj radi načina, kako mislijo priti do svojih pravic, se širi tuji element in narodu podkápa rodna tla in sčasoma tudi pogoje za narodno omiko in slovstvo. Zatorej kliče pisatelj „*Zgodovine slovenskega slovstva*“ starejšim rodoljubom po znanem starem izreku: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas!“

Povsod širi in zastopa mladina nove ideje, ki se porajajo najpoprej v gospodujočih narodih, in od njih potem širijo do malih gospodovanih plemen, ker so slabotniki vselej podvrženi vplivu mogotcev. Kar velikaši prenašajo brez škode, tega v vsej obsežnosti in celoti brez velike škode ne moremo prebavljati manjši narodi; torej bodi mladina oprezna — „festina lente!“

Za tiste liste, ki so porabljeni v tej knjigi, se prisrčno zahvaljujem prijatelju Gomilšaku, profesorju na tržaški realki, da mi jih je posodil iz zapuščine dr. Muršca, svojega pokojnega ujca.

Bodi ta knjiga priporočena blagohotnosti čitateljev.

Trst, na božične praznike 1896.

Dr. K. Glaser.

I. Zgodovinski pregled od 1848. do 1870. l.

Kakor smo naglašali v II. zvezku te *„Zgodovine slovenskega slovstva“*, je kongres 1815. leta v evropskih državah uvel novi red, ki je imel nalogo vladarske prestole varovati po novem državnem pravu, pa tudi narodom samim jamčiti dostojen obstanek; vlade pa so bolj skrbele za prvo točko. Svobodo so vladarji obetali narodom, ko so jih potrebovali za boj proti Francozom, a pozneje niso mislili več na svoje obljube; »Sveta alijanca« se je narodom nasproti vedla kot pooblaščenica božje previdnosti. Glas po človeških pravicah in osobni svobodi pa ni potihnil, nego najodločneje se je vzdignil uprav tam, kjer se je bil dvignil koncem minulega stoletja; namreč na Francoskem.

Brez oporekanja se priznava, da so Francozi najduhovitejši narod v Evropi. Veliki prevrati, ki so pretresali Evropo in jo temeljito izpremenili v državnem in družbinskem oziru, imajo svoj izvor v Parizu, v srcu francoskega naroda. Francoska revolucija koncem minulega stoletja je vse evropske narode, ki so zmožni za duševni napredek, vzbudila iz mrtvila, ali pa obudila sploh stoprav v novo življenje. Prevrat 1830. l. v raznih evropskih državah ima svojo kal v ustanku od 27. do 29. julija 1830. l. v Parizu. Ordonance kralja Karola X. bi bile imele odpraviti svobodni tisek in veljavni volilni red, pa so kralja samega pahnile s prestola, ker je kraljeva vojska bila deloma premagana, deloma pa je prestopila k narodnim ustašem. Kralj se je odpovedal prestolu in je zapustil deželo po nasvètu vojvode Ludovika Filipa Orleanskega, ki se je bil prikupil svobodomiselnikom; poslanci so ga izvolili glavnim namestnikom kraljestva in dné 7. avgusta 1830. l. kraljem Francozov. Težko je bilo njemu vladati, ker je Bonapartistom Napoleonova dôba bila vzor vladarstva. Legitimisti, privrženci pregnanih Bourbonov, pa so neradi prenašali vladanje, vzniklo iz upora. Vojvoda Berry se je zaman trudil. da bi Ludovika pahnil s prestola. Republikanci so mu tudi večkrat stregli po življenju. Pisatelji so širili uporne nauke, celo Ludovik Napoleon, sin bivšega holandskega kralja, je poskušal 1836. in 1840. l. zopet uvesti cesarstvo.

Kljubu temu je imel Ludovik vedno večino poslancev na svoji strani. Opozicija je hotela izpremeniti volilni red in je v ta namen prirejala bankete za reformo. Ker jih je prepovedalo ministerstvo Guizot, vnel se je upor meseca februvarija in se je razglasila republika. Kralj je zbežal na Angleško in tam umrl 1850. l. Vlado so prevzeli pesnik Lamartine, radikalec Ledru-Rollin in socijalist Louis Blanc, pa niso mogli ukrotiti velikih množic, katere so podpihovali socijalistični agitatorji. Vnel se je krvavi upor, v katerem je smrt storil tudi višji škof pariški. Vlade se je polastil Ludovik Napoleon Bonaparte in je bil izvoljen predsednikom samovlade na štiri leta; 1851. l. je razpustil narodni zbor, zaprl najodličnejše poslance, in davši se izvoliti predsednikom na deset let, je uže 1852. l. prisvojil si cesarski naslov Napoleon III. Trudil se je na vse načine, da bi nosila Francoska zvonec v Evropi, ker si je hotel nakloniti slavohlepni francoski narod in si utrditi svojo dinastijo; vmešaval se je torej v vse važne dogodke in je Francosko proslavil tako, da je v Evropi do 1870. l. imela odločilen glas.

Jako mogočno so dogodki na Francoskem vplivali na Nemškem, kjer so posamezni vladarji upirajočemu se narodu morali obljubiti, da ustavne razmere in način vladanja izpremené tako, kakor to zahteva duh novega časa; zahtevala se je jednotna ustava za vse Nemško, ki naj bi imela moč tudi za nemške dežele v Avstriji. Zato so volili poslance za Frankobrod. Zbor tje poslanih poslancev je ustanovil osrednjo vlado, veljavno za vse Nemško in ji je na čelo postavil za „državnega skrbnika“ avstrijskega nadvojvodo Ivana. Kako so avstrijski Slovani, osobito Slovenci postopali v tej stvari, slišali bodemo pozneje. Ni bilo pričakovati, da bi se bila uklonila Avstrija, da je bil imenovan kak drug knez; istotako bi se ne bilo udalo Prusko.

Ponudili so sicer nemško cesarsko krono pruskemu kralju Viljemu IV. (1840—1861); ta je pa ni hotel sprejeti, češ, da morajo na to radovoljno pristati nemški knezi in svobodna mesta.

Opustili so torej poslanci nado, zjediniti Nemško; odločnejši izmed njih so se zbrali v Stuttgartu in so izvolili vladarstvo ali regentstvo, obstoječe iz več udov; morali pa so se umakniti sili in se raziti.

Na Saksonskem, v Renski Palaciji in na Badenskem so se uprle posamezne čete, pa te so razpršili Prusi: Nemci so bili vse preveč akademični opozicijonalci, duševni očetje so bili pogostoma vseučiliščni profesorji in dijaki, po svojih učiteljih navdušeni.

Prusko se je brez Avstrije z drugimi nemškimi vladarji zjedinilo v neko ožjo zvezo, pa brez trajnega obstanka; 1851. leta so obnovili na Nemškem stari zvezni zbor (Bundestag). Lepe sanje o zjedinjenem Nemškem se sicer niso izpolnile, pa vender so v posameznih državah ustavo prikrojili po časovnih zahtevah: na Pruskem so namesto deželnega zbora, kamor je osem krajevnih zborov pošiljalo svoje poslance, uvedli dve zbornici, poslansko in gosposko, kakor je zdaj sploh navada v ustavnih državah.

Za Avstrijo so nastale težave na jugu, ker je sardinski kralj Karol Albert hoté se okoristiti te neprilike, podpiral upor Italijanov in vdrl v Lombardijo, pa slavni vojskovodja grof Radecki

je zmagal sovražnike pri Novari dné 23. marcija 1849. l., kar je napotilo Alberta, da se je odpovedal prestolu na ljubo sinu Emanuelu II., ki je sklenil mir, plačavši primerno odškodnino; Benečija, proglasivši se kot ljudovlado, morala se je povrniti pod avstrijsko vlado.

Večje težave so nastale na Ogerskem. Po Leopoldu I. so se trudili avstrijski vladarji ogersko kraljestvo čim tesneje združiti z Avstrijo; Jožefovi napori po centralizaciji so bili brezuspešni; od sej državnega zbora 1825. l. naprej so se na Ogerskem trudili ustanoviti madžarsko državo; tej nakani so se upirale nemadžarske narodnosti; inače pa se je vsa uprava, sodstvo in pouk in prometne razmere vršile res vse preveč po srednjeveških nazorih. Po pariški revoluciji meseca februvarija so zahtevali Madžari samostalno ministerstvo, samo osobna vez naj bi dežele ogerske krone vezala z Avstrijo. Odvetnik in časnikar Ludovik Košut, po krvi Slovak, bivši vodja radikalne opozicije, je izposloval to zahtevo in je bil zraven Ludovika Batthianyja najvplivnejši ud tega ministerstva; cesarja je zastopal nadvojvoda Štefan. Hrvatje, Srbi in Rumuni upirajoči se madžarski jednotni državi so se vzdignili oboroženi; vodil jih je hrvatski ban Jelačić. Cesar Ferdinand se je nagibal najpoprej na stran Madžarov, potem je pritrdil Jelačiću; zato so umorili Madžari cesarskega komisarja in vojaškega poveljnika grofa Lamberga v Pešti in nastopili pot odločnega upora, ker so se nadejali vsled uporov v drugih delih Avstrije, da bo cesarju nedostajalo sredstev za udušitev nemira. Vlada sama je izprevidela, da žuga nevarnost njenemu sistemu, ki se je trudil ohraniti načelo legitimitête; kajti s časom se je ojačilo načelo sovladanja narodovega. Po francoski revoluciji sestavljeno pravilo svobodomiselnih in ustavnih nazorov ni moglo ustreči avstrijskim razmeram, ker se je tukaj križalo vprašanje državnopravno in narodnostno. Avstrijski državniki niso bili toli bistroumni, pa tudi niso imeli toliko oblasti, da bi bili mogli rastoče gibanje spraviti v mirni tok. Radi tega je buknil ustanek na Dunaju dné 13. marcija 1848. l., kjer so vseučiliščni dijaki v adresi zahtevali od cesarja svobodo vere, uka, besede, tiska in sklicanje državnega zbora. Novo »odgovorno« ministerstvo je dovolilo Ogrom personalno unijo z Avstrijo, Čehom je obljubil cesarski patent 8. aprila ravnopravnost češčine z nemščino, ustavodajalni deželni zbor, združenje Češke z Moravsko in Šlezijo, osvo-

bojenje kmetov, samoupravo občin in drugo. Dné 15. marcija je cesar Ferdinand dovolil tiskovno svobodo in ustavo. Vse gibanje se je obrnilo proti knezu Metternichu; v drugih ozirih pa so imeli avstrijski narodi jako različne težnje: Nemci so si želeli centralizacije in najožje zveze z Nemčijo in so imeli torej svoje težišče zunaj države, avstrijski Slovani so želeli federativne osnove, Ogri personalne zveze, Italijani so se hoteli odcepiti. Določile so se volitve v Frankobrod, za katere so se Nemci ogreli tako, da vlada ni mogla zabraniti volitev. Dné 30 marcija se je zbrala v Frankobrodu »nemška pripravljalna skupščina« (Vorparlament); izvolil se je odsek petdesetorice, ki bi imel izdelati načrt ustave; pa celó Nemci niso bili jedini gledé najvažnejših točk: monarhične ali republikanske ustave. Frančiška Palackega so povabili v Frankobrod, naj se tam udeleži posvetovanj; to povabilo pa je odklonil s slovečim pismom 11. aprila, v katerem je izrekel zgodovinsko važne besede, da bi se morala ustanoviti Avstrija v interesu Evrope, ko bi je tudi še ne bilo.

Ko so se izvršile volitve v Frankobrod, je vlada dné 25. aprila uvedla novo ustavo po vzgledu ustavne osnove v Belgiji in v Franciji; Dunaju pa ni ugajal niti census niti dvokomorni državni zbor. Nastale so rabuke meseca majnika, vsled katerih se je cesar preselil v Inomost: dovolila se je jedna komora (izba), voliti je smel sleherni »poštenjak«; demokracija je sicer prodrla popolnem, zbor pa vender ni izražal celokupnosti vseh narodnih interesov. Zbornica bi naj imela 383 udov in sklicana je bila na dan 26. junija 1848. l. Med tem pa je oktobrova revolucija pretrgala posvetovanje, minister Latour je bil umorjen, Windischgraetz in Jelačić sta obkolila Dunaj od vseh stranij. Dné 25. oktobra se je prečital cesarski patent, da je zbor na dan 15. novembra sklican v Kroměřiž na Moravskem.

Ker je izprevidel dobrohotni cesar Ferdinand, da ni kos zmešnjavam, odpovedal se je prestolu na ljubo svojemu sinovcu nadvojvodi Franu Josipu; ta je, privzemši naslov cesar Fran Josip I., imenoval ministerstvo Schwarzenberg, v katerem so bili tudi ministri grof Stadion, Bach, Bruck in pozneje grof Thun. Dné 4. marcija je cesar razpustil zbor v Kroměřížu, ker prê niti na Dunaju niti v Kroměřížu ni izpolnil nád, ki so se stavile vanj, in ker baje ni zvest cesarski rodovini, ter je dal za vse cesarstvo (tudi za ogersko polovico) skupno ustavo, ki je bila v moči do 1851. l.

Tega leta se je pa odpravila, a uvel absolutizem, ki je namerjal Avstrijo prestvariti v jednotno državo.

Ker je vlada z vojaško silo ukrotila vse upore, je bil centralizem v vojni tudi vzor za vso državo; tega duha je bila tudi ustava, ki je bila v moči do 1851. l., priznala je tudi »Kraljevino Ilirijo«, sestoječo iz Kranjske, Koroške in Goriške in Isterske grofovine ter Trsta z okolico.

Nesrečna vojna z Italijo 1859. l. je pokopala absolutizem; vlada je potrebovala zadovoljnih narodov, zato priznava cesarski diplom 20. oktobra 1860. l., ki ga je sestavil minister grof Goluchowski, pravice posameznih kraljestev in dežel, skuša stare deželne ustave prikrojiti novim razmeram, ustvarja za vse dežele vzajemni državni zbor. Pa ta diplom ni ugajal povsem, zato je padlo ministerstvo. Goluchowskega naslednik je bil vitez Schmerling, ki je izdelal februvarski patent 1861. l. Ta patent razširja pravice skupnega državnega zbora, povzdiguje njegovo veljavo nasproti posameznim kraljevinam in deželam države, in s krivičnim volilnim redom utrjuje premoč nemškega naroda. Tega državnega zbora se niso hoteli udeležiti Ogri, hrepeneči po samostalnosti. Belcredi, Schmerlingov naslednik, je suspendiral to ustavo 1865. l. Po vojski s Prusi in Italijani 1866 l. je avstrijska vlada zadovoljila Ogre, v katerih je imel največji vpliv Fran Deak. Po zakonih od 21. decembra 1867. l. se je Ogrom priznala njih stara ustava: ogerski kroni pripadajoče dežele so dobile svojo upravo in svoje ministerstvo, avstrijska država je dobila ime »Avstrijsko-ogerska monarhija«; skupne stvari opravljajo »delegacije«. Za tostransko polovico imajo moč »decemberski zakoni«. Ker je njih bistvo podlaga javnemu pravu v Avstriji v zadnjem četrtstoletju, ga pisatelj pobliže popiše v zgodovinskem pregledu IV. zvezka te knjige.

Velevažno pa je za Avstrijo razmerje k Nemčiji in posebno k Prusiji. Danska je upor Schleswig-Holsteina udušila; Anglija, Francija, Rusija in Švedija so po londonskem protokolu iz 1850. l. priznale dansko skupno državo; tudi Avstrija je z nemško zvezo pristopila tej pogodbi. Avstrijski državniki so vedno povdarjali nemški poklic Avstrije, kar seveda ni prijalo Prusiji. Predlagali so izpremembo zvezne osnove v tem smislu, da bi osrednjo vlado vodil zvezni direktorij pod predsedništvom Avstrije. Sklical se je kongres vseh knezov v Frankobrod 1863. l., pa brez uspeha, ker se Prusija ni hotela udeležiti tega shoda.

Po nepotrebnem, da, v svojo nesrečo so se Avstrijci zaradi Schleswiga s Prusi vred udeležili vojske proti Dancem.

Po nepotrebnem se je bojevala Avstrija zaradi Schleswig-Holsteina proti Dancem v zvezi s Prusijo, ki je težila po prvenstvu v Nemčiji. Prusija je predlagala izpremembo nemške zveze ter se je sprla z Avstrijo radi dveh, poprej omenjenih deželic. Na zveznem zboru je Avstrija zmagala s predlogom, da se zvezne vojske oborožé izvzemši Prusijo, ki je zvezo proglasila kot razpuščeno. Začela se je vojna; na jedni strani je bila Prusija z nekaterimi nemškimi državicami in z Italijo, na drugi Avstrija z večino zveznih nemških držav. Slavno sta nadvojvoda Albrecht in admiral Tegetthof zmagala Italijane pri Custozzi in Visu; nesrečna bitka pri Kraljevem Gradcu dné 3. julija 1866. l. je napotila našega cesarja, da je Napoleonu ponudil posredovanje. Dasi je Prusija hotela popolnem ponižati Avstrijo — kakor se razvidi iz Moltkejevih pisem, ki so se objavila pred kratkim — se je sklenil v Pragi mir, po katerem je Avstrija plačala 20 milijonov tolarjev odškodnine in izstopila iz nemške zveze, izgubivši Beneško.

Na Rusijo, ki si je po uspešnih bojih s Perzi zopet podvrgla Poljake in na tak način pridobila lep ugled, revolucija 1848. l. ni vplivala; zato je bil ukrenil car Nikolaj Turčiji zadati smrtni udarec. Pomagale so Turkom zahodne velevlasti; sklenil se je 1856. leta mir v Parizu. Rusija se je odpovedala pokroviteljstvu nad vzhodno cerkvijo, Turkom je dala nazaj Kars, odstopila Bogdansko (Moldav) ustje in nekaj obrežja ob Dunavu; obdunavski kneževini, Bogdansko in Vlaško, sta dobili ime: „Romunija“ in se postavila pod zaščito evropskih velevlastij; vladarjem romunskim je bil izvoljen romunski poveljnik Aleksander Cusa, 1866. l. pa Karol Hohenzollernski. Nikolaj je umrl 1855. l. Njegov naslednik Aleksander II. je po zvršeni krimski vojni osvobodil kmete in z reformacijami se trudil ojačiti Rusijo. Poljaki pa, nezadovoljni z dobrohotnimi namerami ruskega carja, so so 1863. leta uprli z nova; bili so premagani ter so izgubili precejšnjo samostalnost, ki so jo imeli. Odslej se trudijo ruski carji jednotno upravo uvesti v vsej Rusiji ter podpirati vsakojak napredek, zato pa tudi raste ugled velike slovanske države, ker ruski „gosudarji“ dosledno težé za svojimi cilji.

Velike izpremembe so se vršile na Italijanskem. Zmaga Avstrijcev pri Novari je prisilila papeža, nadvojvodo toskanskega, kralja neapoljskega ter sardinskega, da so dali podložnikom ustavo. Papež se ni hotel pridružiti vojski proti Avstrijcem in je moral zbežati v Gaëto; v Rimu se je po Mazzinijevem vplivu razglasila republika in njej se je priklopila tudi Toskana. Pregnanega toskanskega vojvodo so uvedli v domovino Avstrijci, za papeža so se potegnili Francozi proti Garibaldiju in so papeževo oblast obnovili v vsej cerkveni državi. Kralj obeh Sicilij se je 1849. l. iznebil vsiljene mu ustave, sardinski kralj pa je vladal ustavno in na tak način v Italijanih vzbudil nado, da o pravem času

Italijo zjedini v neodvisno državo. V to svrho je delal grof Cavour. Sardinska vlada je neprenehoma v Lombardiji in Benečiji netila nezadovoljnost zoper Avstrijo. Ker sta se po krimski vojni sprli Rusija in Avstrija, ki se Rusiji v krimski vojni ni izkazala hvaležno za pomoč proti Ogrom, je Napoleon III. stopil na stran Italijanov proti Avstriji, nadejaje se koristi za svojo vlado. V vojni 1859. l. so Italijani in Francozi zmagali Avstrijce pri Magenti in Solferinu; mir Curiški je prisodil sardinskemu kralju Lombardijo do Mincia. Narodno glasovanje v kneževinah Toskana, Modena in Parma je odstranilo dosedanje dinastije in te dežele pridružilo Italiji, ki pa je morala Savojo in Nizzo prepustiti Franciji. Garibaldi je 1860. leta, podprt s sardinskimi sredstvi, pregnal kralja Frana II. iz Sicilije; sardinska vojna je pri Castelfidardu premagala papeževe vojake. Kralj sardinski si je po ukrepu „italijanskega parlamenta“ pridel naslov „Kralj italijanski“ 1861. l. in preložil prestolnico iz Turina v Florenco. 1866. l. je Italija dobila še Benečijo, ki jo je bila Avstrija odstopila Napoleonu. Tako se je Italija zjedinila bolj po tujem vplivu nego s svojimi močmi in je prenesla svoj sedež v Rim.

Narodnostna ideja, ki je tako živo vzplamtela 1848. l., je torej popolnem izpremenila italijanski polotok in otežuje v svojih posledicah na italijansko-slovenski meji našemu narodu naraven razvitek.

II. Pojavi slovenskega življa v društvih, zborih, v šolah in v gledališču.

Kakor je položaj slovenskega naroda bil tužen pred francosko revolucijo, uprav tako poguben je postal za časa »Svete alijance« in je slabel na vsem telesu, ker nismo imeli vseh udov, ki so potrebni naravnemu razvitku kakega naroda. Plemstva mi Slovenci svojega uže stoletja nismo imeli, in uprav plemenitaši so dostikrat voditelji narodu radi ugodnega gmotnega položaja in stanovskega ugleda; našemu narodu je plemstvo le škodovalo, ker ga je preziralo, živelo pa le ob pôtu slovenskega kmeta. Meščanstva tudi nismo imeli niti koncem minolega niti sredi tekočega stoletja; vedno bolj rastoči promet je v mestih na Slovenskem širil tujo moč. Varihi, tolažniki in voditelji so Slovencem bili jedino le duhovniki, vznikli iz kmetske krvi, pa še ti ne po vseh slovenskih pokrajinah, ker so se duhovniki, pastirujoči po Koroškem in Štajerskem, odgajali vseskozi v nemškem jeziku in duhu. Še le od 1860. l. naprej so se razmere na Malem Štajerskem popravile s tem, da se je 1859. l. sedež labodske vladikovine iz Št. Andraža

na Koroškem prestavil v Maribor. da se je nekoliko slovenskih župnij, spadajočih nemški sekovski vladikovini. izluščilo iz sekovske in pridružilo labodski vladikovini in da je le-tó vodil škof Slomšek.

Kmet je moral dajati sinove v vojake, ki so po 10—16 let služili državi in se odvadili dela. meščan in gospod pa sta odkupovala svoje sinove.

Poleg tega so kmeta žulili neprimerno visoki davki; zemljišče je bilo obdačeno s 45 % čistega dohodka, dočim so kapitalisti in veletržci plačevali bore malo. Od 1818. do 1843. leta izdelani kataster je vsej Štajerski znižal davke za 100.000 gld., pa povišal davke slovenskega dela Štajerske. Dohodek njiv na Gorenjem Avstrijskem se je cenil na 5·24 gld., na Štajerskem na 6. na Kranjskem na 8·9 gld.

Stanje kmetov je bilo zelo neugodno: bil je kmet gmotno in gospodarsko odvisen; francoska vlada je na Primorskem, na Kranjskem in na južnem Koroškem kmete osvobodila grajščinskega pravosodja, avstrijska vlada pa je zopet uvela gospodstvo grajščakov.

Desetino od vseh pridelkov je moral kmet dajati gosposki; ker ni delal za-se. nego za grajščaka, je tudi malomarno opravljal svoj posel in se polenil celó za lastno delo; postal je na zgoraj hlapčevsko ponižen, nezaupljiv.

Jako neprilično se je Slovencem godilo tudi v duševnem oziru. Na Kranjskem je bilo 1844. l. 12 nemških, 23 slovenskih in 84 slovensko-nemških šol. Pomladi 1848. l. je bilo 3364 davčnih občin z 98 glavnimi in trivijalnimi, 102 nedeljskima in 6 obrtnimi šolami; od 57.000 za šolo godnih otrók jih je hodilo v šolo nekaj čez 11.000. Čisto slovenskih šol je bilo malo. Na Štajerskem je bilo 1847. l. 60 slovenskih osnovnih šol. Največ so se še naučili v nedeljski šoli. Bolje je skrbel za Primorsko grof Stadion. Nedostajalo je povsod učiteljev in šolskih knjig.

Taka osnova šol je morala imeti te posledice. da je nemški učenec zaničeval slovenskega tovariša, ker ta ni mogel tako uspešno slediti nauku; misliti si je moral. da mora biti jezik brez vrednosti, ker nima svoje slovnice; nazadnje je deček sam slabo mislil o materinem jeziku.

Kljubu tem germanizatoričnim smotrom, ki jih je vlada gojila pred 1848. l., se je vender jelo daniti v Slovanih v Avstriji. Čehom se je 1817. l. dovolilo. da smejo poleg nemščine gojiti tudi nekoliko materinščine; nato so organizovali »Češki Muzej«; »Matice Česká«,

obrtno društvo in novinarstvo so jim bili glavni pripomočki. Podpiral jih je zlasti grof Thun s spretnim peresom, ker je povdarjal važnost omike na podlagi materinega jezika. Slovstveno delo v Čehih je prehajalo v javno življenje in je tako tudi vplivalo na sorodna slovanska plemena v Avstriji.

Tudi Slovenci[1]) so se jeli gibati, osobito na Malem Štajerju in počasi tudi v zahodnih pokrajinah; na Štajersko so zanesli rodoljubje dijaki, ki so se učili na bližnjih hrvatskih gimnazijah; na Kranjskem so delali v smislu ilirstva Jurij Kobè, Luka Jeran, Lovro Pintar, Anton Žakelj in drugi. Luka Jeran in njegov prijateljski krog je vsak večer od 9 — 10. ure čital ilirske knjige: v ta krog je prišel i dr. Janez Bleiweis. Sčasoma se je ustanovil stalen odbor, kjer se je razgovarjalo o slovstvenih stvaréh in javnih vprašanjih; sad teh razgovorov se je skoraj pokazal v *„Novicah"*.

Izven domovine se je i zlasti na Dunaju in v Gradcu budila narodna zavest v mladih krogih, ker so visokošolci prišli v dotiko z drugimi Slovani in so snovali skupne zabave in plese. L. 1844. je bil prvi slovanski ples v Josefstadtskem gledališču; Slovence je v odboru zastopal Peter Kozler. Plesom so sledile »besede«.

Deželni stanovi so se tudi oglašali za moderne nazore; vlada je to zapazila in jim hotela ustvariti delokrog v državnem središču; dotična posvetovanja je prehitelo 1848. l.

Glas o gibanju na Dunaju se je hitro razširil po Slovenskem; Ljubljančani, izvedevši dogodke dunajske, so nosili 16. marcija na

[1]) *St. Vraz* v pesni: „Hrvat pred otvorenim nebom" (god. 1848) poje na koncu:

„Oj bratjo Hrvati! ustanite iz groba!
Protarite oči! Evo ti opet doba!
Pogledajte, nebo se opet otvori
Bog na vratih stoji u sunčnoj odori:
S prošnjam nahrupiše poslovi narodah
Od sviuh svieta poljah i gorah i vodah,
Svi nose od njega več po krasne dare,
A vaš doma drijemljuć tek si oči tare.
Dočiem još neznate, što vam uprav trieba,
Drugim već na polju cvatu vlati hljeba;
A pravdanjem pustiem dok tratite vrieme,
Žitnice si puni svako ino pleme.
Za vrat s mudrovanjem, pa na posao ajte
Koi vas davno čeka; jerbo bratje, znajte,
Što bi kazivali diedi i babe naše:
Tkogodj dugo sedla, Bogme kasno jaše,
A tko: „Bi li sedlao?" pitajuć oklieva,
Taj ni do pol puta doći ne dospieva."

prsih bele trakove v »znak veselja in narodnosti«; mesto je bilo razsvetljeno. Nato so osnovali narodne straže v Ljubljani in drugod, pa ne vse v duhu narodnem; bile so indiferentne, pa tudi odločno narodne. Rodoljub A. G. (lobočnik) je v imenu dunajske »Slovenije« poslovenil službeni pravilnik narodne straže in zahteval, da bodi narodna straža v resnici »narodna« in da bodi povelje slovensko.

Kranjskim stanovom je guverner grof Welsersheimb razložil njih nalogo tako, da naj vsled ustave posredujejo med narodom in prestolom. »Zahvalna adresa Kranjcev cesarju«, na kateri so sodelovali tudi dr. Bleiweis, dr. Burger in dr. Chrobat, naglaša »svobodo pouka, povzdigo prostonarodne šole, ravnopravnost slovanskih plemen z nemškim narodom, kolikor se dostaje jezika in drugih osobitostij, javnost razprav deželnega zbora, ki se naj sestavi iz zastopnikov svobodno izbranih iz vseh stanov« i. dr.

Praznovali so novo svobodo tudi v Mariboru, Celovcu, Gorici in v Trstu. Deželni stanovi štajerski so razposlali med nemške in slovenske prebivalce pouk o ustavi; na Koroškem je bil poklical deželni glavar baron Sterneck samolastno nekaj kmetov in meščanov.

V slovenskih deželah niti za trenotek ni prenehala zakonita vlada, dasi dostikrat sama ni vedela, kdo je zakoniti vladar na Dunaju; dočim so na Dunaju, v Pragi in Lvovu vladali časoma pod vplivom revolucije in najskrajnejših tribunov demokracije.

Najimenitnejše gmotno vprašanje je bilo »razbremenitev kmetskega stanú«. Kmetom se je obljubilo osvobojenje od grajščin, prenehanje tlake in drugih davkov; zakoniti činitelji pa niso imeli časa določiti tudi odkupnino in dolžnosti tistim, ki so na hip dobili toliko pravo. Poučevali so narod Bleiweis, Slomšek in Matija Majar; na drugi strani so pa prišli hujskači in šuntali kmeta na grajščake. Prirojena dobrosrčnost slovenskega ljudstva je zabranila hujše izgrede, dasi so v nekaterih krajih razjarjeni kmetje hudo sovražili brezsrčne grajščake in njih oskrbnike.

Če so Slovenci hoteli kaj doseči, so morali od slovstvenih pogovorov, plesov in »besed« storiti korak naprej; in res osnovali so si društva, ki so imela zastopati interese slovenskega naroda. Na Dunaju se je osnovala »S l o v e n i j a« dné 29. marcija 1848. l. v poslovnici drja. Dolenca; zbralo se je štiriinštirideset Slovencev,

ki so sklenili adreso do kranjskih stanov in prošnjo do cesarja za združeno »Slovenijo«. Osnovalo se je društvo okrog 20. aprila; predsednik je bil dr. Fr. Miklošič, njegov namestnik dr. Hladnik, tajnik Anton Globočnik, odborniki: dr. Dolenec, Semrajc in Peter Kozler. »Ta slovenski zbor v Beču«, pravi v razglasu do naroda, »naj v ljubezni za narod zjedini vse, in naj dela na to, da se I. Slovenci zjedinijo v jedno kraljestvo z imenom »Slovenija«, ki naj ima svoj deželni zbor; II. da ima slovensko narečje v Sloveniji popolnem tiste pravice kakor nemški jezik v nemških deželah; III. da je Slovenija nerazdružen del avstrijskega, ne nemškega cesarstva.«

Lovro Toman je objavil prvi slovenski spis na Dunaju. Jurij Jenko je budil rojake po vseh slovenskih pokrajinah od Drave do sinje Adrije. »Slovenija« je poslala deputacijo v slovenske dežele z Miklošičem na čelu. Deputacija se je v Gradcu poklonila guvernerju grofu Wickenburgu, občevala z graškimi Slovenci, se poklonila v Ljubljani vladiki, guvernerju in mestnemu županu, občevala z odličnimi Slovenci. Prišla je deputacija na Dunaj nazaj z manjšimi nadami nego je odšla; doma se je razgovarjala o volitvah v državni zbor. Njenim trudom nasprotoval je sodnik Jurij Levičnik. O poznejši zgodovini dunajske »Slovenije« se ne dá izvedeti nič gotovega.

Graška »Slovenija« se je porodila dné 16. aprila 1848. l. Pečala se je začetkoma bolj s slovstvenimi stvarmi in je stopila pozneje v javnost, ko je dobila več udov in poverjenikov na kmetih; vodila je z lepim uspehom volitve na Malem Štajerskem. Tajnik je bil dr. Josip Muršec, kateri je pisal za Slovence znamenite članke v časniku *„Gratzer Zeitung"* meseca aprila 1848. l. z naslovom: »Theilweise Beleuchtung der drückenden Sprach- und damit verbundenen Lebensverhältnisse der Slovenen in Steiermark, Krain, Kärnten, Istrien, im Triester und Görzer Gebiete.« Ti članki so med drugimi pridobili tudi Einspielerja za slovenstvo.

»Slovenija« je delala zoper volitve v Frankobrod, razširjala oglase dunajske sestre »Slovenije«, pismo Palackega do petdesetorice, poučevala narod o ustavnih pravicah, pozivala duhovnike, uradnike, grajščake slovenske na narodno delo. Graška »Slovenija« je poslala St. Vraza na vseslovanski shod v Prago 1848. l.; izmed Slovencev so se ga udeležili še: Ant. Globočnik in Alojzij Šparavec.

Bržkone po priganjanju Šparavca [1]) je dunajska »Slovenija« poslala še Andr. Grloviča in Vinka Zelnika. Miklošič se radi bolehnosti ni mogel udeležiti. Na dnevni red se je spravilo vprašanje »Zjedinjene Slovenije«; praški nemiri pa so razpršili shod, predno je mogel ukreniti kaj določnega.

Graška »Slovenija« je poslala dr. Kočevarja v imenu štajerskih Slovencev v zbor hrvatsko-slavonsko-dalmatinski v Zagreb,

---

[1]) Šparavec Muršecu. Prag 1./6. 1848 Nachts 11 Uhr.

Euer Hochwürden!
Hochverehrter Herr!

Im Auftrage des Vereines „Slovenija“ in Wien, der wegen Erkrankung des Herrn Präses Dr. Miklošič mich und Herrn Globočnik hieher gesendet hat, übermache ich Euer Hochwürden die Geschäftsordnung und das Programm des prov. Ausschusses zur geneigten Einsicht und Ergänzung, wie dringend nothwendig es ist, dass ungesäumt berufene Männer aus der „Slovenija“ hieher kommen, zumal ich und Globočnik die einzigen Slovenen bei dieser aus hundert Mitgliedern bestehenden Versammlung zugegen sind. Herr St. Vraz ist zwar geborener Slovene und wird als solcher zwar unsere Interessen gewiß vertreten, allein seine Kräfte sind unserer Section durch die auf ihn getroffene Wahl zum Vicepräsidenten des großen Ausschusses entzogen. Die sehr bedeutenden Arbeiten in der Section Jugoslavjani treffen demnach für die Interessen der Slovenen ausschließlich den Globočnik und mich, welche Arbeiten um so ausgedehnter sind, als die Verhandlungen in unserer Section in illirischer Sprache gepflogen werden und wir demnach bemüßigt sind, alle Verhandlungen in das Slovenische zu übersetzen. Hiezu gesellt sich auch die ausgedehnte Correspondenz und die umfangreiche Berichterstattung an die Laibacher slov. politische Zeitung.

Abgesehen von der Ausarbeitung sind aber auch unsere zwei Stimmen in der aus 36 Mitgliedern bestehenden Section, wie einleuchtend der serbischen und illirischen Majorität gegenüber von geringem Belange, und doch sind nach meiner unmaßgeblichen Meinung die Interessen der Slovenen wie wohl im Allgemeinen, so doch in speciellen Richtungen nicht mit jenen der Serben und Illirier vollkommen im Einklange.

Zum Präsidenten des großen Ausschusses haben wir heute durch Acclamation den Palacky erwählt, Šafařik ist Präsident in der čechischen Section. In sichtlicher Eile zeichne ich mich mit vorzüglicher Hochachtung

gehorsamer Diener
Šparavec.

P. S. Heute so auch am 20/5. gelegentlich unserer Ankunft wurden im Saale auf der Sofieninsel mehrere Reden in allen slav. Sprachen gehalten. Slava-Rufe und unsere Marsallaise ertönen in allen Ecken, deutsche Fahnen und Kokarden sind hier nirgends sichtbar. Der große Ausschuß versammelt sich in der Sofieninsel, die Sectionen aber verhandeln im Nationalmuseum und in der Kolovratstraße. — Slava Slavjanom!

kamor je bil Jelačić povabil Jugoslovane. Ognjevito je govoril Kočevar, a doseči ni mogel ničesar.

Trud »Slovenije« ni bil brezuspešen; dr. Moritz Schreiner priznava sam, da je »Slovenija« nemškim Avstrijcem iznova vzbudila čut avstrijski. »Slovenija« je imela tak ugled, da je »Demokratska družba« se hotela zjediniti s »Slovenijo«, da bi jo kaj poštevali. V Gradcu in na Štajerskem je jedino »Slovenija« priznavala ime avstrijsko.

»Celjska družba[1] za gojitev sporazumljenja med Nemci in Slovenci« je povdarjala, da se hoče protiviti združeni Nemčiji kakor združeni Sloveniji, zraven tega pa opazovati gibanje na Hrvatskem.

V »Ljubljanskem slovenskem društvu«, osnovanem 25. aprila 1848. leta je izrekel najmarljivejši njegov član, da bo vselej »Vse za vero, cesarja in domovino«. To je kranjske stanove vznemirilo tako, da so vlado poklicali na pomoč, ne bi li »ohranila v deželi toliko dragoceni mir in red«. Namestnik jim je odgovoril dné 31. majnika, da nima razloga pečati se s tem društvom, da je pa ukazal mestni gosposki, naj »svarí slovensko

[1]) O tem društvu piše Orožen Muršecu iz Celja dné 24. maja 1848. l. to-le:

Hier hat sich ein Verein zur Versöhnung zwischen Deutschen und Slaven gebildet. Das politische Glaubensbekenntniß dieses Vereines hat Herr Gurnig im *„Gratzer Extrablatt“* vom 21. d. M. ausgesprochen. Da sich hier die Nachricht verbreitete, daſs eine Deputation aus Croatien hieher kommen soll, so wurde in der 1. Sitzung des Vereines über die Art und Weise des Empfanges der Deputation berathen. Das Resultat der Berathung war: Die Deputation freundlichst zu empfangen und für den Fall, daſs die Kroaten sich mit uns vereinigen, und unter das Wiener Ministerium treten wollen, sie als unsere Brüder zu begrüßen und ihnen in ihren Bestrebungen mit Rath und That beizustehen. Wir erwarten heute die Deputation, worüber jedoch Niemand etwas Verläßliches weiß. So viel ist gewiß, daſs die Bauern aus den Bezirken Rann, Reichenburg, Lichtenwald und einigen an der Grenze gelegenen Bezirken mittelst Deputationen in Dobova mit den Kroaten über die Vereinigung beider Theile und über die Aufhebung der Zoll-Linie unterhandeln.

Herr Kosjek, Bezirkscommissär aus Lichtenwald, sagte, daſs seine Bauern den Deputierten Marek aus Frankfurt zurückberufen wollen. So viel ich höre, stimmen alle Bauern darin überein, daſs wir mit Deutschland nichts zu thun haben, wie sich Koseski leider zu spät ausgesprochen hat.

V začetku tega lista pravi Orožen, da je St. Vrazu za popotnico v Prago nabral v dveh dneh 35 gld., na koncu pa omenja, da imajo prof. Prascha na sumu, da je v časniku *„Stiria“* hujskal proti Slovencem in duhovnikom.

društvo pred nepostavnim rovarstvom in nevarnimi političnimi težnjami«.

Veliki zbor 6. junija je določil društvu ta-le namen: »Omikanje in razširjanje slovenskega narečja z vsemi možnimi in po ustavi dovoljenimi potmi.«

Predsednik je bil dr. Bleiweis, njegov namestnik dr. Sporer. Dr. Bleiweis je zahteval najvažnejšo reč: »da bodi tudi naše slovensko narečje vpeljano v šole, v kancelije in v vsakdanje življenje, kakor po pravici v slovenskih deželah biti mora.«

Med sredstvi, kako izvrševati ta program, se nahajajo tudi »slovenske besede in gledišćne igre«.

V Celovcu so po 1848. l. osnovali »Slovensko društvo«; načelnik Hladnik in tajnik Andr. Einspieler sta javila meseca novembra namen društva: »buditi in omikati slovensko narodnost s postavnimi sredstvi«.

To društvo je bilo jako oprezno, in se je balo vsacega javnega političnega dela.

Meseca junija se je osnovalo v Gorici »Slavjansko bralno društvo«; namen mu je bil slavjanski živelj povzdigniti po organiškem potu samoizobraževanja in poučevanja v slavjanskem jeziku in slovstvu. Prvi načelnik je bil dr. Dolenc, potem Doljak.

Vsled svoje odgoje so odborniki sami znali tako malo slovenščine, da so občevali med seboj večinoma nemški. O nadaljnem razvoju društva nimamo poročil.

V Trstu so Slovani jeseni 1848. l. osnovali »Slavjansko društvo«, ki je »slavenskemu ljudstvu jadranskega primorja« dné 20. novembra 1848. l. razglasilo svoj program. 8. decembra je imelo uže 200 udov in je praznovalo 6. decembra vhod v novo stanovanje z lepo svečanostjo; govorilo in pelo se je v slovenskem, srbskem, češkem in poljskem jeziku; slovenski je govoril prvi starosta Ivan Vesel-Koseski, njegov namestnik je bil Simon Rudmaš. Feliks Globočnik se je trudil za gledišćne predstave; srbski pisatelj Demeter Vladisavljević je poučeval dvakrat na teden ilirski jezik; odbor se je potezal za učilnice s slovenskim in ilirskim jezikom: poslal je posebno deputacijo 1850. l. meseca julija na Reko poklanjat se banu Jelačiću, izdajal je list „*Jadranski Slavjan*“, ki je donašal spise v slovenskem in srbo-hrvatskem jeziku. Leta 1853. je Godina Verdelski na troške društva izdal *Koledarček;* za l. 1854. ga pa tiskar ni smel tiskati. Sčasoma se je pa gledalo

bolj na veselice nego na narodno stvar, 1857. leta je društvo še životarilo, potem so pa prevladali tuji elementi.

Tudi v manjših krajih so izražali Slovenci svoje zahteve; na Ptuju in v Ljutomeru so zahtevali šole s slovenskim učnim jezikom, v Poličanah[1] so osnovali politično družbo, v Radoljci slovenski klub, v Novem Mestu družbo za glediščne igre, v Bolcu in v Solkanu čitalnice.

Čehi in Slovenci niso hoteli postati del velike Nemčije, nego braneči svoje pravice branili tudi samostalno neodvisno Avstrijo, sicer ne stare, nego preosnovano na podlagi narodne ravnopravnosti.

Kranjska deputacija je pozdravila dunajsko »aulo«, slaveč može, ki so svobodo priborili vsem narodom; dr. Bleiweis, odbornik modroslovske fakultete ljubljanske, je prečital tega zavoda adreso; izvršila se je tako-le: »Slava, slava, trikrat slava Vam, blagi veledušni veliki bratje! — Po Vas osvobojeni Slovenci kranjski.« Tudi ljubljanskih meščanov adresa je bila spisana v slovenskem duhu; slovenski poslanec dr. Ambrož je slavil dunajsko legijo; povedal je nemško-narodnim poslušalcem v »auli«, da »ni svobode brez uvedenja slovenščine v šole in urade«, in ni se mu nasprotovalo; slovenski poslanec dr. Kavčič je v državnem zboru predlagal zahvalno adreso prestolnici. A nemška propaganda si je skoraj osvojila Dunaj ter ga pridobila za velikonemško idejo.

Dné 29. marcija 1848. l. je prosilo štiriinštirideset dunajskih Slovencev v posebni adresi na kranjske stanove, naj oni, zakoniti

[1] Caf piše dr. Muršecu o zboru v Poličanah, kjer se je sešlo nad šeststo ljudij, katerim je govoril dr. Kočevar, pa brez posebnega uspeha; zato so določili sklicavati samo odbornike. Na shod je prišel tudi Kurelac iz Zagreba, ki je dokazoval, da so Nemci proti Sloveniji, ker bi izgubili Trst; oni hoté imeti tudi Dalmacijo, da si do Carigrada osvojé ozemlje. Sklenili so: 1. protest proti frankobrodskemu parlamentu; 2. prošnjo do nadvojvode (Reichsverweser); 3. ponoviti prošnjo zarad slovenskih rečij na dunajski zbor; 4. pisano besedo in priporočbo gospodinu banu Jelačiću.

Ob priliki, ko se je volilo v Frankobrod, piše Caf Muršecu: 1. Na nekih krajih so bile volitve, pak se ljudem ni reklo, zakaj in hčemu tako, da so kmetje domu gredé hudo kleli, ker jih grajščina ima za bedake, 2. Na mestih so kmete z vsem lepim in dobrim in lepim, z denarjem in vinom v mreže lovili. 3. Tam pa tam so se kmetom grozili, da bode prišel Rus ali Francoz, da bode vojska, ako ne volijo. 4. Gde, gde so kmete celo silama in z ostrimi grožnjami v zanjko vlekli. 5. Svareče in učeče domorodce so ovajali, kakor da bi z rusovskim carjem se pogajali. (Doslovno ponatisnjeno iz lista.)

zastopniki osrednje slovenske dežele, zahtevajo od cesarja, da se 1. zavaruje slovenska narodnost na Kranjskem, Primorskem, po slovenskih krajih Štajerske in Koroške; 2. naj se pomnožé osnovne šole, naj se uvede vanje slovenščina; učiteljem daj se zadostna plača; naj se ustanové stolice za slovenščino in za slovanske jezike; 3. naj se osnuje realka in gospodarska šola; 4. naj se osnujejo kreditni zavodi; 5. poslovenijo naj se vsi zakoni; 6. nameščajo naj se po vseh uradih slovenščine popolnem zmožni ljudje; 7. uredé se naj razmere kmetske; 8. zniža naj se zemljarina.

Kaj so stanovi rekli na to, ne vemo, znano pa je, da je dr. Bleiweis dné 29. marcija bržkone v seji stanovskega odbora izprožil temeljno zahtevo slovenskega programa: Zjedinjenje slovenskih pokrajin v jedno upravno celoto z imenom »Kraljevina Slovenija«.

Dné 6. aprila se je sešel kranjski deželni zbor. Bleiweis je sestavil trinajst predlogov z motivacijo vred, iz katerih se vidi, da je nekoliko delovala na nje adresa dunajskih Slovencev.

Nove zahteve so bile: razširjenje deželnozborskega zastopa, vrnitev kronovinskega zaloga stanovom, znižanje šolnine, volitev samostalnega predsednika (do sedaj je predsedoval deželni guverner). Dr. Bleiweis, izredni ud, je prvi govoril slovenski.

Te želje so nesli na Dunaj grof Andrej Hohenwart, baron Codelli, dr. Burger, dr. Orel, Guttman, dr. Bleiweis, dr. Rudolf, dr. dell Cott, dr. Recher, dr. Strupi, Mühleisen in Jos. Pleiweis.

Dunajski Slovenci se niso vjemali z navodom deželnega zbora, ker ni omenjal združenja Slovencev, in so napotili Bleiweisa, da je v avdijenciji pred nadvojvodo Ivanom ustno izprožil to idejo. Ivan ni izpolnil nade, da bi pomagal snovati Slovenijo, ker je bil Nemec in Štajerec po mišljenju.

Zlasti marljivo je delala graška Slovenija, da bi se širila misel o združenju Slovencev; na Koroškem sta se trudila Majar in Einspieler, a nekaterim Slovencem, n. pr. Slomšeku se je to zdelo pretirano.

Nemci so težili za Veliko Nemčijo, zato se je misel, da se v Frankobrod skliče zbor, hitro širila in zelo prikupila; v malo tednih je silno narastla nemško-frankobrodska propaganda; izreklo se je, naj bi se volitev v Frankobrod udeležile nenemške dežele krone češke in slovenske dežele s Primorjem vred.

Čehi in Slovenci bi bili ali morali molčati ali pa priznati pristojnost onega zbora o avstrijskih stvareh in s tem pokopavati sebe in Avstrijo.

Sreča je bila ugodna Slovanom, ker so Čehi imeli takrat odličnega zgodovinarja Fr. Palackega, ki je bil tudi povabljen na ta zbor, pa je odbil povabilo z imenitnim pismom 11. aprila, češ, da je ni uže avstrijske države, trebalo bi jo osnovati v evropskem interesu.

Slovenci so se tudi protivili volitvam v Frankobrod.

Dragotin Dežman je objavil ta-le

Poziv na narod slovenski.
Bratje Slovenci!

Velika nevarnost preti obstanku avstrijskega cesarstva, suvereniteti naše monarhije in najsvetejšim interesom našega naroda. Pod krinko pobratimstva namerjava Nemčija zadati smrtni udarec novo oživljeni Avstriji. Na mesto nemške zveze je stopila nemška skupščina v Frankobrodu ob Menu in je objavila volilni zakon za zastopstvo nemškega naroda. Naša vlada je zapovedala nemudoma izvršitev volitve, hoteča izpolniti želje narodov in gotovo popolnoma uverjena o zvestobi svojih podanikov. Tudi vas Slovence, ki ste bili doslej v nemški zvezi, pozovejo, da pošljete tja svoje odbornike.

Vam je dolžnost, verni Slovenci, upreti se tuji sili pogumno in odločno, ker si mnogi naših bratov zbog vnanjega in umetnega nečenja nezadovoljnosti niso popolnoma svesti bodoče naloge Avstrije. Vam je dolžnost, odkloniti volitev narodnih poverjenikov v Frankobrod, prosvedovati zoper dotični poziv gosposke in zahtevati uradno zabeleženje prosveda; kajti volilni zakon govori zgolj o Nemcih, samo ti se smejo voliti v narodni zastop. Vi zatorej ne morete čisto nič udeležiti se te volitve, ako se nočete molčé odpovedati neprecenljivim pravicam svoje narodnosti. V smislu navedenega volilnega zakona ni izjavila nemška zveza nobenega poroštva za Vašo narodnost, niti ne kani dati ga vam; ima pa tudi izraženo nakano, uničiti suvereniteto Avstrije in polastiti se samovoljnega gospodarstva ž njenimi krasnimi vojskami.

Zgodovina Avstrije nam ponuja najjasnejše dokaze, kaj nam je koristila zveza z Nemčijo. Kaj Nemčija obeta, kako malo pa drži, naj nas pouči za bodočnost sedanja nečastna letargija Nemčije, ko se junaški boré bratje njeni v Schleswigu in Holsteinu. Nemčija vam obeta blagoslov za omiko in blagostanje, a ta nam je zagotovljen tudi v Avstriji, katere se morate okleniti z vso močjo.

Slava naši ustavni Avstriji; ponosni bodimo, da smo v njej! Slava našemu Ferdinandu! branimo mu s krvjo in smrtjo krono! Slava Slovencem in ostalim bratom avstrijskim, v katerih vernih in iskrenih prsih ne odmevajo visokozveneče in puhle ideje!

Jedva so bile dovršene volitve v Frankobrod, uže so imeli Slovenci voliti v državni zbor na Dunaj po oktroiranem zakonu 25. aprila. Političnega prepričanja ne moremo pričakovati od večine slovenskega naroda; odločilno pa je bilo agrarsko vprašanje. Razumni ljudje so priporočali kmetom, naj volijo pametne, omikane ljudi, da ne bodo delali sramote Slovencem v državnem zboru. Dunajska »Slovenija« je priporočala odlične kandidate, med drugimi n. pr. te-le slovenske književnike: Cafa, Dolinarja, Hladnika, Kočevarja, Konška, Kosarja, Majarja, Miklošića, Paršca, Orla, Orožnega, Pogačarja, Slomška, Trstenjaka, Verneta, Vrtovca, Koseskega in druge.

Na Koroškem so izvolili Slovenca Raka in Ruliča, na Štajerskem dr. Josipa Kranjca, dr. Frana Miklošiča; na Ptuju Andreja Dominkuša, dr. Kavčiča, dr. Ulepiča in pl. Laufensteina; na Primorskem za tržaški okraj Antona Črneta, pozneje brata Josipa Črneta; za Tolmin in Gorico Josipa Doljaka in Antona Gorjupa, okrajnega komisarja. Slovenci so poslali šestnajst narodnih poslancev; uspehi so bili za oni čas ugodni, volitve so se vršile mirno; izvoljeni so bili večinoma odločni svobodnjaki.

Dočim so Čehi in Poljaki stopili na polje ustave jedini, z določenim namenom, žal, pa Slovenci niso nastopili vkupno.

Zborovanje se je začelo dné 7. junija. Slovenci niso glasovali složno, ker niso imeli skupnega programa, oglasil pa se je tu pa tam kateri slovenski poslanec. Zborovali so do oktobra, ko je počila dunajska revolucija. Tam so uporniki umorili Latoura, pobegnil je cesar, pobegnili so tudi Čehi. Dné 22. oktobra je bil zaključen zbor na Dunaju, in v dan 15. novembra poklican v tihi Kroměříž, prestolnico bogate Hane na Moravskem. In to je bila zmaga Slovanov, ki so se, združeni z dvorom, borili za obstanek Avstrije.

Slovenci so nemudoma šli v Kroměříž; vladni program: »Ustavna monarhija, ravnopravnost vseh narodnostij, javnost državnega življenja, svobodna občina in samouprava« je v obče zadovoljil Slovence. Bili so udje slovanskega kluba, v katerem so sedeli Rusini, Poljaki in Čehi. Uže na Dunaju je državni zbor izbral »ustavni odbor«; v njem so sedeli ti-le Slovenci: dr. Miklošič, dr. Kranjec, Ambrož, dr. Kavčič pl. Laufenstein.

V razne slovenske pokrajine so prišli emisarji snovat črno vojsko Dunaju na pomoč, pa niso opravili ničesar; Slovenci so pošiljali adrese Jelačiću. Dné 2. decembra 1848. l. se je vladanju odpovedal cesar Ferdinand, in prestol je zasêl njegov sinovec Fran Josip I.; Slovenci so mu z deputacijami izražali svojo udanost.

Narodna ravnopravnost je bila prva točka slovenskega programa, vendar so jo nekateri rodoljubi zahtevali zmerno, drugi odločno; med odločne se šteje Mihael Ambrož, zmernejši so bili: dr. Ahačič, dr. Muršec, dr. Bleiweis, Macun, Hicinger.

V državnem zboru v Kromeřižu je bil najvažnejši slovanski klub, ker je imel 120 udov, Čehov, Rusinov, Slovencev in poljskih kmetov; »Poljaki v fraku« se niso pridružili. Omenilo se je pa uže poprej, da tam državni poslanci niso dolgo zborovali. Ko se je uvel absolutizem, je narodno gibanje polagoma zaspalo; omenjena društva so prenehala ali se omejila na tiho slovstveno delovanje.

Ker je šolski pouk v takih časih najvažnejša stvar, izpregovorimo konečno še nekaj o šolstvu.*)

---

*) Za šole so se „*Novice*“ takoj s početka zelo zanimale. L. P.[1]) (Lovro Pintar?) nasvetuje, kako bi se moglo pripraviti več prostonarodnih šol na kmetih, zlasti na Kranjskem in Primorskem. V raznih krajih so se trudili šolski prijatelji s snovanjem šole. Med pesniki omenjeni župnik v Kamni gorici, Jernej Uršič,[2]) je največ pripomogel, da so tam napravili šolo; v Šentjanžu pri Radečah sta se trudila župnik Zelišar[3]) in njegov naslednik, da sta postavila cerkev in šolo; slovenski pisatelj Peter Danjko,[4]) delaven v Vodnikovi dôbi, je dal postaviti šolo na Runču med sv. Tomažem in Veliko Nedeljo; Ambrož,[5]) komisar v Smledniku — pozneje poslanec na Dunaju — se je potegoval za šolstvo v svojem okraju, v Istri pa dekan Železnikar.[6])

Med najodličnejše prijatelje šole moramo šteti Matijo Majarja; glavna misel njegovega obširnega spisa „Slovenske besede“ v „*Novicah*“ l. 1845. je: „Slovenski domoljub“ naj se moški nosi, poučuje narod in snuje učilnice; popisal je učiteljske skupščine v Žabnicah.[7])

Mladinoljubi so se obračali do nežne mladine s toplimi besedami: Vrtovec[8]) ji priporoča, naj se marljivo poprime kemije; Zabukovšek[9]) v „Besedi na nedeljske šolarje“ priporoča bukve „vesti“ in pobožne knjige; Oroslav Caf[10]) nagovarja v mladostni pretiranosti mladino, naj učeča se mladina sama svoje želje izraža cesarju Ferdinandu.

Tudi javno delujoči faktorji so se vrlo zanimali za šolo; izmed devetih prošenj, ki so jih kranjski stanovi poslali na Dunaj l. 1848. v »rečeh slovenskega naroda«, se jih je pečalo šest s šolskimi poslovi: 1. pomnoženje šol na kmetih; občine določujejo poučni jezik; 2. za šolske pripravnike ustanovi se slovenska učilnica; 3. tudi na omiko deklic je treba gledati; 4. ilirski pravopis (gajica) naj se uvede; 5. plače učiteljev naj se povišajo; 6. v Ljubljani naj se

Naravnim potem se je prostonarodno šolstvo začelo razvijati šele v letu 1848—49. Ko se je naučni minister baron Somaruga odpovedal svoji službi, je državni podtajnik Feuchtersleben objavil načrt za preosnovitev vsega šolstva. Z ministerskim

---

ustanové šole za kmetijstvo, obrtnijstvo, živinozdravništvo in podkovstvo v slovenskem jeziku. („*Nov.*“ 1848, 58.)

Na točko 5. je še posebej opozarjal za narodno gospodarstvo na Kranjskem mnogozaslužni dr. Orel,[11]) rekši: »Šol in šolnikov po deželi nikdar ne pozabite.«

Dasi ta točka ni pesniške vsebine, ji je pesnik Žakelj [12]) vendar posvetil sonet, v katerem poje:

Možjé naj bi zvedeni se vbijali.
Vse svoje žive dnove pa stradali.
Kaj menite, da so na glavo pali?

Dokler z učnino se bo skopovalo,
In uk tlačanom le prepuševalo,
Bo kolkor plača, delo tud' veljalo.[13])

Najobširniši šolstva se tičoči spis 1857. l. v „*Novicah*“ je: »Prošnja farmanov do svojega fajmoštra«, v katerem pa je preveč omejena tvarina, ker govori večinoma o tem, kako se v mladini vzbuja ljubezen do bližnjega. — Iz 1848. l. poročamo zanimivost, da so na učiteljskem zboru v Celju izjavili duhovni in posvetni učitelji, da se bodo 1848. l. držali še dosedanjih šolskih knjig, da se ima pa v prihodnje učiti na popolnoma slovenski podlagi. Na Štajerskem se je izprožila misel, naj učitelji osnujó svoj časopis.[15]) Pritrdil je temu nasvetu tudi Praprotnik.[16])

„*Novice*“ 1850. l. ne poročajo mnogo o šolah, navajajo pa »Letopisne izglede« Janeza Levca, učitelja v Trstu.[17]) ponatisnivši iz „*Jadranskega Slavjana*“ spis o zboljšanju plač.

Tudi o predmetih v prostonarodni šoli se je začelo govoriti: Vitezlav Radonievič [18]) (Švegel) je predlagal, naj se bolj ozira na »rečnosti« (realije); iz tega predloga se vidi vpliv Komenskega načel; neimenovan pisatelj (v obširnem spisu: „Od prostonarodnih šol na Kranjskem“ [19]) zahteva za vsakdanje šole: 1. branje, 2. pisanje, 3. računanje, 4. slovenski jezik, 5. spisovanje, 6. naravoznanstvo, 7. zemljepis, 8. krščanski nauk: za nedeljske šole: 1. kmetijsko kemijo, 2. splošno fiziko, 3. vedenje z ljudmi. Ta šolnik razklada na drobno Šveglove zahteve. Tako temeljito spremenjen načrt se ne izvršuje lahko; to naglaša Praprotnik.[20])

Lepe zasluge za šolstvo na Primorskem si je stekel grof Stadion,[21]) tržaški namestnik, ki je dal v kratkih letih v štirih jezikih sestaviti šestdeset šolskih knjig; med temi je Štefan Kocjančič sestavil „*Abecednik*“, „*Povestnice*“ 1846. l., in priredil 1847. l. „*Vodnikovo kranjsko pismenost*“.

Vse te knjige so se tiskale v Trstu.

„*Novice*“ 1850. l., str. 127, priznavajo, da se je na Primorskem za prostonarodno šolstvo storilo mnogo več nego na Kranjskem.

„Šololjub“ iz Štajerskega („*Nov.*“ 1851) se je oglasil zahtevajoč v „*Novicah*“, naj se ozira tudi na Štajersko.

Ne samo, da je vlada na Kranjskem manj storila za šolstvo nego na Primorskem, je prebivalstvo samo bilo zanikarno. Na Kranjskem je bilo l. 1844.

odlokom 2. septembra 1848. l., št. 5692, se je izreklo načelo, da je v prostonarodni šoli materin jezik učencev hkrati tudi poučni jezik; ministerski odlok od 17. julija 1850. l., št. 5781, pa je pristavil, da se je po krajevnih in deželnih potrebah tudi ozirati na

devet nemških in 84 slovensko-nemških, l. 1847. 12 nemških, 23 slovenskih in 60 nemško-slovenskih osnovnih šol; l. 1848. je na Kranjskem od 57.026 za šolo godnih otrok v šolo hodilo samo 11.632. Na Štajerskem so Slovenci l. 1847. imeli 60 slovenskih, nekaj nemško - slovenskih in nemških šol. Največ materinščine se je slovenska mladina naučila v nedeljskih šolah, ki so se začele razvijati l. 1830.

Vsled poprej omenjene zanikarnosti od strani prebivalstva se je l. 1852. število učencev primeroma z l. 1851. celó skrčilo; zato so morale oblasti pokazati resno lice.[22]) Bržkone so radi tega „*Novice*“ l. 1853. iz „*Šolskega Prijatelja*“ navedle spis „Šola“, ki zvršuje takó - le: „Šole[23]) so človeštvu k neizrekljivi koristi, one so podlaga vsega človeškega blagostanja.“

Napori vlade in časnikarstva pa niso bili brezuspešni, kajti l. 1855. je hodilo 19.012 učencev v vsakdanje, 13.219 v nedeljske šole, dočim je l. 1850. bilo 11.292 vsakdanjih in 8778 nedeljskih učencev.[24])

Tudi risarska šola obrtnijske družbe v Ljubljani je lepo napredovala; družbin predsednik Fidelis Trpinc je javno pohvalil učitelja Joahima Oblaka in tesarskega nastavnika, ki je gmotno podpiral to šolo.

Dosedanje šole so se razširjale, nove so se postavljale v ljubljanskem okraju (2), v radovljiškem (6), v kamnogoriškem (1), v brdskem (3), v novodvorskem (2), v mokronoškem in trebanjskem (po 1), v novomeškem (4), tako da je bilo l. 1864. na Kranjskem 14 glavnih, 288 prostonarodnih šol, 55 šol za nujo, po dve za pripravnike in pripravnice; obrtnih šol je bilo sedem, rokodelske tri, nedeljskih 181, sadjarskih 20, svilorejne tri, čebelorejnih pet. Slovenskih šol je bilo 163, slovensko-nemških 50, nemških 17; število slovenskih šol se je povišalo za 35, število slovensko-nemških znižalo za 32.

Prostonarodne knjižnice so nasvetovali Praprotnik l. 1856., dr. L. Toman l. 1862., dr. J. Vošnjak l. 1864.

Narodom podeljena ustava je dovoljevala se gibati svobodnejše; Ivankovič[25]) je nasvetoval učiteljem, naj si omislijo časopis.

Po ustavi so smeli narodi izrekati svoje mnenje; „*Novice*“ so 1861. leta objavile „Naš program“ za vse slovenske stvari in so takoj nato priobčile „Šolski naš program za Slovence gledé ljudskih in srednjih šol“, v katerem se za prostonarodno šolo zahteva pouk na podlagi materinega jezika, na srednjih šolah pa se nemški poučni jezik pripušča za zemljepis, povestnico, naravoslovje, matematiko, modroslovje, grški in nemški jezik. (Kolika skromnost!)

Radi te skromnosti in omejenosti pa je zahteval „Rodoljub iz Črnomlja“, da se ima tudi na gospodarstvo in trgovino[26]) ozirati narodna šola.

Te skromne želje gledé prostonarodnih šol so se na jugu kmalu izpolnile. „*Šolskemu Tovarišu*“ se piše iz Jelšan, da se po ukazu deželnega poglavarstva tržaškega z dné 21. oktobra 1861, št. 17.448 3675, imajo: 1. z začetkom šolskega

drugi deželni jezik, in sicer po ministerskih odlokih od 25. oktobra l. 1851. in 19. decembra 1883. l., št. 11.266, ne pred tretjim šolskim letom, naslanjaje se na pouk v materinem jeziku; veronauk pa se ne sme v nobenem drugem jeziku poučevati, nego v materinem.

---

leta v vseh začetnih prostonarodnih šolah vsi nemški predmeti razlagati v materinem jeziku; 2. šolski katalogi, šolska spričevala se pišejo v materinem jeziku; 3. učenci naj se vadijo v petju.

Pesnica Lujiza Pesjakova se je obrnila v „Odprtem pismu slovenskim materam“, naj odgajajo svoje otročiče v presladkem materinem jeziku.[27])

Kakor pred dvanajstimi leti so se tudi zdaj potožile „*Novice*“, da je Primorsko prehitelo kranjsko deželo z ozirom na šolstvo.

Jako živahno se je l. 1866. v „*Novicah*“ pisalo o pouku nemščine v prostonarodnih šolah. Povod temu je dala okrožnica ljubljanskega knezoškofijskega konzistorija[28]) z dné 16. marcija l. 1866. Ta okrožnica govori najpoprej o daljnem lastnem izobraževanju učiteljev in o obširnišem nemškem poučevanju v prostonarodnih šolah. Odločno so se temu ustavljale „*Novice*“, str. 158, 168, in navajale nasprotne glase izkušenih šolnikov, n. pr. Simona Vovka, Grabrijana,[29]) Kosarja. („Od kod pri slovenskih kmetih želja po nemških šolah?“ „*Drobtinice*“.) V tem smislu se je oglasil J. Grabrijan sam.[30])

Leto 1868. je bilo leto slovenskih taborov, na katerih se je večinoma razpravljalo tudi šolsko vprašanje; posameznih točk ni moči tu navesti, omenimo samo veliki govor Tomanov[31]) v deželnem zboru kranjskem o zakonu gledé šolskega nadzorstva.

Vlada je 11. julija 1848. l. uvedla novi pravopis v šole „kakor hitro postane ta želja občna istinita nujnost“. Istega dné uvedla se je tudi slovenščina v šole; načrt osnove narodnih šol (2. septembra 1848. l.) zahteva, da se mora učiti izključljivo v materinščini.

Težko so se ti načrti zvrševali, ker je nedostajalo sposobnega osobja. Načrt javnega pouka je določil za vsako deželo posebno šolsko svetovalstvo; Ambrož se je pa potegoval za jedno šolsko svetovalstvo za vse Slovence; njemu so se pridružila slovenska društva, pa brez uspeha.

Največje zasluge za razvitek prostonarodnega šolstva vsaj na Štajerskem ima Slomšek, čegar delavnost pa sega deloma v poprejšnjo dòbo, kajti njegove pripovedne knjige: „*Kratkočasne pravljice*“, „*Sedem novih pripovedi*“, „*Življenja srečen pot*“, istotako drugi enaki mali spisi so natisnjeni v l. 1832—5. Ali najvažnejša knjiga: „*Blaže in Nežica*“, izdana 1842. l., naznanjena in priporočena je uže v prvem letniku „*Novic*“. — Šolske knjige za prostonarodne šole je začel izdajati 1853. l., za njimi pa n. pr. „*Abecedo*“ (Josip Rozman Konjiški je tudi izdal „*Abecednik*“), „*Malo berilo*“, in „*Veliko berilo*“. Podrobnosti tu ne moremo razvijati, samo to naj še omenimo, da je sam v poznejši dòbi obžaloval, da ministru Thunu ni istotako, kakor Miklošiču, nasvetoval samo slovenski pouk v prostonarodni šoli: Slomšek je bil za utrakvizem. Na Kranjskem je malim

Ko je šola dobila na takov način zakonito podlago, je bilo l. 1857. na slovenskem Štajerskem 5·87 % slovenskih, 26·23 % slov.-nemških šol; na Koroškem 8·41 % slovenskih, 16·81 % slovensko-nemških; na Kranjskem 52·59 % slovenskih, 39·22 % slovensko-nemških; na Primorskem 26·05 % slovenskih, 8·08 % slovensko-nemških in 13·79 % italijansko-slovenskih šol.

Te razmere so se popravljale tako, da je 1870. leta bilo na Štajerskem 35 slovenskih, 199 slovensko-nemških šol; na Koro-

---

oskrbel abecedo Luka Jeran. — Fran Domanjko, učitelj v Framu (Frauheim), je zložil pesmico, po kateri se učenci lahko nauče slovenskega pisanja. „*Nov.*“ 1847, 180.

Na Kranjskem je nadaljeval to delo Praprotnik, starešina slovenskih učiteljev na Kranjskem, spisavši „*Abecednik za slovenske šole*“ in „*Izglede za prvence*“ l. 1856. Za višjo stopinjo v pouku v prostonarodnih šolah je služila njegova „*Slovenska Slovnica*“; prva izdaja spada še v to dôbo. Tudi čitanke je preskrbel Praprotnik blizo v istih letih, ko sta Miklošič in Bleiweis srednjim šolam sestavila berila.

Tu se naj še omeni o Praprotniku, da je on prvi začel izdajati v slovenskem jeziku izvestja o uspehu z naslovom „*Periohe*“.

V spisovanju računskih knjig je storil početek nenavadno priljubljeni šolnik Simon Rudmaš, ki je l. 1852. v Celovcu izdal „*Kratko številoslovje*“ in razlagal v „*Slov. Bčeli*“ in „*Drobtinicah*“, kako je treba ravnati pri poučevanju računstva.

Tudi pesmarice in molitveniki so se spisali mladini.

Jako navdušen prijatelj šoli na Kranjskem je bil Janez Brence, ki je umrl župnik na Uncu l. 1870.; zasluži, da se tu pohvalno omenja.

Sèm spada tudi Praprotnikovo „*Spisje za slovensko mladino*“ iz l. 1852., ki uči, kako je treba pisati najnavadnejša pisma.

Za Slovence, ki so se hoteli učiti nemščine, je bil primeren Kekov „*Mali Besednjak slovenskega in nemškega jezika*“ v II. (1843) in III. izdaji (1854).

Prve početke knjižnice za mladino (Jugendbibliothek) je tudi storil Praprotnik, izdavši „*Darek pridni mladini*“.

Zemljepisno začetnico je izdal l. 1869. Močnik.

Slovenska učila za srednje šole so začeli spisavati v nastopni dôbi, namreč od l. 1870. počenši; v manjših spisih so pripravljali pot tem šolskim knjigam naši šolniki, n. pr. Janez Šolar v „*Slov. Prijatlu*“ l. 1855. in 1856. za prihodnje slovnice in slovarje, o spisovanju dobrih slovenskih knjig.

Posebno Janežičev „*Glasnik*“ je bil torišče, kjer se je razgovarjalo o tem, kako ustanoviti primerno terminologijo. Zraven Šolarja („Slovnična terminologija,“ „*Slov. Glasnik*“ 1864, 204) in L. Hrovata so se oglasili tudi naravoslovci, n. pr. Tušek, Erjavec in dr.

Dva slovenska pisatelja sta se trudila pospeševati učenje italijanskega jezika: Jožef Premrl je pripravil l. 1850. jako spretno sestavljeno „*Novo nabero Laških, Nemških in Slovenskih Pogovorov*“, ki so se potem še dvakrat natisnili, in Jožef Drobnič je izdal „*Slovensko-nemško-italijanski slovar*“ l. 1858. v Ljubljani.

škem 24 slovenskih, 70 slovensko-nemških; na Kranjskem 167 slovenskih, 60 slovensko-nemških; na Primorskem 169 slovenskih in 101 mešana šola.

Vseh ljudskih šol je bilo na Kranjskem koncem Bleiweisove dôbe (1870. l.) 259; nedeljskih ponavljalnih je bilo 187, 16 sadjarskih, 18 čebelorejskih in 25 sviloprejskih šol. Med temi je bilo 171 slovenskih, 56 slovensko-nemških, 32 čisto nemških. Učiteljev je bilo 291, učiteljic 46; za šolo godnih 42.849, šolo obiskujočih otrôk 38.248.

Učitelji so sami spoznali, da nove razmere zahtevajo od učiteljev več in da morajo učitelji sami pripomoči k večjemu razvitku narodnega šolstva, zato se je 1871. leta ustanovilo društvo »Narodna šola« v Ljubljani.

Za srednje šole je vlada dné 28. avgusta 1848. l. ukrenila, da se sprejme med predmete tudi slovnica in slovstvo materinščine in drugega deželnega jezika.[1] Za Gorico pa je bilo to določeno uže poprej, kajti *„Novice“* l. 1847., str. 184, prinašajo veselo novico, da je presvetli cesar dovolil učilišče za slovenski jezik v Gorici; v celovškem semenišču je učil spirituval Pikl[2]) po dve uri na teden brezplačno slovenščino.

Fr. Metelko je naznanil zboru ljubljanskih učiteljev, da hoče učiti slovenski jezik v dveh tečajih. Bleiweis pa je »v imenu novo vzbujene slovenščine« očitno prosil Metelka,[3]) naj se poprime novega pravopisa, češ, »od očitnega učenika pa pričakujemo, da se v sedanjih časih ne zoperstavlja občinskim vošilom.«

V Celju je učil profesor Konšek v latinskih šolah slovenski jezik in je imel mnogo učencev; na gimnaziji v Celovcu je navdušeno razlagal slovenski jezik mladi Anton Janežič, v Mariboru sta začela slovenski učiti Jurij Matijašič, učitelj veronauka na višji gimnaziji in pozneje dolgoletni mestni župnik v Mariboru, in Davorin Trstenjak,[4]) učitelj veronauka na nižji gimnaziji.

Na tržaški gimnaziji je v tem smislu oral ledino J. Macun,[5]) njegovo delo je nadaljeval dr. Rojic,[6]) ker je ministerstvo ustanovilo posebno stolico. Najnatančnejše podatke nam je podal A. Marušič[7]) o goriški gimnaziji. L. 1847. sta bila dva slovenska razreda za vse učence, l. 1850. se je uvedla slovenščina v I. gimnazijski razred po tri ure na teden; l. 1853. so bili trije obligatni razredi, po dve uri od tretjega gimnazijskega razreda naprej; v I. in II. razredu so bile tri ure; leta 1854. se je slovenščina radi

pomanjkanja učencev skrčila na dva oddelka po tri ure, l. 1855. se je učila v treh oddelkih po tri ure, l. 1856. se v I. tečaju ni poučevalo v slovenščini, ker ni bilo učitelja, v II. tečaju so bili trije oddelki po tri ure, l. 1857. trije oddelki po dve uri, istotako leta 1858.

Leta 1859. je storila slovenščina važen korak naprej, kajti po ukazu ministerstva za uk in bogočastje od 8. avgusta 1859. l. se je oklicalo to-le: »Presvitli cesar so dovolili, da v gimnazijskih šolah tistih dežel, kjer večina ljudstva ni nemškega jezika, nima več veljati cesarski ukaz od 9. decembra 1854 l., po katerem je v višjih razredih večjidel moral nemški jezik biti učni jezik, da ga govori in piše vsak, ki je gimnazijalne šole dovršil.«

Ta ukaz je bil za razvitek slovanskih jezikov silno važen; zato so se takoj v *„Novicah“* l. 1859. in 1860. slišali »Glasi o cesarskem ukazu, ki določuje učni jezik v različnih deželah našega cesarstva«[8]); pošiljali so te glase med Slovence J. Trdina, Matija Majar in dr. Muršec.

Razven Trdine na Reki sta se za ravnopravnost v šoli najbolj potegovala A. Marušič v Gorici in B. Raić v Mariboru; prvi je po spisih: »Narodnost in slovenščina v Gorici«,[9]) »Važen sklep goriškega deželnega zbora glede na slovenski jezik«,[10]) »Britkosti slovenščine«,[11]) podpiral slovenske težnje.

Božidar Raić je objavil v *„Novicah“* l. 1860. zanj osodepolni članek: »Slovenščina in srednje učilišče v Mariboru«, vsled katerega je moral zapustiti službo gimnazijskega učitelja. Jako poučen je njegov spis: »Dva statistična pregleda«, kjer se navajajo slovenski učitelji in dijaki na jugoslovanskih gimnazijah po narodnosti; govoril je pozneje na žalskem taboru o »narodni osnovi slovenskih šol«. Njegovi »Učilniški paberki« se obračajo zoper nekatere nedostatke novih šolskih zakonov, »Blagoslov novih učilniških zakonov« pa priznava dobre strani.

V prvem desetletju ustavnega življenja so se ustanovile tri srednje šole. Po najvišji določbi od 4. septembra 1861. l. je cesar Fran Josip I. dovolil. da se ustanovi v Kranju mala gimnazija; 16. oktobra l. 1861. sta se odprla dva razreda, meseca septembra

l. 1862. se je začel pouk v vseh razredih. L. 1870. se je gimnazija prelevila v realno gimnazijo; leta 1878. bi bila imela polagoma nehati; l. 1888. se je konečno določilo, da neha.

Na Štajerskem je deželni odbor l. 1868. ustanovil na Ptuju realno gimnazijo, ki se je l. 1879. spremenila v malo gimnazijo. Koroška je dobila v Beljaku l. 1869. realno gimnazijo, ki se je l. 1874. spremenila v veliko realno gimnazijo, l. 1878. v čisto veliko gimnazijo.

Ker je v Istri prebivalstvo hrvatsko in slovensko, omenim konečno tudi še pazinsko srednjo šolo. Ustanovila se je l. 1836. šestrazredna gimnazija, l. 1842. se skrčila na štiri razrede, ojačila se l. 1847. na šest, l. 1851. zopet skrčila se na štiri razrede in ponehala l. 1874.

Zraven gimnazij so postale potrebne tudi šole za praktične namene; l. 1851. sta mesto Celovec in koroška dežela skupno postavila poslopje za realko; Ljubljana je dobila spodnjo realko l. 1851., višjo l. 1865.; *„Novice“* so se l. 1861. začele živahno potegovati za celo realko; v Gorici se je ustanovila l. 1863., v Trstu l. 1870. Slovenski stariši pošiljajo sicer po ogromni večini svoje sinove v latinske šole, pa itak jih moramo tukaj omenjati, ker se povprek premalo ceni važnost teh šol; jako pozno je dobil Maribor realko (l. 1870.).

Pripravnico je Ljubljana dobila l. 1867.; razvila se je iz normalne šole, ustanovljene l. 1772. Leta 1849. se je ustanovila slovenska poljedelska šola.

Koncem šestdesetih in začetkom sedemdesetih let so se živahno ustanavljali razni šolski zavodi; v šestnajsti seji deželnega zbora kranjskega se je ukrenilo, da se napravijo take šole, v katerih se bodo učili posamezni razdelki kmetijstva, da se napravijo šole za sadjarstvo in vinarstvo, za svilo- in čebelorejo na Dolenjskem, nižja gozdarska šola na Gorenjskem. Deželni odbor je imel o tem pozvedeti in poročati. L. 1868. je dr. Bleiweis nasvetoval v imenu deželnega odbora, da se za zdaj opusté nameravane učilnice za Dolenjsko, da se pa po vzgledu Hinterbrühlske šole osnovi mala gozdarska šola s slovenskim učnim jezikom in da se uredi osem ustanov za revne učence na tej šoli. Ta predlog je bil vzprejet; *„Novice“* l. 1868., str. 316, razglašajo pogoje za vzprejem.

L. 1848. je izprožil misel o slovenski univerzi dr. Sporer, ravnatelj ranocelniške šole in liceja; meščanski odbor ljubljanski

in »Slovensko društvo« sta podpirala to idejo. Vlada je obljubila vseučilišče, za pravoslovna predavanja so se uže oglašali juristi; Mažgon in Lehmann sta predavala uže pomladi l. 1849. Ko je umrl prvi, je vlada ustavila predavanja. Drugi kandidatje za to stolico so bili: dr. Ahačič, dr. Haan, dr. Kerstein, dr. Hradecky, dr. Martinak, dr. Bučar. V Ljubljani ustavljena predavanja nadaljevali so na graškem vseučilišču dr. Kranjec, dr. Kopač, dr. Skedl.

Iz tega se razvidi, koliko domačih duševnih sil so imeli takrat Slovenci v tej stroki, dasi niso bili pripravljeni.

Leta 1848. je nastopila lepša dôba tudi za gledališčne igre, ker si je »Slovensko društvo« v Ljubljani postavilo nalogo, prirejati »Besede« in gledališčne predstave ter ustanoviti narodno gledališče v Ljubljani.

Popolnem nepripravljeni Slovenci tudi na tem polju niso bili, ker so objavili l. 1844. Schillerjevo »Devico Orleansko« v dokladi *„Novicam“*; pripravljali so pot tudi Malavašič, Valjavec in Cegnar (glej pobliže v dotičnih življenjepisih).

Ukrep »Slovenskega društva«, da se ustanovi v Ljubljani slovensko gledališče (*„Illyr. Blatt“* 1848, št. 100), je navdušil vso Ljubljano. Leta 1849. je filharmonično društvo na Rožniku razveseljevalo slovensko občinstvo s slovenskimi pesmami, in predlagalo se je, da se v Ljubljani uvede slovenski ples, kar se pa ni uresničilo.

»Slovensko društvo« je priredilo v vsem dvanajst »Besed« in predstav. Prva »Beseda«, dné 30. maja l. 1848., v gledališču v god cesarja Ferdinanda, je jako lepo uspela; Kamilo Mašek, učitelj na ljubljanski muzikalni šoli, in Fleišman sta skrbela za napeve; druga pa je bila dné 19. junija leta 1848. Tu se je deklamovalo, vrstili so se samospevi in čveterospevi, pa tudi zbori, ki so jih peli Krakovčani z nenavadnim uspehom. Prva gledališčna predstava je bila dné 8. julija 1848. l.; na korist šentviškim pogorelcem pri Zatičini se je igrala »Županova Micika«.*) Pred igro so se pele pesmi: »Ilirski kor«, »Kje so tiste rožice?« »Planinar«. Nastopili so zopet krakovski pevci, pa v manjšem številu. Ivan Babnik je priredil igro »Golfani starec«, ki se je uprizorila dné 6. septembra l. 1848. Na čast občnemu zboru »Slovenskega društva« prirejena predstava dné 22. novembra 1848. l.

*) „Županovo Miciko“ so igrali zopet dné 6. septembra 1848. l.

z igrama »Tat v mlinu« ali »Slovenec in Nemec«*) je zelo ugajala. Predstavljala se je v tem letu še 4. decembra »Zmešnjava nad zmešnjavo« v Babnikovem prevodu. Leta 1849. dné 15. februvarja: »Slave venec« (Karol Dežman je spisal prolog); dné 24. februvarja: »Veseli dan«; dné 10. septembra: »Dobro jutro« (prevedena iz češčine).

Zadnja predstava je bila dné 19. junija leta 1850. na čast deželnemu glavarju grofu Chorinskemu in v korist pogorelcem na Kranjskem. Med igralci je omeniti Ivana Mahkota, pozneje vladnega svètnika v Ljubljani, Höfferna, viteza Saalfeldskega, takrat avskultanta, pozneje vladnega svètnika v Ljubljani, gospo Schöpplovo, soprogo poznejšega dvornega svètnika, Leopoldino Krsnikovo, hčer profesorja Krsnika i. dr.

Toliko je storilo »Slovensko društvo« za razvitek slovenske dramatike. Ti lepi uspehi so napotili slovenske rodoljube, da so začeli misliti, kako bi se moglo ustanoviti stalno gledališče v Ljubljani, ki bi svoje igralce po letu pošiljalo na Štajersko, Koroško in Primorsko, naj bi tam uprizarjali gledališčne igre. Leopold Kordeš, bivši urednik časnika *„Laibacher Zeitung"*, je izprožil misel, naj se to podjetje zvrši na podlagi delnic. Do aprila l. 1850. je bilo podpisanih sto delnic in dné 1. marca se je sklical prvi občni zbor, kateremu je Kordeš razodel svoje misli. Izbral se je odbor sedmih móž z namenom, da vodi denarne in umetalne stvari. V ta odbor so bili voljeni: Holcer, trgovec in posestnik; dr. Struppi; Ambrož, posestnik; dr. Klun, dr. Bleiweis, Debevec, posestnik in trgovec; Balant Zupan, trg. pomočnik; za namestnike: Šreyer, trgovec; Eržen, zdravnik; Lavrič, c. kr. sodnik. Ta odbor se je razdelil na dva odseka: 1. odsek za denarno oskrbništvo (Holcer, Debevec, Šreyer in Eržen); 2. odsek za umetalna opravila (drugi odborniki).

Odborniki so tudi sestavili pravila novemu društvu; občni zbor je dné 26. maja l. 1850. vsprejel »Postave akcijnega društva za ustanovitev slovenskega gledališča v Ljubljani.« (*„Novice"* 1850, štev 23.) Odbor je razpisal nagrade za najboljše izvirne gledališčne igre, delnice pa se niso vplačevale in igralci se tudi niso oglašali. Odbor je kupil žaloigro »Mlinar

*) Igro je prevel iz češčine (Štepanek) na slovenski jezik prof. Kleeman, prišedši v Ljubljano za gimnazijskega ravnatelja. Učé se slovenščine je uvidel, da mu je treba dobro znati slovenski.

in njegova hči« pa Cegnarjev prevod Mosenthalove igre »Deborah«, vsako po 30 gld.

Podjetje je začelo hirati in je konečno zaspalo. Z uvedenjem ustave 1861. l. se je v Slovencih začelo novo duševno gibanje: ustanavljala so se raznovrstna društva, osobito čitalnice, ki so postajale ognjišča narodnemu gibanju; v njih so se vršile veselice in koncerti, prirejale pa tudi gledališčne igre. Med vsemi čitalnicami se je odlikovala ljubljanska, ustanovljena 1861. l., in je bila voditeljica svojim sestram drugod po Slovenskem.

Do 1867. l. je priredila triindvajset gledališčnih predstav; rodoljubi po Slovenskem so jo pohvalili, da je bila to najlepša misel, kar se jih je v tem času porodilo v Ljubljani, da je čitalnica ljubljanska iz gledališča pregnano slovensko dramatiko vzela pod svoje okrilje.

Največ je storil v ta namen Jakob Zabukovec, sedaj c. kr. računski višji svètnik in občinski odbornik v Ljubljani. Priredil je »Domači prepir« (Kotzebue: »Der häusliche Zwist«), »Gostilnica na pošti« (Goldoni), »Snubači« (»Ein Mann von 40 Jahren«), »Popotnika« (»Ein Zimmer zu zwei Betten«), »Advokata« (Schubert) in »Selski brivec«.

Zabukovec je sproti prelagal za vsako predstavo in tudi sam izborno igral. — Dr. Bleiweis je l. 1864. začel izdajati zbirko gledališčnih iger, ki se navedejo pozneje.

Dramaturge omenimo v tej dôbi posebej: B. Tomšiča, Mir. Vilharja, Seb. Zepiča, Mandelca in Drobniča.

Bernard Tomšič,

porojen v Dobrepoljah, nekaj časa v samostanu, potem pisar v črnomaljskem okraju, nazadnje učitelj v Mirni Peči in na Vinici, je pesnikoval v nemškem in slovenskem jeziku, se začel zanimati za gledališče ter priredil po nemških izvirnikih igri: »Lahkoverni« in »Ravni pot najboljši pot«.

Miroslav Vilhar,

o katerem nam bode podrobneje govoriti še v slovstveni zgodovini, je bil tudi osobito marljiv pisatelj in prirejevatelj gledališčnih iger v l. 1865—66., ko je izdal šaloigre »Detelja«, »Župan«, »Poštena deklica« in »Pomota«. Nekaj iger zapustil je v rokopisu.

Sebastijan Žepič (1829 — 1883) iz Križev pri Tržiču na Kranjskem, je bil profesor v Varaždinu, Zagrebu, Novem Mestu in nazadnje zopet v Zagrebu. Uže gimnazijalec in visokošolec je začel pisateljevati in je pomagal Janežiču, da je prišel na svitlo „Zgodovinski Katekizem“; dalje je priredil dve gledališčni igri (po Klicperi in Kotzebue-ju) in dve šolski knjigi za pouk latinskega jezika v nižjih razredih. Posebno zanimivi so njegovi sestavki o nekaterih slovenskih in hrvatskih gimnazijah v „*Novicah*“ l. 1867. Dopisoval je tudi v „*Slovenski Glasnik*“ ter pisal v hrvaščini poučne knjige ter učene slovniške sestavke.

Valentin Mandelc (1837 — 1872.)

iz Kranja, suplent na gimnaziji v Varaždinu, kjer sta mu bila tovariša Žepič in Valjavec; leta 1864. je prišel za profesorja v Karlovec.

Prvi pojav njegovega pisateljevanja je slovenski prevod češke pesni V. Furchove v »Spomeniku dunajske kmetijske razstave«; v njej opeva vzajemnost avstrijskih Slovanov. Z drugimi odličnimi njegovimi tovariši je A. Janežič pridobil za svoj „*Slov. Glasnik*“ in za „*Večernice*“ »Mohorjeve družbe« izvrstne sotrudnike.

Prevod iz francoščine »Deset tavžent lir« kaže, da se je začel pečati s francoskim jezikom, iz katerega je prevel mnogo gledališčnih iger za »Dramatično društvo«; najbolj sta se mu prikupila Scribe in Girardin. Najvažnejše njegovo delo je bil prevod prvega dela Goethejevega »Fausta«, katerega je »Dramatično društvo« dalo v opiljenje J. Cimpermanu, ki pa tega dela ni dovršil. Objavljali so se njegovi prevodi v „*Besedniku*“, „*Taliji*“ in v „*Letopisu Matice Slovenske*“.

Predstave drugod po Slovenskem.

Na Kranjskem je izven Ljubljane bilo tudi mestno gledališče v Idriji, namenjeno uradnikom in delavcem; igralo se je nemški trikrat na leto in sicer na predvečer sv. Ahacija, sv. Barbare in rojstnega dné Njega Veličanstva.

Od 1850. l. počenši se je igralo tudi slovenski; l. 1850. dvakrat »Tat v mlinu«, 1853. l. »Matiček se ženi«, l. 1855. in 1861. zopet »Tat v mlinu«, 1856. l. in 1857. »Županova Micika«, v 1862., 1863. in 1868. l. Drobničeve igre, 1865. l. »Župan«, 1866. l. »Pravda«, 1869. l. »Poštena deklica«.

Od 1869. do 1880. l. se ni igralo, ker je imel rudnik višjega svetovalca Nemca; l. 1880. pa je prišel v Idrijo višji svetnik, Čeh Novák, ki je bil prijatelj slovenskim predstavam. Tem pred-

stavam je bilo v korist tudi to, da je istega leta iz dunajske dramatične šole prišel tje Vinko Lapajne, ki se je močno trudil, da so se Idrijčani zopet mogli razveseljevati s slovenskimi predstavami. Osnoval je tudi »Dramatično društvo«, ki ima dvajset ustanovnikov (po 2 gld. na leto) in trideset podpornikov (po 1 gld. 20 kr. na leto), deželni odbor daje 100 gld.

V prejšnjih časih odlikovala se je tudi Vipava, kjer je bil pesnik Radoslav Silvester, takrat trgovski pomočnik in sedaj samostalen trgovec, duša vsemu delovanju na tem polju; on sam je zložil manjše in večje prizore. Za prirejanje gledališčnih iger v Novem Mestu si je pridobil največjih zaslug profesor Ivan Vrhovec, v Kamniku pa neumorni režisêr g. J. Stele.

Tudi na Štajerskem so odlični rodoljubi zgodaj začeli prirejati gledališčne predstave.

Leta 1845. je Davorin Trstenjak prišel v Ljutomer za kapelana in se je takoj sprijateljil z zdravnikom dr. Prelogom in dekanom Jaklinom. Blizo Ljutomera na praneškem gradu je živel dr. Gottweiss, bivši profesor na mariborski gimnaziji, v mladih letih nemški pesnik, pa vender vnet prijatelj slovenščini. Ta je za zimski čas ustanovil malo gledališče v Ljutomeru, Prelog je bil režisêr, Trstenjak dramaturg, Gottweiss pa intendant. Igralo se je nemški, zapela pa se je vmes kaka slovenska pesem, ki je navdušila vse zbrane rodoljube; tedaj isti način, kakor je začel delati v Ljubljani baron Zois.

Trstenjak je uže Ilir 1837. l. bil spisal dramo v treh činih: »Nevesta z otoka Cypros«, prvi čin slovenski, ostala dva hrvatski. Toda v Zagreb poslani rokopis je bil zasežen in uničen. Od Trstenjaka imamo melodramsko pesem »Vodnik« in komedijo »Kako si je Vrbovčan svojo svojeglavno ženko poboljšal?« (*„Letopis Matice Slovenske“*, 1867.)

Njegovo opero »Lado« ima dr. B. Ipavec v rokah. (Anton Trstenjak, *„Slov. gledališče“*, str. 79.)

V Mariboru je dr. Prelog, sprêten deklamator in izvrsten igralec komičnih ulog, mnogo pripomogel temu, da se je nekaj časa živahno igralo v tamošnji čitalnici, sam je priredil igri: »Črni Peter« pa »Zakonska sol«.

V Celju je vzbudil živahno zanimanje za gledališčne predstave Josip Drobnič (1812.—1861.) od sv. Heme blizu Sotle. Bil je kapelan na raznih mestih in je prišel začetkom šolskega

leta 1849.—50. na celjsko gimnazijo za suplenta, začel prelagati igre iz hrvaščine na slovenski jezik, zbiral okrog sebe dijake, ki jih je učil igrati, in vabil tudi Celjane v sodelovanje. Uredivši si primerno osobje, nastopil je ž njim v celjskem gledališču; sodelovali so celó sini nemških rodovin, osobito se je odlikoval Viktor Leitmeier. Leta 1851.—52. se je igralo: »Dobro jutro« (3. novembra 1851), »Goljufani starec« (14. decembra istega leta), »Tat v mlinu« (1. januvarja 1852) in »Županova Micika« (7. marcija 1852). Koncem petdesetih let je objavil po nemških izvrnikih nekaj iger v *„Vencu gledališčnih iger“*.

Iz Celja je šel v začasni pokoj v Trst, kjer se je začel pečati s slovarskim delom (gl. zadej v »Knjištvu«); nato je šel v Gradec in učil slovenski jezik na gimnaziji ter sodeloval v uredništvu deželnega zakonika.

III. Slovstveni pregled.

Narodno gospodarstvo.

Trezno misleči Bleiweis je izprevidel takoj vzprejemši uredništvo *„Novic“*, da je slovenskemu kmetu treba najpoprej pouka v njegovih vsakdanjih poslih; zato je tudi sam pisal o najbolj raznovrstnih stvareh kmetijstva, kakor se vidi iz njegovega življenjepisa. Pridobil pa si je tudi sodelavcev iz vseh slojev slovenskega naroda; to priča, da so se dobro razumele njegove težnje. Ljubljanski zvonar Samassa[1]) je pisal takoj v prvih številkah prvega letnika »Koga so družbe za obrtnost«; Vrtovec[2]) je opisal škodljive hrošče; Karol Lokar,[3]) trgovec v Kranju, priporoča zavarovalna društva; Jožef Demšer[4]) priporoča razdelitev pašnikov; Anton Kurz,[5]) vodja šol v Idriji, razlaga kmetijska opravila v grudnu; Ličen,[6]) stolni vikar v Gorici, priporoča, da se pomnožé gozdi; Ant. Komac,[7]) kurat, nove panje; Plemel,[8]) beneficijat v Lozicah, peč na dve cevi; Fr. Pirc, misijonar v Ameriki, ki je l. 1830. izdal *„Kranjskega Vrtnarja“*, je iz Amerike l. 1846. poslal v *„Novice“* »Nagovor na vse kmetiške gospodarje«, priporočujé sadjarstvo; primerne nauke »Slovenskim vinorodnikom« daje Ant. Koderman,[9]) učitelj v Braslovčah na Štajerskem, odlikovan s srebrno svetinjo; Janez Cerer,[10]) uradnik velike colnije v Trstu, govori o davkih, razlaga

zmoto o kavi.[11]) Naravno pa je, da so imele l. 1848. *„Novice“*, ker so rade poročale o javnih rečeh, premalo prostora za kmetijske stvari; to je bilo tudi še 1849. l.; pogostoma so *„Novice“* 1850. l. iz *„Jadranskega Slavjana“* vzprejemale spise o kmetijskih stvaréh. Josip Koller[12]) iz Gorice priporoča, da se bolje porablja zemlja na hribih in gorah; Stojan[13]) uči, kako je pridelovati lepo zelje; A. Fleišman[14]) razlaga, kako se na pustih krajih zasajajo drevesa; nadgozdar Megušer[15]) vpraša, jeli kmetovalci ne mogó brez hoje izhajati za nasteljo; J. Šuc,[16]) sedaj dekan v Št. Martinu pri Slovenjemgradcu, poroča o kmetijski razstavi v Šoštajnu; Rautnar[17]) je napravil načrt za gojitev sadjarstva po različnih gorenjskih krajih.

Jako važna pa je za narodno gospodarstvo, vsaj na Kranjskem, »Spomenica kupčijske in obrtne zbornice kranjske«, predložena ministru kupčije, obrtnije in javnih stavb, podpisana od predsednika Lukmana, in izdelana od dr. Kluna; nadrobno popisuje narodnogospodarsko stanje ter povdarja pomanjkljivosti in prosi pomoči. Primerno je povdarjal visoki namen poljedelstva M. Vernè, Blaž Fišer je podal zlata pravila za kmetovalce z geslom: »Naprej! je sedaj tudi glas kmetovalca«; važnost kmetijstva je poudarjal tudi slavnoznani naravoslovec in pesnik *„Slov. Bčele“* J. Štefan[18]); Rubesa,[19]) župnik v Vremu, je objavil svoje izkušnje z izpiranjem bolnega grozdja; pesnik Josip Hašnik[20]) objavlja v Trbovljah na Štajerskem svoje izkušnje z debelim korenjem. Posebno marljivo je 1854. l. pisal v *„Novice“* J. Šubic, n. pr. o dobrih lastnostih kopriv,[21]) o preji in platnu iz kopriv,[22]) o gozdnem drevju,[23]) o koristi brinja[24]); A. Likar[25]) priporoča sredstvo proti gnilobi mesá.

Priprosti kmetje so poročali o svojih izkušnjah, n. pr. Jalen[26]) na Hujah blizu Kranja o turšici, istotako Lavrič[27]) v Moravčah. Zalokar[28]) je vprašal, so li naši dedje gospodarili bolje? Odgovor: Ne. Dr. J. Žan[29]) je po nauku narodnega gospodarstva v pravoslovnem oddelku na dunajskem vseučilišču označil nalogo narodnega gospodarstva tako-le: »Spoznanje, spodbadanje in množenje pridelovalnih in izdelovalnih močij: torej tudi vedno pomnoženje človeške omike.« Koncem 1856. leta priporoča J. Subic[30]) kmetom, naj prebirajo knjige in gospodarske časopise, če hoté gospodariti dobro in varno in odvrniti s tem, da ne bodo bolj omikani narodi v gospodarskem oziru nadkrilili Slovencev. Začetkom 1857. l. se je s pomočjo vlade in kmetijske družbe osnovala v Idriji

sadjarska šola. Jožef Duller,[31]) posestnik na Skrjančevem, priporoča drenuljo; Robič[32]) označuje napačno cepljenje dreves; dr. Haubner[33]) razlaga, kako je pitati teleta; Cizej[34]) nasvetuje, naj se ne zatirajo ptiči; J. Sajovic[35]) govori o pijači iz brinja; Lovro Pintar[36]) poroča o sadjarstvu, kakor ga učé v preddvorski šoli; o važnem vprašanju radi stanovanj na kmetih je poročal Tušek,[37]) zahtevaje, da se morajo tudi na kmetih ravnati po naravoznanskih zakonih.

L. 1857. so povesti, zgodovinski in jezikovni spisi potisnili nekoliko na stran narodno gospodarstvo, tako tudi 1858. l., kajti po nekaterih prevodih iz nemških gospodarskih listov izpregovori šele v 18. številki »Stari kovač iz Šiške« (Ferd. Schmidt[38]) »Še dve besedi našim gospodarjem«, naj se kaj plačuje tistim, ki vničujejo kebre; Urban Gollmajer,[39]) župnik v Roču, je nasvetoval, naj se razdeli Kras, da se ložje pogozdi; Janez Cigler[40]) popisuje kmetijstvo po ribniškem okraju; Jakopič[41]) poroča o vinograjskih izkušnjah na Štajerskem; J. Jonke[42]) iz Čermošnic nasvetuje shranjevati méd v lončenih in dobro pocinjenih posodah; Andr. Likar[43]) uči, kako je narediti solnčno uro na zid; Janko Vijanski[44]) pa, kako se dela les trpežen.

Tudi zgodovinar Hicinger[45]) se je pečal s kmetskim vprašanjem in predlagal, naj bi se povzdignilo po živinoreji kmetovanje na Notranjskem.

Leta 1861., ko se je uvela ustavna vlada v Avstriji, so „*Novice*“ morale začasno dajati več prostora javnim stvarem. Dr. Razlag[46]) priporoča, naj nabirajo premožni Slovenci denarja v ta namen, da se nakupi mnogo iztisov Zalokarjeve knjige „*Umno gospodarstvo in kmetovanje*“ in razdeli po Štajerskem; dr. Lovro Toman[47]) nagovarja Slovence, naj na kmetih ustanavljajo knjižnice.

O čebelarstvu so se oglasili 1862. l. nekateri kmetje, n. pr. Jurij Jereb[48]) iz Vodic na Gorenjskem, gledé reje tujih čebel, Janez Zavrl[49]) v Višnji gori priporoča prestavljanje panjev.

L. 1863. se je oglasila prva slovenska narodna gospodarica Minca[50]) z Bršeca v Istri, priporočujoč Gorenjkam sviloprejo; „*Novice*“ so sicer omenile nekoliko poredno, da to za Gorenjce ni nič novega, da pa vendarle domoljubno pisateljico rade vsprejmó med svoje sodelavce.

Novi sodelavec je Srečan Pirc[51]) iz Jelšan, ki priporoča šolske kmetijske vrte.

Umetno ribjo rejo je na Kranjskem prvi uvedel dr. Ahačič[52]) ml.

Dr. Lavrič,[53]) predsednik Ajdovske čitalnice, je na shodu dné 17. julija 1864. l. gledé vinogradarstva predlagal napredno in skupno delovanje.

Nova moč v narodno-gospodarski stroki 1865. l. je A. Žgur,[54]) ki se je zanimal zlasti za vipavske in notranjske pokrajine; svaril je pred pokončavanjem gozdov; njemu je pritrdil Jakob Janežič.[55])

Najobširniši in najtemeljitejši spis je Fr. Jančarja »Mladi Vincar«.[56]) Ta obširni spis je izdal potem v posebni knjigi, ki se je hitro razprodala.

V Slov. Goricah na Štajerskem živeči Dominik Čolnik[57]) je predlagal terminologijo za plemenitev vinskih trt. Naš Ahasver I. dr. P. Turner,[58]) ki je prehodil mnogo svetá, povsod se učeč, da bi koristil domovini, je v »Popotnikovih opazkah po Angleškem« pozorno opažal kmetovanje, primerjal ga z našim in dajal kmetom lepih naukov. Dr. Janez Mencinger,[59]) duhoviti naš pripovednik, zahteva v lepem spisu »Kmet in narodnost«, naj se tudi v kmetskem stanu goji ponos. *„Novice“* razglašajo nazore poljedelskega ministerstva o uvedenju nadaljevalnega pouka v kmetijstvu, a zrno nazorov je: »Plačajte si sami pouk«.

Vsak narodni gospodar vé, koliko je Čehom za narodno bogastvo koristila sladkorna pesa. Zeló sta torej tudi Slovencem ustregla sinova Avgusta Tschinkla,[60]) ki sta v svojem obširnem pouku o tem predmetu povdarjala, da kmetijstvo ne pride do najvišje stopinje, ako ni združeno z obrtnijo; isto je trdil dr. Lavrič[61]) na shodu v Ajdovski čitalnici dné 1. junija 1866. l.

Drug obširen in poučen spis v tem letniku *„Novic“* je Ivana Tomšiča[62]) poročilo: »Šest tednov na Dunaji ali gospodarsko - kmetijska šola.«

Splošnega pomena je dr. J. Mencingerja spis »Kmet in narodnost«,[63]) ki povdarja, kako ponosen naj bi bil kmet; kmetski stan se naj ohrani v sedanji celoti (800.000 kmetov šteje slovenska zemlja), naj bodo pošteni v mislih in dejanjih, trdni v značaju in premoženju, da napredujejo v narodnem izobraževanju, potem pride — enakopravnost in čast.

Začeli so izhajati časniki za gospodarstvo; Andr. Marušič je 1863. l. začel izdajati *„Umnega Gospodarja“*. (Gl. pobliže Marušič.)

Dalje se v podrobnosti tukaj ne moremo spuščati, samo toliko navedemo, da so zraven Vrtovca in Robide bili najmarljivejši pisatelji v tej stroki: misijonar Fran Pirc v Ameriki; Jurij Pajk, tesarski mojster v Ljubljani; Peter Aleš, stolni dekan v Trstu; Peter Musy, učitelj v Šoštanju na Štajerskem; Peter Leskovec, uradnik kmetijske družbe v Ljubljani; beležnik dr. Jožef Orel, nekaj časa podžupan ljubljanski; župnik Jernej Arko (v *„Novicah“* včasih podpisan Okra); Josip Godina-Verdeljski, urednik nekaterih časnikov v Trstu, ki se pa

niso mogli dalj časa vzdržavati; Mihael Ambrož, državni poslanec in župan ljubljanski; župnika Josip Bevk (Križnogorski) in Lovro Pintar, le-ta zlasti bivši sadjar.

Med mlajšimi je dr. Ivan Gršak, beležnik v Ormožu. S prvimi spisi o kmetijstvu nastopajo Fr. Povše, R. Dolenec in Scholmayer.

Pesništvo in pripovedništvo.

Lepa jutranja zarija nove svobode je vzbudila pesniško žilo v marsikaterem rodoljubnem slovenskem srcu, ki inače ni služilo muzam; zato nahajamo mnogo posameznih pesmic, zloženih po možéh, ki sicer niso znani ko pesniki, n. pr.: Huber je zložil »Otok bleški«; Strel »Popotnik pridem črez goró«; Uršič »Popotvanje, bratje« id.; Pirnat je spretno prevêl iz češčine »Kje dom je moj?« Tak drobiž se je posrečil tudi Valentinu Orožnu, ki je tuje pesni za slovensko uho in srcé znal prikrojiti tako spretno, da jim je težko poznati tuji izvor, posebno če so jim zloženi tudi primerni napevi, n. pr. »Kje so moje rožice?« »Mrzli veter tebe žêne« id.

Tudi marsikateri sedanjih dostojanstvenikov in učenjakov je v mladeniški dôbi zakrožil kako slovensko pesmico; Jos. Radonievič Švegel, zdaj baron in grajščak v Grimšicah na Gorenjskem) je v *„Slov. Bčeli“* na svitlo dajal pesmice, opevajoče naravo. Jeden največjih fizikov novejše dôbe dr. Jos. Štefan, bivši vseučiliščni profesor na Dunaju, po rodu koroški Slovenec (1852. leta dovršil gimnazijo v Celovcu), je iz slovanskih jezikov na slovenski jezik prevajal mične pesni, n. pr. »Nevesta ukazuje očetu«, »Kdo bi venec nosil?« (obe ruski)[1]) ali pa tudi nemško narodno, n. pr. »Grof in mlinarjeva hči«[2]) pa tudi kako izvirno, n. pr. »Prepozno«.

Celi dan lepo cvetéla
Mlada mi je rožica;
Ko pa solnčice zaide,
Nagne glavo revica.[3])

Pisal je Štefan v *„Slov. Bčeli“* III. po praških novinah v lepem jeziku »Obraze iz Serbije«, pošiljal v *„Slov. Glasnik“* dopise z Dunaja, poudarjaje, da se naj pišejo spomini o Prešernu in o drugih pesnikih. Pa uže sestavek »Števílna znamenja in sestave«[4]) je kazal, kam méri smoter njegovega življenja. Tudi v *„Vedežu“* se nahajajo njegove pesni.

»Josipina Turnogradska« je zložila sicer samo jedno pesen »Zmiraj krasna je narava«, pa je navdušila Milico Z., da je v Razlagovo *„Zoro“*, v *„Bčelo“* pošiljala plode svoje muze, dalje pa o njej ni sledu, dasi je obljubila rečenemu listu, »da hoče v bodoče pošiljati kake stvarice«. Omenimo tudi še te-le pesnice, ki pa niso trajno delovale na polju slovenskega slovstva: Fani Hausmanova, hči lastnika novoceljske grajščine (umrla 1853. l.), pisala je v *„Celjskih Novinah“* 1848. in v *„Sloveniji“* 1849. l.; Alojzija Oblakova in L. G....kova na Ptuju;[5]) N. Vičičeva;[6]) tretja kitica iz njene pesmice »Ljuba Spomlad« slove:

Male pesmice donele,
Serca bodo nam ogrele,
Saj v pomladi so ognjene
Želje vse zdaj ohlajene;
Prerojena bo narava,
Péla se bo božja slava.

Klara R.[7]), »Molčečemu pesniku«:

Kaj nek' delaš, sin slovenski,
Da ni sluha tebi več?
Al počiva duh pesmenski,
Da nam ne prepevaš več?

Malica G. v *„Slov. Glasniku“* 1863: »Kaj me veseli?«

Najbolj vendar se radujem,
Če domače peti znam;
Krepke glase naših čujem,
Lahko srčice imam.

Prosto rada bi zapela
Milo glasne pesmice,
Bratom, sestram da bi vnela
Srce, če je mlačno še.

Omenijo naj se še:

Majarčičeva[8]) »Miroslavu odgovor«; Ivanka K.[9]) »Svoji domovini«, »Pozdrav«; Ljubnikova z Gorenjskega[10]) »Odprto pismice visokočislani L. Pesjakovi.«*)

---

*) Gerti Gomilšakovi, ki je objavila več pesmic, je slavni hrvatski pesnik Trnski posvetil to-le slavilko:

Nevidje te moje oko,
Al sam srećnim ćuo uhom,
Da mi liećeš na visoko,
Cerka slave, srcem, duhom!

Ima, ima krasnih dušah,
Razbistrenih ženskih glavah:
Molitvu jim Višnji sluša,
S njih se srce razigrava.

Vjernih ćerkah ima, ima
U nj' da sestre pogledaju,
Ima milih posestrimah,
Da se braća u nj' uzdaju.

Ima, ima naše krvi,
I junačke i poštene,
Kojoj rod je svadje prvi,
Koja stranput ne pokrene.

Ima, ima još srdacah,
Što se niesu potudjila,
Kojim pjesme praotacah,
Pjesma naša još je mila.

Tako, Gerto, pjesma moja
U zabiti Tebe nadje,
U milini Tvog pokoja
Zazujit će žica sladje!

U Gradcu na 21. Rujna 1854. *Ivan Trnski.*

Tudi narodni pesniki so se oglašali; n. pr. Jurij Vodovnik[11]) je bil cerkovnik, tkalec in berač ter se živíl s pesnikovanjem za koline in ženitvanjske gostije; on spada deloma še v poprejšnjo dôbo, ker je bil 1797. l. porojen v Skomerski fari na Spodnjem Štajerskem. Grabič Miha,[12]) mlinar pri Celju, je zložil pesen ob otvorjenju celjske čitalnice, peval »Od pridnega in zanikernega kmeta«, ko je njegov prijatelj Fran Bizjak dobil srebrno svetinjo za sadjerejstvo.

Pripoveduje se,[13]) da je v Središču zložil neki kmet mnogo pesnij; v Bukovcih pri sv. Margeti blizu Ptuja je živel priprosti pesnik Forštnerič, pri Ljutomeru Farkaš. Med narodne pesnike smemo šteti tudi Frankolskega, dasi je zložil epsko pesen »Veronika Deseniška«; hodil je nekaj let v latinske šole v Celju. Niti srednjih niti višjih šol ni videl Radoslav Silvester, pa je zložil celó več sonetnih vencev. O njem pobliže med pobožnimi liriki.

Večina naših preporodnikov je bila nadahnena pesniškim duhom, tako Hicinger, Ravnikar-Poženčan, Trstenjak, M. Majar; Slomšek je bil tudi skladatelj. Bleiweisu in Einspielerju muza ni bila prijazna.

Čudovito je, kako sta na svoje rojake delovala Prešern in Koseski. Dasi nam je le Prešern ustvaril pesniški jezik in skorej v vseh strokah pesništva ustvaril klasične umotvore, ga vendar večina Slovencev ni razumela, nego udala se je Koseskega vznesenemu domoljubju ter visokozvenečemu in bombastično tekočemu jeziku. Za Prešernom jih je pot ubralo vrlo malo; najodličnejša sta Rodoljub Ledinski, katerega Marn primerno imenuje »Prešerna v duhovni obleki«, ter Fr. Svetličič, čegar natančnejši življenjepis še pričakujemo.

Mnogo pesnikov je šlo za Koseskim, pred vsemi Toman, kateremu se ne čudimo, ker je njegovo znanje slovenskega jezika bilo plitvo. Precèj dolgo vrsto let se še Valjavec ni mogel iznebiti koseskizmov, kar se posebno vidi v njegovi lepi pripovedni pesni »Zora in Solnca«. Sam rad priznava vtis Koseskega pesnij Fr. Cegnar, vender je Cegnarja bolj mikala navdušena vsebina nego oblika, ker si je Cegnar svoj lepi besedni zaklad, ki ga je iz rojstnega kraja prinesel v šolo, ogladil po marljivem učenju v srednji šoli in neprestanem čitanju srbskih pesnij.

Med prve sotrudnike Bleiweisove na pesniškem polju se šteje tudi L. Jeran; ker pa je on vse svoje moči posvetil nabožni

odgoji slovenskega naroda, se ta stran njegovega delovanja ni močno razvila; tudi njegovi sodelavci pri *„Danici“*, kolikor so pesnikovali, na razvitek pesništva niso vplivali.

Pohvalno se morajo omeniti »Hebrejske melodije«, ki jih je spretno po Byronu udomačil Jeriša; sicer mu jezik ni popolnem uglajen, pa nasproti Koseskemu je lepo napredoval.

V pobožni liriki se je trudil Janez Bilc s prevodi himnov, ki so se natisnili najpoprej v *„Danici“*, potem pa ponatisnili posebej, pa tu in tam oblika zaostaja za zahtevami časa; priznan pesnik na tem polju je jedino le Ivan Vesel, ki se je po svojih lepih prevodih ruskih pesnikov usposobil za to. O njem v nastopnem zvezku.

Kar se tiče pripovednega slovstva, je prvi »romancier« slovenski, Janez Cigler, molčal prve čase našega preporoda; po svojih povestih »Sreča v nesreči« in »Življenje sv. Heme« sega še v Prešernovo dôbo. Ugodna ocena Levstikova ga je zopet obudila za slovstvo. Tudi Dragotin Šamperl spada po svoji knjigi *„Navuk v peldah“* v poprejšnjo dôbo, ali radi nekojih pesnij v *„Sloveniji“* in v *„Vedežu“* ga smemo deloma šteti tudi v Bleiweisovo dôbo. Najplodovitejši pripovednik za priprosto ljudstvo je Fr. Malavašič — Prostoslav Milko —. Prevajal je Krištofa Šmida; s temi knjigami je na Kranjskem vzbudil zanimanje za čitanje v priprostem narodu, kakor Krempelj na Štajerskem. S samostalnimi pripovedniki je bila *„Slov. Bčela“* slabo preskrbljena; kratke povestice so bile večinoma prevodi iz češčine in poljščine; v drugi polovici II. tečaja sploh ni nobene izvirne povesti, v III. tečaju so izvirne »Vladimir in Kosara« (Svetec): Samuel, bolgarski car, šel je nad Srbe, doma zapustivši hčerko jedinico Kosaro. Vladimir, vjeti vojvoda nasprotnikov, se je prikupil Kosari, ki je srečno rešila ljubljenca in potem srečno živela ž njim v Belemgradu.

Dve drugi povestici »Žrtvovanje na Savi« (B. Janežič) in »Cerkev sv. Magdalene na Lurnskem polju« (L. P.) nas vodita v staro slovensko zgodovino: premagani so paganski Slovenci; Privina in Ljudmila sta srečna zakonska dvojica. — Paganski Slovenec je v naglici zabodel svojo hčerko, ki je ljubila mladega kristjanskega junaka; mučenici so postavili lepo cerkev na Lurnskem polju. — Več malih izvirnih povestij je spisala Josipina Turnogradska.

V drugi polovici leta 1852. nahajamo v *„Novicah“* prve sledove pripovednega slovstva, n. pr. »Bistroumni sodnik«, »Dva

kmeta pri zdravniku«, »Ponižnost povikšana, prevzetnost ponižana« (ruski car Aleksij je izbiraje zaročnico odklonil ponosno kneginjo Barbarikinjo in volil ponižno Nariškinjo). Take povesti so se nadaljevale tudi leta 1854., n. pr. »Eden lot jezika« (po bosenskem izvirniku).

Pripovesti, v kolikor niso bile izvirne, so se naslanjale večinoma na jugoslovanske in ruske izvirnike. Na tem polju je I. Levičnik *„Novice“* zalagal od l. 1856. do 1871. in navadno prevajal iz *„Nevena“* (glej njegov življenjepis v predelu »Šolniki«). Omeniti se mora njegova izvirna povest »Zajtik«, obraz iz vojaškega življenja za časa Napoleona. Pa tudi arabske pripovesti so ugajale, n. pr. »Ahmet Methemir in njegov sin Abdala«, ki jo je po ilirskem poslovenil Kobè. Kratke povesti so pisali tudi: Dernjač, Verdeljski, Križaj, Pavalec, I. Šubic.

D. Trstenjak je načrtal v *„Novicah“* pot novelam; nekako v odmor v svojem znanstvenem delovanju je pisal povesti od 1854. l. nadalje; tako nam je slikovito narisal v noveli »Slikar« mične strani iz življenja slikarja Ticiana; povestici: »Spoznanje« in »Slutnja« nam pripovedujeta o Vrazu in o malomestnih razmerah v Vrbovcu. Posebno se odlikujeta »Slovenski Leander«, novela po narodni kranjski pripovedki, in »Kelmorajn«, obraz iz njegovega dijaškega življenja. — Josipu Levičniku se pridružuje Kos Cestnikov, ki je povest »Boljarka« priredil za *„Nov.“* 1858 l., Janko Vijanski pa svojo povest »Čudna lipa«, prevedeno iz češčine, za isti letnik *„Novic“*. J. Marn pripoveduje, da je Vernetov prevod Chateaubriandove »Atale« ostal v rokopisu; to ni istina, nahaja se v *„Novicah“* 1859. l.; prevod je inače točen, samo besedni red je še preveč po nemškem zlogu. Od 1858. l. so imele *„Novice“* le malo boljših povestij.

Jezikoslovje.

Prvo jezikoslovno vprašanje, katerega so se dotaknile *„Novice“*, je, da Kobetu dajejo obširen odgovor, zakaj so se izpremenile nekatere belokranjske oblike v njegovem spisu, ker odločno nasprotujejo mešanici iz slovenščine in hrvaščine. Ko so *„Novice“* l. 1851. slovó jemale od svojih čitateljev, se je večji del njihovega slovesa bavil s trditvijo, da odločno nasprotujejo mešanici, kakor jo je pisala Razlagova *„Zora“*.

V jezikoslovni stroki je *„Novice“* podpiral Jurij Caf.[2]) ki, pridružujé se Kremplju, pošilja »Vesel pozdravec vsem Slovencom«;

oplakuje smrt Kopitarja, Jarnika, Hladnika, pozdravlja Viriti-ja, Kastelca, naznanja Miklošičeva in Slomškova[3]) objavljena in svoja lastna dela, ki jih spisuje, in želi slovenske slovnice po vseh narečjih.

Humoristična je »Prošnja meseca Listopada[4]) na tiste Slovence, ki ga imenujejo Listognoj«; razgovora o imenu mesecev so se udeležili Jernej Peternel,[5]) Lenček[6]) in D.[7]) Začelo se je etimologizovanje: Praberski je razlagal besede »župan«, »županija«.[8]) Dasi so se v letih 1848.—50. radi potrebe v naglici spisavale slovnice, se je od druge strani vender tudi zahtevala točnost in resnoba; to se razvidi iz obširnega in temeljitega pretresa Murščeve slovnice.[9])

Radi jednotne pisave rodilnikove končnice »ega« se je oglasil pesnik Oliban.[10]) *„Novice"* same so opetoma izražale želje po jednotnosti, dasi niso bile prijazne »slovniški sodniji«, ki se je bila predlagala od neke strani.

Zalokar[11]) je objavil »Rodovnik slovenski« in prosil, da se mu naznanijo iz vseh slovenskih pokrajin lepe pristne besede te vrste.

„Novice" imajo to zaslugo, da se je v njih začel važen razgovor o dovršnih in nedovršnih glagolih;[12]) tega razgovora so se udeležili Metelko, Cigale, Šolar in Navratil.

Navadno se pripisuje Levstiku zasluga, da je on prvi opozoril na napačni besedni red v slovenščini; opomniti pa je, da je Cigale[13]) v sestavku »Drobtinice iz slovenske slovnice« po hrvatskih in čeških vzgledih pokazal na pravilni besedni red v našem jeziku.

Ker se je marsikatero istersko mesto v *„Novicah"* navajalo bolj po italijanski nego slovenski obliki, navel je J. Volčič več domačih imen, izven Istre manj znanih n. pr. Labingrad — Albona, Žmingrad. — Gemino i. d.

Po oceni Murščeve slovnice ni bilo nobene tako obširne kritike, kakor je »Pretres slovenskih beril za 3., 4., 5. in 6. razred srednjih šol«; pisatelj Bož. Raič pravi, da nam je po razvitku našega jezika paziti na to, da se vanj ne ukradejo tako »gnusne in nesnažne pošasti« kakor v Hrvatih.

Kakor se vidi iz tega kratkega pregleda, je bil v začetku slovenskega preporoda skorej vsak marljivejši pisatelj tudi kolikor toliko jezikoslovec, n. pr. Hicinger, Trstenjak, Ravnikar, Huršec, Majar, Kobè, Navratil i. d. Slovnice, ki so jih v naglici spisali v 1848.—49. letih Muršec, Potočnik, Malavašič, niso mogle vplivati

na razvoj slovenskega jezika. Miklošičeva jezikoslovna dela pa in ozir na narodno blago je omogočil Janežiču 1854. l. tako spretno spisano slovnico, da je še do zdaj ni prekosila nobena druga. Njena vrednost je v tem, da svoje zglede jemlje ponajveč iz priproste narodove govorice, iz pregovorov in najboljših pisateljev. Levstikova, v nemškem jeziku pisana slovnica se ozira na narečja in na zgodovinski razvitek oblik in znači v tem smislu velik napredek.

Ker se ni dala izvršiti ilirska ideja, sta Majar in Raič izdala slovnici ruskega jezika, da bi pospeševala vsaj znanje najbolj razširjenega slovanskega narečja.

Slovensko slovstvo.

„Novice" so rade kaj povedale iz zgodovine slovenskega slovstva in zanimljivo je, da njihove prve beležke v tej stroki gredó Vodnikovim *„Ljubljanskim Novicam"* [1]); J. Kobè zasleduje Cirilov obred na Kranjskem.[2])

Poženčanu, ki je govoril o pratikah sploh, so pristavile *„Novice"*, da je po zgodovini pratik prva slovenska pratika prišla na svetlo 1726. leta v Augsburgu.

„Slovenske misli" [3]) (Matija Majarja) silijo rabiti 1. vselej gajico, 2. vsem Slovencem in morda tudi ostalim Slovanom, pa ne samo v kakem kotu znane besede, 3. ne kovati novih besed, 4. skrbeti za lep zlog, 5. čitati knjige raznih slovanskih plemen, 6. prevajati narodne pesni srbske, 7. pisati o narodnem izobraževanju.

Malavašič[4]) ocenjuje Koseskega in Prešerna.

Kakor v drugih strokah, so *„Novice"* tudi tù storile leta 1852. lep korak naprej s tem, da je Fr. Cegnar novejše slovenske in slovanske knjige naznanjal in ocenjal v posebnem oddelku z naslovom »Slovanski popotnik« do 1858. leta. Omejil pa se ni samo na slovstvo, nego omenil je vse, kar spada v kulturni napredek Slovencev in Slovanov.

Sèm moramo šteti tudi oddelek v *„Novicah"* leta 1852.: »Življenje slavnih Slovanov«; »čas je — pravijo *„Novice"* stran 138 — tudi Slovencem po malem od slavnih mož, od teh dragih in bliščečih kamnov slovanskega rodu pripovedovati« in dr. Opisani so izmed Slovencev Vega, Kopitar, Kranjec in Valvazor.

J. Šubic[5]) je na svoje vprašanje »Kakošnih bukev je Slovencem zdaj potreba?« odgovoril, da bukev za proste narodne šole (slovnic je prê uže preveč) naravoslovskih, zemljepisnih in zgodovinskih knjig za srednje šole, pa tudi grško-slovenskega in latinsko-slovenskega slovarja in sv. pisma.

Jednako vprašanje, pa omejeno na kmetiške potrebe, je stavil J. Kobè[6]) in rekel sam, da imamo mi Slovenci več molitvenikov nego Francozi, za kmeta potrebnih knjig pa ne.

K. Žavčanin[7]) je izrekel željo po leposlovnem časniku v obliki českega *„Lumira"*, nadejaje se, da njegove želje ne bodo glas vpijočega v puščavi. Janko Vijanski[8]) je naravnost javno prosil Janežiča, naj o tem razodene svoje mnenje; njegovi prošnji se je pridružil J. Drobnič v »Odprtem pismu g. Antonu Janežiču v Celovcu«.[9]) Tem prošnjam se je udal Anton Janežič in objavil oklic na *„Glasnik"*, razpisal darilo po 30 gld. za najboljšo novelo nikakor pa ne sprejemši nasveta, da bi bil list na pol slovenski, na pol ilirski.

Leta 1861. je na Cegnarjevo mesto (Slovenski popotnik) stopil A. Kos-Cestnikov in v začetku leta *„Novicam"* spisaval nekoliko let »Slovensko slovstvo« vsakega minolega leta. Uže ime kaže, da so se *„Novice"* omejile samo na slovenske duševne proizvode.

Zaslužni šolnik P. Ladislav Hrovat,[10]) je govoreč o slovenskih berilih prvi izprožil razgovor o tem, kako naj bi se *„Zgodovina slovenskega slovstva"* učila na gimnazijah, in je nagovarjal, naj bi Slovenci pisali življenjepise slavnih mož, sestavili malo knjižico in jo v »Monumentum perenne« darovali blagemu Slomšku.

»Nekemu obrekovavcu Slovencev« so *„Novice"* 1861., str. 342, naštele najvažnejša slovenska slovstvena dela, Zakrajšek pa je v *„Izvestju goriške realke"* 1860. leta objavil kratek »Abriss der slovenischen Literaturgeschichte«.

Prvi kritik v slovenskem slovstvu je J. Trdina, ki je v *„Ljubljanskem Časniku"* 1850. l. spisal »Pretres slovenskih pisateljev«.

Proti temu se je oglasil L. Pintar s spisom »Nekaj iz Vesne proti ‚Pretresu'« povdarjaje, da se ne sme vse soditi preostro, in da se je treba ozirati na znani izrek: Vsak početek je težak.

Zemljepis in zgodovina.

Primeroma rano se je v Slovencih začelo skrbeti za to, da bi pobliže poznali*) svojo domovino. Prvi nagibi sezajo v Vodnikovo dôbo. Henrika Freyerja, rojenega Idrijčana, ki je bil dvajset let muzejski varih v Ljubljani in se je uže v mladih letih zanimal za slovenske izraze iz naravoslovja, je nagovarjal Kopitar, naj sestavi krajevni imenik. Uvažujé ta nasvet je izdal Freyer »Obraz kranjske dežele« z nemškimi in slovenskimi imeni. Delo je bilo za one čase izborno. Leta 1846. je prišel na svetlo krajevni imenik.

Njegov naslednik je bil Peter Kozler, kateri je izdal zemljevida slovenska 1854. in 1864 leta. Mnogo sta se zanimala za zemljepis in zgodovino Kranjsko dr. Costa, Andrej Švegel (Viteslav Radonievič).

»Slovensko društvo« v Ljubljani je naprosilo Hicingerja, ne bi li sestavil poljudno pisano kratko občno povestnico? Tej želji je ustregel na vse strani marljivi pisatelj s tem, da je izdal »Popis sveta« s »pridjeto kratko povestnico«, pa »Obraz vse zemlje v dveh polkroglah«. O Hicingerju pa je omeniti še to, da je k cerkveni zgodovini dežele kranjske v „*Archiv für Landesgeschichte des Herzogthums Krain*“ leta 1854. narisal tudi zemljevid kranjske dežele po osnovi škofijstev od 1462. do 1787. leta.

Med slovenskimi preporodniki imajo posebno za zgodovinsko razjasnjenje naše minulosti največ zaslug P. Hicinger, M. Ravnikar in Davorin Trstenjak, dasi ne vselej z neopovržnim uspehom.

Prirodoslovje.

Razvitek nobene stroke ni zgodovinsko tako razjasnjen kakor botanike. Vilhelm Voss je v „*Izvestju ljubljanske realke*“ 1883—84. l. ločil tri dôbe: I. Klasično od l. 1754 do 1800, II. dôbo Hladnikovo od l. 1800 do 1852, in III. novo od l. 1852 do l. 1883. V prvi so delali Scopoli (1754—67), Wulfen (1762—63), Hacquet (1768—88) in Zois (1756—1800). Hladnikova dôba obsega Hladnika, Josipino Kwiatowsko, Fleišmana, Grafa in Freyerja.

Častni naslednik Hladnika je bil Andrej Fleišman; gojil je tudi sadje- in murvorejo; kmetijska družba je izdala njegovo rastlinstvo. Po njem sta imenovani dve rastlini: »Pastinaca Fleischmani« in »Scabiosa Fleischmani«.

*) L.: Živa potreba, da prebiramo zgodovinske knjige. „*Nov.*“ 1867, 12.

Žiga Graf, doktor kemije, je bil v Ljubljani porojen 1801. l. Nabiral je rad rastline po kamniških planinah in objavljal opažanje v znanstvenih listih; bogati herbarij je po njegovi rani smrti 1838. l. dobil kranjski muzej.

Karol Robida je 1849. l. izdal *„Naravoslovje ali fiziko"* izpustivši matematično fiziko, ker ni znal dotične terminologije, kakor priznava sam.

Zasebni rastlinar je bil Jernej Medved (pisatelj molitvenikov, naveden na dotičnem mestu), župnik v Trnovem v Ljubljani. Nabiral je z veseljem rastlinska imena za *„Wolfov slovar"* in po svoji smrti tudi zapustil mali slovar o rastlinah.

Drugi zasebnik je bil Ferdinand Schmidt ali »Kovač iz Šiške«, ki je marljivo podpiral *„Novice"* in v Erjavcu vzbudil ljubezen do naravoslovja.

V naravoslovju je v Bleiweisovi dôbi znamenita prikazen Matija Vertovec, ki je dosledno in premišljeno hodil ves čas svojega življenja po tistem potu, ki si ga je bil izbral v mladosti. Z *„Vinorejo"* je mnogo koristil svojim rojakom. *„Kmetijska kemija"* je pisana kolikor moči v priprosti pa vendar navduševalni obliki. V zvezdoznanstvu je oral ledino v našem slovstvu.

„Novice" so tudi poročale (1849, 200, 218, 223) o naravoslovskih pogovorih v ljubljanskem muzeju,[3]) v kolikor je to pripuščal prostor.

Deloma javne stvari, deloma jezikovni, zgodovinski, potopisni in pravoznanski spisi so jemali *„Novicam"* 1848—51. l. toliko prostora, da nahajamo l. 1852. samo skromen sestavek »Luna«, ki se zvršuje tako-le: »Mora tedaj tudi čas biti, se na te (naravoslovske) prikazni ozirati, po premišljevanji resnico izvedeti in take skrivnosti odkrivati v blagor človeštvu.«

Da bi odpravile nedostatek v tej stroki, so začele *„Novice"* 1853. l. objavljati spis »Potovanje po okrajnah natoroznanstva«,[4]) oziraje se na pripravljanje soli, po nemškem izvirniku. Po češkem časopisu *„Živa"* je posneto »Zimsko spanje prirode«[5]). Izviren je sestavek »Močelke«[6]) (Infusionsthierchen).

Josipu Šubicu se je 1856. l. pridružil Simon Šubic; prvi je še »potoval po okrajnah natoroznanstva«[7]) razlagaje pridelovanje in rabo železa, drugi je pošiljal z Dunaja »Pisma o natoroznanstvu« in »O človeški omiki«[8]) povdarjaje, da materijalistični narodi kakor Rimljani niso vneti za naravoznanstvo. Uže zaradi tega, da se

uničijo vraže, je treba ljudstvu več omike v naravoslovju. Oba Šubica delala sta soglasno, sklicujoča se drug na drugega.

Druga odlična moč, ki se je oglasila 1856. leta prvokrat, je Janez Tušek, ki je z Erjavcem vred najodličnejši zastopnik prirodoslovja; opišeta se oba v »Janežičevem krogu«.

Pravoznanstvo.

Raba slovenskega jezika pri sodiščih in uradih je neizmerne važnosti. V poprejšnjih dôbah se je dokazalo, da se je slovenščina uradno rabila mnogo več, nego bi se mislilo: za časa Marije Terezije, francoske vlade in avstrijske restavracije so se zakoni in uradni razglasi izdajali tudi v slovenskem jeziku. Potem je slovenščina nekoliko izginila iz javnosti; šele 1848. leta so se razmere obrnile na bolje, ko so tudi Slovenci zahtevali državni zakonik v materinem jeziku.

Zasluge dr. Mažgona, dr. Dolenca in drugih se uvažujejo na drugem mestu; pravi stvarnik znanstveno-juridične terminologije pa je M. Cigale, ki je jurist in jezikoslovec bil nalašč ustvarjen za težki ta posel; nad štirideset let je slovenil državni zakonik; včasih so ga podpirali tudi drugi slovenski književniki, n. pr. Navratil, Stritar, Levstik.

Častnih zaslug si je na tem polju pridobil tudi dr. Jos. Kranjec, porojen blizu Celja, večletni vseučiliščni profesor pravoznanstva.

„Novice" so razglašale oznanila in zakone; 1845. leta zasledili smo »Oznanilo[1]) novih postav na Kranjskem za letno delitvo daril za bike, od 29. Malitravna 1844«; podpisani so Jožef baron Weingarten, deželni poglavar, Karl grof v Wolfsbergu, namestnik poglavarjev, in Dominik Brandstetter, poglavarski svetovavec.

„Novice" 1846. leta, str. 172 razglašujejo oznanilo c. kr. deželnega poglavarstva gledé davkov in desetine; posebno se povdarja: »Tlaka, desetina in vsi drugi gosposkini davki ostanejo pri starini in se morajo kakor dosihmal tudi za naprej brez upornosti in natanko odrajtovati.«

Zastran državnega zakonika zahtevajo *„Novice"* [2]), da mora biti preveden v lepo, čisto slovenščino, ne pa v hrvatsko-slovensko mešanico.

Zgodovino kazenskega zakonika — oziraje se na kazenske rede štajerske, kranjske in koroške v 16. stoletju, razpravlja P—z v *„Novicah"*.[3])

Grof Leopold Welsersheimb [4]) razglaša »Oznanilo od 23. Rožnika 1848, 1500/Pr., radi volitve v Loki in Radoljci.«

Zakon: Mi Ferdinand Pervi ustavni Cesar [5]) Avstrijanski id., uravná razmere med gosposko in podaniki.

V svojih potopisnih spominih iz Gradca 1850. leta z veseljem naznanja Bleiweis, da bodo nekateri slovenski juristi slovenski prednašali na graškem vseučilišču.[6]) V tečaju 1850—1853. je bral dr. J. Kranjec, docent, osem ur na teden o avstrijskem državljanskem pravu; v letu za tem o istem predmetu po sedem ur. Leta 1853. je bil Kranjec izpraševatelj za judicijalne preskušnje; istega leta je prišel za profesorja na pravno akademijo Sibinjsko na Erdeljskem.

Kranjčev vzgled je vzbudil dr. Janeza Kopača in dr. Skedla, da sta tudi predavala slovenski; prvi, redni javni profesor in doslužen rektor vseučilišča v Inomostu, je predaval »red kazenske pravde« štiri ure 1850—1852. leta; drugi je 1850—1852. leta čital o »avstrijanskih kaznovavnih postavah čez hudodelstva« štiri ure na teden; 1852—1854. leta o »novi knjigi kazenskih postav čez hudodelstvo« tudi štiri ure.

Od julija 1854. leta nikdo ni več učil pravoznanstva v slovenskem jeziku.

„Novice“ so tudi povedale svoje mnenje o izdanih zakonih, n pr. z veseljem pozdravljajo in razlagajo zakon zastran odkupljenja [7]); zakon za ohranjenje gozdov [8]) izdan po Mariji Tereziji so *„Novice“* radi dobrih naukov in lepe slovenščine ponatisnile, ali so pa prepustile Jurčku, da svojemu stricu razlaga cesarski patent o odvezi gruntnih in desetinskih davkov.[9])

Ko so se uravnale v letih 1848 – 1849. nove razmere v Avstriji, so *„Novice“* leta 1850. imele mnogo opravila, ko so svojim bralcem razkladale nove zakone. V podrobnosti se tukaj ne moremo spuščati, samo to še omenimo, da so imele 27 strani priloge, obsezajoče »Začasno srenjsko postavo«; na koncu pripominja uredništvo: »S tem je razlaga te imenitne postave tako umevno in tako po domače razložena, da častita gospoda razlagavca, ki sta se v prid slovenskega ljudstva tega dela lotila, zares zaslužita veliko hvalo in zahvalo, ki jo nam bralci od več stranij, posebno iz Štajerskega, naznanjajo. Le jedno voščilo še imamo v srci, namreč, da bi se ta razlaga v nobeni županiji slovenskih krajev ne pogrešala.«

»Slovensko društvo« v Ljubljani je zahtevalo od vlade, da naj dá prevesti zakone na slovenski jezik. Vsled tega je pravosodni minister Sommaruga velel notranje-avstrijskim in primorskim sodiščem, da naj na zahtevanje strank tudi v slovenščini izdajajo odloke, da pa naj hkratu poročajo o zaprekah, ki bi utegnile to zavirati. Tudi kranjski stanovi so dné 12. aprila 1848. prosili vlado, naj priskrbi prevode zakonov [10]); tej prošnji je ustreglo ministerstvo z odlokom od 17. julija, da se poslovenijo zakoni, uredbe in oglasi za kranjsko kronovino; prelagatelju je določilo 50 gld. mesečne plače. Anton Mažgon, c. kr. kriminalni aktuar, in Matej Cigale, tajnik »Slovenskega društva«, sta takoj začela sloveniti državljanski in kazenski zakonik. Na Dunaj se je sklicala skupščina jugoslovanskih strokovnjakov, da sestavi pravniško terminologijo. Leta 1853. je izšla knjiga: *„Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs“*. V slovenskem oddelku so delali dr. Matija Debevec, dvorni odvetnik, dr. Miklošič in jurist Cigale, ki si je privzel Janeza Navratila, takrat oficijala najvišjega sodišča.

Leta 1852. so *„Novice“* odprle novi predel: »Pravoznanska pisma« [11]) zatrjujé, da je zdaj vsaj »nekolikšna vednost« o pravoznanstvu potrebna vsakemu omikanemu človeku, zato hoče pisatelj tega spisa na poljuden način govoriti o popravi in obnovi (Reform) v kazenskih pravdah s posebnim ozirom na zatožno pravilo in na ustno in očitno obravnavo. V uvodu je opozoril pisatelj na jedini južnoslovanski pravni časnik *„Pravdonoša“* v Zadru, potem pa večkrat povdarjal zgodovinsko stran predmeta.

Ker pa ni pričakovati, kakor pravijo *„Novice“*, da bi vsi čitatelji njeni kupili novi kazenski zakon, ga rečeni časopis v sedemindvajsetih spisih [12]) razlaga priprostemu narodu.

Ko se je vsled uvedenja ustave 1861. leta začelo živahneje društveno življenje, so 16. avgusta 1861. leta mestni župan Ambrož, dr. Costa in Luka Svetec objavili poziv [13]) na pristop v pravoznansko društvo v Ljubljani, ki bo imelo namen 1. napraviti čitalnico in nabrati sčasoma pravoznansko knjižnico; 2. napeljati spomenke, razklade in obravnavske vaje v pravo- in državnoznanskih rečeh v nemškem in slovenskem jeziku; 3. izobraževati slovensko pravoznansko imenoslovje; 4. izdajati važnejše obravnave svojih udov, po okoliščinah pa tudi druge pravoznanske spise.

Dalje se povdarja, da društvo ni namenjeno zgolj pravoznancem, ampak tudi vsem tovarišem po opravilu, udom deželnega

zbora, kupčijske izbe (komore) in občin, in vsem izobraženim prebivavcem kranjske dežele.

Oglasilo se je 111 udov.[14])

Kakor torej kaže oklic, je bil tudi namen društva izdajati pravoznanski list. Prvi se je lotil tega težkega posla Razlag. Izdal je tri letnike in še posebno knjigo, imenovano *„Slov. pravnik"*.

Kolednica tretjemu letu se je glasila: Delo, delo, delo.

Med sodelavci nahajamo Gršaka, ki je, izdajatelj »Čitalnice«, skušal vednost vdomačiti v širših krogih; spisal je v drugem letniku »Uvod v državljanski postopnik« in »Slovensko beleževanje«. Drag. Tekavčič je pisal »O domovinstvu«, o volilni pravici v kmečkih občinah, v mestih in trgih in o raznih določbah novega vojaškega zakona z 1868. leta.

Naš izborni pripovednik iz prvih let najnovejše dôbe dr. Lovro Mencinger je pisal o močenji posestva.

Sodelovali so še V. Prešern, Hren i. dr. Pa vender je nedostajalo duševne hrane in morda tudi naročnikov.

Bogoslovje.

V bogoslovskem slovstvu postavimo na čelo dva značilna moža, Luko Jerana in Antona Martina Slomška; prvi je zbiral okolo *„Zgodnje Danice"* večinoma duhovnike na Kranjskem in je bil po svoji izredni delavnosti zvezda svetilnica stanovskim tovarišem; stališče Slomškovo na severni meji Slovenstva pa ga je sililo, da se je v svoji delavnosti moral na posvetno narodno omiko in vzgojo bolj ozirati nego Jeran. — Slomškovi prijatelji Matija Vodušek, Lovro Vogrin, Rozman Konjiški, Marko Glaser in drugi nimajo v svojem delovanju tako značilnih potez, ker jih bolj odlikuje neomejena ljubezen do ljubljenega pastirja nego navdušenost do pisateljevanja in zmožnost.

Vogrin je zastopnik stare ilirske ideje; podpiral je Razlagove nazore, kakor Poklukar v Ljubljani.

Mnogovrstno je delal Rozman Konjiški; poleg bogoslovne stroke je obdeloval tudi zgodovino, bil navdušen šolnik, spisaval molitvenike in gmotno podpiral narodna podjetja. (Daroval je za Matico Slovensko 1000 gld.)

Jernej Dolžan in Janez Globočnik, oba Gorenjca, sta spisavala povesti, zadnji se je mnogo trudil, da se je ustanovila kranjska gimnazija. Pisal je tudi italijanski.

Štirje odlični učitelji na bogoslovnih učiliščih so bili in so še deloma dr. Vončina, dr. Ulaga, dr. Čebašek in Zamejic. Vončina je zgodovinar; Ulaga se je početkoma mnogo pečal z odgojo, potem je postal odločen zagovornik naroda slovenskega in izboren govornik. Franc Kosar v Mariboru, oseben prijatelj Slomškov, je njegov najboljši življenjepisec; nekaj časa se je brigal tudi za javne stvari, on je odličen zastopnik konservativnih načel.

Katekizme sta prirejala bodisi za nižje ali srednje šole Anton Lesar in Andr. Zamejic 1882., za protestantovske Prekmurce pa Ivan Kardoš 1868. leta v jako okornem zlogu. Podreka je priredil: »Katekizem za Slovence videmske nadškofije na Beneškem.« V Gorici 1869 l. Štirideset tisoč beneških Slovencev do one dôbe ni imelo katekizma v svojem narečju; duhovniki so si pomagali z italijanskim katekizmom.

Knjig za krščanski nauk in za zgodbe sv. pisma starega in novega zakona se je mnogo napisalo; imenuj se najpoprej Anton Lesar, ki je verozakonske knjige za srednje šole (Liturgiko) priredil 1863. l. Pot mu je pokazal dr. Muršec z delom: *Bogočastje* od 1850. l. Dr. Ulaga je spisal »Zgodovino sv. vere« s podobami; Matija Hočevar 1858. leta. Josip Rozman Trebanjski v knjigi *Oče naš* 1851. l. Josip Rozman (Konjiški) 1855. l. Kocijančič v Gorici je po Italijanu Fleury-ju prevêl *Sveto povestnico* na slovenski jezik.

Cerkveno zgodovino, posebno z ozirom na slovanske narode, so obdelovali dr. Vončina, Andrej Čebašek pa Matija Hočevar; zgodovino oglejskih mučenikov Janez Globočnik, zgodovino in življenje svetnikov Matija Torkar. Povest iz turških časov *(Bratovska ljubezen)* je objavil J. Dolžan. V posvetnih rečeh sta poučevala Burja in J. Volčič *(Žganju slovo)*, knjige za posle sta spisala J. Rozman in Val. Lah; J. Volc je mislil celo na *Večno pratiko*.

Sveto pismo. Slomšek je bil izprožil misel, naj se sv. pismo na novo prevede na slovenski jezik, ker je bil Kumerdej-Japljev prevod uže pošel. Lotil se je važnega dela Placid Javornik, podpiral ga je Slomšek, ali videlo se je, da njune moči niso zadoščale. Radi tega je knezoškof Anton Alojzij Wolf prevzel nalogo s pomočjo najspretnejših duhovnikov slovenskih poprijeti se tega važnega dela. Jurij Volc, vodja Alojzijevišča in potem stolni dekan ljubljanski, je zbral okoli sebe te-le duhovnike-pisatelje: dr. Zlatousta Pogačarja, dr. Čebaška, J. Grabnarja, P. Hicingerja,

M. Kočevarja, L. Jerana, A. Lesarja, J. Marna, Fr. Metelka, A. Pintarja, A. Mežnarca, M. Potočnika, M. Ravnikarja, Andreja Zamejca, dr. S. Klančnika.

Govornikov ima ta dôba lepo število. V prve čase spadata frančiškan Joahim Nastran in Jurij Volc, vodja odboru za prevajanje sv. pisma; Nastranove propovedi so izšle 1849. leta; Volc je svoje izdal 1848. l., ker je mislil, da je v onem nemirnem času najbolj potrebno delovati na ljudi v smislu ljubezni.

Govornik na glasu je bil vinogradnik in naravoslovec Vrtovec, kateri je svoje govore osnoval tako, da bi ugajali omikanim in priprostim ljudem.

Na Goriškem sta živela dva plodovita govornika, Filip Kafol in Mansvet Šmajdek; odličnejši je bil prvi.

Vender so bili ti govorniki kolikor toliko osamljeni in so delovali bolj na ožje svoje deželane. Bistro oko Einspielerjevo, ki je dobro poznalo razne potrebe koroških Slovencev, se je oziralo pazno tudi na duhovsko polje po vsem Slovenskem in takoj uvidelo potrebo, ustvariti vsem slovenskim duhovnikom glasilo za govorništvo. Utemeljil je koroški Bleiweis list *Slovenski prijatelj*, ki je izhajal 32 let, namreč od 1851. do 1883. l. Odslej slovenskim duhovnikom ni bilo več treba zajemati iz nemških virov, učili so se lahko po domačih vzgledih, zajemali iz slovenskih virov. Slovenski govorniki so opuščali nemške izraze, in so se poleg lepega jezika naučili tudi vroče ljubezni do domovine, če je uže poprej niso gojili. Seveda vsi objavljeni govori niso izborni, vender je mnogo čistega zrna. Med najmarljivejše sodelavce tega homiletičnega lista se je štel tudi uže poprej omenjeni govornik Kafol.

Tudi mi se strinjamo z željo, izraženo v *Ljubljanskem Zvonu* 1883. leta, str. 315, da bi nam kak sodelavec *Slovenskega prijatelja* opisal razvoj slovenskega govorništva s posebnim obzirom na Einspielerjevo zakladnico. *Ljubl. Zvon* navaja med glavnimi sotrudniki te-le govornike: Filip Kafol, Janez Globočnik, Ivan Škofic, A. Ankerst, Josip in Janez Rozman, škof Wiery, Franc Cvetko, M. Torkar, J. Volčič, Štefan Kandut, Fr. Rup, L. Ferčnik. Ne samo zgodovino slovenskega duhovnega govorništva, nego tudi natančno zgodovino slovenskega bogoslovnega slovstva bi nam lahko napisal marljivi g. dr. Mahnič in bi s tem delom nekaj koristil.

Najodličnejši izmed govornikov na Kranjskem je bil škof Zlatoust Pogačar; njegovi govori, izdani 1864. leta, dokazujejo, kako obsežno je bilo njegovo znanje in kako plemenito srce je bilo v njegovih prsih; pisava pa je lepa in prijetna. Zraven Pogačarja naj se omeni Simon Vilfan, stolni prošt v Novem Mestu; preprosta beseda in preprosta vsebina sta umerjeni nižjim slojem našega naroda. Zraven Slomška so bili na Štajerskem govorniki na glasu dr. Ulaga, dr. Kovačič in Kosar, med ogerskimi Slovenci je slul Jakob Sabar.

Posebni častitelj Device Marije, Janez Volčič, je izdal *„Nove Šmarnice“* in druge molitvenike na čast Mariji. Dovršil je z J. Škofcem započeto *„Razlaganje keršanskega katolškega Nauka“*, in zatiral slabe lastnosti priprostega ljudstva s spisom: »Žganju vojskó, slovó!«

Zdravništvo je v Bleiweisovi dôbi častno zastopal Bleiweis sam, dasi bolj v omejenem obsegu. Ne samo, da je spisal mnogo poučnih knjig in sestavkov v *„Novice“*, priznavali so ga avtoriteto v živinozdravništvu tudi inorodniki; izbral si je v živinozdravništvo omejeno stroko in spisal v nemškem jeziku pohvaljeno delo o konju. Pri posameznih knjigah ga je zvesto podpiral dr. Strupi. Med duhovniki se je trudil za to stroko Janez Volčič, sestavivši poljudnim načinom pisano knjigo *„Domači zdravnik“*. Tem pisateljem se pridružuje na Koroškem Robida in na Štajerskem dr. M. Prelog s prevodom znane Hufelandove knjige: *Makrobiotika.*

Družba sv. Mohorja.

Da se ustanovi družba za izdavanje slovenskih knjig za priprosto ljudstvo, to misel je izprožil Martin Slomšek, ko je bil kanonik in šolski nadzornik v Šent-Andrašu na Koroškem. Dné 23. prosinca 1845. leta je vložil prošnjo na tedanjo ilirsko deželno poglavarstvo v Ljubljani, ali prošnjo so mu odbili. V nadomestilo je jel izdajati *„Drobtinice“*. Leta 1851. so celovški Slovenci objavili v Janežičevi *„Slov. Bčeli“* oklic, naj se osnuje »društvo, katero bode knjige za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjalo«. Podpisali so vabilo: Andrej Einspieler; Franjo Zorčič, spirituval v Celovcu; Josip Rozman, stolni kanonik v Šent-Andražu; Ant. Janežič, učitelj v Celovcu; Drag. Robida, profesor v Celovcu; Matija Majar, župnik v Gorjah; Balant Lesjak, župnik v Dvoru; Gregor Sommer, učitelj v Borovljah.

Vlada je z odlokom od 28. oktobra 1853. potrdila društvo, ki je dobilo ime *Društvo sv. Mohora.* Sv. Mohor, baje rodom iz Rojana blizu Trsta, je bil naslednik sv. evangelista Marka in prvi oglejski škof; oznanjal je krščansko vero po krajih, kjer zdaj živé Slovenci. Udnine je bilo plačati 3 gld. na leto, za učitelje na prostonarodnih šolah na kmetih in za učence 1 gld. 30 kr. Takoj prvo leto se je oglasilo 785 udov, ali je potem vedno padalo, tako, da jih je 1859. l. bilo samo 263. V tej dôbi je bilo vseh udov 5204 in razposlanih 20.252 knjig.

Anton Janežič in Einspieler sta predlagala, naj se zniža udnina in naj se društvo postavi na cerkveno stališče, to je, naj postane bratovščina; tudi se je vzprejel predlog, da more družba vzprejemati dosmrtne ude. Krški knezoškof Valentin Wiery je od papeža Pija IX. izprosil odpustke za bratovščino.

Odslej je bratovščina vidno naraščala; v letih 1860—1870 je 45.759 udov prejelo 252.765 knjig; v letih 1870—1880, 227.226 udov 1,337.223 knjig; v letih 1880—1891, 415.672 udov 2,494.034 knjig, torej v 40 letih nad pol milijona udov nad štiri milijone knjig.

Knjige so bile po večini nabožne, pa tudi posvetne vsebine, nabožna vsebina je obsezala razne stroke; tako n. pr. *Slovenski Goffine ali razlaganje cerkvenega leta* (L. Ferčnik 1878—1881), *Zgodovina svete vere* (Jarnej Ciringer, l. 1853., Jožef Ulaga, l. 1855), *Zgodovina sv. katoliške cerkve* (1883—1887, dr. Križanič), Placid Javornik je prevel Mozesove bukve, *Zgodbe sv. pisma* (Kr. Šmidt 1860—1861), *Zgodbe sv. cerkve* (Lesar do 1864), *Življenje svetnikov* (1866—1874 dr. Rogač in Torkar); *Življenje Kristusovo* (od 1868. do 1877. l., Kocijančič), Fr. Šmuc, Fr. Kosar, Bartol, J. Volčič in Škufca so pisali molitvenike 1875, 1876 i. dr.— Andr. Kalan je prevel Tomaža Kempčana. Od leta 1882—1891. je popisal J. Volčič *Življenje preblažene Device in Matere Božje*, *Življenje gospoda Jezusa Kristusa* Iv. Skuhala 1889. Za govorništvo je skrbel Kafol.

Takoj iz začetka se je uvaževalo petje. Od 1856—1858. l. so dobivali udje tudi po Stojanu urejene „*Drobtinice*“ za društveno knjigo. 1857—1858. leta je družba podarila udom bogato urejeno *Slovensko koledo* (267 str.), od 1860. leta naprej je *Koledarček* stalna društvena knjižica; temu so se istega leta pridružile „*Večernice*“, zbirka v vezani in nevezani besedi spisanih krajših sestavkov poučne in zabavne vsebine, ki se pa ni branila niti smešnic niti ugank niti narodnega blaga.

Osobito je odbor skrbel za pripovedno berilo v širši meri; v drugem letu je izšla poučna in kratkočasna povest *Božidar*, 1856. l. *Elizabeta ali prognanci v Sibiriji.* Prvi slovenski romanopisec Janez Cigler je spisal povesti *Deteljica* in *Kortonica*, od 1864. l. pa so se pridružili Erjavec, Jurčič, Zakrajšek, M. Ravnikar, Poženčan, Podmilšak in F. V. Slemenik. *Miklova Zala* (Sket) uvaja naše ljudstvo v dôbo turških vojen.

Radi čitajo udje življenjepise odličnih Slovencev, na primer Fr. Barage (1869), Ig. Knoblecherja (1881), Fr. Pirca (1887); Matija Majar je poljudno opisal vsem Slovanom važno dôbo Cirila in Metodija (1885), J. Gomilšak jih v duhu vodi v Rim (1878).

Kdor pazljivo zasleduje razvitek duševnega življenja Slovencev, uvidi, da se koncem šestdesetih let javljajo nove struje. Tudi v družbi sv. Mohora se vidi to; kajti 1867. l. se je začela ozirati na posvetne in kmetom koristne stroke: izšel je *„Umni vinorejec“*, *„Umni gospodar“* (spisal Fr. Jančar); 1868. leta je začel Fr. Erjavec v poljudni obliki opisovati domače in tuje živali v podobah (do 1870. leta). Odslej se je družba vsako leto ozrla na drugo stroko: 1870. leta je spisal I. Tomšič *„Poljedelstvo“*, 1871. leta I. Sernec *„Nauk o gospodinjstvu“*. 1872. l. je razložil Ferdo Kočevar *„Kupčijo in obrtnijo“*, 1873. leta dr. Vošnjak *„Umno kletarstvo“* in J. Volčič *„Domačega Zdravnika“* 1874. leta; tudi znana kmetovalca Kuralt in Povše (1875—1878. leta) sta s svojimi spisi (*„Umni sadjerejec“* in *„Umni kmetovalec“*) prišla družbi na pomoč.

Od 1874. do 1891. leta je J. Staré v priprostem in lepem zlogu slovenskemu narodu razlagal občno zgodovino.

V zadnjem desetletju se je družba ozirala tudi na važno stran, ki je bila še neobdelana: Dr. Tavčar je začel 1873. leta v zvezkih izdajati knjigo *„Slovenski pravnik“*, Henrik Schreiner (1889—1891) je spisal *„Fiziko“* s posebnim ozirom na kmečki stan.

Družbi so na uslugo najboljši slovenski pripovedniki. Od 1859. leta, ko družba ni imela niti 300 udov, se je v tridesetih letih povzdignila do blizu 80.000 udov in je slava Slovencem pred vsemi avstrijskimi narodi: sè tako družbo se ne more ponašati noben narod v Avstriji, niti češki ne. Ona dokazuje ukaželjnost in omiko preprostega naroda, ki ima svojo zaslombo v kmetskem stanu, ki daje Slovencem največ naraščaja v omikanih slojih.

Poleg narodnega društva — družbe sv. Mohora — važnega za vse Slovence in ustanovljenega na staroslavni korotanski zemlji

1852. leta, so štajerski Slovenci deset let pozneje zasadili prve kalí jednakemu društvu, namenjenemu višjim slojem slovenskega naroda: *Matico Slovensko*, 1863. leta ob priliki tisočletnice prihoda slovanskih blagovestnikov na Moravsko. Njeno delovanje opišemo v IV. zvezku te knjige.

IV. Pisatelji.

a) Dr. Janez Bleiweis in njegovi sodelavci v „Novicah“.

Janez Bleiweis (1808—1881.)

porojen l. 1808. v Kranju, je postal 1833. l. na Dunaju doktor medicine; nato je poslušal predavanje o živinozdravilstvu in si pridobil z nemško pisano knjigo[1]) o konjskih boleznih priznanje v strokovnjaških krogih. Prišedši nazaj v domovino je prevzel profesuro na tedanji medicinski in kirurgični šoli v Ljubljani in h kratu tajništvo v c. kr. kmetijski družbi, ki je bila začela izdajati *„Novice“*[2]); društveni tajnik jih je imel uredovati. Z velikim veseljem so Slovenci iz sosednjih slovenskih pokrajin pozdravili *„Novice“*, na primer T. Krempl iz Štajerskega, M. Majar iz Koroškega. Okoli *„Novic“* so se začeli zbirati skoraj vsi slovstveno delujoči rodoljubi v vzajemni trud za narodni napredek.

Dasi so *„Novice“* bile v prvi vrsti namenjene kmetom, rokodelcem in obrtnikom, je vender Bleiweis svoj glas povzdignil tudi v slovstvenih zadevah; izhajati so začele *„Novice“* v bohoričici, pa uže v 6. številki prvega tečaja objavlja Tone Krempl dopis »Iz dolniga Štajerskiga«, v katerem priporoča gajico, v kateri sta pisani zadnji dve tretjini dopisa z naslovom: »Ljubim Krajncam, našim bratam, bratovsko pozdravljenje od Radgone na malim Štajeru.« Vsakemu sodelavcu je dal na prosto voljo, katerega pravopisa se hoče posluževati; izrecno je on povedal, da ne želí jezikoslovnih prepirov, da ne piše za Gorenjce, ne za Dolenjce, nego za vse Slovence[3]), »pismovinski jezik« slovanski biti more samo eden uže govorjenih, pa ne kakova mešanica[4]); jezik, v katerem je bila pisana Razlagova *„Zora“*, mu je bil »lunin«[5]); polagoma se je treba bližati splošnemu slovanskemu pismenemu jeziku[6]); radi tega je bil proti M. Majarjevim nazorom.[7]) Priporočal je prost naroden zlog[8]), želja o enotni pisavi pa se mu je zdela

še prerana[9]); izrekel je željo po leposlovnem listu[10], po »Matici Slovenski«[11], in tedaj opravičeno trdil, da so „*Novice*“ središče slovstvenega delovanja[12]); povdarjal proti Cegnarju[13]), da ne gré, vedno se puliti samo za slovnico in pravopis; radi lepega jezika ponatisnil je Vodnikovo[14]) »Povedanje od slovenskega jezika«. Prosil je »Kranjsko zgodovinsko društvo«, naj izdaje svoje zapiske tudi v slovenskem jeziku.[15])

Z veseljem[16]) je opisoval za Slovence ali za ožjo kranjsko deželo zaslužne možé, n. pr. barona Žigo Cojza[17]), Franca Hladnika[18]), P. Haulika, stožernika (kard.) zagrebškega, Staniča[19]), Jurija Taplja[20]), Vodnika.

Ko je Prešern umrl, je objavil Bleiweis oklic, naj se nabira denar za primeren spomenik[21]), govoril o literarni zapuščini Prešernovi[22]), objavil dopisovanje med Vrazom in Prešernom, Jarnikom in Vrazom[23]), spisal predgovor k Vernetovemu članku: »Nekoliko odlomkov iz Korana«, in k slovensk. prevodu »Nebeške komedije«.[24])

»Matici Slovenski«, katere dovolitev je radostno naznanil[25]), je bil neutruden odbornik in od l. 1875.—1881. tudi predsednik, nekaj let urednik njenemu „*Letopisu*“, v katerem je objavil devet spisov[26]).

Ko je nastopilo viharno leto 1848.[27]), „*Novice*“ niso mogle služiti samo kmetijskim in rokodelskim namenom in tihemu slovstvenemu delovanju, nego morale so postati glasilo tudi splošnim željam slovenskega naroda, zaradi tega jih kmetijska družba ni hotela več zalagati in jih je prepustila tiskarju Jožefu Blazniku v naklado. To je bilo „*Novicam*“ le v korist, kajti odslej se je mogel Bleiweis, bivši urednik, svobodneje gibati. Bil je takrat poklican v pomnoženi zbor deželnih stanov kranjskih[28]), ko so na Dunaj poslali posebno deputacijo, naj svitlemu cesarju na srce položi udanost kranjske deželе pa tudi njene želje; član deputacije je bil tudi Bleiweis, ki je na cesarskem dvoru odkritosrčno povedal nadvojvodi Ivanu, naj vlada ves slovenski narod po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem združi v jedno upravno celoto, v močen jez na južno stran.

To misel je povsod zastopal brez strahú[29]). Da bi se mnogoštevilne potrebe slovenskega naroda mogle povdarjati tem uspešneje, se je kakor na Dunaju in drugod tudi v Ljubljani osnovalo »Slovensko društvo na Kranjskem«, kateremu je bil on predsednik; „*Letopis*“ tega društva, izdan 1849. l.[30]), obsega poleg društvenih

stvarij nekaj Poženčanovih in Vrtovčevih zanimljivih zgodovinskih spisov.

Vselej se je odločno potegoval za to, da se uvêde slovenščina v šole in urade; l. 1850. se je uvêdla slovenščina v latinske šole, in dr. Bleiweis je bil prvi [31]), ki je tu pomagal Slovencem, kajti v »Slovenskem društvu« se je pod njegovim vodstvom sestavilo *„Slovensko berilo“* za prvi gimnazijski razred, za drugi, tretji in četrt razred pa 1852., 1854. in 1855. l., in s tem je vrlo ustregel tedanjim potrebam.

Od 1852. do 1856. l. je izdal pet zvezkov *„Koledarčka slovenskega“*, ki je imel poleg navadnega koledarskega blaga životopise odličnih Slovencev [32]), pesni in pripovesti naših prvih pisateljev.

L. 1854. je podaril Bleiweis osebno *„Koledarček“* istega leta tedanjemu škofu ljubljanskemu Antonu Alojziju Wolfu; govor se je zasukal na Vodnika, čegar slika je krasila *„Koledarček“*, in na njegov nedovršeni slovar; Wolf je sklenil Slovencem oskrbeti izdajo tega dela in je v svoji oporoki volil v ta namen lepo vsoto.

Ko se je začela narodna zavest v Slovencih zopet vzbujati in ko so vsled tega po mestih in trgih začeli prirejati narodne veselice, je pomnožil Bleiweis naše gledališčno slovstvo na ta način, da je l. 1864. in 1865. na svitlo dal pet zvezkov *„Slovenskih glediščnih iger“*. [33])

Če se smé Bleiweisova delavnost od 1850. do 1860. l. imenovati njegova slovstvena dôba, ga moramo od 1860. leta poslej občudovati kot narodnega zagovornika v javnih zborih. »Svobodno gibanje županij, deželni zbor in državni zbor je tista važna trojica, ki nam obeta boljše nove čase« [34]). Izvoljen v treh okrajih v deželni zbor na Kranjskem [35]), je vzprejel poslanstvo za ljubljansko okolico, in si je v 18 letih s svojim obširnim znanjem, moškim vedenjem in neupogljivo doslednostjo pridobil brezpogojno spoštovanje pri prijateljih in nasprotnikih. Več stotin obširnejših in krajših govorov o raznih predmetih je zabeleženih za vselej v zapisnikih kranjskega deželnega zbora; posebno pa je odločno zagovarjal narodni napredek v gospodarskem oziru, govoril proti povišanju premnogih davkov in se trudil za zboljšanje občnega zdravstva in za uvedenje slovenskega jezika v šole in urade.

Ko so na Kranjskem Bleiweisa izvolili v deželni zbor, so tudi na Štajerskem rodoljubi hoteli pokazati svojo ljubezen do

njega. Dné 12. januvarja 1862. l. je Davorin Trstenjak na čelu večji deputaciji prinesel Bleiweisu majoliko v spomin.

Kar se tiče Bleiweisovih izvirnih slovstvenih del, spadajo večinoma v živinozdravništvo. Prve so *„Bukve za kmeta"*[36]). Po teh je naznačen njegov službeni posel skozi vse njegovo življenje, kajti potem, ko se je razpustila v Ljubljani medicinsko-kirurgična fakulteta, ustanovila se je vsled njegovih naporov živinozdravniška šola, kateri je bil on izboren učitelj in vodja. Leta 1856. je bil imenovan c. kr. deželnim zdravnikom za živino, opravljal je ta posel do 1873. leta. Vse njegove knjige iz živinozdravniške stroke, o katerih tukaj ne moremo govoriti pobliže, so navedene v »Knjištvu« (sub 37 — 46).

Vzajemno z dr. Struppi-jem je začel izdajati obširno *„Živinozdravništvo"*, o kateri razpravi pravita ponosno pisatelja, da še drugi Slovani nimajo enake. Ker je bil Bleiweis tajnik kmetijski družbi in torej duša temu društvu, je tudi opisal 1855. l. nje zgodovinski razvitek. Kakor se iz tega vidi, je delal Bleiweis v strokovnjaški, gospodarski, javni in slovstveni struji.

Najbolj so v narodni organizem segale *„Novice"*, ker se je razvidelo, da jih vódi z zrelim umom trezno misleč mož; zato so se zbrali okoli njega vsi stanovi; imel je srcé tudi za preprostega kmeta in delavca. Za blagor slovenskega naroda mladostno vneti rodoljubi iz vseh slovenskih dežel — najpoprej iz Štajerske — so se ga oklenili in ga podpirali. L. 1848. se je razdrobil fevdalizem in prikazali so se lepši časi; *„Novice"* so bile vedno oprezne, niso razgrevale srca čitateljev z bliščečimi frazami, pa tudi od 1849. do 1860. leta niso obupavale, nego tolažile so in se moško borile za pravice slovenskega naroda. Ko je nastopila ustavna dôba, ni vzprejel Bleiweis ponujenega mu državnega poslanstva, ker je vedel, da v Ljubljani na raznih mestih, katera je zasedal, več koristi narodni reči nego na Dunaju. Pozneje se je preneslo narodno delovanje na tabore; na Kranjskem so dobili narodno večino v deželnem zboru. Nastali sta dve stranki, ki sta ovirali napredovanje v narodnem delu; stali pa sta obe bolj pod tujim vplivom, nego sta si mislili.

Pa ne samo na vse Slovence, tudi na Hrvate se je oziral Bleiweis in gojil žive simpatije do njih. Podpiral je vsako stran slovstvenega delovanja in bil več let predsednik »Matice Slovenske«; Bleiweisovo ime je bilo najbolj popularno v Slovencih: domača

društva, kmetske in mestne občine so ga imenovale častnega člana; »Jugoslovanska akademija« ga je imenovala pravim članom, mnogo učenih društev ga je uvrstilo med dopisujoče ali častne ude; ruski »Gosudar« mu je 1862. l. podaril Vladimirov, naš cesar 1868. leta Franc Jožefov red. Sijajno so Slovenci praznovali njegovo sedemdesetletnico l. 1878.

Jeden najzvestejših sodelavcev mu je bil od 1854. l. do smrti Andrej Marušič; v označenje njunega iskrenega prijateljstva tukaj jeden list.

Prečastiti gospod Profesor!
Predragi mi Prijatelj!

Andrejčetov imam jaz precej v „pratiki" zaznamovanih na 30. dan novembra, al verjemite mi, da nobenega mi tako milega kot Vas. Zato niso prazne besede, če Vam k jutrajšnjem godu naj toplejša vošila pošiljam na obali Soče. Pa tudi moja soproga in Janko z vsemi svojimi so mi naročili, dodati njihova srčna vošila.

Bog daj, da se še nekoliko let boriva skupaj za blagor naroda, kateremu sva Vi kakor jaz resnično udana.

Bog Vas tedaj poživi na največo radost meni

Vam bratovsko udanemu

V Ljubljani 29./11. 1879. *Dr. Jan. Bleiweis.*

Ferdinand Schmidt (Kovač iz Šiške 1771—1878) iz Šoprona na Ogerskem, prišel je mlad na Kranjsko in si je tu po spretnosti in marljivosti pridobil precejšnje premoženje; bil je trgovec in posestnik Plavčeve hiše v Šiški. Trgovino pa je sčasoma popustil in živel samo naravoslovju, zlasti entomologiji. Podpiral je vsako dobro napravo.

Mi Slovenci ga smemo šteti med svoje naravoslovce in narodne gospodarje.

„*Novice*" je takoj s početka podpiral z raznovrstnimi dopisi, učil je n. pr. kako je treba po novem načinu žlahtno drevje raznega plemena vzgajati iz pešek[1]), kako uničevati gosenčne zalege.[2])

Razkladal je škodljivost belih metuljev[3]), mravelj[4]), kako je treba saditi krompir[5]), kako škodo toče ali ognja odjemati[6]), kako bi trebalo „postopačem in fantalinom kaj malega plačati", da bi pokončavali hrošče.[7]) Poseben prijatelj pa je bil pticam[8]), in je priporočal učiteljem, da poučé učence, kako koristni so ptiči.

Dober prijatelj mu je bil misijonar Pirc[9]) v Ameriki, čegar pisma je objavljal v „*Novicah*" ali „*Danici.*" Schmidt je vzbudil v Erjavcu veselje do naravoslovja; Erjavčev *Schnakschneperlein* je „Stari kovač iz Šiške".

Prijatelj je bil Prešernu, ki ga je skušal pridobiti za slovensko - narodno stvar; naravoslovec pa je svetoval pesniku, naj popusti — fantazijo.

Prešern je pel o njem:

Ni mi povšeč
Nemško imé,
Srčno pa ljubim
Kranjsko srcé.

Peter Aleš iz Vodic na Kranjskem, stolni dekan in višji šolski nadzornik v Trstu. Vnet za umno kmetijstvo je izdal *„Zvedenega kmeta“*. V Jelšanah in na Premu, kjer je služil, je sadjarstvo napredovalo bolj nego v drugih bližnjih krajih.

Peter Leskovic (1793—1847.), uradnik c. kr. kmetijske in obrtnijske družbe v Ljubljani. Pisal je mnogo o kmetijskih stvareh, n. pr. kako se imajo naše kmetije popravljati, da bo prav; kmetijska šola [1]) (po nemški knjigi), o kravji vpregi in občinskih pašnikih [2]), o zboljšanju rokodelskega orodja, o turšici ali koruzi; [3]) o močirji po senožetih in travnikih, priporočal je nove grebene za tkalce [4]), načrte za primerno stavljenje kmetijskega poslopja. [5]) Nekatere reke in uganke je zložil v vezani besedi. [6])

Jurij Pajk (1797—1865.) iz Ljubljane, tesarski nastavnik, je marljivo dopisoval v *„Novice“* o raznih strokah gospodarstva, n. pr. kako se delajo dobre kapnice v krajih, kjer ni vode, o drenaži, [1]) o gnojenju senožetij [2]), priporočal bratovščino sv. Florijana [3]) id., o stanju kmetijstva v Avstriji sploh. [4])

Jernej Medved iz Logatca (1799—1857) je pisal v *„Novice“* o narodno-gospodarskih rečeh in nabiral besede za *Wolf-Cigaletov slovar*; v *„Novicah“* 1845. l. je razglasil ponovljeno prošnjo, naj Slovenci iz vseh krajev nabirajo imena zelišč in dreves, rokodelskega in kmetijskega orodja, posameznih delov mlina in puške. Na smrtni postelji je izdelal „Slovenski slovar o rastlinstvu.“

Izdal je tudi dve knjigi nabožne vsebine.

Matija Vrtovec (1784—1851.)

porojen v Šmarjah na Goriškem, je služboval najpoprej v Vipavi, od 1829. l. na Planini, pozneje kaplan in vikarij v Št. Vidu pri Vipavi.

Svoje farane je tako ljubil, kakor ljubi oče svoje sinove. Da bi jim mogel koristiti v duševnem in telesnem obziru, izobrazil se je sam mnogovrstno: razumel je razven jezikov, ki se učé v šolah, še italijanski in francoski.

Posebno pa ga je veselilo vinogradarstvo; da bi se poučil, kako se goji ta struja kmetijstva drugod, prepotoval je domače kraje slovenske, Istro, Dalmacijo, gornjo in srednjo Italijo, Nižje Avstrijsko, Saksonsko in Bavarsko. Gojil pa je tudi druge strani kmetijstva, kakor dokazujejo njegovi spisi.

Njegov prvi spis: *„Vinske trte hvala“* [1]) je kazal, kam meri ali teče stroka njegovega glavnega delovanja. V tem članku je dokazal iz zgodovine, kako so v čislih imeli vinsko trto v starem zakonu, in da je še zdaj Bogu najbolj ugodni dar; pevca ljubezni pač hoče naprositi, naj ji zapoje dostojno hvalo. [2])

V nastopnem letu so že naznanjale *„Novice“*, da upajo ustreči svojim mnogim bralcem, ako jim v roké podadé ves »N a u k o v i n o r e j i«, ki ga je spisal Matija V r t o v e c, hoteč razglasiti na javno korist svoje tridesetletne izkušnje. [3]) Knjiga je prihajala v prilogah

„Novicam“ na svetlo, zvala se je *„Vinoreja“*. Ta knjiga pa obsega toliko rečij, koristnih za kmeta, da se sme imenovati v pravem smislu »kmetijska šola«.

V jako mikavnem predgovoru razlaga, kako so učeniki na Slovenskem začeli spisavati cerkvene in posvetne knjige, kako se v novi dôbi nenavadno gibljejo tudi slovanski narodi, Čehi, Poljaki, Hrvatje, da Slovenija tudi ne sme zaostati ... Kmetijska družba naj bi obravnavala svoje stvari v materinem jeziku ...... »Dragi slovenski bogoslovci, vzemite si to k srcu, da ni še zadosti z bogoslovjem in slovenščino dobro seznaniti se ... Vinorejo pa pripišemo dragi materi Sloveniji s prisrčnim privoščenjem, da, kakor so *„Novice“* vinorejo, bi tudi ona veliko dobrega k pridu dragih Slovencev zarodila«. V pristavku so sodelovali: Zalokar, Hicinger, Trummer; tam se govori o francoskih, nemških in o ogrskih trtah.

Ker se je mogla »Vinoreja« imenovati kolikor toliko »kmetijska šola«, je celo naravno, da ga je privêlo njegovo delovanje do kemičnih preiskavanj in poskušenj; iz tega mu je nastala nova knjiga, naslovljena *„Kmetijska kemija“*.

Knjiga je razdeljena v šest oddelkov; v I. se razlagajo občinske, natorne in kemijske postave; v II. občinski zapopadki organskega življenja; v III. natorne in kemijske postave, obrnjene v človekovo zdravje in dolgo življenje; v IV. natorne in kemijske resnice, obrnjene na živalstvo; v V. obrnjene na kmetijstvo in v VI. na kmetijske pridelke.

Spisana je knjiga v navduševalni besedi; naganjal je Slovence, naj skrbé, da jih drugi narodi ne zadušé s svojimi pridelki. »Zakaj bi vendar Slovenci, čijih očaki so bili kmetje, tudi enkrat in sicer v kmetijstvu ne napredovali? ... Predragi, z molitvenimi bukvicami se še vse pri ljudstvu ne doseže itd.«

Spisavši Slovencem to zanimljivo in poučno knjigo, je poročal v *„Novicah“* [4]) o »Zboru nemških kmetovavcev in gozdnarjev v Gradcu«, in o »Zboru [5]) vino- in sadjerednikov v Heilbronu«; na to objavil v *„Novicah“* lepo vrsto člankov o Zvezdoslovju.[6]) Tvarina je tako razvrščena, da govori v § 1.—6. o zemlji; § 7. o luni; § 8. o solncu; § 9.—11. o planetih; § 12. o gorečih kroglah; § 13. o težni moči solnca; § 14.—15. o »stavnih« zvezdah; § 16. končal je sestavek z napisom »Pogled v zvezde«.

»Slovenci, o dragi Slovenci! nadjamo se, da bote te zvezdoslovske pervine z radostjo brali, svoje oči in svoj duh v jasnih

nočeh pogostoma kviško povzdigovali in mogočnega vedno molili — Boga.« »Križarske vojske« je priobčil *„Letopis slovenskega društva na Kranjskem“*, I. zv. 1849. 8⁰. Str. 22—43.

Ker je bil spreten govornik, bil je mnogokrat naprošen, da pomaga svojim stanovskim sosedom; te govore je spisal in vsled mnogih prošenj dal na svetlo pod naslovom *„Shodni ogovori“* 1850.[7])

V predgovoru pravi, da se je lotil tega dela, ko je, izdavši več drugih del, se bolj seznanil z jezikoslovjem; hotel je pomnožiti domače slovstvo in ustreči priprostemu ljudstvu, pa tudi bolj omikanim krogom; radi tega so govori zloženi v praktičnem smislu in v živi zgovornosti. Doklada *„Novicam“* je izšla leta 1853. *„Občna povestnica“* ali *„Zgodovina celega sveta“* v 8⁰. Stran 1—495. (Glej Vernè.) Uže pet let poprej je začel Vrtovec spisovati »Občno zgodovino«; zgoraj omenjeni sestavek križarske vojske je dal natisniti za poskušnjo. Med izdelovanjem tega dela je obolel in stopil v pokoj. V pismu do urednika *„Novic“* l. 1851. str. 202—203 naznanja, da delo napreduje kljubu bolehnosti, da pa ne vé, je li bo mogel dokončati tudi novi vek. Najpoprej so začele objavljati *„Novice“* »Zgodovinska pisma«. L. 1853. je začela izhajati zgodovina kot priloga *„Novicam“*. Kakor je Vrtovec slutil, ni mogel izvršiti sam dela; kajti smrt ga je pograbila 2. septembra 1851. l.

Vrtovec je bil uzor slovenskega rodoljuba, pridnega gospodarja, gostoljubnega in vestnega duhovnika in plemenitega človekoljuba; njemu, pisatelju gre zaslužena hvala, da je v nekaterih strujah uspešno oral ledino.

Njemu v spomin sta zložila Podgorski — Luka Svetec — v *„Novicah“*[8]) in Vitoški — Matej Fröhlich — slavospeve v *„Danici“*.[9])

Zato kopač domačega zaklada!
Naj hram Ti polnijo tovori vina,
Naj rab' Tvoj glas kot cvet in sad nograda!

„Nov.“ 1846, 33.

Dr. Jožef Orel (1794—1874.), porojen v Skopem pri Dutovljah na Primorskem, c. kr. beležnik, odbornik raznih narodnih društev, podžupan ljubljanski, je marljivo dopisoval *„Novicam“* z njihovega početka do 1869. l., n. pr. »Šol in šolnikov na deželi nikdar ne pozabite«;[1]) navod gnojišče koristno napraviti;[2]) o škodljivosti malih kebrov, in kako jih je pokončati;[3]) o sviloreji na Kranjskem;[4]) o travnih in vrbnih semenih.[5]) Objavil je oznanilo kmetijske šole v Ljubljani v »slovenskem vsakateremu, tudi neučenemu Slovencu razumljivem jeziku«.

„Novice“ 1849. leta, str. 15, pripovedujejo, da sta bila dr. Orel in Karol Dežman po ministerskem dovoljenju potrjena učitelja kmetijstva v slovenskem

jeziku v Ljubljani. Orel se je odločno potegoval za pravice slovenskega učitelja, in je bil bržkone prvi advokat na Kranjskem, ki je uradoval slovenski. Absolutistična vlada ga je bila za nekaj časa odstavila[6]) od odvetništva in mu še le pozneje dala mesto notarja.

Poročal je iz kmetijskega zbora na Dunaju,[7]) priporočal novo kmetijsko orodje,[8]) ogledaval nove kmetijske naprave na Češkem in Saksonskem,[9]) priporočaval zavarovalna društva,[10]) opominjal[11]) kmete, da naj se poprimejo „sadjereje".

Začel je delati na to, da se izsuši veliko barja pri Ljubljani; sploh ga mora kranjska dežela prištevati svojim prvim rodoljubom in dobrotnikom.

V „*Novicah*" 1862, str. 225, pripoveduje Orel sam, da je vložil slovensko prošnjo, naj se vknjiži dolžno pismo; odlok se je glasil tudi v slovenskem jeziku. Popolnem oslepél je objavil v „*Novicah*" leta 1873. stran 124 „Jeremijado starega Slovenca".

M i h a e l V e r n è [Brnje] (1797 — 1861.) iz Orehka na Kranjskem, kaplan in katehet v Postojni, 1825. leta stolni kaplan in škofov tajnik v Trstu, potem katehet na tamošnji realki, nato korar pri sv. Justu, 1846. leta prošt in nekaj časa škofijski namestnik. Kakor skoraj vsi slovenski pisatelji te dôbe, je bil Vernè samouk v slovenščini in pozneje učenec in sodelavec Bleiweisovih „*Novic*". Kakor Vrtovec si je Vernè takoj iz početka izvolil določene struje v pisateljevanju in se tega posla dosledno držal do svoje smrti; on je slovenski »turist«. Od nekdaj ga je veselilo potovati, kakor pripoveduje sam; ogledal si je najpoprej ožjo domovino in sosednje slovanske dežele.

I. „Potovanje po nekaterih jugo-slovenskih krajih."

Upotil se je iz Trsta črez Kras, popisal Postojno, Jamški grad in njega zgodovino, obiskal Hicingerja, grobe Linharta, Vodnika in Čopa, se seznanil s Koseskim in Bleiweisom, ogledal rojstne kraje in hiše dr. Jakopa Zupana in M. Ravnikarja, tržaškega škofa, obžaloval, da v Celji bolnega Slomšeka ni mogel videti; krenil v Gradec, od koder je čez Bruk in Ljubno prišel nazaj domov po drugi poti. To je bil samo uvod večjim spisom v nastopnih letih, n. pr. II. „Potovanje po Laškem". „*Novice*" 1852. 222—347. Vsebina spisa je v nasprotji z naslovom, kajti večji del potopisa se bavi samo z Rimom.

III. „Potovanje v Sveto Deželo v letu 1857." [1]) Pridejane so potopisu pesni in molitve, ki se v Jeruzalemu na vsakdanji procesiji pojó in molijo, — spričevalo, kakoršno dobi v spominek vsak božjepotnik v Jeruzalem, — in pa podobi, obris mesta Jeruzalemskega in cerkve Božjega groba v Jeruzalemu.

Ta knjiga je nastala iz potopisov v „*Novicah*" l. 1858. v LXIV. listih do predragega prijatelja z naslovom: „*Potovanje po izhodnem ali po jutrovih deželah v l. 1857.*" Dné 21. sušca je odrinil iz Trsta, opisal Kandijo, Siro, pohvalivši grški narod; 2. aprila je prišel v Palestino; obširno popisuje velikotedenske obrede v Jeruzalemu. Knjigo je posvetil Janezu Bleiweisu.

Druga stroka Vernètova je bila zgodovina. Vrtovec je začel spisavati zgodovino in jo objavljal v „*Novičnih*" dokladah, pa je

ni dovršil; tega dela se je lotil Vernè spisavši *„Občno povestnico"*[2]). Tvarina v tem smislu ni razdeljena enakomerno, ker I. zvezek obsega zgodovino od početka do 1492. l., II. zvezek pa do današnjega dné. Ozira se pa seveda več na Slovane, nego na druge povestnice. Na koncu vsake dôbe se ozira na Čehe, Poljake, Ruse, južnih Slovanov se pa ne spominja. V zadnjem poglavju riše znanost, umetnost in slovstvo evropskih narodov nove dôbe. § 88. pravi: »Poslednjič smo došli, hvala Bogu, do narodov, ki jih je mati Slava rodila. Najmogočnejši med temi narodi so Rusi id.« § 11. je namenjen Jugoslovanom, kjer pa omenja slovstveno zgodovino samo Slovencev; o Hrvatih in Srbih ni duha ne sluha. Nekaj zgodovinskih del je ostalo v rokopisih.

Dobro so pogodili slovenski pisatelji one dôbe nalogo svojo, da so obračali pozornost na gmotno blagostanje slovenskega naroda, ki je v prvi vrsti poljedelec; Vernè je poslovenil: *„Güte und Weisheit Gottes in der Natur"* in nekoliko odlomkov objavil v *„Novicah"* l. 1859, 19—31. Ni istina, da bi bila v rokopisu ostala: Atala Chateaubriand-ova, nego natisnjena je v *„Novicah"* l. 1858, 240—270.

Odlomek iz *„Občne povestnice"* o Turkih (§ 21), se je natisnil v „Vodnikovem spomeniku" 1859, 244—246. Bleiweis je nekoliko Vernètovih spisov porabil za svoje berilo, posebno iz popotnih listov, pa tudi v letopisu „Matice Slovenske" 1876. objavil nekaj poslovenjenih odlomkov iz Korana. Slovenščine se je začel učiti še le pozneje; kljub temu je pisal prav uglajeno.

1. *„Razgovor ob občni zgodovini."* Spisal J. B. Bossuet. Prosto poslovenil M. Vernè. Bleiweis je v *„Nov."* 1858. l. vabil na naročbo tega spisa, ki bi se objavil, ko bi se oglasilo dovolj naročnikov. Zdaj hrani rokopis „Matica Slovenska", Ltp. 1869, 54. — 2. *„Eutropiera kratka rimska zgodovina."* Vrlim učencem ljubljanske gimnazije za poskušnjo poslovenil M. Vernè. Rokopis bržkone iz l. 1849—50. shranjuje „Matica Slovenska." Bleiweis in Miklošič sta nekaj porabila za svoja berila. — 3. *„Premišljevanje uzrokov velikosti in vpada Rimljanov."* Spisal slavni Montesquieu. Poslovenil M. Vernè. Rokopisa 51 pol shranjuje „Matica Slovenska".

Franc Pirc (1787—1880) iz Kamnika, misijonar v Severni Ameriki od 1831. l., se je vrnil na Kranjsko 1873. l. *„Novice"* je podpiral takoj v začetku; 1843. l. so objavile njegovo pismo, v katerem opisuje svoje delovanje v Ameriki; njegove dopise so pa prinašale tudi *„Drobtinice"*, *„Danica"*, *„Carniolia"* in *„Allg. Blätter"*. — Za kmete je izdal dve knjigi; v jedni poučuje seljake, kako je treba uničevati gosence, druga knjiga pa je *„Kranjski vrtnar"*.[2]) V tej pravi v predgovoru, da so Kranjci v »sadjereji« zaostali za drugimi narodi, ki imajo od nje mnogo koristi; treba je torej napredovati tudi v tem.

Na svoje stare dni je začel kovati tudi pesmice brez pesniškega vzleta; opeval je potovanje v Ameriko, faro sv. Križa v Ameriki, ajdovsko deklico v Lakroá. Te in enake pesni je zbral in izdal pod naslovom *„Nekatere pesni."*

V mnogih jezikih je bil tako poučen, da je v slovenskem in nemškem, francoskem, angleškem in indijanskem jeziku pridigoval in pisal. Izdal je knjigo o Indijancih v nemškem jeziku.

Dr. Jožef Šubic (1802—1861) iz Mokronoga na Kranjskem, je postal doktor medicine v Padovi 1834. l., naselil se v Celju, od koder je zelo marljivo dopisoval v „*Novice*“ od 1846. do 1858. l. o raznovrstnih predmetih, n. pr. „Stare vraže še dandanašnji moré ljudi“.[1]) „Otrinjavke in svetinje“,[2]) „Od vremena“,[3]) „Veše alj zapeljive lučice“,[4]) „O spisovanji dobrih slovenskih knjig“,[5]) „Nekaj od koristnega drevja“,[6]) „Asfodil“,[7]) „Čebele vremenske prerokinje“,[8]) „Prijatelji življenja«.[9]) V „*Sloveniji*“ 1848. leta se je uprl Macunovemu predlogu, naj bi se Slovenci poprijeli hrvaščine v književni jezik. Podpiral je Drobničevo „*Slovensko Bčelo*“. Einspielerjevega „*Slovenskega Prijatla*“, pisal v „*Drobtinice*“, n. pr. 1857—1860. l.: „Bogoljubnost zdravnika“. i. d. Najvažnejše njegovo delo je prevod Vergilijevega speva „Georgikon“. Pilil je delce deset let in položil na „sveti oltar preljubljeni majki Sloveniji.“ Prevod je še precej točen, a heksameter se mu poprek ni posrečil, polovica spondejev so jambi.

Miha Peternel (1808—1884) iz Nove Oslice na Kranjskem, je pastiroval na petih župnijah in postal 1852. l. začasni ravnatelj novo ustanovljeni realki v Ljubljani; to službo je opravljal do 1860. l., potem je učil realistične predmete do 1874. l. V izvestjih realke je mnogokrat pisal o raznih predmetih.[1]) L. 1862. je objavil kratek spis o kemiji v slovenskem jeziku: „Imena, znamenja in lastnosti kemiških prvin.“

Andrej Fleischman (1805 — 1867) iz Beričevega pri Dolu na Kranjskem, je bil od 1819. l. botanični vrtnar v Ljubljani, potem učitelj botanike in sadjarstva na kmetijski šoli in na ljubljanski gimnaziji. Pridno je nabiral rastline in postal celo pisatelj v svoji stroki.[1]) O svojem predmetu je pridno pisal v „*Novice*“; n. pr. „Cvetlice (nenavadne) po zimi na Kranjskem“;[2]) „Goli in pusti Kras v treh letih v mlade, seženj visoke boršte spreobrniti“.[3]) Temu spisu dopolnilo se sme smatrati spis „Še nekatere besede v priporočilo reje lesá na praznih in pustih zemljiščih.“[4]) Omenimo še: „Cvetlični venec za novo leto“.[5]) Odločno se je potegoval za važnost svojega predmeta trdéč: „Natoroznanstvo je vsakemu človeku silno potrebno, zlasti v rudninskih, živalskih in rastlinskih rečeh.“[6]) L. 1851. je naznanil v „*Novicah*“ (str. 55), da z dovoljenjem visokega c. kr. ministerstva začne učiti občno rastlinoznanstvo in poznavanje koristnih, škodljivih in strupenih zelišč.

Mihael Ambrož (1808—1864) iz Ljubljane, okrajni komisar v Smledniku, potem državni poslanec in župan ljubljanski. Dopisoval je v slovenske liste posebno marljivo v 1847—50. l., potem je utihnil; predmeti so mu bili praktične potrebe in javne stvari, n. pr. „Posli in njih dolžnosti“.[1]) „Zemljiščna odveza“,[2]) „Druščine“,[3]) „Vodni činži“,[4]) „Tlake in ribštvo“,[5]) »Oprostenje zemljišč“,[6]) „Razjasnjenje zastran davščin.“[7]) Leta 1848. se je živo poganjal za narodne pravice Slovencev, objavil v „*Sloveniji*“[8]) „Odprto pismo na vse Slovence“, posebno še za to, da bi se uvel slovenski jezik v šole in pisarne; potem je začel nekako omahovati, zato sta ga posvarila Bleiweis v „*Novicah*“ in Kozler v „*Sloveniji*“: „Odprto pismo gospoda Ambroža“, „*Slov.*“ 48, 86, 106. Za časa vstanka 1848. l. na Dunaju je branil po svojih močeh cesarsko orožnico in je bil zato pohvaljen, tudi je za ljubljansko županstvo sestavil opravilnik.

Jernej Arko (1794—1868) iz Dolenje vasi poleg Ribnice, župnik v Vodicah, prošt v Novem mestu. Pisal je v „*Novice*“ o kmetijstvu, o zavarovanjih,[1]) o prisegi županov iz srenjskih občin, v „*Danico*“,[2]) v „*Drobtinice*“.[3])

Janez Križaj (Jažirk 1802—1864) iz Naklega, župnik v Žužemberku in v Mirni Peči. Svoje poučne spise o narodnem gospodarstvu je objavljal v obliki dvogovorov, n. pr. „Pogovor kmetiškega očeta s svojim, osme šole izučenim sinam" v mesecu prosincu v „*Novicah*" 1845 za vse mesece, počenši str. 14—210, s podobami. Istotako 1854. in 1855. l.

Josip Berk, (Križnogorski, 1811—1860) iz Sorice, je župnikoval na Križni gori, Šentjurju pri Svibnem na Kranjskem. Pisal je o raznih stvareh za kmete, n. pr. „O koristi murbinih dreves za kmete",[1] „O mlinarjih, mesarjih",[2] „Koderecija in mletvina",[3] „Dobrovoljni sveti našim gospodarjem", „Rudokop na Črni prsti".[4] O njegovih malih spisih v „*Zgodnji Danici*" glej Marn. Prijavil je „Pravljico od hude babe na Kranjskem"[5]) in pisal o slovenskem slovstvu.[6])

Jovan Vesel Koseski (1798—1884),

porojen v Kosezah župnije moravške na Kranjskem, kameralni uradnik, je službovai v Ljubljani, Gorici, Tolminu, in konečno v Trstu. Pesni zlagati je začel Koseski v nemškem jeziku v „*Laibacher Wochenblatt*" 1817—1819. l. opevaje za kranjsko deželo zaslužne možé; prvi slovenski pesni »Potažba — Trost«, dal je tudi nemški prevod, v katerem mu rabi skovana beseda b u r i t i — »das Heulen des Nordwindes«, kakor razlaga sam. V dôbi Čebeličarjev je molčal Koseski; oglasil se je 1844. l. v „*Novicah*" s pesnijo: »Slovenija Presvitlimu Premilostljivimu Gospodu in Cesarju Ferdinandu I., ob dohodu v Ljubljano«; pesen je bila natisnena na posebni prilogi. Istotam je prevel Chamissovo: »Orjaška igrača« in Bürgerjevo: »Pesem od verliga moža«. Leta 1845. imajo „*Novice*" štiri izvirne pesni, izmed katerih omenimo: »Vojaška« in »Bravcem h koncu leta v spomin«; prva se odlikuje z uglajenim jezikom.

L. 1846. je objavil znani »Kdo je mar?« in štiri prevode Schillerjevih pesnij, 1847. leta Schillerjevo »Ibikovi žerjavi« in tri izvirne pesni. Viharno 1848. l. ga je navdušilo, da je zložil »Naprej, slavenski Jug«; od 1848. do 1852. leta so prinašale „*Novice*" odlomke iz prevoda Schillerjevih igrokazov: »D e v i c a O r l e - a n s k a« in »M e s i n s k a n e v e s t a« in v prilogah tudi ves prevod, odlomke iz »Visoke pesmi« in XIX. spev Homerjeve Ilijade. L. 1852. je hudo obolel in potem molčal polnih 16 let, dokler se ni 1868. l. zopet oglasil objavivši v posebni dokladi „*Novic*" 1868. l. svoje delo: »Mazeppa Jovan«.[1])

Odbor »Matice Slovenske« je ukrenil, da se natisnejo njegove pesni. Na prošnjo odborovo je poslal svoja dela z obširnim pismom, ki zvršuje tako-le: »To je, kar imam za zdaj omeniti; ako mi pozneje ktera skoči v puhlo glavo, popadem jo za rep in Vaši

presodbi stavim v izgled.« Izdale so se tedaj njegove pesni z naslovom „*Razne dela 1870. l.*“ Ko se je v „*Letopisih*“ »Matice Slovenske« 1877. leta (233—250) natisnil »Nebeške komedije« (Divina commedia) Dantejeve I., II., III., IV., in XXXIV. spev, 1878. l. ostanek I. dela »Paklo«, je »Matica Slovenska« izdala »D o d a t e k« 1879. l.

Prvi knjigi je vsebina razdeljena na deset odstavkov. I. obsega »Uvodivno«, v kateri naznačuje Koseski svoje pesni »ne prepustim«, »ne prezalim«. »Večjidel smo stroge, tužne . . včasih ojstre, nikdar kužne. Vas ne žali zdih in jok« in dr. Vender pa ima uže ta »Uvodivna« izraze, n. pr. »pomrda«, »nažokati«, »žehtajo«, ki kažejo, da je njegova pesniška žila bila uže opešala. Najboljši del njegovih poezij spada v prvo dôbo, to je do 1852. leta, pa še med temi niso vse izvirnimi naznačene v resnici izvirne, n. pr. »Začarana puška«. V tej dôbi je objavil razven omenjenih še »Hoja na plavž« (Gang nach dem Eisenhammer), »Vodotop« (Taucher), »Pesem o zvonu« (Lied von der Glocke), »Bor z drakonam« (Kampf mit dem Drachen), »Rokavica« (Handschuh), »Vrednost žen« (Würde der Frauen), »Pohlep oslepi«, »Oda Bog«, »Ne sodi«, »Nemškutar«, »Visoke pesmi« tri oddelke (»Posvečeno bodi Tvoje ime«, »Uvod« in »Očenaš«), XIX. spev Ilijade in dva prozajična spisa; najbolj mu je uspel prevod »Pesmi o zvonu«.

Njegove prevode te dôbe nadkriljujejo prevodi istih pesnij, izdelani po drugih pesnikih in pisateljih, pa vender so imeli velik vpliv na probujenje narodne zavesti in duševni preporod slovenskega naroda. Najbolj ga je proslavila »Slovenija cesarju Ferdinandu«. „*Novice*“ so to pesen objavile v posebni prilogi. V vzgled je Koseskemu bila Vodnikova »Ilirija oživljena«. Ker se je takrat po šolah posebno gojila retorika, je nenavadni vtis napravil vzvišeni slog in iskreno rodoljubje, ki je v vseh časih in povsod videlo Slovane.

Za one dôbe mogla se je spregledati posiljenost jezika in nerazumljivi izrazi, ker je blagi namen deloma pokrival njegove slabosti. Lepa je tudi »Vojaška« (»Kaj bliska se v jasnem« i. d.) Neodrečna zasluga njegova je tudi ta, da je uvel v slovensko slovstvo šestomer in petomer.

V drugo dôbo spada pet spevov Ilijade, I., III., V., XII., in XIV., ostali deli »Visoke pesmi« in petero »Rusko-Puškinovih« pa »Mazeppa«. V tej dôbi — po hudi bolezni pesnikovi — mu je pa duševna moč vidno opešala; njegova domišljija se od tedaj več ne dviga v nedozorne visočine. Da bi se razvidelo, kako bi se

moral prelagati Mazeppa, je Stritar v „*Slovenskem Glasniku*“ 1868. l. (230—32) objavil 280 stikov; razlika prevodoma je velikanska. Še slabše je šlo od rok prevajanje v zadnji, v tretji dôbi, t. j. od 1868. leta do njegove smrti. Sem spadajo prevodi Chamissovih, Uhlandovih (ena je Goethejeva, ena Manzonijeva in ena: »Lücov divjogon« [Körnerjeva], glose »Jugo-Evropejski glosar ali slovenski glasnik« 445—469), ponatis »Mesinske neveste« (561), »Orleanske device« (691) in »Paklo« iz »Nebeške komedije«.

Danteja prevajati Koseski v tej dôbi daleko ni bil kos. Vsak vesten pisatelj se uči in napreduje; Prešern je pošiljal svoje pesni drugim v presojo, samo Koseski je hotel ostati vedno neizpremenjen. Kako se je trudil Levstik, da bi dal svojim pesnim lepo obliko, in kako vestno je pilil svoje umotvore! Pa to se mora Koseskemu priznati na čast, da je skromno sodil o svojih poezijah, saj sam pravi v »Dovršivni« (469):

Tem pesmicam ni živeti dolgo želja,
Le toliko, da boljše prebudé . . .

Na napačno pot je zagazil s tem, da je koval nove besede, ne znajoč dotičnih pravil, ali pa, da je zajemal iz zastarelih slovarjev, da so mu rabili nepotrebni ilirski izrazi, n. pr. »suze roniti«, da je nerazumljivo pisal cele stavke, n. pr. na konci pesni »Kdo je mar?«, da je upotrebljeval mnogo trivijalnih izrazov, da je napačno sklanjal in spregal, narobe obrazoval deležnike in besedam dajal napačne pomene. Pri vsem tem pa zavzema Koseski odlično mesto v kulturnem razvitku našega malega naroda, ker je poleg trezno mislečega Bleiweisa visoko dvignil prapor idealizma in s svojimi pesnimi navduševal množino čitateljev pa tudi v marsikaterem pesniško nadarjenem slovenskem mladeniču vzbudil ljubezen do pesništva in s tem slovstvo pospeševal bolj, nego se vidi na prvi pogled. Posegel je celo v politično delovanje s spisom o frankobrodskih volitvah.

Materž Ravnikar (Poženčan) (1802—1864) iz Poženka na Gorenjskem, je bil na ljubljanski gimnaziji učenec Vodnika, M. Ravnikarja, Metelka in J. Zupana; po raznih službah v duhovskem stanu je bil nazadnje župnik v Predosljih blizu Kranja. Nabiral je za St. Vraza in E. Korytka narodne pesni, po mnenju Josipa Marna („*Jezičnik*“ XVI. 8), je blizu peti del narodnih pesnij v Korytkovi zbirki nabral Ravnikar.

V ilirski dôbi se je navdušeno poprijel nove ideje, prelagal znamenite ilirske pesnike na slovenski jezik in dopisaval v „*Ilirsko Danico*“. Ko so pa začele izhajati „*Novice*“ 1843. l., jim je dopošiljal pesmice, uganjke in zgodo-

vinske spise.[1]) v katerih je izražal misel, „da je neki Ister pred 3500 leti iz Male Azije Slovence privel v sedanje slovenske pokrajine"; po njegovem mnenju so se Slovenci udeležili tudi trojanske vojne. Po njegovi smrti je bil Davorin Trstenjak naprošen po „Matici Slovenski", naj priredi za tisek njegove zgodovinske razprave, koje so izšle pod naslovom „Stari sled slavjanstva" v „*Letopisu Matice Slovenske*", 1868—1869. leta. Ravnikar ni imel znanstvene podlage, radi tega tudi njegov trud v tej stroki ni uspel. V „*Novicah*" od 1853—1859. l. razlaga imena Ljubljana, Kranj, Gorotan, Emona i. d.

V „*Ljubljanskem Časniku*" l. 1851. priporoča za vseslovanski jezik ruščino, v „*Slov. Bčeli*" leta 1852. pa neko mešanico iz slovanskih jezikov. Pritrdil je predlogu A. M—ca („*Nov.*" 1855. 62), naj se radi enotne pisave slovenskih pisateljev ustanovi „Višja sodnija slovnice" in sicer v Ljubljani; razven Metelka, Bleiweisa in Jerana naj bi v tem zboru sedela po dva Štajerca, Korošca in Primorca. Bleiweis je smatral to misel lepo, a neizvedljivo. Njegove pesniške proizvode hrani „Matica Slovenska".

Zgodovinsko raziskavanje pa je v ozki zvezi s pripovednim slovstvom, in sicer s pripovednim slovstvom iz domače zgodovine; v to stroko spadajo n. pr.: „Štempihar", „Tvorka", „Še ena povest od Petra Klepca",[2]) (slična povesti o Lambergarju in Pegamu). Njegovi pripovedni spisi so: „Martinec iz Podloma",[3]) zabredši med tihotapce, po nesreči in lepem nauku zopet spreobrnen, postal je dober gospodar; „Jakec iz Osredka",[4]) prilika.

Ravnikarjevim pripovednim spisom pridružimo po Slomšku 1853—1854. l. v Gradcu izdano „*Djanje svetnikov Božjih*". Spisovanja te knjige udeležil se je zraven Ulage, Pikelna, Zumperja, Cafa, Globočnika, Kocijančiča in drugih tudi Ravnikar,[5]) pomagal je tudi prevajati „*Sv. Pismo stare in nove zaveze z razlaganjem*",[6]) ki je prišlo na svetlo vsled dela, ki ga je bil izprožil in podpiral škof Wolf; prevêl je, župnik v Predosljih, preroka Izaijo in Jeremijo.[7])

Istotako ni pogrešal njegove podpore Cigale, spisujoč „*Wolfov Nemško-slovenski slovar*", za katerega si je, vztrajajoč do konca, pridobil posebnih zaslug."[8]) Ko se je slišalo, da spisuje Zalokar slovensko-nemški del, mu je svetoval Ravnikar, naj se drži abecednega ne družinstvenega reda.[9]) Ukvarjaje se s slovarjem, zašel je na jezikoslovno pot, pa ni hodil srečno, ker mu je nedostajalo znanstvene podlage.

Zanimal se je naravno tudi za narodni napredek v vsakem obziru, bil pa je tega mnenja, da je treba počasi napredovati, ne hoditi prenaglo; tako delajo nasprotniki: česar ne morejo doseči v enem letu, na to čakajo potrpežljivo do drugega leta. Ljubezen je potrpežljiva, z njo se več opravi kot s pikanjem. V rokopisu je zapustil mnogo tvarine; iz te je izdala družba sv. Mohorja v Celovcu 1867. leta v mali osmerki „*Utopljenci*".[10]) Vodilna misel te pripovesti je, da vede do srečnega cilja v nadlogah le potrpežljivost in udanost do Boga.

Peter Hicinger (Podlipski 1812 — 1867) je kaplanoval na raznih mestih, tudi Pod Lipo, odtod „Podlipski"; od 1859. l. do smrti je bil župnik-dekan in šolski nadzornik v Postojni. Nadarjeni in ukaželjni Hicinger je imel med drugimi za učitelje: Čopa, Metelka in v bogoslovju dr. Jakopa Zupana. Uže dijak vadil se je v pesništvu ter si je pesni, v „*Čbelici*" objavljene, vzel v vzgled, pa tudi nemški pesniki so mu bili učitelji, to kaže n. pr. „Ptuja deklica" (Schillerjeva Das Mädchen aus der Fremde); rad je zajemal tvarino tudi iz domače zgodovine:

„Sonet“ (Mariji na čast) in „Turjaški Hervard“, balada po Valvazorju LXV. p. 488. Posebno plodovito mu je bilo 1849. leto z duhovnimi pesnimi, deloma izvirnimi, pa tudi prevedenimi iz latinskega, italijanskega in nemškega jezika.[1]) Izvirne so „O srečni vrnitvi Antona Alojza od škofijskega zbora z Dunaja“ [2]) in „Glas cerkve“, „Cesarju Francu Jožefu o njegovem rojstnem dnevu“.[3]) Istotako se mu je živo glasila duhovska lira v 1850—1852. l.; izvirna „O srečni vrnitvi papeža Pija IX. v Rim“; 1852. l. več pesmic Mariji na čast;[4]) 1854. l. je zložil v tercinah pesen „Cerkev v začetku 1854. l.“ Tako bi še lahko zasledovali po drugih letnikih njegove duhovne pesmice, ki se odlikujejo po jeziku, dokaj blagoglasnem.

Zlagal pa je tudi posvetne pesmice razne vsebine; mož naprednih nazorov in vestno opazujoč duševni razvitek slovenskega naroda, opominja rojake v pesmici „Naprej“ („*Nov.*“ 1844), naj se okoristijo novih koristnih iznajdeb; v pesmici „Svet obogati“, da tudi posvetnega blaga ni v nemar puščati, v „Slovenija zmaga“ („*Nov.*“ 1848), da se je treba mirnim potem boriti za domovino. V svojih koledarjih in v drugih knjigah je priobčil marsikatero lepo pesmico, n. pr. „Sv. Marjeta“. V „*Vodnikovem Spomeniku*“ je napisal lep članek „Pregled Vodnikovih pesmij“.

Hicinger je sodeloval tudi, ko se je prevajalo sv. pismo pod pokroviteljstvom škofa Wolfa; prevêl je razlaganje k listu sv. Pavla do Rimljanov in razodenje sv. Janeza apostola; njegov je prevod in razlaganje III. in IV. bukev kraljev ter I. in II. kroniških bukev v letih 1855—1863.

Zgodaj ga je začela zanimati zgodovina; naravno, da je duhovnik jel razpravljati cerkveno zgodovino s člankom: „Razširjanje katolške cerkve“ [5]) posebno v Ameriki po slovenskih misijonarjih, pa tudi v drugih delih sveta. Navdušen Slovenec je rad zahajal v cerkveno zgodovino slovenske zemlje, in to v vsem svojem življenju. Kakor je Raič v dvajsetih letih dvakrat pisal o Cirilu in Metodiju in se vedno zanimal za dôbo staroslovenskega slovstva, je tudi Hicingerja vedno zanimalo vprašanje o slovanskih blagovestnikih. Prvo ga je navdušilo, da je zložil pesen „V spomin sv. Cirila in Metoda“.[6])

Nekoliko let pozneje se je začela širiti nakana, v Slovencih slovesno obhajati tisočletnico sv. Cirila in Metodija. V to svrho je spisal članek: „Koliko je djanje sv. Cirila in Metoda segalo med Slovence“.[7] [8]) To je bila znanstvena razprava, oprta na stare in nove vire. L. 1863. spisal je še: „Začetki keršanstva na Slovenskem“.[9]) Ta spis se odlikuje po lepem slogu in znanstveno urejeni tvarini.

Preidimo zdaj na Hicingerjeva dela iz cerkvene zgodovine slovenske, ki segajo v druge dôbe. Tu navajamo spis „Kristjanstvo per Slovencih“ (l. 1854.) v „*Slovenskem cerkvenem časopisu*“, ki ga je ustanovil 1848. l. dr. Pogačar.

V istem letniku cerkvenega časopisa razpravljal je še „Škofe nekdanje Emone“,[10]) „Vrsto ljubljanskih škofov“,[11]) „Vrsto oglejskih škofov in patrijarhov“ in konečno „Stare in nove fare na Kranjskem“.[12]) Iz tega se vidi, da je bil Hicinger jeden najmarljivejših in temeljito poučenih sodelavcev novemu časopisu.[13]) Za 1857. in 1858. leto je izdal J. Lenček, kaplan v Žiréh, koledar z naslovom „*Slovenski Romar*“, v katerem razpravlja Hicinger I. aposteljne[14]) slovenske zemlje, in sicer sv. Marka, Hermagora, Pavlina, Virgilija, Modesta, Cirila in Metodija in škofa Tomaža Hrena; II. mučenike[15]) slovenske zemlje: Sv. Hilarija, Tacijana, Maksimilijana, Viktorina, Kvirina, Justa, Maksima in Servula.

Iz cerkvene zgodovine pa je rad prehajal na posvetno zgodovino in zemljepisje svoje ožje domovine. Tako je v „Krajepisju“ [16]) razlagal, da je „Stari Tržič“, njegov rojstni kraj, posul plaz gore Košute, da so prebivalci zbežali in si postavili novi Tržič, in da je „Sedanji Tržič“ [17]) gledé na obrtnost in rokodelstvo prvi kraj na Kranjskem. Kakor Trstenjak je bil tudi Hicinger tega mnenja, da stari Panonci niso bili ne Kelti ne Germani, nego da so bili Slovani („*Nov.*“ 1858. str. 24). Na trdnejši podstavi je pisal v celovškem „*Slovencu*“ 1865. l. o tistih dobah slovenske zgodovine, ko so bile združene slovenske dežele, n. pr. blizu l. 854. 952—1077, 1246, 1500. „Slovensko društvo“ v Ljubljani je 1852. l. izdalo njegovo knjižico „*Popis sveta.*“ [18]) Pridejan je obraz cele zemlje v dveh polkroglah. Iz tega se razvidi, da je Hicinger enako rad obdelaval splošno zgodovino kakor tudi zgodovino posamnih krajev. V desetletju od 1855—1865. l. so ga poleg njegovih razsežnih zgodovinskih študij zanimala okrajna imena, kajti 1865. l. je objavilo šolsko poročilo postojinske glavne šole okrajnega šolskega oglede Hicingerja spis: „Kteremu kraju pravimo Pivka in zakaj?“ To je delo, ki temeljito razpravlja ležo, ozračje, zgodovino, upravo in narod.[19]) Obširen je tudi njegov članek: „Beseda o krstnih imenih.“[20])

Slovencem se je nadelo opetoma ime „gens philologica“. V dôbi, ko je bilo še malo delavcev v stroki narodnega izobraževanja, so pisatelji delili svoje moči na razne stroke. Hicinger je bil uže bogoslovec nasprotnik metelčici.[21]) Ko je objavil Metelko v dodatku slovnici dva spomenika brižinska ali karantanska, naznanil je Hicinger takoj v „*Noricah*“ sestavek „Staroslovenski spominki“, kjer je očital Metelku, da je izdal oba spomenika v svojem pravopisu; nekatere neutemeljene trditve je Metelko zavračal.[22])

Kdor preiskuje zgodovino in jezik Slovencev, tistemu se tudi omili narod, da se rad poteguje za njegove pravice in njegovo čast povsod, kjerkoli se mu ponuja prilika, posebno za dobro urejene šole in uvedenje slovenščine v urade. Govoreč o „novi šoli v Kamni gorici“ hvali Hicinger Slovence kot ukaželjne, razlaga „Kako in koliko bi bilo slovenski jezik precej v šoli vpeljati?“ [23]), dokazuje „Potrebnost posebnih dekliških šol v Kamniku, Idriji, v Novem mestu, v Kranju, na Krškem itd.“, priporoča „Petje v naših ljudskih šolah“ [24])

Tu uvrstimo še: „*Razlaganje zakonskih postav*“.[25]) Tvarina je tako razdeljena, da po primernem uvodu v sedmih poglavjih razlaga 1. o zakonu sploh; 2. o zaroki; 3. o zadržkih veljavnega zakona; 4. o zadržkih dopuščenega zakona; 5. kako sklepati zakone; 6. ob odvezi zadržkov in poveljavljenju zakona in 7. o tožbi radi razdruženja in ločitve od mize in postelje. Spisal je tudi nekaj molitvenikov.[26]) L. 1849. je začel objavljati v „*Zg. Danici*“ „*Zgodbe katolške cerkve*“. V istem listu 1850. in 1851. l. je napisal „Edina pot v nebesa, ali podučenje od razločkov prave katolške vere memo drugih nekatolških ver“ v 15 pogovorih; v tem delu govori proti razširjanju protestantovske ali evangeljske vere v Slovencih.

Kakor so bili ob koncu minolega stoletja Vodnik, Kumerdej, Linhart in Zois prav uvideli, da se priprostemu ljudstvu mnogo pomore z dobro urejenim koledarjem, se je tudi Hicinger lotil tega koristnega dela: to se mu je tem lože obneslo dobro, ker je umel po Vodnikovem načinu ob priliki zlagati prav primerne pesmice in ker je tako po mnogostranskem delovanju izurjen mogel ponuditi kmetu raznovrstnega poučnega gradiva. Izdajal je „*Domač koledar slovenski*“ [28]) od 1859. do 1864. l. Koledarčki so bili okrašeni s podobami in so se odlikovali po jako raznovrstni vsebini.

Poleg predmetov, ki se razpravljajo v vsakem koledarju, popisovala so se imenitna mesta v inostranstvu pa tudi odlična domača mesta in kraji; pripovedovalo se je iz obćne in domače zgodovine, razlagale čitateljem, posebno kmetom potrebne kmetijske, gospodarske in šolske reči; vpletale kratkočasnice, pesmice, vzgledi za opravilne spise n. pr. pobotni listi itd. „Slovenski Matici“ je uredil Hicinger za 1867. in 1868. l. koledar. Sploh pa je s peresom delal na korist slovenskega naroda ob vsaki priliki in ga poučeval o raznovrstnih stvareh.

Zaplel se je bil tudi v slovstvene boje z Levstikom (o teh pobliže v Levstikovem življenjepisu), kateri med drugim poje o svojem nasprotniku v satirični pesni „Hicingerjeva novoletna noč 1860“:

Slovenija blaga, ti upanje moje!
Gorel sem vedno za koristi vse tvoje,
Pisal sem od kamnov in zgodovine,
Krog sebe sem trosil jezikoslovske luščine,
Celo kratka obleka kočmavka
Bilà je moje slave oznanjevavka.

Jernej Uršič (1784—1860) iz Idrije, umrl duhovnik v Kamni gorici. Sodeloval je v „*Sloveniji*“, v kateri je opisoval domače kraje in znašal zrnje za slovensko zgodovino. V „*Novicah*“ 1859. l. je objavil narodno pesen »Lavdon« in 1847. l. zložil znano pesen »Življenje« (Popotvanje bratje i. dr.)

Materž Hladnik (1806—1865) (Bogomil, Rodoljubski, Svetogorski, Pomajski, Trebški) iz Trebič, je kaplanoval v Devinu, bil od 1837. l. učitelj na nižji realki v Gorici in nekaj časa učitelj slovenščine na tamošnji gimnaziji.

Dopisoval je v „*Novice*“ in „*Danico*“ in najrajši v sonetih opeval slavne može, n. pr. Čehovina,[1]) Koseskega (Mojstru Pevcev,[2]) Barago, Gollmayerja,[3]) ali pa je popisoval kraje, n. pr. Gorico,[4]) Kostanjevico, Švajcarijo.[5]) Sam se je primerjal Vodniku, jednak pa je bil Jakobu Zupanu, ki se je istotako silil v poezijo. Sam je delil svoje pesni v pet vrst.

Anton Žakelj — Rodoljub Ledinski (1816—1868),

porojen na Ledinah pri Žiréh na Kranjskem, se je šolal v Karlovcu in v Novem mestu, umrl župnik pri sv. Duhu nad Leskovcem.

Učenec Metelkov se je prvikrat pokazal v časniku „*Carniolia*“ 1841. leta s pesnijo »Slavulj in rože« in se pridružil „*Novicam*“, katerim je med drugim sestavil za tretji letnik pesen »Zaničevalcem pevcev«, ki je po vsebini jednaka prvi njegovi pesni.[1]) — Bridka usoda ga je gonila od kraja do kraja; zato je čutil in opeval življenja boj,[2]) »saj krepost daje našemu življenju pravo vrednost.«[3]) Sam pevec po božji volji, je znal primerno ceniti krasoto narodnih pesnij; v petem zvezku „*Kranjske Čeb.*“ se nahajajo »Nuna Uršica«, »Mlada Zora«,[4]) »Mlada Breda«, ki jo je slišal od svoje matere. Po narodnih motivih je zložena šaljiva pesen »Udovec«.[5]) — Obširni epični pesni »Vilkóvo« je snov vzeta iz poljskega življenja. Martin Sapjeha, knez Kozminski, je zahteval od Vilkovskega, naj mu prodá

svoj gradič in posestvo, da bi imel obširniše lovišče, pa ni mogel dobiti zemljišča ni za lepe denarce. Povabil je Vilkovskega v gosti, mej tem pa po svojih Kozakih razrušil grad. O kazni za ta zločin pa ni govora; tak konec žali čut pravičnosti. Sicer priznavajo Slovanom pravični Neslovani, n. pr. Hartmann v knjigi: „*Die Welt der Slaven*“, da ni na svetu grozovitejšega plemstva od poljskega. Njegova labudnica je bila »Pesem o blagoslovljenji velikega oltarja sv. Lovrenca na Reki« 1867. l.*) Po pravici ga imenuje Marn Prešerna-duhovnika; po globokem čutu in lepi domači besedi je bil v prvih letih narodnega preporoda najodličnejši naslednik Prešernov.

Kajetan Huebar (1810—1870) od sv. Device Marije v Polju na Kranjskem, nazadnje župnik v Čemšeniku. Zložil je pesen »Otok bleški«; opeval je sploh rad lepe kraje. Prozajični spisi se bavijo z narodnim gospodarstvom, n. pr. »O pridelovanju svile v Moravški dolini«[1]) in o drugih razmerah, n. pr. »Pot od Ljubljane do Bele peči«,[2]) »O spominku Vegatovem«.[3])

Jurij Varl[1]) (1812—1874) iz Krope na Kranjskem je služboval na raznih mestih kot kaplan in župnik, umrl v Velesovem. — Metelkov učenec je zlagal pesmice, in 1848. leta začel pisati v slovenski cerkveni časopis („*Danico*“); svetoval je, naj se lika in pili slovenščina z ozirom na cerkveno slovenščino in hrvaščino.[2]) V „*Slov. Bčeli*“ 1853. l., str. 142—147. je zahteval slovenske šole.

V „*Danici*“ (l. 1861—1868.) je pisal o družinskih in narodnih, državnih in cerkvenih razmerah, n. pr. »Pridigar, učitelj, ali profesor, jezikoslovje, klasiki«; »Sveto pismo, vera, natoroslovje« i. dr. Župnik v Velesovem je v „*Danici*“ 1871. l. opisal svojo župnijo in izdal potem l. 1872.

Andrej Pirnat (1817—1888) iz Loke pri Mengšu je služboval v raznih rudnikih na Slovenskem, zlasti v Celju, kjer je pomagal ustanavljati čitalnico. Dopisoval je raznim listom, lepo prevel na slovenski jezik »Kje dom je moj?«**) in zložil 1848. leta patrijotično pesen »Presvitlimu našimu Cesarju milimu očetu Ferdinandu I.«

Franc Svetličič (1814—1881)

iz Spodnje Idrije; vpokojen župnik umrl v Ljubljani. — Prve njegove pesmice opažamo v „*Novicah*“ 1846. leta; v petih sonetih, katerih so štirje[1]) izšli v „*Novicah*“, jeden v Janežičevem „*Glasniku*“, opisuje človeško življenje. V sonetu »Zabavljica«[2]) mu je Prešern učitelj, kar značijo ti-le stihi:

Sonetov, praviš mi, ne poj nikari,
Zdravice vodopivcam so preslane,
Gazele ženskim vnemajo možgane,
Sršenov mi ne draži, Bog obvari.

Pesni »Na planini«,[3]) »Na Strašici«,[4]) »Na Mravljiškem vrtu«[5]) izražajo na koncu iskreno ljubezen pesnikovo do Boga in do domo-

*) „*Nov.*“ 1867, 199.
**) „*Nov.*“ 1845, 93.

vine. Izmed teh je najlepši »Zvest prijatelj zdravilo življenja«. Ugodno so se Svetličiču sponesle njegove balade in romance, pripovedne pesni, posnete po narodnih motivih. Med baladami se odlikuje »Erazem Ravbar«, v kateri po Valvazorju*) pripoveduje, kako junaško se je krasna Meta v Planini ustavljala predrznemu vitezu, in kako plačilo si je ta zaslužil za svojo silovitost. Pripovedna pesen »Cerkniško jezero«**) razlaga v legendskem slogu, kako je nastalo ondotno jezero. Bleiweis in Janežič sta naprosila Svetličiča, da je za „*Novice*" in „*Glasnik*" zlagal pesni, ker sta ga znala ceniti kot pesnika; zato menim, da je neopravičen Marnov izrek, da se mladi slovenski svet ni kaj ménil zanj. Istotako se mi zdi neutemeljena Marnova trditev, »da pravi pesnik svojih dovršenih umotvorov ne popravlja«, in navaja potem blizu celo stran poprav Svetličičevih. Pogrešamo še samospisa o Svetličiču.

Franc Malavašič (1818—1863)

iz Ljubljane je vzbudil pozornost svojih učiteljev Fr. Heinricha, Martinaka in Metelka; od 1841 — 1843. leta se je v Gradcu učil pravoslovja; prišedši nazaj v Ljubljano je vstopil v zdravniško šolo in postal ranocelnik. L. 1847. je začel sloveniti vladne ukaze in zakone za Kranjsko in je ta posel opravljal do smrti.

Ko je bil še dijak, je „*Kranjska Čebelica*" vplivala nanj, da je peval v slovenskem in nemškem jeziku.

Prva znana njegova pesen je v „*Illyr. Bl.*" 1838, št. 17[1] An Dr. Prešchern, Veranlaßt durch sein Gedicht im Illyr. Bl. „An die Slovenen", welche in deutscher Sprache dichten. V tej pesmici pozdravlja Prešerna mojstrom, ki bo slovenskim pesnikom zvezda-voditeljica.

Pesniško ime mu je bilo »Milko«, ali »Prostoslav Milko«. Leta 1840. je napisal v gajici dva soneta. — V pesmici: »Sava in Slovenka«[2]) pripoveduje, da pod Triglavom izvira Sava, kjer je dom Slovenca, da deklica spleta dva venca, jednega podari ljubemu, drugega vrže v Savo. Nastopnega leta napisal je čestitko »Za visoki god Nj. c. kr. visokosti, prejasniga gospoda nadvojvode Joana 24. Rožecveta 1842«, v nemškem in slovenskem jeziku. Ko so se prikazale „*Novice*" 1843. l., jih je Malavašič takoj podpiral z izvirnimi spisi in prevodi; med prve se štejejo pesni »Narlepši imena« (Bog, oče, mati, domačija), »Slovo od l. 1843.«; istotako je

*) „*Ehre d. H. Krain*" XI. 1400.

**) „*Slov. Glasnik*" 1862.

pozdravil tudi novi tečaj takoj v prvi številki: »Kmetijske in rokodelske Novice vsim svojim prijatlam in sorodnikam za novo leto.« Vpliv srbskih narodnih pesnij kaže njegova »Miloš Kabilović«. Hrvat Kabilović je v vojski med srbskim knezom Lazarjem Bulkom in sultanom Amuratom šel v turški tabor na videz z namenom, da zapusti svojega gospoda, v istini pa je prebôdel sultana in storil strašno smrt. Jako dobro je pogodil slog srbskih narodnih pesnij; uvod spominja začetka pesni Asan-Aga; ta pesen je več vredna nego vsi njegovi prevodi Klesheimovih in Salomovih pesmic.[3]) Odlikuje se tudi njegova izvirna »Gospod, pri nas ostani«,[4]) ki nas spominja Levstika. Rodoljubna čutila izražajo »Sanje cesarja Rudolfa I.«[5]) (na čast cesarju Ferdinandu 19. mal. travna 1847).

Viharno 1848. l. ga je navdušilo do ode »Aleluja«, »Svobode duh — varh čiste sreče —!« Živahno so se začeli gibati Slovenci v teh letih: izdajali so nove časnike; Malavašič je bil urednik listu, ki mu je bilo ime: „*Pravi Slovenec*".[6]) Obilno je zalagal list Malavašič sam z izvirnim in preloženim blagom v vezani in nevezani obliki; opeval je letne čase,[7]) naravo,[8]) rodoljubje,[9]) slavne Slovence.[10])

Nato je počivala njegova pesniška moč do 1858. leta, v katerem se je oglasil s pesnijo »Sloga«,[11]) in v nastopnem letniku „*Novic*" je objavil še štiri pesni,[12]) izmed katerih so »Sivi lasi« njegova labudnica. Posebnega vpliva na Slovence niso imele njegove poezije. V nevezani besedi je rano začel pisati Malavašič z namenom poučevati prosti narod Ker se po dovršenih modroslovskih naukih brez premoženja ni mogel lahko odločiti za kak stan, se je začel učiti znanstvenega odgojstva ali pedagogike. Začel je prevajati povesti Krištofa Šmida. V predgovoru obljublja še več jednakih pripovestij, če najde dovolj podpore. Mnogo povestij je priredil po drugih nemških izvirnikih; med temi naj se omeni »Štefan, srečen kmet«, »Nemški Pavliha«, »Oče grof Radecki« i. dr. Iz angleščine je »Stric Tomova koča«.

Leta 1847. je obširno razpravljal svoje misli o vrednosti slovenskega jezika; v pretirani navdušenosti je trdil, da je med vsemi slovanskimi jeziki slovenščina najbolj pripravna za petje. Opisal je razvitek slovenskega pesništva od Vodnika do Prešerna, imenujé Prešerna pesnika ljubezni, Koseskega pesnika »veličastnosti«. Prvemu očita, da je preveč »Kranjec«, drugemu pa, da je preveč zašel med razna slovanska narečja. L. 1848. je bil tajnik »Domorodniga slovenskiga zbora«; istega leta naznanjajo

„Novice“ (štev. 19), da se bo na god cesarja Ferdinanda na korist ubogim učencem modroslovja in zdravilstva predstavljala Malavašičeva igra »Nekdaj in sedaj.«

Mnogo sestavkov [13]) je spisal kot bivši urednik *„Pravega Slovenca“*; med temi ga je spis: »Kdo je krivi, kdo pravi Slovenec?« zapletel v oster prepir sè *„Slovenijo“*. Leta 1860. je nekdo v *„Triester Zeitung“* napadel Slovence in pozneje posebej izdal sestavek; odgovoril je Malavašič tudi nemški in objavil svoj odgovor.[14]) Ker so za slovenščino 1848. leta zasijali ugodnejši časi, je Malavašič v naglici spisal *„Slovensko slovnico“*,[15]) ostro jo je ocenil Metelko, zato se ni uvedla v šole.

Anton Pintar (1814—1881) iz Železnikov na Kranjskem, župnik na Turjaku v Zalem logu. Večinoma se je trudil s prelaganjem; prevel je dve povesti Krištofa Šmida,[1]) nauk o sviloprejkah,[2]) povest o Antonu Puščavniku,[3]) Bukve Tobijeve,[4]) sodeloval v Slomškovem »Vodilu« [5]) in opisal obletnico posvečenja Marijine cerkve v Suši [6]) — Podpiral je s svojim peresom *„Novice“*,[7]) *„Drobtinice“*,[8]) *„Slovenskega Prijatelja“*,[9]) *„Učiteljskega Tovariša“*,[10]) posebno pa *„Zgodnjo Danico“*,[11]) kjer se nahaja od 1849. do 1882. leta mnogo pesmic in spisov, ki se tičejo šolskih zavodov; kot pesnik se ni odlikoval in je tudi močno posnemal. Lep je življenjepis župnika Fr. Brenceta.[12])

Jurij Fleišman (1819—1874) iz Beričevega na Kranjskem je učil nazadnje v Ljubljani petje, glasbo in lepopisje; on je pesnik in skladatelj, osobito za mladino pa tudi za vesele družbe; v knjižici »Mične zdravice« se nahajajo nekatere pesmice, ki so proti estetičnemu okusu.

Dragotin Dežman [1]) (1821—1889) iz Idrije se je učil na Dunaju zdravilstva in pravoslovja, 1851—1852. l. na ljubljanski gimnaziji učil matematiko in fiziko, od 1852. l. do smrti bil varih deželnemu muzeju na Kranjskem.

Za prvih let našega preporoda navdušen Slovenec in pesnik je zlagal rodoljubne pesni, n. pr. »Še Slovenija ni zgubljena« (*„Slovenija“* 1848), »Slava Slavjanom« (*„Slov.“* 1849), prevajal srbske narodne pesni, n. pr. »Predrag in Nenad« (*„Kranjska Čebela“*, V. zvezek). Lepo je označil veliko vrednost Anastazija Grüna prevodov slovenskih narodnih pesnij.[2]) Glasovita je njegova pesen »Proklete grablje« v Bleiweisovem *„Koledarčku“* l. 1855.

Pa tudi v nevezani besedi je delal za prospeh Slovencev; odbornik dunajske Slovenije 1848. leta je spisal poziv na slovenski narod proti frankobrodskemu zboru;[3]) odbornik „Slovenskega društva“ v Ljubljani je sodeloval pri občnem državljanskem zakoniku in Vodnikovem slovarju, ocenil Miklošičeve zasluge za slovanske jezike,[4]) mično opisal Notranjsko in Cerkniško jezero,[5]) zagovarjal stara domača imena proti tujkam.[6]) Po Cigaletovem odhodu na Dunaj je uredoval *„Slovenijo“* do konca 1850. l. Nastopivši pot javnega delovanja je zatajil prepričanje mlajših let; varih kranjskemu muzeju si je skoro blizu štirideset let pridobil nevenljivih zaslug.

Martin Semrajc (1825—1849), porojen 1825. l. v Tolmačevem na Savi, se je učil pravoznanstva na Dunaju. Objavljal je v *„Sloveniji“* 1848—1849. l. pesni,

n. pr. „Triglav“, ki je zložena po obliki Koseskega „Vojaška“. S tovarišem A. Globočnikom je v „*Novicah*“ 1848. l. objavil oklic: „Mili bratje Slovenski“, pozivljaje jih, naj gredó pred cesarja Ferdinanda javljat mu slovenske zahteve.

L u k a S v e t e c (Podgorski),

porojen 1826. l. Pod Goro blizu Kamnika, je poslušal predavanja na slovenski pravoslovni akademiji v Ljubljani 1849. l., ko je Mažgon razlagal civilno, pl. Lehman kazensko pravo. Na Dunaju je 1853. l. dovršil pravoslovne študije, vstopil praktikant pri c. kr. sodišču v Ljubljani, 1854. l. za avskultanta na bansko stolico na Hrvatskem, kjer je napredoval do pristava in samostalnega sodnika pri kotarskih uradih 1860. l. Tega leta je Svetec vsled znanega prevrata šel v domovino za pristava v Mokronog, potem v Kočevje, kjer je bil voljen v deželni zbor. Leta 1866. je vstopil v službo ljubljanskega mesta za magistratnega komisarja; nemška stranka pa mu je 1869. l. vzela to službo; zato je postal 1870. l. beležnik v Idriji, 1872. l. v Litiji, kjer službuje še sedaj.

Kakor marsikaterega drugega slovenskega pisatelja je tudi njega 1848. l. obudilo na duševno delo; sodeloval je pri časnikih „*Slovenija*“, „*Vedež*“ in v „*Novicah*“. Sošolec Cegnarju mu je popravljal pesniške izdelke, in obdeloval splošne predmete.[1]) Opeval je ljubezen do domovine,[2]) n. pr. »Rojakom«, »Slovenija svojim bralcem v začetku druzega tečaja«[3]) v distihih, »Zaboj, Slavoj in Ludek« iz kraljedvorskega rokopisa; posebno mu je ugajala kakor Cegnarju srbska narodna poezija, iz katere je prevêl spretno nekoliko pesmic o kraljeviču Marku.[4]) „*Slov. Bčeli*“ marljiv sotrudnik ji je donašal narodno blago. V prvo dôbo njegovega pisateljevanja spada prevod Klicperove slike: »Zlato ne blaži«.*)

Poleg pesnikovanja, ki se je naslanjalo vse na narodno tvarino, pa ni zanemarjal lepega slovstva v nevezani besedi, za katero je tvarino zajemal tudi rad iz sorodnih slovanskih slovstev, n. pr. povest »P i š č a l k o«,[5]) posneto po Karamzinu; »P o g r e b p r i B o š n j a c i h«.[6]) Najobširnejša je pripovest »Vladimir in Kosara«. „*Slov. Bčela*“ 1851. (Bolgarski car Samuel je premagal hrvaškega kralja Petrislava, vjel lepega junaškega vojskovodjo Vladimira in ga vrgel v ječo. Samuelova jedinica, krasna Kosara, se je vanj zaljubila. Ona je prosila zanj, pa zaman. Štefan, bolgarski menih v Trnovu, pripravil je carja, da je privolil v zakon. Srečno so dospeli z lepo nevesto v glavno mesto Petrislavovo, in srečen je bil zakon hrvatskega junaka in bolgarske krasotice.)

---

*) „*Slov. Tal.*“ I. 171.

S Cegnarjem vred se je uprl jeziku in nameri Razlagove „*Zore*".[7]) Ko se je vrnil v domovino, je dal Svetec slovo leposlovju. za katero je imel toliko zmožnosti. Razglasil je v „*Novicah*" 1861. l. svoje mnenje o naglasnicah in breznaglasnicah,[8]) udeležil se od Cegnarja izprožene razgovora o parlamentarnem jeziku slovenskem. Končno se je lotil javnega delovanja, kateremu je ostal zvest do zadnjega časa.

Razven drugih predmetov, ki se navadno obravnavajo v javnih zastopstvih[9]) je govoril o uvedenju slovenščine v šole in urade;[10]) kako treba uravnati občine ali soseske? Lepo je govoril ob smrti Janeza Bleiweisa.[11])

Dr. Lovro Toman (Kamnogorski) (1827—1870

iz Kamne Gorice na Kranjskem je vstopil v državno službo pri c. kr. finančni prokuraturi v Ljubljani, postal odvetnik v Radoljci, potem v Ljubljani, umrl v Rodavnu blizu Dunaja. Nadarjenega mladeniča, navdušenega Slovenca je upotila krasota rojstnega kraja in viharno 1848. leto, da je začel zlagati domorodnega duha napolnjene pesni.

Prva njegova pesen je »Prostost«, razglašena v „*Novicah*" 1847. l. Smisel te pesni je »Suženj biti je strašnó.« Da smejo in morajo Slovenci — Slovani živeti svobodno, to je geslo njegovemu pesnikovanju. Njegovo versko prepričanje mu je vdahnilo pesen »Katolška cerkev« in »Grob«,[1]) in mnogo drugih.

Goreča ljubezen do domovine nam veje nasproti iz pesnij »Človek brez domoljubja«,[2]) »Slovenskim dekletam«,[3]) »Slovenska mati«, »Slavljanski goslar«,[4]) »Pesem koroških Slovencev«,[5]) »Mar i bor«,[6]) »Prerokba« (1453 — 1853). Te pesni so poleg Koseskega jako močno delovale na razvitek narodne ideje.

Poleg ljubezni do lepe ožje domovine mu je srce prešinjala gorka ljubezen do širše avstrijske carevine: »Avstrije zvezda« v nemirnih časih se nahaja na jugu v močnih Ilirih. Slavil je poroko cesarja Franca Jožefa z Elizabeto s pesnijo »Slovenije dar«,[7]) »Povratek cesarja in cesarice iz Italjanskega«, »Radeckega«.[8]) Prevêl je »Cesarsko himno« (po napevu Haydnovem, ki je bila potem potrjena po lastnoročnem pismu cesarjevem Slavil je slovenske odličnjake, n. pr. slovensko pesnico Fani Hausman,[9]) M. Semrajca,[10]) M. Langusa,[11]) Trstenjaka in Hicingerja,[12]) Ivana Koseskega,[13]) Valentina Vodnika ob priliki njegove stoletnice; v posebno skrb mu je

bila Vodnikova slovesnost, na kateri je imel slavnostni govor. Vse te njegove uzore pa je presegala ljubav do njegove uzorne soproge Josipine Turnogradske — rojene Urbančičeve, čislane slovenske pisateljice, — ki mu jo je smrt ugrabila po enoletnem srečnem zakonu; njej so posvečeni »Glasi ljubezni«, »Plamice«, »Srce je pri Josipini«, »Gazele (štiri), Milotinke« I—IV. v Razlagovi „*Zori*" 1852. l. Nekatere njegove pesni, n. pr. »Savica« (Noč na nebu zvezdice peržiga), »Tri rožice« (Mati lepa, mlada mati i. dr.) so se tudi z lepimi napevi prikupile Slovencem. Izdal je svoje pesni 1849. l. z naslovom »Glasi domorodni«.[14])

Najboljšim slovenskim pesnikom se Toman ne sme prištevati: nedostaje mu vzvišenosti mislij, tudi mu beseda ni dovolj uglajena. Nenavadno visoko je čislal Koseskega; bržkone so se Koseskega na novo skovani nerazumljivi izrazi zdeli Tomanu visoka poezija; v Koseskega slogu je zapeta »Sloga strun« pa »Jadranski Slavjan«. Nikakor se ne morem strinjati z navdušeno hvalo, ki jo Praprotnik poje Tomanu. Sarkastično svetuje Tomanu Levstik:

Moj brate, tvoj Pegaz je kašelj dobil, se bojim;
Zato, če ga ljubiš, h gospodu Strupitu ž njim!

Večjih zaslug si je pridobil Toman za slovenski narod bivši mu zagovornik in vsestransko delavni pospešitelj narodne omike. Leta 1861. je utrjeval v kranjskem deželnem zboru svoj predlog: »Vsak nasvet se more staviti v deželnem zboru — v slovenskem jeziku in v tem jeziku tudi obravnavati.« Ta predlog je zagovarjal v lepi poetični besedi. Ob uvedenju slovenskega jezika v šole in urade je ogovoril Slovence s tovarišem Črnetom vred z oklicem »Mili rojaki«;[15]) priporočal je prostonarodne knjižnice in bukvarnice.[16]) Mnogobrojne predmete, o katerih je Toman govoril v deželnem ali državnem zboru, navaja Praprotnik *); celo nič se pa ne omenja, da je dr. Toman nagovarjal slovenske rodoljube, »naj vsak, kar sliši važnega, naj si bode pesen ali beseda, izrek ali pregovor, ali pravljica, vse, kar je narodnega, zapiše ali reši pogube.«[17])

Mnogo let poprej se je bil Slomšek trudil, da bi ustanovil društvo, ki naj bi izdajalo Slovencem koristne knjige, ker nimamo bogatih pisateljev, ne radodarnih Mecenatov; to misel je bil izprožil Toman 1863. leta v „*Novicah*", str. 3—4, naj se ustanoví »Matica Slovenska«; te ideje so se navdušeno poprijeli štajerski Slovenci,

---

*) Op. c., str. 50—55.

kajti uže 8. marcija je pisalo štirideset mariborskih Slovencev, obetajočih zložiti po 50 gld. v ta namen. To novico je razglasil Toman v ljubljanski čitalnici, ki je istega dné obhajala praznik sv. Cirila in Metodija, in je vzbudil veliko navdušenje: ta dan je rojstni dan »Matice Slovenske«. Toman je bil potem njen odbornik, predsednik in končno največji podpornik, določil ji je v oporoki 10.000 gld.

Tudi za stroko svojega poklica se je zanimal, kajti 16. januarija 1862. l. je v društvu kranjskih juristov govoril o »civilnem pravu«.

O njegovem gospodarstvenem delovanju za Kranjsko deželo glej Praprotnikov življenjepis. Za prve dôbe našega ustavnega življenja je bil Toman idealna prikazen, ki se je prikupila celo njegovim nasprotnikom, in ugledu slovenskega imena koristila; trajnega vpliva pa njegove pesni niso imele, ker so prelahko blago, prelahko porojene.

Miroslav Vilhar (1818—1871)

iz Planine na Kranjskem je po dovršenih pravoznanskih študijah prevzel gospodarstvo posestva na Kalcu. Mož, neodvisen, je bil iskren rodoljub in se je trudil Slovencem koristiti vsestranski. „*Novice*" je zalagal takoj iz početka s preprostimi pesmicami. V prvih letih slovenskega preporoda so skušali narodno mišljenje vzbuditi po gledališčnih predstavah; v ta namen je izdal 1850. l. spevoigro »Jamska Ivanka«. Vsebina je na kratko ta-le:

Marko, malograjski vitez, napadši in vpepelivši grad Rovanskega viteza, je uničil posestnika in soprogo, samo sina Bogumila so rešili, ki ga je Jamski vitez Vladimir celih 16 let skrbno odgojeval s svojo hčerko.

Z vitezom Konradom Eichentalom povabljen, naj se udeleži križarskih vojsk, poslal je Bogumila v vojsko in mu povedal ob tej priliki, kaj mu je Bogumil. Ta se je z dovoljenjem starišev zaročil z Ivanko in odšel. Med tem pa je Marko napadel Vladimira, katerega je rešil Miroslav. Kalski vitez, zaljubivši se v Ivanko, jo je zaprosil v zakon. Ko so praznovali zaroko, prišel je Bogumil domov, zmagal Miroslava in se zaročil z ljubo Ivanko. Dejanje iz 12. stoletja se vrši pravilno, samo Ivanka je omahljivka, in Vladimir igra neviteško vlogo.

Zanimanje za gledališče je v 1850—1859. letih nekoliko zamrlo. Ustavno življenje je zopet oživilo družbeno življenje; Vilhar je bil v 1865—1866. l. marljiv pisatelj in prirejevatelj gledališčnih iger; izdal je šaloigre »Detelja«,[1] »Župan«, »Poštena deklica« in »Pomota«.

Tine Gaber ima dva sina, Jožeta in Štefeta; Tone Klanec pa dve hčerki, Metko in Cilko. Oba sta se dogovorila, da se njuni otroci vzemó v zakon po

starosti. Oče Klanec je šel v Ljubljano kupovat balo, pa je od nekega sleparja kupil tudi škatljico, čije posestnik prê vedno dobiva v igri na biljardu; on pa je doživel nasprotno. Pokazalo pa se je, da se njuni otroci niso ljubili v istem redu, kakor sta mislila očeta. Šele Grgo Breza, znanec obeh rodovin, je poravnal zmešnjavo, pa privedel tudi Klanca do tega, da je opustil svojo prazno vero. — Vilhar je nameraval dokazati škodljivost praznih ver, pa v to ni osnova igre primerna.

Igra „Župan“ ima to-le vsebino: Župan v Šiški je nemškutar stare korenine. Njegov sin in njegova hčerka, vrla Slovenca, skušata mu izbiti te zastarele nazore; pridruži se jima tudi bodoči zet, Aničin zaročenec. Župan je v svojih uradnih pismih napravil grd pogrešek, ki bi ga lahko spravil ob častno službo; to ga pa ni nič motilo. Potem so se dogovorili, da sin zapusti dom zaradi očetovega nemškutarjenja (!?), oznanivši to očetu v pismu; on pa je v gorki ljubezni do otrok rajši odstopil od županstva in postal pošten Slovenec. — Vidi se v igri, kakšen namen da ima; sredstvo pa je vender preotročje.

„Poštena deklica.“ V tej igri nastopajo šivilja Tinica, boter Ferluga, gospoda Kikelj in Kokelj, gospé Kiklja in Koklja. Tridesetletni šivilji Tinici pripoveduje Ferluga, kako je v krčmi oštel dva Nemca, ki sta se mu smejala zaradi kmetske obleke, ki sta pa tudi pripovedovala, da sita svojih žen, zalezujeta lepo deklè — Tinico. Tinica je osramotila ta dva ostudna rogoviležа in v posebno sobo zaprla vsakega, ki sta prišla k njej, ter je poklicala njuni ženi. Tinica je Ferlugo vzela za moža. — Tema dvema gospodoma se pri Tinici godi tako, kakor Fallstaffu pri windzorskih ženah. — Ta igra ima moralizujoč namen, sredstvo je sicer jako obrabljeno, za slovensko ljudstvo pa še vender porabno; da je pesnik zalezovalcema izbral Nemca, ima svoj jasni smoter.

Mnogovrstno delaven v zadnjem desetletju svojega življenja, je izdal tri koledarje, 1863. l. izdajal politični časnik *„Naprej“*, katerega mu je večinoma pisal in uredoval Fr. Levstik, ki poje o njem:

Tebe je Martin Jelovšek postavljal,
Tebe Rubežnik s črnilom gostil.
Levstik je tvoje pisanje popravljal,
A v gospodarja Ti Vilhar je bil.

Pravde tiskovne te moč je zadela,
Dvakrat na tožnej si klopi sedel,
Treščila v te paragrafov je strela,
Katerih premalo si v glavi imel.

Pesni zlagati je Vilhar začel 1845. leta, n. pr. »Predčutki« (*„Nov.“* 1845), dasi predmeti niso bili pesniške vrednosti, kakor »Vodila pridnim kmetovalcem«. Svoj slovanski čut kaže »Vesoljnimu svetu« (To vsaj mi dovolite — De se smem Slovenca zvati itd.).*) — Po Vodnikovem vzgledu je zložil za *„Slovenski Koledar“* 1851. leta kratke pesni posameznim mesecem. Navdušen častilec Notranjskega s svojimi podzemeljskimi čudeži, je opeval

*) Lepa je preprosta pesmica „Kaj maram?“, v kateri rodoljubna Slovenka povdarjaje, da ni bogata, ponosno vzklikne:

Kaj maram, da nimam
Ne gor, ne planin;
Dovolj, da moj dragi
Slovenke je sin!

»Postojnsko jamo«. Oglasivši se v „*Vodnikovem Spomeniku*“ in v Janežičevem „*Slov. Glasniku*“, je 1860 l. izdal svoje »Pesmi« in jih razdelil v pesni, balade in basni. Kakor Koseski je tudi Vilhar skromno sodil o svojih pesnih, pevaje:

Pohlevne postave
Je Pegazus moj;
Zatorej ne upa
K Olimpu z menoj.

Jeklene je zabil
Podkove doma,
Na grivah je tudi
Že nekaj snega.

Vender so se nekatere jako prikupile in postale narodne, n. pr. »Na jezeru«.

Miroslav Vilhar sicer ni zelo pomembna, pa vender jako prikupna prikazen v slovenskem slovstvu; s svojimi skromnimi pesmicami in lepimi domačimi napevi je za one dôbe močno vzbudil ljubezen do petja in muzike in torej posredno vzbujal narodno zavest. Deželni poslanec ni imel mnogo vpliva.

Josipina Turnogradska (1833—1854). Porojena dné 9. julija 1833. l. v gradu Turnu nad Kranjem v preddvorski fari na divnem Gorenjskem, ki je Vodnika, Prešerna in Jenka navdušilo za pesništvo. Skrbna grajščakinja Marija Urbančičeva jo je dala poučevati v prirodoslovju, v povestnici, zemljepisju, v klasičnem slovstvu, v novih jezikih in v muziki. Evropska olikanost je ni odganjala od slovanskega slovstva. Poročila se je 22. septembra 1853. l. z dr. Lovrom Tomanom in se ž njim preselila v Gradec, kjer se je on dalje izobražal v pravoznanstvu, ona pa v splošni omiki in pisateljevanju. Srečen zakon je trajal le kratko časa: umrla je Josipina 1. junija 1854. l. — V osemnajstem svojem letu je začela pisati v „*Slov. Bčelo*“, uredovano po Antonu Janežiču, in ji poslala povesti »Nedolžnost in sila«, »Musa izdajnik«, »Slavjanski mučenik«, »Zvestoba do smrti« in »Svatoboj puščavnik«. Povestice so kratke in zajete iz slovanskega življenja. Tudi Razlagova „*Zora*“ je prinašala njene povestice, v „Vodnikovem Spomeniku“ se nahaja »Marula«.

Pesen je zložila jedno, »Zmiraj krasna je narava« (v „*Slov. Bčeli*“ 1852). Dr. Toman govoreč o njeni zapuščini pravi, da je zapustila še mnogo drugih povestij, pesnij, da je nameravala pisati »Ogledalo človeškega srca« v povestih, da je v mnogobrojnih listih do prijateljev in prijateljic blizu in v daljave pisala o vzvišenejših predmetih, da je zlagala napeve in glasbenke. Pač smemo misliti, da je Toman v ljubezni do svoje umrle žene nekoliko pretiral. Stritar obžalujoč njeno prerano smrt poje:

Takó za Tabo, mila Josipina,
Prerano, oh cvetico ljubeznivo,
Žaluje draga Tvoja domovina.

Vojteh Kurnik (1826—1886) iz Tržiča, umrl mizarski mojster v Ljubljani. Objavljal je od 1852. leta počenši v „*Slov. Bčeli*“; 1852, 1853 v Janežičevem „*Cvetju slovanskega naroda*“, v „*Glasniku*“, v „*Šolskem Prijatlu*“, v „*Glasniku Slovenskem*“ pregovore, izreke, narodne pesni in nagovarjal tudi mladino[1]) na tako delo. Pa ne samo nabiral, nego tudi zlagal je pesmice sam o raznih stanovih, n. pr. »Prebrisani kmet«,[2]) »Mlinar na smrtni postelji«[3]) (po narodni pravljici),

»Rokodelec popotnik«, »Lovska« in druge. — Pesen »Rokodeljska«[4]) je v družbi rokodelskih pomočnikov 1859. l. prednašal s takim uspehom, da je moral dodati »Rotarskega fanta« in »Zadovoljnega Tržičana«. Druge vrste so pesni »Železna cesta« in »Tržiška dolina«.[5]) Vse kažejo zdrav dovtip.

Andrej Likar (1826 — 1865) iz Spodnje Idrije, služboval kot kaplan v raznih službah, umrl vikar v Polomu na Kočevskem. V pesni »Sv. Magdalena na Gori« popisuje živo, kako so napadli Turki Goro, pa božja pomoč jo je rešila; v pesni »Pozdrav Sloveniji« priporoča slogo in jedinost.

Izmed tistih spisov, ki jih je objavil v „*Vedežu*“, naj se omeni pesen »Slepec s plunko«, prevedena iz hrvatskega in ponatisnena v „*Slov. Berilu*“ za I. gimn. razred str. 41 — 46. Ne omenivši pobliže nekaj manjših in nevažnih sestavkov v „*Novicah*“ 1857—1858. leta omenimo, da je njegovo največje delo »Sveti Zakon« 1856.

Navdušen rodoljub je popisoval rad posamezne pokrajine slovenske; tako n. pr. »Sorica in Soričevje (Bleiweisov „*Koledar*“ 1856), dalje »Cerknica in njena okolica«, ponatis iz „*Nov.*“ 1863. leta. Članek se začenja z uvodom, v katerem pravi, da le tisti ljubi svojo lepo domovino, kdor jo dobro pozná; potem popisuje Rakek („*Nov.*“ 1863), kazoč prelepi prizor na severno stran, kjer se vidi mogočni Triglav; véde čitatelja v Loško („*Nov.*“ 1863, str. 148), obširno popisuje gradič Cerknico („*Nov.*“ 1863, str. 154 — 155) razpravljaje lego in zgodovino; Minišijo („*Nov.*“ 1863, str. 165), Cerkniško jezero („*Nov.*“ 1863, str. 171 — 172, 179), Škocijan („*Nov.*“ 163, str. 186). Učil se je slovenščine pod Metelkom, in to ga je morda napotilo, da ga je zanimalo tudi slovensko jezikoslovje; to se vidi iz sestavka: »Slovenske besede« („*Nov.*“ 1852), v katerem navaja lepe domače slovenske besede priprostega seljaka. Konečno navedimo še knjigo: „*Venec lepih molitev pri sveti maši in o drugih priložnostih.*“

Matija Valjavec (Kračmanov),

porojen 1831. l. na Srednji Beli v preddvorski fari na Gorenjskem, je dovršil modroslovske nauke na Dunaju pri Bonitzu in Miklošiču, bil gimnazijski učitelj v Varaždinu do 1856. l., in od 1876. l. v Zagrebu, kjer se je tesno oklenil jugoslovanske akademije; šel je v pokoj 1891. l. Kakor je na Goetheja mati, tako je na Valjavca vplivala babica, ker je jako mično znala pripovedovati narodne pravljice in pesmice, za katere se je zanimal ves čas svojega življenja. Pesniškega duha pa je vzbujal v njem gotovo tudi romantično-lepi gorenjski svet. Navajal pa je svoje dijake na pisateljevanje tudi profesor Martinak, kateri je koncem četrtega gimnazijskega razreda priporočal dijakom, da bi pisali dnevnik. Iz takega dnevnika je Martinak prijatelju Bleiweisu izročil Valjavčevo pesmico »Seničica«,[1]) katero so objavile „*Novice*“ s tem-le priporočilom:

»S pričujočo pesmico vpeljemo prvikrat veliko obetavniga mladenča na slovenski Parnas. Matija Valjavec je ime mladiga pesnika, učenca visoko-

častitiga gosp. profesorja Martinaka v šesti šoli v Ljubljani, od kteriga imamo, kakor pričujoča pesmica spričuje, pri kateri nismo ne črke popravili, v prihodnje veliko lepih pesniških del pričakovati.«

Odslej je Valjavec zalagal vse v 1848. in 1849. l. izhajajoče časnike in druge poznejše leposlovne liste s svojimi pesmicami blizu do 1876. l., ko se je začel baviti izključno le z znanstvenim preiskavanjem slovenskega in hrvatskega jezika. Njegove prve pesmice so se večinoma naslanjale na narodno blago; »Edini dol«[2]) je zložena po gorenjski pravljici; izborna je pesen »Od nebeške glorije«[3]); jednake vrednosti je tudi »Tica pivka«.[4]) Opeva pa Kračmanov rad tudi naravo, n. pr. »Na planini«.[5]) Na tej pesni se vidi, da je nanjo vplival Vodnikov »Veršac«.

Jednaka je pesen »Poletni večer«. Razven narodnih motivov so mu učitelji bili tudi pesniki drugih narodov, n. pr. iz Goetheja je prevedel »Zvon pride po otroka«,[6]) iz Bürgerja »Kutar in romarica«[7]), iz Mickiewicza »Farys«.[8]) Živahno 1848. l. je razgrelo tudi njega; v pesni »Mati sinu, predin gre na vojsko«[9]), veleva roditeljica sinu, da naj bo hraber in naj umrje rajši, nego bi živel brez časti. Ko je uže postal pesnik na glasu, je izdal 1855. leta svoje pesni v posebni knjigi[10]) ter jih je razdelil 1. v Psalme (16), str. 3—41 in 2. v Različne pesni, str. 43—212. Po vsebini se delé v lirske in epske; v lirskih se izraža veselje do lepe prirode, do ljubeznivih ptic, resnična pobožnost, iskreno domoljubje in srčno hrepenenje po romantični gorenjski domovini. Jako lepi so psalmi za ono dôbo, ko niti znanje jezika niti pesniška tehnika ni stala na taki višini, kakor stoji sedaj.

Kljubu temu pa moramo še višje ceniti njegove pripovedne pesni, ker se v njih najjasnejše prikazuje njegova osebnost. Tudi tukaj je zajemal iz narodnega vira; n. pr. lepe legende »Tri kaplje Jezusove«, »Sv. Gregor«, »Legenda od sv. Mihela« so cveti našega epskega pesništva, vse se pripoveduje popolnem v narodnem duhu. Z jako prijetnim humorom je zložena »Vojska z volkom in psom«.

Poleg izvirnih pripovednih pesnij »Brezbožnik« ter »Zorin in Sterlina« omenimo še posebej obširno pesen »Sestri Zora in Solnca«.[11]) Vsebina je na kratko ta:

V 15. stoletju je bosenski paša udarivši na Kranjsko oblegal grad slovenskega grajščaka na Gorenjskem, ki je imel dve zali hčerki Zoro in Solnco; v prvo se je zaljubil lep gorenjski fant, katerega je pa ljubila sestra Solnca, ne Zora. Mladi Gorenjec s svojo četo je mahnil na Turke in pobil vse, samo jeden Turek je ušel smrti in odvedel Solnco. Cesar je hrabrega Gorenjca poplemenitil;

Zora je rada videla svojega rešitelja, tudi grajščak ni bil nasproten zvezi, kar je prišel v njegov grad lepi vitez don Almiro in odvedel Slovenko kot svojo ženo na Špansko. Črez leto se je prevzela ter zahtevala, naj Almiro iz Carigrada privede krasno sultanico Zairo. To željo ji je izpolnil, hkratu pa se je Zore lotilo hudo ljubosumje, ko je Almiro, privedši Zairo na svoj grad, napovedal veliko slavnost. Isti dan je prišel v grad slovenski junak potujé v Kompostelje. Da bi se Zora maščevala nad možem, skušala je v slovenskem junaku vzbuditi ljubezen; ko se je pa na grajskem vrtu sešel z Zairo, je izpoznal, da je Zaira Solnca, in ji odkril, da je Zora nje sestra, Almiro Zorin mož. Solnca mu je razodela svojo mladostno ljubezen, da se ni udala turškemu carju.

Da je vsaj v obliki mnogo vplival na Valjavca Koseski, kažejo izrazi iz te pesni, n. pr. »Tega dneva prehvalitva«, »Ali stari mik po čudozgodi«, »Ko bi megluro odpodila«, »Izrekba jo je zaskelela«, »Jej kri v obraz in spet ustranja«, »Sledba čudozgod držala«, »Sreča zgododelka občna«, »Na čelo vreže ral ti mrd«, »Obema pa zbistri pogled, Španjolca tistega prišet« i. dr. Torej celo tako nadarjen pesnik, kakor je Valjavec, se je ujel po čudnih izrazih Koseskega.

Pesniški nadarjenim možem navadno ugaja bolj grško nego latinsko slovstvo; to se vidi tudi na Valjavcu; več let se je pečal z Ifigenijo na Tavriškem po Goetheju. Iz grškega izvirnika je prevedel Sofoklejevega Ajanta [12]; v vzgled bodi tu kitica str. 24:

Ali je bikosakávka Artémida,
(O grozoviten glas, o
Oče moje nečastí!)
Nagnala te nad vkupno govejo živino,
Gotovo za brezplodno kako zmáganje,
Vkánjena al za dari
Pri slavnem plenu, ali pa v lovu košut?
Al pa j' imel železnooklopni Enjál
Od skupne borbe kako pritožbo, pa si
Sram oprál je z nočno premamo?

Druga stran njegovega slovstvenega delovanja je nabiranje narodnega blaga; nabiranje pripovedek in pravljic ima tudi svoj izvor v otroški odgoji, ker je od babice slišal toliko pravljic. Od „*Slovenije*“ 1848. l. počenši do naših najnovejših časnikov imajo skoraj vsi listi ogromno množino tega blaga. Izdal je sam dvakrat obširno zbirko teh povestij. Miklošič ga hvali, da je on prvi v svojih rojakih spoznal vrednost narodnega blaga, ki je važno za bajeslovje in estetiko, za narodoslovje in jezikoslovje, s katerim se je tudi temeljito pečal posebno od 1876. l. počenši. Nabiranje narodnega blaga ga je privedlo do tega, da je pobliže začel preiskavati slovenska narečja. Najpoprej je opisal narečje rojstvenega kraja [13])

v slovniškem obziru, pridejal je osem narodnih pesnij iz istega kraja[14]; pozneje se je zanimal za ogrsko slovenščino[15]. Različno naglašanje gorenjščine in ogrske slovenščine ga je napotilo, da je učeni svet seznanil s Škrabčevo razpravo o naglasu[16]) in se začel sam pečati s predmetom tako temeljito v obširni razpravi »Prinos«[17]) (1878—1895) na 119 tiskanih pôlah v veliki osmerki, da po Škrabčevem mnenju nobeden kulturen narod o tem predmetu nima tako obsežnega dela. To delo združuje tudi Slovence in Hrvate.

Če še pristavimo, da se je v toliki meri udeležil sodelovanja na Daničićevem velikem slovarju, da so ga imenovali glavnega sotrudnika Daničićevega, da je spisal več razprav o skladnji slovenščine v hrvatskem jeziku,[18]) in da je izdal več važnih del iz staroslovenskega jezikoslovja[19]) in hrvatskega slovstva[20]), razvidimo iz tega, da je vzlic napornemu svojemu delu srednješolskega učitelja storil toliko na polju slovanskega jezikoslovja, kakor kateri bodi vseučiliščni profesor, in da dela Slovencem veliko čast v sosednjem slovanskem plemenu.

Josip Novak (1833—1883) iz Podbrezja na Gorenjskem, umrl dekan v Kočevju. Njegova prva »Zadovoljni« se nahaja v „*Vedežu*" 1850. l. Njegove skromne pesmice, zložene v narodnem duhu, opevajo tvarino vzeto iz prostega naroda, n. pr. legenda »Sv. Matija«,[1]) in kažejo vpliv srbskega pesništva; pesni »Izgled«[2]) in »Spoznanje«[3]) spominjajo Cegnarjeve muze. Zlagal je rad pesni v spomin slavnih mož, n. pr. Juriju Kobetu[4]) id. Njegova slovenščina je priprosta in se naslanja na hrvaščino.

Josip Šregel (Radonievič), porojen 1836. leta v Gorjah, sedaj deželni in državni poslanec, baron in grajščak v Grimšicah na Gorenjskem. Nadarjen dijak ljubljanske gimnazije in sošolec Stritarjev tekmoval je ž njim v pesništvu in v prozi.[1]) Iz listov „*Daničica*" in „*Slavija*", ki so ju pisali dijaki v mejsobno izpodbujo, prišlo je nekaj njegovih pesmic v Janežičevo „*Slovensko Bčelo*" 1851. l., n. pr. „Pomladanski večer"[2]) in „Sonet"[3]): opeval je predmete, ki navadno ogrevajo mlada srca, solnce,[4]) luno, zvezde,[5]) ljubav do domovine, do drage,[6]) rožice,[7]) prikazni v naravi, ki jih je pa opisal tudi v nevezani besedi; n. pr. „Vožnja po ledu iz Petrograda do Korune",[8]) „Poletna noč v sv. Petrogradu",[9]) „Lov tunov",[10]) „Zimsko spanje prirode." „V Bledu"[11]) proslavlja raj slovenske zemlje in prebivalce njegove. Nastopivši službo konzularnega odgojenca v Aleksandriji, je opisal svoje potovanje „Iz Trsta v Aleksandrijo". Iz Afrike je dopisoval v „*Zgodnjo Danico*"; te dopise je objavljal tudi „*Slovenec*" 1880. l.

France Domicelj (1832—1855) iz Zagorja, umrl bogoslovec III. tečaja. Objavljal je od 1853. l. v „*Noricah*" pesni pod imenom Pivčan, pisal o koleri; iz njegove zapuščine je spis: „Znamenitosti Notranjskega" v „*Noricah.*"

Viljem Urbas, porojen v Ljubljani 1831. l., profesor v Gorici od 1867. in v Trstu od 1871. l., je v vezani in nevezani besedi sodeloval v „*Vedežu*" in v „*Ljubljanskem časniku*". V izvestju goriške realke 1869. leta se nahaja spis „O

pregovorih in rekih;" narodnih rekov je navedenih celih šest stranij; konečno je priobčen Grünov prevod narodne pesni o „Lepi Vidi" in cela vrsta manj važnih nemških pisateljev o Slovencih. Pisal je o tem predmetu tudi v nemškem jeziku.[1]) V nemškem jeziku je pisal tudi o Slovencih;[2]) o Čičih in Čičarji.[3]) Obširnejše njegovo slovensko delo je Costov življenjepis.[4]) Iz mladosti Costove navaja premnogo popolnem nevažnih rečij; tudi ni bil Costa slovenski pisatelj, da bi bil zaslužil tak obširen življenjepis.

Jožef Poklukar (1791—1866) iz Gorjan na Kranjskem, učitelj moralke v Gorici in v Celovcu, pozneje profesor duhovnega pastirstva in kanonik v Ljubljani. Spisal je članek v „*Novicah*" 1845. l. „Prilike ali primere" (resnice, laži, nedolžnosti, modrosti, prevzetnosti itd.). Jako obširen je spis: „Prošnja farmanov do svojiga farmoštra",[1]) kjer govori, kako potrebne so šole in šolsko obiskovanje. Ko je župnikoval na Dobrovi, mu je bil kaplan Miklavčič spreten pomagalec, da sta postavila novo prostorno šolo.[2])

Ves čas svojega življenja se je trudil izumiti primerno abecedo, pa brez uspeha. L. 1849. je objavil članek: „Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojega pravopisa slovo dali?"[3]) Nato mu ironično odgovori Hicinger v „*Sloveniji*" s pesmico: „Smešnica in resnica". Ker „*Novice*" niso hotele prostora dajati takim obširnim spisom, radi tega so objavile v prilogi pesen „Lavdon" z obširnim odgovorom Poklukarjevim. L. 1850. je spisal v „*Novicah*" razpravo: „Od omike slovenskiga jezika", ki ga je bil v nemškem izvirniku namenil nemškemu časniku, kateri ga pa ni sprejel. Leta 1851. je razglasil v „*Novicah*" in v „*Danici*"[4]) »Naznanilo prihodnje izdaje noviga občno - slovenskiga, zraven tudi nemškiga, francoskiga in laškiga in po dopustljivosti okoljšin tudi vesoljniga ali celosvetniga alfabeta s priloženo kratko predlogo stariga slovenskiga v puskušnjo.« Del tega dela poslal je v pregled v Monakovo in Moskvo, pa od nikoder ni dobil odgovora.

Pozneje je še opetoma poskusil pot nadelati svoji ideji, ali zastonj; 1860. l. je prva in druga, 1861. l. tretja „Poskušnja novih domestivnih črk za slovenski alfabet" prišla na svetlo: „*Novice*" pa so slednjič same postale nevoljne, češ, da naj verjamejo častiti gospod, da so vse njih prizadeve baje brez uspeha itd.

Izdavši knjižico „*Govor od znanja prave čednosti*"[5]) 1859. l. je razlagal v „*Učiteljskem Tovarišu*" 1862. l. imena farnih vasi na Kranjskem, pa je delo takoj ustavil, ker mu je Levstik v „*Novicah*" 1862. l. dokazal, da Poklukar v tem obziru ni boljši od Marka Pohlina.

Konečno nam je omeniti „Duhovno pastirstvo", katero je bil pričel zlagati Jurij Zupan (r. 2. apr. 1784 v Zaspih, profesor in ravnatelj semeniški, umrl 10. novembra 1857. l. v Ljubljani), nadaljeval pa Poklukar; delo je pa ostalo v rokopisu.

Matej Cigale (1819—1889)

iz Dolenjih Lomov (zato se je imenoval Lomski) je, dovršivši pravoznanske studije, služboval v Gorici, Ljubljani, bil tajnik »Slovenskemu društvu«, urednik „*Slovenije*" od julija 1848. do novembra 1849. leta, postal 1850. leta ministerijalni koncipist na Dunaju in prelagal državni zakonik, 1866. leta vladni tajnik, 1883. leta vladni svetnik.

Slovstveno svoje delovanje je počel kakor marsikateri drugi slovenski pisatelj s pesnikovanjem, ki pa se je omejevalo večjidel na prevajanje iz drugih slovanskih narečij in iz italijanščine, francoščine in angleščine.[1] Leta 1848. je prevzel uredništvo političnega lista „*Slovenije*“, ki je je vodil do novembra l. 1849.; izhajala je „*Slovenija*“ dvakrat vsak teden, tiskal in zalagal jo je Jožef Blaznik. Takoj v prvem listu je izrekel Cigale nekoliko besedij na bravce, kjer zahteva: 1. da mora Avstrija obstati nerazdelna država, 2. da morajo imeti vsi narodi v vseh deželah enake pravice, 3. da se morajo vsi Slovenci zjediniti v jedno celoto, 4. da sme Avstrija samo jednakopravna družnica biti Nemčiji. Cigaletovo politično delovanje pa ni dolgo trajalo, kajti uže 1849. l. ga je pravosodni minister pozval na Dunaj, da bi namesto umrlega Mažgona sestavljal »Enolični pravniški besedivnik.«

Za to je bil Cigale ustvarjen, ker je bil učen slovenski jeziko- in pravdoslovec;[2] to dokazuje mnogo jezikoslovnih sestavkov, ki se nahajajo po raznih slovenskih časnikih od „*Novic*“ počenši do „*Kresa*“ VI. »Drobtinica iz slovenske slovnice« in »Odloček iz slovenske sintakse« leta 1859,[3] n. pr. učita, kako sledé v stavku samostalniki, zaimena in rodilniki drugega samostalnika. O tej tvarini je pisal tudi v „*Glasniku*“,[4] in še enkrat v „*Novicah*“.[5] Razpravljal je besedice »an, anti, ni, niti«,[6] kako je treba pravilno staviti glagol-pomožnik,[7] da je treba rabiti *r* kot samoglasnik, kako je treba skrajšati stavke,[8] kako je treba pisati besede po izviru latinke,[9] kako je treba besede vrstiti v slogu,[10] kako rabiti deležnike,[11] kdaj rabiti *l*, ali v besedah izvirajočih od glagolov,[12] kako je pisati pridevnike iz lastnih imen (poseben nasvet slavnemu odboru »Matice Slovenske«),[13] kako je treba sloveniti nemški izraz »ohne zu«,[14] kako rabiti ali uvajati ozirne stavke,[15] da se je treba poprej korenito učiti slovenskega in hrvatsko-srbskega jezika in dobro piliti, predno se kaj izda,[16] da se je treba izogibati predikativnemu instrumentalu,[17] da ni napačno pisati »hitreje« nam. »hitrejše«.

Odločno in opetoma je izrekel željo, da bi pisatelji ne novotarili tako močno, nego da se naj nekoliko utrdé oblike slovenske besede, posebno v spisu »Nekoliko besed o potni torbi gospoda prof. Erjavca« v „*Letopisih slovenske Matice*“,[18] zaradi tega je nasprotoval Levstiku, naznanjajoč njegov »N a u k ž u p a n o m« v „*Novicah*“,[19] češ, »nekatere fraze in besede zdé se mi pretrde,

premalo ugledne, premalo gosposke« itd. Te jezikoslovne in druge v juridično stroko spadajoče razprave kažejo, da je bil Cigale sposoben izdati knjigo *„Juridično-politična terminologija“*.[20]) V predgovoru razlaga, da se je s trudom doktorja Matije Dolenca, dvornega in sodnega pravosrednika na Dunaju, to delo, namenjeno trem južno-slavjanskim narečjem, natisnilo v jeden zvezek, naj se vzajemno podpirajo in dopolnjujejo. Podpiral je Cigaleta Navratil.

L. 1849. je postal Cigale urednik slovenskemu delu občnega državnega zakonika in vladnega lista za Avstrijsko cesarstvo, in prelagatelj za uradne tiskanice poštne, vojaške, sodniške, rudarske itd. Po štiriletnem delu v tem poslu izdal je *„Državljanski zakonik“*.*)

Rokopisni prevod državnega zakonika, izdelan po dr. Mažgonu in dr. Kranjcu, prenaredil je Cigale z nekaterimi prijatelji tako temeljito, da prvemu sploh ni bil več podoben. Pomagali so mu Iv. Navratil, L. Svetec, Fr. Levstik (urednik državnemu zakoniku od pomladi 1871. l. do jeseni 1872. l.) in Jos. Stritar. Leta 1887. je dogotovil Cigale drugi popolnem predelan prevod po terminologiji državnega zakonika. Skozi štirideset let je bil Cigale urednik državnemu zakoniku in je nakopičil v teh štiridesetih letih ogromno število ukazov in razglasov v slovenski obliki.

To je ogromna naloga, ki jo je izborno rešil Cigale po svoji obsežni znanosti in potrpežljivosti; večinoma njemu se imajo zahvaliti Slovenci, da se slovenščina dá rabiti za uradovanje. Živo

---

*) Cigale je dné 29. dec. 1849. o stvareh *„Državnega zakonika“* Muršcu pisal to-le:

Spoštovani gospod!

Morebiti ste že slišali, da je ministerstvo meni izročilo prestavljanje postav za slovenski državni zakonik, in sicer že od II. dela naprej. Delam, čeprav nisem stanovitne službe dobil, ampak le „provisorisch“. To delo je važno, ali tudi težavno; nikoli se nisem za posebnega slovenskega pisavca imel, zatorej bi Vas lepo prosil, ako zakonik dobivate, kar ne dvomim, da bi mi svoje opombe in tudi nasvete poprav od časa do časa poročati blagovolili: prav hvaležen Vam bom in sveta Vašega ne bom zanemaril. Kar me posebno k ti prošnji sili, je to, da mi je med vsemi prestavami ukazov za odrezo zemljišč, ktere sem iz provincij dobil, Vaš prevod najbolj dopadel. Upam, da mi ne boste v tem odrekli. Komisija za terminologijo se je razšla; ali delo ni dokončano, saj za natis še ni pripravljeno, in mi bi imeli po mislih darovitega ministerstva zastonj zanj delati in prepisavati id. id.

se je zanimal za pravno-slovstveno delovanje on sam in je bil sotrudnik „*Pravniku Slovenskemu*“, za katerega je napisal 1862. l. članek o menicah, 1880. l. o slovenskih prevodih, 1888. l. o svojem državnem zakoniku; rad je dajal pravnikom modre svete.[21])

Pa tudi druga naša znanstvena terminologija se mnogo naslanja na njegova dela; Ant. Janežič sam priznava v svoji slovnici 1863. l., da mu je lepo pomagal Cigale na tem delu. L. 1866. je sam nasvetoval »Matici Slov.«, naj izdá psihologijo in logiko, da se uredi za znanstvene reči potrebna terminologija.[22]) Pripravljen je bil v to svrho nabrano tvarino prepustiti drugemu, da spiše tako delo; izdal je pa sam knjigo: „*Znanstvena terminologija*“ 1880. l.[23]) Knjiga je urejena v obliki slovarja; dasi bi se ji tu pa tam v malenkostnih rečeh moglo kaj očitati, vender se mora nanjo ozirati vsak slovenski pisatelj, ki hoče v svoji stroki spisati kaj veljavnega. Za šole je spisal „*Kratek popis*[24]) *cesarstva Avstrijanskega*“ 1861. l. (po Heufflerju) ter „*Atlant Slovenski*“.[25])

Jednake važnosti kakor njegov „*Državni zakonik*“, je pa nemško-slovenski „*Slovar*“, izdan na stroške Wolfove[26]) 1860. leta.

Ivan Navratil,

porojen 1825. l. v Metliki, je 1846. l. stopil v službo pri c. kr. dohodninskem uradu v Ljubljani, potem pri deželnem sodišču 1849. l. Pri najvišjem sodišču na Dunaju je postal oficijal 1851. l., kjer je zdaj ravnatelj pomožnih uradov ter tolmač za slovenski in srbskohrvatski jezik. „*Novice*“ so mu vzbudile ljubezen do slovenščine, kar je sam rad priznal spisavši: »Odprto pismice pisateljem ‚Novic‘«.[1]) v njem pravi, da od početka ni pustil nobenega lista neprebranega. Podpiral je „*Novice*“, dokler jih je uredoval dr. Bleiweis »Larnavati«, z raznimi spisi. Takoj s početka si je izbral svojemu pisateljevanju dvojno pot: nabiral in razjasnjeval je narodno blago in razlagal slovnično stran jezikovo; s to drugo stroko je združeno pisateljevanje za mladino.

Zbiral je narodne pripovedke in pesni. »Pustna povest«[2]) govori o »Mladenču s krinko na obrazu pred sv. obhajilom«; opisal je obleko starih Slovanov,[3]) Kres in velikonoč v Metliki, in kakšne pesni se pojó pri tem, vraže in prazne vere;[4]) uprav »vraže« so predmet, s katerim se je bavil celih štirideset let. »Kako Slovenci novo leto praznujejo«.[5]) »Vraže pa sodnik«,[6]) razlagal besedo »Štorklja«; iz Metlike je razglasil hrvatsko narodno pesen, opisal

»Uskoke na Kranjskem«,[7]) »Belokranjsko kolo« z narodnimi pesmicami in z igro.

Vse te spise, počenši v naših prvih časnikih, presega obširni in temeljiti spis: »Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim« v *„Letopisih Slovenske Matice“* od leta 1885. do 1890. Ta spis je urejen takó, da našteva posamezne dneve ali praznike ali svetnike vsega leta po vrsti, na katere se nanaša kaka vraža ali prazna vera; dotičnemu prazniku navaja najpoprej imena staroslovenska, novoslovenska, bolgarska, srbska, češka, poljska id., potem opisuje navade v posameznih plemenih v istem redu in pristavlja sličnice v neslovanskih narodih. Vse dotično slovstvo je porabljeno obsežno. Morda nima nobeno slovansko pleme v svoji literaturi jednako temeljitega dela.

Druga stroka Navratilova je jezikoslovna. Njegova [8]) slovnica 1850. l. je bila pregledno urejena in koristna radi mnogih vzgledov, kako se naj izdelujejo zapisniki, zatožbe, sodne razsodbe, javne obravnave. Med sedanjimi pisatelji je Navratil uže s početka najbolj gledal na pravilno rabo glagolov in v *„Slov. Bčeli“* 1853, 7—64 izrazil »željo jezikoznansko o novem letu vsim Slovencom posebno pisateljem slovenskim v prevdarek«, o glagolih dovršivnih in nedovršivnih, priobčil v *„Novicah“* temeljit spis o istem predmetu in izdal konečno to tvarino nemško obdelano.[9])

Na temeljit način je tu dokazal Navratil pravilno rabo slovanskih glagolov in ovrgel Schleicherjevo mnenje, da so rabili Staroslovencem iz početka tudi dovršniki za pravi sedajni čas.

Prijateljski in požrtvovalno je pomagal slovenskim slovničarjem, n. pr. A. Janežiču, ko je pisal slovar in slovnico; Miklošiču, ko je prirejal staroslovenski slovar. Slovensko berilo za osmi razred je priredil sam v drugi izdaji. Bleiweisu je za *„Slovensko berilo“* za prve štiri razrede 1850—1855. l. priredil razne članke iz naravoslovja in slovanskega narodoslovja. Skoraj je prišlo do tega, da bi bil on prevzel izdelovanje Wolfovega *„Slovarja“* vsled poganjanja Bleiweisovega; dopisi v *„Slovenskem Narodu“* 1874, in *„Slovencu“* 1874, št. 85—86 so raztrgali vse te namere; I. Navratil je vso stvar pojasnil v *„Novicah“* 1875, 117—74. V *„Vodnikovem spomeniku“* je nasvetoval, naj bi se besede nabirale za slovensko-nemški podnarečnik.

Dobro vedoč, kako navdušujejo lepo pisani življenjepisi čitatelja slovenskega, je na prijeten način slikal delovanje in življenje slavnih Slovencev in Slovanov, med njimi Valvazorja, Slovence: Kopitarja, Čopa, Knobleherja; („*Vedež*“ I. II., „*Novice*“ 1852 imajo celo galerijo slavnih Slovencev, med njimi zopet Kopitarja), Popoviča, Jul. Vernéta, čebelarja Antona Janšo, in dva slikarja — brata Valentina in Lovra Janšo. Vse te spise pa je prekosil spis o Kopitarju v »Kopitarjevi spomenici« 1880, v kateri je zanimiv posebno tisti del, ki opisuje, kako je vplival ali občeval Kopitar z odličnimi slovenskimi ali slovanskimi pisatelji.

Lepe zasluge ima Navratil urednik prvega slovenskega lista za mladino, ki je imel naslov „*Vedež*“.[10]) Na koncu drugega letnika pravi urednik, da hoče na svojo roko izdajati list tudi za učence nižjih latinskih šol z naslovom „*Vedež slovenski za mlade ljudi*“, vsak četrtek s kako podobo. Oglasilo se je premalo naročnikov, in list je moral prenehati.

Urednik je obdeloval raznovrstno tvarino; opisoval slavne Slovence, Hrvate, Čehe in Poljake, zlagal pesmice, basni, kratkočasnice, v pogovorih učitelja z učencem razlagal naravne prikazni, n. pr. oblak, sneg, dež, točo, leto, noč in dan, solnce, govoril o veri, značaju, jeziku starih Slovanov, popisoval navade in šege sedanjih Slovencev.

Navratil obdeluje blizu 45 let z redko doslednostjo tvarino, ki si jo je izbral uže izza mladih nog, v lepem jedrnatem slogu v narodni obliki, dasi je uže štirideset let izven svoje domovine.*)

Jurij Kobè (1807—1858.)

iz Poljan poleg Kolpe, je dovršil latinske šole v Karlovcu, licej in bogoslovske studije v Ljubljani, umrl je pa župnik v Čatežu.

Ker je izvršil svoje prve nauke na Hrvatskem, navzel se je ilirske ideje, za katero je pisal 1840—1841. leta v Gajevih listih, svoje rojake pozivaje v ilirsko kolo.

Največji del njegovega slovstvenega delovanja je namenjen v to svrho, da se Slovenci pobližno seznanijo s svojimi sosedi — s Hrvati in Srbi. Prevajal je srbske narodne pesni, ali jih pa sam

*) V „*Letop. Sl. Mat.*“ v zadnjih letih se nahajajo prijetne slike iz življenja sorodnih slovanskih plemen, n. pr. „Iznenadno znanstvo z imenitnim možem“ (črnogorskim knezom), „*Letop.*“ 1878.: „Nova pisma o Bosni in Hercegovini“, „*Letop.*“ 1879; „Car Aleksander II. in ruski pesnik Zukovski“, „*Letop.*“ 1881.

nabiral, n. pr. »Majka Maro iza grada zvala«[1]) »Tičica zove ljubico«[2]), »Materin svet«,[3]) »Brata prošnja«,[4]) »Sanje Vojsave kraljice«.[5]) Prevel je tudi obširnišo srbsko pesen »Uzrok prestave sedeža srbskega patrijarha.« („*Novice*“ 1856.) Lep njegov prevod srbske narodne pesni »O kraljeviču Marku« je zagledal beli dan šele po njegovi smrti.

Vsestransko je Slovence seznanjal s srbskimi razmerami; po Vuku je razlagal »Srbskega jezika domovino«[6]), opisal »Bele Kranjce«[7]) onkraj Gorjancev in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osilnice, v šestih oddelkih z ozirom na nošo, jezik, narodne pesni, ki jih posebno radi prepevajo Poljanci. Tu nabrane pesni so tako slične srbskim, da bi človek mislil: tu je kak Vuk Štefanović nabral svoje; potem navaja ženitvanjske navade, v katerih se opeva »kraljevič Marko«. Spisu je pridejanih nekoliko pregovorov. Naslikal je tudi »cestovanje[8]) v Dalmaciji« poleg turške meje in v Krajini (Vojaški granici), kjer je prê dobro postreženo z jestvinami, samo za pijačo je joj, ker hodi samo ena ploščnata posoda, držeča okoli 24 litrov, sila počasi od soseda do soseda. Napiva se: 1) v dobri čas od obeda; 2) na boljši čas od obeda; 3) na slavo božjo; 4) na zdravje domačinov; 5) na zdravje prijateljev; 6) na častitost snidenja in shoda; na mize, obraze in vstanek.[9]) Opisal je običaje pri pogrebu,[10]) Ruse,[11]) povdarjaje, da se bodo ljudje kedaj ruščine učili tako marljivo, kakor sedaj francoščine, angleščine in drugih novih kulturnih jezikov; opisal je Turke[12]), ki si jih pa želi v Azijo.

Drage so mu bile kratkočasne povesti iz vzhodnih dežel, n. pr. »Kapitan Terbuhovič in Ruskinja«[13]), »Rusovski car Pavel[14]) in eden njegovih oficirjev«, »Ahmet Methemir in njegov sin Abdala«[15]), kjer pripoveduje, kakošne nauke je oče dajal svojemu sinu.

Razven pripovednih spisov nahajamo pri Kobètu tudi poučne, n. pr. zasleduje sled Cirilovega obreda na Kranjskem[16]); v »Domorodnih mislih«[17]) priporoča rodoljubom, naj skrbé za knjige, govori o narodu potrebnih knjigah[18]), razlaga »ladanjcem«[19]) (kmetom), kako naj se gledé omike približujejo, omenja peterih rečij pri dovolitvi zakona[20]) na Slovenskem; vabi Koseskega na »Mirno goro«, od koder bi pesnik »visoke pesmi« gledaje v okolici petdeset cerkvâ občudoval pozemeljsko veličanstvo Tistega, ki je rekel: »Bodi!« in bilo je.

V pisavi, ki se mora za ono dôbo imenovati jako lepa, se je močno nagibal na hrvaščino; uredništvo *„Novic“* je marsikaj predrugačilo; radi tega je stavil pohlevno vprašanje [21]) do uredništva gledé teh izpQememb.

Mnogo je pripomogel Kobè temu, da so se Slovenci in Hrvatje začeli pobliže spoznavati; zato ima častno mesto med slovenskimi »Iliri«. Josip Novak mu je zložil primerno »Žalostinko«. [22])

Jakob Volčič (1815—1888.)

iz Gorenje vasi pri Škofji Loki, je služboval v raznih krajih v Istri za kaplana, umrl umirovljen 1888. l. za Rečjem pri Pazinu.

Ne zdi se mi verjetno, da bi bil šel v tržaško škofijo radi tega, ker je »staknil kljuko iz okorne Metelčice«, nego za časa, ko je Matej Ravnikar vladikoval v tržaški škofiji, je uprav škof Ravnikar mnogo duhovnikov zvabil iz Kranjske na Primorsko, kar je zelo ugodno vplivalo na vsako stran.

Zeló se je zanimal Volčič za narodne šege, navade, pregovore, izreke, pesmice in vraže; priobčeval je te vrste tvarino, nabrano v tridesetih letih, v raznih slovenskih časnikih, osobito v *„Novicah“* in v Janežičevem *„Glasniku“*, počenši 1851. l. do 1880. l.

Pripravil ga je do priobčevanja K. iz Postojne, ki je pisal v *„Novicah“* 1851. l., [1]) da se je na svojem potovanju po Liburniji seznanil na Učki gori z vrlim rodoljubom, nabirajočim narodno blago: *„Novice“* naj ga povabijo v sodelovanje. Vsled prošnje *„Novičnega“* uredništva je poslal Volčič 1851. l.: »Slovenske besede«, [2]) »Liburnske besede«, [3]) »Jezikoslovne drobtinice« [4]) (kušniti, poljubiti, celovati), posebnosti v istrski čakavščini, [5]) navel nekaj glagolov ponavljavnih na »evati«, navadnih po Istri in tudi še po Notranjskem, [6]) priobčil »Slovenski rodovnik« [7]); Cigale je iz teh podatkov marsikaj porabil za svoj slovar. [8])

Najlepša in prozorna slika narodnega modrovanja so pregovori in reki, katerih imajo osobito Slovani v izobilju; Bleiweisov »Koledarček« 1855. in 1856. l. ima »torbico narodnih pregovorov in prislovic«; [9]) *„Glasnik Slov.“* ima skoraj v vseh svojih letnikih [10]) prislovice in besede, [11]) ki jih je nabral Volčič. Opisal je narodne običaje v pozdravih in odzdravih, [12]) v napivanju, [13]) o vošèilih ob novem letu, [14]) o prihodu v cerkev, [15]) v hišo. [16])

Najvažnejše pa so narodne pesmice, katerih je nabral ogromno število; prve je objavil 1851. l. z naslovom »Pesmice narodske«,[17]) »Nesrečna ženitba«,[18]) tu se nahajajo junaške pesni, ki so enake srbskim narodnim junaškim, n. pr. »Turački vojvoda i Mara«, »Mare i kraljevič Marko«,[19]) »Junak i djevojka«,[20]) »Kraljevič Marko i vila vodarkinja«,[21]) »Bog skuša Marka priko mora.«[22])

Zraven ženskih pesnij je prav mnogo otroških, n. pr.: »Dete pred rajskimi vrati.« Zato otrokom ne velja preveč žalovati.[23]) »Otroku v zibelji«,[24]) »Neokretnemu otroku«, »Otročja molitvica večerna«,[25]) »Otročja molitvica za lepo vreme«,[26]) otročarije iz Istre: »Deca dim zagovarjajo«,[27]) »Otročja pesem sv. Jelene«,[28]) »Igra dekliška«.[29])

Pesni posvetne vsebine se imenujejo bugaričine; take pesni popevati se pravi bugariti; pesni pobožne vsebine, katerih se tudi nahaja mnogo, se imenujejo »molitvice«, in se zvršujejo z »Amen, Isus«.

Zanimal se je tudi za imenoslovje istrskih krajev, n. pr. je razlagal Kastav iz Kastel, Volosko iz Vlaško selo; bil je za to, da se piše Istra, ne po italijanskem Istrija.

Pazno je zasledoval ostanke glagolske pisave, naštevši v „*Nov.*“[30]) kraje, kjer so se še obdržali slovenski obredi, da je prê vse to več ali manj odvisno od dotičnega župnika; dvajset let pozneje[31]) pripoveduje, da je našel v Bernu pri cerkvi Matere Božje na starem krstilniku glagolsko letnico 1200; iz 14. stoletja ne zna nobenega, iz 15. tri, iz 16. mnogo, iz 17. nekaj, iz 18. samo jednega iz 19. nobenega več, tako, da je glagolica izginila iz javne rabe. Pisalo se je v Istri v glagolici do 1650; pozneje je „vlaščina“ z latinico izpodrinila našo staro mater in spalila polne vozove naših zakladov. — Opisal je tudi nekdanje sodništvo[32]) istrskih občin.

Malokateri slovenski pisatelj je tako osredotočil svoje delovanje na samo jedno stroko kakor Volčič; nobena slovenska pokrajina gledé narodnega blaga ni tako natanko preiskana in izrabljena kakor »tužna Istra«. Takega dela je zmožen samo skromen kremenit značaj, ki gorkó ljubi dobri ljud onih revnih krajev.

Andrej Praprotnik (Jakoslav, Miloljub) porojen 1827. l. v Podbrezju na Kranjskem, je prišel 1855. l. za učitelja na prvo mestno šolo ljubljansko, postal 1870. l. ravnatelj, umirovljen 1890. l. z Najvišjim priznanjem. Umrl 1895. l.

Zraven svojega stanovskega posla je bil ud deželnega šolskega sveta in izpraševalne komisije za prostonarodne šole. odbornik »Matici Slov.« od 1865. l., tajnik 1876—1881. l. Za materinski jezik ga je vnel Metelko, pod katerim je bil napravil izpit iz slovenščine. Takoj iz početka se je bil pridružil sodelavcem Navratilovim v „*Vedežu*“ spisavši kratke povesti, basni in prilike v nevezani besedi, n. pr. iz prvega letnika »Mlada in stara veverica«, »Brat in sestrica«;

iz drugega letnika »Zgubljeni sin«, »Nepokorna Jerica«; iz tretjega letnika »Nevarna tovaršija«, »Škrjanček, podoba življenja«. — Njegove prve pesni, ki jih je objavil v „*Drobtinicah*“ [1]) »Božična« in v „*Slov. Bčeli*“ [2]) »Voda«, »Mladini« in dr. kažejo, da si je bil izbral pobožno in poučno pesništvo.

Ko je pa 1852. l. Andrej Einspieler ustanovil list „*Šolski prijatelj*“, pozdravil ga je Praprotnik z velikim veseljem in ga marljivo podpiral v vezani in nevezani besedi celih deset let, dokler ni 1861. leta sam v Ljubljani ustanovil lista „*Učiteljski tovariš*“. Tudi Janežičev „*Glasnik slovenskega slovstva*“ 1854. l. ima nekoliko njegovih pesnic, n. pr. »Noč na Blejskem jezeru«.

Mnogo pobožnih pesnic Praprotnikovih je v raznih letnikih „*Zg. Danice*“ počenši od 1850. l., n. pr. »Mertvaški zvon«,[3]) »Marija pomočnica«[4]); pesni na čast Mariji se nahajajo skoraj v vsakem letniku do 1856. leta. Tega leta (1850) so zagledale njegove »Pesmi« [5]) beli dan. On sam povdarja, da je v prvi vrsti pobožen pevec, kajti:

Prva struna, ki zapoje,
Božjo slavo nam zvišuje;
Naj unema sestre svoje
In v soglasje jih združuje.

Mnogim njegovim cerkvenim pesmicam so zložili skladatelji primerne napeve, da so se tembolj prikupile. Praprotnik je sam pisal o vrednosti in dobičku petja.[6]) Naravno je tedaj, da je priredil čez nekaj let »Svete pesmi za šolsko mladost«.[7]) Pesmarica je namenjena cerkvenemu in šolskemu petju, pa tudi Marijinim praznikom. Te cerkvene pesmice so se zaradi skromne otroške nedolžnosti in narodne oblike hitro udomačile in so kolikor toliko postale narodne. Tej knjižici, namenjeni nežnim otrokom, podal je še »Darek pridni mladosti“.[8]) S tem »Darkom« je temelj položen »Knjižnici za mladost« (»Jugendbibliothek«). Ti zvezki obsegajo krajše in daljše povesti, pesmice, poučne sestavke, primerne slike, in so pripravne zato, da mladino igraje poučé o rečeh, ki so ji koristne v poznejših letih.

Vrnimo se k Praprotniku — posvetnemu pesniku. Raznovrstne so bile prilike, o katerih je zlagal pesmice, n. pr. „Ponižen pozdrav memogredočima c. kr. Veličanstvoma od Dobrovških učencev in učenk“ („*Nov.*“ 1856).

Pravo polje pesnikovanja si je odprl z izdavanjem šolskega lista „*Učiteljski Tovariš*“.[9]) Zložil mu je budnico »Perva beseda Učiteljskega Tovarša“:

Vam terkam na vrata, me v hišo pustite,
Prijazno podajam Vam pervič roko!
Prostora pri sebi mi kaj dovolite
In gosta sprejmite, Vas prosim lepo! itd.

Mnogo, mnogo pesmic (podpisoval se je —*o*—, —*ot*—, *P.*, *A. P.*) je zložil za razne prilike cerkvenega in posvetnega leta, v spomin rodoljubom n. pr. Slomšku, Riharju, Pircu, dr. Močniku; ob šolskih slavnostih, n. pr. o razdelitvi šolskih daril, ob izpitu, ob šolskih praznikih; ob učiteljskih shodih »Deležnikom pervega občnega zbora ljudskih učiteljev na Kranjskem l. 1868. in l. 1871.« Izdal je tudi nekaj koledarjev,[10]) v katerih se nahajajo njegove pesmice. Njegova muza se sicer ne dviga visoko, pa je prisrčna, preprosta in domača. — V drugem letniku „*Vedeža*“ so se bili prikupili »Zgledi pisem mladim šolarjem v vajo,« ki jih je

sestavljal Praprotnik, to tvarino je razširil v posebno knjigo, kateri je dal ime „*Spisje*". Ljubljana 1852.[11]) Razdeljeno je „*Spisje*" tako, da ima v I. delu kratke popise, basni, povesti; v II. vzglede naznanilnih, posvetovalnih, naročilnih in drugih pisem; v III. pa najpotrebnejša javna pisma (II. izdaja 1866; III. 1873; IV. 1881; V. 1887. 8°. 145).

Za širše potrebe je »Družba sv. Mohorja« izdala 1879. l.[12]) njegov „*Slovenski spisovnik*". Tvarina je razdeljena v šest oddelkov: I. Listi in pisma; II. gospodarsko, obrtnijsko, opravno in trgovsko zapisovanje in dopisovanje; III. občevanje; IV. medsebojna pisma; V. notarji ali beležniki in njih opravila; VI. politične reči; VII. davčne kolekovne stvari.

Posebno marljivo je prirejal abecednike,[13]), berila in slovnice ter stenske tablice, zanimal se je ves čas svojega učiteljevanja za vse stvari šolstva. Ko je služboval v Kamni gorici, je dal natisniti prve slovenske „*Periohe*", t. j. zapisnik, kako se je učil vsak učenec. — Zahteval je za šole boljših učil,[14]) namerjal ustanoviti „knjižnico za mladino", nabiraje primerne povesti in ponujaje jih v natis »Družbi sv. Mohorja«; dovolj pozno je mogel z „*Darkom*" uresničiti to željo. Opisoval je prostonarodno šolstvo na Kranjskem,[15]) češ da rastoče število učencev in učenk (od 11.271 na 21.705) mora razveseliti vsakega domoljuba. Marsikatera »starokopitna učba« se je odpravila; pišejo se primerne šolske knjige. Skorej neštevilni so sestavki o šolskih stvareh v „*Učiteljskem Tovarišu*" n. pr. „Šolsko blago", „Kazavni poduk", „Šola in družina", „Šola in narod", „Materin jezik v ,ljudski' šoli", „Učitelj mora dobre volje biti".[16])

V „*Novicah*" je 1849. l. izprožil misel, naj si slovenski učitelji ustanové list, da bi se bratovsko pomenili o službenih in stanovskih stvaréh; a še-le 1861. l. se mu je posrečilo, ustanoviti list „*Učiteljski Tovariš*". Med tem časom pa je silno mnogo sestavkov spisal v Einspielerjevem listu „*Šolski Prijatelj*".

Prvo leto je izhajal „*Učiteljski Tovariš*" na celi pôli enkrat na mesec, od drugega leta po dvakrat. Okoli svojega lista je zbiral Praprotnik učitelje kakor okoli ognjišča, navduševal jih za težavni stan, priporočal odločnost in slogo in premnogo storil za to, da se je na Kranjskem učiteljstvo zavedalo prave pedagogike. Vsled neprijetnih razmer je 1873. leta izročil uredovanje „*Učiteljskega Tovariša*" M. Močniku, 1882. leta pa ga zopet prevzel. Udeležil se je učiteljskih shodov na Dunaju, v Gradcu, v Zagrebu itd. (Ostale spise v tej stroki gl. J. Marn, „*Jezičnik*", l. c.)

Konečno naj omenim še obširni Tomanov življenjepis, ki ga je izdala »Matica« 1876. leta. V prvem delu je Praprotnik opisal njegovo življenje, morda preidealistično, v drugem pa ocenjeval njegove poezije dovolj nepristranski. — Pospeševal je tudi društveno življenje.

Praprotnik je bil petindvajset let ud c. kr. deželnega šolskega sveta, ud izpraševalne komisije za prostonarodne in meščanske šole, mnogo let predsednik „Slovenskemu učiteljskemu društvu", odbornik „Društvu v pomoč učiteljskim vdovam", nekaj let (1862—1866) tajnik ljubljanski čitalnici, odbornik „Slovenski Matici" in sploh mož, katerega so zavoljo plodovitega pisateljevanja, nesebičnega in značajnega postopanja in uljudnega vedenja visoko čislale vse slovenske stranke. Dasi šolnik iz starejše dôbe, je znal po uvedenju novih šolskih zakonov postopati tako, da ga ni napadala nobena stranka. V Praprotniku je poosebljen lep del

slovenskega preporoda, kolikor se tiče učiteljskega stanú. Po pravici poje Josip Cimperman o njem:

Trpljenja tvojega so potne srage
Porosile nam delo tvoje uma,
Ki si vršil brez vsakega je šuma,
Goječ nazore vzvišene in blage.

Janez Brence (1818—1870), porojen na Dovjem, je kaplanoval na raznih mestih, nazadnje bil župnik na Uncu. Mnogo let je dopisoval o raznih stvareh v „*Danico*“, posebno mu je bilo mar šole; povsod, kamor je prišel, je bila šola njegova prva skrb. V Bohinju je sam opravljal šolo ter si je domačega pridnega mladeniča Jakoba Mencingerja vzgojil za pomagača, ki je postal jako spreten učitelj. Tako je Brence delal tudi v Komendi. Pod Krajem pri Vipavi ni bilo šole; zato je najel sam hišo in učil otroke. Ni torej čuda, da je pisal izključljivo o šoli, n. pr. »Govorček za male o slovesnosti šolskega sklepa« („*Danica*“ 1847), »Iskrice pomožne k lepi odgoji« itd., itd.

Josip Levičnik (Podratitovski, Žlindrovič, Železodolski, Pravicoljub, Neduhoven) porojen 1826. l. v Železnikih, se je učil trgovstva pod Mahrom v Ljubljani in orglarstva pod Riharjem, postal 1843. l. organist v rojstveni fari, 1856. l. učitelj, potem načelnik krajnega šolskega sveta in župan, odlikovan s srebrnim križcem za zasluge s krono.

Pisal je v razne časnike o šolskih razmerah in drugih javnih stvareh, zlagal pesmice in skladal napeve. Najmarljivejše je dopisaval o šoli „*Šolskemu Prijatelju*“ in „*Danici*“. „*Šolski Prijatelj*“ je prinašal male povestice in pesmice. L. 1852. naznačuje šolo[1]) podlago vsega človeškega blagostanja. Posebno obširno in razpregledno je „Ogledalo pridnih otrok“.[2]) Tudi učitelju je treba vedno napredovati v stroki: »Beri, beri in zopet beri!« Napačna odgoja ima slabe nasledke.[3]) Priporočal je slovenski časopis za šolo,[4]) želel, da bi izhajal dvakrat[5]) na mesec in prinašal muzikalične priloge; uredništvo naj bi izdajalo „mladinske“ knjige s podobami.

Obširna so „Pisma slovenskega učenika svojemu[6]) bratu“ I—XX, v katerih popisuje potovanje na Velehrad 1863. l. V šestih listih popisuje potovanje od Ljubljane do Dunaja, jako pozno prihaja do slovanskih pokrajin, opisuje zlasti obširno Olomuc, prihaja na Dunaj, s katerim se prav za prav najbolj pečajo ti listi, potem se zopet vrača v Olomuc in popisuje astronomsko uro in stolno cerkev. Z osemnajstim listom zapušča „Žlindrovič“ Dunaj, devetnajsti list je posvečen „Semerniku“. Večinoma se pečajo listi z zgodovino in lego železniških postaj, brez globljejših refleksij.

Od znanstvenih učiteljskih shodov je zahteval, da morajo povdarjati cerkveni značaj šole. Istotako kakor „Pisma“ so bile obširne „Drobtine“, v katerih zahteva od učitelja, naj se ravna po latinskem reku „Nulla dies sine linea“; učitelj bodi neumorno delaven. Zlagal je pesmice za šolsko mladino, n. pr. „Šola“.[7]) Prva kitica se glasi:

Šola je prijazen kraj,
Dost' veselja nam deli,
Šola vse nas veseli,
Šola je prijazen kraj.

Šolarska pesen je „Štirje letni časi nedolžnih otrok“.[8]) V spomin zlate maše papeža Pija IX. je 1869. l. izdal malo pesmarico[9]) „*Mali slovenski pevec*“. Ta

pesmarica obsega sedem pobožnih in šest posvetnih pesmic. Njegove šolarske pesni so priproste in odgovarjajo svojemu namenu.

On, mož odločno verskega prepričanja, zlagal je tudi pobožne pesni n. pr. „K svetemu Rešnjimu Telesu",[10] posebno mnogo pesnij „Divici Mariji" na čast,[11]) „Mariji nar zvestejši prijatlici človeškega rodu".[12]) V „*Slov. Večernicah*" 1862. in 1866. l. ima šopek cerkvenih pesmic.[13]) Nabral je sam nekaj narodnih pesnij, n. pr. „Marjetica" [14]) (pripovedujoč žalostni dogodek na „Pustem gradu" na Gorenjskem), „Brat najde sestro".[15]) Nagovarjal je Slovence, naj se postavi spomenik skladatelju Gr. Riharju.[16]) Razven napevov za šolske pesmice je skladal o raznih prilikah primerne napeve, n. pr. za stoletnico na Zalem logu je uglasbil Lotričevo pesen,[17]) zložil o slovesnosti Pijeve petindvajsetletnice v Železnikih litanijske odpeve za šmarni čas[18]); izdal slovensko polko „Glasi radosti" v spomin petindvajsetletnice srebrne poroke cesarja in cesarice Franc Josipa in Elizabete.[19]) Tudi slovensko pripovedno slovstvo je pomnoževal s tem, da je slovenil hrvatske pripovesti in novele, n. pr. „Znamenje sv. Križa",[20]) „Čez trideset let",[21]) „Slava in ljubezen",[22]) „Harambaša".[23]) „Propast srcá".[24]) prevajal je navadno po „*Nevenu*" (Marn). Spominjal se je rad zaslužnih móž, n. pr. Demšarja,[25]) Prešerna,[26]) Slomška,[27]) M. Lotriča,[28]) Jan. pl. Kobencla,[29]) dr. Bleiweisa,[30]) Ant. Pintarja.[31])

V vsem tem mnogovrstnem in neumornem delu pa vender ni izdal niti jedne samostojne knjige, k večjemu, če bi se za tako smatral spis: „V častilni spomin štiristoletnice slavne ljubljanske škofije" („*Dan*" 1863, str. 123—288.)

Bil je župan in učitelj; vsled tega se razume, da se je bavil s tako raznovrstnimi dnevnimi vprašanji, katerih bi se samo učitelj ne bil dotikal. Brez strahu se je potegoval za svoje nazore; najboljši njegovi umotvori pa so potopisi in spomini.

Matej Močnik (1827—1895), porojen 1827. l. v Zalogu na Gorenjskem, je služboval kot učitelj na raznih krajih po Kranjskem, naposled tudi v Ljubljani in bil nekaj časa tudi šolski nadzornik v kamniškem okraju, 1873. do 1882. leta urednik „*Učiteljskemu Tovarišu*", od 1874. do 1882. leta odbornik „Matici Slovenski"; v raznih drugih društvih je delal na stanovsko korist.

Uže v Navratilovem „*Vedežu*" (1850) se je oglasil z „Jesensko pesnijo"; nadaljeval pa ni pesnikovanja, ker mu je neki učitelj odsvetoval „pesniti". S tem večjo gorečnostjo se je oprijel šolstva in posebno pedagogike same, pa tudi njene zgodovine. — Marljivo je podpiral „*Učiteljskega Tovariša*", spisavši mu uže 1861. leta obširno razpravo „Lepa odreja",[1]) nadaljeval je to tvarino v nastopnem letniku v sestavku „Keršanska odreja".[2]) Jako na drobno je naslikal in opisal zgodovino krščanske „ljudske" šole 1862. leta, str. 21 — 333. 1863. leta, str. 9—374. in 1864. leta. str. 20—167. On zahteva, da imej odgojitelj in jezikoslovni učitelj dolžnost zgodaj se seznaniti z lepoznanstvom.

V spisovanju takih sestavkov mu je bil vodnik Luka Jeran, katerega je posnemal v kovanju besed, n. pr. „Svetoslav in Tugoslav — pogovor v šoli", „Barovič pa Govorič[3]) — pedagogična pisma", „Pogovor med Vedežem in Klatežem",[4]) „Pogovor dveh učiteljev Vohnè in Rohnè".[5]) „Kaj si dopisujeta učitelja Radoslav in Svetoslav?"[6]) „Dva prijatelja Čmerilec in Vedrilec si dopisujeta".[7])

L. 1873. mu je Praprotnik prepustil uredovanje „*Učiteljskega Tovarša*" (odslej imenovan „*Učiteljski Tovariš*") in mu tako dal priliko, da je še uspešneje mogel obdelovati priljubljeno tvarino „odgojiteljstvo"[8]); izmed raznovrstnih

spisov omenimo „O dekliških samostanskih šolah", „O otročjih vrtih", „O ženski odgoji", „O učenji tujih jezikov", „O pedagogu Sokratu". Pridobil je listu več spretnih in delavnih močij, n. pr. Josipa Levičnika, Jos. Ciperłeta, L. Lavtarja, J. Flisa, A. Kržiča in dr. Tudi v šolskih izvestjih[9]) je pisal „Odgojevanje nekdaj in sedaj". Posebno pozoren je bil na sredstva, kako bi se preprečila spridenost[10]) šolske mladine; to sredstvo mu je strogo verska podlaga vsega uka. V tem smislu je delal in pisal ves čas svojega pisateljevanja in govoril v raznih društvih, zahtevaje krščansko odgojo[11]) („*Učit. Tov.*" 1862, 81—133). Dostikrat je v vabilih na naročbo na „*Učiteljskega Tovariša*" povdarjal, da „Tovariš živi narodni šoli na verski podlagi" . . . „Tovariš ostane katoličan in Slovenec" . . . izvršujé svoje staro geslo: **„Za vero in omiko", „Vse za vero, dom in cesarja"**.

Poslovenil je tudi jedno molitveno knjižico.[12]) Drugi predmeti so mu bili 1. „Praktična slovensko-nemška gramatika", o kateri je obširno pisal v „*Učiteljskem Tovarišu*" 1863, 55—376[13]); 1864. 21—213; 2. „Zemljepisje". O tem predmetu je pisal v raznih letnikih „*Učiteljskega Tovariša*". Iz teh posameznih spisov je nastala samostalna knjiga[14]) „*Zemljepisna začetnica*". Knjiga je jako porabna radi umno razdeljene tvarine.

Govoreč o javnih stvareh je rad poročal iz deželnih zborov in šolskih shodov in o jutrovih deželah, n. pr. o Bosni in Hercegovini,[15]) o verskih in državljanskih stvareh v židih,[16]) o Rusih,[17]) o cerkveno - bolgarskem prepiru, o propadanju bolgarskega naroda pod Turki.

Urednik „*Učiteljskega Tovariša*" se je bojeval proti nemškim in slovenskim listom, ki so zastopali svobodomiselna načela.

Njegovo delovanje je tudi obče kulturnega pomena, ker je sodeloval v mnogih društvih; bil je od 1874—1882. leta odbornik „Slov. Matici", tajnik in potem tudi blagajnik „Društvu na pomoč učiteljskim vdovam in sirotam", podpiral s pridnim delom „Slovensko učiteljsko društvo", „Narodno šolo", „Katolško besednico", „Katoliško družbo za Kranjsko" in „Družbo sv. Cirila in Metoda". V življenju je bil silno skromen, podpiral rad dijake, razdal je skorej vse, kar je mogel pogrešati; svoje neznatno premoženje je volil „Marijanišču" v Ljubljani. Bil je ves čas svojega življenja dosleden in plemenit značaj.

M. Močnika diči odločno zastopanje njegovih načel.

Henrik Freyer (1802—1866) iz Idrije je bil muzejski varih v Ljubljani in od 1852. leta naprej v Trstu. Ko je bil še dijak ljubljanske gimnazije, je vedno popraševal profesorja Kalistra po slovenskih imenih predmetov, imenovanih v šolskih knjigah. Ker mu niso zadoščali odgovori, se je obračal do prefekta Hladnika, ki mu je mogel bolje ustrezati; od te dôbe je zbiral dotično tvarino in jo izdal v prilogi v „*Laibacher Zeitung*" 1836. l. na svoje stroške.

Zahvaljujoč se za poslano knjižico mu svetuje Kopitar, naj se botaniška imena nabirajo tudi v provincijalnem Hrvatskem in na zahodnem Ogrskem. Jednako delo je potem izšlo z naslovom: „*Fauna der in Krain bekannten Wirbelthiere*" itd. V istem listu ga je nagovarjal Kopitar, naj sestavi krajevni imenik, ker to tudi spada v naravoslovje dežele. V ta namen mu je Metelko dal v porabo Ravnikarjevo zbirko krajevnih imen. — Stanko Vraz, pl. Erberg in pl. Welden so ga nagovarjali, da je izdal zemljevid Kranjske z naslovom „*Spezial-Karte*"[1]) itd. 1843. Vsa lastna imena so pisana v slovenskem in nemškem jeziku; zemljevid je jako natančen; s posebno barvo so bile označene vasi in cerkve,

gradovi, podrte grajščine, pošte, samotne hiše, planinske koče, močvirja, mejniki ali stolpi visokih gorâ, toplice, mlini, brezdna, rudniki, samokovi (fužine), kovačnice za kôse itd.

Po vplivu škofa Antona Alojzija Wolfa so se te karte razposlale na vse dekanije in župnije, da bi se narisale katastralne meje, ki jih je hotel potem sam naznačiti z barvami, pa Freyer ni dobil nobenega izvoda nazaj.

Karta je obsegala šestnajst listov in je po svoji točnosti posebne važnosti v zgodovini slovenskega krajevnega imenoslovja. — Naročnikov je bilo dvestosedeminšestdeset, in vsi so dobili kot brezplačno prilogo v nemškem jeziku sestavljen izkaz kranjskih cerkvâ.

Kot muzejski varih je bil Freyer na uslugo vsakemu, ki se je brigal za dotične predmete. J. Drobnič mu je poslal v ogled okamenine, najdene v Dolu na Štajerskem. Freyer jih je označil členkami „velike živine“, ki je živela pred občnim potopom. („*Nov.*“ 1845, 204.)

Peter Kozler (1824 — 1879)

porojen 16. februvarja 1824. l. v Kočarjih, vasici župnije »Kočevska Reka« (Rieg) na Kranjskem. Deset let je bival pri odličnem licejskem profesorju Janezu Krsniku, kjer se je do dobra naučil slovenščine in se seznanil s Prešernom. Modroslovja se je učil v Padovi in Paviji, in od 1843 — 1846. leta pravoslovja na Dunaju. L. 1847. je bil praktikant pri c. kr. kriminalnem sodišču dunajskem, 1848. l. koncipijent pri svojem rojaku dr. Ferd. Zupančiču, 1849. l. je bil v Rovinju, 1850. l. v Labinu c. kr. aktuvar, 1851. l. sodnijski pristav v Vodnjanu (Dignano) in namestni državni pravdnik v Pazinu, 1852. l. državni pravdnik v Tolminu, 1854. l. vodja državnega pravdništva v Gorici in je prišel — zaradi veleizdajstva — pred vojno sodišče, ker je izdelal »Zemljevid Slovenske Dežele in pokrajin«, češ, da je s tem imenom ščuval zoper obstoječi red. Ni bil sicer kaznovan zaradi veleizdajstva, premestili so ga pa za tajnika k c. kr. deželnemu sodišču v Trst; to službo, ki je bila zanj degradovanje, je opravljal dve leti. Dal je slovó državni službi in šel 1856. l. za notarja v Sežano, kjer je bival do 1863. l. Po očetovi smrti 1864. l. je prevzel veletrgovino na Dunaju in se po dveh letih povrnil v domovino, kjer je osnoval veliko pivovarno bratov Kozlerjev. Udeležujoč se tukaj mnogih velikih obrtnih, poljedelskih in industrijskih zavodov, je bil tudi narodni zastopnik v deželnem zboru od 1867 — 1878. l.

Dasi nemškega pokolenja se je značajni in plemeniti mož z mladeniško navdušenostjo oklenil Slovencev in njim na korist pisal uže v *„Illyr. Blatt“* z naslovom »Slemenski«. Ko so 1848. l.

osnovali na Dunaju društvo »Slovenija« dr. Miklošič, dr. Hladnik, dr. Dolenec in drugi, je bil jeden najmarljiviših*) njenih članov Kozler. To društvo se je potezalo za slovenske težnje in tudi za — zjedinjeno Slovenijo. S pravim imenom je objavil v *„Novicah“* [1]) »Odperto pismice gosp. Ambrožu v Beču«, v katerem hvali njegovo postopanje, pozneje pa zaradi nekaterih sumljivih dejanj graja v članku »Drugo odperto pismice gospodu Ambrožu«.[2]) Spis »Zemljiščni in gruntni davek na Štajerskim in Kranjskim« [3]) kaže, da se je gorko zanimal za gmotno stanje vseh Slovencev. Jako obširen in zanimljiv je njegov spis »Slovenci na Ogerskim«, valjda prvi te vrste, ki obrača pozornost tudi na te zapuščene slovenske brate. Sploh pa je »Slovenija« pogostoma prinašala krepko pisane dopise iz Dunaja izpod Kozlerjevega peresa. Tudi iz njegovega sestavka v Bleiweisovem *„Koledarčku“* 1855. l. se razvidi, da je njegovo oko vedno gledalo po vsem Slovenskem. Tudi v nemški besedi je branil Kozler pravice slovenskega naroda.[4])

Ker je zahteval »Slovenski zbor Slovenija« zjedinjeno Slovenijo, moralo se je svetu pokazati, kje stanujejo Slovenci, kajti tujci so imeli takrat silno temne nazore o nas. Trebalo je zemljevida, trebalo pa je poizvedeti tudi blizu 5000 slovenskih krajevnih imen. L. 1853. je vabil Kozler sam v *„Novicah“*, naročevati se na »zemljevid«; vlada pa je prepovedala izdajo in ga posadila na — obtožno klop. Da bi vsaj nekaj koristil Slovencem njegov trud, izdal je *„Kratek slovenski Zemljepis“*.[5])**) To knjigo, ki je še zdaj

*) Peter Kozler piše Teršcu 1848. l. v obširnem listu med drugim to-le:

Wien ist noch stets betrübt, man ärgert sich über die energischen Protestationen der Provinzen und wäre nicht Steiermark darunter, so würde man alles den Slaven, dieser reaktionären Parthei! Oesterreichs vorwerfen. Die deutschen Interessen sammt dem Parlament sind ganz in den Hintergrund getreten, man fürchtet jetzt nur schon zu sehr, dass am Graben nicht bald Gras zu wachsen anfangen werde. Die Studenten werden von den Bürgern und intelligenteren Bewohnern Wiens arg bekrittelt, während sie die Arbeiter und den Pöbel ganz für sich haben.

Zdaj Vas pa prov serčno pozdravim v imenu „Slovenije“, ostanite zdravi in kmali nam pišite, jaz pak ostanem Vaš ponižni

Peter Kozler.

**) O tej stvari piše Kozler Muršcu iz Dunaja dné 22. novembra 1848. l. med drugim to-le:

Mit innigster Freude vernahm ich von unserem ehrenwerten Deputirten H. Dominkuš die erfreuliche Nachricht, dass Ew. Wohlgeboren (!)

edini slovenski krajevni imenik, je jako pohvalil dr. E. H. Costa, češ da je vzgledno natančno delo velike znanstvene in praktične vrednosti.

V ustavni dôbi 1860. l. se je pobrinil Kozler za svoj zemljevid, in policijsko ministerstvo je dovolilo, da je smel njegov zemljevid vstati od mrtvih.[6] Ta zemljevid je popolnem dosegel namen, ki ga je Kozler imel in je torej imeniten v narodnem, znanstvenem in političnem oziru.

Istega leta je daroval »Matici« 702 zemljevida in 490 imenikov in ji pločo podaril v last; na ta način se je število »matičarjev« znatno pomnožilo. »Imperatorskoje ruskoje geografičeskoje obštestvo« izvolilo ga je 1866. l. častnim sotrudnikom. — »Dogodbe prvega zemljevida slovenske dežele«, spisal P. Kozler, priobčil je dr. J. Bleiweis v *„Letopisu Matice Slovenske“* 1879. l., str. 104—109. — L. 1864. je izdal *„Imenik mest, trgov“* itd.

Lovro Pintar (1814—1875) iz Selc na Kranjskem, župnik v Zalem logu in na Breznici, se je uže v bogoslovju vnel za ilirsko idejo in se je v prvih časih svojega pisateljevanja rad pečal z južno-slovanskimi razmerami, tako je n. pr. popisal „Kakošna se na Hrovaškim sovražnikam domovine godé?“ [1]) „Kaj je pobratimstvo?“ [2]) „Kako obširna je srbska vojvodina?“ [3]) „Kako je Marko Bočar,[4]) bulgarski junak, vpisavši se v francosko vojno, postal konečno slavni branitelj slovanske svobode proti Turkom?“

Izpregovoril je tudi o raznih domačih narodnih stvareh in javnih avstrijskih rečeh, n. pr. o Trdinovem „Pretresu slovenskih pesnikov“,[5]) da je preoster, Slovenci prê še niso na tisti stopnji, da bi prav ostro rešetanje, žalibog, še zmirom diletantnih pisateljev „politično kaj okrepilo“ itd. O šoli je dopisoval v *„Danico“* in v *„Slov. cerkveni časopis“*, n. pr. hvaleč lepe uspehe Praprotnikove[6]); zahteval v spisu „Ribčev sin“,[7]) da mora biti slog slovenskih pisateljev slovenski, objavil „Odprto pismo na Slovenijo“ o javnih stvareh,[8]) izrekel svoje

---

meinem schwierigen Unternehmen, die baldigste Herausgabe einer Landkarte Sloveniens in slovenischer Sprache, huldreich beizustehen gesonnen sind, und zu diesem Behufe bereits Materialien sammeln. In der That bedarf ich dieser Mithülfe, am meisten im Marburger Kreise, denn aus allen übrigen Theilen naše predrage domovine besitze ich durch eigenes Sammeln und durch schätzenswerthe Zuschriften verläßlicher Patrioten treffliche Daten; der mir dadurch verursachten Sorgen hoffe ich durch die Nachricht des H. Dominkuš und Ihrer anzuhoffenden Mittheilungen vollkommen enthoben zu werden. In dieser angenehmen Erwartung nehme ich mir die Freiheit Ihnen einen Kupferabdruck der Terrain-Zeichnung des Marburger Kreises einzusenden mit der Bitte, Ew. Wohlgeboren wollen in selbem die slovenischen Ortsnamen beschreiben und die Sprachgränze genau bezeichnen, diese Beilage aber wieder im Originali innerhalb 10—12 Tagen nach Erhalt unter meiner Adresse einsenden itd., itd.

mnenje o državnem zboru, o zakonski postavi,[9]) o Greuterjevih in Tomanovih govorih v državnem zboru.[10])

Za narodno gospodarstvo si je pridobil posebnih zaslug, ker je bil sadjerejec; sam popisuje v „*Nov.*“ [11]) „Sadjerejo, kakor jo v predvorski šoli že sedem let učimo“; zanimal se je naravno tudi za sadjerejce same in v „*Slovencu*“ 1874. leta, št. 28., opisal delovanje treh odličnih sadjerejcev, Gregorja Rovtarja, župnika pri sv. Lenartu, Janeza Majnika, župnika v Žireh, in Friderika Homana, trgovca v Radoljci. — Objavil je tudi „Statistični pregled davkarskih zadev“.[12])

Dr. Ethin Costa (1832—1875) iz Novega Mesta, advokat in župan v Ljubljani. Bil je odgojen po nemški, slovenščine se je učil pod Metelkom; prenagljeni sad tega učenja je bil „*Hitri Slovenec*“ 1851. Costa sam ni nič pisal slovenski, ker ni znal. Njegove nemški koncipirane spise mu je slovenil največ Levstik.*) Mnogo se je trudil, da bi se dostojno obhajala Vodnikova stoletnica; v ta namen je izdal „*Vodnikov Spomenik*“ 1859. l. Sam je napisal slovenski in nemški predgovor in kratek življenjepisen načrt, na kateri so se potem nanašali drugi sestavki o Vodniku. Ker se je zanimal za zgodovino rojstne dežele, je od 1856. do 1858. l. sam uredoval „*Mittheilungen des hist. Vereines für Krain*“, pa tudi v slovenskem jeziku popisoval odličnejše slovenske kraje.[1])

Zvest prijatelj Bleiweisu v javnem življenju, podpiral ga je v „*Novicah*“, n. pr. „Kaj je zgodovina?“, „Kako se piši zgodovina?“ [2]) (Zgodovina je ali životopis, ali osamna ali svetovna); „O dvoboju [3]); račun o poslovanju je dajal, bivši župan ljubljanski, v brošurici „*Sporočilo*.[4]) Z dr. Bleiweisom in dr. Vončino je zložil pravila „Matice Slovenske“, bil njen predsednik, uredoval od 1870—1874. l. njen „*Letopis*“, spisaval slovensko bibliografijo od 1868 — 1873. leta in popisal prvo desetletje zgodovine „Matice Slovenske“.

Franjo Bradaška, porojen 1829. l. v Kranju, profesor in pozneje ravnatelj na veliki gimnaziji v Zagrebu, živi od 1883. l. umirovljen v nemškem Gradcu. Začel je v „*Slov. Bčelo*“ pisati sestavke zgodovinske vsebine, n. pr. „Slovenci po popisu nekega Nemca“ („*Sl. Bč.*“ 1852). „*Novice*“ 1856. l. imajo iz njegovega peresa „Kratek pregled starega slovstva hervaškega“ po Mažuraniču, v katerem zlasti povdarja in odobrava postopanje Kajkavcev, da so se poprijeli štokavščine. V „*Vodnikovem Spomeniku*“ 1859. l., str. 75 — 78 navaja vzroke, zakaj Slovani niso dospeli do moči, ki je primerna njih številu.

Kakor mnogi v Hrvatih službujoči Slovenci radi slikajo rojakom ondukajšnje razmere, je tudi on v „*Slov. Glasniku*“ 1859. l. opisal Zagreb. V „*Letop. Matice Slov.*“ 1870. l., str. 260—292, je govoril o najstarejši slovenski zgodovini. Odločilne važnosti v slovenskem zgodovinopisju Bradaška nima, a pisal je lep in jedrnat slog, kakor sploh pisatelji, rojeni na Gorenjskem. Pisal je knjige tudi Hrvatom.

Karol Melzer [1]) (1814 — 1878) iz Ljubljane, službovál v licejski knjižnici, bil od 1853—1875. l. gimnazijski profesor. — L. 1851. je uredoval „*Ljubljanski Časnik*“ in pisal sam nekatere članke, n. pr. „Kaj je avstrijanska domoljubnost?“, „Pregled avstrijanskega reda kazenske pravde“, „Kaj je storil grof Stadion za ljudske šole na Primorskem?“ Pokopavši svoj list je vzel „Slovo od bravcev“ in priznal sam, da mu je nedostajalo studenca, iz katerega bi zajemal ‚vir življenja!‘ Objavil je tudi nekoliko spisov v šolskih poročilih.

*) Opomba gosp. prof. Levca.

Jernej Lenček (1827—1861) iz Brezovice pri Ljubljani, od 1854. l. kaplan v Žireh, nato kurat v Št. Petru na Pivki, je pisal v „*Nov.*“ [1]) o novih mesečnih imenih za vse Slovane in izdajal dve leti koledar z naslovom „*Slovenski Romar*“.[2]) V prvem tečaju je sam napisal „Bela Ljubljana“, „Beli Ljubljani se limbar podá“, „Kratkočasnice“, „Nektera voščila Slovencem, Ljubljančanom“. — V drugem tečaju „Marije sedem žalost“, „Cerkev sv. Petra v Rimu“ (s sliko), „Sestra usmiljenka“, „Ljubljansko močvirje“, „Žirovski svet“. V „*Vodnikovem Spomeniku*“ se nahaja pesen »Cvetlica operosa«.

Tudi v nemškem [3]) jeziku je pisal o starih slovenskih knjigah.

Dr. Vinko Fereri Klun (1823—1875) iz Ljubljane, je uredoval nekaj časa „*Laibacher Zeitung*“, bil tajnik „Zgodovinskemu društvu“, profesor v Zadru in na dunajski trgovinski akademiji, deželni in državni poslanec, dvorni svetovalec. Doktor modroslovja postal je v Padovi. — Kakor kažejo te kratke črtice, bilo mu je življenje precèj nestalno. Prvo njegovo delo je „Potovanje“.[1]) Uredoval je razun poprej omenjenega časnika tudi več nemških listov [2]) za zgodovino kranjske dežele, pisal o slovenskem slovstvu,[3]) o nemškem in ruskem (po drugih prevedeno) jeziku in spisal nekatere porabne nemške šolske knjige.

Andrej Šregel (1828—1874) [Viteslav] iz Gorij na Gorenjskem, se je šolal v Ljubljani, v Pragi in na Dunaju (zdravilstva). Goreč Slovenec je podpiral „*Novice*“, v katerih je 1850. l. objavil »Misel o musealnem društvu«; povdarjal je, naj bi se vsa društva v Ljubljani zjedinila v vzajemno delovanje; poročal nastopnega leta iz Prage,[1]) da namerjajo izdati Čehi konverzacijski slovar in da želé, da naj sodelujejo tudi učeni Slovenci. V šolah je treba »rečnega« poduka [2]) (Anschauungsunterricht); podzemeljske jame na Kranjskem [3]) naj se opisujejo tako, da bo imel narod od tega korist, in naj dajejo uzore tudi za krasočutje gledé na stavbo itd. — Predlagal je tudi, da bi se zidala blaznica na Kranjskem.[4])

Luka Dolinar (1774—1863) je služil za duhovnika v mnogih krajih na Gorenjskem, umrl v Šmartnu v Spodnjem Tuhinju. — Izdal je od 1826. l. počenši več pesmaric [1]) pobožne vsebine, pristavljal pesmicam tudi napeve; njegovi proizvodi pa se ne odlikujejo niti po obliki niti po pesniškem vzletu, ustrezali pa so gotovo skromnim zahtevam na kmetih. Zlagal pa je tudi posvetne pesmice in proslavljal odličnjake, n. pr. Knobleherja,[2]) grofa Radeckega,[3]) opeval letne čase, pisal za „*Drobtinice*“ in Lenčkovega „*Romarja*“.

Radi pisateljevanja v posvetni in nabožni stroki in radi tega, ker je starejši od Luke Jerana bodi tukaj omenjen.

b) Luka Jeran in sodelavci v „Zgodnji Danici“.

Luka Jeran (Svitoslav, 1818—1896)

porojen v Javorjih na Gorenjskem, je dovršil pet latinskih šol v Karlovcu od 1834—1839. l., šesto šolo — retoriko — v Ljubljani pod Martinakom, modroslovje 1841—1842. l. pod Krsnikom. V duhovna posvečen je službovál 1847. l. v Poljanah, v Horjulu, pri sv. Petru v Ljubljani. Leta 1853. se je napotil za misijonarja v Afriko; nevarno tam zbolevši je prišel 1854. leta v Trnovo za

duhovnega pomočnika; šel zopet v Afriko, zopet zbolel in se vrnil v Trnovo, kjer je službujoč za kaplana urejeval *„Danico“* do 1869. l. Takrat je postal papežev komornik in monsignor, preselil se je z *„Danico“* v duhovniščnico stolne cerkve, postal 1882. l. kanonik in obhajal 16. oktobra 1888. l. čvrst na duhu in telesu sedemdesetletnico.

Vplival je nanj razven uže omenjenega Krsnika in Martinaka tudi Metelko. V modroslovju se je poprijel marljivo slovenščine in laščine in čital hrvatske in srbske, češke in sploh slovanske pesnike, n. pr. Jordan's *„Slavische Jahrbücher“*, Šafařikove *„Starožitnosti“* itd. Metelku, priljubljenemu učitelju, je prinašal v nalogah slovenske pesmice, deloma po narodnih povestih, n. pr. »Hesperidski vrt« (Skopulja) i. dr., »Našimu solncu« (po dalmatinski *„Zori“*).

Ko so 1843. leta začele izhajati *„Novice“*, jih je on, »poeta domesticus«, takoj začetkom zalagal s pesmicami; prva je »Jesenske misli« s podpisom ‚Svitoslav‘. Letne čase je opeval tudi v nastopnem tečaju *„Novic“* [1]); te pesni so, razven prve, vse domoljubnega značaja, torej se mu ne sme očitati, da bi bil pesnik ‚letnih časov‘. Posrečile so se mu pa tiste priproste pesmice, katerim je zajemal snov iz narodnega blaga, n. pr. »Skopulja«: imela je prvotni naslov »Hesperidski vrt na Kranjskem«.

Mnogo je prevajal v tej dôbi iz češčine in srbohrvaščine, n. pr. »Sirotek«, »Kratka molitvica« (Čelakovský), »Tri cvetlice« (Vlastimila Ružičkova).[2])

Udanost do vladarske hiše je bil priljubljen predmet njegovim pesmicam, n. pr. »Hvaležnost slovenskih mladenčev Njih Veličanstvu Cesarju Ferdinandu I. za okrajšano vojniško službo.« [3])

Neka posebnost Jeranovega pesnikovanja so v o š č i l a ob novem letu, ki jih moremo zasledovati od 1845—1886. l.; prvo tako voščilo je »Novice svojim bravcam ob novim letu 1845« v dvanajstih kiticah, iz katerih veje goreča ljubezen do domovine. V teh voščilih je rad gostobeseden. *„Novice“* 1846. l. imajo častitko v osemindvajsetih kiticah, *„Novice“* 1848. leta v devetnajstih; — voščila tega leta kažejo Koseskega vpliv; voščilo za 1849. leto dvajset kitic. Peti letnik *„Danice“* 1852. leta ima kratko voščilo. Pobožne vsebine je voščilo za novo leto 1855. z naslovom »Tibi soli«; če se odvzamejo nekateri izrazi, n. pr. *kom* namesto *komu*, *slepe. mike* (spominja Koseskega), germanizme, n. pr. »spoznava prave poti« — pesen ni brez vrednosti. Da bi bilo nekoliko premene,

objavil je v *„Danici“* 1862. leta »Nevoščila za novo leto« — v pesniški obliki — kakor jih je vrtinec znesel skupaj: »Kum svojemu tovarišu Triglavu veselo novo leto 1863.«, »Telegram iz spodnjega sveta proti novemu letu 1864: Satan (pokukavši iz Vezuva): ‚Kako je še kaj na svetu?‘«, »Triglav sosedu Kumu veselo novo leto 1864.« L. 1865. ima skoro dvesto let staro novoletno voščilo ‚na novo prekuhano, osoljeno in poštupano‘ (str. 3—4). Trije paragrafi za novo leto 1866. (str. 1) v nevezani besedi; 1867. leta vošči bravcem *„Zg. Danice“* »Milo in drago — Veselo in blago — Serčno in tečno — Danes začeto — Novo leto.« V članku »Tudi za novo leto 1870« priporoča Albana Stolza spis »Časništvo in katolški duhoven«. O novem letu 1874. pripoveduje, da je Abraham à Santa Clara rekel: »Laž ima svoj vir v raju«; torej nauk: »Slovenci, varite se lažnikov v novem letu.« Leta 1878. priporoča za novo leto v premislek »Prijatlom — Neprijatlom Pija IX.« 36. psalm, ki pravi, da so verniki v ognjeni peči mučeništva.

V drugo vrsto njegovih pesnij štejemo »slavospeve posameznim osebam najvišjega duhovnega dostojanstva in stanovskega poklica«.

Z navdušenjem je opeval papeža Pija IX. o njegovi zlati maši,[4]) petindvajsetletnico papeštva,[5]) tridesetletnico[6]) papeža Leona.[7]) — Zvesta udanost do presvetle cesarske rodbine se vidi iz pesmic »Hvaležnost slovenskih mladenčev Njih Veličanstvu Cesarju Ferdinandu I. za skrajšano vojniško službo«,[8]) »O poroki prejasnega cesarjeviča Rudolfa s prejasno kraljevo princesinjo Štefanijo Belgijansko«.[9]) Zložil je častitko škofu Antonu Alojziju Wolfu o zlati maši,[10]) in pozdravil Jan. Zlat. Pogačarja,[11]) Koseskega,[12]) Krsnika[13]) in Staniča.[14])

Vnet rodoljub, opeval je domovino. »Moji mili domovini« je prevel iz hrvatskega (iz *„Danice“* od Zofije R.... ve); tri pesmice rodoljubne vsebine je prevel iz češčine in objavil v *„Novicah“* 1864. l.: »Vprašanje«, »Nekteri Kranjci« in »Moj dom«. Posebno zadnja se mu je posrečila; prva kitica slôve:

Tam, kjer beli so snežniki,
Holmci mali in veliki,
Kjer izvira bistra Sava,
Teče Soča, Krka, Drava;
   Tam mi dedov zemlja krasna,
   Dom junakov, dom je moj!

Gorečega rodoljuba nam kaže tudi igrokaz »Ali smem Slovenec biti?«,[15]) v katerem nastopajo zaporedoma Nemec, Italijan, Madžar, Slovenec in katoličan

Žalostno je srce pesniku:

Kar sem gledal tvoje lice,
O zgubljena Benečija,
So osule se cvetlice,
Je pozebla poezija!

Njegovo versko prepričanje in čutenje pa stoji nad narodnim mišljenjem, in takoj v začetku svojega pisateljevanja je obrnil svojo pozornost na pobožno poezijo. *„Novice“* 1846. l. imajo pesen »Ave Marija« in »Prvo Davidovo pesem«. Te dve pesmici kažeta pot, po kateri misli kreniti duhovnik-pesnik.

Mariji na čast je zložil mnogo pesmic, katerim so drugi zložili primerne napeve, n. pr. »Marija! v tebe upam« [16]); po laški »Lodate Maria« je zapeta »Hvalica Marii presveti Devici« [17]); »Češčena si kraljica« (,Salve Regina‘).[18]) Zraven teh Marijinih pesnij je tudi prevajal Davidove psalme.[19])

Mariji na čast je zložil ali spisal mnogo molitvenikov, med katerimi se odlikujejo *„Šmarnice“*.[20]) V koliki meri se je zanimal za svetopisemsko pesništvo, se vidi iz tega, da je založil Bilčev prevod himnov (gl. Bilc).

Najvažnejša stran Jeranovega dela pa je urejevanje *„Zgodnje Danice“* od 1850. l. pričenši. Ta časnik mu je bil glasilo, v katerem je o raznovstnih stvareh povedal svoje mnenje. Kolikor toliko je bil v starejši dôbi skoro vsak slovenski pisatelj tudi ježikoslovec ali šolnik. Jeran je med prvimi sotrudniki Cigaletovimi pri izdelovanju Wolfovega slovarja; skušal je razložiti besede Slavjan, Slovan, Slavin, Slaven [21]); posnel Mitterutznerjev spis »Slavisches aus dem oestl. Pusterthal [22]); naznanil »Srbske Novine« [23]) in »Kolo« v Zagrebu. Sèm spada tudi spis »Sveti Klement, rimski papež med Sloveni«.[24]) Razlagal je n. pr. »Kako madžarko brati?« [25]) To zanimanje za madžarski jezik mu je ostalo iz dijaških let, ko je v Karlovcu hodil v srednje šole. Sestavek »Moč klasiškiga slovstva v vedo in besedo novših časov« [26]) je posnet po Gaumejevi knjigi, v katerem po krivici pripisuje tej moči: oslabljenje keršanskega vkusa, ginečе veselje do razodete resnice, pešanje vere in veliko versko vnemarnost. Očital je celó M. Vernètu, da obsegajo njegovi potopisi

preveč poganstva! — Za šolsko mladino in šolske zavode se je vedno zanimal, n. pr. »Beseda Slovencam o vzvišanju Novomeške gimnazije«.[27])

»Narodnost[28]) in slovstvo se morata trdno opirati na versko-katolško podlago« je njegovo geslo; v tem smislu je brezobzirno grajal vse, kar ni ugajalo njegovemu vkusu; pohvalil je Praprotnikove[29]) »Pesmi cerkvene in druge«, grajal deloma Vilharjeve in Cegnarjeve in se izrekel zoper proslavljanje Prešernovo. V teh nazorih mu izvestno nobeden omikan posveten Slovenec ne bo sledil . . . Kdor poje lirske pesni o ljubezni, je »mesenež«[30]) in gorí v dveh ognjih. Koliko odgovornost imajo taki pisatelji, posebno pesniki, to opisuje v pesni »Umazani pisatelj[31]) v peklu« v dvajsetih kiticah; v šesti kitici stoka tak nesrečnež tako:

Zdaj mi stavijo spomine
In pletó na grob mi vence,
Hvalijo mi pesmi, čine:
Mene pa peklenske sence
Strašijo v ti grozni ječi;
Nad vse misli muke veči
Tarejo me vekomaj.

Pa uže poprej na smrtni postelji[32]) mu je »Satan« povedal, kar mu gre:

Kar je dobro, lepo res,
Črtil si ko černi bes,
Zoper cerkev serd ognjeni,
Stregel le edino meni. —
Takim ne odpró nebes,
Tiček moj, le pojdi les.

V *„Danici“* 1862. l. je nasvetoval, naj se Knobleherju zloži slavospev, ki imej naslov »A b u n a S o l i m a n«, in je dal tudi napotilo, kako se ima to delo izvršiti. Odzval se je temu pozivu Anton U m e k 1863. l. (Več o tem pri Ant. Umku.)

Z Volcem in Andr. Zamejcem je L. Jeran popravljal prevod *„Svetega Pisma“* (v Ljubljani 1856—1859. l. v VI. zv.) in prevel sam *„List Rimljanom“*; izdal je svoje govore v dveh zvezkih (1856. in 1861. l.).[33])

Za šolski pouk se je zanimal takoj v početku svojega pisateljevanja ter sestavil *„Abecednik“*, *„Zgodbe svetega pisma“* in druge knjige pripovedne vsebine, tudi *„Molitvenik za rojake“*. — Kakor je M. Vernè popisal razna svoja potovanja, to je storil tudi Jeran; potovanje v sveto deželo je bil narisal v *„Danici“* in potem vse izdal v posebni knjigi z naslovom *„Potovanje v Sveto Deželo 1872. l.“*.

Pisatelj je opisal zgodovino tistih krajev, katere je obhodil; v svojih popisih je povdarjal versko stališče v višji meri nego Vernè.

L. Jeran je v zgodovini preporoda slovenskega naroda vsekako markantna osobnost. Kar se tiče njegovega sloga, bi pritegnili J. Marnu, da je »izvirna, samotvarna«, da bi pa »bil dober kovač-jezikoslovec mnogotero pomnožil slovensko besedišče«, to se nam zdi pretirano, kajti od njega skovane besede bodo se pač navajale za čudne posebnosti, v slovarju pa ni mesta zanje, n. pr. mažamuh — Schmierer; Steif, Staijš in Štulež; imena tistih porednežev, »podrepin cele fare«, ki stojé med mašo in pridigo izven cerkve, se glasé: Ožbe Trmoglavec, Jurež Dolgoplečnik, Tonko Fižolalačnik, Mate Žganjelokec, Kajfež Nečistič, Herodež Bahač, Tome Temolajnež, Kajn Pretepač itd.

Pristopamo J. Marnu, če pravi, da se po dobrih, lepo čitanih „*Šmarnicah*“ prostemu ljudstvu množi in olikuje tudi slovenska beseda, mislimo pa, da tako grčaste besede, kakor so nekatere tu navedene, povzročujejo več smeha nego pokore.

Neizbrisne zasluge si je pridobil kot plemenit podpornik učeči se mladini, in originalni so pozivi, s katerimi je vabil rojake, naj prispevajo dijaški kuhinji. Premoženja ni zapustil. V stanovitnosti v načelih in v darežljivosti sta si bila vrstnika Jeran in Tomšič.

Po svojem doslednem neustrašenem delovanju si je pridobil spoštovanje tudi v tistih, ki bi ne mogli vselej pritegniti njegovim nazorom in včasih tudi oblikam bojevanja. Njegovo proslavljenje so radostno pozdravili razni slovenski listi.

Naj dolgo diči ga veriga zlata,
Naj srečen gleda truda sad;
Naj ga sprejmejo raja svitla vrata,
Kjer hrani vrlih del zaklad.

Jakob Burja (1803—1874) iz Spodnjega Tuhinja, župnik na Ježici, je pisal v „*Danico*“ in „*Novice*“ v vezani in nevezani besedi: nagovarjal stariše, naj z združeno močjo skrbé za dobro odgojo svojih otrók; rad je moralizoval, n. pr. „Še tudi pijanec in igrač se je spreobrnil“, „Pijanec na smrtni postelji“, „Smrt dobre deklice“, „Smrt posvetnega dekleta“ in dr.

Jernej Dolžan (1815 — 1880) iz Križev pri Tržiču, župnik na Radovici, sodelavec „*Slovenije*“ in „*Danice*“, je spisal 1868. l. povest »Mati Božja dobrega sveta“. Snov je vzeta in narodnega življenja.

Jurij Volc (Volec) (1805—1885)

iz Kranjske gore pod Korenom, špiritual v ljubljanskem semenišču, vodja v Alojzijevišču, stolni dekan. — Dobro poučen v

obredoslovju, je Volc urejeval obredne knjige ljubljanske škofije (*„Directorium“*, *„Rituale“*, *„Proprium Sanctorum“*), lotil se je tedaj tudi koledarskega dela [1]); poskušal se je tudi rad v prislovicah in kratkih pesmicah o vremenu, dasi ne s posebnim uspehom; pomagal mu je tudi Bleiweis s sestavki, n. pr. »Cesarske postave za kupčijo z živino« itd. Leta 1848. je izdal *„Pridige ob posebnih priložnostih“*.[2]) Te je bil izdal za poskušnjo; ker se jih je pa malo prodalo, je ostale pridige izročil *„Duhovnemu Pastirju“*, ki jih izdaje polagoma. Govor o krščanski ljubezni je postavil na prvo mesto, »ker se ona nar bolj — posebno v današnjih časih — med nami pogreša«. Izdavši še molitvenik *„Mir vam bodi!“* [3]) je posvetil vse svoje moči novi izdaji *„Sv. pisma“* (1857—1859).[4]) Kakor smo uže razvideli iz življenjepisa Slomškovega, je Slomšek izprožil ta prevod. Predgovor je napisal dr. J. Pogačar, pozneje knezoškof ljubljanski; vodník in prvi prelagatelj pa je bil Volc, poleg katerega so delali po poprej dogovorjenih pravilih: dr. Andréj Čebašek, veroučitelj v ljubljanskem semenišču; Jurij Grabnar, učitelj v Alojzijevišču; Peter Hicinger, župnik podlipski; Matija Hočevar, katehet v ljubljanskih nunskih šolah; o. Placid Javornik, župnik pri sv. Juriju pod Tabrom na Koroškem; Luka Jeran, kaplan trnovske fare v Ljubljani; Anton Lesar, učitelj v ljubljanskih rečnih šolah; Josip Marn, kaplan v Horjulu; Fran Metelko, učitelj slovenščine v latinskih šolah ljubljanskih; Antoń Pintar, župnik v Turjaku; Anton Mežnarc, bogoslovec; Lovro Pintar, kaplan v Predvoru; Mihael Potočnik, izpovednik v ljubljanskem uršulinskem samostanu; Matevž Ravnikar, župnik v Predosljih; Anton Zamejic, katehet v ljubljanskih vzglednih prostonarodnih šolah in učitelj katehetike. Vse prevode pa je v besedi, po obliki in vsebini popravljal in prenarejal Volc sam, ki je pisal za oni čas lepo in vzorno slovenščino.

„Cerkvenemu Časniku“ in *„Zgodnji Danici“* je bil tudi velik prijatelj. Prevedel je »Oglas škofov Primorsko - Kranjske cerkvene okrajne v Ilirskim kraljestvu per Avstrijanskim ustavnim deržavnim zboru v Kromerižu. (*„Slov. cerkv. časopis“* 1848. l.)

Placid Javornik (1803—1864) je pričel po prigovarjanju Slomškovem prelagati *„Sveto Pismo“*. V *„Sloveniji“* 1848. leta je v sestavku »Dragi domorodci« pripovedoval o Jelačiću, da je ta pokazal pred vsem svetom, kako je ljubil pravico in svobodo. V istem časniku je nagovarjal Slovence, naj posnemajo Robido v spisovanju slovenskih knjig. — Pisal je za ono dòbo lepo slovenščino in v tem oziru prekosil Slomška.

Dr. Simon Klančnik (1810—1844) iz Kranja, redni učitelj vzhodnih jezikov in svetega pisma starega zakona v ljubljanskem semenišču, je po škofu Antonu Alojziju Wolfu nagovorjen, izdal 1840—1841. l. v treh delih okrajšano „*Sveto pismo starega zakona*“, ker je bila popolnem pošla Japljeva izdaja; izpustile so se »nekatere odraslim škodljive reči«.

Po nemškem izvirniku briksenskega škofa Bernarda Galure je priredil Slovencem „*Olikanega Slovenca*“ z naslovom „Napeljevanje“. V predgovoru pravi, „da hočejo nekteri vernega kristjana imeti, pa njihova zunajnost je dostikrat bodeča kakor jež; nekterimu se ne smemo približati, ž njim ne govoriti itd. Torej so te bukve postavljene, da se bodo iz njih tudi ljudje krajnskiga jezika, pobožnega življenja in lepiga zaderžanja vadili.“

Jožef Virk (1810—1880) iz Doba na Kranjskem je služil za duhovnega pomočnika na Koroškem (Grebno in Doberla ves), na Štajerskem v Vuzenici, kjer je bil takrat Slomšek nadžupnik, potem je župnikoval na raznih mestih in umrl v Ločah. V peti šoli je bil Virku učitelj Matija Čop, kateremu je Virk snov narodne povesti o Pegamu in Lambergarju obdelal v pesniški obliki; to pesen je Čop pohvalil in s tem vzbudil v Virku ljubezen do slovenskega pesništva; njegova vesela narava je gotovo tudi pripomogla v to.

Pobožnih pesnij je zložil silno mnogo v „*Drobtinicah*“ od 1847. l. počenši, „*Novice*“ so prinašale od 1849. l. počenši ali izvirne ali pa iz „*Drobtinic*“ ponatisnjene, „*Danica*“ od 1852. l.; izmed pobožnih so zaslovele najbolj Marijine pesni, n. pr. »Sladko ime ‚Marija‘«, »Vnebovzetje Device Marije«, »V slavo Mariji majnikovi«, »Marija, lepota nebes«, »Marija, rešiteljica jetnikov«. Za vsak poseben Marijin praznik je zložil po več pesnij.

Znan po svoji postrežljivosti, je bil mnogokrat naprošen, da na čast temu ali drugemu svetniku zloži slavnostno pesmico; take so: „Novi zvonovi v Dramnim,[1]) „O posvečevanji sv. Ožbalta cerkve“,[2]) „Zlati Dan v Štajerskim Šmarji“,[3]) „Misijon v Konjicah“,[4]) „Slavospev o šestindvajsetletnici papeža Pija IX.“ [5]) („*Danica*“ 1856, 1857, 1860, 1867, 1872); „Venec Vodniku, pesniku slovenskemu“ v „*Vodnikovem Spomeniku*“, str. 293, je iz šestih pesmic, čijih začetne črke sestavljajo ime ‚Vodnik‘. Mož blagega značaja je neizmerno ljubil slovensko domovino in jo slavil v pesmicah, n. pr. »Pozdrav Slovencem«, »Vrli Slovenec«; to ljubezen do domovine pa si je mislil združeno s pobožnostjo; tako zvezo nam opisuje pesen »Domovina pa sv. vera«. Tudi za dnevna prašanja se je zanimal zadnja leta in te pesništvu malo ugajajoče stvari opisoval v pesmicah, n. pr. »Volilcem o novih volitvah l. 1870«,[6]) zahteval v pesni »Edinost«,[7]) naj skupno delata država in cerkev. Na shodu katoliško-političnega društva v Konjicah 1874. leta je bil govornik; takih govorov je blizu petindvajset.

Virk se ne more prištevati najboljšim slovenskim pesnikom, ker mu nedostaje pesniškega vzleta, priprostemu ljudstvu pa se je zelo prikupil. — On je nagovarjal učitelje, naj gojé v šolah petje, in je rad opisoval šolske slovesnosti.[8])

Janez Krizostom Pogačar (1814—1884)

iz Vrbe na Gorenjskem, je prišel 1820. leta v Ljubljano na normalko, potem je dovršil šest gimnazijskih, dva licejska in štiri bogoslovne razrede. L. 1834. v duhovnika posvečenega je poslal škof

Anton Alojzij Wolf v višje bogoslovne študije na Dunaj. Vrnivši se v domovino je služil šest mesecev za kaplana pri Sv. Petru v Ljubljani, bil profesor dogmatike na tamošnjem semenišču od 1838—1852. l. Učil je od 1838—1843. l. vzgojeslovje na filozofični fakulteti, od 1844—1845. l. sv. pismo stare zaveze na c. kr. liceju, od 1851—1852. l. metafiziko v semenišču. Leta 1851. je postal kanonik, 1864. leta stolni dekan in vodja bogoslovskih naukov, 1867. l. prvomestnik škofijskega konzistorija, 1870. l. stolni prošt in 1875. l. knezoškof ljubljanski.

Cerkvena svoboda 1848. leta ga je navdušila tako, da je s 1. julijem pričel izdajati „*Slovenski cerkveni časopis*“, nastopnega leta pa mu je dal naslov „*Zgodnja Danica*“ in ga urejeval ter zalagal s svojimi članki do 1852. l. L. 1849. je izdajal tudi dva nemška cerkvena lista, ki sta pa kmalu nehala. V „*Zg. Danici*“ je dal na svetlo »S p o m i n e s p o t o v a n j a v R i m«, kamor se je napotil poročat papežu Piju IX. o stanju ljubljanske škofije. Tudi o novih šolskih zakonih je govoril zastopajoč mnenje, da se mora vpliv cerkve na šolo dejansko varovati. Istotako je vsa slovenska slovstvena podjetja podpiral gmotno in s peresom ali svetom. »Matici Slovenski« je bil ustanovnik in nekaj časa tudi odbornik. Vodja v »Alojzijevišču« v Ljubljani je vzbujal v dijaških srcih ljubezen do vede in do materinega jezika. Pod njim so se vzgojevali: Luka Svetec, Josip Marn, Josip Rogač, Valentin Lah, Fran Levstik, Ivan Božič, Lovro Mahnič, Matej Frelih, Josip Stritar, Ivan Gnjezda, Ivan Bonač, dr. Ivan Mencinger, Lovro Mencinger, profesor Tomo Zupan, dr. Gregor Krek itd. Ustanovil je „*Ljubljanski škofijski list*“, katerega so urejevali L. Klinar, M. Pogačar in naposled A. Koblar. List je mnogo pripomogel boljšemu slovenskemu uradovanju v cerkvenih stvareh.

Važna je njegova »instrukcija o cerkvenem petji«. Vodja v »Alojzijevišču«, stolni dekan in pokrovitelj »Cecilijanskega društva« je on mnogo storil za ugodni razvitek cerkvenega petja v Ljubljani.

Knezoškof Jernej Vidmar je bil izročil Pogačarju skrb za izdelovanje II. dela „*Wolfovega slovarja*“, o katerem je on sam bil izpregovoril v „*Slovencu*“. Pogačar je izposloval pri naučnem ministerstvu, da se je prof. Pleteršniku olajšalo službovanje za nekaj ur na teden, da je mogel več časa in duševnih močij posvetiti temu delu.

Samostalnega pisatelja ga nam kaže njegova knjiga „*Pridige 1864. l.*“ V teh lepih govorih se javlja njegov razsvetljeni duh in

plemenito mišljenje; pisani so v tako lepem homiletičnem slogu, da ga težko najdeš enakega.

Anton Namre, porojen 7. januvarija 1812. l. v Starem trgu pri Ložu na Kranjskem, župnik v Šmartnem pod Šmarno goro, je jako rano začel dopisovati v „*Danico*“, n. pr. „Pohujšljivi napisi“ („*Dan.*“ 1853, str. 7).

Večina cerkvenih lirikov opeva Marijo; tem lirikom se pridružuje tudi Namre, n. pr. „Marija moje želje“,[1]) „Marija nebeška cvetlica“.[2]) Opeval je tudi važnejše čase cerkvenega leta, n. pr. „Velika noč“ [3]); lepša pa je „Veliki petek“.[4]) Pesniki - duhovniki radi izbirajo uro za predmet svojim pesmicam, n. pr. „Ura katolškega kristjana.[5]) Snov iz narodne pravljice je predmet pesmici „Kraljica mirú na Kureščeku“ (Kurešček je gora, pet ur hodá na dolenjsko stran, s slovečo božjo potjo. Romarjem, ki so prišli tje z zaupanjem v Boga, se je prê uže dostikrat pomagalo). Pesmica je zložena v nibelunški kitici. Opeval je „Oljsko goro“,[6]) „Šmarno goro“ [7]) in opisal njeno zgodovino; zložil o blagoslovljenju nove cerkve sv. Križa v Pirničah dné 20. septembra 1874. leta primerno pesmico-prigodnico. — Papeža Pija IX. primerja „skali na morji“.[8]) Ta pesen ima čudne oblike: kupí nam. kipí, kom? nam. komu? itd. Iz vsega tega je pač razvideti navdušeno prepričanje in pristna pobožnost, pevske zmožnosti pa malo.

Janez Škofic (1821—1871) z Brda na Gorenjskem, umrl župnik v Suhorju, podpiral je rad slovenske časnike, posebno „*Slovenskega Prijatelja*“, v katerem je po njegovi smrti Hugolin objavljal njegove govore. Izdal je dve knjigi nabožne vsebine. Zavoljo zaslug za poljedelstvo je bil odlikovan z zlatim križcem s krono.

Janez Globočnik (1824—1877) iz Cerkljan na Gorenjskem, katehet v Kranju, nadškofijski tajnik v Gorici, je pridno dopisoval v „*Danico*“; v posebni knjigi je opisal življenje oglejskih mučenikov Kocijana, Kancijana, Prota in Kocijanile, nadejaje se v predgovoru, da bodo Slovenci radi prebirali to knjigo, ker so opisani mučeniki domačih pokrajin. V rokopisu je imel pripravljeno delo „*O sedmih bazilikah*“; ker pa ni bilo upanja, da bi se izdalo, je je prevel na italijanski jezik in izdal v Gorici 1877. leta. Globočnik se je mnogo trudil, da se je ustanovila gimnazija v Kranju.

Materž Frelih[1]) (1828—1892) (Fröhlich, Hilarius, Vesel, Viteški) iz Lozic pri Vipavi, od 1885. l. dekan v Trebnem. Gojenec „Alojzijevišča“ je 1848. leta uredoval „*Daničico*“.

Nekateri naslovi njegovih „umotvorov“, n. pr. „Hrepenenje živine po železnici“ („*Slovenski Romar*“ 1858), „Štongrajtar — Falot“ („*Slov. Romar*“, 1859), „Oda moji kravi“ („*Nov.*“ 1861) in druge kažejo, da njegova muza ni bila izbirčna. Bil je humorist, sicer ne posebno duhovit, pa „anima candida“; proslavljal je rad zaslužne može, n. pr. Jos. Marna:

Živio! eljen! pumf! hopsa! eviva!
Še je pravica na svetu — še živa!
Dolgo v nemarnost res da je spala,
A se vzbudila in prvo je djala: itd.

V resnobnih besedah se je spominjal M. Vertovca, duhovnika A. Kozlevčarja,[2]) Gregorja Kemperla.[3]) Za godove in razne prilike je izdal knjižico „*Venček za vezilne daritve*“.[4]) Ob novem letu[5]) je rad na šaljiv in resnoben način izražal svoje misli; take sestavke nahajamo v „*Novicah*“ od 1856—1869. l., seveda ne

vsako leto. Razven dveh molitvenikov[6]) je izdal tudi nekaj „*Koledarjev*“, o katerih se govori v posebnem oddelku. Pisal pa je Frelih v nevezani besedi v „*Danico*“ in „*Novice*“ o cerkvenih in šolskih rečeh, n. pr. „Keršanska prava pot“,[7]) „O krstnih bukvah“,[8]) „Hoja po katakombah“,[9]) „O šolskem poduku“.[10]) Frelih je bil mož, ki se je neizmerno žrtvoval za blagor svojih župljanov in si je kljub temu ohranil dober humor; bil je duševni brat Jos. Hašniku.

Janez Volčič (1825—1888) iz Gabrovega blizu Škofje Loke je zlagal pesni na čast Devici Mariji in drugim svetnikom. Silno marljivo je spisoval molitvenike, ki so se dostikrat ponatisnili.

Mnogobrojni spisi v „*Danici*“ in „*Novicah*“ obdelujejo raznovrstno tvarino, n. pr. v „*Danici*“ „O cerkvenih svečanostih v Horjulu, Semiču in drugod“; 1852. l. „O slovesnem uvedenji bratovščine sv. roženkranca“; 1863. l. „O tisočletnici Cirila in Metoda“. V „*Novicah*“ je pisal tudi o gospodarskih rečeh, n. pr. „Še nekaj o tem, kako delati kis iz sadja“ itd. Trudil se je odpravljati slabe razvade v Slovencih in spisal v to svrho „Žganju vojskó, slovó“. Za telesno blaginjo svojih rojakov je vnet Slovenec Volčič spisal tudi knjižico „*Domači zdravnik*“, ki jo je izdala družba svetega Mohorja. Po Volčičevi smrti je Krajec v Novem mestu iz njegove zapuščine natisnil „*Zgodovino Šmarješke fare*“. Po tem kratkem pregledu se vidi, da je Volčič mnogostransko deloval v nabožnem slovstvu.

Andrej Čebašek (1820) iz Smlednika na Gorenjskem, profesor v ljubljanskem semenišču, od 1880. leta korar; papežev prelat. Marljiv sodelavec „*Zgodnje Danice*“ ji je pošiljal spise o civilni ženitvi (braku) 1868. l. in je odgovarjal dr. Janku Serncu („*Danica*“ 1868, str. 250—272), ki se je v „*Slov. Narodu*“ 1868, št. 46 izrekel zanjo. Čebašek je z nekaterimi tovariši izdal 1863. leta ob priliki Ciril-Metodijeve tisočletnice knjigo „*Zlati vek*“ in je v njo uvrstil temeljiti spis „Verski razločki med staroversko ali pravoslavno in edino pravo rimsko-katoliško cerkvijo“ (str. 145—229). Udeležil se je prevoda „*Svetega pisma*“ (v Ljubljani l. 1856—1859); Mojz. III. Bukve psalmov; evangelij sv. Matevža, I. list do Korinčanov, pisal zelo marljivo za list „*Cerkveni govornik*“ (Ljubljana 1856—1857. l.) in sestavil knjigo „*Sveta Vojska*“ 1869. Velike zasluge si je pridobil Čebašek za katoliško družbo na Kranjskem,[1]) katero je pomagal snovati l. 1868, opisal njen letni shod 24. listopada 1869 v posebni knjižici, izdani v Ljubljani 1870. 8°. str. 24, govoril v katoliški družbi dné 16. februvarija 1879. leta o namenu katoliške družbe in njenih namerah, dné 26. januvarija 1886 o zgodovini katoliške družbe, 1887. l. je nagovarjal Slovence, naj osnujejo politično katoliško družbo. To misel pa je bil izprožil uže 1871. l. v „*Danici*“: Rojaki, snujte si katoliško-politična društva (str. 57). Jako omilil se mu je papež Pij IX., čegar delavnost je opisal v posebni knjižici 1869. l.

Matija Hočevar (1824—1888) iz Lašč, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani, je pomagal prevajati „*Sv. Pismo*“.

Andrej Zamejic (1824) iz Horjula, od 1865. l. profesor pastirstva in metodike v ljubljanskem semenišču, 1880. l. korar. V rojstnem kraju ga je horjulski župnik Veriti pridobil za slovenščino, v kateri se je še bolj izuril pod učiteljem Metelkom. Spisal je mnogo knjig pobožne vsebine. „*Zgodnjo Danico*“ je z L. Jeranom urejeval 1852. in 1853. l. do št. 26, drugo polovico 1853. l. in vse 1854. l. pa sam, do 10. št. 1856. l. zopet z Jeranom; nato se je vsled bolehnosti odpo-

vedal urejevanju. Sotrudnik je bil listu: „*Cerkveni govornik*“. V Ljubljani 1855 in 1856 slovenil „*Sv. Pismo*“. Z L. Jeranom vred je popravil jezik v Jožefa Zupana molitveniku: „*Kalvarija*“. 1852 popravljal in izdal je J. Keka „*Kratki* in *Veliki katekizem*“ in katekizem iz 1838. l. Slovenil je pastirske liste in misijonska naznanila iz Afrike, spisal „*Nauk o sv. Detinstvu*“ in sporočila „*Dejanja sv. Detinstva*“ in po Vodnikovem vzgledu: „*Kuharske bukve*“.

Dr. Leon Vončina (1826—1874) rojen v Novem poleg Reke, učitelj cerkvene zgodovine v semenišču v Ljubljani, napisal je 1863. l. v „*Zlatem veku*“ lepo razpravo ,,Razkolništvo vstočne cerkve v svojem začetku, razvitku in današnjem stanju“. Porabil je vse znanstvene pripomočke ter nepristranski sodil. Kot vodja rokodelske družbe v Ljubljani si je pridobil izrednih zaslug.

Anton Lesar (1824 — 1873) iz Ribnice, učitelj verozakona in slovenščine na ljubljanski realki, pisal je v „*Danico*“ (1855) o katoliški rokodelski družbi, v „*Novice*“ (1861): »Slovenščina v bran zoper njene nasprotnike«, v „*Letopisu Mat. Slov.*“ (1865) o slovenskih čitalnicah, o podlagi avstrijskega cesarstva (1869), opisal življenje Kosa in Debeljaka. Izmed njegovih knjig nabožne vsebine je najvažnejša „*Liturgika*“ (za srednje šole) 1863, ki se je ponatisnila l. 1881. Učitelj slovenskega jezika je spisal kratko slovnico v spregledih v spomin Ciril in Metodijeve tisočletnice 1863. l. Pisal je v lepem slovenskem slogu; bil je ljubezniv učitelj in spreten šolski pisatelj; bil je mnogo let tajnik »Matice Slovenske.«

Janez Bonač[1] (1832—1862) iz Topola na Kranjskem, umrl duhovni pomočnik v Žužemberku. Uže dijak in bogoslovec je v „*Danici*“ 1857. in 1858. l. objavljal pesmice zvečine pobožne vsebine, n. pr. »O rešnjem Telesu«, »O previdnosti božji«, »O nebeškem Jeruzalemu«. Izdajal je molitvenike. Opisaval je rad zaslužne može in svoje prijatelje, n. pr. ljubljanskega škofa Jerneja Vidmarja („*Dan.*“ 1860), skladatelja J. Riharja („*Dan.*“ 1869) in ,,Gregor Kemperle. Nekatere črtice iz njegovega življenja“. V Gradcu 1860. 8°. str. 15. Vse to kaže, da je bil neumorno delaven pisatelj.

Janez Valjavec (1832—1875) iz Srednje vasi blizu Kranja je šel na Dunaj učit se pravoznanstva, leto zatem vstopil je v ljubljansko semenišče, bil kaplan v Vipavi in slovel v vsej vipavski dolini za glasovitega govornika. 1860. l. je vstopil v novicijat družbe Jezusove v Šent Andražu in slušal dve leti v Inomostu modroslovske in bogoslovske nauke; pozneje se je pridružil slovenskim misijonarjem v Požegi, umrl je v Celovcu. Uže gimnazijalec se je odlikoval s svojo ljubeznijo do slovenščine; dijaki so si osnovali slovensko družbo in si Valjavca izvolili predsednikom; pridno se je učil hrvatskega, srbskega in ruskega jezika. Zlágal je priproste pesmice in spisal kratko slovensko slovstveno zgodovino.[1] Njegovi govori so ostali v rokopisu, njegova misijonska sporočila pa je objavil Sajovic.[2]

Matija Torkar (1832—1877) iz Zaspa na Gorenjskem, oglasil se je najprej med pesniki opevajočimi naravo, n. pr. »O večernici«. V „*Novice*“ pisal pa je tudi o drugih predmetih, n. pr. o starodavnih Indijanih in njihovi omiki: v „*Slovencu*“ (v Celovcu) 1865. l. »Moja razodetev o Slovenščini in o Slovencih«. Einspielerju je bil izboren sodelavec v „*Slov. Prijatelju*“ in mu je počenši od 1862. l. pošiljal najboljše govore; v tem smislu je podpiral tudi „*Duhovnega Pastirja*“ v Ljubljani. Najvažnejše njegovo delo je „*Življenje svetnikov*“. Celovec 1871 — 1874.

Valentin Lah (1833 — 1886) iz Komende, je šel k trapistom, nato k resureksistom, bil nekaj časa na Bolgarskem in v Carigradu. Obolevši prišel je nazaj v domovino, pa zopet šel v Bosno; v Dubici službujoč je bil umorjen. Mladina mu je bila posebno mar; napisal ji je dva molitvenika,[1]) pa tudi za posvetne razmere se je brigal, poslom[2]) spisavši koristno knjigo. Marljivo je v „*Danico*“ od 1861. l. naprej dopisaval o šolah, bratovščinah, stanovskih družbah, o Italijanih in Slovencih v Bosni. v latinskem jeziku pa je pisal za „*Archiv für katholisches Kirchenrecht*“.

Materž Lotrič (1840 — 1864) iz Železnikov na Kranjskem, je umrl istega leta. ko je bil posvečen v duhovnika. 1864. je zlagal nagrobnice.

* * *

Dr. Karol Lavrič (1820—1876) iz Prema na Notranjskem, je še v otroških letih izgubil očeta in se z materjo preselil v Gradec, kjer je dovršil svoje nauke in postal doktor prava. Ko je nastopil prvo svojo sodniško službo v Trstu, mu je bil materin jezik skoro neznan, ker je družina govorila večinoma nemški. Kmalu se je slovenščine naučil toliko, da je 1848. l. pri kolegijalnem sodišču v Sežani postal namestnik državnega pravdnika. A ni mu ugajala uradniška odvisnost; zato je postal advokat v Tolminu 1850. l.; tu se je začel temeljito učiti slovenščine in se je za narodno reč ogrel tako, da je sklenil posvetiti ji svoje življenje. Ustanovil je čitalnico v Tolminu, prvo na Goriškem. Tu se je živo zanimal za pevske vaje, učil deklamovalce in deklamovalke, sam tudi dostikrat govoril o raznih predmetih. Zadnjemu govoru v tolminski čitalnici je bil predmet: »Vednost in umetnost«.[1]) Ostal je v Tolminu do 1863. l., potem pa se preselil v Ajdovščino.[2]) Tudi tukaj je osnoval čitalnico in ljudi pridobil za slovenske težnje. Najznamenitejši dogodek iz te dôbe je tabor v Šempasu. Po sijajno dovršenem zborovanju je vzkliknil ves ginjen: »To je najlepši dan mojega življenja«. L. 1870. se je preselil v Gorico in tam 2. marcija 1876. l. storil samovoljno smrt. Ker se je vsestransko zanimal za blagor Slovencev in njihove javne zadeve, so ga izvolili v goriški deželni zbor in tudi v deželni odbor. Živel je kakor modrijan Sokrat samo za občni blagor, gmotno podpiral potrebnike črez svoje moči. Ustanovil je list „*Sočo*“ in politično društvo jednakega imena; to je za časa njegovega predsedništva imelo najlepšo dôbo. Na gimnaziji je brezplačno učil govorništvo in mladeniče vnemal za ideale. Za jednakopravnost slovenščine na srednjih šolah v Gorici je govoril dvakrat (1872, 1873) na občnem zboru političnega društva „*Soča*“ in tudi pisal uvoden članek („*Soča*“ 1873, št. 19). V „*Novicah*“ l. 1868 je razlagal važnost gledališčnih iger. Pri mrtvem Lavriču so našli list s to vsebino:

Narodu mojemu!

Narod moj slovenski naj živi, naj se razcvete in naj napreduje duševno in materijelno. Narodu našemu sem vdan z dušo in telesom do smrti njega ponižen sin.

2. marcija 1876. *Dr. Lavrič.*

S tresočim glasom je v prvi seji po Lavričevi smrti grof Coronini poveličeval vrline pokojnikove rekši med drugim: »To nas tembolj tira občudovati

veliko to srcé, katero je hrepenelo v ljubezni objeti vse trpeče človečanstvo, da bi utolažilo lastne bolečine«. — B. Perušek je pel o njem:

Tvoj značaj bo živel,
Naš slovenski — Aristid!

Andrej baron Winkler porodil se je dné 9. novembra 1825. l. »Pri Nemcih« okraju goriške okolice. Njegovi pradedi so se bili 1784. l. priselili iz Dunajskega gozda (Wiener Wald) v Trnovski gozd, da bi širili obrt z lesom, in so postali tudi kmetovalci ter so se sredi Slovencev poslovenili. Andrej je hodil v Gorici v c. kr. normalko in v gimnazijo, bil skoro v vseh razredih prvi odličnjak a vedno skromen in uljuden; zato so ga radi jemali v odlične rodbine za domačega učitelja. Pravnik četrtega leta je postal pristav goriške gimnazije. 1849. l. dovršivši pravoslovne študije, je vstopil za praktikanta pri mestno-deželnem sodišču v Gorici. L. 1848. je spoznal Winkler, da se je treba temeljito naučiti slovenščine; v šolskem letu 1847—1848 je poslušal profesorja Premrla; pravoslovnega imenstva se je naučil prav dobro, kar mu je pozneje hodilo v korist. L. 1850. dovršivši sodniški izpit v Trstu je postal 1854. l. aktuvar in potem pristav v Sežani. Preselivši se 1858. l. v Gorico, se je deset let bavil z zemljiško odvezo in srečno dokončal to trudapolno delo. Prikupil se je s tem temeljitim delom predstojnikom, da ga je tržaški namestnik baron Kelersberg 1866. l. poslal v Kormin za okrajnega načelnika, 1868. za okrajnega glavarja v Tolmin. Tu je bil šest let načelnik cestnemu odboru in je gradil ceste na vseh straneh z malimi stroški brez zemljemercev. Za dvornega svetovalca je služil v Trstu samo 1875. l., ker se je 1876 l. preselil k upravnemu sodišču na Dunaj. 1880. l. je postal deželni predsednik na Kranjskem, kjer so 1890. leta slovesno obhajali desetletnico njegovega plodonosnega delovanja. 1883. l. je bil povzdignen v baronski stan. Predsednik goriške čitalnice od 1862. l. je to društvo povzdignil tako, da so se nemške in italijanske rodbine zanimale za njene veselice, ki so bile najodličnejše v Gorici. Ko je bil glavar v Tolminu, je dal natančno poizvedovati, kako se pravilno izgovarjajo in pišejo lastna krajevna imena. Povsod, kjer je služil, se je trudil za gmotno blaginjo dotičnega kraja, da so se zboljšale ceste, da se je povzdignilo kmetijstvo in živinoreja. Od 1861. l. naprej je bil devetnajst let deželni poslanec in tudi deželni odbornik, dokler je bival v Gorici. V deželnem odboru je s pomočjo tedanjega deželnega glavarja Paceta poleg italijanskega uvedel slovenski jezik v urade; po njem so se ravnali vsi župani na Goriškem. Zasluge ima dalje za uvedenje novega volilnega reda za Goriško in za ločitev velikega posestva v dve skupini, v slovensko in laško. 1873. l. in 1879. l. je bil tudi voljen v državni zbor. Širši seveda je bil njegov delokrog na Kranjskem; vsega ni moči navesti; imenuj se n. pr. trud za popravne stavbe ob hudournikih in potokih, o razdelitvi skupnih zemljišč, o pogozdovanju Krasa; ljubljanska gimnazija je dobila slovenske paralelke, na pripravnici se je razširil slovenski pouk i. d. Winkler temeljito pozna slovenski jezik. Ministerstvo mu je v pregled in popravo poslalo prevod novega reda za civilne pravde. Pojasnila in opravičenje poprav je poslal uredništvu slovenskega državnega zakonika. Podprt z odličnim pravoslovnim in občnim znanjem in vsestranskimi uradniškimi izkušnjami spisuje sedaj slovensko knjigo za uradniške potrebe. Z Bleiweisom niti osobno niti pismeno ni občeval, dokler ni prišel v Ljubljano; ko je pa na Kranjsko prišel za predsednika, je bila njegova prva

skrb, da so Bleiweisa odlikovali z železno krono in z viteštvom. Ko je deset let predsedoval vojvodini Kranjski, so mu razna društva in stanovi izkazali svoje spoštovanje in hvaležnost; za Slovence na Kranjskem je storil, kar je premogel po tedanjih razmerah.

Josip Godina Verdelski (1808—1884) por. dné 20. marcija 1808. l. na Verdeli poleg Trsta, se je šolal v Kopru, Gorici, Ljubljani in Gradcu, služboval v Dubrovniku, Spletu, Celovcu in Trstu, kjer je umrl dné 29. januvarija 1884. l. Dopisoval je v „*Novice*" o tržaških narodnih in gospodarskih razmerah,[1] v „*Glasnik Slovenski*",[2] kjer je zahteval, naj se ustanové prostonarodne knjižnice in političen časopis, in v „*Naprej*" (1863); pisal je tudi v knjige družbe sv. Mohorja. Samostalno je izdajal nekaj časnikov, ki so pa izhajali kratko časa, n. pr. Ilirskega[3]) „*Primorjana*", „*Teržaškega Ljudomila*", „*Pod Lipo*". Osobito se je oziral na zgodovino[4]) tržaško ter na gmotno stran[5]) narodnega gospodarstva. Njegova omika v jezikovnem oziru je bila jako plitva; Miklošičevi in Trstenjakovi spisi so bili nepotrebni po njegovem mnenju. Njegov lastni životopis je neprijetno berilo.

Jožef Premru (Premrl, 1809—1877) porojen na Vrhpolju pri Vipavskem trgu, gimnazijski učitelj v Celju, Gorici 1851. l., ravnatelj v Zagrebu, od 1862. l. v Celju. Bivši učitelj slovenščine je spisal poučno knjigo za laščino v obliki pogovorov. Bil je spreten učitelj in je knjigo tudi praktično uredil; v drugo se je natisnila 1865., v tretje 1882. l. Bil je v Celju tako priljubljen, da so mu dijaki 1851. l. v Zagreb odhajajočemu posvetili pesmico in jo objavili v „*Novicah*"; ravnatelj celjski gimnaziji ni bil več tistih nazorov glede narodnosti slovenske, katere je gojil v mladosti. Bil je dober latinec; prijala sta mu zlasti Horacij in Salustij, skoro vse ode Horacijeve in Salustijevega Jugurto je znal na pamet.

Dr. Frančišek vitez Močnik (1814—1892) iz Cerknega na Goriškem, hodil je v prve šole v Idrijo, v latinske v Ljubljano, kjer sta nanj najbolj vplivala Matija Čop in matematik Schulz pl. Strasnicki. Ta je z izvrstnim in navdušenim predavanjem v nadarjenem mladeniču vzbudil veselje do matematike, vendar je vstopil Močnik v goriško semenišče; toda premlad, da bi bil posvečen v mašnika, je prevzel v četrtem razredu ondotne glavne šole učiteljsko mesto. 1840. l. promoviran v doktorja postal je 1846. l. profesor osnovne matematike in trgovinskega računstva na tehnični akademiji v Lvovu, 1849. na olomuškem vseučilišču. 1850. l. poklical ga je minister Thun h kranjski deželni vladi za šolskega svétnika in poročevalca; tu je blagonosno deloval do 1860 l., potem je prišel v jednaki lastnosti v Gradec, postal 1869. l. deželni šolski nadzornik ter šel 1871. l. v pokoj. Uže prostonarodni učitelj je Močnik pisal matematične knjige; osobito marljiv pa je bil po preosnovitvi srednjih šol in je od leta do leta spisaval in popolnjeval poučne knjige v matematični stroki za prostonarodne in srednje šole. L. 1892—1893 rabilo se je na srednjih šolah devet Močnikovih knjig v nemškem, osem v laškem, pet v hrvatskem, štiri v poljskem, štiri v slovenskem, dve v rumunskem jeziku; marsikatera knjiga se je ponatisnila uže dvajset- do tridesetkrat. Še bolj je Močnik prostonarodno šolo preskrbel z računskimi učili: l. 1892—1893 rabi 52 izdanj v raznih jezikih našega cesarstva; tudi na Ogrskem, Italijanskem in Nemškem so se uvedle Močnikove knjige. Ko je Močnik postal l. 1850. poročevalec o šolskih stvareh na Kranjskem, je učiteljstvo živelo v slabih gmotnih razmerah in se ni moglo ogrevati za idealno stran težkega svojega poklica; učnega načrta ni bilo, učil tudi ne.

Zato je izdelal najpoprej učni načrt. Učiteljski zbor ljubljanske normalke ga pa ni hotel vzprejeti, ker je bilo slovenskemu jeziku odkazanih osem ur pouka na teden; nato je učiteljem zapretil, da si uže dobi drugih učnih sil za svoje načrte; upor je utihnil. S posebno pozornostjo je gledal na nazorni nauk in na to, da pouk v prostonarodni šoli ustreza dejanskim narodnim potrebam; pridne in vnete učitelje je podpiral z lepimi nauki in primernimi knjigami. Za spisavanje potrebnih učil si je poiskal pridne sotrudnike: Blaža Potočnika, Petra Hicingerja, Lovra Pintarja in zlasti Andreja Praprotnika, ki so spisali dva abecednika, dve slovenski berili, nemško berilo za Slovence in nemško-slovensko slovnico po najnovejših metodičnih načelih. S tem je izpodrinil poprejšnje čisto nemške šole. Močnik je izprožil misel, da se je 1860. l. osnovalo »Društvo v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev«, ki ima sedaj 51.000 gld. premoženja. Utemeljene so bile besede kranjskih učiteljev 1860. l.:

Bog naj Te plača obilno, bogato,
Kar si zasadil domovju v srcé;
Rastlo, donašalo sadje bo zlato,
Zraven bliščalo bo Tvoje imé. —
Src prehvaležnih Te spremlja obilo,
Venec spomina Ti spleta naš rod,
Solznim očesom želimo ti milo:
Bog Te obvaruj in vôdi povsod!

Filip Jakob Kafol (1820—1864) iz Pečin v Tolminskih hribih na Goriškem, je šel 1857. l. k lazaristom v Pariz, 1858. l. črez Italijo na Goriško. Opravljal je službo farnega oskrbnika v Nemških Rovtah. Bil je deželni poslanec na Goriškem in je prvi govoril slovenski v deželnem zboru. Sodeloval je v „*Drobtinicah*“, „*Slov. Prijatlu*“ in „*Noricah*“. Izdal je dve knjigi »Govorov« in jedno knjigo »Pogovorov.« Vsebina je umno razdeljena. Da bi pa bilo znamenito, kar Kafol govori o lazaristih, kakor méni Marn, se mi ne dozdeva povsem opravičeno.

Josip Furlani (Črnogorski) iz Dornberga na Goriškem (roj. 1826. l.) Duhovnik v pokoju živi pri Lahih (v Furlaniji), marljiv sotrudnik „*Zgodnje Danice*“, Marušičeve „*Domorine*“, „*Glasa*“ in „*Soče*“. Najbolj priljubljen mu je med pesniškimi oblikami sonet; n. pr. »Svetohlinec«,[1]) »Muha«[2]) malo poetičen predmet; »V spomin vesoljnega cerkvenega zbora v Rimu« (dva soneta, prvi naslovljen: »Bolezen«, drugi: »Zdravilo«) ima malo poetičen izraz: »Peklenski zmaj z železja se žmuzuje«. Po obliki in vsebini je lep sonet: »Občutki pred Božjo martro«[3]); pobožne vsebine so še: »Na veliki petek«[4]), »Sv. Barbara«, »Piju IX.«[5]) Nabožnim in posvetnim predmetom pa je odbral tudi druge pesniške oblike n. pr. »Vstani« (velikonočna pesen „*Dan.*“ 1869;)[6]) enake vsebine pesen: »Vstajenje« se šteje med najlepše Furlanijeve v „*Domorini*“ objavljene pesni. Ljubezen do domovine mu je vzbudila nekatere pesni, n. pr. »Domovni jok«.[7]) Furlani opeva naravo, n. pr. »Golobica«,[8]) »Vrba žalostinka«,[9]) »Solnčnica«, »Potočnica«; pa tudi druge razmere, n. pr. »Prepir in mir« (med bahači) v precej pohabljenih stihih; »Poštena srca«.[10]) Največje njegovo pesniško delo je: »Človeško življenje v štirih podobah«,[11]) posvečeno sotovarišem, ki so 1874. leta obhajali petindvajsetletnico posvečenja v duhovnike. V navdušeni obliki slika svoj predmet. Sploh pa je rad opisoval življenje zaslužnih móž, n. pr. Matije Hladnika,[12]) J. Kafola,[13]) Iv. Mesarja.[14]) 1873. l. je v „*Glasu*“ izprožil misel, naj se Valentinu

Staniču postavi dostojen spomenik. Oblika in predmeti njegovih pesnij včasih ne zadoščajo leposlovnim zahtevam, beseda je včasih premalo odbrana, vender se pa nahaja v njegovih spisih dovolj krepkega zrna. Ko je dr. Alojzij Zorn leta 1883. bil imenovan goriškim višjim škofom, mu je posvetil Josip Furlani »Pozdrav« *„Slov. Nar.“* 1883., št. 206.

Štefan Kociančič (1818—1883) z Vipavskega, je postal subsidiarij dekanu Stibilu v Ločniku, čegar pridige in življenjepis je izdal pozneje, 1846. l. učitelj sv. pisma starega zakona in jutrovskih jezikov, 1851. l. vodja goriškega semenišča, 1875. častni kanonik. Dijak je še hodil na šolske počitnice k svojemu bratu, ki je bil duhovnik na Bukovem, in je dobil po dovršeni drugi šoli hebrejsko slovnico v roke; te se je začel učiti in od tega časa mu je hebrejščina do smrti ostala najljubši predmet. V četrtem razredu začela mu je ugajati poezija, posebno slovenska. V Gleispachovi rodbini seznanil se je z Val. Staničem, ki je tudi odlično vplival na Kociančiča.

Njegovo delovanje se deli v bogoslovno, pripovedniško in zgodovinsko stroko, pisal je deloma izvirno, deloma je prelagal iz nemščine, italijanščine in francoščine. Da je bil izredno marljiv, se vidi iz tega, da je obširen prevod *„Kristusovo življenje in smrt“*, ki obsega 1379 stranij, dovršil od meseca julija 1867. do marcija 1868. l.

Posebno priljubljena mu je bila zgodovina ožje njegove domovine; popisal je »Maria Cel nad Kanalom«,[1]) »Ljubljano«,[2]) »Nemški Rovt«[3]) na Tolminskem, »Oglej«, »Sv. Goro«. V latinsko pisanih listih[4]) goriške in tržaške škofije je v mnogih večjih in manjših sestavkih razjasnjeval zgodovinske stvari.

Obdeloval je pa tudi pripovedniško polje, deloma po laškem izvirniku Frančiška Soave-ja,[5]) osobito za otroško dôbo.[6]) Te je bogoslovec s tovarišema Volčičem in Ferjanom prevel iz Chimanija. Naprošen po goriškem višješkofijskem konsistoriju je priredil tudi nekatere šolske knjižice[7]) v letih 1846—1847, vse v gajici.

Po tako plodonosnem delovanju je šel na potovanje skozi Koroško, Štajersko na Dunaj, nazaj gredé se je mudil tudi v Ljubljani; seznanil se je ob tej priliki z Einspielerjem, Rudmašem, Robido in Slomškom.

Podpiral je *„Arkiv za jugoslavensku povjestnicu“* II IV. 1854 z obširnimi odgovori na pitanja, n. pr. *„Beneška Slovenija“* i. dr. Rad je opisoval življenje slovenskih odličnjakov, n. pr. Mesarja, Janeza Krstnika, jezuvita Goričana;[8]) Koseskega, Valentina Staniča; »Sv. Hijeronim, je-li Slovan?«; Matevža Hladnika;[9]) Furlanija Jožefa, Antona Janežiča; meniha Hrabra.[10]) Najobširnejši pa je v tem obziru spis *„Matevža Hladnika Vrtičik samotnih cvetlic“*, rokopisna knjiga

v 4°. 795 str., zbral z obširnim življenjepisom, besednjakom in kazalom Štefan Kociančič.

Gledé znanja jezikov se more primerjati najodličnejšim slovanskim jezikoznancem; razven starih klasičnih in novih slovanskih, romanskih in germanskih jezikov je posebno temeljito znal izmed semitskih jezikov hebrejščino, katero je pisal v vezani in nevezani besedi; zlágal je hebrejske čestitke na čast višjemu škofu Gollmayerju, J. Legatu, Jan. Kriz. Pogačarju; dopisoval je z znamenitimi semitisti, katerim se je prikupil po svoji knjigi *„Specimina"*.[11])

Naravno je, da se je oglašal tudi v slovenskem jezikoslovju; posebno marljivo je pisal o tem predmetu v *„Glasu"*, n. pr. »Našim puristom, kakavcem«; »O začetku Slovanov«; »Rezijansko narečje«; nasprotoval je tistim pisateljem, ki iz vseh slovanskih vetrov v slovenščino vlačijo po nepotrebnem besede. Razlagovih »Zvezdic« prê ne more priporočati mladini, kajti takih knjig ne more pisati pravi rimsko-katoliški kristijan, nego le kdo od nezedinjene grške cerkve.[12]) Predgovore je napisal knjigam *„Zgodovinski katekizem"*, Celovec 1853; *„Slovenski Goffine"*; *„Kratka povestnica"* goriške škofije, sodeloval je s Slomškom pri *„Djanju Svetnikov"* in izdal več molitvenikov.

Pisal pa je tudi o jako splošnih in javnih stvareh, n. pr. Panslavizem, pangermanizem, panitalijanizem; »Napredniaki in mračnjaki«, »Nekdaj in sedaj«. Da je s svojim obširnim znanjem v »zbor učenih« semitistov stopil s tisto opravičeno zavestjo, ki je dovoljena vsakemu samouku, bil bi v učenem svetu častno zastopal mali slovenski narod, kateremu koristi ugled posameznih Slovencev. (O njegovi zapuščini gl. J. Marn l. c.)

Andrej Marušič

porojen 1828. l. v Št. Andražu pri Gorici, začasni učitelj slovenščine na goriški gimnaziji, od 1858. l. profesor verozakona. Za slovenščino se je vnel uže v očetovi hiši, prebiraje stare slovenske knjige; potem po pesnih Koseskega in po časnikih 1848. in 1849. leta. Dasi z Bleiweisom ni bil znan osobno, je vendar *„Novicam"* marljivo dopisoval od 1854—1882. l. Pričel je z opisovanjem ženitovanjskih šeg Slovencev Goriške doline.[1]) Večinoma pa so se njegovi dopisi in sestavki dotikali slovenščine na gimnaziji ali narodnih rečij sploh. Ne omenivši njegovih popisov šolskih

slavnostij, na katerih se je začel prikazovati slovenski živelj, omenjamo njegov trud za veljavo slovenščine na gimnaziji. Govoreč o narodnosti in slovenščini v Gorici.[2]) podaje zgodovinski razvitek slovenskega pouka od prvih početkov. Po uvedenju ustave se je slovanskim jezikom dala večja veljava, kakor smo omenili uže v uvodu. Na severni meji, v Mariboru je Bož. Raič s svojimi tovariši bojeval boj za pravice slovenskega jezika na gimnaziji. Celo v pesmici je opeval Marušič jezikovno vprašanje. Ta pesmica ima naslov »Prokletstvo in blagoslov«, ali »Mavra nad jeziki«[3]) (15 kitic). Jednajsta kitica se glasi:

Kar zvezd tedaj na nebu je razlika,
Kar brezštevilnih vrst in barv cvetlice,
Kar pevcev v logu razna je oblika
Kar glas ljudi ves razni in razno lice:
Glej, to jeziške raznosti je dih,
To čudotvor očetove pravice. —
Previdnost torej v prahu zdaj molimo
Ter jezik, um, srce ji poklonimo.

Ko je uže več let marljivo skoro vsak teden dopisoval *„Novicam"*. se je Marušič 1862. l. osobno seznanil z Bleiweisom, ki je vsled Grabrijanovega povabila prišel na narodni shod, hkratu cerkveni shod v Logu blizu Vipave. Bleiweisu v surki stopivšemu iz cerkve se je predstavil Marušič; Bleiweis ga je poljubil in narodno posinil. Ta trenutek je Marušiču ostal neizbrisno v spominu. Razven jezikovnih razmer na gimnaziji pa je pisal tudi o drugih stvareh, pritrdil je n. pr. predlogu, naj se radi jednotne pisave skliče »višja slovnična sodnija«,[4]) opisal »Eno uro pri Koseskem«,[5]) katerega je po prestani hudi bolezni pozdravil. Tudi Koseski je na Marušiča napravil neizbrisen utis.

Vsled probujene narodne zavesti so se nekatera županstva na Goriškem začela upirati samo laškim dopisom od strani deželnega odbora; po jasnem dokazovanju Winklerja, ki je bil odbornik, se je ukrenilo slovenskim županstvom odpisovati slovenski; to je naznanil Marušič v *„Novicah"* z naslovom: »Važen sklep goriškega deželnega odbora«.[6]) Winklerja je označil izvrstnim juristom, skromnim in ponižnim, tiho, pa uspešno delujočim Slovencem z globokim narodnim prepričanjem. Tako je v *„Novice"* pisal o političnem društvu »Soča«, o katoliškem društvu, o Wolfovem slovarju, o deželnem zboru, o deželnem šolskem svetu, o zlati maši knezoškofa Gollmayerja i. d.

Od 1861—1863. l. je Marušič prelagal zapisnike deželnega odbora.[7]) Od 1867—1870 l. je bil poslanec v goriškem deželnem zboru in je urejeval slovenski tekst deželnih zakonov. Njegovemu gorečemu rodoljubju ni zadoščalo, da je z živo besedo v deželnem zboru zagovarjal pravice slovenskega naroda, izdajal je tudi list *„Domovina“.*[8]) ki ga je vodil tri leta. Razven uredniških spisov se nahaja v teh letnikih iz Marušičevega peresa mnogo raznovrstnih spisov o javnih stvareh, o šoli, o cerkvi i. dr. (Glej Marn.) To pa ni prvi list, katerega je urejeval, nego posvetil je bil svojo skrb uže poprej praktični strani, kakor Bleiweis, namreč kmetijstvu, ko je izdajal *„Umnega gospodarja“.*[9])

Poleg te raznovrstne delavnosti je negoval tudi nabožno slovstvo ne samo ko marljivi sodelavec *„Šolskega Prijatla“* in *„Danice“*; najljubši predmet mu je bilo opisovanje obredov v katoliški cerkvi. Po spretni ureditvi in lepem narodnem jeziku se odlikujeta njegova dva molitvenika.[10]) Na slovenski jezik je prevel monsignora Alpija propoved o smrti grofa Chamborda, 1883. l. Višješkofijski šolski nadzornik za verouk je 1890. l. izdal »Načrt za verouk v prostonarodnih šolah v višji škofiji goriški« in v nemškem jeziku 1894. l. zadnjo ekshorto, v kateri je jemal in vzel slovo od svojih učencev. Odgojil jih je na tisoče. Zadnji dve leti urejuje tudi za Gaberščekovo goriško tiskarno cerkveni koledar, za 1896. l. »Koledar goriške višje škofije«. Vsa ta raznovrstna delavnost dokazuje nenavadno prožnost duha; sedaj, ko sta umrla dr. J. Muršec in L. Jeran, je Marušič jedini prvoboritelj iz prvih let našega preporoda. Iz Bleiweisovega dopisovanja tukaj jeden list:

Visokočastiti gospod profesor!
Dragi prijatelj!

Oprostite mi, da se obrnem do Vas s ponižno prošnjo: Že pred kakimi štirinajstimi dnevi sem pisal Zakrajšeku, naj mi blagovoli (na moje stroške) poslati jeden iztis tistega šolskega programa, v katerem je spisal „zgodovino slovenskega slovstva“. Profesor Léger iz Pariza mi je pisal, da bi rad imel pregled našega slovstva. Ali ker nisem dosiímal še nobenega odgovora dobil, bojim se, da ne bi se bilo pismo zgubilo. Zato se obračam do Vas, predragi gospod profesor, da blagovolite vprašati gosp. Zakrajšeka, je-li dobil moje pismo ali ne: in če ne, da mu naznanite moje želje — ne za se, ampak za stvar slovensko — in da kakor-koli dobim bibliografijo slovensko. Prosim Vas prav lepo tudi hitrega odgovora *res Vaš*

Ljubljana, dné 18. novembra 1868. *dr. Bleiweis.*

Peter Podreka[1] (1822—1889).

Jako redki so možje med zapuščenimi Slovenci na Beneškem, ki ginejo pod italijansko vlado. Med zaslužne preporoditelje ali vzbuditelje teh 60.000 Slovencev se šteje Peter Podreka, porojen dné 16. febr. l. 1822. v Šent Petru (ital. San Pitro al Natisone). Lepa nadiška dolina je morda blagodejno vplivala na rahločutnega Petra, katerega so poslali v Staro mesto ali Čedat (Cividale); tam se je odlikoval po bistroumnosti in marljivosti in šel potem v viškošèkofijsko gimnazijo v Vidmu. L. 1848. je pel novo mašo v rojstni fari in prišel za kaplana v Tarčman blizu avstrijske meje; takratni vikar v Livku (v kobaridski dekaniji) in poznejši kanonik Hrast sta mu bila iskrena prijatelja do smrti. Obče priljubljen kaplan v prvi štaciji se je preselil l. 1857. v isti lastnosti k župnijski cerkvi svetega Petra; 1873. l. je šel za kaplana v gorsko kaplanijo Ronec. Dopisoval je z italijanskimi in slovenskimi odličnjaki, n. pr. L. Jeranom, in ruskega učenjaka Baudouina de Courtennay podpiral v njegovih preiskavah o beneški slovenščini.

Vzbujal je na vse načine narodno zavest beneških Slovencev, razširjal *„Novice“* pa *„Zgodnjo Danico“* in knjige družbe sv. Mohorja, zlágal je tudi pesmice, n. pr. »Slovenija in njena hčerka na Beneškem« (*„Soča“* 1874). Največ je zložil pesmic prigodnic, n. pr. o novih mašah,[2] o prihodu višjega škofa v župnijo. Najbolj znana je *„Slavjanka“* v Slovenski Benečiji. Na Primorskem je skoro povsod znana, ker ji je pokojni kobaridski učitelj Carli zložil lep napev. L. 1881. je zložil v proslavo videmskega višega škofa Casasole pesmico in jo dal natisniti. Važen je njegov *„Katekizem“*, ki ga je dal l. 1869. natisniti v Gorici za videmske Slovence.

c) Anton Martin Slomšek in sodelavci v „Drobtinicah“.

Anton Martin Slomšek (1800—1862)

se je porodil dné 26. novembra 1800. l. od premožnih starišev v občini Slom blizu Celja. Kaplan ponikeljske župnije Prašnikar, vnet za poučevanje mladine, je pripravil stariše, da so ga dali v Celje v prostonarodne in latinske šole, kjer mu je profesor Zupančič vcepil ljubezen do materinega jezika. Šest latinskih šol je dovršil v Celju, sedmo in osmo pa v Senju, v semenišče je vstopil v Celovcu. Ker je bil vešč hrvaščini, se je v kratkem v slovenščini izuril tako, da je na ravnateljevo prošnjo svoje tovariše učil

slovenščine, hkratu je bil tudi knjižničar. Leta 1824. posvečen v duhovnika je služboval za kaplana pri sv. Lovrencu na Bizeljskem, l. 1827. pri Novi cerkvi blizu Celja. L. 1829. prišedši za duhovnega očeta (spirituvala) v celovško semenišče, je imel priliko vzgojiti lepo število navdušenih duhovnikov in slovenskih pisateljev. L. 1838. je postal veliki župnik, dekan in šolski nadzornik v Vuzenici ob Dravi, 1844. l. kanonik in šolski nadzornik v Št. Andražu na Koroškem, 1846. l. opat v Celju in istega leta knezoškof labodski, 1859. l. se je preselil v Maribor, kjer je umrl.

Za njega, navdušenega detoljuba, začela se je dôba najveselejšega in plodovitejšega delovanja, ko je prišel za spirituvala v celovško semenišče: tu je bil mladim bogoslovcem spreten učitelj v bogoslovskih vedah in domorodnih dolžnostih. Duhovni govornik mora imeti v popolni oblasti jezik, v katerem govori; beseda se mora glasiti v lepi obliki, če hoče doseči svoj namen; duhovnik pa mora biti spreten učenik, mora biti prijatelj mladini, če hoče uspeti. Vedno je Slomšek priporočal duhovnikom, naj gledajo posebno na nežno mladino; mnogo lepih njegovih izrekov kaže, kako temeljito je premišljeval o važnosti odgoje. Skrbel je torej za to, da dobi mladina primernega berila; vpregel je mlade bogoslovce, da so spisovali ali prirejali pripovedne knjižice in molitvenike. V predgovoru se obračajo mladi duhovniki do preljubeznivih mladih Slovencev, povdarjajo, »da so te pripovesti Krištofa Šmida rojakom bratrno poslovenili, iz ljubezni podajajo bukvice, iz ljubezni jih čitatelji naj beró«. Iz vsega Slovenskega zbrani so rabili take izraze, da jih bodo povsod lahko umeli.

S takimi knjigami so mladi duhovniki pod previdnim vodstvom svojega modrega voditelja stopili na lastne noge; pet natisov kaže, da so pogodili dobro; vsebina je raznovrstna in primerno razdeljena. V teh spisih nastopajo uže nekateri mlajši Slomškovi prijatelji, ki so pozneje bili sotrudniki na slovstvenem polju, n. pr. Stojan, Vodušek, Globočnik, Mat. Majar*) i. dr.

*) Matija Majar piše dné 9. nov. 1847. l. Muršcu: „Naši bogoslovci, izvrstni in iskreni mladeči, bi se radi u slovenskim spisovanji malo vadili, bi radi kratke, resnične, posvetne pravlice (Erzählungen) iz nemščine u slovenščino prestavili; najljubši bi meni bilo, ako bi se posebno na naše kraje, na naše slavjansko ljudstvo oziralo; da bi se zbrale take pravlice, ktere bi od slavjanskih dežel, od slavjanskih dogodjajev in možev povedale in to vse priprosto, da bi naši Slovenci radi brali — kratko, nekaj takega bi radi napravili, kakor so nemške knjizice: »Jugendschriften von Chimani«. Kdé bi le takih kratkih praulic najšli?

Vso pozornost je potem obračal na razvoj prostonarodnega šolstva; sad tega truda so bile nedeljske slovenske šole, v katerih se je nadaljeval in popolnjeval nauk vsakdanje šole; pohajali so v te šole tudi odrasli mladeniči in se učili tam brati, pisati, računati in peti: uspeh je bil jako povoljen, ker se je učilo v materinem jeziku. Tu pa je trebalo spisati učil; po naročilu Slomškovem je spisal učitelj Kranjc v Celju knjižico *„Mali Blaže“*;*) Slomšku se je naložilo spisati ali pregledati tudi druge šolske knjige; sestavil se je *„Mali Katekizem“*, *„Malo berilo“*, *„Nemška slovnica.“* Minister Thun, kateremu je bilo do razvitka slovenskega šolstva,

Svetujte nam u tem, Vi bodete bolj vedeli, u kakih knjigah bi se take stvari najšle. Tudi v ilirskih in čeških knjigah bodemo poiskali, le škoda, da tako malo takih knjig imamo.“

*) Dr. Jan. Vošnjak, poznejši prošt na Ptuju, je gledé te knjižice koncem 1848. l. pisal iz Celja dr. Muršcu.

Visokovredni gospod!

Namenjeni smo v naših šolah na svitlo dati nove bukvice za pervence pod napisom: „Mali Blaže“ kakor uvod v znane knjige „Blaže in Nežica“. V eni reči pak nismo vsi ene misli, namreč, kako da bi se boljši razdelile večzložne besede, ki imajo dve ali več tihnic med glasnicama; postavim, kako bi bilo bolje rečeno: Divišt-vo alj divi-štvo; krajns-ko alj krajn-sko; san-jač alj sa-njač; mod-ro alj mo-dro; kap-la alj ka-pla itd. Naši milostljivi škof so često tako pisali: Es scheint mir im Slovenischen ein Vortheil, daß es soviele *neločlive tihnice* gebe als im Deutschen. Warum sollen wir nicht *jag-ne, jek-lo, sreb-ro itd.* abtheilen: es würde das Buchstabieren erleichtern. Man schreibt ja doch *moder, dober, hotel* u. s. w. Höchstens würde *st* eine Ausnahme finden. *Ne zamerite, da tudi v teh majhnih rečeh za vaš svet pišemo. Al mi bi radi, da bi novi abecednik tudi s tem bil po volji vsih zastopnih Slovencev.*

Slomšek je pisal dné 8. sušca 1851. l. dr. Muršcu:

Prečast. gospod Doktor!
Predragi Prijatelj!

Bili ste mi toliko dobri, moj „Mali Katekizem“ pregledati, kojega sem po Vaši sodbi popravil, in ravno bo v drugo natiskan. Tudi „Malo Berilo“ Vam rokopisno pošljem in lepo prosim, pretresti ga, in najdete pomote, odkritosrčno naznanite mi, da ga popravim poprej ko v Beč pojde visokemu ministerstvu v presojo. Da bi pa celo ne vtegnili rokopis pretresti, pošlite ga meni nazaj in ne zamerite, da Vas, ki ste z delom obloženi, nadlegram. Rad bi našim šolam kaj občje koristnega dal, ali moje želje so vekše, ko moja moč.

poprašal je Miklošiča in Slomška, na kakovi podlagi se naj uči v prostonarodni šoli; Miklošič je odgovoril, da tam ni mesta drugemu jeziku nego materinščini; Slomšek je bil za utrakvizem, kateremu je potem tudi minister dal prednost; uprav v ta namen je bila spisana ta knjiga; nekoliko knjig pa se je sestavilo za celo slovenske šole; namreč: *„Abecednik“*, *„Malo Berilo“*, *„Veliko Berilo“* in *„Ponovilo“*.[3]) Za to učno knjigo spisali so: F. Kosar »Zgodovino sv. vere«, Fel. Globočnik »Navod o pobožnem življenju in lepem vedenju«, Mat Majar »Spisovanje listov«, Pet. Musi »Nauk o modrem kmetovanju«, Ant. Koderman »Vinorejo«, J. Drobnič »Zemljepis«. Knjiga je bila za ono dôbo jako spretno sestavljena in se je večkrat ponatisnila.

Kako se imajo rabiti te knjige, razjasnil je Slomšek v *„Drobtinicah“* 1861, str. 275—288, naglašujoč, »da bodi nemščina navržek omiki, kajti iz take šole, kjer učenci ne razumejo podučnega jezika, prihajajo mladi bahači, pa stari berači, prteni kmetski gospodje, pa slabi orači, in gospodarji za jokati«. Vse te knjige pa nadkriljuje *„Blaže in Nežica“*.[4]) V jako prijetno zloženi povesti o dveh sirotah vpleta pisatelj v 52 oddelkih mnogo lepih naukov, kako je treba pisati, brati, računati, sestavljati pisma, pobotnice ali prošnje, kako je skrbeti za telo, kako rediti sadje, živino, kako spoznavati naravo, in kako se vesti v raznovistnih stvareh in prilikah vsakdanjega življenja.

Na čelu vsakega oddelka stoji kak znan izrek, n. pr. „Zdravje gor po niti — dol po curki“ (XVI.) Potem nadaljuje: Sušca je bil silno mrzel veter: bali so se za trsje, da ne bi pozeblo. Gorenci so prišli vino kupovat in ravno pretečen teden je pet Savinčanov točilo. V nedeljo vsa fara od vinske cene govori. Tudi gospod učitelj Jelenovega Šimona poprašuje, rekoč: »Koljko so oče vina prodali?« Šimon pravi, da 125 vedrov. Po čem? — Po 3 gld. malo vedro i. d. — Na tej pod stavi uči pisatelj »Poštevo« ali »Množitev« i. d.

Kdor ljubi nežno mladino, more-li biti brez ljubezni do petja, ki ga uprav mladina tako iskreno ljubi, ki odpira pot do človeškega srca? Tudi Slomšek je bil prijatelj milemu petju in je bil sam dokaj izurjen v muziki. V malem krogu dobrih prijateljev je bil zmirom rad in je rad spremljal nedolžne družbene pesmice. Sam je zložil mnogo lepih pesmic, ki so se vdomačile med priprostim narodom, n. pr. »Preljubo veselje, oj kje si doma?« . . . »Glejte, že solnce zahaja« i. d. V Celovcu je on, spirituval, bogoslovce vadil v cerkvenem petju, uril se je sam v igranju na glasovir in se učil generalnega basa. Vrlo je podpiral Ahacla in je v njegovi zbirki

— ves naslov poglej v Ahaclu — objavil petnajst svojih; tam se nahajajo razven dveh pozneje navedenih še druge jako razširjene, n. pr. »Sloven'c Slovenca vabi«, »En hribček bom kupil« i. d.

Slomšek je sam zlagal ali popravljal napeve. Ves čas svojega življenja ni pozabil priporočati in podpirati lepega petja v šoli; to kaže knjižica: *„Šola veselega petja“.*[5])

Slomška je zanimalo vse, kar se je tikalo slovenskega slovstva; slovar in slovnik Murkov je z veseljem pozdravil,[6]) priporoča Jarnikov »Etymologikon«, pripovedujoč, da Jarnik spisuje obširen nemško-slovenski slovar; *„Novice“* je — Ljubomir — takoj iz začetka krepko podpiral,[7]) n. pr. »Bog daj zdravje«,[8]) »ki je odvisno od zdrave sape, jedi, pijače in zdravega spanja«; »kruha, pa tudi nauka za uboge«;[9]) »Brata Ciril in Metod v naših šolah«[10]) opisujoč slika stanje šolstva v raznih pokrajinah slovenskih.

Ker je izprevidel, da je Slovencem treba društva, ki bi izdajalo koristne knjige, se je trudil osnovati društvo za izdavanje koristnih knjig; z velikim veseljem pripoveduje Kafol v *„Novicah“*,[11]) da so vladi izročena pravila družbe, ki nam bo »Matica Slovenska«. Vlada pa ni dovolila društva;[12]) priskrbel je nadomestilo temu nameravanemu društvu s tem, da je osnoval letopis *„Drobtinice“*.[13]) ki so začele izhajati 1846. leta. Pisane so deloma v bohoričici, deloma v gajici. Obrnil se je v »povabi« do duhovnih bratov, do šolskih gospodov, do očetov in mater, gospodarjev in gospodinj, do pestern, teric, predic in peric, katerim posebej obeta lepih pesmic. Knjiga je v šestih oddelkih ponujala dovolj primernega berila: 1. stare resnice v novi obleki; 2. prigodbe vesele in žalostne; 3. razgled za stare in mlade; 4. prilike in basni; 5. ogledalo za šolo; 6. slovenska gerlica, ki obsega štirideset pesmic.

Drugi letnik je izšel ves v novem pravopisu; med sestavki objavlja Slomšek življenjepis Ahaclov in njegov prevod »Schillerjeve pesni o zvonu«. Jako obširen je peti oddelek — ogledalo za šolo in domačo rejo otrok —, nov je sedmi oddelek: »Koristne reči za pridne ljudi.« Izmed vseh slovenskih knjig, ki so beli dan zagledale 1847. l., se je Bleiweis najbolj zanimal za *„Drobtinice“*. Ko je bil Slomšek škof, izročil je urejevanje drugim možem. Po njegovi smrti so donašale *„Slomškove Drobtinice“* dovolj blaga iz njegove zapuščine; prijazne besede je govoril »Drobtinicam starešina« v predgovoru 1859 — 1860. leta. Kar je poleg *„Novic“* na Kranjskem za bogoslovno življenje in razvitek dotičnega slovstva

storila „*Zgodnja Danica*“. to in še več so na Štajerskem opravile „*Drobtinice*“. Slomšek je okoli sebe zbral vse duhovnike svoje škofije, zmožne za pisateljevanje, in nima v tem obziru med slovenskimi škofi ne vrstnika ne tekmeca. Ko se je pa potem v resnici 1851. l. osnovala »Družba sv. Mohorja«, jo je z veseljem pozdravil, za njeno matico daroval 500 gld. in nekaj časa tudi čisti donesek „*Drobtinic*“.

„*Drobtinicam*“ je hotel pridružiti cerkveni časopis za labodsko škofijo, a prehiteli so ga v Ljubljani s „*Slovenskim cerkvenim časopisom*“ — pozneje imenovanim — „*Zgodnja Danica*“, v katero je pozneje marljivo dopisoval osobito o bratovščini sv. Cirila in Metodija.[14]) Tudi duhovnikom je preskrboval dušne hrane, spisavši jim 1840. leta „*Mnemosynon*“.[15]) To je spominska knjiga, ki jo je spisal dve leti pozneje, ostavivši celovško semenišče in nastopivši službo dekana v Vuzenici. V tej razklada sv. obrede katoliške cerkve, ob krščevanju otrok, na prvem obhajilu, ob deljenju sv. zakona, na pokopavanju; pridejani so tudi nekateri duhovni ogovori, propovedi, n. pr. ob polaganju vogelnega kamena. Nekatere sestavke so spisali J. Prašnikar, M. Vodušek, M. Zagajšek, M. Stojan.

Sv. pismo, ki sta ga bila prevela na slovenski jezik s pomočjo nekaterih duhovnikov Jurij Japel in Blaž Kumerdej, je bilo deloma pošlo, deloma zastarelo; trebalo je skrbeti za nov prevod. Radi tega sta Slomšek in Placid Javornik dogovorila osnovo, kako bi se naj na novo poslovenilo sv. pismo z razlaganjem po dr. Allioliju, in odločeni so bili štajerski in koroški duhovni, ki bi imeli vzajemno izvršiti ogromno delo. Plac. Javornik je v l. 1848—1854 izdal »Petero Mozesovih bukev«.[16])

Slomšek sam je naznanil te knjige, jih ocenil in sam pokril gmotno izgubo; ta izguba nikakor ni vabila v nadaljevanje započetega dela; na drugi strani pa se je duhovnim pisateljem na Kranjskem zdelo za malo, da bi se tako važno in obširno delo izvrševalo ob mejah slovenskih. Dogovorila sta se torej Slomšek in Wolf v tem smislu, da se je to važno delo preneslo v Ljubljano, kjer se je dokaj častno izvršilo pod Volčevim vodstvom. Drugo, na široko osnovano delo je „*Djanje*“ 1853—1854.[17]) Za vsak dan obsega to „*Djanje*“ življenje jednega svetnika, ter mu je pridejan »Nauk in posnema«; večji del svetnikov se predstavlja v podobah.

Da slog ne more biti jednoten, kaže imenik sodelavcev: Jurij Caf, Peter Cizej, Jernej Ciringer, Fel. Globočnik, Štefan Kociančič,

Mat. Ravnikar, Fr. Sorčič, Mih. Pikel, Jož. Ulaga, Jan. Sumper. Dasi bi se molitveniki lahko delili po vsebini v razne stroke, navedemo jih po vrsti: *„Kerščansko devištvo“*,[18]) *„Hrana evangeljskih naukov“* in *„Apostolska Hrana“*. Prva izmed teh priljubljenih knjig se je do 1858. l. natisnila osemkrat; v drugi knjigi kaže Slomšek, da mu je dobro znano vse slovensko govorniško slovstvo do one dôbe. Kakor sta prvi dve knjigi Truberjevi imeli najpoprej nemški, potem slovenski naslov, tako je tudi *„Hrani“* in *„Apostolski Hrani“* v tem delu napisal Slomšek najpoprej nemški, potem slovenski predgovor, v katerem pripoveduje, da je to *„Apostolsko Hrano“* sestavil po apostolskem dejanju, po listih apostolov in drugih bukvah.

Njegov prijatelj Stojan je priredil to-le knjižico: *„Filoteja“*.[19]) V predgovoru pravi Slomšek, da je *„Filoteja“* prav ljubezniva prijateljica takim dušam, katere je storila bogaboječost preveč boječe. Spisal je tudi mladini več lepih molitvenikov[20]) in druge knjige nabožne vsebine.[21])

Poleg svoje skrbi za nabožno izobraževanje Slovencev se je še vedno rad oziral na druge duševne in telesne potrebe svojih rojakov: delal je za Vodnikov spomenik, za Wolf-Cigaletov slovar, pisal je predgovore knjigam, namenjenim narodu v pouk, imel je predavanja v mariborski čitalnici i. d., opravičene so po takem življenju besede pesnikove:

Umevaš glas, predraga domovina,
Ki ranil ti globoko je srcé,
Gomila krije vrlega Martina,
K počitku sklenjene so mu roké. Okiški.

Jernej Maroušnik (1805—1868) iz Solčave na Štajerskem, zlagal je humoristične in domoljubne pesni, pa se je zanimal tudi za gospodarske stvari.

Matija Vodušek (1802—1872) iz Dramelj blizu Celja, od 1847. l. do smrti opat v Celju. Sodeloval je pri Slomškovem *„Mnemosynon“* 1840. l., v katerem je med drugim opisal življenje dekana Sig. Juvančiča. *„Drobtinice“**) je urejeval

*) Z ozirom na svoje urejevanje *„Drobtinic“*, piše Muršcu 1847. l.:

Visoko prečastiti gospod Doktor!

*Na Vaše lubeznivo pismece šele zdaj zamorem odgovor dati skoz mojega vikarja gospoda Orožna, ki tako v Gradec pojde ino povedati, da sim životopis od S. Viktorina v obojnimu jeziku prerad bral ino ga z Vašim listom vred une dni Gnadlivimu uredniku v Šnt. Andrež poslal. Hitro ste ga bli skovali, kar kaže, da jim slovenščina dobro gre od rok: po tem se nadjam, da luba slovnica spred Vaše urne roke izleze. Gnadlovi knez Sl** mislijo berš ob no-*

od 1848—1850. l. in objavil v Ahaclovi pesmarici: »Prijaznost žlahtna roža.« Bil je velik prijatelj učeče se mladine.

Mihael Stojan (1804 — 1863) iz Teharij blizu Celja od 1846. l. dekan v Braslovčah. Pisal je mnogo, pa nepravilno, marljivo delal za „*Drobtinice*“, katere je urejeval od 1856—1860. leta, za „*Novice*“, v katerih je 1848. leta objavil »Opominke zastran podobarske umetnosti« gledé na najnovejše delo slovenskega umetnika Matjaža Tomca, podobarja v Št. Vidu nad Ljubljano; pohvalil je Langusovo podobo »Jezus in sv. Alojzij« („*Danica*“ l. 1853.) Kozler je prosil Muršca, naj mu priskrbi krajevna imena na Štajerskem. Muršec se je obrnil do svojih znancev. Stojan mu 1852. l. piše iz Braslovč: „Kakor hitro sem letošno Tvoje pisemce dobil, sem kar neutrgoma Brunerju »knjigu bielu« pisal in ga zaradi zastalega dela opomnil. Lahko da Ti je celo stvar že zdavnaj poslal. Samo besedico mi piši in spisati Ti hočem vse lastna imena krajev moje tehantije. Nar bolje bi bilo, ko bi se zgodilo, kar je lani enkrat „*Bčela*“ omenila, da bi se krajepisi po tehantijah zložili. Razun imen bi se dobilo tudi lice kraja. Ne vžalilo bi se mi za svoj okraj tak spis načrtati, ker se mi kaj takega občno koristno zdí.“

Dr. Lovro Vogrin (1810 - 1869) od Sv. Trojice v Slovenskih Goricah, je bil prišel 1861. l. za učitelja pastirstva na mariborsko semenišče; nadzoroval je prostonarodne šole; bil stolni prošt. Bil je v mladih letih navdušen Ilirec, ker je v dijaških letih v Gradcu občeval z Vrazom, Kočevarjem i. dr.; v Razlagovo „*Zoro*“ 1853. l. je napisal sestavek „Narodnost in vera.“ L. 1848. se je na Štajerskem začelo gibanje za to, da bi se slovenski Mali Štajer odcepil od sekovske škofije; mnogo so se s tem trudili duhovniki; dr. Vogrin piše 1848. l. iz Male Nedelje dr. Muršcu v Gradec: „Vaše „*Novine*“ nam visokovrednega Krausa za prihodnjega sekovskega vladiko obečavajo in tudi jaz iz serca želim, da bi toti lubleni gospod na škofovsko stolico povzdigneni se enkrat svojega žmetnega posla v guberniji rešili. Koga pa drugi za Gradčkega škofa stavijo? Ali se naš slovenski del loči ino pridruži labudski škofiji? Pri nas je med ludstvom občinska želja za slovenskega vladika in tudi čujem praviti, ka že prošnja okoli gre ino se podpisava, katera se potem prasajnem (!) gospodu kardinalu Švarcenbergu predati hoče, da bi oni blagovoljno nekega Slovenca nam za vladiko postavili. Po moji namembi pa bi najbolje bilo, da bi nas od Nemcev ločili in z Labudskim škofištvom zedinili.“

Dr. Jožef Muršec Živkov (1807—1895)

iz Biša pri Sv. Bolfenku v Slov. Goricah, doktor modroslovja 1846. l., bil po nekaterih kaplanskih službah od 1839. l. odgojitelj v rodbini vitezov Ormoških (Friedau), od 1845. l. profesor verozakona na deželni realki v Gradcu. V 1850—51. letih je radovoljno

rimu letu svoj letnik na svitlo dati, za to nas tak gonijo za priprave. V prihodno bom jaz ijimel drobtine poberati, sostavke iskati ino jih vberati ino vbrane še le pred škofa poslati, verh še pa podpisati se za izdatela: tak bo vrana z ludskim perjam lišpana se štimala. Omnia ad majorem Dei gloriam et populi slavici salutem!

učil slovenščino na zavodu, od 1849. do 1857. l. je prelagal deželni zakonik štajerski na slovenski jezik. L. 1850. je posloval takrat kot vladni komisar pri zrelostnih izpitih na hrvatskih gimnazijah; minister Thun mu je ponudil službo deželnega šolskega svètnika, a jo je odklonil radi hude bolezni; ostal pa je v službi na realki do 1870. l.

Stopivši v pokoj ni nehal pečati se s pisateljevanjem; 1880. l. obhajal je slovesno zlato mašo in 1890. l. na tihem biserno mašo, a na duhu in telesu ostal čvrst do smrti dné 25. oktobra 1895. l. Bil je najstarejši duhovnik obeh štajerskih škofij. Uže v modroslovnih in bogoslovnih šolah deloval je slovstveno pomagaje Murku pri slovarju, Slomšku pri raznih knjigah osobito gledé jezika, navduševal slovenske mladeniče za slovensko reč, nabiral za Vraza narodne pesni, pisal v *„Drobtinice“* 1848. l. »Sv. Viktorin, ptujski škof«; v Cigaletovo *„Slovenijo“* z imenom »Živkov« o koristi slovenskega jezika, o društvu »Sloveniji«, kateremu je on bil tajnik in duša, spisal je tudi društveno povestnico, ki se hrani v deželni pismohranilnici (arhivu) v Gradcu,[1]) o šolah latinskih in meščanskih, o vzbujanju narodne zavesti,[2]) o volitvi za mariborski okraj, za kateri se priporočuje Krenovski,[3]) odsvetuje voliti v Frankobrod, o slovenskem uradovanju,[4]) priporoča Majarjeva *„Pravila“*. Tudi *„Novice“* imajo 1848. do 1863. l. mnogo dopisov o raznih stvareh, n. pr. »Glasi o cesarskem ukazu zastran učnega jezika, XI. odstavek«; nemškim krajevnim imenom se naj dostavlja i slovensko.[5]) *„Slovenska Bčela“* ima tudi nekaj njegovih spisov.[6]) Pa ne samo s članki je podpiral slovenske časnike, slovensko slovstvo je pomnožil tudi s samostalnimi deli; 1847. l. je izdal slovensko slovnico,[7]) ki se je pa ozirala preveč na štajersko narečje.

Ker so bili 1848—49. l. burni časi in je pojemalo versko prepričanje, je Feršec za utrditev pobožnega mišljenja izdal knjigo *„Bogočastje“* 1850.[8]) Z modroslovskimi vprašanji se je mnogo pečal, osobito z ozirom na dejansko življenje; to dokazuje njegovo delo: *„Narava in človek“* 1867.[9]) Ta knjiga je ponatis Murščevih sestavkov v *„Učiteljskem Tovàrišu“* 1866. l. in se posebno ozira na živalstvo ter govori o živalskem jeziku. Tudi v Geršakovi *„Čitalnici“* 1865. leta se nahaja spis jednake vsebine, »Uspeh človeške modrosti«, in v rokopisu je ostavil delo: »Modroslovsko krmilo zdrave omike«. To je pa samo prevod po nekem francoskem izvirniku. Samostalnih idej v modroslovju ni razvijal, pa uže to priča o njegovem živahnem duhu, da ga je zanimala kraljica vseh

znanostij, modroslovje. — O njegovi zlati maši mu je Bleiweis čestital tako-le:

Velečastiti gospod Profesor!

Ne morem si kaj, da ne bi tudi jaz še posebej za svojo osebo Vam k veseli dogodbi, da Vam je mili Bog dal krepkemu na duhu in telesu doživeti petdesetletnico duhovnega stanu, čestital iz dna svojega srca. Saj ste vi jeden prvih mojih prijateljev bili, ko sem pred 37 leti stopil z „Novicami“ na beli dan! Tudi Vam gre čast in hvala, da ste bili med tistimi oratarji, ki smo na polju slovenskega slovstva ledino orali! Zato Vas domovina prišteva po pravici svojim najboljšim sinovom. Jaz pa danes ž njo vred kličem: Bog poživi našega velezaslužnega dr. Muršeca in ga nam ohrani mnogo mnogo let.

V Ljubljani, 1. septembra 1880.

Dr. Jan. Bleiweis.

Na stara leta je Muršec začel pesnikovati; nekaj pesnij je izdal o priliki svoje zlate maše,[10]) nekaj jih je ostalo v rokopisu. Kakor Stanič opeval je praktične strani vsakdanjega življenja brez pesniškega vzleta. Slovstvena stran Murščevega truda ni toliko važna kolikor njegov vpliv, ki ga je imel na narodni razvitek štajerskih Slovencev od 1848—1860. l. On ni bil samo učen in vzoren duhovnik nego tudi izveden dobročinitelj. V njegovi zapuščini se nahaja mnogo listov najodličnejših móž one dôbe; zaslužili bi, da bi jih izdala »Matica Slovenska«.

Mnogo let mu je zvesto stregla Gerta Gomilšakova, sama tudi pesnica; njej na čast je Trnski zložil lepo pesmico.

Mihael Pikl (1814—1867), semeniški vodja v Mariboru, je sodeloval pri „Dejanju Svetnikov“ pri „Drobtinicah“, bil je ustanovnik „Matice Slovenske“ in mariborske čitalnice, kateri je bil zvest ud.

Jernej Ciringer, porojen 1818 l. v Hočah blizu Maribora, živi sedaj upokojen župnik v Slivnici blizu Maribora. Spisal je za družbo sv. Mohorja knjigo nabožne vsebine. Ciringer se je poleg svoje slovstvene delavnosti zanimal tudi za splošni položaj Slovencev. L. 1850. je iz Jarenine pisal Muršeu: „Dragi gospodine prijatelj! Tuka Vam pošlem priložen nemečki sostavek s toj prošnjoj, da ga „Slov. društvo“ u Gradeu popili, pobrusi, pristavi, popravi, kar je pomanjkljivega, potem pa ga izročite vikšemu poštah upravitelstvu u Gradcu. Slovensko društvo naj podpira nas; potem dajte ovaj sostavek u Gracarcu ali ako ga ona ne vzeme, v „Union“ ali „Südslavische Zeitung“ s tem naročitim pristavkom: Gracarica, ki bi morala zastupati oba naroda u Štajerskoj, nije hotela ovoga sestavka vzeti. Iz tega sostavka lahko razvidite, kakšne ljudi imamo u Sloveniji ino kako se ravnopravnost spoštuje! Sdaj nam je ali narodno živeti ali umreti, ako se ne poskusimo za prirodjene narodne pravice.“

Josip Rozman (1812—1874) iz Šmartna poleg Kranja se je šolal v Ljubljani in v Celovcu, od 1848. l. kanonik v St. Andražu, 1850. l. semeniški ravnatelj

in učitelj katehetike in pedagogike, od 1854. l. nadzornik prostonarodnih šol, 1858. l. nadžupnik v Konjicah in častni kanonik, 1858. l. je potoval v Rim. Mlad bogoslovec in učenec Slomškov je začel Rozman pisateljevati in se udeležil prirejanja knjižice „*Prijetne pripovesti*“, podpiral „*Drobtinice*“ s sestavki nabožne in zgodovinske vsebine, n. pr. „Turki na Koroškem“ (1852), „Križarske ali svete vojske“, „Kratka dogodivščina slavjanskega sveta“, „Kako so se koroški Slovenci pokristijanili?“ „*Drobtinice*“ je urejeval v letih 1851—55. Bil je vesten in navdušen šolnik in se mnogo brigal za pouk tako v bogoslovnih kakor prostonarodnih šolah. Šolski nadzornik je ministerstvu v pismu od 14. januvarija 1853. l. odkrito povedal svoje mnenje o slovenskem jeziku in slovstvu. Poleg „*Abecednika*“ in „*Katehetike*“ je spisal še jeden molitvenik ter dvojne „*Družbene bukrice*“. J. Marn navaja iz predgovora vsakega letnika njegovih „*Drobtinic*“ nekoliko odlomkov, „ker se v njih mnogotero pojasnjuje napredek našega slovstva“. Dasi so „*Drobtinice*“ bile jako koristne za nižje slovensko občinstvo, vender pa ti letniki ne naznačujejo kakega posebnega napredka v slovenščini. Dasi se oblika in vsebina njegovih knjig ne razlikuje od pisave drugih delavcev na slovstvenem polju one dôbe, je vender njegova vrednost tem višja za narodni napredek, ker je z nenavadno požrtvovalnostjo podpiral vsa narodna podjetja; bil je soustanovnik „*Slovenskega Naroda*“ in „Matici Slovenski“ volil 1000 gld.

Dr. Jožef Ulaga (1826—1881) od Sv. Petra pod Sv. Gorami, učitelj verozakona na celjski gimnaziji 1858. l., leto za tem profesor bogoslovja in 1861. l. podravnatelj v mariborskem semenišču, l. 1875. dekan v Konjicah, kjer je umrl 4. okt. 1881. l. Marljivo je podpiral „*Drobtinice*“ in „*Danico*“, v katerih je priobčeval krajepisne in pedagogične članke, n. pr. „Petrovče[1]) s sliko cerkve“, „Spomini iz Marija Cele“,[2]) „Kako si učitelj spoštovanje v otrocih zadobi“,[3]) „Domača odreja otrok,“ „Opomin za starše,“ „Mati, prva učiteljica otroška,“ itd. Uredil pa je sam XIX. letnik „*Drobtinic*“ za leto 1865—1866. VI. 294; natisnil E. Janžič; v predgovorih razpravlja „pekoča vprašanja“, ki prešinjajo Evropo, ki pa pečejo le zarad tega, ker se nočejo prav rešiti. Med ta vprašanja stavi tudi uvedenje slovenščine v urade in šole. Samostalno delo njegovo je: „*Zgodovina svete vere*“. 855.[4]) Sodeloval je tudi pri knjigi „*Djanje Svetnikov Božjih*“. — »Kolofon Christianus« se je oglasil v „*Zgodnji Danici*“ 1870. str. 10 zoper Stritarja in je pobijal njegove nazore. Urejeval je „*Slovenskega Gospodarja*“ od srede 1871. l. do decembra 1874. l., v katerem je z odločno in rezko besedo zagovarjal pravice slovenskega naroda. Bil je mož bistrega uma in spretnega peresa, v resnici „svetel narodnjak“, kakor ga je imenoval Bož. Raič.

Franc Kosar (1823—1894) iz Braslovč na Štajerskem, od 1849. do 1865. l. dvorni kaplan in spirituval v Št. Andražu na Koroškem in v Mariboru, dekan v Kozjem, 1870. l. kanonik v Mariboru, od 1872. tudi profesor cerkvenega prava. Umrl je na Iki blizu Opatije. — Ko so Slomšku o priliki njegovega imenovanja škofom labodski bogoslovci priredili veselico 1846. l., je Kosar zložil slovensko pesen. Mnogo let je bil zvest sotrudnik „*Danici*“ in „*Drobtinicam*“ in v njih pisal o raznih predmetih, n. pr. o misijonih in duhovnih vajah,[1]) o cerkvenih stvareh in slovesnostih, posebno o Cirilu in Metodiju,[2]) o šolskih rečeh,[3]) o slovensko-nemških bukvah in o šolskem nadzorstvu,[4]) o učiteljskem zborovanju v Braslovčah,[5]) o poboljšanju prostonarodne šole;[6]) spisal je za Slomškovo knjigo „*Ponovilo*“ (1854.), zgodovino sv. vere. Bil je veren učenec in prijatelj Slomškov

ter je pritrjeval njegovim nazorom o veri in narodnosti; jako se je zanimal za javne stvari in je bil nekaj časa deželni poslanec v Gradcu. L. 1861. je v mariborski čitalnici govoril o katoliškem duhovništvu, zahtevajoč, da se mora duhovnik dejanski udeleževati narodnega gibanja, pa zmerno. O svobodnem tisku, (govor v čitalnici mariborski 1863) povdarja: „Komur je Bog dal dar pisanja, naj nikakor ne zanemarja tega talenta.“ Dokler je dr. Ulaga urejeval „*Slov. Gospodarja*“, ga je Kosar marljivo podpiral. Uže 1850. leta v „*Danici*“ je duhovnikom priporočal marljivo delovanje v slovstvu, v društvih in v javnosti, ker je bil sam jako marljiv pisatelj. Po Slomškovi smrti je ustno in pismeno opisaval dela tega prvega slovenskega odgojitelja,[7]) in sicer v Slomškovih „*Drobtinicah*“ za 1863. leto: „Anton Martin Slomšek, knez in škof lavantinski, prisednik apostoljskega prestola svetega Očeta, meščan Rimski“. Ta spis se je natisnil posebej s spopolnjenim naslovom „Njih življenje in apostolsko delovanje s podobo in posnetim lastnim podpisom.“ To je navdušeno pisan življenjepis, kakor ga more pisati samo mož — Slomškove narave. Marljivo je izvrševal Kosar sam, kar je spoznal za pravo: udeležil se je Slomškovega dela: „Djanje svetnikov Božjih“ 1853.; z Mih. Stojanom (braslovškim dekanom) je poslovenil „Marije Rožen Cvet“, uredil Slomškovih „*Drobtinic*“ XX. letnik. V Ljubljani 1869. 8°. IV. 316., pripravljal tvarino iz Slomškove zapuščine za XXI. in XXII. letnik, ki jo je uredil dr. Lampe 1887. in 1888. l. Odločno se je potegoval za pravice katoliške cerkve in spisal v tem smislu knjigo „*Katolška cerkev*“ 1872.[8]) V tretjem oddelku te odločno pisane knjige govori o dolžnostih, ki jih imajo v sedanjih časih katoličani do katoliške cerkve. Tej knjigi se je pridružil prav poraben molitvenik.[9]) L. 1881. je potoval v Rim, 1885. l. v Velegrad, 1886. l. v Lourdes, 1889. l. v Sarajevo. Pred lurško duplino je slovenski pridigoval. Spreten govornik je ob raznih cerkvenih slovesnostih govoril. S častnim kanonikom Markom Glaserjem, župnikom pri Sv. Petru pod Mariborom, sta se smela šteti v krog najožjih prijateljev Slomškovih.

Peter Cizej (1822—1882) iz Gomilskega, kurat v Rečici v Savinjski dolini, je pisal v „*Drobtinice*“, pomagal Slomšku pisati „*Djanje*“ in je izdal jeden molitvenik.

č) Davorin Trstenjak in posvetni pisatelji na Štajerskem.

Davorin Trstenjak (1817—1890)

porojen v Kraljevcih, v župniji Št. Jurija na Ščavnici v Slovenskih Goricah, je dovršil gimnazijo v Mariboru 1830.—1838. l., modroslovje v Gradcu in Zagrebu 1836.—1840., bogoslovje v Gradcu 1844. Po kaplanskih službah v Slivnici blizu Maribora, v Ljutomeru in na Ptuju je od 1850. do 1861 l. na mariborski gimnaziji učil verozakon, slovenščino in zgodovino, potem je župnikoval v Št. Juriju in na Ponikvi pri Celju, naposled v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu.

Trstenjak je bil jako gibčnega duha od dijaških let na gimnaziji do osivele starosti. Uže gimnazijski dijak je zlágal izvirne slovenske pesni, slovenil pa Matthissonove in Schillerjeve; vseučiliščnik je

spisal dramo »Nevesta iz otoka Cypros«[1], ki se je izgubila, ohranila pa se je obče znana »Zvezda«. Začetkom 1838. l., ko je šel Vraz v Zagreb, je naložil Trstenjaku, naj zbira akademično mladež.*) Proseč rodoljube na Slovenskem podpore je dobil nad 100 gld., med drugimi mu je Krempel poslal 20 gld. Najel je sobo, sestavil pravila, združil nad dvajset mladeničev v društvo. Sam je bil izvoljen predsednikom, tajnikom pa njegov poznejši sosed v Št. Juriju, Jožef Ulaga, župnik v Št. Vidu. V odboru so bili Ivan Trnski, Srb Popović, Čeh Vaclav Bezpalec, Poljak Krudowski in Slovenec Karol Lavrič. V tem društvu so se učili slovanskih jezikov, zato ga je policija razpustila. Trstenjak pa je prišel »sub vigilem oculum« in imel gmotno škodo. V Zagrebu je stopil s svojim rojakom Vrazom v »ilirsko kolo«, v katero je bil koj povabil Slovence. L. 1839. bivajoč v Zagrebu, je občeval z odličnimi hrvatskimi pisatelji[2] in pomagal prirejati gledališčne igre. V Razlagovi »Zori jugoslovanski« in v »Pesmarici« 1863. l. in 1872. l. se nahaja več njegovih pesnij; pred vsemi se odlikuje »Pod lipo« (Lipa dišeča id.) Prva v *„Novicah“* natisnena pesen je »Prva vožnja na železnici skoz slovensko zemljo«, ki je pa le verzifikovana proza. (*„Nov“* 1846.) Narodne pesni je objavljal in razlagal v *„Vodnikovem Spomeniku“*, v Janežičevem *„Glasniku“* in drugod in ocenil njih važnost; izrazil je svoje veselje, da je po svojih raznih »spisih v rodoljubih vzbudil marljivost za popis narodnih povestij in pesmic.«

Ko je 1868. l. v Mariboru bil ustanovljen *„Slovenski Narod“*, pritekel mu je Ἐπίχαρμος na pomoč z obilnimi humorističnimi dopisi iz Ričetvaroša,[3]) iz »Lutetia Vindelicorum«,[4]) iz Fünferheima;[5]) pisal mu narodopisne črtice »Osel«,[6]) »Podgana«,[7]) »Na dan pred Kresom«[8]) (Volite dobro!); »Prijateljske liste do brata Hipohondra« I.—IX.;[9]) te liste je nadaljeval še leto potem.[10]) Humoristično čitanje

*) Dragi brate! Morda Vam jeste neć znato, da mi letos u Gradcu jedno družtvo slavjansko utemeljili jesmo. Naš načno (!) obstoji v time samom, da se sučlanovi ovdašnji, kojih broj ni jest maleni, poduče u jezikih slavjanskih, zarad koje stvari i članove imamo svakog grana slovanskog. A mislimo mi, da i drugi inostrani k tome pristupiti mogu, akoprem nisu nazočni, vender se bave makar s casopisami i dobrimi knjigami svakog narečja slavjanskog. Po novoj godini dolaze u našu čitavnicu više časupisa, koje mi lahko šaljemo dale. Ako Vaša jest volja, da pristopite nam pod zdoli stoječim naslovom, skoro pisat volite. Ugodbe jesu sledeče: Mora svak član jeden ili drugi slavjanski jezik razumeti in jedan prinesak u novcih poslati; mi zaklučismo 2 fl. C. M. za polovinu godine, bez da se velikodušna dobrovoljnost u davanju novaca zatera id. id. (Trstenjakov list Muršcu iz Gradca 16. dec. 1838.)

na zabavnem večeru »Pisat. društva« je imelo za predmet »Emono-Aquilino« ;[11]) v »Posnetkih iz dnevnika starega slovenskega humorista« [12]) s prijetno satiro šiba slabosti političnih slovenskih vodij; njegova šala nikdar ni bila razžaljiva. Za svoje humoreske jemal je snov iz narodnih pravljic, visoko cenil vrednost narodnih pesmic; in uprav *„Glasnik"* Janežičev je prinašal v vseh svojih letnikih mnogo narodnega blaga, n. pr. »O mavrici ali božjem stolcu«; »Vezilo, koga za godovno vezati«[13]) itd.

Vender pa tukaj ni vse zanesljivo, ker je marsikaj navajal, česar se je iz mladih let le nekako temno spominjal. Po preiskavanju narodnih pripovedek, pesmic in pravljic in po svojih jezikoslovnih študijah je prišel na polje slovenske in slovanske mitologije in zgodovine sploh. Prvi dve leti svojega profesorskega službovanja v Mariboru je skrbno porabil za ta preiskavanja ter je začel 1853. l. preiskavati in primerjati indijsko bajeslovje s slovanskim, n. pr. „Višnutova Kršna" — Avatara in njeni ostanki na rimsko-slovenskih spomenikih. (Kršna in Avatara pa nista besedi ženskega spola.) Tudi indske bogove Skanda, Brahma ne (Brama) je iskal na rimsko-slovenskih spomenikih. Najvažnejša in najobširnejša članka sta v tej stroki „O božanstvih ognja pri starih Slovanih" in „Triglav".

Istega leta se je začel v *„Novicah"* pečati z vprašanjem, so-li Slovenci še le 595. l. prišli v pokrajine, kjer stanujejo sedaj? To skuša rešiti v obširnem spisu: »Kdo so bili Noričani in Panonci, Kelti [14]) ali Slovenci?« in ga posvečuje Šafaříku. Isti predmet se je obdelaval tudi v spisih: »Kako dolgo so že Slovenci na Pohorju?« [15]) »Od kod so Kelti prišli v Noricum?« [16]) »Novi dokazi, da so bili Panonci Slovenci.«[17–19]) »Odkod bi Slovenci prišli v dežele nekdajnega Norika?« [20]) Zadnji spis te vrste je njegovo oporočno delo *„Pannonica"*. Priznavala sta davno uže njegove napore Jakob Grimm in P. J. Šafařík, dasi kot samouk ni mogel dokazati resničnosti svojih trditev. Skušal pa je razjasniti tudi poznejšo dôbo slovenske zgodovine za časa Rimljanov; v to svrho je marljivo nabiral rimske napise in stare denarje; v tem obziru je jednak Vodniku. V to stroko spadajo spisi »Rimske ceste iz Ogleja črez Emono v Sisek«,[21]) »O leži in pomenu rimsko-slovenske postaje Pultavia«,[22]) »Hemona, Emona, Amina, Kamuna-Ljubljana«;[23]) »Mansio Ragonda.«[24]) Razlagal je imena slovenskih rek,[25]) dežel, mest in oseb.[26–35]) Etimoloških razlaganj občnih imen se nahaja silno mnogo v *„Novicah"*, v *„Glasniku"* in v *„Vestniku."*

Po vzgledu Miklošičevem je zasledoval slovenske ali slovanske elemente v jeziku sosednjih narodov; ta zasledovanja so ga zanimala od 1873. leta do poslednjih njegovih dnij. Uvodom tem

sestavkom smemo smatrati »Italjanščina in slovenščina«.[36–37]) S posebnim zanimanjem je začel preiskavati zgodovino in jezik Venetov;[38–39]) te študije so ga bile izvedle na širše romansko jezikoslovje in so porodile spis »Slovenščina v romanščini«. Delal je z nedostatnimi znanstvenimi pripomočki in skušal razjasniti tiste besede, ki jih niso mogli raztolmačiti Diez, ustanovitelj romanskega jezikoslovja, in drugi glasoviti romanisti. Dalje časa se je pričakovalo, da mozeg teh preiskavanj objavi v nemškem jeziku Turkuš, profesor v Gradcu.

Tudi v nemščini je zasledoval slovanske ostanke: »Slovenske besede v noriški nemščini«;[40]) »Slovenski ostanki v tirolski nemščini.«[41]) Zvršivši to stran Trstenjakovega pisateljevanja navedemo še splošni članek »Jezikoslovstvo«[42]) in omenimo, da so Trstenjaka zanimale tudi poznejše dôbe slovenske zgodovine, posebno časi Cirila in Metodija; uže 1857. l. je vprašal, je-li naj tudi Slovenci praznujejo tisočletni spomin apostolske delavnosti sv. Cirila in Metodija?[43]) V Celju je imel slavnostni govor o tisočletnici slovanskih blagovestnikov;[44]) temeljito razpravo je napisal »O prvem stalnem mestu Metodovem«.[45]) Tu omenjamo tudi spis, ki bi ga smeli uvrstiti med njegove povesti, namreč »Ljudevit, vojvoda hrvatski«,[46]) v katerem pripoveduje v lepi besedi, kako navdušeno je Ljudevit 817. l. vodil hrvatske doglavnike proti oholim Frankom.

Obširnejša razprava o rodbini Windisch-Graetzov »Weriand de Gräz« dokazuje, da ta kneževska rodbina prihaja iz pokolenja nekega malega slovenskega plemiča na Koroškem. Strokovnjaki so po zaslugah pohvalili knjižico. Naznanjal in ocenjal je knjige zgodovinske tvarine, n. pr. Orožnov „*Bisthum und die Dioec. Lavant.*“ itd. Posebno pa smemo smatrati desetletje 1879 — 1889. za dôbo, v kateri se je pečal z zgodovinskimi preiskavami, n. pr. »Kos Kranjske v starih časih je stal pod oblastjo koroških vojvod«,[47]) »Koroško-slovenski vojvoda Valhun«,[48]) »Collectae papales o kranjskih cerkvah« l. 1323.[49]) Sem spada spis »Poglavje ogersko-slovenske zgodovine«, napisan za zagrebško akademično mladost,[50]) in »Divum Hieronymum oppido Stridonio in regione interamna Hungaria anno CCCXXXI. P. Chr. natum esse« itd.[51])

Poleg svojega strokovnjaškega delovanja pa je s paznim očesom gledal na vse duševno gibanje slovenskega naroda in posebno na smer posamnih pisateljev; ker se je vsaj na Štajerskem smel

smatrati vodnikom na slovstvenem polju, skušal je zjedinjevati duševne moči in jih voditi v zmerno svobodnem smislu. Da bi vsem slovenskim pisateljem osnoval nekako ognjišče, je objavil 1868. l. »Nasvet, kako bi slovstvena delavnost med slovenskimi pisatelji bolj vspevala« (Literarno društvo — literarno glasilo.) Odločen upor Jurčičev[52]) je preprečil to nakano. Štiri leta pozneje je zopet izprožil isto nakano, a sedaj vsaj na prvi pogled z večjim uspehom. Osnovalo se je 1872. l. v Ljubljani »Slovensko pisateljsko društvo«. Ob ustanovitvi je on navdušeno povdarjal namen društva,[53]) ki je sicer spalo nekaj let, pa po Vošnjakovem trudu zopet oživelo. Glasilo temu društvu naj bi bila *„Zora"*, časopis za zabavo, znanost in umetnost, porodivši se 1872. leta v Mariboru pod njegovim uredništvom. L. 1881 je utemeljil list *„Kres"*.

L. 1873. je dodal Trstenjak znanstveno prilogo *„Vestnik"* in 1874. l. oba lista v lastništvo in uredništvo prepustil Janku Pajku. *„Zora"* 1872. l. je takoj v početku prinesla članek »Prineski k zgodovini dušnega prerojenja Slovencev na Štajerskem.« On, Nestor slovenskih pisateljev, s katerimi je bil večinoma osebno znan, je bil poklican v prvi vrsti opisati v slovenskem slovstvu delujoče osebe; opisani so po njem: St. Vraz,[54]) Janez Klajžar,[55]) Ant. Tomšič,[56]) Ant. Slomšek,[57]) Ant. Janežič,[58]) Lovro Vogrin,[59]) Andrej Gutman,[60]) Slovenski rapsodisti Fr. Cvetko, Št. Modrinjak, M. Jaklin,[61]) Janez Šmigoc[62]) (nadvojvoda Ivan je povzročil natis njegove slovnice), K. Lavrič (prva slov. čitalnica.)[63]) Slovenski pesnik rajnki (Jarnik),[64]) A. Murko, J. Košar, O. Caf, dr. M. Prelog, J. Drobnič, V. Mandelc,[65]) dr. Št. Kočevar,[66]) J. Virk,[67]) Gašpar Rojko,[68]) dr. Št. Kočevar,[69]) Jožef Hašnik,[70]) Alojzij Perger, Prelokar (Thomas de Cilia.)[71])

Z zanimanjem je zasledoval tudi delovanje odličnih mož drugih narodnostij,[72—80]) opisoval znamenitosti zgodovinsko važnih mest in druge reči, n. pr. Cerkev sv. Marka v Benetkah,[81]) Nekaj iz kuhinje starih Grkov,[82]) Šah in učenjak. Vedno se je brigal tudi za splošno osodo Slovencev; obširno pripoveduje o Jelačiću, ki je, iz Hrvatske potujoč na Dunaj v Ptuju navdušeno pozdravil polk Kinsky; zanimiv je oklic v *„Novicah"*: »Bratje Slovenci po Kranjski, Koroški in Štajerski deželi«, v katerem nagovarja Slovence na složno delovanje, še bolj zanimljivi so listi politične vsebine Muršcu, ki jih pisatelj te knjige objavi v posebnem življenjepisu Murščevem.

Pisal je *„Novicam"* več uvodnih članków, najčešče ob novem letu. *„Slovenski Narod"*[83]) je takoj v prvi številki pozdravil in pri-

poročal zlato sredo med nezdravim liberalizmom in trdoglavim starokopitarstvom. »Novoletni list do razkosanih Slovencev« zahteva, da ne iščimo načel iz državljanskih besednjakov, nego iz zgodovine in iz izkušnje; sestavek »Složnost« želi, da bodi naša moč v slovenski vzajemnosti; še v poznejših časih je dajal našim vodjam migljeje in miril razburjene duhove. Slovenske zahteve zastopal je s spretnim peresom tudi v nemških listih, n. pr. »Südslavische Zeitung«, »Politik«, »Zukunft«, »Ost und West«, »Presse« i. d.

Trstenjak je bil pesnik, novelist, jezikoslovec in zgodovinar; v jezikoslovju ni imel sistematične podlage; najbolj zmožen je bil za zgodovino radi redkega pomneža za osebe in čine in po bistrem umu. Da je mogel on zjediniti vse svoje bogate darove na to stroko in, da je bil podprt po znanstvenih sredstvih velikih narodov, bi bil jeden prvih zgodovinarjev prvih kulturnih narodov. O nepovoljnih uspehih njegovega znanstvenega delovanja v stroki etimologije in stare slovenske zgodovine sta se izrazila Miklošič v »Slav. Bibl.« II. in Jagić v »Arch. f. slav. Phil.« I., III., V., VII. Kljubu temu pa je deloval skoraj na ves mlajši rod slovenskih pisateljev na Malem Štajerju, ki jih je v šolskih počitnicah zbiral okolo sebe; prihajali so k njemu n. pr. Ogrinec, Sket, Murko, Oblak, Glaser, Pajk in dr. Dasi nikdar ni nastopil kot politik, je bil vender dobro poučen o splošnem položaju v Avstriji, pisal je mnogo političnih sestavkov in dajal svete našim voditeljem. Božidar Raič se je pred odhodom v državni zbor posvetoval s Trstenjakom. Imel je pa tudi zveze z visokimi krogi in s tem marsikomu koristil, n. pr. Oblaku. Bil je skromen in ponosen mož, ter odločen, izredno nadarjen in marljiv Slovenec in Slovan. Za izredne zasluge, katere si je bil pridobil v 1848—1849. letu v Ptuju, kjer je kot mestni kaplan s smrtno nevarnostjo opravljal službo v prenapoljeni bolnišnici, je bil odlikovan z zlato krono, a je ni nikdar nosil.

Opetoma se je izrekla želja, da bi on zapisal svoje spomine, ker ti bi bili lep donesek k zgodovini slovenskega preporoda in napredka, ali te želje ni mogel izpolniti rojakom radi bolehnosti v poznejših letih. On je morda zadnji Slovenec, na katerega je vplivala romantična struja v svetovnem slovstvu.

Fany Hausman, hči lastnika novoceljske grajščine, se je v Slovencih prva poskusila na slovstvenem polju in je pesmice objavljala v „*Celjskih Novinah*“ 1848. l. in v „*Sloveniji*“. Umrla je 1853. l. ter je pokopana v cerkvi Dev. Marije v Petrovčah pri Žalcu.

Jurij Vodovnik iz Skomerske župnije (por. 1791) na Malem Štajerju, je bil najpoprej cerkovnik, potem tkalec, zadnja leta je beračil pevaje na kolinah in ženitovanjskih gostijah. Zložil je mnogo pesmic, ki se še pojejo po južni strani Pohorja.

Peter Musi (1799—1875) iz Vranskega, 49 let nadučitelj v Šoštajnu, je razven mnogih setavkov za „*Novice*", za „*Šolskega Prijatelja*" in druge slovenske liste spisal tudi „*Abecednik*" in knjigo o kmetovanju.

Valentin Orožen (1808 — 1875) iz Št. Jurija pod Rifnikom, je opravljal duhovsko službo na mnogih krajih, umrl vpokojen v Okonini pri Gornjem Gradu. Njegove pesni se nahajajo v Ahaclovi zbirki l. 1833, n. pr. „Spomlad", v Slomškovi knjigi „Troje ljubeznivih otrok", „Da zvezde na nebu igrajo", v „*Drobtinicah*" 1846.—1852. l., n. pr. 1848. l. „Vse mine" (Kje so moje rožice?). Fr. Levec dokazuje v „*Ljublj. Zvonu*" 1891. l. 126, da je ta pesen prevod nemške Jacobijeve: „Nach einem alten Liede", dalje „Napitnica" (To zlato vinsko kapljico id.) v „*Novicah*" l. 1854. Vsi njegovi spisi so izšli z naslovom: *Valentin Orožnovi spisi.* 1879.

Jožef Hašnik (1811—1883), rojen v Trbonjah blizu Vuzenice na Štajerskem, umrl župnik v Št. Juriju blizu Celja. Bil je med mladimi duhovniki, ki so Slomšku pomagali sloveniti „*Propovedi*"; prve njegove pesmice se nahajajo v Ahaclovi zbirki. „*Novice*" je takoj s početka zalagal s pesmicami, katerim je jemal tvarino iz krajevnih ali časovnih razmer, n. pr. „Močen varuh"; tudi v „*Slovenijo*" 1848—1850. l. je pošiljal pesni enake snovi. Pozneje je zbral svoje pesni in nekaterim zložil napeve ter jih izdal z naslovom: „*Dobrovoljke*" 1854. l. Njegove pesni, priproste in brez višjega vzleta, so se hitro širile med štajerskimi Slovenci in mnogo pripomogle k vzbujenju narodne zavesti. Veseli pesnik se je 1848. l. vrlo zanimal tudi za javne razmere; dné 7. julija omenjenega leta piše Moršcu: „Čverste poročnike potrebujemo za deržavni zbor ali malo je takih v našimu okrožu. Nar gorej bi bili: 1. Dr. Kočevar, 2. škof Slomšek (pa mislim, da bi ne šli), 3. Dr. Šubic — Ureh — Konšek — Anton Wolf (farmešter pri sv. Petru blizu Rogaca), dehant Bruner (učen in moder gospod), Straha ne poznam (Strah je bil župnik v Loki pri Zidanem mostu. Pis.), gospod Janez Lichteneger, oskrbnik Blagonske graščine. Dr. Knezu se blodi po glavi, Gurnik je pa kakor veter žene."

Dr. Štefan Kočevar (1808 – 1883) iz Središča na Štajerskem, doktor zdravilstva 1834. l., je služboval v Celju, v Podčetrtku in zopet v Celju, kjer je bil za svoje človekoljubno delovanje proslavljen z naslovom „cesarski svetnik". Součenec Gajev in prijatelj Miklošiču, Trstenjaku, Vrazu in drugim podpiral je Gaja na vse strani, 1848. l. je šel v Zagreb delat na to, da bi se združili Slovenci s Hrvati. Kočevar je bil izredno plemenit in nesebičen značaj; v Savinjski dolini je bil blizu polstoletja duševni oče vsemu narodnemu gibanju. Na stare dni je začel izdajati delo „*Slovenska mati*" 1882. l. V ilirski dôbi so se namenili spisati južnoslovanski slovar na podlagi slovarjev Stefanovica, Belostenca, Jambrešića, Stulija, Voltiggija in Murka: za slovenski oddelek so bili odločeni Muršec, Ulaga, Drobnič, Orožen, Wolf in Kočevar, ki je vodil vse dotično dopisovanje v Slovencih. Dné 8. jan. 1849. l. je pisal o tej stvari Muršcu: „Tak ko ti, mislim tudi jaz, da bi mi dobro storili, če bi naš začeti slovar Ljubljančanom poslali. Zato bom vsem sodelavcem pisao, naj svoja pismena skorom zgotovijo, pa meni

s posojenimi bukvami vred pošljejo. Tak tudi ti svojo pismeno zgotovi, pa v Podčetrtek pošlji."*)

Dr. Matija Prelog (1813—1872) iz Hrastja pri Ljutomeru je bil zdravnik v Ljutomeru in Veržeju ter se 1849. leta preselil v Maribor. V Vrazovi knjigi „*Narodne pěsni itd.*" sta pesmici: „Marko ino Turki" pa „Marko devojko prosi" iz njegove zbirke. Največje delo njegovo je: „*Makrobiotika*" 1864. l. Spisana je knjiga za mladino; povdarjal je, da se ne moreta ločiti človek in njegov nravstveni namen; zato mora v tem biti poučena uže mladina. V mariborski čitalnici je v gledališčnih igrah spretno predstavljal humoristične vloge, priredil nekaj iger, ustanovil list „*Slovenski Gospodar*" in ga vodil pet let (1867—1872). Spisal je roman „Šuntar", govoril na taborih in se sploh mnogo trudil za narodnostno probujo štajerskih Slovencev.

Oroslav Caf (1814—1873) iz Rečice poleg sv. Trojice v Slovenskih Goricah je bil dvajset let kaplan v Framu blizu Maribora, dokler ga ni Slomšek imenoval podravnateljem in učiteljem duhovnega pastirstva v mariborskem semenišču. Ta služba pa mu ni ugajala, ker ga je preveč odganjala od preljubljenega mu jezikoslovja; zato je prevzel službo beneficijata pri mestni župni cerkvi v Ptuju. Ker si ni privoščil počitka v svojem jezikoslovnem preiskavanju, začel je na umu bolehati; domišljujoč si, da ga preganja vse, storil je samovoljno smrt dné 3. julija 1873. l. Kakor sto drugih nadarjenih in navdušenih mladeničev, poskušal je tudi on pesnikovati,[1]) to je pa rano opustil in se lotil resnih jezikoslovnih študij uže na gimnaziji. Učil se je poleg slovenščine tudi drugih slovanskih narečij in se je zanimal za vsak pojav v slovenskem slovstvu. 1845. l.[2]) naznanjajoč smrt Antona Krempla in opisujoč njegove zasluge, pogreša slovnice ali slovarja slovenskega, kjer bi se bil ozir jemal na vsa slovenska narečja; nadeja se, da bodo „*Novice*", „ker jih orel uže vse nebo vsega Slovenstva veselo obleta, rade sprejemale vsak popravek iz podnarečij v svoji besedi." Mislim pa, da je Cafova sodba „Murko je ves pokranjčeni Štajerec" neosnovana, kajti uže Murko je v predgovoru svoje slovnice zahteval, da se mora slovničar slovenski ozirati na vsa narečja. Naznanjal je radostno knjige Dobrovskega in Miklošiča[3]); začel je nabirati besede za slovenski slovar; imel je pri sebi in vabil slovenske može iz Rezije, Medjimurja, Krasa in Koroškega in od njih pozvedoval, kako se tej ali oni reči pravi v njih pokrajinah. Nato je objavil[4]) „Proglas zastran noviga slovenskiga slovnika in slovnice", iz katerega se vidi, na kako široki podlagi je hotel izvršiti svoje delo. Ko je slišal Miklošič, koliko tvarine ima nabrane Caf, mu je predlagal, da izdasta oba slovar pod imenom obeh; a žal, da ni porabil Caf te ugodne prilike, kajti on sam je bil prepočasen delavec, kar mu je bil tudi

*) Za časa preporoda slovenskega naroda je bil Kočevar desna roka Muršcu, ki je iz Gradca vodil narodno gibanje. V listu, omenjenem nad črto, je pisal dalje: „Noviga Ti ne morem ničesar pisati, ker se pri nas vse starega drži. Pisarnice so še nemške in pisarji nočejo od slovenskega jezika ničesar vedeti. Oni pravijo, da postave ni, po kteri bi pisarne slovenski morale pisati, a kmeti ne zahtevajo slovenskih pisem. Samo na Blagovnim (!) (Reifenstein) so začeli pisarji kmetom službene pisma slovenski pisati. V pozivnice (Vorladungszettel) stibrar (Steuereinnehmer) plačila u knjižice slovenski zapisuje. Niso torej vsi pisarji nemškutarji; Bog tudi njim pamet razsveti, amen."

dr. Muršec očital 1853. l. Po njegovi smrti in tudi poprej se je bilo vse to slovarsko blago spravilo v Ljubljano; koliko in v koliki meri se je porabilo za slovensko-nemški slovar,[5]) to razlaga Pleteršnik v slovensko-nemškem slovarju. Temeljito znanje slovanskih jezikov dokazujejo njegovi članki „Staroslovenski in vseslovanski književni jezik“,[6]) „*R* in *L* sta slovenska vokala“,[7]) „Ogrsko-slovenske besede“,[8]) „Jezikoslovne črtice“,[9]) „Ptuj, peč in tuj“. Zlog v teh spisih mu je tako lapidaren, da se težko čita in razume, ker je hotel s kratkimi besedami mnogo povedati. Kar piše Trstenjak o njegovih obširnih delih v rokopisu, mislim, da je mnogo pretiranega; pisatelj teh vrst je občeval tri leta s Cafom, pa druzega ni videl, nego nekatere zvezke z naslovom: Dodatki in popravki k Miklošičevemu slovarju. Nekoliko teh „dodatkov“, izdanih po Bož. Raiču, sem podal na ogled v Raičevem življenjepisu. Da bi pokazal, kako je treba lepo pisati po slovenski, izdal je knjigo „*Robinson mlajši*“, prevedeno iz češčine. Slog je precej okoren; manj znane besede je skupil v „Zbirčico“ str. 346—358. Priredil je tudi molitvenik: „*Romarska palica*“, ki je pa pisan v glajšem slogu; uredil je „*Drobtinic*“ XV. letnik, pomagal pisati knjigi „*Djanje Sretnikov*“ (izd. Slomšek), prirejeval je vsled vladinega naročila „*Računice*“ za prve šole. Leta 1853. je v češkem jeziku ocenil vsa do omenjenega leta izdana Miklošičeva dela. Da Cafova izredna marljivost Slovencem ni več koristila, je povzročilo nekoliko njegovo pretirano gaslo „Nonum etc.“, nekoliko trma, nekoliko pa to, da mu je nedostajalo znanstvenega ozračja. Da se je tihi učenjak vrlo zanimal za javne stvari, razvidi se iz mnogih listov, ki jih je pisal 1848. l. dr. Muršcu; na veliki petek istega leta je pisal med drugim: „Zdaj nam je govoriti in v „*Novinah*“ pisati svobodno, zakaj pak Slovenci molčé? To je premalo, če se piše, da se našemu jeziku hudo godi, vendar je hladilo za moje ranjeno serce! Želje bi se smele natisnoti kakor volja našega Slovenskega naroda, na katere bi se posebno na Štajerji Studentovje v Gradci — v Marburgi ino v Celji podpisovali ali pa toti troji studenti bi imeli si izbornike izvoliti, v Marburgi vkup priti ino se črez slovenske narodne reči posvetovati, želje sestaviti in svetlemu cesarju predložiti; ali pak drugače, molčati ne smemo. Obudite, podbodite naše gradčke dijake, morebiti ino najbrže se Kranjci id. pridružijo. Dajte liste natisnoti, ali dajte v Gradčke Cajtenge: Slowenische Jugend ꝛc. Studirende in Graz, Marburg und Cilli, hast du keine besondern Wünsche als Slowenen, hast du keine Berathungen zu pflegen ꝛc., kajti od drugod ne vem, da bi nam pomoč došla: duhovnikom je škof roke zvezal, naši uradniki, profesorji so Nemci, mestjani ponemčeni, kmet ne vtegne.“

Božidar Raič (1827—1886)

od sv. Tomaža pri Veliki Nedelji na Štajerskem, se je šolal v Varaždinu, v modroslovju pa v Zagrebu. Bogoslovja se je učil v Gradcu. Od 1853—1860. leta je bil učitelj slovenščine na mariborski gimnaziji. Ker se je na tem zavodu odločno potegoval za pravice slovenskega jezika, je moral zapustiti zavod. Nato je šel za kaplana k Sv. Barbari v Halozah, postal tam župnik 1870. leta. — Deloval je na korist Slovencem v mnogih strokah, temeljito se je bavil s slovenskim jezikoslovjem. V staroslovenščini,

s katero se je vse do konca življenja poleg najraznovrstnejših obilnih poslov z mladeniškim veseljem bavil, mu je bil le redko kdo kos. Navdušen za vse Slovane, je po Hanki spisal rojakom slovnico ruskega jezika.[1]) V spisu »Črtica o vseruskoj carevinč«, pisanem v cirilici in ilirski mešanici, za kojo so se takrat naši plemeniti rodoljubi posebno s Štajerskega ogrevali, razpravlja sedeže in staro zgodovino Rusov. Z ruskega stališča se je ozrl na vse Slovane v spisu »Uvod v slovnicą vseslavenskąją«, ki je neki analogon Cafovemu spisu o slovanskem glagolu.

Jezikoslovne spise nahajamo v raznih časnikih; zagovarjal je obliko »labodski« nam. »lavantinski«,[2]) o vezniku »ka«, nam. »da« je pisal trikrat;[3]) razlagal je »brati, čteti, šteti, čitati«;[4]) bil je tudi sotrudnik Jagičevemu *„Archivu"*, v čegar prvem zvezku razlaga str. 620—621 »loza, čokot, trs«; »staroslovenske in novoslovenske jezikoslovne črtice«.[5]) Največje njegove delo v tem obziru je »Dopolnek in razjasnila k Miklošičevemu slovarju«, ki ga je sestavil iz Cafove zapuščine.[6]) Pridružiti smemo tej stroki njegove ocene šolskih knjig, posebno Miklošičevih beril.[7]) Rad je proslavljal dične slovenske odličnjake, n. pr. Kremplja,[8]) Cafa,[9]) St. Vraza[10])*) 1880. l. v Cerovcu; Štefana Modrinjaka[11]) 1881. l. v Središču in konečno Frana Miklošiča[12]) 1883. leta v Ljutomeru. Čehu K. Havličku Borovskemu je napisal v posebni knjižici obširen življenjepis. Svoje nazore o takih spisih razvijal je v članku »Životopisje« v *„Jurčičevih Listkih"* str. 16, kjer se izraža proti temu, kako je Lesar opisal Debeljaka, Urbas pa Costo.[13])

Razumljivo je torej, da se je izredno zanimal za Cirila in Metodija; uže v Razlagovi *„Zori"* 1853. leta[14]) se nahaja njegov

*) Po vsem Štajerskem v letih 1860—1890. ni bilo tako spretnega agitatorja za narodne slovesnosti in narodno probujo, kakor je bil Raič. Da se je praznovala Miklošičeva sedemdesetletnica, je uže jedno leto poprej z dr. Požarjem in pisateljem te knjige navduševal Ljutomerčane. Radi Vrazove svečanosti je dné 19. avgusta 1880. Muršcu pisal ta-le list: „Prečastni gospod! Dné 8. septembra t. l. kanimo v družtvu z brati Hrvati velikanski proslaviti 70letnico milega nam prerano umrvšega St. Vraza. Slovenec navadno počina vsako delo z Bogom. Tako je tudi ob tej svečanosti odbor odločil, da prične navedenega dné slovesnost sè sv. mešoj pri Jeruzalemu v ondešnji kapeli. Prečastni gospod! Vi ste bili iskreni prijatelj Stankov, služili ste pri sv. Miklavži kakor duhovni pastir dobrega spomina, preprijazno Vas toraj drzne prositi svečanostni odbor, da bi Vaša blagost račila za Stanka ob jednajstih sv. daritvo opraviti, kar bode toliko odličnejšega pomena, ker bodete onokrat že zlatomašnik, k čemur Vam omenjeni odbor najdostojnejše čestita."

spis »Ciril i Metod« po Palackem, Šafařiku, Kopitarju in drugih zgodovinarjih; navdušila ga je v Mariboru sijajno obhajana Cirilova tisočletnica. L. 1884.[15]) je nameraval na novo izdati njiju životopis, a nenadne razmere zaprečile so to delo. V prvi dôbi svojega pisateljevanja se je posebno zanimal za narodne pripovesti in je razglasil v *„Zori“* 1852. l. povest: »Erbosajdan«,[16]) enaki pripovesti sta »Balın«,[17]) »Neman in Belana«.[18]) Z velikim veseljem je pozdravljal vsako napravo, ki bi pospeševala duševni razvoj Slovencev; o »Slovenski Matici« je pisal uže 1865. l.[19]) v *„Slov.“*; bil ji je pozneje zvest podpornik in odbornik. Izvrstne so njegove »Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru«[20]) in nastopnega leta »Prekmurski knjižniki pa knjige«. Ker je Raič izmed vseh Slovencev najbolj poznal Prekmurce, ga je naprosil Jagić, naj mu napiše razpravo o tem predmetu; Raič pa ni imel časa za to.

Za »Slovanstvo« [21]) je opisal »Bolgare« ozirom na 1. bivališče, 2. bivalstvo, 3. gospodarstvo, 4. duševne in fizične razmere, 5. zgodovino, 6. bolgarski jezik in 7. bolgarsko slovstvo. Članek je temeljit v vsakem obziru, in konča s temi krepkimi besedami: »Stopaj čvrsto, mili mi pa mrzko tlačeni narod bolgarski, na častno pozorišče in híti v kolo mnogobrojnih bratov.« Slika Raičevega pisateljevanja bila bi nepopolna, ko bi ne popisali tudi, kako je Raič zagovarjal slovenski narod; boriti se za pravice slovenskega jezika v šoli in v uradih, to je bil njegov pravi živelj. »O značaju [22]) slovenskega naroda« pišoč povdarja, da so Slovenci pobožni, delavni, da ljubijo nedolžno veselje in svoj materin jezik; in ta jezik mora zavladati v prvi vrsti v šoli. Prašaje »Kdo naj lika slovenščino?« [23]) odgovarja sam, da naj bi duhovniki govorili v lepi slovenščini; cerkveni uradi naj se poslužujejo slovenščine, zato je dostikrat zahteval,[24]) da bi vsi Slovenci morali imeti jedno skupno bogoslovsko učilišče.[25]) Imena v cerkvenih maticah morajo se pisati pravilno, kakor zahteva narodna čast.[26])

V ta namen je spisal za duhovske urade *„Slovarček“*,[27]) knjižico na pomoč narodnemu duhovništvu.« Sam je hotel stroške plačati, da bi se učila staroslovenščina na Mariborskem bogoslovskem učilišču. (*„Slov. Narod“* 1883. št. 43.) Predlagal je, da bi se osnovala slovenska šolska matica,[28]) ki bi 1. izdajala šolske knjige, 2. osnovala knjižnico in 3. svoje glasilo za vsa slovenska šolska društva. »Slovenskim dijakom« [29]) govoril je dvakrat na srce, vnemajoč jih za domovino. »Izreja mladine« [30]) mu je bil predmet

za taborski govor v Ormožu. Da se uvede slovenščina v vse urade na Slovenskem, v duhovniške in posvetne, zahteval je opetoma;[31]) v tem obziru se je posebno gorko potegoval za ptujski okraj.[32])

Njemu, zagovorniku naroda, so se posebno važni zdeli »Tabori slovenski«[33]) in je vse svoje življenje odločno zagovarjal »Zedinjeno Slovenijo«.[34]) Nekateri njegovi uvodni članki so »Kako smo?«[35]) »Slovensko duhovniško uradovanje«,[36]) »Odprto pismo visokorodnemu gospodu namestniku Štirskemu baronu Kübecku«,[37]) »Zdramimo se«.[38]) »Kako se nam Slovencem žvižga v seji okrajnega šolskega sveta?«[39]) »Zlokobnik.«[40]) Ko 1872—1875. leta Slovenci niso bili složni gledé poti, po kateri bi priborili pravico slovenskemu jeziku, je Raič z Geršakom vred skušal napraviti spravo med Staro- in Mladoslovenci; dotično zanimljivo dopisovanje med njim in Bleiweisom glej „*Mat. Letop.*“ 1888, str. 38—39.[41])

Predlagal je, naj na Dunaju osnujejo Slovani avstrijski časopis, v kateri bi vsak avstrijski Slovan pisal v svojem narečju, dopisaval pa je tudi v nemške časnike, n. pr. „*Ost und West*“, „*Zukunft*“, „*Südsteirische Post*“; bil je deželni in državni poslanec, kar ga je položilo prerano v grob. Njegova pisava je bila tako značilna kakor Levstikova; odlikovala se je po kratkih, bujnih izrazih, nenavadnih besedah in mnogih deležjih; vse to se mu je očitalo, on pa se je krepko branil.

Toda Raič ni samo pisal, še mnogo več je deloval, in sicer uspešno deloval z živo besedo; bil je v vsakem obziru rojen govornik, kakošnih smo imeli Slovenci še malo. Posebno rad se je pa tudi na to stran izobraževal čitajoč govore raznih slavnih, zlasti čeških govornikov. Kdor ga je kedaj videl o slovesni priliki, ta se je takoj osvedočil o njegovi nenavadni nadarjenosti. Njegova postava, globoko prepričanje, krasna, gladko tekoča beseda, njegov kremeniti značaj, ne hrepeneč niti po časti niti po imetku — vse to mu je pridobilo srca vseh, da, tudi spoštovanje nasprotnikov. V izredni svoji gostoljubnosti je imel le ta jedini idealni namen, vzgojiti zlasti v učeči se nadarjeni mladini sebi jednakih značajnih delavcev za slovensko stvar.

Ivan Macun (1821—1883)

porojen v Trnovcih blizu Ptuja, 1845. l. suplent v Celju, 1846—1850. l. v Trstu, profesor v Zagrebu 1851—1860.; 1860—1861. v Ljubljani, do 1870. leta zopet v Zagrebu, potem na I. državni gimnaziji v

Gradcu. Narodno zavest sta vzbudila v njem dr. Kramberger in Dav. Trstenjak in součenec na graškem vseučilišču Malavašič; med modroslovci je on najiskrenejše budil narodno zavest in je uže 1843. l. v nemškem jeziku pisal o slovenskih prostonarodnih šolah;[1] leto potem pa o Slovencih na Kranjskem in v sosednjih deželah.

V slovenskem jeziku je začel pisati 1847. leta, objavivši v *„Drobtinicah“* »Drobtinco jezikoslovno z posebnim pogledom na grčki in slovenski jezik«. V klasičnem jezikoslovju ga je najbolj zanimala grščina, za katero je Hrvatom priredil dve učni knjigi.[2]) Ti knjigi sta bili prvi, ki sta bili pisani v smislu novega učnega sistema in sta v hrvatsko-srbskem jeziku prvi te stroke; tudi za latinski in nemški[3]) jezik je pisal Hrvatom učne knjige in opetovano pisal o Gunduliću[4]) in o krasoslovju. Leta 1856. je v *„Nevenu“* napisal potopisne črtice o Bohinju in Bledu; 1862 — 1864. l. prevode iz ruskega za *„Pozor“* in *„Danico“*.

V slovenskem slovstvu je začel marljivo delati v Trstu, kjer je takrat bival domoljubni in neutrudno delavni rodoljub in slovenski pisatelj Simon Rudmaš, izvrsten ravnatelj; ta je ugodno vplival na Macuna. L. 1848. je objavil razglas,[5]) da hoče izdati knjižico, ki bo razdeljena 1. v politični in 2. narodni del; take vsebine pa nima nobena njegovih knjig; morda je pozneje izpremenil načrt, kajti Stanko Vraz[6]) ni prav razumel njegove nakane, ker govori o knjigi, ki bi utegnila namenjena biti gimnazijskim in licejskim učencem. V tem smislu je izdal *„Cvetje“*,[7]) ki je služilo učencem srednjih šol, dokler niso dobili primernejših učil. Pridejal je tudi nekoliko hrvatskih pesnij.

Ko je 1860 — 1861. leta služboval v Ljubljani, je spisal za Riegerjev *„Naučny slovnik“* in pozneje *„Narodnim Novicam“*[8]) članek o slovenskem slovstvu; ta sestavek, nekoliko pomnožen, je izšel v posebni knjižici. Ker sam skromno omenja, da ne namerava obširno pisati, nego mladini pot pokazati za samostalno delovanje, se tudi ne sme soditi sè stališča stroge znanosti. Miklošičevi sedemdesetletnici je posvečena knjiga, v kateri opisuje slovstveno delovanje štajerskih Slovencev[9]) (1883. l.). Dasi ga je spis stal gotovo mnogo truda, bi vender ob vsem tem bil lahko porabil več virov za življenjepise in dela posameznih pisateljev opisal točneje; v prvem delu je navedenih mnogo štajerskih Slovencev, ki so pisali nemški, kar bi se bilo morda bolje omenilo pod črto, ali pa celo izpustilo. Slovenski pisatelji, ki so živeli na Hrvatskem,

n. pr. Kobe, Raič, Tušek, Erjavec, pišejo navadno izborno slovenščino, ker jim temeljito znanje hrvaščine hodi na korist, uprav na Macunu pa tega ne opazujemo. Sam je uže 1848. l.[10]) priporočal, naj se Slovenci poprimejo hrvaščine radi njene lepote; zoper ta predlog se je pa krepko uprl dr. Sim. Šubic.[11])

Macun je rad naznanjal slovenske in hrvatske knjige,[12]) n. pr. prevod prve knjige satir Horacijevih, izdelan po dubrovniškem pisatelju Mihi Bono († 1738). Nagovarjal je Slovence, naj podpirajo Kukuljevića Sakcinskega, da mu prijavljajo podatke o življenju slovanskih umetnikov, kiparjev in slikarjev.[13]) V *„Sloveniji"* je tudi popisal svečanost »Slavjanskega družtva« v Trstu; v *„Novicah"* 1862—1863. l. o narodnosti slovanski, o domoljubju, o panslavizmu. V spisu »Slovenska terminologija v obče in posebno jezikoslovna«,[14]) je spravil to vprašanje v tok in se trudil, da bi slovensko terminologijo zbližal hrvatsko-srbski; opisal je zgodovino stolice slovenskega jezika na graškem liceju[15]) in življenje Andreja Šege.[16])

Izvršujoč opis Macunovega slovstvenega delovanja navedemo še tri njegova dela, v nemškem jeziku izdano razpravo o pomnoženju ur za latinščino v nižjih razredih,[17]) četrto izdajo Veselićeve[18]) (Fröhlich) slovnice »ilirskega« jezika in »Macchiavelli als Dichter, Historiker und Staatsmann«, v programu prve državne gimnazije v Gradcu 1874. Njegovo delovanje je bilo preraznovrstno, da bi se bil mogel temeljito vglobiti v kak predmet; prirejanje šolskih knjig za dejansko porabo, mislim, da je bila njegova glavna vrlina. Za časa njegovega kratkega bivanja v Ljubljani so mu hvaležni dijaki poklonili pesmico v spomin.

Franc Šrol (1829—1886) od sv. Lovrenca v Slovenskih Goricah, umrl župnik v Ljutomeru 1886. — L. 1853. je začel pisati v *„Novice"* kratkočasnice, n. pr. »Kaj je Vilčekov Drašek videl po svetu?«, v *„Danico"*, n. pr. »Dekliči, varujte se plesa«; življenjepise v *„Drobtinice"*, n. pr. »Ana Lackova« (*„Drobt."* 1859), krajepise, n. pr. »Sv. Trojica v Slovenskih Goricah (*„Drobt."* 1869), zlágal nagrobnice prijateljem, »Rožice na grobec Jan. Karba«. (*„Dan."* 1864.) Slovenščina mu teče gladko.

Janez Majciger, por. v Kranjski gori na Kranjskem 1819. l., od 1858 l. učitelj slovenskega in klasičnega jezikoslovja na mariborski gimnaziji. Marljiv učenec celovške gimnazije, se je kmalu poskusil v Janežičevi *„Slov. Bčeli"*, kjer nahajamo od njega nekaj narodnega blaga, n. pr. »Mlinarica", narodna povest [1]) »Bratovska ljubezen«.[2]) Kakor Šuman in Janko Pajk ima tudi Janez Majciger velike zasluge za prvi razvitek Slovenstva v Mariboru; bil je namreč odbornik čitalnice, kjer je 1869. l. imel govor »o materinem jeziku«.[3]) Za Ciril-Metodijevo tisočletnico je priredil Bil-ega knjigo za Slovence. Ko so mariborski Slovenci

1863. l. temelj položili »Matici Slovenski«, je bil tudi Janez Majciger med onimi, ki so položili 50 gld. na altar domovine in je bil tudi med prvimi pisatelji našega znanstvenega zavoda, sestavivši z Raičem in Pleteršnikom »Slovanstvo«. Njegov zanimljivi spis »Ulrich Lichtenstein« („*Kres*" 1882) dokazuje, kako razširjena je bila slovenščina na Koroškem v trinajstem stoletju. Svojemu prijatelju Ivanu Macunu je postavil lep spomenik v „*Kresu*" 1883. l. Svojega bivšega tovariša na gimnaziji mariborski in poznejšega glavnega sotrudnika „*Kresu*", Dav. Trstenjaka, je podpiral s koristnimi spisi, n. pr. »Voda in njena moč«, kakor si jo misli prosti narod na Štajerskem („*Kres*" 1883). »Zrak in njegove moči« v domišljiji in povesti štajerskih Slovencev („*Kres*" 1884).

Mihael Žolgar,[1]) por. 1833. l. pri Sv. Petru v Medvedjem Selu na Malem Štajerju, je bil po dovršeni gimnaziji nekaj časa bogoslovec v Mariboru, potem modroslovec v Gradcu, učiteljeval je na gimnaziji v Celju, profesor v Kranju 1868. l., v Celju od 1872. l. do svoje smrti 2. februvarija 1890. Bil je odbornik »Matici Slovenski«, soustanovnik „*Popotnika*", založnik in poldrugo leto tudi urednik. V celjskih gimnazijskih izvestjih je pisal 1866. l. o slovenskem glagolu, 1867. l. o slovenski sklanji in 1873. l. o narodnem pesništvu v kranjskem gimnazijskem izvestju, 1872. l. o različnosti v slovenskem ljudskem jeziku. Priporočal je v tem sestavku, naj se nabira narodno blago. V drugo stroko spada sestavek »Pogled na atiško zgovornost« v gimnazijskem izvestju v Kranju 1869. l.

Dr. Josip Kranjc (1821—1875)

iz občine Skale blizu Velenja pri Celju, je bil v letih 1842—1848. odgojitelj bogate rodbine Kodoličev, nadaljujoč pravoslovne nauke samouk. Z rodbino je bil po zimi v Gradcu, po leti v Radgoni in je hkratu prakticiral na graškem in radgonskem magistratu. L. 1847. je v Celovcu napravil kazensko-sodniški izpit na prizivnem sodišču. Delujoč v »Slovanskem klubu« in v domačem volilnem okraju izvoljen poslancem v državni zbor, ni mogel dalje rigorozirati. Poslanstvo pa ni bilo za njegovo naravo. Dné 2. avgusta 1849. l. je postal v Gradcu doctor juris in je potem dobil na graškem vseučilišču stolico avstrijskega državljanskega in kazenskega prava s slovenskim učnim jezikom (1849/50. leta). Težka je bila naloga, juridičnim pojmom najti primernih izrazov; v to svrho je preložil do meseca julija 1870. l. državljanski zakonik, obsezajoč 1502 paragrafa, in ga je ministerstvu predložil s prošnjo, da ga natisne.

L. 1851. je nadaljeval prejšnja predavanja. Docent je bil štiri leta; ker pa je sovraštvo proti slovenski stolici vedno naraščalo, pobrigal se je za advokaturo in se oglasil k dotičnemu izpitu, pa ga niso pripustili, ker se je vršila preiskava zoper njega radi njegovega vedenja 1848. l. Da bi dospel do advokature, prosil je za službo pomožnega poročevalca na ljubljanski finančni prokuraturi,

katero je nastopil 1854. l. Prosil je za odvetniško mesto v Celju, pa se je moral umakniti mlajšemu tekmecu. Radi tega je potožil svojemu pokrovitelju, grofu Thunu, ki ga je imenoval vseučiliščnim profesorjem avstrijskega civilnega prava v Sibinju. To službo je opravljal od 1855—1871. l., ko je prišel v Inomost in leto pozneje v Prago.

Po njegovi smrti je izdal profesor Pfaff imeniten tolmač avstrijskega civilnega prava iz Kranjčeve zapuščine »System des oesterreichischen allgemeinen Privatrechtes«,[1] 1885. Zanimljiv je za nas Slovence predgovor, v katerem Pfaff priznaje, da je v Kranjcu nenavadno spoštoval človeka, tovariša in učenjaka. Izmed njegovih učencev v Gradcu omenimo Razlaga, Rozino in Lovra Tomana. Kranjčev prevod civilnega zakonika je dobil Cigale v roke in predelal vsega, ker Kranjc ni bil toliko vešč slovenskemu jeziku, da bi bil mogel tako važno delo dovršiti izvrstno; a on, kot prvi prelagatelj tega zakona, ima za to stroko v našem slovstvu mnogo zaslug.

Dr. R a d o s l a v R a z l a g (1826—1880)

iz Radoslavcev blizu Ljutomera, se je začel zavedati slovenske narodnosti učeč se pravoznanstva na vseučilišču v Gradcu; utrjevale so ga v teh nazorih knjige Šafařikove in Kollarjeve. Bil je odvetnik v Brežicah na Štajerskem, preselil se v Ljubljano in šel zopet v Brežice. Kakor večinoma vsi pisatelji, porojeni ob hrvatski ali ogrski meji, poprijel se je tudi on takoj s početka ilirske ideje in je govoril za to, naj se v Zagrebu osnuje jugoslovansko vseučilišče,[1] naj se v Slovencih vzajemnost goji na ta način, da bi *„Slovenska Bčela“* prinašala sestavke tudi »v i l i r s k e m« narečju. Izvršujoč to misel, je izdal 1851. l. knjižico *„Zvezdice“*,[2] ki je imela namen »razplamtiti serdca vruća za Slave slavu, za rod ljubljeni i dom predragi«. Ko je ugovarjal Št. Kociančič, da so ti nazori »krivoverni, nekristijanski«, se je zagovarjal v *„Slov. Bčeli“* 1851., 172. str. Iste nakane je naglašala tudi njegova *„Zora jugoslovanska“* 1852.

Večji del vsebine je napisal Razlag sam, n. pr. »Divotvornost« (romantika), narodne pripovedke o vilah, zvezdah, življenjepise, starožitne črtice in pesmice. Drugi tečaj je izšel v Zagrebu.[3] V predgovoru se povdarja, da so sestavki drugega tečaja nekaj ilirski, nekaj slovenski in da se nekaj približujejo občni slovenščini na podlagi staroslovenščine in ruščine. Tem nazorom nasproti sta se oglasila Cegnar[4] in Podgorski[5] z Bleiweisom vred in sta

imenovala to mešanico »lunin« jezik. „*Zore*“ potem ni bilo več na svetlo. Idealno nadahnjen Slovan, izlival je rano svoje čute v pesniško obliko, n. pr. »Ljubav«,[6]) »Prijateljici«;[7]) v prvi pravi, da ljubi Boga, Slovane in krasno devo. Tudi v „*Zori*“ je objavljal pesmice. Znal je ceniti vpliv, ki ga ima lepo petje na človeško srcé; prav je torej pogodil, da je izdal zbirko pesnij z naslovom „*Pesmarica*“ 1863.[8]) Ta „*Pesmarica*“ ima tudi nekoliko hrvatskih pesnij, ki izražajo Razlagovo mišljenje, da je treba bližati se Hrvatom.

Istim načelom zvest, razlagal je v zboru »Slovenije«, političnega društva v Ljubljani, jugoslovanski program v tem smislu, da se mora »vsak misleči južni Slovan držati mislij, izraženih v načrtih narodnega jedinstva v Sisku 8. novembra, in v Ljubljani 1. decembra 1870., kajti slovenski jug bode dragocen biser v kroni habsburške dinastije«.[9]) Posebno je povdarjal gospodarstveno stran. Na to stran kaže tudi »Odprto pisemce, komur je mar«,[10]) v katerem kaže, da bi naši mladini ustregel časopis, ki bi razkladal staroslovenščino, slovenščino in ilirsko narečje z ozirom na vseslavjanska narečja. Z nastopom ustavne dôbe 1861. l. je pozdravil važno dôbo za narode raznojezične Avstrije,[11]) omenjajoč, da Slovan ne stavi svojega naroda ne nad ne pod kristijanstvo in svobodo.

Od te dôbe se je brigal za vse strani javnega življenja in narodnega gospodarstva. Ker je bil izvrsten jurist in jednajst let prelagal zakone za Štajersko, lotil se je 1862. l. velevažnega posla, slovenskim juristom priti na pomoč s knjigo „*Slovenski Pravnik*“[12]). Z ustavno dôbo je stopil Razlag iz ozkega literarnega delovanja na široko polje javnega delovanja. Z navdušenjem je bil izvoljen 1865. l. v Celju v štajerski deželni zbor; potem je bil izvoljen tudi v državni zbor in je tam priznanje priboril sebi in slovenskemu imenu. V debati o konfesijonalnih postavah je napravil tak vtis, da si je cesar dal po Lasserju poročati o njem. Z Zarnikom, Mošetom in Vošnjakom je ustanovil politično društvo »Slovenija« in bil izvoljen za odbornika. Ko se je ustanovilo učiteljsko društvo »Šola« 1872. l., je prevzel predsedništvo, ker se je jako zanimal za šolstvo.

Pri Prešernovi slovesnosti v Vrbi 1872. l. je v imenu pisateljskega društva ocenil slavljenca v slovstvu slovenskem. V ljubljanskem deželnem zboru je bil namestnik deželnemu glavarju in je vzbudil odločen upor v mlajših rodoljubih, ko je nekoč govoril nemški. Namerjal je izdajati slovenske in obče slovanske koristi zastopajoči v nemškem jeziku pisani mesečnik „*Adria*“, katerega

prva in edina številka je bila tiskana v Miličevi tiskarni. Imenovanje deželnim glavarjem za Kranjsko 1871. l. pod ministerstvom Hohenwartovim ga je odvrnilo od te namere. Krepko je podpiral »Matico Slovensko« in druga narodna društva. Onevoljen po javnem delovanju je šel nazaj v Brežice. Podpornik je bil pesniku Josipu Cimpermanu, ki poje o njem:

Sovražil si hinavstvo dvojezično
In domoljubnost otlo, prenapeto,
A za namero blago si pričeto
Zaščitnik stal, podpornik nepremično.

Ivan Geršak, rojen 1838. l. pri Sv. Petru pod Sv. Gorami blizu Sotle, bi imel biti 1870. l. z dr. Kranjcem in dr. Ribičem imenovan za docenta na graškem vseučilišču na pravniško fakulteto; državni zbor pa je odbil podporo, uže dovoljeno za ta predavanja. Potem pa je Geršak dobil notarijat v Ormožu, kjer živi še sedaj. Mnogo je nanj vplival Božidar Raič, ki mu je bil zvest prijatelj, v poprejšnjih letih pa gotovo profesor J. Grašič, na celjski gimnaziji, ker je Geršak zložil „Slovó od čast. gosp. J. Grašiča, c. kr. profesorja na gimnaziji Celjski“. Peta in zadnja kitica slove:

Z Bogom, jednoglasno Tebi kliče tužni zbor
U življenji verno obdajajoče Te mladine,
Akoravno v miru zapustiš nas skor,
Srca pak hvaležnega spomin nikolj ne mine; —
Vejico posadim na predrago mu gomilo,
Slavulj pel po Tebi bode ondi pesem milo.

V poprejšnjih letih se je kakor marsikateri slovenski pisatelj pečal z jezikoslovjem ali vsaj s slovničarskim delom in razjasnjeval „Stavek, obsodek in prisodek“, potem se je obrnil na dnevna vprašanja in razpravljal „Parlamentarni jezik“,[1]) razglasil razsodbi o celjski razstavi.[2]) Da bi ljudstvo poučeval o javnih poslih in dnevnih vprašanjih, je začel izdajati: „*Čitalnico*“. Sodelovali so: Borovski, dr. Gorenec, dr. Prelog, dr. Šubic, Ogrinec, Gabron, Zličar, Ravnikar, dr. Muršec, Šuman, Pleteršnik. Največ sestavkov je napisal izdajatelj sam, namreč spis „O obrestih in obrestnih postavah“ sega globoko v občno gospodarstveno vednost in je določil po zakonih ponudbe in poprosbe naravo pravih obrestij; potem kaže, kako se je godilo obrestim in kakovi zakoni veljajo zanje. Sestavek „Banke in papirnati denar“ nam razjasnjuje zgodovino bankinih naprav; spis „O številnih loterijah“ kaže strastnim igralcem, kako primeroma malo dobivajo za svoj zastavljeni denar. Nauk „o skerbstvu in varstvu“ je posebno koristen, pa nedovršen. „Katekizem avstrijskega ustava“ (II. z.) temeljito poučuje o vladanju; „o dragini“ pravi, od kod izvira, kakšne ima nasledke in kako se more odpraviti. V nastopnih zvezkih je razjasnjeval socijalne razmere na Avstrijskem, Francoskem, opisal županovanje (III. in IV. zv.), razlagal povestnico avstrijsko, govoril o solnem davku in o prostonarodnih šolah. S tem listom je oral ledino v slovenskem slovstvu, in so ga pohvalili vsi strokovnjaki; kajti marsikatera tvarina se je obdelovala tu prvikrat. Uvod tej knjigi je bil spis: „Uvodni razpravek o narodarstvu“ v „*Novicah*“ 1864. leta; proti izrazu „narodarstvo“ pa so se slišali krepki glasovi. Za gospodarstveni in kulturni razvitek Slovencev v Ormožu ima Geršak velike zasluge.

* * *

Simon Rudmaš (1795—1858) iz Št. Vida v Junski dolini na Koroškem, je služboval kot kaplan v Dobrli vesi in v Št. Andražu, od 1829. l. katehet in vodja glavne šole v Celju, od 1837. l. vodja normalke v Trstu; 1850. leta šolski svetovalec in nadzornik prostonarodnim šolam na Koroškem. Kako priljubljen je bil v Celju, se vidi iz tega, da so se ob njegovi smrti v njegov spomin odpetih bilj v farni mestni cerkvi udeležili učitelji, učenci in meščani. Njegova stroka je bila računstvo; posebno je skrbel za učila v prostonarodnih šolah.[1]) Da bi učitelji mogli uspešno rabiti knjigo, je uže leto poprej v „*Slovenski Bčeli*" (1851 X.) spisal „Kratek navod v številoslovje". Tu povdarja izrecno, da hoče on, nadzornik koroških šol, učiteljem svoje domovine priporočati to, kar je videl dobrega in veselega uspeha v tržaških šolah. V Slomškovi knjigi „*Poročilo potrebnih naukov za nedelske šole*" (V Beču 1854) se njemu pripisuje oddelek [2]) „Številoslovje" (str. 373—423), kjer se nahajajo „čvetere rajtbe drobežev, premere in ravnomerine, prosta tristavka, verižni račun, izrajtba obresti, družtvinski račun, izrajtba zmesi, dobička in zgube id." V Trstu je podpiral slovanski živelj na vse načine, na Koroškem je podpisal povabilo k družbi sv. Mohorja.

Karol Robida (1804—1874) iz Male vasi pri Ježici poleg Ljubljane, postal je 1825. l. benediktinec in učil naravoslovje in matematiko na liceju, potem na gimnaziji v Celovcu. Pomagal je ustanavljati družbo sv. Mohorja in bil od 1852. l. do smrti njen odbornik. „*Novice*" je podpiral takoj s početka, istotako „*Drobtinice*". Delal je v slovenskem slovstvu v dveh strokah, spisal je dve izvirni knjigi iz zdravniške stroke, namreč „*Zdravo telo*" in „*Domači zdravnik*".[1]) poslovenil je „*Domače živinozdravništvo*".[2]) Za prvo je tvarino nabral deloma sam po svojih izkušnjah, deloma posnel po „*Novicah*". V drugi knjigi priporoča „življavo", katere se je treba držati, da človek živi dolgo. „*Novice*" (1854. 154) so mu očitale, da je bolezni uredil po abecednem, ne po anatomičnem redu in da mu je terminologija včasih nedostatna. V predgovoru druge knjige pripoveduje, da je iz „*Novic*" pridejal to, kar se mu je zdelo potrebno. Iz druge stroke je spisal „*Naravoslovje*" 1849. l. V predgovoru razlaga korist naravoslovja v duševnem in telesnem obziru, razlaga težavo, tako tvarino razlagati Slovencem; radi tega je tudi izpustil matematično fiziko. Po svojih sestavkih, v nemškem jeziku izdanih v izvestjih celovške gimnazije, zaslovel je tudi izza mejâ slovenske domovine.

Matija Majar Ziljski (1809—1892)

iz Gorič v Ziljski dolini na Koroškem, se je nemščine naučil doma od očeta, slovenščine pa iz Japljevega svetega pisma, katero je moral čitati očetu dan na dan. Dvanajstleten deček je prišel Majar v celovške latinske šole, kjer mu je bil učitelj koroški rodoljub Mat. Ahacelj. Licejske študije je dovršil v Gradcu, nato je vstopil v celovško bogoslovnico, v kateri so se takrat vzgajali bogoslovci krške in lavantinske škofije. Tista leta je bil v semenišču duhovni oče ali špirituval Ant. Mart. Slomšek, za čegar knjigo „*Troje ljubeznivih otrok*" iz 1838. l. je Majar priredil povest »Pavle Hrastovski«.[1])

Po dovršenih bogoslovskih naukih je nastopil Matija Majar 1837. l. svojo prvo službo ekspeditorja v knez.-škofijski pisarni, kjer se je poleg stanovskih dolžnostij uril v slovanskih narečjih, katerih se je naučil temeljito. Potem pa je služboval po raznih krajih za kaplana, dokler ni 1851. leta dobil mesto župnika v Gorjah.

Pridno je nabiral uže tista leta narodno blago, in ko je Stanko Vraz nabiral po Koroškem narodne pesni, spremljal ga je Majar in mu izročil bogato zbirko pesnij in napevov. Izza časa, ko je Majar bil v kn.-škofijski pisarni, naj omenimo tudi njegovo občevanje z Urb. Jarnikom, ki ga je navduševal za narodno, znanstveno in politično delovanje, posebno pa ga je vspodbujal za slovansko književno vzajemnost, za kar se je Majar trudil in boril vse svoje življenje. — L. 1843. je potoval po Goriškem, Beneškem in Tržaškem in to potovanje obširno popisal v Vrazovem *„Kolu“*.[2])

L. 1846. je izdal Majar prvo samostojno knjigo *„Pesmarica cerkvena“*,[3]) prva knjiga, ki se je tiskala na Koroškem v gajici. V tej knjigi pojasnjuje pomen narodnega pesništva, in je objavljenih 81 različnih pesmic, ki se pojejo po vsem slovenskem svetu. Ko je dal cesar Ferdinand 15. sušca 1848. l. vsem narodom ustavo, je Majar takoj spoznal važnost te ustave ter je budil svoje rojake, naj se oprimejo podeljenih pravic.*) Ko so se vršile volitve za Frankobrod, je opominjal on svoje rojake z Andr. Einspielerjem, naj nikar ne hodijo volit. To je bilo tudi vzrok, da so ga Nemci zvali hujskača ter toliko časa pritiskali na celovškega vladiko Lidmanskega, dokler ga ni prestavil iz Celovca — bil je namreč kaplan v stolni cerkvi — na Sv. Višarje. Ali tudi tukaj ni Matija Majar utihnil, ampak je navduševal trume romarjev, ki so prihajale na božjo pot, ter, kakor zmiraj, pridno dopisoval v razne slovenske časopise.

L. 1846. je popisal tudi slovensko slovstvo, katero je izšlo v Slomškovih *„Drobtinicah“*. Posebno so ga zanimale šolske stvari in on sam je spisal mnogo šolskih knjig, ki nam kažejo Majarja vzornega učitelja.[4]) Tudi ilirski pokret na Hrvatskem ni ostal brez

---

*) Matija Majar je dné 2. junija 1850. l. Muršcu, ko „najbolj praktičnemu in najbolj iskrenejšemu vlastencu“ pisal obširen list, v katerem po treh ali štirih odstavkih ponavlja vedno: „Mi politične novine imeti moramo,“ in nasvetuje: „Pišimo za napred u jugoslavenske novine,“ ter našteva koristne nasledke takega dela.

vpliva na Majarja. ter se je tudi on poleg Stanka Vraza najodločneje potegoval za združitev jugoslovanskih narodov ter izdal tudi knjigo,[5] v kateri nam dokazuje način te združitve.

Ker je dobro vedel, koliko koristi ljudstvu urejena šola, je 1856. l. sestavil in odposlal na vlado obširno spomenico. kar mu je nakopalo mnogo skrbij in truda. Mnogo se je bavil s slovanskim jezikoslovjem in je posebno opažal književno delovanje slovanskih narodov. Udeležil se je 1863. l. velikih slavnostij v Zagrebu, prirejenih ob tisočletnici sv. Cirila in Metodija. Tem povodom je izdal knjigo »Sveta brata Ciril in Metod«.[6] Vedno se je trudil, da uresniči svojo misel o slovanski vzajemnosti, zato je izdal 1863—1865. l. »Vzajemni pravopis«.[7] Ta knjiga je priča o njegovi marljivosti in znanosti slovanskih jezikov. Vzajemni pravopis obsega »zajedno šest slovnic scela jednako urejenih, to je cerkveno-slovansko. rusko, hrvatsko-srbsko, češko, poljsko in vzajemno-slovansko«. Majarjevo prizadevanje za slovansko vzajemnost kaže tudi večina dopisov, ki jih je pošiljal od 1856.—67. l. *„Novicam“* (večinoma o vzajemnem jeziku.) Leta 1867. je izšla *„Slovnica ruska za Slovence“*.[8]

Okoli 1860. l. se je osnovalo v Moskvi »Društvo prijateljev naturopisja«, ki je priredilo 1863. l. stalno narodopisno razstavo. Povabljeni pa niso bili le ruski, ampak vsi slovanski narodi. Slovence je zastopal M. Majar, ki je oskrbel marsikatero znamenito reč na svoje stroške. Ker so ga vabili, naj si ogleda še sam »vystavo«, odpravil se je res z mnogimi drugimi slovanskimi rodoljubi na daljno pot. Zapustil je pa Gorije, ne da bi bil povedal prej ljudem. kam da potuje. Na vseh večjih krajih Rusije, koder se se vozili, sprejemali so jih po slovanskem običaju s kruhom in soljo. Preko Varšave, Grodnega, Ostrovega, Pskovega in Vilne so dospeli v Petrograd. kjer so prirejali njim na čast velikanske slavnosti, in sam ruski car jih je vsprejel v posebnem zaslišanju. Iz Petrograda so šli v Moskvo, kjer so si ogledali »vystavko«, potem pa so šli zopet nazaj preko Petrograda domov. — Ko se je Majar mudil v Rusiji, raznesle so se o njem čudne govorice, posebno pa potovanje na — Rusko je dalo povod mnogemu sumničenju. Ker je bil zapustil župnijo brez dovoljenja, moral se je zagovarjati pred svojimi predstojniki; a Majar se je krepko branil in je plačal le 25 gld. globe (vere).

L. 1870. so Majarja povabili za profesorja latinščine, grščine in slovanskih jezikov v Odeso na Ruskem, a on je odklonil to

ponudbo. L. 1870. se je Majar radovoljno odpovedal gorijanski župniji in je bil imenovan 1871. l. beneficijatom na Križni gori ob Celovcu. Tista leta je zahajal Majar v razna narodna društva v Celovcu, kjer se je po njegovem prizadevanju osnovalo politično društvo »Trdnjava« za koroške Slovence. Tudi na raznih taborih je govoril.

Tudi na Križni gori se je Majar marljivo bavil s slovansko vêdo, dasi mu je pešal vid. Od 1873.—75. l. je izdajal in večinoma sam spisoval znanstveni časnik „*Slovan*",[9]) po starih slovanskih knjigah in mnogih drugih virih sestavljal je obširen staroslovenski obrednik in opisoval usodo in zgodovino cerkvenega staroslovenskega slovstva. Teh spisov pa ni več objavil. Poslednje njegovo delo »Sveta Brata Ciril in Metod«[10]) je pisano zopet v čisti slovenščini. L. 1880. 30. kimovca je razglasil papež Leon XIII. okrožnico »Grande munus«, in ko so se leto pozneje odpravljali slovanski rodoljubi v Rim, pridružil se jim je tudi Majar, dasi je bil že oslabel.

Koncem 1883. l. se je preselil Majar iz Celovca k češkim bratom v Zlato Prago v vrlo češko družino vdove g. B. Šidove, ki mu je stregla jako prijazno in skrbno, da ni pogrešal prav ničesar. Tudi tukaj ni miroval, in dasi mu je bil oslabel vid, pisal je dan na dan in pripravljal za tisek več spisov. Pokopan je na Olšanskem pokopališču.

Andrej Einspieler (1813—1888)

iz Sveč v Rožni dolini na Koroškem — zato se je imenoval v dopisih v „*Slovenijo*" »Svečan« — je bil kaplan v Bleibergu, potem je v osmih letih služboval na dvanajstih mestih, duhovni pomočnik na mestni župniji v Celovcu 1846—1852. l., katehet in učitelj slovenščine na celovški realki celih trideset let; v pokoj je šel 1882. l.; papežev komornik je postal jedno leto pred smrtjo. Vplivala sta nanj Ant. Slomšek, takrat vodja duhovnemu semenišču, in takratni stolni kaplan M. Majar.

Izmed vseh dopisnikov in sodelavcev, ki so Cigaletu pomagali v „*Sloveniji*", bil je najmarljivejši Einspieler-Svečan, ki je uredniku včasih napisal tretjino lista. Najznamenitejši članki so »O šolah in šolskih zadevah«: »Nižja ali ljudska učilnica«,[1]) »Slovenski jezik na latinskih šolah v Celovcu«,[2]) »Sodnijska uravnava na Koroškem«,[3]) »Državni zakonik in vladni list«.[4]) Slovencem priporoča jedinost in

svoje zastopstvo pri ministerstvu. Avstrija [5]) mora sezati do Balkana, mora zediniti Slovence in nima ničesar iskati v Frankobrodu.

Temeljito je podpiral tudi *„Slov. Bčelo“*, kateri je včasih nadomeščal urednika Janežiča; razpravljal je o pouku v prostonarodni šoli in obširno govoril o »Slavjanih«.[6]) Upoštevaje veliko važnost šolstva naznanja v povabilu na naročbo, str. 177, šolsko prilogo z naslovom *„Šolski prijatelj“*.[7]) Priloga je do št. 5., potem ga je tiskal kot poseben list I. Leon. Izšli so štirje letniki do 1855. l., imajoč blizu 400 stranij in obsezajoč pesni, poučne sestavke, povestice, slovstvene reči, šolske ukaze itd. Starina slovenskih učiteljev na Kranjskem, Praprotnik, in mnogo drugih, so ga vrlo podpirali. Temu listu je sledil *„Slovenski Prijatelj“*,[8]) časopis za cerkev, šolo in dom. Prva dva letnika 1856. in 1857. imata tri dele, kakor kaže naslov; drugi in tretji del sta skupaj jedna knjiga, od 1858. l. so vsi oddelki jedna knjiga, in v tej obliki je Einspieler urejeval list, ki je 1878. l. nosil pravilno obliko *„Prijatelj“* do 1883. l., ko je izšel XXXII. tečaj. Ti letniki so prava pravcata zakladnica za slovenske duhovnike, ki najdejo v njih dovolj primernega gradiva svojim cerkvenim govorom. Priredil je tudi nekoliko molitvenikov.

Neumorno je delal za narodni napredek kot političen pisatelj, ker je skoz tri leta izdajal *„Slovenca“*;[9]) iz sestavkov v tem listu priobčenih je sestavil knjižico *„Političen Katekizem za Slovence“*,[10]) in ustanovil list *„Mir“*[11]) 1882. l., ki izhaja še sedaj. Tudi v nemškem jeziku je branil pravice Slovencev v nemških listih, ki jih je urejeval sam. Pomagal je ustanavljati 1855. l. »Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov«, 1864. l. slovensko čitalnico, 1869. l. »Katoliško politično društvo«.

Einspieler, začasni vodja, je podpisal povabilo za ustanovljenje »Družbe sv. Mohorja« v *„Bčeli“* 1852. l., št. 1. V družbinem koledarju 1878. l. popisuje sam zgodovino družbe. Deželni poslanec je bil 1863., 1871. in 1880. l.; mestni odbornik od 1876. l. Koroškim Slovencem je bil Bleiweis in Jeran v jedni osebi. Telesno in duševno živ in gibčen je v slovenskem in nemškem jeziku pisal jedrnato in zanimljivo.

Lambert Ferčnik (1827—1887) iz Sveč v Rožni dolini na Koroškem, ožji rojak in sorodnik Andreju Einspielerju, za kaplana službovai več let v Rožu, trikrat v Žabnicah, pet let na mestni fari v Celovcu, dokler ni 1864. l. prišel v Žabnice za dekana. Bil je navdušen popotnik, prehodil vso Slovenijo, Bezjansko, Moravsko, Češko, Bavarsko; njegova najdaljša pot je bila v Rim 1869. l. Svoja potovanja je rad popisaval v *„Slovencu“*, osobito pa v *„Besedniku“* 1876. in

1877. l., kjer se nahajajo njegove zanimive „Zgodovinske in potopisne črtice". V tem listu je opisal K. Dürnwirtha (1875), podal „Prijateljeve črtice iz A. Janežičevega življenja" (1870) ter razglašal narodno blago (1873).

Andrej Alijančič (1813 — 1894) iz Kovorja na Gorenjskem, je prišel še deček k svojemu ujcu v labodsko dolino na Koroškem, da bi se priučil nemščini in potem pomagal očetu pri trgovini. Ujec pa je dal pridnega in nadarjenega dečka v nižjo gimnazijo v Št. Pavel, v višjo v Celovec; osmo šolo je izdelal Alijančič v Ljubljani. Gorotan se mu je pa priljubil tako, da je v Celovec šel v semenišče, kjer je nanj blagodejno vplival spirituval Slomšek. Po raznih kaplanskih službah je prišel 1848. l. za župnika v Škocijan, kjer je s prostovoljnimi darovi župljanov popravil zanemarjeno cerkev in posebno pozornost obrnil na šolo, po Slomškovih načelih „vrtove sv. katoliške cerkve". Leta 1855. je postal šolski nadzornik doberloveške dekanije. „*Slovenski prijatelj*" iz 1856. leta ima jeden odgovor na njegovo vprašanje, stavljeno učiteljem „Kako se s pridom čita oddelek: ‚Bog, naš ljubi oče'." Deset let je z velikim uspehom opravljal doberloveško dekanijo in proštijo ter 1873. leta postal pravi kanonik in ud okrajnega šolskega sveta za celovško okolico. Povsod se je trudil za to, da so njegovi kaplani morali poučevati krščanski nauk v slovenskem jeziku; ud okrajnega šolskega sveta se je večkrat potegnil za pravice slovenskega jezika, pa žal dostikrat brez uspeha. Odbornik „Mohorjeve družbe" je bil velika podpora gospodarskemu odseku.

Gregor Somer (1814—1893) se je narodil v Golšovem, mali vasici celovške okolice, in pohajal v Celovcu pouk za učiteljske pripravnike. Od 1834—1847. l. je v Celovcu poučeval zasebni učitelj v najboljših rodbinah in poslušal med tem na liceju predavanja Matije Ahaclja o kmetijstvu, sadjarstvu in prirodopisju in napravil izpit iz slovenščine pri Slomšku. L. 1847. ga je knezoškofijski ordinarijat namestil za učitelja, cerkovnika in organista v Borovljah. Ker je ministerstvo z ukazom z dné 11. oktobra odredilo, da se ima v prostonarodnih šolah poučevati v materinščini, se je Somer navdušeno poprijel tega načela. Koncem vsakega šolskega leta je izdajal tiskano „*Napredovanje farno-šolske mladine v Borovljah*". Šolski nadzornik Rudmaš, pa tudi pohvalni dopisi v „*Novicah*" in v „*Slov. Bčeli*" so priznavali njegove lepe uspehe; vsled tega je postal 1852. l. vzorni učitelj (Musterlehrer) za dekanijo spodnjerožansko; 1853. leta pa je prišel na c. kr. normalko v Celovcu. Zavladala pa je sčasoma nestrpna nemška svobodomiselna stranka, preganjala slovenski živelj, pritirala marsikaterega slovenskega omahljivca v nemški tabor. Sicer so ga 1867. l. imenovali učiteljem na novo ustanovljenem učiteljišču v Celovcu in 1869. l. okrajnim šolskim nadzornikom, pa vender uže 1871. l. poslali v nepričakovani — pokoj. Odškodovali so ga s tem, da je v Trebeličah postal začasni učitelj, pa krivica je ostala vender krivica. Slaboten se je 1883. l. preselil v Celovec, kjer je tudi umrl. Rodoljubni učitelj pa se ni zadovoljeval z izdavanjem slovenskih izvestij koncem šolskega leta, nego je tudi v „*Slov. Bčeli*" zagovarjal slovensko uradovanje, šolski pouk na podlagi materinega jezika in sploh narodne težnje Slovencev na Koroškem; 1851. leta je podpisal poziv, ki je vabil Slovence v „Mohorjevo družbo". V prijateljski zvezi z Einspielerjem, Majarjem in drugimi koroškimi rodoljubi je stal v prvih vrstah narodnih boriteljev na Koroškem.

Fran Miklošič (1813—1892)

iz Radomerščaka blizu Ljutomera je hodil v prve šole v Ljutomeru, v latinske v Varaždinu (prva dva razreda) in v Mariboru, prišel 1830. l. v Gradec na vseučilišče; tu je občeval s Stankom Vrazom, A. Murkom, Kvasom, Kosarjem in Klajžarjem, pa tudi z internovanimi Poljaki. V šolskih počitnicah 1830. l. je z Murkom potoval na Kranjsko in se seznanil s Čopom, Kastelcem in Prešernom. Med mladeniči, s katerimi je občeval v Gradcu, se ga spominja s presrčnimi besedami St. Vraz:

Zdravi liste zdrave grane,
Franjo Gjure Miklošića!
Na ruci ti bila srîća
I sva ljeta i sve dane!

Tvoju ljubav, skrb i brigu
Nikad neću zaboravit,
Već ti ime uviek stavit
U života moga knjigu.

Doktor modroslovja 1837. l., je istega leta nadomeščal učitelja modroslovja do 1838. leta na jesen, pravoznanske nauke pa je bil dovršil uže poprej. Ker mu ni ugajala učna osnova, se je odločil za advokaturo in se napotil na Dunaj 1838. l.; po dveh letih je postal doktor prava in vstopil v službo dr. Bacha, očeta poznejšemu ministru.

Poljski grof Vladislav Ostrovski v Gradcu ga je pismeno priporočil Kopitarju na Dunaju, ki ga je radi obsežnih vednostij spravil v službo v dvorni knjižnici 1844. l. Mnogo je učeni Kopitar občeval z mladim bistroumnim Miklošičem, pa prijateljska zveza je bila kratka, kajti še istega leta je umrl Kopitar. Po njegovi smrti je Miklošič postal cenzor slovanskim, novogrškim in rumunskim spisom in se korenito oprijel staroindščine, da bi si ustvaril trdno podlago za slovanščino.

Prvi plod njegovih trudov je bila ocena Boppove knjige „*Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen*“ v „*Jahrbuch für Literatur. Wien*“, 1844. I. Band 105. V tej nenavadno bistroumni kritiki uči Miklošič sklanjo, sprego in obrazila staroslovenskega jezika in se je pred učenim svetom oslavil tako, da je postal prva avtoriteta v slovanskem jezikoslovju. Takoj leto potem je izdal v Lipsiji samostalno delo „*Radices*“;[1]) Hanka je raztrosil mnenje, da je Kopitarjevo delo. V „*Slavische Bibliothek*“ 1851. l. je Miklošič v silno ostrem spisu sijajno pobil Hanko.[2])

Češka učenjaka Hanka in Palacky sta mislila, da Miklošič in poprej Kopitar panonsko hipotezo gledé domovine stare cerkvene

slovenščine zagovarjata iz katoliških obzirov. Leta 1849. je postal Miklošič izredni, 1851. l. pa redni profesor slovanščine na dunajskem vseučilišču. Potem, ko je izdal štiri manjša dela s staroslovenskim tekstom, razširil je svoje *„Radices“* v *„Lexicon“*. Slovansko jezikoslovje pa je zlasti pod njegovim voditeljstvom napredovalo z orjaškimi koraki. Pa tudi ta slovar ni več zadoščal, predelal ga je in pomnožil tako, da je narastel na 1171 stranij.

V predgovoru je navedeno ogromno slovstvo, katero je porabil v izdelovanju svojega slovarja. Slovar je urejen tako, da ima na prvem mestu staroslovenske besede, ki se zasledujejo po raznih staroslovenskih virih in slovanskih narečjih in drugih sorodnih indoevropskih jezikih. S tem delom je utrdil slovarsko stran ali besedni zaklad slovanskega jezikoslovja. Slovnično stran je razjasnil z delom *„Lautlehre“* [3]) 1850. leta, in *„Formenlehre der altslovenischen Sprache“* 1850. l. (druga izdaja 1854. l.). — Veliki napredek razvidi se iz slovnice, ki je prišla 1874. leta na svetlo; znamenit je zlasti uvod, o katerem izpregovorimo pozneje nekaj besedij. Za dejanske potrebe je Miklošič za svoja predavanja na vseučilišču izdal posebno ročno knjižico [4]) 1854. l., ki je izšla na novo 1861. l.

L. 1848. so se posvetovali akademiki o tem, da bi razpisala akademija nagrado najboljšemu jezikoslovnemu delu; nekateri so predlagali, naj se nagradi nemška slovnica, Nemec Wolf pa je predlagal nagrado 1000 gold. za slovansko slovnico; Šafařik in Palacky sta podpirala ta predlog. Miklošič je dobil nagrado spisavši *„Vergleichende Lautlehre“* i. d.[5]) Ko je komisija Miklošičevo delo — primerjalno glasoslovje — proglasila izvrstnim, ga je 1850. leta c. kr. akademija imenovala pravim članom; po smrti tajnika Wolfa je Miklošič postal tajnik temu učenemu društvu.

Uže tukaj bodi omenjeno, da Miklošičeva dela, tikajoča se vseh slovanskih plemen ali jezikov, spadajo tudi v slovstvo vsacega slovanskega jezika, dasi so pisana nemški, ker jim je predmet zgodovinski razvitek slovanskih jezikov. Miklošič v teh knjigah ni podal pravil, kako naj pišejo slovenski pisatelji, nego je pokazal, kako govori narod, in uprav narodni jezik in narodno blago je sredstvo, ki je narode zopet oživilo ali preroddilo; saj je vzglede za svojo trditev zajemal iz tradicijonalnega slovstva. Podlaga njegovim delom je bila stara cerkvena slovanščina; na njo naslanjaje se je opisal slovanskih narečij zgodovinski razvitek točnejše, nego sta Grimm in Diez razjasnila razvoj germanskih in romanskih jezikov.

V sintaksi je hodil samostalno in novim potem, opustil je do tedaj rabljeni način, vprašati, kako izražujejo slovanski jeziki te ali one modroslovske kategorije, po katerih so se uredile slovnice raznih jezikov, nego vprašal je nasprotno, kaj značijo besedne vrste in besedne oblike. Miklošičevo delo je bilo težje od Grimmovega in Diezovega, ker marsikatero slovansko pleme še ni imelo dobre zgodovinske slovnice svojega jezika, katera bi se bila tudi ozirala na narečja, kakor je nima še dandanes ne, in ker je trebalo mnogo blaga zajemati iz nenatisnenih virov. S svojim slovarjem in primerjalno slovnico slovanskih jezikov je vrgel Miklošič novo snov v tedanje jezikoslovno znanje sploh in na ta način zagovarjal ne samo slovansko kulturo, nego je pospeševal občno kulturno stanje. Tu se ne moremo spuščati v podrobnejše opisovanje Miklošičevega vpliva na razvitek jezikoznanstva, torej tudi ne na občno omiko sploh, nego omeniti je, kake zasluge ima za Slovence v obče. Takoj s početka svojega učenjaškega dela je nameraval ustanoviti glasilo za slovanščino; dodatni list k 3. št. „*Novic*“ iz 1850. l. ima to-le zanimljivo oznanilo:

„*Časopis za Slavensku istoriju i filologiju.*“ Godine 1848. prestaše gotovo svi časopisi, koji su u Avstriji za Slavensku književnost izlazili, a bez takovijeh knjiga književnost biti ne može; za to sam naumio od noviga lieta, da počnem izdavati: „*Časopis za Slavensku istoriju i filologiju*“ i to za sad bez odredjenoga roka. Ovijem časopisom rad sam i književna zajednica, da se medju Slavenima podiže i utvrdjuje.

U ovome časopisu biće:

a) originalni članci o Slavenskoj istoriji i filologiji; amo idu i prilozi k istoriji Slavenske književnosti, ka geografiji, k etnografiji, k mitologiji, k poznavanju narodne poezije Slavenske itd.,

b) recenzije Slavenskijeh i drugijeh knjiga o ovijem stvarima,

c) bibliografija sviu knjiga, koje tiću Slavenske istorije i filologije, a tu će se pominjati i članci o ovijem stvarima, koje izidu u drugijem slavenskijem i kakovijem mu dragi časopisima.

Prva će se knjiga početi štampati prvijeh dana mjesica februara 1850. Članci će se primati na svakome Slavenskom jeziku a i u Njemškome.

Kad sam namislio ovaj časopis da izdajem, ja sam se pouzdao u ostalu učenu braću po Slavenstvu, da će mi sve srdno pomagati u ovom teškome do duše ali za sve Slavene korisnome poslu. Po tome poznavajući Vašu ljubav k narodu našemu molim Vas u ime književnosti naše, da biste me u ovome poslu i potpomogli, a i druge, kojijeh ja još ne poznajem, na to pozvali.

U Beču, 1. prosinca 1849. *F. Miklošič.*

Poleg svojega mnogostranskega dela v slovničarski stroki se je poprijel tudi težavnega dela sestaviti slovensko-nemški slovar; ker so se pa razbila pogajanja s Cafom, obrnil se je 1850. l. na Muršca*); vender ni utegnil dovršiti svojega načrta.

L. 1848—1849. je Slovencem nade vzbujalo tudi gledé šolstva. Uže v Slomškovem življenjepisu se je povedalo, da je minister Thun Slomška in Miklošiča vprašal za svèt gledé ureditve prostonarodnih šol. Miklošič je iz Kromeriža dné 9. januvarija 1849. l. Muršcu pisal to-le:

Wie denken Sie über unser Schulwesen? Ich bin eben jetzt mit einer diesen Gegenstand betreffenden Ausarbeitung für das Ministerium beschäftigt; ich glaube, ich könnte bei dem gegenwärtigen Ministerio in dieser Hinsicht etwas durchsetzen und möchte das Eisen schmieden, so lange es warm ist. Darin aber möchte ich mich durch Sie, lieber Freund, und wenn möglich, durch die ganze slovenische Gesellchaft unterstützt sehen. Wollen Sie nicht einzelne Glieder der slovenischen Gesellschaft oder vielleicht auch die ganze Gesellschaft auffordern, diesen Gegenstand in Berathung zu ziehen? Es müsste jedoch unverzüglich geschehen. Sie wissen, wie kurze Zeit das Eisen warm bleibt. Schreiben Sie mir darüber sobald als möglich. Allen slovenischen Patrioten meinen Standesgruss. Leben Sie wohl und verzeihen Sie die Saumseligkeit Ihrem treuen Freunde

Miklošič.

Navadno se misli, da je vlada naročila Miklošiču, naj sestavi berila za višjo gimnazijo. Iz lista, tu prvikrat priobčenega, bi se pa dalo sklepati, da se je Miklošič iz lastnega povoda lotil tega dela, ker je dné 14. novembra 1849. l. pisal Muršcu med drugim:

Jaz namenim spisati knjige za branje za slovenske gimnazije: ja sem to delo počel ali samimu ne bode mogoče ga dovršiti tako hitro. Jaz Vas zato zelo lepo prosim, ne bi li Vi meni

---

*) O tej stvari je pisal Miklošič meseca januvarija 1850. l. Muršcu: „Ja sem sklenil izdati slovensko-nemški rečnik: kar sem skozi dolga leta nabral, sedaj s pomočjo svojih dobrih prijateljev v Beču dopolnjavam. Ali če učeni ljudje v slovenskih deželah meni ne pomorejo, delo ne bo moglo doseči tiste popolnosti, katere toliko želim. Zato Vas lepo in lepo prosim, naj se Vam rači, meni poslati če kako zbirko slovenskih besed pripravljeno imate: Ertel, ki mi je od velike pomoči v mojem delu, mi je rekel, da tako zbirko imate. Ja sem dobil dve zbirki: Kopitarjevo, Rudeševo in celo kratko Ravnikarjevo. Poznate li Vi koga, ki bi tako zbirko imel, ali ki bi mogel in hotel meni pomagati? Jaz rad plačam, če kdo kaj za me naredi. Morebiti bi v semenišču se kdo najšel, gospod Klajžer sami vendar?“

sami pomagali in druge dobre Slovence nagovorili, da se z menoj združijo? Vzgled naj bode nemška knjiga za branje (Lesebuch), ki je pred nekaterimi meseci v Beču izšla. Pa ne treba, da vse bode izvorno, meni bi tudi dobri prevodi dobrih izvorov po volji bili, kakor se jih nekaj celo v nemški knjigi bere. Prej ko ta knjiga ne izide, ministerstvo ne hoče postaviti učenikov slovenščine v naših gimnazijah. Pišite skoraj svojemu prijatelju

Miklošiču.)*

Za ta berila je Miklošič prevedel nekoliko srbskih in poljskih pregovorov, podal nekaj drobtinic iz češke zgodovine, popisal boj lepe in pogumne Cenobije proti Avrelijanu. Najbolj ga je podpiral Ivan Navratil. Berila so se začela izdajati 1853. l. in istodôbno so se v „*Novicah*" razglasila načela, katerih bi se naj zaradi jednotne pisave držali sotrudniki.

V obče so mislili v tridesetih letih, da bo moči vse Jugoslovane pridobiti za jeden jezik, ki bi se mogel ustvariti iz sedaj obstoječih narečij. Sicer se je Miklošič s početka navdušil za to misel, ali v poznejši resnobni dôbi je spoznal, da jezika ne delajo pisatelji nego narod sam, zato je bil proti vsaki mešanici.

„Slovanski jezikoslovec se ne more izogniti vprašanju: Kje se je govorila staroslovenščina? S tem vprašanjem sta se temeljito pečala Kopitar in Miklošič,[6]) ki se je naposled 1874 l. v knjigi „*Altslovenische Formenlehre in Paradigmen*" z vso odločnostjo zavzel za panonsko hipotezo.

V stran pustivši tukaj njega preiskave, v koliki meri se nahajajo slovanske besede v albanščini, rumunščini, grščini, ogrščini,[7]) njegova »Acta et diplomata« id., preiskave o ciganščini,[8]) o zgodovini srbski — je iz slovnice slovanske, torej tudi slovenske razpravljal najraznovrstnejše predmete, n. pr. staroslovensko sprego,[9]) korenike,[10]) tvoritev samostalnikov,[11]) lastna krajevna,[12]) osebna imena,[13]) imena

*) Miklošič je pisal o tej stvari Muršcu (list brez datuma): „Še jedno pa to važno reč imam do Vas. Mi si toliko prizadevamo, svoj jezik v šole spraviti — ali ministerstvu knjig ne damo, brez katerih to ni mogoče. Jaz sem Vam že davno pisal, da sem sam slovensko berilo začel zbirati. Ali slišavši, da se je v Ljubljani nekoliko mož tega dela lotilo, sem svojo zbirko na stran djal. Sedaj pa slišim, da gospodje, kateri so to delo počeli, se ne morejo pogoditi, kar se gramatikalnih form tiče, tako da se bojim, da gospodje namesto fletno oblečenega fanta nam ne bi dali staro s krpami oblečeno babo. Zato sem sedaj drugikrat na to reč začel misliti in Vas in vse dobre Slovence lepo prosim, da bi mi v tem poslu pomagati hoteli."

mesecev,[14]) brezosebne glagole,[15]) tujke v slovanščini,[16]) nikalnice,[17]) izvor besed, oblike *trôt*,[18]) oblike *trъt*,[19]) ojačenje in dolgost samoglasnikov,[20]) mestnik brez predloga v slovenščini,[21]) rodilnikovo končnico *go*,[22]) sestavljeno sklanjo,[23]) imperfekt,[24]) obrazilo *lъ*,[25]) glagole intenzivnosti,[26]) koreniko *sru*[27]) i. dr.

V tako ogromni učenosti, ki je obvladala slovansko, romansko in indsko (ciganščina je novoindski jezik) jezikoslovje, in ob izborni učiteljski spretnosti je naravno, da mu ni izostalo priznanje; na dunajskem vseučilišču so ga 1851., 1856. in 1865. l. izvolili dekanom, 1854. l. rektorjem. Važno mesto predsednika v izpraševalni komisiji za srednješolske učitelje je opravljal celih petindvajset let, namreč od 1854—1879. l.

L. 1861. je postal dosmrtni ud gosposke zbornice državnega zbora, l. 1863. dobil viteški red svetega Leopolda in 1864. dedno viteštvo.

L. 1883. se je v Miklošičevem rojstnem kraju in na Dunaju njegova sedemdesetletnica praznovala z nenavadnim sijajem v učenjaških kakor narodnih krogih slovanskih. Po zakonih mora v teh letih vseučiliščni profesor zapustiti svojo stolico; Miklošič je po vladi naprošen služil še jedno leto in stopil potem v pokoj. V tem času je še izdal „*Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprache*“.

Dasi je v cesarski dvorni knjižnici nakopičenih toliko slovstvenih zakladov, kakor nikjer drugod v Evropi, da je moral Dunaj postati središče slovanskim študijam — to je Kopitar prorokoval že 1809. l. — je vender Miklošič tudi rad potoval. Uže v mladih letih se mu je vnelo hrepenenje po Carigradu, 1851. l. je videl to krasno mesto pa tudi bogato Mihanovičevo rokopisno zbirko, ki jo je imel štiri leta pozneje doma na pregled. L. 1836. in 1842. je bil na Italijanskem, 1852. l. na Francoskem in Nemškem in pregledaval rokopise ondotnih knjižnic. L. 1857. je potoval v Istro poučevat se o ondotnem narečju; 1856. l. je bil v Dalmaciji in na Črni gori in je v dubrovniškem arhivu našel toliko srbskih listin od 1189. do 1618. l., da jih je izdal 1858. l. z naslovom „*Monumenta serbica*“. Knjiga je posvečena srbskemu knezu Mihajlu Obrenoviću. Na Cetinju so ga sprejeli hladno in mu niso zaupali ničesar. Od 1860. l. ni več zapustil Dunaja, razven če so mu zdravniki nasvetovali kopeli.

V mladih letih je bil navdušen Ilirec in je zlagal tudi pesni, kakor drugi pisatelji in rodoljubi. Naravno je tudi l. 1848. mogočno

delovalo na mladega navdušenega učenjaka. Njegovi rojaki v volilnem okraju Sv. Lenarta so njega izvolili 1848. l. v državni zbor. Tega zborovanja l. 1848. in 1849. udeleževal se je Miklošič redno. Slovenci na Dunaju so imeli svoje društvo »Slovenija«, kateremu je predsedoval dr. Miklošič; nadomeščal ga je dr. Hladnik, tajnik pa je bil Anton Globočnik. To društvo je vodilo gibanje v javnih stvareh, sestavljalo prošnje na državni zbor, jih pošiljalo v podpis v domovino. Miklošiča je »Slovenija« poslala v Ljubljano, da se dogovori z znanimi slovenskimi rodoljubi v važnih poslovih. Slovesno so ga vzprejeli v zboru ljubljanskega »Slovenskega društva«, in ves čas njegovega bivanja v Ljubljani je akademijska legija opravljala častno stražo pred njegovim stanovanjem v Rudeževi hiši na Starem trgu.

V ustavodavnem državnem zboru se je Miklošič seznanil z ministrom Stadionom in se mu jako prikupil.

Minister je ustanovil na dunajskem vseučilišču stolico za slovansko jezikoslovje in ga imenoval profesorjem dotičnega predmeta; vabili so ga v Vratislavo in v Berolin, ali on je ostal na Dunaju na slavo in korist vseučilišču.

Njegovo delovanje v državnem zboru se vidi iz Apihove knjige *„Slovenci in 1848. l.“*, pa tudi iz listov Miklošičevih Muršcu, ki se prijavijo v Murščevem življenjepisu v *„Letop. Matice Slov.“* 1897. leta.

Bil je dosmrtni član gosposke zbornice, pa v poznejših časih ni vselej glasoval tako, kakor bi si bili želeli Slovani. V tej zbornici je bil včasih poročevalec tudi v — vojaških rečeh in je radi »zaslug« v tem poslu postal tajni svetovalec, česar še nobeden narodni Slovenec doslej ni dosegel.

Umrl je 7. marcija 1891. l. in je bil pokopan z veliko častjo; ž njim smemo mi Slovenci biti ponosni, kajti Müllenhof, profesor nemškega jezikoslovja v Berolinu, je rekel, da je bil Miklošič za svoje dobe največji jezikoslovec na vsej zemlji; Mussafia, profesor romanskih jezikov na dunajskem vseučilišču, je po njegovi smrti izjavil v predavanju, da je bil naš rojak po njegovem mnenju največji jezikoslovec v vsem 19. stoletju.

d) „Slovenski Glasnik“ in njegovi pisatelji.

Uvod.

Kakor smemo smatrati protestantsko in katoliško dôbo le za uvod našemu slovstvu, ki se prav za prav začenja šele z Vodnikom — ogromna večina knjig iz obeh omenjenih dôb je imela praktično smer: učiti jezik slovenski ali služiti nabožnim potrebam — tako tudi tukaj lahko rečemo, da je skoro ves trud slovenskih rodoljubov in pisateljev od 1848. do 1858. l. imel namen vzbuditi narodno zavest zatrto po absolutizmu in skrbeti za trdno gmotno podlago. Pesniki so zlagali večinoma rodoljubne pesni. n. pr. Toman, ki je svoji zbirki dal tudi naslov v tem smislu; Koseski je vzbudil navdušenje, kakor Hanka s svojim »Kraljevodvorskim rokopisom« — petdesetletnica njegovega »odkritja« se je slovesno obhajala po vsem Češkem, ko je bil »rokopis« uže storil svojo dolžnost.

Mnogo slovenskih pisateljev se je pečalo tudi s slovenskim jezikoslovjem, seveda brez prave znanstvene podlage, katero je uprav v tem času nam Slovencem pa tudi ostalim Slovanom na Dunaju sijajno ustanavljal naš rojak — Miklošič. Raziskavala se je slovenska zgodovina — Trstenjak, Hicinger, Ravnikar — pa tudi bolj divinatorično in rodoljubno nego znanstveno in nepristransko. Mnogo je bilo slovenskih pisateljev, ki so se morali brigati za več strok v slovstvu; mnogi so se trudili poleg pisateljevanja tudi za narodno probujanje v tistih okrajih, kjer so živeli; skoro vsi so se pa 1848—1849. l. živo ogrevali tudi za javne zadeve. Vender pa je ta praktična stran slovstvenega in rodoljubnega delovanja v tem desetletju uspela tako, da je Anton Janežič 1858. l. ustanovil list „*Slovenski Glasnik*“,*) ki je bil namenjen zgolj slovstvenim

*) Da se razvidi, kakov smoter je Janežič dajal „*Slovenskemu Glasniku*“, evo njegov list Bilcu.

Dragi gospod!

Ker bo „Glasnik“ v prihodnje dvakrat v mescu izhajal in tudi nekaj več gradiva prinašal, se obračam tudi do Vas, da bi zanj od časa do časa kaj pošiljali. Posebno želim, da bo v prihodnje bolj naroden, zatorej bi mi posebno vstregli z narodnimi pripovedkami, pesmami, prislovicami, zastaricami in enacimi rečmi o običajih in navadah, o jezikoslovnih zadevah in drugih narodskih novicah in staricah. Prav lepo bi Vas prosil, mi večkrat tudi kak dopis iz Reke (o raznih predmetih) pošiljati. Pa tudi drugi sostavki druge baže mi bodo vselej ljubi in dragi.

svrham v ožjem in širjem pomenu. leposlovju in znanstvu. Poprejšnji poskusi, n. pr. „*Slovenska Bčela*“ in „*Glasnik slovenskega slovstva*“ še niso imeli dovolj trdne podlage. Nisem tistega mnenja kakor Srb Gavrilović v svojih »Pismih o slovenskem slovstvu«, da je Janežič v svojem „*Slovenskem Glasniku*“ združeval tiste pisatelje, ki drugod niso sodelovali, da je omenjeni leposlovni list bolj krajevnega pomena, nego uprav nasprotno. Pridružili so se mu skoro vsi starejši pisatelji, pa kar je najvažnejše, oglasilo se je mnogo novih zelo nadarjenih močij, pesnikov, pripovednikov in znanstvenikov, čijih veljava je trajna v našem slovstvu: najbolj plodovita dôba C e g n a r j e v e g a pesnikovanja je ozko združena s „*Slovenskim Glasnikom*“. Simon J e n k o je svoje najlepše pesni objavil v „*Slovenskem Glasniku*“, in oglasil se je, dasi neopažen, Simon G r e g o r č i č in drugi, n. pr. Ivan V e s e l, katere opišemo v IV. zvezku, v Stritarjevi dôbi.

Mislimo, da ne zabredemo preveč, če rečemo, da je živahno gibanje v začetku našega ustavnega življenja, to je v 1860—1870. l. navdušilo za pesništvo marsikaterega navdušenega in nadarjenega mladeniča, ki si je pozneje izbral drugo pot v slovstvu, na primer Fr. L e v c a, Janka K e r s n i k a, Josipa J u r č i č a, Greg. K r e k a. Priljubljeno je bilo epsko pesništvo, glej Valjavca, Frankolskega, Umka, Bilca i. dr.

Slovensko pripovedništvo se je začelo gojiti šele v „*Slovenskem Glasniku*“, ker je Anton Janežič bodril in podpiral mlade nadarjene pisatelje. Poleg starejših pripovednikov, n. pr. Mencingerja, Zarnika in drugih, se je začel razvijati uže Jurčič; tudi pesnik Jenko je takoj v prvem tečaju objavil tri pripovesti, namreč: »Spomini«, »Tilka« in »Jeperski učitelj«; vsem tem povestim je vzel snov iz narodnega življenja. Najbolje pa je pogodil to smer Levstik s svojim »Martinom Krpanom z Vrha«. Ta Martin je pravi tipus pristnega Slovenca iz takega okraja, kamor še ni dospel tuji vpliv, da ni pokvaril niti človeka kot osebnost, niti jezika; take

---

Vaša povest „Sveti večer“ se mi zdi za „Koledo“ bolj pripravna: bom jo torej v „Koledi“ natisniti dal. Ali „Glasnika“ redno dobivate? Toliko v naglici. Z Bogom.

Vaš

prijatel

V Celovcu 2./5. 58. *Ant. Janežič,*
c. kr. prof.

pokrajine so Notranjsko in Dolenjsko. Večini povestij je zajeta snov iz narodnega življenja, n. pr. Mandelčevi povesti »Ceptec«, ali pa iz dôbe, ko so se prvotni prebivalci naših pokrajin bojevali z Rimljani. Davroslavova povest »Kranjska nevesta« nas povede v srednjo dôbo, v cvetoče Benetke.

Časten vrstnik *„Slovenskemu Glasniku“* je bilo »Cvetje iz domačih in tujih logov«; kakor kaže ime, je prinašalo najlepše proizvode tujih slovstev in iz slovanske književnosti. V klasičnem slovstvu se je prednost dajala grščini: zastopani so Platon, Sofoklej in Ksenofont; izmed latinskih pisateljev se prikazuje samo Vergilij; primernejši bi bil Horacij ali Ovidij, pa izbirati se ni moglo, ker se je porabilo to, s čimer se je kdo takrat slučajno pečal. Isto velja o novejših slovstvih, izmed katerih nahajamo zastopano italijansko, špansko, angleškega in francoskega pa ne. Schillerja je jako lepo udomačil Cegnar po »Mariji Stuart« in »Viljemu Tellu« ter »Wallensteinovem ostrogu«, ki ga je izdala »Slovenska Čitalnica v Trstu«, severno slovstvo pa Erjavec po Andersenovih pravljicah. Zastopani so Rusi po Lermontovem in po narodni pesni o polku Igorjevem, a Poljaki po Čajkovskem, Čehi po Chocholovšku, ki pa je tvarino vzel iz južno-slovanske zgodovine.

Poleg teh prevodov je prinašalo *„Cvetje“* tudi izvirne slovenske pesniške umotvore, med katerimi pa prevladuje epika. Umek si je izvolil življenje sv. Cirila in Metodija, Frankolski tragičen dogodek iz zgodovine celjskih grofov za predmet, Krek pa božični praznik; lirsko struno sta ubrala Umek in Bilc.

Najodličnejše delo v tej zbirki in sploh v tem času pa sta Jurčičev »Deseti brat« in nedovršeni »Cvet in sad«. S temi izvirnimi deli stopamo uže v Stritarjevo dôbo, in se bode tam obširnejše razpravljalo o Jurčiču.

Pa tudi znanost ni zaostala, zlasti se je oziralo na prirodoslovje, v katerem sta se odlikovala Tušek in Erjavec.

V tem, ko se je leposlovje, osobito pesništvo, otreslo praktične smeri in ko je začelo služiti svojemu pravemu namenu, duševni zabavi, je tudi njega zunanja oblika, slovenski jezik, dobila trdnejšo podstavo. Na podlagi Miklošičevih del in nekaj pa samostalno so začeli mlajši jezikoslovci, n. pr. L. Hrovat, se natančneje pečati s slovensko skladnjo, preiskujoč, kako se rabijo posamezni skloni in posamezni nakloni; tudi takim spisom je *„Slovenski Glasnik“* odpiral svoje predale. L. 1858. je Levstik v *„Novicah“* napisal svoj

glasoviti članek: »Napake slovenskega pisanja.« Da bi pokazal, v kakem slogu se morajo pisati slovenske povesti, priobčil je takoj v prvem tečaju *„Slovenskega Glasniku“* uprav tako glasovito povest: »Martin Krpan.« Popolnem pritrjujem Stritarju, da nam je 1858. l. mejnik v razvitku slovenske proze, samo obžalovati je, da se tako malo pisateljev drži teh naukov; a temu se ne bodemo toliko čudili, če uvažujemo, da je Levstik dostikrat sam preziral svoje nauke. Vsekako pa sodim, da je v vseh zadnjih petdesetih letih od 1848. l. počenši najbolj markantna osebnost v našem slovstvu Dolenjec Levstik; radi tega sem ga tudi postavil samega na svoje mesto na konec te knjige. Fr. Kosmač je opisal rokopise ljubljanske licealne knjižnice; on se je iz prostega služabnika popel do pisatelja.

Ugodna usoda je Slovencem v tej dôbi naklonila tudi dva odlična prirodoslovca Tuška in Erjavca, ki sta tej stroki položila neodmakljiv temelj v našem slovstvu. Na korist tej stroki je bila Kleemanova strast proti Slovencem, ki ju je oba odrinila med Hrvate; tam sta si razširila obzorje, a si tudi z znanjem hrvaščine prisvojila bolj slovanski slog, nego bi to bilo možno pod vplivom skoro popolnem nemške odgoje, ki sta jo dobila v naših srednjih šolah. Tušek se je omejil bolj na znanstveno obdelovanje te tvarine, prirejajoč knjige za srednješolski pouk; zato je njegove knjige izdajala »Slov. Matica«. Zmožnosti Erjavčeve pa so bile obširnejše, saj so ga priznavali v učenem svetu, rado pa ga tudi čita priprosto ljudstvo in nežna mladina, ker ima narodni jezik tako v oblasti kakor malokdo v Slovencih in ker ga na drugi strani diči redka nadarjenost pripovedovanja, opisavanja in učenja, razumeti prirodo in jo razložiti tudi drugim. Zato je Erjavec mladini najbolj priljubljen pisatelj.

Njegov dar pripovedovanja in zdravi humor mu odločuje tudi odlično mesto med pripovedniki, med katerimi mu je morda najbolj soroden Janez Mencinger. V prirodoslovni stroki sta delovala tudi A. Zupančič in J. Ogrinec.

V tej dôbi se oglaša tudi uže zdrav kriticizem; saj uže v prvem letniku *„Slovenskega Glasnika“* vpraša Cegnar: »Je-li nam kritike treba?« in odgovarja sam, da je treba kritike, pa še stroge, ker smo napredovali toliko, da ne zadošča samo rodoljubni namen pa dobra volja. Slutil pa ni, da niti on sam ne zadošča — Levstiku; ni vedel, da Janežič, oziraje se na svojega sotrudnika, ni natisnil

jako ostre ocene Cegnarjeve epske pesni »Pegam in Lambergar« — iz peresa Levstikovega.

Teh razgovorov se je udeležil tudi Ferdo Kočevar s spisom »Kos kritike« *), kjer ugovarja Godini Verdeljskemu, ki je svoje misli izrazil v sestavku »Potrebe slovenskega slovstva«.

Brez vpliva so bila razmišljavanja o slovstvenih slovenskih rečeh obeh pisateljev Godine Verdeljskega in Ferda Kočevarja-Žavčanina; obema je nedostajalo temeljite podlage.

Značilno pa je za strujo v slovstvenem gibanju, da tečaj *„Slovenskega Glasnika“* 1868. leta zaključuje Jos. Stritar s spisi »Želodec« (šaljiv govor), »Kritična pisma« in s poskušnjo prevoda »Mazeppe«, da bi pokazal nasproti Koseskemu, kako je treba prevajati.

Nekoliko oslabljeno zdravje, nekoliko prepričanje, da nastopajo nove čile moči z novimi nazori, je pripravilo Janežiča, da je ustavil svoj *„Slovenski Glasnik“*, ki je bil častno izpolnil nalogo svojo.

Anton Janežič (1825—1869)

iz Leš pri Sv. Jakobu v Rožni dolini na Koroškem je, dovršivši latinske šole v Celovcu, takoj začel 1848. l. učiti slovenščino na istem zavodu ter je prvo uro mnogobrojnim poslušalcem navdušeno razlagal, kako koristen in lep je slovenski jezik; potem je postal učitelj slovenščine na celovški realki in je to službo opravljal do smrti.

Kakor druge rodoljube vzbudile so tudi njega *„Novice“*, katere je marljivo čital. Navdušen Slovenec je učil brezplačno slovenščino na gimnaziji; ker je pa nedostajalo knjig, je spisal 1849. leta slovnico.[1]) Slovnica obsega razven oblikoslovja 280 vaj, prislovice, basni, smešnice, povesti, pesni; drugi del, izdan istega leta, je imel tudi Malavašičev prevod Klessheimove pesni »Das Engelein«, Koseskega prevod »Pesem o zvonu« in besednik v abecednem redu. Knjigo je pomnoženo in popravljeno izdal šestkrat. V dopolnilo tej slovnici je izdal 1850. leta nemško-slovenski, 1851. leta slovensko-nemški slovar.[2])

Kakor pripoveduje Scheinigg v Jarnikovem življenjepisu, porabil je Janežič Jarnikove rokopise; sodelovali so Drobnič, Fresl, dr. Muršec, Navratil, Škerjanec, Sumper in Vrečko. Skrbno je

*) *„Slov. Glasnik“* 1863.

dalje nabiral besedno gradivo, kar mu je zelo koristilo. kajti uže v treh do štirih letih se je razprodal prvi natis: na podlagi nemško-češkega slovarja Fr. Šumavskega v Rankovi izdaji je s pomočjo Cigaletovega slovarja priredil novo izdajo.[3])

Posebno plodovito mu je bilo 1854. l., kajti v tem je razven drugih del izšla „*Slovenska Slovnica*“.[4]) Te dve deli sta bili za razvitek in poznavanje našega jezika neizmerno važni, kajti s pomočjo teh del je bilo manj zmožnim in jezika nevešćim pisateljem možno, izražati točneje svoje misli; te dve deli sta bili podlaga občni slovenski pisavi in jedinstvenemu slovenskemu pismenemu jeziku. Nobena slovenska slovnica se ni še tako splošno odobravala kakor ta; nastala je po sodelovanju združenih slovenskih rodoljubov. Prejšnji pisatelji slovnic so gledali preveč na narečje svoje ožje domovine; tako Metelko, Šmigoc in Muršec; jedini Murko je izjema. Janežič sam pravi, da je slovnica posneta po ljudski govorici vseh Slovencev. Druga prednost te slovnice je ta, da so vzgledi vzeti iz živega narodovega jezika, posebno iz narodnih pesnij in iz boljših pisateljev; izkazal se je Janežič modrega pedagoga. Ko si je bil Janežič tako utrdil podlago, je začel slovenskim šolam preskrbevati berila; tudi tukaj je pogodil pravo pot. Prva knjiga v tej stroki je „*Cvetje slovanskega naroda*“.[5]) Nameraval je izdati tudi srbske, poljske, češke in ruske narodne pesni v izvirnem jeziku, pa ni dobil dovolj podpore. Med sodelavci se nahajajo M. Valjavec, Val. Janežič, M. Majar, M. Kobe, O. Caf, Robič, Drobnič, V. Kurnik.

Začela se je pa od 1849. l. naprej v šolah odkazovati slovenščini večja važnost, postajala je zapovedan predmet rojenim Slovencem na srednjih šolah; zaradi tega je bilo treba prirediti primernih beril, ker Bleiweisova in Miklošičeva niso več ugajala. V ta namen je izdal „*Cvet slovenske poezije*“.[6]) 1861. 8⁰. 117. J. Leon. Posebno v poprejšnjih čitankah se je premalo oziralo na poezijo, človeku najblažjo duševno zabavo in v jezikoslovnem nauku najpotrebnejšo tvarino; dodal je torej Janežič tudi nekaj poezij iz hrvatsko-srbskega slovstva. Šolskim zahtevam pa je še bolj ustregel s „*Cvetnikom*“[7]) in „*Cvetnikom slovenske slovesnosti*“. Prvi je obsegal dva dela; polovica sestavkov v nevezani besedi je bila popolnem nova in imela pripovedovalno ter opisovalno vsebino, pa tudi nravno-poučnih spisov se je porabilo nekaj; „*Cvetnik*“ je bil namenjen nižjim razredom srednjih šol. Višjim pa je bil do-

ločen „*Cvetnik slovenske slovesnosti*".[8]) Za uvod služi kratek pouk o pesništvu, potem sledi 136 lirskih (17—117), 69 epskih (118—272) pesnij, tri dramatične (273—291) in 32 poučnih prozaičnih sestavkov (292—380); nekateri so natisneni prvikrat. — II. izdaja 1869 — III. izdaja 1870. V tretji izdaji je izpustil nekaj poetične vsebine in je pomnožil dramatski in prozaični del. Da je skrbel samo za šolske knjige, bi si bil pridobil nevenljivih zaslug za razvoj slovenskega pouka, raztegnil pa je svoje delovanje na širše polje, na vseslovensko s tem, da je izdajal slovenske leposlovne liste. Ko so „*Novice*" 1843. l. začele zbirati okoli sebe skoro vse tedanje pisatelje in buditi narodno zavest, čutili so Slovenci proti koncu prvega desetletja njihovega delovanja, da je treba lepemu slovstvu ustanoviti posebno glasilo.

Josip Drobnič je začel izdajati „*Slovensko Čbelo*", »berilo za obudo in omiko slovenskega duha«, v Celju 1850. l.; izhajala je samo tri mesece. Še istega leta meseca julija vzbudil je Janežič Drobničevo v Celju zamrlo „*Čbelo*" v Celovcu z naslovom „*Slovenska Bčela*".[9]) List je izhajal prvega dné vsacega meseca. Sodelovali so Caf, Cegnar, Ferčnik, Fresl, Jeriša, Freli h, Lesjak, Levstik, Litijan, Majar, Navratil, Oliban, Podgorski, Razlag, Robida, Simandl, Štepančič, Sumper, Svečan (Einspieler), Škerjanec, Šribar, Terdina, Trstenjak, Toman in dr. Naročnikov je imela „*Bčela*" blizu štiristo. — V drugem tečaju 1851. l. izhajala je „*Bčela*" 1. in 15. vsacega meseca in je dajala več prostora leposlovnemu berilu, »s čimur posebno našemu krasnemu spolu in sploh našej mladini vstreči želimo!« Važen je v prvi številki drugega letnika Janežičev sestavek »Živeli Slovenci!«, kjer predlaga, naj se ustanovi »Družtvo za izdavanje dobrih slovenskih knjig«. Tretji tečaj je zopet napredoval v tem obziru, da je izhajala „*Bčela*" vsak teden; prva številka je objavila »Povabilo k družtvu sv. Mohora«. Izmed obširnih spisov omenimo Terdine »Prevodi speva iz Ilijade« in »Zadnja vojna cara Solimana«; »*R* in *L* sta vokala slovenska«, Bělankin (Caf). V 49. številki vabi Janežič k nadaljnemu naročevanju, obetajoč, da hoče v nastopnem letu prinašati 1. poštene pesmice (narodne in umetne), 2. povesti (izvirne in prevedene), 3. življenjepise imenitnih Slovanov, 4. popise navad in šeg, 5. poučne sestavke iz raznih vednostij, 6. slovstvo in umetnost, 7. slavenske novice, narodne pregovore in zastavice. Kljubu temu lepemu programu je četrti tečaj 1853. l. pešal; s št. 27., str. 216. je nehala

„*Bčela*“ izhajati, kateri je on pisal »Zmes« pa »Slavenske drobtinice«. Z istim številom „*Bčele*“, 7. julija 1853, ko je ustavil „*Bčelo*“, je začel izdajati „*Glasnik slovenskega slovstva*“.[10]) Imel je sicer dovolj lepega in mnogovrstnega blaga, pa ni bil dovolj podpiran.

Matija Majar, Ferdo Kočevar, Razlag, Janko Vijanski, Drobnič in drugi so povdarjali, da se osnuj zopet leposloven list; zanašajoč se na splošno podporo, začel je Janežič izdajati „*Glasnik Slovenski*“.[11]) Vsebina lista je bila razdeljena sploh na tri skupine, *a)* zabavno-lepoznansko v vezani in nevezani besedi, *b)* poučno-lepoznansko, *c)* razni izdelki narodne poezije in slovansko berilo.

Ta list je večinoma podpirala slovenska mladina, ki je bila jasno zrcalo duševne zmožnosti one dôbe; Janežič je bil za svoj list pridobil najboljše mlajše pisatelje, n. pr. Erjavca, Tuška, Mencingerja, S. Jenka, Umka, Jurčiča, Andrejčkovega Jožeta in druge, ki so pod njegovim vodstvom vstopili v slovstvo. Privabil pa je tudi starejše veljake, n. pr. Cegnarja, Valjavca, Trstenjaka in druge. Ta list je bil za svojo in za nastopno dôbo velike važnosti.

Za večje spise je pa bil okvir „*Glasnikov*“ preozek; zato je izdajal od 1862. l. počenši „*Cvetje iz domačih in tujih logov*“,[12]) kjer so se tiskali tako izvirni, kakor iz drugih slovstev, posebno iz slovanskih jezikov na slovenski jezik prevedena dela. „*Cvetje*“ obsega jedenindvajset zvezkov. Med temi deli naj se omenijo Schillerjev »Viljem Tell« in »Marija Stuart« (Cegnar), »Platonova Apologija« in »Kriton« (Božič), »Babica Božene Němcove« (Cegnar), »Ksenofontovi Spomini na Sokrata« (L. Hrovat), »Virgilijev Georgikon« (Šubic), »Chocholovškova Agapija« (Podgoričan), »Živalstvo« (Erjavec), »Deseti brat« (Jurčič).

Istega leta, ko je podal „*Glasnik*“ omikanemu slovenskemu občinstvu, je sestavil prostemu narodu knjigo „*Slovenska Koleda*“.[13]) — „*Slovenska Koleda*“ je izhajala 1858. in 1859. leta ter obsegala spredaj navadno koledarsko vsebino, potem pa prinašala pesni, povesti, življenjepise, krajepise in igro »Jagodice«, poslovenjeno po Šmidu. Urejeval je „*Koledarček*“ od 1861. do 1869. leta in „*Večernice*“ od 1860. leta počenši. — Omeniti nam je še knjige nabožne vsebine „*Zgodovinski Katekizem*“ 1853. Knjiga se je dovršila zvečine s pomočjo mladih slovenskih duhovnikov in bogoslovcev; predgovor je napisal Št. Kociančič. Na pomoč je bil tudi J. Marnu, da je ta 1863. l. izdal svojo znano kratko slovnico staroslovenskega jezika.

Tudi na drugi strani je od mladih nog podpiral Slovence; 1848. l. je bil odbornik »Slovenskega društva« v Celovcu, tam je osnoval knjižnico za slovenske dijake in kot mnogoletni tajnik »Družbe sv. Mohorja« bil mnogo let duša njenemu delovanju.

Nesmrtni vlastenec, poglej iz višin,
Kakó rod slovenski slavi Tvoj spomin;
Hvaležnost, ljubezen se v serci glasi:
Naj Janežič blagi na véke živi!

Da se razvidi, kako ljubeznivo je Janežič vabil v svoj krog mlade pisatelje in jih učil, se tukaj natisne njegov list z dné 19. novembra 1865. l. Janezu Bilcu.

Dragi prijatelj!

Ne zamerite, da Vam ne vtegnem tolikokrat pisati, kakor bi rad, saj sami veste, koliko imam opravil; zatorej tudi danes samo nekaj vrstic.

Kar se tiče „Svetega večera“ (glej J. Bilc), *sem Vam še v prejšnjem listu sporočil, da dobite za tiskano pôlo po 5 gld.* (J. Bilc ni stavil v tem obziru nobenih zahtev. Pisatelj) *kakor pri „Cvetju“. Ker bode povest ozaljšana s tistimi podobicami, kakor original, in ker te podobice še niso dospele v Celovec, zato se natis še ni mogel pričeti. Brž, ko bo dovršen natis, izplača mi g. Leon honorar in še tisti dan ga Vam pošljem. Če pa knjiga ne izide do novega leta, pošljem Vam jaz kak znesek popred. Kar se tiče „Tarbule“, moram Vam sporočiti, da se meni sploh prav dopada in da želim, da kmalu zagleda beli dan. Nekaj poprave pa se mi zdi, da je potreba, da izide na vsako stran v prav olikani podobi; med manjšimi rečmi bi jaz svetoval*

a) da se predlog ***v*** *nikdar ne rabi kot poseben zlog kakor v hrvaščini* ***u****; to se prav lahko spremeni;*

b) enklitike stojé na več mestih na prvem mestu iz začetka stavka, n. pr. sem povzdignil, namesto povzdignil sem itd.;

c) včasih pišete Simeon potem spet Simon, včasih Tárbula — Tarbúla; oboje ne more biti prav, vsaj se dá verz brez posebne težave lahko prenarediti;

d) želeti bi bilo, da se kaka posamezna beseda iz prejšnjega verza ne postavlja v sledečo versto, n. pr.:

Čudna misel mu navdaja
Srce. S strupom ga napaja.

e) Tu pa tam je treba v zlogu še kaj opiliti. Kar se tiče izdaje, z našimi knjigarji v tej zaderi ni nič opraviti: morebiti jo prevzame kak knjigar v Ljubljani: ako pa ne, skusil jo bom, malo opiljeno še, pa jaz za „Cvetje“ spraviti na svitlo, če ravno

se po zapopadku ne vjema z namenom „Cvetja“. Zato Vam jo pošljem nazaj.

Da me v kratkem razveselite s kakim manjim spisom za „Glasnika“. Z Bogom.'

Tu se naj omeni tudi brat *Valentin Janežič*, porojen 1832. l. v Lešah, ki živi sedaj v pokoju v Celovcu v dostojanstvu višjega štabnega zdravnika. S pokojnim dvornim svetnikom Štefanom in sedanjim profesorjem Majcigerjem v Mariboru, je izdajal pisan dijaški časnik v Celovcu; iz tega lista se je vzel marsikateri sestavek tudi v „*Slov. Bčelo*“, n. pr. »Zakaj ‚na unem kraju Drave‘ svete Marjete dan osem dni poprej praznujejo in svetega Jurija dan pozneje, ko na tem kraju?“ Valentin Janežič je pisal o zdravilstvu, o svrabu (scabies). V „*Slovenski Bčeli*“ 1851. l. je od Val. Janežiča »Slavoljub« in »Vladim« (po ruskem).

Josip Marn (1832—1893)

iz Štange na Kranjskem je kaplanoval v Horjulu in prišel potem na ljubljansko gimnazijo 1857. l., kjer je učil slovenščino in veronauk; častni kanonik je postal 1889. l. Marljivo je v 1848—1849. l. podpiral slovenske časnike, posebno pa „*Vedeža*“ in „*Danico*“, kateri je od početka do smrti ostal zvest sotrudnik, in pa „*Slovenca*“. Pisal je o raznih predmetih, najljubši pa so mu vender bili kratki sestavki, primerni duševnemu obzorju nežne mladine, kateri je bil namenjen „*Vedež*“, n. pr. »Blagi mladenič«,[1]) »Povračilo«,[2]) »Kmet in tat«,[3]) »Plačilo nehvaležnosti«.[4]) Da je tako rano začel pisateljevati, izvira iz tega, ker je uže v »Alojzijevišču« pisal v domači časnik „*Daničico*“, katero je 1851. l. urejeval sam, sodelovali so Frelih, Rogač, Stritar, Lah, J. Žvegelj i. dr. L. 1852. je pisal v Janežičevo „*Bčelo*“ in 1858. l. v koledar „*Slovenski Romar*“.

Nastopivši službo profesorja na ljubljanski gimnaziji (učil je verozakon in slovenščino), se je začel marljivo pečati s tvarino svojega predmeta. Marn je bil prvi, kateri je v izvestjih ljubljanske gimnazije objavljal sestavke v slovenskem jeziku 1860., 1861.[5]) in 1864. leta.

Tisočletnica Cirila in Metodija, praznovana 1863. l., prešinila je bila vsa domoljubna srca: na raznovrsten način so Slovenci izkazovali svojo hvaležnost do slovanskih blagovestnikov; Marn je izprožil in uredil spominsko knjigo,[6]) v kateri se nahajata dva njegova sestavka; v prvem govori o svetem pismu in slovenskem slovstvu, v drugem razlaga važnost Nestorjevo za rusko zgodovinopisje. Istega leta je vsled prošnje Janežičeve uredil staroslovensko slovnico.[7]) Zvest podpornik je bil „*Zgodnji Danici*“ od 1862. do

1873. l., kjer je 1862. in 1869. l. govoril o osnovi nove gimnazije in o srednjih šolah sploh, 1866. l. o »Matici«, o Janežiču id., in v „*Slovencu*" od njegovega početka; branil je pesni Fr. Cimpermana proti nasprotnikom,[8]) navdušeno pozdravil Miklošičevo vzajemno slovnico slovanskih jezikov, priporočal „*Naučny slovnik*".[9]) Ko je dunajska »Slovenija« slavila Stritarjevo dvajsetletnico slovstvenega delovanja, opomnil je, da bi Stritar mogel slaviti uže petintridesetletnico, ker je v „*Daničici*" 1851. leta objavil štiri sonete. Primerjal je Prešernovo dôbo s sedanjo;[10]) oporeka se lahko, da sedanji »slabi« časi niso v nobeni zvezi s Prešernovim časom; srčno se je spominjal Čehov v sestavku »Postavme Palackemu pomnik«[11]) in »Čehoslovan gre na dan«.[12]) Zagovarjal je ozko zvezo med Slovenci in Hrvati;[13]) nastane pa vprašanje, kako izvršiti to, ko navadno zahteva močnejši, da se slabši podvrže brezpogojno. Krepko se je ustavljal Dittesovim načelom[14]) gledé odgoje; ko Slovenec je ponosen[15]) in poln nade v prihodnjost ko katoličan in Slovan,[16]) in Avstrijanec. (A-E-I-O-U.) Dasi mu je v to svrho služil „*Jezičnik*", da je opisaval slovenske pisatelje, je njihovo življenje in delovanje narisal tudi v „*Slovencu*".*)

Obširnejši deli v tej stroki sta pa „*Kopitarjeva spomenica*"[17]) in „*Jezičnik*",[18]) katerega je izšlo trideset snopičev od 1863. do 1893. leta. V teku tridesetih let se je nekoliko izpremenila smer „*Jezičniku*". L. 1864. je v Praprotnikovem „*Učiteljskem Tovarišu*" začel objavljati »Pomenke o slovenskem pisanju«, seveda na podlagi Miklošičevih del. Pisal jih je v obliki dvogovora med »Porednim učencem in neporednim tovarišem«; predmeti tem dvogovorom so bili: slovenski jezik, razne oblike v slovenskem pisanju id.; v vsakem letniku omenjenega časopisa je bilo od 1863—1867. . petdeset razgovorov. V nagrado za te spise si je pisatelj izgovoril nekoliko ponatisov. Obzor tem spisom se je širil od leta do leta; v III. letniku se gôvori o občnih in posebnih imenih slovanskih narodov; V. letnik sega uže v slovstveno zgodovino, kateri je izključno posvečen od IX. letnika naprej. Trije letniki IX.—XI. obdelujejo Metelka in abecedno vojsko, sicer ne sistematično, nego po tvarini, kakor mu je bila pristopna. Dobro bi bilo, da bi kdo uredil

*) Posameznih imen ne bodemo navajali, ker se navadno nahajajo taki spisi v tečajih tistih let, ko je umrl dotični pisatelj, in ker so v tej knjigi navedeni zadej v bibliografiji.

vsebino teh treh zvezkov in združil v jedno knjižico, manj važne reči pa izpustil. V XII. letniku je opisan Peter Hicinger; odslej je navadno po več pisateljev obdelal v jednem letniku; v XIII. letnik je poleg Umka uvrstil tudi Jan. Nep. Nečaska, bržkone iz spoštovanja do visoko cenjenega ravnatelja ljublj. gimnazije; XIV. letnik prinaša M. Pohlina in Vodnika. XV. l. Čebeličarje; XVI. in XVII. prve sodelavce Bleiweisove; z XVIII. se vrača v Prešernovo dôbo; XX. l. nam riše Bleiweisovo delavnost in se poklanja Miklošiču o njegovi sedemdesetletnici; z XXI. se povrača v najstarejšo dôbo, v 16. in 17. stoletje; z XXII. l. prehaja v 18. stoletje; XXVI. l. razpravlja dôbo stare cerkvene slovanščine; XXVII. Luka Jerana, in ostali trije XXVIII.—XXX. novejše pisatelje. Na ocene v *„Ljubljanskem Zvonu“* in *„Slov. Narodu“* je odgovarjal on sam v *„Slovencu“* 1884. l. št. 35, 79; 1885. št. 105; 1886. št. 79. Ker je v jednem letniku popisanih včasih jako mnogo pisateljev, posebno v XXIII.—XXV., je nemožno, da bi se bil pečal z vsakim temeljiteje; življenjepisni podatki in naslovi spisov so zanesljivi, dasi tudi tu pa tam nepopolni. Ko duhovnik se je bolj oziral na pisatelje svojega stanu; sploh pa imajo *„Jezičniki“* ko delo skrajne marljivosti stalno vrednost ko doneski k zgodovini slovenskega slovstva; Trubarjevo dôbo je v XXI. letniku opisal vender prepovršno; kajti knjigi *„Ta celi Psalter“* (v moji Zgodovini I., str. 104, sub 12) in *„Ta celi novi Testament“* (v moji Zgodovini I., str. 105, sub 18) se nahajata v ljubljanski licealni knjižnici, kakor sem se sam prepozno prepričal 1895. l., in vender sta v njegovem *„Jezičniku“* XXI. odpravljeni vsaka z dvema vrsticama!

Ker je bil Marn prisrčen prijatelj Bleiweisu in Jeranu, ker je bil osobno znan z mnogimi slovenskimi pisatelji, osobito na Kranjskem, je bil on kakor ustvarjen za to, da je opisal njihovo delovanje in tako pozabnosti otel marsikaj, kar bi se bilo izgubilo za vselej.

Pripomniti je še, da je Marn pomagal tudi prevajati *„Sveto pismo“*, poslovenil Ezdrove, Juditine in Esterine knjige. Mnogoletni odbornik in predsednik »Matici Slovenski« je mnogo pripomogel k razvitku tega zavoda, ko vesten in navdušen učitelj slovenščine pa v mnogih učencih vzbudil ljubezen do domovine in pisateljevanja. Vesten duhoven in učitelj, navdušen Slovenec in izredno marljiv pisatelj je smel z mirnim srcem koncem plodonos-

nega življenja vsklikniti: *„Nulla dies sine linea.“* O *„Jezičniku“* poje Funtek po pravici:

Poslopje si obširno stêsal,
V njem kipe naših mož izklêsal,
S cvetovi njih vrlin
Okitil njim spomin.

Anton Oliban[1]) (1824 —1860) iz Moravč na Kranjskem, bil za duhovnika na Koroškem (v Šmarju v labodski dolini je Placidu Javorniku pomagal spisovati razlaganje sv. pisma), na Štajerskem (Šent-Martin pri Slovenjem Gradcu) in zopet na Koroškem do smrti l. 1860. Uže dijak je v pesmicah izražal pobožno mišljenje, n. pr. »Veliki petek«, »Velika nedelja«.[2]) Enake pesni so »Človek sim, krščen sim«,[3]) »Novomašnik«,[4]) »Pred podobo križanega Jezusa«.[5]) Največje delo je: »Oče naš in deset božjih zapovedi«.[6]) 1854. L. 1848. je pisal v *„Sloveniji“* o slovenščini na Koroškem; v slovenskem društvu v Celovcu je sprožil slovniške pomenke v *„Novicah“* l. 1853. in z veseljem pozdravil *„Slovensko Bčelo“*[7]), katero je po Drobniču prevzel A. Janežič.

France Cegnar (1828—1892)

od sv. Duha blizu Škofje Loke, je po dovršenih srednješolskih naukih podpiral Cigaleta in Potočnika pri urejevanju *„Slovenije“* in *„Ljubljanskega Časnika“*, pristopil k pošti v Ljubljani, potem v Trstu 1859. l. Dijak na ljubljanski gimnaziji se je z L. Svetcem, Bohincem, F. Jerišo in drugimi vadil v slovenskem jeziku s tem, da so pisali za-se novine. Njegova prva pesen je znana žalostinka »Na grobih«[1]) (»Blagor mu, ki se spočije«) zložena l. 1849., ki kaže dokaj pesniške zmožnosti.

Za časa prvega razvitka vplivale so nanj nemške pesni, katerih je nekoliko prevel, n. pr. »Žalost deklice«,[2]) »Planinski lovec«[3]) (Schiller), »Pevčeva kletev« (Uhland); Schiller je ostal Cegnarju skoro vse življenje najljubši pesnik, katerega nam je deloma izborno udomačil.

Poleg nemškega vpliva pa se rano prikazuje utis srbskih narodnih pesnij, katerih je poslovenil mnogo, n. pr.: »Štefan Dušan«, »Svetniki delé blagoslov«,[4]) »Marko Kraljević in Musa Kesedžija«, »Pad carstva srbskega«,[5]) »Mati sv. Petra«,[6]) »Hudobni sin«, »Kosovka deklica«, »Solnčeva sestra in paša tiranin«.[7]) Vpliv srbskega pesništva se pokazuje v pesmici »Vezilo«[8]), tako v besedah kakor v slogu.

Od l. 1857. prevagujejo izvirne pesni, n. pr. »Zornici«, »Zarji«, »Vinska trta in oblaki«; »Sanj nemiloserdnega kneza« nas močno spominja Levstikovega »Ubežnega kralja«; te pesni so iz let 1856

do 1860. Anton Janežič je skrbel za to, da so Cegnarjeve pesmice zbrane zagledale beli dan z naslovom: »Pesmi«[9] 1860. l.

Ta knjižica obsega večinoma izvirne pesni, deloma uže znane, deloma nove. Predmeti so jako raznovrstni, a dosledno izvedeni v lepi obliki, v narodnem jeziku, kakor ga je morda za one dôbe v oblasti imel samo Cegnar. Knjiga je napravila tolik utis na Slovence, kakor v zadnjih časih Gregorčičeva zbirka.

Slika te dôbe bi ne bila popolna, če ne omenimo pesni: »Slave oglas«[10]) in nje družice »Slovenija Slavi«[11] iz viharnega 1848. l.

Pozdravljal je slovenske vojake, vračajoče se iz Ogrskega;[12]) slavil je Jelačića[13]) bana, češ, vsi Slovenci se ga veselé.

Iz tega se razvidi, da se je uže takrat zelo zanimal za javno življenje; to zanimanje je pozneje na stran porinilo njegovo leposlovno delovanje.

Z 1860. letom, ko je izdal svoje »Pesmi«, smemo postaviti mejo prvi dôbi Cegnarjevega pesnikovanja, kajti odslej je združil vse svoje moči v prevajanje velikih Schillerjevih dram. »Marija Stuart«[14]) in »Viljem Tell«[15]) sta izšla v Janežičevem *„Cvetju iz domačih in ptujih logov“* 1861. in 1862. leta. »Valenštajna«[16]) je založila »Tržaška Čitalnica« 1866.

Prevêl je Cegnar te igre na tako izboren način, da se lahko v vzgled stavijo vsem enakim delom; pripomogli so k temu lepemu uspehu njegova pesniška nadarjenost, izredno znanje jezika in — Levstik.

V vzgled bodi iz »Valenštajna« ta-le pesen:

Trobár. Dragonec. Prvi lovec. Drugi oklopnik.

Strelci *(vsi ob enem).*
Pikolominovič zánas naj govorí.
(Hoté oditi).

Stražnji glavár.
Samo en kozarček, tovariši, zdaj še izpraznimo
Svitlemu Pikolominoviču nazdravimo!
(Pije).

Krčmarica *(prinese steklenico vina).*
Rada ga dam. To ne pojde na rovaš.
Gospóda, naj srečen bil posel bi vaš!

Oklopnik:
Bojniki naj živé!

Oba lovca.
Redniki naj dadé!

Dragonec i strelca.
Vojska naj bi cvetéla!

Trobár i stražnji glavar.
I Fridolanca za glavarja imela!

Drugi oklopnik *(poje).*
Tovariši, na konje, na konje tedáj!
V bojišče, kder svoboda vlada.
Le v bitvi možak je vreden še kaj.
Tam srce v skodélo poklada;
Tam zanj se drug nihče ne borí,
Oprt je le náse, na svoje močí.
(Zadaj stoječi vojaci se mej petjem zbližajo ter zapojó v zbori).

Zbor.

Tam zanj se drug nihče ne borí,
Oprt je le náse, na svoje moči.

Dragonec.

Svoboda vzéla slovó od svetá
Zdaj hlapca le zreš i gospoda:
Lokávstvo, zvijača v oblasti imá
Sinove mehkužnega roda.
Svobôden mož je bojník samó,
Ki smrti gledati more v okó.

Zbor.

Svobôden mož je bojník samó,
Ki smrti gledati more v okó.

Prvi lovec.

Trepet, skrbi odvrže na stran,
Bojaznim prsi zakléne;
Osodi jezdi naproti drzan,
Če denes ne, jutri zadéne;
Če jutri zadéne, pa denes naj vsak
Posréblje še hipov ostanek sladák.

Zbor.

Če jutri zadéne, pa denes naj vsak
Posréblje še hipov ostanek sladák.

(*Kozarce zopet nalijó*; *trknovši pijó.*)

Stražnji glavár.

Vesél mu padel je žreb iz nebés
Nej treba se zanj ukvarjati;
Tlačán od prsti ne obrne očés,
Ker méni zaklád izkopáti.
Pa koplje i rije, dokler živí,
I grebe, da sam si grob naredí.

Zbor.

Pa koplje i rije, dokler živí,
I grebe, da sam si grob naredí.

Prvi lovec.

Ko jezdec pridirja i vranec njegov,
Vsa družba se zdrzne od straha.
Po gradi so luči i polno svatóv,
K ženitvi nevabljen prijaha.
Ne snubi dolgo, ne kaže zlatá;
Ko mignol bi, zmore trdnjavo srca.

Zbor.

Ne snubi dolgo, ne kaže zlatá;
Ko mignol bi, zmore trdnjavo srca.

Drugi oklopnik.

Dekle brezupno, kaj plakaš na glas?
Naj gre, saj se mora ločiti!
Domovija nejma nobena mu vas,
Ne vtegne zvestobe hraniti!
Osoda nagla poganja ga v dir;
Ž njim ide srca njegovega mir.

Zbor.

Osoda nagla poganja ga v dir;
Ž njim ide srca njegovega mir.

Prvi lovec

(*prime oba soseda za roki; drugi storé takisto, i vsi. kteri so govorili, stopé v polkrog.*)

Tovarši, vrzimo na konja brzdó,
Naj srce oddahne se v boji!
Šumi živenje vse še gorkó,
Na nóge! da kri ne odrôji.
Kdor nej života se tvegal nikdar,
Za céno mu bilo njegovo nej mar.

Zbor.

Kdor nej života se tvegal nikdar,
Za ceno mu bilo njegovo nej mar.

Drugi lovec.

Na meča konico zdaj svet je oprt;
Mečniki, radostni bodite!
Do sreče, oblasti vam pot je prodrt,
Če združeni krepko stojite!
Nikder tak visoko nej krone svetlé,
Da srčen skakáč bi ne skočil do njé.

Zbor.

Nikder tak visoko nej krone svetlé,
Da srčen skakáč bi ne skočil do njé.

(*Zagrinjalo pade, predno zbor izpoje*).

Pripomniti je, da mu je zdatno pomagal Levstik vsaj pri nekaterih prevodih; to kaže posebno jasno oblika, kjer se je vender preveč sile delalo jeziku, n. pr. Prolog k Valenštajnu str. 1:

Mi smo še stari, ki se vpričo vas
Gorečim trudom izobraževasmo.
Str. 4. V prihodnjih tisočlétjih živêta;
Zato sedanjestijo skopovati;
» 5. Da ne osramoti je žizni oder;
» 7. Ker ona, ka meji ter veže vse;
» 17. Kim mlada Trčka, vojvodin šurjak
» 7. A v trumah drznih ke mogočno vodi, i. dr.

Manj novotarij pa kaže prevod iz češčine »Babica«[17] (1862), ker je zabranjeval uže v narodnem duhu spisani izvirnik, da se v slovenskem prevodu niso rabile prenagljene oblike.

Jasno so pokazali ti prevodi, da je Cegnar slovenščino obrazil za najvišjo stopnjo pesniških umotvorov, za klasične drame.

Žal, da se pesnik ni ohranil samo slovenskemu leposlovnemu slovstvu; njegovo goreče rodoljubje ga je privedlo na to, da se je mnogo bavil s časnikarstvom.

„Primorcu", ki je izhajal 1866. l. v Trstu, je bil Cegnar prvi sotrudnik; pisava tega lista je bila v tem času lepa. V *„Ilirskem Primorjanu"*, Trst, 1866. je pisal na primer »o prihodnji avstrijski politiki« št. 18—20; »o istrskih zadevah«.

V poznejših letih se je tesno oklenil *„Edinosti"* in zvesto pomagal Viktorju Dolencu, tako da je za njegovega sodelovanja *„Edinost"* bila pisana v lepem narodnem slogu.

Za slovstvene zadeve se je vrlo zanimal; odgovoril je J. Macunu na sestavek: Neke besede o moji »Krestomatiji« v *„Ljublj. Čas."* št. 8; objavil odlomek iz igre »Deborah« (Mosenthal) št. 27—29; opozoril na nekatere pesni iz Danjkove zbirke, katerih ni omenil M. Majar, n. pr. »Gostuvanje«, »Kosec« id. V št. 44. istega časnika je zahteval ostro kritiko za slovensko slovstvo[18] in mično opisal pot iz »Pazna v Trst«[19], iz »Trsta v Ljubljano«.[20]

Kljubu obilnemu časnikarskemu poslu se je še včasih v njem oglasila pevska žila; zložil je slavospeve »O posvečevanju zastave Delalskega podpornega društva v Trstu«[21], »Njega Veličanstvu cesarju Franu Josipu I.[22] in cesarici ob Njiju bivanji v Trstu dné 17.—19. septembra 1882. l.«; »Dr. Lavriču«[23], »Matiji Doljaku v spomin«[24] id.

Cegnar je bil krepka pesniška individuvaliteta, ki si je takoj v začetku pisateljevanja odbrala določeno smer. Njegove pesni so delale na mladino istotako močno kakor Gregorčičeve. Če tudi ne pride trajno v poštev ko potopisec in ocenjevalec, če tudi je pozneje ko javni zagovornik slovenskih pravic skoraj zadušil v sebi izvirnega pesnika, si je vender s prevajanjem Schillerjevih dram pridobil za stalno odlično mesto v slovenskem slovstvu.

Franc Jeriša-Detomil (1829—1855) iz Št. Martina pod Šmarno Goro, se je pravoslovja zasebno učil doma, pozneje na Dunaju, a prestopil nazadnje v modroslovje. Umrl je za kolero na Dunaju. Mogočno je vplivalo nanj l. 1848, kajti oglasil se je v *„Noricah"* l. 1848., str. 57—58 »Narodni stražnik« v pesni:

»Ljubljanski učenci svojim junaškim bratom na Dunaju«. Objavivši nekoliko rodoljubnih pesmic v *„Sloveniji“* leta 1848. in v *„Vedežu“*, razglasil je triindvajset »Hebrejskih melodij« po Byronu v *„Novicah“* 1862. l. Za vzvišene misli mu je jezik preokoren, pomešan s hrvatskimi oblikami. Vrlo se mu je posrečilo »Rojstvo Gospodovo« po Herderju.[1]) V nevezani besedi je rad seznanjal slovensko občinstvo z ruskimi razmerami, n. pr. »Boji kônj z volkovi po okrajinskih stepah na Rusovskem«.[2]) Iz srbščine je prevêl: »Poslednje pismo rajnega vladike Černogorskega Petra Petrovića Njeguša«.[3]) Bil je Jeriša vedno odličen dijak živahnega, idealističnega mišljenja; znal je mnogo modernih jezikov. Na Dunaju se je bil seznanil z vseučiliščnikom Leop. pl. Schulz-Strasznickim, čegar oče je bil profesor na ljubljanskem liceju; ta mladi prijatelj mu je dal na svoje stroške napraviti nagrobni spomenik, njegov prijatelj Fr. Cegnar mu je zložil v spomin te-le vrstice:

Zgodaj si se, svetla zvezda, utrnila,
Zgodaj vdova si postala struna mila,
Kako pela na zeleni Savi si
Po okrajnah, kjer slovensko srce bíje;
V koru pevcev ni več nežne harmonije,
Ker tvoj srčni glas več ne doní.

Anton Umek-Okiški (1838—1871)

od sv. Ane na Okiču na Kranjskem, učitelj na celovški gimnaziji. Izvrsten dijak ljubljanske gimnazije je 1862. leta občno pozornost vzbudil z lepim ogovorom, s katerim je osmošolec, priporočujé součencem temeljito se učiti materinščine, slovó jemal od zavoda, ki je Slovencem vzgojil toliko odličnih môž. Zvest geslu »Vse za vero in domovino« je Mariji na čast zlagal pesmice in jih objavljal v *„Danici“*.[1]) Prevêl je tudi Deržavinovo odo »Bog«. Najbolj znani pa sta njegovi obširni epski pesni, ki jih je dal na svetlo 1863. l.; v jedni opeva življenje in delovanje Cirila in Metodija[2]) *), v drugi pa slovenskega misijonarja Knobleherja.[3])

Predmet tej epični pesni je življenje slovenskega misijonarja Ignacija Knobleherja. V I. delu popisuje v raznih pesmicah slovó od posvetnega veselja, od domovine, pot čez Rim, pripravljanje za težki posel na Libanonu; v II. delu misijonsko delovanje v Afriki in vrnitev domov; v III. delu popisuje v nevezani besedi Knobleherjevo življenje. Misijonsko življenje pa ni primeren predmet za tako obširno epično pesen.

---

*) »Prvemu pevanju« je predmet: »Sv. Klemen papež in mučenc«, drugemu »Ciril poslan h Kozarom najde ostanke sv. Klemena«, tretjemu »Metod nariše bolgarskemu kralju Bogaru poslednjo sodbo in mu jo razlaga; Bogar se dá krstiti in se pozneje odpove vladarstvu«, četrto: »Ciril in Metod prideta na Moravsko«, peto: »Ciril in Metod v Rimu«, šesto: »Ciril umrje v Rimu«, sedmo: »Metod ukrotí ljutega hunskega vladarja«, osmo: »Metod kersti Bořivoja, vojvoda češkega«, deveto: »Metodova smrt«.

Ko je Janežič začel izdajati „*Slovenski Glasnik*“, se mu je takoj pridružil Umek kot sotrudnik v vezani in nevezani besedi. Vzvišeni pomen pesništva popisuje pesen: »Pevec buditelj«, zložena in govorjena o priliki Vodnikovega godu l. 1862. v ljubljanski čitalnici, ki je poslušalcem segla globoko v srcé.

Posebno rad se je spominjal slavnih mož in prijateljev svojih, n. pr. Knobleherja[4]), profesorja Antona Globočnika, škofa Ant. Alojzija Wolfa[5]), škofa Jerneja Vidmarja[6]), Iv. Macuna[7]) vračajočega se v Zagreb, mladega pesnika in prijatelja Nožarja[8]), Jerana, Janežiča id.

Njegove pesni je na svetlo dal Ant. Janežič.[9]) Delé se prvič v pesni, drugič gazele in sonete, in tretjič v pripovedne pesni.

L. 1863. je dr. Valentin Fasetta, zdravnik v Benetkah, izdal na Dunaju: „*Marci Antonii Mureti Institutio Puerilis*“ v jednajstih jezikih; v lepi obliki je slovenski prevod priredil Umek.

Za „*Glasnik*“ je pisal tudi povesti, n. pr. »Zakleto mesto« (1858), »Previdnost Božja«. Po njegovi smrti je iz zapuščine prišlo nekaj povestij na svetlo, n. pr. »Lazarjeva dvojčka«. („*Slov.*“ 1875.)

Iz Dunaja je dopisoval marljivo v „*Danico*“; ko je Janežič bil ustanovil „*Besednik*“, je 1869. leta Umek prevzel uredništvo. Pisal je o raznovrstnih zadevah, n. pr. o farnih bralnicah, o katoliških političnih društvih, o slovenskem programu, o združeni Sloveniji id.

Simon Jenko (1835—1869)

se je porodil na Podrečem na Sorškem polju, preselil se pozneje s stariši v Praše, hodil najpoprej v smledniško šolo, ker v domači župniji ni bilo šole, potem pa v Kranj, kjer je dovršil prostonarodne šole 1847. l. Njegov stric Nikolaj, frančiškan v Novem mestu, ga je vzel k sebi in je gmotno in duševno skrbel za nadarjenega nečaka; čitala sta sv. pismo v srbskem prevodu, Fénelonovega Telemaha in Tassov »Osvobojeni Jeruzalem«. V Novem mestu je dovršil šest latinskih šol in šel nadaljevat svoje študije v Ljubljano. Njegovi odlični vrstniki so odšli na Dunaj, on pa, brez podpore, je šel v celovško semenišče in tam ostal jedno leto. Vender mu ni ugajal duhovski stan; zato se je vpisal v modroslovje na dunajskem vseučilišču, črez jedno leto pa je prestopil v pravoslovje. V tej dóbi se je moral bojevati z bedo, ki je v svojih

nasledkih rano končala njegovo življenje. Od 1861. do 1863. l. je bil domači učitelj v Reinleinovi rodbini na Dunaju. Tej dôbi veljajo besede:

Gorjé, kdor zatajiti
Prisiljen voljo in srcé,
Bedakom posoditi
Čas mora, glavo in roke.

Dobil je Knaflovo štipendijo, katere so pa bile takrat mnogo manjše. Ko se je doma v Prašah pripravljal za izpit, priredil je tudi pesni svoje za natis [1]. Giontini mu jih je odkupil za 300 gld. Prvi rigorozum prebivši je vstopil v službo notarja Stergerja v Kranju, 1866. l. je prestopil k odvetniku dr. Prevcu v Kamniku in se ž njim vred preselil v Kranj, kjer je umrl dné 18. oktobra 1869. l.

Pesnikovati je začel Jenko rano; v četrtem razredu gimnazije je zakrožil nekaj neosoljenih pesnij, mej njimi tudi »Polikratov prstan«. Svoje prvence pa je potem sežgal. Uspešneje se je bavil s pesništvom na ljubljanski gimnaziji. Leta 1854. so se ljubljanski osmošolci Bril (umrl 1855. l.), Erjavec, Mandelc, Kermavner, Tušek, Zarnik, M. Povše, Jenko zjedinili k skupnemu društvenemu delovanju in začeli spisovati „*Vaje*“, dijaški list. Mnogo „*Vajinih*“ sestavkov je prišlo potem na svetlo v Janežičevem „*Slov. Glasniku.*“ Pesniki med temi mladeniči so bili Bril, Mandelc in Jenko. „*Slovenski Narod*“ 1869. l., št. 135, je iz „*Vaj*“ objavil pesen »Slovanski dan«, čije tretja kitica se glasi:

Vsi čujte grometi na glas,
Prišel je odmerjeni čas!
Od krajev, kjer solnce izhaja,
Do krajev, kjer solnce zahaja,
Kar nosi Slovana imé,
Naj složno podá si roké.

Leta 1854. se prikazujejo njegove pesmice v „*Novicah*“, katerim je bil Jenko zvest sodelavec do 1858. l., ko je Janežič okolo sebe zbral vse odličnejše slovenske leposlovce.

Predmetov svojim pesmicam ni iskal v kaki megleni oddaljenosti od dejanskega življenja, ni pogledal v globino človeškega srca, ker mu je za to bilo življenje prekratko, nego navadni pojavi v naravi, na domači zemlji mu ugajajo, n. pr. »Mraknenje solnca«, »Meglenica«, »Divja rožica«.

»Obrazom«, vencu njegovih najlepših pesmic, ki so prav za prav izraz njegovega življenjskega modrovanja, je predmet večinoma vzet iz narave; saj poje sam »Vstala je narava«.

Vse, kar se godi okoli njega, zanima ga in mu vzbuja primerne čute, žalostno ga dirne »Pogreb«; nad vse drago bitje mu je »Mati«.

Porojen na Gorenjskem, v tem divnem delu slovenske zemlje, je gorko ljubil svoj ožji rojstni kraj; naravnost ga moramo imenovati pesnika ali slavitelja »Sorškega polja«; v tem je podoben svojemu bratu Ivanu, ki je tudi zložil več pesmic z naslovom: »Na sorškem polju«. (Pesmi, 60—74.)

Trdi boji v njegovem kratkem življenju so ga gotovo navajali na to, da je z lastno usodo primerjal tudi usodo male svoje domovine in gorko čutil njene bolečine.

V njegovem pesnikovanju, ki obsega dôbo od l. 1855.—1863., smemo zadnja leta smatrati ko tisti čas, ko se je njegovo rodoljubje razgrelo v neizcrpno ljubezen do vsega slovanstva; pesni: »Naša zgodovina« (»Kje nek zemlja grobe krije?«), »Buči, buči, morje, adrijansko« so izraz tega čuvstvovanja.

Ta trpka stran slovenske ali občeslovanske zgodovine mu je udahnila neminljivi pesni »Naprej« in »Pobratimija«; druga se nahaja uže v „*Vajah*“, prva se je natisnila v „*Slov. Glasniku*“ 1860. leta. Bojevito koračnico, ki je sedaj lastnina vseh Slovanov, spremlja pobožna »Molitev«:

Ti, ki si nas ustvaril kakor listja, trave id.

Poleg goreče ljubezni do nebrojnega vseslovanstva pa je ta mož mehke narave čutil potrebo, da ga ljubi drago bitje. Pesni erotične vsebine so: »Moč ljubezni«

Nova moč ljubezni
Ude mi pretresa,
Kak je lepa zemlja,
Moja zdaj nebesa.

»Obujenke« in druge. Pa vender bi se moglo soditi iz nekaterih pesnij, da ljubezni ni vselej smatral z resnega stališča, ko poje:

Čez kratkih mescev pet
Sva videla se spet,
Pobesil jaz oči,
V stran gledala si ti.

(Izpremememba).

Mislim pa, da je tu več šale nego Heinejevega cinizma.

Pesen »Naš maček« pa se je popolnem krivo razumevala; ona je ostra satira proti samomorom iz ljubezni.

V epsko pesništvo se šteje »Zaklad«. (Druhal, ki koplje zaklad, stori obljubo, da Mariji Devici odda polovico zaklada; ko ga pa izkoplje, se ne meni več za obljubo); nasledek je:

Pa groza! Odpre se prepad
In kad jim požre in zaklad;
Delitve več treba ni blo.

Pripovedni pesni sta tudi »Knezov zet« (Kmetskega stanu vrtnar se je zaljubil v knezovo hčer, ki po noči gre za njim in v Kolpi utone, ker jo je zvabil v vodo) in »Morski duhovi«.

V njegovem slabotnem telesu sta bivala krepka duša in zdrav humor. Jenko je opeval to, kar je res doživel; pri njem ni nič narejenega, nič umetnega; zavoljo tega so njegove pesni naravne. Držal se je pa tudi narodnega govora in mišljenja.

Manje važnosti pa so njegove povesti; uže v „*Vajah*" se nahaja »Ljubezen in osveta«, vsem povestim v „*Slov. Glas.*" 1858: »Spomini«, »Tilka«, in »Jeperski učitelj« je snov vzeta iz narodnega življenja gorenjskega.

Tilka je jako neukreten kmetski fant, ki je prišel snubit v stari očetovi obleki, seveda brez uspeha. V poznejših časih je sam pripovedoval: »Za jeden las je manjkalo, pa bi se bil oženil.«

Istotako je »Jeperski učitelj« pristna slika preprostega in revnega učitelja na kmetih, ki sosedom tudi številke pové za loterijo; jeden kmet je dobil terno in je iz hvaležnosti učitelju postavil spomenik na grob.

Te povesti so vzete iz narodnega življenja, v jeziku pa se nahaja mnogo germanizmov.

Jernej Križaj Severjev (Jažvik 1838—1890) iz Orehka na Notranjskem, duhoven tržaške škofije, umrl kurat pri Sv. Antonu blizu Kopra. Znak njegove osebnosti je nežna občutnost, veselje in trpljenje ljubezni; to dokazujejo njegove pesmice: »Trojno srce«, »Alenka orehovska«, »Glas valov«, »Spomin in obstanek« vse v „*Slov. Glasniku*" 1864. l. Jednake vsebine je tudi »Karanfil«, prevod iz ruščine. Spisal je novelo »Blaženka«, ki opisuje bržkone dogodke iz njegovega življenja. V Trstu bivaje dve leti se je naučil italijanščine in spretno poslovenil dve igri Silvija Pellica, »Tomaž Mor« (Janežič, „*Cvetje*") in »Frančiška z Rimini«.

Janez Bilc

porojen 1839. l. v Ilirski Bistrici na Notranjskem, živi sedaj upokojen duhovnik v domačem kraju. V slovenskem slovstvu je pisal v vezani in nevezani besedi od 1856. l., ko je začel jako marljivo opisavati v „*Novicah*" svoj rojstni kraj ali pa bližnje pokrajine

na Notranjskem in v Istri; tako nahajamo tam »Popis Bistriške doline«, in v nastopnem letniku *„Novic“* »Šege in navade v Bistriški dolini«; spis »Čiči in Čičarija«[1] je prišel v čitanke za srednje šole. S pesniškim vzletom je opisana Cerknica[2]; v tem opisu se radostno spominja preprostega kmeta Matije Svečana v Bistrici, kateri prê slovensko slovstvo pozna bolje nego marsikateri osmošolec. Popisal je tudi Reko[3]), kjer je dovršil srednje šole. Zanimale so ga tudi druge strani našega slovstva ali narodnega življenja, nabiral je za *„Novice“* narodne pregovore po Notranjskem, manj znane besede za Wolfov slovar in narodne vraže za Navratilovo zbirko. Gojil je tudi pripovedništvo spisavši povest iz domačega življenja, naslovljeno »Sveti večer«[4]), in za Družbo sv. Mohorja »Slovenski drvarji«[5] 1888. l. Ko duhovnik službujoč v domačem kraju je pred tridesetimi leti začel spisavati »Zgodovino fare Trnovske na Notranjskem«.*) Posnetek se je natisnil v *„Laibacher Diöcesanblatt-u“*, in s tem se je storil začetek važnemu zgodovinskemu podjetju, namreč »Zgodovini kranjskih farâ«, katero vodi Anton Koblar.

Bolj obsežno pa je Bilc deloval ko pesnik; uprav letos je štirideset let, odkar pesnikuje, kajti 1856. l. je zložil prvo pesmico: »Bistriška«. Njegova poezija je lirska, največ je zložil slavospevov svetnikom ali odličnim posvetnjakom: proslavljal je Cirila in Metodija[6]) ob tisočletnici; njegove pobožne lirske poezije prinašata *„Danica“* in *„Slovenec“*, katerima je zvest sotrudnik do najnovejših časov, posvetne pa Janežičev *„Slovenski Glasnik“*; sploh je bil Janežiču priljubljen in marljiv sodelavec. Njegova pobožna lirika obsega pesni Mariji na čast, na primer himne[7]), ki so se iz *„Danice“* ponatisnile v dveh snopičih. Združene posvetne in pobožne pesni se nahajajo v zbirki: »Pervenci«[8]) 1864. Posvečeni so Strossmayerju:

Saj boljš'ga Slava nima sina
Ko Tebe, vrli naš vladika!
Časti in ljubi domovina
Te, roda naš'ga »kinč in dika«.

Knjiga se začenja s pobožnimi pesmicami; tretja božična je prav za prav prizor, v katerem nastopajo pastirji, sedem angelov,

*) Dné 23. oktobra 1879. l. piše Žiga Bohinec Bilcu: Milostl. gosp. knezoškof se Vam prelepo zahvaljujejo za skrb in trud, ki ste ga imeli pri spisavanju kronike. Preden se bo pričelo z natiskovanjem, pride v *„Diöc. Blatt“* kratek poziv naslanjajoč se na prejšnje izjave v zadevi spisovanja zgodovine ljublj. škofije; vsled tega odpade uvod Vašej kroniki, kar — sem prepričan — Vas ne bo žalilo.

izmed katerih vsak nekaj izpregovori, zadnji pa sta družba pastirjev in družba angelov. Za temi se nahajajo v »Pervencih« rodoljubne pesni, slavospevi posameznikom, pesni o naravi, jedna pesen za veselo družbo, »Vinska terta«, v kateri se vrsté samospevi in zbori; na koncu zbirke je znana »Slovenija oživljena«, ki se je ponatisnila iz „*Slov. Glasnika*“ 1861. l. Pesnik sam je skromen, priznava, da se mu duh ne vzdiguje v nedogledne višave:

Zatorej pesmice pohlevne
Vladika, Tebi posvečujem;
Boječe pesmi so in revne
Jih krilu Tvojmu izročujem.

Epske vsebine je samo »Tarbula, keršanska junakinja«.

Na Perzijskem se je krščanska vera lepo širila, dokler je ni začel hudo preganjati šah Sapor II., sodobnik Konštantinu Velikemu (309—380). Vedeži in zgodovinarji perzijski so kristijane počrnili pri njem, da so izdajalci domovine in prijatelji Rimljanom.

Starega neustrašenega kristijana Simeona je Sapor vrgel v ječo; k njemu je na tihem prišla njegova hči Tarbula.

Simeon je storil mučeniško smrt, šahinja Kandaka pa je nevarno zbolela. Vedeži so šahu natvezli, da jo je otrovala njena strežnica Tarbula. Vržejo jo v ječo. Vedež se zaljubi vanjo in jo hoče rešiti, če bi postala poganka in ga vzela v zakon. Tega pa ni storila, nego volila je smrt. Predmet je tragičen, dejanja pa je premalo; kakor slišim, se izdá pesen v popravljeni obliki.

Dasi se splošno vjemam s tem, da Bilcu jezik ne teče povsod pravilno in gladko, so vender nekatere pesmice njegove v „*Slov. Gl.*“ prav ljubke, n. pr. »Sava«, »Zvončik in vijolica« (obe v „*Slov. Glasniku*“ 1863). V lepem narodnem in jasnem slogu poje v prvi pesnik:

S podnožja mu (Triglavu) bistra
Savica kipí,
Čez stene, čez skale
V dolino bobní.

V dolinah pa druge
Šumijo vodé
In materi Slavi
V naročje hité.

Priznati treba, da je pesnik tudi napredoval, kar kaže »Venec na grob K. Klunu« v „*Slovencu*“ 1896. Proste pesmice z naslovom »Pomladančice« se nahajajo v Janežičevem „*Slovenskem Glasniku*“ in Lampetovem „*Dom in Svetu*“ 1892; v dr. Lampetovih „*Drobtinicah*“ 1888. l. se čita pesen »Kraljici presvet. Rožnega venca« in »Iskrice« v „*Učit. Tovarišu*“.

Ker je nekaj let študiral v Reki, se je jel zanimati za hrvatsko slovstvo; sad tega zanimanja je slovenski prevod epske pesni »Smrt Smail-age« i. dr. Ta pesen je celo Hrvatom težko razumljiva na nekaterih mestih, ker je pisana v črnogorskem narečju. V vzgled bodi nekaj stihov iz govora starega duhovnika.

Sini moji, oj vojaci hrabri,
Vas je ta zemljica porodila,
Skalovita, ali vam je zlata.
Dedi vaši tu so se rodili,
Otci vaši tu so se rodili,
In tud' vi ste tukaj se rodili:
Zemlje lepše ni za vas na svetu.

Dedi vaši zanjo kri so lili,
Otci vaši zanjo kri so lili
Tudi vi prolite zanjo krvco.
Za vas zemlje dražje ni na svetu.
Orel plete gnjezdo na planini,
Ker svobode zlate ni v ravnini.

Ferdo Kočevar Žavčanin (1834—1878)

iz Žalca na Štajerskem, je služboval pri deželnem računovodstvu v Zagrebu, na duhu bolan umrl je v Gradcu.

Zanimal se je za narodno blago in lepoto slovenske domovine. Prvi njegov sestavek je menda »Vipota«,[1] v katerem popisuje hrib istega imena blizu Celja, ki je »znamenit za naravoljube, naravoslovce in rastlinoslovce«. Zato se je izredno zanimal za Vrazovo zbirko narodnih pesnij, in jih za poskušnjo nekoliko objavil,[2] stavil predlog »Matici Slovenski« v nabiranje narodnega blaga.[3] Po narodni snovi je zložil basen »Medved in dren«.[4]

Ta poskus se mu je precéj posrečil; zaradi tega si je mislil, da ima zmožnost tudi za večja dela enake vsebine, in je izdal delo: *„Mlinarjev Janez.*[5] *slovenski junak“.*

Gledé jezika bližal se je v tem delu hrvatsko-srbskemu narečju. Če bi se kdo ob to izpodtikal, pravi, naj se oglasi v časnikih zoper njega, on mu dá »zadostiven« odgovor. Oglasil se je M. Kračmanov[6], pa ni dobil odgovora.

Na drobno opazujoč narodno življenje slovensko in hrvatsko je opisal značaje iz življenja našega naroda, n. pr. »Butelj-Matevž«[7], »Hrvaški korteš«[8], razlagal slovenske narodne potrebe, uvedenje slovenščine v urade, šole, v cerkev in v družbeno življenje.[9] Literarne razmere in jezikoslovje slovensko ga je vedno zanimalo, to kažejo »Pomenki o naših literarnih rečeh«.[10] Blizu isto tvarino je

razpravljal v *„Slov. Narodu“* 1870. l., razdelivši jo na tri oddelke, *a)* vzhodna slovenščina. *b)* glas, in *c)* polglas. Za taka vprašanja mu je pa nedostajalo temeljitega znanja.

Zanimal se je za razne slovstvene stvari v Slovencih in Hrvatih, povedal svoje mnenje o »Vodnikovem spomeniku«[11]), o slovenskem političnem časopisu,[12]) o manifestu cesarice Marije Terezije iz l. 1766, o stenografiji.[13])

Na Hrvatskem živeč je primerjal hrvatske in slovenske literarne razmere[14]) in sodil, da Hrvati prê nazadujejo, Slovenci pa napredujejo, češ, ker so Hrvati »negostoljubno odbacili Slovence, ki so jim prišli napol nasproti in jim prijazno roko podali.«

Ker je za ugoden razvitek duševnega življenja vsakega naroda velike važnosti ugodno gmotno stanje, Kočevar tudi te strani ni puščal v nemar. Pisal je v »Koledarčku družbe sv. Mohora« 1871. l. o pridelkih in o letini, o gospodarskih opravilih, 1873. l. o narodnem gospodarstvu na Hrvatskem. Omenjena družba je izdala njegovo delo: *Kupčija in obrtnija,*[15]) ponajveč podelano iz rokopisa Matevža Trnovca, učenca Antona Muhića, rektorja in profesorja »narodnega gospodarstva« na bivši pravni akademiji v Zagrebu.

V predgovoru izjavlja, da knjiga ni pisana za strokovnjake, nego za prosti narod, kateremu je težko pisati o takih predmetih.

V marsičem sta si jednaka v svojem delovanju in pisateljevanju Godina Verdeljski in Kočevar Žavčanin; posebne zmožnosti niso dičile nobenega, pa vender Kočevar nadkriljuje Godino.

„Slovenskemu Narodu“ je bil takoj iz začetka marljiv sotrudnik, pa se tudi v *„Narodovih“* podlistkih ni vspel do izvirnih mislij.

Janko P. (ukmeister) Vijanski (1837—1862.)

rojen v Vinjah pri Novi Cerkvi blizu Celja, je hodil v gozdarsko šolo v Mariabrunnu pri Dunaju, službovali na Vrhniki. Nabiral je rad narodno blago, n. pr. »Nekaj o Rojenicah«,[1]) »Narodno pravljico o dečku, ki je šel iskat sreče«,[2]) o »Miklavževem večeru«, o »Božiču«,[3]) o »Kačah«;[4]) opisaval kraje slovenske, n. pr. »Gorica«, »Rebro v Gornjem Gradu na Štajerskem«,[5]) »Skalska dolina na Štajerskem«, »Solčavske planine na Štajerskem«,[6]) objavljal drobtinice, na primer »Zmešnjava jezika«, »Zarotena nečimurnost«, »Lakomni kmet«,[7]) »Kako se Turki kopljejo«, »Kako se ljudje pozdravljajo«, »Kako Slovenci kruh čislajo«.[8])

Tudi je pisal o predmetih iz stanovskega posla, n. pr. o gozdnem črvu, o trpežnosti lesa.[9])

Leta 1862. je izdal: „*Nanos*“.[10]) Sodelovali so: J. K., T. L. Podgoriški, J. Pajk. E. Nožarjev, Okiški, Ogradi. Cestnikov. On sam je objavil pesni. narodno povest o vranu, basni; kako je treba pisati, da koristimo narodu.

Janez Trdina (1830)

iz Mengša na Kranjskem, gimnazijski učitelj v Varaždinu 1854. l., na Reki 1856. l., umirovljen 1867. l. živi v Bršlinu pri Novem mestu. V slovenskem slovstvu je obdeloval dve stroki. zgodovinsko in narodoslovno. prevladala pa je zadnja; prišteva se odličnim nabirateljem narodnega blaga; s tem je začel svoje pisateljevanje. V „*Sloveniji*“ l. 1849.[1]) je objavljal »Narodne pripovedke iz bistriške doline«; v teh pripoveduje po narodnem razlaganju pričetek Mengša; nadaljeval je pripovedke v „*Sloveniji*“ l. 1850., in v „*Ljubljanskem Časniku*“.[2]) n. pr. »Od mlajšega izmed treh bratov« (Balek, Bilek in Bolek); »Kmetje in žlahtni« (dogodek iz devetega stoletja), kjer se pripoveduje. da je slovenski vojvoda po srečno dovršeni bitki kmete postavil za veliko kamnato mizo na odličnejša, žlahtne gospode pa na zadnja mesta, češ, da kmetič redi gospode in je v sprednjih vrstah v vojski. V pripovedki »Hasan Beg« poskusil je osnovati narodno epopejo slovensko. Sploh je rad pesniški opisoval važne zgodovinske dogodke izvršivše se na zemlji slovenski. n. pr. »Bran in pogin Japodov« v 514. odstavkih; v to vrsto spadata tudi: »Inko vojvoda« in »Obleganje Ogleja.«

Največjo svojo vrlino pa pokazuje J. Trdina v narodopisih, n. pr. »Kranjci na Hrvaškem«,[3]) kjer natanko slika dobre in slabe lastnosti Slovencev prišedših in nastanivših se na Hrvatskem. Da se razvitek hrvastkega gibanja more poznati natančneje, je Trdina spisal »Hrvaške spomine« v „*Slovanu*“;[4]) osobito 1848. l. je opisano na drobno.

V „*Ljubl. Zvonu*“ l. 1883. do 1886. so velezanimljive »Bajke in povesti o Gorjancih«. ki jih je pisal v tako lepem narodnem jeziku in tako plastično, da vidimo pred seboj kakor žive vse one osebe, ki nam jih predstavlja.

Zanimal se je zelo za slovensko slovstvo in uže pred Levstikom in Stritarjem zahteval, da se prerešetajo slovenski pesniki.[5]) Temu mnenju se je uprl brez uspeha **Podlipski** (Hicinger[6]).

Leta 1859. se je v *„Novicah“* mnogo pisalo o tem, kako in v koliki meri se je v srednjih šolah ozirati na slovenski jezik; tega razgovora se je udeležil tudi Iv. Trdina in spisal sestavek: „G l a s i o c e s a r s k e m u k a z u, k i d o l o č u j e u č b e n i j e z i k v r a z l i č n i h d e ž e l a h n a š e g a c e s a r s t v a. II.—V. *„Novice“* 1859. 297. 3—4. To tvarino je nadaljeval tudi nastopnega leta v *„Novicah“* 1860, 11—13, 18—27; on je bil za to, da se morajo vsi predmeti učiti slovenski, menéč, da je poglavitna naloga gimnazijskega pouka vzgajati „značaje“, to pa se more zgoditi samo na podlagi materinskega jezika. Odločno se poteguje za latinski jezik, ker je latinščina jezik katoliške cerkve, katoliška cerkev pa je naša narodna cerkev.

Ni istina, kar trdi Trdina, da si je narod sam izvolil katoliško cerkev, nego v Slovence so prišli oznanjevalci katoliške vere od Ogleja in Solnograda sami. — Po berilih za gimnazije se je nahajalo mnogo njegovih zgodovinskih sestavkov, n. pr. za III. razred: „Bramba Sigeta“, „Oblega Oglejska l. 1510.“ IV. 1855: „Čertice iz stare dogodivščine Slovencev.“ V. 1853: „Prihod Uskokov na Slovensko.“ VI. 1854: „Prve turške vojske.“ VII. 1858: „Boji Benečanov na Slovenskem“ i. d.

Jedrnato je opisal zgodovino Slovencev v XVII. oddelkih, povdarjajoč zlasti boje poganskih Slovencev z Grki, celjske boje, boje Slovencev z Benečani i. d., ozrši se v zadnjem odstavku tudi na slovstveno zgodovino. Med mlajšim zarodom je premalo znana ta krepko pisana naša zgodovina. Rokopis te zgodovine je bil uže 1850. l. dovršen za „Slovensko društvo“; pred natisom ga je pregledal in pomnožil B r a d a š k a.

Kakor Valjavec se je tudi Trdina ukvarjal s prevajanjem starih klasikov na slovenski jezik; v tretjem tečaju *„Slovenske Bčele“* se nahaja točen prevod I. speva Ilijade:

Jezo zapoj boginja Pelejeviča Ahila
Kvarno, ki zlega nezmerno Ahejcem je naklonila.

Dr. Gregor Krek

porojen 1840. leta v Čateni, vasi župnije Javorje na Gorenjskem, je šel 1860. l. na dunajsko vseučilišče, napravil 1864. l. doktorat modroslovja in nastopnega leta profesorski izpit. Kmalu je dobil službo na graški realki in se habilitoval na tamošnjem vseučilišču za slovansko jezikoslovje, postal 1870. l. izredni, 1875. leta redni profesor slavistike.

Uže v dijaških letih se je z navdušenjem zavzel za narodno gibanje slovenskega naroda, osobito na slovstvenem polju in je iz Ljubljane *„Slov. Glasniku“* poročal o duševnem kretanju dijaštva ljubljanskega.[1]) Janežič ga je pridobil za omenjeni list, katerega je Krek podpiral s prvenci svoje muze. Kakor mnoge druge je tudi njega narava vzbudila v pesnika; to priznava v pesni: »Trojno petje«[2]), »Hitel urno sem v narave krilo«; ta pesen nas v mar-

sičem spominja Stritarjeve: »Sreča, poezija in Preširen«. V »Otožnosti«[3]) obžaluje, da ga je usoda gnala v tuje kraje, pa kmalu ga mine otožnost:

> Oj kvišku, junaci, že tromba doní,
> V krvavo nas bitvo dolžnost zdaj budí.[4])

L. 1862. je Krek zbral svoje pesmice in jih izdal v posebni knjižici.[5]) Visokega vzleta ne izražajo, v svoji skromnosti tega tudi ne nameravajo, naravo in ljubezen do domovine pa opevajo v primerni obliki. Obširniša je epska pesen: »Na sveti večer.«[6])

Uspešno napredujoč v slovanskem jezikoslovju[7]), je začel opuščati pesnikovanje in se posvetil resnobni vedi. V „*Novicah*", kjer je tudi objavljal pesmice, n. pr. »Zvezdi«, »Radost mladega pesnika«[8]) se nahajajo uže manjši prozaični sestavki, n. pr. »O naši literaturi«.[9])

Istega leta je v „*Novicah*"[10]) govoril o visoki vrednosti narodnih pesnij; zato mu je tudi »Matica Slovenska« dala v pregled in presojo narodno blago iz Vrazove zapuščine; vsled tega je objavil svoje »Opazke ob izdaji slovenskih narodnih pesnij«[11]) in s tem določil znanstvena načela, kako se ima vršiti tako delo.

Plod njegovih študij, ki so se skoraj popolnem osredotočile v tem predmetu, je njegova veleznamenita knjiga: „*Einleitung*" id. (prva izdaja 1874. l., druga 1887. l.). Delo je razvrščeno v dve knjigi; prva podaje vse zgodovinske vire o Slovanih, jih opisuje ko člen Arijcev, ko samostalno skupino, riše na podlagi besed, skupnih vsem Slovanom, njih prvotno kulturno stopnjo in navaja vse obširno slovstvo, daleko raztreseno po knjigah in učenih zbornikih. Druga knjiga razlaga tradicijonalno slovstvo, oziraje se na jezik, navade, šege, pravljice, pregovore, zagonetke in pesni; tudi tu je navedeno vse dotično slovstvo, kar daje knjigi posebno veljavo. Jako temeljit je oddelek, v katerem zasleduje grško pravljico o Polifemu pri slovanskih in neslovanskih narodih. Krekovim nazorom se upira Brückner, profesor slovanščine na berolinskem vseučilišču.

Po Šafařikovih „*Starožitnostih*" ni izšla nobena knjiga o Slovanstvu, ki bi se bila sploh priznavala tako, kakor Krekova „*Einleitung*".*)

*) Glej obširno Hubadovo naznanilo te knjige v „*Ljublj. Zv.*" 1887.

Za Slovence so važni Krekovi spisi, objavljeni v *„Kresu“*. V lepem sestavku (*„Kres“* 1881) je dokazal, da je bil kresni kult jednak v vseh slovanskih narodih, in da je kres najstarejši domači praznik.

Slovencem je Krek prvi poročal o znamenitih papeževih pismih britanskega muzeja o Cirilu in Metodiju; označil je vrednost novoslovenskega rokopisa, ki ga hrani koroško zgodovinsko društvo.

V drugem letniku *„Kresovem“* se nahaja spis: »Polyfem v narodnej tradiciji slovanskej«, za slovensko občinstvo skrajšan in prikrojen iz *„Einleitung“*.

Svoje ocene objavlja Krek v *„Göttinger gelehrte Anzeigen“*, v *„Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien“* in v *„Herzog's Archiv für die Kunde moderner Sprachen“*.

Lepih zaslug za Slovane si je pridobil Krek s tem, da je Nemce seznanil z najodličnejšimi proizvodi slovanske poezije, priredivši zbirko najboljših nemških prevodov slovanskih pesnikov, ki jih je izdala knjigarna Cotta v Stuttgartu [12]); tej zbirki je spisal uvod; zastopani so vsi slovanski narodi; izmed slovenskih pesnikov čitajo Nemci Gregorčiča, Aškerca v Gojmir-Krekovih, Brehmerjevih, Funtkovih in Selakovih prevodih.

Bivši predsednik »Podpiralne zaloge slovanskih vseučiliščnikov v Gradcu« celih triindvajset let si je pridobil lepe zasluge za slovenske vseučiliščne dijake na graškem vseučilišču in si po neupogljivem značaju ko slovanski rodoljub pridobil občno spoštovanje.

Jakob Gomilšak, porojen 1843. l. v Bišu v Pesniški dolini na Štajerskem, je bil kapelan v Radgoni do 1876. l., potem nemški propovednik v Trstu, od 1891. l. katehet na tamošnji realki. Nadarjen in marljiv učenec mariborske gimnazije se je Gomilšak rano z uspehom poskusil v pesništvu in je za slovenske in nemške pesni dobival častna darila. Svoje pesmice je pošiljal v dijaški list *„Torbica“* 1862—1864. leta (Zagreb), v *„Novice“* in *„Glasnik“* (od leta 1861—1867). Med temi se odlikuje »Slovenec sem« (večkrat ponatisnena v slovenskih čitankah), ki je po Ipavčevem napevu postala narodna; »Pesem na tujem«, *„Slovenski Glas.“* 1866, 13; »Bog je moj ščit«, *„Sl. Glas.“* 1866. 385. Nabiral je pregovore in besedila na Štajerskem, *„Slov. Glasnik“* 1862, 176, 172; pisal o »Volkodlaku«, *„Nov.“* 1865. 34. 43; »o naših knjižnicah«, *„Novice“* 1864, 408. V »Milotinkah« [1]), »Slavec«, »Rosna kapljica« proslavlja v nevezani, pa poetiški obliki božjo vsemogočnost. Po vsebini se z »Milotinkami« vjema sestavek »Bog v naravi«.[2]) Poleg izvirnih pesmic je objavljal tudi narodno blago in po narodni tvari sestavljene povesti, n. pr. »Radojuri«.[3]) Enako kakor je Trstenjak popisaval Vrbovčane, tako je naslikal Gomilšak v *„Novicah“* »Bobovce in Lukovce« po njih malostnih

navadah. Nekaj časa je kot gimnazijski dijak omahoval, je-li bi se odločil za bogoslovje ali pa za zgodovino in zemljepisje, ki mu je tudi še v poznejših časih bilo priljubljen predmet, n. pr. »Turki pri Radgoni«, »Luč krščanstva pri panonskih Slovencih«[4]); opisal je »Haloze«[5]), »Pohorje«[6]), »Sv. Trojico«, romarsko cerkev v Slov. Goricah; »Trst«.[7]) Obširno in jako zanimivo je njegovo »Popotovanje v Rim«.[8]) Zgodovinski stroki se pridružuje poučna pripovedka »Velikodušno dejanje ljubezni«.[9]) Sestavljal je Gomilšak zgolj izvirne spise, samo obširni sestavek: »Marija od previdnosti«[10]) je prevod po dr. Schneiderju. Pristavimo še ogrsko povest: »Čudna večerna godba«.[11]) Dopisoval je Gomilšak v prejšnjih letih z mnogimi odličnimi Slovenci, dopisoval v „*Slov. Nar.*“ iz Radgone, spisaval za „*Edinost*“ uvodne članke in krajše sestavke od l. 1879. do l. 1883. in dopisaval tudi v nemške, Slovanom prijazne liste. Njegova pisava je jasna, nekoliko pikra po biševskem humorju, ki pa ni daleč od rezkosti (Derbheit). Spisal je tudi Mih. Debeljaku[12]) življenjepis.

Dr. Janez Mencinger

porojen 1836. l. na Brodu v Bohinju, je poslušal dva tečaja predavanja o klasični filologiji na dunajskem vseučilišču, potem se je odločil za pravoznanstvo. Bil je mnogo let odvetnik v Kranju, sedaj je na Krškem.

Ko je bil Mencinger na ljubljanski gimnaziji, je jel pesnikovati, in Bleiweis je vzel marsikatero pesmico v list „*Novice*“. Med profesorji je nanj vplival učitelj nemške zgodovine dr. Aloizij Egger, pozneje pl. Möllwald, ki mu je svetoval, naj se uči estetike, zgodovine svetovnega slovstva in umetnosti sploh, naj čita klasike vseh narodov ter naj opusti pesnikovanje. Na Dunaju se je seznanil z „*Glasnikarji*“ Erjavcem, Tuškom, Mandelcem, Jenkom, Valjavcem in drugimi.

Vrlo zanimiv je Mencingerjev spis „*Ajdovski gradec*“ *), ki je po njegovem mnenju kakih dvesto metrov visoka oblina poluta med bistriškim in bitenjskim poljem; na temenu griča, v črni prhljici so se našli rimski denarji. Iz izkopin bližnjih vasij Lepenjce, Bitnje, Bistrica, Brod in Savica se dá sklepati, da so za Rimljanov tam bili poljedeljci, kovači in rudarji, o gradu pa niti iz rimskih niti poznejših časov ni sledu; pozneje je ves Bohinj prišel pod briksensko cerkveno oblast. V Bohinju so znani trije gradovi: Ajdovski gradec, Zajčji gradec — prodovje debelih skal blizu vasi Savica — in Gradec nad potokom Suho. Ajdovski gradec ima ime mogoče odtod, ker so tam prebivali ajdje (pagani); Črtomirov grad na »Ajdovskem gradcu« sezidal je jedini Prešern.

*) „*Ljubl. Zvon*“ 1883.

„Jerica." (*„Slov. Glas."* 1859.) V Krokariji nameščen nov učitelj zagledal je, vozéč se na svoje novo mesto, brhko deklico, ki se je sama vozila. Pa tudi tamošnji zdravnik si je želel bogate in razumne Jerice za ženo. Ona pa ni hotela niti neokretnega učitelja, katerega so vaški fantje zasačili pri vasovanju, niti sebičnega zdravnika, nego vzela je Pikovega Jako.

„Vetrogončič" (*„Slov. Glas."* 1860.) Vetrogončič je uvel pri Dankovičevih gospoda Medjo, ki je bil v slovenski predstavi v Ljubljani jako spretno igral vrtnarja, in se je s tem domači hčerki prikupil tako, da je začela zanemarjati Vetrogončiča, ta pa sumničiti in obrekovati pravnika tekmeca. V vročih letnih mesecih so se preselili Dankovičevi »na grad«, kamor so tudi skrivaje prihajala pravnikova pisma lepi gospodični. Oče in mati sta nagovarjala Milko, naj vzame Vetrogončiča. Pokličejo notarja, da napravi ženitno pismo. V tem trenutku pride pismo od dr. Zavijača v Trstu, v katerem naznanja Dankoviču, da je pri propadlem brodarju Godlariču izgubil 80.000 gld., ki bi imeli biti dota hčerkina. Vetrogončič odstopi od snubitve, Milko pa dobi dohtar Medja, pa tudi lepo doto, kajti pismo je bilo — izmišljeno. Na koncu pa pravi pisatelj, da stopi s povestico srčno pred slovensko občinstvo, ne boječ se kritike, pa tudi ne strinjajoč se z geslom, da bi bila ostra ocena — „Anlass, meine der Slavistik gewogene Feder ruhen zu lassen", kakor je rekel I. S.

„Zlató pa sir." (*„Slov. Glas."* 1860.) Pisatelj pravi, da je šel na lov na Grintoljico, planino v triglavskem pogorju, in lačen pa žejen dobil mleka od lepe planšarice, ki je brala laške knjige. Naletel je tudi na čudaka Čuka, ki mu je kazal stare umazane knjige, s katerimi hoče najti zaklad. Te knjige — stari umazani Homer — so oče kupili od nekega romarja za 19 cekinov. Zaklad mora iskati le tešč človek; njegovo hrano pa je nosil Čuk, ki ni pripuščal kaj vgrizniti, dokler ne najdeta zaklada. Ko je lovec bral Homerjeve verze in Čuk gledal v zemljo, se je lačni lovec poslužil natihoma klobas in kruha. Ko mu je lovec dokazal, da je vse njegovo govoričenje nič, mu pride na misel, da bi se oženil z lepo planšarico. Po lepo planšarico je prišel Italijan, „Čuk pa se je izmodril". — Kar se tiče Čuka, je ta povest enaka Erjavčevi „Ni vse zlató, kar se sveti".

„Skušnjava in skušnje." (*„Slov. Glas."* 1865.) Vekoslav, sin Martina Lesnikarja, je imel bratranca dr. Martina. Ta in prijatelj Ambrož se snidejo z Vekoslavom, ko ta potuje na Bled, ali bratranec ne pozna bratranca. Martin je zaročen z bogato gospodično Agato, v katero je bil Vekoslav zaljubljen kot gimnazijalec. Šele na izletu na Triglav se spozna, da sta bratranca. Pri ženitovanju prijatelja Voljbenka se ta dan snideta tudi z Vekoslavovim očetom Martinom, kateri pripoveduje, kako se je cigan Kilijan zaljubil v njegovo sestro Meto, da je Meta umrla, zapustivši nezakonsko hčerko Miciko. Pri tej priliki se odloči Vekoslav iti v semenišče; četrto leto obhaja veliko primicijo, katere se udeležé dr. Martin in Agata Lesnikar, Ambrož z Uršiko in drugi. Istega dné je umrla Micika vsled žalosti in cigan Kilijan na grobu svoje hčerke. Povest se bere gladko, vpletene so epizode, ki lepšajo povest.

„Abadon. Bajka za starce." (*»Ljublj. Zvon«* 1888.) Ob iztoku zelene Krke v Savo je vsled nesrečne ljubezni do Cvetane iskal smrti mladi mož Samorad Veselin; rešil ga je Abadon, ki sam o sebi pravi, da ni človek, nego skesani peklenščak, kateremu so na uslugo somi. Omenja se Abadon sicer v Mesiadi

Klopstockovi in v Apokalipsi. Obljubil je Abadon zopet mu pridobiti Cvetano, če mu Veselin odstopi vsak dan štiri ure spanja, da mu za ta čas prestane večno trpljenje; hoče mu Abadon za to odkriti tudi sedanjost, minolost in prihodnjost ter mu služiti z vsakojakimi dobrotami, da bo lahko tekmoval z najbogatejšim židom, da doseže plemstvo in odlične rede. Nasproti temu se bo Veselin moral izogibati vode; pogodba se je napravila za štirinajst dnij. Podal mu je Abadon obroč, ki bo Veselina delal nevidnega, neslišnega in netehtnega, mu odpiral gore in zaklade, misli in usta ljudij. Obroč si je Veselin nataknil na vrat in ostal sam na savskem produ med Brežicami in Krškim. Samorada Veselina so Abadonovi služni duhovi od savskega brega prenesli v Cvetanin dvor, v svetlo svatovsko dvorano, nevidnega. Cvetanin oče je bil plemenit Hrvat iz Zagorja, mati pa Slovenka z ljubljanskega polja; ženin Cvetanin je bil Peter Pavlič, mož petinpetdesetih let, varuh Cvetanin; Cvetani je bilo jedenindvajset let, ženinu je čelo pokrivala lasulja: preveliko nasprotje. Družba se je sprla, ker je bila prerazlična: Cvetana je odbežala v stransko sobo, Veselin za njo; hlevnik pa je naznanil po dvorani, da je Veselin utonil v Savi. Ženin, celo zamaknen v zlato, se je nekaj veselil, da je izginil tekmovalec, na drugi strani pa je bil preplašen, ko je zagledal razvneto Cvetano in za njo pa Samoradovo podobo. Zgrudil se je na tla. Nastala je velika zmešnjava. Samorad pa je šel na čisti zrak. Odslej se počenja v zrakoplovnici potovanje v vse dele sveta in v vse čase, v Italijo za rimske dôbe, potem v Monako, Pariz, Ameriko, Indijo itd.; ljudem je s pomočjo Abadona in svojega obroča gledal v dno srca, razumel sedanjost, minolost in bodočnost. Na zadnje se snide z nekim mladim človekom, ki mu pripoveduje povest svojega življenja, ki pa je bila popolnem jednaka Samoradovi; Samorad je v njej videl sliko svoje mladostne in — krive odgoje. V pripovesti je prišel mladi človek do one dôbe, ko se je hotel oženiti s Cvetano, in da se je šel kopat v Savo. »Tu«, pravi mladenič, »se zvršuje moja povest in se začenja tvoja bajka, Samorad.« Samorad se je čutil silno nesrečnega in velel mladeniču, naj zbeži, ker je njegov duh. Neznani mladenič pa je zavrnil, da ni njegov duh, nego samo del njegovega duha, in sicer tista boljša polovica, katere si ni osvojil zlobni duh Abadon, da je glas njegove vesti. Naj le premisli Samorad, kaj je doživel z Abadonom, in naj sedaj spozna, da je lezel vedno nižje in nižje v robstvo in brezvoljstvo. »Kazal ti je celó krščanstvo, ideale, blaga načela, in baš v tem se je očitovala najhujša njegova zloba; ker hkrati ti je podiral mostove do teh idealov in do prave blaženosti ter te uverjal, da jih zbog nedostatne kreposti ne moreš doseči. Vse to je bila premišljena dejanjska šola pesimizma, ki vede do prevrata, da prej ali slej obupaš sam o sebi. Završetek pesimizma je — samomor.« V tem trenotku se odpró vrata, in v sobo stopi živa Cvetana, presrčno seže v roko Samoradu, rekši: »Glej me, Cvetana sem čudno oteta, otmi se tudi ti gladu in sramote, dotakni se vode!« Razbojniški obrazi Nikon Ubeg, Darinka in Ljudmila so prirohneli, da bi uničili Samorada. Cvetano, ki je omedlela, vjame Abadon sam, najgrša prikazen izmed vseh. Samorad pogleda Cvetani v oči, ki milo prosijo: »Dotakni se obroča!« Tudi Cvetana je imela obroč okoli vratu. Med tem pa je začela goreti hiša, kjer se je godilo vse to. Gasilci pridejo, okna se drobé; voda sika iz nastavljenih cevij, in tudi Samorad čuti goste hladne kaplje po obrazu.

Samorad se je jesenskega jutra prebudil — v domačem dvorcu. Pri postelji je sedel dr. Kres in mu razlagal, da je prebolel hudo vročnico, da je mati zdrava

in da bo skoro videl Cvetano, ki je opomnila, da je povod umobolnosti morda knjižnica, v kateri je mnogo ur potratil z brezuspešnim modrovanjem. Take knjige, ki razodevajo človeške rane, pa ne podajo zdravil, so zaklenili v zaboj in napisali nanj sv. Avguština izrek: *Surgunt indocti et caelum rapiunt; et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce, ubi volutamur?*

Ta »bajka« je spisana za ljudi, ki so višje omikani nego so naši sedanji ljudje srednje izobrazbe, in je hrana samo za bolj izbrano ali odbrano društvo. Duhoviti pisatelj kazal je na zgodovino in brezobzirno bičal in obsojal napako sedanje dôbe posebno v nas Slovencih, kako napačno iščejo ljudje sreče in blagostanja in kako lezejo v sužnjost. Bajka pobija pesimizem in dokazuje, da človeštvo vkljubu temu pesimizmu vender napreduje in da boljši časi nastopijo samo takrat, ko zavlada v zasebnem in javnem življenju krščanska moràla in pozitivna vera.

P. Ladislav Hrovat,

porojen dné 10. marcija 1825. l. v Zgornjem Tuhinju na Kranjskem, frančiškan, od 1859. l. redni profesor na gimnaziji v Novem mestu, šel v pokoj 1890. leta, odlikovan z zlatim križem za zasluge s krono.

Pisateljevati je začel v nemškem jeziku, obdelujoč tvarino [1]) iz svojega poklica kot učitelj klasičnih jezikov, v slovenskem jeziku pa se je pridružil Janežiču, »Slovenski mladini« [2]) na srce polagajoč, naj se pridno uči starih jezikov in naj lepe in primerne umotvore grške in latinske potem presaja v slovensko slovstvo. Kakor si je bil izbral za svoj učiteljski poklic slovensko in klasično jezikoslovje, tako se je tudi njegovo pisateljevanje gibalo v teh dveh strokah: vezalo je ti stroki vestno in temeljito raziskavanje v slovenski in latinski sintaksi. Prvo delo v tem oziru je *„Slovenski Genetiv“* [3]), ki namerja navajati slovensko mladino na to, da se zaveda slovniških pravil, ter učiti slovenske pisatelje, kdaj smejo rabiti dativ namesto genetiva. Dve leti pozneje razložil je *„možnik“* [4]) (konjunktiv) v slovenščini.

V to stroko spadajo še spisi: *„O pogojnih stavkih:* [5]) Če, ako, ko,“ *„priložaj sedanjega časa“* [6]); *„oziralni stavki“.* [7])

Zraven sintakse ga je zanimala etimologija: *lih*, *žlahta, žlahten, zdajci*; [8]) *Trebuša. Tuhinj, Wildon*; [9]) pisal je o izpeljavi samostalnikov iz I. in II. participija in o različni pisavi: *„požigavec, pogorelec“*; [10]) *„o slovenskih enklitikah“.* [11])

Največje slovničarsko delo pa je *„Latinska slovnica za slovensko mladež“.* [12]) Ko je ministerstvo odobrilo to slovnico, je hkratu njemu poslalo bistvo strokovnjaške ocene njegove slovnice, katero je sam objavil v *„Novicah“* (1875), da jo morejo porabiti tudi drugi

strokovnjaki. ali pa pisatelj slovnice sam. ko bi jo trebalo natisniti na novo. V oblikoslovju so mu bile v vzgled druge slovnice, v skladnji pa je Hrovat samostalen.

Tudi latinskega jezika skladbo je natanko preiskaval in opisal n. pr. »Časoslovje latinskega jezika«;[13] časi v glavnem stavku; pogojni[14]) stavki latinski. *a)* samostojni. *b)* zavisni.

Zanemarjal pa ni v pisateljevanju slovstvene strani slovenske filologije; takoj v začetku svojega pisateljevanja je nasvetoval. kako bi se naj napisala knjiga[15]) za slovensko mladino. ki bi v kratkem obsegala zgodovino naroda slovenskega in našega slovstva; izpustiti bi se iz pesniškega oddelka ne smele niti Koseskega: »Slovenija cesarju«. niti Vodnikova: »Ilirija oživljena«; o slovstveni strani stare dobe našega slovstva je sam pisal v »Zlatem veku«;[16]) istotako o novejši: »Slovenski dom«.[17]) Pojasnil in popravil je tudi življenjepisne podatke o Matiji Kastelcu[18]) in nagovarjal. da bi se pisali natančni životopisi.[19])

Njegovo pisateljevanje v stroki slovenskega in klasičnega jezikoslovja pa se je srečavalo v prevodih klasičnih spisov grških in latinskih na slovenski jezik; kot prelagatelja ga zopet nahajamo v družbi marljivih Janežičevih sotrudnikov: »Cvetje iz domačih in tujih logov«[20]) in v Pajkovi „*Zori*".[21]) Naznanil je tudi uže prevod »Komentarov K. Julija Cezarja[22]) o galskem boju«.

Hrovatovi slovniški spisi se še vse premalo uvažujejo; njegovi prevodi pa so točni in blagoglasni.

Vrlo ugoden vtis napravi na čitatelja osebnost Hrovatova: kar si je v svojih mladih letih postavil za uzor svojemu življenju, tega se trdno drži še v pozni starosti.

Janez Šolar (1827—1883) iz Krope na Kranjskem je bil beneficijat v Radoljci, odgojitelj v grofovski rodbini Turjačanov v Ljubljani. 1852. l. profesor v Ljubljani. 1854. l. v Celju, 1858. l. v Gorici, 1868. l. v Ljubljani, 1871. l. deželni šolski nadzornik na Kranjskem, 1879. l. v Dalmaciji. Pisal je večinoma o jezikoslovnih in šolskih stvareh, n. pr. »Nekaj v prihodnje slovnice in slovarje«,[1]) »O spisovanji dobrih slovenskih knjig«,[2]) »Nekaj od naših sostavnih zadev v prevdarek«,[3]) »Nekaj za čiščenje slovenskega jezika.«[4]) Pečal se je tudi z zgodovinskim razvitkom jezika in z etimologijo in z naukom o dovršnih glagolih; to spričujejo sestavki: »Od dovršnih glagolov« gledé na Navratilov spis: »Das slovenische Verbum;«[5]) »Kako se naj pomnoži slovenska abeceda za etimologične potrebe«;[6]) besedoslovje,[7]) kako se je začelo in kako napredovalo; o besednih pomenih.[8]) Večje delo je: »Deutsch-slovenisches Wörterbuch« k Madierovi nemški čitanki. V zaslugo se mu mora tudi šteti, da je v Gregorčiču vzbudil ljubezen do slovenskega jezika.

Janez Božič (1829—1884) iz Lesec na Gorenjskem je služil za kaplana v Krašnji; pustivši duhovno službo je šel v Reko za suplenta na gimnazijo, potem na dunajsko vseučilišče učit se klasičnega jezikoznanstva, od koder je marljivo „*Novicam*" pošiljal uvodne članke in dopise. 1865. l. poklical je Einspieler Božiča za urednika svojemu listu „*Slovenec*", ki ga je Božič urejeval do 1867 l. Ker je prenehal list, je šel Božič zopet v duhovno pastirstvo in sicer v Korte (Trögern) na koroško-kranjski meji. Dr. Zlatoust Pogačar ga je pripravil na to, da je uže 1848. l. začel pisati za „*Danico*" in „*Vedeža*", od 1870. l. je za „*Besednik*" sestavljal poučne spise za kmete. Samostalnih večjih del ni spisal, priredil pa je dva Koledarja (1855. in 1856. l.), jeden molitvenik, ter Platonovega »Kritona« in »Apologijo« za ono dobo jako spretno.*)

Ivan Tušek (1835—1877)

porojen v Selcih na Gorenjskem, od 1861. l. profesor na višji realki v Zagrebu, od koder je prišel 1871. l. na ljubljansko gimnazijo za profesorja prirodoslovja in matematike.

Kot gimnazijski dijak v Ljubljani je imel odlične tovariše, n. pr. Fr. Erjavca, Jos. Stritarja, Val. Kermavnerja, Ant. Skubica, Val. Zarnika, Val. Mandelca, Sim. Jenka in druge.

On sam pripoveduje v predgovoru svoje lepe knjige „*Štirje letni časi*", da si je uže takrat zapisaval slovenska imena rastlin, ko je gimnazist hodil poslušat Fleišmanov nauk o botaniki; vse, kar je našel v narodu ali v kakem slovarju ali časopisu, si je vestno zapisaval; uže dijaku se mu je omilila narava in uže dijak je jel o tem predmetu pisati v „*Novice*", n. pr. »Potopis vodene kapljice«.[1]) Obširniši spis naravoslovske tvarine je »Rastlina« [2]), v katerem v lepi, navdušeni besedi opisuje krasen red v naravi, njega vzdržuje »On, ki nad svetovi prebiva v veličanstvu«. Priznavaje božjo moč v naravi pa tudi človeku odkazuje pristojno mesto, opisujoč ga »gospodarja« natore.[3]) Od 1858. l. naprej vidimo, da se je začel spuščati v podrobnosti v naravi; popisal je »Gada in njegov strup«,[4]) »Pajke«,[5]) »Povodnjega kosa«,[6]) »Čarovna zelišča«,[7]) »Drobne tičice naše dobrotnice«.[8]) Rad je razlagal, kake koristi dobiva človek od narave, n. pr. »Od stanovanj« [9]), opiraje se na znano geslo: Zdravo teló je najboljše blago; »Naša obleka«,[10]) čije roba je vzeta iz živalstva, rastlinstva in rudninstva; razlagal je, kako je kemija na prid poljedelstvu.[11])

Vedno se razširjajoča raba slovenščine v srednjih šolah zahtevala je, da so se ustanovili stalni izrazi za posamezne znanstvene

*) Glej Janežičevo „*Cvetje*".

pojmove; prvo delo v tej stroki mu je »Matematična terminologija«, pri kateri so mu pomagali J. Bleiweis, Pleteršnik, Praprotnik, Šolar, Tomšič, Wurner in Wester. To delo je ugodno vplivalo na spise v dotični stroki. Za tem delom je prišel spis: »Naj bolj potrebne stvari iz botaniške terminologije«, ki ga je objavil v presojo strokovnjakom, proseč izvedence, da naj vsak svoje opazke ali popravke naznani uredništvu ali njemu samemu.

Blizu istodobno je bil v Zagrebu izvoljen v muzejski odbor za prirodoslovje ter je Ljubiću in Šuleku pomagal v »Znanstveni terminologiji za srednje šole«. Sodelovali so tudi nekateri Slovenci, n. pr. Bradaška, Trdina, Erjavec i. dr. Spisaval je tudi Hrvatom šolske knjige.[12])

Ko je bil s takim uspešnim delovanjem ustvaril trdno podlago svoji stroki, izdal je: »Rastlinstvo« 1864. Ta knjiga se je bila s časom razprodala, ko jo je naučno ministerstvo uvedlo v šole; zato je Tušek drugo izdajo Pokornega knjige priredil za slovenske šole[13]) z naslovom: *„Prirodopis rastlinstva s podobami"*. Po Rossmässlerju in Schoedlerju je priredil še več učnih knjig,[14]) katere je izdala Matica Slovenska. Pisatelj pravi v *„Štirih letnih časih"*, da se je posebno oziral na potrebe selskih učiteljev in na učence srednjih šol; tem bodi knjiga tovarišica na izprehodih in pripomoček pri uku prirodoslovja. Pri terminologiji mu je tudi nekoliko služil latinsko-nemško-slovenski imenik rastlin, ki ga je sestavil župnik Medved.

S temi prirodoznanskimi knjigami, ki so pisane vseskozi v lepi in, kolikor pripušča tvarina, lahko umevni slovenščini, je Tušek v slovenskem slovstvu položil temelj naravoslovski, posebno botaniški vedi.

Kakor je njegov tovariš Erjavec popisal posamezne svoje izlete in potovanja, n. pr. »Ena noč na Kumu«, tako je tudi Tušek opisal potovanje okoli Triglava. Šaljivi dvogovori, zgodovinske opazke, slike znamenitejših krajev spretno oživljajo ta lepi potopis.*)

Uže v mladih letih se je, kakor je pripovedoval sam, zanimal za nazvanja raznih rastlin in je slišal pri prostem narodu marsikatero pravljico ali vražo in jo vestno zabeležil, n. pr. »Od bele kače«, »Od tistega, ki se je pri kači ženil«,[15]) »Od divjega moža«, »Od povodnega moža«, »Od Rojenic«.[16]) Tudi druge narodne pri-

*) *„Slov. Glas."* 1860.

povedke za kratek čas je otel pozabljivosti, n. pr. »Čuden klobuk«,[17]) »Trap«, kjer pripoveduje o nekem očetu, ki je imel dva nadarjena in enega trapastega sina; dva nauka daje življenje tega trapa, prvič: »ljudem se nikoli ne ustreže«, in drugič: »tudi slep ščinkovec najde včasih korito«; primeri: »Domače pripovedke« v *„Novicah.“* Iz tega se vidi, da narave ni opazoval samo s treznim premislekom učenjaka, nego da je imel uho tudi za to, kako si na poetičen način prosti narod razlaga naravne prikazni.

Fran Erjavec (1834—1887)

iz Ljubljane, je šel 1855. l. na Dunaj učit se kemije in prirodoslovja, od naučne uprave dobivši 300 gld. podpore v ta namen, da se usposobi za učitelja na realkah. Poskusno leto je opravil v Gumpendorfu na Nižjeavstrijskem, postal 1859. l. prefekt v Terezijanišču. Tedanji poročevalec v naučnem ministerstvu, Kleeman, je pa povdarjal, da nobeden Slovenec ne dobi profesorske službe na Slovenskem; zato se je Erjavec obrnil na Hrvatsko in 1860. l. dobil službo na zagrebški realki. Preživši tam srečnih 11 let, se je preselil 1871. l. v Gorico.

Za časa njegovih gimnazijskih študij je živel v Šiški pri Ljubljani znani prirodoslovec Ferdinand Šmidt, kateremu je Erjavec uže od druge šole počenši pomagal urejevati velike zbirke. V njegovi hiši se je seznanil z Dežmanom in Hofmannom, s katerima je prehodil skoro vso Kranjsko. Tako se mu je v najnežnejši dôbi vcepila neminljiva ljubezen do naravoslovja. Dalje so nanj ugodno vplivali mnogi odlični součenci, n. pr. Bril, S. Jenko, V. Kermavner, Val. Mandelc, Jos. Stritar, F. Tušek; bil je odličen ud *„Vajevcev.“*

Koj v začetku svojega pisateljevanja je poleg pripovestij objavil izborni spis »Mravlja« [1]), ki je vzbudil toliko pozornost, da so ga ponatisnile *„Novice“* in potem mnogo beril in čitank. V njem je opisal življenje mravelj tako naravno, živo in zanimljivo, da jih vidimo pred seboj približane človeški naravi; zdé se nam poosebljene kakor živali v živalskih pravljicah. Najlepši spisi Brehmovi ne prekosé ni Erjavčeve »Mravlje« ni njegovega »Raka« v *„Ljubljanskem Zvonu“* 1881 l. Ta spisa, posebno »Mravlja«, sta v svoji stroki vredna vrstnika Levstikovemu Martinu Krpanu.

Kakor vsak pravi in »izvoljeni« pisatelj, je koj iz početka krenil po tisti poti, ki je ugajala njegovim duševnim zmožnostim; postal je najodličnejši slovenski zoolog. Najpoprej pa je trebalo tej

vednosti ustanoviti primerne izraze, ustvariti znanstveno terminologijo. Radi tega je objavil v „*Glasniku*“[2]) občno slovensko terminologijo za prirodopis, proseč, da se naj oglasi, kdor zna kaj boljšega; istotako je predlagal štiri leta pozneje terminologijo za rudninstvo.[3]) Opisaval je posamezne živali, n. pr. žabe,[4]) močvirnice,[5]) velbloda,[6]) trakarice,[7]) trihine,[8]) polže;[9]) temeljit znalec polžev si je pridobil priznanje v učenjaškem svetu*) po nemškem spisu.[10]) V početku pisateljevanja v prirodopisni stroki mu je bil voditelj šolnik Pokorny, ki je spisal v nemškem jeziku[11]) več jako porabnih knjig za šolski pouk; po tem pisatelju je priredil „*Živalstvo*“ 1864. Ta knjiga se je prikupila tako, da jo je ozaljšano s podobami na novo izdala Matica Slovenska,[12]) za katero je Erjavec obdeloval svojo stroko v znanstvene in poučne svrhe na srednjih šolah, in sicer je priredil Schoedlerjevo[13]) »Knjigo prirode«; kazalo in imenik živalstva je v slovenskem, nemškem in latinskem jeziku.

V dopolnilo tej knjigi je izdal še „*Somatologijo*“,[14]) nauk o človeškem telesu. Tako sta si bila Tušek in Erjavec lepo razdelila rastlinstvo in živalstvo za svoje delo; Erjavec je še dodal „*Rudninoslovje*“ 1881.[15])

Malokateri slovenski pisatelj je poleg znanstvenega delovanja znal pisati tako poljudno in mikavno, kakor Erjavec: zato je jako pogodila Družba sv. Mohorja, da je izdala njegove „*Domače in tuje živali v podobah*“[16]) v petih delih. V predgovoru slika človeka kot vladarja sveta, kateremu morajo živali služiti v korist in veselje; radi tega jih človek ne sme mučiti nego lepo ravnati z njimi, kajti Slovenci čislajo lepo živino. V uvodu je ponovil prošnjo do rodoljubov slovenskih, naj mu naznanijo zlasti imena za ptiče in ribe po raznih pokrajinah. Za temi je opisal „*Škodljive živali*“.[17])

*) Vsi polžarji so soglasno hvalili to razpravo. Dr. Kornhuber, profesor na dunajski politehniki, v „*Zeitschrift f. d. Realschulwesen*“. Wien. 1877., str. 189. — Prvi nemški konhiholog Kobelt priznava, da je Erjavec opisal 111 vrst novih polžev: »Der Verfasser hat zweifellos mit seiner Fauna von Görz der europäischen Moluscengeographie einen nicht unwichtigen Beitrag geliefert.« — Oscar Bötger v Frankobrodu na Odri (Palaeontographia Suppl. III. p. 31. Cassel 1879) je nekega novega polža krstil »Clausilia Erjaveci« pripomnivši: »Ich nenne sie nach dem um die Malakozoologie der Länder der Adria so hochverdienten Herrn Professor Erjavec in Görz.« — Ker je njegovo ime tako zaslovelo med strokovnjaki, ga je družba „Societé malacologique de la Belgique« v Bruselju povabila na sodelovanje; v njenih letopisih je Erjavec priobčil razpravo: »Contribution à la malacologie de la Croatie.«

Dasi so te knjige večinoma prevodi, sta vender prevod in tvarina tako umerjena našim razmeram, beseda tako izborna in domača, da se te knjige morejo deloma imenovati izvirne. Kazalo pa je tudi radi tega izbrati nemške izvirnike, ker so uže potrjeni po dotični oblasti za šolsko rabo; prevodi takih izvirnikov so uglajevali pot slovenskim knjigam v šole. Šolske knjige sicer ne sodijo v slovstveno zgodovino, ker se je pa po teh znanstveno imenstvo šele uredilo in trdno podlago postavilo daljšemu razvitku naravoslovskih znanostij, zavzemajo v našem slovstvu važno mesto.

Ko je bil še na Hrvatskem, je delal izlete na vse pokrajine te dežele; 1864. l. je s profesorjem Matkovićem potoval na Klek, na Plešivico, na Plitvička jezera, v Zrmanjo, Knin. Šibenik in od onod v Trst. V Kršlju je preiskal podzemeljske jame. Prehodil je vso Slavonijo ter prišel v Srem in Beligrad. L. 1867. je bil z ravnateljem Torbarjem, prof. Rihtaričem in sedanjim zagrebškim nadškofom Posilovićem v Parizu.

Ko je pa službovał v Gorici, je porabil vsake večje ali manjše počitnice, da je delal izlete v bližnje ali daljne pokrajine, oziraje se na vse stroke prirodoznanstva.

Pazno pa je poslušal tudi govor prebivalcev dotičnih krajev in si zapisaval vse njemu neznane besede in reke. Tako je nabral tisto jezikovno gradivo, ki je je potem objavljal v „*Letop. Matice Slovenske*“ z naslovom: »Iz potne torbe«.[18]) Pri tem delu mu je pomagal Fr. Levstik. Tvarina je urejena tako: I. besede in ponavljajoči glagoli; II. imena raznim živalim, III. rastlinam; IV. sadju; V. recila in pregovori; VI. uganjke; VII. pripovedi, vraže, zagovori in uroki.

Erjavec pa ni samo odličen naravoslovec, nego tudi jako čislan pripovednik. Njegove povesti se morejo deliti 1. v spomine ali slike iz dijaških ali šolskih let, n. pr. »Na stricovem domu«, »Zamorjeni cvet«, »Zgubljen mož«, »Avguštin Ocepek«; 2. v slike naravoslovske, n. pr. »Iz življenja Snakšneperleina«, »Kako se je Slinjarju iz Golovca po svetu godilo?«; 3. različne povesti, zvečine poučne vsebine, n. pr. »Huzarji na Polici«; »Hudo brezno ali gozdarjev rejenec«, »Ni vse zlato, kar se sveti«. Njegova prva povestica je »Veliki petek«.*)

Izgubljene dijake je Erjavec opisal posebno v povestih »Avguštin Ocepek« in »Izgubljeni mož«.[19]) Prva je priljubljeno berilo dijakom,

*) „*Nov.*“ 57.

katerim dela veselje opisovanje, kako se je ubogi Ocepek mučil z grščino. »Izgubljeni mož« je original velikega talenta, ki po lastni krivdi ne pride do ničesar in žalostno konča.

O »Zamorjenem cvetu« [20]) pripoveduje Levec *), da je Erjavec tu popisal svojo nesrečno prvo ljubezen: Valentin je mutatis mutandis Erjavec sam, in nesrečno omožena Regina je njegova prva nevesta, katero je izgubil po svoji krivdi.

»Pot iz Ljubljane v Šiško« [21]) očita turistom, kako površni so; popotnik jedva stopi iz Ljubljane, pa je uže v Šent-Vidu; ne menèč se za znamenitosti na potu. Potopis »Kako se je Slinjarju z Golovca po svetu godilo?« [22]) ima svojo snov iz predmeta, ki je bil najbolj priljubljen Erjavcu, iz malakologije in je prepleten z jako primernimi citati iz pesnikov slovenskih. »Jedna noč na Kumu«,[23]) popisuje šege in navade slovenskih romarjev, »Na Kraški zemlji« [24]) pa narodno veselico, katero je priredil učitelj na kmetih s pomočjo pevskega zbora, katerega je sam izvežbal. To je pristna slika narodnega gibanja na kmetih, pri katerem sodelujeta župnik in učitelj. Blizu jednake vsebine je »Božični večer na Kranjskem«. Ti spisi so plodi njegovega potovanja po Slovenskem. Po Hrvatskem in po Slavoniji potujoč si je nabral tvarine za izborna spisa »Gostba v Mazinu«[25]) ter »Med Savo in Dravo«,[26]) ki so pravi biseri v popotniškem slovstvu.

Sodeloval je pri delih drugih pisateljev, n. pr. pomagal je Cigaletu pri »Terminologiji«, Pleteršniku pri slovensko-nemškem »Slovarju«, Klodiču pri učnih načrtih, Funtku pri »Zlatorogu«, Kramarju pri »Kmetijskem berilu«, Glovackemu pri »Flori« (ki pa še ni izšla), Čebularju pri fiziki, Simonu Gregorčiču pri njegovih pesnih.

Izboren delavec je bil v treh strokah in zasluženo priznanje mu ni izostalo: 1875. l. je bil imenovan rednim profesorjem na zagrebškem vseučilišču, a službe žalibože ni vsprejel. Bil je dopisujoči član jugoslovanske akademije.

V Gorici si je pridobil za Slovence velikih zaslug kot nadzornik pri otroškem vrtu Ciril-Metodijeve družbe in kot odbornik in nekaj časa ravnatelj slovenske posojilnice. Opravičeno je torej Gregorčič pel o njegovi smrti:

Umrl je mož!
Kdo tak je še med nami
Kot on, ki spi v prezgodnji groba jami,
Posut tu v zemlji z venci, šopki rož?

*) „*Ljublj. Zvon*“ 1887.

Božidar Flegerič porojen leta 1841. v Vodrancih v ormoškem okraju na Štajerskem, je dovršil gimnazijo v Mariboru in v Varaždinu in se učil potem klasične in slovenske filologije na graškem vseučilišču. Sedaj živi na svojem domu kot zasebnik. Njegove poezije zasledujemo v Janežičevem „*Glasniku*" leta 1866., kjer opeva lepo domovino, n. pr. »Kraj Mure«, po kateri bi rad veslal k srbskim bratom. Kakor opevata Simon in Ivan Jenko sorško polje, tako Flegerič mursko polje. Flegerič je bližnji rojak Stanku Vrazu; oba sta opevala krasna in klasična panonsko-slovenska tla, ki so Slovencem porodila Miklošiča, Vraza, Cafa, Raiča, Trstenjaka, Murka. »Medjimurske izdihljaje« nahajamo v Pajkovi „*Zori*" l. 1874., str. 241; »Domače glasove« in »Domačinke« v „*Zorinih*" letnikih 1874, str. 17, 1875, str. 49, 65. Od ožje domovine mu srce hrepeni po jugoslovanskih bratih zlasti takrat, ko je besnel boj »za vero in svobodo zlato«, počenši koncem l. 1875.; to dokazuje pesen: »Želja mladega Srba«[1]. („*Zora*" 1876). — Srbske slike med premirjem I.—IV. (tožba srbskega dekleta, ki je pod turškim mečem življenje končalo ob reki Drini). Opeval je osebne prijatelje in slavne može, n. pr. Sporna, dekana ormoškega, dr. Alojzija Gregoriča, Bož. Raiča. Med temi slavospevi se odlikuje pesen v spomin Raiču po kratkem slogu in lepih mislih. V posebnih drobnih knjižicah je opisal Štefana Modrinjaka in dr. Štefana Kočevarja. Bil je marljiv sotrudnik „*Zori*" in „*Kresu*", a sedaj objavlja v „*Slovanskem Svetu*" večinoma elegije. V svojih poezijah ne izraža visokih idej; če se pomisli, da je vedno živel in še sedaj biva v malomestnih in celo v kmetskih razmerah, je jezik dovolj lep.

Frankolski (Jože Iskrač) je bil rojen 1836. l. v Loki frankolske župnije na Štajerskem, poprej mlinar v Špitaliču, sedaj pa posestnik v Razdelu pri Vojniku. S pravim imenom se je pokazal v „*Novicah*", kjer je objavljal narodno blago, n. pr. »Trije bratje« („*Nov.*" 1859), »Zakaj ima sv. Lukež vola?«, »Pravljica o gradu Landek in Frankolovo« („*Nov.*" 1859). Njegovo največje delo je epska pesen »Veronika deseniška«, (glej „*Cvetje*" id.). Vsebina je ta-le: Posestnik grada Desenice na Hrvatskem je imel krasno hčer Veroniko jedinico, katero je oče zastonj nagovarjal, naj se omoži, dokler ni prišel zabredši na lovu, prenočišča prosit Miroslav, sin celjskega grofa Hermana, katerega je njena lepota presenetila tako, da je prosil za njeno roko. Srečnemu zakonu naredi konec trdosrčni oče Herman, pahnivši sina v ječo, ker je v zakon vzel ženo prenizkega stanu. Veronika preoblečena v viteza je šla v Celje na čelu hrabrih vojakov, da osvobodi ljubljenega moža. V ljutem boju bi smrtno ranjena Veronika bila storila smrt, da je ni ozdravila Rojenica in jo preoblekla v kmetsko deklico. Da bi se skrila, je v Loki blizu Konjic služila pri kmetu Bosaču, čegar sin bi jo bil rad imel v zakon. Ko je nekdaj glasno zdihovala radi svoje tožne usode, jo je slišal kmetov sin in raznesel glas, da je ta skromna dekla Miroslavova žena. Herman jo je dal ujeti, vrgel v temnico in jo tožil radi čarovništva, sodniki so jo oprostili. Zato jo je dal Herman zazidati v črno ječo, kamor so ji Rojenice nosile hrano skoz celo leto; nedolžna Veronika ni plakala, nego veselo prepevala. To petje je slišal ljuti Herman in jo je dal vtopiti dné 14. oktobra 1428. l. Tragična usoda Veroničina je hvaležna snov pesnikom, bolj pa še za dramo nego za epsko povest, katero so pesniki one dôbe sploh radi gojili, n. pr. Valjavec (»Zora in Solnca«), Umek (»Abuna Soliman«), Krek (»Na sveti večer«). Če se pomisli, da je pesnik kmet,

ki je dovršil le nekaj gimnazijskih razredov v Celju, se mu mora priznati, da je dobro dovršil nalogo. Na koncu nekaterih spevov se nahajajo moralična razmišljevanja, n. pr. na koncu desetega speva:

Kedar hočeš si nevesto zbrati,
Moraš pridno dekle poiskati,
Blago srce, vajene ročice,
To najlepša dota je device.

Tudi narodno vprašanje vpleta vmes; Rojenica, ki Veroniki donaša hrano, se z njo razgovarja »Od slovenskega naroda«.

Pa se milo jej prítoži,
Da narodje so slovanski
Med seboj tako nezložni.

Prorokuje pa boljše čase:

Mili car bo tedaj vladal,
Oče vsem podložnim svojim,
Ki zapisal na zastavo
Svojo je enakopravnost.

Metriki se dá tu pa tam očitati kaj, jasen pa je vpliv Koseskega, n. pr.

In porine meč v sovrage,
Šest jih pade, id.

Fran Levstik (1831—1887)

porojen dné 28. aprila 1831. l. v Retjah, vasici pri Velikih Laščah na Dolenjskem, se je navzel uže v domačem kraju preprostega mišljenja in narodne govorice, šel na ljubljansko gimnazijo, katero je 1853. l. dovršil brez mature; nekaj let je bil gojenec Alojzijevišča. Dobro se je učil in pridno vadil v pisanju, nabiral narodno blago. Nato je vstopil v nemški viteški red, ki ga je poslal v olomuško semenišče. Tam odpuščen radi »Pesmi« [1], *) izdanih 1854. l. v Ljubljani pri Blazniku, povrnil se je črez Dunaj v domovino in bil tri leta hišni učitelj pri grofu Pace-tu na Dolenjskem, učeč se jezikoslovja. Leta 1861. je bil tajnik »Slovanske čitalnice« v Trstu in je blagodejno vplival na Cegnarja.

Nekaj časa pomudivši se pri svojem prijatelju Oblaku v Spodnjih Retjah je šel za odgojitelja k Miroslavu Vilharju in z njim soure-

*) Semeniščni ravnatelj mu je očital posebno dve pesmici, namreč: »Na vsih svetnikov dan« in »Študentovska zdravica«, katerima najstrožji sodnik ne more očitati ničesar.

V Olomucu je prevedel tudi »Kraljevodvorski rokopis« (Glej zadej št. 21); ker pa še češčine ni znal dovolj temeljito, je tu pa tam storil napako, pozneje je nekaj preložil na novo, nekaj pa samo popravil.

jeval list *„Naprej“* 1863. l. Ker pa je prenehal list, je postal Levstik drugo leto tajnik »Matici Slovenski« (od 11. aprila 1864. do 11. julija 1865. l.).

Od sedaj je bil nekaj let brez stalne službe; urejeval je slovensko-nemški *„Slovar“*, nato šaljivi list *„Pavliha“* na Dunaju, dasi je proti temu krepko ugovarjal njegov odkritosrčni prijatelj in rojak Stritar. To so bili zanj hudi časi, o katerih poje:

Jaz bežim in samec tavam,
V gostej šumi izgubljen,
Solze brišem in vzdihavam
V jaro tugo pogrežen.

Ko je bil Stritar ustanovil *„Zvon“*, kakor pripoveduje sam *), ne zase, nego za Levstika, da bi mu gmotno pomagal, ni hotel Levstik poprijeti te ugodne prilike, ustanoviti si trdno podlago, a podpiral je svojega plemenitega rojaka sodelujoč v vezani in nevezani obliki.

Veliko veselje je zavladalo v Slovencih, ko je bil 1872. leta imenovan skriptorjem licealne knjižnice v Ljubljani, kjer je preživel brez gmotnih skrbij plodonosnih petnajst let, katera mu je na zadnje grenila le neozdravna bolezen.

Njegove zbrane spise je uredil Fr. Levec in izdala pl. Kleinmayer in Bamberg [2]) v tako dovršeni obliki, kakršne nima doslej še nobeden slovenski pisatelj; I. in II. zvezek obsegata njegove poezije, III. zvezek povesti, pravljice in pripovedke, potopise, zgodovinske spise, književno zgodovinske spise, IV. zvezek kritike in polemike, prvi del V. zvezka kritike in polemike, drugi njegov življenjepis s podobo ter naslove v tej izdaji ne natisnenih spisov.

Levstik je delal v treh strokah v slovenskem slovstvu, bil je p e s n i k, j e z i k o s l o v e c in k r i t i k.

Njegova pesniška dôba sega od 1850. do 1859. l., ko je prišel k Vilharju na Notranjsko za domačega učitelja, kajti skoro vsi njegovi najodličnejši pesniški umotvori so nastali v tej dôbi. Kakor druge pesnike je tudi Levstika vzbudilo 1848. l.; delovale so nanj tudi *„Novice“*, Prešernove *„Poezije“* (1847) pa pesni in prevodi Koseskega, katerega je uže dijak začel ocenjevati. S svojim ožjim rojakom Stritarjem je jako marljivo prebiral srbske narodne pesni, ki so pa ogrevale njega živahneje nego Stritarja; v te pesni za-

*) *„Ljublj. Zvon“* 1889, 81.

mislil se je tako temeljito, da jih je poznal natančneje nego Srbi sami, s katerimi je občeval v Trstu, ko je bil tajnik tamošnji čitalnici. Rano je začel sam zlagati pesmice; petošolec je objavil v „*Sloveniji*“ 1850. l. pesen »Vila«, kateri je pozneje sam dal ime »Povodnja deklica«; zalagal je s pesnimi tudi „*Ljubljanski Časnik*“, podpisaval se je »Gornicki«. Ko se je v Kranju blagoslavljal Prešernov spomenik, peli so njegovo pesen: »Ko zvezde luč, poprej nikjer poznane« id.

Dasi so nanj vplivali razni nemški pesniki, n. pr. Rückert, Platen, v poznejši dôbi Goethe in Heine, se vender iz prvih pojavov njegovega pesnikovanja uvideva njegova izvirnost in samobitnost; odlične tedanje pesnike, n. pr. Cegnarja, Valjavca i. dr. je omamil Koseskega bombast, Levstiku pa je uzor Prešern, kakor se razvidi uže iz navedene pesni. Levčeva izdaja dokazuje, da je Cimperman pel opravičeno:

Prešernov najdostojnejši namestnik,
Pojoč razvnemal si domu duhove,
Neustrašen kazal pot si jim prosvete.

Levstikove »Poezije« se delé tako-le: I. Uvod; II. Pesmi; III. Ode in elegije; IV. Sonetje; V. Romance, balade, legende (I. zv.); VI. Otročje igre v pesemcah; VII. Različne poezije; VIII. Zabavljice in pušice; IX. Ježa na Parnas; X. Ljudski glas; XI. Kraljedvorski rokopis.

Levstik je s svojim slovstvenim delovanjem v nevezani besedi obračal toliko pozornost nase, da ga Slovenci niso niti utegnili dostojno ceniti kot pesnika; poznali ga niso niti najožji prijatelji do dobra, ker se je mnogokrat skrival pod tujimi imeni; dobre tretjine pesnij pa niti objavil ni. Dasi je glavni vir lirskim umotvorom ljubezen, vender se mora priznavati, da Levstikovi liriki ne daje Amor značilne narave. Na to stran imamo v Levstikovem življenju razločevati dve dôbi; ljubavne pesni iz prve dôbe so manj plastične, zato jih pesnik tudi ni odločil za javnost. Praktično dekle ni znalo stalne ljubezni:

Zdaj pa naj ti milo tožim,
K tebi stezam naj roke:
Tvoja usta le molčijo,
Tvoje mrzlo je srce. *(Izgubljena ljubezen).*

Te bridke izkušnje poleg drugih bridkih dogodkov so mu ogrenile življenje. S prevladujočo silo ga je nežni čut ljubezni do

Franje prešinjal v letih 1869—1872.; v to dôbo spadajo njegove najlepše ljubavne pesni („*Zbrani spisi*“ I., 71—118).

V vzgled bodi:

Franji.

Preljuba moja zlata Franja!
Jaz vem, ko bi se tebi smilil,
Da bi imela ti kaj znanja,
Kako sem tvoje pesni pilil,
Da bile vredne bi i mene,
Ker moje tebi so na čast rojene.

V nobeni do sedaj spisanih ocen Levstikovih pesnij se še ni povdarjalo, da nobeden slovenski pesnik še ni tako odločno poveličeval visoko vrednost pesniškega daru, kakor Levstik v prvih šestih pesmicah („*Zbrani spisi*“ I. 1—18); v zadnji: »Jedino svoje« pravi:

A duha, ki v meni snuje,
I srca, ki v meni kuje,
Moč mi zemeljska ne vzame
Do pogreba temne jame.

Značilno je, da je vse te pesni predelal 1876. l., ko je mirno mogel pregledati tek svojega življenja; dasi so mu sicer vzeli mnogo, a pesniškega daru ga niso mogli oropati.

Na stran pustivši pesni, ki opevljejo naravo, ker se tega predmeta poslužujejo tudi navadni pesniki, pritrjujemo misli izraženi 1892. l., da se je doslej premalo ozir jemalo na tiste Levstikove poezije, ki izražajo njegovo versko prepričanje, dasi se od druge strani jedino tem pesmicam — ne po pravici — pripisuje prava vrednost, n. pr. »Puščavnik«:

Zato rad mólim in klečim,
Ker iz njegovih rok živim.
Ker mi obeta rajski vrt,
Ko pride póme bela smrt. *(Puščavnik.)*

Nedosežen med slovenskimi pesniki je Levstik v »Otroških pesmicah«, med katerimi je morda najlepša: »Pesek laja hov, hov, hov«, ker izborno posnema naivni narodni slog. Obliko sonetov rabi v ta namen, da izraža svoje mnenje o življenskih vprašanjih.

Najrajše je gojil satirično poezijo; dovolj gradiva so mu podajali napuhneni nevedneži, objestni prvaki in njegov tožni položaj z ozirom na njegovo obsežno znanje. Poprijemal je prvake na

političnem polju,*) posili-pesnike, na videz-učenjake, šale bril celo iz časnika, ki ga je pisal sam, zasmehoval namišljeno odličnost slovenskih velmôž v čitalnici, rôgal se *„slovenski zlôgi“*, kritikom:

O Raič, blaga duša preprosta,
Ti Božidar, sveta nisi poznal;
Svet bistrim glavam usta zapira,
Bedak je še vselej prost gobezdal id.

Najobširnejši satiri tej stroki sta *„Ježa na Parnas“* in *„Ljudski Glas“*.

„Ježa na Parnas“ (*„Zbrani spisi“* II. 126—254). Najpoprej nastopi Pavliha in naznanja občinstvu: »Ti pevci slovenski gredó na Parnas«, potem pismonoša, ki prinaša pismo pevčevo iz daljne dežele (iz Olomuca); to je uvod. Drugi del ima naslov: »Pod Parnasom«, kjer se pokažejo Oslovski, Podganovič, Vranški, Polževič, Mišič, Langbein, Keberski, ki je dobil pesniško ime „Hroščemir“, Komarski, Rakovski vsak na živali, po kateri ima ime; potem Pevec na krilatem konju, Kadilec, Sodilec, Oslovski, Podganovič id. predstavljajo pesnike slabih zmožnostij, želeči si velike slave. Vsi se obrnejo do »Časopisa« za pomoč, da bi mogli vzeti trdnjavo. Tam poroči Veliki Groga s Hroščemirom Mico Slepostično, hčer Časopisovo. V drugem delu trdnjave se snidejo Samotorbič, Umomotec, Krivoslavoljub in Prvakarija, oboroženi s palicami in drugim orožjem, z Okusom, Logiko, Dovtipom, Bistroumnostjo in Zabavljico.

„Ježa na Parnas“ je satira na slovenske slovstvene razmere v petdesetih letih in je bila najpoprej natisnena v »Pesmih« 1854. l.; predeloval jo je v Trstu, a popolno delo ni, kar omenja izdajatelj Levec op. cit. str. 239.

Levstik se je koj v začetku pisateljevanja pokazal humorističnega pisatelja prve vrste; nobeden pisatelj v tako rani dôbi ni bil toliko samostalen in odločen nasprotnik vsakdanjim »pisarjem« in »pisačem« kakor on. Uže gimnazijski dijak je začel pisati kritiko poezij Koseskega; to kažejo njegovi citati, n. pr. »Mnogo ledine« id. str. 149, »Ženi prijazno pomoč« id. str. 151, »Kdor zaničuje« in drugo str. 157, »Jezik očistite« id. str. 158. Odločno je ožigosal kratkovidno hvalisanje tega, kar ni hvale vredno.

Ne sme se misliti, da je v vsakem jahaču na Parnas označen določen pesnik, nego Levstik:

»K znanim glavam splošna lica je vrstil.«

*) Tam v Mariboru
Na kolodvoru
Narodni Štajerci, vrli možje
K Tomanu v skok so pritekli,
Kaj so možaki mu rekli,
Krščena duša ne vé.

k Vilharju v Senožeče, se je začel marljivo učiti Miklošiča in se zanimati za govor Notranjcev; nad tri leta je bival v zahodnem delu slovenskega ozemlja in v Trstu ter popolnem opustil pesnikovanje temeljito se pečaje z jezikoslovjem do 1868. leta, ko ga je *„Slov. Narod“* privabil med svoje najodličnejše sodelavce. Najvažnejši spis v tem obziru so »Napake slovenskega pisanja«[3], v katerem navaja najpoprej grehe, ki jih delajo Slovenci, misleč po nemški, pišoč po slovenski tako v besednem redu, kakor v glagolih, samostalniku in napačno narejenih drugih izrazih. Najobširnejše govori o sestavah in nazadnje o naši bojazni pred kritiko. Ta temeljiti sestavek je 27 letni Levstik spisal pri svojem prijatelju J. Oblaku, ko ni imel nobene službe, nobenega upanja na poboljšanje gmotnega stanja, brez posebnih pripomočkov — kajti Miklošičeva važna dela še takrat niso bila na svetlem — naslanjal se je samo na *„Novice“* in Kopitarjeve drobne spise. Ta spis je tudi mlajše nadarjene Slovence vspodbudil do marljivega učenja slovenščine, n. pr. Jurčiča. Zadnji vzrok je vzbudil slovstveno polemiko, katero je začel P. Hicinger s sestavkom: »Nekoliko kritike«[4], ki pa donaša malo stvarnega, očitajoč Levstiku, da dela »predrobne razločbe in opazke«. Nagovoril ga je na ta spis Bleiweis sam. Na Levstikovo stran je stopil Fr. Cegnar, vprašaje: »Je li nam treba kritike ali ne?«[5]) ter omenil, da bi kak Lessing predrugačil slovensko slovstvo. Cegnarju je odgovoril Bleiweis[6], da je naše slovstvo še preubogo za ostro kritiko in da še ne vé za nobenega slovenskega Lešnika. Hrvatski *„Neven“* je imenoval njegove besede »prazne tirade«. Zopet se je oglasil P. Hicinger v sestavku »Še nekoliko kritike«[7]. Proti temu spisu se je obrnil sam pohlevni Janežič[8], Levstikovega odgovora pa ni natisnil vsega. Bleiweisu in Hicingerju, ki sta se bolj opirala na svoj ugled v Slovencih nego na stvar samo, je Levstik odgovoril v spisu »Gospodoma nasprotnikoma«[9], pa ne popolno, kar se je povedalo uže poprej, nego Levstik je izjavil, da bo treba iskati druge poti. Dasi ni mogel povedati vsega, vender je moralično zmagal Levstik, ker so se duhovitejši mlajši pisatelji ravnali po njem, in ker je Janežič v svojo slovnico vsprejel njegove nazore.

V jezikoslovno stroko spada tudi humoristično predavanje: »Zatoženi samoglasnik *R*.«[10], katero je 1864. leta v ljubljanski čitalnici čital J. Globočnik namesto obolelega pisatelja.

Ker je torej povdarjal ob raznih prilikah, kako je treba pisati po slovenski, je naravno, da je spisal tudi *„Slovnico"* slovenskega jezika[11]); izšla je v nemškem jeziku 1866. l.

Obširno se ozira na staroslovenščino (staro cerkveno slovanščino), še obširnejše pa na razna slovenska narečja, kakor doslej še noben slovenski slovničar; uvel je tudi druge vzglede za sklanjo in sprego; posebno se je oziral na naglas, katerega je sedaj temeljito razložil Valjavec; izvrstno je obdelal glagol; skladnje pa slovnica nima, kar kaže uže njen naslov. »Njegove pripombe so prav za prav majhne jezikoslovne razpravice.«

Da bi pokazal, kako je treba pisati lepo po slovenski, spisal je sam nekoliko povestij in drugih spisov, n. pr. *„Martin Krpan"* [12]). Nekateri spisi Trstenjakovi, v katere ni nalašč mešal nemških besed, se gledé humora smejo primerjati s Krpanom, vsaj iz daleka; gledé pristno-slovenske dikcije pa je *„Martin Krpan"* brez primere v slovenskem slovstvu tedanjega časa; njegova podoba je tako plastična in resnična, da ga vidimo vsega pred seboj v vsem njegovem ponosu; on je prava slika Levstika samega, ki stoji tako oblastno med Bleiweisovo in Stritarjevo dôbo, da ga čutimo v obeh dôbah v vseh glavnejših strokah, kjerkoli se je oglasil.

Ta povest zavzema tudi v Levstikovih *„Zbranih spisih"* (II. zv.) prvo mesto v prozi.

Njej sledi »Doktor Bežanec v Tožbanji vasi«, pobožna pripovedka, priobčena najpoprej v Stritarjevem *„Zvonu"* 1870. leta. V tej povesti se razgovarjata dr. Pipec (Levstikov prijatelj, ljubljanski nožar H-n) in doktorand Kolenec (nemški literat L. G-k); prvi je na oknu svoje prodajalnice izstavljal v rokopisu šaljivi list *„Der Messerschmiedshammer"*, ki ga je pisal in urejeval sam. S perečo satiro pripoveduje dr. Pipec, kako se je na raznih mestih trudil dr. Bežanec ustanoviti si ognjišče in dom, in kako je končno zlezel na oltar, odkoder so bili odnesli črvivega Jurija; tam pa je slišal pogovor dveh nezadovoljnih Tožbanjcev, da jih zelo peče izgubljeni svetnik in pokopani dr. Zavijač. Tožbanjci so bili hvaležni prosjaki, katerim je povedal, da je na oltarju nov svetnik, in so poslali dva stražnika, da ne uide na novo. Rebernik, stari, suhi 70letni skopuh, pa je povedal, da ga je videl v raznih krajih, kako so ga odpodili, ker ni znal ničesar; nato so ga žandarmi pahnili raz oltar.

„Deseti brat." Zlatorepec, lep in nadarjen dijak, pozneje izgubljen človek [13]), je dal Jurčiču predmet za njegov roman istega imena;

Levstikova povest pa ni dovršena.*) Tudi Erjavec je opisal take izgubljence. Tem povestim se pridružuje potopis »Iz Litije do Čateža«.

Za list „*Vrtec*“ je od 1874. do 1882. l. napisal mnogo malih pripovestij, ki so jako primerne šolski mladini; tri so prevedene iz srbščine; jako šaljiva — namenjena slovenskim dekletom — je pravljica »Svinjar«.

Mladini je podal tudi iz zgodovine lepe kratke povesti, katere učenci čitajo s slastjo. Vrsto povestij končuje prevod: Iz ruske zgodovine. Po staroruskem letopisu Nestorjevem jih je prevel Ant. Koblar, Levstik pa nadaljeval od str. 174 dalje.

Levstik je v Slovencih do sedaj nepresežen ocenjevalec; bil je oster sebi in drugim in rad priznaval, kar je res dobrega, slabo pa dostikrat obsodil uničevalno ne prizanesši niti osebi pisateljevi. Dobre strani Ciglerjeve povesti „*Sreča v nesreči*“ je povdarjal tako [14]), da je Cigler znova začel pisateljevati, dasi uže nekoliko z onemoglo duševno močjo; z navdušenjem je vselej naznanjal Miklošičeva dela [15]) in pristavljal poučne dodatke**); z opombami je spremljal naznanilo Navratilove knjige o glagolih. Nasproti sestavku »Potrebe Slovencev gledé prirodnih ved« [16]) izjavlja, da Slovenci sedaj bolj potrebujejo povesti kratkočasnega in poučnega zapopadka v domačem duhu nego sestavkov o imenitnosti železnih cest i. dr.

Navratil je v „*Napreju*“ (1863) v odprtem pismu priporočal Slovencem za znanstvene stvari poprijeti se hrvatskega jezika. Levstik se je odločno uprl tej misli, ker bi se prê izgubili Slovenci. V tem oziru, mislim, je sodil prav tako krivo kakor Prešern.

Jako oster je spis »Pravda o slovenskem šestomeru«, ki je skupno delo Levstika in Levca.

Prof. V. K. je bil v „*Zori*“ 1876 objavil prevod tretjega speva Homerjeve Odiseje, ki ga je pa Janko Pajk, urednik „*Zore*“, izpremenil tako, da ga V. K. ni hotel več spoznati za svoje blago. Vsled Stritarjeve želje je Levec preiskal 157 šestomerov Koseskega in objavil sad tega preiskovanja v „*Zvonu*“ 1876.; pridejal je svoje opombe tudi Stritar. Nato je Pajk v „*Zori*“ razglasil sestavek »Levec in heksameter«. O vsebini te »Pravde« pobliže v Levčevem

*) „*Naprej*“ 1863.

**) Oznanilo Miklošičevega dela: »Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen«, „*Nov.*“ 1867.

življenjepisu; samo to omenjaj se tu, da mu je po Levčevi izjavi *) nerekoval Levstik osebne napade na Janka Pajka. Vatroslav Holz v svoji knjižici „*Spomini na slavne Slovence*", Trst 1893, pravi, da je Levstik pozneje sam obžaloval svojo ostrost, ker je bil napačno poučen o Pajkovih razmerah.

Manj stvarno kakor osebno je pisan tudi sestavek »O Vodnikovem rokopisu«; temu se pa ni čuditi, kajti obrekovali so Levstika lastni rojaki, da je prê izdal domovino, ko se mu je uprav hudo godilo na Dunaju.

Jako ostro je ocenil Levstik Cegnarjevo v Janežičevem „*Glasniku*" 1858. l. natisneno epično pesen »Pegam in Lambergar« [17]. Janežič si ni upal obelodaniti te ocene, ker ni hotel žaliti pesnika-sotrudnika. Dokazal je Levstik, da je v pesni jako malo izvirnega Cegnarjevega blaga, nego da je večji del posnet po srbskih narodnih pesnih, po Kraljevodvorskem rokopisu in po Homerju; naglašal je, da Cegnar ni epski pesnik.

»Ilija Gregorič ali kmetski kralj.« [18] Tragedija v petih dejanjih. Kritika v dopisni obliki. Ljubljančan M. P., nemški igralec v Gorici, je po Radicsevih spisih sestavil tragedijo v nemškem jeziku, jo dal preložiti na slovenski jezik in jo »Dramatičnemu društvu« ponudil za svoje izvirno delo. — Levstik je dokazal v obširni oceni, da je oblikà in sestava vse tragedije brez vsake vrednosti. Jeden del te ocene je natisnen v „*Slov. Narodu*" 1873. l.

Ostrejša je še bila obsodba Kleinmayrjeve „*Zgodovine slovenskega slovstva*" [19]; ta ocena je pokazala njegovo uže dovolj znano bistroumnost in temeljito znanje v slovenskem slovstvu, neprijetno so pa dirnile osebne opazke; obliko ocene pa je grajal Miklošič sam.**) Udeležil se je tudi izdelovanja Wolfovega slovensko-nemškega „*Slovarja*"; Miklošič je ocenil njegovo delo kot genijalno, ali preobširno; dasi se je dr. Zarnik potegoval zanj v dotični enketi dné 16. julija 1874. l., vender ni uspel, ker je bila večina udeležencev za to, da se izdela manjši „*Slovar*".***)

---

*) Levstikovi „*Zbrani spisi*" V. 363.

**) Ko se je pisatelj te knjige 1882. l. na Dunaju z Miklošičem razgovarjal o tej stvari. *Pis.*

***) Tudi Miklošič je bil tega mnenja, da se naj izdá manjši, praktični „*Slovar*". Pisatelj te knjige je bil naprošen od ljubljanskega odbora za izdajanje Wolfovega „*Slovarja*", naj Miklošiča vpraša za mnenje o tem predmetu 1882. l. *Pis.*

Dr. Pogačar, imenovan 1875. l. knezoškofom ljubljanskim, se je zopet obrnil do Levstika, da bi izdelal *„Slovar“* ; ker se pa nista mogla sporazumeti o načelih, po katerih se naj izdeluje *„Slovar“*, je Levstik ustavil delo za vselej.*)

Rad pa se je Levstik lotil vsakega dela, ki je ugajalo njegovemu svojstvu; tako delo je bilo *„Nauk slovenskim županom“*. 1880.[20])

Ta knjiga kaže, kako je treba lepo sloveniti uradniško slovenščino. Vodnik, Metelko in Levstik sami priznavajo, kako težavno je, jasno in točno pa tudi zanesljivo tolmačiti zasukan uradniški jezik nemški; nekaterim izrazom je ugovarjal M. Cigale, po večini jih je pa vender Levstik klasično pogodil.

Knjigi je dodal mali *„Slovarček“*, ki ni samo kmetom nego tudi strokovnjakom v slovenskem jezikoslovju prava zakladnica.

Jako nadarjen in bistroumen narodnjak je Levstik kot časnikar z izrednim vtisom zagovarjal slovenske javne stvari, ko ga je Vilhar poklical za sotrudnika svojemu *„Napreju“* 1863. leta. List se skoro v celoti sme imenovati Levstikovo delo, ker je on večinoma vse sestavke spisal sam ali pa predelal tako, da so se mogli smatrati njegovimi deli. Izvirni so njegovi spisi z naslovom: »V Ljubljani«, »Iz Lašč«, »Iz Ribnice«, »Iz Višnje gore«, »Iz Kandije«, »Iz Radolice« id., »Politični pristavki«, »Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost« id.**) Pisal je nad črto in pod črto. Za sestavek »Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost?« prisojena mu je bila trimesečna ječa; v Gradcu in na Dunaju so ga pa oprostili te kazni.***) Šaljivo poje sam o *„Napreju“*:

Pravde tiskovne te moč je zadela,
Dvakrat na tožni si klopi sedel;
Treščila v te paragrafov je strela,
Katerih premalo si v glavi imel.

Pisal je tudi v list *„Slovenec“* (Celovec 1865—1869) in se v nekem letniku odločno uprl temu, da bi Marn spisal slovensko-nemški *„Slovar“*, ker se prê iz *„Jezičnika“* vidi, da ni zmožen takega dela. Z veseljem in duhovito je podpiral *„Slovenski Narod“* zlasti prvi dve leti. Sestavek »Tujčeva peta« je povzročil *„Slov. Narodu“* prvo tiskovno pravdo; uredniku Tomšiču je spisal tudi

*) *„Blätter aus Krain“* 1860. — *„Slovenec“*, Celovec 1865. — *„Nov.“* 1868. — J. Vošnjak, *„Ljublj. Zvon“* 1893.

**) Glej *„Zbrani spisi“* V. 356.

***) *„Ljublj. Zvon“* 1881, 636.

zagovor. Tudi zaradi sestavkov v št. 17. in 21. (glej v bibliografiji) je imel *„Slov. Narod“* pravdo. Po vsem Slovenskem so vzbudili ti sestavki pozornost zaradi krepkega in odločnega sloga.

Ko je bil brez stalne službe, je začel na Dunaju izdajati humorističen list,[21]) v katerem je odločen Slovan brez ozira na levo in na desno bičal tiste, ki niso bili njegovega mnenja. Oznanilo v *„Zvonu“* 1870, str. 40 pravi, da bo *„Pavliha“* oster zabavljivec na polju slovstva in ukusa sploh, tudi v javnem narodnem življenju. List je v kratkem prenehal; stranka *„Slov. Naroda“* mu je odtegnila svojo pomoč, ker je preostro napadal dr. Zarnika.

Strinjam se z Levcem, da se Levstik more primerjati z Lessingom, ker sta oba imela bojevati se tako za vsakdanji kruh, kakor tudi z mnogimi nasprotniki in s prevzetnimi nevedneži, oba sta odlična kritika in torej tudi zapletena v mnoge boje; samo Lessing je pesnik bolj po refleksiji, Levstik po prirojenem geniju, obema so rojenice pretrgale nit življenja, ko sta bila v najboljši moški dôbi; vender bi jaz Levstika pesnika nekaj višje cenil nego Levec. Levstik je najbolj značilna osebnost v razvitku naše narodnosti v zadnjih petdesetih letih, ker nimamo nobenega pisatelja, ki bi bil v toliko strokah deloval s tako elementarno silo kakor Levstik. V sonetih zaostaja za Prešernom; ni se poskušal v drami, iz katere sicer tudi od Prešerna nimamo nobenih umotvorov, v satiri ga je prekosil, v pesmih pa prav radi mnogobrojnosti umotvorov ni prišel do tiste veljave kakor Prešern, ker je Prešernovih pesnij manj in te uprav radi tega tudi vzbujajo večjo pozornost. Tudi se Prešernova dikcija bolj bliža obliki navadnega pismenega jezika Slovencev nego Levstikova, ki je po svoji plastičnosti in izvirnosti jednaka nepremičnemu kipu iz marmeljna. Posebnost Levstikove dikcije se bo morala natančneje označiti v posebnem samospisu, kakor tudi formalna oblika njegovega stihotvorstva. Prehitro je menjal svoje nazore, resnica pa mu je bila vselej sveta.

Levstik je kljubu izredni telesni jakosti rano začel bolehati, ker je kal bolezni nosil morda od mlajših let v sebi, in je postal nezadovoljen. Povsod je iskal pomoči in vsprejemal od neveščih ljudij svete in zdravila, na zadnje se je udal v božjo voljo, marljivo hodil v cerkev, živel jako pobožno ter obžaloval, da je bil v mlajših letih preoster. Od jedne strani se je grajalo, da so se v lepi izdaji njegovih spisov vsprejele tudi take pesni, ki niso pobožne vsebine, ker bi jih bil on prê uničil sam. To mnenje je

krivo; spisi morajo biti izraz mišljenja in pesnikovanja vse njegove delavne dôbe, ne samo izraz čutov, ki jih goji človek, ko mu je zapustiti to zemljo.

Stritar*) sodi, da blagi in plemeniti mož, ki ni imel druge ljubezni nego ljubezen do domovine, ni bil brez nekakega nesrečnega vpliva na naš mladi rod zlasti zadnje čase. — Mislim, da sodba ni utemeljena, kajti zadnja leta je radi bolehnosti vender živel bolj sam zase in ni vplival na mladino. Tako zvanega radikalstva v Slovencih tako ni, in to, kar se izdaja za radikalstvo, ni nič drugega, nego slepo in nerazumljeno ponavljanje lepega besedičja iz inorodnih velikih glasil za javno mnenje. Istina je, da se Levstik ni klanjal nikomur, a takih mož bi morali imeti mnogo.

Izvrstno ga v tem obziru riše Stritar sam: »Moško je bilo na njem vse: obličje in hoja, mišljenje in dejanje, govor in pisanje. Podla misel ni imela mesta v njegovem srcu. Kar je rekel, to je stalo, fraze ni bilo iz ust njegovih, niti iz peresa! Klanjal se ni; ni se mogel, pretrd mu je bil vrat.«

Lepo je Josip Cimperman pel v »Saturi Levstiku Francetu«:

Cerkvé stebrì so sveti mučeniki:
Ne lev in tiger, mèč ne, strup in ječa,
Kolo in križ, grmada plameneča,
Vse ni uklonilo jih pred maliki.

Plačilo krone so z nebes jim diki
In radost, skrita nam, na vek trpeča,
Ker njih le rajska vnemala je sreča,
Ne svet in njega hitrobežni miki.

Stebèr najvišjih znanosti očetni
Dovolj si zlega tudi ti poskušal,
A zvest resnice držal se zakona.

Mož v bridkih dneh, ob uri mož prijetni
Klic svojega le genija si slušal:
Zaslužena časti je tvoja krona.

(*„Ljublj. Zvon“* 1891.)

*) *„Ljublj. Zvon“* 1889, str. 83.

Priloga.

Uradni razglasi, viri, knjige.

Mi Ferdinand Pervi

po Božji Milosti Cesar Avstrijanski; Kralj Vogerski in Česki, tega iména Peti; Kralj Lombardo-Benečanski, Dalmatinski, Horvaški, Slavonski, Galičanski, Lodomirski ino Ilirski; Nadvojvoda Avstrijanski; Vojvoda Lotringski, Solnograški; Štajerski, Koroški, Kranjski, Doljno- in Gornjo-Šleski; Velki knez Sedmerograški; Markgraf Moravski; poknežen Graf Habsburgski in Tirolski itd. itd.

smo sedaj naprave ustanovili, katere smo potrebne spoznali, de se bodo dopolnile želje Naših zvestih narodov.

Z Našo obljubo v zaverženje censure je dovoljena sloboda knjigo- in piso-tiska ravno na tako vižo, kakor po druzih deržavah, kjer je ustanovljena.

Narodna straža, po méri premoženja in uménja osnovana, opravlja že svoje službe k veliki občinski koristi

Oskerbljeno je vse potrebno, de bodo — gledé na provincjalne postave in zakone — v odlogu po mogočnosti nar krajšimu poslanci vsih deželnih stanov, ter centralnih zborov kraljestva lombardo-benečanskiga, s pomnoženim namestovanjem gradjanskiga stana, k doveršenju conštitucije povabljeni, katero smo očestvu (splohni domovini) dati sklenili.

Tedaj se terdno zanesemo, de se bodo misli in želje upokojile, de bodo poduki zopet po redu napredovali, ter de se bodo oživili zopet obertnost, kupčija in druge opravila.

Temu upanju se tim več udamo, ker smo se danas med vami živo ganjeni prepričali, de vas vižate ino spodbadate zdaj kot od nekdaj ljubezen in zvestoba, katere ste prededam Našim od veka do veka neprenehoma, in tudi Nam pri vsaki priložnosti skazavali.

Dano v Našimu Cesarskimu poglavitnimu mestu in prestolnimu sedežu na Dunaju petnajstiga Sušca v tisuč osem sto štirdeset in osmimu, Našiga vladarstva v štirnajstimu letu.

Ferdinand.

(L.S.)

Karol graf Inzaghi, *Najvišji kancelir.*

France baron Pillersdorff, *Dvorski kancelir.*

Jožef baron Weingarten, *Dvorski kancelir.*

Po Njih C. K. Apost. Veličanstva visokolastni zapovedi

Peter vitez Salzgeber, *C. K. Dvorski svetovavec.*

Kot dopolnilo temu cesarskemu pismu dodajemo tukaj zanimiv razglas deželnega poglavarja v Trstu, starega grofa Salma, na kmete.

Kmetje!

Cesar so vsim zemljam svoje velike deržave **konštitúcijo** *obljubili.*

Edinoglasno veselje vsih narodov od eniga do druziga kraja cele monarhije je odgovor bil na tako obljubo.

Cesarski dar, **konštitúcija,** *mora tedaj kaj silno dobriga biti.*

Pomembo tega darila vam razkladati, ki ste mnogo tujih krajev in naprave zunajnih deržav vidili, jez nisim namenjen; timveč vam veljá moje govorenje, v a m , ki ste v lastno-domačih in ne v občinsko-svetnih skerbéh zapopadeni, in pred novo, nerazumljivo besedo željno stojite, de bi v njej skritih zaklad zamogli deležni biti.

V sleherni zemlji, v sleherni deržavi, bodi si vladarstvo tako in inako, je nekaj, komur biti mora vse podložno, in to je — **postava.**

Kdo daja postave?

Dajala jih je do sedaj Cesarjeva volja sama na sebi, volja zares po očetovo, katera je pravico v namembo, in ljubezen za vodnico imela, tode vender le volja samo Eniga, do kiga želje splohniga ljudstva niso vselej priti in doseči zamogle.

Kaj so tedaj naš Cesar storili?

Te le besede z vami govorijo: Izvolite med vami naj pravičniši, in naj modrejši, pošlite mi jih. Ti možje se bodo pri meni združili ob napovedanih časih in samo tisto bo imelo postavno moč, kar bom jez z njihovim soglasjem (po njihovi volji) sklenil.

Glejte, to **je konštitúcija.**

Deržava je veliko gospodarstvo ino potrebuje dohodkov, toliko večih, kolikor več ima v splohno dobro poboljšati in popraviti.

Ti dohodki so davki in štibre.

Poslanci, namestniki vsih avstrijanskih narodov, se bodo prihodnič samí o velikosti ino naravi tih davkov pogovorili. Samí bodo čúvali, de se bodo ti davki pravično razdelili, in po naj priličniši poti ali šegi v zaklade spravljali. Samí bodo vsako leto gospodarstvo cele deržave prevdarjali in sodili, kakor sedaj svetovavci in župani vaših sosesk soseskino gospodarstvo prevdarjajo in sodijo. Očitno pred celim svetam bo vsakiga leta razkazano, kako so bili vsi od vas plačani davki v splohni prid obernjeni.

To **je konštitúcija.**

Po taki viži v soglasju z celim ljudstvam ravnajočimu vladarstvu ni treba grajavcam jezika zaderžavati. Očitnost je — z drugo besedo — gospodarstvo resnice. Kar se z nar umétniši kontrolo doseči ni zamoglo, to bo bistrimu pogledu očitnost gotovo mogoče.

Zatorej so Cesar besedo in pisanje razvezali in oslobodili.

To **je konštitúcija.**

Vi hočete sad in plod svojiga truda in dela mirno in varno vživati.

Zunanjnih sovražnikov, tujih presilnikov vas varjejo hrabri vojšaki in krepka roka vašiga Cesarja. Domačim nespokojnikam nasprot Cesar vas same v stražo pokličejo. Varhe vas izvolijo vaše lastne slobode, tak vam narodno stražo prigotovijo, in glejte! To **je konštitúcija.**

Hočete sedaj slišati, kaj de **ni konštitúcija?**

K novim napravam v tako veliki deržavi, kakor je naše avstrijansko vladarstvo, je časa in posvetovanja treba. Cesar so obljubili, to delo po mogočnosti hitro dokončati.

Kdor stanuje v stari hiši, jo po pameti ne bo podiral, preden si novo preskerbí.

Če bi vas kdo pregovarjal, de so s Cesarsko obljubo novih naprav dosedajne vezí pokornosti razvezane, de so poprejšne postave

splоh minule, de si tedaj vsak po lastni volji sam pomagati zna, temu recite, de tako svetovanje v brzdno pogube pelje, in de to ***ni konštitúcija.***

Davki in štibre morajo biti, po vsih deržavah celiga sveta se morajo plačavati. De se bo ta reč polajšala, de bodo težavni davki z manj težavnimi premenjeni — kdo bi v tem večji skerb od narodnih, po konštitúcii poklicanih, poslancov imeti zamogel? Pa tudi k temu težkimu delu je treba časa in posvetovanja, in dokler ne bodo davki in štibre po novi šegi vravnane, se morajo po sedajnih postavah plačavati.

Če bi vas kdo pregovarjal, de zanaprej ni več potreba davka plačavati, ali de vi sami po lastni volji posamezne štibre zavreči znate, temu recite, de bi to kant in poguba cele deržave bila, in de to ***ni konštitúcija.***

Vse posebne pravice, bodi že pravica bogatiga alj revniga, gospoda alj kmeta, so svete reči.

Prenaredba gosposkinih dakov in štiber bo sledila in scer kmetu in gosposki v prid in korist. S pomočjo konštitúcije bo ložji dozoréla in poboljšanje vašiga stanja ne bode zaostalo.

Če bi vas pa kdo nagovarjaje motil, de ste vsih dolžnosti do vaših gosposk odvezani, recíte takimu skušavcu, de je vsaka pregreha nad posebno ali privatno pravico grozenje vsim posebnim, tedaj tudi vašim lastnim pravicam nasprot, in de taka nepravičnost ***ni konštitúcija.***

V serca si vtisnite moje besede.

Ohranite v čistosti bogate Cesarske darila, in ohranite tudi v živi sredini svojiga oserčja vas častivno hvaležnost do velikodušniga Cesarskiga dobrotnika, ki vam je iz obilnosti svojiga očetniga serca vse tisto na enkrat podelil, kar drugi narodi le sčasoma, po večkratnim opotiku, ino skusbi britkiga terpljenja dosežejo.

Djanje Njihovo je končano, dovršena je Njihova slava.

Vam veljá, si svojo pridobiti, ki v temu obstojí, de se vredni skažete Cesarskiga zaúpanja in tako visocih daril.

Zanesem se, vredni se boste skazali.

Nej živi naš Cesar! Nej živi konštitúcija!

V Terstu 26. sušca 1848.

Robert Altgrof Salm,

Deželni poglavar.

V drugem odstavku tega važnega razglasa trdi deželni poglavar grof Salm, da je »Edinoglasno veselje vsih narodov od eniga do druziga kraja cele monarhije odgovor bil na tako obljubo«; v dokaz navajamo nemško pesen slovenskega pisatelja Rižnarja iz 1848. l.

Der Slaven Vaterland.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Ich kenn' der Slaven Vaterland:
Wo feste Löwen-Söhne hausen,
Wo Liedersang und Saiten brausen,
Wo Leinenblau und Saaten weh'n
Und schlanke Mädchen Spindel dreh'n;
Das ist der Čehen Vaterland,
Ist uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland,
Die so durch Muth der Welt bekannt?
Wo Charis ward davongetrieben,
Nur Eris noch zum Fluch geblieben,
Wo Leichtsinn immer Blut vergießt,
Bis nicht der Himmel „Halt!" beschließt;
Das ist der Pohlen Leidens-Land,
Ist uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Es ist gen Nord ein weites Land,
Wo Schnee und Eis auf kurz nur fliehen,
Die Menschen doch in Liebe glühen,
Wo man nach Herzen Bräute wählt,
Und Gott vergelt' und nicht das Geld;
Das ist der Russen mächtig Land,
Ist uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Die hatten einst die stärkste Hand:
Moravcen sind 's, steh'n hoch in Ehren,
Durch That und Fleiß sich wohl bewähren,
Durch Demuth klein, durch Tugend groß,
„Von Gottes Hand fällt unser Loos!"
Das ist der Mahrer schönes Land,
Ist uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Slovaken steh'n mir auch zur Hand:
Die hoffnungsvoll die Welt durchmessen,
Getreu die Heimath nie vergessen,
Mit Armuth Frohsinn paaren sie,
Ist wahre Weltphilosophie;
Karpathen sind ihr hohes Land,
Sind uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Noch hab' ich alle nicht genannt:
Wo unsers Zrini Thaten leben,
Miljonen Heldengeister schweben,
Es ist das alt' Iliria,
Salvatio pro Austria;
Der Römer-Kaiser Vaterland,
Ist uns verwandt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
Die Černogorci sind bekannt:
Durch kühnen Kampf die Serbier,
Die schnellen Roß' der Tracier.
Und viele noch am schwarzen Meer,
In Asien in kreuz und quer;
Mit Blut und Mund sind 's uns verwandt,
Sind uns bekannt, ist unser Land.

Kennst du der Slaven Vaterland?
In Österreich beuth uns die Hand:
Bey Aspern ward der Bund geschlossen,
Wo unser Blut vereint geflossen,
Das zeigt ja das Neuner-Jahr,
Wo 's Kaiserreich gefährdet war;
Von Finsterlingen wird 's mißkannt,
In Deutschlands Hallen nicht genannt.

Was fürchtest du für's Slavenland?
Ich fürchte nichts für unser Land:
So weit der Muth die Männer zieret,
In sanfter Sprach' die Liebe girret;
So weit das Recht die Völker eint,
Ist unser Bruderbund gemeint:
Drum fürcht' ich nichts fürs Vaterland,
Und unterschreibs mit freyer Hand

Vido Rižnar, v Gradci 1848.

(To pesmico mi je poslal čast. gosp. Janžekovič, duhovnik labodske škofije, v porabo. Hvala mu za to).

Str. 11:

Sloveniji slobodni njé zvesti sinovi na Dunaju.

Močí deržavne v strah narodov
Hudó jezile so prostóst,
Morivši duha sad, zaplodov
Ljubezni vbratene krepóst;
Velavnost cenene pravice
Bil sméh je le in zaterti žár;
Edinosti, nebés danice,
Réditi plam, ni bilo már.

Ne mar brezvestiga vodnika,
Ki stal je lé, ko strašni zid,
Ko vrag pred ljudstvam za mejnika
Zadúšiti vošila in prid;
De ni jih blagodušnost Cara
Slišaje spólnila zvestó,
Zamrežel pota je krog vara,
Zamrežel je Vladarja uhó.

Al kó 'z viharnih gôr oblakov
Izhrumi bleska in groma strah,
Takó nesreča je očakov
Nam dala moč, ga vreči v prah.
In jasno, koker zora mila
Prešine za viharjam nóč,
Je Cara ljúbav zasvetila
Narodam, z njo vnovljéna móč.

Slovenija, o mati draga!
Zdihvaje si vošila dán,
Rešiti se enkrat že vraga,
Ozdraviti se hudih rán.
Čakanje dneva, dvomba vražna,
Te v smert je zazibála skôr;
Al glej! obljuba ni bla lažna,
Pripelal ga sinóv je bôr...

Na kviško vzdigni úmno glavo
Razžari tmê nesrečnih dní!
Ko ta si varje svojo slavo,
Ki v dneh priložnosti ne spí.
Meglé skrivnosti so minule,
Očitnost je resnice glás.
Vošila, ki se niso čule,
Izreči zdaj, ko zdaj je čás.

Sej zdaj veluje Oče blagi,
Ki je nebeškiga sercá,
Ki so mu naši upi dragi.
Ki nam, kar pravo je, podá.
In tebi, ki si v bran že stala,
Varvati sedeža mu obstój,
Bo blagomilost pač podala,
Kar up je verni, mati! tvój...

Kar je krog Soče, Drave, Save,
Sinóv slovenskiga sercá
Sinóv nekdajne tvoje slave,
Nej róko vsaki si podá.
Sinove kliči za podpero
De ti deželo vsrečijó,
Zderivši vsako koj zavero,
Če jó protivni stavijó.

Kar sé narodov je rodilo.
Nar večji pač slavjanski jé;
Kar jih do zdaj je odločilo
Zdaj nično v prah se maj raspé.
Zdaj mila struna naj zapôje,
Nebeški glas ediností,
Naj vabi Slave sinov rôje,
De družijo se k materí.

Takó domače bo slovelo,
Bo národnost le čez usé;
V edinosti se bode objelo,
Kar Slavi k večnim pridu jé.
Obljubo pa podaj tud' Caru,
De varje v vek ga tvoja dlán,
De tvojim sercu bòlj, ko varu,
Z zaupam tebi bode vdán!...

Šolstvo.

Str. 19—23: [1]) N. 1845, 20..51. L. P., N. 1847, 47, 51, 135, 139. — [2]) P. H. v N. 1845, 200. Z veseljem naznanja G. Šoklič, da je veliki trgovec Jurij Prešern v Trstu za tamošnjo šolo daroval 600 gld., N. 1845, 203. — [3]) N. 1846, 64. 68; nova šola v Črnučah, N. 1847, 175. — [4]) N. 1847, 79. — [5]) N 1847, 151. — [6]) N. 1847, 196. — [7]) N 1856, 5, 10. — [8]) N. 1847, 5–6; Primskovski poroča ob ugodnem stanju šolstva na Gorenjskem. — [9]) N. 1848, 3, 8. — [10]) N. 1848, 75. Prijatelj šoli je bil tudi pesnik J. Virk, poročujoč o šoli v Ulimlju. N. 1849, 141, 54, 67,

75, 79. — [11]) N. 1848, 90—91; Jakšič, kapelan v Adlešičah. se hvali radi požrtvovalnosti za šolo, N. 1848, 19. — [12]) N. 1851, 230. — [13]) Dajte tudi učiteljem ljudskih šol, kar jim gre. N. 1868, 228. — [14]) N. 1849, 17. — [15]) N. 1849, 44. — [16]) N. 1849, 58. — [17]) N 1850, 41. — [18]) N. 1850, 143. — [19]) N. 1851, 22, 27; ponatis iz »Slov. Bčele.« — [20]) N. 1851, 80, 84, 90. — [21]) »Nekaj od ljudskih šol na Kranjskem«, N. 1851, 27; ponatis iz »Slov. Bčele.« — [22]) I. Abecedna tabla (1 kr.) — II. Poštevanka (1 kr.) — III. Abecednik za šole na kmetih. 1850. (2 kr.) — IV. Abecednik za šole po mestih. 1846. (5 kr.) — V. Mali katekizem v vprašanjih in odgovorih. 1846. (2 kr.) — VI. Keršanski katolški nauk za drugo pervenskih šol. 1846. (6 kr.) — VII. Berila in listi in evangelji v nedelje in praznike celiga leta in vse dni sv. posta — s terpljenjem našiga odrešenika in z navadnimi molitvami per službi Božji. 1846. (16 kr.) — VIII. Povestice za pervo začetno šolo. 1846. (6 kr.) — IX. Berilo za drugi klas malih šol na kmetih. 1846. (12 kr.) — X. Vodnikova pismenost okrajšana za male šole. 1847. (5 kr.) — XI. Napeljevanje iz glave poštevati za pervi klas ljudskih šol. 1846. (6 kr.) — XII. Napeljevanje v računstvo za drugi in tretji klas farnih in glavnih šol. 1848. (10 kr.) — XIII. Berilo o svetkih in nedeljah za dorašeno mladost v nedeljskih šolah (obsega na 450 straneh napeljevanje k pobožnimu življenju in lepimu zaderžanju), vodilo za kmetovanje, poučno in kratkočasno povest »Zlata vas« (iz »Novic«) mnogo poučnih pripovestij. — [23]) Soviški: Nekaj od naših ljudskih šol. N. 1853, 79. Odkritosrčna beseda o izrejanju učiteljev za ljudske in glavne šole. — [24]) N. 1853, 362—363. — [25]) J. Levičnik, N. 1857, 21; A. Praprotnik, N. 1857, 232. — [26]) N. 1860, 318, 336, 369, 383. — [27]) N. 1862, 218; N. 1863, 187 so objavile učilni načrt za nedeljske glavne šole. — [28]) N. 1866, 117, 127, 135. O praktični slovensko-nemški gramatiki. — [29]) N. 1866, 121. Slovenščina v naših šolah pod krilom dunajskih profesorjev, N. 1866, 150. — [30]) N. 1866, 182, 191, 214, 254: Dr. Bleiweis je v deželnem zboru kranjskem predlagal načrt zakona o ravnopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradnijah, N. 1868, 247. — [31]) N. 1868, 289. — [32]) N. 1868, 423—424.

Op. O šolstvu Bleiweisove dôbe glej še Jurij Grabrijan: O ljudski šoli, Nov. 1868. — Božidar Raič: O narodni šoli, Nov. 1868, 313. — And. Fekonja: Slovenske šole, Ljub. Zv. 1885, 712. — Narodne šole in narodno gospodarstvo, N. 1862. Narodne šole in trgovina, N. 1862, 219. — J. Grabrijan: Kakošne naj bi bile ljudske šole zanaprej? (Letno sporočilo Ipavske šole 1868.) — A. Klodič: Slovenisches Schulwesen v Dr. Adolf Fischer's Bericht über oest. Unterrichtswesen. Aus Anlass der Weltausstellung herausgegeben, Wien 1873.

Srednje šole.

[1]) Nov. 1849, 190—193 so objavile najvažnejše točke iz ministerskega načrta, kako se naj uravnajo gimnazije in realke v Avstriji. — [2]) N. 1847, 91. — [3]) N. 1848, 84. — [4]) N. 1850, 211. — [5]) N. 1850, 157. — [6]) N. 1851, 23. — [7]) N. 1860, 92. 107. — O goriški gimnaziji se je 1861. l. mnogo mnogo pisalo v »Novicah«: glej str. 145, 191, 206, 321; učni jezik na goriški gimnaziji 158; važen sklep goriškega deželnega zbora gledé na slovenski jezik, 250, 258; udeležili so se teh razprav T-i (Tonkli), Vincenci Uidež, Trnogorski pa A. Marušič. — [8]) N. 1859, 283, 97, 312, 21, 28, 36, 45, 62, 70, 77. — [9]) N. 1860, 92..107. — [10]) N. 1861,

230—239. — [11]) N. 1865, 216—217. Pristavi A. Marušič: O šolskem sklepu in svečanosti gimnazijske mladine, N. 1855, 271. Učiteljski zbori morajo vlado prositi, da se uvedejo slovenske učne knjige, N. 1865, 18.

Bernard Tomšič.

Str. 29: J. Marn, Jez. XIX.

»Lahkoverni.« Vesela igra v treh dejanjih. Spisal Bernhard Tomšič, bivši učitelj v Vinici na Kranjskem. Na svetlo dal Ljudevit Tomšič. V Zagrebu. 1864. Brzotisk Anton Jakića. Predgovor IX.—XIII. 8⁰. 120. — »Ravni pot najboljši pot.« Vesela igra v jednem dejanju. Svobodno poslovenil Bernard Tomšič, bivši učitelj v Vinici 1852. Izdalo in založilo Dramatično društvo v Ljubljani. Natisnil Al. Eger. 16⁰. 42. — Posneta je po Kotzebueju; opilil jo je sin Ivan. Svoje pesniške proizvode je objavljal v „*Carnioliji*“, „*Illyr. Blatt*“, v „*Novicah*“, v „*Šol. Prijatelju*“ in v „*Zgod. Danici*“. Pesen »Gorenci-Dolenci« kaže Potočnikov vpliv; pod vplivom Prešernovega »Krsta pri Savici« je zložil »Boj pri Vudački«; na sv. pismo se naslanja epična pesen »Rut«; prošnjo za povišanje učiteljskih plač je zložil v obliki soneta v „*Nov.*“ 1848, 109.

Sebastijan Žepič.

Str. 30: Fr. Celestin, Lj. Zv. 1883, 128—131. – S. v Kr. 1883, 119. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) »Čudodelni klobuk.« Gluma v treh dejanjih, po Klicperi iz češčine poslovenil S. Ž. — [2]) »Pozabljenci.« Vesela igra v jednem dejanju, poleg Kotzebueja poslovenil S. Ž. za Dramatično društvo. — [3]) Latinsko-slovenske vaje za prvi gimnazijski razred. Izdelal po Jul. Alb. Dünnebierju S. Žepič. Novo mesto. 1875. 8⁰. 111. — [4]) »Slovar« k latinskim vajam za prvi gimnazijski razred; »Slovar« k latinskim vajam za prvi in drugi razred. Del I. (lat.-slov.) Del II. (slov.-lat.) Založil deželni odbor Kranjski. Tiskal Vinc. Boben.

Valentin Mandelc.

Str. 30: Zora 1872, 206—209; iz Mandelčeve zapuščine pesmica »Najlepši nasmehljaj«, Zora 1873; S. 1872, štev. 20 (uvodni članek). — Nagrobni govor prof. Vambergerja, Sl. 1881, št. 131. — Jos. Podgoršek: Blagoslovljenje Mandelčevega spomenika v Karlovcih, Lj. Zv. 1881. — Jos. Marn, Jez. XXVIII.

»Klobuk.« Vesela igra v jednem dejanju. Po francoskem od Girardina. V Ljubljani 1869. 16°. 47. — »Išče se odgojnik.« Igra v dveh dejanjih. Po francoskej: »On demande un gouverneur.« V Ljubljani 1870. 16°. 82. — »Ženski jok.« Igra v jednem dejanju. Po francoski »Les femmes qui pleurent, par Girardin et Thiboust«, 46. — »Moja zvezda.« Igra v jednem dejanju, po M. E. Scribeju, 67 str. — »Gospod Zamuda« ali »Kako hitro mine čas.« Igra v jednem dejanju, po L. Picardu, 52 str. — »Št!« Igra v dveh dejanjih. V francoščini spisal E. Scribe, poslovenil Valentin Mandelc, 79. — »Bog Vas sprimi! Kdaj pojdete domu?« Veseloigra v jednem dejanju. Zv. 4. 1868. — »Doktor Robin.« Igra v jednem dejanju. Po francoski: »Le docteur Robin.« Comédie-vaudeville en un acte par Jules des Premaray. Zv. 38. 1877. — »Lornjon.« Igra v jednem dejanju. Po francoski: »Le lorgnon«, comédie-vaudeville en un acte par E. Scribe. Zv. 23. 1873. — »Na kosilu bom pri svoji materi.« Igra v jednem dejanju. Po francoski: »Je dine chez ma mère«, comédie en un acte par A. Decourcelle et L. Thiboust. Zv. 25. 1873. — »Pesek v oči.« Igra v dveh dejanjih. Po francoski: »La poudre aux yeux«. Zv. 39. 1877.

Najvažnejše njegovo delo je prevod prvega dela Goethejevega Fausta, ki ga je Dramatično društvo dalo pesniku J. Cimpermanu v izvršenje.

Josip Drobnič.

Str 31—32: Dav. Trstenjak v Zori 1872. — J. Macun, Knjiž. 148—149. — J. Marn, Jez. XXIV.

[1]) »Dvoboj« in [2]) »Raztresenca.« Dve vesele igri za gledališče. Celje. U zalogi J. K. Jeretina poslovenjeno iz nemškega 12°. 78 str.*) — Venec gledališčnih iger: I. Igrokaz. — [3]) »Drvar ali beli gaber.« Značajna podobščina v dveh delih. V Gradcu. Nat. A. Leykamovih dedičev 1859. 16°. 87. Po Fr. Kaiserjevem »Junker und Knecht.« Za Slo-

*) Drobnič se je v Celju počutil v pravem elementu; priljubljen učitelj na gimnaziji je zbiral okolo sebe dijake, ki so se zanimali za gledališčne predstave; tudi nemških rodbin udje so sodelovali in nastopali v gledališču. Drobnič je prvi na Štajerskem uprizarjal gledališčne igre v večjej meri. Ko je on odšel, je narodna stvar mnogo izgubila.

vence pripravil J. D. — [4]) Igro »Raztresenci« je na novo izdal z naslovom »Starost slabost«. — [5]) »Pravi Slovenec.« Veselica v jednem dejanju. Po Franul-Weissenthurmovi: »Die Schweitzerhütte.« Za Slovence predelal J. D. — [6]) »Juran in Zofija« ali »Turki pri Sisku.« Junaška igra v treh dejanjih. Prestavil iz ilirskega slovenski rodoljub. V Ljubljani 1850. V založbi in na prodaj pri Janezu Giontiniju, bukvarju v Ljubljani. — [7]) »Štepan Šubic« ali »Bela IV. na Hrovaškem.« Igra v dveh dejanjih. V Ljubljani 1850. — [8]) »Ilirsko-Němačko-Talianski Mali Rěčnik« od Josipa Drobniča sa osnovom gramatike ilirske (protumačenom němački-italianski) od Věkoslava Babukića. Troškom Matice ilirske. U Beču. Tiskom jermenskoga monastira. 1846—1849. XVI. 12. 812 str. – [9]) »Slovensko-nemško-talianski in Taliansko-nemško-slovenski Besednjak«, spisal in ob svojem natisniti dal Jožef Drobnič. V Ljubljani. J. Blaznik 1858. 8°. 355.

Iz početka je pesnikoval v „*Novicah*“ in „*Drobtinicah*“, dasi ne uspešno, potem pa se je lotil slovarskega dela ter je 1849. leta izdal »Ilirsko-Němačko-Talianski Rečnik«. Prvemu slovarju je dodana tudi slovnica hrvatskega (ilirskega) jezika. Z drugim delom je hotel podati »Ključ do srca Italijanov«. (!)

Ko so „*Novice*“ izhajale uže šest let in vzbudile zanimanje za gmotne koristi in javne razmere Slovencev, so se oglašale potrebe po leposlovnem listu; tem glasom je ustregel s tem, da je začel izdajati v Celju list „*Slovenska Čbela*“. Sodelovali so M. Stojan, J. Šubic, St. Goličnik, J. Ulaga, A. Stranjšak, Jak. Rešetar in drugi. Prinašala je raznovrstne spise v vezani in nevezani besedi; radi prepičle podpore prenehala je izhajati uže črez tri mesece; dné 27. sušca je izšla zadnja številka v Celju, v Celovcu jo je oživil A. Janežič.

Sodeloval je pri Slomškovi knjigi „*Ponovilo*“, podpiral Cigaleta z dragocenimi doneski, pisal v praški list „*Union*“, v zagrebški „*Südslav. Zeitung*“ in v „*Slovenijo*“; pisal je gladko slovenski in hrvatski; posebno se mu je posrečil humoristični slog.

Narodno gospodarstvo.

Str. 32—35: [1]) Nov. 1843, 3, 6. — [2]) Nov. 1843, 25. — [3]) Nov. 1843, 57—58. [4]) Nov. 1843. — [5]) Nov. 1844, 195. -- [6]) Nov. 1845. -- [7]) Nov. 1845, 94. — [8]) Nov. 1845, 161. — [9]) Nov. 1848, 61. — [10]) Nov. 1848. 89. — [11]) Nov. 1848, 31. — [12]) Nov. 1849, 15. — [13]) Nov. 1849, 41. — [14]) Nov. 1849, 165. — [15]) Nov. 1849. — [16]) Nov. 1851, 3. — [17]) Nov. 1851. 21—22. — [18]) Nov. 1851, 32. — [19]) Nov. 1851. — [20]) Nov. 1851. — [21]) Nov. 1852. — [22]) Priloga Nov. 1852. — [23]) Nov. 1853. — [24]) Nov. 1853. — [25]) Nov. 1854, 213. — [26]) Nov. 1854. — [27]) Nov. 1854, 337. — [28–30]) Nov. 1856. — [31]) Nov. 1856. — [32]) Nov. 1856, 253. — [33]) Nov. 1856, 321.

— [34]) Nov. 1856. 369. — [35]) Nov. 1856, 1, 6. — [36]) Nov. 1857, 85, 90, 94. — [37]) Nov. 1857, 402. — [38]) Nov. 1857. 103. — [39]) Nov. 1856, 49; Nov. 1859, 81. — [40]) Nov. 1846. 93. — [41]) Nov. 1856, 129. — [42]) Nov. 1856. 149, 153. — [43]) Nov. 1856, 215. — [44]) Nov. 1857. 77, 82. — [45]) Nov. 1857, 229, 235; A. Cestnikov: Žito in kruh, Nov. 1857. 245—246. — J. Pavalec, ki je „*Novicam*“ pisal tudi kratkočasne povesti, razlagal je po Faustenu: Kemijske pomenke za vsakdanje življenje, n. pr. Kaj se godi, če kaka stvar gorí. Nov. 1855, 290. — [46]) Nov. 1861, 137. — [47]) Nov. 1861, 161. — [48]) Nov. 1862, 177. — [49]) Nov. 1862, 303. — [50]) Nov. 1863. — [51]) Nov. 1863, 287. — [52]) Nov. 1864, 351. — [53]) Nov. 1864, 385. — [54]) Nov. 1865, 154—155. — [55]) Nov. 1865, 138. — [56]) Nov. 1866. 95; France Jančar, porojen dné 9. avgusta 1820. l. pri sv. Petru pri Radgoni, v duhovnika posvečen 1845. l., živel je v pokoju v domačem kraju. — [57]) Nov. 1866, 317—318. — [58]) Nov. 1866. — [59]) Nov. 1866. — [60]) Nov. 1866. — [61]) Nov. 1866. — [62]) Nov. 1866. — [63]) Nov. 1868.

Na koncu navedemo tukaj nekoliko manjših spisov, čijih pisatelji deloma niso znani, deloma pa spadajo v to stroko.

Kmetijske table. I. Sadje. Zložil Baron A. Babo. — II. Vinoreja. Zložil Baron A. Babo. — III. Opravila z vinom v ketu (?) Zložil Baron A. Babo. — IV. Nauk od gnoja. Zložil Baron A. Babo. — V. Drenaža. Zložil Oton Schmidt. — VI. Pomaka travnikov. Zložil Oton Schmidt. — VII. Čebeloreja. Zložil dr. L. J. Melicher. — VIII. Opresnina. Zložil Rudolf Abel. — IX. Hmelj. Zložil F. M. Hofmann. — X. Svila. Zložil F. M. Hofmann. — XI. Umetna riboreja. Zložil dr. Gustav Jaeger. — XII. Gozdoreja. Zložil J. Pitasch. — XIII. Raba gozda. Zložil J. Zenker. — XIV. Poljedelstvo. Zložil M. Rohrmann. — XV. Živinoreja. Zložil Henrik Baron Doblhoff. — XVI. Raba živine. Zložil Henrik Doblhoff. Poslovenil Janez Zalokar. V Ljubljani. Na Dunaju 1869. Fol.

Kratki nauki za sadjerejo. Po najboljših virih spisal Dragotin Ferdinand Ripšl. Izdal in slovenskim kmetom v prid namenil Ludovik vitez Gutmansthal-Benvenutti. V Ljubljani 1867. 8⁰.

Poljedelstvo s posebnim ozirom na domače pridelke. Za prosto domače ljudstvo po najboljših skušnjah izurjenih poljedelcev spisal Ivan Tomšić, c. kr. učitelj. V Ljubljani 1870. 8⁰. 104.

Navod, kako naj ravnajo posamezni kmetje in cele soseske z gozdom. Slovenskim soseskam in kmetom spisal Mavricij Scheyer, bivši nadlogar. Na svetlo dal deželni odbor kranjski. V Ljubljani. 1869. 8⁰. 43.

Sviloreja umevno in v podobah razlagana za male svilorejce. V Ljubljani. 1869. 1 pola v Fol.

Poduk, kako najbolje živo mejo zasaditi. S podobo po J. Schenkovem in Faberjevem spisu. V Ljubljani. 1868. 8⁰. 15.

Živali kmetijstvu in gozdarstvu koristne, s posebnim ozirom na zatiranje škodljivega mrčesa. Po drugem natisu Viljema Schleichera. V Ljubljani. 1870. 8⁰. 35.

Poduk, kako se dela žganje vsake baže, mrzlo in brez posebnih naprav (aparatov). Ozira se na navadne pijače, likêre, kuhanje sladkorja (cukra) in barvanje blaga. Za krčmarje in za tiste, ki sami kuhajo in mešajo pijače, je ta knjižica neobhodno potrebna. Obsega blizu sto receptov. V Ljubljani. Giontini. 1868. 8⁰. 46.

O pritoževanju proti merilu na zemljiščni davek. Izdala Kmetijska družba štajerska. Nemški in slovenski. Gradec.

Naznanila. Izdaja c. kr. Kmetijska družba kranjska. Letnik 1870. I. zvezek. V Ljubljani. 8⁰. 167.

Pesništvo in pripovedništvo.

Str. 36—39: [1]) Slov. Bč. III. — [2]) Nov. 1854. — [3]) Slov. Bč. III. — [4]) Slov. Glas. 1858. — [5]) Slov. Bč. I. — [6]) Slov. Glas. 1864. — [7]) Nov. 1862; Slov. Gl. 1863. — [8]) Nov. 1864. — [9]) Nov. 1865. — [10]) Nov. 1864. — [11]) Nov. 1854, 304; Drobt. 1862. — [12]) Nov. 1862, 1864. — [13]) Dr. Jož. Pajek, Črtice iz življenja id. 140.

Jezikoslovje.

Str. 40—41: [1]) Nov. 1844, 167. — [2]) Nov. 1845, 10. — [3]) Nov. 1845, 31. — [4]) Nov. 1845, 192. — [5]) O pravih imenih za mesece, Nov. 1849, 13. — [6]) Nova mesečna imena za vse Slovane, Nov. 1850, 197. — [7]) Zastran slovenskih imen mesecev, Nov. 1849, 163. — [8]) Nov. 1850, 135, 162, 176. — [9]) Nov. 1849, 125–224. — [10]) Nov. 1853, 339. — [11]) Nov. 1855, 250. — [12]) Nov. 1853, 270, 396. — [13]) Nov. 1864, 316. — [14]) Nov. 1856, 75. — [15]) Nov. 1856. — [16]) Nov. 1856, str. 3—218; dostavi Hicinger: Nekoliko kritike, Nov. 1858, 291. Še nekoliko kritike, Nov. 1858, 365. — [17]) Nov. 1862, 34; dostavi Nov. 1865, 52—53. — [18]) Nov. 1863, 74–90.

Slovensko slovstvo.

Str. 42—43: [1]) Nov. 1844, 32. — [2]) Nov. 1844, 115; kratek življenjepis F. A. Ciglerja, slavnega naravoslovca, se nahaja v Nov. 1846, 175. — [3]) Nov. 1847, 3, 10. — [4]) Nov. 1847; slavi se cesarska dunajska akademija ko močna podpora

slovanskega jezikoslovja, ker je razpisala častno darilo za primerjalno slovnico slovanskih jezikov, Nov. 1848, 27. — [5]) Nov. 1852. — [6]) Nov. 1853; dostavi J. Š.: O spisovanji dobrih knjig, Nov. 1855, 75. — [7]) Nov. 1857, 146; dostavi M. Majarja spis »Naše slovstvo«, Nov. 1857. — [8]) Novice pa omenjajo, da se ta smer ne vjema z namenom prostonarodnega časnika. — [9]) Nov. 1857, 282. — [10]) Nov. 1857, 315. — [11]) Nov. 1861, 330, 337. — [12]) Nov. 1863, 12. — [13]) Nov. 1858.

Prirodoslovje.

Str. 44—45: [1]) Nov. 1858, 7. — [2]) Učenjak popisan v Erjavčevem šaljivem sestavku »Iz življenja Šnakšneperleina« je Ferd. Šmid. — [3]) Nov. 1849, 200, 223. — [4]) Nov. 1853, 38—182. — [5]) Nov. 1853, dostavi: Voda v službi človeški, po Müllerju, Nov. 1853; Od repatic ali kometov, Nov. 1853. — [6]) Nov. 1853, 329. — [7]) Nov. 1856. — [8]) Nov. 1856. — Jurij Pavalec je po nemških izvirnikih opisaval naravne prikazni.

Pravoznanstvo

Str. 46—48: [1]) Nov. 1845, 41—42: Osnanilo ilirſkiga deshelniga poglavarſtva radi delitve premij sa konje sa Koroſhko in Kranjſko, Nov. 1846, 64, 80. Vojſkovodno povelje is Milana, Nov. 1848, 12. — [2]) Nov. 1849, 224. — [3]) Nov. 1882, 210, 217. — [4]) Nov. 1848, 111. — [5]) Nov. 1848, 155. — [6]) Dr. Ivan Dečko, Ljublj. Zvon 1883, 539. — [7]) Nov. 1849, 56, 59. — [8]) Nov. 1849, 98—139. — [9]) Nov. 1849, 101—190. — [10]) Nov. 1849 so zahtevale v sestavku: Nekaj zastran državniga zakona, da mora biti prevod čisto slovenski, ne mešanica iz slovenščine in hrvaščine. — [11]) Nov. 18·2, 86—119. — [12]) Nov. 1852, 286—398. — [13]) Nov. 1861, 294. — [14]) Nov. 1862, 15. S-e: Znanost prava v Slovencih, Slov. Nar. 1882, št. 235. Dr. J.: Novi zakon o zemljiških knjigah, Sl. Nar. 1872, 10.

Družba sv. Mohorja.

Str. 52: Dr. Jak. Sket: Štiridesetletno književno delovanje »Društva in družbe sv. Mohorja«, Slov. Več. 1892.

Str. 55: V I. in II. zvezku te knjige sem med kulturni pregled in med pisatelje postavil mecenate dotične dobe. Ko se je tiskal III. zvezek, sem založil rokopis, ki je opisal nastopne podpornike slovenskega gibanja, zato se uvrsté tukaj.

Nadvojvoda Ivan (1782—1859)

na Štajerskem, navadno imenovan »Prinz Johann«, se po vsej pravici šteje med prijatelje in podpornike Slovencev, ker je vlada vsled njegovega prizadevanja dovolila izdajati „*Novice*“. Primerno so torej „*Novice*“ 1859. l. str. 153 objavile to-le slavilko:

Ime Tvoje, vitez, v črkah je zlatih
Na dvorih visokih, v koči priprost'; —
Na zdelkih kmetiških, na kamnih bogatih
Leskeče na veke se Tvoja svitlost.

Dobrave puste si napravil rodovitne
  Poljana Ti cvetek ponuja v spomin.
Ki tvoriti dela ume glasovitne,
  Je Tebi hvaležen Slovenije sin.

Naukom stezice odperal naravno,
  Obrtnosti bil si najbolj' učenik,
Dal našem' jeziku uzvišenost slavno,
  U sercu postavil si večen spomnik!

Anton Alojzij Wolf[1]) (1782—1859.)*)

rojen v Idriji, je bil stolni kaplan v Ljubljani, beneficijat v Idriji, notar v škofovski pisarni, svetovalec in šolski poročevavec na tržaškem namestništvu, od l. 1824—1859. škof ljubljanski.

Pošiljal je najboljše bogoslovce na Dunaj v Avguštinej, da bi se tam učili za bogoslovne profesorje, ustanovil mnogo vikarijatov, sam poboljšal slabo plačanim duhovnikom plačilo, podaril za semeniško knjižnico 5000 gld., ustanovil dijaško semenišče in daroval v to svrho 40 000 gld.; njemu v hvaležen spomin dobilo je ime: »Aloysianum«.

Ker je bilo sv. pismo pošlo koncem minolega stoletja, prevedeno po Japlju, Kumerdeju in drugih, je ravnatelju ljubljanskega semenišča Juriju Volcu dal veliko nalogo, na novo prevêsti sv. pismo. Delo se je dovršilo l. 1863.; stroške je velikodušno plačal Wolf; na njegove stroške se je natisnil *„Wolfov nemško-slovenski slovar“*, ki ga je sestavil M. Cigale.

Podpiral je vse dobre namene; radi tega je njegovo delovanje kulturno-zgodovinske važnosti.

Fidelis Trpinc (1799—1875.)**)

je osnoval v Kranju usnjarsko šolo; prevzemši fužinsko grajščino je z drugimi rojaki, navdušenimi za obrtnost, storil mnogo koristnega, stavil tvornice ter kranjskemu imenu celó v inostranstvu pridobil čast. Svoje izdelke je pošiljal na vse svetovne razstave.

*) Hvaležen spomin na dan sv. Alojzju Njih Ekscelenci, Nov. 1847, 97. — P. Hicinger: Previsokimu prečastitimu Gospodu Gospodu Antonu Alojzu v petindvajseti jubilej posvečenja, Dan. 1849, 33. — Prečastitimu ...... Antonu Alojzu v proslavo pedesetletnega mašništva, Dan. 1854, 209, 213 — A. U. Okiški: Glasi bridke žalosti i. dr., Dan. 1859, 25. — Praprotnik: Mali spomenik, Dan. 1859, 33; Nov. 1859, 25. — Ivan Lavrenčič: Anton Alojz Wolf, knezoškof ljubljanski. V Ljubljani 1882. 8. 58. J. Blasnik.

**) Nov. 1865, 125, 1875, 61. — J. Marn, Jez. XXV.

Podpiral je duševno gibanje Slovencev in se rad pridruževal Bleiweisu ter Slovence poučeval po lepih spisih. Predsednik kranjski kmetijski družbi obračal se je »do ljubih svojih domorodcev« in se ustavljal krivemu razlaganju kmetijskih šol. Poročal je iz kmetijskega zbora na Dunaju, popisal kmetijstvo v Belgiji. — Bil je podpornik »Sokolu«, »Slovenski Matici«, čitalnici ljubljanski, dvajset let predsednik kmetijski družbi.

Baron Anton Cojz, rojen l. 1808. v Ljubljani, posestnik grajščine na Brdu, je mirno delal na vse strani v prospeh kranjske dežele, podpiraje narodna podjetja in posameznike. Župan v Predosljih je mnogo storil za občino. L. 1861. voljen v deželni zbor je zastopal do leta 1869. kranjsko-loški okraj. Slovenski Matici je volil 500 gld. in bil tudi nekaj let njen predsednik. Bil je vreden naslednik Žigi Cojzu, ki je bil v Vodnikovi dôbi mecén slovenskim pisateljem.

Karol Rudež *), porojen l. 1833. na grajščini „Gracarjev Turen" blizu Šent Jerneja na Dolenjskem, je po gimnazijalnih študijah zvršil poljedelsko akademijo v Ogrskem Starem gradu, potoval po Srbskem, Laškem, Nemškem, Francoskem in Angleškem, podpiral na vse načine slovensko slovstvo in med drugim nagovoril tudi Trdino, da je zopet zastavil peró. Njegov oče je posebno ljubil srbske narodne pesni in še v starih letih svojemu sinu pripovedoval ali bral srbske junaške pesni.

Jurij Grabrijan (1800—1882) **) iz Adlešič na Dolenjskem, je postal l. 1838. vikar in leta 1840. dekan v Vipavi. Bil je sošolec Prešernu in je ž njim zlagal slovenske pesmice, n. pr. leta 1823. „Kranjska Slovenija" (»Nov.« 1862, 332), ki popisuje v petindvajsetih devetvrstičnih kiticah hrepenenje, olepšati in omikati slovenski jezik. Vsa obširna pesen je več ali manj verzifikovana proza. Večje so njegove zasluge za omiko in vzbujanje narodne zavesti v vipavskem okraju. Oglašal se je na taborih, v deželnem zboru, na narodnih veselicah, ustanovil Vipavcem čitalnico, ji predsedoval do smrti, zidal šole in podpiral vsako podjetje; imenovali so ga Bleiweisa vipavskega okraja.

Dr. Janez Bleiweis.

Str. 55—58. Fr. Celestin: Svečanost o sedemdesetletnici dr. J. Bleiweisa, Zagreb 1879. 8°. 90. — Fr. Levec, Sl. Nar. 1878. št. 265—275; Slov. Več. 1880 (s podobo). — Založniki Novic: Prečastitemu gospodu dr. Janezu Bleiweisu k njegovi sedemdesetletnici, Nov. 1878, štev. 374. — J. Lavrenčič, Nov. 1878, 380, 1882, 300. — Svetozor 1878, št. 48 — Srbska Zora 1879, št. 2. — Lujiza Pesjakova, Nov. 1878, 1881. — Poročilo o sedemdesetletnici, Nov. 1873, 378. — Nagovor pri slavnosti sedemdesetletnice velečastitega gospoda dr. Janeza Bleiweisa

*) Fr. Levec, Ljublj. Zv. 1885, 123.

**) Radoslav: Preč. zlatomašniku Jurju Grabrijanu, Nov. 1875 317. — Iv. Lavrenčič, Nov. 1882, 204. — Sl. Nar. 1882, št. 141. — Ljublj. Zv. 1882, 506. — J. pl. Kleinmayer: Jurij Grabrijan in Anton Hribar, Edin. 1882 in Edin. 1894.

v ljubljanski čitalnici dné 19. novembra 1878. Zložila gospa Lujiza Pesjakova, govorila gospa Albina Valentova. Založila Lujiza Pesjakova. Tisk Blaznikov v Ljubljani 8. 4. — Govor Luke Svetca na grobu Janeza Bleiweisa, Letopis Mat. Slov. 1881. — N. C.: Venec na grob dr. J. Bleiweisa. — J. Levičnik: Odmev žalosti od naših gorá o smrti dr. Bleiweisa, Nov. 1881. — † Bleiweis, Nov. 1881, 381, 392—396. — Jos. Cimperman: V spomin dr. J. Bleiweisa, Nov. 1882, 183—205. — Ig. pl. Kleinmayr, Edinost 1881; Triester Ztg. 1881. — I. Cimperman, Slavnostna kantata, Slov. 1884, 41. — Bog. Šulek: Dr. Ivan Bleiweis, Zagreb 1882, 43. — Pypin Spasovič, I. 383—384.

[1]) Praktisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innerlichen Krankheiten des Pferdes nach den Grundsätzen der praktischen Thierarzneischule in Wien. Braumüller 1836.

[2]) Imele so naslov: Kmetijfke in rokodelfke novize. Na fvitlobo dane od z. kr. kmetijfke drushbe. Vred devane od Dohtarja Janesa Bleiweisa, zef. kralj. uzhenika sdravilftva, tajnika z. kr. kmetijfke drushbe, uda zef. kralj. drufhtva sdravnikov na Dunaju in zef. kralj kmetijfkih drushb na Shtajerfkim, Korofhkim, Gorifhkim, Hrovafhkim in Zhefkim. Pervi tezhaj od Profenza do konza Grudna 1843. Drugi tezhaj od Profenza do konza Grudna 1844.

[3]) N. 1844, 167. — [4]) N. 1849, 9. — [5]) N. 1852, 43; tudi se je obrnil proti načinu, kako so tam opisani slovenski pisatelji. — [6]) N. 1849, 9. — [7]) N. 1857, 184. — [8]) N. 1862, 16. — [9]) N. 1855, 130. — [10]) N. 1857, 184. — [11]) N. 1862, 273. — [12]) N. 1857, 396. — [13]) N. 1858. — [14]) N. 1849, 83 - 205 in Marije Terezije gozdni red. — [15]) N. 1850, 163. — [16]) Koled. 1854; Ltp. Mat. Slov. 1872, 151; N. 1873, 170—173. — [17]) N. 1844, 193. — [18]) N. 1846, 203, 207; Koled. 1856. — [19]) Koled. 1856; oba po Slomšku. — [20]) Ltp. 1859, 31—36. — [21]) N. 1849, 29. — [22]) Ltp. 1875. — [23]) Ltp. 1876, 158—164, 149—158. — [24]) Ltp. 1876, 160—162, 233—234. — [25]) N. 1864, 31. — [26]) Razun poprej omenjenih spisov v Letopisu bodi še omenjen »Življeji človeški in njih vpliv na organizem človeški, Ltp. 1878. V čitalnici ljubljanski je 1878. leta govoril o zgodovinsko znamenitih hišah ljubljanskih, N. 1878, 140—149. — Pristavi: Ain neues lied von den kraynerischen Bauern, Ltp. Mat. Sl. 1877, 200—202. — [27]) N. 1848, štev. 12, rudeče obrobljene kličejo: »Slava, slava našemu presvitlimu cesarju Ferdinandu Pervimu« za ustavo in narodno stražo; podpisan je Bleiweis kot urednik in tovariš prve kompanije narodne straže v Ljubljani. — [28]) »Prošnje kranjskih stanov, deželnih stanov v rečeh slovenskega naroda.« — N. 1848, 58 navajajo devet točk, med njimi tudi vseučilišče v Ljubljani. Kot svoje geslo naglaša Bleiweis na koncu: »več delati kot besedovati.« Mnogo je pisal o državnem zboru na Dunaju, ob ustavi, kake poslance je treba poslati tje; obračal se je v uvodnih člankih naravnost do poslancev, N. 1848, 187. — Zaradi deloma izpremenjenega smotra so se Novice od 1849 l. imenovale: Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči. — [29]) N. 1865, 323; N. 1868, 386; N. 1869, 70, 412. — [30]) I. zv. J. Blaznik. 8°. 44. urejen po

Bleiweisu; on je tudi poročal o prvi besedi tega društva v gledišču leta 1848., N. 1848, 95. L. 1849 vpraša: Kaj počnè slovensko društvo v Ljubljani? N. 1849, 20. — [31]) N. 1850, 67, 208; N. 1860. 404. — Od ljudskih šol v slovenskih deželah, N. 1851, 80—91. — [32]) Vodnika, Japlja, Staniča, Stanka Vraza, Miklošiča, Cojza, Valvazorja. Iz leposlovnih spisov Bleiweisovih Koledarčkov je Blaznikova tiskarna napravila knjižico *„Zlati Klasi“*, kateri je Bleiweis dal samo ime.

[33]) I. »Županova Micika.« Kratkočasna igra s petjem v dveh dejanjih. Po Linhartovi v Ljubljani prvokrat igrani 1790. leta predelal dr. Janez Bleiweis. 1864. 16⁰. 44. — II. »Domači prepiri.« Poslovenil J. Zabukovec. — III. »Strup.« — IV. »Svitoslav Zajček.« Poslovenila in založila L. Pesjakova. — V. »Bob s Kranja.« Vesela igra s petjem v jednem dejanju. Poslovenjena po češkem. Natisnil J. Blaznik. 1865. 16⁰. 40.

[34]) Nov. 1861, 1. — [35]) V Kamniku, v Kranju, v ljubljanski okolici.

[36]) Bukve za kmeta, kako se ima per kupovanju, plemenenju, rêji in opravljanju kónj sploh obnašati, da bi jih bolezen obvaroval in v njih unanjih in notranjih boleznih sam sebi svetoval in pomagal. Po volji c. kr. kranjske kmetijske družbe spisal in na svitlo dal dr. Janez Bleiweis, zdravnik za živino, c. kr. učenik zdravilstva za živino in tajnik c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani. I. del, s podobščino za spoznanje starosti dvanajst zob. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik 1843. 8⁰. 80.

[37]) Nauk, zdrave in bolne kopita podkovati in kopitne bolezni ozdravljati. Spisal dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. 1861. 8⁰. 114. J. Blaznik. To je prvi del knjige *„Živinozdravništva“*, ki sta ga sklenila spisati dr. Bleiweis in dr. Strupi in izdati v I—X delih. — Tega dela V. oddelek je: [38]) Nauk, kako pomagati živini o porodih in kako po porodu ravnati s staro in mlado živino in ozdravljati poporodne bolezni. V Ljubljani. Spisal dr. Janez Bleiweis. 1853. 8⁰. 86. J. Blaznik. — III. in V. oddelek sta: [39]) Nauk od reje domače živine. Spisal dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. J. Blaznik. 1858. 8⁰. 56, in — [40]) Nauk za klavno živino in meso ogledavati. Spisal dr. J. Bleiweis. V Ljubljani. J. Blaznik. 1855. 8⁰. 20. — *„Novice“* pripovedujejo, da sta še dva dela pripravljena za tisk, namreč [41—42]) Sodniško živinoznanstvo, pa Znanstvo vsih delov, iz katerih je živinsko truplo sestavljeno in njih opravil v zdravem stanu.

[43]) Nauk o umni živinoreji. Spisal dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. 1871. 8⁰. 119. Z dvajsetimi podobami. Založila kranjska kmetijska družba.

[44]) Milosrčnost do živali. Spisal dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. 1846. Bile so priloga *„Novicam"*, in na svetlo dala jih je c. kr. kmetijska družba, posnemaje ljudomilo delovanje Staničevo na Goriškem.

[45]) Nauk murve in svilode rediti in svilo pridelovati. Po spisu doktorja in profesorja Fr. Ksav. Hlubeka za Kranjsko deželo vredil dr. Janez Bleiweis, na svetlo dala Kranjska kmetijska družba. S podobami na štirih listih. V Ljubljani. 1851. 8⁰. 54. J. Blaznik.

[46]) Zgodovina ces. kralj. kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Zložil dr. J. Bleiweis. Na svetlo dala c. kr. kmetijska družba. V Ljubljani. 1855. 8⁰. 32. J. Blaznik. — Die Jubelfeier der krainerischen k. k. Landwirthschaftsgesellschaft. Laibach. 1867.

Po vzgledu Vodnikovem in po priporočilu Kopitarjevem je začel 1844. leta uredovati *„Veliko pratiko"*, katero je izdajal do smrti.

Dostavi še te-le štiri Bleiweisove knjige:

Slovenski jezik pa kranjska špraha. V Ljubljani. 1862. 16⁰.

Zur Aufklärung in der Sprachenfrage, besonders in den Volksschulen Krains. 24 str. Laibach 1871.

Die Identität der Rinder- und Schafpest. Wien. 1864. 16⁰.

Zur Reform des Findelwesens im Herzogthum Krain. Laibach 1868.

Str. 59: Ferdinand Schmidt. — Nov. 1878, 64. — J. Marn. Jez. XXV. — Fr. Wiesthaler. Ljublj. Zvon 1881. — [1]) Nov. 1844, 10. — [2]) Nov. 1844, 14. — [3]) Nov. 1848, 114. — [4]) Nov. 1844, 118. — [5]) Nov. 1855. — [6]) Nov. 1850, 126. — [7]) Nov. 1858, 137. — [8]) Nov. 1856, 145. — [9]) Nov. 1845.

Str. 60: Peter Aleš. — J. Marn, Jez. XXV. — Prečastitemu gospodu gospodu Petru Alešu, korarju, višjemu šolskemu ogledu, tržaškemu družbeniku ljubljanske družbe id. o njegovem sedemdesetem godu 29. junija 1856, N. 1856, 250 (sonet).

Zaveden kmet, ali najpotrebniši nauki kmetijstva za nedeljske šole po deželi. Spisal Peter Aleš, stolni dehant v Terstu in okrožni šolski ogleda. V Terstu. 1856. 8⁰. 118.

Str. 60: Peter Leskovec. — Nov. 1847, 60. — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Nov. 1843 in 1844. — [2]) Nov. 1844. — [3]) Nov. 1844. — [4]) Nov. 1845. — [5]) Nov. 1845. — [6]) Nov. 1846, 169, 182.

Str. 60: Jurij Pajk. — Nov. 1865, 343. — J. Marn, XXV. — [1]) Nov. 1855, 57, 61. — [2]) Nov. 1855, 85. — [3]) Nov. 1851, 253. — [4]) Nov. 1853, 1; dostavi: Podučni nauki za naše kmete, Nov. 1853, 33, 38.

Str. 60: Jernej Medved. — J. Marn, Jez. XXV.

P. Karla Razgovor od keršanskiga upanja zoper duha maloserčnosti, nezaupa in prevelikega strahu. Poslovenil iz Nemškiga J. M. V Ljubljani. 1847. 8⁰. 264. Natisnil J. Blaznik.

Duhovna Vojska. Spisal v laškim jeziku bogaboječi oče Lavrenc Skupuli, nekdaj minih reda svetiga Kajetana. Prestavil vnovič J. M. V Ljubljani. 1849. 8⁰. XI. 214. Založil in natisnil I. pl. Kleinmayr.

Matija Vertovec.

Str. 60—62: Gospodu Matiju Vertovcu (sonet), N. 1846, 33. — Podgorski: Nagrobnica Vertovcu, N. 1851, 184. — F.: V spomin id., D. 1851, 155. — J. Vertovec: V spomin M. Vertovcu govoril v besedi poddraški dné 22. aprila 1868, N. 1868, 150. — F. Zakrajšek: Glasi iz Primorja z ozirom na govor J. Vertovčev, N. 1868, 183. — J. Marn, Jez. XVI. 60—71. — Spominska plošča, Ljublj. Zv. 1884, 374. — Sl. N. 1884, št. 137. — Ed. 1884, št. 48. — [1]) Nov. 1843.

[2]) Vinoreja. Za Slovence spisal Matija Vertovc, farmošter v Šent-Vidu nad Vipavo in tovarš c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani. Prilogni list h kmetijskim in rokodelskim „*Novicam*“ 1844. l. V Ljubljani, natisnil Jožef Blaznik. 8⁰. VIII. 253 str.; pristavek str. 29.

[3]) Kmetijska kemija, to je, natorne postave in kemijske resnice, obernjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke. V Ljubljani, natisnil Jožef Blaznik. 1847. 8⁰. VIII. 249 str. (Ponatis devetindvajset sestavkov iz „*Novic*“ 1846. l.)

[4]) Nov. 1846. — [5]) Nov. 1847. — [6]) Nov. 1847, 83—162.

[7]) Shodni Ogovori. Spisal in izustil Matija Vertovec, fajmošter v Št. Vidu nad Ipavo. Na svitlo dani od slovenskiga društva v Ljubljani. 1850. Blaznik. 8⁰. IV. 172 str.

[8]) Nov. 1851, št. 37. — [9]) Dan. 1851, št. 51. — Dostavi: Poskušnja stare slovenščine po Ipavskim in Primorskim. — Iz zapuščine Vertovčeve, Nov. 1852, 203.

Str. 62: Dr. Jožef Orel. — Nov. 1874, 376. — Dan. 1874, 370. — S. 1874, št. 47. — M. Močnik, O Orlovi svečanosti v čitalnici ljubljanski, Učit. Tov. 1867. — [1]) Nov. 1848, 90. — [2]) Nov. 1843, 4. — [3]) Nov. 1843, 9. — [4]) Nov. 1843, 44; Nov. 1860, 63. — [5]) Nov. 1844, 8. — [6]) Nov. 1845. — [7]) S. 1874, štev. 47. — [8]) Nov. 1849, 69. — [9]) Nov. 1852, 150. — [10]) Nov. 1872, 236. — [11]) Nov. 1845.

Mihael Vernè.

Str. 63—64: Nov. 1861, 255 (Cegnar poroča smrt Vernetovo). — J. Navratil, Koled. Moh. 1866. — J. Marn, Jez. XVI.

[1]) Občna Povestnica ali Zgodovina celega sveta. Spisal Mihael Vernè. Doklada „*Novic*" 1856. l. v 8⁰. I. Povestnica starega časa, str. 495—533; II. Povestnica novega časa, str. 1—439. V posebni izdaji je izšla potem

Občna Povestnica ali zgodovina celega sveta. Spisala narodu slovenskemu Matija Vertovec, fajmošter v Št. Vidu nad Ipavo, in Miha Vernè, stolni prošt v Terstu. V Ljubljani. 1863. Natisnil in založil Jožef Blaznik. 8⁰. 439.

[2]) Potovanje v Svete Dežele v letu 1857. Spisal Mihael Vernè. V Ljubljani. 1859. Natisnil in založil J. Blaznik. 8⁰. 273.

Str. 64: Franc Pirc. — Oče Pirc v Ljubljani, Dan. 1873, 323—331. — Poslovljenje z Amerike, Dan. 1874, 46. — J. Marn, Jez. XXIII. — P. Florentin Hrovat: Franc Pirec, oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v severni Ameriki. Celovec. 1887. 8⁰. 111. — Svoje življenje je sam opeval v pesmici v osmerih jezikih, Dan. 1864, 229.

[1]) Podvuzhenje, kako ſe morejo te ſhkodljive goſenze konzhati. Od Franz Pirza, ſarmoſhtra v Bresouzi. Ljubljana. Kleinmayr. 1834. 8⁰. 16.

[2]) Kranjski vertnar ali Podučenje, v kratkim veliko sadnih dreves zasaditi, jih z ceplenjam požlahniti in lepe verte k velikim pridu zasaditi. I. Del. Na svetlobo dala cesarska kraljeva družba kmetistva na Krajnskim. Spisal Franc Pirc, Fajmašter per sv. Jernej v Pečah in tovarš imenvane družbe kmetistva. V Lublani, nat. žlahten Kleinmayr. 1830. 8⁰. 88. — II. Del. Spisal Franc Pirc, Fajmašter v Podbrezju. 1834. 8⁰. 39. — Drugi pomnoženi natis 1845. 8⁰. 125. — Tretji 1863. 8⁰. 112.

Nektere pesmi. Zložil in na svitlo dal Frančišk Pirc, severno-amerikanski misijonar. I. in II. pomnoženi natis. V Ljubljani. Tisk. Klein in Kovač. 1874. 8°. 44.

Die Indianer in Nordamerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche u. s. w., bearbeitet von Franz Pierz, kath. Missionär. St. Louis. 1855. 8°. 130.

Str. 65: *Dr. Jožef Šubic.* — J. M. Borovski, Slov. Glas. 1861. — J. Marn, Jez. XXIV. — [1]) Nov. 1855, 130—180 — [2]) Nov. 1855, 214, 218. — [3]) Nov. 1855. — [4]) Nov. 1855. — [5]) Nov. 1855. — [6]) Nov. 1855. — [7]) Nov. 1855. — [8]) Nov. 1855.

[9]) Publija Virgilija Marona Georgikon. To je Poljedelstvo. Čvetere bukve. Poslovenil Dr. J. Šubic. V Celovcu 1863. 16°. 118. Natisnil J. Leon.

Str. 65: *Miha Peternel.* — J. Marn, Jezič. XXV. — Kr. 1884, 479. — [1]) L. 1853. »Errichtung der k. k. Unter-Realschule in Laibach«; l. 1854. »Georg Freiherr v. Vega«; l. 1855. in 1856. »Geographische Skitze des Herzogthums Krain, Lage, Grenzen und Grösse«; l. 1857. »Andeutungen, wie und von wem die Realschule zu beachten und zu benutzen sei, insbesondere in unserem Vaterlande Krain«; l. 1858. »Schule und Leben, insbesondere die Realschule und das gewerbliche Leben.«

Str. 65: *Andrej Fleischman.* — Nov. 1867, 189—190. — J. Marn, Jez.

[1]) Übersicht der Flora Krains sammt der Angabe der Standorte ..... von Andr. Fleischman, Privatlehrer der Botanik. Laibach 1849. 8°. 144. To delo je izdala kmetijska družba. — W. Voss, Jahresbericht der Ober-Realschule Laibach. 1884—1885.

Fleischmanovo knjigo je pohvalil odličen strokovnjak, Nov. 1847, 44. — [2]) Nov. 1846. — [3]) Nov. 1850, 182—224. — [4]) Nov. 1851. — [5]) Nov. 1851.

Str. 65: *Mihael Ambrož.* — Nov. 1864, 140. — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Nov. 1847, 14—34. — [2]) Nov. 1850, 23. — [3]) Nov. 1850, 26. — [4]) Nov. 1850, 26. — [5]) Nov. 1850, 32. — [6]) Nov. 1850, 59. — [7]) Ibid. — [8]) Slov. 1848, l. 10; takih odprtih pisem objavil je 1848. l. več. — [9]) Nov. 1849, 66. — Dostavi še: Drugo razjasnjenje zastran kmetijskih reči. Nov. 1848, 170. — Dobrovoljni svêt, kako se je v županijskih zborih obnašati, Nov. 1851, 2. — Katere poslance bomo volili na Dunaj? Nov. 1848, 86.

Str. 65: *Jernej Arko.* — J. Marn, Jez. XX. — [1]) Nov. 1850, 48, 82, 106. — [2]) 1848. l. »Šmarna gora.« — [3]) 1850. l.; pristavi: Hvala kmetskega stanu, Dan. 1849, 118. — Glej dalje sestavke v Dan. 1849, 318; 1850, 250; 1848, 68 id.

Str. 66: *Janez Križaj.* — J. Marn, Jez. XXV. — Dan. 1873, 207.

Str. 66: *Josip Bevk.* — Dopis Nov. iz Ljubljane 1861, 9. — Dav. Trstenjak, Nov. 1859. — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Nov. 1852. — [2]) Nov. 1852. — [3]) Nov. 1853. — [4]) Nov. 1859. — [5]) Nov. 1855. — [6]) Nov. 1855.

Jovan Vesel-Koseski.

Str. 66—68: Jos. Stritar, Sl. Glas. 1868. 131—135, 230—236. — Cigale, Nov. 1868. 64. — Dopis iz Dunaja 172. — L. Jeran, Dan. 1868. 74. — Fr. Wiesthaler »Jovan Vesel Koseski in njegova dela«, gimn. prog. marib. 1874, 8°. 26. — C., Sl. N. 1878. — S. Rutar, Zvon 1879, štev. 26. 27. — Slavomil, Sl. N. 1879, št. 91—94. — Fr. Levstik, Ljublj. Zv. 1881, 1884, 252. — Kr. 1884, 224. — Ed. 1884, št. 26—28. — Sl. 1884. št. 19—120. — Sl. 1884, št. 71. — J. Marn, Jez. XXIV. — V. Kermavner: J. Koseski in Anton Žuža, Kr. 1885. 431. — Gospodu Koseskitu, pesniku Slovenije, Nov. 1844. — Fr. Malavašič. Nov. 1847. 20, 36. — Svitoslav: Komu? Dan. 1851, 36. — Rodoljubski Mojstru pevcev, Nov. 1852. — Dr. Toman: Ivanu Koseskimu za god in odhod v Albanske toplice, Nov. 1854. 200; Nov. 1855; Nov. 1856.

[1]) M a c e p a J o v a n, hetman ukrajinski dôbe Petra Velikega. Pravlica zgodbe resnične po Byronovi istega imena slobodno pel in pomnožil Jovan Koseski. V Ljubljani. 1868. 16°. 55.

[2]) R a z n e d e l a p e s n i š k e i n i g r o k a z n e Jovana Vesela Koseskiga, finančnega svetovavca. Na svetlo dala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani 1870. 8°. 690.

[3]) R a z n i m d e l o m p e s n i š k i m i n i g r o k a z n i m Jovana Vesela Koseskiga dodatek. V Ljubljani 1879.

Str. 68—69: Materž Ravnikar. — J. Marn, Jez. XVI. — Nov. 1864, 55. — Glas. Slov. 1864. 99. — [1]) Nov. 1846, št. 25—29; Letopis slov. društva 1848, 1—13; Nov. 1850, 3—38; Nov. 1851. — [2]) Nov. 1847, str. 84. — [3]) Drobt. 1848. — [4]) Drobt. 1848. — [5]) Predgovor, str. VIII. — [6]) I. zvezek 1857, str. XIV. — [7]) IV. zvezek 1859, str. 9—362. — [8]) Vorwort VIII. — [9]) Nov. 1859, 320. —

[10]) U t o p l j e n e c a l i p o t o v a n j e n a O s t r o v i d. Celovec 1867. 8°. 117. Prvotni naslov je bil: Potovanje na Spicbergen (Ostrovice).

Str. 69—72: Peter Hicinger. — [1]) J. Marn, Jez. XII. — [2]) N. pr. »Pesmi Alfonza Ligorijana«; »Pesem Sicilijanskih mornarjev. — [3]) Dan. 1849. l. 33. — [4]) Dan. 1849, l. 33. — [5]) Dan. 1850, l. 21.; istega leta l. 33. »Ave maris stella — Zdrava morska zvezda« in še nekoliko drugih, glej J. Marn, Jez. XII. 24. — [6]) Nov. 1844; v Novicah 1847 pripoveduje iz dveh pisem And. Skopea, misijonarja v Ameriki, o razširjanju katoliške vere v Ameriki. — [7]) Nov. 1846. — [8]) Dan. 1847. — [9]) Dan. 1858. — [10]) »Zlati vek.« — [11]) Slov. cerkv. čas. 48. — [12]) Ibid. — [13]) Ibid. — [14]) Sestavljal je zgodovino sosednih škofij, n. pr. »Vrsta Goriških nadškofov«, »Nekdajni škofi v Koroški in Štajerski strani.« O zgodovini škofij je pisal tudi v časniku *„Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain.“* — [15]) Romar 1857. — [16]) Romar 1858. — [17]) Nov. 1845. — [18]) Nov. 1845; v Mitth. des hist. Ver. für Krain 1847: Eine Sage des Marktes Neumarkt; 1848: Notizen über die Gegend von Mannsburg; 1850: Spuren der ehemaligen Befestigung in Krain; 1851: Ruinen alter Bauten.

[19]) Izdal je tudi: Das Quecksilberbergwerk Idria von seinem Beginn bis zur Gegenwart. Geschichtlich dargestellt. Laibach. 1860. 8°. 86.

[20]) L. 1864, 22—23. govori v „*Danici*": »O starih farah na Primorskem«, in omenja »Imenik ali katalog ljubljanske škofije«, ki ga je bil sam popolnil 1854. l., rekši. da je primeroma k drugim jako zanesljiv in popoln. — [21]) Zgod. Dan. 1865, 3—17, v Nov. 1866, 20—24: »Nekatera ljudska imena na Notranjskem in Primorskem,« n. pr. o Čičih. Brkinih. — [22]) Marn, Jezič. X. 68—70. — [23]) Marn, Jezič. X. l. c. — [24]) Nov. 1857, Dan. 1857. — [25]) Nov. 1857.

[26]) Razlaganje zakonskih postav. Poleg narboljših razlagavcov spisal Peter Hicinger. V Ljubljani 1857. 8°. 152. J. Blaznik. — [27]) Molitve pri obiskovanji svetih šteng. V Ljubljani 1843. 12°. 24. — Mali rožni vertič ali molitve o vsih posebnih časih, perložnostih in potrebah. Spisal Hitzinger. kaplan v Mokronogu. V Ljubljani. 1843. 12°. 183. J. Blaznik. — Knjiga se je natisnila trikrat. — [28]) Domač koledar slovenski za navadno l. 1859. V Ljubljani. Giontini.

[29]) Nov. 1850. — [30]) Dan. 1850.

Str. 72: Jernej Uršič. — Dr. Toman, Nov. 1859. — Andrej Praprotnik, Dan. 1859, 139. — M. M. Slovesnost v Kamnigorici, Dan. 1859. 139, 149.

Str. 72: Matevž Hladnik. — St. Kociančič, Glas. 1875. št. 47—53; Matevža Hladnika Vertičik samotnih cvetlic (rokop. 4°. 795 str.) se nahaja v semeniščni knjižnici v Gorici. — [1]) Nov. 1849. — [2]) Nov. 1852. — [3]) Dan. 1853. — [4]) Nov. 1852. — [5]) Dan. 1858.

Anton Žakelj.

Str. 72—73: J. Marn, Jez. XVII. — [1]) Primeri pesen »Cvetje in petje«, Nov. 1855. — [2]) Nov. 1856. 61; primeri: »Človečji sled«, Nov. 1855, 405, 358. — [3]) »Pepelnična«, Nov. 1846, 33. — [4]) Iz te pesni se je moralo izgubiti tu pa tam kaj; ker prehodi niso jasni. — [5]) Nov. 1855. — Spisal je tudi dva kratka sestavka v nevezani besedi: »Kralj in možaka poštenjaka« in »Pobratimstvo.« — Po Puškinu je prevêl »Misli in želje.« Nov. 1855.

Str. 73: *Kajetan Hueber.* — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Nov. 1845, 171. — [2]) Nov. 1856, 46. — [3]) Nov. 1845, 204; 1854, 278.

Str. 73: *Jurij Varl.* — J. Marn. Jez. XVII. — [1]) Dan. 1863, štev. 11. — Sodeloval je v „*Drobtinicah*" in pomagal ustanoviti „*Slovenca*".

[2]) Velesovo, božja pot na Kranjskem. Samozaložba. Nat. Rud. Milica. Ljubljana. 1872. 16°. 40.

Franc Svetličič.

Str. 73—74: J. Marn, Jezičnik XIX. — [1]) Nov. 1846, pristavi: »Življenje«, Nov. 1847. — [2]) Nov. 1849, primeri: »Pot skozi življenje«, Sl. Glas. 1861; drugi soneti se nahajajo v Nov. 1848—1849. — [3]) Slov. Glas. 1860. — [4]) Nov. 1864. — [5]) Nov. 1867.

Franc Malavašič.

Str. 74—75: Jurij Kosmač, Nov. 1863; Triglav 1865; Jos. Marn. Jez. XIX. — [1]) Illyr. Bl. 1838. — [2]) Illyr. Blatt 1841. — [3]) N. pr. »Oče naš za odvrnenje martranja žival«, »Angeljček«, »Starost spoštujte«, »Kaj je čudo«, »Krogotek«, »Rožica in metulj.« — [4]) Nov. 1846. št. 52. — [5]) Nov. 1847. št. 15. — Janežič, Cvetn. slov. sloves. 1870, str. 173—174; pristavi še: »Slovo od slavnega c. kr. krajnskiga regimenta Hohenlohe-Langenburg o njegovem odhodu na Laško 1. listopada 1847.«, in »V spomin stotnega rojstniga dneva barona Žiga Coiza 23. listopada 1847.«, Nov. 1847, št. 44 in 47.

[6]) P r a v i S l o v e n e c. Listi za podučenje naroda. 1838. 8°. Založnik J. Giontini; tiskal J. Blaznik.

[7]) »Zima«, »Sušec«, »Kresnica«, »Lahko noč.« — [8]) »Marjetica« (po ilirski Gjorgjičevi), »Svetimu Miklavžu«. »Vsahnjeno drevo.« — [9]) »Vsim pravim Slovencem za novo leto«, »Domorodni glasi.« — [10]) »Kopitar in Preširen.« — K pesmam, ki jih navaja Marn Jez. XIX, str. 27, pristavi še: »Srce in domovina.« — [11]) Nov. 1858. str. 72. — [12]) »Spomin in up«, »Zvončik,« »Stari pivček« in »Sivi lasi.« — Marnovim podatkom pristavi še »Repata zvezda«, N. 1858, str. 131.

[13]) J o z a f a t, k r a l j e v i s i n i z I n d i j e. 8°. 127 str.; natisnil in založil J. Blaznik 1840. — G e n o v e f a. Povest iz starih časov za vse dobre ljudi, zlasti pa za matere in otroke. L. 1841. 8°; tretji natis 1879. 16°, str. 122. — T i m o t e j i n F i l e m o n. Zgodba keršanskih dvojčkov. Blaznik 1842. 8°. 90 str. — E r a z e m i z J a m e. Povest iz XV. stoletja. Poleg verjetnih pisem spisal Fr. Malavašič. Z jedno podobšino. V Ljubljani. 1845. 8°. 39 str. — Š t e f a n, s r e č n i k m e t. Resnična, podučenja polna povest, ktero naj vsaki kmet bere in k serci vzame, in vsak prijatelj ljudstva po mogočnosti razširja. Slovenskim kmetom v prid iz nemškiga prestavil Fr. Malavašič. V Ljubljani. 1850. 8°. 112. Blaznik. Hohn. — N e m š k i P a v l i h a v slovenski obleki, in L a ž n j i v i K l j u k e c. — O č e g r o f R a d e c k i, c. kr. Maršal. Popisal Fr. M. Z jeklorezom. V Ljubljani. 1852. 8°. IV. 65. Eger. Giontini. — S t r i c T o m o v a K o č a ali življenje zamorcev v robnih deržavah severne Amerike. Po angleški spisala Henrieta B. Stowe. Iz nemškega poslovenil Fr. Malavašič. S šterimi podobšinami. V Ljubljani 1853. 8°. 139. Milic. Giontini

— Oče naš. Povest za keršansko mladost in keršansko ljudstvo. Po priporočenju nekega častitljivega duhovna iz nemškega poslovenil Fr. M. Z eno podobšino. V Ljubljani. 1854. 8⁰. 236. Milic. — Čez pet let je izdal: Krivica za krivico. Povest iz časa ruske cesarice Katarine II. Nekoliko po nemškem izdelal Fr. M. V Ljubljani. Milic. — Zlata Vas. Podučna in kratkočasna povest. (Izvirnik je Zschokkejev: Goldmacherdorf)

[14]) Ali Kranjec ali Slovenec? — Česar nam je treba? — Narodno slovstvo. — Narodno pesemstvo.

[15]) Krain und das Deutschthum. Entgegnung auf die Flugschrift: »Das Deutschthum in Krain.« Von einem Freunde der Wahrheit. Laibach 1862. 8⁰. V. 31. J. Blasnik.

[16]) Slovenska Slovnica. Za perve slovenske šole v mestih in na deželi. Po narboljših dosedanjih slovnicah izdelana od Fr. Malavašiča. V Ljubljani. 1849. J. Blaznik. 8⁰. VIII. 176.

Anton Pintar.

Str. 76: Rodoljub Podratitovski v Dan. 1881, 269—301. — Jos. Marn, Jez. XXV.

[1]) Dve povesti iz pisem Krištofa Šmida. A. Golobčik. B. Kanarčik. Poslovenil A. P., bogoslovec v Ljubljani. 1840. 8⁰. 64. Blaznik. — II. natis 1853.

[2]) Kratek poduk sviloprejke ali židne gosenice in murve prav in z velikim pridam rediti. Iz nemškiga prestavil A. P., desetošolec. Na svetlobo dala kmetijska družba v Ljubljani. 1841. 8⁰. 44.

[3]) Sveti Anton Puščavnik in opat v Egiptu, očak menihov in puščavnikov na Jutrovem. Prigodba s kratkimi premisliki. Poslovenil A. P., fajmošter v Zalim logu. V Ljubljani 1862. 8⁰. 118.

[4]) Sveto pismo .... Alioli ..... Wolf l. 1856—1857: Bukve Tobijeve; I. II. do Timoteja. I. do Tita, do Hebrejev. Ta prevod je izdelal kot župnik v Turjaku.

[5]) Slomšekovo vodilo ali sedem šol keršanskega nauka za otroke pa tudi za odrašene. Iz „*Drobtinic*“ 1848. l. pomnoženo na svitlo dal in založil Anton Pintar, fajmošter v Zalem Logu. V Ljubljani 1876. 8⁰. 90. Milic.

[6]) Obletnica posvečenja nove cerkve Marijne v Suši v Zališki duhovniji 13. vinotoka 1878. Spisal A. P. Zališki 1878. 8°. 12. Blaznik.

[7]) L. 1847 in 1848. — [8]) L. 1854. — [9]) Od l. 1857. počenši. — [10]) L. 1864. — [11]) Glej J. Marn l. c. — [12]) Dan. 1870.

Str. 76: Dragotin Dežman. — [1]) W. Voss, Jahresbericht der Realschule in Laibach 1884. — Fr. Levec, Ljublj. Zvon 1889, 254—256. — A. Globočnik, Mitth. des Musealvereines f. Krain 1889, 373—381. — J. Marn, Sl. 1889, št. 92. — [2]) Nov. 1850. — [3]) Apih, Slovenci in 1848. l. 94. — [4]) Slov. 1850, št. 16—17. — [5]) Slov. Ber. za I. gimn. razr. 1850. — [6]) Nov. 1849, 163.

Op. Ljublj. Zv. 1890, 125 je objavil Dežmanovo pesem »Planinske cvetlice« iz 1856. l.

Str. 76: Martin Semrajc. — Lov. Toman: V spomin Martinu Semrajčovi, Nov. 1849, 64. — J. Marn, Jez. XXIV.

Luka Svetec (Podgorski).

Str. 77—78: [1]) Slov. 1887, 362 (s sliko). — J. Marn, Jez. 1892. — [2]) Kazen radovednosti, Slov. 1848, 72. — [3]) »Lipi«, Slov. 1849. — [4]) Slov. 1849, pristavi: »Dobro jutro« (Ved. 1849). — [5]) Kraljevič Marko in Vila, Slov. 1849, 312—316. — Smrt kraljeviča Marka, Berilo za III. gimn. razred 1854. — [6]) Ved. 1850. — [7]) Slov. Bč. II. — [8]) Nov. 1852, 34—43; Razlagov odgovor, Bč. 1852, 62—64. — [9]) N. 1863; N. 1864: anti, an, ni, niti. — [10]) J. Marn, Jez. 1892. — [11]) N. 1869, 11—37. — [12]) N. 1863, 5, 10. — K Marnovim podatkom pristavi: »Avstrijskih Slovanov Magna Charta«, Sl. N. 1882, št. 80. — [13]) N. 1881, 396.

Dr. Lovro Toman.

Str. 78—79:

Andr. Praprotnik, Dr. Lovro Toman. Založila in izdala Matica Slovenska 1876. 8°. 180.

Letopis Matice Slov. 1870 ima njegovo sliko in njegovo poslednje pismo Matici. — Nov. 1870; Sl. N. 1870. — Hr. Perné, Slavospev Tomanu, Dan. 1870, 273. — Radoslav Silvester, V spomin rodoljubu Dr. L. Tomanu. Dan. 1870, 305. — Slavnost dr. Lovreta Tomana. Slov. 1887, št. 221. — L., Gospodu L. Tomanu slavenskimu pesniku, po prebranih njegovih poezijah, N. 1849, 47. — [1]) Dan. 1852. — [2]) Nov. 1849. — [3]) Nov. 1848. — [4]) Slov. 1848. — [5]) Glas. Slov. 1865. — [6]) V spomin »besede« v mariborski čitalnici 1861. l. — [7]) Se nahaja v knjigi „*Frühlingsalbum*“ v spomin poroke cesarja Frana Josipa z Elizabeto; ponatisnena v Praprotnika Tomanovem življenjepisu. — [8]) Nov. 1850. — [9]) Nov. 1848, 152, in Slov. 1848, 38. — [10]) Nov. 1849, 64. — [11]) Nov. 1855, 352. — [12]) Nov. 1857, 112. — [13]) Nov. 1856, 204.

[14]) Glasi domorodni. Izdal dr. Lovro Toman. V založbi in na prodaj pri Eduardu Hohnu. V Ljubljani 1849. 8°.

[15]) V uvodnem članku Novic 1863, str. 3—4, vsestransko naglaša potrebe slovenskega naroda in povdarja, da mora tisti biti cel mož, ki hoče zagovarjati Slovence v deželnem ali državnem zboru. — [16]) Nov. 1862. — [17]) Nov. 1858, 11—12. (Poberite ostanke, da konca ne vzamejo.)

Miroslav Vilhar.

Str. 80—81: S. 1871, št. 9; 1876, št. 46. — J. Marn, Jez. XXIV. — Podbojev slavnostni govor pri odkritju spomenika, Slov. N. 1889, št. z dné 25. sept. — Nis-Doran, Miroslav Vilhar, Sl. N. 1882, št. 258. — Vilharjevi epigrami, S. 1871, št. 9. — Ed. 1882, št. 40.

Jamska Ivanka. Izvirna domorodna igra s pesmami v treh dejanjih od Miroslava Vilharja. V Ljubljani 1850. 8⁰. 48. J. Blaznik. Posvečena slavnimu Slovenskimu družtvu v Ljubljani.

[1]) Detelja. Izvirna šaloigra v jednem dejanji. V Ljubljani 1865. 12⁰. 52. — Župan. Šaloigra v dveh delih. V Ljubljani 1865. 12⁰. 48. — Poštena deklica. Šaloigra v jednem dejanji. 1866. 16⁰. 35. — Pomota. Vesela igra v jednem dejanji. — V rokopisu se hranijo te-le Vilharjeve igre:

1) Danila — z geslom: Ilirija vstani. Žaloigra v treh delih, 1871; dejanje se vrši v trdnjavi Knežak trinajst let pred Krist. — 2) Na kmetih. Šaloigra v dveh delih, 1871; igra se v Markovi krčmi nad Ljubljano. — 3) Karčovski; igra se v Tomazinovi hiši v Trstu. — 4) Kdor prej pride, prej melje; igra se na Primorskem.

Str. 82: *Josipina Turnogradska.* — Razlagova Zora 1852. — Dr. M(uršec), Nov. 1854, 47. — Dr. L. Toman, Ltp. Mat. Sl. 1870. — Jos. Stritar, Nov. 1854, 51. — Slov. Prijat. 1856. — M. Hurban, Slovenské Pohlady 1851. — Sêvernaja Pčela 1852, št. 66. — And. Fekonja, Ljublj. Zv. 1884.

Str. 82: *Vojteh Kurnik.* — Sl. Nar. 1886, štev. 252. — Sl. 1886, 349. — Bleiweisovo pismo Kurniku, Ljublj. Zvon 1887, 632. — [1]) Slov. Bč. III. 248. — [2]) Nov. 1856. — [3]) Nov. 1854. — [4]) Nov. 1860. — [5]) Nov. 1857.

Str. 83: *Andrej Likar.* — J. Marn, Jez. XVII.

Sveti zakon. Kaj je, odkod je, in katere dolžnosti naklada. Ženinom, nevestam, posebno pa zakonskim v poduk po mnogih izvirnikih spisal Andrej Likar. Z dovoljenjem škofijstva Lavantinskega in Ljubljanskega. V Celovcu 1856. 8⁰. 147 str.

Matija Valjavec.

Str. 83—86:

Fr. Levec. Matija Valjavec. (Z Valjavčevo podobo.) Knezova Knjižnica. II. zvezek. Ljubljana 1895.

[1]) Nov. 1848, 15. — [2]) Nov. 1848, 29. — [3]) Nov. 1852. — [4]) Glasnik 1854. Jednako pravljico pripovedujejo tudi Indi o ptici čataka. — [5]) Nov. 1851. — [6]) Nov. 1849. — [7]) Slov. Bč. 1852. — [8]) Ibid. — [9]) Nov. 1856. — [10]) Slov. 1848; dostavi: »Sin materi, predin gre na vojsko« ibid.

[11]) Pesmi. Zložil Matija Kračmanov-Valjavec. V Ljubljani. 1855. 12°. 215. Založil J. Giontini, tisek in papir L. Sommera na Dunaji. — [12]) Zora in Solnca. Pripovedna pesem v treh delih. Zložil M. Valjavec. V Celovcu 1866. 16°. 80. Izdal Anton Janežič. (Cvetje iz dom. id. Šestka V., ponatis iz *„Slov. Glas.“* 1863.) — [13]) Ifigenija na Tavriškem, igre petih dejanj, prvo dejanje. Iz nemškiga od Goetheja. Vsa Ifigenija je v prog. Varaždinske gimn. 1856. l.

[14]) Glej A. Janežič Cvetje in dr. — Dostavi prevode Virgilijeve Enejde II. 1—197 v Slov. Bč. 1853; Homerjeve Odis. I. spev v Glas. slov. slovstva 1854. l.; Čveteri veki sveta v Bleiweisovem Koledarčku 1856.

[15]) Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina i. dr. U Varaždinu 1858. 8°. X. 316. Štampao Jos. pl. Platzer. — Druga izdaja je z naslovom: Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici. U Zagrebu 1890. 8°. X+315. — O rodjenicah ili sudjenicah, Knjiž. 1865. — [16]) Proben des Slovenischen, wie es um Preddvor in Oberkrain gesprochen wird. Ein Beitrag zur slavischen Dialectenkunde. (Progr. gimn Varaždinske 1858. l.)

[17]) Ponatisnene v Kresu 1884. — [18]) Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem, Letop. Mat. Slov. 1874, 1877; pristavi: Iz kotoribskega protokola, Kr. 1885. — Mittheilungen aus dem kroatischen Kajdialect, Arch. f. slav. Phil. VIII. — [19]) Arch. f. slav. Phil. V. — [20]) Prinos k naglasu o (novo) slovenskem jeziku, Rad. XLIII. do CXI. — Dostavi še te-le male spise: Droben spisek Trubarjev (Ena molitev teh kerszhenikou id.), Ltp. Mat. Slov. 1882—1883. — Pernešček, kako in odkod se narodne pripovesti razširjajo, Kr. 1886.

[21]) *a)* Novoslovenski komparativ prema staroslovenskomu glede formacije, Rad. jug. XXXV. — *b)* Imperfekt, kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvaštini ili srbštini pak u kajkavštini, Rad. jug. LI.; preklical je ta svoj nauk v Rad. jug. CI., LVII. — *c)* Ostatak optativa u slovenštini, Rad. LXXXI. — Glagolski ulomek,

(Kres 1885) je kos evangelija sv. Matevža 19, najden na platnicah starega urbarja na Turnu na Gorenjskem. — Veznik ada, anda, Kres 1886. — Kako je rabila riječica »črez« slovenskoj knjizi do prije 50 godina. Rad. LXXXV, LXXXVII, LXXXIX. — [22]) Trnovsko tetrajevandjelije. Starine XX. XXI. se primerja z Marijinskim evangelijem. — O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko- i bugarsko-slovenskijem, Rad. XCVIII., XCIX. in C. — [23]) Djela Jurja Barakovića. Stari pisci hrvatski XVII. (XIII+390.) — Piesni razlike Dinka Ranjine. Stari pisci hrvatski XVIII. (XXVI+245). — Kolunićev zbornik. Djela jugoslovanske akad. XII. (XXVIII + 276.) — Cerkvena prikazanja. Stari pisci hrvatski XX. (VIII 341).

Str. 86: *Josip Novak.* — J. Marn, Jez. XXV. — Lj. Zv. 1883. — [1]) N. 1853. — [2]) Nov. 1854 — [3]) Vod. Spom. — [4]) Nov. 1858.

Op. Pisal je tudi v „*Danico*“, v „*Slov. Glasnik*“ in v „*Letop. Mat. Slov.*“

Str. 86: *Josip Švegel.* — J. Macun, Knjiž. Zgod. 168. — J. Marn, Jez. XXVIII. — [1]) Slov. Bč. 1851. 161; ironija na pesnikovo življenje je konec pesmi: Slave sini, Domovini. Vite vence na glavo; Njo ljubiti, Nji služiti, Vaše le naj geslo bo! — [2]) »Gazelica«, Slov. Bčela 1851, str. 53. — [3]) »Življenje«, Nov. 1853, 42. — [4]) »Tožba ljube« v Zori Razlagovi 1853. — [5]) »Dve rožici«, Zora Razlagova 1853; »Gorska cvetlica«, Nov. 1853, 404; »Rožica«, N. 1855, 120. — [6]) Slov. Bč. 1852, str. 35. — [7]) Ibid. 59. — [8]) Ibid. 228. — [9]) Slov. Berilo za III. gimn. razred l. 1854., 129—135. — [10]) Glas. Slov. 1858, str. 128—135.

Str. 87: *Jožef Poklukar.* — Učit. Tov. 1866, 100. — Dan. 1866, 61. 88. — And. Praprotnik: Dobrovska šolska mladina duhovnemu očetu gospodu Jožefu Poklukarju o njih odhodu iz Dobrove, Dan. 1856, 230. — J. Marn, Jez. XXIV. — [1]) Nov. 1847, 3—198. — [2]) Nov. 1845, 159; 1846, 168. — [3]) Nov. 1847, 8—75.

[4]) Ankündigung eines nächst zu veröffentlichenden allgemeinen lateinisch-slavischen, zugleich deutschen, französichen, italienischen und eventuell auch eines Universal- oder Welt-Alphabets mit Beigabe eines Brevi-manu-Vorschlags des slovenischen Alphabets als Probe. Von Josef Poklukar, Domkapitular an der Kathedrale zu Laibach, emer. Professors der Theologie. Laibach 1851. 8°. 42. Ig. v. Kleinmayr.

[5]) Govor od znanja prave čednosti. Spisal Jožef Poklukar, korar, bivši c. kr. učenik bogoslovne destvine in pastirske vednosti. V Ljubljani 1859. 8°. 41. Nat. J. R. Milic.

Matej Cigale.

Str. 87—89: Slov. 1887. — Dr. Dan. Majaron, Slov. Prav. 1889. — Fr Levec, Lj. Zv. 1889. — J. D. v Dom in Svetu 1889; Sl. 1889, št. 92; Sl. Nar. 1889. št. 93. — Edinost 1889, štev. 38. — J. Marn, Jez. XXVI. — [1]) Nov. 1846. »Sirotice« po hrvatskem izvirniku. — [2]) Nov. 1849, 168. — [3]) Nov. 1859, 59—67; tu pristavimo njegov vpliven sestavek: »Tudi nekaj zastran dovršnih in nedovršnih glagolov,« Nov. 1854; »Nekaj zastran novih denarjev«, Nov. 1858. — [4]) L. 1861. — [5]) N. 1868. — [6]) Nov. 1863, 1864. — [7]) Nov. 1873. — [8]) Nov. 1874. — [9]) Nov. 1875. — [10]) Nov. 1875. — [11]) Nov. 1875. — [12]) Nov. 1875. — [13]) Nov. 1876. — [14]) Nov. 1877. — [15]) Nov. 1881. — [16]) Nov. 1882. — [17]) Nov. 1881. — [18]) Nov. 1880.

[19]) Juridično-politična terminologija — slovanskim jezikom avstrijskim. Besednjak za pravoslovne in politične reči tudi v hrovaškem, srbskem in slovenskem jeziku. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe. Wien 1853. 8⁰. XIV. 694.

[20]) Občni deržavljanski zakonik za dežele avstrianskega cesarstva.

[21]) »Še nekoliko besed o pravni terminologiji«. N. 1883, razjasnjuje izraze: »sodišče«, »sodnija«, »sod«, pohvali pri tej priliki I. del. „*Slov. Pravnika*", ki ga je za družbo sv. Mohorja napisal dr. Tavčar. — [22]) »Dve, tri opombe« zastran slovenske terminologije, katero naš sloveči pisatelj gosp. Erjavec po „*Glasniku*" naznanja za mineralogijo. Nov. 1866. 273. Dostavi: »O Jesenkovi Zemljepisni začetnici« je govoril dvakrat, Novice 1866. — [23]) Predgovor k »Znanstveni Terminologiji.«

[24]) Znanstvena Terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. Spisal M. Cigale. Založila in na svitlo dala Matica Slovenska. Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie. V Ljubljani. 1880. 8⁰. Blaznikovi dediči I—XIII.

[25]) Kratek popis Cesarstva Avstrijanskega sploh in njegovih dežel posebej. Za nižje gimnazije in nižje realne šole. Sostavil Ludovik vitez Heuffler. Poslovenil M. Cigale. Z medorezom. Na Dunaju 1861. 8⁰. I.—XIII. 383 str.

[26]) Atlant Slovenski, ki ga je prevzel 1869. leta in dovršil 1877., in ki ima tudi nekaj znanstvenih izrazov. Ponosno omenja v predgovoru, da smo Slovenci s to knjigo nekoliko prehiteli druge avstrijske Slovane. Razven petero delov sveta obsega atlant Španijo in Portugalsko, Francijo, Nizozemsko in Belgijo, Veliko Britanijo in Irsko, Skandinavijo,

Nemško cesarstvo, Švico, Italijo, Rusijo, Turčijo in druge Vzhodne dežele. F. Koeke na Dunaju. Založila in izdala Matica Slovenska.

[27]) Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Herausgegeben auf Kosten des H. Anton Alois Wolf, Fürstbischofes von Laibach. Erster Theil *A—L*. Laibach. 1860. J. Blasnik. Vorwort I—XIII. M. Cigale. 8°. 984. — Zweiter Theil *M—Z*. 985—2012.

Ivan Navratil.

Str. 90—91: J. Marn, Jez. XXIX. — [1]) Nov. 1846, 7. — [2]) Nov. 1847, 24. — [3]) Ved. 1849. — [4]) Ibid. — [5]) Ibid.; Slov. Glas. 1859. — V „*Sloveniji*“ 1849 je objavljal narodne pesmice, n. pr. »Jutrnica«, »Koledniška.« — [6]) Sl. Gl. 1859, 24; prim. Slov. Glas. 1868, 95; prim. »Kralj dečanski«. Ljublj. Čas. 1850, 9. — [7]) Slov. Glas. 1866, 14. — [8]) Ljublj. Zv. 1888, 294—743; prim. Kr. 1886.

[9]) Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialecte, insbesondere über den Gebrauch und die Bedeutung der Zeitformen in Vergleichung mit den classischen und modernen Sprachen (deutsch, französisch, italienisch und englisch). Mit einer tabellarischen Übersicht in allen obigen Sprachen. Ein praktisches Handbuch beim Sprachstudium. Von J. Navratil, Offizial des k. k. Obersten Gerichtshofes. Wien 1856. 8°. 135.

Vedež. Časopis za mladost sploh, pa tudi za odrašene ljudi. Vredovan od Janeza Navratila, pristopnika c. kr. mestniga in deželniga sodništva in uda slovenskiga društva. I. tečaj 1848 perviga slovenskiga časopisa za mladost. V Ljubljani. Natisnila in založila Rozalija Eger. Prvi list v mali 8°. 6. Malisrpana, vsaki četrtek.

Jurij Kobè.

Str. 92—93: J. Marn, Jez. XVI. — [1]) Nov. 1851, 79. — [2]) Nov. 1852, 49. — [3]) Nov. 1852, 61. — [4]) Nov. 1852, 89; dostavi: »Drobni ključi«, 117; »Lepa moja gora zelena«. 137; »Poljski blagoslov«, 193; »Tri junaške tuge«, 201. — [5]) Nov. 1856. 56, 60, 64. — [6]) Nov. 1857, 47—55. — [7]) Nov. 1847, 163—183. — [8]) Nov. 1854, 62—100. — [9]) Slov. Bč. 1851. — [10]) Nov. 1855. — [11]) Nov. 1857. — [12]) Nov 1855. — [13]) Nov. 1857. — [14]) Nov. 1857. — [15]) Nov. 1856. — [16]) Nov. 1844. — [17]) Nov. 1848. — [18]) Nov. 1852. — [19]) Nov. 1853. — [20]) Nov. 1853. — [21]) Nov. 1851. [22]) Nov. 1858.

Jakob Volčič.

Str. 94—95: Slov. Nar. 1888, št. 264. — Edinost 1888. št. 89. — J. Marn, Jez. XXVIII. — K. v Nov. 1851, 18. — Ljublj. Zv. 1888. 763—764. — [1]) Str. 18. — [2]) N. 1851, 24—158. — [3]) N. 1852, 396—400. — [4]) N. 1853, 143; N. 1856, 75. — [5]) N. 1860, 35. — [6]) Glas. Sl. 1861. — [7]) Spom. Vod. 258—260. — [8]) Kratice v Wolfovem slovarju XIV. — [9]) Miklošič v Slov. berilu za osmi gimn. razred. — [10]) VIII. 318, IX. 200, 346, X. 158, 302, XI. — [11]) N. 1856, 273, 388. — [12]) N. 1871. 404. — [13]) N. 1861, 15. — [14]) Istrani drug drugomu o novom letu: Sveto novo leto, Bog nam ga daj dočekat i drugo leto va manjem pogrešanju, va većem ubilenju, va većoj milosti božjoj. N. 1861, 226. — [15]) Istran prišed v cerkev. Istran na grobišču, Glas. Slov. 1865, 350. — Narekovanja pri pogrebih, N. 1853, 180—247. — [16]) N. 1866, 37. — [17]) N. 1851, 159—217. — [18]) Sl. Gl. 1854; primeri Glas. Sl. 1864. — [19]) Glas. Sl. 1858, 34—116. — [20]) Glas. Sl. 1860. — [21]) Glas. Sl. 1868, 137. — [22]) Glas. Sl. 1858, 298. — [23]) Glas. Sl. 1858, 118. — [24]) Glas Sl. 1865. 124—125; Otroci igrajoči slepega miša; Otrok i rajski vratar (povestica); Otročja igra iz Škofjeloških hribov, N. 1857, 95. — [25]) N. 1860. 126. — [26]) N. 1862. — [27]) N. 1863. — [28]) N. 1867. — [29]) N. 1868, 150. — Kres v Istri (pesmica), Ltp. 1878, 136. — Božična pesem, Sl. Gl. 1868, 190. — Večerni blagoslov (pesem), Sl. Gl. 1860, 20. — [30]) Nov. 1853. — [31]) N. 1873; glej Nov. 1861, 60. — [32]) Nov. 1861. — Dostavi sestavek jezikoslovne vsebine: »Nekaj glagolov ponavljalnih na *evati*«, navadnih po Istri in tudi na Notranjskem, Gl. Sl. 1864, 192.

*Narodno blago in njegovi nabiratelji.**)

Str. 94:

Znana knjiga Herderjeva „*Stimmen der Völker in Liedern*“ je koncem minolega stoletja poleg drugih činiteljev dala nov pravec slovstvenemu, osobito pesniškemu gibanju ne samo v Nemcih, nego tudi v Slovanih: namesto v staroklasično prošlost so začeli narodi gledati v svoje srce in nabirati pa shranjevati njegove zaklade: narodne pesni, pravljice, pregovore, reke, uganjke in drugo blago.

Kar se dostaje slovenskih narodnih pesnij, jih prvi omenja frijulski zgodovinar Nicoletti 1550. l. pišoč, da Tolminci opevajo ogrskega kralja Matjaža in druge slavne slovenske junake**); tudi Valvasor omenja pesen o Pegamu in Lambergarju. Njemu

*) Poglavje. »Narodno blago« je bilo prvotno namenjeno za poseben oddelek v uvodu, ker je po mnenju pisateljevem ozir na to tvarino mogočno vplival na prebujenje naroda in na razvitek naše književnosti. Ker se je pa drugod vsled tega uvod dozdeval preobširen, so se važnejši nabiratelji razvrstili med druge pisatelje; uvod tega oddelka in pa manj važni nabiratelji narodnega blaga so se prestavili v »Prilogo«.

**) J. Scheinigg „*Oesterreich in Wort u. Bild*“, Krain und Kärnten 378.

sledi Z a k o t n i k Dismas, umrl 1793. l. Nabiral je narodne pesni, njegov rokopis se je pa izgubil. Blizu v njegovi dôbi se je po naročilu barona Cojza pečal z narodnim pesništvom Val. V o d n i k in ga je v svojih poezijah tudi posnemal. Osnovalo se je na Dunaju posebno društvo, ki si je postavilo nalogo, med avstrijskimi narodi vzbuditi zanimanje za to stroko. Krivo je v Slovencih razumel to misel Peter D a n j k o, kajti njegova knjiga: „*Posvetne pesmi*" i. d. 1827. obsega umetne pesni, narejene ali zložene v ta namen, pa malo narodnih; isto velja o zbirki Matije A h a c l j a 1833. l. Prešernov prijatelj And. S m o l é, velikodušni mecén slovenski, je drago plačeval ljudi, ki so se pečali s to stroko; njegova zbirka je zagledala beli dan v „*Kranjski Čbelici*".

Smole, Prešern, A. Rudež, M. Kastelec, Mat. Ravnikar in drugi so pomogli, da je Poljak Emil Korytko (1813. l. por. v Lvovu, umrl 1839. l. v Ljubljani) mogel izdati „*Slovenske pesmi kranjskiga naroda, 1839—1844*". Ta izdaja pa ne odgovarja znanstvenim zahtevam, ki so se mogle uže takrat staviti takemu podjetju. Še le St. Vraz je ubral pravo pot. Razven môž v tem oddelku navedenih so se trudili z nabiranjem narodnega blaga P. Hicinger, D. Trstenjak, A. Žakelj, Matija Valjavec, Ivan Navratil in drugi, ki so, delujé tudi v drugih strokah, opisani v drugih oddelkih. Popolnosti pisatelj te knjige ni nameraval doseči, ker je to naloga dr. S t r e k l j e v e knjige; omenil je to tvarino v toliki meri, v kolikor se mora po njegovem mnenju omeniti v slovstveni zgodovini.

Zanimljivo je, da pravi v „*Novicah*" 1848. l. nekdo iz Koroškega („*Slovenski besednik*" str. 63): »N e k a j p r a v p o s e b n e g a m e d S l o v a n i j e n e k o l i k o l e t t o, d a s o z a č e l i v s e b o l j s p o š t o v a t i i n l j u b i t i, k a r j e n a r o d n e g a, t o j e s l o v a n s k e g a; t o s e k a ž e n a p l e s i h, n a j l j u b š i s o j i m p l e s i s l o v a n s k i.« Potem opisuje navade ob sv. treh kraljih, ob Šent-Jurju in ob kresu.

Celo v mestih niso prenehale stare navade, n. pr. Krakovčanje v Ljubljani. »pravi slovenski korenjaki v duhu in postavi, polni lepih domačih pesem« so zvečer pred tremi kralji s krasno razsvitljeno zvezdo hodili po mestu in peli koledo:

Bog obvaruj vam živino,
Vaše krave, vaše voli,
Vaše konje, vaše svinje,
Vaše kure in teleta,
Vaše žene in dekleta
Miši in ščurke pa zlodej vzemi.

(„*Novice*" 1848, 63.)

Anton **Janežič** se je obrnil 1851. l. do Slovencev proseč, naj mu pošljejo slovenskih narodnih pesnij, če možno z napevi; **Caf** je gorko podpiral to prošnjo ter omenil, da je sam nabral mnogo narodnih pesmic in jih poslal Stanku Vrazu v Zagreb, h krati je nagovarjal Janežiča, naj se obrne v Zagreb po Vrazovo zapuščino.

Slovenci so takoj spoznali važnost tega predmeta; zato so tej tvarini odkazovali časniki odlično mesto.

O važnosti narodnega blaga: **Drag. Dežman**, Nov. 1849. — Nov. 1857, 154, 167. — **Gr. Krek**, Zbirajte narodne pesmi, Nov. 1858, 244. — — Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmij, Listki IV. Ljubljana 1873, 96—140; tudi v podlistku Slov. Nar. 1873; Zr. 1872. — Einleitung in die slav. Literaturgeschichte II. izd. osobito v II. delu. — Cena narodnih pesmic, N. 1858, 298. — **Dr. Toman**, Poberite ostanke, da konca ne vzamejo, Nov. 1858, 12. — **Fr. Vrhovski**, Nekaj od narodnih pesmic slovenskih, Nov. 1858, 405. — **J. Pajk**, O slovenskih narodnih pesmih, Gimn. progr. gor. 1865. — **Davorin Trstenjak**, O važnosti narodnih pripovedek in pesem za slovansko bajeslovje, Nov. 1868, 63. — **Mih. Žolgar**, Slovensko narodno pesništvo, Gimn. progr. celjski 1873. — **I. Kleinmayr**, O slovenskih narodnih pesmih, S. 1876, 11. — x. Nabiratelji narodnega blaga, S. 75, št. 52. (Ta sestavek je deloma samo prepis iz Sketove Čitanke za V. in VI. razred srednjih šol).

O posameznih predmetih iz narodnega blaga: Vile, Slovenija 1851, 18; **Iv. Ogradi** v Celjski Sloveniji. — **I. T.**, Trap. pravljica o treh sinih, Nov. 1856, 131. — **Rogački** v Slov. Glas. — **A. Kos**, Pravljica o zvonovih cerkve sv. Donata na vrhu Donačke gore, N. 1857, 275 — **V. Kurnik**, Slovenski pregovori, Koled. Moh. 1858. — **L. Podgoriški**, Šopek ugank iz novomeške okolice, Koled. Moh. 1861. — Iz **Domiceljeve** zapuščine narodne pravljice: Peter, Pavel in Jaka, N. 1856, 250. — **V—oški**, Pravljica o kovaču, N. 1856. — **Fr. Pohorski**, O velikem Vouvelu, N. 1859, 78. — **Iskrač**, Trije bratje, N. 1859, 347; 1861, 378. — O Rojenicah: **M. Ravnikar-Poženčan** v Ilirski Dan. 1842, št. 10. — **I. V.**, N. 1860, 54. — **Lovro Stepišnik**, N. 1864. — **Peterlin**, N. 1864, 178. — **Trstenjak** v Glasniku 1859, 5; Vêstn. 1873, 1. — **Valjavec**, Glas. 1866, 151. — **J. Vijanski**, N. 1857, 238. — **J. Žurman**, N. 1857, 333. — **Ivan Zorko** v Vencu, listu celovških bogoslovcev, IX. tečaj 1858. — **Cillier** Chronik aus der k. k. Hofbibliothek, N. 1831. — **Krones**, Die Freien von Sassek, 1883, II. 113. — **Dr. J. Pajek**, Črtice 204—206. — **A. S.**, Peter Klepec, N. 1860, 245. — **J. Gomilšak**, Volkodlak, N. 1865, 34, 43. — **Wiesthaler**, Volkodlak in vampir, Lj. Zv. 1883, 422 id. — **Levec** in **Rutar**, Lj. Zvon 1883, 791. — **S(lemenik)**, Slovo neveste, N. 1859. — **Domicelj**, Pregovori iz Dolnje Kranjske, Slov. 1868, št. 39—60. — **J. Levičnik**, Šopek starih pesmic, Slov. Več. 1862. — **J. Vošnjak**, Žlahtna gospa, Slov. Gl. 1865; Tri kaple Jezusove krvi, Slov. Glas. 1865; Sv. Kristina Bes 1869. — **Ferdo Plohl**, Dve narodni pesmi iz Ormuža, Slov. Glas. 1868, 194. — **J. Kovač** in **Ivan Naglič** sta objavljala slov. narod. pesmice v Besedniku. — **A. Bezenšek**, Stara baba gobe žanje. Besed. — **Reški**, Neustrašeni kraljevič (pravljica), Slov. 1878, 48—49. — **B. Trnovec** je v raznih letnikih Slov. Glasnika objavljal legende iz Grgarja in iz okolice Sv. Gore

na Goriškem. — **L. Baš**, O ajdovskem možu, Zr. 1872, 314. — **Svetinski**, Natančni hlapec. Zr. 1875. 152. — **P. Gros**, Narodne pravljice, Zr. 1874. — **J. Jarc**, Kovač, Koren, Narod. pravljica, Slov. N. 1879, 233. — P. Kolednica, narodna pesem iz Volče na Tolminskem. (Mi smo štirje). Domov. 1869. 1. — **I. Tomšič**, Sv. Katarina, Slov. Glas. 1867. — **J. Barlè**, Narodne pesmice iz Metlike, Slov. Več. XXX. — Šagra, narodna slika iz narodnega življenja v okolici goriški. Glasnik 1875, 5; **Dav. Trstenjak**, o kolednikih, Steierm. Zeitschrift 1845, 104. — **Dr. J. Pajek**, Črtice 69—70; Ptiči v slov. narod. pesmicah. — **J. Pajek**, Črtice 190—195; Rožmarin v slov. narod. pesmicah. S. 1874, št. 35. — Narodno blago, objavljali v Lj. Zv. 1884: **Trinko, Obalovič, D. Nemanič, G. Križnik.** — **Fonovski**, Narodno blago iz Tolminskega, Kr. 1882. — **Mejač**, Narodne pesmi iz Komende, Lj. Zv. 1890. — **J. Majciger**, Niz biserjev iz narodne zakladnice, Kres 1883. — **Praprotnik**, Pravljice o pričetku cerkve Marije Device v Puščavi in pri sv. Lovrencu. Popotnik 1883, 73, 91. — **S. Rutar**, Lj. Zv. 1883. — **J. Freuensfeld**, Narod. blago iz Štajerskega, Kres 1884, 25—28; 141—144; 297—299; 346—350. — **Gorenjec - Podgoričan**, Škratelj, nar. pripovedka belokranjska, Kr. 1882. 516—518. — **J. Fonovski**, Nar. blago iz Tolminskega, Kr. 1882, 572. — Nar. blago iz Cerkljanskega (Čižmarjev Tone). S. 1884, št. 9. — **J. Kure**: Trije bratje, nar. pripovedka iz Istre, Ed. 1885. 5. — Narod. pripovedke iz spodnje Štajerske, Edin. 1883, 4—9. 10—11; 1884. 35; 1885, 30—40. — **And. Kragelj**, Nar. pripovedke iz tolminskih hribov, Lj. Zv. 1886, 226. — **Dr. Fr. Oblak**, Deset božjih zapovedij v pravljicah, S. 1887, 20. — Četrta zapoved, S. 1888, 44. — **J. Šašelj**, Ivanjske pesmi iz Adlešič, Ljublj. Zv. 1887. — **J. Scheinigg**, O nar. pesmah koroških Slovencev. Kr. 1885. — **A. Fekonja**, **Stanko Vraz**, nabiratelja nar. pesmi, Kr. 1884. — **M. Slekovec**, Pravljice o copernicah, Kr. 1885; O coprnicah, Slov. Bč. 1851, 122. — **Rud. Reichel**, Mitth. des hist. Ver. für Steiermark XXVII. 122—135. — **Dr. Puff**, Marburg II, 115—119. — **J. Tušek**, Sl. Glas. 1863. 51; 1864. 51—170. — **Ig. Orožen**, Das Bisthum und die Diöcese Lavant: Decanat Leonhard. 194—204, Steierm. Geschichtsblätter III, 138—148. — Sv. Peter v nar. pripovedki, Sl. 1889, štev. 150. — Levin (Piščanec), nar. pripovedke iz kraške okolice, Edin. 1887, štev. 24—40. — **K. Štrekelj**, Zur Alexius-Legende; zwei slov. Volkslieder, Arch. f. slav. Phil. 1888, 1889. — Dvoje pastirskih nar. pesmic je zapisal **J. Šamprl** v Vrazovi zapuščini I. 65. — **A. Benigar**, Pastirček, slov. nar. pripovest, Sl. Glas. 1866, 105. — Kako Kočevarji snubijo in ženitujejo, Kr. 1886. — **Janko B.**, Ženitvanjski običaji Belih Kranjcev, Ltp. Mat. Slov. 1889, 64—84. — **J. Pajk**, O noši štaj. Slovencev, Zr. 1876, 73, 118. — Noša Slovencev na Ogrskem, Sl. Glas. 1863. — **Jurij Ajlec** (Aroski) je izdelal več slik, predstavljajočih noše slovenske, N. 1857, 250.

S t a r e s l o v. n a v a d e, k o l e d o v a n j a. O kolednikih. **Dav. Trstenjak**, Steierm. Zeitschrift 1845. — Nov. 1849, 9. — Slov. običaji, Slov. Bč. II. 10—124. — Ženitvanjske navade na Goriškem, N. 1854. — **Mulec**, Navade štajerskih Slovencev pri ženitvanjih, N. 1856, 14, 24. — Vraže primorskih Slovencev, N. 1856, 368. — **J. Bilc**, Navade in šege Slovencev v Bistrici na Notranjskem, N. 1857, 239. 251. — Poletne šege pri Muri, N. 1857, 98. — **Bunc**, Ženitvanje na Krasu, N. 1856. 26. — Božič pri ogrskih Slovencih, N. 1858. 397. — **K. Ripšl**, Krstne navade Slovencev okolo Celja, Slov. Gl. 1858. — **J. Žurman**, Narodne navade Slovencev na Štajerskem, N. 1859, 20, 25. — **Oswald Duller**, Stare navade na Koroškem, N. 1865, 19. — Vraže na Slovenskem, N. 1863. 313. — Narodne ženitvanjske

pesmi na Štajerskem. N. 1859, 78. — **J. Jarc,** Koledniki o božiču, Sl. N. 1879, 96. — **Dr. J. Pajek,** Praznoverske bajke in šege med štajerskimi Slovenci. Kr. 1882. — **A. Hudovernik,** Vraže na Kranjskem, Kr. 1886. — **K. Štrekelj,** Zum Volksglauben, dass die Erde auf einem Tische ruhe, Arch. für slav. Phil. XII. — **V. Oblak,** Ein altes Zeugniss über ‚Koleda' bei den Slovenen, Arch. für slav. Phil. XIII. — **L. Stepišnik,** Ženitne ali svatbene navade in napitnice z godčevim katekizmom iz sloven.-bistriške okolice na Štajerskem, Maribor 1884. 8°. 52. — **Jos. Remec** in **Obalovič,** Ženitvanjski običaji na Gorenjskem in Hrvaškem, Ltp. Mat. Sl. 1885, 94—116. — **Piščanec,** Črtice o navadah tržaških Slovencev, Edin. 1884. — **X.,** Božič pri Brežanih v Istri, Slov. 1873, 3. — Ženitvanje v Cerkljah, S. 1884, 9. — **J. Leban,** Domače vraže, Edin. 1875, 5—6.

Str. 95—97: Andrej Praprotnik. — Jos. Marn, Jez. XXIX. — [1]) Marn, Op. cit. — [2]) L. 1853. — [3]) L. 1852 in 1853. — [4]) L. 1850.

[5]) Pesmi, cerkvene in druge. Zložil Andrej Praprotnik, učenik. V Ljubljani 1856. 8°. 140. J. R. Milic.

[6]) Dan. 1856.

[7]) Svete pesmi za šolsko mladost. Nabral in na svetlo dal A. Praprotnik. V Ljubljani 1864. 16°. 140. — II. nat. 1869. — III. nat. 1873.

[8]) Darek pridni mladosti podelil Andrej Praprotnik, učenik. Z nekterimi podobicami. Pervi zvezek. V Ljubljani 1861. 16°. 113. Nat. in založil J. R. Milic. — II. nat. 1885. 16°. 136. — II. zv. V Ljubljani 1863. 16°. 134. Milic. — III. zv. 1864. 16°. 135.

[9]) Učiteljski Tovarš. List za šolo in dom. Urednik Andrej Praprotnik. Tiskal in založil J. R. Milic.

[10]) *a)* Koledar Slovenski za navadno leto 1858. Izdal A. Praprotnik. V Ljubljani. Nat. J. R. Milic. Zal. J. Giontini.

b—d) Palček. Koledar za leto 1866. Dal Andrej Praprotnik. Natisnil in založil Milic. Z istim naslovom še za leto 1867. in 1868.

e) Učiteljski Koledar za navadno leto 1871.

[11]) Spisje za slovensko mladino. Spisal Andrej Praprotnik, učenik. V Ljubljani 1852. Založil in ima na prodaj M. Gerber, natisnil J. Blaznik.

[12]) Slovenski Spisovnik, svetovalec v vseh pisarskih opravilih. Spisal Andrej Praprotnik. Izdala in založila Družba sv. Mohora. V Celovcu 1879. 8°. 372.

[13]) *a)* Slovenski Abecednik za pervi razred ljudskih šol. 1868 in nastopno leto.

b) Slovensko-nemški Abecednik 1869, in

c) Abecednik za slovenske ljudske šole. Sestavil Andrej Praprotnik, nadučitelj in voditelj I. mestni petorazredni deški šoli v Ljubljani.

d) Zgledi za pervence, ki se brati in pisati ob enem učé. V Ljubljani 1856. 16⁰.

e) Pervo in drugo Berilo za slovenske šole prišlo je leta 1857. na svetlo na Dunaju v zalogi šolskih knjig in se potem pomnoženo ponatisnilo večkrat.

f) Slovenska Slovnica za pervence. Spisal Andrej Praprotnik, učitelj. V Ljubljani 1869. 8⁰. 94. Založil pisatelj. Natisnil Milic. — II. nat. 1870. 8⁰. 93. — VI. nat. 1887. 8⁰. 118.

g) Prva nemška slovnica in prvo nemško berilo za slovenske ljudske šole. Sestavili A. Praprotnik, A. Razinger in A. Žumer. V Ljubljani 1888. 8⁰. 142. Natisnil in založil Ig. pl. Kleinmayer in Fed. Bamberg.

h) Stenske table. Vse se je tiskalo v c. kr. založbi šolskih knjig na Dunaju.

[14]) Nov. 1849. — [15]) Nov. 1857. — [16]) Slov. Bč. 1851.

[17]) Dr. Lovro Toman. Zal. in izdala Matica Slovenska. V Ljubljani 1876. 8⁰. 180.

Str. 98: Janez Brence. — [1]) A. Pintar: Slovo ranjcega g. J. Brenceta, tadanjega kaplana na Bistrici, Dan. 1872, 228—229. — A. Pintar: Janez Brence, nekdanji krški fajmošter, Dan. 1870. 274—344. — J. Marn, Jez. XXV, 54. — V dan obletnice po ranjkem gosp. Jan. Brence-tu, fajmoštru krškemu, 27. aprila 1871, Dan. 1871, 141. — Govorček za male o slovesnosti šolskega sklepa, D. 1872, 245.

Str. 98: Josip Levičnik. — J. Marn, Jez. XXIX. — [1]) O nedeljski šoli v Gradu, v Gorjah, D. 1854. — O smrti učenika Demšerja, N. 1855, 109. — Zvezdica za šolo priporoča krščanski pozdrav: Hvaljen bodi Jezus Kristus, Dan. 1855. — [2]) Šolski Prij. 1855, 62—293. — Šolarjem se mora nalagati na srce, da ne mučé živine, Slov. Prij. 1866. — [3]) N. 1857, 143—167. — [4]) N. 1860, 367; N. 1861. 15, pozdravlja »Učit. Tovariša«. — [5]) N. 1861, 85. — Nikako ni bil zadovoljen s sklepi učiteljskega shoda na Dunaju leta 1865., Tov. 1865. — O ločitvi šole od cerkve, Učit. Tov. 1869, 160. — List iz Dunaja o gospodarskem učilu za učitelje na Dunaju, Učit. Tov. 1869, 277. — O gospodarskem kurzu za učitelje na Dunaju, Učit. Tov. 1870, 6—384. — [6]) Učit. Tov. 1870, 1871, 28—318. — [7]) Nov. 1864 in 1865. — [8]) Dan. 1856; Nov. 1852. — [9]) Dan. 1862.

[10]) Mali slovenski pevec. Zbirka dvoglasnih šolskih napevov; zložil Josip Levičnik, učitelj v Železnikih, na svetlo dal v spomin 11. aprila 1869. l. zlate maše sv. Očeta Pija IX. V Ljubljani. Natisnil Eger. 1869.

[11]) D. 1854, 101. — [12]) O šmarnicah v Št. Vidu, D. 1855. — [13]) D. 1856; Drobt. 1856. Trikratno zdihovanje k Mariji, D. 1862, 64. — [14]) Istotako v Koledarčku družbe sv. Mohora l. 1864. — Venček spleten in posvečen sv. Frančišku Ksaverijanu. Drobt. 1865–1866; prim. D. 1868. — [15]) N. 1859, 230. — [16]) 302, id. — [17]) D. 1864, 256; Koled. Moh. 1865; D. 1868, 376. — Beseda o slovenskih cerkvenih pesmih in napevih, D. 1862. — [18]) D. 1862. — [19]) D. 1871. — [20]) L. 1879. »Glasi radosti o vrnitvi Nju c. kr. apost. Velič. Fran Josipa in Elizabete« za klavir zložil J. Levičnik. 1857. — [21]) N. 1856. — Pridni Peter, ali zvestim služabnikom se redko kdaj slabo godi. Šol. Prij. 1856. — [22]) N. 1862, 14—36. — [23]) N. 1863. — [24]) N. 1868; »Ženitnina« ib. — [25]) N. 1871; pristavi: Dvojni sv. večer. — [26]) D. 1855, 209; predstojnika J. Pajka, N. 1857. — [27]) Vodn. Spom. — [28]) N. 1862. — [29]) N. 1874, 109—119; Strossmayerju, Sl. 1875. — [30]) Sl. Nar. 1878; Nov. 1881. [31]) Učit. Tov. 1881.

[32]) V častilni spomin štiristoletnice slavne ljubljanske škofije. Popisal — — Posebej natisnil in založil Jožef Blaznik v Ljubljani. 1863. 8°. 61.

Str. 99—100: Matej Močnik. — J. Marn, Jez. XXIV. — Učit. Tov. 1891. — J. Lavrenčič, Zgod. Cerkljanske fare, 144. — [1]) Učit. Tov. 1861; v Dan. 1861 je priporočal škofa J. M. Vitmana nauke o šoli, šolski učenosti, o šolarski maši id. — [2]) Učit. Tov. 1862; dostavi: »Fröbel in njegovo delo«, Sl. 1882. — [3]) Učit. Tov. 1864. — [4—5]) Učit. Tov. 1865. — [6]) Učit. Tov. 1866. — [7]) Učit. Tov. 1869. — [8]) Učit. Tov. 1868. — [9]) Izvêstje I. mestne deške šole pri sv. Jakobu v Ljubljani 1865. — [10]) Izvêstje l. 1868; Učit. Tov. 1881. — [11]) Podučevanje v ljudski šoli naj bo v krščanskem duhu. Učit. Tov. 1862. — O jezuvitih, Učit. Tov. 1862, 85–119. — Učit. Tov. 1866. — Katolška cerkev — skala Kristusova 1866. — Razprave in odprave — za katolško politično društvo 1869. — O liberalizmu in liberalnih društvih govoril v Katoliški Besednici 1871, 192—202; 1873, 1874 id. — Katolško slovstvo pa časnike podpirati je dolžnost katoličana. T. 1866.

[12]) Molitev velik pripomoček k zveličanju. Spisal sv. Alfonz Liguori. Slovenski izdal dr. A. Jarc. V Ljubljani 1888. 16°. 174.

[13]) L. 1869. je Praprotniku pomagal sestavljati nemški del v Abecedniku slovensko-nemškem; l. 1874. je sestavil

Imenik šolskih oblastij, šol in učiteljev po Slovenskem. Tečaj II. 8°. 143. Milic.

[14]) L. 1870, 3–284; 1872. — Zemljepisje in zgodovina v ljudski šoli. 1881. [15]) Učit. Tov. 1881. — [16]) 1881. — [17]) Sl. 1885, 201.

Op. Ad 13. dostavi:

Zemljepisna začetnica. Spisal M. Močnik. V Ljubljani 1869. 8°. 194.

Str. 100: Henrik Freyer. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) Spezial-Karte des Herzogthums Krain — ali obras kranſke deshele, zeſarſkimu kraljevimu Velizhaſtvu

Ferdinandu Pervimu, nafhimu prefvetlimu zefarju kralju vogerfke in zhefke deshele id. id., vfim fpofhtovanjem in popolnama ponishnoftjo pofvezhen in na fvetlobo dan od Henrika Frajerja, magistra apotekarije in varha museuma v Lublani.

[2]) Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschaften und Schlossnamen des Herzogthums Krain in deutscher und krainerischer Sprache . . . als Commentar zur Spezialkarte. Von Heinrich Freyer. Laibach 1846. 8°. 159. J. Blasnik.

Peter Kozler.

Str. 101—102: J. Marn. Jez. XXV. — Fr. Levec, Sl. Nar. 1879, št. 92—94. — [1]) Nov. 1848. — [2]) Nov. 1848, str. 159—160. — [3]) Slov. 1848., l. 27, dostavi: »Domorodne misli«, Slov. 1848, l. 38, 47, 48. — Nekoliko trenutkov pri Jelačiču banu, Slov. l. 41, kjer pripoveduje, kako prijazno je sprejel Jelačič slovensko deputacijo (dr. Miklošiča, Dolenjca, Kozlerja id.).

[4]) Das Programm der Linken des oesterreichischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Oesterreich. Von P. Kozler. Wien. Mechitaristen-Buchdruckerei. 1849.

[5]) Kratek slovenski Zemljepis in Pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljestva in Štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim Imenikom mest, trgov, krajev i. t. d. Na svetlo dal P. Kozler. Na Dunaju 1854. 8°. XXIV. 1—56. Nat. L. Sommer.

[6]) Zemljovid Slovenske dežele in pokrajin. Izdelal in na svetlo dal Peter Kozler. Na Dunaju. 1864. Risal A. Knorr. Tiskom Jermenskega samostana. 8°. 31. — Za prilogo je izšel: Imenik mest, tergov in krajev zapopadenih v Zemljevidu Slovenske dežele. Na svetlo dal in založil Peter Kozler. Na Dunaju. 1864. 8°. 31. Tiskom Jermenskega samostana.

Str. 103: Lovro Pintar. — Žan, Spomini na izvrstnega sadjerejca Lovra Pintarja. N. 1878. — J Marn, Jez. XXV. — [1]) Slov. 1848. — [2]) Ibid. — [3]) Slov. 1849. — [4]) Slov. 1849. — [5]) Nov. 1851; pristavi: »Ruske narodne igre«, Lj. Čas. 1850. — [6]) Slov. cerk. č. 1848. — [7]) Slov. 1848, št. 47—48. — [8]) Slov. 1851, št. 10. — [9]) Dan. 1867, 246. — [10]) Dan. 1868. — [11]) Nov. 1857. — [12]) Nov. 1870.

Str. 104: Dr. Etbin Henrik Costa. — Nov. 1875, št. 5. — Sl. 1875, št. 13. — Sl. Nar. 1875, št. 25. — Fr. Levstik, Sl. Nar. 1875, št. 34. — Jos. Cimperman, Spomini na dr. H. E. Costo, Nov. 1876, 28—30.

Vilj. Urbas. Dr. H. Et. Costa. Zal. in izd. Matica Slovenska. Ljubljana. 1877. 8°. 126.

[1]) Hitri Slovenec. Schneller Slovene. Ohne Lehrer in 24 Lectionen . . . von Janez Čbelarski. 1851. Gratz. Ludewigh.

[2]) Vodnikov Spomenik. Vodnik-Album. Na svetlo dal Dr. Et. H. Costa. V Ljubljani. 4°. XI. 268. MDCCCLIX.

[3]) Postonjska jama. Popisal Dr. E. H. Costa. V Ljubljani. 1863. 8°. 48. Založil J. Giontini. Natisnil J. Blaznik.

[4]) Nov. 1864. — [5]) Ltp. Mat. Sl. 1869.

[6]) Sporočilo o triletnem oskrbovanju mestnih opravil v Ljubljani od junija 1864. do maja 1867. V Ljubljani. 1867. 8°. 21.

Str. 104: Franjo Bradaška. — J. Marn, Jez. XXX.

[1]) Sravnajući zemljepis za više razrede srednjih ućiona. Napisao Franjo Bradaška, profesor na velikoj gimnaziji u Zagrebu. 1867. Zagreb.

Str. 104: Karol Melzer. — Sl. 1878, št. 29, 31. — J. Marn, Jez. XXV.

Str. 105: Jernej Lenček. — J. Marn, Jez. XXV. — L. Žvab, Lj. Zv. 1886. 187. — [1]) Nov. 1850, 196—198.

[2]) »Slovenski Romar.« Koledar v poduk in kratek čas za navadno leto 1857. I. tečaj. V Ljubljani. 8°. XXXVI. 81.+12. Založil J. Giontini. Natisnil J. Milic. — II. tečaj. 8°. VIII. 170.

[3]) Verzeichniss älterer slovenisch gedruckter Werke als Beitrag zur Verfassung einer vollständigen slovenischen Bibliographie. Mittheilungen des hist. Vereins für Krain 1857.

Str. 105: Dr. Vinko Fereri Klun. — Nov. 1875, 246. — Sl. 1875, št. 85. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) Potovanje po Beli reki. Po izvirnem rokopisu velikega vikarja srednje Afrike, Dra. Ignacija Knobleharja, zdelal in poslovenili dal Dr. V. F. Klun. Čisti dohodek je v podporo misijonarjev v Afriki namenjen. V Ljubljani. 1850. 8°. 46. Natisnila Kleinmayr in Bamberg.

[2]) Mittheilungen des hist. Vereins für Krain od l. 1851. do 1857.; v teh je objavljal »Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain.« — Archiv für die Landesgeschichte von Krain, Heft I—III. 1852—1854. — Diplomatarium Carniolicum 1855; pisal je o domačih zadevah v *„Illyr. Blatt“* in *„Blätter von Krain.“* — [3]) Oesterr. Revue 1864. Bč. — O njegovih nemških knjigah, J. Marn, l. c.

Str. 105: *Andrej Švegel.* — Jos. Marn, Jez. XXVIII. — [1]) Nov. 1850. — [2]) Nov. 1851, 33. — [3]) Nov. 1851, 48—49. — [4]) Nov. 1851, 111. — [5]) Naprej 1863, 13.

Str. 105: *Luka Dolinar.* — Podratitovski v Dan. 1862, št. 11. — Dan. 1863, št. 23. — J. Marn, Jez. XXIII.

[1]) *a)* Zlagal je v prvi vrsti cerkvene pesni, n. pr. Pesem od Svetiga leta 1826. Zložil Luka Dolinar. 8⁰. 1/2 pole. — *b)* Pesme v' Nedele celiga leta, zložil L. D. V Ljubljani. Natisnil J. Sassenberg. 1829. 8⁰. 184 — *c)* Pesme v' Godove in Praznike celiga leta. Zložil L. D. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik, na prodaj per J. Klemenzu, bukvovezu. 1833. 8⁰. VI. 250. II. nat. 1862. — *d)* Pesme od Farnih Pomočnikov ali Patronov v Ljubljanski škofiji. Zložil L. Dolinar. V Ljubljani. J. Blaznik. 1839. 8⁰. VI. 307. — *e)* Perstavik. Pesme od Svetnikov in od Svetnic, v' Ljubljanski škofiji samo v poddružnicah češenih. Zložil L. D. V Ljubljani. Blaznik. 1841. 8⁰. 109.

[2]) Dan. 1850, št. 40. — [3]) Dan. 1852, št. 49.

Luka Jeran.

Str. 105—110: J. Marn, Jez. XXVII. (Svitoslav in Danica.) — J. Bilc: Prečastitemu Monsignoru Luki Jeranu, novemu korarju ljubljanske stolne cerkve, Nov. 1882. — [1]) „Zimske misli“, Nov. 1844, 28. — „Spomladanske misli“, 80. — „Poletne misli“, 132. — [2]) „Moji mili domovini“ (iz hrv.). — Žalovanje starega očeta (iz češč.). — [3]) Nov. 1845. Hvala Bogu za ohranitev cesarja, Dan. 1853. — [4]) Dan. 1869, 114; Sv. Očetu Papežu Piju IX. za obletnico njih kronanja 208. — [5]) Dan. 1871, 197. — [6]) Dan. 1876, 76. — [7]) Dan. 1878. — [8]) Nov. 1845, 48. — [9]) Dan. 1881, 137. — [10]) Dan. 1854. — [11]) Dan. 1884, 25. — [12]) Dan. 1851, 9. — [13]) Nov. 1844, 108. — [14]) Nov. 1847, 88. — [15]) Dan. 1862. — [16]) Slov. cerkv. čas. 1848. — [17]) Dan. 1858. — [18]) Dan. 1884.

[19]) *a)* Jezusa in Marije dvoje najsvetejših src. Molitvene bukve za vse, ki Jezusovo in Marijino serce pobožno častijo in zlasti za brate in sestre teh neomadeževanih Serc. Spisala po najboljših izverkih L. Jeran in A. Zamejc. S 3 podobami. V Ljubljani 1850. 12⁰. 437. Giontini. — II. nat. 1852. — III. 1855. — IV. 1862. — V. 12⁰. 528.

b) Serce Marije, prečiste Device. Bratam in sestram Marijinega presv. Serca, z ozirom na podružnico te bratovščine pri sv. Petru v Ljubljani. Spisal L. Jeran v Ljubljani. 1854. 8^{0}. 234. Gerber. — II. nat. 1859. 8^{0}. 328. — III. nat. 1873. 330.

c) Mariin Mesec. ali Cvetlice Marije Device za vsaki dan mesca majnika. Spisal L. Jeran. duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1859. 8^{0}. 336. Gerber. I.

[20]) Šmarnice naše visoke nebeške Kraljice, neomadeževane Marije Device. Spisal L. Jeran. V Ljubljani 1861. 12^{0}. 384. Gerber. Knjiga iz življenja svetnikov II.

Šmarnice idr. Tretji letnik. Spisal, založil in na svitlo dal L. Jeran, duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1863. 12^{0}. 296. Natisnil J. Blaznik. III.

Šmarnice Marije Device. Četrti letnik. Spisal L. Jeran. V Ljubljani 1865. 12^{0}. 376. Nat. J. Blaznik.

Šmarnice Marije Device. Peti letnik. Spisal L. Jeran. duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1870. 8^{0}. 284. Natisnil J. Blasnik.

Šmarnice idr. Šesti letnik. Spisal L. Jeran. V Ljubljani 1872. 8^{0}. 364. Ničman, Blaznik VI.

Šmarnice idr. Sedmi letnik. Spisal in na svitlo dal L. Jeran. duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1878. 12^{0}. 255. Gerber. Blaznik VII.

[21]) Nov. 1848. 146. — [22]) Dan. 1879. — [23]) Nov. 1844. 48. — [24]) Nov. 1844. 75. — [25]) Zlati Vek 1863, 59—73. — [26]) Nov. 1849. 154. — Dan. 1873. 205; pristavi: »Slovaci ali Slovenci na Ogerskem«. Nov. 1849. 45. — [27]) Dan 1852. — [28]) Dan. 1851, 36; pristavi »Sv. Mihael vkup kliče šolsko mladino.« — [29]) Dan. 1861. 85. — [30]) Dan. 1860. 108. — [31]) Dan. 1869, 200. — [32]) Dan. 1864. 32. — [33]) Dan. 1869. (Pogovor na smrtni postelji.)

[34]) Cerkveni govornik slovenskega duhovstva za vse nedelje in zapovedane praznike skozi leto V Ljubljani 1856; objavil tudi sam: Postne pridige. Po svetem Alfonsu Ligvorji in po drugih izvirkih poleg žalostnega roženkranca. spisal L. Jeran. V Ljubljani 1861. 8^{0}. 56. Nat. J. Blaznik.

Slovenska abecednica za otroke. V stari in novi pisavi. Spisal in na svitlo dal L. Jeran. V Ljubljani 1851. 8^{0}. — II. 1852. — III. 1857.

Zgodbe svetega pisma starega in novega zakona ob kratkim za mladost in slehernemu v poduk in spodbudovanje. V Terstu 1850. 8°. 318. Vladarska tiskarnica.

Sveti Juri, serčni vojšak. Serčnim slovenskim mladeničem napisal L. Jeran. V Ljubljani 1851. 12°. 59. — II. 1857.

Mladenček Dominik Savio, gojenec v vstavu svetega Frančiška Salezija v Torinu. V laškem jeziku spisal 1806 duhoven Janez Bosko, vodnik tega vstava. Slovensko uravnal L. Jeran. Založila katoliška družba za Kranjsko. V Ljubljani 1870—71 v 4 zvezkih, 8°. 112. Eger.

Rože in koprive za šolo in dom. I. zv. Na svitlo daje Svitoslav. V korist dijaški kuhinji. V Ljubljani 1882. 16°. 31.

[35]) Keršanski junak ali molitvene bukvice za slovenske vojake, in sploh za katoliške mladenče. Spisal L. Jeran. 1852. 12°. 216. — II. 1886.

Angelska služba za mladeniče (k sv. maši streči), L. Jeran. V Ljubljani 1861. 16°.

[36]) Dan. 1883, 135. — [37]) Dan. 1883, 343—344.

[38]) Njegovi ostali molitveniki so:

Terpljenje pravičnega in pokora grešnika z nekaterimi večnimi resnicami v zgledih in pergodbah. V Ljubljani 1848. 8°. 82. Giontini. — Lilija v Božjim vertu ali deviški stan, njegova lepota in pomočki ga ohraniti. Po spisih sv. Alfonza Liguorskega. S podobo. Na svetlo dala L. Jeran in A. Zamejc. V Ljubljani 1851. 8°. 75. — II. 1852. — III. 1856. — IV. 1880. 8°. 220. — Stezica v nebesa. Bukvice pridnim otrokam namesto podobic. Na svitlo dala L. Jeran in A. Zamejc. V Ljubljani 1852. — II. Stezica v nebeško domačijo z lepo podobo sv. Alojzija. 1853. — III. 1883. — Večni mesec za žive in mrtve. Spisal L. Jeran. V Ljubljani 1860. 12°. 61. — II. 1863, predelan po Dorinu: Ewiger Monat. — Sv. Križev pot; zlasti za duše v vicah, popravil in na svetlo dal L. Jeran. V Ljubljani 1861. 8°. 51. — Čast Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji! Kratek molitvenik za vse stanove, posebno za šolsko mladino. Zbral in spisal L. Jeran. V Ljubljani 1868. 8°. 348. Zal. Gerber. — Kratek pouk od višnjevega škapulirja na čast

brezmadežne Device z zapisnikom odpustkov. Posnel iz bukvic reda Teatinskega v Parizu poterjenih in založil za bratovščine L. Jeran. V Ljubljani 1868. 8⁰. 23. — Potovanje v Sveto deželo, v Egipt, Fenicijo, Sirijo, na Libanon, v Carigrad in druge kraje. Obhodil in popisal L. Jeran. Ponatis iz Zgod. Danice. V Ljubljani 1872. 8⁰. 424. Založil pisatelj. Natisnil J. Blaznik. Na prodaj pri M. Gerberju.

Jurij Volc.

Str. 111: J. Marn, Jez. XXIV. — Fr. Levec, Lj. Zv. 1885.

[1]) Stoletna Pratika . . . . Poleg nemškiga. Druziga natisa. Vsa popravljena in pomnožena. V Ljubljani 1847. 8⁰. 242. Blaznik. Kot prevoditelj je podpisan Jurij Volc. III. nat. 1860. 8⁰. 264. Milic. Kremžer. — IV. nat. 1880. 8⁰. 256. Zal. H. Ničman. Tisk J. Krajec v Novem Mestu.

[2]) Pridige ob posebnih priložnostih, ki jih je imel Jurij Volc, duhovni vladnik v Ljubljanski knezo-škofijski duhovšnici. V Ljubljani 1848. 8⁰. 94. Nat. Eger.

[3]) Mir vam bodi. Molitvene bukve, v katerih se najdejo šestere svete maše in druge molitve za vse potrebe našiga življenja, litanije in pesmi, tudi pasijon ali terpljenje naš. G. J. Kr. s svetim križevim potom. 1850. 12⁰. 418 str. II. natis pomnožil J. Volc. V Ljubljani 1852. 12⁰. 431. J. Klemenc.

Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškega od apostoljskega Sedeža poterjenega sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil Dr. Jožef Franc Allioli. Natisnjeno po povelji preč. Kneza G. G. Antona Alojzija, Ljubljanskega škofa. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik, Zv. I. 1857. 8⁰. XVI. 448. — II. 1857. 595. — III. 1858. 627. — IV. 1859. 869. — V. 1856. 460. — VI. 495. Kazalo, berilo itd. I. VIII.

Str. 111: *P. Placid Javornik.* — Nov. 1864. 430. — A. Janežič, Sl. Glas. XI. J. Marn, Jez. XVII, XXIV.

a) Šest Nedel pobožnosti v čast svetiga Alojza od Gonzaga. Svetiga Alojza živlenje, premišlovanje nja živlenja, litenije ino pesem. Molitva juterna, večerna, mašna, za spoved in za sveto obhajilo. Po nemško spisal Dr. Alois Schlör, po-

slovenil P. Placidus Javornik. Treki natis. Z dopušenjem visoke časti vrednešega gnadlivega firšta gospoda Romana sekovskega škola. V Gradci 1849. 12°. 66 str. Jos. Sisola, 4. l. 1864. 12°. 96. V Gradci.

b) Sveto pismo stariga zakona. Poslovenil in razložil P. Placid Javornik, benediktinar, c. kr. učenik sv. pisma st. z. in iztočnih jezikov na bogoslovskim učilišu v Celovci. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. Predgovor. Uvod. XXX. I. Mozesove bukve. 1848. 8°. 520. — II. Mozesove bukve. Izdalo društvo sv. Mohora 1854. 8°. 104. — III. Mozesove bukve. 1854. 8°. 76.

Str. 112: Dr. Simon Klančnik. — Dr. Bleiweis, Nov. 1844, št. 2. — Rozman, Drobt. 1852. — J. Marn, Jez. XIX.

Sv. pismo stare zaveze (okrajšano). I. Del. Petere Mojzesove bukve. V Ljubljani. Blaznik 1840. 8°. 1—225. — II. Del. 1841, 1—206 str. — III. Del. 1841. 207—348 str. Na svetlo dal Dr. Simon Klančnik, c. kr. učenik desete šole.

Napeljevanje k pobožnimu življenju in lepimu zadržanju. Iz nemškega prestavljeno . . . V Ljubljani. Natisnil, založil in na prodaj ima J. Blaznik 1840. 8°. 180.

Bilje in černa maša. V Ljubljani. Blaznik. 1840. 12°. 91. — Premišljevanje in molitve za bolnike. V Ljubljani. Blaznik. 1841. 8°. 361.

Spisal je tudi v nemškem jeziku:

Mildherzigkeit gegen Thiere. Innsbruck 1843. 8°. 45. — Knjiga je imela toliko tiskarskih pogreškov, da ni bila za nobeno rabo.

Str. 112: Jožef Virk. — Prihovski v Sl. 1880, št. 6. — D. Trstenjak, Sl. N. 1880, št. 6. — Rok Merčon: Čertice v spomin preblagemu nepozabljivemu slovenskemu pesniku Jožefu Virku. Dan. 1880, str. 37—95. — Fr. Levec, Ljubljana. Zv. 1882. — J. Marn, Jez. XXV. — J. S. v Sl. Gosp. XIV. — J. Voh, J. Virku v spomin. v Sl. Gosp. XIV. — [1]) Dan. 1856. — [2]) Dan. 1857. — [3]) Dan. 1860. — [4]) Dan. 1867. — [5]) Dan. 1872. — [6]) Bes. 1870. — [7]) Dan. 1868. — [8]) Nov. 1848, 167.

Janez Krizostom Pogačar.

Str. 113: Dan. 1875, 219—20. — J. Marn, Sl. 1875 št. 79, 1884 št. 21 do 22. — A. Žlogar, Kr. 1884, 157—209. — Lj. Zv. 1884, 128. — Ed. 1884, št. 16. — Svetilko, Koled. Moh. 1885, 31—49. — Slovan 1885, 1, 17, 36. — J. Marn,

Jez. XXIV. 46—47. — Slavospev Pogačarju J. Bilc in Jos. Cimperman, Sl. 1875. 104; Slov. N. 1875. 79. — V spomin dr. Janeza Krizostoma Pogačarja je izšla krasna črno obrobljena podoba križanega Vzveličarja v lesorezu. Podoba ima na treh straneh življenjepis Pogačarjev in izreke sv. pisma.

[1] Pridige. Govoril Janez Zlatoust Pogačar. doktor bogoslovja, korar stolne cerkve in predsednik knezoškofijske zakonske sodnije. V Ljubljani. Tiskal J. Milic. 1864. 8°. 424. Založil dr. J. Zl. P.

V nemškem jeziku spisal je knjižico:

Zur Congruaregulirung. 1874.

Str. 114: Anton Namre. — [1]) Dan. 1863, 118. — [2]) Dan. 1863, 81; Hvala čistosti, Dan. 1865, 183; Slava Mariji. — [3]) Dan. 1863. 81. — [4]) Dan. 1872, 89. — [5]) Dan. 1863, 25. — [6]) Dan. 1871, 11. — [7]) Dan. 1875. 396—422. Pristavi: Vesela pevka, Dan. 1867, 282. — [8]) Dan. 73.

Str. 114: Janez Globočnik. — Dan. 1877. 404; S. št. 51. — J. Marn, Jez. XXV.

Nova cvetlica v duhovnem vrtu ali Življenje svetih mučencev Oglejskih Kocijana, Kancija, Kocijanile in Prota z raznimi molitvami, na svitlo dal Janez Globočnik, kn. nadškofijski tajnik, skrivni kaplan sv. Očeta Pija IX. S štirimi podobami. V Gorici 1871. 8°. 295.

Le sette Basiliche di Roma. Operetta raccolta da Giov. N. And. Globočnik segr. del Pr. Arciv. die Gorizia. Venezia. 1877. 8°. 300.

Str. 114: Matevž Frelih. J. Marn. Jez. XXX. — [1]) Dan. 1851. — [2]) Dan. 1850. — [3]) Dan. 1858.

[4]) Venček za vezilne darila ali vošilne pesmice, o godovih, novem letu, in druzih priložnostih z nekaterimi spominskimi listiki in grobnimi napisi. V Ljubljani. 1854. 8°. 58. Natisnil Milic. Založil J. Giontini. — Tretji natis 1886. O tej knjižici glej Nov. 1854, 75 in Dan. 1854. 47. — [5]) Nov. 1856, 1863, 1869, 1870.

[6]) Narlepši dan ali uredno praznovanje perviga svetiga obhajila, kateremu so pridejane molitvice pri sv. maši in drugih posebnih priložnostih. Spisal Matevž Frelih, bogoslovec v Ljubljanski duhovšnici. V Ljubljani 1854. 16°. 256. — V. nat. 1882.

Perve in najpotrebniši resnice sv. keršanske katoliške vere za narmanjši učence. Iz Ratisbonskega

katekizma poslovenil M. Frelih. V Ljubljani 1854. 8⁰. Natisnil Milic. Založil J. Giontini.

[7]) D. 1848, 1849. — [8]) D. 1862, 214. — [9]) Slov. cerkv. čas. 1848. — [10]) N. 1850, 157.

Str. 115: Janez Volčič. Dan. 1888, 106—124. — Fl. Hrovat. Zgodovina Smarjiške fare. — J. Leban. Lj. Zv. 1888, 248. — J. Marn, Jez. XXVIII.

Po vzgledu Baraginem, Trstenjakovem in Stojanovem je spisal:

Nove Šmarnice, Mariji prečisti Devici darovane. Nabral J. Volčič. 1860. 12⁰. 190. — II. nat. 1867.

Šmarnice naše ljube Gospé presvetega Serca. Spisal J. Volčič. duhoven ljubljanske škofije. Z dovoljenjem krškega knezoškofa. Natisnila družba sv. Mohora. V Celovcu 1879. 8⁰. 333.

Marija Zgodna Danica, mati milosti Božje. Marijinim častivcem, po 18. natisu iz nemškega. Z dovoljenjem preč. Ljubljanskega knezoškofa. V Ljubljani. Založil Gerber. Tisk Blaznik 1882. 8⁰. 717.

Življenje preblažene Device Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa. Popisal J. Volčič. Izdala družba sv. Mohora. V Celovci 1882. 8⁰. 144.

Dobro urejeno je:

Razlaganje keršanskega katoliškega Nauka, ki ga je jel spisovati župnik Janez Škofic, dovršil pa po raznih spisih J. Volčič.

[1]) Ura moliti Jezusa. Spisal J. Volčič. VI. nat. V Ljubljani 1879, 12⁰. 63.

Zlata šola vsakemu kristjanu potrebna. Bukve polne lepih naukov in molitev. Spisal J. Volčič. Z dovoljenjem Ljubljanskega knezoškofa. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač. 1879. 12⁰. 560.

Vijolice bratom in sestram družbe vednega češčenja sv. Jožefa. Nabral J. Volčič. V Ljubljani. Tisk R. Milic 1881. 16⁰. 572.

Stopnje k popolni ljubezni Božji. Mašne in obhajilne molitve. Nabral J. Volčič. Tisk Krajec v Novem Mestu. Založil Gerber. V Ljubljani 1882. 8⁰. 656.

Žganju vojskó, slovó! Škodljivost žganja v povestih in pogovorih. Zbral in na svitlo dal duhoven Ljubljanske škofije. V Ljubljani 1853. 8°. 132.

Domači zdravnik. Kratek navod si zdravje vterditi in življenje podaljšati. Spisal J. Volčič. Izdala in založila družba sv. Mohora. V Celovci 1874.

Naposled imamo še omeniti:

Zgodovina Šmarješke fare. V spomin svojim faranom spisal J. Volčič. Rudolfovo. Tiskal J. Krajec 1887. 8°. 116.

Str. 115: Andrej Čebašek. — J. Marn, Jez. XXVII.

Sveta Vojska v svetem letu za vesoljni cerkveni zbor. V Ljubljani 1869. 8°. 127.

Zlatomašnik Sveti Oče Pij IX. Čertice o njihovem življenju, delovanju in značaju. Na svitlo dala in založila katoliška družba na Kranjskem. V Ljubljani 1869. 8°. 50. Eger. — Pristavi: Papeževa nezmotljivost, kratko pojasnena vernim Slovencem v poduk. Zal. in na svitlo dala katoliška družba za Kranjsko. V Ljubljani. 1870. 8°. 60. Eger.

Str. 115: Matija Hočevar. — J. Marn, Jez. XXVII.

Zgodbe sv. pisma stare in nove zaveze za šolsko mladost. Na Dunaji 1858. 8°. 331. V založbi šolskih bukev. Stara zaveza obsega deset oddelkov str. 5—159, nova šest oddelkov str. 160—322, potem sledi dejanje aposteljnov in začetek sv. vere.

Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem . . . . Iz Vulgate . . . . Dr. Allioli. Poslovenjeno v Ljubljani l. 1856—59 (Wolf—Volc).

Med sodelovalci se navaja tudi Matija Hočevar, ki je poslovenil in priredil I. Bukve Kraljev, bukve Pripovesti ali Pregovorov in Modrosti.

Str. 115: Andrej Zamejic. — J. Marn, Jez. XXVII.

Jezusa in Marije dvoje najsvetejših Serc. Molitvene bukve za vse, ki Jezusovo in Mariino serce pobožno častijo in zlasti za brate in sestre teh neomadežanih Serc. Spisala po najboljših izverkih L. Jeran in A. Zameje. S tremi podobami. V Ljubljani 1850. 12°. 437. Giontini. — V. natis 1875. 12°. 528.

L i l i j a v B o ž j i m v e r t u ali deviški stan, njegova lepota in pomočki ga ohraniti. Po spisih sv. Alfonsa Liguorskiga. S podobo. Na svetlo dala L. Jeran in A. Zamejc. V Ljubljani. 1851. 8°. 75. — IV. 1880. 8°. 222. — V. 1889. 8°. 251.

S t e z i c a v n e b e s a. Bukvice pridnim otrokam namesto podobic. Na svitlo dala L. Jeran in A. Zamejc. V Ljubljani. 1852. — IV. 1892.

D u š n a H r a n a za katolške deržine ali keršanski nauk in življenje svetnikov s podobami. V Ljubljani 1864. 4°. 44. Po Mehlerju spisal A. Zamejc. Do l. 1869. izšlo je deset zvezkov. 420 str. Nat. J. R. Milic, zal. J. Giontini.

N a r l e p š i č e d n o s t i n n a r g e r š i p r e g r e h a. Po nemški spisal dr. J. Zwerger; poslovenila mašnika ljubljanske škofije A. Zamejc in K. Klun. Založil in na svitlo dal J. Zupan. Tisk Blaznikovih naslednikov. V Ljubljani 1897. 8°. VII. 355.

Poslovenil je S v e t e g a P i s m a: »Dvoje bukve Makabejcov IV. 759—869. Evangelij sv. Marka in sv. Lukeža V. 136—163. List sv. Jakoba aposteljna VI. 358—372, List sv. Juda aposteljna VI. 417—420.

K r a t k i K a t e k i z e m v prašanjih in odgovorih za ljudske šole ljubljanske škofije. V Ljubljani 1882. 8°. 96. Nat. J. Blaznik.

V e l i k i K a t e k i z e m za ljudske šole. (IV. razred). Na Dunaji 1861. Večkrat natisnjen, n. pr. l. 1882. 8°. 216. V c. kr. zalogi šolskih bukev. Nat. K. Gorišek.

B e r i l a a l i l i s t i i n E v a n g e l i i v nedelje in praznike in imenitniše godove celega leta z navadnimi molitvami pri očitni službi Božji. Z dovoljenjem preč. in mil. g. Jerneja, kneza in škofa. V Ljubljani 1870. 8°. 706. Nat. J. R. Milic. Založil M. Gerber.

N o v e k u h a r s k e b u k v e ali nauk nar boljši inu nar imenitniši jedila perpraviti. Z 200 jedilnimi listki. V Ljubljani 1850. — II. natis v Ljubljani 1861. 8°. 332. Nat. in založil J. Blaznik.

Str. 116: *Dr. Leon Vončina.* — Janez Volčič: Solzica na grob preblagega součenca dr. Leona Vončine D. 1874, 367. — Resnicoljub: Na grobu dr. Vončine Sl. 1874, 132. — J. Marn Jez. XVII.

F r i d e r i k B a r a g a, prvi kranjski apostoljski misijonar in škof med Indijani v Ameriki. Spisal dr. Leon Vončina, profesor bogoslovja v Ljubljani. Nat. Blaznik 1869. 8⁰. 198.

Str. 116: Anton Lesar. — Nov. 1873, 297. — Dan. 1873. — Ltp. Mat. Slov. 1874. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) K a t e k i z e m ali keršanski katolški nauk. Spisal za spodnje gimnazije in niže realke in sploh odrašeno mladost. V Ljubljani 1862. 8⁰. 130. Založil Ničman.

[2]) Z g o d b e s v. p i s m a s t a r e i n n o v e z a v e z e. Za katolške ljudi. S 112 podobščinami in 1 zemljevidom. Po nemškem izvirniku dr. J. Schusterja. Na Dunaju 1863. 1867. 1879. 262.

[3]) L i t u r g i k a ali sveti obredi pri vnanji službi božji. Za gimnazijalno, realno in sploh odraslo mladost. V Bernu 1863. 8⁰. I. 133. II. 100. Tiskal in založil Winiker. — II. popravljeni natis 1881. 8⁰. 194. Kleinmayr in Bamberg.

[4]) Z g o d b e s v. k a t o l š k e c e r k v e. V Celovci. 1863. 8⁰. 107. Izdala družba sv. Mohora. — III. popravljeni natis 1887. 8⁰. 110.

[5]) J e z u s K r i s t u s d e v i c a m svojim nevestam na serce govori. V Celovcu 1864. Družba sv. Mohora.

[6]) P r i l i k e p a t r a B o n a v e n t u r e v pojasnovanje raznih verskih in nravnih keršanskih resnic. Prosto poslovenil A. Lesar. Družba sv. Mohora 1866. 8⁰. 113.

[7]) P e r p e t u a a l i a f r i k a n s k i m u č e n c i. Poslovenil A. Lesar. V Celovcu 1869. 8⁰. 164. Družba sv. Mohora. Večernice zvezek XIX. Blaznik.

[8]) S v e t o p i s m o . . . Wolf-Volc . . . 1856: Bukve II. Kraljev. Jezus Sirah, Apost. Djanje; List sv. Pavla do Efežanov.

[9]) Napisal je troje sestavkov v izvestju c. kr. realke v Ljubljani; l. 1861: »G l a s o s l o v j e s l o v e n s k e g a j e z i k a«; l. 1863: »S l o v e n s k a s l o v n i c a v s p r e g l e d i h«; l. 1864: »R i b n i š k a d o l i n a n a K r a n j s k e m.«

O njegovih spisih v „*Letopisu Mat. Slov.*“, v „*Večernicah*“ družbe sv. Mohora, v iste družbe „*Koledarčku*“, v „*Danici*“ glej Marn l. c. Sodeloval je pri knjigi: »S l o v e n s k a K u h a r i c a . . .« Narekovala Magdalena Bleiweisova. V Ljubljani 1868. 8⁰. 308. Prvi nauk lepo in hitropisja; »P o n o v i l o«, itd.

Str. 116: Janez Valjavec. — Dan. 1875, 229, 252, 259. — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Slov. Bč. 1853; [2]) Dan. 1876—1879.

Str. 116: Matija Torkar. — J. Marn, Jez. 1892.

Sodeloval je tudi pri delu:

Življenje svetnikov in svetnic Božjih. Izdala družba sv. Mohora. Del III. (jul. — sept.) v Celovci 1871. 8°. 1—476. Natisnil J. Blaznik. — Del IV. (okt.— dec.) v Celovcu 1874. 8°. 1—629. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora. Po najboljših virih spisal Matija Torkar.

Str. 117: Valentin Lah. — Dan. 1886, št. 23, 24. — Sl. 1886, št. 123. — J. Marn Jez. XXV.

[1]) *a)* Sv. Alojzi ali šestnedelna pobožnost v čast sv. Alojzja, poleg nemškiga ljubljansk bogoslovec. V Ljubljani. 1856. 12°. IV. 310. Gerber. — II. natis. 1861. — III. 1867. — IV. 1874. — *b)* Pobožni otrok ali podučne in molitvene bukvice za mlade kristjane. V Ljubljani 1862. 16°. 178. Gerber. — III. nat. 1865. Spisal V. L., duhoven ljubljanske škofije.

[2]) Keršanski posel ali bukvice za posle in njih gospodarje, pa koristne tudi drugim ljudem s podukom in z vsimi potrebnimi nauki in molitvami. Spisal V. L., duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani. 1872. 16°. 384. Giontini.

Str. 117: Matevž Lotrič. — Dan. 64, 254 . . . 73. — J. Marn, Jez. XIX.

Dodatek k Jeranovemu krogu.

Jožef Paitel (1805—1861) iz Škocijana pri Dobravi na Kranjskem, duhovnik, umrl v Črešnjicah. *„Danici“* je bil od l. 1852. do smrti marljiv sodelavec v vezani in nevezani besedi. Največja njegova pesen je »Trpljenje Jezusovo« v V. spevih; tudi Mariji na čast je zložil mnogo lepih pesmic. Trudil se je, da bi se truplo Knobleharjevo preneslo v domovino.

Jožef Marešič (1805—1872) iz Kostanjevice na Dolenjskem, duhovnik, umrl na Šmarni gori. — V *„Danico“* in *„Novice“* je poslal marsikatero lepo pesmico, n. pr. »Križ in vojščak«, »Na Šmarni Gori«, »Roženkranska nedelja«, »Sladko ime Marija«. Posebno rad je zlagal pesmice Devici Mariji; morda vsled obljube v svojih žalostnih dijaških letih. — Opisal je Šmarno goro, romarsko cerkev v Dan. 1860. in spisal »Pogovor dveh protestantov od Lutrovih naukov«, Dan. 1860—1863. — (Ant. Namre, Dan. 1872. — J. Marn, Jez. XXV).

Martin Kuralt, »rojen Kranjec, duhovnik, spreten latinsk, nemšk in kranjsk pesnik«, je zložil pesen: »Jutrejna pesem eniga Kranjskiga kmeta po letu«; ta se nahaja v *„Illyr. Blatt“* 1826, št. 31. V istem časniku tri leta poprej se nahaja

članek: »Ein kleiner Versuch in krainerischen Volksliedern« z opazkami, podpisan z M. C. — (Šaf. 42, 84. — J. Marn, Jez. XXIII).

Frančišek Kosmač (1817—1866) iz Koroške Bele, od l. 1860. jezuvit, je izdal molitvenik:

Angel varuh za žensko mladost ali nauki silno potrebni sleherni, katera hoče pravo dušno lepoto in vrednost ohraniti. Spisal F. K., duhovni pastir. V Ljubljani. 1859. 12⁰. 234. Milic. — II. natis 1865. 12⁰. 274. Gerber.

Janez Škofic. — (Dr. J. Šterbenec, Dan. 1871, 143. — J. Volčič, Dan. 1871, 154. — Ant. Žlogar, Dan. 1871, 185. — J. Marn, Jez. XXV.) — Udeleževal se je spisovanja knjige:

Razlaganje keršanskega katoliškega Nauka. V Celovcu l. 1864. 8⁰. 663. — I. Pogl. od »Vere« je spisal Janez Škofic, župnik Suhorski.

Sveti Jožef, naš varh in pomočnik v življenji in ob smrti, ali Šmarnice v čast Jezusu, Mariji in sv. Jožefu. Svojim farmanom in drugim častivcem svetega Jožefa spisal duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani. 1867. 8⁰. 268. J. Blaznik. Zal. Janez Škofic.

Valentin Gašparšič, porojen na Gorenjskem, je poučeval na mariborski gimnaziji in v mariborskih rodbinah francoski jezik; potoval je večkrat na Dunaj, v Rim, Berolin in Pariz. Umrl je v Mariboru v revščini, kolikor toliko podpiran po rodbinah Schmiederer, Hausner id. — Opisal je v „*Zgod. Dan.*“ n. pr. l. 1873., 331: »Angleškega Kralja Henrika IV.«; opisal Lušarsko goro, D. 1874, 227—307; posebno lepo in navdušeno je naslikal Rimsko mesto, D. 1873, 294, in S. Pietro in vincola, D. 1874, 67—203.

Martin Končnik, porojen l. 1841. v Nevljah na Kranjskem, je zlagal pesni na čast Mariji, n pr. »Šmarnice žalostni Materi Božji v Stožicah pri Ljubljani« (Danica 1867, 123), v kateri opeva moč Marije Device, tolažnice in pomočnice. Jednaki sta pesmici »O Marija, varuj nas« in »Šmarnica Marija« v Dan. 1868, 171. — V pravilnejši obliki je zložena izvirna »Sveti Mihael«, Dan. 1868, 235, in prevod: »Božje dete« po nemškem.

Janez Stritar (1818—1882) iz Lašč, beneficijat pri Št. Vidu pri Zatičini, se je pridno pečal s slovenščino uže v latinskih in bogoslovnih šolah, izdal je jeden molitvenik[1]), ter je jedno leto urejeval »Zbornik za cerkvene[2]) govornike«.

[1]) Živi Roženkranc. Molitvene in mašne bukvice z križovim potam za vse pobožne kristjane in prijatle Jezusa in Marije, posebno za brate in sestre živiga roženkranca. Spisal Janez Stritar, duhoven Ljubljanske škofije. S podobami. V Ljubljani. 1852. 8⁰. 212. Blaznik. — II. pomnoženi natis. 1862. 8⁰. 432.

S tremi drugimi vred je urejeval časnik:

[2]) Cerkveni Govornik l. 1856. 8⁰. 524. (Blaznik), ki je izhajal samo jedno leto.

O. Mansvet (Janez) Šmajdek (1819—1868) iz Soteske na Dolenjskem. — Nov. 1868, 135. — Dan. 1868, 27. — J. Marn, Jez. XXV.

S h o d n i o g o v o r i. Spisal in izustil O. Mansvet Šmajdek, učenik naravoslovja v domačih šolah Frančiškanskega reda na Kostanjevici blizu Gorice. V Ljubljani. 1854. 8°. 319 Zal. Giontini, nat. Blaznik.

P o p o t n i T o v a r š b r a t a m i n s e s t r a m III. r e d a s v e t e g a F r a n č i š k a, ki med svetam živijo. Spisal O. Mansvet Šmajdek. Frančiškan na Kostanjevici blizu Gorice. V Ljubljani. 3°. 608. Nat. Milic.

Njegove spise v „*Danici*" omenja Marn l. c. — Pisal je Šmajdek še dokaj lepo slovenski.

Andrej Andolšek. — (J. Marn, Jez. XXV.)

N e b e š k a M a n a ali Molitvene Bukve, v katerih se najdejo presersčne molitve, spodbudovavne premišljevanja, ginljivi zdihljeji, ljubeznive pesmi id. id. Ljubljana. 1860.

Jernej Dolžan. — (J. Marn, Jez. XXV.)

M a t i B o ž j a d o b r e g a s v e t a, ali bratovska ljubezen. Povest iz časov turških bojev konec XVI. stoletja. Spisal duhoven ljubljanske škofije. Izdala družba sv. Mohora. — S l o v. V e č e r n i c e. XVII. zvezek. Celovec. 1868. 8°. 119.

P. Joahim Nastran (1802—1863) porojen v Cerkljah na Gorenjskem. — (Jos. Marn, Jez. XXIV.)

S v e t a p o k o r a, ali s e d e m p o s t n i h p r i d i g, ktere je pridigoval v letu 1846. P. Joahim Nastran. duhovin frančiškanarskiga reda in kaplan predmestne fare »Marijinega oznanenja« v Ljubljani. Natisnil Ign. A. Kleinmayr v Ljubljani. 1849. 8°. 91. Zal. in prod. J. Giontini.

Simon Vilfan (1802—1881). Iz Stare Loke, prošt v Novem mestu, dopisnik „*Novicam*" in „*Danici*". — (J. Marn, Jez. XXV.)

K e r š a n s k i n a u k o d B o ž j i h l a s t n o s t. Zložil Šimen Wilfan, fajmošter v Kranjski gori na Gorenjskim. V Ljubljani. 1850. 8°. 215. Nat. J. Blaznik.

Posebno marljivo je podpiral „*Slov. Prijatla*", v katerem je l. 1858. in 1859. objavljal »Nauk od gnade božje«, in l. 1860. do 1862. ogovore in premišljevanja po lavretanskih litanijah; po tem gradivu izdal je urednik

L a v r e t a n s k e P r i d i g e. Ponatisnjene iz „*Slovenskega Prijatla*". V Celovcu. 1863. 8°. 312. Nat. J. Leon.

Ti ogovori so pisani v prosti besedi brez posebnega vzleta gledé na misli.

*
* *

Str. 117: Dr. Karol Lavrič. — S. 1876. 10—12. — (V. Dolenc): Dr. Lavrič, prvi učitelj slovenskega govorništva. S. 1876, 12. — Za obletnico Lavričeve smrti. S. 1877, 9. — Nagrobni napis, S. 1877. 10. — Na Lavričevi gomili (Kragl), S. 1877. 12; Sl. Nar. 1876. 55. — Dr. Lavrič in njegovi učenci. Sl. N. 1876, 68—69. — Spomin na dr. Lavriča, Sl. N. 1882, 50. — [1]) N. 1863, 361. — [2]) Nov. 1863. 363 popisujejo iskreno, kako nenavadno udanost so mu Tolminci izkazali pri odhodu iz Tolmina v Ajdovščino.

Str. 118: Andrej baron Winkler. – Andr. Marušič, Novice 1861. — Ivan Lavrenčič: Andrej baron Winkler, deželni predsednik kranjski. V spomin desetletnice njegovega predsedništva. 1890. 8°. 12. (Ponatis iz *„Drobtinic"*.)

Str. 119: Josip Godina Verdelski. — Godina Verdelski je sam opisal svoje življenje v knjižici, izdani 1879. 8°. 180. Trst. — Jos. Marn, Jez. XXV. — Gregor Jereb, Ljublj. Zv. 1884. — Ed. 1884, 9—10. — [1]) Tržaške razmere, Nov. 1863, 118; primeri: »Slovanstvo okoli Trsta«, Nov. 1865; »Kratek razgovor o važnosti trgovine in brodarstva«, »Tržaški Slovani«, Nov. 1863; »Nošnja Slovencev v tržaški okolici«, Nov. 1864. — [2]) Slov. Glas. 1862. — [3]) Ilirski Primorjan 1866. leta. — Teržaški Ljudomil. — Pod Lipo. 1869. l. v zvezkih.

[4]) Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice z uverstitvijo kratkega geografičnega in zgodovinskega pregleda starih in sedanjih Slavjanov, kakor še tudi kratke omembe njihove osode in omike. Sè 7. lesorezi. V Terstu 1872. 8°. 482. — Kratek pregled vesoljnega sveta sploh in posebno naše zemlje. L. 1872. 8°. 48. —

[5]) Znanstvo je bogastvo. Trst. 8°. 195. — Izvirek premožnosti ali pravi pripomoček za nje napravo in ustanovitev med ljudstvom 1843. 8°. 108.

Kratek razgovor o bolj važnih dosedanjih iznajdbah in posebno o strojih ali mašinah, železnicah in telegrafiji id. — Trst. 1876. 8°. 83. — Čitanka ..... Trst 1882. 8°. 180.

Str. 119: Jožef Premru (Premrl). — J. Marn, Jez. XXV. — Slovo hvaležnih učencev svojemu ljubljenemu učitelju g. J. Premru-tu Nov. 1851, 259.

[1]) Nuova Raccolta di dialoghi Italiani, Tedeschi e Sloveni. — Neue Sammlung Italienischer, Deutscher und Slovenischer Gespräche. — Nova Nabera Laških, Nemških ino Slovenskih Pogovorov. Bearbeitet und zusammengesetzt von Josef Premru, k. k. Gymnasialprofessor in Goerz. 1850. 8°. 255. Paternolli.

Str. 119: Dr. Frančišek vitez Močnik. — Fr. Levec, Laib. Zeitg. 1892, (Dez.) 1893, št. 1.

Str. 120: Filip Jakob Kafol. — J. K. v Večern. 1878. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) Domači ogovori po nedelskih evangeljih za verne ljudi na deželi. Spisal in izustil Filip Jakob Kaffol, kaplan v Ročini pri Soči. I. del. Celovec 1853. 8°. 270. — II. Del. 1853. 8°. 290. Izdalo društvo sv. Mohora. J. Leon.

[2]) Domači ogovori po prazniških evangeljih za verne ljudi na deželi. Spisal F. A. Kaffol, samostalni kaplan v Bajtuji pri Vipavi. V Ljubljani 1856. 8°. 342. Milic. Večne resnice v pogovorih za ljudske misijone po slovenskih deželah. Spisal F. A. Kaffol, duhoven Goriške nadškofije. V Gorici. Zvezek I. 1861. 8°. 316. — Zv. II. 1862. Del I. str. 1—157. Del II. str. 157—303. Paternolli.

Str. 120: Josip Furlani. — [1]) Dan. 1869. — [2]) Ib. — [3]) Dan. 1869; pristavi: »Križari«, Dan. 1869. — [4]) Dom. 1869. — [5]) Dom. 1869; pristavi: »Sv. očetu Piju IX. v ponižen poklon in spomin njihove zlate maše 11. apr. 1869«, Dan. 1869. [6]) Dan. 1869. — [7]) Dom. 1869. — [8]) Dom. 1869. — [9]) Ib. — [10]) Ib. — [11]) Glas 1875. — [12]) Glas. 1874. — [13]) Glas. 1872. — [14]) Glas. 1875.

Str. 121: Dr. Štefan Kociančič. — S. 1883, 15. — Simon Rutar: Ljublj. Zvon 1883, 331—335. — Fr. Podgornik, Ib. 398—401. — Dr. A. Mahnič: Kr. 1883, 276—277. — Slov. N. 1883, 81. — Životopis ranjkega Št. Kocijančiča, profesorja bogoslovja v Gorici, kakor ga je sam pisal, Soča 1887, 35, 36, 38, 39. — Črtice iz Kocijančičevega življenja. (Priobčil J. Balič, podučitelj). S. 1882, 40. — L. 1837. je prevêl nekoliko pesmic iz „*Mildheimisches Liederbuch*“, izmed katerih je tri vsprejel Stanič v svojo pesmarico, S. 1887, 35.

[1]) Kratek pregled zgodovine te kaplanije in božje poti od njenega vstanovljenja do sedanjega časa. V Gorici. 1853. 8°. Seitz.

[2]) Slov. Bč. 1852. — [3]) Glas 1872.

[4]) Folium eccles. dioeceseos Tergestinae 1865—1875; Folium periodicum archidioec. Goritiensis od 1875. l. — Soč. 1887, 38 navaja petindvajset Kocijančičevih spisov.

[5]) Podučne povesti. Spisal v laškem jeziku Frančišek Soave. Poslovenil Štefan Kociančič, učitelj sv. pisma stare zaveze v Goriški duhovščnici s pristavkom. V Gorici 1851. 8°. 325. — II. nat. 1870. — III. nat. 1876.

[6]) Šestindvajset povesti za mlade ljudi. Spisal Št. Ko. v Gorici 1847. 8°. 220. — Sto povestic, berilo za otroke. V Trstu 1852.

[7]) *a)* Vodnikova kranjska pismenost okrajšana, Terst. 1847. — *b)* Povestice za pervo začetno šolo v Terstu 1846. — *c)* Abecednik za šole po mestih. Terst 1846. — *d)* Berilo za otroke. Terst 1852.

[8]) Slov. Več. 1861. — [9]) Vsi štirje v Glasu. — [10]) V rokopisni zapuščini, Dr. J. Nep. Hrast, Breues notitiae biograficae Gor. 1875. 8°. 56.

[11]) Specimina lectionis Scripturae hebraicae in gratiam suorum auditorum congessit Stephanus Kociančič. Goritiae 1853. — II. ed. emendata et aucta 1860. Typis Iv. Seitz.

[12]) Dan. 1852.

[13]) Vodnik pobožnega kristjana ali nar potrebniši molitve v raznih okoliščinah življenja. Celovec 1845. J. Leon.

Tovarš pobožnega kristijana, to je najpotrebniši molitve slehrniga kristjana in nekaj duhovnih pesem. V Gorici 1854. 8°. 354. Paternolli. Ta knjiga je izdana večkrat. — Kristosovo življenje in smrt, v premišljevanjih in molitvah. Poleg Gašparja Erharda za Slovence predelal Štefan Kociančič, profesor bogoslovja v Gorici. Na svitlo dala družba sv. Mohora. I. Del. V Celovcu 1868. 8°. 636. Blaznik. — II. Del. 1873. 8°. 743. — Pridige in drugi slovenski spisi Jožefa Stibiela. Sabral Št. Kociančič in jim pristavil životopis ranjkega s kratkim uvodom v celo knjižico. V Gorici 1853. 8°. XI. 176. — Sveta Povestnica. Spisal L. Fleury. Iz laškega poslovenil Š. Kociančič. I. Del. V Gorici 1852. 8°. 250. — II. Del. 1852. 8°. 216. Paternolli.

Po prelagatelju je namen te knjige, da moremo spoznati mnogovrstne razmere, ki so izvoljeno ljudstvo vezale z drugimi narodi, in da more služiti kot uvod v vesoljno povestnico.

Andrej Marušič.

Str. 122—124: J. Marn, Jez. XXX. — Andrej Marušič: Epizoda iz kulturne zgodovine goriške ali košček goriškega gimnazija. Gorica 1895. — [1]) Nov. 1854, 49—58. — [2]) Nov. 1860, 92—107. — [3]) Izvestje gimn. gor. 1862. — [4]) Nov. 1855, 62. — [5]) Nov. 1855, 299. — [6]) Nov. 1861, 250—259.

[7]) Sejni zapisniki prve sejne dobe deželnega zbora pokneženih grofij goriške in gradiške. V Gorici 1861, 4°. 321. Paternolli. — Obravnave druge sejne dobe deželnega zbora poknežene grofije goriške in gradiške zložene po stenografskih zapisih. V Gorici 1863. 4°. 321. Seitz.

[8]) Domovina. List posebno za primorsko-deželne pa tudi sploh slovenske zadeve. V Gorici. I. Teč. 1867. Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik Andrej Marušič. — II. Teč. 1868. Tednik za domače slovenske in občne potrebe. — III. Teč. 1869.

[9]) Umni gospodar. Mesečen časnik za kmetijstvo, gospodarstvo in obertnijstvo. Izhaja v osmerki na 4 listih v Gorici. Izdaja ga c. kr. kmetijska družba. Vreduje profesor A. Marušič. 1863.

Umni gospodar. Mesečnik za kmetijstvo, obrtnijstvo in druge deželne zadeve ter za izobraževanje ljudstva sploh. Izhaja 15. dan vsakega mesca na pol poli id.

[10]) *a)* Jaz sem pot in resnica in življenje. Molitvenik in pesmarica za mladino srednjih šol, posebno gimnazijsko, pa tudi za druge izobražene vernike. Sestavil Andrej Marušič, učitelj verstva na c. kr. gimnaziji v Gorici. V Gorici 1873. 16°. VIII. 240. Zal. Woholat; natisnil Seitz. — *b)* Sveti Veliki Teden in Velika Noč ali cerkvena opravila tega sv. časa v latinskem in slovenskem jeziku s pravili za duhovne in pojasnili za ljudstvo. Sestavil Andrej Marušič, učitelj verstva na c. kr. gimnaziji v Gorici. V Gorici. 1874. 8°. XIII. 407. Nat. in zal. E. Seitz.

Peter Podreka.

Str. 125: Zamejski, Lj. Zv. 1890.

Anton Martin Slomšek.

Str. 125—132: Slava svetlemu knezu in milostlivemu vladiku gospodu Antonu Martinu Slomšeku; Iz Štajerske, Iz Kranjske, Iz Koroške. Nov. 1846, 117. — Bož. Raič. Slovenci podravski in pomurski pozdravljajo novega visokega pastirja. Nov. 1859, 299—300. — Dav. Trstenjak, Nov. 1862, 352. — Dan. 1862, št. 32—34. — Fr. Kosar, Beseda na slavni spomin Antona Martina Slomšeka. Drobt. 1862, 5. — M. Močnik, O smrti Slomškovi, Učit. Tov. 1862. — Nagrobni govor Stepišnikov, Dan. 1862, 221. — Zadnje duhovne vaje škofa A. Martina, Dan. 1862. 252. — Oklic za spomenik (Keše, Trstenjak), Dan. 1862. 272. — A. Umek, Slomšku, Dan. 1862, št. 25. — Slava Slomšku, Nov. 1862. 117. — Spomin ranjcemu škofu Slomšku, Dan. 1863. 22. — Franc Kosar. Anton Martin Slomšek. Fürstbischof von Lavant, dargestellt in seinem Leben und Wirken von — —, fürstbischöflicher Consistorialrath etc. Marburg. A. Janschitz 1863. — Slomškovo življenje in slovstveno delovanje. Drobt. 1863. — Dr. von Höffinger, A. M. Slomšek, Ein Charakterbild, Oest. Revue 1863, III. — Mariborska beseda Slomšku v spomin, Sl. 1865. 75—76. — Ant. Martin Slomšek, prvi slovenski pedagog, Učit. Tov. 1865, 305—360. — J. Levičnik, O skrbi Slomškovi za šolo in šolsko slovstvo, Dan. 1853. — J. Tomšič. Škof Slomšek, prijatelj otrokom, Vrtec 1875, (s podobo). — S—c, Anton Slomšek ljubezniv značaj. Sl. 1878, 40. — Dr. Bleiweis, Zlate drobtinice iz Slomškovih pisem. Ltp. M. Sl. 1868. — F. Jamšek v Popotniku 1886. — Šolske drobtinice v petindvajsetletni spomin smrti A. Martina

Slomšeka. Učiteljem. odgojiteljem in prijateljem šole spisal —. V Ljubljani. Natisnil in založil J. R. Milic. 1887. — Fr. Klima: Antonin Martin Slomšek. kneže-biskup Lavantsky. prisežný apoštelske stolice. meštian Rimsky. Jeho život a apostelska čuvnost. Ze spisu slovinskeho Františka Kosara preložil — —. V Brně. 1882. 8°. 34. — N. 1862. 1—7. — Lovro Anželov. Slavospev Slomšku. Kr. 1881, 96. — Slomškova slovesnost v Mariboru. N. 1878. 204; Sl. 1878, 28. — J. Macun, Knjiž. 135—116.

[1]) Prijetne perpovedi za otroke. Iz Nemškiga naslovenili (II. nat. poslovenili) mladi duhovni v Celovški duhovšnici. V Celovci 1832. 8°. 80. — II. nat. 1836. 8°. 96, s podobo.

[2]) Kratkočasne pravljice otrokam v podvučenje. Iz Nemškiga poslovenili mladi duhovni v Celovški duhovšnici. 1835. — Sedem novih pripoved za otroke. Iz pisem Krištofa Šmida, poslovenili mladi duhovni v Celovški duhovšnici. 1836. — Življenja srečen pot. Potrebni nauki. izgledi in molitvice za mladenče. Spisali mladi duhovni in na svitlo dal Anton Slomšek, spiritual v Celovški duhovšnici. Pridjan je slovenski zemljevid Europe. V Celovci I. nat. 1837. — II. pomn. 1845. — III. 1851. — IV. 1859. — V. 1871. — Dober dar za mlade ljudi. V Celovci 1837. — Troje ljubeznivih otrok. V Celovci 1838. — Dve lepe reči za pridne otroke. V Celovci 1838. — Dvoje fantov. Poslovenil Felicijan Globočnik; predgovor spisal A. M. Slomšek. V Celovci 1841. — Sveto opravilo za šolarje. Spisal Anton Slomšek, nekdanji viši ogleda šol. I. nat. 1846. — II. 1852. — V. 1873. — Angel, molitve za pobožne šolarje. I. nat. 1846. — II. 1847.

[3]) N. 43, 32.

[4]) Abecednik za slovenske šole. Na Dunaju 1853—1862. 8°. 86. — Malo Berilo za pervošolce. Na Dunaju 1853—1854. 8°. 160. — Veliko Berilo in Pogovorilo za vajo učencev drugega odreda. V Beču 1855. 8°. 267; to je čitanka naravoslovske vsebine. — Ponovilo potrebnih naukov za nedelske šole na kmetih. V Beču 1854. 8°. I—IV. 752. — Veliko Berilo za slovensko-nemške šole drugega odreda. V Beču 1855. 8°. 437. — Pristavi: Mali Blaže v pervi šoli, kako se hitro brati nauči. V Ljubljani. 1849. Eger. — Nemška slovnica za slovenske šole. Na Dunaju 1852. 8°. 123.

[5]) Blashe in Neshiza v nedelſki ſholi. Uzhitelam ino uzhenzam sa poſkuſhno ſpiſal Anton Slomſhek, nekdajni Voseniſhki ſajmoſhter. V Zeli 1842. (S sliko sv. Maksimilijana spredaj in s tremi podobami na koncu knjige.) — II. izd. 1848. — III. 1857. — Str. XI—XII obsega »Čudne besede« (terminologijo), XIII—XVI pa »Sachregister«.

[6]) Šola veselega petja za pridno šolsko mladino. Celovec 1853. 8°. I—VII. 55. Napevi 1—21. Založila družba sv. Mohora.

[7]) Car. 1832, 10. — [8]) Dr. Bleiweis, Ltp. Mat. Sl. 1868, 123. — [9]) Nov. 1846, 82–95. — [10]) Nov. 1846, 144. — [11]) Nov. 1846, 135, 138, 143, 146. — [12]) Nov. 1845, 31; pristavi: Milo potožilo, Slov. cerk. čas. 1848, 42; Keršanski nauk od nekeršanskih bukuv, Slov. cerk. čas. 1848, 23, 28, 34, 43, 50; Povaba Slovencev v družbo sv. Križa, Dan. 1849, 81. — [13]) Z odlokom z dné 15. aprila 1845.

[14]) Drobtinice za leto 1846. Učitelam in učencam, starišam in otrokom v podučenje in za kratek čas. Na svitlo dal Anton Slomšek, vikši ogleda šol Lavantinske škofije. V Gradcu natisnene, v Celji na prodaj v prihodni veliki noči. — Tako jih je Slomšek sam naznanil v Novicah 1846, 6.

[15]) Nov. 1847, 96, 180, 183, 187. — [16]) Odprto pismo bratom in sestram molitvene družbe sv. Cirila in Metoda, Dan. 1854, 42. — Letno pozdravljenje bratom in sestram, Dan. 1860, 46; 1862, 67.

[17]) Mnemosynon Slavicum suis quondam auditoribus ac amicis carissimis dicat Antonius Slomšek. Glanforti. 1840. 8°. 168.

[18]) Sveto pismo stariga zakona. Poslovenil in razložil P. Placid Javornik. Predgovor. Uvod XXX. — Prve Mozesove bukve. Natisnil J. Blaznik v Ljubljani 1848. 8°. 510. — Druge Mozesove bukve. Izdalo družtvo sv. Mohora v Celovcu 1854. 8°. 104. — Tretje Mozesove bukve. Izdala družba sv. Mohora v Celovcu. 1854. 8°. 76.

[19]) Djanje Svetnikov Božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov. Spisali družniki sv. Mohorja, na svetlo dal Anton Slomšek. Pervo pol leta. U Gradcu 1853. 8°. I—VIII. 736. J. Sirola. Tisk J. A. Kienreich. — Drugo pol leta. 1854. 8°. 813.

[20]) Keršansko devištvo. Potrebni nauki, izgledi in molitve za žensko mladost. V Celovci. I nat. 1834. — II. 1835. — III. 1840. IV. 1844 — V. 1847. — VI. 1853. — VII. 1857. — VIII. 1868.

[21]) Hrana evangelskih naukov, bogoljubnim dušam dana na vse nedele ino zapovedane praznike v leti. Spisali dušni pastirji na spodnim Štajarskim; na svetlo dal Anton Slomšek, nekdanji kaplan pri Novicérkvi. I. Del: Od perve adventne nedele do zadne nedele po veliki noči. II. Del: Od binkoštne nedele do zadne nedele po binkoštih. III. Del: Na zapovedane praznike in gode. — I. nat. 1835. — II. 1845.

Predgovar je nemški pisan; v predgovaru II. izdaje kaže Anton Slomšek, takrat nadžupnik v Vuzenici, da mu je dobro znano vse slovensko govorniško slovstvo do one dobe.

[22]) Apostolska Hrana bogoljubnim dušam dana po branji apostolskih listov ino drugih bukev svetiga pisma za nedele ino svetke cerkveniga leta. I. Del: Od perve adventne do šeste nedele po veliki noči. Pisal Anton Slomšek, nekdanji nadfajmošter v Vozenici. V Celovci 1849. 8⁰. 240. — II. Del: 1850. 8⁰. 158. Od binkoštne nedele do posledne po binkoštih. — III Del: 1850. 8⁰. 67.

[23]) Svetiga Frančiška Zalezja, nekdanjega škofa v Genevi, Filoteja ali prijazna roka pobožno živeti. Poslovenil in z molitvami za cerkuv in nekterimi drugimi pomnožil neki dušni pastir Lavantinske škofije. Pregledal in priporočil Anton Slomšek, Vozeniški fajmošter. V Celovci 1842. — II. 1851.

[24]) *a)* Sveto opravilo za šolarje. Spisal Slomšek, nekdanji viši ogleda šol. I. nat. 1846. — II. 1852. — III. 1873. — *b)* Angel, molitve za pobožne šolarje. I. natis 1846. — II. 1847. — *c)* Križev pot. — *d)* Posebni nauki in molitve za žensko mladost. V Celovci 1835. — *e)* Molitvice in potrebni nauki za pridne mladenče. V Celovci 1838.

[25]) *a)* Oznanilo in opravilo slovesnih molitev zadobiti popolnoma odpustik svetiga leta po naročilu sv. Očeta papeža Pija IX. za lavantinsko škofijo. V Celovci Leon. 1852. 8⁰. 28. — *b)* Sveto opravilo očitne božje službe za Lavantinsko škofijo. V Mariboru. A. Janežič. 1860. 8⁰. 142. — *c)* Popoldanja služba božja za katolške kristjane. V Celovci 1853. 8⁰. 140. — *d)* Spomin sv. misijona. V Mariboru. A. Janežič. 1860. 8⁰. 14.

[26]) Čujte, čujte, kaj žganje dela. Prigodba žalostna in vesela za Slovence. Poslovenil F. Gl. (Felicijan Globočnik). Predgovor spisal A. M. Slomšek.

Str. 131: Jernej Maroušnik. — J. Marn, Jez. XXV.

Str. 131: Matija Vodušek. — Jos. Marn, Jez. XXIV.

Dve lepi rezhi sa pridne otroke. Velikonozhna pifanka alj perh. Spifal M. V. V Zelouzi. 1838.

Str. 132: Mihael Stojan. — Fr. Kosar v Drobt. 1863. — Dan. 1863. — Nov. 1863. (Dav. Terstenjak) — J. Marn, Jez. XXIV.

a) Molitvena ura pred sv. Refhnim Telefam, okoli 1832. V Zelouzi. — *b)* Nauk porodnifhtva sa babize po Nemfhkem poflovenil blisu l. 1837. — *c)* Sodeloval je v knjigi: Hrana evangelskih naukov. — *d)* Kapelica l. 1838. — *e)* Svetiga Franzifhka Salesja, nekdanjiga fhkofa v Genevi, Filoteja, ali prijasna roka poboshno shiveti. Poflovenil in s molitvami za zerkuv in nekterimi drugimi pomnoshil neki dufhni paftir — Mihael Stojan — Lavantinske škofije. Pregledal in priporočil Anton Slomfhek, Vosenifhki fajmofhter. V Zelovzu 1842. 8°. 350. J. Leon. — II. nat. 1851. 8°. 337.

Voditelj proti oblubleni desheli. Nauki, tolashleji ino molitve sa bolne ino vmirajozhe kriftjane. Na fvetlo dal Mafhnik Lav. Shkofije. V Zelovzi 1843. 8°. 519. Nat. J. Leon.

Sveti Evangelji z molitvami ino branjam na vfe nedele ino godove. V Zeli. I. 1845. — II. 1850. III. 1857. 661 strani.

Ludovika Blozja napeljevanje h' keršanskimu življenji — (na svitlo dala L. Jeran in V. Zic) l. 1847. 126. Stojan je to knjigo uravnal za Slovence in omenjena dva duhovna sta jo izdala v lepi obliki.

Marije rožen cvet. Molitvene bukve, poslovenil Stojan s svojim pomočnikom. V Celovci. Nat. Leon. 1855. 12°. 414.

Nauki, ktere je dal sv. Ludovik. francoski kralj svojimu pervimu sinu Filipu, Sl. c. č. 1848, 43. — Izreki sv. Nila opata od molitve. Dan. 1849. 104. — Čuda božje v naturi rož in zeliš Dan. 1849, 197—198. — Svetega Avguština izpoved vere I—XXVI. Dan. 1849 in 1850. — Slavniga kanonika doktorja Veitha govorica v obletnico družbe za cerkveno glasbo in petje. Dan. 1850. 219—222.

Str. 132: Dr. Lovro Vogrin. — Dav. Trstenjak v Slov. Nar. 1870. 1—2. — J. Macun, Knjiž. 126—7. — J. Marn, Jez. XXV.

Tisočletno obhajilo v čast sv. Cirila in Metodija. V Mariboru 1863. — V rokopisu je zapustil: »Obširen veronauk« in »Pastirno«.

Dr. Jožef Muršec.

Str. 132: D. Trstenjak v Nov. 1880, 289. — Iv. Macun, Knjiž. zgod. 123—125. — Svitoslav, Sto pet in trideseti psalm. V spomin 81 letnega godú preč. . . . . . . Dr. Jožefa Muršeca, Dan. 1887. 67. 68. — Čestitke labodskih duhovnov Dr. Muršecu v Gradcu, Slov. 1886, 98. — J. Marn, Jezič. XXVIII. 73—74. — [1]) Apih, 1848. l. in Slovenci. — [2]) Slov. 1849. 12. — »Obletnica Slovenije« je uvoden članek v Slov. 1849, 43. — [3]) Slov. 1849, 3. — [4]) Slov. 1850. — [5]) Nov. 1850. 190; 1851, 123; Nov. 1863. 7; v Nov. 1839, 109 razlaga, da je slišal govoriti: »ta vinograd je obu bratu«. — [6]) Marn, op. cit. 74.

[7]) Kratka slovénska Slovnica za pervence. Na svitlo dal Dr. J. Muršec, učitelj veroznanstva pri st. meščanski šoli. V Gradci 1847. 8°. 87. Papir ino natisk od Lajkamovih naslednikov.

Na obširno oceno v Nov. 1849. 124—224, je odgovoril v Slov. 1849. 22—23.

[8]) Bogočastje sv. katolške cerkve. Sploh koristno podučenje čez cerkvene čase, kraje, sprave, opravila ino osebe po njihovem bogoslužnem pomenu in namenu. Spisal in založil Dr. Jos. Muršec, učitelj verozakona v st. meštjanski učilnici. V Gradcu 1850. 8°. 190. Papir in natis od Lajkamovih naslednikov.

[9]) Narava in človek v svoji pravi zložnosti. Podučno in zabavno berilo. Spisal Jož. Živkov. V Ljubljani 1867. 16°. 91. J. R. Milic.

[10]) Spominek na zlato mašo. Gradec. Samozaložba. 1880. 16°.

Str. 134: Josip Rozman. — J. Marn, Jez. XXIV. — J. Macun, Knjiž. 163. — L. M. v Sl. 1874, 101 in 102. — Ivan Skuhala, Jož. Rozman, kn. šk. konzistorijalni svetovalec id. Maribor 1874. 8°. 61. Založil pisatelj.

a) Katekctika ali Poduk pervencov u sveti Jezusovi veri. Spisal Jožef Rozman, učitelj katekelike in detovodstva u šentandrežkem semenišču. U Celovcu 1855. 8°. 181. — *b)* Abecednik za slovensko-nemške šole. — *c)* Malo

Berilo za pervošolce. — *d)* Keršanski katolški nauk skrajšan .... Kratka dogodovščina svete vere Jezusove.

Cvetje keršansko-slovenske zemlje. Pridnim mladenčem in dekličem v darilo nabral in v venec povil Jožef Rozman. V Celovci 1857. 8°. 101 Natisnil J. Leon. Z 9 podobšinami.

Družbene bukvice za žene in hišne gospodarje, ki so pri križovski družbi v Konjicah. Spisal J. Rozman. V Ljubljani 1864. 8°. 48.

Družbine bukvice za dekleta, ki so pri dekliški ali križevski družbi v Konjicah in tudi za druge pobožne ženske. Spisal J. Rozman, pokojni Konjiški nadžupnik. V Ljubljani 1886. 8°. 538. Zal. Gerber.

Str. 135: Dr. Jožef Ulaga. — Lj. Zv. 1881. — Kr. 1881. — J. Marn, Jez. XXV. — Nagrobnico mu je zložil J. Bohinec, njegov bivši tovariš v mariborskem semenišču. Dan. 1881. 681. — [1]) Drobt. 1859. — [2]) Dan. 1866. — [3]) Drobt. 1863.

[4]) Zgodovina sv. vere v podobah novega zakona. Spisal Jožef Ulaga. Izdala družba sv. Mohora. V Celovcu 1855. 8°. 88.

Str. 135: Franc Kosar. — Slovo svojemu preč. preljubemu duh. vodji g. Fr. Kosarju. Dan. 1865, 53. — J. Marn, Jez. XXIX. — Dom in Svet 1894. — Dr. Ivan Križanič, Monsignore Fran Kosar. Maribor 1895. — [1]) Dan. 1849, 1850, 1852. — [2]) Keršanska Beseda za Mariino družbo v pomoč Kristijanov v jutrovih krajih. Drobt. 1861. — [3]) Dan. 1849. — [4]) Dan. 1850. — [5]) Dan. 1850. — Hus in Kristus pod policijo Jožefinizma ib. — [6]) Dan. 1850. — Dostavi: Svoboda tiska pa katoliški bravci in pisavci, Dan. 1863. — Zadnje ure Rab. Bluma. Dan. 1849.

[7]) Beseda v slavni spomin na slovstvene zasluge pokojnega kneza in škofa lavantinskega Antona Martina Slomšeka. Govoril Frančišk Kosar, spiritual v Marburškem semenišču o shodu Marburške čitavnice 26. okt. 1862. Zgod. Dan. 1862, 253—273. Tiskano tudi posebej v Ljubljani. Blaznik 8°. 24. — Anton Martin Slomšek. Fürstbischof von Lavant; dargestellt in seinem Leben und Wirken von Franz Kosar, fürstbischöfl. Consistorialrath und Spiritual. Marburg. 1863. 8°. 326. Druck von E. Janschitz.

[8]) Katolška cerkva in njeni sovražniki. Spisal Fr. Kosar, korar Lavantinske stolne cerkve. Izdalo katolško tiskovno društvo. Snopič IV. V Mariboru 1872. 8⁰. 127. Nat. J. Skaza.

[9]) Nebeška Hrana. Bogoljubnim dušam dana od družbe sv. Mohora. Spisal Franc Kosar, korar stolne cerkve v Mariboru. Del I. V Celovcu 1875. 8⁰. VIII. 407. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora.

[10]) Dan. 1886.

Str. 136: *Peter Cizej*. — J. Macun, Književ. 166. — J. Marn, Jez. XXV.

Dodatek k Slomškovemu krogu.

Fran Zorčič (1808—1883), porojen v Kapelah pri Brežicah, od 1840. do 1847. l. kapelan v Novi Cerkvi in Celju; od 1847. do 1848. l. šolski ravnatelj v Celju; župnik in dekan v Brežicah in v Rogatcu od 1852. do 1862. l.; kanonik, dekan in prošt v Mariboru, je bil zvest pomagavec Slomškov v *„Drobtinicah“*, katerim je vestno izdelaval korekturo.

Jurij Matjašič (1808—1892) porojen v župniji sv. Petra in Pavla pri Ptuju, je kapelanoval v Središču in v Lembahu blizu Maribora od 1833. do 1842. leta; tega leta je prišel na mariborsko gimnazijo za učitelja veronauka in je to službo opravljal do 1861. l. Tu si je pridobil velikih zaslug za slovensko reč, za katero se je vzajemno trudil s Trstenjakom, ki je pozneje došel na ta zavod. Lepo priložnost mu je dala zlasti stoletnica mariborske gimnazije, ki se je obhajala 1858. leta. S Trstenjakom in tedanjim ravnateljem Langom, — ki je 1896. l. na Dunaju umrl dvorni svetnik in priznan Nestor avstrijskega učiteljstva — je ustanovil podporno društvo za mariborske dijake. V izvestju mariborske gimnazije 1858. l. je objavil zgodovino mariborske gimnazije, od 1758. do 1858. l. Gimnazija je bila poprej v vasi Ruše nad Mariborom; ta sestavek je završil s to-le kitico:

Hundert Jahre sind verflossen,
  Seit der Same hier gelegt,
Keimend emsig ward begossen
  Und mit regem Fleiss gepflegt!
Gebe Gott nun sein Gedeihen,
  Und als Lohn gesunde Frucht;
Marburg möge stets sich freuen
  Findend, was es opfernd sucht:
Eine Schule für die Jugend,
  Die zur Weisheit sie erzieht,
Eine Pflanzstätt' echter Tugend,
  Der das Glück der Stadt entblüht!

Matjašič je bil pristaš ilirski ideji; to se razvidi iz zloga, v katerem je čestital Muršcu:

Da se vsako protuletje
Tvoja jakost pomladí,
Kano prerojeno cvetje
Milokrasne naravi.

Da te zdravje ne zapuša,
Cele tvoje žive dni,
To, o draga moja duša,
To iz srca Ti želi

Tvoj *Juri Matjašič.*

V Mariboru 17. dan Sušca 1838.

Bil je od leta 1861. do 1866. dekan v Jarenini, do 1881. stolni župnik, do 1884. stolni dekan, do 1892. stolni prošt.*)

Ignacij Orožen porojen 1819. l., vikar v Celju od l. 1844. do 1854., župnik v Mozirji in višji župnik v Slatini do 1867., kanonik, stolni dekan in stolni prošt v Mariboru. Ko je pastiroval v Celju, je spisal in izdal „*Celjsko kroniko*".[1]) — Opisal je župnika Mihaela Plaskana,[2]) sestavil rodoslovno drevo Kačičev.[3]) Sotrudnik bil nemškemu zgodovinskemu zborniku „*Mittheilungen des hist. Vereins für Steiermark*"[4]) o zgodovinskih stvareh na Malem Štajerju. — Najvažnejše pa je njegovo obširno zgodovinsko delo »Zgodovina labodske škofije«,[5]) ki jo je začel spisavati 1868. l. in nadaljeval do 1893., ko so mu oslabljene oči ustavile pero. Izšlo je osem knjig. Opisana še ni vsa škofija. Orožna diči bister um, zlato poštenje, jeklenì značaj in neumorna delavnost. Njegovo delovanje je odlikoval papež Leon XIII. z naslovom: »Protonotarius apostolicus«, in državna oblast z železno krono III. reda.**)

Tomaž Mraz, porojen 1826. l. v Št. Vidu pri Ponikvi na Štajerskem, sedaj višji župnik in dekan v Vuzenici, je nekdaj kot kapelan in župnik mnogo pisal v „*Ost und West*", „*Vaterland*", „*Draupost*", „*Südsteirische Post*", „*Novice*" in „*Slovenskega Gospodarja*". Izdal je 1861. l. Djansko vodilo. Ker se je pa v teku mnogih let gledé poučevanja krščansko-katoliškega nauka mnogo izpremenilo, je izdal knjigo:

Šolske kateheze za pervence. Spisal in v „*Slov. Prijatlju*" podajal — — župnik v Vuhredu, Lavantinske škofije. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 1878. 8°. 240.

Njegovo največje in temeljito premišljeno delo pa je:

Razlaga srednjega in največjega šolskega katekizma. Spisal — — nadžupnik in dekan. Priloga k „*Slov. Prijatlju*". Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 1883. 8°. 1036.

Prvi del govori o sveti veri, drugi o upanju, tretji o ljubezni, četrti o svetih zakramentih, peti o krščanski pravici. Na koncu (1034—1036) je dodejano »Nekaj iz katehetike rajnega gospoda korarja Jožefa Rozmana.«

---

*) Dr. J. Pajek, Cerkvena priloga „Slovenskemu Gospodarju" 1882, št. 71. Idem: „80. Geburtstag des Herrn Domprobstes Georg Matjasič", „Südsteierische Post" 1887. št. 29; „Slov. Gospodar" 1887, štev. 117.

**) Dr. Jož. Pajek: Priesterjubiläum des Praelaten Ignaz Orožen, Südsteierische Post 1892; N. 1866. — Prelat Orožen, Vaterl. 1894, Nov. 1833. — 1) Celjska kronika. Spisal Ignac Orožen. 1854. — 2) Mihael Plaskan, farmešter in dekan pri sv. Frančišku v Stražah. Drobt. 1864. — 3) Kačičev-Orožnov rod. Spisal — —. V Mariboru. 1895. 8°. 40. — 4) Zwei neugefundene Römersteine aus Untersteiermark. Mitth. XXXI. — 5) Das Bisthum und die Diöcese Lavant. Marburg. 1868—1893. VIII. B.

Davorin Trstenjak.

Str. 136—141: [1]) Razlag, Zora 1852, 157—158. — Dr. Toman, Trstenjaku in Hicingerju, N. 1857, 112. — Fr. Levec, Slov. N. 1878, 258. 259; prenatisnjeno in dopolnjeno. Lj. Zv. 1890, 166—174. — J. Macun, Knjiž. 128—131. — Andrej Fekonja. Davorin Trstenjak, Slov. pisatelj. V Ljubljani. Založil Ant. Trstenjak. Kleinmayer in Bamberg. 1887, 8°. 31. — Jos. Marn. Jez. — K. Glaser, Ed. 1890, 14—19. — Trstenjakova slovesnost (ob priliki sedemdesetletnice), Sl. N. 1887, 202 do 207. — Ed. 1887, 72—74. — S. 1887, 42. — Danilo. Dav. Trstenjak, k njegovi slavnosti 4. septembra 1887. Slovan 1887, 267. — A. Funtek, Slovan 1887, 257. — B. Flegerič. Slovan 1887, 321. — K—m—, Spomin na ilirizem, St. Vraz, Kobe, Davorin, Sl. N. 1876, 289. — Trstenjakov spominski večer, Lj. Zv. 1890, 256. — A. Fekonja, O rokopisni zapuščini, Lj. Zv. 1890. 383. — [2]) Ob usodi te drame, Slov. N. 1876, 4. — [3]) Kr. IV. 296. — [4]) Z Ivanom in Antonom Mažuranićem, Babukićem. Demetrom, Rakovcem, Vukatinovićem id. — [5]) Gl. Sl. 1868. 63. — [6]) Slov. Nar. 1868, 41, 42. — [7]) Slov. Nar. 1868, 43. — [8]) Sl. Nar. 1868, 46. — [9]) Sl. Nar. 1868, 49. — [10]) Sl. Nar. 1870, 7. — [11]) Št. 9: Krt, uš. mravlja. figamož, redkva; št. 10, 12, 15, 35 id. — [12]) Sl. Nar. 1870, 71. — [13]) Sl. Nar. 1870, 123. — [14]) Sl. Nar. 1870, 39—48. — [15]) Sl. Nar. 1886. 60. — [16]) Sl. Nar. 1887, 254. — Dostavi še: »Volitev poslanca v Kuzarovcu, Ltp. Mat. Sl. 1868. — [17]) Istotako: »Mladoletne šege Slovencev kraj Mure«. Nov. 1857, 90, 98; »O virokih«, Nov. 1857; »Narodne povesti«, Novice 1858; »O pisanki in o skrivnostnem pomenu jajc«, Nov. 1858. 125; »Pesem mitične vsebine iz Vrazove zapuščine«, Nov. 1869; »Primula veris«, Nov. 1871; »Zale žene, Nov. 1879. — [18]) Iz Nov. 1853, 51 pristavi: »Sveto indijsko figovo drevo«, Novice 1855; »Indoslovanska božica Kalanda«, Nov. 1856. — [19]) Progr. mariborske gimnazije l. 1858. Pristavi: Korant-Kurent, N. 1855; O istrijanskih božanstvih, O božici Kyhala, O božanstvu Korsa, N. 1856; O taran-balti sekori, N. 1859; Venetski božanstvi Fon in Gerio. N. 1870; Pregina, myth. bitje starih Slovencev. N. 1871; Siva, božica polabskih in čeških Slovanov, N. 1871, 51; Slovenske uganjke in njihov pomen za slovensko mythologijo. N. 1871, 93, 101. 110, 118. — [20]) Kdo so bili Ambidravi, in kdo je sozidal stari mesti Virunum in Tevronia? Kelti in Venedi. V Celovcu. 1853. 8°. 24. Ponatis iz „*Bčele*". — [21]) Novice 1859. — [22]) Nov. 1860. 162. 179, 376. 384. — [23]) Nov. 1863. — [24]) Nov. 1864. — [25]) Nov. 1867. — [26]) Nov. 1869.

[27]) Pannonica. Spomeniški list. Svojim prijateljem ostavil Davorin Trstenjak. Celovec. 1887. 8°. 36.

[28]) N. 1853. 218 (Šaf.) — [29]) N. 1754: Kje je stal Praetorium Latovicarum? N. 1855, 78. — [30]) N. 1856, 256. 260. 285; Mesto Petovium-Ptuj-Pettau, N. 1856; Rimsko-slovenska postaja Sabatinec. N. 1856, 360; Suronticum 3, 90. — [31]) N. 1857, 22. 26. 30; Še enkrat o imenih Hemona in Ljubljana. N. 1858. — [32]) N. 1859, 387; mansio Longaticus. Vodnikov Spom. 220, Lucus Lugens — cerkniško jezero, N. 1863; O stari Akvileji. Slov. Glas. 1867. 239—242; Vižmarje. Sl. N. 1876. 10. [33]) N. 1854. 366. 370, 374. 379. 383. 390, 394. 399. — [34]) N. 1855. 346, 350. 355, 358. 362. 369. 374; N 1857, 218; Suaducius in Suaducia 326. 330. 335. — [35]) N. 1855, 374, 379. — [36]) N 1856, 332; N. 1857, 218. — [37]) N. 1858. 220; labodska ali lavantinska. N. 1858. 80. 85, 94. 105. — [38]) N. 1859. — [39]) Jezič. 1866; N. 1867,

10; Slovan 1885. 216. — [40]) N. 1858, 298. — [41]) Kres 1885. — [42]) Besed. 1870, 59. — [43]) Vêst. 1873, 1. — [44]) Vêst. 1873, 28. — [45]) Vêst. 1873, 93, 184. — [46]) Komentari k zgodovini Salašanov, Japodov, Venetov, Ligurov, Skordiskov ligurskih . . . Tauriskov, Ltp. Mat. Sl. 1874, 156—179.

[47]) Slovenski elementi v Venetščini. Spisal Davorin Trstenjak. V Ljubljani. 1874. 8°. 74.

Vêst. 1874. — Ltp. Mat. Sl. 1874.

[48]) Slovanščina v romanščini. Spisal in založil Davorin Trstenjak. V Celovcu. 1874. 8°. 79.

[49]) Kr. 1883; primeri: »Tudi na gornjem Štajerskem je prebival Slovenec za rimskega vladarstva, Nov. 1853; »Slovanski ostanki« v dolini Annivers, Kr. 1883. — [50]) Sl. N. 1879, 89. — [51]) Zr. 1877. — [52]) Nov. 1857, 379—390; ta sestavek je bil preveden na češki, hrvatski in ruski jezik; O tisočletnici Cirila in Metodija, Nov. 1862. — [53]) Nov. 1863. — [54]) Zlati Vek. 1863. — [55]) Vod. Spom. 224—227. — [56]) Vêst. 1873. — [57]) Primeri: o nekdajni provinciji Windischgraz, Kr. I. II. — [58]) Nov. 1880. — [59]) Nov. 1881. — [60]) Nov. 1881. — [61]) Slov. Nar. 1877, 55. — [62]) Dan. 1875. — [63]) Sl. Nar. 1868, 2. — [64]) Sl. Nar. 1868, 7. — [65]) Sl. Nar. 1872, 208. — [66]) V N. 1852 omenja Trstenjak smrt dveh slov. rodoljubov Fr. Habjaniča in Fr. Čeha. — [67]) Bleiw., Koledar l. 1855, 17. — [68]) Drobt. 1855, 121—131. — [69]) Besed. 1871, 91. — [70]) Nov. 1862, 333. — [71]) Sl. N. 1869. — [72]) Sl. N. 1870. — [73]) Sl. N. 1875, 288. — [74]) Sl. N. 1876, 32—33. — [75]) Sl. N. 1876, 39—40; Moj pohod pri Kopitarju. Slov. N. 1876, 46: Kopitar ni dal natisniti razprave z vsebino, da so Slovenci uže pred sedemsto leti bivali v svoji sedajni deželi. — [76]) Sl. N. 1876, 59. — [77]) Sl. N. 1876. 70. — [78]) Zora 1872. — [79]) Sl. N. 1878, 261. — [80]) Sl. N. 1880. 6. — [81]) Kres 1883. — [82]) Kres 1883, 214. — [83]) Kres 1883, 215. — [84]) Kr. 1884, Sv. Hieronimus, je-li Slovan? Vêst. 1873, 52, 68; V katero dôbo spada stari Kranjski rokopis? Slov. Narod 1870, 90; O zadevah Koemove knjige o porodništvu. Sl. N. 1876, 6. — [85]) Zora 1874, 431. — [86]) Zora 1874, 12. — [87]) Zora 1873, 157. — [88]) Z. 1873, 45. — [89]) Z. 1873, 13. — [90]) Z. 1874, 295. — [91]) Z. 1873, 31. — [92]) Z. 1873. 61. — [93]) Z. 1874, 12; dalje Salvator Rosa, Pavlo Veronese, Richard Savage, Calderon de la Barca, Vega Carpio, Z. 1873, 63, 111, 190, 335, 349. — [94]) Z. 1873, 78; dodaj »Otok Elba« in »Predmestje Slavjanici v Palermi«, Z. 1873, 256, 304. — [95]) Z. 1873, 144; »Nekaj iz starih dobrih časov«, Z. 1873, 19. — [96]) Z. 1873, 16; Enaka tvarina, Z. 1873, 11, 128, 302, 309 id. — [97]) Slov. 1848, 11. — [98]) N. 1848, 67. — [99]) N. 1857; 1858, 64. — [100]) Sl. Nar. 1868, 1. Od Voglajne. — [101]) Sl. Nar. 1870, 1, pravi: Priznavamo Ljubljano za sredino, pa ne pripuščamo, da bi samo tam bila politična modrost doma.

Str. 141: *Fany Hausman.* — A. Fekonja, Lj. Zv. 1884, 698.

Str. 142: Peter Musi. — Ign. Cizelj v Slov. Učit. 1875. — Jos. Marn, Jez. XXV.

[1]) Slovkovar-abecednica za slovenske šole. — [2]) Vodba modrega kmetovanja po Koroškem, Kranjskem in Štajerskem. 1854. 8°. 182.

Op. Dostavi te-le sestavke: »Kratek poduk v sadjereji, sosebno za šolsko mladino«, Šol. Prij. 1854; »Zlate bukve«, Nov. 1846; »Črne bukve«, Nov. 1846; »Razdelitev občinskih pašnikov.«

Str. 142: Valentin Orožen. — A. L. v Sl. Nar. 1875, 150; 1879, 19. — J. Marn, Jez. XXIV. — J. Stritar, Zv. 1879, 48. — A. Fekonja: Nekaj o izviru in postanku Orožnovih pesmij, Lj. Zv. 1888. — Pesen: »Mrzel veter tebe žene« je spretno prevêl na nemški jezik Avg. Dimitz v Triglavu 1865.

Valentin Orožnovi Spisi. Zbral in priredil M. Lendovšek, vikar na Ptuju. Založil Ig. Orožen, korar v Mariboru. V Celovcu. 1879. 12°. XVI. 237.

Str. 142: Jožef Hašnik. — D. Trstenjak, Kr. 1883. — Ljublj. Zv. 1883. — J. Marn, Jez. XXIV.

Dobrovoljke, zložil in založil Josip Hašnik. Natis iz kamnotiskarnice J. Blaznika v Ljubljani. 1854.

Str. 142: Dr. Štefan Kočevar. — Razlagova Zora 1852. — D. Trstenjak, Kr. 1883. — Fr. Levec, Lj. Zvon 1883. — Sl. Nar. 1878, 256, 266. — J. Macun, Knjiž. 186—187. — Sl. Nar. 1883, 44. — Folnegovičev govor na grobu Kočevarjevem, Sl. Nar. 1883, 52. — Grobni spomenik (zložil Bož. Flegerič), Sl. N. 1883, 30.

Slovenska mati. Podučna knjiga materam, kako naj sebe in svoje otroke zdrave obvarujejo. Spisal dr. Kočevar. V Ljubljani. 1882. 8°. Natisnila Narodna tiskarna. Založil dr. Kočevar v Celji.

Str. 143: Dr. Matija Prelog. — Jurčič, Sl. Nar. 1872. 14. (Ponatis v Ltp. Mat. Slov. 1872. — D. Trstenjak, Zr. 1872. — J. Macun, Knjiž. 127—128. — J. Marn, Jezič. XXV.

[1]) Makrobiotika ali nauki, po kterih se more človeško življenje zdravo ohraniti in podaljšati. Spisal veči del po C. Hufelandu in založil Matija Prelog, doktor zdravilstva v Mariboru. V Mariboru. 1864. 8°. 271. J. Janžič.

Knjiga je posvečena dr. Miklošiču.

Slovenski Gospodar. Podučiven list za slovensko ljudstvo. Maribor. Izhaja vsaki četrtek v 4°. Tečaj I—V. L. 1867. do srede l. 1871. Založnik in urednik Matija Prelog.

V mariborski čitalnici je v gledišćnih predstavah jako spretno igral humoristične vloge; priredil je v to svrho igro:

[2]) Črni Peter. Kratkočasna igra v jednem dejanju. Poslovenil in založil dr. Matija Prelog. V Mariboru. 1866. 8°. 58. Janžič.

[3]) Zakonska sol. Kratkočasna igra v jednem dejanju. Poslovenil in založil dr. Matija Prelog. V Mariboru. 1867. 8⁰. 44. Janžič.

Str. 143—144: Oroslav Caf. — Razlagova Zora 1852. — D. Trstenjak, Zora 1872, 40—41. — Karol Glaser, Gratzer Tagespost 9., 10. Juli 1873. — Vienac 1874. — J. Macun, Zgod. 1883, 112—114. — Božidar Raič, Letop. Mat. Slov. 1878, 72—101. — K. Glaser v Raičevem životopisu, Ltp. Mat. Slov. 1888, 1—40. — J. Marn, Jezičnik XXIV. 73—79. — K. Glaser: Donesek k zgodovini slovenskih slovnic (govori o predgovoru Cafove neizdane slovnice slovenskega jezika), Slov. Nar. 1876, 100. — [1]) Bož. Raič, Letop. Mat. Slov. 89. — [2]) Nov. str. 12. — *Opomba.* Novice 1845, 31. Naznanil je tudi smrt Simona Juvančiča, N. 1845, 31; hkrati pa tudi veselo novico, da se Slomšek trudi osnovati družbo za izdajanje cenejših knjig. — [3]) Nov. 1845, 68, 71. — [4]) Nov. 1846, 32—44. — Let. 1878, 90—92. — Novice 1848, 62—63. — K člankom Cafovim, navedenim v Marnovem in Raičevem življenjepisu, pristavi še: »Prigodba ranjcega Staniča«, Novice 1848, 62. — [5]) Da bi izdelaval Slovar J. Navratil, temu se je protivil Caf v rezki besedi, ki nas spominja Raičevega sloga, Slovenec 1874, 85—86. Novicam je pošiljal besede l. 1845, 128: Nabiranje slovenskih imen zelišč naši častitljivi domorodci prav prijazno podpirajo, n. pr. gosp. župnik Medved in J. Caf. — [6]) Nov. 1851, 208—212; ponatisnila Slov. Bčela l. 1851, 183. — [7]) Slov. Bčela l. 1852. 181, 192—204; besede, ki jih navaja tu iz staroindiščine, se ne vjemajo vse. — [8]) Ibid. 221, 287, 303; po mojem mnenju je njegov članek tudi: Zmes rozcansko-ogrska str. 319, 349, ki pa ni dokončan. — [9]) Zora 1872. — Vêst. 1873, 3, 36, 55 id.; »Nesrečna igra«, N. 1845, 144—145; »Smešnica« po Zori Dalm., N. 1845, 156.

Robinson mlajši. Knižica predragi slovenski mladini za uk ino kratek čas, jo iz češkega prepisal Oroslav Cafov. Zalog Fr. Dirnböck v Gradcu.

Romarska palica po poti v večnost. Del I. Misionski govori. V Gradci. 1853. 8⁰. 285. — II. Del. Popolne mol. buk. s poduki in mol. Prepisal (des Christen Pilgerstab) in sestavil O. Caf. V Gradci. 1854. 8⁰. 416.

Dopisoval je tudi v „*Zgodnjo Danico*“ o cerkvenih razmerah, na primer [1]) »Misijon v Cirkovcih« na Štajerskem l. 1850., D. 1850, 87. — »Misijon v Frauheimu« na Štajerskem, D. 1850, 114—115. — »Misijon na Črni gori«, D. 1850, 122—123. — Omeni naj se še mali molitvenik:

Svetodenski red in pravila življenja pobožnega kristjana ali podloge prave pobožnosti. Iz češkega prepisal Orosl. Cafov. Dokladni list k 52. listu „*Novic*“ 1850. 97.

Božidar Raič.

Str. 144—147: Razlagova Zora 1851. — J. Marn, Jez. XXV. — Ant. Raič, Slov. 1886. — Kr. 1886. — Lj. Zv. 1886, 442. — Sl. 1886, 128. — S. 1888, 24. —

J. Marn, Sl. 1886, 128. — Sl. Nar. 1888, 128, 130, 133. — Dr. K. Glaser: Spomin na Bož. Raiča, Ed. 1888. — Idem, Ltp. Mat. Slov. 1888. — Bož. Flegerič: Grobni spomenik, Sl. Nar. 1888, 131. — Dr. J. Vošnjak: Nagrobni govor, Sl. Nar. 1888, 134.

[1]) Temèlj ruskega jezika, protumačeni českim jezikom od Vaceslava Hanke, na jugoslovanski jezik prevêl Božidar Raič. U Zagrebu. Tiskom i troškom Franje Župana. 1851.

[2]) Nov. 1867. — [3]) Nov. 1869. 20. — Zora V. 161—168, potem še Slov. Nar. 1868, 37. — [4]) Zora V. 111—112. — K Marnovim in mojim podatkom pristavi še: »Golombača«, Sl. Nar. 1876, 121. — [5]) Ltp. Mat. Slov. 1878, 187—190. — [6]) Odlomek objavljam v Raičevem življenjepisu, Letop. l. c. — [7]) Nov. 1856, 102 id.; Sl. Glas. 1858, 150, 167, 192—200. — [8]) Ltp. Mat. Slov. 1869, 86—94. — [9]) Letop. 1878, 72—101. — [10]) Slov. Nar. 1880, 185, 203—205, 232—235. — [11]) Sl. N. 1881, 261—264; to slovesnost je porabil v prvi vrsti za to, da bi prosto ljudstvo nagovarjal za »zedinjeno Slovenijo«. — [12]) Da bi se posebno ta slovesnost lepo obnesla, se je vsled njegovega nagovarjanja odbor v Ljutomeru uže jedno leto poprej osnoval, Sl. N 1882, 34; Sl. N. 1883, 232—239. — [13]) Sl. N. 1872, 37. — [14]) Str. 80—92. — [15]) Dopisoval si je z državnim poslancem Vurmom v Olomucu. Prevajal je l. 1884. na Češkem izdan Cirilov življenjepis, pôlo za pôlo, kakor je izhajala, poslal v dveh mesecih po velikem trudu dovršen prevod družbi sv. Mohorja, ki je pa uže imela jednako delo iz Majarjevih rok in ga je odklonila. Kam je prešel rokopis, se ne vé. — [16]) Str. 44—57. — [17]) Novice 1859, 68, 69. — [18]) Op. cit. str. 21. — [19]) V Celovškem Slovencu št. 3; istotako v Družbi sv. Mohora. Op. cit. št. 13. Ni se sicer popolnem vjemal z nazori, ki so obveljali gledé na tvarino izdanih knjig; bil je za to, da se naj gleda bolj na strogo znanost, kajti članki leposlovnega značaja se mogó uže po drugi poti spraviti v svet. »Odbornike bi on imenoval narodne starešine v dušnem obziru« — [20]) Letop. 1868, 53—76; uže v *„Napreju“* 1863. je pisal »O Prekmurcih in njihovem govoru« št. 69—77, posebej o župniku Košiču, rojenem leta 1788. »Kratki navuk vogrskega jezika za začetnike .... na vandalska vusta preneseni po Košču Jožefi, gornjo Siničkom plebanuši. V Gradci. 1833. — Potopisne črtice o poti v Medjimurje, Slov. 1866, 81—82.

[21]) Slovanstvo. Spisali Janez Majciger, Maks Pleteršnik in Bož. Raič. Založila in na svetlo dala Mat. Slov. 312—348.

Leta 1880. je bil naprošen po Matici, da bi uredil Vrazovo zapuščino, pa mnogobrojni drugi posli mu niso pripuščali, da bi bil prevzel to delo. — [22]) Sl. N. 1869, 15. — *Op.* L. 1868. je razvijal »Nazore o sestavljenji naučnega slovnika slovenskega« (jednega je hotel imeti za Hrvate, jednega pa za Slovence). Uredništvo je ugovarjalo, da prê ni treba delati take razlike, Slov. Nar. 1868, 99. — [23]) Slov. 1865, 100; glej Nov. 1861, 252; glej član. Vedrina, Sl. N. 1869, 98. — [24]) Labodski škof in naučni minister delata proti zakonom, Sl. N. 1872, 60 — [25]) Sl. N. 1873, 45; Slov. 1865, 88. — [26]) Sl. N. 1870, 89—90.

[27]) Slovarček na pomoč narodnemu duhovništvu v slovenskem uredovanju. Spisal in založil B. R. V Mariboru. 1872. Natisnili Fr. Skaza in drugovi.

[28]) Slov. Nar. 1882, 25—26. — [29]) Naprej 1863, 78; Slov. Nar. 1869, 119. — [30]) Slov. Nar. 1869, 95. — [31]) Slov. 1865. 100; Slov. Nar. 1870. 137; Slov. Nar. 1871. 45, 75; 1881, 18. — [32]) Slov. Nar. 1869. 100; Slov. Nar. 1872. 22; Sl. Nar. 1871, 35. — Slov. (Cel.) 1866, 75. — Bleda črtica o Ptuji, Slov. (C.) 1866, 45. — O slovenskih predigah na Ptuju in v Mariboru, Nar. 1863, 27. — Tukaj omenimo memogredé podlistek v Slov. 1865. 92. razlagajoč pojmove: Narod, narodnost, rodoljubje; nagovarja Ljutomerčane, naj si ustanové čitalnico, in govor v Ptujski čitalnici pri besedi na korist stradajočim Istranom. o zgodovini Istre, Sl. Nar. 1880. 61. — [33]) Nov. 1868. 229. — [34]) Slov. Nar. 1868; 1869. 108; Slov. 1865. 80. — [35]) Slov. Nar. 1881. 31. — [36]) Slov. Nar. 1881. 18. — [37]) Sl. Nar. 1874. 13. — [38]) Sl. Nar. 1880. 150. — [39]) Sl. Nar. 1882, 139. — [40]) Sl. N. 1882, 146. — [41]) Prišteval se je stranki mladih in zagovarjal njih načela v članku »O narodno-liberalni stranki«. Sl. N. 1872, 118, povdarjaje, da spadajo tudi na Hrvatskem, Češkem, Poljskem k mladi stranki tisti, ki pospešujejo napredek. — Naš program, Sl. N. 1885, 116.

Ivan Macun.

Str. 147—148: Wurzbach, Biog. Lex. 44. zv. — J. Macun, Knjiž. 132—135. — J. Majciger, Kres 1883, 621—625. — Lj. Zv. 1883, 729. — Sl. 1883, 174. — Umek-Okiški: Pesem k slovesu, N. 1861, 429. — Lj. Tomšič: H godu blagorodnega gospoda Ivana Macuna, N. 1863, 30. — [1]) Jordan's Slavische Jahrbücher, Leipzig 1843.

[2]) Slovnica jezika grčkoga. I. Izpitovanja rêčih iz němačkoga od dr. Rafaela Kühnera sa malenimi proměnami prevedena. V Beču. 1853. 8°. 388. — Skladnja jezika grčkoga. V Beču. 8°. 390. — [3]) Kratka slovnica jezika nemačkoga. Složena za porabo mladeži gimnazialne. V Beču. 1854. 8°. 154. — Zadače za vežbanje u jeziku němačkom. V Beču. 1854. 8°. 219.

[4]) Osman von Gundulič, Oesterr. Blätter für lit. Kunst 1847, 118, 123. — [5]) Slov. 1848, 29. — [6]) Děla V. 1877. 329. Ker se je tu pa tam oporekalo Cvetju, da pesni niso srečno izbrane, izpregovoril je »Neke besede o moji krestomatiji« v obrambo. Jadr. Slav. 1850, 1. — Sam je naznanil prvi del, Slov. 1850, 5.

[7]) Cvetje jugoslavjansko z dodanimi cveti iz drugih slavjanskih vrtov. I. Del. Cvetje slovenskega pesničtva. Zložil Ivan Macun. U Trstu. 1850. 8°. XII. 270. Tisk Avstr. Lloyda.

[8]) Kratek pregled slovenske literature sa dodanim riečnikom za Slovence. Napisao Ivan Macun. U Zagrebu. 1863. 8°. VIII. 102.

[9]) Književna zgodovina Slovenskega Štajerja. Spisal Ivan Macun. V Gradcu. 1883. 8°. VII. 181.

Glej o tej knjigi: Ljublj. Zv. 1883, 402; 1884, 625, 694; Kr. 1883, 327. — [10]) Slov. 1848, 4. — [11]) Slov. 1848, 80. — [12]) Misli o Premrujevi »Naberi laških, nemških in slovenskih pogovorov«; pri tej knjigi je pogrešal pregled starejše literature; mislim pa, da pri taki praktični knjigi ni treba slovstvenega pregleda. — [13]) Slov. 1849, 89. — [14]) Glasnik Slov. 1858; 1862, 67—72. Pristavi: Razvitek slovenske slovnice v Književniku I. let. — [15]) Kres. I. — [16]) Zora 1872. — [17]) Oesterr. Gymn. Zeitschrift 1858.

[18]) Theoretisch-praktische Grammatik der illirischen Sprache, wie solche in Kroatien, Slavonien, Dalmatien und der Militärgrenze üblich ist. Mit vielen Gesprächen und Übungsstücken und einem Wörterverzeichnisse. Von R. A. Fröhlich. IV. Auflage. Bearbeitet und mit Übungsstücken versehen von J. Macun. Wien. Wenedikt. 1865. 8⁰. VI. 321.

Str. 150: Mihael Žolgar. — [1]) Lj. Zv. 1890, 186. — J. Marn, Jez. 1892.

Dr. Josip Kranjec.

Str. 150—151: J. Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja. — Slov. 1885.

[1]) System des oesterreichischen allgemeinen Privatrechtes. Grundriss und Ausführungen von Dr Josef Krainz, ordentlichen Professor der Rechte in Prag. Aus dessen Nachlass herausgegeben und redigiert von Prof. Dr. L. Pfaff. I. B. Wien. 1885. Mainz. X+482.

Dr. Radoslav Razlag.

Str. 151—152: J. V. Razlagu, Nov. 1865, 47. — I. I., Slov. Nar. 1880, 130. Jos. Cimperman, Sl. Nar. 1880, 132—134. — [1]) Slov. Bč. 1850, 125. — [2]) Slov. Bč. 1852, 142.

[3]) Zvezdice, od Radoslava Razlaga. U Gradcu 1851. 16⁰. 108. Tiskom Tancerovim. Mladeži jugoslovanskoj posvetjuje spisatelj.

[4]) Zora jugoslavenska. Zabavnik za godinu 1852. Od Radoslava Razlaga i Ivana Vinkovića. U Gradcu. 16⁰. 178. Tiskom Tancerovim.

[5]) Zora jugoslavenska, od Radoslava Razlaga. U Zagrebu 1853. 8⁰. 228. Tiskom i troškom Fr. Zupana. Duhu otca vzajemnosti slavjanske posvetjuje izdavatelj.

[6]) Ljublj. Čas. 103—104. — [7]) Nov. 1852. — [8]) Slov. Bč. 1851, 129. — [9]) Ib. 125.

[10]) P e s m a r i c a. Na svetlo dal in založil dr. J. Razlag, odvetnik v Brežicah. V Gradcu 1863. 8⁰. 208. Natisnil J. Kienreich. — II. pomnoženi natis v Mariboru. 1872. 16⁰. 243.

[11]) Nov. 1871. — [12]) Slov. Prij. 1857. — [13]) Nov. 1861. 69.

[14]) S l o v e n s k i P r a v n i k, to je kratki povzetki postav in obrazci ali izgledi raznih pisem, spisov, vlog na sodnije in druge oblasti v prepirnih in neprepirnih zadevah, pa tudi odlokov ali rešitev, razsodeb in razsodnih nagibov na vse občane, posebno pa za občinske župane, pravdosodnike, bilježnike, sodnike in uradnike sploh na svitlo dal Dr. J. R. Razlag, odvetnik v Brežicah. Čisti dohodek je namenjen naši jugoslavenski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu. Zvezek I. V Gradcu. 1862. 8⁰. 160. Natisnil J. A. Kienreich. Vekovečni pravici in slovenskemu narodu posvečuje izdajatelj dr. Razlag.

Str. 153: ***Ivan Gršak.*** — J. Macun, Knjiž. 8, 157, 171.

Č i t a l n i c a. Podučilni listi za slovenski narod. Izdal Ivan Gršak. I. II. zv. V Gradci natisnil Jož. A. Kienreich, 1865. 8⁰. — III. in IV. zv. 1866.

Str. 154: Simon Rudmaš. — Sl. Glas. 1858, 37—39. — Sl. Prij. 1858. 448. — J. Marn, Jez. XXIV. — [1]) I., 76—170 in II., 11—188. — [2]) Lendovšek, Zbrani spisi Slomškovi, I., 247. — [3]) »Ozir na dozdanje opravke slavjanskega društva«, Jadr. Slav. 1850, 1. — Rudmaš je bil predsednik »Slavjanskemu društvu« poldrugo leto, N. 1851, 18.

Str. 154: ***Karol Robida.*** — Slov. 1874, 97. — J. Marn, Jez. XXIV. — Kol. Moh. 1879.

Z d r a v o t e l o n a r b o l š i b l a g o, ali nauk zdravje ohraniti. Spisal P. K. Robida, benediktinar in c. kr. učitelj matematike. V Celovci. 1846. 8⁰. 143. Natisnil in prodaja J. Leon.

[1]) D o m a č i z d r a v n i k v navadnih boleznih človeka, poleg Hufelanda. Rusta, Tissota in drugih. Sestavil K. Robida. V Celovcu 1854. 12⁰. XIII. 240. J. Leon.

[2]) D o m a č e ž i v i n o z d r a v s t v o v boleznih konj, govedja, ovac, prašičev, koz in psov ali nauk, kako mora kmetovavec svojo živino rediti, ji streči, jo krmiti in ozdravljati. Po nemško spisal J. N. Rohlves. Od Potsdamskega kmetijskega družtva pohvaljena in priporočena knjiga. Poslovljena (poslovenjena ?) po XIX. natisu. S štirimi podobami. V Celovcu 1856. 8⁰. VIII. 243.

Naravoslovje alj Fizika, po domače zložil K. Robida, učitel. V Ljubljani 1849. 8⁰. 123. Nat. J. Blaznik. Primerj. Nov. 1849. 167.

V nemškem jeziku je spisal: Geistlicher Führer der Jugend. 1846. — Entwicklungsgang der Physik von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart: »Vibrationstheorie der Elektricität«, »Magnetismus«, »Grundsaetze der naturgemässen Atomistik«, v programih celovške gimnazije v l. 1854, 1857, 1858, 1860. Po teh delih zaslovel je tudi izven domovine.

Matija Majar.

Str. 151—156: Razlagova Zora, 1852. — J. Marn. Jezičnik, XXVI., 37—40. — Slovan 1884, 211. — Edinost 1882, 72. — Banket na čast slovenskemu pisatelju Matiju Majarju, Slovan 1885, 311. — J. pl. Kleinmayr: Matija Ziljski. Črta iz sedanje zgodovine koroških Slovencev (dva podlistka v Sl. Narodu l. 1874). — Spomin na Ilirizem (podlistek v Sl. Nar. l. 1876). — Spomnimo se naših môž (podlistek v Edinosti l. 1882). — Ljub. Zvon 1892, 563. — Dom in Svet 1893, 5., 6., 7. — Koledar družbe sv. Mohorja 1895, 12.

[1]) Pavle Hraftovfki. Srezha Boga prav fposnati. Poveft is pifem Kr. Shmida, poslovenil Matija Majr-Silan.

[2]) Kolo VI. zv. 1847.

[3]) Pesmarica cerkevna, ali svete pesme, ki jih pojó ilirski Slovenci na Štajarskim, Kranjskim, Koroškim, Goriškim in Benatskim in nektere molitvice, litanije in svet križoven pot. zbral in na svet izdal Matia Majer, kaplan pri stolni cerkvi v Celovcu. V Celovcu. 1846. Natisnil in založil Janez Leon. 12⁰. 236.

[4]) Slovnica za Slovence. Spisal in založil Matija Majar. V Ljublani leta 1850. Natisnil J. Blaznik. 8⁰. 51. — Spisovnik za Slovence. Spisal Matija Majar. U Celovcu. Natisnil J. Leon. 1850. 8⁰. 68.

[5]) Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik. Spisal Matija Majer. Nat. J. Blaznik. 1848. 8⁰. 130.

[6]) Sveta Brata Ciril i Metod slavjanska apostola i osnovatelja slovstva slavjanskega. Tisučlètni spomèn na lèto 1863. Spisal Matija Majar-Ziljski. V Zlatnom Pragu. 1864. 8⁰. XI. 176.

[7]) Uzajemni pravopis slavjanski, to je: Uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska. Spisal i na svètlo izdal Matija Majar Ziljski. V Zlatnom Pragu. 1865. 8⁰. XIV. 237.

[8]) Slovnica ruska za Slovence. Spisal Matija Majar. Tisk na Dunaju pri oo. Mehitaristih. 1867. Založil G. Blaž, trgovec v Reki. 8⁰. 172.

[9]) Slavjan. Časnik slovstven i uzajemen za Slavjane književne i prosvetljene. Vreduje i na svetlo dava Matija Majar, dopisni član srpskog učenog društva v Beogradu, sotrudnik Imperatorskago občestva ljubitelej estestvoznanja, antropologji i etnografii, i dejstviteljnij člen občestva ljubitelej rossijskoj slovesnosti pri Imperatorskom Moskovskom universitetě. I. 1873. — II. 1874. — III. 1875.

[10]) Sveta brata Ciril in Metod slovanska apostola. Spisal Matija Majar-Ziljski, duhoven Krške škofije. V tisučletni spomin smrti sv. Metoda. Izdala in založila družba svetega Mohora v Celovci. 1885. Tisk družbe sv. Mohora. 8⁰. 79. S 26. podobami.

Andrej Einspieler.

Str. 157—158: Kr. 1882, 645—51. — Fr. Levec, Lj. Z. 1882, 755—58. — Andr. Kalan, Einspieler - Zlatomašnik, spominska knjižica. V Ljubljani 1887. 8⁰. 104. — J. Bilc, Slavospev, Sl. 1887, 188; S. Gregorčič, Sl. 196; E. Krek, Sl. 209. — Zazula, Sl. 1888, 12. — Sl. N. 1888, 12—19. — Koledar Družbe sv. Moh. 1888 (s podobo). — J. Sovran, Dom in Svet 1888. — Nov. 1888, 28—76. — Kleinmayer. S. 1887. — [1]) Vienac 1883, 48—49. — [2]) Marnovim podatkom še pristavi: »Zahteve na učitelje in zahteve učiteljev na vlado.« Slov. 1849, 8, 36. — Učitelji morajo znati slovenski, Slov. 1849, 36—38. — [3]) Slov. 1849, 66—67. — [4]) Slov. 1849, 92—95. — [5]) Slov. 1849, 45, 49, 56, 68. — [6]) Sl. Bčela, II., 25, 39, 56, 73, 89, 114, 137, 154.

[7]) Šolski prijatelj. Celovec. J. Leon. 1852—55.

[8]) Slovenski Prijatelj. Časopis za cerkev, šolo in dom. 1856.

[9]) Razlaganje keršanskega nauka. Spisala J. Škofic in J. Volčič. — Tu še omenimo: Jedro katolškega nauka ali ves keršanski nauk v 70 keršanskih naukih. Spisal in založil Andrej Einspieler, knezošk. duh. svetovalec in profesor na c. kr. realki. V Celovcu. 1873. 8⁰. 568. Tisk družbe sv. Mohora. — Lavretanske litanije.

[10]) Slovenec. Političen list. I. tečaj l. 1865. Odgovorni urednik J. Božič. Lastnik Andrej Einspieler. List je bil pisan v katolškem duhu; l. 1866. v II. tečaju izhajal je trikrat na teden, v III. tečaju s št. 47. je nehal izhajati.

[11]) Političen katekizem za Slovence. 8°. 64. — Drugi natis l. 1873. 8°. 48. Izdal in založil odbor katol. konst. društva v Celovcu.

To je ponatis Einspielerjevih člankov v Slovencu. 1865. 67—73. Govori o dveh točkah: *a)* Kaj mora vsak politično podučen Slovenec vedeti; *b)* Kaj mora vsak pošten domorodec storiti.

[12]) Mir. Političen list za koroške Slovence. Izdajati ga je začel leta 1882. dvakrat na mesec; list še zdaj dobro napreduje.

Dr. Fran Miklošič.

Str. 160—166: J. Navratil, Kol. Moh. 1884 (s podobo). — Neven. Zagreb 1854. — Leipziger illustr. Zeitung 1863 (s podobo). — Naučný Slovník 1868. — Allg. deutsche Realencykl. Leipzig 1867, X. B. — C. v. Wurzbach, Biographisches Lexicon. Wien 1868. — Neues Conversationslexicon Meyer XI. B. — Ant. Trstenjak, Letopis Mat. Slov. 1882—1883. — Miklošičeva slavnost, Lj. Zv. 1883, 342, 603, 729, 802. — Miklošičevi čestilci, Lj. Zv. 1884. — Ant. Kragelj, K Miklošičevim spisom, Lj. Zv. 1884, 310. — Dr. Murko. Miklošičeva najnovejša dela, Lj. Z. 1886, 248, 300. — Miklošičevo odlikovanje, Lj. Zv. 1889. — Dr. Oblak, Dr. Fr. Miklošič, Lj. Zv. 1890. — Miklošičev večer v slovenskem seminaru, Lj. Zv. 1891, 244. — Vienac o Miklošiču, Lj. Zv. 1891, 245. — Politik (Prag) 1891, 112. — G. Gjorgjević, Prosvetni Glas kraljevine srbske 1891, 170—80. — Dr. Murko, Letopis Mat. Slov. 1891. — Presse 1891, 75. — Dr. Bystron, Athenäum (Varšava) 1891. — Prof. F. Florinskij, Univers. Izv. Kiev 1891, 4—13.

[1]) Radices linguae Slovenicae veteris dialecti. Lipsiae. 1845.

[2]) Entgegnungen auf Herrn Hanka's Albernheiten und Lügen.

[3]) Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Accellen. Wien. 1874.

[4]) Chrestomathia palaeoslovenica. Vindobonae. 1854. 8°. 92. — II. izdaja. 1861. 8°. 114.

[5]) Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Von der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften gekrönte Preisschrift. Wien. 1852. XVI. 548.

[6]) Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen. Herausgegeben mit Unterstützung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien. 1875. 8°. XXIV. 504. — Vergleichende Formenlehre der

slavischen Sprachen. 1856. 8⁰. XVI. 582. — II. izdaja 1875. — Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen. Wien. 1868—1874. 8⁰. XII. 896. (S podporo cesarske akademije znanosti.)

[7]) Glagolitisches. Ersch und Gruber's Allg. Encykl. Leipzig. 1859. — Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Denkschr. XXIV. 1—58.

[8]) Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii. Vindobonae. 1858.

[9]) Denkschr. I. — [10]) Denkschr. VIII. — [11]) Denkschr. IX. — [12]) Denkschr. X. — [13]) Denkschr. XIV. — [14]) Denkschr. XVII. — [15]) Denkschr. XIV. — [16]) Denkschr. XV. — [17]) Denkschr. XVIII. — [18]) Denkschr. XXVII. — [19]) Denkschr. XXVIII. — [20]) Denkschr. XXIX. — [21]) Sitzungsber. LXII. — [22]) LXII. — [23]) LXVIII. — [24]) LXXIVII. — [25]) Slav. Bibl. 1851. — [26]) Kuhn, Beitr. X. — [27]) Ibid. — [28]) Pristavi: Serbische Epik, Oesterr. Revue 1863.

Anton Janežič

Str. 171—176: A. Umek-Okiški v Besed. 1869, 145—147. — Davorin Trstenjak, Sl. N. 1869, 116. — Janez Majciger, Sl. N. 1869. 118. — Dan. 1869, 211. — Antonu Janežiču, Bes. 69. — L. Ferčnik, Večernice 1870. — —m—v, Leše, rojstni kraj A. Janežiča, Sl. N. 1867, 167. — Slov. Prij. 1876, 230—236 (govor Andr. Einspielerja ob priliki Janežičeve slovesnosti 13. avgusta 1876). — Andr. Einspieler, Koled. 1878, 152—154. — Slovesnost Janežičeva, Slov. 1876, 181, 185, 187—189 (Stritarjev Sonet in L. Pesjakove Pesem). — J. Cimperman, V spomin A. Janežiču, Sl. N. 1876, 181. — Sl. 1876, 96. — J. Pajk, Zora 1876, 263, 277, 308, 321. — J. Marn, Jez. XXV., 1—18. — J. Stritar, V spomin pokojnemu A. Janežiču, Z. 1876. (Povdarja njegovo nesebičnost.) — Sklepi Družbe sv. Mohorja zastran Janežičevega spomenika, Bes. 1869, 161. — Prijateljeve črtice iz Janežičevega življenja, Bes. 1870.

[1]) Kurzer leichtfasslicher Unterricht in der slovenischen Sprache. Für Deutsche nach Dr. Fr. Ahn's bekannter Lehrmethode bearbeitet, nebst einer kurzen Formenlehre. Von Anton Janežič. Erster Kursus. Klagenfurt. 1849. 8⁰. 176. Verlag J. Sigmund. Druck A. Pichler's Wittwe in Wien.

[2]) Vollständiges Taschenwörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache. Von Anton Janežič, öffentlichem Docenten der slovenischen Sprache am k. k. Gymnasium. Deutsch-slovenischer Theil. Klagenfurt. 1850. 16⁰. 630. Verlag J. Sigmund (Eduard Siegel). — Po-

polni Ročni Slovar slovenskega in nemškega jezika. Spisal Anton Janežič, začasni učitelj slovenščine v Celovcu. Slovensko-nemški del. V Celovcu. 1851. 16⁰. 554.

[3]) Deutsch-slovenisches Taschenwörterbuch für Schule und Haus. Von Ant. Janežič, Professor an der k. k. Oberrealschule. Zweite umgearbeitete und vermehrte Auflage. Klagenfurt. 1867. 16⁰. 923. E. Liegel. J. Blasnik.

[4]) Slovenska Slovnica s kratkim pregledom Slovenskega Slovstva ter z malim Cirilskim in Glagoliškim Berilom za Slovence. Spisal Anton Janežič. V Celovcu. 1854. 8⁰. 187. E. Liegel.

[5]) Cvetje slovanskega naroda. Slovenske narodne pesmi, prislovice in zastavice. Izdaja Anton Janežič. Perva knjižica. V Celovcu 1852. 16⁰. 1896. Kleinmayr.

[6]) Cvet slovenske poezije. S kratkim naukom o pesniških izdelkih za gimnazijalne in realne šole. Na svitlo dal Anton Janežič, c. kr. učitelj na viši realki. V Celovcu. 1861. 8⁰. 117. J. Leon.

[7]) Cvetnik. Berilo za slovensko mladino. Vredil Anton Janežič, c. kr. profesor na viši realki. Pervi del. V Celovcu. 1865. 8⁰. 168. Založila družba sv. Mohora. — II. izd. l. 1867. J. Leon. — Drugi del. 1867. 8⁰. 174.

[8]) Cvetnik slovenske slovesnosti. Berilo za više gimnazije in realke. Sestavil Anton Janežič, c. kr. profesor na viši realki. V Celovcu. 1868. 8⁰. 380. E. Liegel.

[9]) Slovenska Bčela. Podučen in kratkočasen list. Na svitlo izdajana s pomočjo več rodoljubov. Pervi tečaj. Pervi zvezek. V Celovcu. 1850. 8⁰. 192. Fr. pl. Kleinmayr.

[10]) Glasnik slovenskega slovstva. Slovencam za poduk in kratek čas. Izdal Anton Janežič, zač. učitelj slovenščine in nemščine, zgodovine in zemljepisja na c. kr. gimnaziji in realki v Celovcu. Pervi zvezek. V Celovcu. 1854. 8⁰. 80. J. Leon.

[11]) Glasnik Slovenski. List za literaturo in umetnost. Vredil in izdal Anton Janežič, c. kr. učitelj viših realnih šol. Pervi zvezek. V Celovcu. 1858. 8⁰. 192. J. Leon. — Drugi zvezek 204.

Drugi letnik ima naslov: Glasnik Slovenski. Lepoznansko-podučen list. 1859. Zvezek po 190 in 195 str. Izhajal je do leta 1868.; preobilica zaostankov pa tudi marsikatera izkušnja je izdajatelja prisilila, da je ustavil izdavo »Slovenskega Glasnika« za drugo polletje. Prvi dve leti izhajal je po dvakrat na mesec, od 5. zv. prvi dan vsacega mesca, od IV. tečaja trikrat na mesec, 5., 15., 25. vselej pol pôle velike oblike, od V. tečaja zopet prvi dan vsacega mesca po 2—3 pole, leta 1866. zopet trikrat na mesec.

[12]) Cvetje iz domačih in ptujih logov. Pervi zvezek. »Maria Stuart.« Tragedija v 5. djanjih. Spisal Friderik Schiller. Poslovenil France Cegnar. J. Leon. V Celovcu. 1861. 16°. 223. — I. Šestka 1862. 1.) »Viljem Tell.« Spisal Miroslav Schiller. Posl. Fr. Cegnar. V Celovcu. 208. Leon. — 2.) »Platonov Kriton in Apologija«. Iz grščine poslovenil Ivan Božič, 78. — 3.) »Babica.« Obrazi iz življenja na kmetih. Spisala po češki Božena Němcova. Posl. Fr. Cegnar. 297. — 4.) »Ksenofontovih spominov na Sokrata čvetere bukve« (Memorabilia). Poslovenil P. Ladislav Hrovat. 158. — Šestka II. 1863. 1.) »Na sveti večer o polnoči.« Epična pesem v treh spevih. Zložil Gr. Krek. 55. — 2.) »Publija Marona Virgilija Georgikon«, to je: Poljedelstvo. Čvetere bukve. Poslovenil Dr. J. Šubic 118. — 3.) »Sofoklov Ajant.« Žaloigra, ki jo je iz grščine poslovenil Kráčmanov Matija (Valjávec) 87. — 4.) »Kitica Andersonovih pravljic.« Poslovenil Fr. Erjavec. 78. 5.) »Veronika Deseniška.« Epična pesem v XV. spevih. Zložil J. Frankolski, kmet v Crešencah. 79. — 6.) »Slovanska blagovestnika sveta Ciril in Metod.« Prigodba in povesti v spevih. Zložil Anton Umek. 52. — Šestka III. 1864. 1.) »Družina Alvaredova.« Povest iz kmečkega življenja. Spisal Fernan Caballero. Iz Španskega poslovenil Janez Parapat. 163. — 2.) »Pervenci.« Poezije Janeza Bilca. V Ljubljani 80. J. Blaznik. — 3.) »Izmael-Bej.« Vzhodna povest. V ruščini zložil Mihael Lermontov. Poslovenil Janez Vesnin. V Celovcu 88. — 4.) »Agapija.« Obraz iz jugoslavenske zgodovine. V češčini spisal Fr. Chocholaušek. Poslovenil Podgoričan 80. — Šestka IV. 1865. 1.) »Pesmi.« Zložil Anton Umek-Okiški 173. — 2.) »Kirdžali.« Podonavska povest. Poljski spisal Mihael Čajkovski. Poslovenil Podgoričan. 318. — 3.) »Živalstvo.« Prirodopis za niže gimnazije in realke. Spisal A. Pokorny.

Poslovenil Fr. Erjavec, učitelj na kr. viš. realki v Zagrebu. 1864. 8°. 165. Leon. — 4.) »Rastlinstvo.« Prirodopis za niže gimnazije in realke.« Spisal N. Pokorny. Poslovenil Ivan Tušek. 1864. 8°. 123. — Šestka V. 1866. 1.) »Tomaž Mor.« Žalostna igra v petih djanjih. Spisal Silvio Pellico. Poslovenil J. Križaj-Severjev. 1866. 16°. 96. — 2.) »Slovo o polku Igorově.« Iz staroruskega poslovenil in razložil M. Pleteršnik 24. — 3.) »Deseti brat.« Izvirni roman. Spisal J Jurčič. 278. — 4) »Zora in Solnce.« Pripovedna pesem v treh djanjih. Zložil M. Valjavec. 80. — Šestka VI. 1867. »Cvet in sad.« Izviren roman. Spisal J. Jurčič. Roman sega do str. 160 nedokončan. S tem je nehala nedovršena 6. šestka »Cvetja iz domačih in ptujih logov.«

Slovenska koleda za leto 1858.; slovenskemu ljudstvu v poduk in razveseljevanje. Vredil Anton Janežič, c. kr. učitelj višjih realnih šol. Izdalo društvo sv. Mohora. V Celovcu.

Zgodovinski Katekizem, ali keršansko-katoliški nauk v resničnih izgledih iz zgodovine za cerkev, šolo in dom. V nemškem jeziku sestavil Janez Ev. Schmidt, katehet na dekliškej šoli v Solnogradu. S pomočjo nekaterih slovenskih domorodcev poslovenil in izdal Anton Janežič. I. zv. V Celovcu. 1853. 8°. 286. — II. zv. 1853. 8°. 335. — III. zv. 1853. 8°. 332.

Josip Marn.

Str. 176—178: Jaka Přemisl, Nov. 1868, 94. — A. Kalan, Dom in Svet 1891. — Učit. Tov. 1893. — Fr. Levec, Ltp. Mat. Sl. — [1]) Vêd. 1849, 42. — [2]) Vêd. 1849, 121—123. — [3]) Ib. — [4]) Vêd. 1850. — [5]) Slovenskega cerkvenega jezika pravo ime, pervotni dom in razmere 1860. l.; Slovnice slovenskega jezika 1861. leta; Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki. Spisal nemški prof. Petruzzi, po svoje predelal slovenski prof. Metelko. 1864. l.; pristavi: Slov. 1881, 125. —

[6]) Zlati vek. Ljubljana. 1863. 8°. 293.

Blagovestnik starega testamenta; nekateri viri prave učenosti, Dan. 1868, 392; Tisučletnica Cirila in Metoda. Danica 1869. 46, 77; Združenje kristijanov, Dan. 1869, 100.

[7]) Kratka staroslovenska slovnica. Celovec. 1863. 8°. 60. Doklada Slov. Glas.

[8]) Sl. 1874. 68. — [9]) Sl. 1867. 6. — [10]) Sl. 1875. 7. — [11]) Sl. 1875. 10. — [12]) Sl. 1876. 99—101. — [13]) Sl. 1874, 4. — [14]) Sl. 1880. 107: dostavi: »O časni-

karstvu zlasti liberalnem«, govor v katol. pol. društvu dné 8. februvarja 1874., Dan. 1874. — [15]) Sl. 1877, 5 (uvodni članek). — [16]) Biti slovenske id., Sl. 1881, 1 (uvodni članek). — [17]) Sl. 1880, 118. — [18]) Katoličan gre na dan, Sl. 1880.

[19]) Kopitarjeva Spomenica. Vredil Jos. Marn. Ljubljana. 1880. 8⁰. 188.

Str. 179: *Anton Oliban.* — Slov. Glas. 1860, 188. — Nov. 1860, 159. — Dragotin v Nov. 1862. — J. Marn, Jez. XVII. — [1]) Nov. 1846. — [2]) Drobt. 1852. — [3]) Drobt. 1856.

[4]) Oče naš in deset božjih zapovedi, razložil Alban Stolc. Poslovenil Anton Oliban. U prid afrikanskega misijona. U Ljubljani. 1854. 8⁰. 296. S škofijskim pritrjenjem. Natisnil in založil Jožef Blaznik.

[5]) Nov. 1851.

France Cegnar.

Str. 179: L. Ž.(vab), Kol. Trst 1884. — Ljublj. List. 1884. — Cegnarjeva slavnost, Ed. 1883, 98. — Dr. K. Glaser, Dom in Svet 1892. — [1]) Objavljena, Nov. 1856, 354. — V to dôbo spada tudi čestitka Kersniku, njegovemu bivšemu učitelju, z naslovom: »Kersni žarki« id. v Sloveniji 1849; Nov. 1849, 609. — [2]) Slov. 1849, 25. — [3]) Št. 16. — [4]) Slov. 1849, 88; N. 1855, 404; dalje: »Pokop«, M. Obrenović, »Pad Bosne«, »Lazar«, »Krvolok«, »Zlata deklica alj začaran kralj«; Simeun Milotinović, »Vstanek srbski«, »Črni Juri« vse v Slov. 1848—1849. — [5]) N. 1852, 21—33; ni res, da bi bil to pesmico prevêl v Pazinu, kakor trdi Žvab. — [6]) N. 1855, 340; jednako »Pad Bosne«, Slov. 1848, 88. — [7]) N. 1856, 60, 112, 285, 318; »Učenec«, N. 1857, 360. — [8]) Pristavi še: »Različne misli.«

[9]) Pesmi. Zložil France Cegnar. V Celovcu. 1860. 12⁰. Natisnil J. Leon.

[10]) Slov. 1848, 36. — [11]) Slov. 1850, 2—4 v distihih; v tej pesni je rabil jeden pridevnik po samostalnikovi sklanji, kar kaže tudi na vpliv srbščine. — [12]) Slov. 1849, 87. — [13]) Slov. 1849, 56. — [14]) Maria Stuart, in — [15]) Viljem Tell, glej Anton Janežič, Cvetje id.

[16]) Valenštajn. Dramatično delo. Spisal Miroslav Šiler. Poslovenil France Cegnar. V Trstu. Založila tržaška Čitalnica. Tisk austr. Lloyda. 1866. 8⁰. 421.

[17]) Babica. (Glej Janežič Cvetje.)

[18]) Je-li nam treba kritike, Slov. Glasnik 1858, II. 139; Nov. 1858, 36. — [19]) Slov. Glas. 1859. — [20]) Slov. Glasnik 1860, 46—74. — [21]) Ed. 1882, 50. — [22]) Ed. 1882, 40. — [23]) Ed. 1887, 78. — [24]) Ed. 1887, 84. Pristavi: »Slavospev Mažgonu«, Slov. 1849, 69; Nov. 1852, 43; »V spomin frančiškana Jakića«, Nov. 1857, 244. — [25]) Lj. Čas. 1851, 32. — [26]) Svêt, kakó bi se pomagalo našemu slovstvu, Nov. 1863, 359—360. — *Op.* O gledališčni igri »Rodoljubi«, prevêdeni iz češčine, pravi L. Žvab, da rokopis shranjuje morda ljubljanska knjižnica; temu ni tako; natisnena je v Ljublj. Čas. 1851, 7—45.

Str. 182: *Franc Jeriša.* — J. Marn, Jez. XVII. — G. Krek, Slov. Gl. 1859. — Lj. Zv. 1887. — [1]) Bleiweis, Kol. — [2]) Nov. 1855. Razgovornost rusovska ib. Ruski malarji na kmetih, Slov. Gl. 1860. — [3]) Nov. 1856. Pristavi: »Gora Tabor«, Nov. 1855; »Utrinki«, Slov. Glas. 1858.

Anton Umek.

Str. 183: Fr. Levec, Blazemu prijatelju, Torbica 1862. — J. Sibijanskij, Črtica o Antonu Umeku, Bes. 1871. — Fr. Cimperman, V spomin Ant. Umeka. — [1]) Dan. 1868: »Zvezda na morju« = »Ave Maris Stella«, Dan. 1859.

[2]) Slovenska blagovestnika id. (Glej Janežič, Cvetje id.)

[3]) Abuna Soliman. Zložil Anton Umek-Okiški. V Ljubljani. J. Blaznik 1863. 8⁰. 204.

[4]) Dan. 1868. — [5]) Dan. 1859. — [6]) Dan. 1860. — [7]) Novice 1861. — [8]) Nov. 1862.

[9]) Pesmi. Zložil Anton Umek-Okiški. Na svetlo dalo uredništvo »Slovenskega Glasnika«. Natisnil J. Blaznik 1865. 12⁰. 175.

Simon Jenko.

Str. 184: A. Janežič, Sl. Glas. 1865, 27. — P. v Novicah 1865, 3, 4. — B. Miran: Lit. pog., Zbr. spisi V. 116—123. — J. Pajk: Beseda o S. Jenku, Zbr. spisi 1872, 195—202. — Sl. N. 1872, 15; 1879, 86. — Fr. Levec, Lj. Zv. 1879. — M. Lazar, Jenkovih poezij rokopis, Lj. Zv. 1882, 504. — J. Jenko, Iz zapuščine pesnika Jenka, Kr. 1886, 1—15.

[1]) Pesmi. Zložil Simon Jenko. Ljubljana. J. Giontini. 1865. m. 8⁰.

[2]) Pesmi. Zložil Simon Jenko. Za tisek priredil Anton Funtek. Ilustrovanje zvršila J. Kobilca. I. V Ljubljani. Založil Oton Fischer. 1896.

Janez Bilc.

Str. 187: Jos. Marn, Jez. — [1]) Nov. 1856. Pristavi: »Kočani«, Nov. 1856; »Trsački grad«, Nov. 1857; »Na Mune«: podlistek v Slovencu 1875; »Bistrica in Trnovo«, Dom in Svet 1892. — [2]) »Tri dni v Cerknici«, Slov. Gl 1862; o Matiji Lebanu je tudi v nekem letniku „*Noric*“ sestavil življenjepisne črtice. — [3]) Novice 1856; dostavi: Spomini na Oglej, Dan. 1877. — [4]) Janežičeva Koleda 1859. Nabiral je tudi narodno blago, n. pr. »Pravljica o Kurentu«, Nov. 1857. — K njegovim prozaičnim spisom dostavi še dva življenjepisa: Fr. Bilc, duhovnik, pisatelj, domorodec, Kol. Moh. 1864. — Ant. pl. Valenčič, c. kr. gen. major, Kol. Moh. 1895, ter »Pompeji nekdaj in sedaj«, Dan. 1891.

[5]) Bogomir, mladi puščavnik. Pripovest za otroško mladost in njene prijatelje. Poleg Krištofa Šmida. S 6 podobami. V Celovcu 1867. 8°. 78. J. Leon. — Sveti večer. Povest v božični dar pridnim otrokom. Spisal Krištof Šmid. Poslovenil J. Bilec. S 6 podobami. V Celovcu 1867. 8°. 97. J. Leon.

[6]) Zlati Vek 1863. Pristavi: Tisočletnica sv. Metodija 5. julija 1885, Sl. 1885.

[7]) Prestave najlepših himen sv. cerkve. I. del. V Ljubljani 1869. — II. del. V Ljubljani 1881.

[8]) Pervenci. Poezije Janeza Bilca. V Ljubljani. 1864. Natisnil J. Blaznik. 12°. 104.

[9]) Dan. 1868, 17—234. Pristavi: »Sveta družina« po J. B. Zaleskem, poljskem pesniku, Dan. 1887. Vseh pesnij in prevodov v „*Danici*" ne naštevamo, ker jih je mnogo, tudi se nahajajo tam prevodi iz latinščine ali nemščine.

[10]) Smrt Smail-Age Čengića. Po Ivanu Mažuraniću poslovenil Janez Bilc. Natisnil J. Blaznik v Ljubljani. 1870. m. 12°. 54.

Slavospevi ali nagrobni venčki: Nadškofu Andr. Gollmajerju o zlati maši, Dan. 1871. — Verni Slovenci Piju IX., Sl. 1874; 1877. — Knezoškofu J. Krizostomu, Sl. 1875. — Valent. Vodniku, Sl. 1875. — Knezoškofu Jak. Misiji, Sl. 1884. — Andr. Einspielerju, Sl. 1887. — Luki Jeranu, Nov. 1882; Sl. 1895, 1896. — Karolu Klunu, Sl. 1896. — Avstrijanskim romarjem v Lourdes, Sl. 1886. — Slovanskim romarjem v Rim, Dan. 1893. — Tržaškim srebrnomašnikom 1893 v Podgrajah, Sl. in Dan. 1893. — Sv. Očetu Leonu XIII., Sl. 1893. — Pozdrav katoliškemu shodu, Sl. 1892. — O veselem prihodu Nj. Velič. cesarja Franca Jožefa v Ljubljano, Sl. 1883.

Ferdo Kočevar-Žavčanin.

Str. 190: A. Kos-Cestnikov, Sl. Nar. 1878, 268. — J. Marn, Jez. XXV. — [1]) Nov. 1855. — [2]) Vod. Spom. str. 195; Slov. Glas. 1868; Slov. Gosp. 1868. — [3]) Nov. 1868. — [4]) Nov. 1868.

[5]) Mlinarjev Janez, slovenski junak ali vplemenitenje Teharčanov. Spisal po narodni pripovedki iz srede petnajstega stoletja Ferdo Kočevar. V Zagrebu. 1859. 8°. 128. K. Albrecht.

[6]) Slov. Glas. 1859, 50—57. — [7]) Slov. Glas. 1866. — [8]) Sl. N. 1869. — [9]) N. 1860; Slovenci na Hrvaškem, Sl. N. 1870, 1871, 49; Kupčija na Hrvaškem, Sl. Nar. 1870; Narodno gospodarstvo na Hrvaškem. — [10]) Slov. Glas. 1867, 218, 278, 343, 360. — [11]) Nov. 1858. — [12]) Nov. 1861, 41; »Slovenski dolžni list«, Sl. N. 1873; »Vramecz«, slovenska bibliografična rariteta, Sl. N. 1874; »Slovenska zvezdna imena«, Zora 1872. — [13]) N. 1861, 390, 400; Pomenki o naših literarnih

zadevah, Slov. Glas. 1868, 66, 145. — [14]) N. 1857, 75. Dostavi: »Matice ilirske zasluge za izdavanje hrv. klasikov«, Sl. N. 1870, 120—121; »Zgodovinska zveza Slovencev in Hrvatov«, Sl. N. 1868, 67; »Na Kraljevo v Zagrebu«, Sl. N. 1869, 78—80; »Burklarije iz Zagreba«, Sl. N. 1872, 5—13; »Dva tiča«, Sl. N. 1873, 27; »Lov na narodne pesmi v zagrebški okolici«, Sl. N. 1873, 98—99; »Jugoslavija«, slika Salghetti-Driolija ne ugaja, Sl. N. 1874, 40—41. Dostavi: »Ljubljanski program«, Sl. N. 1871, 2—20.

[15]) Kupčija in obrtnija. Denar in blago. Slovenskemu ljudstvu v poduk spisal Ferdo Kočevar. (Slov. Večernice.) V Celovcu. 1872. 8°. 215.

Janko P. Vijanski (Pukmeister).

Str. 191: Š.: V spomin J. P. Vijanskemu njegovi prijatlji, Nov. 1862. — J. Marn, Jez. XXIV. — [1]) Nov. 1857, 1858. — [2]) Nov. 1858. — [3]) Sl. Prij. 1857. — [4]) Ibid. — [5]) Nov. 1857. — [6]) Nov. 1859. — [7]) Nov. 1857. — [8]) Nov. 1858. — [9]) Nov. 1859.

[10]) Nanos. Slovenski zabavnik za leto 1862. Izdal Janko P. Vijanski. V Ljubljani. 1862. 16°. 294. J. R. Milic.

Janez Trdina.

Str. 192: J. Marn, Jezičnik 1892. — [1]) Slov. 1849, 140. — [2]) Slov. 1850. K Marnovim podatkom pristavi: »Od zlatega jabelka«, Slov. 1849, 69—72. — [3]) Nov. 1860. — [4]) Slovan 1885—1887. — [5]) Ljublj. Čas. 1850. — [6]) Nov. 1861.

[7]) Zgodovina slovenskega naroda. Spisal Janez Trdina. Izdala in založila Matica Slovenska. Ljubljana. 1866. 8°. 144.

Dr. Gregor Krek.

Str. 193: Fr. Brunet, Slov. 1884 (s podobo). — Svetozor 1882. — [1]) Slov. Glas. 1858, 58. — [2]) Slov. Glas. 1862. — [3]) Slov. Glas. 1858. — [4]) »Na boj«, Sl. Gl. 1862. Pristavi: »Želje«, 149; Sl. Gl. 1864, 69; »Nedolžnemu očesu« 208.

[5]) Pesmi. Zložil Gregor Krek. Celovec 1862. 8°. 125.

[6]) Na sveti večer o polnoči. (Glej „*Cvetje*" id.)

[7]) Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge von Dr. Gregor Krek etc. Graz. 1874. Verlag von Leuschner & Lubensky. — Zweite völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage. 1887. 8°. XI. 886.

[8]) Nov. 1858. — [9]) Nov. 1858, 244. — [10]) Nov. 1858, 293—294. — [11]) Slov. Nar. 1873, 137—144. Pristavi: »O važnosti tradicijonalnega slovstva«, Zr. 1872.

[12]) Slavische Anthologie. In deutschen Übersetzungen. Mit Einleitung von Gregor Krek. Stuttgart. Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger.

Str. 195: Jakob Gomilšak. — [1]) Slov. Glas. 1866, 81; Koled. Moh. 1883. Dostavi: »Pesem na ptujem«, Sl. Glas. 1866, 13; »Bog je moj ščit«, Sl. Gl. 1866, 385. — [2]) Slov. Glas. 1863; Slov. Gospodar v letnikih 1869—1876 ima še več jednakih sestavkov. — [3]) Več. Moh. 1866. — [4]) Nov. 1862 in Slov. Glas. 1862. V Novicah 1865 ima lep sestavek »o volkodlaku«. — [5]) Zr. 1875. — [6]) Koled. Moh. 1867. — [7]) Kol. Moh. 1870.

[8]) Popotovanje v Rim. »Večernice« 1878. 8°. 178. Družba sv. Mohorja.

[9]) Glasi katol. družbe v Ljubljani 1879. — [10]) Dan. 1878. — [11]) Nov. 1865. — [12]) Moh. Več. 1890. — *Op.* Pisal je tudi v nemškem jeziku, n. pr. v *„Gratzer Volksbl.“* 1875: »Der Protestantismus in Radkersburg«; 1876: »Curort Sauerbrunn«; 1876: »Graf H. Wurmbrand«. V *„Mittheil. des hist. Ver. für Steiermark“* 1879: »Die Zünfte von Radkersburg«.

P. Ladislav Hrovat.

Str. 199: J. Marn, Jez. XXVIII. — Dom in Svet 1891. S sliko: — [1]) Zur Charakteristik Hektors. Gymn.-Progr. Rudolfswert 1856; Über das aoristische Perfect in Folgesaetzen nach einem Tempus historicum in Hauptsaetzen, Gymn.-Progr. Rudolfswert 1858. — [2]) Sl. Gl. 1861. — [3]) Gymn.-Progr. Rudolfswert 1862. Pristavi: »Slovenski lokal«, Slov. Glas. 1862. — [4]) Slov. Glas. 1864. Dostavi: »Še nekoliko opazek k Janežič-Šketovi Slovenski slovnici«, Lj. Zv. 1889; »Ablativ«, Lj. Zv. 1890; »Slovenski dativ«, Slov. Glas. 1863. — [5—6]) Slov. Glas. 1862, 1863. — [7]) Slov. Glas. 1863. — [8]) Slov. Glas. 1863. — [9]) Nov. 1868. — [10]) Nov. 1868. — [11]) Nov. 1867.

[12]) Latinska slovnica za slovensko mladež. Spisal P. Ladislav Hrovat, profesor na c. kr. gimnaziji Novomeški. Založil deželni odbor kranjski. Natisnil Vincenci Boben. Novomesto. 1874. 8°. XII. 329.

[13]) Izv. gimnazije novomeške 1863. — [14]) Izv. gimnazije novomeške 1865. — [15]) Nov. 1861. — [16]) Nov. 1863, 254—289; dostavi: „Sv. Hieronim, čegav je?“ Izv. gimn. novomeške 1865. — [17]) Izv. gimn. novomeške 1878. — [18]) Nov. 1861. — [19]) Nov. 1863. — [20]) Ksenofontovih Spominov id. glej Janežič *„Cvetje“*. — [21]) Ciceronov govor zoper Katilino, Zora 1872. — [22]) Nov. 1868.

Str. 200: Janez Šolar. — Fr. Levec, Lj. Zv. 1883, 253—256. — Kr. 1883, 221. — Slov. Nar. 1883, 44. — Jos. Marn, Jez. XXV. — Narod. List (v Zadru) dné 26. febr. 1883. — Hrvatski glasi o Šolarju glej Lj. Zv. 1883, 274—275. — [1]) Sl. Prij. 1855. — [2]) Nov. 1856. — [3]) Nov. 1857. — [4]) Nov. 1857. — [5]) Nov. 1855. — [6]) Slov. Glas. 1862. — [7]) Izv. gimn. ljublj. 1868. — [8]) Izv. gimn. ljublj. 1869. — Dodaj sestavek »O slovnični terminologiji«, Slov. Glas. 1862.

[9]) Deutsch-slovenisches Wörterbuch zu Prof. K. A. Madiera's deutschen Lesebüchern für die I. und II. Klasse an Mittelschulen. Verfasst von J. Šolar. Laibach. 1873. 8°. 150. Kleinmayer & Bamberg.

Str. 201: *Janez Božič.* — Lj. Zv. 1884. 445. — Kr. 1884, 376. — J. Marn, Jez. XXV.

[1]) Stric Tomaž ali življenje zamorcov v Ameriki od Henriete Stowe. Svobodno za Slovence zdelal J. B. V Celovcu. 1853. XII. 8°. 115.

[2]) Platonov Kriton in Apologija. Iz grščine poslovenil Ivan Božič. V Celovcu 1862. 16°. 78. Nat. J. Leon. (II. zv. II. šestke »Cvetja iz dom. in tujih logov«.) Prevod je za ono dobo dovolj dovršen.

[3]) Koledar za Slovence v povzdigo katolškega duha za l. 1855. I. 8°. 68. — Tečaj II. 1856. Sestavila B. in F. (Božič in Frelih).

[4]) Vodilo grešnikov. Spisal čast. oče Ludovik Granaški, redovnik sv. Dominika. Nat. in zal. Milic. V Ljubljani. 1854. Zv. I. v 24. poglavjih. 8°. 312. Poslovenil Janez Božič. — II. zv. glej J. Rogač.

Ivan Tušek.

Str. 201: Sl. Nar. 1879, 28. — Sl. 1877, 29. — S. 1877, 11. — Jos. Marn, Jez. XXVIII. — [1]) Nov. 1855. — [2]) Nov. 1856. — [3]) Nov. 1857. — [4]) Nov. 1861. — [5]) Sl. Glas. 1858. — [6]) Sl. Glas. 1860. — [7]) Sl. Glas. 1863. — [8]) Sl. Več. 1865. — [9]) Nov. 1857. — [10]) Slov. Glas. 1862. — [11]) Nov. 1857; pristavi: »Jazbec«, Slov. Glas. 1860. — [12]) Nov. 1857. — [13]) Sl. Glas. 1862.

[14]) Računica za male realke. II. dio. Nješto o měrstvu višoplošacah. V. Godišnje Izvešće kralj. velike realke u Zagrebu koncem školske godine 1870. Tisak Lj. Gaja. 8°. 35.

[15]) Rastlinstvo. (Glej Janežič *„Cvetje“*.)

[16]) Prirodopis rastlinstva s podobami. Za spodnje razrede srednjih šol izdelal dr. Alojzij Pokorny. Poslovenil Ivan Tušek, profesor c. kr. gimnazije v Ljubljani. — Drugo predelano in pomnoženo izdanje s 350 podobami. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. 1872. 8°. X. 244. Praga. Henrik Mercy.

[17]) Štirje letni časi. Po E. A. Rosmässlerju predelal Ivan Tušek, kr. višje realke profesor v Zagrebu. Izdala in založila Matica Slovenska v Ljubljani. 1867. 8°. VI. 254. S 40 v tekst vtiskanimi podobščinami. Str. 222—254 obsega slovenski, latinski in nemški imenik rastlin.

[18]) Schoedler: Knjiga prirode. I. snopič. »Fizika.« Poslovenil Ivan Tušek, profesor na veliki realki v Zagrebu. Založila in na svitlo dala Matica Slovenska. 1869. J. Blaznik. 8°. 227. S 216. podobami. — Schoedler: Knjiga prirode. IV. snopič. »Botanika.« Z 240 podobami. Poslovenil I. Tušek. Založila id. V Ljubljani. 1875. 8°. III. 161. J. Blaznik.

[19]) Niže merstvo. Po hrvaškem Vekoslava Köröskenija predelal Ivan Tušek. S 106. v tekst natisnjenimi podobami. V Ljubljani. 1872. 8°. IV. 76. Založil deželni odbor kranjski.

Opom. Pri terminologiji mu je tudi kolikor toliko služil rokopis latinsko-nemško-slovenskega imenika rastlin, ki ga je sestavil Medved.

Fran Erjavec.

Str. 203: Slovan 1886, 1; 1887. 17. — Lj. Zvon 1887, 124, 413—425. — Sl. N. 1887, 9, 12. — S. 1887. — Ed. 1887, 5. — J. L. v Svetozoru 1887, 9. — Bog. Krek v Südsteier. Post 1887, 6. — Velika beseda v spomin Erjavcu, S. 1887, 3, 4. — M. Sila, Črtica id., S. 1887, 10—11. — S. Gregorčič, Erjavcu v spomin, S. 1887, 22. — Jos. Cimperman, Fran Erjavec, Lj. Zv. 1887. 124. — S. Gregorčič, Fran Erjavec, Kol. družbe sv. Moh. 1888, 36—47. — Frana Erjavca Zbrani spisi. Uredil Fr. Levec, dva dela. Izdala Mat. Slov. 1888, 1889. (Z Levčevim življenjepisom.) — Dodatki k Erjavčevemu življenjepisu, Lj. Zv. 1887, 574. — J. Bele, Erjavec in njegov pomen za narodno odgojo, Lj. Zv. 1890, 847—857. — [1]) Slov. Koleda 1858. — [2]) Sl. Glas. 1862. 101, 133. — [3]) Sl. Glas. 1866, 270. — [4]) Slov. Glas. 1863. — [5]) Ibid. — [6]) Sl. Več. 1861. — [7]) Izvešće vel. realke v Zagr. 1864. — [8]) Knjiž. v Zagr. 1864. — [9]) Slavonija v malakologičnem pogledu. Rad Jugosl. akad. XXXI. — [10]) Die malakologischen Verhältnisse der gefürsteten Grafschaft Görz im oest. Küstenlande, Progr. goriške realke 1877. — Pristavi: »Trakavica«, Progr. zagrebške realke 1862.

[11]) Živalstvo. Prirodopis za nižje gimnazije in realke. Spisal S. Pokorny. Poslovenil Fr. Erjavec, učitelj na c. kr. višji realki v Zagrebu. V Celovcu. 1864. 8°. 165.

[12]) Prirodopis živalstva s podobami. Za spodnje razrede srednjih šol izdelal dr. Alojzij Pokorny. Poslovenil Fran Erjavec, profesor na c. kr. višji realki v Gorici. Drugo

predelano in pomnoženo izdanje s 490. podobami. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska v Ljubljani. V Pragi. 1872. 8°. VI. 309. Natisnil H. Mercy.

[13]) Schoedler: Knjiga prirode. IV. Del. Snopič IV. »Zoologija« z 227. podobami. Poslovenil Fr. Erjavec. Založila in na svitlo dala Matica Slovenska. V Ljubljani. 1875. 8°. 163—400. Natisnil J. Blaznik.

[14]) Somatologija ali nauk o človeškem telesu, učiteljiščem in višjim učilnicam spisal dr. Jan. N. Woldřich. Po četrtem natisku poslovenil Fran Erjavec. V berilo vtisnenih je 140 slik. Založila in izdala Matica Slovenska. V Ljubljani. 1881. 8°. 108. Natisnili Blaznikovi nasledniki.

[15]) Rudninoslovje ali Mineralogija za nižje gimnazije in realke. Po Sig. Fellöckerji spisal Fr. Erjavec, kr. višje realke profesor v Zagrebu. Izdala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani. 1867. 8°. 88. Natisnil J. Blaznik. — Prirodopis rudninstva ali Mineralogija. 37 podob. Založila in tiskala Kleinmayr - Bamberg v Ljubljani. 1884. 8°. 84.

[16]) Domače in tuje živali v podobah. Slovenskej mladini v poduk in kratek čas popisal Franc Erjavec, profesor na kr. višej realki v Zagrebu. Na svitlo dala družba sv. Mohora. I. Del: »Domače čveteronožne živali.« V Celovcu. 1868. 8°. 150. — »Imenik in kazalo z desetimi podobami živalskimi.« Natisnil H. Mercy v Pragi. — II. Del: »Čveteronožne živali.« 1869. 8°. 189. — Imenik in kazalo. »Živali po tujih krajih udomačene.« »Divje in tujozemske čveteronožne živali.« Natisnil J. Blaznik. — III. Del: »Ptice« v 4. snopičih 1870. 8°. 1—191. — IV. Del: »Ptice« 1871. 8°. 195—336. — V. Del: »Golazen.« Slovenski mladini v poduk in kratek čas opisal Fr. Erjavec, profesor na c. kr. realki v Gorici. V Celovcu. 1873. 8° 136. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora.

[17]) Naše škodljive živali v podobi in pisavi. Opisal Fr. Erjavec, profesor v Gorici. Na svitlo dala in založila Družba sv. Mohorja. V Celovci. 1880—1882. 8°. VII. 328. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja.

[18]) Ltp. Mat. Sl. 1875, 1879, 1880, 1882—1883. — [19]) Slov. Glas. 1860 in 1862. — [20]) Slov. Glas. 1859. — [21]) Slov. Glas. 1860. — [22]) Slov. Glas. 1864. —

[23]) Slov. Glas. 1862. — [24]) Kol. Moh. 1864. — [25]) Slov. Glas. 1859. — [26]) Slov. Glas. 1859. — [27]) Slov. Glas. 1862. — [28]) Zvon 1877; pristavi: Božični večer na Kranjskem. S. 77. — [29]) Slov. Glas. 1868. — [30]) Zv. 1878, 1879. — Dostavi še v „*Cvetju*" id. Andersonove pravljice.

Str. 207: Božidar Flegerič.

[1]) Štefan Modrinjak. Celovec 1831. 8°. 16.

[2]) Doktor Štefan Kočevar, rodoljub in pisatelj slovenski. Spisal in založil Bož. Flegerič. Natisnila Narodna Tiskarna v Ljubljani 1890. 8°. 63.

Nekaj o narodnih zabavah v Slavoniji Sl. Nar. 1872, 84 (navajajo in opisujejo se Kolo, Prstenek, Lončiček. Žminje, Pala, Zugrab, Kvočka).

Franc Levstik.

Str. 208: Jos. Stritar, Zv. 1870; — —. Slovo Levstiku, Sl. N. 1872, 113. — Zbr. spisi V. — Slov. Nar. 1887, 261—262. — Sl. 1887. 262. — Slov. 1887. — Ed. 1887, 93. (Fr. Cegnar), Ljublj. Zv. 1889. (Stritarjevo berilo v Slovenskem klubu na Dunaju). Dom in Svet 1888. — Spominek v Laščah 1889, 58. — Levstikova slavnost v Velikih Laščah, Lj. Zv. 1889, 69, 504, 704. — Sl. N. 1889, 183—192. — Fr. Levec, Levstik in Hozhevar, Lj. Zvon 1889. — Jos. Cimperman, Satura (Levstiku Francetu), Ljublj. Zv. 1891, 641. — J. Bežek, Zbrani spisi Levstikovi, Lj. Zv. 1893. — Levstikova literarna ostalina, Lj. Zv. 1888, 382—384. — M. Kosan, Kita na grob Levstiku, Lj. Zvon 1887. — F. Stifter, Nemško-slovenski slovar in Levstik, N. 1874, 299. — M. Močnik, Sl. 1888, 69. — Borislav, Branislav, Molčislav, Kamenski, Kovač, Malej, Podlomski, Premrl, Razpotnik, Radovan, Rozvita, Stanislav, Somrak, N. O., K. S., A. Z., M. P. id. so bili njegovi psevdonimi.

[1]) Pesmi. Zložil Fr. Levstik. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. 1854. 8°. 91.

[2]) Levstikovi zbrani spisi. Uredil Frančišek Levec. Ljubljana. Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg. 1891—1895. V. zv.

[3]) Nov. 1858. — [4]) Nov. 1858, 290. — [5]) Slov. Glas. 1858. — [6]) Nov. 1858, 356. — [7]) Nov. 1858, 364. — [8]) Slov. Glas. 1858, II, 204. — [9]) Slov. Glas. 1859, 12. — [10]) Nov. 1864.

[11]) Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen. Verfasst von Franz Levstik. Verlag von Johann Giontini. Laibach. 1866. 8°. 144.

[12]) Slov. Glas. 1858. — [13]) Slov. Glas. 1858. — [14]) Nov. 1862, 1864. — [15]) Slov. Glas. 1860. — [16]) Zbr. spisi IV. — [17]) Zbr. spisi IV. — [18]) Lj. Zv. 1881.

[19]) Nauk slovenskim županom, kako jim je delati, kadar opravljajo domačega in izročenega področja dolžnosti. (Leitfaden für Gemeindevorsteher in ihren Geschäften des selbständigen und übertragenen Wirkungskreises.) Spisal

Anton Globočnik, c. kr. okrajni glavar, Franc Jožefovega reda vitez. Na slovenski jezik preložil Fr. Levstik. V Ljubljani. 1880. XVI. 207. Natisnila ter založila Klein in Kovač. Glej M. Cigale Nov. 1880. 78—87.

[20]) Pavliha. Šaljiv list, 8. in 24. dan vsacega meseca na Dunaju. Lastnik in urednik Fr. Levstik 1870.

[21]) Rokopis kraljevodvorski. Iz staročeškega poslovenil Franc Levstik. V Celovcu 1856. Natisnil in na prodaj ima Janez Leon.

[22]) Nauk o telovadbi. Izdal Južni Sokol I. del. Proste vaje. Tisk Egerjev v Ljubljani 1867. 8[0]. 27.

[23]) Dejanski nauk o kopitnem podkovstvu. S podobami. V angličanskem jeziku opisal William Miles Esq. V slovenskem jeziku z novčno podporo ces. kr. poljedelskega ministerstva, na svetlo dala kranjska deželna komisija za konjstvo. Tiskala Klein in Kovač v Ljubljani. 1874. 8[0]. 40.

[24]) Sestavki v *„Slovenskem Narodu“*: I. Vademecum poslancu L. Svetcu (1868, 4—6). — II. Dr. H. E. Costa (1868, 7—8). — III. Dopisi iz Ljubljane (1868—1869. pass.) — IV. K novim volitvam (1868, 15, 16). — V. Brezova mast in ljubljanski nemškutarji (1868). — VI. Epilog. — VII. Ponočne misli slovenskega prvaka. — VIII. Tujčeva peta. — IX. Nepristranost in pravica (1869), 61 do 62. — X. Eksces ljublj. turnarjev (1869). — XI. Nemškutarska nesramnost (1869, 64). — XII. Janjče in Vevče (1869, 65). — XIII. Poglavje o nemški omiki (1869, 66). — XIV. Plem. Eybesfeld (1869. 66). — XV. Nemškutarska promemoria (1869, 68—69). — XVI. Kdo resnico krivi? (1869, 71). — XVII. Slovenci-Galgenvögel (1869, 72). — XVIII. Dežmanov parkelj (1869, 75). — XIX. Svoboda, kakoršna na Slovenskem (1869, 76—77). — XX. Jurček s pušo (1869, 77). — XXI. Kdo na Slovenskem vlada (1869, 84). — XXII. Nezaupnica poslancu Klunu (1869, 98). — XXIII. O šentpeterski zaupnici dr. Zarniku (1869, 132—133). — XXIV. Res stavimo Slovenijo, da Bog pomagaj (1869, 132). — XXV. Rokopisi: *a)* Slovarsko gradivo, *b)* Izpiski iz slovenskih knjig, *c)* Prepisi slovenskih rokopisov, *d)* Začeto slovarsko delo, *e)* Razlaganje zemljepisnih imen. *f)* Razlaganje imen v Cezarjevih spisih, *g)* Razni spisi, tičoči se slovenske slovnice, *h)* Prepisi nekaterih redkih hrvatskih in slovenskih knjig, *i)* Bučelstvo. Po izkušnjah in besedah retijskega bučelarja Jožefa Oblaka, *j)* Vodnikova prozaična dela, na čisto prepisana, in tolmač o Vodnikovih pesnih, *k)* Gradivo za izdanje Prešernovih slovenskih in nemških poezij. (Lj. Zv. 1888, 382—383).

Ogrski Slovenci.

Aleksander Terpljan, porojen 1812. l. pri sv. Benediktu, dovršil je nižjo gimnazijo v Kiseku, višjo pa in bogoslovje v Šopronu, je izdal:

Knjige zsoltarszke. Szlovencsene po Törplan Sandori püesonszkom farari. V Kosegi. 1848.

Janez Szbüll se je narodil v Turnišču 1822. l., župnik v Dolincih, je umrl okolo 1865. l. Uže 1858. l. je rabil slovenski pravopis in je bil vrl rodoljub in razsoden mož.

Jožef Zemlič, porojen 1839. l. v Belatincih, kapelan v Dolnji Lendavi, je spisaval »Zgodbe sv. pisma«. — Med ogersko-slovenske rodoljube šteje Borovnjak tudi

Marka Žižka, župnika v Belatincih.

Najimenitnejši pisatelj pa je *Josip Borovnjak* (1826), iz župnije sv. Benedikta. Deset let star je prišel v sirotnišnico v Köseg brezplačno zaradi znanja slovenskega jezika; tam je tudi šest let hodil v gimnazijo benediktincev in poslušal modroslovne nauke v Sabariji (Sombothely), bogoslovske nauke zvršil je v budapeštanskem osrednjem semenišču. Ordiniran 1851. leta je bil odposlan v Štefanovce za administratorja, 1852—1854. l. za kapelana v Turnišče, od 1854. do 1857. l. v Dolnji Lendavi, 1858. l. v Črenslovcih, potem je postal župnik na Cankovi (Kaltenbrunn) pri Radgoni. 1893. l. je postal »Vicearchidiaconus et decanus cum iure absolvendi a reservatis et gestandi cingulum rubri coloris.« Narodno življenje je vzbudila vrla mati (njegov 100letni otec živi še pri svojem sinu dekanu). Rano se je začel zanimati za slovensko slovstvo in za slovenska društva. Izpoznavši zanemarjenost ogrske slovenske književnosti, začel je molitvenike, katekizme popravljati pri novih natisih. — Tu se naj navedejo taki molitveniki:

Kniga molitvena. Bogábojecsim düsam dana. Sztaroszlovenszka. Najdes: V-Radgoni, pri Weitzinger J., knigari, Duga vulica Nr. 18—19. Na prvi strani drugega lista je natisneno: Da sze znova zlozsiti szme »Kniga molitvena« sze od duhone (!) sztrani dovoli. Duhovni sztol szekovszke knezovladike v Gradci, dneva 15. aprila 1846. *Roman s. r.*, *Blaz Neubauer s. r.*, tajnik düh. sztola. — Mala 8°. 450 str.

Na straneh 3—7 se nahaja »Tabla nekih presztopnih Szvetkov od l. 1891. do 1964; na str. 8—19 je koledar. »Prvi tao« obsega litanije in molitve do str. 99, »drügi tao« pod sv. Meszov molitve, »tretji tao« »vecserasnye k Bogi zdihavanye in preporacsanye« do str. 189; I. pridavek »pobozsno Premislavanye od szlednyih csetveri del« do str. 210, »Szvete peszmi« do str. 436, »kratki Krsztsanszki Navuk za malo Deco« do str. 450. Kazalo obzega pet stranij; zadnja vrsta slôve: Natiskuje »Leykam« v Gradcu.

Duhovna Hrana, ali knizsica puna lepih navukov molitvic i peszmic za kath. kerscsenike. Najde sze V-Radgoni pri Weitzinger J., knigari, duga vulica, hiszna Nr. 18. — Nepresztopni dnevi leta do str. 20; Negda zapovedani szvetki zdaj pa delavniki do str. 20; tabla nekih presztopnih szvetkov od leta 1893. do 1963. do str. 27; molitve do str. 94; razne

litanije do str. 138; pobozsnoszt pri krisznoj poti do str. 152; peszmi do str. 252. Kazalo obsega štiri strani. Na zadnjem listu: Tiska »Leykam« v Gradcu.

Jezus moje Poželenje ali r. kr. katholicsanszka Molitvena kniga. Popravleni natisz. Najde sze V-Radgoni pri Weitzinger J. knigovezari, duga vulica, hižna Nra 18—19. Mala 8⁰, 428 str.

Kakor pri poprejšnjih molitvenikih sta tudi v tem najpoprej koledar in »Tablica«; na straneh 34—38 se nahaja »Prorokuvanje od mocsi Planet«, kjer se pravi, da »obcsinszko sze stima, ka Planete veliko mocs szkažujejo nad sztavov zemle i tekajom vremena; zato eti od uszake nika znanya vredna nakraci gori naperimo.« Molitve segajo do str. 284; pesmi do str. 373; litanije do str. 405 in »Pridavek« (Marijanszke Peszmi) do str. 427. Tudi ta molitvenik je natisnil Leykam v Gradcu.

Szveti Evangeliomi za nedele i szvetke celoga leta. z*) navadnimi molitvami pri bozsoj szlüzsbi, pred i po poldnevi — pridavek glavnih isztin kerscsanszkoga navuka, z**) dovoljenyom cirkvenoga poglavarsztva. Najdes v-Radgoni pri Weitzinger J. A. knigari, duga vulica, hiszna Nr. 18. Na drugi strani naslovnega lista se nahaja to-le:

Nr. 3114. Gegen die Wiederauflage des Buches: »Szveti Evangeliomi« wird in geistlicher Beziehung kein Anstand genommen.

Von dem fürstbischöflichen Ordinariate zu Grätz am 23. November 1840. Roman m. pr. Safner m. pr., Secretär.

Reimprimatur. Vom k. k. steiermärkischen Gubernium. Grätz am 3. Dezember 1840. Kraus m. p.

I. »Tao« (str. 1—88) obsega evangelije za vse nedelje in praznike; II. »Tao« evangelije za posamezne svetnike (str. do 210); III. »Tao« molitve in litanije (str. do 220). 8⁰. 222 str. Natisz A. Leykamovih dedicesev v-Gradcu.

Szveti Angel Czuvar, ali Vodnik v-nebesza. Drugi natis. V-Radgoni, pri J. A. Weitzingeri, duga Vulica No 18—19. 12⁰, str. 108, obsega molitve, litanije in pesmi.

Mali Katekizem za obcsinszke lüdszke sole. Najde sze V-Radgoni pri Weitzinger J. knigari, duga vulica, hiszna Nr. 18. — 12⁰. 52.

*) **) Na obeh mestih je za piko mala črka.

Angelska slüžba, ali poduk, kako naj se pri sv. maši streže. Najde sze V-Radgoni pri Weitzinger J. knigari, duga vulica, hiszna Nr. 18. 12⁰. 16.

V tej knjižici in v »Szvetih Evangeliomih« se mešata ogrsko-slovenski in slovenski (Gajev) pravopis, kajti v »Evangeliomih« se piše na naslovnem listu: »pri bozsoj szlüzbi« in na prvi strani besedila »z velikoj zmožnofztjo« in tako potem skozi vso knjigo.

Med posvetnimi književniki je omeniti učitelj *Josip Puštaj*, porojen 1864. l. v Belatincih; dovršivši pripravnico v Čakovcu je služil 1884. leta v Szöcei, od 1885. l. v Martijancih (Martonhely); 1893. l. je izdal obširno pesmarico z naslovom:

Krscsánszko*) katholiczánszke Cerkvene peszmí sz potrejbnimi molítvami i vnógimi vogrszkimi peszmami. Za skolnike, katholicsánszko mladézen, ino za vszákoga pobozsnoga krscseníka. Vö dáne od drüstva szvétoga Stevana. (Vigneta, predstavljajoča sv. Štefana.) Prvi natísz Budapest. MDCCCXCIII.

Na drugi strani naslovnega lista je zgoraj na levi strani $\frac{\text{Nr. 953}}{1892}$ v sredi lista: »Imprimatur«, potem Sabariae die 13. Aprilis 1892; spodaj v levem kotu $\frac{\text{S. C. H.}}{\text{E. S.}}$, v desnem: Cornelius epis.

Na tretji strani se ponavlja naslov do besede: krscsenika; na to: Szpiszane po Pusztai Jozsefi, martyanskom skolniki.

Knjiga ima v mali 8⁰ 685 stranij; izmed teh odpade na kazalo 41 stranij. Predgovor obsega 6, Kalender 12, molitve 98 stranij; za temi pride 526 pesmic, po ogromni večini ogrsko-slovenske, vmes se nahajajo tudi ogrske (mažarske).

Vrlo zanimiv je predgovor, ki ga tukaj ponatisnemo vsega v ogersko-slovenskem pravopisu; za vzgled se objavijo tudi pesmice št. 118, 190, 200, 202, 206, 215, 295, 463, 513 b, 526.

Predgovor

k prvomi vödávanyi.

„Zvisávajte Goszpodna z menom i hválmo imé nyegovo vszi sz ednákim tálom“ — etak právi velki peszmar, Dávid kráo.

Ki poznamo Bogá, i známo tak velko dobróto nyegovo, ne mogócse, ka nebi hválili onoga, »koga szvéto imé zvísá-

*) Ker se v 4. zvezku bržkone ne bo govorilo o ogersko-slovenskih pisateljih, se knjiga navede tukaj, dasi spada v dôbo 1870—1895.

vajmo sz peszmami i sz lejpo stímanimi instrumenti«, na koj nasz Dávid kráo znóva opomína.

„Hváliti i zvisávati Bogá“ — tó je tüdi i jedíni cio eti »Krscsánszko Katholicsánszki Peszmeni Kníg«, stere szo po velkoj szkrbi i vnógom deli tak vküper posztávlene, da sze v nyí — zvün potrejbni molítvi — nej szamo i vsze one peszmi nájdejo, stere szo do eti máo po szlovenszkom jeziki popejvane bilé, nego zadrzsávajo i v szebi ete knige *sz kak nájvéksim tálom vsze cerkvene peszmi.*

Ka sze záto pejszem vu »Knigi Molitvenoj«, vu »Jezus Mojem Pozselenyi« i v »Dühovnoj Hráni« nahája, vsze szo one eti vküper szprávlene i v réd djáne, csi szo toga vrejdne bilé. Ár lehko právimo, ka med málim racsúnom nasi szlovenszki pejszem sze nájde vecs táksi, stere szo z edne sztráni nej po csísztom szlovenszkom jeziki szpíszane, z drüge sztráni pa niti i tákse vízse nemajo, stera bi sze med cerkvene peszmi pripróvila. Etakse szam záto z eti kníg vö mogao niháti za onoga zroka volo, ár szam doszta pripravnejsi i lepsi pejszem meo na meszto nyí. Páli szo bilé i sztarínszke peszmi, stere szo prejk i prejk predelane mogle biti, ár sze nyim nacsi nebi mogla vízsa dati. Z med táksimi szo, naj szamo dvej naprej prineszém: »Lejpa szi, lejpa rózsa Maria« maríinszka-, i »Veszéli vszi bojmo dnesz krscseníki« bozsicsna peszem, i vecs drügi, — stere zse proszim, naj sze od szejmáo tak popejvajo, kak szo zdaj vöpoprávlene; ár ovacsi je nemogócse nyé na nóte posztaviti i sz rédnim tálom orgolati.

Ali nej szamo, ka szo v eti knigaj vküper szprávlene, predelane i v réd djáne vsze szlovenszke peszmi, nego i sésztkrát telko nóvi lejpi pejszem je k coj posztávleno eti, z med sterimi je vszáka po nájcsisztejsem szlovenszkom jeziki doliszpíszana. K coj szo djáne i v eti knigaj escse i vnóge vogrszke peszmi tüdi za onoga zroka volo, ár sze vu vecsi mejsztaj Bozsa szlüzsba vecskrát i po vogrszkom jeziki oprávla, ino ár sze je solszka deca i mladézen zdaj zse tüdi privádila, vszamogócsega i dobrotivnoga Ocso po lejpom vogrszkom jeziki hváliti i zvisávati. I vszi mi, kí mladézen gori hránimo, tó verjemo, ka je zse nej dalecs ono vrejme, gda mo vszi lehko po obcsinszkom jeziki nase domovine dicsili Bogá — sz ednim glászom. (!)

Sz vogrszkimi peszmami záto i eta kniga tüdi k etomi cíli scsé szlovenszko lüdsztvo blizse i blizse pripelati. Kak nájprvlé

lehko doszégnemo ete cio tüdi záto, ár szo vu eti knigaj, po szlovenszki peszmaj, *rávno i one vogrszke* k coj prilozsene, i szamo sz trejmi zvejzdicami razlocsene; nájbole pa zàto, ár szlovenszke peszmi sz vogrszkimi *celó ednáko vízso* májo. Ino ár szo cejle ete knige sz obcsinszko poznánimi vogrszkimi literami píszane, vu cérkvi lehko vszi, brezi vszega vcsenyá, po szladkom jeziki nase domovine popejvajo.

Kí tak dobro preglédnejo ete knige, vidli do, ka szo szkoro vsze nóve peszmi z vogrszkoga jezika na szlovenszko predelane, i záto nej z k nám nájblizse sztojécsega stajerszkoga jezika, ár sze stajerszke peszmi sz nájvéksim trüdom itak nemrejo na nas sztári szlovenszki jezik tak predelati, ka sze nebi poznale (!) Nadale i záto, ár poznáne stajerszke peszmi sz veksínom tak prevecs szvecko vízso májo, stera sze v cérkev nikak ne priprávi. Ali záto nescsem tó praviti, ka stajerszke peszmi nebi tüdi i lejpe vízse mele. Májo, i z med steri szam te lepse tüdi k coj vzéo.

Da szo vogrszke peszmi poprejk za oni vízs volo, stere sze k cérkvi priprávijo vecs vrejdne, kak poznáne stajerszke peszmi, tó vszáki on lehko szvedocsi, kí cerkvene peszmi od vszej sztráni zadoszta pozna. Ali da pri etom deli moremo i na nágib lüdsztva miszliti, vsze vogrszke peszmi sze nemrejo za nase lüdsztvo pripraviti, nájbole pa one nej, stere szo vu *moll* tónusi. Vszi známo, ka nase szlovenszko lüdsztvo ono lejpo návado má, da vsze peszmi na dvá glásza rado popejva. Ino da sze popejvanye na dvá glásza szamo v *dur* tónusi lehko zgodí sz rédnim tálom, ino sto je nej vu nótaj dobro vönavcseni, nemre on v moll tónusi drügoga glásza sz rédom popejvati, záto szam z moll tónusa szamo te lezsejse i lepse peszmi gori vzéo. Vcsiniti szam mogao tó i za snoga (onoga?) zroka volo, ár nemrejo peszmi biti brezi moll tónusa, nájbole pa »za preminócse« peszmi nej.

Záto sze one peszmi, stere szo vu moll tónusi, naj szamo *v ednom glászi* popejvajo, i nikak nej vu dvema, da nebi oni, kí szo vu nótaj nej dobro navcseni, sz drügim glászom vecs pokvárili na vízsi, kak bi hasznili peszmi.

Morem i praviti tó, da vszáka peszem, stera je v eti knigaj popíszana, vszáka *szvojo poszebno vízsó* má, i nega peszmi v cejloj knigi, stera kak nájlepso vízso nebi mejla.

Sto záto ednoj ali drügoj peszmi vízse nebi znao, on sze sz recsjóv ali v píszmi naj k meni obrné, ino jasz nyemi od vszáke

peszmi z szrcá rad vízso na nóte dol napísem. Da szam szám predelávao i vküper posztávlao ete peszmi, ino da na vszáko peszem 3—4 vízse mám gotove, lehko szi záto vu vízsaj vözabéram te nájlepse, stere rad prejk dám onim, ki sze k meni potrüdijo.

Ino zdaj sze zse morem obrnóti nájobprvim k vszejm postüvánim g. skolnikom, kí szo voditelje cerkveni pejszem, ino tüdi k viszoko postüvánim g. plebánosom, i prosziti nyé, naj szkrb májo na crkvene peszmi, da sze one naj vszigdár tak popejvajo, kak sze sika szpejvati pri Bozsoj szlüzsbi.

Gda je pa od vísesnyega Pasztéra, nasega milosztivnoga Püspeka tak odredjeno, da sze solszka deca vszáki tjeden 2 vöri i cerkvene peszmi morejo vcsiti, záto szi prijátelje moji g. skolnicje, pri vcsenyi cerkvenih pejszem nájlezsej tak pomágajo, da nájobprvim to vékso vszakdanésnyo i ponavlajócso solszko deco navcsíjo poprejk na vsze crkvene peszmi, ino po deci sze tak cejla cérkev lehko navcsí na dobro i rédno popejvanye. Gde sze pa eto za volo máloga racsúna solszke decé nebi moglo doprneszti, tam szi voditeo cerkveni pejszem odrasene more domá dobro vönavcsiti, ino tak naj sz nyimi v cérkvi popejva. Nájbolse je, csi skolnik szvoje popevácse na kórusi pri szebi má, gde sz nyimi doszta lezsej lehko peszem lüdsztva ravna, kak csi szo oni dalecs vkraj od nyega. *Kórus je meszto popevácsov*, záto sze naj tam szamo oni vküper szprávijo, kí sz voditelom i sz orgolami peszem zacsnejo, i nyó tüdi rédno do konca popejvajo.

Ali gda tak ete krátki tanács dávam na dobro vcsenyé cerkvenih pejszem, nikak nescsem sz tejm tó, ka bi popevácsje sz voditelom szamí, tó je »solo«, szpejvali cerkvene peszmi. Ár je vszáka peszem te nájlepsa, csi nyó vszi, kí szo vu cérkvi nazócsi, velki i máli, sztári i mládi sz ednim grlom popejvajo. I tó je tüdi, kak szam zse naprej povedao, jedíni cio eti knig.

Da je pa v eti knigaj velki racsún cerkveni pejszem vküper szprávleni, ino naj pri popejvanyi ne príde naprej on zrok, ka bi níki tak dugo gor iszkali peszmi, dokecs bi je drügi zse szkoro vöszpopejvali, za toga volo je kazalo eti kníg tak vküper posztávleno, da sze v onom vszáka peszem li hitro lehko gori nájde.

Ali tó je escse nej zadoszta. Náj záto próti tomi kak nájbole pomágam, po rédi szam vszákoj peszmi numerus dáo záto, da sze one peszmi, stere do popejvane, náj pred vszákov Bozsov szlüzsbov *na edno málo tábló gori zamerkajo*, stera tábla sze naj te sz gori

napíszanimi numerusi pred kórus tak gori obejszi, da jo vszáki lehko vídi. Po etom málom deli do te zse vszi naprej znali, ka stere peszmi do pri Bozsoj szlüzsbi popejvane, ino vszáki vu cérkvi nazócsi, szi peszmi lehko pred mésov gori poiscse.

Steroga vrejmena sze stere peszmi naj popejvajo, ono kníga nájbole kázse. Ali poprejk pri vszej peszmaj na tó moremo szkrb meti, ka naj pri vszákoj Bozsoj szlüzsbi nájmenye dvej-trí peszmi popejvamo z vün onih, stere sze k blagoszlovi, pred ino po predgi morejo szpejvati. Lehko i tó vcsinímo záto, ár je v eti knigaj telko pejszem vküper szprávleni, ka lehko na vszáko nedelo i szvetek vu cejlom leti drüge i drüge peszmi szpejvamo. Ino csi etak vsze peszmi po rédi gori raztálamo, míszlim da sz onimi pri Bozsoj szlüzsbi i szvéti ópravicaj lehko doszégnemo on szvéti cio, da mo vszi sz ednim glászom veszélo hválili Bogá.

Zdaj zse, gda szam na krátci vsze ono naprej dáo, stero szam za nüc eti »Krscsánszko Katholicsánszki Peszmeni Kníg« za dobro szpoznao, nemrem ete moj predgovor dokoncsati brezi toga, da sze nebi viszoko postüvánomi *Borovnyák Józsefi* cankavszkomi g. plebánosi ocsiveszno zahválo, kí szo tak dobri bilí, da szo mi vu mojem velkom deli tak szrcsnó pomágali. Tüdi sze morem zahváliti i viszoko postüvánomi *Bagáry Józsefi*, mojemi dobromi plebánosi, kí szo mi vu píszanyi eti kníg vecskrát dober tanács dáli. Bóg nyima naj plácsa nyihove trüde!

Obszlejdnim pa, gda zse v róke dám ete »Krscsánszko Katholicsánszke Peszmene Knige« vszejm vernim i pobozsnim krscseníkom vu Krisztusi, preporácsam je na vékso Bozso díko vszejm onim, kí zahválno szrcé májo próti szvojemi Sztvoriteli, Odküpiteli i Razveszeliteli, ino hváliti i zvisávati scséjo vu szvéti peszmaj v szvétom Trojsztvi ednoga Bogá, za pomócs prosziti v nyí Blázseno Divico Marío i Szvetnike Bozse — sz veszélim szrcom.

„Kí lepó szpejva. dvakrat moli!“ — právi szvéto píszmo. Zselejm záto z cejloga szrcá vszejm onim, kí do ete knige v rokaj meli, naj z nyé tak lepó szpejvajo v etom zsivlenyi, da bi ednók i v drügom sz menov vréd mogli szpejvati vekivecsno hválo i díko Bógi — na veke.

Ino tak de tüdi i moj trüd obilno plácsani!

Mártonhely, 1891., október 1.

Pusztai József
skolnik.

118.

1. Gda dén sze po goraj
   Prijazno zaznáva,
Prelejpa zorníca
   Na nébi priplava;
Zvonenye znovíkov (*zvonikov*?)
   Sze mílo glaszí,
Nebész ino zémle
   Kralíco csasztí.

2. V nebészaj María
   Sze razveszelüjes,
Zdihávanye nase
   Pri Bógi zrocsüjes;
Zvejzdice miglájo
   V szvetloszti cvetó,
I vszigdár pri tebi
   Bliszkajo lepó.

3. Gda szunce lübléno
   Posíla toplóto,
Milosztivno glédas
   Na méne sziróto;
Predobra Divica
   I Mati szi tí,
Vszigdár sze pri tebi
   Vüpanye dobí.

4. O poldné sze znóva
   Zvonóvje glászijo,
Kí tebé precsiszta
   Divica csasztíjo;
Sze doli sze zgledni
   María na nász,
Mi sz vüpanyom k tebi
   Kricsímo na glàsz.

5. Gda szunce lübléno
   Za góro zahája,
Zvonenye tak mílo
   Nam Mater obdája;
Gda csasz sze priblízsa
   I v méri zaszpím,
María! naj v tebi
   Sze znóva zbüdím.

190.

1. Szlabo mládo zsivlenye
   Ráno je pokvarjenye,
Zemelszki krátki bezsáj
   Preminé kak dím i práj.

2. Gda sze rózsa odkríje
   Vnógi má tó vüpanje,
Da bode dugo cvela
   Hitro je povehnola.

3. Tak je málo dejtece
   Stero skriny'ca pokríje,
Malo sci szmrt zapihne
   Zse, kak trávca povehne.

4. Al' düsa, te lepsi táo
   Zsivé, naj nam ne de zsao,
Zsivé zse tam vu nébi
   Med drágimi angelci.

5. Tam vasz csáka sztarisje
   Za nyim sze popascsite,
Tam te sze pá vidili
   Nigdár vesc razlócsili.

200.

1. Zakaj jócsete eti túzsno
   Ne vídte nébo odprto,
Mále decé vrli Prijáteo
   Bode meni blagoszlov dáo.

2. Túzsni sztarsi, máli bratci ví
   Szmrti sze nájte bojati,
Jasz lepse sztanyé scsém imeti
   Tam pri nebeszkoj drzsini.

3. Blázseni moj vucsiteo vrli
   Kí szte me tak lejpo vcsíli,
Zdaj sze zse tam morem vucsiti
   Gde szám lübléni Jezus vcsí.

4. Pajdasi mali, / Pajdaskinye vé, cvejt prolejtni
   Ne bodite prezsalosztni,
Angeo csuvár mi rokó dáva
   V nébo sze sz menov zdigáva.

Od mladénca ali devoške.

202.

1. Oh szmrt sztrasna, szmrt cseméma
 Kak szi tí neszmilena,
Rózso szi nej milüvala
 V cvejti szi jo vtrgnola.

2. Komaj szam v lejpoj mladoszti
 Zse vehnym' / Vehnyena morem mrejti,
Oh kak rano me pokrije
 Zsaloszten prt mrtvecski.

3. Mladénci! / Devojke! kí okól' skrinye
 Tü zsalosztno sztojíte,
Vzemte szi példo od méne
 Ka je zsítek, vídite.

4. Dobri sztarsi, Bóg vam pláti
 Znám, da vász szrcé bolí,
Na szlejdnye szte mi dvorili
 Ster'ga / Stero szte tak lübili.

5. Naj zse henya vasa britkoszt
 I szkuze dreszélnoszti,
Vem zdaj zse jasž v nébo idem
 K Bógi sze veszeliti.

Od zarocsníka ali zarocsníce.

206.

1. Oh túzsnoszt szvéte lübézni
 Stera eti jócse sze,
Dok' szrcé glász csüje mirni
 Gda nyoj zsaloszt premíne;
Szrcé bode vtísano
 V grobi de zse mirovno.

2. Pri nogáj nam tü pocsíva
 Bóg nyem / nyoj krátki zsítek dáo,
Lejpi lanc sze zdaj raztrga
 Steri vaj je vküp vézao;
On je / Ona eti nej domá
 V nébo ide nazáj pá.

3. Szladke szenye szenyaj zdaj zse
 Mládi / Mláda tí zarocseni, / zarocsena,
Csi szi sze szmrti vcsakao zse / vcsákala
 V nébi bodes krónani; / kronana;
Meszto etoga venca
 Ovencsa te zvejzdica.

4. Poszlüsajte glász nebeszki
 »Páli sze vszi vídimo«,
I na grobi sze tak glászi
 Da »od mrtvi vsztánemo«;
Zarocsen / Zarocsna szi za nebó
 Na vek' naj ti dobro bó.

Od mládoga hisznika.

215.

1. Szkuze mi aldüjte
 Vkraj je mo zsivlenye,
Iz rók verne zsene / Z rók vernoga mózsa
 V grob je szpánye moje;
Ali tivársico / tivárisa
 Záto verno lübim,
Düsa moja gucsí
 K nyoj, / K nyem, csi glih ne gucsím.

2. Rad bi szlovó dáo nyoj / dála
 Pa ne zmorem rejcsi,
Stere bi poved'le
 Ka jasz zdaj obcsütim;
Oh moj szladki Jezus
 Tí más v rokaj zsegen,
Zsegnyaj mi zdaj zseno / mózsa
 I jasz ne bom túzsen. / túzsna.

3. Ví, ki na tom szvejti
 Rózsice beréte,
Ne pozábite tó
 Konca sze vcsákate;
Kak na vodi mehér
 Je nase zsivlenye,
Vsza zemla premíne
 Vsze mócsi nebeszke.

4. Sz Bógom tivársica / moj tiváris
 Sz Bógom tí lejpi szvejt,
Neszite me tá v grob
 Vu moj temni zsítek;
Szvetli Szodec, Jezus!
 Gda bódo trombönte —
K Teb' me pozávale
 Zbüd' me na veszélje.

Na novo leto.

295.

1. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Bóg sze nam je dáo vcsakati
Dajmo hválo Jezusi,
Bógi vekivecsnomi.

2. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Zacsnemo dnesz vszi erkócsi
Díka Králi mládomi,
Nóvo nam rodjenomi.

3. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Zdravi szmo te dozsiveli
Bojmo záto veszéli,
Radűjmo sze v Jezusi.

4. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Kí szo v zsalosztnom betégi
Mol'mo sze za one vszi,
Jezus nyé obveszelí.

5. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Stere je vecs nej tü najslo
Bógi nyé porácsajmo,
Szvetloszt nyim naj dá vecsno.

6. Edno jezero oszemsztó
Devétdeszét $^{\text{strto}}_{\text{péto}}$ leto,
Daj nam oh Bóg, vu vszem szrecso
I csi enkrát merjémo,
Daj, naj k Tebi prídemo.

Od szvete Katalejne.

463.

1. Zapelíva je lepota
Lejpo líce i ocsí,
Csi pobozsna düsa krotka
Gori tejlo ne drzsí;
Szvéta dejva, Katalejna!
Zarocsena Krisztusi,
V mládom tejli kak szi lejpa
Tak szi csíszta vu düsi.

2. Oh divica! v mokaj verna
Jezusa vu szrci más,
Ino nyemi tak veszéla
Iz lübézni glávo dás;
Szvéta dejva, Katalejna!
Zarocsníca Jezusa,
Kí v nebésza prinesena
Vecsno vzsívas Ágneca.

3. Bejlo liljo más vu róki
Lejpa szi v nedúzsnoszti,
Odícsena gori v nébi
Milosztivna nám bodi;
Szvéta dejva, Katalejna!
Zarocsníca nebeszka,
Moli za nász tam Jezusa
Ki te proszimo z szrcá.

4. I gda príde zádnya võra
I vu vecsnoszt idemo.
Proszi za nász Zarocsníka
Naj tam miloszt nájdemo;
Szvéta dejva, Katalejna!
Zsarocsníca Ágneca,
Moli, naj z etoga szvejta
K tej prídemo, v nebésza.

Za descs.*)

513 b.

4. On je zápro vküp obláke
Naj nam odpré grejsno szrce:
Hválen bodi Jezus Krisztus!
Na vsze veke, amen.

5. Prekráto nam je descs lejpi
Naj szkuze tocsimo v szrci:
Hválen bodi Jezus Krisztus!
Na vsze veke, amen.

6. K nyemi sze obrn'mo záto
Ino dá nam tího roszó:
Hválen bodi Jezus Krisztus!
Na vsze veke, amen.

*) Pesem št. **118** je Na čast Mariji; št. **190** in **200** pa je Szlovo mrtvoga. *a*) Od malega deteta, *b*) Od solara ali solarkinye.

Compendia ritualis, molitveniki, pastirski listi.

Rituale / Romano - Salisburgense / primum / authoritate et jussu / *Celsissimi ac reverendissimi* / domini domini / *Romani Sebastiani* / principis et episcopi seccoviensis, nec non administratoris / episcopatus Leobiensis etc. etc. / *Usibus dioecesis Seccoviensis et Leobiensis accomodatum* / nunc / authoritate et jussu / Celsissimi ac reverendissimi / domini domini / *Josephi Othmari* / principis et episcopi Seccoviensis, nec non administratoris / episcopatus Leobiensis etc. etc. / Recognitum et typis editum / *Graecii* / Typis J. A. Kienreich. / *MDCCCLIII.* Prostat in cancellaria episcopali. — Mali 4⁰. 418.

Slovenski tekst se nahaja na straneh 15, 20 — 22, 26 — 27, 35—37, 42, 48—49, 52, 71, 83, 93, 243—248, 406—408, 410—411, 414—416.

Rituale / Romano - Salisburgense / collatis consiliis / cum / celsissimis ac reverendissimis dominis dominis / *Adalberto Josepho* / principe - episcopo Gurcensi / *Antonio Martino* / principe episcopo Lavantino / Jussu et auctoritate / Celsissimi, excellentissimi ac reverendissimi / domini domini / *Maximiliani Josephi* / principis-archiepiscopi et metropolitae Sali / s / burgensis, s. sedis apostolicae Legati nati, Germaniae primatis S. C. R. apostolicae Majestatis consiliarii intimi actualis / SS. theologiae doctoris etc. etc / Denuo recognitum. / Salisburgi. MDCCCLIV. Typis Fr. Xav. Duyle. — Mala 4⁰. 410.

Slovenski tekst se nahaja na straneh 17—20, 21—23, 29—31, 41—43, 45—46, 57, 69, 78, 81—82, ad $^{98}/_{1-4}$, ad $^{222}/_{1-6}$, ad $^{394}/_{1-10}$, ad $^{406}/_{1-4}$.

Compendium / *Ritualis* / Romano-Salisburgensis / *usibus Dioecesis Seccoviensis et* / Leobiensis / accomodatum / Authoritate Ordinaria editum / Cum / *Appendice* / pro / Assistentia Moribundorum. / Curatorum / usui et commodo / *Graecii* / Typis Josephi A. Kienreich. / *MDCCCLVII.* Mala 8⁰. 152 str.

Podčrtane besede so tiskane rudeče. — Slovensko besedilo se nahaja na straneh 5, 10—12, 30, 86 — 87, 125—151. Sloven-

ščina je pravilna; tu pa tam se nahajajo štajersko-slovenski izrazi, n. pr. perle nam. *poprej* (str. 127).

Compendium / Ritualis Romani / usibus dioeceseos Labacensis / accomodatum / Auctoritate et opera / celsissimi ac reverendissimi / Domini, Domini / Antonii Aloysii Wolf / principis / et ecclesiae catedralis Labacensis / episcopi etc. etc. / Labaci / Typis Josephi Blasnik / 1844. 4⁰. 298.

Podčrtane besede so tiskane rudeče. — Slovensko besedilo je na straneh 16, 19, 23, 27—29, 32—33, 36—39, 55—62, 71—75, 81—84, 102—110, 114—119, 124—127, 137—139, 191—193, 200—211, 216—220.

Varia pietatis / Exercitia / Dominis sodalibus / praecipue / Sacerdotibus curatis / oblata / ab alma ac venerabili / Sodalitate B. V. Mariae / in coelos assumptae /. Pars prior. / Continentes etc. / Labaci Anno M.DCC.LXXII. Literis Egerianis.

Slovenski tekst 131—136. 146, 152, 159, 171, 244, 248—249, 251—254, 257—273, 333—347, 401—415.

Manuale / Ritualis Romani / ex / Compendio eiusdem Ritualis / usibus / Dioeceos Labacensis / accomodato, annoque 1844 Labaci edito / extractum / in / commodiorem usum cleri curati / ejusdem dioeceseos / Jussu et auctoritate ordinaria / Labaci / Typis Josephi Blasnik / 1845.

Slovensko besedilo je na straneh 6—7, 13—17, 20, 28, 32, 42—44, 54—55, 61—64, 71, 100—111, 120, 138, 141—144, 146, 150—152, 160—161, 163, 176.

Sveti / Evangelji / z / molitvami ino branjem / za vse / nedele, praznike ino imenitniši / godove / celiga leta. / Temu je perdjan / Katekizem, cerkvene ino druge / Molitve ino pesme per očitni / službi božji /. Z dovoljenjam / nar častitiših ino milostivših / gospoda gospoda / Frančiška Ksaverja, / Firšta ino škofa Lavantinske cerkve i. t. d. i. t. d. Tretji natis. / V Celi MDCCCLVII / Per Jožefu Gajgerji, bukvarji. / 8⁰. 661 str.

Vfhi paftirfko osnanilo fplofhnih od fvetiga Ozheta papesha Pija IX. 21. liftopada 1851 ukasanih ozhitnih Molitev in ob tem tudi podeljeniga Odpustka kakor v fvetim letu, ki fe v Ljubljanfki fhkofiji s 20. Velikitravnam

sazhne in 19. Roshnikam 1852 konzha, f perftavkam Molitev, kterih fe verni per sapovedanim obifkovanji zerkva poflushiti samorejo. V Ljubljani 1852. Natisnil Blasnik. — (Zup.) *)

Molitve per obifkovanji zerkva k' sadobljenju odpuftika fvetiga leta, poterjene od vifoko zhaftitljiviga Ljubljanfkiga Shkofijftva. V Ljubljani. Natisnila Rosalija Eger. 1850.

Sveta vojska v svetem letu za vesoljni cerkveni zbor s primernimi nauki, opomini in molitvami. Poleg nemškega od viših poterjenega spisa. V Ljubljani 1869. — Založil H. Ničman.

Od fvetega krisha per belih vodah. R. W. 1852. Natifnil Eduard J. Jeretin v Zeli. (Naz. E. e, 2.)

Jožef Otmar

po milosti božji knezoškof Sekovski, oskerbnik Lujbnske škofije, opat S. Divice Marie v Monostri više Komarne, vitez od Raušer,

pozdravim vse verne po Sekovski ino Lujbnski škofiji ino Vam od Boga vse dobro želim.

Lani na kraji zime, kdar zmladlečni jug popihnil, je gromovita nevihta Europo od eniga konca do oviga preletela, gospodske oblasti, ves občinski red istresila. Vse na vseh krajih se je vzdignilo na terjanja. Terjalo se je hujdo ino dobro, pravica ino krivica, ino s' takim hrupom, kakiga dela dereči potok, kdar od zkurjeniga snega nanešen zauli. Vse terjanja bi mogle k' časi, na mesti spoljene biti. V' tisti zmešnjavi ino halabuki se vsak na kaj bolšiga zanašal, ino je se tudi več že ostaranih naprav ino navad, ki so zdajnim časom ino potrebam ne primerjene, ko truhliva roba odpravilo. Bila je dana ustava ino mislilo se je, da bo po ustavi cesarstvo krepko ino trdno, da bo po novem ravnanji se več sreče ino pravice navdalo. Al sreča ne prišla, ino pravica je odišla. Razpušeni zijaki ino grablivci so segali prederzno za poglavarstvom, ovi podložniki pa, če ravno v' nezmerno znameniti vekšini lubeči mir ino red, so plahi grozovitnežom se vklanjali. Tê se cerkva ino

---

*) Zup. = Knjižnica prof. Tomaža Zupana na Okroglem.

bogaboječnost za babjo vero obrekla, zvesto spoštuvanje postav za bedastvo cenilo. Le buna, to je silovitno preverženje vsiga postavniga obstoječiga reda se svetu za pravico ino sveto dolžnost vkazuvala. Kdor se podstopil le besedo proti ziniti, ludi vtušati ino miriti, je bil za strašnosilnika, starokopitneža, izdajavca na sveti svobodi razoznanjen, ino Cesar po božji postavi obrambavec vere ino pravice bi ne imel drugiga dela, ko naprepoložene prošnje, tudi lastno zverženje 'z svojiga trona podpisati, lepo austriansko cesarstvo raztergati. Celo zvonove so v' plat bili, ograje so stavili po mestah, ino po tolovajskem so začeli razbijati ino vso zakonito izporedenje razsekati.

Za onih nesrečnih dni se je pokazalo, ko strašno človek zbesni ino zdivja, kda samo svojim želam streže. Hudobija ino spakija nebi bila pak nikakor telke oblasti dosegnila, da bi ne bila z' krivimi spresukanimi nauki se stovaršila, nevedne ludi z' golufavnim modruvanjom na svojo stran podmeknila. Svoboda, jednakost, bratinstvo, to so vam bili omamlivi glasi, pomagači na buno.

Svoboda, jednakost, bratinstvo so zlate reči; kdar se prav zapopadnejo, povejo v' čem človeka prava vrednost ino žlahten konec obstoji. — Svoboda v' nar širšem zmisli je čudoviten al ob enem zlo nevarni dar božji. — Ker smo svobodni, svobodne vole, znamo Boga lubiti, ino med angelcih božjih pred prestolom najvišišiga Boga si mesto perpraviti. Znamo pak tudi skoz greh se od Boga odverniti, padniti v' dublino, kder červ na večno grize ino plamen nikol ne vgasne. Svoboda, kdar se upotrebi k' temu, da se napelavanje k' grehu odbija, ino človek dolžnosti svojiga stana vselaj zvesto, rad dopolni, lepo Bogu služi, nar lepše izpriča vrednost naše duše ino odkrije taisto žlahtnost, po kteri smo Bogu spodobni. Svoboda pak potrebuvana v' opravljenji z' zravenludi je sicer kaj dobriga, al le tako mogoča, da ne sme vsak sturiti, kaj mu pride na volo, temoč da vsak nekaj svoji voli odreče ino se postave derži. Ludi namreč prebivajo na precej tesnem prostoru, naj bi tedaj eden oviga v' svojih opravilah ne bi motili ino zastavlali, je treba, da se eden ovemu, kar je prav, izogibajo. Bi pak kter zaželel, kaj je sosedoviga, tak ga more sila al postava odstrašiti; ino kaj zapoved odloči, se more z dobre vole spolniti, če ne, se more s' popretenjom ino siloj dognati. Da bi zamogli iz sveta greh ino zmote odpraviti, bi ne bi trebalo ne sodnikov, ne postav, ne soldatov, ne nobebnih obrambavcov. Bi se ludi trudili Boga spoznavati, bi svoje

zmote pogreške bolj doznali; bi oni gorečo Boga lubili, bi se greha malo storilo, prišli bi do izverstne svobode božjih otrok, po kteri je že greh lucko blago poželeti, al kaj še le za njim segati; takim pravičnim ludem ne treba mej kazati, kak daleč njihove pravice segajo, al jih s' kaznimi od seganja v' lucke pravice odvračati. Keršanska vera je tedaj lubo sonce, ki s' svojimi poduki tudi gradjanski svobodi k' žlahtnim sadu perpomore. Svoboda pak, kako so puntarji na zgrajah, barikadah podavali, da bi smel vsak sturiti, kar se mu zazdi, je le živini lastna; bilo bi med ludeh, ko med stvarih, da bi močnejši slabejšiga v' nemar davil. Jednakost ludi je mišlenka, ktero je Keršanska vera vpelala. Za davnih paganskih časov se znajšlo več prebrisanih glav, pravijo jim, da so modrianci; ktere neki sedajni učeniki čedne ko Kristusa al še čedneše rajtajo; vender vsem totim modriancom ne blizo na pamet prišlo misliti, da bi znala kdaj ktera deržava biti brez robov, to je ludi, ktere so po postavi za golo robo imeli, nje ko drugo robo, postavim junce, ovce odavali.

Jednakost ljudi, kakšo keršanska vera uči, je sveta resnica, ktera toliko več osreči, bolj popolnoma se je človek derži. Jednakost ljudi, kakšo trobijo puntari, je zmotna luč, ktero sledi grozovitna vmorija, vžig ino razsaja, ino strašna revšina ino sužnost. Vsi ljudje so jednako po božji podobi stvarjeni ino skoz kerv Sina božjega odrešeni; vsi so jednako pozvani biti otroci božji ino soerbiči Kristusovi. Kakor različne se tudi zdijo naše dolžnosti na zemli, prav za prav imamo vender vsi eno ino taisto. Kmet ravna svojo oralo; vojvoda veleva veliki armadi junaških vojakov; vertnar si zaliva cvetličice ino drevje, minister daja naredbe, po kterih, če so modre ino primerne, prihaja sreča dosta miljonom ljudi; vender za ene ino druge je poklic, kteriga njim božja previdnost odredi, le priložnost si venec večniga zveličanja zaslužiti, če svoje dolžnosti do kraja verno spolnujo; vsako človeško delo, naj ga posvetno oko veliko ali malo porajta, velja le takrat kaj pred Bogom, če ga iz prave ljubezni storimo.

Ljudje so si ali jednaki po vrednosti svoje narave, jednaki po svojem edinem poklici, jednaki po visokem koncu ali cilu svojega življenja, al v' posvetni sreči si ljudje niso jednaki, ino si ne zamorejo nikdar jednaki biti. Čista lehko se zgodi, da tisti obožajo, kteri so sedaj bogati: k' tomu nebi trebalo druga, ko da bi poglavari prevratije le za nektere mesce preoblast v' svoje pešice dobili;

ni pak mogoče, da bi vsi obogateli. Lehko je, da se bogatci po sili preženejo, ino nekteri siromaki na njihovo mesto pridejo ino na to so tudi vlekli zvekšine vsi oznanovavci jednakosti; ali bogatih ino vbogih bode, dokler ljudje ostanejo ljudje. Tudi na dušnih darih, na znanostih ino zvedenostih niso ljudje jednaki bili ino si ne bodo jednaki, no za tega del tudi niso vsi k' tistemu opravilu prikladni. Morska barka jadra več mescov dni urno po razširnem morji, pod njoj bezdno neznano, nad njoj grozna bura, vdil nje skalovje ino plitvine ino srečno preplava dolgi pot, ker njeni poglavar, koromanež, brodar ino veslar, kar je treba, zastopijo ino nevtrudno vsaki svoj posel opravljajo. Postavimo pa, ko bi v' tistem hipi, kader kupoma perhrupivši černi oblaki blizno buro oznanujo, veslari rekli k' poglavaru ino koromanežu: Jednakost je naj svetejša človeška pravica: nam ne gre v' glavo, zakaj bi ravno ti nam zapovedoval ino ojstro pokoršino terjal, zakaj bi ravno ti se pri kormili šopiril ino vodja naše barke bil? Ino potem zaženejo oba 'z njunih mest, zvolijo novaka za poglavara, postavijo nevednega veslara k' kormilu. Brez dvombe ne bode prestala ta barka zavihrele nevihte, temuč skoro zlamana se bo brez pomoči poganjala čres šumeče valovje. Ravno taka se godi v' deržavi. Vsaki svobodni mož je pozvan na svojem mestu ino po svoji moči se truditi za blagostan občinski; ali vsaki ne zamore zapletenih razmer tako primerno spregledati, kakor je k' sreči deržave potrebno, ne velja vsaki za vladarstvo po vsaki strani.

Naš mili cesar, pozvani od Boga za velike reči, je obdaril našo domovino z ustavoj, ktera vsakemu deržavlanu toliko svobode dopusti, kolika drugim ni nevarna, ino mogočni deržavi ne nasprotna. Svobodnejši pak je človek od zvuni, bolj more znati sam se zatajati. Hlapčjem hujdem poželenju delata strah palica ino bič. Ali tudi svobodnem možu se lehko bliža skušnjava: za tega del je treba bogaboječost, zvestost ino domorodno ljubezen si varhinje postaviti pred dveri svojega serca, da hudobi uhod zabranijo. Dajte Bogu, kar je božjega, to je vaša perva ino naj svetejša dolžnost: pa ravno za to dajte tudi cesarju, kar je cesarjevega: sam Sin božji vam tako zapove. Resnica keršanska je žar nebeški, kteri vse pozemelsko posveti ino preobrazi. „Vaša dolžnost je, govori nam beseda božja, podložni biti (gosposki), ne samo za kazni, temuč za vesti voljo“.) Ne iz straha smo dolžni posvetniga vladara bogati,*

*) *Röm. 13, 5.*

temuč da voljo božjo spolnimo, da neizmerno revo, ktero omaja deržavnega reda razširi, od milionov naših sobratov odvernemo, da pravo svobodo v' deržavo vpeljamo. Pravni red je perva neznebliva potreba vsake družbe. Pravni red ino deržavlanska svoboda pa si le tê prijazno roke podata k srečni stalni zavezi. če se postave poštujo; spoštlivost do postav pa bode le takrat zmagala nad buroj človeških strasti, kader se na pečino opira, ktera je Kristus.

V' Gradcu 22. Maliga travna 1849.

Jožef Otmar,
knezoškof.

Na Dunaji zbrani nadškofje in škofje Avstrijanskiga cesarstva vernim svojih škofij pozdravljenje in žegen od Boga Očeta in našiga Gospoda Jezusa Kristusa.

Po božji milostljivi previdnosti smo se podpisani škofje Avstrijanskih dežel po želji in povabilu Njih cesarske svitlosti, s kterim povabilam so tudi naši lastni želji in našimu namenjenju perjazno naproti peršli, na Dunaji zbrali, de bi se skupej med seboj posvetovali zavoljo tega, kar per novih deržavnih naredbah, ki jih nova deržavna vstava napové, katoliški cerkvi v Avstrii k pridu in koristnosti služi.

Preljubi! žalostne in nevarne čase smo na svetu učakali, in še temnejši in strašnejši pergodbe se v prihodnje narejajo. Zdí se, de je nov pečat v bukvah pergodb razpečaten, nova posoda jeze božje čez zemljo razlita. Kamor koli se okó ozre, zagleda veliko hudiga in spačenosti. Očitna vojska, punt, razpertija, sovraštvo, vzdigovanje ljudstva zoper ljudstvo; pa še veči razpertje, prepir in vojskovanje je med duhovi (učenimi, pa prevzetnimi glavami), ko na kervavim bojevavskim polji. Solnce resnice in spoznanja se je toliko in toliko ljudem skrilo, in v grozovitim mraku, ki ga ko luč hvalijo, imajo duhovi tème (neverni, hudobni ljudje) veči oblast ko kedej čez otroke nevere. (Efež. 2, 2.) Skrivna hudobija. ki že od začetka sem ni nikoli počivala, zdej hujši razsaja ko kedej. (II. Tes. 2, 7.) Ne več samo od posvetnih sladnost vpijanjeni, bogapozabljivi, od hudobije zmamljeni in oterpnjeni ljudje, ki so ob vsih časih na svetu bili, ampak puntarski duhovi in lažnivi preroki, ki se svojiga sovraštva do Boga zavedo, so se očitno zoper njega

in njegoviga Maziljeniga (Jezusa Kristusa) vzdignili in spuntali. Med tem ko, po besedah aposteljna, hudiči v Boga verujejo, in se pred njim tresejo (Jak. 2, 19.), ker se njegovi vsigamogočni oblasti tudi škripaje utegniti ne morejo, se uni zapeljivci nad hudičevo prederznost povzdignejo, in pravijo, de je vera v Boga in v njegovo kraljestvo izvírek vsiga hudiga in zaderžek vse sreče na svetu. „Vera“, to je njih poslednje, v časopisih oznanjeno razglasilo, „ki „se mora zmed društva pregnati, mora zginiti iz človeških serc. „Punt sploh vero zatira, in ker punt že na tem svetu ljudi proste „in srečne stori, jim torej ni treba upanja do nebes. Zatorej nam „je prav, de se ljudje za vero in prostost vere poganjajo, de se „proste srenje (soseske brez vere) i. t. d. narejajo, če je prostost „vere toliko, kakor prostost od vsake vere ali brezvernost. Mi nočemo „prostosti vere, ampak potrebnost nevere hočemo.“

Ena zmed teh nevarnost je uno omotljivo vabljenje, se poganjati za domorodnost (slepa ljubezen do svojiga naroda in jezika)! Bog je, kakor apostelj učí, stvaril iz eniga človeka ves človeški rod, de prebiva po vsi zemlji; in je odločil odmenjene čase in meje njih prebivanja (Dj. ap. 17, 26.); razdelitev ljudi v družine, narode in ljudstva je tedej božja naredba. Raznost jezikov pa je že nasledik greha, odpadca od Boga in razpertja ljudi med seboj. Zučeni ajdje, ker niso spoznali, de so vsi ljudje od Boga in po njegovi podobi vstvarjeni, so ptuje narode ko divjake imeli, ter so jih zaničevali in z vojsko zatirali (parcere subjectis et debellare superbos, to je, zanesti podverženim in z vojsko zatirati prevzetne, je bil njih pregovor). Divjim ajdam še zdaj vsak ptujic ko smertni sovražnik obvelja; oni le samo svoj mali narod čislajo, vsaciga druziga pa zatirajo, ter ptujca umoré, spečejo in požró, ali pa ga ko žival prodajo; oni so se tako rekoč poživinili. Le samo keršanstvo je spet dalo človeštvu pravo visokost. Keršanstvo uči, de so vsi ljudje božjiga rodú; vsi božji otroci in poklicani v njegovo kraljestvo; vsi so si v rodu v dvojnem pomenu: iz ene kervi so rojeni, in z eno kervjo, ki je bila na križi prelita, so rešeni; zakaj v Kristusu Jezusu so se vsi, ki so bili delječ, perbližali, ločivna stena med narodi je poderta, sovraštvo je zaterto, vsi so sklenjeni v eno teló pod eno glavo, in vsi imajo perstop v enim Duhu k Očetu (Efež. 2. 13.); ni ne ajda, ne Juda, ne divjaka, ne Scita, ne sužniga, ne prostiga; ampak vse in v vsim Kristus, in véz popolnamosti, ki jih zedini, je ljubezen. (Kološ. 3, 11, 14.) Keršanstvo in z njim tudi prava

perljudnost zamore tedej perzadevanju za domorodnost in za rodovino le toliko prav dati, če služi v pomnoženje ljubezni. Res je tudi kristjan družini bliže ko srenji, svojimu ljudstvu in svoji deželi bliže ko drugim unajnim ljudem; on spolni dolžnosti do vsih. je vsim vse, kar jim po božjim redu biti mora, če njegova ljubezen iz sebe gre in vse ljudi. naj si že bojo tega alı uniga naroda. te ali une dežele in deržave, obseže. Pa ljubezen se spremeni v gerdo samopridnost, če se. namesti de bi iz sebe šla. le v sé zamakne. vse le náse obrača. Po tem se vname sovraštvo med osebami (peršonami). med družinami. srenjami, rodovi in ljudstvami, in vsaka vikši zveza prederzno razterga. Ti hudobni zapeljivci naših časov, ki bi radi vse božje in človeške naredbe prekucnili, si perzadevajo, zdravo ljubezen narodov do njih zgodovine, do njih jezika in starih šeg prekanjeno vneti in do nekake vročinske zdivjačnosti podkuriti, ktera v vsakim drugači govorečim sosedu nar hujšiga sovražnika ugleda, svojo lastno hišo zažgè, de bi tudi hišo svojiga soseda ukončala. To gotovo ni prestopanje k veči zučênosti. kakor oni pravijo, ampak je objokovanja vredna povernitev od lepiga keršanskiga zaderžanja v ajdovsko tèmo; narodstvo je zlato tele, in njega malikovanje z vžganimi strastmi je le prevečkrat divja vojska med narodi, zares sramota pred človeštvam, gnusoba pred Bogam!

Vaši zbrani škofje, v sveti edinosti združeni. dasiravno iz raznih narodov in v raznih jezikih k vam govoreči. vas prosijo in opominjajo v svetim Duhu s tistim glasam, ki se je pervi binkuštni praznik v vsih jezikih zaslišal: Ne dajte se premotiti od zvitih besedí in prekanjenosti unih zapeljivcov ljudstva! Ljubite svoje ljudstvo in svojo deželo in svoj jezik; pa ne pozabite. de je vsa zemlja Gospodova; de se v vsih jezikih vsak dan k njemu móli: „Oče naš, odpusti nam naše dolgé, kakor tudi mi odpušamo svojim dolžnikam“; in de je njegova sveta volja. ljudí in narodov po postavi in deržavnim redu, ne ločiti, ampak tudi po zunajno tako združiti. kakor bi mogli po cerkvi od znotrej in po duhovno v veri in ljubezni združeni biti.

Gnada uašiga Gospoda Jezusa Kristusa bodi z vami vsimi! Amen.

*Na Dunaji 17. Rožnocveta, tretjo nedeljo po Binkuštih 1849.**)

*) Ta dva pastirska lista se nahajata v župnijski knjižnici Sv. Benedikta v Slov. Gorikah. Povzeto je samo to, kar se nanaša na 1848. l.

Uradni spisi.

a) *Deželanam na Štajerskim.*

Svetli cesar Ferdinand I. *so na prošnje svojih vernih narodov z presvetlim patentam 15. Sušca 1848 vsim podložnikam svojga cesarstva Novo Sostavo (konstitucio. deržavni ostav) blagomilo podeliti oblubili.*

De pa ne bo kdo te mile nove sostave krivo zastopil, al jo po svoji glavi narobi izlagal, je treba jo bol na tenko razložiti.

Nova Sostava se bo od stare ločila samo le v tem, de bo vsak narod imel svoje namestnike pri cesarski vladariji (regirengi, katere si bode ludstvo samo zvolilo, na katere se zna zanesti, de bodo oni prošne in žele svojga naroda samimu presvetlimu Cesarju naprejnesli, svoj lud zagovarjali, pri visoki vladariji delež imeli, postave vberali, in dacje prevdarjali; — nova sostava pa ne misli dozdajne davke vstanoviti, ki jih imamo cesarski deržavi, gosposki, grašinam al komu drugimu odrajtovati.

Kakor vsako gospodarstvo potrebuje svojih dohodkov za svoje kovarstvo, tako je deržavnimu vladarstvu treba svojih prihodkov; prihodki deržave so štibre, ki jih bo zdaj tolko bol treba kolko več zbolšanja ludi želijo ino namenvajo, zakaj vsako pervo oznovanje dost troškov naredi.

Ker bo pa po novi sostavi ludstvo pravico imelo po svojih namestnikah samo razsoditi: k o l k o ino o d č e s a se bodo davki plačovali, kako se enakomerno med sabo razšteli in kako poberali de bo nar bol prav, tak se lehko spozna, de bo Nova Sostava mnogotere težave polajšale in tako zbólšanje v resnici prinesla, ki si ga ludi želijo.

De se bodo nove naredbe prav vpelale, se more popred vse bobro presoditi ino na tenko premisliti, česa vsega je treba; h temu se more pa tudi čas dati zlast za naprave tak velkiga Cesarstva različnih narodov, zato je dolžnost vsakiga pošteniga podložnika, de z poterplenjam ino zavupanjam mirno pričakuje zbolšanja, ino se ne podstopi po svoji voli obstoječe pravice prevrečti.

De so Štajerci za tako slobodnost al frajost kakor jo Nova Sostava al konstitucio obeta zadost godni, bodo naj bolši pokazali z tem, de spoštujejo stare postave, ino de si vsakter naj prizadeva jih tak dolgo zvesto spolniti, dokler se nove ino bol primerne postave namest starih vpelajo, zakaj podloga vsake slobodnosti je postave deržati ino pravice spoštuvati.

Od zbora postavleniga za obvarvati orengo, mir ino varnost med ludem po deželi po voli c. k. Vladirije ino štajerskih Stališov.

V Gradci 17 Sušca 1848.

Grof Wickenburg,
poglavar.

Baron Erben,
namestni predsednik.

Wagner,
vladni sovetnik.

Schwaighofer,
vladni sovetnik ino kmetiski Doktor.

Fellner,
vladni sovetnik.

Pichler,
vladni sovetnik.

Joahim,
apat Lambreški st. st. odbornik.

Dr. A. Laritz,
inful. prošt v Bruki st. st. odbornik.

Wilhelm grof Khünburg,
st. st. odbornik.

Grof Gleischbach,
st. st. odbornik.

J. C. Vitez Pittoni,
st. st. odbornik.

Alois Jaut,
st. st. namestnik cesarskih mest ino tergov.

b) *Štajerskim prebivavcam!*

Več sto let smo že bili v vedno mirni bratovšni, vmed spremenljivim prigodbami skuz edinost močni ino enaga serca. Marskateri černi oblaki so se valili nad nami; nadloge so pa našo moč le vterdile, ino v sreči in nesreči je bila dozdaj edinost v naših domačih hribih ino dolinah stanovitna zvezda: na novič se je nesrečen vihar vzdignil, je našega preljubega Cesarja primoral sedež Svojih dedov zapustiti ino z železnoj ojstrostjo poprejšen mir ino red vstaviti. Tudi naše domovine se leta vihar ni zognil, njegovi

goreči podpih je marskatero serce razdražil, da mu ni bilo mogoče pametno soditi; vonder je pa še v sercu vsakega živa ostala stara ljubezen do domovine.

Ljubezen ino zvestoba do Vašega vstavnega Cesarja ino do njegove visoke rodovine ste se tako globoko Vam v serce vkoreninile, da Vas k njima opominati bi ravno tojlko bilo, kakor Vas ne poznati. Ta zvestoba se je skuz lepe dare in obljube našega milega Cesarja k visokosti povzdignila, kakor še poprej nikolj; mi vemo ino se znašamo (štimamo), da se znajo naš Cesar v sreči ino nesreči na nas zanesti.

Pa tudi mi smemo njegovemu dobremu sercu zavupati; njegova cesarjeva v pretečenih dneh ponovlena beseda nam je porok za polno ino resnično doveršenje vsih obljub, ino le v zavupanju do edendrugega cveti prava sreča v deržavi.

Tudi na Dunaj (Beč) znate brez straha svoje oči oberniti, ne bojte se, da bi bile ojstre naredbe tam za cesarjevo obljubo alj pa za Vašo svobodo nevarne, niso nič drugega, ko potrebne kazne (kaštige) po pravici; iz njih bo dorastla prihodnost v resnici prosta, ne pa razvujzdana. Kaštige bojo nehale tak hitro, ko njih več potreba ne bo; mir ino red po postavah pa je vogelni kamen prave svobode, ta pa mora položen biti, če se hoče močna hiša postaviti.

Zaneste se pa tudi na edendrugega, preberite slavne bukve naših zgodb, ino najšli bote, de Nemški Štajerc Slovenskiga nikdar zapustil ni, tudi Slovenc je Nemcu vselej roko podal. Zdaj pa je skuz svobodo postala nova lepa zaveza, ki vse obseže; naj bo tudi terdna, ino naj v veličastni edinosti z ljubeznijo do Cesarja ino do domovine našim prihodnim unukam pokaže, kak čerstvo je pomagalo Štajersko ljudstvo v nepremenlivi bratovšni zopet poslaviti veličastno ino edino Austrijo, našo vsih domovino.

Vsaki dar, ki ga prinesete, ga prinesete svojim nastopnikam; zatorej se držite terdno iste zvestosti do Cesarja ino domovine, ohranite pazlivo veličastni blagodar novorojene svobode, ino proč z vsem, kar bi Vas od pota postave, lepiga reda ino pametnega prevdarjenja peljalo na pot zmešnjave ino razvuzdanosti; zakaj brezpostavnost je mati vse nesreče ino vse sužnosti.

*Serčno podajte si roke ino z nami glas povzdignite: Živili! naš premili, vstavni Cesar, živela naša Štajerska dežela, živeli vsi narodi, ki pričakujejo svojo srečo pod vladarstvam ustavnega Cesarja na Austrijanski zemlji.**)

V Gradcu *od načasnega deželskega Štajerskega zbora 8. dan Listopada 1848.*

Ignac graf Attems s/r.
deželni poglavar.

K. G. vitez od Leitner s/r.
1vi št. st. tajnik.

c) Nagovor

ministerskega komisarja

Franca viteza Kalchberga

na svoje

ljube rojake

čres ministerski ukaz od 12. kimovca 1849

za voljo

zemlišne odveze v Štajerski kronovini.

V Gradcu 1849.

Natis od Leykamovih naslednikov.

Ljubi rojaki!

Po celi deželi razglašeni ministerski ukaz od 12. kimovca t. l. oznani postave, po kterih se imajo zemliša rešiti svojih starodavnih urbarialskih ino desetinskih dolžnosti. Ministerstvo mi je naročilo, to imenitno ino težavno opravilo vravnati.

Ker iskreno želim, temu častnemu naročilu ne samo vgoditi (zadostiti) kolikor mogoče, temoč tudi moji domovini po vsih svojih močeh koristen biti; naj popreje vse, ktere ta reč kaj dotiče, pri-

*) Natisnil J. K. Jeretin v Celi. — *Op.* Ta razglas je zasledil gosp. Urbas, c. kr. profesor v pokoju v Gradcu, v štajerskem deželnem arhivu in poskrbel, da sem dobil prepis. — Hvala mu za to. *Pis.*

jazno poprosim, se na mojo dobro voljo ino vestnost ravno tak terdno zanašati, kakor tudi jaz popolnoma zaupam v poštenost ino pravičnost mojih milih rojakov.

Postave, po kterih se je pri zemlišni odvezi ravnati, ino kterih se moramo terdno deržati, so sicer v ministerskem ukazu jasno izgovorjene, alj vender menim mnogim vstreči, če je nekaj poprej pogovorim ino tak marsikterim neogibljivim dvojbam, zmotam ino skerbém v okom pridem.

Pri temu nagovoru gledam posebno na podložnike (dolžnike), kteri si bolj težko potrebno razjasnenje priskerbijo ko popravičeni.

Bodi si kakor koli dobra postava, ona le tê kaj velja, če se v djanji po njoj prav ravna.

Zato je vsem, ktere zemlišna odveza zadeva, zlo važno ali potrebno vediti, kterim gosposkam ali uradam je to opravilo naročeno, ino kakša je njih oblast; tedaj bom pervič govoril od gosposk ali urad za zemlišno odvezo.

Ljubi rojaki! na konci svojega nagovora pozdravim serčno vse deležnike zemlišne odveze ino se terdno zanašam, da si bomo z iskrenim zaupanjem v okom prišli pri tak važnem opravili, kjer gre za last premnogih ino za blagor naše lepe domovine.

Soudi okrajnih komisij, ki se bodo po vsih krajih postavile, zamorejo vsakteremu nastale dvojbe razrešiti ino mu svetovati. Svarim pak vse pred samopašnimi, hudovolnimi podpihavci, ki tak radi nezaupljivost nétijo ino dobre namene sumničijo. Jako žalostno bi bilo, ako bi se posamesni dali zapeljati, ino bi po takem vlado permorjali, jih s siló strahovati, kar Bog obvari!

Alj tudi pretergana zaupljivost med poprejšnimi gosposkami ino njihovimi podložniki se mora ino bode spet vernila, ko berž je zemlišna odveza dognana. V srenski zavezi ino sploh pri naših ustavno pomlajdenih razmerah, kjer ste složnost ino spoštljivost pred postavo čres vse potrebni, se uzajemno ne bodo mogli pogreševati. Poprejmimo se toraj pošteno ino dobrih misli našega velikega dela, ino Božje blagoslov bo z nami!

V Gradcu 8. listopada 1849.

To je brošura v mali 4° obliki, ki ima 32 stranij; slovenski tekst je na prvi, nemški na drugi strani. Našel sem jo v župnijski knjižnici pri sv. Lenartu nad Sevnico. Ponatisnena sta začetek in zvršetek.

Dodatek k str. 190.

Viktor Lipež, porojen 1835. l. na Vranskem na Spodnjem Štajerskem, je bil 1859—1860. l. suplent na mariborski gimnaziji, kjer so ga učenci obožavali kot izbornega učitelja. Ker se je jako odločno potegoval za pravice Slovencev, je moral zapustiti službo in je bil dve leti privaten učitelj. Potem je 1863—1877. l. služil za profesorja na kr. veliki realki v Zagrebu, kjer je kot učitelj nemškega jezika sè svojo knjigo „*Njemačka vježbenica*“ I. II. III. za stalno uredil učenje nemškega jezika. Od 1848—1892. l. je bil ravnatelj velike realke (pozneje realne gimnazije) v Rakovcu kraj Karlovca. Tako v Zagrebu kakor v Rakovcu je bil član »izpitnoga povierenstva za obće pučke i gradjanske učione«, dokler se ni Krajina vtelesila v civilno Hrvatsko. Od jeseni 1892. l. živi v pokoju na Vranskem. — V „*Slov. Bčeli*“ II. je objavil pesen: »Materska ljubezen« (Srbska povest). Uže prva kitica:

Na strmi visočini, tam kjer Bozna siva
Otožno, tiho se v nezmerno morje zliva,
Junaški Vukašin kraljevi hoče dvor
Sozidati, — sovražnikom strašan opôr,

kaže vpliv pesni: »Das Riesenspielzeug«. Isti letnik „*Slov. Bčele*“ prinaša tudi sonet: „Življenje“. Obe pesmici je zložil kot šestošolec celjske gimnazije, na kateri so dijaki spisavali časnik: „*Celjska Slavija*“. Uredništvo „*Slov. Bčele*“ je takim dijaškim pesmicam dalo naslov: »Pervenci« in pristavilo pod črto opombo: »Pod tem naslovom bomo prihodnjič prinašali boljše proizvode naših mladih pisateljev-dijakov, ki so se že lani tako lepo v „*Vedežu*“ oglasili. Ne opešajte, dragi rodoljubi! „*Bčela*“ bo Vaše sostavke rada prejemala. V „*Slov. Glas.*“ 1860 nahaja se »Car Lazarjeva smert« (Dramatična drobtina v jednem dejanju). V igri nastopijo Lazar, carica Milica, Jug Bogdan, Peter in Bogdan, Jugova sinova, Vuk Brankovič, poslanec turški, dva konjika, srbski pesnik, kmetje, vojščaki. Pesniku je odmerjena odlična vloga, ker nastopi prvi, sedeč na kamnu in kmetom pevaje, potem se oglasi med Brankovičevim samogovorom in na koncu igre. Igra je pisana prav plastično. Pesnik rabi rad okrajšane besede; n. pr. *bazen* nam. bojazen, *protnik* nam. nasprotnik, *makne* nam. umakne; rabi *sniti* v pomenu: šiniti. Vidi se vpliv Koseskega; n. pr. *cuka*, *namrdne*. Mestoma je jezik odbran, n. pr.:

Oblak na nebu solnce je prederlo,
In jasno jutro dihne nam z višine,
Ko sprimete se vojski grozovito.
Kdo otel kerdela turških bi konjikov,
Kdo pešcev trope, ki so nas obsuli?
I. d., i. d.

Dodatek.

Vselej so in bodo Slovenci belo Ljubljano smatrali za svoje duševno središče, pa vender se je včasih tudi v drugih mestih nahajalo mnogo môž, ki so po svoji požrtvovalnosti in duševnih zmožnostih stremljenja našega glavnega mesta podpirali na vse moči. Med takimi mesti se je v šestdesetih letih odlikoval Maribor; tam se je 1863. l. gmotni temelj položil „Slovenski Matici“, dasi se je

misel bila izprožila drugod in poprej; tam se je ustanovil naš najstarejši dnevnik „*Slovenski Narod*“, v Mariboru se je ukrepalo o narodnem življenju na Malem Štajerju.

Za Nestorja štajerskih in osobito mariborskih Slovencev se sme smatrati dr. *Ferdinand Dominkuš*, odvetnik v Mariboru. Porodil se je 1829. l. v Kalsdorfu na Gorenjem Štajerskem, in se je v Mariboru naselil 1859. l. Njegov oče Andrej, doma v Ormožu, je bil oskrbnik na Sekovski grajščini blizu Lipnice (lastnini graškega škofa); pozneje je bil okrajni glavar in državni poslanec 1848. l. Podpiral je po možnosti slovenske dijake. To blago lastnost je sin Ferdinand podedoval po očetu. Dr. Ferdinand Dominkuš je bil deželni poslanec štajerski, mnogoleten odbornik »Slov. čitalnice«, izredno požrtvovalen podpornik vseh narodnih zavodov. Sè svojo plemenitostjo in trezno sodbo je zelo blagodejno vplival na narodno gibanje.

Za probujo štajerskih Slovencev osobito okolo Maribora ima lepe zasluge župnija Fram, kjer je mnogo let kaplanoval Jurij Caf.

Učitelj *Mihael Bučnik* je ustanovil lep pevski zbor, ki se je odlikoval na raznih narodnih svečanostih. Da je Fram tako zaslôvel v narodnem obziru, k temu je mnogo pripomogel *Franc Dirjak* (1816—1892) odličen narodnjak, prvi naročnik „*Danice*“ v tem okraju, dolgoleten župan, izvrsten sadjerejec (zaradi tega tudi odlikovan s srebrnim križcem). Izborno je uredil občinske razmere, tako, da je to občino postavil v nemškem štajerskem listu vsem drugim na vzgled prof. dr. Lindner, ki je včasih v Fram zahajal na šolske počitnice iz Prage.

Dominik Čolnik, porojen 1830. l. pri Treh Kraljih v župniji sv. Benedikta v Slovenskih Goricah, je bil zdravnik za živino in je umrl 1893. l. Udeležil se je v odlični meri vsega narodnega gibanja v Slovenskih Goricah in v Mariboru; imenovali so ga očeta „*Slovenskega Gospodarja*“, ker se je mnogo potrudil, da se je ustanovil ta list. Bil je gostoljuben črez mero, na njegovem domu, ki je bil jednak mali grajščini, je bilo v šolskih počitnicah vse polno dijakov. V župnišču pri sv. Benediktu se še nahaja spominska knjiga, v katero so zapisavali njegovi gostje svoje misli v vezani in nevezani besedi; ta knjiga ima naslov:

»S p o m i n s k i l i s t i m o j i h p r i j a t e l j e v, posečil (?) Dominik Čolnik, na Drvanji dne 4. velikega srpana 1857.«

Postavili so mu prijatelji spomenik na domačem pokopališču. („*Slov. Gosp.*“ 1896.)*)

Na severni strani Pohorja, v župniji Ruše (Maria Rast) sta se v začetku narodnega gibanja posebno odlikovala *Luka Hleb* (1826 — 1874) in *Davorin Grizold* (1817 — 1871). Prvi je študiral na mariborski gimnaziji šest razredov in je bil mož bistrega razuma in odločnega značaja pa vernega prepričanja. Drugi je bil prost kmet, vrl slovenski pesnik in dopisnik slovenskim časnikom. Predsednik ruške čitalnice je izborno izpolnjeval to častno mesto. Kedar je mariborska čitalnica imela izlete v Ruše, je on na vse govore brez strahu in točno odgovarjal kot zastopnik domače čitalnice. Imela sta obadva velik vpliv na svoje sosede.

*) Te podatke imam od svojega prijatelja č. g. Fr. Zmazka, župnika pri sv. Benediktu; hvala mu za to.

IMENIK.

KAZALO.

